

Jiří Cihlář

 Národní
zemědělské
muzeum

VESNICE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH

**v období
kolektivizace
1948–1960**

VESNICE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH
V OBDOBÍ KOLEKTIVIZACE
1948-1960

**VESNICE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH
V OBDOBÍ KOLEKTIVIZACE 1948-1960**

JIŘÍ CIHLÁŘ

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

2016

Recenzenti:

prof. PhDr. František Musil, CSc.

PhDr. Jaroslav Šůla, CSc.

*Publikace vznikla za podpory Ministerstva zemědělství ČR
na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Cihlář, Jiří

Vesnice severovýchodních Čech v období kolektivizace 1948–1960 / Jiří Cihlář.

– Praha : Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2016

Anglické resumé

ISBN 978-80-86874-73-9 (vázáno)

911.373 * 338.43.02 * 332.025.26:63 * 631.15 * 631.115.8 * 631.115.71 * (437.31-18)

– 1948–1968

– 1948–1960

– venkov – Česko – 1948–1968

– zemědělská politika – Česko – 1948–1968

– kolektivizace zemědělství – Česko – 1948–1968

– zemědělská výroba – Česko – 1948–1968

– jednotná zemědělská družstva – Česko – 1948–1968

– státní statky – Česko – 1948–1968

– Čechy severovýchodní (Česko)

– monografie

338.3/.4 – Hospodářská a výrobní odvětví [4]

Fotografie na obálce:

Rozorávání mezí – JZD Dolany, Městské muzeum v Ústí nad Orlicí,

fond: Fotografie, inv. č. F3954.

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2016

© PhDr. Jiří Cihlář, CSc., 2016

ISBN 978-80-86874-73-9

OBSAH

Úvod	13
------------	----

PRVNÍ ČÁST:

VESNICE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH V OBDOBÍ KOLEKTIVIZACE (1948–1953)	17
---	-----------

Kapitola I. Poúnorový vývoj do IX. sjezdu KSČ 1949

První opatření na vesnici po Únoru 1948.	19
Chlumecko-nitranské hnutí a vývoj do přijetí zákona o jednotných zemědělských družstvech (JZD) v roce 1947	21
Výsledky parlamentních voleb v květnu 1948	24
Listopadové zasedání ÚV KSČ a úkoly první pětiletky v zemědělství	31
Zákon o JZD a vznik prvních družstev	44
IX. sjezd KSČ 1949 – generální linie budování socialismu i v zemědělství	50

Kapitola II. Realizace generální linie IX. sjezdu KSČ v zemědělství

Žně 1949 a počátek společné práce	55
Podzim a počátek společných osevů	61
Snaha o posílení výrobního zaměření JZD	68
Zima 1949–1950.	78
Únorové zasedání ÚV KSČ 1950 a společné obdělávání půdy	81

Kapitola III. Počátky přechodu JZD ke společné výrobě

Realizace únorového zasedání ÚV KSČ 1950.	87
Jaký byl stav v jednotlivých okresech?	92
Jarní práce a jejich plány	96
Výkup strojů	100
Zemědělská výroba a JZD v pohraničí	102
Provádění hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP) a činnost JZD	104
Státní traktorové stanice (STS) a státní statky na jaře 1950	114
Žně	119
Plnění výkupu	124
JZD a HTÚP v období žní	125
Podzimní práce	131
HTÚP a zakládání JZD	134
Přechod ke společné živočišné výrobě.	141
Zima 1950–1951.	145
Činnost JZD	153
Únorové zasedání ÚV KSČ 1951 a podmínky jeho realizace v kraji	156
Jarní práce a úkoly zemědělské výroby	167
Rozvoj společné živočišné výroby	180
Jednání stranických orgánů o zemědělských otázkách v polovině roku 1951	182
STS a státní statky na jaře 1951	185
JZD a žně	188
STS a státní statky při žních	194
Stav živočišné výroby	197
Průběh výkupu obilí	199
Směrnice zářijového zasedání ÚV KSČ 1951	205
Podzimní práce	206
Stav živočišné výroby	210
Situace v družstvech.	212
STS a státní statky.	217

Plnění výkupu a plán zemědělské výroby na rok 1952	219
Zima 1951–1952	226
Stav živočišné výroby	232
Snaha o urychlení výstavby JZD	236
Snaha po urychlení mechanizace v zemědělství	239
Problémy zemědělské výroby na jaře 1952	241
Stav a činnost JZD.	246
STS a státní statky.	249
Některé závěry k roku 1951 a k polovině roku 1952	252

Kapitola IV. Nástup k masové kolektivizaci

Žně	259
Rozvoj živočišné výroby	260
Usnesení ÚV KSČ k zakládání JZD, státních statků a traktorových stanic (1952)	263
STS a státní statky.	272
Socialistické soutěžení v zemědělství	275
Plnění výkupu a plán zemědělské výroby na rok 1953	277
Výsledky rostlinné výroby 1952	280
Výsledky živočišné výroby 1952	283
Dokončení výkupu a nový výkupní systém	286
Pokračování v zakládání JZD	288
STS a státní statky.	294
Obtíže v pohraničí.	296
Zima 1952–1953	297
První měsíce roku 1953	302
Stav rostlinné a živočišné výroby	304
Růst obtíží uvnitř JZD a při jejich dalším zřizování	308
STS a státní statky.	315
Jarní práce	318
Výsledky živočišné výroby.	323
Růst obtíží v JZD, STS a na státních statcích	325
Rozvoj socialistické soutěže	335
Vliv měnové reformy na vesnici	336
Průběh žní, výkupu a výsledky živočišné výroby.	340
Situace uvnitř JZD.	342
STS, státní statky a socialistické soutěžení	348
Ohlas projevů Antonína Zápotockého a vládního prohlášení z 15. září 1953	349
Podzimní práce, stav rostlinné a živočišné výroby 1953	353
Situace v JZD, STS a na státních statcích	354
Splnění úkolů první pětiletky v zemědělství Hradeckého kraje.	358
Závěry k období první pětiletky.	360

DRUHÁ ČÁST

VESNICE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH V OBDOBÍ STAGNACE

KOLEKTIVIZACE A JEJÍHO DOKONČENÍ 367

Kapitola I. Stagnace zakládání JZD a první opatření k jejich upevnění (1953–1955)

Zima 1953–1954	369
Plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1954	374
Rozpis dodávek a snaha o zastavení úbytku půdy	379
Stav společné živočišné výroby.	381
Situace v JZD	383
STS a státní statky.	386
Plnění výkupu v zimě 1953–1954	390

Jarní práce	391
Stav a činnost JZD	395
Práce STS a státních statků	398
Některé problémy zemědělské výroby a jejich zajištění	400
Volby, příprava a usnesení X. sjezdu KSČ 1954	401
Žně	404
Stav a problémy JZD	407
STS a státní statky	409
Výkup a socialistické soutěžení	410
Rozpis plánu výroby na rok 1955 a tříleté plány rozvoje zemědělské výroby	412
Podzimní práce	416
Výsledky zemědělské výroby a kolektivizace 1954	421
Zima 1954-1955	426
Jarní práce	437
Rozpis zemědělské výroby na rok 1956	444
Vývoj v kraji v období 1953-1955	446

Kapitola II. Snaha o další zakládání JZD (1955-1957)

Zasedání ÚV KSČ v červnu 1955	449
Žně a výsledky výkupu, rostlinné a živočišné výroby	450
Činnost JZD, STS a státních statků	453
Podzimní práce	457
Výsledky zemědělské výroby 1955	460
Zima 1955-1956	467
Jarní práce a výsledky zemědělské výroby za 1. pololetí 1956	472
Celostátní konference KSČ 1956 a realizace jejího usnesení	477
Podzimní práce	485
Výsledky zemědělství 1956	488
Zima 1956-1957	493
Jaro 1957	497

Kapitola III. Nástup k dokončení kolektivizace severovýchodočeského zemědělství (1957-1960)

Žně a obrat v zakládání JZD	503
Podzim 1957	508
Výsledky roku 1957	512
Zima 1957-1958	518
Jaro 1958 a XI. sjezd KSČ	523
Žně a podzimní práce	527
Výsledky zemědělské výroby 1958	531
Zima 1958-1959	535
Jaro 1959	540
Žně a podzimní práce	544
Konec roku 1959 a výsledky zemědělské výroby	547
Vývoj zemědělství kraje v první polovině roku 1960	550

ZÁVĚR	555
------------------------	------------

SUMMARY	561
--------------------------	------------

SEZNAM ZKRATEK	568
---------------------------------	------------

PŘÍLOHY	569
--------------------------	------------

PRAMENY A LITERATURA	593
---------------------------------------	------------

Poděkování

V první řadě děkuji Národnímu zemědělskému muzeu, s. p. o., za vydání mé práce. Za pomoc při získávání potřebných materiálů ze Státního oblastního archivu v Zámrsku patří poděkování Janu F. Křivohlávkovi, totéž platí pro Studijní a vědeckou knihovnu v Hradci Králové, Jitku Melšovou z Městského muzea v Ústí nad Orlicí a Zdeňku Honzátkovou z Městské knihovny tamtéž. Zvláštní dík patří mému žáku Ing. Miroslavu Kašparovi, CSc., který se zasloužil o vydání práce.

Vděčně vzpomínám na řadu bývalých členů jednotných zemědělských družstev, pracovníků státních statků, státních traktorových stanic a národních výborů, kteří mi poskytli své vzpomínky a zkušenosti.

Vřele děkuji členům rodiny za podporu a pochopení pro mou práci na této knize.

V Ústí nad Orlicí 7. října 2016

Jiří Cihlář

ÚVOD

Česká vesnice se za dobu své existence proměnila, a to nejen v technologii zemědělské výroby, ale i sociální struktuře a celkovém způsobu života. Dnes vedle tradičního úkolu zajišťování potravin a části surovin pro zpracovatelský průmysl se do popředí dostávají i ekologické cíle, především podíl na formování a udržení životního prostředí a nelehké úkoly udržitelnosti zemědělství.

Tímto vývojem prošly a procházejí všechny vyspělé státy. Jde o dlouhodobý proces, který započal v devatenáctém století a pokračuje dodnes. U nás však proběhl v relativně krátké době, v podstatě se změna tradiční vesnice uskutečnila v letech 1948–1960 a v oblasti výrobních metod pokračovala v sedmdesátých letech 20. století. Tento proces, který se opíral o sovětskou kolektivizaci v třicátých letech a který byl v roce 1957 vtělen do Deklarace přijaté na mezinárodní poradě komunistických a dělnických stran v Moskvě jako zákonitost socialistické revoluce, přinesl naší vesnici a rolníkům jako celku nesmírné utrpení, strádání, nespravedlnosti, ztráty na zdraví i životech. Na druhé straně však zbavil zemědělství a vesnici dřiny a ostrých sociálních rozdílů a postupně docházelo k růstu produkce a produktivity i životní úrovně.¹ Je samozřejmé, že tento vývoj poznamenal myšlení rolníků, stejně jako celkový vývoj populaci městskou, v oblasti morální, světonázorové, změnil tradiční hodnoty, vztah k majetku a půdě, odpovědnost k sobě, rodině i zemi, náboženské cítění, pocit pokory před Bohem a přírodou. Je zajímavé, že rolníci, i když se nemohli smířit s myšlenkou vzdát se půdy, individualismu v rozhodování a podřídit se kolektivnímu vedení a trpěli nejruznějšími sankcemi ze strany státu, přesto i v Jednotných zemědělských družstvech (dále jen JZD) a dalších socialistických výrobních útvech, např. státních statcích a státních traktorových stanicích, poctivě pracovali a pomohli je upevňovat.²

Přestože se celý proces kolektivizace (později označovaný termínem socializace) opíral o zkušenosti Sovětského svazu, což vedlo k chybným a drastickým metodám při jeho realizaci, např. tzv. likvidaci kulaků, prosadily se také zvláštnosti vyspělého zemědělství v Československu, zvláštnosti sociálních vazeb mezi jednotlivými vrstvami obyvatel vesnice, jako např. rozvinuté zemědělské družstevnictví nevýrobního typu, sousedská výpomoc, značný počet dělníků bydlících na vesnici a spjatých se zemědělskou prací, nedostatek pracovních sil v zemědělství a další. Proces kolektivizace tedy neměl tak tragický průběh jako v SSSR. Přitom však podle evidence ministerstva spravedlnosti z roku 1968 činil počet odsouzených a uvězněných rolníků v Československu 35 000. K nim se musí přičíst tisíce povolanců do pomocných technických praporů, postižených dětí při volbě povolání a nuceně vystěhovaných.³

Velká část dosavadních studií o kolektivizaci se zabývala celostátním vývojem, regionální práce se zaměřily na zakládání JZD a málo si všimly dalších složek

1 Radosta, Petr, Protikomunistický odboj, Praha 1993, s. 122.

2 Hermann, Adolf, Mých prvních pět životů, Praha 2000, s. 349.

3 Radosta, P., Protikomunistický odboj, s. 122.

kolektivních forem hospodaření (státní statky, státní traktorové stanice). Jen výjimečně sledovaly přeměny, které kolektivizace vyvolala v zaměření zemědělské výroby, její intenzitě, produktivitě, jaké důsledky měla v sociální struktuře a jednotlivých výrobních typech zemědělské výroby.

Předkládaná práce přispívá k poznání přeměny vesnice severovýchodních Čech. Rozhodující úlohu sice mají celostátní činitele, ale v každém regionu se objevuje celá řada specifických jevů. Kolektivizace odráží též problémy, které vznikaly v dlouhodobém vývoji regionu a v prvních letech po válce, a to jak v ekonomické oblasti, tak v oblasti politické.

Autor se snaží uvádět co největší počet faktů z kraje, okresů a míst, aby ukázal, jak složitý a různorodý proces byla kolektivizace, jak hluboká a obtížná byla změna v myšlení rolníka, který představoval výraznou individualitu v myšlení a organizaci své práce, což odráželo dlouholeté vžitě zkušenosti. Pozornost věnuje i způsobu a metodám řízení procesu kolektivizace, aby vynikly protiklady teorie a praxe. Teorie nutně narážela na hodnoty vytvořené dlouholetým demokratickým vývojem naší společnosti i na její výrobní a technologickou úroveň v oblasti výroby. Autor zachovává úmyslně ideologicko-politicko-byrokratický jazyk, aby nejen přiblížil sledované období, ale aby vystihl onen rozpor teorie a praxe mezi řídicí sférou a každodenním životem a prací zemědělců.

Knihla chce obrátit pozornost k vesnici a chce motivovat ke vzniku dalších historických prací na dané téma, které spolu se vzpomínkami pamětníků, kronikami a výsledky jiných společenských věd, především sociologie, ekonomie, etnografie a psychologie, vykreslí „všední historii“ severovýchodočeské vesnice a její obyvatele v daném období.

Publikace se zabývá obdobím 1948–1960, kdy se začala realizovat linie komunistické strany vytvářením JZD, státních statků a státních traktorových stanic (dále jen STS). V nich se shledával základ velkovýroby v zemědělství a cesta k přeměně soukromých rolníků v tzv. družstevní rolnictvo. Současně se jednalo o získání dostatku potravin, surovin pro zpracovatelský průmysl a uvolnění pracovních sil pro extenzivní a jednostranný rozvoj průmyslové výroby.

Proces kolektivizace se uskutečňoval v severovýchodočeském regionu s vyspělou a specializovanou zemědělskou výrobou v oblasti rostlinné i živočišné produkce. V kraji mělo zemědělství hluboké soukromovlastnické tradice, upevňované v meziválečném období politikou agrární strany,⁴ v níž na čelných místech stáli politiko-ové z východních Čech, a vlivem náboženské ideologie, zvláště v podhorských a horských oblastech. Tehdejší Hradecký kraj, který existoval v letech 1949–1960, se skládal ze 14 okresů jak nížinných, tak i podhorských a horských, čemuž odpovídalo tradiční zaměření jejich zemědělství.

Práce navazuje na dřívější autorovu knihu, která se věnovala venkovu severovýchodních Čech v období 1945–1948. Je rozdělena do tří částí, z nichž první,

4 Úplný název strany: Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. Strana se v období první republiky postupně stala nejvlivnější stranou na politické scéně. Srov. Uhlíř, Dušan, Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organizační struktura, Praha 1988; Dostál, Vladimír, Agrární strana. Její rozmach a zánik, Brno 1998.

nejzrůdnější, si všímá změn do roku 1953, druhá zachycuje stagnaci procesu kolektivizace v letech 1953–1954 a třetí, 1953–1960, uzavírá první etapu kolektivizace.⁵ Největší pozornost je věnována období do roku 1953. Vzhledem k tomu, že řada pramenů není již k dispozici, vysoký počet předkládaných číselných údajů usnadňuje dalším autorům jejich práci, ať už se bude jednat o studie historické či odborné ze všech oblastí zemědělské výroby, jednotlivých menších regionů nebo zachycení práce státního aparátu apod.

Ačkoli především z prvního období zakládání družstev existuje řada nejrůznějších přehledů, zpráv o plnění polních prací, výkupu strojů, výsledků agitační práce atd., jde často o nepřesné dokumenty. Příčinou byl odpor k „papírování“, nízká úroveň vzdělání funkcionářů družstev a dalších organizací, snaha o vylepšení výsledků práce apod.

Autor sleduje především budování JZD, všímá si státních statků a traktorových stanic, bez nichž nelze proces kolektivizace zachytit v jeho úplnosti. Pozornost je zaměřena na činnost výkupního aparátu, zemědělských referátů Krajského národního výboru (dále jen KNV) a Okresního národního výboru (dále jen ONV), Jednotného svazu českých zemědělců (dále jen JSČZ), místních národních výborů, vesnických organizací Komunistické strany Československa (dále jen KSČ), soudů a bezpečnostních orgánů. Současně jsou sledovány ekonomické a sociální změny v zemědělské výrobě a vesnické populaci. Je nutno zdůraznit, že Hradecký kraj představoval jednu z nejproduktivnějších zemědělských oblastí republiky.

Pramennou základnu vytvořily archivní materiály z Národního archivu Praha, Státního oblastního archivu v Zámrsku, okresních archivů, regionálních a městských muzeí, dále pak statistický materiál ministerstva zemědělství, ústřední, regionální a odborný tisk, včetně vzpomínek pamětníků.⁶

Autor chce vyslovit úctu všem rolníkům, zvláště rolnickým ženám, kteří v průběhu kolektivizace konali ohromné množství těžké a namáhavé práce, prošli obdobím psychického a morálního útlaku a mnozí trpěli ve vězení. Výsledkem této doby je téměř milionový úbytek individuálních hospodářství, snížení počtu osob činných v zemědělské výrobě, vytvoření velkých celků jak v rostlinné, tak živočišné výrobě a téměř úplná likvidace tradičního hospodáře.

I když tento trend probíhá v řadě zemí pod tlakem ekonomických předností velkové výroby, u nás se tzv. združstevňování (kolektivizace, socializace) realizovalo ve velmi

5 Kaplan, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*, Brno 2000, s. 183.

6 Jedním z důležitých pramenů jsou tzv. Vesnické noviny, které začaly v okresech Hradeckého kraje vycházet od roku 1949. Propagovaly úspěchy JZD, práci státních traktorových stanic a státních statků, sledovaly různé soutěže, kritizovaly nedostatky aj. V Hradeckém kraji vycházely ve všech okresech, avšak pod různými názvy: Broumov: „Za nový život vesnice“, Dobruška: „Průkopník“, Dvůr Králové nad Labem: „Za novou vesnici“, Hořice: „Za novou vesnici Hořicka“, Hradec Králové: „Vesnické noviny“, Jaroměř: „Budovatel Jaroměřska“, Jičín: „Jičínský kombajn“, Náchod: „Nová brázda“, Nová Paka: „Novopacké vesnické noviny“, Nový Bydžov: „Za socialistickou vesnici Novobydžovska“, Rychnov nad Kněžnou: „Zemědělské noviny okresu Rychnov nad Kněžnou“, Trutnov: „Nová vesnice“, Vrchlabí: „Srp a kladivo“, Žamberk: „Žamberecko soutěží“. Agitaci za družstva dokumentují i četné letáky uchované v archivech, které měly na vesnici posílit soutěžení mezi družstvy, státními traktorovými stanicemi a statky. Zemědělský referát Hradeckého kraje vydával tzv. bleskovky: „Osten kraje“.

krátké době, bylo spojeno s porušováním zásady dobrovolnosti, tlakem shora, nešlo o přesvědčování, ale hlavně o nátlak, vykazovalo velký podíl nerolníků (agitace, brigády) a porušování družstevní demokracie.⁷

V roce 1960 dosáhla zemědělská výroba předválečné úrovně a začala se realizovat skutečná velkovýroba charakterizovaná koncentrací a specializací.

Také dnes pokračují hluboké změny v zemědělské výrobě, mění se tvář vesnice, což vyvolává nové problémy a nutí hledat nové cesty a metody dalšího rozvoje. Bude mít pravdu kronikář Dalimil z počátku 14. století, který napsal: „Sedlák je jako vrba, čím víc ho řežeš, tím víc obrůstá,“ anebo se sedlák stane historickou postavou?

Severovýchodní Čechy prošly od roku 1945 jako celá země složitým politickým a ekonomickým vývojem. Průmysl prodělal hluboké strukturální změny, zmizela zemědělská malovýroba a s ní tradiční rolník. Po roce 1989 se průmysl zaměřuje na nové výrobní obory, modernizuje se a hledá nové trhy. Zemědělství se nevrací k bývalé přeživší malovýrobě, ale vznikají farmářské usedlosti a akciové společnosti, které využívají výhod velkovýroby a její specializace. Počet osob činných v zemědělské výrobě aktuálně představuje něco málo přes 100 000, tj. cca 2%.⁸ Složitě úkoly čekají zemědělství na úseku tvorby a údržby krajiny. Nenávratně pryč však je charakteristika kraje, jak ji formuloval delegát VIII. sjezdu KSČ v březnu 1946: „Zrno a textil, to jsou dvě důležité složky našeho kraje.“⁹

7 Kaplan, K., Kořeny, s. 182.

8 Podíl pracovníků v zemědělství ve struktuře zaměstnanosti národního hospodářství v roce 2004 činil přibližně 141 tis. osob, tj. 2,9 %. V roce 2014 to bylo 102 100 osob, tj. 2,1 %. Přístupné online: <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/> [28. 8. 2016]; <http://byznys.ihned.cz/c1-65283110-pracovniku-v-zemedelstvi-dale-ubyva-tempo-je-ale-pomalejsi-jejich-pocet-loni-klesl-o-1-2-procenta> [28. 8. 2016]; Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2014: „Zelená zpráva“, přístupné online: http://eagri.cz/public/web/file/418681/Zprava_o_stavu_zemedelstvi_CR_v_roce_2014.pdf [28. 8. 2016].

9 Z vystoupení zástupce východních Čech 30. 3. 1946 na VIII. sjezdu KSČ.

PRVNÍ ČÁST

**Vesnice
severovýchodních Čech
v období kolektivizace
(1948–1953)**

KAPITOLA I.

POÚNOROVÝ VÝVOJ DO IX. SJEZDU KSČ 1949

První opatření na vesnici po Únoru 1948

Jedním z prvních opatření nových mocensko-politických orgánů, Akčních výborů Národní fronty (dále jen NF)¹⁰, bylo provedení čistky v řadách nekomunistických stran, všech státních orgánů a společenských organizací. V severovýchodních Čechách se dotkla celé řady činitelů, kteří přímo nebo nepřímo ovlivňovali politický život vesnice. Šlo především o poslance nekomunistických stran, kteří řídili zemědělskou politiku těchto stran, např. lidovec František Desenský, sociální demokrat Jan Novotný a Vilém Bernard, národní socialisté Ludvík Novotný a Bohuslav Dečí. Ze svých funkcí byli odvoláni další funkcionáři těchto stran, redaktoři a zástupci v okresních národních výborech, např. lidovec a zemědělský referent ONV ve Dvoře Králové Jan Voňka.

Protože řada velkých a středních rolníků pracovala ve funkcích a aparátu Jednotného svazu českých zemědělců (JSČZ), byla zde provedena důkladná čistka a celá řada funkcionářů byla z této organizace vyloučena, např. v okrese Hradec Králové velký sedlák Karel Kleprlík a tajemník JSČZ Josef Boháček. Do některých hospodářských družstev, např. do Rolnického družstva v Hradci Králové, byla dosazena národní správa, stejně jako na majetek Josefa Voženílka z Předměřic, který byl jedním z hlavních organizátorů nechanické slavnosti Selských jízd v létě 1947. Současně probíhala očista strojních družstev, z nichž část byla tzv. pseudodružstva, kdy několik větších sedláků krylo formou družstva soukromé vlastnictví traktoru. Zásahy v družstvech vrcholí vydáním zákona o Ústřední radě družstev v červenci 1948, který sjednotil veškeré družstevnictví u nás.¹¹

V březnu zveřejnilo periodikum *Pochodeň*, krajský orgán KSČ, úkoly akčních výborů NF na vesnici.¹² Jako hlavní úkol požadovaly podporu rolnických komisí, z nichž měli být vyloučeni ti, kteří se stavěli proti revizi pozemkového vlastnictví, proti účasti rolníků na sjezdu rolnických komisí a proti tzv. nové zemědělské politice. Měly také přezkoumat stávající strojní družstva, a pokud šlo o pseudodružstva, přebudovat je, nebo měly pomoci založit nová. Akční výbory odpovídaly za očistu všech ostatních zemědělských družstev na vesnici, chovatelských organizací, mysliveckých jednot a místních sdružení JSČZ. Dále měly sledovat, aby nedocházelo k vypovídání pachtovních smluv, aby tak ze záboru neunikla půda podléhající pozemkové reformě. Jiným

10 Akční výbory Národní fronty vznikaly na výzvu K. Gottwalda po tzv. Vítězném únoru 1948 jako zvláštní mocensko-politické orgány s cílem sloužit KSČ jako nátlakový prostředek k převzetí moci v republice.

11 Richtová, Želmíra, Přechod od demokratických přeměn v zemědělství k socialistickému přetváření vesnice, in: Příspěvky k dějinám KSČ, 1959, č. 8, s. 7.

12 Vzhledem k rozsahu periodika *Pochodeň*, které se pohybovalo kolem jedné až čtyř stran, není v publikaci uváděno konkrétní stránkování. *Pochodeň*. Orgán KV KSČ, č. 13, 26. 3. 1948.

úkolem bylo sledovat, jak rolníci plní dodávky, jak jsou zajištěny jarní práce, a spolu s místními národními výbory a JSČZ připravit soutěž o splnění a překročení dodávek. Tak měly akční výbory plnit svou potlačovatelskou funkci.

Na krajské konferenci KSČ 20.–21. března 1948 hovořil ministr vnitra Václav Nosek o významu tzv. Vítězného února 1948 a o úkolech strany v parlamentních volbách, které jí měly získat 75 % všech hlasů. Pokud se dotkl problémů vesnice, tvrdil, že očistná opatření v organizacích rolníků nejsou namířena proti zemědělcům, ale jen proti „hnízdům selských jízd, která zvláště tady na Hradecku nám nejvíce řádila“.¹³

Vesnice si po únoru oddechla od vysokého počtu schůzí, letáků a polemik v novinách. Ale už za několik týdnů se začínají šířit zprávy, jejichž hlavním obsahem je tvrzení, že v Československu dojde velmi brzo k politickému zvratu, neboť Západ politiky nebo vojensky zasáhne a nová vláda bude muset odstoupit.

Rolníci velmi pozorně sledovali všechna prohlášení představitelů komunistické strany v období před volbami a po nich. Klement Gottwald v řadě projevů stavěl do popředí splnění požadavků rolníků z Hradeckého programu (dokončení pozemkové reformy, zemědělská daň atd.).¹⁴ Za hlavní úkol zemědělců označoval zajištění dobré úrody. Ke zvýšení zemědělské výroby měla přispět rozsáhlá mechanizace, scelování pozemků, rozvoj družstevnictví, zlepšení školství, ulehčení práce venkovských žen a investice do zemědělství. Významným nástrojem ke zvýšení zemědělské výroby měla být iniciativa rolníků, jak ji představovalo chlumecko-nitranské hnutí (viz dále), o němž K. Gottwald řekl: „Budovatelské chlumecké a nitranské hnutí, které se dnes přímo bouřlivě šíří po celé republice, vytváří tak základnu, na které budeme dále pokračovat ve výstavbě našeho zemědělství.“¹⁵

Na rolníky mělo kladně zapůsobit vyhlášení amnestie při zvolení K. Gottwalda prezidentem republiky v červnu 1948, neboť to znamenalo prominutí pokut za nesplnění dodávek zemědělských produktů státu. S uspokojením bylo přijato i prohlášení K. Gottwalda k delegaci rolníků 28. října 1948, které slibovalo, že komunistická strana při svém rozhodování vezme vždy v potaz rolníky a jejich názory.¹⁶

V neděli 21. března 1948 se v celé republice konala tzv. národní směna a na národní směně parlamentu došlo k rychlému uzákonění návrhů zákonů z Hradeckého programu. Parlament schválil šest zemědělských zákonů: o nové pozemkové reformě (rozdělení půdy nad 50 ha a veškeré spekulační půdy), o revizi první pozemkové reformy (novelizace zákona), o zamezení drobení zemědělské půdy (novelizace zákona), o zemědělské dani, o scelování půdy a o zemědělském úvěru. K těmto zákonům se připojil zákon o národním pojištění, o Ústřední radě družstev, o ochraně pachtýřů

13 Tamtéž.

14 Dne 4. 4. 1947 vyhlásil ministr zemědělství Július Ďuriš na schůzi okresního sdružení Jednotného svazu českých zemědělců tzv. Hradecký program. Jeho cílem bylo: dokončit konfiskaci půdy, parcelaci půdy nad 50 ha provést revizi první pozemkové reformy z roku 1919, zavést jednotnou zemědělskou daň, národní pojištění rolníků, zemědělský úvěr a urychlit mechanizaci.

15 Projev K. Gottwalda na manifestaci čsl. zemědělců, 16. 5. 1948, in: Klement Gottwald. 1946–1948, II. Sborník statí a projevů, Praha 1949, s. 204; Gottwald, Klement, Vybrané spisy ve dvou svazcích, II., Praha 1955, s. 229, 248.

16 Gottwald, K., Spisy, XV., Praha 1961, s. 112–113.

a zákon o mechanizaci zemědělství. Tyto zákony plnily požadavky rolníků a zlepšily jejich hospodářské postavení. Současně však způsobily i jisté ochabnutí zájmu rolníků o politické problémy, následované prohloubením obav z budoucnosti, kdy se téměř všichni rolníci obávali kolektivizace.

Všechny přijaté zákony ovlivnily venkov severovýchodních Čech. Zejména to byla parcelace řady šlechtických a zbytkových statků¹⁷, hlavně na Královéhradecku, Novobydžovsku (zde 40 velkostatků a dvorů) a Rychnovsku. Mezi největší patřilo panství Kinských v Chlumci nad Cidlinou (asi 7000 ha). V řadě případů bylo použito možnosti zákona rozdělit půdu až do výměry 50 ha, jestliže rolníci požadují přiděl půdy, např. při parcelaci velkostatku v Dobřenicích. Po provedení revize přestaly prakticky v severovýchodních Čechách zbytkové statky existovat.

Celé přidělové řízení realizovala státní obvodní úřadovna pro pozemkovou reformu v Hradci Králové za úzké součinnosti a podle návrhů místních rolnických komisí. V severovýchodních Čechách se jednalo o 23 velkostatků a 68 zbytkových statků o celkové výměře 52 962 ha.¹⁸ S půdou byly přiděleny i budovy a jiné nemovitosti, přičemž část půdy byla poměrně benevolentně uvolněna pro nezemědělce za účelem stavby domků a pro zahrady. Po technické stránce se podařilo katastrálním měřičským úřadům velkou část prací dokončit ještě v roce 1948 (nadplán ministerstva zemědělství stanovil lhůtu do 28. října 1948).

Současně probíhal soupis půdy pro novou pozemkovou reformu. Šlo především o půdu s výměrem nad 50 ha, o spekulativní půdu a půdu církevní. Provádění bylo v rukou místních národních výborů a rolnických komisí, které rozhodovaly o sociálních a jiných důvodech k ponechání části půdy majiteli. Tyto rolnické komise nebyly už složeny ze zástupců politických stran a JSČZ, ale voleny z řad uchazečů o půdu. Převažná část půdy z nové pozemkové reformy byla přidělena státním statkům, obcím a později jednotným zemědělským družstvům. Tento vývoj zesílil obavy rolníků z dalšího vývoje.

Chlumecko-nitranské hnutí a vývoj do přijetí zákona o jednotných zemědělských družstvech (JZD) v roce 1947

Výrazem toho, že část rolnických požadavků byla v únoru 1948 splněna, byl rozvoj iniciativy rolníků za splnění dodávek a zvýšení zemědělské výroby, která vznikla v severovýchodních Čechách a vešla do historie jako chlumecko-nitranské hnutí. Kolébkou tohoto hnutí se stala obec Kosičky na Chlumecku, odkud pocházel rolník Václav

17 Do tzv. první pozemkové reformy probíhající v meziválečném Československu bylo zahrnuto pozemkové vlastnictví nad 150 ha zemědělské půdy a nad 250 ha veškeré půdy náležející jednomu majiteli. Zábor půdy postihl cca polovinu velkostatků. Obava ze ztráty jejich efektivního hospodaření z důvodu parcelace vedla k zákonnému zřízení tzv. zbytkových statků. Zbytkový statek byl definován jako vyvlastněný dvůr, který i po parcelaci měl disponovat takovým množstvím půdy, aby budovy a ostatní inventář pro výrobu ve větším měřítku nebyly hospodářsky znehodnoceny.

18 Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Zámrsku, fond: Krajský národní výbor (dále jen KNV) Hradec Králové, bez signatury.

Pavlíček. Ten již v roce 1947 upozorňoval ministra zemědělství, že je třeba zorganizovat oslavy 100. výročí zrušení roboty. Po sjezdu rolnických komisí, kdy do nového ústředního výboru JSČZ byl zvolen Pavlíček a generálním tajemníkem se stal Stanislav Zlesák, který dříve pracoval na Hradecku, projednávali spolu jednak pojetí oslav k 100. výročí zrušení roboty a jednak zajištění dodávek, o něž žádal zemědělce ve svém projevu na sjezdu rolnických komisí K. Gottwald. S. Zlesák navrhl rozvinout socialistickou soutěž a spojit oba úkoly dohromady. Tyto oslavy, které vrcholily v létě v Praze, měly být odpovědí na připravované akce části rolníků, kteří chtěli toto výročí spojit s „osvobozením vesnice od nového nevolnictví“. To bylo shledáváno v růstu zásahů státu do zemědělské výroby a ve zvyšování povinných dodávek.

Celá akce byla nejprve projednána v Kosičkách a okolních obcích, a to především v těch, které se zúčastnily selského povstání v roce 1775. Na akci se společně podílely okresní výbor KSČ v Chlumci nad Cidlinou a ústřední výbor JSČZ. Na veřejné schůzi v Kosičkách byl formulován závazek v osmi bodech a dalších osm článků se zabývalo zlepšením zemědělské výroby a zvelebením obcí. Celou akci řídila tzv. budovatelská komise, která přesvědčila dalších 14 obcí okresu, aby se svými závazky připojily. Byly to obce Babice, Barchůvek, Bouchov, Bydžovská, Chudeřice, Káranice, Klamoš, Kratonohy, Kosice, Lhotka, Libčany, Obědovice, Roudnice, Stará Voda a Trnava. Zástupci těchto obcí podepsali 18. března 1948 v kulturním domě v Kosičkách závazky ke zvýšení dodávek a výroby a obrátili se s výzvou k následování ke všem obcím v republice. Další závazky byly zaměřeny na povznesení kulturního života na vesnici stavbou kulturních domů, kluboven a čítáren, v obcích se měly zřizovat prádelny, žňové útulky, správkárny, budovat vodovody a kanalizace. Ke zvýšení zemědělské výroby mělo přispět zavádění ušlechtilých chovů hospodářského zvířectva, aby se zvýšila produkce mléka a masa, užívání šlechtěných osiv a sádí. Okamžitě se požadovalo zvýšení dodávek všech zemědělských produktů do měst a obdělání každého kousku půdy sousedskou výpomocí. Jiným úkolem bylo rozšířit sady, zřídit družstevní strojní stanice a sušárny brambor a co v největším počtu umožnit odborné školení zemědělské mládeže. Jednotlivé obce se na místě zavazovaly zvýšit dodávky mléka o 10%, vepřového masa o 15 až 20%, chlebovin o 10%, vajec o 10 až 20% atd.

Při schvalování šesti zemědělských zákonů 21. března 1948 byli v parlamentě přítomni zástupci všech 15 obcí. Přijal je K. Gottwald, který jim řekl: „Děláte čest vašim předchůdcům, chlumeckým sedlákům, kteří v boji proti feudálním pánům neváhali dát své životy. Jejich porážkou vzniklo pořekadlo: ‚Pochodíš jako sedláci u Chlumce.‘ Ale toto pořekadlo od nynějška neplatí a platit nebude, protože vy, potomci chlumeckých sedláků, opřeli jste se ve svém spravedlivém boji za svá práva o dělnickou třídu a v tomto pevném svazku, který strážte jako oko v hlavě, jste zvítězili a vždy zvítězíte!“¹⁹

Na sjezdu rolníků celého kraje 18. dubna 1948 v Novém Bydžově předali zástupci 800 obcí kraje své závazky ministru zemědělství, který význam chlumeckého hnutí vysoce hodnotil. Hnutí se šíří, připojuje se 16 obcí na Chodsku, pak obce na Nitransku,

19 Únor 1948, Paměti Václava Pavlíčka, s. 50–51. Rukopis pochází z roku 1963 a je uložen v Muzeu Vysočiny Havlíčkův Brod. V. Pavlíček byl rolník z obce Kosičky na Chlumecku.

čímž vzniká chlumecko-nitranské hnutí. Ministerstvo zemědělství věnovalo okresům značné částky na realizaci závazků, např. okresu Jaroměř 705 000 Kčs, Rychnov nad Kněžnou 662 000 Kč. V květnu na Slovanské zemědělské výstavě odevzdali své závazky předsedovi vlády zástupci 3000 obcí celé republiky. Jejich počet stále stoupal a přesáhl 9000 obcí.

Význam tohoto hnutí spočíval v tom, že mělo pomoci řešit neutěšenou zásobovací situaci, protože v polovině roku se projevil nedostatek potravin a spotřebního zboží. To vyžadovalo zvýšit výkup a tento úkol neplnily ani namátkové hospodářské kontroly, které se začaly provádět v červnu 1948. Kladně lze hodnotit, že hnutí se zaměřilo na zvýšení produktivity zemědělské výroby a na obnovení sousedské výpomoci na nové základně. Hnutí se však nezaměřilo na další rozvoj družstev nových typů.

V řadě okresů se věnovala celé akci a plnění závazků malá pozornost. JSČZ nevládla hnutí organizačně a závazky se plánovaly bez účasti rolníků. Na vesnicích převládala nálada vyčkávat, jaký bude další vývoj. V dalším období po listopadovém zasedání ÚV KSČ převládla orientace na zakládání jednotných zemědělských družstev, aniž by se vyčerpaly všechny možnosti rozvoje vesnice, jak je vytyčilo chlumecko-nitranské hnutí. To bylo považováno za překonané, ačkoliv zde šlo o skutečnou iniciativu rolníků, která mohla vést i k vyšším formám zemědělské práce a na niž mohla další opatření na zemědělském úseku navazovat, jak předpokládalo ještě červnové zasedání ÚV KSČ 1948. Na rolníky začal působit tlak ze strany stranických a státních orgánů a vesnice se snažily vyhnout všem akcím, které by byly uskutečňovány kolektivně a mohly být považovány za souhlas s novými opatřeními na zemědělském úseku. Spolu s nejrůznějšími typy družstev, především strojních, organizováním sousedské výpomoci, rychlým růstem strojních stanic a dalšími opatřeními mohlo hnutí vést ke zvýšení kulturní a životní úrovně vesnice. Kladem celého hnutí bylo i to, že bylo organizováno volenými orgány zemědělců – místními a okresními sdruženími JSČZ. Poměrně rychlá likvidace hnutí nebyla vyvolána jen vlastními požadavky rozvoje zemědělské výroby, ale byla i odrazem začínajícího působení násilných metod v řízení celé společnosti.

Toto hnutí uvedlo do zemědělství metodu socialistické soutěže ve formě soutěže Chlumeck – Nitra, jejímž úkolem bylo plnění úkolů dvouletky a plnění plánu dodávek. Soutěže se rozvinuly v rámci okresů, např. obec Svídnice vyzvala k plnění dodávek všechny obce rychnovského okresu, v okrese Žamberk vznikla akce „Zemědělci věnují k Vánocům vykrmená prasata“ z těch, která se nehodila k chovným účelům. K prvnímu výročí vyhlášení Hradeckého programu vyhlásili rolníci královéhradeckého okresu soutěž všem okresům v republice v plnění veřejných povinností, kde se počítalo se založením strojního družstva v každé obci (v královéhradeckém okrese měl počet stoupnout z 90 na 101).

Na vesnicích se začala na základě výzvy českých a slovenských spisovatelů zakládat kulturní družstva. S touto myšlenkou vystoupili rolníci pardubického okresu 29. června 1948. Bylo vyhlášeno heslo: „Snop na výstavbu a kulturu vesnice“ a vyzvali k následování všechny kraje a okresy. V červenci se akce rozrostla v celostátní hnutí a ve fondech pro kulturní rozvoj vesnice se sešlo asi 9 mil. Kčs. Byly věnovány na rozšíření knihoven, ochotnické divadlo, místní rozhlas, kinofikaci apod. Akce se opakovala

i v dalším roce. Rozšířila se spolupráce s umělci a dalšími organizacemi, což se zčásti odrazilo v kulturním životě venkova. Později dochází k oslabování této akce a k opětovnému nárůstu administrativní metody.²⁰

V souvislosti se stavbou kulturních domů chtělo ministerstvo zemědělství zakládat v každé obci kulturní družstvo, jež by sdružovalo všechny organizace, které provádějí na vesnici kulturní činnost, tj. ochotníky, hasiče, sokoly, Svaz mládeže, JSČZ a další. Tato snaha však neměla ohlas. Jednak pro svůj centralizační charakter a opomíjení tradic jednotlivých spolků a jednak působily opět obavy z dalšího vývoje na vesnici.

Výsledky parlamentních voleb v květnu 1948

Jisté oživení politického života na vesnicích vyvolaly blížící se parlamentní volby. Po únoru prakticky ustala činnost nekomunistických stran, způsobená násilným tlakem, ale také obavami jejich členů, někdy k tomu přispěli i funkcionáři těchto stran. Například na jaroměřském okrese tajemník a důvěrník národně socialistické strany organizaci rozpustili. Řada organizací národně socialistické i lidové strany se rozpadla.²¹ Nejpevnější pozice si udržela lidová strana. Ministr Alois Petr už 12. března otiskl v *Lidové demokracii* „Zásadní prohlášení“, v němž vyslovil souhlas s novou pozemkovou reformou, aby byla zajištěna výživa národa. V Hradci Králové začala lidová strana od 21. května 1948 opět vydávat svůj krajský list Štít, který velkou část obsahu věnoval zemědělským problémům, čímž si zachovala vliv na část rolníků.

Komunistická strana se důkladně připravovala na parlamentní volby, v nichž chtěla získat výraznou většinu hlasů. Krajská konference KSČ v březnu požadovala získat ve volbách 75 % všech hlasů. Rozvíjí se velká náborová akce ve městech i na vesnicích. Dne 4. dubna se konala tzv. Ďurišova neděle, kdy se na vesnice rozjely strojní brigády ze závodů na opravy strojů a současně získávaly rolníky do strany. Celkem bylo v kraji získáno asi 5000 nových členů, z toho asi 1000 na vesnicích, nejvíce v okrese Hradec Králové (217 rolníků), Náchod (137), Dvůr Králové (100), Dobruška (73), Hořice (65), Trutnov (56).²²

Celá předvolební kampaň byla zaměřena na včasné splnění hospodářských úkolů. K. Gottwald na manifestaci zemědělců 15. května u příležitosti 100. výročí zrušení roboty hovořil o budoucnosti zemědělství. Za hlavní požadavek označil zvýšení výroby o 20 % proti předválečnému stavu a cestou k tomu měly být požadavky Hradeckého programu a iniciativa rolníků, jak ji představovalo chlumecko-nitranské hnutí.²³ Toto hnutí se popularizovalo a mělo sehrát tutéž úlohu jako tzv. protiplány na závodech. V této době vyvíjela aktivní činnost v tomto směru sdružení JSČZ, která soustřeďovala závazky jednotlivých obcí. Před volbami byla z taktických důvodů odmítána cesta

20 Sekotová, Věra, První příspěvky ke kultuře vesnice v letech 1948–1949, in: Ideologická konference k 30. výročí Hradeckého programu, Hradec Králové 1977.

21 Pochodeň, č. 11, 12. 3. 1948.

22 Pochodeň, č. 15, 9. 4. 1948.

23 Klement Gottwald. 1946–1948, s. 429.

socialistické zemědělské velkovýroby a mlčelo se o „třídním boji“ na vesnici, jak to dokumentuje brožura „Svornou prací k rozkvětu naší vesnice“ z dubna 1948.

Významnou úlohu sehrály pravidelné zájezdy strojních brigád ze závodů na vesnice, které pomáhaly připravit hospodářské stroje na jarní práce. Ženy z měst opravovaly ve vesnických domácnostech prádlo a oděv. Obce, které žádaly pomoc strojních brigád, se hlásily o přidělení na okresních sekretariátech KSČ, přičemž přednost měly ty obce, které plnily dodávky. Z královéhradeckých závodů vyjíždělo až šest strojních brigád vždy v sobotu a v neděli, z toho čtyři ze Škodovky, po jedné z podniku Pilnáček a ČSD, dále vojáci a další podniky. Závodní organizace KSČ firmy Kamor v Úpici nabízela pět brigád ONV Trutnov na opravu strojů pro žňové práce. Tak se měly získat hlasy zemědělců.

Parlamentní volby v květnu 1948 ukázaly v celé republice, a tedy i v severovýchodních Čechách změny, k nimž došlo po Únoru 1948.

Tabulka 1: Výsledky voleb do Národního shromáždění v květnu 1948 ve volebním kraji IX – Hradec Králové

Okres	Hlasy celkem	Hlasy platné	Pro NF hlasy	%	Bílé lístky počet	%	Neplatné hlasy	Pořadí
Broumov	17 917	17 032	15 214	89,75	1818	10,25	885	4
Dobruška	12 835	11 968	9139	76,45	2829	23,55	867	12
Dvůr Králové	17 594	15 702	13 974	89,00	1728	11,00	1892	6
Hořice	14 172	13 431	11 843	88,20	1588	11,80	741	8
Hradec Králové	59 315	54 553	48 561	89,02	5992	10,98	4762	5
Jaroměř	18 571	17 502	15 578	88,36	1924	11,64	1069	7
Náchod	34 145	30 801	25 007	81,20	5794	18,80	3344	10
Nová Paka	16 293	14 981	12 652	84,70	2329	15,30	1312	9
N. Město n. M.	10 423	9677	6882	71,12	2795	28,88	746	13
Nový Bydžov	30 535	28 245	26 247	92,90	1998	7,10	2290	2
Rychnov n. K.	31 379	29 045	22 984	79,42	6061	20,58	2334	11
Trutnov	30 178	28 822	26 208	90,90	2614	9,10	1356	3
Vrchlabí	16 319	16 084	15 763	98,02	321	1,98	235	1
Celkem	309 676	287 843	250 052	86,35	37 791	13,65	21 833	-

Pramen: Zprávy Státního úřadu statistického, roč. XXIX (1948), č. 67–82.

Pro kandidáty NF bylo v kraji odevzdáno 86,35% všech hlasů, tj. o 3% méně, než činil celostátní průměr (89,3%). Podobně tomu bylo s bílými lístky, jejichž podíl 13,65% přesáhl celostátní průměr (10,7%). Zajímavé je srovnání s výsledky v kraji X – Pardubice, kde pro jednotnou kandidátku odevzdalo hlasy jen 74,9% voličů, což znamená, že zhruba každý čtvrtý volič vyjádřil s jednotnou kandidátkou nesouhlas. K. Gottwald tento fakt hodnotil nejen jako krajové zvláštnosti, ale i jako nedostatečnou politickou práci: „Vezměme na příklad Pardubice, které se nikterak neliší svým sociálním složením od takového kraje, jako je třeba Hradec, a přece je tam takový výkyv.“²⁴

Nejvíce hlasů pro NF bylo získáno v pohraničních okresech (Broumov, Trutnov, Vrchlabí) a v okrese Nový Bydžov, kde byla kolébka chlumecko-nitranského hnutí. V těchto okresech se nacházel také největší počet tzv. vlasteneckých obcí, ve kterých byly odevzdány všechny hlasovací lístky pro NF (okr. Trutnov 9, okr. Nový Bydžov 2). Počet bílých a neplatných lístků činil 59 624 (z toho neplatné 21 833), čímž se Hradecký kraj zařadil na 5. místo v českých zemích za kraje Olomouc, Ostrava, Praha a Pardubice.

Vidíme, že nekomunistické síly si udržely určité pozice, a to především v těch okresech, kde tvořila zemědělská výroba podstatnou složku hospodářství okresu a kde velká část zemědělských dělníků odešla do pohraniční části okresu, aby zde získala vlastní hospodářství (Dobruška, Náchod, Nové Město, Rychnov nad Kněžnou). Je zajímavé, že právě v těchto okresech získala KSČ i ve volbách v roce 1946 nejméně hlasů a silné pozice zde měla lidová strana. V okresech Náchod, Nová Paka, Nové Město nad Metují a Rychnov nad Kněžnou nebyla také ani jedna vlastenecká obec. I když nejvíce vlasteneckých obcí se nalézalo v pohraničních okresech, je třeba přesněji uvést v osídlených částech pohraničních okresů, jak to ukazují volební výsledky podle soudních okresů. Například v soudním okrese Trutnov je 6 obcí bez bílých lístků, ale v soudním okrese Úpice je jen jedna obec, stejně v soudním okrese Police nad Metují ani jedna obec, zatímco v soudních okresech Broumov a Teplice nad Metují 6 obcí. Podobně je tomu v okresech Žamberk (volební kraj III. – Pardubice), kde v soudních okresech Králíky a Rokytnice v Orlických horách bylo 11 vlasteneckých obcí, v samotném soudním okrese Žamberk ani jedna.

Volby na Hradecu potvrdily, že přetrvávají odpor a obavy před dalším vývojem. Projevovaly se nejen mezi příslušníky velké buržoazie, ale i mezi středními vrstvami ve městech a mezi rolníky na vesnicích. Výsledky voleb hodnotilo zasedání ústředního výboru KSČ v červnu 1948. Zabývalo se i výsledky a vyhlídkami zemědělství, a to především z hlediska zabezpečení výživy, protože výše přídělů potravin nemohla městskému obyvatelstvu stačit. Zasedání vidělo jednu z cest ke zlepšení zásobování v rozvinutí chlumecko-nitranského hnutí a v jeho zaměření na zvýšení dodávek potravin. Současně však toto hnutí mělo zvýšit výrobnost našeho zemědělství. Zasedání také požadovalo, aby v příštích měsících byly uvedeny v život zákony o provedení pozemkové reformy. K. Gottwald řekl: „Máme na venkově dobrý náběh v tak zvaném chlumecko-nitranském hnutí. Jsou to jakési nové formy soutěžení našeho venkova. Myslím, že jsou to formy velmi výhodné.“ Požadoval, aby jeho výsledkem bylo odvádění většího množství potravin, rolníci prý mohou dát více, je k tomu zapotřebí jen dobré politické práce a dobré organizace.²⁵

V letních měsících se hlavním problémem stalo zajištění měst potravinami a spotřebním zbožím. Proto byla snaha urychlit výkup, nyní už za jednotné ceny pro všechny rolníky, protože místo dřívějších trojích cen řešila rozdíly velikosti hospodářství zemědělská daň. Současně zesílily kontroly a v rámci chlumecko-nitranského hnutí se organizovala soutěž za splnění dodávek do 28. října. Podařilo se zlepšit dodávku mléka a mlékárny severovýchodních Čech posílaly denně několik tisíc litrů mléka pro

zásobování Prahy, z královéhradecké mlékárny to bylo denně 7000 l. Zvýšení dodávek mléka umožnilo vyšší výrobu másla, jímž zásobovaly severovýchodní Čechy další průmyslová střediska jako Kladno, Prahu a Teplice. Soutěž se zaměřila i na snížení procenta kyselého mléka. Došlo též ke zvýšení dodávek vajec. Přesto však dodávka mléka nedosáhla 100 % plnění, to se pohybovalo v červenci od 70 % (Trutnov) do 97 % (Jaroměř a Náchod) plánu. Příčinou byl pokles hovězího dobytka o 18 % proti stavu v roce 1947 způsobený suchem a neúrodou. Proto byl vydán celostátní zákaz porážení telat, aby stoupl počet krav. Došlo i k poklesu stavu prasat (u prasnic asi o 30 000), ačkoliv právě vzestupem počtu prasat měla být uspokojena stupňující se spotřeba masa. V severovýchodních Čechách se projevovalo i to, že např. na Rychnovsku plnili velcí sedláci dodávky prasat v chovném materiálu, s čímž nebyli spokojeni malí rolníci. Severovýchodní Čechy dodaly pro Sovětský svaz velkou část z 2000 kusů plemených jalovic. Zvýšení dodávek masa pro zásobování spolu se zostřujícím se postupem proti velkým sedlákům však začínaly už nyní podrývat chovatelskou tradici kraje. Šlo zatím spíše o tendenci, protože chlumecko-nitranské hnutí dávalo rozvoj chovatelství na jedno z prvních míst. Na Slovanské výstavě v Praze získali zemědělci z Hradecka pět prvních cen z devíti kategorií v chovu prasat.

V této době nabývala konkrétnější podoby koncepce tzv. univerzálního vesnického družstva, jak se objevila už v roce 1945 v anketě ministerstva zemědělství. Hlavním jeho úkolem bylo odstranit roztříštěnost zemědělského družstevnictví a několikanásobné členství rolníků v různých typech družstev. I když nešlo ještě o výrobní družstvo, vyvolává to na vesnici zmatek a odpor. Proto K. Gottwald slíbil delegaci rolníků 28. října, že komunistická strana vezme vždy v potaz rolníky při řešení zemědělských otázek.

Nový rys vneslo chlumecko-nitranské hnutí do organizace žňových prací, kdy v řadě obcí byly poprvé vypracovány žňové plány a bylo alespoň zčásti docíleno lepšího využití strojů a lidí. V některých okresech utrpěla úroda živelnou pohromou, hlavně na Novopacku a Vrchlabsku, kde ztráty dosahovaly asi 20 % úrody. Ve žních se rozšířila práce strojních stanic. V kraji bylo traktory a samovazy sklizeno plných 40 % plochy obilovin. Z toho státní strojní stanice a okresní strojní stanice posekaly 5362 ha, tj. 11 % celkové výměry. Služeb státních a okresních stanic použili především kovorolníci a stavorolníci, kteří prací v průmyslu získali dostatek peněz na zaplacení, a velcí sedláci, kteří neměli dostatek pracovních sil. Střední rolníci obdělali a sklídili svou půdu vlastními potahy a stroji. Státní a okresní stanice posekaly rolníkům do 5 ha 1330 ha, rolníkům do 10 ha 1072 ha, rolníkům do 15 ha 804 ha, do 20 ha 830 ha a zbytek 1326 ha rolníkům nad 20 ha.²⁶ Přitom práce probíhaly bez plánu a smluv, stanice si samy hledaly práci a jen zčásti byly zavedeny tzv. přihlášky na práci.

Ministerstvo zemědělství vybavovalo stroji nové strojní stanice, které byly zřizovány hlavně při hospodářských družstvech, a současně také byly organizovány kurzy traktoristů. Ministerstvo sledovalo dva cíle. Jednak aby stroje mohlo využívat co nejvíce zemědělců a jednak aby došlo ke snížení stavu koní a získaly se plochy pro tvrdé obilí. Stanice také pomáhaly zajistit rostoucí plochu neobdělané půdy v pohraničí,

např. státní stanice v Kuklenách u Hradce Králové dostala přiděleno 800 ha půdy mezi Trutnovem a Broumovem, aby zde provedla orbu a osev. Úspěšně pracovala ve žních státní stanice v Horním Lánově v okrese Vrchlabí, zřízená 15. června 1948. Zemědělci z Rychnovska si najali v Orlických horách 200 ha horských luk a sečení zadali traktorové stanici. Pomoc při sklizni obilí v pohraničí znamenala jen částečnou posilu, protože zde nebylo možno použít na svazích samovazů. Problémem byl i nedostatek závěsného nářadí pro kultivační práce, přidělovány byly hlavně pluhy a samovazy. Pokud šlo o některé polní práce, např. setí, bylo třeba přesvědčovat rolníky, že setí traktorem je kvalitní, proto strojní stanice Dobruška organizovala veřejné předvádění setí na vlastním pozemku. Do konce roku 1948 bylo v Hradeckém kraji 21 státních strojních stanic, čímž se kraj zařadil na 4. místo v republice za kraje České Budějovice, Plzeň a Praha. K rozvoji strojních stanic přispělo významně výcvikové středisko pro STS a státní statky, které zřídilo ministerstvo zemědělství 1. září 1948 v Králíkách v okrese Žamberk.

V průběhu žní se objevila řada nedostatků. V pohraničních okresech, kde chyběly pracovní síly, zůstaly velké plochy obilí nesklizeny, a to i na pozemcích horských pastevních družstev. Ta dosáhla poměrně dobrých výsledků v produkci mléka, ale méně pozornosti věnovala polnímu hospodaření, i když měla půdu dobré kvality. V kraji došlo k poklesu dodávek živočišných produktů. Největší pokles nastal u mléka, kde v srpnu ani jeden ze 13 okresů Hradeckého kraje dodávku nesplnil. Podobná byla situace v dodávkách masa. Hlavní příčinou byl pokles stavů hovězího dobytka v důsledku sucha. Na jaře 1947 se stavy přiblížily předválečné úrovni, ale pak nastal pokles až o 24 %. Další příčinou byla nižší užitkovost krav, která klesla z 1600 l na 1100 l mléka ročně.

Žně proběhly poměrně rychle, na čemž měla podíl práce strojních stanic a brigády na státních statcích. Dodávky byly zpočátku plněny dobře. Brzy se tempo výkupu zpomalovalo. Určitou úlohu sehrálo působení zahraničního rozhlasového vysílání, které vyzývalo k neplnění dodávek, protože prý velká část obilí jde do Německé demokratické republiky a protože po žních budou násilím hnáni rolníci do kolchozů. Proto K. Gottwald delegaci rolníků v Bratislavě opět přislíbil, že půda zůstane v rukou rolníků a že všechny změny budou prováděny s jejich souhlasem. Dne 28. srpna se konalo v Hradci Králové zasedání krajského výboru strany, které se zabývalo neuspokojivou situací ve výkupu. V usnesení se uvádí: „Mimořádnými vyživovacími komisemi bude zajištěna sklizeň, výmlat a dodávky obilí do družstev. Dlouhodobý plán plnění kontingentů bude splněn a překročen jedině kontrolou v každé obci a každého jednotlivého rolníka [...]. Zjištěné závady hlaste okamžitě k sjednání nápravy a v případech obzvláště důležitých k stanovení národní správy, jedná-li se o sabotáž výživy národa.“²⁷ Byly ustaveny okresní a místní vyživovací komise složené ze stranických a veřejných funkcionářů, které měly značnou pravomoc, protože vedle kontroly osevních ploch a účasti při rozpisu dodávek povolovaly domácí porážky a prodej na volném trhu.²⁸

27 Pochodeň, č. 36, 3. 9. 1948.

28 Okresní vyživovací komisi tvořili: předseda OV KSČ, předseda ONV, zemědělský referent ONV, předseda OAV, zemědělský tajemník OV KSČ. Místní vyživovací komisi: předseda MO KSČ, předseda MNV, předseda MAV, zemědělský referent MNV.

Krajský výbor se obrátil na komunisty, aby byli vzorem v plnění dodávkových povinností. Hlavním principem se však stalo donucování, nátlak, tresty a výhrůžky.

V práci místních vyživovacích komisí se objevovaly značné rozdíly, část z nich pracovala dokonce jen formálně. Ke zlepšení zásobování měla přispět soutěž mezi okresy zaměřená na plnění dodávek obilí a mléka a kraj přijal výzvu kraje Praha. Přesto postup dodávek byl neuspokojivý a v tisku se objevovaly další výzvy k urychlenému splnění povinností. V některých okresech se v září konala akce „Více mléka našim dětem“. Začala se rozvíjet názorná agitace, kdy se v obcích na tabulích zveřejňovali nejlepší a nejhorší rolníci v plnění dodávek. V okresech Hradec Králové, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou se mělo plnění dodávek mléka zapisovat do obecních kronik.

Někde sáhli ke krajním prostředkům, jakým bylo uvalení národní správy na hospodářství, např. ve Svinarech na Královéhradecku byla dána pod národní správu usedlost o rozloze 7 ha. Celkem malý podíl měl na všech opatřeních JSČZ. Ten rychle ztrácel důvěru rolníků a stal se vedlejší organizací při zajišťování změn v zemědělství. Stále častěji zasahovaly do jeho řízení přímo okresní výbory a místní organizace KSČ. Koncem září se konal krajský aktiv stranických funkcionářů, kde bylo rozhodnuto zvýšit dodávkovou morálku, provádět kontroly, aby do 28. října 1948 byly splněny a překročeny dodávky chlebového obilí, masa, mléka a vajec. V 8. bodě se říká: „Bojovati proti sabotérům dodávek a osevních plánů zavedením národních správ a zařazováním do pracovního procesu ve výrobě, při zvláště těžkých případech zařazováním do pracovních táborů.“²⁹ Ostré kritice byla vystavena práce hospodářských družstev. Vytykal se jim především netřídní rozpis dodávek. Proto byla zavedena národní správa i zde, např. ONV Rychnov nad Kněžnou v Rolnickém družstevním podniku (dále jen RDP) v Kostelci nad Orlicí.

Řada příčin v neplnění dodávek měla objektivní charakter, jako nedostatek pracovních sil, hlavně v pohraničí, působily také následky sucha, chyběla minerální hnojiva a další potřeby, svou úlohu hrály i politické příčiny. To mělo potvrzovat špatné plnění dodávek v těchto obcích, kde ve volbách bylo odevzdáno nejvíce bílých lístků, např. Běleč, Černilov, Čistěves, Výrava a další obce. K plnění dodávek vyzýval ve Štítu i předseda zemědělského odboru lidové strany.

Po žních byla uskutečněna řada parcelací velkostatků, aby se rolníci přesvědčili, že zákon o pozemkové reformě bude uskutečněn. V téže době mimořádný lidový soud odsoudil Jana Voženílka, který po Únoru odešel do zahraničí, na patnáct let do vězení a ke konfiskaci jeho majetku. Tímto byli varováni jeho přátelé z agrární strany.

Na podzim došlo ke zlepšení dodávek mléka. Jednak proto, že v nížinných okresech se zlepšila situace v krmivech řepným chrástem a jednak činností mimořádných vyživovacích komisí, které spolu se zaměstnanci hospodářských družstev navštěvovaly obce v okresech; např. v okrese Nový Bydžov kontroly ve všech obcích vedly ke splnění dodávek na 97%.

V pohraničních okresech, které před válkou dosahovaly v živočišné produkci dobrých výsledků, byla hlavní příčinou prudkého poklesu nezkušenost a nízká odborná kvalifikace osídlenců. Proto na Broumovsku a v dalších okresech rozhodl akční

výbor zřídit zimní zemědělskou školu, kde hlavní náplní měla být zemědělská praxe. Současně tam musely mimořádné vyživovací komise spolu s orgány bezpečnosti bránit rozsáhlému černému obchodu. I v pohraničí byly zaváděny národní správy u těch osídlenců, kteří neplnili své povinnosti, např. ve Verněřovicích v 7 případech, v Teplících ve dvou případech. Na Vrchlabsku přes průměrnou úrodu byly dodávky splněny jen u ječmene (110%) a vepřového masa (106,5%); jinak chlebové obilí dosáhlo pouze 86%, oves 60%, brambory 91%, seno 20%, vejce 76%, hovězí maso 92,8%. Dodávkami hovězího masa velmi často docházelo k oslabování chovných krav, a to proto, že nezkušení osídlenci měli nechuť k plemenářství a raději rozšiřovali chov prasat, přičemž při velkém počtu domácích porážek (150 měsíčně) neplnili minimální povinnost dodávky 3,5 kg sádla. Tresty za vyživovací přestupky dosáhly za druhé pololetí 1948 na pokutách 200 500 Kčs, 90 dnů vězení a náhradní trest vězení 84 dny.³⁰

Celý průběh léta a podzimu 1948, především některá otevřená vystoupení (všesokolský slet, události při pohřbu prezidenta Beneše) a situace v zemědělství (neplnění dodávek, zásobovací opatření, černý obchod) přispěly k násilným opatřením. Svou úlohu však sehrály i vnější vlivy, zejména zesílení vlivu Sovětského svazu v závislých zemích. Šlo hlavně o pronikání teorie o „zostřování třídního boje“, jejíž důsledky se v polovině roku 1948 začínaly projevovat. Podporovalo ji i zostření mezinárodní situace a projevy odporu uvnitř země.

V souvislosti s touto teorií vystoupila do popředí nutnost přezkoumat dosavadní zemědělskou politiku, jak se o tom hovořilo už na zasedání předsednictva ÚV KSČ 28. června 1948, kdy se projednávaly závěry zasedání Informačního byra komunistických stran. Diskuze schválila nutnost kolektivizace zemědělství, avšak nebylo jasno o jejím konkrétním uskutečňování, především o tempu kolektivizace.

Obtíže v zemědělské výrobě zdánlivě plně podporovaly tezi o „zostřování třídního boje“ a to se odrazilo v jednání krajské konference KSČ. Objevily se názory, že obtíže, především zlepšení zásobování, je možno řešit administrativními zásahy, na venkově zejména dosazováním národních správ a trestními postihy.

Zajištění výživy národa se stalo jedním z hlavních úkolů. Po zemědělské výrobě se žádalo zvýšení produkce, což se odrazilo ve zvyšování dodávkových úkolů. Od zemědělců, kteří získali řadu výhod uzákoněním prakticky všech požadavků Hradeckého programu a zvýšili svou životní úroveň, se očekávalo splnění jejich úkolů. Přitom řada objektivních příčin, především nedostatek pracovních sil a materiálních potřeb, nebyla vyřešena. Potřeby zásobování zesilují tlak na rolníky, přičemž se začínají objevovat administrativní metody, ačkoliv právě nyní by vesnice vyžadovala citlivý přístup ke svým problémům.

Bylo stále zřetelnější, že v poúnorovém období byly splněny jen některé požadavky rolníků. Jestliže nemělo dojít k oslabení tzv. dělnickorolnického svazku, bylo ho třeba upevnit ekonomicky dalším zvýšením životní úrovně rolníků. To se však podle marxistické teorie mohlo realizovat jen formou velkovýroby, což bude narážet na odpor rolníků. Tento postup povede k zesílení „třídního boje“ na vesnici, protože nová

30 Zpráva o činnosti rady ONV Vrchlabí pro 3. pololetní sjezd 19. 12. 1948. Zpráva uložena v Krkonošském muzeu Vrchlabí.

opatření se dostanou do rozporu se soukromovlastnickým myšlením rolníků, především velkých sedláků, jejichž vliv vzroste. Jejich působení nebude však probíhat otevřeně, ale skrytě, a jakmile by došlo k chybám ve vztahu státu k většině vesnice, velcí rolníci by těchto chyb využili a odtrhli by rolníky od dělnické třídy. Nová linie se rodila postupně v boji proti názorům, které tvrdily, že přeměny na vesnici byly ukončeny, tak i proti názorům, které chtěly okamžitě přejít ke kolektivizaci a likvidaci vesnické buržoazie.³¹

Listopadové zasedání ÚV KSČ a úkoly první pětiletky v zemědělství

Definitivní podobu dostala nová linie zemědělské politiky na podzim 1948 po zasedání ÚV KSČ v listopadu 1948. O zemědělské politice už konkrétněji jednalo předsednictvo ústředního výboru v říjnu 1948, kde se hledala přísnější kritéria pro vymezení tzv. kapitalistických živlů na venkově a zdůrazňovala se nutnost vytvořit pro kolektivizaci vhodné podmínky. Hlavními úkoly mělo být sjednocení dosavadních zemědělských družstev na vesnicích v jedno univerzální družstvo, rozšíření sítě státních strojních stanic a třídní úprava dodávek.³²

Zásadní směrnice byla vypracována na zasedání ÚV KSČ 17. listopadu 1948, kde K. Gottwald rozebral třídní strukturu společnosti.³³ V podstatě byly formulovány tři hlavní úkoly: První byl zaměřen na omezení „kapitalistických živlů“ na vesnici řadou opatření, jako byly vyšší výrobní a dodávkové úkoly, strojní stanice levnější pro rolníky do 20 ha aj. Druhým úkolem bylo rozšíření sítě družstev, včetně družstev pro společnou výrobu, v nichž by nerozhodovali velcí sedláci, tzv. vesničtí boháči. Třetí úkol požadoval vytvoření materiálně technické základny pro vybudování zemědělské velkovýroby, což znamenalo rozšíření státních strojních stanic a podporu státních statků, kde začínaly velkovýrobní formy práce. Na první místo byl položen boj proti „kapitalistickým živlům“, ačkoliv ekonomické problémy, především rozvoj tzv. výrobních sil, se stávaly limitujícím faktorem další cesty zemědělské výroby. K. Gottwald zdůrazňoval, že zatím „hlavní masa rolníků ve svém celku není politicky, organizačně, ideologicky tak daleko, aby pochopila politiku likvidace „kapitalistických živlů“ na vesnici, aby pochopila politiku kolektivních hospodářství, která jsou nezbytným předpokladem takovéto likvidace“.³⁴ Proto řada opatření směřovala k tomu, aby malí a střední rolníci byli odděleni od velkých a přestali být na nich závislí. Tak se měly vytvořit podmínky pro provedení kolektivizace. Zasedání varovalo před rozvinutím „abstraktní propagandy“ o vytvoření kolchozů, což by odrazovalo rolníky a ukazovalo předčasně konečný cíl komunistické zemědělské politiky.

KSČ se snažila najít takovou cestu socialistické přestavby vesnice, která by vycházela z dosavadní politické, hospodářské a sociální úrovně naší vesnice, přičemž se

31 Richtová, Ž., Přechod od demokratických přeměn, s. 7.

32 Tamtéž, s. 11.

33 Gottwald, K., Od února na cestě k socialismu. Vybrané spisy II., Praha 1971, s. 292–297.

34 Tamtéž, s. 295.

opírala o zkušenost z nejuspěšnějších zemědělských oblastí, mezi nimiž přední místo patřilo severovýchodním Čechám. Přitom se stále více zdůrazňovala nutnost využít zkušenosti Sovětského svazu z přeměny sovětské vesnice. U nás šlo o to, zda mezinárodní a vnitřní podmínky umožní realizaci této linie v celé její složitosti jak v oblasti vytvoření materiálních a ekonomických podmínek, tak i v oblasti sociální a politické.

Linie listopadového zasedání se začala uskutečňovat za zostřeného politického ovzduší na vesnici, kde rostly obavy o půdu a kde byly rozšiřovány termíny znárodnění půdy, např. k 7. listopadu nebo 1. květnu.

Zasedání krajského výboru v Hradci Králové se na konci listopadu zabývalo konkretizací usnesení ÚV KSČ ze 17. listopadu na podmínky kraje. Za hlavní úkol označilo dokončení výkupu obilí a brambor, protože k původně stanovenému termínu 28. října 1948 se výkup nepodařilo splnit. Při prověrkách neměli být prověřeni za členy strany rolníci-komunisté, kteří nesplnili dodávky. Venkovské organizace strany měly spolu s akčními výbory zkontrolovat, zda je rozpis dodávek mléka od 1. prosince prováděn z třídního hlediska. Zasedání uložilo znovu prověřit strojní družstva, a pokud šlo o pseudodružstva, převést jejich stroje na skutečná nebo jiná strojní družstva malých a středních rolníků. Termín byl stanoven do 31. března 1949. Do té doby měla být dokončena očista ostatních družstev od velkých rolníků. V této době byl také zahájen proces s bývalými vedoucími funkcionáři Rolnického družstva v Hradci Králové, kteří byli obviněni z toho, že v období před únorem 1948 prodávali načerno obilí a brambory a z tak vzniklého černého fondu podporovali agrární reakci. Proces byl varováním pro velké sedláky, ale měl zapůsobit i na všechny zemědělce, aby splnili své povinnosti vůči státu a neprodávali své výrobky na černém trhu. V říjnu 1948 byl přijat zákon č. 247/Sb., kterým se zřizovaly tábory nucených prací (dále jen TNP) pro „lidi, kteří se vyhýbají práci“ a „kteří ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení“ (ti tvořili asi 80 % stavu). Do TNP byli později posíláni i velcí sedláci. Těchto táborů vzniklo cca na 120, ve východních Čechách v Broumově a Pardubicích. TNP byly zrušeny na podzim 1951, kdy je nahradily pomocné technické prapory, zřízené ministerstvem obrany.

Zasedání krajského výboru uložilo vesnickým organizacím kontrolovat, komu jsou přidělovány hospodářské stroje, u statkářů měl do konce ledna proběhnout soupis těžkých zemědělských strojů. Vesnické organizace měly být iniciátory zakládání nových strojních družstev. Současně bylo rozhodnuto přistoupit k vybudování výkrmen vepřů, jichž mělo v kraji do 31. prosince vzniknout 66 s 5600 kusy vepřů, z toho 1100 kusů ve výkrmnách státních statků. V diskuzi se navrhovalo zřizovat výkrmny i při velkých závodních kuchyních, mlékárnách a u zemědělských výrobních družstev. Okresním výborům strany bylo uloženo, aby se z nejlepších malých a středních rolníků ustavila první výrobní družstva, která se měla široce propagovat.³⁵

Vesnické organizace začaly provádět školení, kde jedním z témat bylo i listopadové zasedání, a připravovaly se na provedení prověrky svých členů. Obsah členských schůzí vesnických organizací se zaměřil na plnění dodávek, osevních plánů, práci mimořádných vyživovacích komisí, rozvoj družstev a státních strojních stanic. V *Pochodní* je otištěn článek *O možnostech nových forem hospodaření v našem kraji*, který propaguje

výhody užívání strojů, společnou práci v družstvech, požaduje zřizování výkrmen prasat, dobytka a drůbeže, společné stavby z materiálu z pohraničí a jednotné osevní postupy.

V severovýchodních Čechách se na konci roku znovu začala důsledně provádět očista v zemědělských družstvech, hlavně ve strojních pseudodružstvech, a v národních výborech, z nichž byli vylučováni velcí sedláci. Počátkem roku 1948 bylo v severovýchodních Čechách 1450 družstev, v naprosté většině šlo o zemědělská družstva. Nejvíce jich bylo v okrese Hradec Králové (272), Nový Bydžov (224), Náchod (123), Trutnov (109), Nová Paka (104), Rychnov nad Kněžnou (103), Broumov (101), Dobruška (90), Hořice (85), Nové Město nad Metují (81), Jaroměř (78), Vrchlabí (48), Dvůr Králové (32).³⁶ Jejich vedení bylo v rukou velkých sedláků. Na vedoucích místech hospodářských družstev byli úředníci z rolnických rodin. Po listopadovém zasedání se dokončila jejich očista, někde se použilo dosavadní národní správy. V této době je připraveno zrušení horských pastevních družstev v oblasti Krkonoš, kterých využívali především velcí sedláci pro odchov dobytka, přičemž stát poskytoval na jejich provoz vysoké úvěry. Vlastní převzetí státními statky proběhlo v březnu a dubnu 1949. Výjimku tvořilo pastevní družstvo ve Stýskalech u Nechanic. Zde byla ustavena národní správa a uvažovalo se, že by mohlo být spojeno s budoucím místním JZD.

Protože v rozvoji družstev měla hrát důležitou úlohu výrobní družstva, seznamuje tisk rolníky s hospodařením zemědělského výrobního družstva ve Stěžerech u Hradce Králové. Zde 23 deputátnických rodin převzalo 1. ledna 1947 129hektarový velkostatek s prázdným chlévem a 700 000 Kčs dluhu. Přes nesprávný rozpis, který vysoko převyšoval dodávkové úkoly samostatných rolníků, splnilo družstvo v roce 1948 dodávky do 28. října 1948 na 90 %.

Rozšířilo se strojní vybavení státních strojních stanic, i když zdaleka nestačilo na plnění intenzivní zemědělské výroby v severovýchodních Čechách, kde se pěstovaly technické plodiny a zelenina. Od srpna 1948 se urychleně zakládaly státní strojní stanice, aby se splnil úkol dvouletky založit stanice v každém okrese do 31. prosince 1948. Tento úkol se nepodařilo splnit a je dokončen až v dubnu 1949 po přijetí zákona o mechanizaci zemědělství, kdy se státní traktorové stanice měly stát podle vzoru Sovětského svazu hlavním článkem řízení zemědělství státem.

Mechanizaci zemědělství připadla důležitá úloha při plnění směrných čísel prvního pětiletého hospodářského plánu. První pětiletka stanovila vysoký růst zemědělské výroby (o 37% proti předválečné úrovni), přičemž značný růst (o 86%) byl plánován v živočišné výrobě. To přinášelo řadu problémů, protože její technická úroveň byla jen o málo vyšší než před válkou, chyběly pracovní síly a hnojiva. Za hlavní cíl byla označena mechanizace a elektrifikace a předsednictvo ÚV KSČ doplnilo návrh o nutnost „přechodu k vyšším, společensky pokročilejším výrobním formám v zemědělství“.³⁷

V Hradeckém kraji se počítalo podle celostátních směrnic se snížením orné půdy a s podstatným zvýšením živočišné výroby s výjimkou stavu koní, který se měl snížit

36 Pochodeň, č. 12, 19. 3. 1948.

37 Lacina, Vlastislav, Hledání cest a první kroky združstevňování československé vesnice, in: Sborník historický, č. 14, Praha 1966, s. 95–132.

o 2929 kusů, a úbytek měla nahradit práce traktorů. Za hlavní úkol bylo určeno zvýšit stavy hovězího dobytka, především krav, o 60 000 kusů, což předpokládalo jednak rozšíření ploch píce, jednak výstavbu nových stájí. U vepřového brava se měly stavy zvýšit o 40 800 kusů. V horských oblastech se počítalo se zavedením chovu ovcí a plánoval se stav 100 kusů. Podstatný byl nárůst stavů drůbeže, hlavně slepic (o 370 500 kusů), hus (o 5000 kusů) a kachen (o 6100 kusů). V rostlinné výrobě měly vzrůst plochy pícnin o 3000 ha, trvalé louky o 1900 ha, pastviny o 800 ha a luštěniny a směsky na zrno o 838 ha. Podstatně měly stoupnout osevní plochy cukrovky, které měly dosáhnout 12 685 ha, a to na úkor ploch pšenice. Se snížením se počítalo u olejnin (o 4000 ha), protože se jim v některých okresech příliš nedařilo, a měly se soustředit do okresů Hradec Králové a Nový Bydžov, v horských okresech se měly zachovat plochy lnu a máku. Snížít se měly plochy brambor o 340 ha a jiných okopanin o 1900 ha. Zachovány měly být dosavadní plochy zeleniny. Z obilovin zaujímal největší plochu žito a pšenice (65 910 ha) a ječmen (18 458 ha), ale plocha pšenice se snižovala zhruba o 4500 ha ve prospěch cukrovky.³⁸

Nejrychleji měla růst zemědělská výroba v produkčních okresech, zvláště pak živočišná výroba, např. v okrese Hradec Králové o 86 %, což znamenalo u skotu zvýšení o 5910 kusů, u prasat o 10 688 kusů, produkce hovězího masa o 52 % a vepřového o 77 %. Při splnění směrných čísel by počty skotu a krav v podstatě dosáhly předválečného stavu, u prasat a slepic šlo o značné zvýšení. Plán počítal, že dojde ke zvýšení užitkovosti, která po válce a po ní poklesla zvláště v doživnosti krav. K vyšší produktivitě zemědělské výroby měla přispět mechanizace řady prací a scelování půdy, kde se počítalo, že v 25 % obcí bude půda scelena. V rostlinné výrobě se požadovalo zvýšení výnosů u obilovin i okopanin. Úkoly pětiletky projednávaly okresní konference zemědělců na počátku února 1949.

Pokud šlo o plnění dodávek, splnilo do 15. prosince 1948 z 15 okresů jen 5 okresů (započítán i okres Jičín a Žamberk). Ukazovalo se, že rozpis dodávek nebyl dělán dobře, protože neodpovídal velikosti zemědělských závodů. Špatně splnila dodávky horská pastevní družstva, např. Zlatá Olešnice jen na 25 %. V pastevních družstvech zůstaly nesklizené plochy sena a nebyla provedena podzimní orba. Špatně byly ošetřeny porosty lnu, část sklizeného lnu zůstala nevymlácena. Celokrajsky byly dodávky obilí splněny na 94,6 %, nejvíce zaostávaly pohraniční okresy. Stranické organizace na vesnicích při prověrce práce svých členů – zemědělců – požadovaly splnění dodávkových úkolů jako jedno z hlavních kritérií pro ponechání stranické legitimace.

Velmi rychle se realizovala myšlenka zřízení výkrmů prasat, které měly rychle a zdánlivě snadno vyřešit nedostatek masa na trhu. Zřizovaly se při hospodářských družstvech, zemědělských školách, na státních statcích a při závodních kuchyních. Důvodů jejich zřízení bylo několik. Především šlo o rychlé překonání poklesu stavů prasat po roce 1947, kdy se zastavil jejich vzestup, a tím došlo ke snížení dodávek vepřového masa. V severovýchodních Čechách se produkovalo dostatek plemenného materiálu, který mohl sloužit jako základna pro rozšíření chovu prasat. Počítalo se s tím, že velký počet státních statků se zaměří na živočišnou výrobu, včetně

38 Pochodeň, č. 31, 30. 7. 1941; Štít, č. 6, 11. 2. 1949.

Tabulka 2: Plnění dodávek obilí do 15. 12. 1948 v kraji Hradec Králové

Okres	Předpis v q	Dodáno q	%
Broumov	443	444,30	100,3
Dobruška	465	411,00	89,2
Dvůr Králové	320	292,30	91,3
Hořice	410	426,40	104,0
Hradec Králové	1193	1152,00	96,6
Jaroměř	545	483,00	88,6
Náchod	228	239,00	104,8
Nová Paka	214	185,31	86,6
Nové Město n. M.	202	196,00	97,0
Nový Bydžov	1156	1172,00	101,4
Rychnov n. K.	560	516,00	92,5
Trutnov	283	250,00	88,4
Vrchlabí	170	139,00	81,8
Žamberk	-	-	93,0
Jičín	-	-	103,6

Pramen: *Pochodeň* č. 31, 30. 7. 1941; *Štít* č. 6, 11. 2. 1949, č. 52, 24. 12. 1948.

plemenářské práce, a že tak bude oslabena v kraji pozice velkých sedláků – chovatelů. Pro vybudování výkrmen prasat a státních strojních stanic bylo zapotřebí poměrně značného počtu budov, které měly být získány především při revizi první pozemkové reformy. Přitom přidělové řízení bylo prakticky v severovýchodních Čechách skončeno, ale ministerstvo zemědělství nařídilo provést revizi přidělového řízení, především požadovalo zrušit přiděly budov a také pozemky měly být sceleny a dány k dispozici státním statkům. Tento postup vyřazoval z přidělu především kovo- a stavovatelny, kteří žádali přidělení půdy, protože prý za krize poznali, že ve výhodě byli tehdy ti dělníci, kteří měli alespoň kousek zemědělské půdy. Na druhé straně se ukazovalo, že i nyní v době zásobovacích obtíží mají značné výhody před ostatními dělníci – zemědělci, i když právě tato skupina dělníků vykazovala značnou absenci v době polních prací. Tiskem byly jejich stížnosti odmítány, i když pisatelé se cítili ukřivděni, protože oni prý bojovali za revizi první pozemkové reformy a dnes jim není půda přidělována.³⁹

Plán zřízení výkrmen vycházel z reálných možností, protože v prvním období se nepočítalo s velkovýkrmnami giganty, jak k tomu došlo na Hradecku později.

Do 20. prosince 1948 bylo dle usnesení zřídit do konce roku v kraji 66 výkrmen vybudováno 25, tj. 37,9 %, a v nich ustájeno přes 3300 selat, tj. 58,9% plánovaných stavů. Proto byly v okresech ustaveny pětičlenné komise, které sledovaly postup zřizování výkrmen a připravovaly perspektivní plán jejich budování. To značně urychlilo jejich zřízení. Jen v okrese Hradec Králové bylo do konce ledna 1949 čtrnáct výkrmen s 2044 kusy, což byla jedna pětina výkrmen celého kraje. V okrese Rychnov nad Kněžnou bylo ve výkrmnách chováno přes 1500 prasat (největší pro 200 kusů),

převážně na státních statcích, v hospodářském družstvu a při závodních kuchyních velkých podniků. Také na Náchodsku vznikla první výkrmna pro 200 setat na státním statku Ratibořice. Velkovýkrmny se měly stát páteří živočišné výroby, protože v severovýchodních Čechách byla hustá síť mlékáren, hospodářských družstev, dostatek krmiv a vyspělé chovatelství.⁴⁰

Obtížné problémy na úseku zemědělství musely řešit už nové územní orgány, které vznikly v rámci nové územní organizace od 1. ledna 1949. Na území severovýchodních Čech vznikl Hradecký kraj, který se skládal ze 14 okresů – nově přibyl okres Jičín a Žamberk⁴¹ – a z 962 obcí. Z 1000 obyvatel připadalo na zemědělství a lesnictví 228 osob, kdežto na průmysl a řemesla 386,7 osoby.⁴² Zemědělství kraje mělo význam pro celou republiku, protože jeho produkce zajišťovala i další kraje jako Pražský a Ostravský. Z celkové rozlohy kraje tvořila orná půda 44 %, u zemědělské půdy to bylo 71 %. Více než jedna třetina kraje patřila do řepařského výrobního typu, především tzv. zlatý prut země české, úrodná kotlina podél Labe, kde se pěstovala cukrovka, pšenice, ječmen a další náročné plodiny. Polovinu kraje zaujímal výrobní typ bramborářský v podhůří a zbytek tvořil typ horského hospodářství v oblasti Krkonoš a Orlických hor. V rostlinné výrobě se dosahovalo vysokých výnosů u cukrovky, dominující postavení mělo pěstování čekanky. V živočišné výrobě získalo vysokou úroveň plemenářství, jež bylo zaměřeno na všechny druhy hospodářských zvířat. Na zemědělskou výrobu navazoval rozsáhlý potravinářský průmysl. Celkovou úroveň zemědělské produkce se kraj řadil na páté místo v Československu. Proto byly na zemědělství Hradeckého kraje kladeny stále se stupňující nároky v produkci potravin a některých surovin, jež však přehlížely, že v kraji jsou i méně produktivní oblasti a že orientace na těžký průmysl odčerpávala velké množství pracovních sil hlavně ze zemědělství.

Úsek zemědělství a lesnictví řídil zemědělský referát KNV v čele s Adolfem Holubářem, který přišel ze žambereckého okresu.⁴³ Zemědělský referát měl přes sto zaměstnanců, řada odborníků přešla ze zrušených organizací, např. Národního pozemkového fondu, plemenářských a dalších organizací. Většina pocházela ze zemědělských rodin. Nicméně někdy prosazovali i chybné směrnice, aby se nedostali do rozporů a udrželi se na svých místech.⁴⁴

Na slavnostním zasedání nového KNV 2. ledna 1949 formuloval předseda Stanislav Baudyš pro oblast zemědělství tyto úkoly: prostřednictvím strojních družstev a státních strojních stanic rozšířit mechanizaci zemědělských prací i pro malé a střední

40 Projev předsedy KNV Hradec Králové 2. 1. 1949, Pochodeň, č. 1, 7. 1. 1949.

41 Jednalo se o okresy: Broumov, Dobruška, Dvůr Králové, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Náchod, Nová Paka, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk.

42 Pochodeň, č. 1, 7. 1. 1949; SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1.

43 Adolf Holubář – pocházel z Kameničné, okres Žamberk, kde 15 let hospodařil na usedlosti o rozloze 8,5 ha. V letech 1945–1948 pracoval jako zemědělský tajemník OV KSČ v Žamberku. V letech 1949–1953 zastával funkci zemědělského referenta na KNV Hradec Králové, odkud přešel na ministerstvo zemědělství.

44 Referát se dělil na čtyři oddělení, z nichž první se zabývalo zemědělskou výrobou, druhé lesní výrobou, třetí racionalizací (mechanizace, elektrifikace, zemědělské stavebnictví, úpravy pozemků, školení, soutěže a brigády) a ve čtvrtém bylo zařazeno zemědělské družstevnictví vedle péče o vesnici, ženy a právní otázky.

rolníky, v pohraničních okresech zajistit odborné školení pro osídlence a orientovat se na podstatné rozšíření živočišné výroby, jejíž páteří se měly stát velkovýkrmny prasat, protože v kraji byly k tomu všechny předpoklady.⁴⁵

Tato směrnice vycházela ze situace v severovýchodních Čechách, kde jedině rozsáhlá mechanizace všech zemědělských prací mohla získat rolníky pro výrobní družstva. Všimla si klesající úrovně zemědělské výroby v pohraničí a snažila se odstraňovat alespoň jednu z řady příčin, nízkou kvalifikaci osídlenců. Těžiště živočišné výroby shledávala v chovu prasat, protože dobytkařství v pohraničí nemělo perspektivu rychlého rozvoje vzhledem k nedostatku pracovních sil, malé zkušenosti osídlenců s hospodařením v horské oblasti a především s plemenářskou prací.

V lednu 1949 schválila vláda nový systém výkupu zemědělských produktů. Byl zrušen válečný systém kontingentů, kdy rolníci měli odevzdat svou produkci až na tzv. samozásobitelské dávky. Už na podzim 1948 byly stanoveny pevné dodávky mléka a nyní byla zavedena tzv. kontraktace, tj. smlouva o dodávce mezi rolníkem a výkupním závodem na hlavní zemědělské produkty. V rámci úkolů celé obce určil místní národní výbor úkoly jednotlivým zemědělským závodům. Tím se posílilo direktivní řízení zemědělské výroby a možnost diferenciaci podle velikosti závodů, protože u velkých rolníků bylo možno odčerpat většinu nebo celou tržní produkci. U malých a středních rolníků se ponechávala část produkce pro volný prodej, který byl zaveden na podzim roku 1948 a od 1. ledna 1949 rozšířen na spotřební zboží za vysoké ceny, např. 1 kg hovězího masa na příděl stálo 32 Kčs, na volném trhu 56 Kčs, 1 litr mléka 4,20 Kčs a 6 Kčs, 1 kg másla 80 Kčs a 120 Kčs, čokoládové cukrovinky 1 kg 85 Kčs a 130 Kčs. Rolníci nad 15 ha a ti, kteří neplnili dávky, byli odkázáni pouze na volný trh. Ceny průmyslového zboží na volném trhu byly vyšší až o 100%.

Celé provádění kontraktace však nemělo mít administrativní formu, ale na schůzích a individuálním jednání měli být rolníci získáni pro splnění daných úkolů. V únoru se akce podepisování výrobních a dodávkových smluv dostala přímo na vesnice. V kraji byl termín podepsání smluv 28. únor 1949 a na veřejných schůzích od 1. do 10. března 1949 měly být smlouvy samostatně vyhlášeny. Výbory vesnických organizací strany celou akci projednávaly a spojovaly kontraktaci se závazky k IX. sjezdu KSČ. Po skončení slavnostních schůzí o kontraktaci měly organizace KSČ připravit schůze k založení JZD. Při podepisování se však nepodařilo prosadit požadovaný třídní přístup, neboť v rozpisových komisích pracovali vzdělanější rolníci a svou úlohu sehrály i osobní a příbuzenské svazky a rolníci vytvořili jednotný celek. Proti nim stála část dělníků, kteří bydleli na vesnici a stáli v čele vesnických organizací KSČ. Ti často tvrdě prosazovali stanovené úkoly a vesnice se tak rozdělila na dva tábory.⁴⁶ V pohraničí nechtěli zemědělci převzít dodávky z dosud nepřidělených pozemků, bránili se vysokým dodávkám brambor a řada osídlenců odcházela. Na vesnici negativně působilo nevydání šatek rolníkům nad 15 ha a všem, kteří nesplnili dodávky, přestože někdy šlo o objektivní příčiny. Na Žamberecku odmítli podepsat dodávku brambor a deputace rolníků z Bartošovic, kde obec nedostala šatenky, oznámila na ONV, že odejdou do průmyslu,

45 Zpráva z krajské konference KSČ, Pochodeň, č. 19, 13. 5. 1949.

46 Tamtéž.

a vymohli si nejen vydání šatenek, ale i nepočítání nuceného pachtu a nepřidělených ploch do zemědělské půdy.⁴⁷ Tento postup byl v tisku označen jako sektářství v práci vesnických organizací KSČ, které narušuje dělnickorolnický svazek. Na Trutnovsku nepodepsalo smlouvy 221 rolníků, z toho na Úpícku jen 28. Na vesnici přicházejí v únoru 1949 újezdni tajemníci, kteří měli realizovat zemědělskou politiku strany.

Výsledkem kontraktace v Hradeckém kraji bylo podepsání smluv 98 % všech zemědělců, celostátně to bylo 97 %, ale 7 % podepsalo smlouvu s výhradou.

Zdá se, že toto číslo není zcela přesné, protože tři týdny předtím na plenárním zasedání KNV zpráva uváděla, že po skončení kontraktace ze 48 589 zemědělských závodů podepsalo 46 092, tj. 94,8 %, odmítlo podepsat 1744, tj. 3,6 %, a s výhradou podepsalo 753, tj. 1,5 %. Poměrně vysoké procento podepsání s výhradou v konečném čísle ukazovalo snahu rolníků zajistit si zadní dvířka, i když otevřeně se proti kontraktaci nepostavili. Kontraktace učinila první krok k odstranění rovnostářství v rozpisech, i když došlo k řadě chyb při jejich zpracování a rovněž se ukázalo, že v zemědělské výrobě je mnoho problémů, které nejsou řešeny. Rolníci poukazovali na to, že se od nich vyžaduje plnění dodávek, aniž by se šířeji vytvářely podmínky pro rozvoj zemědělské výroby. Rolníci, kteří po neúrodném roce 1947 a jen průměrném roce 1948, kdy došlo k poklesu živočišné výroby, chtěli získat peníze a nepřijímali kontraktaci jako řešení pro ně výhodné. Spíše stáli o rozšíření volného trhu, který byl zatím omezený. Také praxe při rozpisu a při výkupu, prakticky stálá činnost mimořádných vyživovacích komisí a nevydání šatenek, vytvářely u rolníků obavy z nesplnění smlouvy o dodávce. To se odráželo ve vztahu ke státu a komunistické straně.

V celém kraji byla od počátku roku rozvinuta rozsáhlá kampaň, aby se občané seznámili s úkoly prvního pětiletého plánu. V zemědělství to bylo o to naléhavější, že se nepodařilo splnit úkoly dvouletky, jak konstatoval K. Gottwald ve svém novoročním projevu 1. ledna 1949.⁴⁸ Důraz byl kladen na nové formy práce, především společnou přípravu jarních prací. Tímto směrem se mělo rozvíjet i chlumecko-nitranské hnutí, které přestávalo plnit svoji funkci, protože se stále více stávalo administrativní záležitostí, než aby rozvíjelo iniciativu rolníků. Proto se mělo využít zimních měsíců k tomu, aby se hnutí zaměřilo na hledání nových forem práce. Stejně i kontrola dalších soutěží ukazovala, že jejich organizační zajištění bylo nedostatečné a že se jich zúčastnilo jen málo rolníků.

Zemědělský referát sledoval, jak jsou v praxi plněny úkoly vyplývající z listopadového zasedání ÚV KSČ. Vedle kontraktace to bylo vytváření státních traktorových stanic, neboť Národní shromáždění přijalo na samém začátku února zákon o mechanizaci v zemědělství. Podle něho měly být hlavní zemědělské stroje soustředěny ve státních traktorových stanicích (STS). Nové STS přejímaly stroje okresních strojních stanic, později i strojních družstev a byla dána možnost vykoupit stroje, které by nebyly u soukromníků plně využity. Převzaly i stroje strojních stanic při hospodářských družstvech. Podle zákona se zřizovala STS v každém okrese, proto některé

47 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Ústí nad Orlicí, fond: Okresní národní výbor (dále jen ONV) Žamberk 1949.

48 Gottwald, K., O rolnické otázce, Praha 1956, s. 213–214.

velké strojní stanice předávaly část svých strojů do jiných okresů, např. STS Kukleny, která dříve pracovala pro oblast osmi okresů. V kraji už v roce 1948 vzrostl počet strojních stanic ze 17 na 98, ale v podstatě zajišťovaly jen orbu a sečení obilí. V roce 1949 se měla síť STS krýt s územním rozdělením kraje, proto do dubna 1949 vzniklo 14 STS s 22 pobočkami. Jejich strojový park se skládal z 200 traktorů, 150 samovazů, 13 vlečných vozů, 8 kombajnů a závěsného náradí. Počet traktorů měl vzrůst na 382 a mělo být vyškoleno 241 traktoristů a 120 pomocných sil. Na tomto úkolu se velkou měrou podílelo výcvikové středisko STS v Králíkách, které mělo celostátní působnost.

Stálá pozornost byla věnována kontrole a zřizování výkrmen prasat, jejich největší počet vznikal při státních statcích. Podařilo se překročit plánovaný počet výkrmen do konce roku 1948 (66 s 5600 kusy), neboť bylo zřízeno 68 výkrmen se 7300 kusy. Potřebné počty prasat byly získány z produkčních okresů Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové a Jaroměř. Počátkem ledna se uskutečnila první dodávka vepřů na jatky z výkrmny v Kuklenách. Hradecký kraj se v budování výkrmen celostátně umístil na 3. místě, za kraji Ostrava a Gottwaldov (dnes Zlín), a to ne pro nízký počet výkrmen, ale pro nízké přírůstky. Proto byla zveřejněna výzva krmičů z Hradecka krmičům Pardubického kraje o dosažení co nejvyšších přírůstků. Soutěž se měla přenést do okresů a práci výkrmen sledovaly tzv. pětky, v nichž vedle zástupce KSČ byl veterinář, zemědělský referent ONV, člen hospodářského družstva a rolník nebo zástupce státních statků. Ukazovala se nutnost hledat cesty ke snížení vysokého procenta uhynulých selat a převedení dostatečného počtu prasnic na další stupeň výkrmu pro chov. Bylo nutno zlepšit veterinární péči, protože ve výkrmnách docházelo k vysoké úmrtnosti.

V této první fázi budování výkrmen se využívalo menších objektů, kde počet ustájených prasat nepřesáhl sto kusů, takže nebylo třeba ani stavebních investic, ani nerostly nároky na pracovní síly. Zdálo se, že výkrmny rychle zvýší zásobování masem a že hlavním problémem bude zajištění dostatku selat. Ale už v březnu 1949 přesáhl počet prasat 10 000 kusů a vznikly výkrmny pro 400–500 kusů. Ústřední ředitelství státních statků přijalo plán zřídit na Hradecku velkovýkrmnu pro 32 000 kusů prasat.

Protože plán podzimní orby byl v roce 1948 splněn jen v osmi okresech ze čtrnácti a zůstalo nezoráno 5913 ha, z toho přes 4000ha v pohraničí (plocha byla ve skutečnosti ještě vyšší, protože chyběly údaje z okresu Trutnov), rozhodl zemědělský referát provést soupis všech strojů ve strojních pseudodružstvech a dát je k dispozici budoucím jednotným družstvům. V lednu byly splněny dodávky mléka ve 12 okresech, nesplnil jen okres Rychnov nad Kněžnou, kde se velká část mléka zkrmovala pro plemenné chovy prasat, a okres Trutnov, kde značné množství mléka šlo jako přímá dodávka rekreantům. Rozvoji živočišné výroby měla napomoci některá další opatření, např. zřízení osemeňovacích stanic v oblastech s chovem plemenného dobytka, např. na Nechanicku a v okrese Kostelec nad Orlicí. Pronikání nových metod do zemědělské výroby pomáhalo školení tzv. lidových agronomů, např. na Náchodsku. V pohraničí tyto kurzy měly zvýšit znalosti osídlenců, ale byly často formální, např. na Žambercku trvaly jen dva dny.

Po listopadovém zasedání ÚV KSČ procházely rychlým rozvojem státní statky, jejichž úloha byla v této době přeceněna, protože se v nich spatřovala nejvyšší forma socialistické zemědělské velkovýroby. Měly plnit úlohu být „vzorným typem

socialistické velkovýroby v zemědělství“, specializací výroby řešit naléhavé potřeby národního hospodářství a účinně pomáhat rolníkům.⁴⁹ Jejich půdní fond se rozrostl, protože stát si ponechal část půdy z pozemkových reforem a z části bývalých velkostatků se staly státní statky. V prvních měsících roku 1949 dosáhl podíl státních statků 10 % celkové výměry půdy v republice. To se plně týkalo i Hradeckého kraje, kde však největší přírůstek půdy byl v pohraničí, kde převzaly státní statky půdu bývalých horských pastevních družstev, kterých byl v severovýchodních Čechách největší počet, protože velcí sedláci z vnitrozemských okresů v nich viděli východisko z nedostatku pracovních sil v živočišné výrobě. Vybavení těchto družstev, zvláště pokud šlo o budovy, nebylo dostatečné, jen někde, např. ve Velkém Uhřínově, byly stáje pro 100 kusů dobytka. Zrušení pastvinářských družstev však likvidovalo i všechny zkušenosti, které byly od roku 1945 získány, především udržení a rozvíjení chovatelských tradic a využití rozsáhlých pastvin a horských luk.

Od 1. ledna 1949 se státní statky vyčlenily ze Státních lesů a statků a vznikl národní podnik Československé národní statky. V kraji byly státní statky organizovány do pěti středisek (Cerekvice, Dětenice, Chlumeč nad Cidlinou, Rokytnice v Orlických horách, Smiřice). Aby se urychlila jejich stabilizace, požadoval KV KSČ založit závodní organizace strany a vesnické nebo městské organizace strany měly nad jednotlivými hospodářstvími převzít patronáty. Státní statky vzrostly od 15. března 1948, kdy obhospodařovaly v kraji 2106 ha zemědělské půdy, do 15. března 1949 na 17 817 ha půdy, z toho zemědělské 16 436 ha. Předpokládalo se, že do konce roku 1949 budou hospodařit skoro na 30 000 ha, ve výkrmnách bylo na 9000 kusů prasat a narůstaly stavy ovcí. Další statky vznikaly od března 1949, hlavně v pohraničních okresech, kde přebíraly všechnu neosídlenou půdu a půdu špatně hospodařících osídlenců, kteří zčásti přecházeli do státních statků, protože pracovní referáty ONV neuvolňovaly pracovní síly ze zemědělství, např. v okrese Broumov.⁵⁰ V okrese Vrchlabí se podařilo získat sezónní dělníky ze Slovenska. KNV uložil Svazu mládeže organizovat brigády na senoseč na dobu 14–25 dnů do pohraničí, především pro státní statky. V květnu 1949 už bylo v kraji jedenáct ředitelství státních statků, proto byl ve Smiřicích jako kontrolní orgán jejich práce zřízen krajský provozní inspektorát. V pohraničí bylo plánováno orientovat statky na rozvoj chovu ovcí, který zde však neměl tradici, aby se využilo tamějších pastvin.

Na podzim 1948 a na jaře 1949 se výrazně projevily nedostatky v zemědělské výrobě v pohraničních okresech kraje, hlavně na Broumovsku, Trutnovsku, Vrchlabsku a Žambercku, ale i v podhorských okresech. Část z nich měla objektivní příčiny v drsných klimatických podmínkách, nízkém počtu pracovních sil, vysokých nákladech na dopravu a vysokých nákladech na stavby. Další část spočívala v nízké kvalitaci osídlenců, nezkušenosti s hospodařením v horské oblasti, jak v živočišné, tak rostlinné výrobě, např. s pěstováním lnu. K tomu přistupoval malý zájem o zvyšování odborných znalostí a také jednotné nákupní ceny nepřihlížely k různým přírodním

49 Kořátko, Jiří, *Přechod k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství*, Praha 1949; týž: *Jak přispějí jednotná zemědělská družstva a státní statky k zvelebení našeho zemědělství*, Praha 1949; Zich, Miroslav, *Vznik a vývoj státních statků v ČSSR*, Praha 1968; Buchta, Pavol, *Ekonomické problémy rozvoja štátných majetkov*, Bratislava 1977.

50 Pochodeň, č. 10, 11. 3. 1949.

a ekonomickým podmínkám výroby. Slabší úrody v letech 1947 a 1948 se odrazily ve špatném plnění dodávek a narůstání černého obchodu, což podporovala blízkost rekreačních středisek v těchto oblastech. V živočišné výrobě došlo k poklesu stavů hovězího dobytka a růstu stavu prasat, pro jejichž chov zde nebyly rentabilní podmínky. Osídlencům šlo především o získání masa pro vlastní potřebu, případně pro prodej na černém trhu. Peněžní příjem ze zemědělské výroby byl nedostatečný, proto se snažili o prodej na volném nebo černém trhu, nebo odcházeli pracovat do průmyslových závodů. Rostl zde počet rodin, pro něž příjem ze zemědělské výroby byl jen doplňkem celkových příjmů, což se odrazilo v degradaci výroby, protože investice byly omezeny na nejnižší míru. Část osídlenců, hlavně synové z velkých statků, zde chtěla skutečně hospodařit, ale tomu bránil stanovený, na pohraničí nízký, příděl půdy ve výši 10–13 ha. Někteří získali příděl půdy dvojpříděly, spojováním přídělů několika příbuzných, hlavně v okresech Broumov, Dobruška, Dvůr Králové a Náchod. Ti se nechtěli vzdát svých hospodářství jako velká část osídlenců z řad zemědělských dělníků a chalupníků.

Už o žních 1948 zasáhly úspěšně v pohraničí státní strojní stanice, jejichž zásluhou byly zhruba zvládnuty žňové práce, např. stanice v Horním Lánově na Vrchlabsku začala svou činnost 15. června 1948 a pokosila obilí na 158 ha, seno na 51 ha luk a zajišťovala odvoz mléka. Jinak zde vlastnili stroje jednotlivci (41 traktorů, 91 samovazů, 27 motorových travních sekaček) a 8 strojních družstev (šlo ve všech případech o pseudodružstva).⁵¹ Proto se i pro jarní práce 1949 počítalo s přesunem traktorů z vnitrozemí na Trutnovsko, z Hradecka, Chlumecka a Dvora Králové na Broumovsko, z Novobydžovska na Vrchlabsko a Žamberecko. Přestože zůstaly velké plochy neosídlené půdy, např. na Vrchlabsku 3134 ha, na Broumovsku 800 ha, docházelo k odchodům osídlenců a pokles zemědělské půdy se stále zvětšoval. Šlo jak o pokles orné půdy, tak i o úbytek pastvin, kde se dříve prováděl pastevní odchov dobytka, protože většina byla zalesněna. Chyběla dostatečná péče o louky a pastviny, kde nebylo zajištěno pravidelné ošetřování a udržování meliorace a vliv mělo i to, že nebyly pravidelně sklizeny. Velkou část odkoupily podniky ke svým rekreačním chatám a o sklizeň sena se nestaraly.

Pohraniční okresy, zvláště Vrchlabí a Trutnov, byly okresy s rozvinutou průmyslovou výrobou, proto značná část zemědělců odcházela pracovat do závodů, např. v okrese Trutnov poklesl počet pracovníků v zemědělství od roku 1945 z 5829 osob (= 100 %) do roku 1948 na 4648 (= 79 %). V souvislosti s úbytkem pracovních sil se rychle zvyšovala výměra půdy na jednoho pracovníka.⁵² Tento odliv pracovních sil ze zemědělství začal ve 2. polovině 1947 a vrcholil v letech 1949 až 1950.⁵³

Pracovníci v okresech si byli vědomi, že nové poměry vyžadují dlouhodobější řešení celkového zaměření zemědělské výroby. Např. rada ONV Žamberk 30. ledna 1949 při jednání o splnění úkolů dvouletky navrhovala změnit zařazení okresu z oblasti

51 IV. okresní konference KSČ 9. a 10. 4. 1949 ve Vrchlabí, OV KSČ Vrchlabí. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlabí.

52 Patnáct vítězných let na Trutnovsku 1945–1960, in: Trutnovsko. Vlastivědný sborník Okr. vlastivědného muzea v Trutnově, č. 8, Trutnov 1960.

53 Kmoníček, Josef, Osídlování pohraničí severovýchodních Čech 1945–1952, in: Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník Muzea Trutnov, č. 3, Hradec Králové 1967.

obilnářské na pícninářskou a pastvinářskou, podporovat chov hovězího dobytka, drůbeže, ale i budování velkovýkrmnů vepřů. Nepovažovala za možné obdělávat veškerou půdu a navrhovala část půdy zalesnit.⁵⁴ Další vývoj však odsunul tyto záměry a naopak docházelo k dalšímu narušení tradičního zaměření zemědělské výroby v těchto okresech.

Stranické a státní orgány při projednávání zemědělských otázek vycházely v prvních dvou měsících roku 1949 z listopadového zasedání ÚV KSČ. Koncem ledna otiskla *Pochodeň* článek *O možnostech nových forem hospodaření v našem kraji*, který vycházel z pátého bodu usnesení „podporovat všechny druhy družstevnictví, též pro společnou výrobu“. Článek odmítal obavy rolníků, že v krátké době dojde k masovému zřizování družstev, že je připraveno znárodnění veškeré půdy nebo její vyvlastnění. Naopak vyzdvihoval výhody širokého používání strojů, jež umožní státní traktorové stanice, družstva by organizovala společnou práci, zřizovala výkrmny prasat, velkochovy dobytka a drůbeže, což na Hradecku umožní dostatek půdy a budov v pohraničí, odkud bude pocházet i materiál na adaptace ve vnitrozemí. Doporučovalo se organizovat společně osevní postupy, aby se nebrzdila mechanizace prací.⁵⁵

Také vedoucí zemědělského referátu KNV připravil na začátku února programový článek. Za hlavní úkol svého referátu označil „být nápomocni rolníkům při uskutečňování zlepšovacích systémů výrobních i výkupních“.⁵⁶ Sliboval vytvořit pro okresy s ohledem na klimatické a půdní podmínky předpoklady pro řádné plnění výrobních a výkupních úkolů. Varoval zemědělce, aby se nedali mást „zkreslenými a falešně vykládanými povídkami o kolchozech a kolektivizaci“.⁵⁷ Přiznal, že tato propaganda brzdí činnost strojních družstev, protože rolníci je odmítají využívat. Zdůraznil novou orientaci na živočišnou výrobu, proto bude třeba zlepšit a rozšířit plemenářství v chovech hovězího a vepřového dobytka. Vyzdvihl kraj jako vzor budování velkovýkrmnů prasat. V rostlinné výrobě mělo být přenášeno pěstování pšenice a žita z horských okresů do níže položených, protože tam je ztrátové, a v horských okresech by se plně rozvinul odchov hovězího dobytka, pěstování lnu a okopanin. Pro to hovořila skutečnost, že 50 % kontrolovaných chovů skotu v Čechách připadalo na Hradecký kraj, stejně jako zde bylo 80 % chovných prasnic. Tomu se měla přizpůsobit rostlinná výroba, jejíž omezení by se vyrovnalo používáním šlechtěných osiv, aby se dosáhlo vyšších výnosů. Zlepšení mechanizace lze dosáhnout skupinovými osevy, jejichž zavádění urychlí nižší ceny za práci státních traktorových stanic. Mechanizace se soustředí v nejbližších týdnech v „jednotných vesnických družstvech“. Oporou pro družstevní práci bude prý venkovská žena, protože se tak předevšímlepší její pracovní a životní podmínky.⁵⁸

Podrobně jednalo o zemědělství zasedání krajského výboru KSČ 20. února 1949, které hodnotilo výsledky minulého roku, zabývalo se problémy soukromých rolníků,

54 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1949.

55 *Pochodeň*, č. 4, 28. 1. 1949.

56 *Pochodeň*, č. 8, 23. 2. 1949.

57 Tamtéž.

58 Holubář, Adolf, *Paměti Adolfa Holubáře*, 1973. Opis uložen v Městském muzeu Žamberk.

státních statků, státních traktorových stanic a vytyčilo nejbližší úkoly. Konstatovalo, že se podařilo plně dokončit podzimní práce, v orbě byl úkol splněn na 97,1%, takže na jaro zbývalo 6763 ha, nejvíce v pohraničních okresech Broumov, Nový Bydžov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk. V pohraničí měly pomoci STS, a to i v osevu, protože šlo o půdu Národního pozemkového fondu. Podzimní osev byl splněn na 95,2% a zbývalo osít 3726 ha.

Dodávky chlebového obilí byly splněny do 31. prosince 1949 na 96,77% a s novými okresy Jičín a Žamberk na 100%, což se rovnalo 7695 vagonům obilí. Konstatovalo se, že v některých okresech byly dodávky stanoveny příliš vysoko. Rolníci do 15 ha dostali možnost splnit dodávku do konce ledna nebo dodat jiný produkt, aby jim mohly být vydány šatenky. Toto opatření však přineslo jen malé zlepšení v plnění dodávek (o 0,43%). Nevydání šatek prohloubilo na vesnici nedůvěru k lidové správě a současně podporovalo tendenci získat potřebný oděv a obuv z příjmů na černém trhu. Nevydání šatek postihovalo značnou část rolníků, protože šatenky byly vydány 26 529 z 64 654 závodů celkem, tj. 41,3 % závodů. Za nesplnění dodávek bylo tresty postiženo 21,9% zemědělských závodů. Přitom však zasedání KNV v dubnu 1949 konstatovalo, že u velkých rolníků, kteří neměli nárok na vydání šatek, postupovaly prý MNV velmi benevolentně. Rolníci si prý zbytečně ponechali rezervy osiva na vylepšení ozimů, a proto je třeba dále vynucovat plnění dodávek.

Celoroční plán dodávky mléka splnily všechny okresy kromě okresu Trutnov nad 100%. Dodávky hovězího masa byly překročeny na 102,76%, ale zde nebyla odhalena tendence zbavovat se dobytka pro nedostatek pracovních sil, v pohraničí často přicházely na jatky i plemenné kusy. U vepřového masa byl plán splněn na 96,64% a za hlavní důvod bylo označeno netrestání vysokého množství černých domácích porážek.

Zasedání kladně hodnotilo rychlý růst výkrmů prasat, jichž bylo k 15. únoru 1949 75 s 8150 kusy. Státním statkům bylo uloženo převést na další stupeň výkrmu 1260 chovných prasnic, aby se předešlo nedostatku selat. V kraji se mělo zřídit 19 velkovýkrmů drůbeže se 100 000 kusy kuřat, čemuž bránila malá kapacita líhní. Nejslabší stránkou minulého roku bylo splnění dodávek brambor jen na 86%, kde KV KSČ viděl příčinu v nedodržení ploch a zatajení části sklizně. Jednání věnovalo pozornost budování státních statků a státních traktorových stanic, kterým se měly přidělit objekty z revize pozemkové reformy, například zbývající objekty 12 zbytkových statků.⁵⁹

Tato opatření přesvědčovala rolníky, že se strana a stát staví proti nim. Na vesnici probíhala revize přidělového řízení podle zákona o revizi první pozemkové reformy, která část půdy a většinu objektů přidělovala státním statkům, a aby získaly scelenou půdu, prováděl se přesun půdy u ostatních nabyvatelů – malozemědělců. Ti většinou s přesunem nesouhlasili a raději se přidělu zříkali. To vyvolalo vlnu prohlášení ostatních přidělců, kteří se rovněž zříkali půdy, protože se šířily pověsti, že kdo získal půdu, musí vstoupit do družstva. Část půdy byla rezervována pro budoucí JZD a přidělena národním výborům, aby ji buď se souhlasem, nebo povinně propachtovaly rolníkům podle zákona z roku 1947 o pomoci rolníkům při plnění zemědělského výrobního plánu. Na jaře 1949 je tato revize v plném proudu a např. v okrese Hradec Králové

muselo být revizní řízení na zbytkových statcích Boharyně, Černilov, Kunčice, Petrovice a Staré Nechanice na návrh krajského výboru strany přerušeno jako politicky neúnosné. Hlediskem pro ponechání přídělu bylo, že nabyvatel půdy musil být skutečným rolníkem a stoprocentně plnit stanovené dodávky.⁶⁰ Práce na revizi přídělového řízení postupovaly pomalu pro nezájem místních rolnických komisí, a tak bylo v roce 1949 vykoupeno jen 359 ha zemědělské půdy.

Jednání krajského výboru strany v únoru řešilo velkou část úkolů v zemědělství. Vycházelo z konkrétních výsledků zemědělství v kraji, hledalo alespoň zčásti příčiny současného stavu, i když problémy zemědělství chápalo značně omezeně a jen z hlediska zajištění obyvatelstva potravinami. Odpovědností za celou oblast zemědělství byl pověřen poslanec J. Borůvka.

Začátkem února 1949 se konaly okresní konference zemědělců, kde byli rolníci podrobněji seznámeni s úkoly první pětiletky v zemědělství v rámci svého okresu. Některé úkoly, např. zvýšení ploch cukrovky, zůstávaly nedostatek pracovních sil v produkčních nížinných okresech. To vedlo k prosazování jejího pěstování v méně vhodném prostředí podhorských okresů, čímž se narušovalo tradiční zaměření zemědělské výroby v kraji. Podobný vliv mělo zvýšení dodávek vepřového masa a snížení hovězího masa, i když se počítalo s tím, že velkovýrobní technologie ve výkrmnách nebude vyžadovat tolik pracovních sil. Rostl chov prasat v horských okresech a byla tak opět narušována dlouholetá tradice a dělba práce mezi nížinnými a horskými a podhorskými okresy. Přesto na počátku první pětiletky byly v podstatě respektovány přírodní podmínky a tradiční zaměření zemědělské výroby jednotlivých okresů. Uvedené tendence výrazně vystoupily teprve v dalších letech a plně se projeví v období kolektivizace.

K získání rolníků pro plnění nových úkolů se v severovýchodních Čechách počítalo s pomocí organizací lidové strany, která si udržela na vesnicích pevnější pozice. Její krajský tiskový orgán Štít zaměřil svůj obsah především na problematiku zemědělství. V polovině února 1949 se v Hradci Králové konala krajská konference lidoveckých zemědělců, kde se hovořilo o perspektivách zemědělské výroby a vesnice vůbec. Mluvčí tvrdil, že u nás podle slibu vlády nebudou kolchozy, protože je u nás množství drobných hospodářství. Hovořil o úkolech pětiletky, o zřizování státních traktorových stanic a strojních družstev. Usnesení tlumočilo stavovské požadavky rolníků, např. zastoupení rolníků ve všech sborech, kde se jedná o zemědělských otázkách, zemědělském družstevnictví, a požadovalo se správné stanovení „kontingentů“.⁶¹

Zákon o JZD a vznik prvních družstev

Definitivní řešení přinesl 23. únor 1949, kdy Národní shromáždění přijalo zákon č. 69 Sb. o jednotném zemědělském družstvu. V duchu listopadového zasedání ÚV KSČ připravilo ministerstvo zemědělství dva dokumenty: zákon o JZD a stanovy JZD. Zpravodajem zákona byl poslanec Antonín Volavka a v rozpravě vystoupilo pět

60 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zemědělský referát, nezařazený materiál.

61 Štít, č. 7, 18. 2. 1949.

poslanců. Hlavním úkolem zákona bylo sjednocení dosavadní různorodé družstevní činnosti, neuvádí se nic o tom, že by JZD bylo nástrojem socialistické přeměny zemědělství. Zákon praví: „V zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztržštěnosti družstevní činnosti v zemědělství, jako dědictví minulosti, budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají sjednotit dosavadní zemědělská družstva a přinést významný prospěch pracujícím zemědělcům.“⁶² Poslanec Volavka řekl: „Účelem zákona o jednotném zemědělském družstvu je sloučit všechna zemědělská družstva v obci v jednotné družstvo, které bude demokraticky vedeno především drobnými a středními rolníky a které odstraní staré dědictví z kapitalistické éry.“⁶³ Hovořil o dalších hlavních zásadách vytváření JZD a na první místo byla postavena dobrovolnost vstupu do JZD. Obsahem činnosti mělo být scelování pozemků, provádění mechanizace, rozvrh výroby a dodávek zemědělských výrobků, péče o zvelebení rostlinné a živočišné výroby, zvyšování kulturní úrovně vesnice a ulehčení práce venkovské ženy. Šlo tedy o shrnutí činnosti dřívějších typů zemědělských družstev. Založení JZD začínalo utvořením přípravného výboru z dosavadních i nových členů, který schvalovala okresní rada družstev. Podrobnější předpisy o úkolech a složení orgánů obsahovaly stanovy JZD, které požadovaly, aby v představenstvu JZD byly čtyři pětiny malých a středních rolníků.

I když zákon o JZD neřešil řadu problémů, které po zajištění družstva vznikly, mohlo se za krok vpřed považovat odstranění dosavadní roztržštěnosti družstev, ale bylo třeba mnohem kvalifikovanějšího přístupu, než byl zcela formální postup, jakým se ustanovování JZD uskutečňovalo. Vycházelo se ze zásady, že další vývoj se bude odvíjet ze zkušeností, které rolníci získají v delším časovém období. Stranou sloučení zůstala spotřební družstva a také zemědělská výrobní družstva, jež vznikla po první pozemkové reformě (v Československu jich bylo 28, v Hradeckém kraji 2: v okrese Dobruška Ostrov a v okrese Hradec Králové od roku 1947 Stěžery). Důvodem bylo, že tato družstva nebyla na dobré úrovni. Pokud šlo o výsledky hospodaření, např. výrobní zemědělské družstvo Stěžery vyplatilo členům jako podíl z čistého zisku 1,30 Kčs za každou odpracovanou hodinu. Tento výsledek měl svou příčinu ve vysokém zadlužení družstva.⁶⁴

Vyhlášení zákona o JZD a vydání prováděcího nařízení v březnu 1948 vyvolalo vlnu útoků proti zemědělské politice nejen u velkých sedláků, jak tvrdila komunistická strana, ale u naprosté většiny rolníků. KSČ tvrdila, že za odporem vesnic stojí vesnická buržoazie a katolická církev, protože v té době došlo k prudkému zostření vztahu s Vatikánem. Nespokojenost měly zmírnit materiální výhody, které dostávala JZD, např. přednostní práce STS pro JZD, členům do 20 ha 10% sleva při nákupu minerálních hnojiv, sleva na nákup uznaných osiv a sádí, 50% sleva a přednostní provádění inseminace skotu u členů s výměrou nižší než 20 ha, přednostně dostávala půdu z pozemkové reformy, příspěvek na družstevní prádelny, kuchyně, rekreaci a podobně. Protikladně působil průběh kontraktace a převádění strojů ze strojních pseudo-družstev do STS, což naráželo na odpor rolníků.

62 Srov. Borecký, František, *Sjednocené zemědělské družstevnictví*, Praha 1951.

63 Srov. Cílek, Roman, *Čas přelomu*, Praha 1974.

64 Srov. Koťátko, J., *Přechod*.

Funkcionáři strany, národních výborů a zemědělských organizací a podniků byli postaveni před zcela nové úkoly, a to jak v oblasti ekonomické, tak i politické, protože docházelo k hlubokým změnám v hospodářské, sociální a psychické tvářnosti naší vesnice. Začátkem března začínaly stranické organizace projednávat založení JZD, která měla nejprve vznikat tam, kde existovala strojná družstva. V obcích kraje probíhaly hovory o jednotném zemědělském družstvu, ale už zde se ukazovaly velmi povrchní znalosti o jeho poslání a malý zájem ze strany rolníků. Iniciátory se nestaly vesnické organizace strany a sdružení JSČZ, ale okresní výbory KSČ, okresní národní výbory a okresní rady družstev a převládal spíše administrativní přístup. Často bylo založení JZD chápáno jako nová kampaň, v okresech Jihlavského a Pardubického kraje byly vyhlášeny závazky založit do IX. sjezdu KSČ ve všech obcích JZD.

Pochodeň otiskla dne 25. března 1949 článek *JZD přišlo v pravý čas*, který vyzýval k vytvoření přípravných výborů. Tvoření přípravných výborů však nepostupovalo podle očekávání a 15. dubna článek *Před skutečným založením jednotných zemědělských družstev* rozebíral příčiny: „[...] na vesnicích v našem kraji nespěcháme s překotným zakládáním JZD. Nejdříve musíme naše rolníky a všechny ostatní obyvatele obce podrobně informovat a povědět jim, co přinese pro zemědělskou výrobu a usnadnění práce jednotné družstvo.“⁶⁵ Přesvědčovací akce musí zemědělcům ukázat, že JZD jim pomůže řešit nejen další zvýšení výroby, ale že odstraní nedostatky pracovních sil. Agitace se musí vést co nejkonkrétněji a s velkou trpělivostí, protože prý reakce ovlivňovala rolníky. Především šlo o vysvětlení vlastnictví půdy, protože sedláci prohlašovali, že stát půdu znárodní, a další častá námitka rolníků zněla: „Vezmete nám půdu, ačkoliv jste slibovali, že půda bude patřit těm, kdo na ní pracují.“⁶⁶ Rolníci připomínali slib K. Gottwalda z roku 1945: „Strašili vás, že nová vláda, v níž budou komunisté, vám sedlákům vezme půdu a bude vás nutit do kolchozů.“⁶⁷ Dále připomínali předvolební slib z roku 1946: „Komunisté jsou proti zavádění kolchozů u nás, proti jakýmkoliv reformám násilného združstevňování“ a slib: „[...] aby u nás v Československu bylo zachováno úplné a neomezené soukromé vlastnictví české a slovenské půdy“. KSČ se snažila oslabit odpor rolníků tvrzením, že i v JZD zůstane půda v jejich vlastnictví, což se však v dalším průběhu kolektivizace stalo zcela formální záležitostí.⁶⁸ Vedení KSČ předpokládalo, že většina rolníků bude vstupovat do JZD a že hlavním úkolem bude zajistit správné třídní složení přípravných výborů, což bylo úkolem místních akčních výborů.⁶⁹

Agitace pro založení JZD byla vedena směrem, že JZD jen shrnuje úkoly dosavadních družstev v oblasti mechanizace převzetím strojů pseudodružstev a části živočišné a rostlinné výroby. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že JZD nebude sloužit velkým sedlákům, ale malým rolníkům, kteří se zbaví odpracování za potah, chrást a podobně.

65 *Pochodeň*, č. 28, 25. 3. 1949.

66 *Tamtéž*.

67 *Tamtéž*.

68 Po dokončení procesu kolektivizace marxističtí teoretikové prohlašovali, že vývoj v Československu ukázal, že přechod k zemědělské velkovýrobě je možno provést bez zestátnění půdy, že se vytvořilo skupinové družstevní vlastnictví blízké vlastnictví všelidovému a že se stírá rozdíl družstevního a státního vlastnictví.

69 *Pochodeň*, č. 15, 15. 4. 1949.

JZD chtělo získat venkovské ženy budováním jeslí, dětských útulků, prádelen, kulturních domů, aby se zastavil útěk mladých z vesnice. Přitom agitace a přesvědčování rolníků byly velmi nereálné, šlo o sliby, že vstup do JZD vyřeší všechny problémy zemědělství, zvýší životní úroveň rolníků, zbaví je těžké dřiny, ale nebylo vůbec jasno o organizaci práce na velkých celcích a způsobu odměňování, což nutně vyvolávalo nedůvěru vesnice. Současně se od rolníků požadoval jen souhlas nebo odpor, a to znamenalo, že kdo nevstoupí do družstva, stává se nepřítelem současného režimu.

V březnu se projednával ve stranických organizacích dopis ústředního výboru KSČ všem členům strany, který seznamoval s úkoly, o nichž měl jednat IX. sjezd strany. V oblasti zemědělské výroby to byla výzva k urychlení jarních prací a byly stanoveny úkoly pro pětiletku. Počítalo se s urychlením mechanizace zemědělské výroby prostřednictvím STS, pro zlepšování zásobování budovat výkrmny vepřů, dobytka a drůbeže, scelovat půdu a realizovat zákon o JZD, přičemž byl kladen důraz na to, aby v JZD nezískali rozhodující moc „vesničtí boháči“. Za jeden z nejdůležitějších úkolů strany bylo označeno zajištění zásobování potravinami a znovu se zdůraznila úloha vyživovacích komisí, které měly bojovat proti černému obchodu a kontrolovat přidělování šatenek jen těm rolníkům nad 15 ha, kteří splnili kontingenty. V rámci příprav IX. sjezdu strany se rozvinula akce darů, k níž na úseku zemědělství převážně přispěla hospodářství státních statků, především urychlením budování výkrmnů prasat. Jejich výstavba postupovala velmi rychle, hlavně na hospodářstvích státního statku Smiřice. K 30. dubnu 1949 bylo vybudováno 86 výkrmnů s 12 192 kusy prasat.

Soukromí rolníci se na akci darů k IX. sjezdu KSČ podíleli zvýšenými dodávkami, především z živočišné výroby, např. na Jaroměřsku bylo navíc dodáno 16 290 kusů vajec, 12 340 l mléka, 13 400 kg hovězího masa atd.

Krajský národní výbor uložil v dubnu 1949 okresním národním výborům, JSČZ a hospodářským družstvům zjistit stav skotu v kraji. K 1. dubnu 1949 bylo v kraji 116 784 krav a plán k 1. lednu 1950 činil 125 460 krav, tj. zvýšení v průběhu roku o 8676 krav, tj. o více než 7%. Místní národní výbory měly omezit na minimum zabíjení telat – jaloviček, chovné kusy umístit u rolníků, kteří neplní výrobní plán a omezit porážení krav a jalovic. Každý okres měl toto nařízení projednat na schůzi předsedů mimořádných vyživovacích komisí, ustavit akční trojku ze zástupce zemědělského referátu ONV, vedoucího dobytkářského odboru hospodářského družstva a zástupce akčního výboru. Trojka měla sledovat množství porážených telat, oprávněnost požadavků k porážkám krav, přikazovat telata rolníkům, kteří neplnili výrobní plán, provádět kontroly na jatkách, trojka v kraji kontrolovat okresy, přemisťovat telata mezi okresy a ukládat okresům úkoly v odchovu telat. Chovné jalovice byly vykupovány pro státní statky, zatím 443 kusů na plán 950 kusů. V polovině okresů byly zřízeny inseminační stanice a v sedmi zbývajících měly začít svou práci v nejbližších týdnech. Jedna z prvních stanic byla umístěna v Šlechtitelské stanici Chlumeck nad Cidlinou v okrese Hořice a byla čtvrtou stanicí v Československu.

Pochodeň přinesla další článek o hospodaření zemědělského výrobního družstva ve Stěžerech, které překonalo těžké období a v březnu 1949 hospodařilo se 60 kusy dobytka, 4 páry koní a 3 traktory. Široce se popularizovala práce STS a strojních družstev, aby rolníci poznali výhody mechanizace.

Průběh zakládání JZD v kraji ukázal už po prvních týdnech některé chyby. V řadě míst se použily administrativní metody, kdy byla sloučena všechna dosavadní družstva v obci, a tak byl ustaven přípravný výbor. Důsledkem takového postupu bylo, že převzaté stroje bývalých strojních a jiných družstev zůstaly bez řádného uskladnění, protože právě výstavba kůlen pro stroje byla zatím nejslabší stránkou jejich činnosti. Většinou také činnost těchto družstev prakticky ustala, místo aby se rozšiřovala.

Okresní výbory upozorňovaly, že hlavní příčinou pomalého budování JZD je strach rolníků z kolchozů. OV KSČ v Žamberku upozorňoval, že „reakce rozšiřuje zprávy o kolchozech“, OV KSČ Jaroměř, že v „některých obcích se staví i soudruzi proti zřizování JZD“.⁷⁰

Osobní agitace komunistů-rolníků byla slabá, rolníci-nestraníci zůstávali pasivní a referent z okresu stěží sám mohl přesvědčovat. Vedle pasivního odporu docházelo i k rozbíjení schůzí, např. v okrese Dvůr Králové nad Labem v obcích Dubenec, Kohoutov a Vlčkovice nepustili referenta vůbec ke slovu.⁷¹ Nejvíce přípravných výborů bylo založeno v pohraničí, např. na Vrchlabsku už po hovorech o JZD v obcích vzniklo v dubnu 5 přípravných výborů, vůbec první byl založen v Havlovicích v okrese Trutnov 14. dubna 1949 (brzy však přestal vyvíjet činnost) a pak v Libči a Pilníkově.⁷² Protože se objevily snahy o nátlak na rolníky, otiskla *Pochodeň* dne 6. května článek Členství v JZD je dobrovolné, který přímo uváděl, že zásadu dobrovolnosti je nutno zdůrazňovat na základě dosavadního průběhu zakládání JZD v kraji. Varuje před administrativním slučováním dosavadních družstev a ustavováním přípravných výborů. Požaduje péči o stroje, doporučuje zřizování drůbežáren a úpravu pastvin.

O prvních zkušenostech při budování JZD a ostatních problémech zemědělství jednala vedle dalších ekonomických a politických otázek krajská konference KSČ 7. a 8. května 1949. Referát zhodnotil průběh kontraktace a konstatoval, že v některých vesnických organizacích se projevilo sektářství, které narušuje dělnickorolnický svazek. Na vesnicích je řada problémů, které nejsou zatím řešeny. Za vzor byly označeny státní statky, které se měly stát základnou živočišné výroby, je jim však třeba pomoci patronáty a brigádami. Konference konstatovala, že na vesnicích „probíhá kampaň pro JZD“, která je zaměřena na prohlubování demokratizace v zemědělském družstevnictví, aby sloužilo všem rolníkům stejně a pomohlo jim obstarat všechny potřeby včetně mechanizace. Rovněž zajistí opatření ke zvýšení úrodnosti půdy, kde nestačí síly jednotlivce (rybníky, meliorace, zalesňování atd.), urychlí elektrifikaci obcí, ulehčí práci zemědělským ženám a zvýší kulturní úroveň vesnice stavbou kulturních domů. Konference zdůraznila, že při zakládání JZD je nutno počítat s odporem velkých sedláků. Kladně hodnotila práci výkrmen, kde zatím nedošlo ke škodám a ztrátám. V diskuzi byly uváděny konkrétní příklady z průběhu zakládání JZD, kladné i záporné, a případy, kdy iniciátorkami JZD se staly ženy. Delegáti požadovali, aby na vesnici byli na schůze posíláni pracovníci, kteří rozumějí zemědělským otázkám, jinak schůze končily neúspěchem.⁷³

70 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové zem. 1950, k. č. 172.

71 *Pochodeň*, č. 19, 13. 5. 1949.

72 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, 172 A 1960.

73 *Pochodeň*, č. 19, 13. 5. 1949.

Z jednání konference vycházel i článek referentky pro otázky zemědělských žen, který zdůraznil význam získání žen pro založení JZD, ale zabýval se i některými základními otázkami. Zdůraznil, že v každém okrese by se měla založit 2 až 3 JZD a těm věnovat veškerá péče, protože jde o kvalitu, ne o počet. Jestliže probíhá velká přesvědčovací kampaň, neznamená to, „že všude chceme JZD. JZD budeme budovat jen tam, kde většina rolníků bude pro. Vstup je přeci dobrovolný.“⁷⁴

Tak už první zkušenosti ze zakládání přípravných výborů a JZD ukazovaly, že nepůjde o další „kampaň“, ale o jeden z nejtěžších úkolů, který bude vyžadovat nejen politické, ale i odborné znalosti. Nejčastější příčinou neúspěchu bylo, že referenti neuměli vyvrátit námitky rolníků proti JZD a nebyli schopni posoudit perspektivy družstva z hlediska ekonomického a odborně zemědělského. Po vesnicích koloval vtíp, že referent neuměl odpovědět, kde má kráva rohy, zda před ušima nebo za ušima.

V měsíci květnu proběhly v řadě okresů veřejné informační schůze na vesnici, které vysvětlovaly význam JZD. Zkušenosti z okresu Náchod signalizovaly, že odpor proti založení JZD je velmi silný a že proti JZD se stavějí i střední rolníci. Hlavním argumentem bylo, že JZD znamená odebrání majetku. Jinou zkušeností byl požadavek rolníků: „Ukažte nám práci některého družstva,“ což byl v této době těžko splnitelný požadavek. Na Náchodsku se během května ustavilo pět přípravných výborů, pro něž byli vybráni instruktoři a přislíbena materiální podpora, tj. stavební materiál a stroje. Řada vesnic viděla v založení možnost, jak získat prádelny, dětské útulky, traktory, vodovody a urychlení elektrifikace, aniž by přistoupily na scelení půdy nebo společnou rostlinnou či živočišnou výrobu. O založení JZD byl zájem tam, kde hodně mužů pracovalo v průmyslových podnicích, dolech atd., kteří v JZD spatřovali ulehčení své práce ve vlastním malém hospodářství, zvláště když výdělek jim umožňoval zaplatit za práci STS.

Nejvíce JZD vznikalo ze strojních a elektrárenských družstev, případně dalších různých typů zemědělských družstev, v českých krajích to bylo asi 67,4 % JZD. Na Hradecku, kde byl velký počet družstev, vzniklo 75 % JZD z již existujících družstev,⁷⁵ přitom však šlo jen asi o 20 % družstev z jejich celkového počtu.

Jaká byla struktura zemědělských závodů v Hradeckém kraji? Celkem zde hospodařilo 64 654 zemědělských závodů: závody do 5 ha tvořily 62,1%, od 5 do 10 ha 22,8%, od 10 do 15 ha 9,6% a závody přes 15 ha 5,5% (tj. 3576 usedlostí).⁷⁶ I když toto rozdělení neodpovídá celostátním statistikám, ukazovalo se, že velké usedlosti zde o něco převyšují celostátní průměr. Závody do 5 ha patřily z velké části tzv. kovorolníkům, kteří pracovali v průmyslových závodech a na stavbách, protože po roce 1945 odchází velký počet mužů pracovat do měst. Silná byla vrstva středních rolníků, a to jak ve vnitrozemských okresech, tak i v pohraničí (tzv. nový střední rolník), kde však vedle těch, kteří pocházeli z rodin velkých sedláků, bylo mnoho bývalých zemědělských dělníků a chalupníků, kteří se těžko vyrovnávali se samostatným hospodařením, protože jim

74 Pochodeň, č. 21, 27. 5. 1949.

75 Srov. Špírk, Ludvík, Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR, Praha 1959.

76 Zasedání KV KSČ z 20. 2. 1949, Pochodeň, č. 8, 25. 2. 1949.

chyběly potřebné znalosti. Poměrně silná byla vrstva velkých sedláků soustředěných ve vnitrozemských okresech a v nedosídlených částech podhorských a horských okresů. Představovali značnou hospodářskou sílu, která se opírala o produkci plemenného materiálu v živočišné výrobě a o pěstování cukrovky, čekanky, zeleniny a šlechtěných osiv a sádí v rostlinné výrobě, a byli nositeli technického a technologického pokroku. To platilo o Hořicku, Hradecku, Jaroměřsku, Jičínsku, Novobydžovsku a částech dalších okresů. Pracovní síly získávali dříve na sezónní práce ze Slovenska. Jejich pozice byla oslabena po stránce politické (tzv. očistou zemědělských organizací všeho druhu) a zčásti ekonomicky (nedostatkem pracovních sil, omezením dostupnosti mechanizačních prostředků). Počet námezdních pracovních sil v zemědělství v roce 1949 byl mizivý, vrstva „vesnické chudiny“ v českých krajích už neexistovala a žádná vrstva vesnického obyvatelstva nebyla vykořisťována tzv. vesnickými kapitalisty. Velkou část obyvatelstva vesnice tvořili kovorolníci, často členové KSČ, kteří byli na vesnici nejvíce politicky aktivní.

Už první kroky v zakládání JZD však ukazovaly, že vliv některých velkých zemědělců na vesnici, zvláště na středního rolníka, trvá. Vyplývalo to z toho, že zemědělci nad 20 ha vlastnili asi 15 % nejlepší půdy, na dodávkách pšenice se podíleli 18 %, žita 19 %, ječmene 15 % a brambor 19 %, zatímco např. státní statky dodávaly 10 % obilí.⁷⁷ Jejich likvidace by znamenala snížení tržní produkce o 20 %, nehledě na to, že rolníci neviděli v nich nepřítel a jejich vyvlastnění by považovali za počátek všeobecného vyvlastňování. Na vesnici byly stále ještě měřítkem společenského postavení výměra pozemků a výsledky hospodaření.

Poměry na vesnici komplikovaly některé nevyřešené problémy zemědělské výroby. V květnu otiskl Štít zprávu o jednání ústřední zemědělské komise lidové strany, kde se konstatovalo, že rolníci potřebují krátkodobý i dlouhodobý úvěr na rozvoj svých hospodářství, že nedostatek pracovních sil stále roste a že chybí stavební materiál pro údržbu a výstavbu hospodářských budov.

Tyto skutečnosti signalizovaly i stranické prověrky, např. na Jičínsku se projevil názor proti zakládání JZD, údajně se všechno bude rolníkům brát a strana jde proti rolníkům.

IX. sjezd KSČ 1949 – generální linie budování socialismu i v zemědělství

Pro další cestu naší vesnice, stejně jako pro celou společnost, měl rozhodující význam IX. sjezd KSČ, který se sešel 25.–29. května 1949. I když sjezd označil za hlavní věc v boji za socialismus v nejbližších pěti letech výstavbu a přestavbu průmyslu, dal ve čtvrtém bodě generální linii socialistické přestavby vesnice. Rozvoj průmyslu měl vytvořit předpoklady pro úspěch politiky strany i v oblasti zemědělství. K. Gottwald žádal: „Musíme pro socialismus získat vesnici, malého a středního rolníka, a izolovat vesnického boháče.“ Vzorem socialistické velkovýroby měly být státní statky, velkovýkrmny a traktorové stanice. „Konečně je třeba postupně provádět zákon o jednotném

77 Srov. Doskočil, Ivan, Československé zemědělství 1945–1975, Praha 1976.

zemědělském družstvu a postarat se o to, aby členům JZD plynuly z tohoto členství praktické výhody.“ Za základní metodu práce označil metodu názorného přesvědčování za aktivní účasti širokých vrstev malých a středních rolníků.⁷⁸

Podrobněji mluvil o konkrétních úkolech zemědělské politiky R. Slánský, který přímo vyzval: „Obrátit pozornost celé strany k vesnici“ a v duchu „třídního boje“ zdůraznil politiku omezování „vesnických boháčů“. Organizace strany musí dělat politiku prospěšnou malým a středním rolníkům a zakládat JZD. Varoval před spěchem a sektářstvím, které vyplývaly z toho, že straničtí funkcionáři si neuvědomili význam budování JZD, „domnívali se, že provedeme rychlou organizační kampaň a vše půjde snadno jako při jiných obvyklých kampaních. Strana neprovedla ani žádnou objasňovací kampaň ve vlastních řadách a někteří členové strany, kterým nebylo objasněno, co jsou jednotná zemědělská družstva, a kteří proto nebyli přesvědčeni o jejich prospěšnosti, zakolísali a dostali se pod vliv reakce.“⁷⁹ Proto se ukládalo otázky JZD objasnit uvnitř strany, přičemž opatření, kterých se mělo používat proti kolísajícím členům (vyločení ze strany), nesla už vliv pronikajících metod kultu osobnosti. Sjezd zdůraznil nikoli honbu za množstvím, ale kvalitu založených družstev, aby se rolníci prakticky mohli přesvědčit o výhodách družstva. Ještě větší význam měla připomínka, později zcela opomíjená, že založením JZD práce nekončí, ale teprve začíná, a že je třeba stále pomoci. To vycházelo ze skutečnosti, že jen malá část ustavených přípravných výborů přešla ke skutečné činnosti a nečinnost pak vedla k rozpadu družstva. Dokladem toho, že i rolníci-komunisté nepřijímali myšlenku JZD jednoznačně, bylo konstatování, že práci vesnických organizací je třeba pomáhat, protože je ovlivňována příbuzenskými poměry a aktivně pracuje obvykle jen několik funkcionářů. Na okresních výborech strany se pro 10 až 20 obcí ustavovali placení instruktoři, kteří by byli stále na cestách, a pomoci měly patronáty závodů. Poskytovat pomoc družstvu bylo úkolem traktorových stanic, státních statků, zemědělských škol a hospodářských družstev, kde však bylo třeba počítat s výměnou části pracovníků, učitelů a kulturních pracovníků.

Sjezdu se účastnilo 144 delegátů z řad rolníků, tj. 7,2%. Za zemědělce nevystoupil z Hradecka žádný delegát, jen za všechny pracovníky z oblasti zemědělství krajů Praha, Hradec Králové a Pardubice hovořil zemědělský referent ONV Říčany z Pražského kraje. Delegátka za Hradecký kraj poslankyně Marie Trojanová hovořila o problémech textilního průmyslu. Diskuze ukázala, že zakládání JZD bude složitým úkolem, který není plně pochopen ani ve stranických organizacích, že přípravné výbory vyvíjejí jen malou činnost, že se administrativně postupuje proti těm rolníkům, kteří nechtějí hned vstoupit do JZD, a příklady z ustavených JZD svědčily, že pokračují v téže činnosti jako dřívější družstva, tj. v mechanizaci, zřizování prádelen, kulturních domů apod.

Sjezd požadoval, aby o nutnosti JZD byl přesvědčen každý člen strany, aby se družstvům poskytla politická, hmotná a organizační pomoc a aby se zintenzivnila patronátní činnost závodů. Varoval před optimistickými představami o budování družstev, na první místo stavěl kvalitu, ne kvantitu. Strana si byla vědoma, že se jí nepodařilo

78 Protokol IX. řádného sjezdu KSČ, Praha 1949, s. 102.

79 Tamtéž, s. 134.

přesvědčit své členy na vesnicích o správnosti svého postupu v řešení zemědělských problémů. Byla sice jednotná v otázce nezbytnosti přestavby malovýrobních vztahů v zemědělství, ale složitější bylo řešení forem přestavby, využití „třídního boje“ na vesnici a určení tempa socialistické přestavby vesnice.⁸⁰

K. Gottwald prohlásil: „Vesnický úsek práce a politiky strany bude mít v příštích letech stále větší a větší význam. Neboť tak stojí otázka: nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu. A nebude u nás přechodu vesnice k socialismu bez bloku, bez svazku dělnické třídy se základní masou drobných a středních rolníků.“⁸¹

Po sjezdu se začaly v základních organizacích až do října projednávat sjezdové materiály. Ve vesnických organizacích silně působila slova z projevu Rudolfa Slánského, který uvedl, že vztah k budování JZD bude prověřkou komunistů na vesnici. Ustavená JZD pokračovala v tradiční družstevní činnosti a snažila se získat co nejvíce subvencí. Zatím nedocházelo k rozsáhlému zakládání JZD, protože IX. sjezd varoval před jejich překotným zakládáním a navíc chyběli skutečně školení referenti a instruktoři.

* * *

Od února 1948 do IX. sjezdu v květnu 1949 prošla vesnice obdobím, kdy byly dokončeny demokratické přeměny, a začala snaha o socialistickou přestavbu vesnice. Severovýchodní Čechy v té době stály na předním místě v plnění úkolů, jež byly před zemědělskou výrobou postaveny. Především pomohly řešit největší problém, a to zajistit zásobování obyvatel potravinami. Tento problém měl řadu příčin. Rozhodující však bylo, že se tržní výkonnost zemědělské výroby v českých zemích v roce 1949 snížila na 43,8% (bez dodávek státních statků) a celková tržní produkce zemědělských výrobků poklesla.

V severovýchodních Čechách vzniklo chlumecko-nitranské hnutí, které pomohlo překonat obtíže v zásobování způsobené suchem 1947 a chtělo přispět ke zvýšení zemědělské výroby a kulturní úrovně vesnice. Dřívější představitelé nekomunistických stran, z nichž si většina přinesla politické a hospodářské zkušenosti z agrární strany, byli zbaveni svých funkcí a často tvrdě postiženi i po ekonomické stránce. Část z nich musela odejít do emigrace. Volby 1948 ukázaly, že část rolníků váhá a odmítá podporovat tzv. novou zemědělskou politiku, protože se obávala dalšího vývoje, především kolektivizace zemědělství. Na vesnici si dosud udržely pozice nekomunistické strany, zvláště lidovci, ale většina rolníků, zejména v pohraničí, se vyslovila pro KSČ.

V tomto období narůstaly obtíže způsobené odchodem pracovních sil ze zemědělství, především v pohraničních okresech. Jen do jisté míry se podařilo vyrovnat tuto ztrátu budováním strojních družstev a později státních traktorových stanic. Přitom přesun k živočišné výrobě si vyžadoval dostatek pracovních sil, protože zde byla mechanizace prací velmi nízká.

Obdobím velkých obtíží procházely státní statky, které převzaly značné množství půdy, zvláště v pohraničí, a musely řešit obrovské organizační, kádrové, hospodářské a politické úkoly.

80 Srov.: Mlýnský, Jaroslav, K třicátému výročí IX. sjezdu KSČ, in: Československý časopis historický (dále jen ČČH) 1979, roč. 27, č. 5.

81 Protokol IX. řádného sjezdu KSČ, s. 62.

Po listopadovém zasedání 1948 začínají na vesnici první kroky k socialistické přestavbě zemědělství. Když byl přijat zákon o JZD, připravily stranické a státní orgány zakládání družstev. V kraji bylo v podstatě přijato správné stanovisko, že není třeba spěchat, že agitace musí být co nejkonkrétnější a že družstva musí vést ke zvýšení zemědělské výroby. Současně bylo nutno vyvrátit obavy rolníků ze ztráty půdy, k čemuž přispívala i revize přidělů z pozemkových reforem. Na rolníky působila též některá administrativní opatření. Agitační práci oslabovaly značné nejasnosti o úloze JZD, malé znalosti zemědělských problémů vůbec a zčásti sektářské názory, že rolníci jsou boháči, kteří si pomohli ve válce i po ní. Platila Leninova slova, že rolníci jsou vždy zaujati proti velkému hospodářství, protože se obávají, že se stanou podruhy, a dále tvrzení: „Rolníci, který nejen u nás, ale na celém světě je praktik a realista, musíme na konkrétních přístupech dokazovat, že ‚komuna je ze všeho nejlepší‘. Nic není hloupějšího, než když lidé, neznalí zemědělství a jeho zvláštností, lidé, kteří se vrhli na vesnici jen proto, že slyšeli něco o prospěšnosti společného hospodářství [...] – když se takoví lidé pokládají ve všem za učitele rolníků.“⁸² Proto zakládání JZD narazilo zpočátku na nepochopení a často otevřený odpor rolníků, což bylo připisováno vlivu velkých sedláků a bývalých agrárníků a působení zahraničního rozhlasu. Tento odpor byl silnější ve vnitrozemských okresech než v pohraničí, kde osídlenci často viděli v JZD cestu, jak se zbavit odpovědnosti za řádné hospodaření nebo možnost řešení svých hospodářských obtíží. Kladně se stavěli k JZD kovorolníci, kteří doufali, že snáze a rychleji obdělají svoje pozemky. Skuteční rolníci zůstávali v tomto období stranou a zaujíмали vyčkávací stanovisko.

Přesvědčovací kampaň zdůrazňovala, že je třeba zakládat družstva tam, kde jsou nejvhodnější podmínky, aby se rolníci na příkladech mohli přesvědčit o výhodách JZD. Reagovala na porušování zásady dobrovolnosti a postavila se proti chápání kolektivizace jako jednorázové kampaně. V této době působily stále nevyřešené otázky zemědělské výroby, jak celostátního charakteru (cenové otázky, vztah rostlinné a živočišné výroby, úbytek pracovních sil atd.), tak problémy krajové (hospodaření v pohraničí, problémy chovatelství, pěstování plodin náročných na ruční práci atd.).

Po IX. sjezdu KSČ se velká část stranické práce zaměřila na vesnici. Línii IX. sjezdu měli pochopit všichni členové strany, přesvědčit o nutnosti kolektivizace rolníky a tak izolovat velké sedláky. Ale už zkušenosti z první poloviny roku 1949 ukazovaly, že to bude složitá cesta, protože bude třeba překonat dlouholetou tradici soukromého hospodaření, že část rolníků získala pro sebe řadu ekonomických výhod a že bude třeba zdolávat silný odpor proti JZD.

Vznik přípravných výborů a prvních jednotných zemědělských družstev byl důkazem, že půjde o nesmírně složitý úkol, zvláště pokud nebudou splněny základní podmínky: dobrovolnost při vstupu do družstva a ponechat dostatečně dlouhé období, aby se rolníci přesvědčili o výhodách velkovýroby, nemluvě o technických otázkách zajištění velkovýroby. Ukazovalo se, že představy o rychlé kolektivizaci, a tím vzestupu zemědělské produkce, nejsou reálné, protože dřívější zemědělské družstevnictví a budování JZD jsou zcela odlišné. Tím padala iluze, že Hradecko s vyspělým zemědělským družstevnictvím před válkou bude vzorem pro jiné oblasti republiky.

82 Lenin, Vladimír Iljič, Spisy 29., Marec–august 1919, Bratislava 1954, s. 205.

KAPITOLA II.

REALIZACE GENERÁLNÍ LINIE IX. SJEZDU KSČ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Generální linie IX. sjezdu KSČ orientovala pozornost celé společnosti na rozhodující problémy, mezi něž patřila zemědělská politika. Pro přechod rolníků k novému způsobu výroby musely být vytvořeny nejen politické, ale i ekonomické podmínky. Především bylo třeba zajistit zásobování zemědělské výroby moderní technikou, průmyslovými hnojivy a dalšími výrobky. Složitým problémem bylo nalézt nové pojetí zemědělského družstevnictví, zvláště vytvoření výrobních družstev, a zvládnout budování státních statků jako příkladů zemědělské velkovýroby. Cílem bylo zajištění trhu dostatkem zemědělských výrobků. Stát musel poskytnout jednotným zemědělským družstvům velkou materiální a kádrovou pomoc, na níž by se podílely formou patronátů průmyslové podniky. Složitým úkolem bylo přesvědčit rolníky o těchto změnách a získat je pro tuto cestu. To vše probíhalo za složitých politických a hospodářských podmínek.

Hlubokou změnu do naší společnosti přinášela počínající likvidace velkých hospodářství a jejich majitelů, kteří představovali pro komunistickou stranu nejpočetnější kapitalistickou vrstvu. Na vesnici docházelo k zostření „třídního boje“. Od družstev se očekávalo rychlé zvyšování tržnosti našeho zemědělství a zvyšování produktivity práce. Ukázalo se však, že tradice soukromého vlastnictví na vesnici je hluboká. Působila i u části drobných rolníků a osídlenců, kteří získali půdu nebo si doplnili nedostatečnou vlastní výměru teprve z pozemkových reforem po roce 1945. V severovýchodních Čechách měla silnou pozici agrární strana a její ideologie, zčásti i katolická církev v podhorských okresech. Řada místních agrárních činitelů odešla do emigrace a snažila se zde obnovit činnost zemědělských stran ze zemí sovětského bloku (Ladislav Feierabend, Josef Voženílek a další). Komunisté posílají na vesnici průmyslové dělníky, kteří měli působit politicky a pomáhat při zemědělských pracích. Tzv. patronátní činnost zatěžovala průmyslové podniky, které samy řešily řadu problémů. Velká část průmyslových dělníků a nejrůznějších zaměstnanců bydlela přímo na vesnici a i ta měla ovlivňovat rolníky, neboť zemědělská problematika jim byla blízká.⁸³

Žně 1949 a počátek společné práce

Hluběji se s podstatou zemědělské politiky seznámili členové strany v létě a na podzim 1949, kdy se v základních organizacích projednávaly materiály IX. sjezdu KSČ. Na vesnicích bylo hlavním článkem realizace přejít vedle utvoření přípravných výborů k ustavování skutečných jednotných zemědělských družstev. Cílem bylo vytvořit

83 Pátek, Zdeněk, K otázce socialistické přestavby zemědělské malovýroby v ČSR, in: Základní otázky výstavby socialismu a komunismu ve světle výsledků společenských věd, Praha 1950, s. 460.

Tabulka 3: Složení představenstev JZD podle výměry zemědělských závodů

Výměra	Počet členů představenstva	Z toho jiné zaměstnání
do 5 ha	405	126
5–10 ha	300	7
10–15 ha	266	–
15–20 ha	54	–
nad 20 ha	8	–

Pramen: Pochodeň, č. 12, 25. 3. 1949.

několik JZD v okrese, která by výrazně ukázala výhody společné práce, protože rolníci požadovali, aby se mohli seznámit s prací dobrého družstva.

Na Hradecku velká část ustavených družstev pokračovala v práci dřívějších strojních družstev, protože rolníci viděli výhody mechanizace a JZD jim umožňovalo získat traktory a urychlit elektrifikaci. V živočišné výrobě se pozornost soustředila na výstavbu teletníků a drůbežár, kde se oceňovaly přednosti velkovýroby, možnost lepší péče o zvířata a ušetření investic. Např. v Bohdašíně v okrese Náchod požadovali od JZD ženy prádelnu a dětský útulek, muži traktor a vodovod. Bylo zde 23 usedlostí a velká část mužů pracovala ještě v uhelných dolech. Pro ustavení JZD bylo 35 hlasů.⁸⁴

V řadě JZD se využilo hlavně při okopávce a jednocení cukrovky sousedské výpomoci, což propagovaly ještě působící zásady chlumecko-nitranského hnutí, např. JZD Suchá v okrese Hořice. Objevily se případy, že do JZD vstoupili všichni rolníci, např. do JZD v Červeném Kostelci. Současně roste odpor proti družstvům, hlavně v úrodných vnitrozemských okresech, např. na Jičínsku, Novobydžovsku apod. Zde přetrvávala vzájemná sousedská výpomoc, velcí sedláci pomáhali malým potahy, stroji, semeny a sadbou za ruční práci při polních pracích.

První statistika k 31. březnu 1949 vykazovala 171 přípravných výborů a 116 jednotných zemědělských družstev, v nichž bylo 5457 členů, z toho v představenstvech 1212 členů. Komunistů bylo v družstvech 3929, v představenstvech 259, národních socialistů v JZD 9, v představenstvech 5, lidovců v JZD 34, v představenstvech 23, nestraníků v JZD 1437 a v představenstvech 200. Komunisté tvořili základní část členů JZD, téměř 72%, v představenstvech přes 21%.

Ve srovnání s celostátními čísly to bylo méně, protože k 7. květnu 1949 bylo v přípravných výborech JZD 77,4% komunistů. Pokud šlo o další strany, bylo v kraji rovněž zastoupení nižší: u lidovců 0,6% (celostátně 6%), u národních socialistů méně než 0,2% (celostátně 1,2%), vyšší byl podíl nestraníků, a to přes 26% (celostátně 15,4%). V družstvech bylo asi 3168 zemědělců, tj. 58%, a přibližně 2197 nezemědělců, tj. něco přes 40%, z nezemědělců bylo v JZD 1051 dělníků, tj. skoro 50%, řemeslníků a živnostníků 212, tj. 10%, ostatních 895, tj. 40%. Tato ne zcela přesná statistika potvrzuje velký podíl dělníků-komunistů stejně jako ostatních pracovníků-komunistů (učitelů, státních zaměstnanců a dalších) na zakládání jednotných zemědělských družstev, což bylo vyvoláno tlakem na tyto občany bydlící na vesnici.

Tabulka 4: Členové JZD podle výměry zemědělských závodů

Výměra	Počet členů JZD	Z toho jiné zaměstnání
do 5 ha	1261	614
5–10 ha	682	16
10–15 ha	602	–
15–20 ha	167	–
nad 20 ha	61	–

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zemědělství 1950, k. č. 172.

Vzhledem k tomu, že zákon o JZD požadoval, aby čtyři pětiny členů představenstva tvořili malí a střední rolníci, je zajímavé složení představenstev podle výměry zemědělských závodů.

Tento požadavek byl tedy u prvních JZD plně dodržen a velcí rolníci stáli stranou zakládání družstev. Podobná situace panovala ve složení členské základny.

Ve složení přípravných výborů a JZD z hlediska výměry půdy členů se stav v Hradeckém kraji lišil od celostátních čísel. Rolníci s výměrou do 5 ha zde tvořili 45% členů (celostátně 35%); rolníci s výměrou do 10 ha 24% (celostátně 26%); s výměrou do 15 ha 22% (celostátně 21%) – příčinou byl vysoký počet JZD v pohraničí; do 20 ha 6% (celostátně 4,5%); nad 20 ha 3% (celostátně 1,4%). U nezemědělců byl rozdíl značný, protože v Hradeckém kraji přesáhl 40% (celostátně 12%). Je třeba brát v úvahu, že tato čísla nevystihují přesně skutečnost, nejsou plně srovnatelná, ale zachycují tendenci vývoje.

V družstvech bylo 1055 žen, tj. necelých 20%, a velmi málo mládeže, jen 3%, přičemž z žen bylo 599, tj. skoro 57% nezemědělkyn, z mládeže 83, tj. přes 54% nezemědělců. V představenstvech bylo asi jen 8,5% žen, z toho skoro 40% nezemědělkyn, což ukazuje, že iniciativa žen při zakládání družstev nebyla nijak velká, i když v jednotlivých případech to byly ženy, které stály u kolébky JZD, zvláště když přijalo do plánu své činnosti stavbu prádelny.

Statistika uvádí, že půda členů tvořila výměru 20 855 ha, kterou však obhospodařovali členové zcela individuálně. K ní přistupovalo 3439 ha půdy, kterou JZD získala hlavně z půdních rezerv (1716 ha), pachtěm (809 ha), koupí (17 ha) a jiným způsobem. Kromě výstavby zemědělských i nezemědělských staveb se družstva zaměřila na společný osev družstevní půdy (70 JZD), společné práce (94 JZD), hlavně v jarních pracích, často ale jen na společné půdě, na zavádění travopološního postupu (33), hromadný nákup průmyslových hnojiv (97), hromadnou výměnu osiv a sádí (25), výměnu chovů (3), kontrolu užitkovosti (20), hromadné smlouvy s traktorovými stanicemi (48), provozování živností, hlavně kovářství, kotlářství, zahradnictví (19), odvoz dřeva (3), odvoz mléka do mlékárny (2), 1 JZD spravovalo hostinec.⁸⁵

Zasedání krajského výboru KSČ v červnu 1949 se zabývalo celým kompletem politických a hospodářských otázek v kraji. V zemědělství postavilo na první místo dobudování socialistického sektoru, pod čímž se tehdy rozuměly státní

85 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, k. č. 91960, č. 172; Sborník studijních materiálů k čsl. dějinám 1948–1953, I., Praha 1969, s. 237.

statky a státní traktorové stanice. Měly jim pomoci patronáty průmyslových podniků a k posílení strojového parku STS bylo rozhodnuto vykoupit těžké mechanizační prostředky od pseudodružstev, část strojů se měla poskytnout i jednotným zemědělským družstvům. Okresní výbory strany byly orientovány na pomoc vesnickým organizacím a zemědělství vůbec, pro zemědělský úsek stranické práce se v každém okrese vytvářely sbory stálých instruktorů, vždy jeden pro dvacet (!) vesnic. Také poslancům Národního shromáždění bylo uloženo častěji zajíždět právě na vesnice. Ukazovaly se slabiny v práci místních národních výborů a zasedání uložilo řešit zlepšení jejich práce, aby byly s to zvládnout a prosazovat nové úkoly.⁸⁶

Žňových prací mělo být využito k dalšímu získání rolníků pro společnou práci a poznání výhod kolektivního úsilí. K tomu byla zaměřena propagace, jak zpracovat žňové plány, které by organizovaly společné sklizňové práce ve vesnici, využití všech, i soukromých, strojů, plánovaly spotřebu pohonných hmot, náhradních dílů a nasazení brigádníků. Krajský národní výbor dal okresům termín ke zpracování okresních plánů do června, ale v této lhůtě vypracoval plán jenom okres Rychnov nad Kněžnou. Na okresní plán by navazovaly zcela konkrétní plány žni v obci, aby se ukázaly výhody společné práce a bylo podlomeno vlastnictví mechanizačních prostředků velkých sedláků.

Oddělení pro mechanizaci KNV provedlo rozvržení mechanizace žňových prací. Ukázalo se, že v kraji je dostatek samovazů, ale bylo nutno počítat s jejich přesunem do okresů Dvůr Králové, Nová Paka a Trutnov, kde byl počet hektarů na jeden samovaz příliš vysoký. Zálohu tvořily kombajny z dodávek UNRRA, které byly určeny jen pro plochy větší než 5 ha, hlavně na státních statcích.

Tabulka 5: Mechanizace žňových prací

Okres	Výměra obilovin v ha	Samovazy potah	Samovazy traktor	Průměr na 1 vazač	Záloha žací ob. str.	Záloha kombajny
Broumov	8479	164	125	29,4	562	-
Dobruška	10 628	184	69	42,0	754	-
Dvůr Králové	6425	64	26	71,2	235	1
Hradec Králové	13 034	342	66	32,0	609	5
Hořice	7104	191	20	33,7	285	-
Jaroměř	7933	182	32	37,0	485	1
Jičín	12 969	276	31	62,6	572	1
Náchod	4292	51	11	67,5	230	-
N. Bydžov	13 066	182	44	57,8	569	4
Nová Paka	4901	45	7	94,2	342	-
Rychnov n. K.	10 443	178	57	44,4	597	-
Trutnov	5683	60	20	71,0	364	-
Vrchlabí	3483	117	17	25,9	303	-
Žamberk	8550	82	29	77,0	324	-
Výpomoc Králíky	-	-	5	-	-	4

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zemědělství 1950, k. č. 172.

Podobně byl proveden přehled o počtech traktorů pro provedení podmínky, kdy bylo k dispozici 1848 traktorů a průměr na 1 traktor v okresech se pohyboval od 18,1 ha do 93,8 ha.⁸⁷

Jednotným zemědělským družstvům byla poskytnuta pomoc při zpracování žňových plánů, aby se tak položily základy společné práce v obci. Nejúspěšnější okres Nový Bydžov vyhlásil soutěž všem okresům v kraji o co nejrychlejší zvládnutí žní, která by probíhala jednak mezi jednotlivými obcemi, jednak mezi hospodářstvími státních statků. Protože k jejímu průběhu chybí jakékoliv hodnocení, šlo pravděpodobně o administrativní a formální akci.

Státní statky musely řešit při sklizni obilí značné problémy, protože se ukazovalo, že jim chybí velké množství pracovních sil. Uzavíraly proto s rolníky a družstvy dohody o zapůjčení traktorů, samovazů a mlátiček za pracovní výpomoc lidmi, někde i stroji a potahy, např. v Horním Starém Městě. Státní statky dosáhly v organizaci žní poměrně velkého pokroku, ve srovnání s rokem 1948 téměř o 100%, protože tehdy zůstalo množství obilí na poli a chyběla pevná organizace práce. Nyní sklízely naprostou většinu obilí a včas následoval výmlat a dodávky. Neposečeny zůstaly louky v horských okresech, a proto tam musely být v průběhu žní ve vnitrozemí přesunuty traktory se žacími lištami a pracovaly tu mládežnické brigády.

Okresní výbory KSČ, aby zlepšily práci statků, ustavovaly zde závodní organizace strany nebo alespoň důvěrníky. Nejslabší výsledky vykazovaly statky v horských okresech, které na jaře 1949 převzaly půdu horských pastevních družstev a další půdu, např. státní statek Králíky v okrese Žamberk.

Celkem proběhly žně úspěšně, především došlo ke zkrácení doby žní asi o osm dnů. V řadě obcí se prováděly formou sousedské výpomoci. Jen výjimečně byl uplatněn zákon č. 55, který umožňoval využití všech strojů v obci bez ohledu na majitele. Většinou byly stroje dány k využití dobrovolně, protože velcí sedláci tak získali pracovníky. Žně ukázaly výhody mechanizace, často tam, kde traktoristé byli nejprve přijímáni s nedůvěrou, nechtěli je potom rolníci pustit z obce. Tam, kde byl žňový plán alespoň zčásti vypracován reálně a kde bylo rozvrženo nasazení strojů a lidí, byly traktory a samovazy využity dobře. Ve většině obcí však žně proběhly postaru, každý pracoval sám a nedošlo ani k ušetření dřiny, vyřazení krav z potahů a ani k úspoře času. Potvrdila se formálnost žňové soutěže mezi okresy ve většině z nich. Velkou pomoc poskytly vesnici závody, které zorganizovaly brigády, patronátní závody se postaraly o opravy strojů, některé závody zřídily pojízdné opravny, které se velmi osvědčily. Kladem žní byla nejen rychlá sklizeň, ale i rychlý výmlat, např. v JZD Stračov se střídal stále čtyř na práci se samovazem.

JZD dosáhla různých výsledků. Kde byla dobrá organizace práce, tam se postavení družstva v obci upevnilo, např. v Boru, České Skalici, Heřmanicích, Stračově a Suché. V těchto družstvech pomáhali účinně dělníci ze závodů a někde došlo ke vstupu dalších rolníků do družstva.⁸⁸

87 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, č. 172.

88 Zasedání KV KSČ z 13. 8. 1949, Pochodeň, č. 32, 19. 8. 1949.

Krajský výbor KSČ se snažil na svém zasedání koncem září zobecnit poznatky z průběhu žní.⁸⁹ Obce v kraji byly rozděleny do tří skupin. První skupinu tvořily ty obce, kde byl odpovědně vypracován žňový plán, byl projednán na veřejné schůzi s rolníky a byl skutečně dodržován, což umožnilo nejen urychlení prací, ale i velké uvolnění žen ze žňových prací. Tak tomu bylo ve 111 obcích v kraji a mezi těmito obcemi byla řada JZD, např. Bukvice na Jičínsku, Stračov, Suchá na Hořicku, Vlčkovice na Žamberecku a Dolany a Heřmanice na Jaroměřsku. Tato JZD skončila žně v krátkém čase a pomohla traktorem a samovazem rolníkům v okolních obcích. Rolníci se přesvědčili, že i v zemědělství lze práci plánovat, což se považovalo dříve za nesmýslné a nemožné.

Druhou skupinu tvořily obce, kde byl plán vypracován formálně, nestal se majetkem rolníků a nebyl tak naplněn. Zde proběhly práce starou sousedskou výpomocí, kdy zámožnější sedláci půjčovali stroje a potahy a získávali na oplátku potřebné pracovní síly. Třetí částí byly obce bez plánu, kde se prakticky pracovalo jako dříve. V těchto obcích bylo okresním výborům uloženo zajistit vypracování dobrého plánu podzimních prací.

Traktorové stanice významně zasáhly do žňových prací. Posekaly v kraji 10 767 ha obilovin na 13 000 parcelách. Byla prolomena nedůvěra k jejich práci a rolníci, kteří odmítali uzavřít s STS smlouvu, žádali pak v průběhu žní o pomoc.

Krajský inspektorát STS sice zveřejnil vzorovou smlouvu mezi STS a rolníky nebo JZD, ale těch bylo uzavřeno jen malé množství, např. STS Horní Lánov měla uzavřeny smlouvy se státními statky na 30 ha, s rolníky na 80 ha, ale na brigádách pracovala na 214 ha a beze smluv na 207 hektarech, protože rolníci žádali o pomoc na poslední chvíli.

V obtížné situaci byly traktorové stanice v horských oblastech, kde mohly pracovat jen na určité části méně svahovitých pozemků a kde cesta za prací znamenala velké časové ztráty. Tak tomu bylo např. v STS Horní Lánov na Vrchlabsku. Nedostatky byly především v pomalém provádění oprav, protože čtyři pojízdné dílny v kraji nestačily zvládnout všechny opravy ve stanicích. Ukazovala se nutnost věnovat větší pozornost výběru traktoristů, jejich kvalifikaci a plánování práce, např. STS Jičín jen těžko plnila závazky sjednané s rolníky. Kladem byla řada zlepšovacích návrhů ze strany traktoristů, které umožňovaly přizpůsobit práci místním podmínkám. Jejich práci bylo třeba věnovat stálou pozornost, protože bylo jasné, že úloha STS v budoucnosti stále poroste.

Průběh žní poskytl některé zkušenosti, jež bylo třeba zevšeobecnit a využít pro další rozvoj práce JZD. Především se ukazovalo, že družstvům je třeba věnovat stálou pozornost, aby se jejich činnost orientovala především na zajišťování zemědělské výroby, růst společné práce, a že potřebují stálou organizační a materiální pomoc. I když plánování prací bylo v samých začátcích, dalo se ho využívat jako prvního kroku k jeho prohloubení při přípravě podzimních prací. Hlavním poznatkem ke žňovým plánům bylo to, že se plány zaměřily jen na organizační a materiální stránku, ale úplně opominuly finanční problémy. Velcí sedláci využili společné práce k získání levných pracovních sil, což vyvolalo rozpory a zapříčinilo nespokojenost malých rolníků. Nutná byla odborná pomoc družstvům, protože šlo o složitější hodnocení celého

89 Zasedání KV KSČ z 29. 9. 1949, Pochodeň, č. 38, 30. 9. 1949.

komplexu zemědělských prací, a také byly nutné určité finanční znalosti, aby se reálně hodnotila odměna za ruční práci, práci strojů a potahů.

Podzim a počátek společných osevů

Tato poučení se měla promítnout při sestavování plánu podzimních prací, jak to požadovalo usnesení ÚV KSČ „O dokončení sklizně a zajištění podzimních prací“ ze září 1949. Jednou z nejzávažnějších částí usnesení byla orientace družstev na společné osevy, na základě zkušeností některých předních JZD, především JZD Bohatice. Společné osevy by usnadnily a zlevnily práci STS, které měly svou činnost zaměřit zejména na pomoc družstvům, pro něž byly stanoveny v podzimních pracích nižší ceny než za práci u soukromých rolníků.

V Hradeckém kraji bylo za hlavní úkol označeno především zpracování finančního plánu, který by zamezil využívání malých zemědělců – členů družstva – velkými sedláky. Cílem byla přesná hodinová sazba za různě obtížné práce, zvláště zvýhodnění ruční práce. Dalším úkolem byla orientace na skupinové osevy, nebo na vyšší formu – společné osevy, pro které se v kraji rozhodla řada družstev. Těmto JZD se přednostně přidělovaly vyšší investiční prostředky na stavby a další výhody. Usnesení požadovalo provést rozsáhlou akci k dalšímu zakládání JZD, hlavně v těch okresech, kde počet JZD byl nízký. Přímo byl jmenován okres Nová Paka, kde do té doby nebylo založeno ani jedno družstvo. Zakládání JZD široce popularizoval krajský tisk. Usnesení se zabývalo rozpisem zemědělského výrobního plánu na rok 1950 v kraji, kdy po jeho projednání ve vesnické organizaci KSČ mělo prostřednictvím národního výboru a sdružení JSCZ probíhat jednání se všemi rolníky v obci. Za poměrně nejobtížnější úkol se považovalo zvýšení osevu cukrovky o 3000 ha a rozšíření pěstování zeleniny, což nutně muselo narazit na stále se zvyšující nedostatek pracovníků v zemědělství.

Rozpis plánu vyvolal řadu těžkostí, protože chyběly praktické zkušenosti, ale i teoretické zásady plánování byly značně obecné a nepropracované. Velká část družstev považovala plánování v této podobě jen za zbytečné papírování. Také společné osevy nebyly přijímány jako další hospodářské opatření, ale rolníci v něm viděli další krok k prosazení kolchozů. V Hradeckém kraji, ale i v celé republice se jako první vůbec rozhodlo na podzim 1949 třicet rolníků v Dolanech v okrese Jaroměř pro společný osev při rozorávání mezí. JZD Dolany vzniklo v květnu 1949, odtud pocházel poslanec KSČ Josef Borůvka⁹⁰, který řídil provádění kolektivizace v Hradeckém kraji. Žně 1949 ukázaly, že používání traktorů na roztržštěných parcelách je ztrátové, a na společné schůzi bylo odhlasováno vytvořit z 260 parcel pouze 12 lánů. Zkušenosti ze žní vedly rovněž

90 Josef Borůvka (* 11. 11. 1911, Čáslavky, okr. Náchod – † 15. 7. 1979, Hradec Králové). Jako maloroelník pracoval v zemědělském družstevnictví. V letech 1946 až 1969 byl poslancem Národního shromáždění za KSČ a patřil k několika komunistickým poslancům z řad zemědělců. V letech 1949–1960 zastával funkci předsedy KV Národní fronty. V letech 1960–1968 stál v čele JZD Dolany, které se dostalo mezi nejlepší v republice. 1954–1969 byl členem předsednictva ÚV KSČ a od 8. 4. 1968 do 31. 12. 1968 byl ministrem zemědělství a výživy. Patřil k reformním silám v KSČ. V roce 1969 odešel z politického života a v roce 1970 byl z KSČ vyloučen. Zemřel za nevyjasněných okolností.

k tomu, že byla věnována pozornost organizaci práce a finančním otázkám. Pro všechny druhy zemědělských prací byly stanoveny pevné normy, vykonaná práce byla denně zapisována, protože v práci jednotlivců se objevovaly značné rozdíly. Práce řídila tzv. operativní pětka z nejlepších rolníků, v níž rozhodovala většina tří hlasů. Kladem bylo ohodnocení všech prací, zvýšení mechanizace, např. krávy byly vyřazeny z tahu, mechanizace nakládání hnoje a podobně. I tak zde přetrvávaly obavy těch rolníků, kteří odmítali sloučení dosavadních družstev (mechanizačního, vodního, na sušení čekanky, strojního, scelovacího a kampeličky) v JZD, a projevovala se snaha zdržovat sklizeň okopanin na těch parcelách, jež měly připadnout jednotnému zemědělskému družstvu.

Vedle JZD Dolany rozoraly meze JZD Ruprechtice na Broumovsku, JZD Čáslavky na Jaroměřsku a JZD Lodín na Novobydžovsku (např. v JZD Ruprechtice společný osev zahrnoval 65 % orné půdy v obci, celkem 193 ha). V řadě obcí se rolníci rozhodli pro nižší formu společného osevu, pro tzv. skupinový osev, který rovněž snižoval počet parcel, a tím ovlivňoval a usnadňoval práci strojních stanic. Vzorové skupinové osevy byly provedeny v obcích Suchá, Tůně, Stračov, Česká Skalice a Lomy (např. v Lomech, kde bylo JZD, se snížil počet parcel ze 129 na 47, v JZD Česká Skalice z 95 na 16). V některých obcích, jako Košičky a Lomy, byl na části katastru skupinový a na části společný osev. Obyčejně půdu, kterou získalo družstvo z pozemkových reforem, obdělávali družstevníci společně při rozoraných mezích, vlastní vloženou půdu pak oseli skupinově. V Hradeckém kraji provedlo skupinový nebo společný osev 16 obcí a v nich byl také vytvořen plán podzimních prací doplněný finančním plánem. Ministerstvo zemědělství zvýšilo těmto obcím přiděl minerálních hnojiv a strojní stanice poskytovaly za svou práci 50% slevu, stejně tomu bylo při nákupu hnojiv a osiv.⁹¹

Finanční plány byly poměrně jednoduché a šlo především o rozlišení mzdy za různě obtížné práce. Např. JZD Ruprechtice hodnotilo hodinu práce v družstvu sazbou 10 Kčs, zatímco finanční plán JZD Česká Skalice počítal s hodinovou sazbou za ruční práci 15 Kčs, za práci traktoristy 18 Kčs, za koňský potah 30 Kčs, za vybrání brambor 1895 Kčs za 1 ha, za hodinu setí 180 Kčs atd. Byla určena sazba za 1 kW v družstevní prádelně pro členy 20 Kčs a pro nečleny 40 Kčs.

Zavádění společných osevů přinášelo družstvům a rolníkům ekonomické výhody a zčásti v těchto obcích posílilo členskou základnu družstev. Na druhé straně však ztěžovalo rozhodování pro vstup do družstva, protože rolníci označovali společné osevy za první krok k zabírání půdy státem, což vyvolávalo obavy o půdu. S tím se setkávali referenti a agitátoři, kteří přijížděli na vesnice, protože přesvědčování rolníků pro společné osevy bylo jedním z hlavních úkolů tohoto období. Šlo o další krok v rozvoji zemědělské výroby, který nevyžadoval skoro žádné investice, a přitom bylo možno uvolnit pracovní síly pro průmyslovou výrobu, což bylo jednou z hlavních podmínek pro rozšiřování těžkého průmyslu, které KSČ považovala za hlavní úkol pětiletky.

Hradecký kraj se na podzim 1949 nelišil zaváděním společných osevů od jiných krajů, protože ve všech třinácti českých krajích byly rozorány meze jen v 56 jednotných zemědělských družstvech.⁹²

91 Zasedání KV KSČ z 29. 9. 1949, Pochodeň, č. 38, 30. 9. 1949.

92 Srov. Špírk, Ludvík, Zemědělské družstevnictví.

Protože jedním z hlavních problémů v republice bylo zajištění výživy, zaměřily se stranické a státní orgány na plnění a urychlení výkupu obilí a okopanin. Podzim 1949 přinesl v této oblasti řadu obtíží a problémů, které měly značný politický ohlas. Ačkoliv úroda byla dobrá a předpis dodávek nebyl větší než v roce 1948, byl výkup plněn nedostatečně. Rolníci si chtěli „ulehčit“, protože v dodávkách stále viděli „kontingenty“ z období okupace, které prý v současné době mají být zrušeny. Svou úlohu sehrály administrativní metody při vymáhání dodávek a při zajišťování rozpisu zemědělské výroby na rok 1950, kdy docházelo k nátlaku a nepřímému donucování rolníků k podpisu smluv. Tyto administrativní metody se projevovaly v práci národních výborů, zatímco vesnické organizace strany se otázkou výkupu zabývaly nerady, stejně jako zakládáním jednotných zemědělských družstev. V plnění dodávek nebyl rozdíl mezi rolníky-komunisty a nekomunisty, vesnice reagovala na tlak vyšších orgánů celkem jednotně, protože neplnění stanovené výše dodávek sjednocovalo velké, střední i malé rolníky bez rozdílu stranické příslušnosti. Krajský výbor KSČ na svém zasedání v listopadu 1949 konstatoval, že vesnické organizace „nejsou na takové výši, aby plynule zajišťovaly provedení nejdůležitějších úkolů zemědělské politiky. Je mnoho vesnických organizací, které mají takové nedostatky ve své politické a organizátorské činnosti, že zdaleka nedávají záruku pro dobré plnění daných úkolů.“⁹³ Příčinu viděli v tom, že vesnické organizace dostávaly malou podporu od okresních výborů strany.

Protože plnění dodávek postupovalo velmi pomalu a stávající výkupní orgány nebyly zárukou splnění, bylo použito nových prostředků a akcí, aby došlo k obratu. Na období od 22. do 28. října 1949 byl vyhlášen týden vzorného výkupu. Později ONV, okresní akční výbor (dále jen OAV), JSČZ a Rolnické družstevní podniky (dále jen RDP) Jičín znovu vyhlásily týden vzorných dodávek, výmlatu a dodávek obilovin od 10. do 17. listopadu a vydaly výzvu všem okresům ke splnění dodávek do 21. listopadu 1949.⁹⁴ K. Gottwald přijal 28. října 1949 delegaci pracovníků JZD a hovořil o jejich práci jako o „velké věci“, „příkladu“, „ohromné průkopnické práci“, o tom, že „jméno každého mnohého z vás, vašich obcí a vašich JZD vejde do dějin“.⁹⁵ Ale tyto akce v podstatě obrat v plnění dodávek nepřinesly.

Rolníci nedodávali hlavně krmné obilí, stejně jako brambory, které využívali pro výkrm „černých“ prasat, protože za ně při prodeji na volném trhu získávali vyšší příjmy. Podobně stoupaly nadkontingentní dodávky mléka, ale stanovené dodávky plněny nebyly. Šeptaná propaganda tvrdila, že za nesplnění se rolníkům „nic nestane“, proto některé okresní národní výbory posílaly rolníkům dopisy, že po 23. listopadu 1949 zaplatí za nedodané zemědělské produkty trojnásobek ceny na volném trhu. Krajský výbor KSČ rozhodl, že u rolníků budou prováděny prohlídky a zatajené produkty budou konfiskovány.

Ke splnění dodávek se organizovaly kontroly dělníků ze závodů, pracovníků ONV a učitelů, např. v okrese Rychnov nad Kněžnou navštívilo vesnice 13. listopadu 1949 109 dvojic, dělnické kontroly na Broumovsku zajišťovaly dodávky brambor. Jednotný

93 Zasedání KV KSČ z 12. 11. 1949, Pochodeň, č. 45, 18. 11. 1949.

94 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, s. 172.

95 Gottwald, K., Spisy XV., s. 304.

národní výbor Hradec Králové (dále jen JNV) odebral velkým sedlákům, kteří neplnili dodávky, dojnice a umístil je ve stájích státních statků. Na Žamberecku byly do vesnic poslány tříčlenné komise, 16 rolníků bylo potrestáno čtrnáctidenním vězením, další byli zveřejněni v tisku a obcích. Kontroly zjistily, že zemědělci zatajili jak plochy půdy, tak i dobytek pro černé porážky, např. mimořádná vyživovací komise v okrese Broumov dala zemědělcům lhůtu do 3. prosince 1949, aby beztrestně přihlásili zatažený dobytek. Za nedodané obilí byly předepisovány peněžité pokuty, v okrese Žamberk předepsali všeobecnou daň a nevydali rolníkům šatenky. *Pochodeň* otiskovala jména tzv. vesnických boháčů, velkých sedláků, pro něž bylo z ruského jazyky převzato pojmenování „kulaci“. Články o nich měly agitačně zapůsobit na plnění výkupních úkolů.

Kontroly, které v okresech probíhaly, postupovaly na některých místech nesprávně, protože viděly jen úkol „splnit za všech okolností výkup“, a to i u těch rolníků, kteří své dodávky splnili a zůstalo jim určité množství obilí jako samozásobitelské dodávky nebo k setí. Námitky, že malí a střední rolníci splnili, že k dodatečnému výkupu je třeba jejich souhlasu, byly odmítnuty: „Je v zemědělských závodech obilí i po splnění kontraktů? Je! Tak se vykoupí!“⁹⁶ Někde pomohli při výkupu příslušníci Státní národní bezpečnosti (dále jen SNB) a Lidových milicí. Rolníci z okresu Rychnov nad Kněžnou šli ministru zemědělství Ďurišovi oznámit splnění dodávek a po návratu zjistili, že jim bylo vykoupeno další obilí. V okrese Jaroměř bylo další obilí vykoupeno u velkých sedláků a u těch, kteří nesplnili dodávky, ostatní byli přesvědčováni, aby prodali obilí nad povinnou dodávku. Celý výkup v Hradeckém kraji šetřil ÚV KSČ, s kritikou vystoupil Antonín Zápotocký. Rolníci na vesnicích pak dlouho vystupovali na veřejných schůzích s připomínkami k těmto metodám.

Administrativní přístup zhoršil vztah mezi městem a vesnicí, ačkoliv se neustále hovořilo o nutnosti dělnickorolnického svazku jako předpokladu budování socialismu. Tyto přehmaty vyvolaly mezi rolníky protisocialistické a protikomunistické nálaďy. Proto se těmito pochybeními zabýval krajský výbor strany v lednu 1950.⁹⁷ V podstatě se zde prolínaly metody smířlivého postupu s radikálními metodami, což obojí mělo za následek zostření „třídního boje“ na vesnici, ale ne žádaným směrem proti velkým sedlákům.

Ukázkou nesprávného postupu byly metody odpovědných pracovníků ONV Dobruška v čele s předsedou Karlem Horákem, které vyvolaly nedůvěru rolníků a občanů k státním orgánům. Tyto nesprávné metody se nejmarkantněji projevíly na zemědělském úseku. Na podzim 1949 byl okres Dobruška na posledním místě v kraji v plnění dodávek zemědělských produktů. ONV ustavil kontrolní komise, které prováděly kontroly u všech rolníků bez třídního hlediska, bez ohledu na výměru. Prováděné kontroly u pětihektarového rolníka vyvolaly přesvědčení, že stát stojí proti všem rolníkům, že není rozdílu mezi malými a velkými rolníky. Když došlo ke kontrole zásob u největšího sedláka, srotili se další zemědělci, rušili průběh kontroly a tři z nich byli zatčeni. Vesnice pak zorganizovala 5. prosince 1949 pochod 300 rolníků z obce Pulice k budově

96 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, k. č. 172.

97 Zasedání KV KSČ z 12. 1. 1950, *Pochodeň*, č. 6, 10. 2. 1950; Holubář, A., Paměti.

ONV Dobruška, kde demonstrativně žádali zrušení kontrol a propuštění zatčených. Soudní přelíčení pak svrhlo vinu na „vesnické boháče“, když konstatovalo, že prý právě oni nesplnili své dodávky a zneužili malé a střední rolníky k demonstraci, ačkoliv stanovené dodávky byly naprosto nesplnitelné. Přesto státní soud v roce 1950 obžaloval řadu rolníků z velezrady, nedovoleného sdružování a pobuřování a čtyři obžalovaní dostali vysoké tresty (14–18 let) a dvanáct dalších tresty od jednoho do devíti let.⁹⁸

Krajský výbor strany rozhodl, aby v těch obcích, kde došlo k přehmatům při zajišťování výkupu, byly konány veřejné schůze, aby se rolníkům vysvětlilo, jak k nesprávnému postupu došlo. Přitom se zdůrazňovalo, že dodávkové smlouvy jsou pro každého rolníka závazné. Ostřejší postup při plnění dodávek se měl nyní zaměřit především na velké sedláky. Proto se v tisku objevily články o jejich hospodaření, byly vydávány letáky, docházelo ke konfiskacím a usedlosti byly dány do nuceného pachtu státním statkům, např. v okrese Nový Bydžov.

Nejvíce se administrativní metody projevíly ve vnitrozemských okresech, hlavně v okresech Hradec Králové, Jičín, Nový Bydžov, kde vážly dodávky obilí, zatímco pohraniční okresy dodávky obilovin splnily, např. Trutnov, Vrchlabí, Žamberk (zde pšenice na 118%, žito 105%), ale horší tu bylo plnění dodávek brambor, masa a mléka, které bylo hluboko pod plánem, např. Žamberk splnil dodávku brambor na 60,98%. Celkem na Žamberecku zůstalo na začátku roku 1950 k likvidaci 850 dodávkových smluv.⁹⁹

Na únorovém zasedání ÚV KSČ 1950 byly kritizovány výsledky výkupu v Hradecském kraji. K 15. březnu 1950 bylo vykoupeno 95,5% pšenice, 109,8% žita, 95,2% ječmene, 95,8% ovsa, 102,5% hovězího masa, 113% vepřového masa, 93,5% mléka, 97,5% vajec. V tom však nebylo započítáno náhradní plnění, pak by kraj splnil výkup na 100% kromě cukrovky, brambor a lnu, u nichž došlo k nesplnění v rámci celé republiky, kde ještě přistupovalo nesplnění dodávek u chmele a olejnin.¹⁰⁰

Zasedání KV KSČ, které projednalo kritiku ÚV KSČ, vidělo chybu v tom, že výkup probíhal mimo vesnické organizace, usnesení krajských a okresních orgánů se nezařizovalo přímo v orgánech na vesnici a raději se užilo zdánlivě schůdnější administrativní cesty plnění úkolů, což se prý odrazilo i v poměrně slabých výsledcích v boji proti vesnickému boháči. Zasedání KV KSČ konstatovalo: „Opatřeními, která jsme prováděli v našem kraji, dosáhli jsme v některých vesnicích pravého opaku. Vháněli jsme mnohde drobného a středního rolníka do náruče vesnického boháče, který záměrně zneužil kontrol, které jsme do vesnice posílali, proti nám. Namísto, abychom v této akci ještě více upevnili a posílili svazek dělnické třídy s pracujícím rolnictvem, jsme jej nesprávně prováděnými kontrolami někde i narušili. Takovýchto našich chyb vzápětí využívali vesničtí boháči.“¹⁰¹

Určitý podíl na nesplnění dodávek měl i nepřímý tlak na podpis dodávek, přičemž se slibovalo, že neplnění nebude trestáno, jak na to upozorňovala *Pochodeň*

98 Soudní procesy s vesnickými boháči a pracovníky ONV Dobruška, *Pochodeň*, č. 36, 25. 8. 1949; Kaplan, Karel – Paleček, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001, s. 147–152.

99 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk, 1949–1950.

100 Srov. *Jednotná zemědělská družstva do čela jarních prací*, Praha 1950.

101 Zasedání KV KSČ 11. a 12. 3. 1950, *Pochodeň*, č. 11, 17. 3. 1950.

v souvislosti s uzavíráním smluv na rok 1950. Přesto usnesení 3. plenární chůze KNV ze 4. února 1950 požadovalo uzavření výkupu na rok 1950 a potrestání „všech sabotérů našeho pětiletého plánu v zemědělské výrobě“.¹⁰²

Jen málo pomohlo vyslání instruktorů do vesnic, kde zůstávali několik dnů a ve spolupráci s místními orgány usilovali o splnění úkolů. I když měli zaktivizovat vesnické organizace KSC, prakticky dělali práci za ně, členové zůstávali pasivní.

Výkup ukázal, že většina jednotných zemědělských družstev splnila své úkoly, i když často k úhradě dodávkových povinností využila půdy, která byla JZD přidělena nebo ležela dosud ladem a výše dodávek byla pro ně stanovena velmi nízko.

Průběh výkupu signalizoval řadu hospodářských a politických problémů, které musely být řešeny a jež ukazovaly obtížnost další cesty přeměn na vesnici. Třídní přístup k vesnici zasahoval i střední rolníky, kteří se pak stavěli proti družstvu, ačkoliv oni mohli zajistit jejich řízení a prosperitu. Citovala se Leninova slova: „Miliony nemohou hned pochopit změnu kurzu, proto rány kulakům zhusta zasahují středního rolníka [...]. Násilí na středním rolnictvu je nesmírně škodlivé.“¹⁰³

K. Gottwald hodnotil na konci roku 1949 výsledky československého zemědělství: „Celková hodnota zemědělské výroby se zvýšila asi o 14 % oproti roku 1948. Vykoupili jsme více chlebového obilí a vykoupili jsme zejména více těch výrobků, kde jsme ještě před rokem silně pokulhávali.“¹⁰⁴ Tato slova však platila vzhledem k neúrodnému roku 1948 a zajištění většího množství zemědělských produktů zůstávalo stále hlavním úkolem zemědělské výroby.

Státní orgány se snažily vedle výkupu a zakládání JZD prosazovat mechanizaci polních prací už v podzimních pracích. Podle plánu podzimních prací, které byly sestaveny v obcích a okresech, bylo třeba na podzim v kraji zorat 72 366 ha traktory, 804 ha parními pluhy, 58 103 ha koňmi a 35 025 ha kravami a voly, celkem 166 298 ha. Na kravské potahy připadalo 21 % z celkové plochy, zapřaženo bylo 24 218 párů krav, což odpovídalo záměru vyřadit krávy z tahu. V kraji bylo 1723 traktorů nejrůznějších typů, plánovaný nejnižší výkon na jeden traktor bylo 42 ha orby. Ještě nepříznivější byl poměr tažné síly při podzimním setí. Secími stroji, kterých bylo v kraji 17 899, mělo být oseto 58 924 ha, ručně 481 ha (zde šlo převážně o svažité horské pozemky), traktory 5180 ha, koňmi 36 868 ha, kravskými a volskými potahy 16 876 ha. Cesta ke změně se viděla ve společných osevech, s nimiž se na podzim 1949 teprve začalo.¹⁰⁵

Podzimní práce neprobíhaly dobře, docházelo k jejich časovému opožďování, především v pohraničních okresech, kde zbývaly k orbě ještě v prosinci větší plochy, např. na Trutnovsku 229 ha. Podobná situace byla na Broumovsku, Vrchlabsku a Žamberecku. Ale i ve vnitrozemských okresech zůstaly plochy neobdělané půdy, čímž začínal mnohaletý nárůst zemědělské půdy ležící ladem. Administrativní sledování postupu podzimních prací nevedlo k účinné kontrole, protože hlášení z okresů nebyla přesná a neodpovídala skutečnosti. Proto se požadovalo v obcích vytvořit komise, které by

102 Náš kraj. Časopis lidové správy Hradeckého kraje, roč. 2, č. 3, 14. 2. 1950.

103 Lenin, V. I., Spisy 29., s. 204, 206.

104 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 19502, k. č. 172; Rudé právo, č. 52, 28. 12. 1950.

105 Pochodeň, č. 40, 14. 10. 1949.

přešetřovaly postup podzimních prací. Ty však v mnohých obcích vůbec nepracovaly, i když okresy Dvůr Králové, Broumov a Hradec Králové hlásily, že utvořené komise zjistily do 16. prosince 1949 302 ha neobdělané půdy.¹⁰⁶ Přitom se ukazovalo, že řada soukromých traktorů nebyla plně využita, proto měly být vykoupeny pro státní traktorové stanice.

Před traktorovými stanicemi v roce 1949, kdy bylo vytvořeno Ústředí pro mechanizaci zemědělství, stály v Hradeckém kraji vysoké úkoly ve žňových i podzimních pracích. Původní plán prací nebyl v kraji splněn jak v objemu prací, tak i v druzích prací. Do 30. září 1949 byly uzavřeny smlouvy na 9868 ha polních prací a předpokládalo se, že požadavky stoupnou ještě o 1650 ha. Ale i tak zůstaly tyto požadavky pod plánovanými čísly, i když v důsledku sucha rolníci nestačili svými potahy orbu zvládnout a STS původní smlouvy značně překročily.

Příčin nesplnění bylo několik. Traktorové stanice procházely obdobím rychlého růstu a musely překonávat řadu vnitřních obtíží. Řízení STS bylo centralizováno, což bylo nutné, protože chyběly zkušenosti a řada zaměstnanců měla nízkou kvalifikaci. Organizace práce trpěla řadou nedostatků a nebyly zpracovány zásady hmotné zainteresovanosti traktoristů na plnění plánu. Svou úlohu sehrály nepříznivé pracovní podmínky, protože umístění stanic a sociální podmínky zaměstnanců byly na velmi nízké úrovni. Stanice prováděly v tomto období jen několik prací (orbu, přípravu půdy, sečení, dopravu), práce měli řídit agronomové, ale jejich funkce nebyla v řadě stanic obsazena, nebo jim chyběla potřebná kvalifikace. Práci ztěžovalo v mnoha okresech sucho, řada stanic ve žních posekala obilí, ale neprovedla podmínku. Rolníci si stěžovali, že práce STS je drahá, k čemuž přispívalo značné přejíždění, které bylo náročné na čas. Přitom rolníci žádali STS o pomoc, až když sami na provedení prací nestačili, nebo sami nedokázali své stroje a nářadí opravit. Velký význam měly STS v pohraničních okresech, kde byl poměrně rychle proveden výkup těžkých strojů. Zde nejvíce ztěžovalo práci strojů značné dojíždění za prací a nemožnost jejich využití na svažitých pozemcích. Proto mnoho traktorů pracovalo v dopravě na svozu dřeva z lesů. Zde se také projevil značné nedostatky v řízení jednotlivých traktorových stanic.¹⁰⁷

Přitom se přijímala řada závazků a výzev ke zlepšení práce a splnění úkolů, ale chyběla jakákoliv kontrola a vyhodnocení, což negativně ovlivňovalo rozvoj pracovní iniciativy a pracovní kolektiv. Tam, kde STS dobře pracovaly, se také vytvářela první jednotná zemědělská družstva, špatná práce STS se odrážela i v pomalém chápání družstevní myšlenky.

Problémy STS v tomto období jsou zčásti vyvolány počátečními obtížemi nově budovaných zařízení, zčásti signalizovaly nutnost řešit zásadní a dlouhodobé problémy, jejichž řešení pokračovalo v dalších letech. I úkoly zemědělské výroby pro rok 1950, zakládání JZD a uzavírání smluv pro rok 1950 ukazovaly, že od STS bude požadováno podstatné zvýšení jejich úkolů a že jejich práci bude nutno věnovat mnohem větší pozornost než dosud, ať půjde o výrobní nebo politické otázky.

106 Pochodeň, č. 50, 23. 12. 1949.

107 Výroční zpráva k 6. okresní konferenci KSČ v Trutnově za rok 1949, s. 37; Výroční zpráva k 6. okresní konferenci KSČ ve Vrchlabí, s. 23. Zprávy uloženy v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově a Krkonošském muzeu Vrchlabí.

Snaha o posílení výrobního zaměření JZD

Protože v průběhu jara a léta vznikla řada JZD, která zaváděla nové metody v zemědělské práci, především společné osevy, zdálo se, že v rámci družstev bude možno řešit řadu obtíží, ať už zvýšení výrobnosti zemědělství nebo uvolnění pracovních sil pro průmysl. Na vesnicích však stále bylo JZD chápáno jako nevýrobní družstvo, za hlavní úkol bylo považováno sjednocení zemědělských družstev v jedno univerzální. Stranické a státní orgány od něj požadovaly, aby ukázalo malovýrobě nové možnosti k zvýšení výrobnosti a stalo se východiskem ke společnému hospodaření. Na podzim 1949 právě tento moment vystupoval do popředí a vzorem pro přeměnu československého zemědělství se stávala jednoznačně kolektivizace v Sovětském svazu.

To potvrzovala publikace ministerstva zemědělství, která vedle společných zařízení v živočišné výrobě a scelování a společné práci v rostlinné výrobě zdůrazňovala úlohu JZD při zvelebení obcí a podíl na zlepšování kulturní úrovně vesnice. Autor viděl v JZD přechodnou formu k vyššímu způsobu výroby, jak dokazuje tvrzení, že „[...] vesnice bude stále rychleji procházet širokou a důkladnou výchovou a porozumění pro společnou práci všech občanů na společných úkolech ve společný prospěch“.¹⁰⁸

Naprostá většina družstev ustavených v Hradeckém kraji se zaměřovala na získání mechanizačních prostředků, stavbu prádelen, drůbežáren, kůlen na stroje a podobně. Řada JZD vykazovala slabou činnost, prakticky se vytvořily z bývalých družstev jen přípravné výbory. JZD využívala výhod přednostní pomoci traktorových stanic, zlevněných dodávek strojených hnojiv (členové JZD s výměrou do 20 ha dostávali 10% slevy), uznaných hnojiv a sádí, provádění inseminace (50% slevy), dostávala především půdu z konfiskací a pozemkových reforem, členové získávali rekreaci a podobně. Právě získání traktoru bylo podnětem k založení JZD (např. v obci Kunčina Ves na Rychnovsku, Suchá na Hořicku), stejně jako postavení prádelny (Česká Skalice), zavedení elektřiny (Kunčina Ves) a podobně. To, že JZD pokračovala v činnosti dřívějších typů zemědělských družstev, do nich přivedlo skoro polovinu členů těchto družstev.

V polovině roku dalo ministerstvo zemědělství pokyn přezkoumat JZD a podpořit především ta, která měla širokou členskou základnu a dobré odborné vedení, a nová JZD zakládat tam, kde se do nich hlásila většina vesnice. Okresní výbory strany vybíraly vzorná JZD a přidělovaly jim patronáty průmyslových závodů.

Znovu si vynutilo zakládání JZD pozornost v souvislosti s prosazováním společných osevů. Proto v říjnu ve většině okresů probíhala kampaň na jejich prosazení a tím i za rozšíření nebo založení JZD. Poměrně rychle se rozrůstal počet družstev v pohraničí, kde často do družstva vstupovali všichni nebo většina rolníků a nebyl takový odpor ke společným osevům jako ve vnitrozemí. JZD Ruprechtice v okrese Broumov jako jedno z prvních JZD rozoralo meze, v okrese Trutnov bylo na samém počátku roku 1950 už 16 JZD, z toho 13 bylo schváleno, 3 schválené přípravné výbory a 4 neschválené, přičemž 11 družstev šlo do jarních prací se společným nebo skupinovým osemem

a vypracovalo finanční plány.¹⁰⁹ V okrese Vrchlabí v téže době byla JZD v 18 z 22 obcí; v nich bylo sdruženo 680 členů s 2429 ha, z čehož měla 1550 ha obdělávat STS Lánov.¹¹⁰ Růst družstev v pohraničí byl vyvolán i nedostatkem zdrojů pracovních sil, výhodami, které družstva dostávala od státu, i když v této době zde nebyly podmínky pro velkovýrobu a chyběly i zkušenosti se zaměřením zemědělské výroby.

V prosinci (18. 12. 1949) se konala 1. krajská konference JZD, které se zúčastnilo přes 500 rolníků z více než 100 JZD v Hradeckém kraji. Na konferenci se hovořilo o poslání JZD, o nových formách práce a o nutnosti více vyrábět. Jednání řídil poslanec Václav Pavlíček. V kraji bylo na konci roku 1949 111 JZD (v tom je započteno i 72 přípravných výborů), v nichž bylo sdruženo 1499 zemědělských závodů.¹¹¹ Zástupci 98 JZD se v dopise prezidentu republiky zavázali, že vypracují plány jarních prací a v 9 vzorných družstvech celoroční pracovní a finanční plány. Přitom je nutno vidět skutečnost, že vypracované plány většinou zůstaly na papíře a v praxi se neuplatnily. Zástupci družstev si stěžovali, že patronátní činnost je nedostatečná, a z diskuze vyplynulo, že družstva potřebují především organizačně administrativní pomoc, protože prosazování společných osevů a zpracování finančních plánů vyžadovalo odbornou kvalifikaci. Diskutující žádali odbornou i manuální pomoc při realizaci různých staveb a při rozvíjení kulturního života na vesnici. Přitom chtěli, aby pomoc byla stálá a pravidelná. Celkem stranou zůstávaly politické otázky, ačkoliv společné osevy, prosazení plánů či postup proti velkým rolníkům byly ryze politické otázky.

Zástupce JZD Vlčkovice v okrese Žamberk v diskusi ukázal, že hlavním důvodem získání všech obyvatel obce do JZD byl nedostatek pracovních sil pro obdělávání 301 ha zemědělské půdy, na které dříve pracovalo 317 lidí, nyní jen 159, když Němci byli odsunuti. Bez sousedské výpomoci a mechanizace by nezvládli žně a podstatnou pomoc poskytl dělníci patronátního závodu MEZ Letohrad, kteří také pomohli při elektrifikaci obce, stavbě kůlny pro stroje a drůbežárny.

Krajské konferenci předcházely konference družstevníků, které proběhly ve 107 JZD za průměrné účasti 23 členů a nečlenů. Jejich usnesení se zaměřila na výběr traktoristů, dokončení staveb (šlo o drůbežárny, teletníky, kůlny pro stroje, výběhy, zavařovací kuchyně, vodovody, prádelny, útulky pro děti), užívání strojů, zavádění trávopollního systému, plánování, zájezdy do vzorných JZD, obdělávání pozemků v pohraničí, elektrifikaci, nákup strojů, hnojiv, společné a skupinové osevy, společné žně a podzimní práce, patronátní smlouvy a politické školení.

Usnesení krajské konference JZD vycházelo z rezoluce Informačního byra o zostření „třídňého boje“ a požadovalo splnění výrobních a výkupních úkolů a hledání lepších forem organizace práce v zemědělství. JZD měla splnit úkoly prvního roku pěti-letky, rozpis provádět podle směrnice K. Gottwalda, aby více dávali velcí a ulehčilo se malým, rozšířit využití mechanizace společnými osevy, 9 vzorných JZD se zavázalo vypracovat celoroční výrobní a finanční plán, ostatní družstva alespoň plán jarních

109 Výroční zpráva k 6. okresní konferenci KSČ v Trutnově, s. 42. Uloženo v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově.

110 Výroční zpráva k 6. okresní konferenci KSČ ve Vrchlabí, s. 20. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlabí.

111 Zprávy úřadu statistického, 1950, roč. 31, č. 1-2.

prací, dokončit stavby, zorganizovat zájezdy do vzorných JZD, prohloubit patronáty s průmyslovými závody. Závěrem žádalo usnesení o pomoc všechny složky NF.

Získané zkušenosti a potřeby dalšího rozvoje družstva měly být projednány v zimních měsících. Za hlavní článek dalšího rozvoje se považovalo zavádění společných osevů a „dobře se připravit na vzorné provedení letošních jarních prací“.¹¹²

I když v Hradeckém kraji začalo se společným osevem devět JZD a k nim se přidalo dvacet dalších družstev, zůstávala naprostá většina JZD na úrovni předchozích zemědělských družstev. Současně ale zahájila poměrně rozsáhlou stavební činnost, např. 3 teletníky, 25 prádelen, 16 drůbežáren, 17 kůlen na stroje, 5 zavařovacích kuchyní, 3 obytné domy, 3 koupelny, což vyvolávalo tlak na stavební hmoty, úvěry a pracovní síly. K 31. prosinci 1949 byly tyto stavby plněny v jednotlivých okresech od 25 % (Dvůr Králové) do 88 % (Trutnov), plnění v celém kraji dosahovalo 43 %.

Řada dalších staveb byla plánována na rok 1950, např. 9 kravínů, 14 teletníků, 2 odchovny selat, 2 výkrmny vepřů, 17 drůbežáren, 14 kůlen na stroje, 22 prádelen, 2 kulturní jizby, 6 žňových útulků pro děti, 8 mateřských školek a další menší stavby, jako sběrný mléka, vajec, obecní rozhlas, zavařovací kuchyně a podobně. Rozsah stavební činnosti vedl k tomu, že družstva neodebírala přidělený stavební materiál, protože svými silami nestačila na zvládnutí všech úkolů, nebyly dodržovány stanovené termíny staveb, a tak vznikla rozsáhlá rozestavěnost. Další velkou investicí byl nákup strojů, pro které často chyběly vyhovující prostory a stroje se znehodnocovaly. Využívaly se slevy na nákup hnojiv, sadby a podobně, což se označovalo za jediný zdroj dobrých výsledků hospodaření JZD. Například v obci Dolní Olešnice na vrchlabském okrese kritizovali rolníci vysoké dodávky brambor, vysoké ceny hnojiv a sadby a bylo jim doporučeno, aby založili JZD, kde platí nižší ceny při nákupu všech potřeb a služeb.

Pokud šlo o společnou práci v roce 1949, byl v kraji proveden společný osev s rozoráním mezi v 6 JZD na 311 hektarech (z toho Dolany 118 ha, Velká Jesenice 120 ha, u zbytku šlo o plochy přidělené půdy do 27 ha) a skupinový osev v 6 JZD (nejvíce Česká Skalice 49 ha), celkem v kraji 204 ha. Podzimní orba byla společnou prací provedena v 8 JZD na celkové výměře 404 ha, z čehož na Dolany připadlo 118 ha a Velkou Jesenicí 120 ha, zbytek opět tvořily celky od 9 do 49 ha. Ve 13 JZD byly zpracovány osevní plány na celý rok, v 11 JZD byly podloženy finančním plánem.¹¹³ Výhody společné práce byly nesporné a do těchto obcí, především Dolan, Košiček a Stračova, směřovaly četné návštěvy rolníků z celého kraje, protože zde došlo k úspoře pracovních sil, potahů, finančních prostředků, v Dolanech a Stračově nešly ženy na pole a zcela byly vyřazeny z potahů krávy.

V kraji bylo vytipováno 9 vzorných družstev, a to v okrese Jaroměř JZD Dolany a JZD Česká Skalice, v okrese Broumov Ruprechtice, v okrese Hořice Stračov, v okrese Hradec Králové Tůně a Svinary, v okrese Žamberk Vlčkovice, v okrese Nový Bydžov Kosičky a v okrese Jičín Bukvice. Celkem ze 14 okresů bylo vzornými družstvy zastoupeno jen 7 okresů, tj. polovina, ačkoliv nejvíce JZD bylo v okrese Trutnov a Vrchlabí. Vzorná JZD se určila na základě pokynu ministerstva zemědělství, měla jim být poskytnuta všestranná pomoc, aby se stala příkladem pro ostatní JZD a rolníky.

112 Srov. Jednotná zemědělská družstva do čela jarních prací.

113 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, k. č. 1960.

Zakládání jednotných zemědělských družstev se zdaleka nestalo jednoduchou a převážně organizační záležitostí, i když se v této etapě předpokládalo, že JZD nebudou družstva výrobními, ale měla pokračovat v tradičním zaměření zemědělských družstev v širším měřítku ve prospěch malých a středních rolníků. V období, kdy rostly obavy o další trvání rolnické malovýroby, se ukazovalo, že bude třeba rozsáhlé a takticky vedené agitační práce, která by zbavila rolníky nedůvěry a přesvědčila je o nutnosti přechodu k velkovýrobě v zemědělství.

Zasedání KV KSČ v listopadu 1949 orientovalo vesnické organizace a okresní výbory strany, aby zevšeobecnily zkušenosti rolníků z JZD a aby družstvům byla poskytnuta veškerá pomoc a jejich počet se rozšířil. Znovu se o vesnici a jednotných zemědělských družstvech jednalo na zasedání v prosinci, i když stále značně všeobecně.

Pochodeň v říjnu jako součást kampaně k zakládání nových JZD otiskla článek, který shrnoval dosavadní zkušenosti z přesvědčování rolníků. Podle něj na vesnici existují tři skupiny rolníků: jedna je pro založení JZD, druhá zásadně odmítá a třetí nerozhodná část, která svou váhavost zdůvodňuje příbuzenskými svazky, tradicí, nejasností úkolů JZD, nebo se nechce rozhodnout.

V každém okrese byly vytvořeny agitační kolektivy. Jejich práce vyžadovala značné politické, ale i odborné zemědělské znalosti, jichž se však většině agitátorů nedostávalo, a to ne jejich vinou. K nim se měli přidávat členové místních stranických organizací, národních výborů a újezdni tajemníci. Nejčastější protiargument rolníků byl, že agitátoři nerozumějí práci v zemědělství a že oni také nechodí do továren radit, jak mají dělníci pracovat. Agitační kolektivy byly zpočátku složeny z ředitelů továren, profesorů, učitelů, lékařů, úředníků ONV a peněžních ústavů, především členů komunistické strany. Také závody vysílaly skupiny svých pracovníků. V jejich agitaci byly hlavními argumenty ulehčení pracovních podmínek v zemědělství, podstatné omezení a ulehčení práce zemědělských žen a celkově převládal velký optimismus o dalším vývoji zemědělství. V agitačních kolektivech byly tisíce lidí, kteří se měli opírat o dělníky-komunisty, kteří bydleli na vesnici a byli zdrojem místních informací.

Velmi záleželo na taktice, kterou agitátoři zvolili. Obyčejně si vesnici rozdělili podle usedlostí a snažili se v diskuzi zemědělce přesvědčovat o výhodách vstupu do JZD. Brzy se ukázalo, že jen naprostá menšina rolníků je rozhodnuta vstoupit do družstva, že většina hledá důvody pro odklad rozhodnutí, že se chce poradit s členy rodiny, příbuznými a sousedy. Nechtěli se rozhodovat v pátek třináctého a podobně.¹¹⁴ Pokud se rolníci rozhodli na veřejné schůzi k založení JZD, šlo převážně o malé rolníky, členy KSČ, kteří pak založili menšinové družstvo.¹¹⁵ Např. na podzim 1949 se konala veřejná schůze v obci Slatiny v okrese Jičín, na kterou přišli všichni zemědělci v obci. Po projevu ředitele jičínské mlékárny se postavili proti založení JZD, pro založení se vyslovilo jen 18 rolníků, členů KSČ, a jeden rolník nestraník. V JZD Bohdaneč – Skála bylo v přípravném výboru 10 členů, z toho 8 komunistů, rolníků však jen šest,

114 Srov. Kejdana, Vratislav, Podíl bavlnářů Náchodska na kolektivizaci zemědělství, in: Z dějin textilu, č. 3, Ústí nad Orlicí 1982.

115 Menšinové družstvo mělo velice málo členů, zpravidla jich nebylo dostatek ani k obsazení funkcí.

zbytek byli dva dělníci, úřednice a žena v domácnosti. Často vstupovali do JZD staří rolníci, kteří neměli nástupce, nebo hospodařili za špatných podmínek.¹¹⁶

V agitační práci měli sehrát důležitou úlohu vesničtí učitelé, kteří znali obec, vztahy mezi obyvateli, měli určitou vzdělanost a podíleli se na společenském a kulturním životě vesnice. Koncem října 1949 se konala v Hradci Králové konference venkovských učitelů, kde došlo k výměně zkušeností z práce dobrých družstev a byla přijata výzva, aby učitelé pomáhali zakládat další družstva. Podobné konference pak probíhaly v jednotlivých okresech.

Protože se předpokládalo, že zvláště venkovská mládež bude získána pro myšlenku zemědělské velkovýroby, probíhal od 20. listopadu do 27. listopadu 1949 „Týden zemědělské mládeže“. Mládež měla pomáhat především při dokončování staveb v družstvech, např. na stavbě drůbežárny v JZD Velká Jesenice v okrese Jaroměř. V listopadu se také konala krajská konference zemědělské mládeže.

Zakládání družstev patřilo k náplni práce zemědělských referátů okresních národních výborů. Okresy budovaly síť instruktorů pro styk s vesnicemi, např. ONV Trutnov tyto instruktory školil dva dny o zemědělských otázkách. Nedostatkem bylo, že na jednoho instruktora připadalo několik vesnic a že někteří z nich nevěnovali této práci dostatek pozornosti a neměli vždy patřičné znalosti.

Řídké byly případy, kdy se pro založení družstva vyslovily ženy, a to i proti vůli mužů. Tak tomu bylo v Dolní Olešnici na okrese Trutnov, kde se muži postavili proti založení JZD, protože prý tak přijdou o půdu a stanou se deputátníky, a kdyby chtěli vystoupit, nedostanou zpět půdu. Ženy zde převzaly iniciativu a do družstva se přihlásilo jedenáct žen a do konce roku 1949 bylo v JZD 36 členů s 88 ha půdy.

Zakládání JZD propagovalo nejrůznějšími prostředky ministerstvo zemědělství. Do okresů zajížděly agitační vlaky, na vesnice putovní kina, pojízdné prádelny, natáčely se krátké filmy, vydávaly se publikace, plakáty a nejrůznější subvence měly získat rolníky pro JZD.

Zasedání krajského výboru strany v listopadu 1949 shledávalo hlavní příčinu malého zájmu rolníků o zvyšování výroby ve formálním přijímání vstřícných plánů na rok 1950 (plány šly i pod stanovená směrná čísla), dále pak v neplnění dodávkových smluv a v nedostatečné práci vesnických organizací strany. Stranické organizace nepřístupovaly k vesnici z „třídního“ hlediska a stále přežívalo agrárnícké pojetí „vesnice jedna rodina“, pokud šlo o zemědělské obyvatele. Zasedání konstatovalo, že „hlavním, stěžejním problémem je naše vesnická organizace“. V podzimním a zimním období se měla v každém okrese provést rozsáhlá prověrka práce organizací, zjistit nedostatky, zajistit jim podporu ze strany okresních výborů a provést řádnou výstavbu a řízení organizací na vesnici.¹¹⁷

Krajský výbor KSČ s krajským výborem NF rozhodl, aby se v první polovině prosince konaly v každé obci veřejné schůze, kde se měla projednat práce masových organizací i komunistické strany. Místní akční výbory měly být doplněny novými

116 Srov. Husák, Antonín, 30 let budování socialistického zemědělství na jičínském okrese, Jičín 1979.

117 Zasedání KV KSČ 12. 11. 1949, Pochodeň, č. 45, 18. 11. 1949.

funkcionáři a stranické organizace by tak překonaly izolaci od vesnických obyvatel, která se v obcích objevila. Jednání se zaměřovalo na zemědělskou politiku, aby se získal přehled o politické situaci na vesnicích a názorech rolníků na jednotná zemědělská družstva. Celé jednání měly řídit stranické organizace a cílem byla konkrétní příprava založení JZD.

Nakonec bylo stanoveno datum 11. prosince 1949 pro všechny obce jako den „Hovorů obrozené Národní fronty s občany“. Program obsahoval zprávu o činnosti akčního výboru, místního národního výboru, sdružení JSČZ, svazácké organizace, Sokola a dalších organizací a pak byl vyhlášen budovatelský program na rok 1950. V diskusi se měly hledat cesty, jak program zajistit, doplnit ve všech organizacích funkcionáře a schválit plány činnosti. Celé jednání mělo vyústit ve vytvoření podmínek pro založení JZD.¹¹⁸ Tyto „Hovory Národní fronty“ proběhly ve všech velkých obcích kraje a účastnilo se jich přes padesát tisíc občanů, na vesnicích však účast nebyla velká a hlavně se nehovořilo o nových formách v zemědělské výrobě, tedy o založení JZD.

Pochodeň přímo napsala, že „naše organizace se musí už naučit zabývat se zemědělskou výrobou a ostatním hospodářsko-politickým děním daleko hlouběji než dosud, neboť vybudování socialistické vesnice je především úkolem všech komunistů a nejen členů MNV“.¹¹⁹ Článek reagoval na skutečnost, že agitační kolektivy se mohly opřít spíše o národní výbory než o vesnickou organizaci strany. Často se založení JZD chápalo jako povinnost pracovníků ONV, okresní družstevní rady, mlékáren a hospodářských družstev. Proto také při prověrce vesnických organizací byli ze strany vyloučeni otevření nepřátelé družstev a pro vesnické organizace byli ustaveni i instruktoři.

Zakládání družstev, jejich práce a snaha o přechod na výrobní družstva přinášela řadu politických, ekonomických a organizačních problémů, se kterými se doposud stranické, státní a zemědělské orgány nesetkaly, a chyběly metody jejich řešení. Přitom potřeby zajištění výživy a některých surovin pro průmysl si vyžadovaly, aby přeměna našeho zemědělství probíhala s co nejmenšími otřesy ve výrobě. Protože chyběly názorné příklady, jediným vzorem zemědělské velkovýroby se stalo sovětské zemědělství. Přejímání jeho zkušeností se dalo různými způsoby, k nimž na podzim 1949 přistoupily přímé návštěvy zemědělských pracovníků v sovchozech a kolchozech.

Ministerstvo zemědělství zorganizovalo první veliký zájezd 310 zemědělských pracovníků, členů družstev, soukromých rolníků, vedoucích zemědělských referátů, členů KSČ i nestraníků do Sovětského svazu. Delegáty Hradeckého kraje (18 zemědělců ze všech okresů) vedl tehdejší poslanec J. Borůvka, byl v ní předseda JZD Dolany Václav Brusnický. Delegace rozdělená do osmi skupin se vrátila v polovině listopadu. Její členové navštívili řadu sovchozů, kolchozů a dalších podniků (oblasti Ukrajiny, Kavkazu a Střední Asie). *Pochodeň* vydávala články pod názvem *Co jsem jako zemědělec viděl v SSSR*. Články byly velmi obecné a snažily se vyvracet pomluvy o Sovětském svazu, o bídě lidí, o nesvobodě církví, vysvětlovaly organizaci práce, některé metody užívané v rostlinné a živočišné výrobě, zjednodušeně vysvětlovaly, že i v méně úrodných

118 Pochodeň, č. 47, 2. 12. 1949.

119 Pochodeň, č. 49, 16. 12. 1949.

krajích lze rentabilně hospodařit, což zdůvodňovaly Mičurinovou tezí, že lze donutit rostliny a živočichy měnit podmínky své existence. Články málo řešily některé specifické problémy naší zemědělské výroby, více ukazovaly perspektivy než řešení současných otevřených otázek politických a ekonomických, šlo spíše o možnosti zvyšování výroby, její plánování, řízení a odměňování. Jeden z členů delegace vzpomíná, jak ministr zemědělství SSSR Ivan A. Benediktov při loučení varoval členy delegace, aby přejímali jen zkušenosti vhodné pro naše poměry, jinak že poškodí naše zemědělství i Sovětský svaz. Konfrontuje to se snahou budovat na Hradecku větrolamy, plní mlata a podobně.

Každý účastník zájezdu po návratu domů dostal seznam obcí, kde měl provést besedu o sovětském zemědělství a svých dojmech. Celou akci spoluorganizoval Svaz československo-sovětského přátelství. Besedy byly velmi živé, rolníci vznášeli řadu dotazů, v mnoha případech šlo o konfrontaci výsledku našich rolníků v chovatelství, šlechtitelství s nízkou úrovní sovětského zemědělství. Besedy naznačovaly, že naše zemědělství bude procházet stejnou přestavbou, jakou byla kolektivizace zemědělství v SSSR.

Jaký byl stav zakládání jednotných zemědělských družstev na konci roku 1949? Účast zástupců JZD na krajské konferenci JZD 18. prosince 1949 se pohybovala kolem pěti set a zastupovali přes sto družstev (přesně 111 JZD). Seznamy Krajské družstevní rady v Hradci Králové byly doplňovány ze zápisů okresního soudu. Pohyb však byl poměrně rychlý a nová JZD nebyla zapisována do rejstříku, stejně tak jako nebyly vždy prováděny výmazy předchozích zemědělských družstev nejružnějšího typu. Seznam KDR vykazoval celkem 1592 všech zemědělských družstev, přičemž zapsaných JZD bylo 61 a udávalo se, že dalších 20 je nezapsaných, 26 přípravných výborů bylo schváleno, 7 jen ustaveno, tedy celkem 114 družstev, což odpovídá účasti na konferenci JZD v prosinci. Další typy svépomocných zemědělských družstev představovaly stále vysoké číslo (793), nejvíce z toho bylo mechanizačních a elektrářských (528), strojních (181), další byla družstva vodovodní, pastevní, lesní, kulturní a ostatní. Zpracovatelských družstev, především mlékářských, lihovarských, mlýnských, sušáren čekanky, skladištních a dalších, bylo 82. Velkou položku tvořila peněžní družstva (465), z čehož naprostou většinu představovaly kampeličky (398), zbytek pak záložny. Výrobních družstev bylo 97, hlavně řemeslných, jatečních, kovozpracujících a dřevozpracujících, z nichž asi polovina už byla v likvidaci. Poslední skupina se skládala z bytových družstev (70) a dělnických a kulturních domů (24). Seznam udával i 155 dosud nevymazaných bývalých německých družstev. Je vidět, že tento soupis nevystihoval dynamiku změn na vesnici, že družstevní rady nebyly plně připraveny na nové úkoly, které zákon o JZD na naši vesnici přinášel. Od 1. června, kdy se seznamy začaly zpracovávat, došlo k řadě změn, ale seznam uváděl jen 56 družstev v likvidaci, takže mnohé změny zůstávaly nepodchyceny. Když budeme počítat zhruba kolem 900 obcí v kraji, pak JZD nebo přípravný výbor byl v každé osmé obci kraje,¹²⁰ ale byla to převážně družstva menšinová, sdružovala jen malou část zemědělských usedlostí.

Počet JZD vzniklých v roce 1949 v Hradeckém kraji přetvořením dřívějších typů provozních zemědělských družstev představoval 73,9% JZD, což převyšovalo vysoko

celostátní průměr, který byl 63,9%.¹²¹ To odpovídalo vysokému počtu zemědělských družstev v severovýchodních Čechách, kde byla soustředěna celá jedna pětina zemědělských družstev v Československu (podle stavu v roce 1945). I tak však můžeme konstatovat, že nelze přeceňovat význam nižších forem zemědělského družstevnictví. Jestliže v Československu bylo koncem roku 1949 2098 družstev,¹²² připadalo na Hradecký kraj 5,5% JZD, což odpovídalo průměru 110 JZD na kraj, takže se vysoký počet dřívějších zemědělských družstev nijak neprojevil, tradice někdejších zemědělských družstev nehrála tak významnou úlohu, jak se v kraji zpočátku předpokládalo.

Jednotná zemědělská družstva neměla ještě v roce 1949 vlastní výrobní úkoly a výrobní plány, což znemožňovalo ukázat výsledky jejich práce jednotlivě hospodářícím rolníkům. Pro rok 1950 měla zpracovat operativní plány, ministerstvo zemědělství plánovalo, že splní vyšší úkoly než individuální rolníci, protože se v JZD počítalo s chovy plemenných hospodářských zvířat, s osemem šlechtěných osiv a sádí, zvýšením dávek strojených hnojiv a pomocí strojních stanic.¹²³ Příkladem měla být zemědělská výrobní družstva, kterých bylo v Československu 28, v Hradeckém kraji dvě (Stěžery, okr. Hradec Králové; Ostrov, okr. Dobruška), jejichž výsledky v roce 1949 byly hodnoceny ministerstvem zemědělství jako dobré. Na pracovní konferenci JZD v lednu 1950 v Praze vystoupil Josef Kopecký ze zemědělského výrobního družstva Stěžery, který hovořil o splnění dodávkových úkolů, ačkoliv jejich výše byla vyšší, někde až dvojnásobně, než u soukromých rolníků. Ještě na počátku roku 1949 odmítalo ministerstvo zemědělství příklad zemědělských výrobních družstev jako netypický, protože prý zaměstnávají námezdní pracovní síly, které nejsou členy družstva, sdružují jen menšinu usedlostí, ne celou obec, půdu mají z pozemkových reforem, ne od vlastních členů, kteří jsou vlastně placeni jako námezdní dělníci, a teprve zbytek se rovnoměrně rozděluje. Proto prý jsou ojedinělým zjevem a nemohou být příkladem společné družstevní výroby, jakou představují JZD. Vesnice prý přijme myšlenku družstevní svépomoci v širokém pojetí, ale „bude to výsledek procesu, jehož časové rozpětí nelze odhadnout, v jeho průběhu bude však stále a nezměněně kladen důraz na svobodné rozhodování rolníků“.¹²⁴ Na podzim 1949 však došlo ke změně názorů na další rozvoj jednotných zemědělských družstev, zdůrazněna byla orientace na společné obdělávání půdy a zemědělská výrobní družstva se vedle příkladu sovětských kolchozů měla stát vzorem i pro jednotná zemědělská družstva.

To souviselo s tím, že orientace na tzv. vzorná JZD nepřinesla očekávané výsledky, protože tato družstva spoléhala na vnější pomoc ministerstva zemědělství a státních orgánů, někde tuto pomoc nedostala, jejich řízení z kraje nebylo účinné, a proto se nestala vzorem pro rolníky a nepřispěla k rychlejšímu zakládání družstev.

Shrnutí dosavadních zkušeností, jejich rozbor a stanovení dalších úkolů v souladu se zkušenostmi dosavadních JZD byla věnována pracovní konference JZD ve dnech

121 Třicet let rozvoje zemědělství a potravinářského průmyslu v ČSSR, Praha 1975, s. 78.

122 Hanousková, Jana, Aplikace Leninova družstevního plánu v československém zemědělství, in: Sborník z vědecké konference VŠZ a VÚEZVŽ: V. I. Lenin k sociálně ekonomickým problémům v zemědělství, Praha 1970.

123 Srov. Jednotná zemědělská družstva do čela jarních prací.

124 Koťátko, J., Přechod, s. 27–28.

28.–29. ledna 1950. Tímto se plnil slib K. Gottwalda, že strana bude vždy postupovat v souladu s názory rolníků.

Konference se sešla místo původně plánovaného celostátního sjezdu JZD. Hradecký kraj byl na této konferenci zastoupen 18 delegáty, z toho 11 bylo vybráno z 9 vzorných JZD, 6 z okresních družstevních rad a 1 z krajské družstevní rady. V pracovním předsednictvu za kraj zasedal předseda JZD Dolany V. Brusnický, v diskuzi vystoupili družstevníci Šťastný z JZD Stračov (okr. Hořice), Vondrák z PV JZD Ruprechtice (okr. Broumov) a Jiránová z JZD Olešnice (okr. Vrchlabí). Ministr zemědělství Július Ďuriš kladl důraz na celoroční výrobní plány, které by obsahovaly úkoly pro členy družstev, pro družstevní půdu a stáje. Začátkem měly být plány jarních prací a podzimních prací spojené s plánováním prací a finančním plánem, jejichž cílem bylo rozšíření společných osevů a společného obdělávání půdy. Ministr zdůraznil nutnost potlačovat vliv vesnických boháčů, kteří se v naprosté většině stavěli k družstvům negativně. Proti nim se mohlo využít zákona č. 55/1947 Sb., který umožňoval společné využití strojů a potahů a výkup strojů, mělo se sledovat plnění jejich výrobních a dodávkových úkolů a stanovit příplatky za práci, která se konala pro jejich hospodářství.

Náměstek ministra zemědělství Jiří Koťátko zdůrazňoval přesun od rostlinné výroby k živočišné a od JZD požadoval zvýšení výnosů a užitkovosti. To zatím plnila ve svých plánech asi polovina z 260 JZD, která zaslala své výrobní plány na ministerstvo zemědělství. Zástupce zemědělského oddělení ÚV KSČ se zaměřil na organizaci práce v družstvech. Šlo především o společnou práci všech členů, což vyžadovalo zvrát v dosavadním myšlení rolníka. Zkušenosti ukazovaly, že při špatném počasí často zvítězily obavy o vlastní sklizeň a rolníci opouštěli svou pracovní skupinu. Přitom významnou úlohu hrála spravedlivá odměna za práci a tu hodinová mzda neplnila. JZD se vyhýbala využití strojů boháčů, i když se počítalo s výkupem velkých strojů a traktorů pro strojní stanice, jejichž práce by vyřadila z tahu krávy a snížily by se stavy koní, aby se získalo více krmiv pro živočišnou výrobu. Byla naznačena možnost, aby JZD odprodala své traktory do strojních stanic.

Významný byl úkol, aby JZD využívala co nejúčelněji půdu svých členů a přizpůsobila ji velkovýrobě. Ta se zjednodušeně viděla ve společných osevech, kde šlo buď o přizpůsobení osevů na sousedních parcelách, nebo o úplné zrušení mezí, hlavně tam, kde se jednalo o půdu přidělenou družstvu z pozemkových reforem, od obce, z národní správy a podobně.

V diskuzi se hovořilo o metodice celoročních výrobních plánů, o finančních plánech, hodnocení práce, o stavbách, které se měly zaměřit především na budovy pro živočišnou výrobu, a to zejména z místních zdrojů, a ne stavět kulturní domy. Usnesení pak konstatovalo, že výsledky JZD ukázaly výhody družstevní spolupráce, a požadovalo zakládání družstev, rozšíření členské základny, přeměnu strojních družstev v JZD, plánování jarních prací, výkup strojů, zlepšení organizace práce a jejího odměňování, hlavně u poměru ruční a strojové a potahové práce, a rozšíření společných osevů včetně scelení půdy.¹²⁵ Opakovaly se požadavky z centra, vlastní požadavky rolníků zůstávaly stranou.

125 Srov. Jednotná zemědělská družstva do čela jarních prací.

Tyto zkušenosti vycházely převážně ze situace vnitrozemských okresů nebo jednotlivých dobrých zkušeností z pohraničí, ale chyběla hlubší analýza zemědělské výroby v nově osídlených okresech, ačkoliv řada signálů upozorňovala na problémy těchto oblastí. Do pohraničí přišli lidé různého sociálního složení, od zemědělských dělníků až po syny z velkých statků, pestré bylo i národnostní složení (volyňští Češi, Slováci, reemigranti z Rumunska, Romové). Předpoklady pro rentabilní hospodaření na přidělených usedlostech byly značně rozdílné, nutné byly odborné znalosti, protože způsob hospodaření se lišil od dosud známého z domova. Řada osídlenců brzy zjistila, že obdělat 13 až 15 ha zemědělské půdy vyžaduje velké úsilí, a přitom výsledky byly horší než v úrodnějších oblastech. Mnozí osídlenci viděli v založení družstva nejlepší možné řešení, jak překonat většinu těchto překážek, především nedostatek pracovních sil, protože stále docházelo k velké migraci obyvatel, řada osídlenců odcházela do průmyslových závodů ve městech. Do roku 1950 odešlo z okresů Trutnov, Broumov a Vrchlabí 7900 osídlenců, asi pětina byli rolníci, z toho z okresu Trutnov 2600, z okresu Broumov 1900 a z okresu Vrchlabí 3400 osídlenců.¹²⁶ V málo osídlených oblastech přidělily okresní národní výbory zemědělcům do nuceného obhospodařování značné množství půdy a na ni byla současně vyměřena zemědělská daň. Proti tomu se rolníci postavili a ministerstvo zemědělství v těchto případech zrušilo placení zemědělské daně.¹²⁷

Proti družstvům byli hlavně osídlenci, kteří odešli z rodných velkých statků v nížinných okresech a byli vychováni k „rodové věrnosti půdě“. Většina osídlenců však tento kult půdy nevyznávala, protože byli vlastníky půdy teprve v první generaci, a ti také vstupovali do družstev. To dokazují údaje z Trutnovska, Broumovska a Náchodska. Na okrese Trutnov obhospodařovala JZD koncem roku 1949 už 35 % zemědělské půdy, státní statky 15 % a soukromí rolníci 50 % zemědělské půdy. Ale ze 16 družstev ani jedno nebylo zařazeno ke vzorným družstvům. Ustavená JZD nedostávala potřebnou pomoc, protože okresní družstevní rada se téměř nescházela a veškerou pomoc zajišťoval jeden odborný zemědělec, pracovník stranického sekretariátu. V řadě obcí, především na Úpícku, často svorně postupovali velcí sedláci i kovorolníci proti společné práci. Ve vesnických organizacích docházelo ke sporům s dělnickými funkcionáři a bylo rozhodnuto provést očistu těchto organizací.¹²⁸ Na Broumovsku vzniklo osm převážně menšinových JZD, v okrese Náchod deset JZD a v okrese Vrchlabí 12 JZD. V čele zakládání přípravných výborů byli komunisté, hlavně újezdní tajemníci z řad dělníků,¹²⁹ ale činnost se převážně orientovala na výstavbu prádelen, teletníků, kůlen pro stroje a společné kuchyně.

Na Žamberecku, kde bylo velké množství obcí nedostatečně osídleno, došlo k pokusu řešit nedostatek zemědělských osídlenců tím, že se daly tyto obce a půda k dispozici uprchlíkům řecké národnosti, kteří museli opustit oblast Burgos a pohoří Grammos pro své politické přesvědčení. Jednalo se převážně o členy Komunistické strany

126 Srov. Kmoníček, J., Osídlování pohraničí.

127 Náš kraj, č. 1, 10. 1. 1950.

128 Výroční zpráva k 6. okresní konferenci KSČ (24. 1. 1949) v Trutnově za rok 1949, s. 42, 93. Uloženo v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově.

129 Socialistické přeměny zemědělství na Náchodsku, Náchod 1979, s. 21–22.

Řecka, kteří vedli partyzánský boj proti vládě, a socialistické země jim chtěly poskytnout pomoc.

V září 1949 vydalo ministerstvo práce a sociální péče požadavek připravit pro tyto uprchlíky pět set domků a provést změny v dosavadním osídlení. ONV připravil obce Černá Voda, Trčkov, Vrchní Orlice a část Orlického Záhoří. V říjnu zde bylo usídleno přes pět set lidí, v listopadu přesáhl počet tisíc lidí. Tito osídlenci neznali zdejší poměrně drsné klimatické podmínky, takže bylo problémem přesvědčit je o nutnosti vytvořit zásoby dřeva na zimu. Situaci komplikovalo i to, že část z nich byla negramotná, a také jejich národnostní složení, protože vedle Řeků zde byli i Jugoslávci a Turci. Potíže působilo společné stravování, protože lístkový systém neumožňoval přizpůsobit se jejich zvyklostem, chybělo koření a podobně. I když si tito osídlenci chtěli už v roce 1950 vyrábět potřebné potraviny sami, jejich úmysly skončily neúspěchem, ať šlo o pěstování zeleniny, nebo o pokus pěstovat tabák, stejně neúspěšná byla živočišná výroba, ať šlo o prasata, slepice nebo o dovezené ovce, které hynuly na hnilobu paznehtů. Proto už v zimě 1949 část z nich byla zaměstnána v průmyslu, děvčata hlavně v textilních továrnách v Náchodě. Přesto se počítalo, že se tyto překážky podaří v dalších letech překonat a vytvořit z řeckých osídlenců jednotné zemědělské družstvo.¹³⁰

Do konce roku 1949 vznikla v celém kraji, hlavně na jaře, první JZD. Společná práce v družstvech však narážela na řadu obtíží, jejichž řešení spatřovali družstevníci v materiální pomoci státu, hlavně při mechanizaci prací, subvencích na stavby a podobně. V pohraničí měla JZD pomoci řešit specifické objektivní potíže, jako nízkou rentabilitu zemědělské výroby či nedostatek pracovních sil, a svou úlohu sehrály i subjektivní momenty, hlavně malá zkušenost osídlenců, a také snaha vyhnout se placení za přidělená hospodářství.

Zima 1949–1950

Další úkoly zemědělství, především splnění dodávek, zaměření zemědělské výroby v roce 1950 a výkup strojů od velkých sedláků, tvořily hlavní obsah tzv. zimní kampaň na vesnicích. Celkem úspěšný vývoj v zemědělství, zvýšení výroby obilovin, vepřového masa, mléka a vajec, umožnilo zvýšit přiděly másla, masa, cukru, vajec a mouky na potravinové lístky. Také příjmy rolníků se zlepšily.

Přesto plnění dodávek nepostupovalo podle předpokladů. Do 21. ledna 1950 bylo v kraji vykoupeno beze zbytku jenom žito a olejnin. Rolníci zdůvodňovali neplnění nedostatkem krmiv, ale v tisku začala velká kampaň proti neplničům.

Zimní kampaň na vesnicích organizoval JSČZ, který přistupoval k celé akci po stránce odborné, ať šlo o rostlinnou nebo živočišnou výrobu. Velký důraz se kladl na získání vesnických žen pro nové zaměření zemědělské výroby. Plán zemědělské výroby na rok 1950 přinášel další zvýšení úkolů, zvláště v živočišné výrobě, jejíž rozvoj a zvýšení začaly už v roce 1949. V roce 1950 se v kraji zvyšovala výroba masa o 5,5% a mléka o 12%,

130 Fojtík, František, bývalý zmocněnec pro řeckou akci, rkp. Vzpomínka, SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk, 1949.

ačkoliv v minulém roce nebylo směrné číslo u mléka splněno o více než 19 mil. l. Snaha o zvýšení plochy cukrovky narážela na značný odpor, protože její pěstování vyžadovalo velké množství ruční práce. Propočít pracovních sil ukazoval, že na jednu pracovní sílu v soukromém sektoru připadalo 2,9 ha a na státních statcích 9 ha.¹³¹

Směrná čísla rostlinné a živočišné výroby byla dána na obce v předvánočním týdnu a projednávaly je komise složené z předsedy městského národního výboru (dále jen MNV), vesnické organizace strany, JSČZ a předsedy JZD. Závody byly rozděleny do šesti skupin (do 2 ha, 2–5 ha, 5–10 ha, 10–15 ha, 15–20 ha, nad 20 ha). Směrnice požadovala, aby velké závody dodávaly více vepřového masa, malé a střední více hovězího masa, u mléka více velcí, protože neužívali krav k tahu. Pokud by nesplnili velcí, dodají za ně malí, ale velcí jim proplatí rozdíl mezi cenou dodávkového mléka a cenou na volném trhu.

I na pracovní konferenci JZD v lednu 1950 byla zemědělská výroba v kraji orientována na přesun k živočišné výrobě. Její zvýšení mělo dosáhnout 86 %, naproti tomu u rostlinné výroby jen 11 %. Oba tyto úkoly výrazně ovlivňovaly zemědělství severovýchodních Čech, protože živočišná výroba ve všech odvětvích zde měla vyšší úroveň, než byl průměr českých zemí, a v rostlinné výrobě šlo o růst cukrovky, brambor, olejnin a zeleniny, což se týkalo řady okresů v kraji. Rada KNV se na mimořádné schůzi 10. února zabývala vládním usnesením o jarních pracích a zajištění pětiletky v zemědělství. Ministerstvo zemědělství požadovalo zvýšení ploch cukrovky o 3000 ha, u brambor o 3190 ha, u ječmene o 300 ha, naopak pouze u lnu snížení o 500 ha, takže celý krajský plán bylo nutné přepracovat. Největším problémem se ukazovalo zvýšení ploch a výnosů cukrovky, brambor a zeleniny, protože vyžadovalo veliké množství ruční práce. Také zvýšení živočišné výroby naráželo na nedostatek pracovních sil a na získání dostatku krmiv, zvláště když celý Hradecký kraj byl posuzován z hlediska „bohatého Hradecka“, které tvořily nejúrodnější vnitrozemské okresy. Poněkud jednostranné bylo tvrzení, že vyšší výnosy zajistí tehdejší příděl strojených hnojiv, kde se viděl problém především v jejich neodebírání. Nedostatek pracovních sil na vesnicích měla vyřešit sousedská výpomoc. Nesnáze se spatřovaly jen v získání pracovníků do státních statků. Nejúrodnější okresy (Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou), které měly značné úkoly v osevu cukrovky a živočišné výrobě, dostaly úkol vyčlenit velké plochy pro zeleninu, která byla opět náročná na ruční práci. U brambor se počítalo s rychlým růstem hektarových výnosů, plán na rok 1950 byl 136,7 q/ha, ačkoliv před válkou byl průměr 134,9 q/ha a v roce 1949 jen 112,3 q/ha. K získání dostatku krmiv se plánovalo ošetření luk, málo výnosné louky se měly rozorat a vytvořit travoplní hony. Z Hradeckého kraje bylo vykupováno velké množství plemenného dobytka pro státní statky. V živočišné výrobě se už nyní ukazoval značný nedostatek jadrných krmiv, což ohrožovalo plánovaný vzestup živočišné výroby. Protože nejvíce nevyužitých luk a pastvin bylo v pohraničních okresech Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, mohly tyto okresy dát plochy k dispozici vnitrozemským okresům, což se ukázalo později jako nereálné řešení. Dalším zdrojem růstu živočišné výroby se mělo stát ozdravení

131 Pochodeň, č. 43, 4. 11. 1949.

chovů hospodářských zvířat, státním statkům se ukládalo jednu čtvrtinu svých stavů věnovat chovu plemenného dobytka, aby tak zlepšily celkovou úroveň živočišné výroby. Dostatek stájových prostorů mělo zajistit využití stájí a chlévů vesnických boháčů a umělé oplodňování, s jehož zaváděním se počítalo do konce roku 1950, aby se vyřadila velká část chovných býků a nahradila se kravami. Tato navrhovaná řešení neodpovídala tehdejšímu poměru na vesnici, kde začal proces kolektivizace a nová družstva a státní statky se potýkaly s ohromnými obtížemi. Jen státní statky v kraji vzrostly v roce 1949 o několik tisíc hektarů půdy a výnosy dosahovaly i 4 q/ha.

Průběh zimní kampaně ukazoval, že projednání úkolů na stranických schůzích bylo značně obecné a že na národních výborech provádělo rozpisy několik jednotlivců často zcela rovnostářsky. Rolníci stále viděli v plánování zemědělské výroby pozůstatek válečného období a bylo nutno se vyvarovat chyb z roku 1949, kdy rolníci byli k podpisu donuceni, což se pak projevilo v pomalém tempu výkupu a některých přehmatech při jeho zajišťování. I snahy o vstřícné plánování (jako v průmyslu) se neselektovaly s porozuměním, někde šly tyto plány pod směrná čísla.

Ačkoliv si pracovníci IX. zemědělského referátu KNV dali socialistický závazek, že do 31. ledna 1950 ukončí podpisování smluv o zemědělské výrobě a do 15. února 1950 zhodnotí kontraktaci, skutečnost byla složitější. Do konce ledna podepsalo výrobní a dodávkové úkoly jen 83,1% všech zemědělských závodů. Rady ONV se proto stavem podpisování zabývaly v únoru, zvláště v pohraničních okresech se zemědělci bránili dodávkám z nepřidělených ploch, vysokým dodávkám brambor a v obcích musely být znovu ustaveny mimořádné vyživovací komise. V řadě obcí byly podepsané smlouvy předány rolníkům slavnostně. K 13. únoru 1950 bylo podepsáno v kraji 94% smluv a k 1. březnu 95,5%; 4,5% smluv zůstávalo nepodepsáno. Na 100% byly smlouvy podepsány v 325 obcích kraje, tj. v 33,8% obcí, manifestačně na shromáždění rolníků v 80 obcích, tj. v 8,3% obcí.¹³²

Jednou z nejdůležitějších akcí zimního období bylo zahájení výkupu velkých zemědělských strojů, které byly majetkem velkých sedláků. Zkušenosti ze žní i podzimních prací v roce 1949 ukázaly, že velcí sedláci pomáhali svými potahy a stroji malým rolníkům, a získávali tak ruční práci. Na podzim nebyla splněna zimní orba, ačkoliv soukromé traktory nebyly plně využity. Novelizace zákona číslo 55/1947 Sb. v roce 1948 dávala možnost využít zemědělských strojů v rámci celého kraje a umožňovala jejich výkup pro společnou práci. Proto jsou vykoupené stroje nejprve dávány do jednotných zemědělských družstev a do 31. prosince 1949 byl prováděn výkup strojů v těch obcích, kde byla ustavena JZD. Byly vykoupeny v dvaceti obcích, a to v okrese Broumov ve 3 obcích, v okrese Hradec Králové také ve 3, v okrese Dobruška v 1, v okrese Hořice v 2, v okrese Jaroměř ve 4, v okrese Jičín v 1, v okrese Nový Bydžov ve 4, v okrese Rychnov nad Kněžnou v 1, v okrese Trutnov v 5, v okrese Vrchlabí v 1, v okrese Žamberk v 1, v okresech Dvůr Králové, Náchod a Nová Paka v žádné obci.¹³³ Vykoupené stroje přednostně dostala vzorná JZD a tam, kde byl traktorů dostatek, se vykupovaly traktory nad 30 HP pro traktorové stanice.

132 Pochodeň, č. 10, 10. 3. 1950.

133 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1304.

Pracovní plán zemědělského referátu KNV nepočítal s řízením této akce, takže celá tíha výkupu strojů spočívala na pracovnících teprve se tvořících státních traktorových stanic a zaměstnancích okresních národních výborů. Do března 1950 bylo v kraji vykoupeno 160 traktorů, z nichž většina byla předána do STS, zbytek do JZD a státních statků. Nejvíce traktorů vykoupili v okrese Jičín, kde STS Čejkovice vykoupila 46 traktorů. Jiné okresy uskutečňovaly zákon 55/1947 Sb. velmi pomalu, např. v okrese Dvůr Králové nebyl vykoupen ani jeden traktor. Dále bylo v kraji vykoupeno 43 samovazů a 38 vlečných vozů.¹³⁴

Spolu s výkupem strojů se rozvíjela v tisku kampaň, která měla izolovat velké sedláky od ostatních rolníků. Tisk přinášel zprávy o jednotlivých velkých rolnících, kteří nesplnili stanovené dodávkové úkoly, a často byly uváděny tresty, jež jim byly uloženy. To však v tomto období spíše zvyšovalo obavy rolníků z dalšího vývoje, než aby to vyvolávalo odpor proti nim. Současně se prosazoval názor, že odejmutí strojů velkým sedlákům bude zlomen odpor proti JZD, a že tak i velcí sedláci budou donuceni ke vstupu do JZD.

Protože v období první pětiletky v letech 1949–1953 se počítalo se zvýšením roční spotřeby masa o 289 000 tun a syrového sádla o 67 000 tun, zajišťoval se rychlý růst chovu prasat ve velkovýkrmnách. Hradecký kraj, který měl v chovu prasat dlouhou tradici, zvláště v okrese Rychnov nad Kněžnou a Žamberk, zahájil v druhé polovině roku 1949 stavbu velkovýkrmny ve Smiřicích u Hradce Králové, kde už dříve soustředily státní statky několik menších výkrmů. Přípravné práce začaly na „Gigantu“ v polovině srpna 1949 a výstavba pokračovala do jarních měsíců roku 1950. Velkovýkrmna se skládala z deseti 160 metrů dlouhých bloků, v každém mělo být umístěno 1000 prasat, které ošetřovaly čtyři pracovní síly. Celkem se v jednom roce počítalo s výkrmem třikrát 10 000 kusů, tj. 30 000 prasat. Hnůj by se využil pro pěstování zeleniny, jejíž plochy se zvyšovaly, a odpadky z ní by sloužily k výkrmu kachen. Na stavbě se vystřídaly tisíce brigádníků, o nedělích jejich počet dosahoval 3500 až 6500 lidí. Stavba byla slavnostně zahájena 24. září 1948 a původně se počítalo s jejím ukončením do 15. prosince 1949. Velkovýkrmna měla být názornou ukázkou velkovýroby v zemědělství, měla krýt třetinu spotřeby masa v kraji a počítalo se jak s růstem produkce (z 11 000 q masa v roce 1950 na 27 000 q v roce 1958), tak s růstem produktivity práce (v roce 1959 jeden ošetřovatel na 2000 kusů prasat). První vepří byli ve velkovýkrmně ustájeni 1. března 1950 a první dodávka se uskutečnila 1. července 1950. Stavba byla velmi pozorně sledována pracujícími ve městech a na vesnicích, protože neúspěch by značně oslabil tvrzení o výhodách zemědělské živočišné velkovýroby včetně zakládání JZD.

Únorové zasedání ÚV KSČ 1950 a společné obdělávání půdy

Dne 24. února 1950 se sešel ÚV KSČ, který se zabýval zhodnocením výsledků při plnění linie IX. sjezdu. Zasedání požadovalo urychlit tempo rozvoje průmyslu a na úseku zemědělství ústřední výbor posoudil dosavadní postup v zakládání JZD a stanovil

134 Pochodeň, č. 10, 10. 3. 1950.

hlavní článek pro jejich další práci. K. Gottwald ocenil, že počet JZD přesáhl 2000, což je důkazem, že družstva se pro rolníky nestala strašákem a že se reakci nepodařilo jednoznačně postavit proti nim rolníky jako celek. Za hlavní článek v činnosti družstev bylo označeno společné obdělávání půdy, společné organizování polních prací: „Musíme nabádat družstva, která se vytvořila, k tomu, aby v první řadě organizovala společné obdělávání půdy. To je nejbližší a také nejdůležitější v dané etapě: navyknout rolníky, aby společně obdělávali půdu, společně vykonávali polní práce [...]. Získat stávající JZD k tomu, aby společně obdělávala půdu, přičemž se musíme přirozeně snažit o to, aby obdělávala pokud možno půdu v celé vesnici.“¹³⁵

Podrobně o jednotných zemědělských družstvech a úkolech strany na vesnici hovořil generální tajemník Rudolf Slánský. Zdůraznil složitost socialistické přestavby vesnice, kde stojí proti sobě početná vrstva vesnických kapitalistů a statisíce malých výrobců, z nichž zvláště střední rolník neustále kolísá, a působí zde strach z revolučních přeměn. Jednoznačně zdůraznil, že u nás bude využito zkušeností Sovětského svazu. Už v roce 1949 začalo omezování „kapitalistických živlů“ diferencovaným rozpisem výroby a dodávek, zvýšením všeobecné a zemědělské daně a nyní se pokračovalo výkupem traktorů a těžkých strojů. Slíbil podporu státu dodávkami traktorů, rozšířením sítě STS, úvěry a subvencemi. Průmyslové závody měly svými patronáty poskytovat materiální a politickou pomoc. Konstatoval, že v 3728 obcích byl ustaven přípravný výbor nebo JZD, ale jejich činnost je nepatrná, většinou se pokračovalo v práci strojních družstev. Jen něco přes 300 družstev učinilo první kroky ve společném obdělávání půdy. Tento fakt vysoce hodnotil. V jeho projevu byla JZD rozdělena do tří typů. V prvním typu byl proveden společný osev při zachování mezí, ale polní práce byly vykonávány společně, společně se užívaly potahy a stroje. Sklizeň byla rozdělována individuálně z pozemků každého člena. V druhém typu se rozoraly meze, provedl se společný osev a sklizené obilí se rozdělilo podle podílu, který odpovídal výměře každého člena. V třetím typu odevzdali členové družstva půdu družstvu ke společnému obdělávání a výtěžek se z větší části rozdělil podle vykonané práce a z menší části se hradilo členům pachtovné podle výměry půdy odevzdané družstvu (takových JZD bylo v republice jen 30). I když se v pohraničí objevila JZD, kde členové chtěli společnou rostlinnou a živočišnou výrobu, ústřední výbor doporučoval, aby se tato družstva podrobila pečlivému rozboru a jejich postup schválily ústřední orgány, protože jen dobře hospodařící družstva mohla být příkladem pro soukromé rolníky.

V referátu R. Slánského se v závěrech z dosavadního postupu kolektivizace vyvozovala zásada, že jde o správnou cestu, ale že „k tomu je třeba dlouhé, trpělivé a soustavné práce strany [...] přechod vesnice k socialismu není možno uskutečnit z dneška na zítra, není jej možno ani nadiktovat shora, ani vnutit rolníkům pohrůžkami [...]. Proto se tedy i nadále půjde cestou soustavného vytváření politických, organizačních a materiálních předpokladů pro přechod vesnice k socialismu.“¹³⁶

135 Dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti, projev K. Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 24. 2. 1950, in: Gottwald, K., Vybrané spisy ve dvou svazcích, Praha 1956, s. 136.

136 Jednotná zemědělská družstva a úkoly strany na vesnici, projev R. Slánského na zasedání ÚV KSČ 24. 2. 1950, in: Sborník studijních materiálů.

Předpokladem dalšího rozvoje družstev bylo, aby všichni komunisté viděli v budování JZD hlavní úkol strany v tomto období. V JZD se muselo proboujet, že rozhodujícím článkem je společné obdělávání půdy, ne různá vedlejší činnost. Družstva se měla zbavit vesnických boháčů, kteří do nich vstoupili pro jejich výhody (daňové slevy, menší dodávky, levná možnost obdělávání polí), ale nyní se prý postaví proti společné práci. Za oporu strany se považovali dělníci, kteří bydleli na vesnici a kteří měli být získáni za členy JZD, což se týkalo mládeže i žen, které se doporučovalo navrhnout do funkcí. Zatím se nedařilo řídit a organizovat společnou práci, aby nedocházelo k nespokojenosti členů, a otevřeným problémem zůstávalo správné odměňování společné práce. Zde se očekávalo, že do družstva vstoupí i střední rolník, který by přinesl jak odborné, tak organizační znalosti práce na velkých hospodářstvích.

Velkou pozornost věnovalo zasedání ústředního výboru strany práci traktorových stanic, jejichž činnost zatím neodpovídala potřebám zemědělské výroby. To dokazovaly i výsledky traktorových stanic v Hradeckém kraji, které např. o žních posekaly zhruba 10 000 ha obilovin, což se rovnalo 70 % plánu, průměrný výkon na jeden samovaz byl 52 ha (u soukromých samovazů 51 ha), podobná byla i situace v podzimní orbě. STS se zaměřovaly na dopravu materiálů, které bylo pro ně ekonomicky výhodnější (převezly přes 70 000 tun různých nákladů). Za hlavní nedostatky označilo zasedání nízkou politickou a odbornou úroveň traktoristů, malou aktivitu závodních organizací strany a slabou iniciativu a málo rozvinutou socialistickou soutěž. Bylo rozhodnuto jmenovat v každé stanici zástupce ředitele, který by řídil závodní organizaci KSČ, získat do STS průmyslovou a zemědělskou mládež a podstatně zlepšit organizaci a řízení stanic včetně normování prací a odměňování podle výnosů.

Revize účetnictví ve stanicích v kraji ukazovaly právě na úseku evidence značné nedostatky, např. revize v STS Horní Lánov, okres Vrchlabí, odhalila řadu hrubých závad, nebyla provedena účetní uzávěrka za rok 1949, našly se nepořádky ve fakturách, chybějící účty, nezaplacené faktury za provedené práce atd. Na podzim došlo ke slučování stanic v okresech, např. STS Králíky a Žamberk, Rozďalovice a Kopidlno s Čejkovicemi, Maršov a Úpice s Poříčím u Trutnova, Nový Bydžov zůstal jako opravna, jinak sloučen s STS Chlumeck nad Cidlinou. Tak byla dobudována síť STS v kraji, a to: Broumov, Čejkovice, Česká Skalice, Dobruška, Dvůr Králové, Horní Lánov, Hořice, Chlumeck nad Cidlinou, Jaroměř, Kukleny, Nová Paka, Poříčí u Trutnova, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk, státní strojní opravna v Novém Bydžově, krajská opravna v Kuklenách a krajský sklad náhradních dílů v Chlumci nad Cidlinou. Tato reorganizace byla výsledkem revize, která v srpnu hodnotila poměry na stanicích jako „hrozné, kritické a neudržitelné“.¹³⁷

Tehdejší státní statky neodpovídaly komunistické teorii a praxi v Sovětském svazu a nebyly vzorem zemědělské velkovýroby. To se týkalo hlavně pohraničí, kde měly zachovat přírodu a krajinu (jejíž devastace byla kritizována především odsunutými německými obyvateli), zčásti se podílely na produkci potravin, i když jejich ztráty byly hrazeny ze státního rozpočtu. Kladně byly hodnoceny výkrmny prasat, které vznikly zvláště u státních statků. V řídicích orgánech statků probíhala očista, odešlo

velké množství vedoucích funkcionářů a za ně přicházeli absolventi šestiměsíční školy v Pohořelicích. V každém kraji se mělo vybudovat jedno vzorné hospodářství, které by se stalo pro rolníky příkladem zemědělské velkovýroby. I na státních statcích se zaváděla funkce zástupce ředitele pro politickou práci.

Třetí okruh problémů přestavby zemědělství se týkal rozvíjení „třídního boje“ proti vesnickým boháčům. Nesplnění dodávek podnítilo zjednodušené závěry, že vinny jsou vesnické organizace KSČ, které prý podlely náladám smířlivosti. Námitky pracovníků hospodářských družstev, že dosavadní sklady nestačí na větší množství obilí, byly označeny za podléhání vesnickým boháčům. Poznatky z rozpisu výroby a dodávek na rok 1950, které se měly stát školou „třídního boje“, zatím ukazovaly značnou nejasnost, koho považovat za vesnického boháče, což bylo jednostranně označeno za nízkou uvědomělost, podléhání vlivu boháčů nebo jejich proniknutí do vedení organizací strany. Současně se však varovalo před administrativními opatřeními proti středním rolníkům, kteří jsou tak vřáněni pod vliv boháčů. R. Slánský přímo odsoudil formu rekvizic při vymáhání dodávek u středních a malých rolníků, jak tomu bylo například v některých obcích na Hradecku. Podobné důsledky vyvolalo odebírání strojů středním a malým zemědělcům.

Okresním výborům strany bylo uloženo zajistit pro každou vesnickou organizaci stálého instruktora, aby se už výroční členské schůze v březnu staly začátkem obratu v práci vesnických organizací. Měly zhodnotit stav přípravy pro založení JZD, stav výkupu a rozpis výroby a dodávek na rok 1950. Dalším úkolem byla očista výboru od nerozhodných členů či vesnických boháčů a konečně se mělo přijmout usnesení, jak zajistit jarní práce jako další krok ke společné práci a založení JZD.

Únorové zasedání v roce 1950 svým hodnocením dosavadních zkušeností a vytyčením další cesty našeho zemědělství tvoří určitý mezník v kolektivizaci zemědělství. Přineslo sice pozitivní poznatky, ačkoliv např. konstatování, že rolníci se sami musí přesvědčit o výhodách společné práce, což si vyžádá dlouhou, trpělivou a soustavnou práci strany, se později realizovalo jen metodami administrativního a přímého nátlaku. Orientace na společné obdělávání půdy neřešila v plné míře otázku zvyšování a rentability zemědělské výroby. Pro velkou část rolníků usnesení znamenalo příliš velký skok v jejich myšlení. Podcenily se možnosti vlivu nižších forem družstevnictví, především na úseku zvýšení mechanizace zemědělských prací, včetně lepšího využití lidské práce. Kladně lze hodnotit důraz na ujasnění stupně společenských výrobních vztahů uvnitř družstev, i když druhý a třetí typ nevystihoval tehdejší stav JZD – vždyť naprostá většina JZD odpovídala prvnímu typu, velké množství tvořily přípravné výbory, šlo převážně o menšinová družstva a většina vesnice dosud hospodařila postaru.

Na základě tohoto zasedání ÚV KSČ se zostrila politika zatlačování vlivu „kulků“, někde docházelo až k ekonomické, občas i faktické likvidaci jejich hospodářství. Totéž se týkalo důsledku výkupu jejich strojů, které často nebyly v traktorových stanicích využity, a negativní byl i politický vliv výkupu na rolníky. Poněkud zjednodušeně se chápala socialistická zemědělská velkovýroba, kde za hlavní její znaky se pokládalo rozorání mezí, scelení půdy a později živočišná výroba ve společných stájích.

Musíme mít na paměti, že socializace vesnice probíhala v období tzv. studené války, která přerostla ve vojenské měření sil v Koreji a Indočíně, což působilo na myšlení

rolníků a posilovalo jejich odpor. Situaci v socialistických zemích ovlivňovalo usnesení Informačního byra komunistických a dělnických stran z listopadu 1949, které obvinilo západní státy, že chtějí rozpoutat novou válku, a orientovalo socialistické země, aby zvýšily svou nezávislost na kapitalistickém světě a zajistily dostatek potravin pro své obyvatele. Linie únorového zasedání ÚV KSČ ovlivnila zčásti jarní práce a žně, plně pak byla prosazována v podzimních měsících.

KAPITOLA III.

POČÁTKY PŘECHODU JZD KE SPOLEČNÉ VÝROBĚ

Realizace únorového zasedání ÚV KSČ 1950

Úkoly, které vyplynuly z únorového zasedání ústředního výboru, se zabýval krajský výbor KSČ na svém zasedání 11. a 12. března 1950. Hlavní referát se zaměřil na rozvoj těžkého průmyslu v kraji, který potřeboval získat nové pracovní síly, a na další cestu zemědělství, kde se očekávalo, že družstva zvýší tržní produkci a uvolní pracovní síly. Reagoval na kritiku ústředního výboru za chyby při výkupu v Hradeckém kraji, ale uvedl, že k 15. březnu s náhradním plněním byly dodávky splněny na 100%.¹³⁸ Hlavní potíž viděl v tom, že výkup se dál mimo vesnické organizace strany. Referát soustředil pozornost na řádné provedení jarních prací a v souvislosti s tím požadoval, aby 155 družstev a přípravných výborů přešlo ke společnému obdělávání půdy a rozvínilo plánování zemědělských prací. Dosavadní počet devíti vzorných družstev se měl rozšířit, aby v každém okrese bylo alespoň jedno vzorné družstvo. Krajský výbor požadoval zlepšení práce traktorových stanic po stránce odborné a politické, především ustavit závodní organizace strany a zajistit jejich aktivní práci. Na státních statcích se projevil značný nedostatek pracovních sil a bez zajištění brigád se nedaly jarní práce zvládnout, především u cukrovky a okopanin. Referát se obracel na stranické organizace na závodech, aby pomáhaly přesvědčovat malé rolníky, kteří pracovali v závodech, aby vstupovali do družstev a pomáhali získat střední rolníky.

Zemědělskou politikou se podrobně zabýval poslanec V. Pavlíček. Nejprve uvedl, že v kraji je 58 000 zemědělských závodů, které jsou rozdrobeny do milionu sedmdesáti tří tisíc parcel o průměrné velikosti 21 arů. Znovu upozornil, že je třeba pečlivě vážit, kdo je skutečným třídním nepřítelem, jinak se celá vesnice postaví proti komunistické straně. To potvrdily nejen chyby při plnění dodávek, ale i při výkupu strojů, kde se často vykupovaly stroje i střednímu rolníkovi.

Při rozboru jednotných zemědělských družstev se ukázalo, že sice v každé páté obci je JZD nebo přípravný výbor, ale že činnost vyvíjí nepatrnou, prakticky pokračují v práci jako dřívější elektrárenská nebo strojní družstva. Nakupují traktory, zřizují obecní rozhlas, staví teletníky, drůbežárny, kuchyně, prádelny, přitom často vlastními silami na provedení staveb nestačí, neplní termíny výstavby a neodebírají přidělený materiál, takže je veliká rozestavenost.

Jen v nepatrném počtu obcí a na nepatrné výměře se provedly společné podzimní práce a společný osev ozimů. Šlo o šest družstev a o výměru 204 ha. Ukázala se však řada výhod a Dolany, Kosičky a Strašov se staly cílem četných exkurzí rolníků z celého kraje. Pro společné osevy se kromě devíti vzorných JZD rozhodlo asi dvacet

138 Pšenice 95,5 %, žito 109,8 %, ječmen 95,2 %, oves 95,8 %, hovězí maso 102,5 %, vepřové maso 113 %, mléko 93,5 %, vejce 97,5 %.

dalších družstev. Jestliže bychom použili rozdělení družstev do tří typů podle ústředního výboru, pak v kraji žádné JZD nepatřilo do 3. typu, 5 JZD by odpovídalo 2. typu, ostatní pak 1. typu. Zatím zkušenosti ukazovaly, že zhruba 50 000 rolníků se bude těžko rozhodovat pro vstup do JZD, že přenechat přesvědčování jen sboru instruktorů by nevedlo k dobrým výsledkům. O nutnosti kolektivizace nejsou zatím přesvědčeni ani sami komunisté, řada funkcionářů vesnických organizací není členy JZD, ba ani někteří instruktoři (např. v okrese Dobruška). Naprostá většina dosavadních JZD chce provozovat jen stavební a mechanizační činnost, ale je proti společnému obdělávání půdy. Jarní práce se vůbec neplánují v 7% JZD; 34% JZD počítá s nějakou formou sousedské výpomoci; 41% JZD podchycuje finanční náklady a počítá se společnou prací. Přitom dodržet tyto plány bude vyžadovat velké úsilí a stálou kontrolu. Pozornost je třeba nyní zaměřit na prosazení alespoň skupinových osevů.

Skutečnost, že řada velkých rolníků byla členy družstev a působila i v jejich vedení, protože sami nemohli zvládnout práci, se vykládala tak, že se chtějí podílet na výhodách družstevníků a získat pracovní síly. Oni jsou příčinou, že se malí rolníci stavějí proti společnému obdělávání půdy. Jako odstrašující příklad byl uveden majitel zelinářského velkozávodu, milionář, který byl nejen členem JZD, ale dokonce jeho předsedou. Také v místních národních výborech pocházela asi jedna pětina členů z řad velkých rolníků. Ale nejvíce chyb se projevilo v poměru ke středním rolníkům, kdy majitel páru koní byl často označen za vesnického boháče.

V pohraničí se vytvořilo nejvíce družstev, protože osídlenci nemohli obdělat velké množství půdy a chtěli se zbavit splátek za přidělení usedlosti. Těmto družstvům se nepodařilo poskytnout dostatečnou pomoc. I zde řada rolníků odmítala JZD.

Hlavní úkoly pro práci v JZD byly shrnuty do pěti bodů. První požadoval upevnit ustavená a schválená družstva, rozšířit jejich členskou základnu, hlavně z řad nekomunistů, a vést je ke společnému obdělávání půdy. Druhý bod viděl hlavní nástroj k získání rolníků pro JZD v tom, aby v každém okrese bylo vytvořeno jedno vzorné družstvo. Třetí bod chtěl vnést metodu socialistické soutěže do zemědělství a v kraji rozvinout soutěž o společné jarní osevy. Čtvrtý bod reagoval na potřebu administrativního a finančního pořádku v družstvech a požadoval pomoc účetních odborníků při sestavování finančních plánů. Pátý bod upozorňoval na malé zastoupení mládeže v družstvech, a protože jsou v kraji jen tři předsedkyně JZD, je do družstev nutné získávat ženy, které často stály mimo JZD, a mladé lidi.

Mnohem větší úkoly než v předcházejícím roce čekaly státní traktorové stanice. V roce 1950 byl určen úkol na jeden traktor obdělat 82 ha půdy, celkem provést orbu na 13% orné půdy v kraji, což bylo více než celostátní úkol, který byl 9% orné půdy. Během ledna a února traktoristé navštěvovali rolníky a JZD a uzavírali s nimi smlouvy, zatím jen na 65,7% plánované plochy. V jarních měsících prošlo 164 traktoristů čtrnáctidenním politickým školením. Podle Sovětského svazu měla práce probíhat po skupinách a četách a byly uzavřeny první smlouvy na úvěr a na výnos. To však jen mezi STS Broumov a JZD Ruprechtice a mezi STS Nový Bydžov a JZD Červeněves. Tyto smlouvy byly uveřejněny v tisku, aby se staly vzorem pro další STS a JZD.

Pokud šlo o státní statky, požadovalo se, aby byly vzorem pro plánování jarních prací v JZD i obcích. Ukázkou společného hospodaření pro JZD se měly stát státní

statky v Chlumci nad Cidlinou a v Cerekvici. Na statcích se také začaly zavádět v širším měřítku normy v rostlinné a živočišné výrobě, ale ukazovaly se jako měkké. Hlavním problémem státních statků byl nedostatek pracovních sil, který se řešil převáděním námezdních pracovních sil od soukromníků do veřejného sektoru. Ve velkovýkrmnách bylo úkolem snížit provozní náklady a opatřit si selata z vlastních zdrojů. I když byla selata v kraji vykupována jen pro veřejný sektor, musela být dovážena i z jiných krajů.

Také patronátní činnost se omezovala pouze na pracovní výpomoc, hlavně při stavbách, a na kulturní akce, slabá byla odborná pomoc, i když zde byl často příčinou nedostatek lidí se zemědělskými znalostmi. Nedařilo se také rozvinout spolupráci státních statků s družstvy.

V diskuzi vystoupil ministr František Krajčír, který zdůrazňoval nutnost ofenzivní agitace pro zakládání JZD a základní článek viděl v rozšiřování vzorných družstev jako názorného příkladu pro rolníky. Za hlavní úkol označil přechod ke společnému obdělávání půdy a odstranění negativních jevů v některých JZD, jež poškozují myšlenku kolektivizace. Upozornil na to, že společné obdělávání půdy přinese celou řadu dalších problémů, jako finanční plánování, evidenci práce, rozdělování výsledků práce a další, které se musí včas řešit. Zdůraznil nutnost boje proti vesnickým boháčům, kteří údajně rozbíjejí družstva zevnitř, a uvedl zkušenosti z boje proti „kulakům“ v Sovětském svazu.¹³⁹

Zasedání krajského výboru strany provedlo analýzu práce JZD, STS a státních statků, ale nepodařilo se vždy určit, jaká budou další konkrétní opatření, a především, kdo je bude zajišťovat. Rozhodujícím úkolem bylo zrychlit přechod družstev ke společné práci, protože naprostá většina z nich přešlapovala na místě nebo pokračovala v práci starých typů zemědělských družstev. Stále větší odpovědnost přejímaly stranické a státní organizace, mnohem menší podíl připadal na družstevní rady a Jednotný svaz českých zemědělců.

Zemědělský referát KNV musel plnit od roku 1950 kromě zajišťování rostoucích požadavků na zemědělskou výrobu i úkol získávat rolníky pro založení JZD. Z plánu práce zemědělského referátu na rok 1950 vyplývá, že hlavní náplní stále byly otázky zvyšování zemědělské výroby, kontraktace, úbytek orné půdy, pěstování zeleniny, zemědělská propagace a pomoc JZD se zaměřovala jen na celoroční plány nebo plány jarních, žňových a podzimních prací, zajišťování osiva a hnojiv. V průběhu roku pak docházelo ke změně, kdy odpovědnost za JZD přecházela na zemědělské referáty národních výborů, které byly podřízeny ministerstvu zemědělství. Načas ještě trvala určitá dvojkolejnost, kdy Ústřední rada družstev a její podřízené složky zajišťovaly administrativní záležitosti JZD, ale brzy převzaly odpovědnost zemědělské referáty KNV a ONV, protože činnost JZD se plně orientovala na zemědělskou výrobu. Působnost okresních družstevních rad skončila k 30. září 1950 a 1. října přešly veškeré záležitosti JZD na oddělení JZD při okresních národních výborech včetně schvalování nových družstev. V únoru 1950 byly také předávány vykoupené nemovitosti z tzv. nové pozemkové reformy podle zákona č. 46/1948 Sb., jež byly převedeny

139 Zasedání KV KSČ 11. a 12. 3. 1950, Pochodeň, č. 11, 17. 3. 1950.

na československý stát, do správy a užívání obcí, které je přidělovaly především jednotným zemědělským družstvům. Šlo o hospodářství s výměrou půdy nad 50 ha.

Plenární zasedání KNV na začátku února 1950 projednalo zprávu o činnosti KNV za rok 1949. Při projednávání zemědělské výroby se konstatovalo, že místní národní výbory těžko zajišťují výkup, zvýšené úkoly v rostlinné a živočišné produkci a že nechápou třídní rozpis. Ve 130 obcích se rady MNV postavily proti třídnímu rozpisu, 15 předsedů MNV nesouhlasilo se socialistickým zřízením a asi polovina předsedů nechápala současnou zemědělskou politiku. Za příčinu označilo zasedání to, že 80 předsedů MNV byli vesničtí boháči a že v národních výborech bylo málo mladých lidí. JZD se zakládala více tam, kde předsedové byli voleni z řad dělníků, kteří bydleli na vesnici. Nedařilo se, aby národní výbory spatřovaly své poslání v dodržování plánu zemědělské výroby, odhalování zatajené půdy a zvyšování výroby krmiv. Přitom se požadovalo uvolnění pracovních sil pro těžký průmysl, což muselo nutně vyvolávat odpor u národních výborů, které sledovaly odchody zvláště mladých lidí. A to ohrožovalo splnění výrobních úkolů, protože samotné založení JZD nemohlo odchod pracovních sil ze zemědělství vyřešit. Soukromý sektor nedodržoval osevní plochy a to rovněž narušovalo plán zemědělské výroby.

Státní statky trpěly velkým nedostatkem pracovních sil, na jejich výměře pracovala jen třetina dřívějšího počtu lidí a také výkrmny měly značné ztráty. Traktorové stanice neplnily své úkoly ani ve žních, ani při podzimních pracích. Předností státních statků a družstev bylo jen dobré plnění výkupních úkolů, na rozdíl od soukromých rolníků. Svůj podíl na pomalém výkupu měla hospodářská družstva, i když zde nebrala kritika v úvahu nedostatek skladovacích prostorů. Také národní výbory neměly o stavu výkupu přehled a v živočišné výrobě nedokázaly donutit velké sedláky k plánovanému stavu dobytka, což ovšem mělo své příčiny v odebrání námezdných sil soukromníkům. Většina rolníků se stavěla proti činnosti mimořádných vyživovacích komisí, které vloni zajišťovaly splnění dodávek mléka.

Diskuze upozornila na řadu nedostatků při rozpisu dodávek, kdy velcí sedláci využívali kontroly užítkovosti k snížení dodávek, újezdní tajemníci neznali často problémy JZD, projevoval se nedostatek krmiv a stájí pro velký růst živočišné výroby, zvláště v okresech Jaroměř a Jičín. Závěr zasedání požadoval zakládání JZD jako cestu k řešení obtíží soukromých rolníků, řešení živočišné výroby viděl v odebrání stájí vesnickým boháčům a v řadě připomínek se prý odráží podléhání náladám na vesnici. Zasedání schválilo krajskou mimořádnou vyživovací komisi a bylo odrazem toho, že začínaly převládat metody přímého tlaku na rolníky a že ustupovala do pozadí zásada dlouhodobé přesvědčovací práce na vesnici.

Pro celé národní hospodářství hrálo splnění plánovaných úkolů v zemědělské výrobě velkou úlohu, protože potřebu potravin, i když od 1. října 1949 došlo k uvolnění jejich základních druhů, se dařilo zabezpečovat jen s velkými obtížemi. A právě od severovýchodních Čech se očekávalo, že sehrají v tomto směru významnou úlohu v rostlinné nebo živočišné výrobě a že pomohou zásobovat i ostatní kraje republiky.

Jaké byly v kraji podmínky pro splnění těchto požadavků? Plán zemědělské výroby počítal na rok 1950 s výměrou orné půdy 229 251 ha, z toho obhospodařovali soukromí rolníci 221 904 ha, státní statky 7621 ha a státní lesy 86 ha. Už nyní se projevila

tendence úbytku orné půdy, která pak přes všechny snahy pokračovala i v dalších letech. Oproti roku 1949 ubylo 1738 ha orné půdy, většina úbytku připadala na pohraniční okresy, kde došlo k jejímu zalesnění, část přešla do státních statků a lesů, protože osídlenci začali opouštět své usedlosti. Ve vnitrozemí se projevil nezájem o půdu, která byla vykupována podle zákona o nové pozemkové reformě, protože nájemci ji nedostali do vlastnictví a chyběly pracovní síly. Největší úbytky půdy připadly na okresy Broumov, Dobruška, Dvůr Králové, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov. Toto číslo nebylo přesné, pravděpodobný úbytek byl vyšší, protože když v březnu 1950 přejímaly státní statky na Broumovsku půdu, ukázalo se, že z 1065 ha orné půdy bylo 929 ha zalesněno, aniž by osídlenci požádali o změnu kultur.¹⁴⁰

V kraji se hlásilo k zemědělství 24,1% obyvatel, v roce 1947 měly převahu zemědělského obyvatelstva okresy Jičín, Nový Bydžov, jen velmi malou okresy Dobruška a Hořice. Zemědělské závody v kraji, kterých bylo 60 016, tvořily převážně závody do 5 ha.

Tabulka 6: Počet závodů podle výměry k 1. 1. 1950

Výměra	Počet závodů
do 2 ha	22 672
2–5 ha	14 830
5–10 ha	12 655
10–20 ha	8 407
přes 20 ha	1 452
Celkem	60 016

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1263.

Závody do 5 ha, kterých bylo 62,5% ze všech zemědělských závodů, neměly ani tažnou sílu, ani strojní vybavení. V roce 1950 bylo v kraji 25 794 tažných koní, 3655 tažných volů a právě v malých hospodářstvích 55 690 tažných krav. V soukromých hospodářstvích zůstalo 30 658 HP traktorů.

Pokud šlo o pracovníky v zemědělství, k 1. říjnu 1949 zde pracovalo 108 514 pracovníků, z toho 48 275 žen. Největší část tvořili majitelé zemědělských závodů (51 727, z toho 10 546 žen); rodinných příslušníků, kteří trvale pracovali v zemědělství, bylo 51 556, z toho 34 884 žen; stálých zemědělských dělníků k potahům bylo 1493, z toho 287 žen; k stájovým pracím 1799, z toho 1080 žen; ostatních zemědělských kvalifikovaných dělníků bylo 448, z toho 241 žen. K nim je nutno připočítat sezonní dělníky, kteří byli zaměstnáni od 15. března do 15. listopadu a jichž bylo 1491, z toho 1237 žen.¹⁴¹

Zemědělský referát KNV zpracoval k 31. prosinci 1949 potřebu pracovníků v zemědělství na rok 1950 a došel k číslu stálých pracovníků 95 907, z toho žen 49 199, a vykázal úbytek 1491 pracovníků, z toho 704 žen.

Největší úbytky připadaly na okres Dobruška (272), Hořice (263), Rychnov nad Kněžnou (135), Nová Paka (132), Broumov (130), Hradec Králové (123), Náchod (103)

140 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1263, 1264.

141 Tamtéž.

a Trutnov (102), v ostatních šesti okresech nedosahoval čísla sto. (Čísla pravděpodobně nezachycovala přesný stav, spíše byl úbytek větší.) Výpočet byl přibližný, např. v živočišné výrobě se vycházelo z potřeby jednoho pracovníka na 10–15 kusů krav s dojením, na 20–24 krav bez dojení, u prasat na 40–50 kusů. Šlo spíše o vytipování volných pracovních sil v zemědělství, které by mohly přejít do těžkého průmyslu po provedení kolektivizace.¹⁴²

Jaký byl stav v jednotlivých okresech?

Okres Broumov, kde bylo 2154 zemědělských závodů, převážně ve velikostní skupině 10–20 ha (912) a 5–10 ha (470), obhospodařoval 22 157 ha zemědělské půdy, z toho 15 477 ha orné, přičemž na státní statek z toho připadalo 756 ha zemědělské a 414 ha orné půdy. V zemědělství pracovalo 4550 osob, z toho 2330 žen, a pro rok 1950 scházelo 4692 pracovníků.

V okrese Dobruška převládaly závody do 2 ha (2154), 2–5 ha (1524) a 5–10 ha (1247) z celkového počtu 5812 závodů. Celková výměra zemědělské půdy činila 27 782 ha, orné 21 254, z čehož na státní statek připadalo 682 ha zemědělské a 170 ha orné půdy. Stálých pracovníků bylo 8449, z toho 4008 žen, a pro rok 1950 chybělo 661 osob.

V okrese Dvůr Králové bylo 2657 zemědělských závodů, nejvíce do 2 ha (917), 2–5 ha (516), v osídlené části 5–10 ha (707) a 10–20 ha (506), které obhospodařovaly 15 095 ha zemědělské půdy (z toho státní statky 1123 ha), z toho 11 255 ha orné (z toho státní statky 716 ha). V zemědělství pracovalo 3580 osob, z toho 1178 žen, pro rok 1950 bylo potřeba 58 pracovníků.

Okres Hořice měl 3742 zemědělských závodů, nejvíce do 2 ha (1395), 2–5 ha (858), 5–10 ha (978) na 16 262 ha zemědělské půdy (z toho státní statek 268 ha) a 13 502 ha orné půdy (z toho státní statek 230 ha). V zemědělství pracovalo 6478 osob, z toho 2962 žen, pro rok 1950 požadoval okres 651 pracovníků.

V okrese Hradec Králové bylo 6710 zemědělských závodů, převážně do 2 ha (3232), 2–5 ha (1366) a 5–10 ha (1190), které hospodařily na 30 058 ha zemědělské půdy (státní statek z toho 929 ha), z toho bylo 25 219 orné půdy (státní statek 718 ha). K zemědělství příslušelo 11 130 osob, z toho 4595 žen, a pro rok 1950 scházelo 2489 pracovníků.

Okres Jaroměř vykázal 2866 zemědělských závodů, nejvíce bylo v nižších skupinách (do 2 ha 834; 2–5 ha 647; 5–10 ha 760), které hospodařily na 19 062 ha zemědělské půdy (z toho státní statek 726 ha), z toho bylo 15 480 orné půdy (státní statek 560 ha). V okrese pracovalo v zemědělství 5139 osob, z toho 2417 žen, a chybělo 5410 pracovních sil.

V okrese Jičín se zemědělstvím zabývalo 6789 závodů, nejvíce bylo ve skupinách do 2 ha (2733), 2–5 ha (1828), 5–10 ha (1423). Zemědělské půdy v okrese bylo 30 072 ha (státní statky 29 ha), orné půdy 24 553 ha (státní statky 416 ha). Zemědělstvím se živilo 10 384 osob, z toho 5627 žen, potřeba nových pracovních sil zde byla malá, jen 81 osob.

V okrese Náchod bylo 4635 zemědělských závodů, nejvíce ve skupině do 2 ha (2569) a 2–5 ha (1044), které hospodařily na 13 816 ha zemědělské půdy (státní statky 380 ha)

a 8738 ha orné půdy (státní statky 245 ha). V zemědělství pracovalo 5749 osob, z toho 2566 žen, požadovalo se 136 pracovníků.

V okrese Nová Paka bylo 2938 zemědělských závodů, nejvíce do 2 ha (1232), 2–5 ha (693) a 5–10 ha (593), které obhospodařovaly 12 487 ha zemědělské půdy a 8918 ha orné půdy (výměra státních statků neuvedena). K zemědělství se hlásilo 5176 osob, z toho 1988 žen, a pro rok 1950 okres požadoval 145 pracovních sil.

V nejúrodnějším okrese Nový Bydžov bylo 7191 zemědělských závodů, nejvíce do 2 ha (2522), skoro stejně ve skupině 2–5 ha (2297) a 5–10 ha (1731). V okrese zabírala zemědělská půda 31 095 ha (státní statky 440 ha), z toho 26 210 ha orné půdy (státní statky 330 ha). V zemědělství pracovalo 18 325 osob, z toho 7896 žen, pro rok 1950 chybělo 155 pracovníků.

Rychnov nad Kněžnou měl 5751 zemědělských závodů, nejvíce ve skupinách do 2 ha (2267), 2–5 ha (1632), 5–10 ha (1083), v osídlené části 10–20 ha (639), které hospodařily na 29 066 ha zemědělské půdy (státní statky 1387), z toho na orné půdě 20 158 ha (státní statky 295 ha). K zemědělství se hlásilo 12 800 osob, z toho 5082 žen, potřeba pro rok 1950 činila 565 osob.

Horský okres Trutnov měl jen 2766 zemědělských závodů, nejvíce ve skupině do 2 ha (1013), 2–5 ha (617), 5–10 ha (471) a 10–20 ha (618), které hospodařily na 20 045 ha zemědělské půdy (státní statky 3607), z toho 11 791 ha orné půdy (státní statky 1605 ha). V zemědělství pracovalo 5047 osob, z toho 2233 žen, potřebu však okres hlásil jen 92 pracovníků.

Horský okres Vrchlabí měl jen 1505 zemědělských závodů, nejvíce do 2 ha (551) a 10–20 ha (413), které hospodařily na 10 942 ha zemědělské půdy (státní statky 958 ha), z toho bylo 6880 ha orné půdy (státní statky 281 ha). V zemědělství bylo zaměstnáno 3306 osob, z toho 1478 žen, potřeba bylo opět jen 55 lidí.

Horský okres Žamberk měl 4500 zemědělských závodů, poměrně rovnoměrně byly zastoupeny všechny velikostní skupiny, do 2 ha (1003), 2–5 ha (1131), 5–10 ha (1216) a 10–20 ha (1014). V zemědělství pracovalo 9021 osob, z toho 3915 žen, potřeba na rok 1950 bylo 93 lidí.

Hospodářství nad 20 ha patřila tzv. vesnickým boháčům a bylo jich v kraji 1452, nejvíce v okresech Dobruška (215), Hradec Králové (205), Jičín (167), Žamberk (136), Rychnov nad Kněžnou (130), Broumov (123), Jaroměř (113), v ostatních okresech nedosahoval počet jednoho sta.¹⁴³

Přitom se počítalo s tím, že v nejúrodnějších vnitrozemských okresech a v podhorských chovatelských okresech (Rychnov n. Kněžnou, Žamberk) patří k této vrstvě i hospodářství s výměrou 10–20 ha, výjimečně dokonce 5–10 ha.

Zde je třeba vycházet z toho, že čísla z okresů nejsou zcela přesná, zvláště v potřebě pracovníků pro rok 1950, kde některé okresy počítají i potřebu osídlenců, např. Broumov, jinde jde jen o požadavky státních statků.

Potřeby pracovníků podle okresů se rozcházejí zhruba o 4000 osob (13 362) s požadavkem krajského národního výboru (9577). Přesto se ukazovalo, že potřeba

143 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1263. Čísla je třeba vnímat jako orientační. Záleželo totiž na každém ONV, jak znal potřeby pracovníků pro zemědělství. Právě zde jsou značné rozdíly mezi okresy.

pracovních sil, zvláště v pohraničí, bude jednou z hlavních otázek pro splnění úkolů na úseku zemědělství.

Plán na rok 1950 předpokládal růst rostlinné i živočišné výroby a ministerstvo zemědělství dodatečně požadovalo podstatné zvětšení ploch cukrovky, brambor, ječmene a zeleniny, další zvýšení stavu hospodářských zvířat, aby tak došlo k odstranění následků sucha v roce 1947. Cesta se viděla v přesunech plemenného skotu do státních statků a jednotných zemědělských družstev. Plán počítal se snížením plochy obilovin ze 109 720 ha na 100 601 ha, tj. o 9119 ha (= o 9,1%), naopak se zvyšovala výměra olejnin o 248 ha, zeleniny o 60 ha, brambor o 3221 ha, cukrovky o 3000 ha. To znamenalo, že na rozšíření krmivové základny, jež bylo nutné vzhledem k rychlému růstu živočišné výroby, zbylo jen 2590 ha, tj. růst o 2,3%, což nemohlo v žádném případě stačit k produkci dostatku krmiv. Přitom rostlinná výroba byla stále roztržena do mnoha parcel, v horských oblastech zůstala velká plocha půdy nevyužita. Živočišná produkce měla vyrobit proti roku 1949 o 1 719 809 kg masa více, tj. růst o 5,8%, a mléka o 13,9% více. Zde chyběly potřebné stájové prostory, pastevní odchov nebyl dobře organizován, projevoval se nedostatek krmiv a chyběly chladírenské a konzervárenské prostory. Jednotlivé okresy žádaly změnu plánu, např. okres Náchod nesouhlasil s výší dodávek mléka a požadoval snížení o 1,2 mil. l, protože scházela krmivová základna, vhodná telata pro zvýšení stáda a byl zde velký počet samozásobitelů. Nejvíce protestů bylo proti rozšíření ploch cukrovky, kde šest okresů žádalo o snížení plochy o 602 ha (Hořice 73 ha, Hradec Králové 183 ha, Jičín 131 ha, Nový Bydžov 90 ha, Nová Paka 5 ha, Rychnov nad Kněžnou 120 ha). Hlavními důvody byl nedostatek vhodné půdy, plocha cukrovky zabírala v některých obcích až 32% orné půdy nejlepší kvality. Cukrovka nebyla plánována jen v okresech Trutnov a Vrchlabí a růst oproti roku 1949 činil např. v okrese Jičín 715 ha (celkem 3568 ha), v okrese Nový Bydžov 685 ha (3425 ha), v okrese Hradec Králové 522 ha (celkem 2552 ha). Zvýšený plán nebral v úvahu růst potřeby pracovních sil, snížení výnosů na méně vhodné půdě a u osídlenců malé zkušenosti s pěstováním této plodiny.

V živočišné výrobě se objevila řada nedostatků v pohraničí, kde návrh vycházel z výměry půdy osídlenců, ale zde už velké plochy převzaly státní statky a řada osídlenců nezvládla problémy zemědělské výroby, ale nebylo možné je vysídlit, protože neměl kdo převzít jejich půdu. V řadě okresů chyběly malým a středním rolníkům stájové prostory. Celkový plán skotu měl činit 267 500 kusů, ale okresy navrhovaly jen 259 209 kusů, tj. o 8291 kusů méně. Jednalo se hlavně o telata, kde okresy šly o 1325 kusů pod směrné číslo, zato navrhovaly více dojníc (o 1872 kusů), aby mohly zajistit splnění dodávek mléka. Také u prasat bylo směrné číslo na okresech zvýšeno o 1847 kusů, totéž se týkalo drůbeže, protože směrné číslo ministerstva zemědělství 60 325 neodpovídalo stavům v kraji. Kraj měl dodat 16 927 750 kg jatečného a užitkového skotu, okresy navrhovaly 16 215 321 kg, což s neurčenými dodávkami jatečných telat odpovídalo směrnému číslu KNV. Směrné číslo dodávky jatečných a užitkových prasat 10 867 389 kg bylo vstřícnými plány okresů zvýšeno o 10 000 kg. Směrné číslo dodávky mléka v soukromém sektoru 153 794 000 l znamenalo zvýšení proti roku 1949 asi o 32 mil. l, což představovalo průměrnou dojivost 3,68 litru na krávu a den (skutečnost 1949 byla 2,96 l). Okresy žádaly snížení o 19 307 850 l, hluboko pod směrné číslo šly okresy Hořice,

Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a Žamberk a nejvíce se mu přiblížily okresy Dvůr Králové, Hradec Králové, Trutnov a Vrchlabí. Návrh ministerstva zemědělství požadoval dodávku 135 mil. l, oproti roku 1949 o 14 mil. l více a zvýšení dojvosti z 2,96 l na 3,20 l v roce 1950. Okresy upozorňovaly na nedostatek stájových prostor a krmiv (Dobruška, Hořice, Nová Paka) a finančních prostředků na nákup krav, zvláště v pohraničí (Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou). V produkčních okresech neplnili plánované stavy především velcí rolníci pro nedostatek pracovních sil (Jičín, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou), i když v okrese Jičín byly nařízeny přesuny dobytka z obcí, kde se stavy neplnily. MNV viděly nemožnost dát příkaz velkým rolníkům, aby splnili plánované stavy dobytka, protože ti neměli k tomu dostatek pracovních sil, a rolníci vystupovali proti mimořádným vyživovacím komisím, zvláště při kontrole dodávek mléka.¹⁴⁴

Plán počítal se zvelebením chovu hospodářských zvířat především přesunem nejlepších kusů do JZD a státních statků, protože chovatelství v Hradeckém kraji bylo vyspělé a kraj byl v chovatelství na prvním místě v republice. Přitom se však ukazovalo, že pro soukromé rolníky je plemenářská práce zdrojem značných zisků, že chovatelé tvoří podstatnou část vesnických boháčů a odpůrců zakládání JZD. Proto se počítalo, že chovatelskou práci převezmou státní statky a družstva, ovšem pro to v tomto období nebyly podmínky.

V tisku a přednáškami byly propagovány zásady sovětské agrobiologie, ale značně všeobecně, někdy se těžko daly aplikovat na naše poměry, nesly často pečeť své doby, takže se spíše uplatnily ve školách, kde se zakládaly mičurinsko-lysenkovské kroužky, v Hradeckém kraji jich bylo nejvíce z českých krajů, ale zemědělskou praxi a samotné zemědělce prakticky neovlivnily.

Plán stavebních investic pro JZD za rok 1950 počítal nejprve s 18 mil. Kčs, nejvíce v okrese Hradec Králové 2,5 mil. Kčs, Vrchlabí 2,3 mil. Kčs, nejméně v okresech Jičín 435 000 Kčs, Dvůr Králové 500 000 Kčs a Hořice 850 000 Kčs. Naprostá většina staveb byly drůbežárny, teletníky, kolny na stroje, prádelny a zavařovací kuchyně. Největší počet staveb byl plánován v okrese Žamberk (5), nejmenší v okrese Dvůr Králové (1), průměr byl 3 až 4 stavby v okrese. Přitom bylo třeba nejprve dokončit stavby rozestavěné v roce 1949, jejichž hodnota tvořila částku 6,9 mil. Kčs. Šlo o 44 staveb, opět stavby tradiční, nebyl v nich ani jeden kravín nebo vepřín. Zemědělský referát požadoval, aby zemědělské stavby převzaly Čsl. stavební závody, protože zkušenosti z roku 1949 ukázaly, že větší stavby nemohou JZD provádět svépomocí, že nemají odborné síly a že nyní musí připravovat a provádět scelování půdy. Částka na stavební investice se zdála být nízká, protože stavební organizace účtovaly ceny mnohem vyšší. Referát upozorňoval, že řada rozestavěných staveb roku 1949 nebyla pojata do plánu na rok 1950. „Zásady pro povolování stavebních investic JZD a ZVD“ z počátku roku 1950 počítaly se značně omezenými finančními prostředky a neměly být rozšiřovány proto, aby nedošlo ze strany JZD k hromadným požadavkům na podporu ze státních prostředků. Jako přísně důvěrné byly uloženy u vedoucích tajemníků krajských družstevních rad.¹⁴⁵ V průběhu roku s přechodem na společné ustájení vzrostla cel-

144 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1263, 1264.

145 Tamtéž, k. č. 1269, 1266.

ková částka na 40,385 mil. Kčs, především na stavby a adaptace kravínů. Plán počítal s rekonstrukcí závodů masného průmyslu v Hradci Králové, Jablonném nad Orlicí, Trutnově a Vamberku, a mlékáren a vybudováním dvou sušáren mléka v Novém Bydžově a Opočně.¹⁴⁶

Výrobní a výkupní plán na rok 1950 se začal připravovat od září 1949 a začátkem listopadu měl být schválen radou a plénem KNV. Nejprve byla do okresů a obcí zaslána směrná čísla a v okrese vytvořeny sbory instruktorů tak, aby nejvýše na dvě obce připadal jeden instruktor. Od 10. října 1950 měly být výsledky v každé obci vyhlášeny na veřejné schůzi a zde podepsány výrobní a výkupní úkoly. Kde bylo schváleno JZD, tam podpis provádělo družstvo. Směrnice ministerstva zemědělství však byly několikrát měněny, úkoly byly předány na kraje na samém začátku prosince 1949, odtud putovaly na okresy a pak obce, kde se měly smlouvy podepsat do 17. ledna 1950. Na obce šli zástupci ONV a členové mimořádných vyživovacích komisí.

Směrnice ministerstva zemědělství a ministerstva výživy rozdělovaly zemědělské závody do šesti skupin: I. nad 20 ha zemědělské půdy (z. p.), II. 15–20 ha z. p., III. 10–15 ha z. p., IV. 5–10 ha z. p., V. 2–5 ha z. p., VI. do 2 ha z. p. Obce stanovily reálný hektarový výnos, pak tržní množství bez samozásobitelských dávek (ty byly menší, protože chléb a pečivo byly ve volném prodeji), potřebu osiva a určily dodávkové úkoly. Směrnice přímo stanovily: „Na volném trhu nechť prodává malý a střední rolník co nejvíce a vesnický boháč co nejméně.“ To znamenalo, že u velkých rolníků se celé tržní množství rovnalo dodávkovým úkolům, u ostatních rolníků byl dodávkový úkol nižší než tržní množství. Hlavním požadavkem bylo zajistit celkový dodávkový úkol obce, pak teprve rozdělit úkoly mezi rolníky. U osiv a sadby, cukrovky, čekanky, olejnin, kromě máku, se tržní množství rovnalo úkolu dodávky. U dodávek živočišných produktů se dávala možnost plnění malým rolníkům, což bylo cenově výhodné, ale naráželo v praxi na nedostatek krmiv.

Rozpis narážel na obtíže u rolníků, jelikož pro ně byl určujícím hlediskem pro zaměření výroby zisk. Proto se zvláště velcí sedláci bránili dodržování osevních ploch, snažili se zatajovat půdu i dobytek, kde stavy byly většinou pod směrnými čísly. Velmi těžko se prosazoval třídní rozpis, naráželo se na odpor i u malých a středních rolníků nebo i místních národních výborů (124 MNV se dopustilo chyb v rozpisu proti směrným číslům, 130 MNV proti třídním rozpisům).

Jarní práce a jejich plány

Závěry únorového zasedání se měly projevit už v přípravě a průběhu jarních prací, aby se nejen zajistilo splnění úkolů druhého roku pětiletky, ale aby došlo k rozvoji JZD a jejich prostřednictvím k rozšíření společné práce v zemědělství. Vláda přijala už 24. ledna 1950 usnesení „O zajištění jarních prací“. V něm byl vyhodnocen první rok pětiletky, kde jen výsledky v obilninách a stavech dobytka se přiblížily směrným číslům plánu, značně pod plánem zůstaly cukrovka, brambory a chmel. V živočišné

výrobě sice byly splněny stavy dobytka, ale ne u krav (jen 97,4% plánu), což se odrazilo v plnění dodávek mléka (jen 96,3% plánu). Přesto se počítalo, že družstva, státní statky a traktorové stanice budou cestou ke splnění vyšších úkolů v roce 1950.

V každém JZD a obci měly být zpracovány plány jarních prací, které by obsahovaly termín jejich zahájení, potřebu a stav mechanizačních prostředků, využití zákona 55/1947 Sb. a u nevyužitých strojů provést výkup pro JZD nebo STS. Termín zpracování okresních plánů jarních prací byl 19. února 1950 a v obcích 1. března 1950. Traktorové stanice přecházely k řádnému uzavírání smluv s družstvy a malými a středními rolníky a měly pomoci v družstvech a státních statcích tyto plány zpracovat.

Cílem plánů bylo podstatné rozšíření společných osevů, pro něž se uvolňovala další minerální hnojiva. To platilo i pro rozšíření ploch cukrovky, jejichž dodržení se bezpodmínečně požadovalo. Objevil se požadavek rozšíření travoplní soustavy. Protože ve stavech dobytka byla značná část kusů nekvalitních, JZD do konce roku 1950 je měla nahradit plemenným dobytkem a stále aktuální bylo vyřazení krav z tahu.

Začátkem února probíhaly v okresech konference nebo aktivity funkcionářů JZD a JSČZ, které tyto úkoly znovu projednávaly, např. 6. února 1950 to bylo v okrese Nová Paka a Nový Bydžov. Zde zazněla řada upozornění na nedostatky při zajišťování zemědělské výroby, jako byl značný nedostatek sadbových brambor a krmiv pro dobytek.

Rada KNV projednala vládní usnesení na mimořádné schůzi 10. února 1950 včetně úkolů pětiletky v zemědělství, kde hlavní problém viděla ve zvýšení plochy a výnosů cukrovky, brambor a zeleniny a v zajištění podstatného zvýšení živočišné výroby včetně krmivové základny. V pondělí 13. února 1950 se sešli krajští instruktoři pro jednotlivé okresy, aby tyto úkoly zajistili včetně vypracování plánů jarních prací. Koncem února byly do obcí zaslány předtisky plánů, které zpracoval Jednotný svaz českých zemědělců. Ten také svolal aktiv svých funkcionářů k zajištění druhého roku pětiletky. Místní sdružení JSČZ v obcích svolala veřejné schůze k problémům zemědělské výroby, plánům jarních prací a společným osevům.

Vypracování plánu jarních prací však zdaleka nepostupovalo podle usnesení KNV, ještě na konci února ve většině družstev a obcí nebyly plány zpracovány. Velkou část plánu zpracovali jednotlivci, nebo několik funkcionářů v obci, např. na Jičínsku byla většina plánů vrácena k přepracování. V okrese Nový Bydžov se vytvořila okresní komise pro plány jarních prací a 52 instruktorů pomáhalo plány vypracovat. Někde byly přijaty hodinové normy prací, které počítaly s využitím malých rolníků při pracích na cukrovce a sadbě brambor. Koncem března bylo sestaveno v kraji 488 plánů, z toho jen v 85 JZD, kde se alespoň na části výměry prováděly jarní práce skupinově. Kromě toho přistoupili na práci ve skupinách rolníci v 30 obcích, kde nebylo založeno JZD, zatímco v obcích s JZD se pracovalo postaru. Družstva se bránila přidělování půdy z převzatých velkostatků a farských pozemků, a pokud souhlasila, tak právě na této půdě byl prováděn společný osev. Někde se pro společný osev rozhodla jen skupina členů družstva na části pozemků, např. v JZD Koclířov (první JZD v okrese Dvůr Králové) uskutečnilo 10 členů bez ohledu na ostatní společný osev na 35 ha z celkové výměry 80 ha (v tom bylo 14 ha obecní a farské půdy).¹⁴⁷

Průběhem jarních prací se proto na začátku dubna zabýval krajský výbor KSČ, který věnoval pozornost uplatňování přechodu ke společné práci v JZD, která měla sehrát roli průkopníků nových metod v zemědělské výrobě, i v obcích, protože společná práce měla být přípravou pro založení družstva.¹⁴⁸ Zpráva konstatovala, že v kraji je 160 JZD, z nichž v 118 zpracovali plány jarních prací. Z toho v 38 JZD se pracovalo ve skupinách bez společných osevů, takže šlo vlastně jen o sousedskou výpomoc. V 62 JZD proběhly skupinové osevy při zachování mezí, ale společně využívali družstevní a soukromé potahy a stroje. Jen zčásti bylo přijato takové hodnocení ruční práce, aby byli oslabeni velcí sedláci. Celkem se provedly společné osevy na 3342 ha orné půdy kraje z celkové výměry 241 042 ha.

I když bylo v kraji zpracováno asi 600 až 700 plánů jarních prací, velká část z nich zůstala na papíře. Formuláře JSČZ rozeslané do obcí byly velmi nejasné a spíše odrazovaly od plánování. Směrnice z KNV a ONV nebyly nejdříve projednány ve vesnických organizacích, to bylo provedeno až dodatečně, kdy už se jimi zabývaly místní národní výbory a už se nedalo nic změnit. Proto bylo organizacím uloženo, aby se zaměřily na kontrolu průběhu jarních prací. Vážným problémem bylo kolísání komunistů ve vesnických organizacích v poměru k JZD, kde stále část členů odmítala založení družstva. Krajský výbor KSČ žádal organizace v průmyslových závodech, aby přesvědčily kovorolníky, především členy strany, ke vstupu do družstev, organizovaly zájezdy dělníků na vesnici a pomohly přesvědčit rolníky ke vstupu do JZD. Závody měly formou patronátů poskytnout družstvům odbornou pomoc při plánování a účetnictví. Při okresních výborech strany se budovaly sbory instruktorů pro JZD, které si jedenkrát za měsíc měly vyměňovat získané zkušenosti. Okresním výborům bylo uloženo zpracovat plán jednání o problémech zemědělství a zakládání JZD, jejich upevňování a získávání nových členů.

Nástrojem dalšího omezování velkých rolníků se stala kontrola osevních ploch, kterou zajišťovaly okresní výbory KSČ prostřednictvím mimořádných vyživovacích komisí a národních výborů. Ve dvou až třech obcích každého okresu měla proběhnout vzorná kontrola u vesnických boháčů a uložily by se tresty, aby se tak podtrhla závažnost této akce pro kontroly v ostatních obcích.

V jarních pracích se očekávalo, že především JZD dokáží přednost společné práce a stanou se vzorem pro soukromé rolníky, aby vstupovali do družstva, aby se rozšířila členská základna stávajících JZD a rychleji se zakládala nová. Koncem března 1950 bylo v kraji 160 JZD. Zemědělský referát KNV provedl jejich zařazení do typů, které vycházely z referátu Slánského, ale členění bylo podrobnější. Nejvíce JZD bylo tzv. 1. typu (42), kde družstva nezpracovala plán jarních prací, rolníci pracovali zcela individuálně, JZD bylo ustaveno jen formálně. V 2. typu bylo 38 JZD, družstva zpracovala plán jarních prací včetně finančního plánu, parcely zůstaly roztříštěné, ale zemědělci pracovali ve skupinách na svém i na cizím. 3. typ měl dvě skupiny A a B. V typu 3. A (41 JZD) provedli členové družstva společný osev při zachování mezí, pracovali společně ve skupinách včetně společného užívání strojů a potahů. Sklizeň plánovali individuálně. Společný osev ale provedli jen na půdě, kterou získali od Národního

pozemkového fondu, z národní správy a podobně. V typu 3. B (21 JZD) společný osev uskutečnili na vlastní půdě členů, aby lépe mohli využít strojů, ale zachovali meze. Ve 4. typu (18 JZD) byl společný osev proveden se současným rozoráním mezí, práce se prováděly ve skupinách včetně sklizně a ta byla rozdělena podle výměry (nejdále došlo JZD Dolany). V 5. typu, kde mělo půdu převzít JZD a odměňovat podle vykonané práce, nebylo v kraji žádné družstvo.¹⁴⁹

Zpráva o činnosti družstev z dubna konstatovala, že situace v družstvech je značně různorodá, např. první JZD v kraji Havlovice v okrese Trutnov (přípravný výbor /PV/ vznikl 14. dubna 1949) už nevyvíjelo žádnou činnost. V kraji bylo devět vzorných JZD a hlavní náplní práce družstva zůstávala výstavba společných zařízení (prádelen, sušáren, kůlen atd.), které s řadou obtíží vznikaly v 22 družstvech. Stavby často neodpovídaly počtu členů a půdní základně, což se ukazovalo jako nedostatek většiny družstev. Společná práce se zaměřila na odvoz osiv, hnojiv, sádí z hospodářských družstev (v 97 JZD) a na provádění jarních prací. Společné osevy v různém stupni byly uskutečněny v necelých 70 JZD, společné práce byly organizovány v 91 JZD, často šlo spíše o sousedskou výpomoc, ale i tak se projevoval odpor proti společné práci, např. v okrese Jaroměř ve Smržově, Hubilesi, Slotově, Habřině, ve Velké Jesenici se proti společné práci postavily ženy, a muži si proto zřídili společnou kuchyň v Mízkolesech i Dolanech. Celková činnost družstev byla slabá, což potvrzovalo i hlášení z okresu Nový Bydžov, kde z 12 JZD a 1 PV JZD se 8 označovalo jako předtyp, protože se pracovalo zcela individuálně. V JZD Červeněves, kde provedli společný osev na rezervní a zčásti i členské půdě, se rolníci postavili proti scelení půdy a hrozili, že si půjdu stěžovat na ministerstvo zemědělství a do vlády. Mnohem rychleji se pro společné osevy a hospodářsko-technickou úpravu půdy (HTÚP) rozhodovala družstva v pohraničí, např. v okrese Trutnov se HTÚP buď skončila, nebo prováděla, stranou zůstávalo jen několik rolníků v obci, i když družstva oslabovaly osobní spory členů. Odpor proti společným osevům se soustřeďoval do neosídlených starých obcí na Úpickou, např. Havlovic, Odolova a Rтынě v Podkrkonoší.

Jestliže plán jarních prací zpracovalo kolem 115 JZD, pak celoroční plán byl přijat v 15 družstvech,¹⁵⁰ přičemž skutečné plány byly jen v JZD Heřmánkovice a JZD Miletín. Kontrola prováděná v družstvech pracovníky okresních a krajské družstevní rady zjistila, že řada JZD vůbec nepracovala podle plánu jarních prací. Plně se nedařilo splnit úkol, aby byly v jarních pracích vyřazeny z tahu krávy prací STS nebo družstevních traktorů. Společnou prací bylo vyřazeno z tahu jen 521 krav. Odměna za společnou práci byla účtována podle plánu odpracovaných hodin, nikde nebylo použito nějakých pracovních norem. Zde byly největší nejasnosti, např. JZD Chotěvice v okrese Vrchlabí po dva měsíce vyplácelo každé rodině 3000 Kčs bez ohledu na množství vykonané práce.¹⁵¹

V živočišné výrobě převládal individuální chov v soukromých chlévech, jen v převzatých usedlostech byly společné stáje. Jednalo se o JZD Červeněves a Nepochy (Nový

149 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1266.

150 V okresech Broumov, Hradec Králové, Jaroměř, Vrchlabí po 3 JZD, v okrese Hořice ve 2 JZD a v okrese Žamberk v 1 JZD.

151 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, zem. 1950, k. č. 135.

Tabulka 7: Předběžný soupis traktorů a velkých samovazů v Hradeckém kraji

Okres	Počet traktorů v soukromém sektoru	Počet samovazů soukromém sektoru
Broumov	34	95
Dobruška	127	127
Dvůr Králové	27	40
Hořice	78	128
Hradec Králové	234	232
Jaroměř	69	100
Jičín	142	200
Náchod	29	40
Nový Bydžov	91	100
Nová Paka	6	23
Rychnov n. K.	191	153
Trutnov	8	20
Vrchlabí	31	6
Žamberk	88	40
Celkem	1145	1304

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1266.

Bydžov), Rozběřice (Hradec Králové), Vlčkovice (Žamberk), Stračov a Miletín (Hořice). V JZD Bojiště (Trutnov) a JZD Velká Jesenice (Jaroměř) byly ve společném chlévě krávy členů a výsledky se rozdělovaly podle užítkovosti a počtu krav jednotlivých členů. JZD věnovala malou péči kontrole užítkovosti (jen 20 JZD), totéž platilo o chovném materiálu, ačkoliv v družstvech se počítalo s výměnou horších krav a jalovic za užítkové I. třídy a bylo zdůrazňováno chovatelství jako zdroj příjmů pro družstva. Nároky plemenné práce však tehdejší, v naprosté většině menšinová družstva nemohla splnit, v pohraničí pak chyběly družstevníkům potřebné odborné znalosti.

Největší zájem v družstvech byl o stavby drůbežáren, kterých bylo v provozu osm, dalších 7 JZD je stavělo, v JZD Česká Skalice zřídili odchovnu kuřat a líheň. V JZD se začaly snižovat stavy koní, v Heřmánkovicích a Hejtmánkovicích počítali s chovem ovcí. Stále více zesilovala tendence společného ustájení. Zatímco v roce 1949 byla zahájena výstavba 6 teletníků a 3 se dostavovaly, v roce 1950 se počítalo se stavbou 4 nových a 13 adaptací kravínů, u teletníků 14 a vepřínů 4, přičemž počet staveb ovlivňovalo omezení investic v tomto roce. Trvalo volání po kulturních jizbách, koupelnách, zavařovacích kuchyních a nově se objevoval požadavek dětských jeslí.

Výkup strojů

Se započítím jarních prací byl obnoven výkup strojů, který byl zahájen v listopadu 1949 a v řadě okresů nebyl zdaleka do konce roku dokončen. V únoru 1950 požádal KNV, aby okresy dokončily výkup do konce února pro potřeby družstev a traktorových

stanic, ale ani tento termín nebyl dodržen. Proto v květnu znovu kraj žádal dokončení výkupu do 15. června a současně stanovil časový harmonogram, podle něhož se do 22. května mělo vykoupit 20 % strojů, do 30. května 40 % a do 15. června 30 % strojů a další týden 10 % strojů. K výkupu se vyjadřovaly místní národní výbory, stroje se předávaly do STS, JZD a státních statků, zbytek by se uložil jako rezerva a podle potřeby dal k dispozici národním výborům pro žňové práce. Předběžný soupis v kraji zahrnoval 1145 traktorů a 1304 velkých samovazů. Předsednictva okresních výborů strany měla 24. a 25. června 1950 celý průběh výkupu překontrolovat.¹⁵²

Družstva získala dostatek mechanizačních prostředků jednak ze splnutí strojních a elektrárenských družstev, pseudodružstev a z výkupu, takže v červnu vracelo zemědělské oddělení KNV na ministerstvo zemědělství řadu poukazů na vázané zemědělské stroje. U JZD se projevoval i nedostatek finančních prostředků na jejich nákup. Výkup vyžadoval od těch, kteří ho prováděli, značnou tvrdost, protože např. ženy si lehaly před vykoupené stroje a vozy (ve Starém Místě, Velíši, v okr. Jičín). Místní národní výbory se jen málo podílely na výkupu, na Novopacku, ale i ve většině dalších okresů byly stroje poškozovány, takže bylo rozhodnuto, aby se tam, kde bude chybět důležitá součástka, snížila cena o polovinu, v Ostružné majitel traktoru ohrožoval pracovníky pověřené výkupem motykou atd. Objevila se řada výhrůžných dopisů a tzv. třídní boj na vesnici se prudce zostřil. Těžce probíhal výkup strojů v okrese Dobruška. Svoz vykoupených strojů zajišťovaly ONV a STS, na 100 % byl výkup proveden jen v okrese Hořice, Náchod (zde do léta vykoupěno 160 strojů, z toho 41 traktorů, 71 samovazů, 21 mlátiček, 4 vlečné vozy, 4 elektromotory; do STS bylo předáno 129 strojů, do JZD 31 strojů) a Vrchlabí (38 traktorů, 3 mlátičky, 93 samovazů, 8 vlečných vozů a další stroje, celkem 230 strojů). V ostatních okresech byl výkup proveden administrativně, velká část strojů nebyla stažena pro nedostatek skladovacích prostorů, např. v okrese Jičín ve 200 případech, i když předseda ONV a zemědělský referát osobně předávali výměry, ale nemohli výkup provést ve stanoveném termínu. Na Rychnovsku stroje zůstaly u MNV, soukromí rolníci prováděli práce v režii STS a nechtěli stroje odevzdat.

Největší odpor se projevil v okresech Hradec Králové, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou, kde bylo podáno množství odvolání proti výkupu. Proto byly stroje ponechány k dispozici žňovým komisím (320 traktorů, 220 mlátiček, 190 vlečných vozů, asi 1000 dalších mechanizačních prostředků) a bývalí majitelé po žních odmítali stroje vydat traktorovým stanicím pro podzimní práce. OV KSČ a ONV prosazovaly jejich odebrání, i když na Hradecku, Náchodsku a Žamberecku, na Novobydžovsku a Rychnovsku to narazilo na odpor MNV nebo majitelů. Celý výkup měl být uzavřen do konce října mimo stroje dobrých JZD, protože úkoly STS v podzimních pracích podstatně vzrostly. Největší problém nastal na Jičínsku, kde zůstalo nevykoupěno 60 traktorů, 121 samovazů, 82 mlátiček a další stroje, a na Jaroměřsku (47 traktorů, 39 samovazů, 118 mlátiček atd.). Celkem se počítalo, že nebylo vykoupěno 153 traktorů, 202 samovazů, 213 mlátiček atd., přičemž se vědělo, že další stroje zůstaly zatajeny.

Do 30. listopadu 1950 se plánovalo provést výkup strojů od mechanizačních a strojních družstev, který by se projednal nejprve na okresních výborech strany. V okrese

152 Tamtéž, KNV Hradec Králové, k. č. 1266.

Vrchlabí bylo rezervováno pět prázdných objektů pro samovazy, traktory cizích značek (hlavně USA) měly být dány na opravy nebo demontáž do Kadaně. V listopadu za účasti zástupců krajského inspektorátu Ústředí pro mechanizaci zemědělství a okresních STS proběhla revize celé této akce.¹⁵³

Výkup zemědělských strojů, především traktorů, samovazů, mlátiček a vlečných vozů, oslabil velké sedláky a posílila se jednotná zemědělská družstva, státní traktorové stanice a státní statky. Při výkupu došlo k vážným chybám, protože výkup byl prováděn převážně administrativními metodami, prováděli jej zaměstnanci STS a ONV a často se proti výkupu postavili střední a malí rolníci i funkcionáři strany. Nešlo jen o ochranu vesnických boháčů, ale o záchranu strojů pro obec. Výkup probíhal, aniž by o něm byla informována stranická organizace v obci. Proto krajský výbor strany uložil okresním výborům vypracovat v dubnu seznam obcí, kde nejsou stroje ještě vykoupeny, a vysvětlit jeho nutnost komunistům v obci. Strojním družstvům měly být stroje vykoupeny, jen když se prokázalo, že jde o pseudodružstvo uměle založené několika sedláky. Jinak se členům strojního družstva doporučovalo, aby vytvořili JZD.¹⁵⁴ V některých případech se vykoupily i stroje, které vlastnili střední rolníci, což opět vyvolalo odpor celé vesnice. Také nově se tvořící traktorové stanice nestačily převzaté stroje opravit, bývalí majitelé je úmyslně poškozovali, aby zabránili jejich využití. Část strojů se pro práci STS nehodila, protože chyběly náhradní díly, nebo šlo o zastaralé stroje. Výkup strojů také znemožnil, aby velcí sedláci mohli udržet vysokou intenzitu výroby. Větší pozornost měla být věnována kvalitě strojů a starší stroje měly být ponechány u rolníků v JZD, kde by mohly být ještě využity. Protože na jaře 1950 byly všechny vykoupené stroje převáděny do traktorových stanic, aby tak po sovětském vzoru získal stát monopol zemědělské mechanizace, byl vyvíjen tlak i na družstva, aby své stroje předala STS. To se setkávalo s malým ohlasem u družstevníků, kteří stroje získali zčásti z výkupu, jen malá část jich byla nově zakoupena. Právě za zapůjčování strojů a z dopravy materiálu měla JZD větší příjmy. V pohraničí přecházely vykoupené stroje do rychle se tvořících JZD, ale pak byly předány traktorovým stanicím. STS tak získaly monopolní postavení v zemědělské mechanizaci.

Zemědělská výroba a JZD v pohraničí

Jarní práce signalizovaly znovu, že v zemědělství pohraničních okresů narůstají obtíže a že osídlenci na tuto situaci reagují buď odchodem zpět do vnitrozemí a do průmyslových závodů ve městech, nebo vidí východisko v založení JZD, což spojovali jednoznačně s pomocí státu. Základní příčinou byly slabé hospodářské výsledky pro nepříznivé půdní podmínky, působila zde diferenciální pozemková renta, také se osídlenci často střídali a větší část z nich se teprve učila samostatně hospodařit. Celkově více obyvatel z pohraničí odcházelo, než tam přicházelo, a to především

153 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 13; srov. Socialistické přeměny zemědělství na Náchodsku; Výroční zpráva k VI. okresní konferenci KSČ ve Vrchlabí, 20. 2. 1949, uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlabí.

154 Zasedání KV KSČ ze 7. 4. 1950, Pochodeň č. 15, 14. 4. 1950.

u zemědělských osídlenců. Na Broumovsku proti roku 1930 představoval úbytek více než 40 % obyvatelstva, na Trutnovsku a Vrchlabsku 22 až 28 % obyvatelstva, ale snížení šlo jednoznačně na úkor vesnického obyvatelstva. Plán předpokládal, že v roce 1948 bude v severovýchodních Čechách v zemědělské výrobě pracovat 22,1 % obyvatelstva, ale v roce 1950 v ní pracovalo jen 11,5 %, tj. polovina plánovaného počtu.¹⁵⁵

Pobočka Národního pozemkového fondu v únoru oznamovala KNV, že úplně zaničil zájem o zemědělské osídlení v pohraničí a že naopak stále větší počet osídlenců odmítá dále hospodařit na přidělených usedlostech. Pozemkovému fondu předkládali hlášení, že jejich hospodářství převezme státní statek nebo JZD, což odporovalo přidělové listině, kde bylo stanoveno, že majetek může být přenechán jen veřejným účelům a ne z důvodů soukromých zájmů. Proto byli pobočkou NPF odmítáni, zvláště také kvůli tomu, že státní statky a družstva v pohraničí zápasily s řadou obtíží, chyběly jim pracovní síly a nebyly celkově zkonsolidovány. Nedostatečné bylo strojové vybavení pro stále rostoucí plochy půdy a hospodářské budovy byly zchátralé. Přitom šlo o nedbalé osídlence, kteří by se tak zbavili závazku řádného obdělávání půdy, a to demoralizovalo dobré osídlence. Osídlenec se nemohl vzdát přídelu, ale musel by ho řádně prodat.

Přesto odchody rostly, osídlenci se zbavovali povinností a nabytého vlastnictví půdy bez trestu, často vystupovali jako odpůrci JZD, odcházeli převážně mladí a staří zůstávali – ti pak odcházeli pro nemoc. Důvodem toho, že JZD s odchodem souhlasila, byla i skutečnost, že družstva dostávala stroje až s 50 % slevou a členové JZD si mysleli, že tak lacino dostanou i dobytek těch, kteří odcházeli. To však bylo možné, jen když ONV potvrdil, že jde o veřejný zájem. Správně by špatný osídlenec měl být potrestán nucenou správou, nebo by mu trestní řízení mělo uložit tříměsíční trest vězení či pokutu. KNV souhlasil s nepovolováním odchodů především pro nedostatek pracovních sil v družstvech a stanovil, že s odchodem musí souhlasit ONV a okresní družstevní rady. Přesto odchod zemědělských osídlenců stále pokračoval.

Na Žambercku, kde se nedostatek pracovních sil v zemědělství pokusili řešit usídlením řeckých emigrantů, ukázala revize v dubnu, že zde počáteční obtíže dále narostly. I když tu byl dostatek pracovníků, byly jarní práce zpožděny, chyběla jakákoliv organizace práce, protože Řekové byli životními podmínkami deprimováni, takže veškeré řízení převzali tři instruktoři ONV. Šlo celkem asi o 1000 ha zemědělské půdy, z toho bylo 200 ha orné půdy, ale nebyl zpracován osevňovací postup ani celkový hospodářský plán. Bylo nutno poskytnout další úvěry, hnojiva a zajistit odbornou a finanční pomoc.

V pohraničí byla nejen zakládána nová JZD, ale ustavená JZD také chtěla co nejrychleji provádět společnou práci, především společné osevy, scelování a hospodářsko-technickou úpravu půdy (dále jen HTÚP). Mezi přední družstva patřilo JZD Vlčkovice v okrese Žamberk, které bylo první JZD v kraji, do něhož vstoupili všichni obyvatelé. Ti se snažili orientovat především na živočišnou výrobu, protože jim plán ukázal, že setí ječmene, žita a ovsy je pro ně ztrátové, že musí pěstovat jen brambory, len, pšenici a luštěniny a rozvíjet živočišnou výrobu. Proto upravili z chléva odchovnu

155 Sčítání lidu v Republice československé ke dni 1. března 1950, IV., Praha 1958.

kuřat a počítali se stavbou společného kravína a přechodem k 3. typu družstva. Je zajímavé, že předseda Václav Mikula protestoval proti neustálým exkurzím a návštěvám novinářů, které zdržovaly práci a často zakrývaly řadu obtíží družstva.

Mezi úspěšná družstva v pohraničí patřila v této době JZD Heřmánkovice a JZD Ruprechtice na Broumovsku. Zde se pokoušeli o pevný pracovní řád, např. v JZD Heřmánkovice se každý člen zavazoval ke svědomité práci, za špatnou práci se měla platit pokuta 100 až 500 Kčs za jeden hektar, členové poskytli své stroje pro práci v družstvu, nepřítomnost v práci omlouvala jen nemoc, práce se účtovala hodinově podle výměry a na pozemcích JZD se provádělo vyúčtování až po sklizni. JZD Ruprechtice vyhlásilo k výročí Února soutěž všem družstvům v kraji v jarních pracích, přičemž ukazateli mělo být: co nejrychlejší zvládnutí prací, vyřazení krav z tahu a co největší podíl společné práce.¹⁵⁶

Provádění hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP) a činnost JZD

Právě družstva v pohraničí nejrychleji přecházela ke společné práci, HTÚP a plánovala i společnou živočišnou výrobu. Přitom byla oslabována zevnitř špatnou pracovní morálkou, malou zkušeností se zemědělskou výrobou vůbec a jejím zaměřením v horských a podhorských podmínkách zvláště, takže dobrých příkladů hospodaření bylo v těchto družstvech jen velmi málo. To se ukázalo i při sklizni sena v těchto okresech, ačkoliv nedostatek krmiv zde oslaboval v zimních měsících stavy a zdravotní stav hospodářských zvířat. Plochy horských luk zůstávaly z velké části nesklizeny, i když je nutno vzít v úvahu, že šlo o ruční sekání, které vyžadovalo velké množství pracovních sil, protože vhodná mechanizace chyběla. Proto krajská družstevní rada vyzývala vnitrozemská JZD, aby si sklídila tyto louky pro svou potřebu, např. jen v okrese Trutnov šlo o 90 ha horských luk.

Brzdou společné práce, nemluvě o využití strojů JZD a STS, byla značná roztržitost půdy. To dokazovaly už zkušenosti z podzimních prací a naopak zkušenosti se scelením pozemků v Dolanech, okr. Jaroměř, přesvědčovaly družstva o jeho výhodách. Proto na jaře žádala některá JZD o provedení HTÚP, např. Čáslavky, Heřmanice nad Labem, Pluhův Žďár, Vyhnanice a další. V Dolanech byla půda členů a půdní rezerva vydělena do jednoho kusu a navržen osmihonný společný osevní postup. Jednotliví členové měli půdu v 1 až 2 kusech, takže se nepodíleli na osevu všech plodin, ostatní rolníci dostali náhradní půdu ve 2 až 3 kusech. Tímto způsobem byla úplně oddělena půda družstva, ale osevní postup byl narušován vstupem nových členů do JZD a bylo ztíženo plánování jednotlivých kultur. Proto pro obec Čáslavky (okr. Jaroměř) byl navržen nový postup, kdy šestihonný jednotný osevní postup byl vypracován pro celý katastr, v honech měla přednost půda JZD (= 1/6 každého honu), půda nových členů se dala lehce připojit a bylo možno plánovat veškeré kultury. Návrh pro ministerstvo zemědělství požadoval, aby se nejprve vyčlenila špatná půda, na zbytek se vypracoval jednotný osevní postup a do honu se nejdříve umístila půda členů družstva. Zatím

však nebyl v kraji jednotný názor, a proto návrh byl zaslán i na ÚV KSČ, aby byla vydána jednotná směrnice.¹⁵⁷

Ministerstvo zemědělství směrnici vydalo a zvláště zdůraznilo, aby ve skupině HTÚP vedle zástupců JZD, agronoma a technických pracovníků byl i zástupce ONV, který by skupinu vedl a jednal by na schůzích se všemi rolníky v obci. Vždy měla být HTÚP projednána na veřejné schůzi a podkladem byl zákon č. 47/1949 Sb., který umožňoval scelování pozemků. Na provedení HTÚP poskytovalo ministerstvo zemědělství finanční příspěvek.

V dubnu probíhala HTÚP v 11 JZD¹⁵⁸ a zahájena byla v 20 JZD¹⁵⁹. V červnu probíhala HTÚP v 25 obcích.¹⁶⁰ Zemědělský referát KNV považoval provádění HTÚP za hlavní úkol na jaře a v létě, aby do podzimních prací byla HTÚP dokončena. Do obcí bylo zasláno 10 000 kusů plakátů, kde byl znázorněn katastr obce před provedením a po provedení HTÚP. Do konce července 1950 byl získán nadpoloviční souhlas a HTÚP provedena ve 34 obcích.¹⁶¹ V 10 obcích byla HTÚP provedena, ale nebyla rolníky přijata¹⁶² a v 21 obcích se prováděla.¹⁶³ Celkem byla do konce července provedena HTÚP ve 44 obcích, ale z toho v 10 obcích nepřijata. Nejrychleji se pro ni vyslovovaly obce v pohraničních okresech, kde u většiny osídlenců nebyl vztah k půdě tak silný jako ve vnitrozemí, a v okrese Jaroměř, kde působil příklad obce Dolany.¹⁶⁴

Zasedání krajského výboru KSČ v dubnu požadovalo zakládání nových družstev, ale upozorňovalo na skutečnost, že zatím převládají menšinová družstva, že je třeba usilovat, aby byla dostatečná členská základna hned při založení JZD. Doporučovalo obezřetný postup při přechodu na vyšší typ, především aby v takovém družstvu byli politicky a odborně vyspělí členové pro potřebné funkce, a každý přechod na vyšší typ podle příkladu JZD Václavice a Tupadly měl projednat krajský výbor KSČ. V řadě okresů byl proveden rozbor dosavadních JZD, např. v okrese Nová Paka se ukazovalo, že stranou JZD nestojí jen střední rolníci, členové lidové strany a nestraníci, ale i část komunistů a kovo-rolníci. Zatím se málo uplatňoval vliv patronátních závodů. Řada družstev se potýkala s administrativními obtížemi a často chyběli dobří rolníci, kteří by mohli stát v čele JZD.

Exkurze do vzorných družstev, jako bylo JZD Dolany na Jaroměřsku a JZD Vlčkovice na Žamberecku, nevedly vždy ke kladnému ovlivňování rolníků, protože tato

157 Tamtéž, k. č. 1277.

158 Bílá Třemešná, okr. Dvůr Králové; Svinary a Slatina, okr. Hradec Králové; Brod, Čáslavky, Česká Skalice, Heřmanice, Hubiles, Smržov, Slotov a Zaloňov, okr. Jaroměř.

159 Zahájena byla ve 3 JZD v okr. Broumov, 2 Dobruška, 2 Dvůr Králové, 1 Hořice, 2 Hradec Králové, 3 Jaroměř, 1 Jičín, 3 Nový Bydžov, 2 Vrchlabí, 1 Žamberk. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1267.

160 4 obce okr. Broumov, 3 Dvůr Králové, 2 Hořice, 3 Hradec Králové, 7 Jaroměř, 2 Nová Paka, 1 Nový Bydžov, 1 Vrchlabí, 2 Žamberk. Tamtéž.

161 7 obcí okr. Broumov, 5 Dvůr Králové, 4 Jaroměř, 1 Náchod, 2 Nová Paka, 1 Nový Bydžov, 7 Trutnov, 1 Vrchlabí, 6 Žamberk.

162 2 obce okr. Broumov, 1 Dvůr Králové, 2 Hořice, 3 Hradec Králové, 1 Nový Bydžov, 1 Trutnov.

163 3 obce okr. Broumov, 1 Dobruška, 1 Dvůr Králové, 2 Hradec Králové, 4 Jaroměř, 1 Náchod, 1 Rychnov nad Kněžnou, 4 Trutnov, 2 Vrchlabí, 2 Žamberk.

164 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 13.

družstva získala značné podpory od státu. Na to poukazoval např. dopis družstevníků z JZD Boháňka-Skála v okrese Hořice, kteří srovnávali svoji situaci a situaci v Dolanech a žádali stejné podmínky. V dubnu přijelo do Dolan 1200 žen, které si prohlédly scelené pozemky a přes tři hodiny besedovaly s družstevníky.

Zavádění společné práce vyžadovalo větší nároky na její řízení, organizaci, rozdělování a odměňování, bylo zapotřebí stanovit povinnosti členů a nahradit improvizaci pevnými pravidly především v oblasti odměňování, kde docházelo nejčastěji k porušování zásady podle vykonané práce. Proto ministerstvo zemědělství a JSČZ začátkem března vydaly vzorové provozní řády pro organizaci společného obdělávání půdy v 2. typu podle JZD Velehrad (okr. Uherské Hradiště), pro společné hospodaření ve 3. typu podle JZD Veleň (okr. Praha-východ), pro společnou práci v I. typu podle JZD Mirostín a konečně pro IV. typ, kde byla půda vrácena státu, podle JZD Václavice (okr. Liberec).

Krajská družstevní rada rozmnožila pro potřeby družstev normování a odměňování práce podle JZD Veleň, kde byly práce rozděleny do 7. tříd a odměňovány podle pracovních jednotek (dále jen PJ), od ½ PJ po ¼ PJ až do 2 PJ. Součástí byl i návod, jak normy přepočítávat na pracovní jednotky a jak stanovit prémie za vyšší přírůstky a podobně. KNV vydal vlastní provozní řády pro společné obdělávání půdy, a to pro JZD Skalička (okr. Hradec Králové) 2. typ a pro JZD Velká Jesenice (okr. Jaroměř) 3. typ jako vzory pro všechna JZD v kraji.

V květnu se konaly slavnostní schůze JZD k podepsání Stockholmské výzvy¹⁶⁵ proti atomovým zbraním a zde se vyhlášovala soutěž JZD, kde kritériem bylo přijetí provozních řádů 2. a 3. typu, rozšíření členské základny, získání co největšího počtu kovoze-mědělců do družstva, získání žen a mládeže a založení mičurinského kroužku. Jednotlivá JZD v průběhu jara přijímala provozní řády, např. v okrese Broumov přijalo 2. typ 8 JZD, 3. typ 1 JZD a 4. typ 2 JZD (Heřmánkovice a Zdoňov). V květnu a červnu probíhaly v družstvech členské schůze, které projednávaly přijetí provozních řádů.

Podporou přijímání provozních řádů se stalo i zásobování pracovní obuví a oděvy, kde směrnice pro vesnice povolovaly, aby tam, kde byl přijat III. typ, nemuseli odevzdat členové JZD body ze šatenky, a totéž platilo i v II. typu. Kde byl proveden společný osev bez rozorání mezí, odevzdali poloviční bodovou hodnotu. Soukromí rolníci museli pracovní oděvy a obuv nakupovat v prodejnách s volným zbožím. Do obcí zajížděly pojízdné prodejny a předseda JZD byl pověřen kontrolou prodeje.

Zpracování a přijetí provozních a organizačních řádů bylo v tomto období jedním z důležitých úkolů JZD, aby se tak překonala řada obtíží spojených se zaváděním společného obdělávání půdy. K tomu směřovala značná část agitační a propagační práce na vesnicích. *Pochodeň* pravidelně přinášela zprávy o družstvech, která vypracovala provozní řády, jejich propagaci věnoval pozornost i krajský družstevní sjezd na počátku června 1950. Mezi první družstva v kraji, kde byl zpracován provozní řád, patřilo JZD Starý Rokytník na Trutnovsku. Řád pamatoval na organizaci práce, odměňování, převzetí inventáře, výrobní a finanční plány, záhumenky (1 ha na rodinu), normování

165 Dokument Stockholmská výzva byl přijat v březnu 1950 stálým výborem světového kongresu obránců míru ve Stockholmu.

práce, pracovní jednotky, náhradu za půdu (nejvíce 10% čistého důchodu družstva), fondy (investiční, kulturní a sociální, rezervní – do nich mělo jít 10% čistého důchodu).

Volání po pomoci v administrativních věcech, především v účetnictví, se ozývalo prakticky ze všech okresů. Okresní družstevní rady upozorňovaly, že v družstvech je velký odpor proti „úřadování“, že v družstvech mají funkcionáři hodně pracovních i politických úkolů a že je nutno okamžitě pomoci. Protože řada JZD požadovala tiskopisy pro záznam odpracovaných prací, vydala Ústřední rada družstev pomocné pracovní výkazy, týdenní přehledy a další tiskopisy. Krajská družstevní rada v dubnu žádala okresní družstevní rady, aby zajistily v JZD alespoň základní evidenci členů, zápisy z členských schůzí, pracovní výkazy, přehled vyplacených odměn, protože kontroly konstatovaly značné administrativní nepořádky. Velkou pomoc poskytli učitelé, kteří často zastávali funkci pokladníků a účetních, ekonomičtí pracovníci z patronátních závodů, pracovníci okresních spořitelien a záložen, kteří vytvářeli úderky pro jednotlivá družstva. V okresních družstevních radách byli ustaveni účetní instruktoři, kteří se zaměřili na pomoc a kontrolu v družstvech a pořádali pro pracovníky z peněžnictví porady a školení o problematice ekonomiky JZD.

Hospodářská skladištní družstva vykazovala u JZD značné finanční pohledávky za odebraná hnojiva, osiva, sadbu, stroje, dobytek. Protože družstva neměla dostatek finančních prostředků z výnosu svého hospodaření nebo investičních zápůjček členů, žádala investiční úvěry u peněžních ústavů.

Aby byl získán přehled o stavu JZD v kraji, zpracovala krajská družstevní rada 21. dubna 1950 rozsáhlý dotazník, kterým chtěla zjistit výměru družstva, jeho činnost, zvládnutí prací, kvalitu prací STS, vztah rolníků k JZD a řadu dalších údajů. Např. v okrese Nová Paka zpracovalo dotazník 8 JZD, z nichž 7 bylo menšinových, jen JZD Roškopov sdružovalo všechny zemědělce v obci. Iniciátory založení družstva byli komunisté, malí rolníci, někde až po zlomení vlivu lidové strany (Stará Paka). Pokud šlo o členy podle výměry půdy, převládali zemědělci s výměrou do 10 ha, nad 20 ha byli členy jen 3 rolníci, poměrně málo vstoupilo do družstev kovorolníků. Proti JZD vystupovali velcí sedláci, kteří se báli o majetek, ale v řadě obcí i malí rolníci, např. ve Staňkově 2 s výměrou 2 ha, v Brodu 2 s výměrou 5 ha, v Horní Nové Vsi 3 s výměrou 4 ha a zde také byla většina rolníků proti JZD. Ostatní rolníci vyčkávali a pozorně sledovali hospodaření a výsledky družstva. Kladně byla hodnocena pomoc pracovníků peněžních ústavů. Pokud uskutečnila JZD společný osev, vždy byly zachovány meze. Celkem bylo dobré vybavení mechanizačními prostředky a všude byly uzavřeny smlouvy s STS. Všechna JZD chtěla stavět prádelnu, kulturní dům, teletník, drůbežárnu; kravín chtěli jen v JZD Slemeno. Vztahy uvnitř družstev byly až na jedno označeny jako dobré. Všechna JZD počítala s prací ve skupinách v jarních zemědělských pracích i o žních. Nevyplněná zůstávala otázka: „Co stál hektar jarních prací dříve a nyní?“, ostatní ekonomické otázky se doplňovaly až na okresní družstevní radě a šlo spíše o odhad.

V okrese Žamberk odpovídalo 15 JZD, z nichž v 9 případech popud k založení vyšel z místní organizace KSČ, ve 3 případech od malých rolníků, ve dvou případech od jednotlivců a v 1 případě od místní správní komise. Většinových JZD bylo 8, menšinových 7, ale celková činnost byla poměrně slabá, až na JZD Vlčkovice a JZD Kunštát, kde

do družstva vstoupili všichni rolníci. V horské části okresu, která byla osídlena, vznikla družstva rychle, i když často jako východisko z nouze, ve středních polohách byla převážně menšinová JZD, v úrodné oblasti, kde žili starousedlíci, družstva nevznikla. Mechanizace v družstvech nepostačovala, práce STS byla pro JZD příliš drahá vzhledem k malým výnosům. Většina družstev navrhovala specializaci výroby v rostlinné výrobě (len, brambory, semenářství) a živočišné výrobě (zde orientace na chov prasat, protože Žamberecko bylo významnou chovatelskou oblastí). Ve většině družstev nepanovaly dobré vzájemné vztahy a proti JZD působil vliv katolické církve. JZD zatěžovalo značné množství rezervní půdy, kterou členové společně obdělávali a na ní provedli společný osev.

V úrodném vnitrozemském okrese Nový Bydžov se jednalo o 12 JZD, ale všechna byla výrazně menšinová, např. v JZD Nepolisy ze zemědělské půdy obce 1050 ha obhospodařovalo JZD 143 ha, v JZD Lovčice z celkových 173 ha v JZD obděláváno 120 ha, v JZD Sběř z 510 ha v JZD 83 ha, v JZD Chotělice ze 468 ha v JZD 72 ha. Proti založení JZD projevovali velký odpor jak velcí a střední rolníci, tak i ti malí a kovozezemědělci. Příčinou byl strach o majetek, nízká politická vyspělost, nedůvěra, vliv velkých sedláků, kteří poskytovali výdělek a naturálie ve špičkových pracích, vysílání zahraničního rozhlasu a šeptanda, že jde o novou robotu. Část rolníků čekala na výsledky hospodaření družstva. Mezi odpůrci JZD byla řada členů KSČ, např. v obci Červeněves část komunistů raději vystoupila ze strany, než aby vstoupila do JZD. Všechna družstva vznikla z podnětu místní organizace strany, v Kosičkách působil vliv poslance Pavlíčka, v Hrobičanech manželů, kteří navštívili Sovětský svaz. V JZD převládali vedle malých rolníků kovozezemědělci a nezemědělci, státní zaměstnanci, učitelé se ženami. V JZD Sběř bylo ze 104 zemědělských závodů ve družstvu jen 20, z 25 členů bylo 24 členů KSČ. Přitom podmínky pro společné hospodaření zde byly o mnoho lepší než v horských a podhorských okresech, protože zde existovala možnost provedení HTÚP, řada objektů velkostatků byla předána družstvům a družstva získala i dostatek zemědělských strojů. Společné osevy se realizovaly jen na malé výměře, živočišná výroba byla individuální, takže v převážné většině zde družstva jen pomalu přecházela ke společné práci. Rozhodujícím úkolem zůstávalo získání dalších zemědělců pro rozšíření členské základy v družstvech. Soukromí rolníci si udržovali velmi dobrou životní úroveň, proto odmítali vstup do družstev, která musela překonávat řadu obtíží.

V okrese Vrchlabí průzkum proběhl v 18 JZD, ale dotazníky byly vyplněny jen povrchně, pravděpodobně na okresní družstevní radě. Činnost většiny JZD byla slabá pro spory uvnitř družstva, společná práce se zavedla jen v malém měřítku, společný osev při zachování mezí, někde se projevila špatná finanční situace. I zde byl v řadě obcí odpor k JZD, i když zdaleka ne tak silný jako v okrese Nový Bydžov.

Podobná byla situace v 17 družstvech na Trutnovsku, kde členové očekávali především výhody, někde bylo družstvo východiskem z nouze, např. v Mladých Bukách. Také uvnitř JZD propukaly spory mezi těmi, kteří zde chtěli společně pracovat, a těmi, jimž šlo o to, aby se půdy zbavili. Společné osevy se zaváděly jen velmi pomalu, protože přírodní podmínky neumožňovaly spojení půdy do větších celků. Naprostá většina družstev vznikla v osídlené části okresu, ne na Úpicku, kde hospodařili starousedlíci. V některých JZD se objevila snaha přejít k společné živočišné výrobě, protože

JZD přejímala hospodářská zvířata z opuštěných usedlostí. I členové projevovali obavy o výsledky hospodaření a to odrazovalo ostatní zemědělce od vstupu do družstva.

Na jaře za pomoci pracovníků z peněžních ústavů proběhly účetní uzávěrky JZD, které měly také přispět k zavádění řádného účetnictví. V okrese Jičín se ukázalo, že družstva mají řadu finančních obtíží, např. JZD Bystřice hospodařilo se ztrátou, protože nebyla práce pro traktor, zisky museli dát na opravy, v JZD Křešice byla stejná situace, v JZD Lužany chyběly prostředky na investice, v řadě družstev nebyl řádně převzat majetek splývajících družstev, malí a střední rolníci neměli peníze na investiční zápůjčky a členové se báli příliš závazných podmínek pro poskytování úvěru. V okrese Náchod vykazala skoro všechna JZD ztráty z mechanizační činnosti, protože stroje nebyly plně využity, činnost byla slabá a zisky jen nepatrné z provozu prádelen a podobně. V okrese Nový Bydžov vykazoval JZD průměrný dluh 140 000 Kčs.

V červnu hlásila krajská družstevní rada, že v kraji je 629 strojních a mechanizačních družstev, z toho 363 pseudodružstev a 226 bez jakékoliv činnosti. Předlužených družstev bylo 180, z toho 110 pseudodružstev, průměrný dluh činil 70 až 80 000 Kčs. Do JZD z nich do 1. června vplynulo 85, z toho 60 předlužených, takže průměrný dluh na 1 JZD činil 60 000 Kč.¹⁶⁶

JZD se musela zúčastňovat socialistického soutěžení, jak to dokazovala jejich účast v soutěži vyhlášené celostátně JZD Mělnické Vtelno, kterou přijalo pět družstev v kraji (Dolany, Bojiště-Trutnov, Nepolisy, Svinary, Tůně), 28 družstev se přihlásilo do soutěže v jarních pracích na výzvu JZD Ruprechtice v okrese Broumov, kde do družstva vstoupili v průběhu sedmi měsíců všichni zemědělci. Socialistické soutěžení začalo pronikat i do státních statků, kde vyzyvatelem byl státní statek Chlumec nad Cidlinou, a do státních traktorových stanic. K rozšíření socialistické soutěže bylo využito v květnu slavnostních schůzí JZD, kde byla podepisována Stockholmská mírová výzva a současně vyhlášena soutěž mezi JZD. Na počest 1. máje se do soutěže přihlásilo 49 JZD, ale další přihlášky byly odesílány přímo na ministerstvo zemědělství. Většina těchto soutěží byla zcela formální, to se týkalo i kontroly a vyhodnocení.

Na pomoc JZD byli vysíláni instruktoři, kteří často denně zajížděli do JZD. Pozornost družstvům věnovaly mimořádné vyživovací komise, ale hlavním nedostatkem této pomoci byla malá znalost praktických zemědělských problémů. Proto krajská družstevní rada uspořádala v únoru v okresech seminář instruktorů pro JZD, kde je seznamovala s organizací společných osevů, provozními řády a problematikou družstev vůbec. Tyto přednášky byly zařazeny do krajské politické školy v Hradci Králové a do okresních politických škol. Učitelé zemědělských škol byli posláni na jeden týden do dobrých JZD, aby se seznámili s jejich problémy a mohli pak pomoci zakládat JZD nebo jim v práci pomáhat. V hospodářských školách (dříve obchodní akademie) byla otevřena družstevní větev, která se zaměřila na problematiku JZD. Instruktoři však byli často využíváni pro zajišťování zemědělské výroby v celých obcích a nepomáhali především družstvům. Na začátku června byla všechna JZD vyzvána, aby vybrala členy na šestitýdenní školení agronomů a zootechniků a na tříměsíční školení účetních a předsedů. Školení se plánovalo od 1. července v době největšího pracovního úsilí

a v období, kdy naprostá většina JZD byla menšinových, a neměla proto dostatek pracovních sil. Značnou pomoc poskytovaly patronátní závody, které pomáhaly na stavbách a ve špičkových pracích, např. Autorenova Kukleny odpracovala v JZD Tůně 1230 hodin, Kovosmalt v JZD Dolany 610 hodin, Sklárný v JZD Svinary 850 hodin, MEZ Letohrad v JZD Vlčkovice 1500 hodin apod. Pomoc poskytovaly i při účetnických a administrativních pracích a při sestavování výrobních a finančních plánů.

Jestliže celá problematika spojená se zakládáním JZD spadala ještě pod okresní družstevní rady, nemohly ji družstevní rady pro slabé kádrové vybavení zvládnout i přes pomoc stranických orgánů, národních výborů a řady dalších aktivistů. Stranické organizace v roce 1949 byly v naprosté většině iniciátory založení prvních družstev, ale nyní se část členů stavěla odmítavě k vstupu do družstev. Podobná situace panovala v národních výborech. Na zakládání nových družstev a pomoci ustaveným družstvům se podíleli v mnoha obcích učitelé, příslušníci SNB, svazáci, část funkcionářů MNV, nepodařilo se však využít vlivu kněžstva.

Jaký byl vývoj zakládání jednotných zemědělských družstev na jaře 1950, zvláště po únorovém zasedání ústředního výboru KSČ, zřehledňuje následující tabulka.¹⁶⁷

Tabulka 8: Počet schválených přípravných výborů, JZD a členů k 31. 1. a 31. 5. 1950

Okres	Počet PV, JZD a členů k 31. 1. 1950			Počet PV, JZD a členů k 31. 5. 1950		
	PV	JZD	členů	PV	JZD	členů
Broumov	17	12	561	22	20	882
Dobruška	3	3	139	7	6	189
Dvůr Králové	5	5	315	13	10	494
Hořice	4	3	157	8	6	314
Hradec Králové	4	4	196	10	8	401
Jaroměř	0	15	476	18	17	606
Jičín	9	4	93	9	4	140
Náchod	12	10	392	10	10	466
Nová Paka	7	2	49	9	8	225
Nový Bydžov	11	11	401	13	12	519
Rychnov n. K.	3	3	63	14	5	73
Trutnov	3	9	521	21	18	638
Vrchlabí	13	12	516	18	18	987
Žamberk	16	10	1033	21	17	899
Celkem	107	103	4912	193	159	6833

Pramen: Hlášení okresních družstevních rad (ODR) na krajskou družstevní radu (KDR), SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1264, 1269, 172, 1268.

V jarních měsících přibýlo v kraji 142 přípravných výborů a jednotných zemědělských družstev, ale z toho na PV připadalo 86 a na JZD 56 nových. Největší přírůstek i celkový počet JZD byl v pohraničních okresech Broumov, Trutnov, Vrchlabí

167 Tamtéž, k. č. 1264, 1269, 172, 1268. Z údajů z hlášení ODR na KDR byly sestaveny tabulky.

a Žamberk, z vnitrozemských okresů pak v okrese Jaroměř. Žádný nový PV ani JZD nebyly založeny v okrese Jičín a Náchod a jen malý přírůstek byl v okrese Nový Bydžov, tedy v nejproduktivnějších okresech mimo Hradec Králové. Složitější se jevila situace v nárůstu členské základny, protože nedostatek pracovních sil byl velikou brzdou dalšího rozvoje družstev a rozšíření členské základny patřilo k hlavním úkolům družstev. Z celkového počtu družstev jen 5 sdružovalo všechny zemědělce v obci, 49 sdružovalo většinu zemědělců, kdežto v ostatních JZD to byla jen menšina rolníků v obci. Jestliže v průběhu jara přibylo 1735 nových členů, neodpovídalo to růstu počtu PV a JZD. V lednu připadalo na jeden PV nebo JZD v průměru 23 členů, v červnu to bylo jen 19 členů, což znamenalo snížení, způsobené přeměnou strojních stanic a mechanizačních družstev v JZD, kdy část jejich členů do JZD nevstoupila.

Pokud šlo o složení PV a JZD z politického hlediska, pak zcela jednoznačně tvořili komunisté naprostou většinu členské základny, protože jich vstoupilo do PV a JZD 4837, tj. skoro 73%, zatímco lidovců a národních socialistů zde bylo jen 54, bez stranické příslušnosti bylo 1942 členů. Kromě okresu Nová Paka, kde komunisté tvořili 27% členské základny, ve všech ostatních okresech výrazně převyšovali polovinu všech členů.

Zajímavé bylo zastoupení zemědělců a nezemědělců v PV a JZD, které ukazuje, že skoro v polovině okresů bylo v družstvech více nezemědělců než zemědělců. V kraji vstoupilo do družstev 4061 zemědělců, což tvořilo 59% členské základny, a 2772 nezemědělců, což bylo 41% členské základny. Přitom je třeba vzít v úvahu, že dělníci, kteří měli výměru půdy do 5 ha, byli započítáváni zčásti jako zemědělci, takže čísla nebyla zcela přesná.

Tabulka 9: Počet zemědělců a nezemědělců v % v PV a JZD k 31. 5. 1950

Okres	% zemědělců	% nezemědělců
Broumov	59	41
Dobruška	66	34
Dvůr Králové	71	29
Hořice	38	62
Hradec Králové	34	66
Jaroměř	44	56
Jičín	48	52
Náchod	43	57
Nová Paka	35	65
Nový Bydžov	70	30
Rychnov n. K.	80	20
Trutnov	66	34
Vrchlabí	66	34
Žamberk	73	27

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1264, 1968, 1969.

Z nezemědělců bylo 1356 dělníků, což bylo 48% členské základny, přičemž část z nich byli kovozezemědělci nebo stavozemědělci, kteří vlastnili půdu do výměry 5 ha, 254 řemeslníků a živnostníků, což bylo 9% členské základny, a velkou skupinu tvořili

ostatní (učitelé, příslušníci SNB, ženy v domácnosti, úředníci atd.), kterých bylo 1219, což bylo 43 % členské základny. Z této skladby členské základny vyplývalo, že hlavním úkolem nebylo jen zakládat nová družstva, ale získat do nich především rolníky, protože jen tak bylo možno změnit charakter zemědělské výroby, přejít ke společnému obdělávání půdy a provádět hospodářsko-technickou úpravu půdy. I při růstu členů šlo v podstatě o menšinová družstva, protože členové z řad ostatních plnili své povinnosti jako brigádníci ve špičkových pracích, u kovorolníků šlo o jejich trvalé získání do družstev.

Tabulka 10: Členská základna PV a JZD podle výměry půdy k 31. 5. 1950 v Hradeckém kraji

do 5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15–20 ha	nad 20 ha
2376	762	692	171	60

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1264, 1968, 1969.

Pokud šlo o složení členské základny podle výměry půdy, pak jednoznačně převažovali rolníci do 5 ha, kteří tvořili 58,5 % všech členů z řad zemědělců. Mezi nimi však bylo 806 dělníků, kteří byli vedeni ve statistice jako nezemědělci podle svého hlavního povolání. Ve skupině od 5 ha do 10 ha bylo 15 dělníků, ve skupině 10–15 ha 1 dělník. I když v nížinných okresech patřili rolníci s výměrou 20 ha k vesnickým boháčům, bylo ze 171 členů v této skupině 154 ve čtyřech pohraničních okresech (Vrchlabí 51, Broumov 48, Trutnov 31, Žamberk 24), kde šlo o střední rolníky. I ve skupině členů nad 20 ha (60) připadalo 54 na pohraniční okresy (Vrchlabí 29, Trutnov 9, Broumov 7, Žamberk 2). Dá se konstatovat, že velcí sedláci v této době zůstávali stranou zakládání družstev, že šlo o ojedinělé případy, kdy hlavním důvodem ke vstupu byl nedostatek pracovních sil, nemoc nebo stáří.

Z členské základny bylo 2054 žen, což znamenalo 30 %, ale z toho bylo 1066 zemědělských žen a 988 nezemědělkyní, opět z řad žen žijících na vesnici. Přitom v okresech Broumov, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Náchod a Nová Paka bylo více žen-nezemědělekyní v členské základně než žen ze zemědělství. Jestliže vezmeme v úvahu členy družstev ze zemědělství, pak ženy-zemědělkyně z nich tvořily 26 % členů.

Družstva obhospodařovala 25 519 ha zemědělské půdy, z čehož však půda členů činila 22 014 ha a zbytek 3505 ha byla tzv. rezervní půda, které bylo nejvíce v pohraničních okresech (Broumov 997 ha, Žamberk 629 ha, Trutnov 467 ha, Vrchlabí 301 ha). Jednalo se o půdu neosídlenou nebo opuštěnou, která byla družstvům přidělována národními výbory. Ve vnitrozemí bylo nejvíce této půdy v okresech Jaroměř (389 ha) a Nový Bydžov (275 ha), kde šlo o půdu z nové pozemkové reformy nebo půdu od státních statků.

Ze 49 většinových družstev bylo 37 ve čtyřech pohraničních okresech¹⁶⁸, 5 JZD, v nichž byli sdružení všichni rolníci z obce, se nacházelo rovněž v pohraničních okresech¹⁶⁹.

Společně se v podzimních a jarních pracích a v senoseči pracovalo ve 118 družstvech, často však jen na rezervní půdě nebo pouze při určité práci. Často jedinou

168 10 v okrese Trutnov, 9 v okrese Broumov, Vrchlabí a Žamberk.

169 2 v okrese Žamberk; v okrese Trutnov, Vrchlabí, Nová Paka po jednom JZD.

společnou akcí bylo odebrání strojených hnojiv nebo osiv (v 22 JZD). Družstva měla základní strojové vybavení, takže jen 48 družstev uzavřelo smlouvy s traktorovou stanicí. Nejvíce staveb, a to hotových i rozestavěných, tvořily prádelny (60). Přechod ke společné živočišné výrobě postupoval pomalu, nejčastěji to byly drůbežárny (9), společné stáje převážně adaptované ze stájí velkostatků (8) s malým počtem dobytka, především krav, a teletníky (7). Jen 4 JZD adaptovala stáje pro výkrm prasat. Nepodařilo se realizovat pokyn ministerstva zemědělství, aby se dobrá JZD orientovala na chov plemenného skotu a prasnic, které by byly ve společném vlastnictví družstevníků. Přesuny užitkového skotu narážely na nedostatek stájových prostorů a nízkou úroveň společné práce.

Protože zakládání JZD ani rozšiřování členské základny nepostupovalo podle očekávání, hledaly se příčiny. Ukazovalo se, že část členů strany nepochopila poslání družstev, ale že především celé národní výbory, nebo značná část jejich funkcionářů se staví odmítavě k zakládání družstev. Proto od května začala reorganizace místních národních výborů, jejímž cílem byla výměna těch členů MNV, kteří se stavěli proti kolektivnímu hospodaření, a posílení národních výborů členy JZD. Celý průběh reorganizace národních výborů ukázal, že zvláště v úrodných okresech, např. na Jičínsku, byl v národních výborech značný počet velkých sedláků, kteří varovali, že složení poslaneckého slibu znamená souhlas se vstupem do JZD. Počátkem července byla reorganizace MNV v kraji dokončena.

Po únorovém zasedání ÚV KSČ se zvýšil tlak proti vesnickým boháčům. Hlavním nástrojem postupu proti nim bylo nesplnění povinných dodávek, na jaře pak neplnění dodávek mléka a nedodržení osevních plánů. Jejich jména uveřejňovala *Pochodeň*, u těch, kteří byli dříve funkcionáři agrární strany, se připomínala jejich veřejná vystoupení a jejich jednání se zemědělskými dělníky. V souvislosti s pokusem zvýraznit při zakládání družstev úlohu sdružení JSČZ, které se v podstatě omezovalo na papírovou práci, jako bylo zpracování plánu jarních prací, nebo propagaci trávopoplního systému, jenž však neodpovídal intenzivní rostlinné výrobě kraje, vystupovali rolníci s tvrzením, že přihláška do JSČZ je přihláškou do JZD. Tvrději postihovalo vesnické boháče dokončování výkupu zemědělských strojů a úprava všeobecné daně, která se zvyšovala podle výměry zemědělské půdy zvláště u rolníků nad 20 ha, u ostatních se neměnila, pokud plnili výrobní a dodávkové úkoly, nebo pokud ONV uznal důvody neplnění. JZD tuto daň neplatila. V družstvech v řadě případů docházelo k osobním sporům, např. v JZD Ruprechtice musel být vyměněn předseda družstva právě pro osobní spory. Nejvíce vesnických boháčů, často označovaných jako „kulaci“, bylo pranýřováno v neúrodnějších okresech Hradec Králové a Jičín.

Abyste posílil vliv mladých lidí v družstvech, vyzval I. sjezd Československého svazu mládeže (dále jen ČSM) v červnu 1950 svazáky k účasti na agitačních akcích, k pomoci JZD a vesnickou mládež ke vstupu do družstva. V dubnu požadovala celostátní konference vesnických dopisovatelů, aby přispěli nejen k propagaci JZD, ale i odhalování vesnických boháčů. Dne 4. června se konal druhý krajský družstevní sjezd, který konstatoval, že do družstev vstoupilo od 1. ledna 1950 1411 nových členů, že v 79 JZD přistoupili ke společným osevům a v 117 JZD organizovali společnou práci.

Státní traktorové stanice (STS) a státní statky na jaře 1950

Už v jarních měsících se měla projevit zvýšená pomoc státních traktorových stanic, především v JZD. Podle plánu krajského inspektorátu STS se počítalo, že v kraji dojde k podstatnému zvýšení výkonu v orbě, sečení, výmlatu a dopravě nákladů, např. u orby šlo o zvýšení z 6050 ha na 34 800 ha, tj. 5,7krát více. Pro jarní práce se plánovalo, že STS připraví půdu na 7400 ha a na 700 ha provedou senoseč. Rychle rostl počet zaměstnanců, k 31. lednu 1950 jich bylo 548 a k 1. červenci už 1223, z toho počet traktoristů se zvýšil z 295 na 941. Také počet traktorů stoupl především výkupem od velkých sedláků a pseudodružstev, k počtu 387 k 30. lednu (v tom 101 vykoupěných). Mělo být ještě vykoupěno 56 traktorů a dodáno 74 traktorů Škoda 30 a 4 pásové traktory ČKD. Průměrná ztráta na jeden traktor činila v kraji 30 000 Kčs. Průměrný výkon na jeden traktor (tzv. podmíněný ha) byl 320 ha, z toho 214 ha v zemědělských pracích a 106 ha v dopravě (v tom i odvoz dřeva). Začala se budovat krajská opravena STS v Hradci Králové – Kuklenách, k 15. únoru 1950 tam pracovalo 51 zaměstnanců, z toho 45 dělníků. Budoval se krajský sklad náhradních dílů v Libčanech, okres Hradec Králové, kde však od samého začátku byl značný nedostatek potřebných součástí. Na jeden traktor se plánovala minimální tržba 200 000 Kč, z toho 179 000 Kčs za zemědělské práce a 11 000 Kčs za ostatní práce. V průběhu roku neměla ztráta na jeden hektar přesáhnout 23 000 Kčs. Stanice však potřebovaly získat vlečné vozy, kterých byl značný nedostatek.¹⁷⁰

Počet zaměstnanců a traktorů neodpovídal počtu družstev, jichž bylo nejvíce v pohraničí, zatímco nejlépe byly vybaveny STS v nejurodnějších okresech, kde bylo získáno z výkupů nejvíce traktorů. V průběhu roku docházelo k stálému pohybu v počtech traktorů a zaměstnanců, protože stanice procházely obdobím organizační a kádrové stabilizace a většina strojů z výkupu nebyla kompletní a pro opravu chyběly náhradní díly.¹⁷¹

Služeb STS využívala především JZD, i když většina z nich měla zatím pro základní práce dost vlastních strojů, které získala přetvořením strojních družstev nebo z výkupu. Existence jedné stanice v okrese vytvářela malou operativnost v řízení prací, docházelo k pozdním příjezdům traktorů na pole, také náklady na pohonné hmoty byly vysoké, chyběl styk s vesnicemi, agronom nestačil zvládnout celý provoz, přitom v řadě STS funkce agronoma nebyla obsazena, nebo byl bez potřebné kvalifikace, traktoristům často chyběla zkušenost s prováděním zemědělských prací a zaměřovali se spíše na dopravu nákladů. V lednu 1950 se objevil návrh, aby JZD platila za práci ne penězi, ale až po sklizni naturáliemi, aby se uzavíraly smlouvy na výnos, ovšem setkal se jen s malou odezvou, protože neodpovídal situaci v družstvech ani v STS. Ceny za práce byly diferencovány podle výměry. Rolníci s výměrou nad 20 ha museli platit v cenách 10% přírážku, pro malé a střední rolníky se poskytovala sleva za splnění výrobních a dodávkových úkolů, při HTÚP a nejvíce pro JZD se společným obděláváním půdy (50% sleva).

170 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1277, 1263.

171 Tamtéž, k. č. 1274, 1277.

Tabulka 11: Počet traktorů a zaměstnanců STS v kraji k 10. 5. 1950

STS Okres	traktory	zaměstnanci	STS Okres	traktory	zaměstnanci
Broumov	15	82	Kukleny Hradec Králové	47	64
Čejkovice Jičín	55	67	Nová Paka	20	31
Česká Skalice Náchod	18	64	Poříčí Trutnov	29	56
Dobruška	28	74	Rychnov n. K.	22	45
Dvůr Králové	18	34	Žamberk	19	43
Horní Lánov Vrchlabí	19	39	Výcv. středisko Králíky Žamberk	-	33
Hořice	18	35	Opravná Kukleny Hradec Králové	-	19
Chlumeck n. C. Nový Bydžov	29	76	Krajský sklad Libčany Hradec Králové	-	2
Jaroměř	33	56	Krajský inspektorát Hradec Králové	-	10
Celkem			70 traktorů a 830 zaměstnanců		

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1277, 1263.

STS v kraji do konce dubna splnily plán výkonů včetně smluvních závazků vůči JZD, státním statkům a soukromým rolníkům. Mezi stanicemi však existovaly v plnění plánu rozdíly. Především stanice v pohraničních okresech (Broumov, Náchod, Trutnov, Žamberk), kde bylo nejvíce družstev, plán vysoko překročily, zatímco stanice v úrodných okresech (Hořice, Dobruška, Jaroměř, Jičín) zůstaly hluboko pod plánem a splnily jen poměrně nízké smluvní závazky. Rolníci se obávali uzavírat smlouvy, nedůvěřovali kvalitě práce STS, a malou iniciativu vyvíjeli zaměstnanci stanic. Patronáty stanic nad družstvy, které se před započítáním jarních prací uzavíraly (např. STS Chlumeck nad Cidlinou deset patronátů), zůstaly jen na papíře. Soutěž mezi stanicemi nebyla podchycena vinou nedostatečné práce organizace Revolučního odborového hnutí (dále jen ROH) a KSČ. Jako nejlepší v jarních pracích se umístila STS Žamberk, kde dosáhli výkonu 93 ha na jednoho traktoristu.

I když se v prosinci 1949 sešly v okresech okresní konference STS a v lednu 1950 I. celostátní konference STS, kde byly uloženy stanicím rozsáhlé úkoly a zdůrazněn jejich význam pro další postup združstevňování, objevila se v jejich práci řada nedostatků. Je však nutno přihlídnout k tomu, že stanice zápasily s ohromnými nedostatky, chyběly znalosti z oblasti organizace práce, administrativy a finančních otázek, především však bylo nutno řešit kádrové problémy. Značná část traktoristů pocházela z rodin velkých sedláků a často za úplatky pracovali především pro ně. Proto bylo

v březnu 1950 přijato usnesení, že všichni traktoristé, kteří se hlásili do STS, nebo byli získáni nábořem, musí být schváleni okresními výbory KSČ. Ústředí pro mechanizaci zemědělství si stěžovalo, že hlášení stanic si navzájem odporují, dotazníky nejsou vyplňovány, chybí seznamy zaměstnanců. Jen pomalu se zlepšovala práce stranických a odborových organizací a pomalu se ustavovaly závodní skupiny ČSM. V květnu ze 12 stanic jen v 9 byli ustaveni zástupci ředitele pro politickou práci, zbývající měli být vybráni z účastníků krajské politické školy. Na začátku července se konal celokrajný aktiv zaměstnanců STS, ale zpráva konstatovala velkou nekázeň, nepozornost a případy opilosti. V červnu bylo rozhodnuto, aby se dosavadní agronomové v STS stali vedoucími agronomy a vedle nich aby pracoval agronom pro styk s JZD, který by družstvům pomáhal v plánování výroby a provozu a stal by se hlavní oporou pro JZD, která zatím postrádala konkrétní pomoc ve společné práci.

Revize v únoru 1950 zjistila v STS značné nepořádky na úseku administrativy, hlavně v účetnictví a skladovém účetnictví, kde často chyběli odpovědní pracovníci. Velké nedostatky byly v STS v pohraničních okresech, které dosahovaly nejvyšších výkonů, např. STS Trutnov-Poříčí vykonala v JZD 60 % celkových jarních prací a obdělala rezervní půdu přidělenou místním národním výborům. Přitom družstva a MNV z 95 % nezaplatila v květnu za práce provedené v březnu a dubnu, takže stanice žádala o zvýšení provozního úvěru, protože neplnila tržby, a to předpokládala i pro květen a červen.¹⁷² Většina stanic nedodržela rozpočty, protože nepočítala s velkými úpravami v převzatých objektech a s částkami na opravy vykoupených strojů. Rozpočty nebyly správně sestaveny a zdržení jarních prací zvýšilo náklady na mzdy.

Státní statky přejímaly hlavně v pohraničí stále další půdu, která nebyla obdělána, a na tuto velkou výměru chyběly budovy pro živočišnou výrobu. Do jejich hospodářství přicházelo množství nových pracovníků – často i na vedoucí místa – bez potřebné kvalifikace a pracovní morálky. Nemohly se proto stát vzorem zemědělské velkovýroby, jak se od nich očekávalo. Aby získaly potřebné pracovní síly, pomáhaly družstvům mechanizací za ruční práci, např. státní statek Trutnov uzavřel čtyři smlouvy o spolupráci s JZD. Tehdejší centralizace, kdy národní podnik Československé státní statky řídil množství hospodářství i přidružené podniky zemědělského průmyslu a výzkumné ústavy, šlechtitelské stanice, zcela nevyhovovala. Především v pohraničí převládala půda špatné bonity, ve vedení byli neodborníci, např. ve státním statku Vlčice na Trutnovsku, a bylo malé pochopení pro nové metody práce. Státní statky začaly budovat zařízení pro živočišnou velkovýrobu, např. státní statek Trutnov budoval teletník pro 100 telat, odchovnu mladého dobytka pro 300 kusů, kravín pro 100 krav a 2 seníky. Jarní práce se podařilo zvládnout za pomoci brigád, hlavně při ošetřování cukrovky a senoseči. Jen slabě se rozvinula socialistická soutěž na základě výzvy státního statku Chlumec nad Cidlinou, který vyhlásil soutěž o rychlé provedení jarních prací všem statkům v kraji.

Pokud šlo o živočišnou výrobu v kraji, ukazovala se v březnu nemožnost splnit plánovaný stav krav, kde původní plán na rok 1950 119 000 kusů byl ministerstvem zemědělství zvýšen na 126 100 kusů. Přitom v prosinci 1949 kraj dostal za úkol vyvézt

do Pražského kraje 1200 krav. Ministerstvo vycházelo z faktu, že celkový stav skotu byl v roce 1949 splněn na 108,9%, a z hustoty krav na 100 ha zemědělské půdy 36,3 kusů, která byla nejvyšší v republice, např. Pražský kraj 29,4 kusů, Olomoucký kraj 25,1 kusů. Při odpočítání 10 % brakových krav a vysokém odchovu jalovic stále zůstával pro rok 1950 schodek 3410 kusů krav proti plánovanému množství. Proto byl v březnu vydán zákaz porážek krav a jalovic bez povolení zvěrolékaře, že jde o nízkou užitkovost nebo nevhodnost zvířete k chovu.

Velká pozornost byla věnována výkrmnám dobytka a prasat, které měly za sebou první rok existence. Šlo převážně o malé výkrmny na státních statcích, při některých závodech, výrobních družstvech Stěžery a Ostrov apod., které vznikly adaptací stájí na velkostatcích, ze stodol a kůlen. Často se jednalo o nevhodné prostory, kde docházelo k vysokému úhynu telat a selat. Za první čtvrtletí bylo ve výkrmnách 1884 kusů prasat, na jatky dodáno 7054 kusů, nuceně poraženo 619, uhynulo 652 kusů. Denní přírůstky kolísaly mezi 17 a 91 dkg. Plán výkrmu prasat byl splněn za I. čtvrtletí na 106,58% při procentu úhynu 2,11%. V druhém čtvrtletí byl plán stavu plněn na 75%, protože nebyly ukončeny stavby a adaptace vepřinů, rozšířily se infekční choroby, některé výkrmny musely být uzavřeny a projevil se nedostatek selat, když část byla vykupována pro jiné kraje. Ukazovalo se, že je třeba dodržovat zásady správného ošetřování, že malé výkrmny nevyhovují, proto se rušily, a že hlavním úkolem je zajistit rentabilitu výkrmů. Na začátku března byli ustájeni první vepři v Gigantu Smiřice a na začátku července první kusy dodány na jatky. Ve velkovýkrmnách se viděl vzor zemědělské velkovýroby a příklad pro další odvětví zemědělství a JZD.

Výsledky kolektivizace za první pololetí roku 1950, kdy se mělo realizovat usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ, ukazovaly, že jejich uvádění v život postupovalo jen pomalu. I přes určitý růst družstev a rozšiřování členské základny zůstával počet družstev nízký a především se vytvářela družstva nejnižšího typu a jen malá část z nich přecházela ke společnému obdělávání půdy. Pomalu postupovala hospodářsko-technická úprava půdy, i když zde byl často překážkou podzimní osev, který byl proveden postaru. Ustavená JZD musela řešit řadu organizačních a administrativních problémů, projevoval se nedostatek řídicích funkcionářů, zvláště když střední rolníci zůstávali stranou družstev. Nejvíce družstev vzniklo v pohraničních okresech, ale zde často osídlenci spoléhali na pomoc státu, která měla vyřešit nízkou rentabilitu zdejší zemědělské výroby. Do čela zakládání JZD se postavili komunisté nebo malí rolníci, střední rolníci vyčkávali a velcí rolníci se stavěli proti družstvům. Krajský výbor strany na svém zasedání v červenci konstatoval, že přechod ke společnému obdělávání půdy je pomalý, že rolníci nevidí v plánování výroby výhody, protože se často plánování provádělo administrativně bez projednání s rolníky, že se ale „udělal krůček v přesvědčování rolníků o výhodách společně organizované práce“. Nejvíce se společně prováděly práce v JZD, např. Bojiště, Červeněves, Heřmánkovice a Poříčí, nejčastěji vznikly pracovní skupiny při okopávání řepy a čekanky, někdy i při senoseči.¹⁷³

Také STS nesplnily úkoly v mechanizaci prací, jak se původně předpokládalo, především pokud šlo o kvalitu prací. V Hradeckém kraji pak zcela scházela mechanizace

173 Zasedání KV KSČ 22. a 23. 7. 1950, Pochodeň, č. 31, 28. 7. 1950.

u pěstování technických plodin, ačkoliv jejich plochy, hlavně cukrovky a lnu, vzrostly. Stanice musely překonávat množství počátečních obtíží, protože chyběly materiální i kádrové podmínky pro jejich činnost.

Rozvíjení „třídního boje“ naráželo na tradiční jednotu vesnice, která vycházela především z ekonomických, ale i příbuzenských vztahů. Proti velkým sedlákům se uplatňoval ostrý postup zvláště v souvislosti s neplněním výrobních a dodávkových úkolů, byli oslabeni výkupem strojů a odnětím námezdních pracovních sil. V naprosté většině odmítali družstva, jednotliví členové JZD z jejich řad byli staří nebo nemocní hospodáři.

Jistou pomocí pro JZD byli už v průběhu jarních prací instruktoři. Ukázalo se, že není reálná pomoc zvláštních pověřenců ministerstva zemědělství pro JZD, kteří byli nahrazení stálými instruktory vybranými KNV a ONV. ÚV KSČ rozhodl, aby do družstev byli vysláni dva instruktoři, politický pro organizaci strany a organizační, důvěrník okresní mimořádné vyživovací komise. Jednalo se především o JZD 1.–4. typu, kde měl být instruktor přítomen jeden den v týdnu a 14 dní v období žní, podzimních a jarních prací, výjimečně po celý rok. Plat mělo refundovat ministerstvo zemědělství a krajský výbor strany měl projednat nábor instruktorů pro vyšší typy JZD.

Úkolem všech JZD bylo vybrat členy pro školení agronomů, zootechniků, účetních a předsedů na 6 týdnů až 3 měsíce. Dosavadní průběh kolektivizace přinášel v praxi stále nové a nové problémy, které nemohla teorie a řízení předvídat, takže docházelo k živelnému řešení, jež se často ukázalo jako nedostatečné či chybné, např. při provádění HTÚP, nebo neodpovídalo stupni vývoje družstev, např. socialistické soutěžení, zavádění sovětské agrobiologie a podobně. Politická práce nebyla spojována s odbornou pomocí při zavádění společného hospodaření, někdy přistupovali i komunisté k založení JZD už předem defenzivně. Více se hodnotilo založení družstva než upevňování stávajících, takže rozšiřování členské základny postupovalo pomalu, často i pro osobní spory nebo izolaci družstevníků od ostatních rolníků v obci. Někde působily nedostatky v práci traktorových stanic a pomalé dokončování adaptací budov. Proto krajský výbor strany organizoval prostřednictvím NF brigádnickou pomoc na dokončení rozestavěných objektů z roku 1949, aby tyto stavby mohly sloužit svému účelu od 15. června 1950. Protože socialistické soutěžení bylo formální a roztříštěno do několika soutěží a závazkových akcí, bylo v červnu rozhodnuto zrušit tyto soutěže a ve všech 14 okresech rozvinout soutěž o nejlepší JZD, kterou by řídil a vyhodnocoval JSČZ a ONV jedenkrát měsíčně a vítěz by obdržel putovní standartu. Už v tomto období se objevil počátek přechodu ke společné živočišné výrobě, především tam, kde družstvo dostalo do užívání objekty velkostatků nebo velkých sedláků, např. na Novobydžovsku v 6 JZD, na Hradecku JZD Rozběžice spravovalo statek, kde ustájili 12 krav, 14 prasat a pár koní. Okresní družstevní rady (dále jen ODR) nemohly plnit náročné politické, hospodářské a organizační úkoly, které s sebou socializace vesnice přinášela, a jen okresní výbory KSČ politicky připravovaly založení družstva. Proto přecházeli pracovníci ODR na ONV na oddělení pro JZD, a tak byla zčásti překonána vícekolépnost práce, která byla spíše brzdou zakládání JZD, když se měla sladit činnost OV KSČ, ONV, JSČZ a ODR.

Žně

Rozhodující obrat se očekával ve žních, kdy by se projevily výhody plánování společné práce a využití mechanizace, a v podzimních pracích, které měly být opět nástupem ke společným osevům a HTÚP, zakládání družstev a přechodu k vyšším typům JZD.

Sekretariát ÚV KSČ ve svém usnesení z počátku května a svolání ÚV KSČ ke žním z 14. června požadovaly vypracovat ve všech obcích žňové plány, které by ukázaly přednosti společné práce. V červnu byl zpracován krajský plán žní, který určoval úkoly traktorovým stanicím, státním statkům, družstvům i soukromým rolníkům ve využití traktorů, samovazů a žacích strojů, termíny sklizně a výkupu. Družstva měla organizovat společné práce pro všechny rolníky v obci. Poprvé bylo nasazeno 7 kombajnů, pro něž byla stanovena norma 85 ha obilí. Ukazovala se nutnost přesunu strojů v rámci státních statků, kde zvláště v pohraničí chyběly potřebné stroje, zatímco v JZD byl strojů dostatek a soukromí rolníci mohli objednat pomoc STS.

Družstva konala přede žněmi od 22. května do 17. června členské schůze, které přijímaly provozní řády a současně projednávaly organizaci žní od ustavení pracovních skupin přes odměňování až po výmlat, který měl být dokončen do tří týdnů po skončení žní. K urychlení žní se plánovala soutěž, která byla vyhlášena ve všech 14 okresech kraje okresními výbory JSČZ po dohodě s ONV. Proto byly zrušeny soutěže vyhlášené JZD Ruprechtice a Mělnické Vtelno a byla vyhlášena jednotná kritéria: dosáhnout co největší výměry, kde se bude pracovat společně ve skupinách, co nejrychlejšího výmlatu a výkupu, co největší výměry společných osevů a přijetí 2. nebo vyššího typu JZD. V okresech byl předáván putovní prapor a na krajské letní slavnosti mělo být vyhlášeno nejlepší JZD kraje. Mimo to Hradecký kraj přijal výzvu Jihlavského kraje k celostátní soutěži o co nejrychlejší zvládnutí žní, výmlatu, podmínky a výkupu. Do soutěže se přihlásilo 126 JZD a z jejich výsledků vyplynul poznatek, že roztržité parcely zdržují práci strojů, že je třeba zavádět společné osevy a že pracovní skupiny nesmějí být velké a musí mít přesně přidělenou práci.

Celý průběh žní řídily národní výbory, případně zvláštní komise, které byly nahrazeny přede žněmi krajskou a okresními komisemi pro zemědělskou výrobu a výkup (dále jen OK ZVV). V druhé polovině května se přípravou žní zabývala plenární zasedání okresních výborů strany, na něž byli přizváni ředitelé STS, státních statků, hospodářských družstev, zástupce pro politickou práci a předsedové základních organizací KSČ na STS, okresní tajemníci JSČZ a tajemníci okresních družstevních rad. Na plenární zasedání navazovaly aktivity předsedů vesnických organizací strany, předsedů JZD a ČSM z vesnic a aktivity předsedů MNV a újezdních tajemníků, které řídil předseda ONV. Zvláštní porady organizovaly okresní výbory KSČ pro instruktory vesnických organizací. Vesnické organizace na členských schůzích v červnu projednávaly žňové plány a organizaci společných prací a tam, kde pracovalo JZD, i přijetí provozního řádu. ONV prováděly v červnu kontrolu připravenosti STS, především postupu oprav strojů. Hodnocení na plénu KV KSČ v červenci ukázalo, že okresní výbory jednaly málo konkrétně, což se projevilo především na kvalitě žňových plánů, protože prakticky nikdo nepomohl vesnické organizaci žňový plán sestavit, takže velká část plánů byla opět formálních, i když plány byly vyhotoveny v dvou třetinách obcí a v 90 % JZD.

Plány ovlivnily spíše práci v JZD, kde se odhadovalo, že na 70% JZD pracovalo podle plánu, zatímco u obcí asi 36%.

Na pomalé vypracování žňových plánů upozorňoval na konci června zemědělského referenta KNV osobním dopisem náměstek ministra zemědělství J. Kořátko, který také urgoval jmenování stálých důvěrníků okresních komisí pro zemědělskou výrobu a výkup (OK ZVV), kteří měli zůstat v obcích přes celé období žní. Ke zlepšení úrovně žňových plánů otiskla *Pochodeň* žňový plán JZD Osice, protože družstva žádala zaslání vzorových plánů.¹⁷⁴

Přede žněmi se realizovalo usnesení ÚV KSČ, aby na vesnici byli posláni instruktoři pro stranické organizace a další instruktoři pro organizaci prací v JZD a obcích. Okresní výbory KSČ vybraly politické instruktory a organizační prací byli pověřeni důvěrníci OK ZVV. Jejich cílem bylo prosadit v JZD přijetí provozních řádů, konsolidovat vedení družstva, zajistit pomoc patronátních závodů, organizovat využití všech zemědělských strojů, dbát na zatlačování a omezování vlivu vesnických boháčů, především při výkupu a rozvržení dodávek, organizovat manifestační odvozy obilí, zajistit dostatečnou krmivovou základnu v rozsahu 12–30% z celkové výměry orné půdy a vytvářet podmínky pro HTÚP a zakládání družstev.

Rada KNV v polovině srpna hodnotila, že sice ve všech obcích (v 500 trvale) a JZD byli určeni důvěrníci OK ZVV, ale dobře pracovali jen asi v polovině obcí. Šlo v naprosté většině o dělníky ze závodů (85%), často však závody neuvolnily kvalitní dělníky, např. v okrese Jičín a Rychnov nad Kněžnou bylo nutno část z nich vyměnit. Některé okresy postupovaly při výběru důvěrníků velmi pomalu, např. k 13. červenci nebyli důvěrníci v družstvech okresu Jaroměř, kde pracovali jen účetní instruktoři, ve všech obcích byli v okrese Vrchlabí, v okrese Broumov ve všech obcích byl politický i organizační instruktor, vždy oba z jednoho podniku, totéž i v okrese Jičín, v okrese Nová Paka chyběli důvěrníci OK ZVV jen v osmi obcích ze 43, ale politické instruktory odmítl OV KSČ určit. Řada důvěrníků pracovala formálně nebo vůbec ne, např. v okrese Broumov. Některí důvěrníci vystupovali diktátorsky, považovali se za jediný výkonný orgán s plnou mocí rozhodovat, místo aby aktivizovali vesnické organizace strany, žňové komise, MNV, JSČZ, ČSM a další orgány a organizace. Slabší možnost výběru důvěrníků byla v méně průmyslových okresech, např. Hořice, Rychnov nad Kněžnou, a také okresní výbory strany a ONV věnovaly důvěrníkům malou péči, i když šlo o dělníky, kteří neznali problematiku zemědělské výroby. Přitom hlavním úkolem byla organizace společné práce a příprava společných osevů a HTÚP. Řada MNV na ně často přesouvala odpovědnost za žně, ačkoliv měli národním výborům jen poskytovat pomoc při odstraňování nedostatků, nasazení strojů a jejich opravách; např. na Vrchlabsku, kde opravna v Horním Lánově neměla součástky na německé stroje, zajistili pomoc průmyslových závodů, Tesly v Prostředním Lánově, TOS v Dolní Branné, RICO v Černém Dole a Gottwaldových závodů v Heřmanových Sejfěch. V řadě obcí se setkávali s nedůvěrou rolníků, kteří argumentovali: „Co tady chcete, my žádnou kontrolu

174 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 14, 1303; Zasedání KV KSČ z 22. a 23. 7. 1950, *Pochodeň*, č. 31, 28. 7. 1950; č. 32, 29. 7. 1950; č. 31, 8. 9. 1950.

nad sebou nepotřebujeme. Taky vás do fabriky nechodíme kontrolovat.“¹⁷⁵ Plně se nepodařilo prosadit podmínku po sklizni, i když někde důvěrníci uplatnili zásadu, že u rolníka, který podmínku odmítl, ji STS provedla na jeho náklad.

Celkově se dá říci, že při žních a výkupu sehráli rozhodující úlohu vedle funkcionářů strany, ONV, právě důvěrníci OK ZVV.

V průběhu žní v některých okresech začaly vycházet okresní žňové noviny, a proto bylo rozhodnuto vydávat ve všech okresech okresní vesnické noviny, které by plnily úlohu propagace společných osevů, splnění výkupních úkolů, odhalovaly vesnické boháče a rozšiřovaly zkušenosti družstev a rolníků. Koncem srpna vyšly pod různými názvy vesnické okresní noviny v devíti okresech kraje. Zpočátku se zde objevovaly články o plnění pětiletky v průmyslu, o školství, nebo se přetiskovaly články z denního tisku, a jen málo článků se zabývalo konkrétními problémy v zemědělství v okrese.

Jen malý byl vliv sdružení JSČZ, ať na průběh žní, nebo na propagaci společné práce a zakládání JZD. Ukazovalo se, že pracovali pouze funkcionáři okresní úřadovny, ale bez členů výborů a komisí, zatímco v obcích se řada funkcionářů vzdala svých funkcí nebo pouze rozdělovala různé poukazy. Část rolníků stále viděla v JSČZ organizaci, která měla hájit jejich soukromé hospodaření. Pokus o reorganizaci této organizace a její aktivizaci byl neúspěšný.

Ke žním vyšlo i prohlášení lidové strany, které se náboženskými argumenty vyslovovalo pro společnou práci. V prohlášení se psalo, že není třeba rozlišovat „své – tvé“, ale že platí křesťanské „naše“.¹⁷⁶

Aby se pomohlo překonat nedostatek pracovních sil v družstvech a státních statcích a získat pro myšlenku kolektivizace mladé lidi, byli posláni na státní statky a do vybraných JZD žáci středních škol a posluchači vysokých zemědělských škol, např. týden pracovali vysokoškoláci v JZD Červeněves, Česká Skalice, Dolany, Heřmánkovice, Heřmanovy Sejfy, Miletín, Ostrov, Poříčí, Ruprechtice, Roškopov, Starý Rokytník, Stěžery, Stračov, Velká Jesenice a Vlčkovice.

Velkou pomocí při žních se staly společné kuchyně, které zřídila JZD, např. na Vrchlabsku vařily pro 150 lidí, v Osicích pro 100 osob. Byly ve všech okresech, v některých až čtyři společné kuchyně. Současně se otvíraly i dětské útulky a mateřské školy, které usnadňovaly práci vesnických žen, i když jejich větší růst narážel na nedostatek odborných pedagogických sil.

Na samém začátku července odjela do Sovětského svazu další delegace zemědělců, aby se seznámili s kolektivním zemědělstvím. Z Hradeckého kraje v ní byli zástupci JZD (M. Holečková z JZD Heřmánkovice, M. Vaňková z JZD Mokré, J. Fišer z JZD Koclářov, Č. Jurenko z JZD Dolní Lipka, František Švec z JZD Kosičky, E. Klikar, 8 ha, rolník, člen lidové strany z JZD Olešnice) a za soukromé rolníky J. Čerovský z Velké Borovnice (okr. Nová Paka). Delegace se vrátila za týden a její členové pak na podzim psali nebo hovořili o svých zkušenostech, často spíše o dojmech ze života sovětských lidí než o sovětském zemědělství.

175 Zasedání rady KNV, hodnocení průběhu žní, 22.–23. 7. 1950. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1303.

176 Štít. Okresní orgán Lidové strany, 24. 6. 1950.

Do pomoci ve žních se zapojily i okresní odborové rady, které uložily patronátním závodům, aby se podílely na vypracování žňových plánů, pomohly brigádami při žních a výmlatu a upravily podle žní termíny celozávodní dovolené.

Především JZD měla ve žních prokázat výhody společné práce, a tak získat nové členy a přispět k dalšímu zakládání družstev. Ukázalo se však, že jen část JZD prováděla žňové práce společně, spíše se společná práce omezila na půdu, kterou JZD získala mimo půdu členů, v řadě JZD sklízeli členové samostatně, nebo se spojilo jen několik členů. Nasazení strojů uvolnilo alespoň zčásti ženy ze žňových prací a doba žní byla proti jiným letům zkrácena o 4 až 6 dnů, stejně jako výmlat. V průběhu žní vzniklo sedm nových JZD, např. ve Skaličce na základě společné práce byl založen přípravný výbor JZD, v okrese Dvůr Králové bylo získáno do JZD 43 rolníků. Jen částečně ovlivňovala práci v družstvech žňová soutěž, většina přihlášek zůstala na papíře. Nově vzniklá JZD byla opět převážně menšinová, např. v PV JZD Psinice v okrese Jičín bylo 10 členů s 31 ha, zatímco 70 rolníků s 340 ha založení družstva odmítalo. Potíže se objevovaly s výmlatem pro nedostatek proudu, pro samovazy chyběl motouz a družstva neměla dost lidí na sklizeň slámy. Velký počet JZD provedl rychlý výmlat a manifestační svoz obilí do skladů. Různě byly řešeny finanční otázky v družstvech, např. na Náchodsku platili členové za traktor a samovaz pokladníkovi JZD, ruční práci si platili navzájem, někde podle hodin, jinde vedl výkaz žňový důvěrník. Pro získání zkušeností se konal 12. srpna aktiv zástupců JZD. Byli na něj pozváni předsedové a žňoví důvěrníci a zde se také družstva orientovala na společné osevy, HTÚP a přijetí provozních řádů.

Prověrky, které prováděly družstevní rady v družstvech, signalizovaly řadu nedostatků, především ve vedení, různé machinace, špatnou pracovní morálku, nesklizení obilí a slámy, např. v JZD Kunčina Ves a Žďár v okrese Rychnov nad Kněžnou, v JZD Městec v okrese Dobruška (jedno z prvních JZD v kraji), JZD Babí a JZD Žaclěř, okr. Trutnov, v JZD Tůně, okr. Nový Bydžov, na Hořicku se řada JZD izolovala od ostatních rolníků. Přesto řada JZD, zvláště v pohraničí, chtěla dále rozvíjet společnou práci a počítala s provedením HTÚP, zatímco ve vnitrozemí byla velká část rolníků proti ní, nebo požadovali, aby ji nařídila vláda, např. JZD Velká Lhota, okres Rychnov nad Kněžnou.¹⁷⁷

Společná práce ve skupinách se realizovala především v družstvech, i když např. na Novobydžovsku se do ní zapojili i nečlenové. Mnohdy však hlavní příčinou společných prací byl spíše tlak z ONV přes instruktory než vlastní iniciativa členů JZD nebo rolníků. V pohraničních družstvech provedla JZD společně senoseč a pak i žně. Na Novobydžovsku se vytvořilo v 11 družstvech 25 pracovních skupin, které sklídily 558 ha obilovin, stejně tomu bylo na Náchodsku a v řadě dalších okresů. Soukromí rolníci sklízeli individuálně nebo sousedskou výpomocí. V hradeckém okrese odhadovali, že asi polovina obilovin byla sklizena společnou prací ve skupinách. Před zahájením žní zde uspořádali okresní konferenci vesnických žen, které se vyslovovaly pro společné stáje, práce v rostlinné výrobě se prý nějak udělají. V odpovědi jim byla vysvětlena nutnost společné rostlinné výroby, aby se zajistila krmivová základna. Tyto konference pak proběhly v červenci v ostatních okresech kraje.

177 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1960, 1269.

V průběhu žní měly traktorové stanice prokázat, že po dokončení výkupu strojů jsou s to zajistit svou mechanizací žňové práce, jak to požadovalo zasedání KV KSČ 10. a 11. června 1950. Mezi jednotlivými stanicemi byly velké rozdíly, nejslabší práci odvedly STS v trutnovském okrese, kde příčinou byl špatný výběr traktoristů a špatné vedení. Někde rolníci odmítali stroje, protože v tom viděli cestu k založení JZD. Řada stanic nedodržela uzavřené smlouvy s JZD, naopak často pracovaly stroje za úplatu u soukromých rolníků bez uzavření smlouvy, protože traktoristé neměli dobrý přístup k JZD. Krajská opravná nestačila opravovat všechny stroje z výkupu a traktoristé s těmito stroji pracovali bez náležité údržby, což vyvolalo nespokojenost rolníků, čehož využívali bývalí majitelé strojů. Podstatou nedostatků bylo špatné kádrové obsazení stanic, velký nedostatek náhradních dílů a nevyhovující organizace práce. Chyběly trhače lnu pro horské okresy, velké mlátičky s příslušenstvím, u podmítky se nepodařilo zajistit úkol, protože se nezorganizovala práce ve dvou směnách nebo v noci. Traktoristé odmítali sklizená pole přehrabat nebo zapůjčit traktory, takže část obilí zůstala na polích, a to vyvolávalo roztrpčení v družstvech i u rolníků. Některé STS odmítaly přiznat slevy pro JZD, což opět vedlo k nespokojenosti družstev.

V STS bylo pro žně k dispozici 6 kombajnů, 320 vazačů vlastních a 1120 z výkupu a počítalo se, že denně zajistí výmlat plochy 1731 ha a posekají celkem 24 200 ha obilovin. V sečení splnily plán na 110,4 %, což se rovnalo více než jedné čtvrtině výměry obilovin v kraji (27 %). To bylo o polovinu více než v roce 1949. Přesto krajský výbor nehodnotil práci stanic dobře. Část nedostatků byla způsobena malou zkušeností traktoristů, takže se nepodařilo splnit normy, někdy i pro značně polehlé obilí, traktoristé naráželi na nedůvěru rolníků, místy docházelo k sabotážím (kusy železa ve snopech, železné pruty v obilí), chyběla spolupráce se žňovými komisemi v obcích, plány nasazení strojů byly formální, často i funkcionáři v obcích neznali potřebu strojů a to spolu s pomalými opravami ztěžovalo včasné přesuny strojů. Někde byly do JZD poslány neopravené mlátičky bez kompletního příslušenství. Pozdě byla zajištěna sklizeň řepky pro nepřipravenost strojů, která se projevila někde i při žních. Nebyl splněn plán výmlatu (jen 46,6 %) a podmítky (54,5 %), což ovlivnilo celkové nesplnění plánu STS v kraji. Kapacita strojů nebyla využita, část vykoupených strojů zůstala k dispozici žňovým komisím v obcích. Druhé směny zavedla ve větší míře jen STS Dobruška, kde pomohli mladí traktoristé – svazáci. STS dostávaly většinu nově vyráběných strojů, protože dodávky pro JZD byly omezovány.

Příčinu nesplnění plánu viděl KV KSČ ve slabé práci závodních organizací strany, zástupci ředitele pro politickou práci se věnovali více provozním otázkám (shánění náhradních dílů) než řízení stranických organizací. To se odrazilo ve slabé politické práci stanic, především v agitaci pro zakládání JZD, HTÚP a pro smlouvy mezi JZD a STS za naturálie (to v JZD Dolany). Nedařilo se, aby se traktoristé postavili do čela zavádění druhých směn a aby se posílila úloha STS jako průkopníka zakládání JZD.¹⁷⁸

178 Zasedání KV KSČ 26. 8. 1950, Pochodeň, č. 37, 1. 9. 1950; Zasedání KV KSČ 16. 9. 1950, Pochodeň, č. 40, 22. 9. 1950; Pochodeň, č. 34, 18. 8. 1950. Schůze rady KNV z 15. 8. 1950, STS Zámorsk, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 14.

Státní statky zvládly žně celkem úspěšně, proti roku 1949 došlo k podstatnému zlepšení práce a potřeba brigád byla rovněž menší. Přesto na senoseč chybělo statkům asi 700 stálých pracovních sil, proto musely vypomoci brigády z řad studentů, když se nepodařilo získat 1000 sil ze Slovenska, které přislíbilo ministerstvo zemědělství. Ve žních opět pomáhaly brigády a bylo dokončováno převedení zemědělských dělníků od soukromého sektoru do státních statků. Zlepšila se úroveň mechanizace u většiny statků, někde muselo být využito pomoci STS a krajský inspektorát přesunul stroje tam, kde jich byl nedostatek. Na státních statcích pracovalo 7 kombajnů, 122 samovazů a 370 obilních žacích strojů na ploše 5248 ha obilovin, což jim plně postačovalo, protože se počítalo, že stroje STS sklídí 2440 ha. Na výmlat počítali patnáct a půl dne, k dispozici měli 112 mlátiček a 25 ha měly vymlátit kombajny. Také výkup obilí byl včas splněn. Obtíže se projevíly jen v pohraničí, kde statky přejímaly stále další hospodářství ve špatném stavu. Potíže se jako v ostatních zemědělských závodech vyskytly u mlátiček, u samovazů chyběl dostatek motouzu a pomalu probíhal úklid slámy. Státní statky také provedly nejvíce podmínky po sklizni slámy.

Plnění výkupu

Jedním z nejdůležitějších úkolů v letních měsících vedle sklizně bylo zajištění výkupu v co nejkratším čase. Už v květnu přijalo předsednictvo KV KSČ zásadu „suché obilí od mlátičky ihned do družstva“, což samo o sobě nemohlo být splněno, protože obilí nemohlo být dostatečně proschlé. Současně byl určen pravděpodobný konec žní na konec srpna a výkup se měl dokončit nejpozději v prvním týdnu října, ale větší část úkolu měla být splněna do konce srpna. Zvláštní pozornost byla věnována výkupu u soukromého sektoru v sedmi produkčních okresech (Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou), kde se vykupovalo 2944 vagonů pšenice, 1008 vagonů ječmene, 1372 vagonů žita a 323 vagonů ovsa. K 20. červenci 1950 zde byl splněn výkup řepky na 90 %. V sedmi horských a podhorských okresech (Broumov, Dvůr Králové, Náchod, Nová Paka, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk) se doba výkupu prodlužovala do poloviny listopadu, a to 259 vagonů pšenice, 159 vagonů ječmene, 766 vagonů žita a 392 vagonů ovsa. Okresům bylo uloženo obstarat vhodné sklady, což se však nepodařilo. Z obcí měly být organizovány manifestační svozy obilí do hospodářských družstev a k výkupu byla uspořádána soutěž mezi okresy, zvláště v JZD a obcích. Zvláštní pozornost se věnovala výkupu pšenice, kde byly dodávky proti roku 1949 zvýšeny, a ječmene, aby se zajistily exportní úkoly. Začátkem června projednaly výkup okresní výbory strany a do 24. června měly sestavit seznam vesnických boháčů. U nich se výkup přesně termínoval, případně se počítalo s úředním výmlatem. Výkup stanovený okresům činil 7878 vagonů obilovin, ale současně bylo okresům rozděleno dalších 1600 vagonů obilovin jako dodatečný úkol. V červnu byl plán upřesněn, aby výkup byl ukončen do šesti týdnů po skončení sklizně. Od 25. června do 7. července se konaly veřejné schůze na vesnicích, jak zajistit stanovené výkupní úkoly. V okresech a obcích kontrolu prováděly mimořádné vyživovací komise, ty stanovily výměr dodávek těm rolníkům, kteří nepodepsali smlouvy.

Větší pozornost se věnovala také skladovacím prostorům, protože bylo jasné, že půjde o nevypařené obilí a že v kraji se počítalo s uskladněním obilí z jiných krajů. Využilo se mlýnů, pivovarů, lihovarů a v pohraničí nevyužitých průmyslových staveb.¹⁷⁹

Slavnostní svozy obilí konala především JZD, kde poměrně rychle za pomoci STS probíhal výmlat, stejně jako u státních statků. Také hospodářská družstva se snažila vyhlášením soutěže mezi sebou urychlit výkup. Na krajské slavnosti budovatelů 2. září 1950 bylo ohlášeno, že výkup splnilo 11 okresů, celokrajsky byl tak výkup splněn na 101,57%, o což se zasloužili důvěrníci OK ZVV. Na zasedání KV KSČ v říjnu byl průběh žní hodnocen kladně, ale ke splnění výkupu zbývalo vykoupit obilí u části rolníků v okresech Broumov, Dobruška, Hradec Králové, Jaroměř, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou a Vrchlabí.¹⁸⁰ Je zajímavé, že výkup splnil jako třetí v kraji horský okres Trutnov, zatímco okres Žamberk byl poslední v dokončení výkupu a splnil za mimořádných opatření. K 15. září 1950 splnilo dodávky všech 14 okresů, celkově plnění kraje dosáhlo 103,62%, všechny druhy obilovin splnily pouze okresy Hořice, Jaroměř, Jičín, Náchod a Žamberk. V horských okresech byly vysoké úkoly, část středních rolníků v kraji byla zařazena do vesnických boháčů, takže nesplnili úkoly stejně jako skuteční vesničtí boháči.

Někde se ukázalo, že rolníci plnili dodávky starým, snětivým, pilously napadeným obilím, např. v okrese Jičín, nedařilo se splnit dodávky řepky a ječmene, který byl zkrmován. Zčásti se opakovaly při výkupu nesprávné metody, protože byla snaha splnit výkup do krajské slavnosti budovatelů (3. září). KV KSČ kritizoval na zasedání koncem srpna malou pomoc vesnických organizací strany při výkupu, celou tíhu prý nesly jen ONV, např. v Hořicích, nebo se podíleli jen důvěrníci OK ZVV a zaměstnanci hospodářského družstva, např. v okrese Dvůr Králové.

Začátkem října zůstal nesplněn výkup ovsu a ječmene a 2790 smluv se zemědělci, což se rovnalo 228 vagonům obilí, zčásti byly příčinou nesplnění živelné pohromy. Rychlý výkup kladl vysoké nároky na dobré uskladnění obilí, což se v převážně většině podařilo, ale došlo i ke ztrátám, např. v Novém Městě se zapařilo 10 vagonů obilí a na Novobydžovsku 150 q obilí.¹⁸¹

JZD a HTÚP v období žní

I když hlavní pozornost byla v létě 1950 zaměřena na včasné provedení žňových prací a na zajištění výkupu obilí, neustala snaha, aby se žně staly nástupem k ustavení JZD už v jejich průběhu, ačkoliv s rozhodným nástupem se počítalo v průběhu podzimních prací, kdy se mohla uskutečnit HTÚP a společné osevy. K 30. září 1950 bylo v kraji 220 přípravných výborů, tj. růst proti stavu k 31. květnu o 27 PV a 187 JZD, tj. růst o 28 JZD. Největší počty PV a JZD zůstávaly v pohraničních okresech a okrese Jaroměř. K 1. typu bylo zařazeno 48 JZD, k 2. typu 101,

179 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1336, 1264.

180 Zasedání KV KSČ 21. 10. 1950, Pochodeň, č. 46, 27. 10. 1950.

181 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 172, 1307.

k 3. typu 27 a k 4. typu 6 JZD, i když u části z nich nebyly ještě schváleny příslušné provozní řády, což vedlo k rozdílům v různých výkazech. Skutečně přijatých provozních řádů bylo v 2. typu 97, v 3. typu 23 a ve 4. typu 4. Družstva 4. typu se nacházela všechna v pohraničních okresech, kde členové vraceli půdu státu (Broumov a Žamberk po dvou, Trutnov a Vrchlabí po jednom JZD). V JZD 2.–4. typu se společné práce účastnilo ve 33 družstvech více než 75 % členů, v 12 více než 50 % a ve 49 méně než 50 % členů. Počet členů dosáhl 9434, tj. růst o 2601, z toho stále převažovali komunisté, kterých bylo 6543, tj. 69 % (k 31. 5. 73 %). Členskou základnu tvořilo 4852 zemědělců, tj. 52,8 %, především malých zemědělců do 5 ha, kterých bylo 2212, z toho do 2 ha 1136, a kteří patřili ke kovo- a stavorolníkům. Stále však zůstával v družstvech velký počet nezemědělců, jichž bylo 4335, tj. 47,2 % členské základny, z nichž 53 % tvořili dělníci bydlící na vesnici. Výměra zemědělské půdy vzrostla o 6976 ha a činila 32 495 ha. Pokud družstva vyšších typů prováděla alespoň na části svých pozemků společné práce, jednoznačně se tato práce účtovala podle odpracovaných hodin (ve 158 JZD). Práce podle norem se alespoň zčásti prováděla v 17 JZD a jen v 5 družstvech se odměna vyplácela podle pracovních jednotek. V 63 JZD byla obsazena funkce agronoma a v 56 JZD funkce stálého účetního.¹⁸²

V průběhu žní pokračoval boj s vesnickými boháči, kteří dokázali získat pomoc strojů STS, případně i žen kovorolníků a malých rolníků. Hůře plnili výmlat a výkup obilí, nejčastěji pro nedostatek pracovních sil, došlo k pokusům plnit dodávky loňským obilím. Také se jim už nedařilo zvládat nároky živočišné výroby, která vyžadovala množství práce. Zde jim byly uloženy vysoké dodávky a *Pochodeň* otiskovala často jména těch sedláků, kteří neplnili dodávky mléka. Aby se zabránilo narušování průběhu žní, žádala generální prokuratura, aby takové trestné činy byly souzeny okamžitě a také výkon trestu aby nebyl odkládán. Koncem srpna byl v Dobrušce zahájen proces s 18 rolníky, kteří v prosinci 1949 organizovali demonstraci před budovou ONV proti nesprávnému výkupu. Předtím začátkem srpna proběhl proces s bývalým předsedou ONV a dalšími funkcionáři ONV v Dobrušce, kteří se dopustili řady trestných činů a nesprávně prováděnou kontrolou u rolníků umožnili vystoupení velkých rolníků. Šlo o vesnické boháče, jejichž statky měly výměry od 10 ha do 44 ha a kteří zorganizovali protestní pochod rolníků, ale sami neplnili své dodávky. Za zločiny proti republice byly vyneseny vysoké tresty, např. Josef Kareš 25 let, Josef Chmelař a Ing. František Tomek 18 let, dále byl většinou zkonfiskován majetek, nebo uloženy vysoké peněžité pokuty. V produkčních okresech Jičín, Hradec Králové a Rychnov nad Kněžnou byli trestáni a zveřejňováni v tisku vesničtí boháči, kteří nedodrželi stanovenou výměru cukrovky, i když se hájili nedostatkem pracovních sil. V okrese Nový Bydžov byl zakázán prodej jakýchkoliv náhradních dílů pro soukromé zemědělské stroje.

Ačkoliv zakládání nových JZD postupovalo pomalu, začínal se vedle snahy o založení nových družstev vyvíjet velký tlak na přechod ustavených družstev ke společné rostlinné výrobě, tj. společným osevům a rozorání mezí. Počítalo se, že klíčem k tomu byly společné práce na jaře a o žních, které v JZD urychlily průběh prací. To

182 Pochodeň, č. 35, 20. 8. 1950; SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1274.

se realizovalo v několika desítkách JZD, ale bylo nutno rozvinout v JZD rozsáhlou osvětlovací kampaň, především ukázat členům družstev i ostatním rolníkům výhody společné práce na příkladech z jarních a žňových prací, objasnit zásady 2. typu JZD, podstaty HTÚP a s ní spojených osevních postupů, vysvětlit nutnost rozorání mezí a zásady organizace práce ve skupinách a podle pracovních norem, včetně odměňování podle pracovních jednotek. Propagaci prováděly okresní vesnické noviny, zvláště číslo *Pochodně* z 20. srpna bylo věnováno informaci o HTÚP a společných osevech, uváděl se příklad JZD Dolany, kde došlo ke snížení stavu koní, příklady z Broumova, kde rozorali meze v 20 obcích, byly otištěny nové katastry Heřmanic (okr. Jaroměř) a Borovničky (okr. Dvůr Králové), pokyny jak organizovat HTÚP a osevní postupy. Rozorání mezí mělo probíhat slavnostně. Krajská komise pro zemědělskou výrobu a výkup uložila okresům, aby do vesnic byly vyslány agitační dvojice z řad dělníků a členů národních výborů k získání rolníků pro společné osevy a HTÚP.¹⁸³

HTÚP s sebou přinášela řadu problémů, protože bylo nutno pro ni získat i nečleny JZD, neboť většina rolníků odmítala vstoupit do JZD, nebo je založit. Bylo třeba dbát na to, aby při HTÚP nedošlo k poškození malých a středních rolníků, protože to byli budoucí členové JZD. Proto měl být přítomen politický zástupce okresu, ale přesto se často HTÚP prováděla bez objasnění a rolníci pak HTÚP odmítali, např. v obci Červeněves, kde byla provedena HTÚP, rolníci po žních odmítali společný osev a hrozili stížností ministerstvu zemědělství a vládě. Docházelo k porušování zásady dobrovolnosti, rolníci v HTÚP viděli změnu pozemkového vlastnictví. Často se o společném osevu a HTÚP usneslo jen JZD bez přesvědčování ostatních zemědělců, ale samo nepřijalo provozní řád 2. typu. Jiným druhem nátlaku byl požadavek buď přijetí HTÚP, nebo podpis přihlášky do JZD.

Krajský výbor KSČ v červenci ukládal jak instruktorům vesnických organizací, tak důvěrníkům OK ZVV, aby zvláštní pozornost věnovali v průběhu žní organizování společné práce, přípravě společných osevů a přijetí HTÚP na podzim. V červenci se HTÚP připravovala v 36 obcích, ale KV KSČ požadoval získat pro ni 80 až 100 obcí a prosadit společné osevní postupy i v obcích bez JZD. Znovu pak tento úkol byl zdůrazněn na zasedání KV KSČ 26. srpna 1950, které se zabývalo přípravou podzimních prací.

Poměrně rychle se pro HTÚP rozhodovala JZD, která využívala mechanizace, např. JZD Rozběřice při sekání lánu ječmene 7 metrů širokého a 500 m dlouhého potřebovala na obsekávání 3 hodiny, příjezd a seřízení samovazu trvalo hodinu, ale vlastní sekání jen půl hodiny. Požadavek rychlého provedení HTÚP kladl velké nároky na zemědělské referáty ONV a KNV, protože dříve trvalo scelování několik let a nyní šlo o dny.

Ministerstvo zemědělství upozorňovalo, že HTÚP často narušovala plán rostlinné výroby v obci nebo okrese, proto požadovalo, aby v krajské komisi pro HTÚP byl krajský agronom předsedou, členy vedoucí rostlinné výroby zemědělského referátu, krajský vedoucí scelovací služby, okresní agronom z příslušného okresu, zástupce JZD a ministerstva zemědělství. Hlavním podkladem pro komisi byl výrobní plán obce a okresu pro rok 1950, nemělo dojít k úbytku orné půdy, narušení pěstování některých plodin a úkolem bylo zajištění pícnin pro živočišnou výrobu. Tyto zásady byly

projednány na poradě ministerstva zemědělství 15. srpna a do 18. srpna 1950 se utvořila krajská komise.

K 26. srpnu 1950 byla přijata HTÚP a rozorání mezí nadpolovičním souhlasem v 51 obcích (Broumov 10, Dobruška 1, Dvůr Králové 5, Jaroměř 6, Náchod 2, Nová Paka 2, Nový Bydžov 1, Trutnov 11, Rychnov nad Kněžnou 2, Vrchlabí 2, Žamberk 9). V 10 obcích byla HTÚP provedena, ale nebyla přijata (Broumov 1, Dvůr Králové 1, Hořice 2, Hradec Králové 3, Náchod 1, Nový Bydžov 1, Trutnov 1). HTÚP se prováděla v srpnu v 23 obcích (Broumov 2, Dvůr Králové 1, Hradec Králové 3, Jaroměř 5, Rychnov nad Kněžnou 1, Trutnov 6, Vrchlabí, Žamberk 3), pracovalo 44 techniků a 22 agronomů v úderkách a práci dokončovali v obci za 2 až 3 dny. Často nebyla HTÚP politicky připravena, rolníci ji odmítali, protože se obávali, že souhlas s HTÚP se rovná souhlasu se vstupem do JZD, někde se proti ní postavila i vesnická organizace KSČ, např. v Rokytnici v Orlických horách. Provedení HTÚP navrhoval buď OV KSČ (Jaroměř ve 2 obcích, Broumov 1, Hradec Králové 1, Vrchlabí 1), nebo okresní agronom, ale úderky si měly na OV KSČ ověřit, že je možno s HTÚP začít.¹⁸⁴

K tomu vedla zkušenost, že v řadě vesnic ztroskotaly, nebo se nesešly veřejné schůze, které jednaly o HTÚP v obci. Ukazovala se nutnost získat alespoň 2 až 3 střední rolníky a pak obvykle došlo k obratu v jednání ostatních rolníků. Zemědělské referáty ONV se snažily prosadit, aby soukromí rolníci seli vedle honů JZD stejné plodiny, aby při vstupu do družstva neporušili osevní plány.

Provádění HTÚP rychle postupovalo v pohraničních okresech, např. na Trutnovsku už v červenci byla provedena v 6 obcích, prováděla se ve 3 obcích, politická příprava byla ukončena v 5 obcích a probíhala v dalších 5 obcích. Na Vrchlabsku už v červnu požádalo o HTÚP 6 obcí, naproti tomu na Novobydžovsku se sice v 11 JZD prováděly alespoň společně žňové práce, ale pro HTÚP se získala nadpoloviční většina jen v JZD Červeněves.¹⁸⁵ V okrese Jičín se nerealizovala HTÚP ani v jedné obci, jen v 6 obcích se uskutečnily společné osevy a v nich se rozoraly meze v rámci JZD. Jak obtížné bylo přesvědčování rolníků, vidíme např. z obce Libec na Trutnovsku, kde první schůze 28. června v jednu hodinu v noci skončila bezvýsledně, když se proti HTÚP postavili i tři komunisté, další schůze 29. 6. 1950 od 6 do 12 hodin skončila opět bez výsledku, znovu probíhala večer od 20 do 23 hodin a z 12 rolníků a členů JZD 5 bylo proti HTÚP, takže z jejich pozemků byly vytvořeny zvláštní hony, aby mohli vstoupit do JZD a nenarušovali osevní plán. Někde chodili členové úderky dům od domu a výsledkem byl často nejen souhlas s HTÚP, ale i vstup do JZD, hlavně v pohraničí. Hlavním nedostatkem byl v řadě případů nesouhlas členů KSČ, což bylo oporou pro ostatní rolníky, aby odmítli svůj souhlas.

Úderka prošla terénem, rozvrhla jednotlivé kultury, co zalesnit nebo přeměnit na louky či naopak, vytyčila záhumenky, vypracovala návrh v mapě, zvláště oddělila půdu nečlenů a vesnických boháčů, kteří dostali půdu nejhorší a nejvzdálenější. Návrh projednala veřejná schůze a pak se v terénu kolíky vyznačily hony, celá práce byla za 2 až 3 dny hotová, protože za zkrácení doby byly vypláceny prémie (500 Kčs za den).

184 Tamtéž, k. č. 1268.

185 Zasedání KV KSČ z 26. 8. 1950, Pochodeň, č. 37, 1. 9. 1950.

Provádění HTÚP a společné osevy znamenaly změnu dosavadní práce JZD od tradičního způsobu práce k urychlení společného hospodaření. Dosažené výsledky znamenaly zrychlení tempa kolektivizace, i když se při jejich zajišťování objevila řada administrativních opatření a různých forem nátlaku. HTÚP znamenala narušení soukromého vlastnictví půdy a oslabovala velké sedláky tím, že je zbavovala jejich půdy, která obvykle bývala nejbližší vesnici a měla nejlepší bonitu.

Tabulka 12: Stav HTÚP v Hradeckém kraji k 21. 9. 1950

Okres	HTÚP provedena	HTÚP schválena	Rozorány meze	Ozimy zasety v honech
Broumov	15	13	13	13
Dobruška	2	2	2	2
Dvůr Králové	9	8	7	6
Hořice	2	-	-	-
Hradec Králové	7	6	6	6
Jaroměř	11	10	9	8
Jičín	-	-	-	-
Náchod	6	5	5	4
Nový Bydžov	2	1	1	1
Nová Paka	2	2	2	2
Rychnov n. K.	5	5	5	5
Trutnov	21	20	19	18
Vrchlabí	5	5	3	2
Žamberk	15	15	14	12
Celkem	102	92	86	79

Pramen: *Deset let Jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník, Praha 1959.*

V průběhu léta se v pohraničí objevila další JZD, která přecházela na 4. typ, kde byla společná živočišná výroba. Např. JZD Chotěvice na Vrchlabsku provedlo svod dobytka od 11 členů, celkem 42 dojníc, do jedné usedlosti, která neměla majitele, tam umístili i 38 jalovic, v jiné usedlosti ustájili 39 prasat, z 16 koní si chtěli ponechat jen jeden pár, drůbež choval každý člen samostatně. Vytvořili si vlastní organizační řád a žádali řád zemědělského výrobního družstva. I společná živočišná výroba zde představovala cestu k překonání nedostatku pracovních sil, protože zde docházelo k prudkému poklesu stavů hovězího dobytka, ačkoliv zde byla víc než dostatečná krmná základna. Ministerstvo zemědělství poskytovalo JZD 4. typu a zemědělským výrobním družstvům mimořádné přídělky krmiv prostřednictvím KNV, ale upozorňovalo, že je nutno si zajistit dostatek krmiv z vlastních zdrojů. JZD Heřmánkovice na Broumovsku po přechodu na 4. typ dostávalo podporu na plat účetního 2000 Kčs měsíčně, zatím na půl roku, a pak by muselo o ni požádat znovu.

Průběh žní 1950 byl hodnocen kladně, úroda byla sklizena a práce zvládnuty, jen v pohraničních okresech se projeví nedostatky v senoseči i ve žních, částečně způsobené nepříznivým počasím. Jen pomalu se vžívala podmínka hned po sklizni obilí,

příčinou byl i nedostatek diskového nářadí. Proto se také nepodařilo splnit osev strništních plodin, i když se v některých okresech projevily následky sucha. JZD sklídila o 10 až 12 dnů dříve než soukromí rolníci. To se týkalo i výmlatu a výkupu. Také státní statky se dokázaly se žněmi vyrovnat, i když za pomoci brigád ze závodů. K. Gottwald na počátku září ocenil průběh žní, především to, že se rozšířila společná práce, že žně nebyly záležitostí jednotlivců a že se rozvinula soutěž mezi JZD. Vítězná JZD z krajů¹⁸⁶ byla přijata 18. září 1950 v Lánech a 19. září byla odměněna na slavnostní schůzi v Praze. Velcí rolníci sklídili úrodu často s pomocí STS, ale nestačili zvládnout výmlat, což se odrazilo v plnění dodávek, kdy se projevily i snahy obejít stanovené úkoly nebo splnit starým obilím. Krajský výbor KSČ hodnotil rychlý průběh žní, výmlatu a výkupu, i když konstatoval, že žňové plány zůstávaly často na papíře a že větší část organizátorské práce vykonali spíše okresní funkcionáři strany, ONV a důvěrníci OK ZVV než vesnické organizace a národní výbory.

Kritice byla podrobena práce STS, kde příčinou nesplnění plánu nebyl nedostatek strojů, ale především špatné kádrové obsazení stanic, což se odráželo v řízení práce, nekvalitní práci traktoristů a slabém působení STS na vesnici. Tyto nedostatky nemohly omluvit ani obtížné poměry, v jakých začaly v okresech STS pracovat.

Růst JZD pokračoval v průběhu žní, jednou z příčin byla možnost využít mechanizaci při sklizni a velká pomoc státu se slevami při nákupu hnojiv a za práce STS. Jednou z brzd byla u referentů, instruktorů a důvěrníků OK ZVV nízká úroveň odborných zemědělských znalostí, které byly pro získání rolníků často rozhodující. V družstvech chyběli potřební funkcionáři, zvláště účetní. Ke zlepšení práce v JZD mělo přispět překonání roztržité držby půdy prováděním HTÚP, kterou však rolníci chápali jako odebírání půdy majitelům. Tehdejší mechanizace sice urychlila sklizeň obilovin, ale mnohem slabší byla mechanizace u technických plodin, nemluvě o tom, že v STS i JZD převládaly zastaralé zemědělské stroje. Také pokrok v agrotechnice se zatím projevovat jen okrajově nebo nevyhovoval našim podmínkám, např. prosazování travoplního systému při HTÚP.

Plánování v družstvech a kontrola plnění úkolů narážely na řadu obtíží. Snaha o co nejrychlejší přijetí provozních řádů vedla k tomu, že byly přijímány formálně, protože na jedné schůzi je nebylo možno důsledně projednat, takže členům nebyly jasné, a ti je proto nepřijali za své. Členové požadovali hlubší seznámení a souhlas všech členů, protože část družstevníků se nechtěla schůzi zúčastnit. V této době se objevila nová JZD se společnou živočišnou výrobou a první JZD 4. typu, a to v pohraničí. Tento vývoj však vedl k tomu, že družstva požadovala zemědělské úvěry na adaptace nebo výstavbu společných stájí, např. na Hořicku JZD Stračov 3,5 mil. Kčs, JZD Miletín 150 000 Kč atd.

I když řízení JZD přecházelo na ONV, obraceli se rolníci v otázkách JZD na Okresní družstevní rady a referenti na schůzích byli převážně funkcionáři ODR vedle funkcionářů OV KSČ, ONV a JSČZ. Valné hromady rovněž zajišťovaly ODR a zajišťovaly za pomoci okresních spořitelů a založen pomoc při účetnických pracích, také z řad

186 V Hradeckém kraji JZD Heřmánkovice z okr. Broumov, JZD Heřmanice z okr. Jaroměř a JZD Rozběřice z okr. Hradec Králové.

učitelů a účetních z patronátních závodů. Ukazovalo se, že zájem rolníků o družstevní otázky záhy klesal.

Výkup nejprve pokračoval rychle, pak došlo ke zpomalení a dokončoval se u jednotlivých rolníků ještě v říjnu. Jednou z příčin bylo uvolnění prodeje chleba a mlýnských výrobků z přidělového hospodaření a rolníci krmili obilím prasata, aby získali více peněz za volný prodej masa po splnění dodávek. Při výkupu opět došlo k chybným metodám nátlaku, což ztěžovalo průběh zakládání JZD a rozšiřování členské základny.

Zkušenosti ukázaly, že vyžadování žňových plánů od všech obcí nesplnilo své poslání, že je třeba především vypracovat plány v JZD, aby se stala vzorem pro ostatní rolníky. Nedostatkem bylo, že tyto plány nebyly vždy podloženy finančním plánem a společná práce se špatně evidovala, takže malí rolníci pracovali na velké a šlo vlastně o sousedskou výpomoc. Žádné JZD nepracovalo podle skutečných norem a také význam provozních řádů členové podceňovali. Pro prosazování všech opatření k urychlení práce, organizaci společné práce, prosazení HTÚP, zakládání JZD měla rozhodující význam činnost důvěrníků OK ZVV, z nichž 50 % bylo na vesnici po celé zně. Jejich práce byla rozdílná, stejně i jejich složení, např. na Vrchlabsku to byli úředníci, ale jinde převažovali dělníci ze závodů. Jejich práce měla různou úroveň, někde postupovali diktátorsky bez spolupráce s funkcionáři vesnické organizace, instruktorem OV KSČ nebo členy MNV, ale bez jejich činnosti by nebyly všechny práce zvládnuty.

Podzimní práce

Podzim 1950 se stal dalším zlomem v dosavadním průběhu združstevňování, protože nastával přechod ke společné výrobě v rostlinné a zčásti živočišné výrobě, čímž končila orientace JZD hlavně na nevýrobní oblast, jak tomu bylo až do poloviny roku 1950. Ve společné výrobě se značně zjednodušeně viděla velkovýroba v zemědělství. I na vesnici se odráželo zhoršení mezinárodní situace, zostření studené války, válka v Koreji, vnitřní situace v Polsku, Jugoslávii a rolníci sledovali vysílání zahraničního rozhlasu, které ukazovalo, že KSČ nastoupila cestu sovětských kolchozů. Na vesnicích se objevily letáky zaměřené proti zakládání JZD.

Krajský výbor KSČ označil za hlavní úkol podzimních prací „přechod na společné osevy“, což bylo také uloženo jako rozhodující úkol důvěrníkům OK ZVV a instruktorům vesnických organizací, vedle vypracování pracovních a finančních plánů společných podzimních prací. Dalším úkolem bylo dokončení výkupu obilí a brambor a konečně dodržení osevních ploch.¹⁸⁷

Protože byla kritizována formálnost plánů žňových prací a veškerá pozornost byla zaměřena na prosazení společné rostlinné výroby a zakládání nových JZD, bylo zpracováno jen 132 plánů podzimních prací (oproti 518 plánům žňových prací). Žňové komise měly řídit i podzimní práce (předseda MNV, místopředseda z JZD nebo JSČZ

a člen OK ZVV) a na urychlení prací se měly zaměřit krajské a okresní soutěže, kde hlediskem bylo dosažení co největší výměry společných osevů, urychlení sklizně a výkupu brambor a cukrovky, získání dalších členů do JZD a vytváření pracovních skupin. Soutěž přijalo 143 JZD.

Brzy se ukazovalo, že většina plánů byla opět administrativní záležitostí, že nebyly projednány s členy, že práce probíhaly živelně, nepodařilo se zajistit stroje, pracovní síly pro tehdejší ruční sklizeň brambor, cukrovky, lnu, zeleniny a nebyly uzavřeny smlouvy s STS, což byla i jejich vina. Část důvěrníků skončila svoji práci zajištěním výkupu, ačkoliv právě podzimní práce vyžadovaly stálou pomoc, zvláště v družstvech. Ačkoliv se prosazovala a prováděla HTÚP, řada družstev neodebrala hnojiva pro nedostatek peněz, přestože to byl jeden z hlavních předpokladů udržení úrodnosti půdy. Také prosazování norem bylo složitou záležitostí a většina družstev je nezpracovala.

Velké nedostatky se ukazovaly při sklizni podzimních plodin v celém kraji a zvláště v pohraničních okresech. Šlo především o brambory, jejichž sklizeň na začátku listopadu nebyla dokončena v okresech Broumov, Trutnov a Žamberk v JZD a na státních statcích. Ty se potýkaly i se sklizní cukrovky ve vnitrozemí. V pohraničí se nedařilo sklídit včas ani plochy lnu. Jediným východiskem se ukázalo nasazení brigád školní mládeže na brambory, zčásti i na cukrovku, aby byla sklizena alespoň na hromady, a pak nastoupily brigády ze závodů a úřadů. KK ZVV zasedala každodenně hned ráno, aby operativně řešila nasazení brigád a strojů. Rolníci vybírali brambory nejprve pro sebe a jen pomalu plnili stanovené dodávky. Úroda cukrovky byla dobrá, průměr činil 320 q/ha, hlavním úkolem bylo zajištění plynulé sklizně, protože v říjnu začala cukrovarnická kampaň. STS dostaly příkaz omezit dopravu nákladů a zaměřit se na pomoc při odvozu cukrovky z polí do cukrovarů.

Současně se projevil zpoždění osevů žita, pšenice, řepky a podzimní orby. Začátkem listopadu nebylo doseto žito (370 ha) a zbývala značná část zimní orby, např. v okrese Trutnov byla provedena na 54%, Vrchlábí a Žamberk na 58%, Hořice 62%. Nedoseto zůstalo v soukromém sektoru 1505 ha pšenice a žita a celkem se státními statky 1683 ha. Celková sklizeň cukrovky z plochy 14 518 ha, což představovalo ve srovnání s rokem 1949 nárůst o 3000 ha, překročila o 118 336 q plán a do cukrovarů bylo dodáno 4 359 555 q řepy. Průměrný výnos činil 303,3 q/ha a u soukromníků v okresech Hořice a Nový Bydžov přesáhl 500 q/ha.

K 8. 11. 1950 bylo sklizeno v soukromém sektoru 98% cukrovky, 99,9% brambor, v JZD 97,2% cukrovky a 98,1% brambor, na státních statcích 97% brambor a dokončovala se sklizeň cukrovky. Bylo nutno organizovat v STS orbu na dvě směny, ale chybělo teplé oblečení a osvětlení v noci. Do obcí bylo posláno 607 důvěrníků OK ZVV, z toho 102 do JZD, kde byla provedena HTÚP, ale jejich pomoc nebyla dostatečná. Na Trutnovsku se projevila v družstvech špatná pracovní morálka členů JZD, která ohrožovala splnění osevu a orby. Brigády nastoupily v listopadu hlavně na státní statky, aby dokončily sklizeň brambor, řepy a setí. ÚV a KV KSČ přijaly usnesení, aby podzimní práce byly dokončeny do 12. listopadu. V polovině listopadu byl Hradecký kraj na 3. místě v českých zemích v plnění podzimních prací, STS na 6. až 7. místě, ale hlášení z okresů nebyla spolehlivá. Podařilo se sice sklídit 52 ha lnu na Broumovsku, ale nemohl být usušen, proto byl svážen do cihelen, aby zde oschl. K 20. listopadu byla

sklizena v kraji řepa na 99,9%, brambory na 99,9%, osev pšenice se splnil na 95%,¹⁸⁸ osev žita na 98,1%,¹⁸⁹ setí směsek na 74% a podzimní orba na 85,1%.¹⁹⁰ K 1. prosinci bylo nejlepší plnění podzimních prací v okrese Náchod (zbývalo dosít 1% pšenice, 0,3% orby) a nejhorší v okrese Broumov (zbývalo dosít 14% pšenice = 98 ha), Trutnov (zbývalo dosít 7% žita) a Rychnov nad Kněžnou (zbývalo 15% orby).

Ministerstvo zemědělství 17. listopadu telegramem upozorňovalo, že orba je pomalá, a požadovalo její dokončení ve vnitrozemí do 15. prosince a v pohraničí do 30. listopadu. Současně požadovalo splnění osevu množitelských ploch žita a pšenice. Ke splnění úkolu byly mobilizovány traktory STS a JZD (v STS 839 a v JZD 237) a koňské potahy (celkem 16 516 koní). Kontrolu prováděli členové OK ZVV a příslušníci SNB. Telegram na ministerstvo zemědělství z 13. ledna 1951 konstatoval, že v kraji zbylo 1672 ha orby, 118 ha orby luk a že se dá orat pro silné mrazy jen koňskými potahy v malém měřítku na lehkých půdách.

Nedokončení orby asi na 2000 ha, tj. 1% úkolu, způsobilo deštivé počasí, trvající rozdrobenost půdy a špatné využití vykoupených strojů s vysokým procentem poruchovosti. Jen pomalu se rolníci přizpůsobovali rozmístění kultur podle geomorfoloických podmínek, zčásti pro konzervatismus rolníků, kteří si chtěli vypěstovat všechny plodiny pro své hospodářství.¹⁹¹

Krajský výbor strany věnoval dokončení podzimních prací zasedání 25. listopadu 1950, kde se konstatovalo, že práce nebyly dobře připraveny a že jejich průběh ztěžovalo nepříznivé počasí. Krajský výbor uložil mobilizaci brigád v počtu několika tisíc lidí, aby se dokončila sklizeň brambor, zeleniny a cukrovky. Protože pohraniční okresy nedosely plochy žita, bylo 495 ha rozděleno rolníkům nad 15 ha v sedmi vnitrozemských okresech na úkor ploch ovsa a ječmene.¹⁹² K 4. prosinci byla orba v kraji splněna na 94,7% a k 16. prosinci dosáhly 100% jen okresy Náchod a Nová Paka, největší neplnění bylo v okresech Dobruška, Hradec Králové, Jaroměř a Jičín, takže se nepodařilo splnit usnesení KV KSČ.¹⁹³ V horských okresech nebyly dosety ozimy, např. v okrese Žamberk 111 ha, zčásti nedosetí ovlivnilo provádění HTÚP.

Státní statky dokončovaly v průběhu podzimu přebírání velkého množství půdy, hlavně po dokončení pozemkových reforem, a organizace státních statků dostala pevnější základy. Jejich výroba byla značně roztržštěna a převládaly tradiční formy organizace zemědělské výroby. Po celkem dobrém zvládnutí žňových prací právě na státních statcích se projeví největší nedostatky při sklizni, např. špatné počasí způsobilo, že bylo dodáno jen 68% luštěnin, 70% zeleniny, protože část nebyla sklizena, nebo byla zaorána. Přesto právě zde byly nejvíce uplatňovány některé nové agrotechnické postupy jako trávoplní systém a úzkořádkové setí, které však neodpovídaly našim

188 Nejméně Broumov 84,9%, Hořice 90%, Jičín 90,4%, Nový Bydžov 92,5%, Nová Paka 93,5%, Vrchlábí 94,5%.

189 Trutnov 93,5%, Vrchlábí 94%, Žamberk a Broumov 96%.

190 Hořice 69,9%, Jaroměř 74,2%, Rychnov nad Kněžnou 78%, Jičín 79,8%.

191 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1266, 1347, 13, 1278.

192 Zasedání KV KSČ 25. 11. 1950, Pochodeň, č. 51, 1. 12. 1950.

193 Zasedání KV KSČ 16. 12. 1950, Pochodeň, č. 54, 22. 12. 1950.

poměrům a často vyžadovaly větší množství práce při nedostatku pracovních sil. Nesplnění podzimní orby zavinilo i to, že pokud bylo pěkné počasí, oraly státní statky svými prostředky a teprve při zhoršení počasí zadávaly práci STS.

Práce traktorových stanic nebyla hodnocena dobře, protože při sklizni podzimních kultur se nedalo využít ve větší míře mechanizace, STS v té době zajišťovaly jen orbu, přípravu půdy, sečení a dopravu. Horší bylo, že se nepodařilo zajistit podzimní orbu, k 15. listopadu byl plán splněn na 53%, nedařilo se splnit orbu v horských okresech, a to i přes pomoc vnitrozemských STS, takže hlavně v JZD nebyla dokončena, nebo se zde zpozdil osev ozimů. Stanice neměly dostatek závěsného nářadí, chyběly stroje pro sklizeň brambor a lnu, např. na Broumovsku nebylo sklizeno 52 ha lnu pro nedostatek trhačů.

Přes zásahy KK ZVV se nepodařilo v dostatečné míře organizovat druhé směny, koncem listopadu se z 320 traktoristů zajistilo jen 90 druhých směn, v horských okresech bylo 50% druhých směn, ve vnitrozemských 10–15%. Nejhorší plnění plánu vykazovala STS Rychnov nad Kněžnou, byla kritizována ve vysílání Čsl. rozhlasu, na 1 traktor zorala 14 ha. Traktorové stanice v kraji splnily orbu na 81%, část strojů však musela být přesunuta do krajů Brno, Ústí nad Labem a Liberec, kde se nedařilo zorat velké plochy zemědělské půdy, např. z STS Nová Paka, kde převládali soukromí rolníci, což znamenalo orbu na malých plochách, časté přejíždění, a tím neplnění plánu výkonů.

Jednou z hlavních příčin byly kádry STS, kdy traktoristé byli nedisciplinovaní, velká část z nich neznala zemědělskou práci. Nastala i řada objektivních potíží, chyběly náhradní díly, prostory pro uskladnění strojů, i když i traktoristé se stroji špatně zacházeli a neprováděli sami malé opravy. Chyby se vyskytly i v organizaci práce a vyplývaly z tehdejší centralizace, nedostatky byly v evidenci práce a špatném plánování a formálně rozvinuté soutěži. Tyto chyby a nedostatky vyvolávaly nedůvěru rolníků k práci STS. To se odrazilo v pomalém uzavírání smluv, zvláště se soukromými rolníky. Málo se dařilo uzavírat smlouvy na výnos. Špatnou prací STS se zabývalo předsednictvo ÚV KSČ 18. prosince 1950 a na základě jeho usnesení probíhala pak ve stanicích diskuze, jejímž výsledkem byly závazky na zlepšení práce, organizaci brigád a středisek a výrobu agregátů. Diskuze tvořila náplň zimní kampaně v STS, protože jejich úloha s dalším zakládáním JZD neustále rostla. Vyvrcholením okresních konferencí STS byla krajská konference STS 30. prosince 1950.

HTÚP a zakládání JZD

Za rozhodující úkol podzimu se považovalo provedení HTÚP jako předpokladu společných osevů, v čemž se viděl základ společné rostlinné výroby, jejímž důsledkem bude společná živočišná výroba, čímž se dosáhne podle tehdejšího názoru velkovýroby v zemědělství. HTÚP se stala hlavním úkolem pro důvěrníky OK ZVV, instruktory základních organizací a agitátory. Především bylo třeba HTÚP provést v JZD jako předpoklad postupu do vyšších typů provozních řádů. K 21. září 1950 byla provedena v 91 JZD, v 17 JZD se prováděla a na družstevníky byl vyvíjen tlak, aby zavedli společný osev. V listopadu šlo o 113 obcí, kde pro HTÚP byla získána nadpoloviční většina

držitelů půdy (okr. Broumov 16, Dobruška 2, Dvůr Králové 9, Hořice 2, Hradec Králové 9, Jaroměř 10, Jičín 0, Náchod 5, Nový Bydžov 2, Nová Paka 2, Rychnov nad Kněžnou 6, Trutnov 23, Vrchlabí 8, Žamberk 19). V 11 obcích se na HTÚP pracovalo, ale nebyla přijata nadpoloviční většinou (Broumov 2, Dvůr Králové 1, Hořice 2, Hradec Králové 1, Jaroměř 1, Trutnov 1, Náchod 1, Nový Bydžov 2), v 8 obcích se s ní započalo koncem listopadu (Vrchlabí 5, Hořice 1, Trutnov 1, Žamberk 1). Hlavním problémem bylo prosadit HTÚP ve všech JZD, a to především v nejúrodnějších okresech kraje, kde např. v okrese Jičín se neuskutečnila ani jediná HTÚP.

Nejvíce společných osevů se udělalo v pohraničí, např. na Broumovsku se jen 3 JZD postavila proti nim, na Vrchlabsku byla HTÚP provedena ve 14 obcích z 23 obcí celkem, z toho v 21 obcích bylo JZD, na Žamberecku v 19 JZD. Zato na Jičínsku jen v 6 obcích zavedli skupinové osevy a v těchto skupinách rozorali v rámci JZD meze, ale HTÚP zde nebyla ani jedna. Docházelo někdy k rozporům mezi zemědělskými referáty ONV a OV KSČ při posuzování možnosti HTÚP, protože vesnické organizace strany zůstaly pasivní a neposkytly technické trojce žádnou podporu. Rychlost provádění HTÚP vedla někdy k chybám a toho pak využívali rolníci jako argumentu proti HTÚP.

Koncem prosince 1950 dosáhla výměra půdy v kraji, na níž byla provedena HTÚP, 41 433 ha, z toho bylo orné půdy asi 21 000 ha, což nedosahovalo ani 10% z celkové výměry orné půdy v kraji. Šlo o půdu 4724 zemědělských závodů, z toho bylo 3282 zemědělských závodů, které patřily členům JZD, a 1367 zemědělských závodů soukromě hospodařících rolníků. Ke společnému obhospodařování se spojilo 3042 zemědělských závodů na výměře 35 111 ha, z čehož bylo orné půdy 18 603 ha. Půda členů JZD se na společném obhospodařování podílela 24 502 ha, zbytek byla půda, kterou družstva získala z pozemkových reforem. Meze rozoralo 110 družstev ze 197 schválených.¹⁹⁴ V kraji bylo plánováno 123 HTÚP, ale byla provedena ve 136 obcích kraje, tj. plnění 111,3%, ovšem v 10 obcích se nepodařilo získat nadpoloviční většinu zemědělců.

Protože řada funkcionářů považovala prosazení HTÚP za konec pomoci družstvům, upozornilo zasedání KV KSČ v listopadu, že jde o omyl, protože rozhodujícím úkolem je zajistit v JZD společnou práci a dosáhnout lepších výsledků ve výrobě, než dosahovali soukromí rolníci.¹⁹⁵ Prosazování HTÚP vedlo také k ostřejšímu rozdělení družstevníků, kteří byli pro HTÚP (90,6% půdy v HTÚP patřilo členům JZD), a ostatních rolníků. Agitace proti HTÚP probíhala nejen na schůzích, ale spíše ráno při sběru mléka a vesnice se v této otázce rozdělila na dva i více táborů. V JZD Kocléřov si při provádění HTÚP lehali pod traktory, protože v ní viděli odebrání půdy.

Agitace pro společnou práci a provádění HTÚP měla hlavní cíl v urychlení procesu zakládání JZD, a to především výrobních družstev. Tento tlak narážel na poměrně velký odpor i v ustavených družstvech, která viděla svůj úkol v zavádění mechanizace a nevýrobních úkolech. Např. na Jaroměřsku se v listopadu 1950 ukazovalo, že tento odpor trval v obcích s JZD Brod, Čáslavky, Habřina, Hubiles, Mískolezy, Smržov, Velká Jesenice, Zaloňov. V Jasenné odpor slábl a do JZD se hlásili i velcí sedláci, ve Velké Jesenici se proti společné práci postavily ženy členů a ti si po dobu prací zřídili

194 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1307.

195 Zasedání KV KSČ 25. 11. 1950, Pochodeň, č. 51, 1. 12. 1950.

v družstevním statku společné stravování, nejdále ve společné práci došli v JZD Dolany. Přestože velká část JZD nevyvíjela snahu přejít ke společné práci, přece jen odpor slábl, protože ustavení družstva znamenalo už jiný druh rozporů než základní rozpor mezi starým soukromým hospodařením a kolektivním v družstvu. Také odnětí zemědělských strojů znamenalo menší možnost ovlivňování malých rolníků velkými. Do popředí se dostávala stále více nutnost získat pro družstva kvalitní instruktory, kteří by mohli družstvům pomoci při řešení celé řady problémů, i když zde chyběla pomoc především ze strany zemědělských, ekonomických a dalších teoretických pracovišť, která sama neměla dostatek ani teoretických, ani praktických zkušeností.

Skoro ve všech družstvech bylo slabé zastoupení středních rolníků od 10 do 15 ha a také velká část kovorolníků stála zatím mimo družstva, např. na Novopacku v JZD Nová Ves, Slemeno, Stará Paka, Staňkov, Vidochov a další. Stále se také nedařilo zložit odpor vůči JZD a společné práci v řadách rolníků-komunistů.

Společné osevy a HTÚP umožňovaly a vynucovaly si přechod k vyšším typům JZD, individuální osevy by tento vývoj zabrzdlily na celý další rok. Jestliže se nástrojem ke změně postoje rolníků-komunistů stala na podzim prověrka členů, na rolníky-lidovce se obracelo prohlášení předsednictva lidové strany k podzimním pracím se závěrem: „Co lidový a křesťanský zemědělec, to příslušník družstva.“¹⁹⁶

Průběh zakládání JZD v Hradeckém kraji se však opožďoval proti řadě ostatních krajů, jak co do počtu, tak i co do kvality společné práce. Naprostá většina družstev měla nízkou členskou základnu i půdní fond, a to i u JZD vyšších typů. To se odráželo při jednání o HTÚP nebo při prosazování přechodů na vyšší typy. Stejně nedostatky se vyskytovaly při přijímání provozních řádů a tam, kde byly přijaty, nebyly projednány za účasti členské základny. Řízení v družstvech trpělo tím, že rozhodovalo pouze představenstvo bez účasti a kontroly členů družstva, což se odráželo ve vlašném poměru členů ke společné práci, protože neznali současné úkoly a posílání družstev, a někde to bylo i příčinou nízké pracovní morálky. Vážným problémem se staly výsledky finančního hospodaření družstev, ještě v listopadu nebyly u mnoha JZD vyúčtovány jarní práce, chyběly prostředky na nákup strojených hnojiv, jejichž potřeba stoupla v důsledku provádění HTÚP.

Tato situace nutně vyvolávala nedůvěru ke společnému hospodaření a byla využívána k útokům proti JZD. To se odrazilo na průběhu podzimních prací, kdy poklesla snaha družstevníků podílet se na společné práci, zčásti byly orba a osev zdrženy prováděním HTÚP a nebyly dokončeny na 100 %.

Ke konci roku se ukazovala nutnost jednak prosadit u členů družstev lepší vztah ke společné práci, hledat cesty motivace k zvýšení jejich aktivity, jednak hledat odpovědné a kvalifikované funkcionáře k řízení výrobní a ekonomické činnosti družstev. To znamenalo zlepšit hospodářské výsledky družstev, aby se zvýšila životní úroveň rolníků, a do vedení dostat tzv. dobré hospodáře z řad středních nebo malých rolníků, aby byla paralyzována propaganda, že v JZD je špatné řízení a organizace práce. Složitost řízení výrobních a hospodářských úkolů si vyžadovala rychlé zlepšení účetnictví a plánování, které byly na velmi nízké úrovni, např. přehled z prosince 1950

v 233 přípravných výborech a JZD ukazoval, že z celkového počtu 233 mělo vlastního účetního jen 72 a finanční a provozní plán byl sestaven ve 110 PV a JZD, a to se nemluvílo o kvalitě účetních a plánů, pouze se konstatovalo, že stav je „běžný“.¹⁹⁷

O neutěšeném stavu svědčí i to, že v polovině listopadu urgovalo ministerstvo zemědělství na KNV výrobní plány rostlinné a živočišné výroby v družstvech, které měly být zpracovány do 31. října, hlavně v JZD vyšších typů.

Podzimní měsíce znamenaly další růst přípravných výborů a JZD. Přehledy k 29. prosinci vykazovaly určité rozdíly, protože docházelo k řadě změn uvnitř celkového počtu družstev, především v přijímání provozních řádů, opožďovalo se schvalování přípravných výborů, protože největší počet jich vznikl v listopadu a začátkem prosince, hlášení nemohla zachytit vždy, zda šlo už o řádně schválené JZD, nebo jen ustavení po přesvědčovací práci, takže tyto rozdíly činily u PV až 40 přípravných výborů, u JZD pak 17 družstev.¹⁹⁸

Tabulka 13: Přehled o stavu JZD v Hradeckém kraji k 29. 12. 1950

Okres	Schválené PV	Řádně ustavená JZD	Členů JZD	Zemědělské závody v JZD	Podepsaná JZD 2. typu	Provozní řády 3. typu	JZD 4. typu	JZD s rozoranými mezemi
Broumov	24	23	1353	438	7	13	1	14
Dobruška	9	7	354	113	1	6	-	2
Dvůr Králové	7	13	672	-	10	2	-	11
Hořice	10	9	682	221	2	2	-	2
Hradec Králové	8	14	923	235	10	1	-	8
Jaroměř	19	18	628	-	2	3	-	9
Jičín	17	10	238	-	10	-	-	-
Náchod	14	14	699	288	3	1	-	4
Nový Bydžov	10	13	585	279	9	3	-	9
Nová Paka	11	9	395	314	8	1	-	3
Rychnov n. K.	16	10	321	68	4	-	-	5
Trutnov	7	21	1120	-	15	5	-	25
Vrchlabí	19	18	1284	591	13	-	1	8
Žamberk	24	21	1128	662	2	4	1	10
Celkem	195	200	10 382	32 209	96	41	3	110

Pramen: Údaje byly předloženy zemědělským referátem KNV a okresními družstevními radami; Deset let Jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník, Praha 1959.

Tabulka 13 ukazuje některé hlavní rysy v zakládání družstev, především to, že většina družstev vznikla v pohraničních okresech, ať už šlo o absolutní počet, či především o počty 2. až 4. typu JZD. Zajímavý byl počet JZD, která provedla vyúčtování společně organizovaných žňových prací (64) a jež to do konce roku 1950 neprovedla (25).

197 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1269.

198 Údaje předložil zemědělský referát KNV a okresní družstevní rady. Deset let JZD, příručka Ministerstva zemědělství, Praha 1959.

U podzimních prací byl poměr 31 : 40, což ukazovalo, kam bylo třeba zaměřit pomoc již ustaveným družstvům. Pokud šlo o pořadí 13 krajů v českých zemích, byl Hradec Králové na 8. místě počtem JZD 2. až 4. typu, a pokud šlo o JZD 3. a 4. typu na 11. místě.¹⁹⁹ Tento fakt byl zdůrazňován jako důsledek nedostatečné politické a organizační práce vzhledem k tomu, že severovýchodní Čechy byly celé považovány za vyspělou zemědělskou oblast, ať v rostlinné nebo živočišné výrobě, a za oblast s rozvinutým zemědělským družstevnictvím z dřívější doby.

Ke konci roku probíhalo na všech okresech školení o podstatě provozních řádů 1.–4. typu, v *Pochodni* byla zvláštní rubrika Školíme o provozních rádech, přičemž pozornost se věnovala především typům 2.–4., někdy však bez ohledu na to, aby se rolníci získali alespoň pro nejnižší formu společné práce v 1. typu, a bylo tak možno odpovědněji připravit hospodářské, výrobní a kádrové předpoklady pro přechod k vyšším typům.

V roce 1950 už vykryštalizovaly hlavní znaky jednotlivých typů JZD. První typ spočíval ve společném organizování hlavních zemědělských prací při společném užívání potahů a strojů. Půda zůstávala v soukromém vlastnictví, nebyly zrušeny meze ani provedeno scelení, sklizeň prováděl každý majitel půdy sám, živočišná výroba byla individuální. Hlavní účel spočíval v poznání výhod společného užívání strojů a organizování práce.

V druhém typu šlo především o rozorání mezí a společnou rostlinnou výrobu, přičemž hnojiva, osiva a sadbu nakupovalo JZD. Úroda se rozdělovala podle výměry půdy a po skončení prací vyúčtovalo JZD náklady na společnou rostlinnou výrobu a vyrovnalo se s členy. Živočišná výroba zůstávala individuální. Výsledky společné výroby se rozdělovaly podle výměry, ne podle vložené práce a rozpory vznikaly v nárocích na krmiva a malí museli pracovat na velké rolníky, kteří v této době neměli dostatek pracovních sil.

Třetí typ sdružoval půdu členů, vhodné hospodářské budovy, stroje, nářadí a dobytěk a vytvářela se společná rostlinná a živočišná výroba, tedy scelení půdy a společné ustájení. Každý člen měl právo na záhumenek. Rozdělování výsledků hospodaření se provádělo v podstatě podle množství a jakosti práce, určitý bezpracný důchod představovala peněžité náhrada za užívání půdy vnesené do družstva. Zde už byl jistý zárodek velkovýroby v technice, technologii a organizaci práce.

Čtvrtý typ vycházel z principů 3. typu, ale nebyl uplatněn bezpracný důchod jako náhrada za užívání půdy vnesené do družstva.²⁰⁰

Toto vymezení jednotlivých typů umožnilo jednotné posuzování družstev, odstranilo různá krajová a okresní hodnocení, sjednotilo problematiku družstev a vedlo je k vyšším formám společné práce a umožnilo jejich řízení.

Podzim 1950 znamenal velké úsilí pro zemědělské pracovníky a tisíce agitátorů, aby došlo k urychlenému zakládání nových JZD a k rozšíření členské základny stávajících družstev. Tyto úkoly byly projednány na konferenci funkcionářů JZD a zemědělských pracovníků v Hradci Králové 12. srpna a v šesti bodech shrnuty pro agitační kolektivy.

199 Statistika ministerstva zemědělství, 10 let JZD, Praha 1959, s. 36–37.

200 Srov. Doskočil, I., Československé zemědělství.

Práce agitátorů narážela na řadu objektivních obtíží v JZD, především nízkou rentabilitu družstev a růst těžké fyzické práce, ale také na řadu předsudků. Nejčastější argument lze vyjádřit námitkami: „V JZD nebudeme mít ani cukr, ani na cigarety.“ „Všichni budeme muset chodit jednotně oblečení.“ „Kdo to viděl, traktory na pole, utlučou půdu a nic neporoste.“ „Krávy do společného kravína, vždyť to bude samá tuberkulóza.“ „Inseminace skotu, to je zásah proti přírodě“ a podobně. Často šlo doslovně o pověry, např. nesvolávat ustavující schůzi v pátek, proto se přihlášky podepisovaly až po půlnoci, podepisovalo se bez zástupců ONV a MNV, aby se nevědělo, kdo podepsal první atd. Tyto argumenty a námitky byly typické právě od podzimu 1950 a trvaly i v dalším období, hlavně v letech 1951 a 1952.²⁰¹

Přestože převážnou většinu družstevníků tvořili komunisté, zůstávala řada rolníků-komunistů mimo JZD, nebo k nim zaujali negativní postoj. Zde se nástrojem ke změně jejich smýšlení stala prověrka členů strany, kdy pro členy z řad rolníků platilo usnesení ÚV KSČ za září 1950: „Ve vesnických organizacích se zaváží členové a kandidáti [...], že převezmou novou legitimaci strany jako vzorní průkopníci myšlenky jednotného zemědělského družstva.“²⁰² Komunisté na vesnici měli být iniciátory a agitátory pro založení JZD tam, kde dosud nebylo, či měli rozšířit členskou základnu v obcích, kde družstvo už existovalo, nebo měli prosadit přechod k vyššímu typu JZD. Tímto směrem se zaměřila činnost instruktorů OV KSČ v základních organizacích. Tak se prohloubily rozpory mezi rolníky na vesnicích a podařilo se rozbít jednotu odporu proti JZD, i když bylo nutno rozbít řadu dalších názorů, jako byl názor na automatické založení JZD („ono JZD přijde samo“) nebo názor o odumření třídních rozdílů na vesnici („malý rolník nepůjde do JZD, protože třídní rozpisy a výhody mu zajišťují dobré živobytí, JZD je pro chudé, a to dnes malí rolníci nejsou“). Prověrka také ukončila řadu osobních rozporů ve vesnických organizacích, které je oslabovaly. Končilo období častých výmluv na odpor manželek a byl odmítnut názor, „že je třeba opustit zásadu dobrovolnosti“. („Dokud se bude zemědělců říkat, že vstup do JZD je dobrovolný, tak oni při své konzervativnosti sami dobrovolně do JZD nevstoupí.“) Zvýšil se tlak na kovorolníky a dělníky bydlící na vesnicích, kteří se vymlouvali, že se jako nezemědělci o otázky JZD nestarají. Ukazovalo se, že rolníci při prověrce raději přijímali závazky, že zvýší dodávky obilí, mléka a masa, na což byla prověrka rovněž zaměřena, než závazek založit JZD. *Pochodeň* v říjnu a listopadu otiskovala články o průběhu prověrky, jak pomohla založit JZD (např. JZD Kvasiny), zlepšit práci družstva nebo prosadit HTÚP.

Na zakládání JZD byla zaměřena činnost patronátních závodů, která se však více soustředila na pomoc brigádami při žních a podzimních pracích a na pomoc v účetnictví, kde byla řada nedostatků. Závody se totiž obávaly o ztrátu svých zaměstnanců, kteří bydleli na vesnici.

Byly to právě administrativní a především účetní nedostatky, které vyvolávaly nespokojenost členů družstev, nevžilo se řádné vedení záznamů o práci členů, chyběl pořádek v odběru osiv a hnojiv. Přitom se vyžadovala řada hlášení a pomoc účetních instruktorů byla pro členy JZD příliš složitá a nepřehledná. Ministerstvo zemědělství

201 Srov. Socialistické přeměny zemědělství.

202 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1516.

vypracovalo návrh účetnictví pro JZD vyšších typů a vyzkoušelo ho v 20 JZD, např. ve velmi slabém JZD Černá Voda na Žamberecku, a od 23. do 28. října 1950 probíhalo školení účetních JZD a pracovníků peněžnictví v Doksech. *Pochodeň* přinesla v listopadu rozsáhlý článek o odměňování podle norem na příkladu JZD Velká Jesenice na Jaroměřsku. Právě tyto vnitřní problémy družstev měly být řešeny po skončení podzimních prací v zimním období. V zimě se družstvům ukládalo projednat provozní řády a s pomocí peněžních ústavů zavést účetnictví a finanční pořádek.²⁰³

Jaké množství problémů se nakupilo na konci roku 1950 v družstvech, ukazoval průzkum KNV v okrese Rychnov nad Kněžnou, který konstatoval finanční nesrovnalosti mezi JZD a STS, JZD a hospodářským družstvem, nedostatky ve vedení pracovních záznamů, špatnou pracovní morálku, většina družstev měla malou členskou základnu, často šlo o nezemědělce a kovorolníky (např. v Číčové), činnost byla slabá nebo skoro žádná (např. Kostelec), družstva oslabovaly rozpory (např. Lipovka), i když byla přijata HTÚP, někde vozil každý hnůj na své (např. Křivice), špatná byla péče o stroje a žádné JZD neprojednalo provozní řád.²⁰⁴ Zemědělský referát KNV konstatoval v listopadu zanedbání výchovy kádrů JZD, především předsedů, zootechniků, agronomů a účetních, ačkoliv ministerstvo zemědělství plánovalo od srpna šestiměsíční kurzy pro agronomy a zootechniky – ty se však nerealizovaly. Proto zemědělský referát KNV plánoval od 3. prosince třítydenní kurz pro zootechniky v Bělohradě a 27. listopadu 1950 nařídilo ministerstvo zemědělství zahájit ve všech krajích jednoměsíční kurz pro účetní JZD.

Na podzim se ukazovalo, že okresní družstevní rady nestačí zvládnout ohromné množství agendy spojené s činností JZD a vícekolejnost v řízení jejich práce znamenala nárůst administrativy a spíše brzdila, než pomáhala upevnit vnitřní práci družstev. Od 1. října 1950 končila působnost okresních družstevních rad a přešla na oddělení JZD při ONV a KNV, která také schvalovala ustavení JZD. Oddělení se vytvářela pomalu, hlavním problémem bylo získání pracovníků, kteří by znali zemědělskou problematiku. V polovině listopadu byla ustavena u všech ONV, ale byli zde jeden až tři zaměstnanci, kteří museli řešit množství operativních úkolů od HTÚP přes zajišťování hnojiv a osiv až po denní pomoc JZD. Koncem listopadu zůstával stále úkol doplnit oddělení nebo vyměnit málo iniciativní pracovníky, proto do 15. prosince 1950 probíhala na okresech prověrka činnosti zaměstnanců zemědělských referátů a OK ZVV. Do konce roku byli zaměstnanci politicky a odborně školeni. Zemědělské referáty od 1. prosince 1950 přejímaly řízení zemědělského školství, kde rovněž došlo k změnám vedoucích pracovníků.

Zdá se, že zaostávání v zakládání družstev proti ostatním krajům vedlo k určitému zmírnění tlaku proti velkým sedlákům v JZD. Proto zasedání KV KSČ v listopadu ukládalo vysvětlovat, že vesničtí boháči do JZD nepatří. *Pochodeň* zdůrazňovala, že nedostatky v práci JZD a STS umožňují nepřátelům kolektivizace vyvolávat nedůvěru, uveřejňují se jména sedláků, kteří neplnili dodávky mléka, např. na Hořicku, a zasedání KV KSČ v prosinci odsoudilo praxi, že na Broumovsku, ale i v jiných okresech byli velcí sedláci vyzýváni ke vstupu do JZD, aby se stali volavkou pro ostatní rolníky.

203 Zasedání KV KSČ 16. 12. 1950, *Pochodeň*, č. 54, 22. 12. 1950.

204 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1305.

Přechod ke společné živočišné výrobě

Ačkoliv družstva procházela složitým procesem překonávání prvních problémů, stejně jako STS, a jen s obtížemi se prosazovalo rozorávání mezí a HTÚP, přinesl podzim složité problémy, když 7. listopadu 1950 vyšlo usnesení vlády o společném ustájení v živočišné výrobě. Šlo o logické vyústění společné rostlinné výroby, která vytvářela společnou krmivovou základnu. Usnesení požadovalo výstavbu společných kravínů, hlavně v družstvech 3. a 4. typu, a to formou adaptací, kdy materiál by se získal z místních zdrojů a totéž platilo o pracovních silách. Ve společné živočišné výrobě se viděla cesta k vyřazení krav z tahu, k uplatnění zootechnických zásad od chovatelských a veterinárních opatření až ke správnému krmení, a tím k vyšší produktivitě živočišné výroby. To by přispělo k realizaci strukturálních změn v zemědělské výrobě, kdy v letech 1949–1953 měla živočišná výroba vzrůst o 86 %, zatímco rostlinná výroba jen o 11 %. Další příčinou byla snaha, aby JZD získala za živočišné výrobky vyšší příjmy, a tak se zlepšila celkem neutěšená hospodářská situace většiny družstev. Počítalo se, že dojde k úspoře pracovních sil a ke snížení námahy. Celkem však pohled na možnosti řešit potřeby společné živočišné výroby jen adaptacemi byl nereálný, protože v tomto období šly investice do těžkého průmyslu. To znamenalo, že adaptace budou určeny jen pro menší počty krav, kde se nebude moci využít mechanizace, ale přesto se počítalo, že i tak dojde k určitému pokroku směrem k velkovýrobě.

Na Hradecku se plánoval rychlý rozvoj společné živočišné výroby, protože zde jak v chovu skotu, tak zvláště v chovu prasat existovala dlouhá tradice. Počítalo se s rozvojem chovatelství v JZD, s dostatkem krmiv i pracovních sil.

Zatím do listopadu bylo v JZD vybudováno 22 drůbežáren pro 8500 slepic a dostavbou dalších drůbežáren se měl počet zvýšit na 9500 slepic. První kroky byly učiněny ve společném chovu prasat v 8 JZD, ale zde jen v JZD Dolany šlo o 40 kusů prasnic a 1 kance, v ZVD Ostrov o 20 prasnic a 1 kance a JZD Prosečné o 10 prasnic, jinak se jednalo o 1 až 4 prasnice, které JZD získalo od ministerstva zemědělství (celkem 14 kusů). Tato JZD produkovala plemenné kusy k chovu.

V říjnu se konala na ředitelství Československých stavebních závodů v Hradci Králové porada o stavbách pro živočišnou výrobu v JZD a na státních statcích, ale stavební závody pro nedostatek pracovních sil požadovaly naopak pomoc od brigádníků z řad zemědělců alespoň na 2 až 3 měsíce. Jinak se v průběhu roku 1950 dokončovalo 33 staveb z roku 1949, převážně prádelen, drůbežáren a kůlen na stroje. Byla ustavena krajská komise pro schvalování stavebních investic v JZD a ZVD na rok 1951 a na KV KSČ byly schváleny akce na 4. čtvrtletí 1950 a 1. čtvrtletí 1951. Jednalo se o 13 adaptací kravínů a 6 novostaveb kravínů v JZD s HTÚP. Ministerstvo techniky vydalo začátkem listopadu „Typizační sborník pro rok 1951“, který obsahoval závazné typy staveb, např. kravín pro 100 kusů, vepřiny, ovčiny atd. Státní úřad plánovací orientoval pozornost na stavby kravínů, požadoval především adaptace a stanovil peněžní normy (novostavba kravínu pro 100 ks 1 mil. Kčs, adaptace pro 50 ks 250 000 Kčs) a materiálové normy. Kraj nárokoval 12 mil. Kčs na 40 adaptací kravínů a pro JZD 2. typu 34 mil. Kčs na 136 adaptací. Bylo mu na rok 1951 přiděleno 67 mil. Kč (11 mil. Kčs rezerva).

V polovině prosince 1950 se připravovalo 95 stájí k adaptaci pro 4750 krav, z toho do konce roku je chtělo dokončit 47 JZD a dalších 46 se mělo dokončit do konce března 1951. Ke konci roku se plánovalo 210 adaptací pro 10 500 krav, ale první zkušenosti ukazovaly, že postup prací je pomalý. Urychlením a řízením adaptací byl pověřen JSČZ, který zorganizoval soutěž o co nejrychlejší a nejlacinější adaptaci v kraji na základě výzvy JZD Skalička v okrese Hradec Králové. Hlavními nedostatky bylo uvolnění pracovních sil, obavy rolníků o zdroj příjmů z živočišné výroby a brzy i nedostatek stavebního materiálu. Praxe ukazovala, že ne všude jsou vhodné budovy pro adaptace, že bude nutno počítat s novostavbami kravínů, což znamenalo získat úvěry, protože JZD neměla dostatek finančních prostředků. K 15. prosinci 1950 se dokončovalo 42 adaptací v 11 okresech (nejvíce Broumov a Trutnov po 9, Hradec Králové 6, Vrchlabí 5, jinak šlo o jednu až dvě adaptace v okrese). ONV jmenovaly stavební techniky, aby se urychlilo provádění stavebních investic, a KNV vykupoval pro společné kravíny jakostní dojnice, protože např. na Broumovsku 50 % krav trpělo tuberkulózou.

Stavební závody dokončily některé stavby z roku 1949, např. kravín ve Stračově v okrese Hořice, který však měl velké množství závad, kravíny v Miletíně, Velké Jesenici; celkem bylo rozestavěno 12 kravínů. Pro nedostatek pracovních sil však práce pokračovaly velmi pomalu. Proto Svaz mládeže a JSČZ vyzvaly k brigádám na pomoc dostavbě kravínů.

Poměrně rychle se rozhodovala pro adaptace JZD v pohraničí, kde rostlinná výroba nebyla dostatečně rentabilní a kde bylo možno získat dostatek stavebního materiálu z bouraček. Naopak sousední vnitrozemské okresy dostaly možnost získat tak opuštěné objekty jako zdroj stavebního materiálu. V pohraničí však ještě více byl pocítován nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, některých druhů materiálu, u členů se projevovala lhostejnost nebo špatná pracovní morálka, JZD si vylepšovala finanční výsledky svozem dřeva, už nyní se projevil u ustájených krav nedostatek krmiva, často chyběla i sláma, takže záchranou se stal přísun krmiv z vnitrozemí.²⁰⁵

Práce postupovaly pomalu a také naplňování stájí dobyt看em se spíše omezovalo na nakoupený dobytek nebo dobytek bez hospodáře, což bylo v dubnu 1951 kritizováno na okresních konferencích KSČ.

Adaptace starých stájí a stodol neodstraňovaly roztržitost živočišné výroby, byly poměrně nákladné a nesnižovaly těžkou práci, zvláště žen. Do těchto stájí přicházely vedle zdravých i tuberkulózní krávy a důsledky se projeví v dalších letech. Do konce roku byl plán adaptací splněn na 62 %, v okrese Nová Paka nezahájili ani jedinou adaptaci, proto se měly adaptace provádět i v zimě do zahájení jarních prací, především v družstvech 3. a 4. typu.

K 30. listopadu 1950 bylo ve společném ustájení u JZD 2. až 4. typu 1277 kusů skotu (zatímco u členů zůstalo 23 510 kusů), z toho jen 610 krav (u členů 10 929 krav), 508 prasat (u členů 13 685 prasat). Do konce roku bylo dokončeno 44 společných stájí pro 1940 krav, ale jejich kapacita nebyla plně využita.

205 7. okresní konference KSČ v Trutnově 14.–15. 4. 1951, s. 32–34. Uloženo v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově.

Orientace na zvýšení živočišné výroby se severovýchodních Čech bezprostředně dotýkala, protože úkoly, které byly kraji stanoveny, se nedařilo plnit. Plnily se dodávky jatečných vepřů, skotu, i když zde šlo zvláště v pohraničí o brakový dobytek, plnily se dodávky vajec, ale značné nedostatky se projevíly v dodávkách mléka, a to v průběhu celého roku. Jen na Novobydžovsku neplnilo v polovině roku 800 rolníků a ani vyhlášky se jmény neplničů a vysoké tresty nepomáhaly změnit situaci. Stejná situace byla na podzim v okrese Jičín a dalších okresech. Šlo o dodávky soukromých rolníků, družstva a státní statky plnily lépe, i když ne na 100 %.

V plnění plánu stavu hovězího dobytka v roce 1950 byl Hradecký kraj na 9. místě v republice a úkol plnil na 100,5%, ale počtem krav 40,1 ks na 100 ha zemědělské půdy zaujímal 1. místo v ČSR, i když vysoký plán stavu krav řadil kraj na 12. místo při plnění plánu na 102,5%. Plánované stavy prasat byly splněny na 92,7%, což znamenalo 15. až 16. místo mezi kraji, ovšem plán byl tak vysoký, že ho splnily jen 4 kraje. Počtem 81,6 ks prasat na 100 ha orné půdy se kraj zařadil na 5. místo v ČSR. Počtem tzv. dobytčích jednotek se kraj řadil na 2. místo v ČSR se 117,5 ks, hned za ÚNV Praha, a za ním byl vysoce produktivní kraj Gottwaldov.

I když v absolutním čísle byl plánovaný stav krav překročen o 992 kusů (celkem 1 246 460 krav), naprosto převažovaly krávy ve stájích soukromých rolníků a členů JZD, protože u státních statků bylo něco přes 4000 krav a společně ustájeno v JZD 684 krav.²⁰⁶

Největší úkoly se přesouvaly na malé a střední rolníky, kteří byli doposud v dodávkách zvýhodňováni, protože JZD nebyla schopna produkovat vyšší dodávky mléka. Sestupnou tendenci měla živočišná výroba v pohraničních okresech Broumov, Dvůr Králové, Nová Paka, Trutnov a Vrchlabí, kde chyběla krmiva a všechny plochy nebyly sklizeny. Dobytek vykazoval nízkou užitkovost také proto, že osídlencům chyběly prostředky na nákup užitkových telat. Na Žamberecku scházelo do plánovaných stavů 1700 kusů a 230 prasnic. V celém kraji klesaly stavy krav u velkých hospodářství, zatím se tento pokles vyrovnával vyššími stavy u malých zemědělců. U vepřového masa komplikovalo dodávky v první polovině roku nařízení, že selata mohly vykupovat jen státní statky. Krajské orgány zajišťovaly výkup přebytečných brambor ve vnitrozemských okresech pro okres Vrchlabí, kde byly brambory napadeny škůdci a nebylo možno použít je jako sadby.

Východisko ke zlepšení situace se hledalo i v administrativních opatřeních, především v kontrole volného prodeje (jen po splnění dodávek) a v povolování domácích porážek (jen po splnění dodávek vepřového a hovězího masa). Celkově se podařilo v kraji splnit úkoly výkupu, jak konstatoval ministr vnitra V. Nosek koncem října v Nechanicích při otevření Domu osvěty. Nepodařilo se splnit úkol, aby na podzim bylo založeno 200 nových JZD, byla podstatně zvýšena členská základna a aby většina družstev přijala provozní řády vyšších typů.

Zemědělská výroba nestačila uspokojovat potřebu potravin a proti průmyslu zemědělství zaostávalo, protože převládala malovýroba s jejím technickým vybavením. Podařilo se prosadit přechod ke společné rostlinné výrobě, na podzim začal přechod ke společné živočišné výrobě, ale jednotná zemědělská družstva musela překonávat

ohromné množství organizačních, ekonomických, kádrových a finančních obtíží. Východisko stále viděly stranické a státní orgány v urychlení výstavby JZD jako cesty ke zvyšování zemědělské výroby. Přitom se zapomínalo, že mechanizace nestačí krýt odchod pracovních sil ze zemědělství a že organizace práce v družstvech je rovněž na nízké úrovni.

Účetní uzávěrky v kraji za rok 1950 probíhaly obtížně. Účetnictví v družstvech bylo na špatné úrovni, totéž platilo o STS.²⁰⁷ Dokončeny byly až v průběhu prvních měsíců roku 1951. Největší nedostatky byly v okresech Broumov a Vrchlabí.²⁰⁸ Nejlepší výsledky v kraji vykázalo JZD Heřmánkovice (okr. Broumov), 630 000 Kčs, JZD Česká Skalice (okr. Jaroměř) 309 000 Kčs a JZD Dolany (okr. Jaroměř) 216 000 Kčs zisku. Zatím ztráty nebyly velké. Příčinou bylo často špatné účetnictví, nízká pracovní morálka a v pohraničí nízké výnosy. Počítalo se, že ztráty budou uhrazeny zlepšením hospodaření v roce 1951 nebo dlouhodobými úvěry. Celkově ztráty v kraji činily 5,052 mil. Kčs, z toho přes 4 mil. Kčs v okresech Broumov, Vrchlabí a Žamberk.²⁰⁹

Podle norem neodměňovalo žádné družstvo, naturální důchody byly jen u 2 JZD, osivové a krmné fondy jen v několika JZD, v 8 JZD dotovali kulturní a sociální fondy.

Krajský výbor KSČ na svých zasedáních v listopadu a prosinci upozorňoval na nutnost vnitřního upevnění družstev, na provedení finančních uzávěrek, zkvalitnění pomoci ze strany důvěrníků OK ZVV a instruktorů vesnických organizací, kteří skončení podzimních prací nebo založení JZD považovali za splnění svých úkolů. Agitačně se mělo využít zavedení národního pojištění členů JZD 3. a 4. typu, aby se urychlilo v družstvech s HTÚP společné ustájení.

Přes určitý výsledek v zakládání JZD, kdy jejich počet s přípravnými výbory přesáhl 280, se ukazovaly značné nedostatky ve vnitřním životě družstev, protože pomoc ze strany KNV a ONV nebyla účinná, oddělení pro JZD se nepodařilo vybudovat např. v okrese Hořice, Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou. To se týkalo i evidence a statistiky JZD, kde stále chyběly potřebné údaje. Nepodařilo se obsadit v JZD vyšších typů účetní, ačkoliv to byl nutný předpoklad úspěšné práce. Dařilo se uskutečňovat první adaptace, pomalu postupovala příprava dalších HTÚP a zakládání JZD vůbec. Kladně působily v JZD ženy, a to i ve funkcích, proto se ve třech okresech konalo samostatné školení žen o výrobních plánech JZD. Zatím se nedařilo plnit usnesení Ústřední rady družstev z 31. srpna 1950, aby kovorolníci vstupovali do JZD a přejímali zde funkce. Ukazovalo se rovněž, že bude nutno provést revizi HTÚP, která byla někde provedena chybně.

Určitým překvapením byla skutečnost, že většina JZD s HTÚP a vyšší typy JZD

207 Je třeba vzít v úvahu, že účetní uzávěrky probíhaly za velmi ztížených podmínek, protože chybělo vyúčtování z hospodářských družstev, faktury z STS a projevila se i povrchnost v práci účetních instruktorů, hlavně z tzv. kampeliček. Celkově byly závazky družstev vykázány sumou 129,413 mil. Kč.

208 Účetní uzávěrky byly zpracovány v 216 JZD, z toho 42 1. typ, 143 2. typ, 29 3. typ a 2 4. typ. (Typizace se liší od jiných výkazů, protože řada změn byla provedena až na konci roku.) S vyrovnaným výsledkem a přebytkem skončilo 170 JZD (36 1. typ, 112 2. typ, 21 3. typ, 1 4. typ). S přebytkem hospodařil okres Hradec Králové (15 JZD), Jičín (17 JZD), Náchod (13 JZD), Nová Paka (9 JZD) a Nový Bydžov (13 JZD).

209 V okrese Žamberk mělo ztrátu 13 JZD z 22, v okrese Vrchlabí 9 JZD ze 16 a v okrese Broumov 8 JZD z 23.

vznikaly v pohraničí, zatímco ve vnitrozemí byly jejich počty nízké. Odpovědné orgány si uvědomovaly nízkou kvalifikaci kádrů v JZD, ale nedařilo se ji zlepšit. Objevily se připomínky k dalšímu rozvoji rostlinné výroby v JZD, protože družstva neodebírala strojená hnojiva z obavy před zadlužením a i proto, že chyběly potřebné skladovací prostory. Tempu růstu JZD neodpovídala jejich odborná, organizační, politická a hmotná podpora státních a stranických orgánů. Přesto zemědělský referát KNV zpracoval do 15. prosince 1950 plán dalšího zakládání družstev, převádění JZD na vyšší typy za pomoci újezdních tajemníků a pracovníků STS. Plánovalo se, že společná živočišná výroba a chovatelství zlepší příjmy družstev a že se také zvýší životní úroveň družstevníků v horských okresech, kde rostlinná výroba nebyla rentabilní.²¹⁰

Podzim 1950 představoval určitý krok vpřed. Začala vznikat polovýrobní a výrobní družstva, ale za nevyhovujících materiálních podmínek jak v oblasti stavebních investic, tak v oblasti mechanizace. Přechod od individuální malovýroby k počínající velkovýrobě byl pro soukromé rolníky velikým zvratem v jejich životě.

Zima 1950–1951

Krajský výbor KSČ si byl vědom narůstání problémů uvnitř družstev. Pro upevnění družstev chtěl využít zimního období 1950/1951 a rok 1951 se stane „rokem vnitřního upevňování JZD“. Přitom potřeby zásobování potravinami si vynucovaly růst zemědělské výroby a zvyšování dodávek potravin na trh. To se odrazilo už v průběhu rozpisu výroby a dodávek na rok 1951, když v červnu 1950 probíhaly na obcích schůze svolané JSČZ a akčním výborem NF, kde se schvalovaly úkoly zemědělské výroby. Vlastní rozpis se prováděl od října a změna proti dřívějšímu spočívala v tom, že smlouvy se neuzavíraly s každým rolníkem, ale s JZD a s celou vesnicí. MNV pak úkoly rozepsal na jednotlivé rolníky. Rozpis byl projednán ve vesnické organizaci strany a pak na veřejné schůzi, kde se nepodařilo vždycky obhájit třídní rozpis, zvláště dodávky mléka se určovaly jen podle počtu dojnic. Protože plán počítal s vyšší produkcí rostlinných a živočišných výrobků, zvyšovaly se úkoly u obilovin o 2%, u okopanin o 20%, u zeleniny o 5%. U píce se snižovaly plochy pícnin na orné půdě, ale to bylo v rozporu s požadavky na zvýšení živočišné výroby. Zvýšení výroby se řešilo přesunem ploch orné půdy a ne zvyšováním výnosů zemědělských plodin.

Rozpisy byly prováděny pro individuálně hospodařící rolníky (rozdělení byli do 6 skupin: I. závody nad 20 ha, II. 15–20 ha, III. 10–15 ha, IV. 5–10 ha, V. 1–5 ha a VI. do 1 ha) a pro JZD 2. až 4. typu. Rozdíly byly poměrně značné, protože u I. skupiny z 1 ha činila dodávka pšenice 21,37 q, u II. 18,82 q, u III. 16,16 q, u IV. 13,36 q, u V. 8,20 q, u VI. 5,87 q, u JZD 2. typu 10,51 q, u 3. typu 11,51 q. U pšenice dodával soukromý sektor včetně JZD 1. typu z celkového úkolu u pšenice 389 069 q 94,5%, tj. 367 684 q, oproti 21 385 q JZD 2. a vyššího typu, u žita dodávala tato družstva 13,06%, u ječmene 4%. U živočišných produktů největší dodávku na 1 ha měly závody ve IV. skupině (5–10 ha) – 89 kg skotu, a v III. skupině (10–15 ha) – 85 kg, a JZD se na celkové dodávce skotu

podílela 9,6% (z 22 mil. kg 2,2 mil. kg), u prasat 9,2%, u vajec 9,7%, u mléka 7,8% (zde opět u I. skupiny nad 20 ha činila dodávka na jednu krávu: 1717l, ale ve VI. skupině jen 823l, u JZD 1000 l). Mnohem méně se uzavírání smluv účastnili důvěrníci OK ZVV, protože závody bránily uvolňovat je na podzim z práce.²¹¹

Tabulka 14: Bilance orné půdy v Hradeckém kraji

Druh výměry	Stav 1950 – plán v ha	Navrhovaný stav k použití 1951	Rozdíl v ha
Celková výměra	229 251	224 864	– 4387
Obhospodařované státní statky a lesy	7347	11 227	+ 3880
Zbývá na soukromý sektor	221 904	213 637	– 8267

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1277.

Úbytek 4837 ha vznikl převážně přeměnou orné půdy na louky (1354 ha), zalesněním (2741 ha), zbytek na výstavbu, letiště, hřiště (292 ha), část půdy v pohraničí ležela ladem, zčásti ubyla půda provedením HTÚP. Ze soukromého sektoru přecházela půda nejčastěji do státních statků. Největší úbytek vykazovaly okresy Broumov, Dobruška, Dvůr Králové, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov. Nakonec KNV rozepsal úkoly zemědělské výroby na plochu 215 882 ha orné půdy, obce pak na 215 748 ha. Ve všech okresech se projevil rozdíl jak ve výměře orné půdy, tak i v plochách jednotlivých plodin, nebo je okresy vůbec nerozepsaly, např. okres Broumov snížil ornou půdu o 400 ha, protože zde zůstala řada hospodářství bez hospodáře. Národní sčítání, které proběhlo v roce 1950, zjistilo velké nepřesnosti ve vykazování půdy, což nutně ztěžovalo správné provedení rozpisu zemědělské výroby. Na výrobu mělo negativní vliv, že se v pohraničí, ale i ve vnitrozemí přestávaly udržovat meliorační stavby, což vedlo k rychlému zhoršování kvality půdy. Přes řadu výzev se nepodařilo zjednat nápravu, i když šlo o miliardové hodnoty.

V souvislosti s plánem výroby se objevil požadavek, aby bylo zpracováno generální řešení krkonošské oblasti, především rozvoj zemědělství, průmyslu, rekreace a ochrany životního prostředí. Zatím se požadovala revize plánu rostlinné výroby, protože plánovaný růst živočišné výroby vyžadoval dostatek krmiv, k čemuž celokrajský plán nepřihlížel.²¹²

KNV označil směrná čísla jako přijatelná mimo stavy krav a dodávky mléka, kde proti létům 1949 a 1950 došlo k vysokému nárůstu. V roce 1949 byl plánován stav krav 120 450 kusů a dodávky mléka 123,9 mil. l mléka, což nebylo splněno o 9,6 mil. l. V roce 1950 byl plán stavů krav 126 100 kusů a dodávky mléka 141 mil. l, ale nesplnění dosáhlo 6,5 mil. l. Přesto se na rok 1951 plánoval stav krav 133 258 kusů a dodávky mléka 171 mil. l, což znamenalo, že Hradecký kraj plnil nejvyšší dodávku mléka z 1 hektaru zemědělské půdy v ČSR. Přitom měl kraj dodat 1000 kusů plemenného skotu a 3000 kusů chovného skotu do ostatních krajů republiky. Stanovený úkol

211 Náš kraj, 1951, č. 4.

212 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1264.

dodávky mléka znamenal, že rozpis zatíží i drobné zemědělce. Z popudu ÚV KSČ byla dodávka mléka v kraji snížena na 165 mil. l, ale pak byla opět zvýšena na 167,2 mil. l a snížena částečně dodávka jatečných telat.

Rozpis probíhal na obcích velmi pomalu, a to ve všech okresech, takže v prosinci se členové KK ZVV rozjeli do okresů, aby se práce dokončily do 15. ledna 1951. Rolníci se bránili velkému zvýšení ploch cukrovky pro nedostatek pracovních sil a požadovali, aby se respektovalo vládní usnesení a dodávky rostlinných produktů byly stanoveny, až bude znám stav kultur, což by umožnilo i národním výborům stanovit správnou výši dodávek.

Na Jičínsku 50% rolníků odmítalo podepsat smlouvy pro příliš vysoké dodávky, přitom se rozpis prováděl rovnostářsky bez třídního přístupu a často bez účasti národních výborů. V prosinci bylo dokončeno 82% rozpisů, ale schváleno jen 53%. Opět se opakovala praxe, že rozpisy provádělo několik funkcionářů v obci a bez schválení národním výborem byly dány rolníkům k podpisu. Jen ve 42 obcích a 17 JZD se podařilo uzavřít závazky k překročení dodávkových úkolů. K 15. lednu 1951 ze 49 427 zemědělských závodů (proti roku 1950 ubylo 2001 zemědělských závodů) nepodepsalo smlouvy 6999 rolníků, tj. 14,12%. Nad tímto celokrajským průměrem bylo 7 okresů: Dvůr Králové a Jičín (21%), Nový Bydžov (20,53%), Vrchlabí (20,34%), Jaroměř (19,29%), Trutnov (14,87%) a Broumov (14,43%). Nejméně nepodepsaných sumářů bylo v okrese Náchod (3,52%) a Žamberk (3,85%). Příčinou odmítnutí byly nesrovnalosti v orné půdě, např. na Jaroměřsku činil rozdíl 200 ha, příliš vysoké dodávky a zápočet půdy, kterou mezitím převzaly státní statky. Koncem února se počet nepodepsaných sumářů snížil na 5365, tj. 10,7%. Nejvíce jich bylo v V. skupině (1869) a ve IV. skupině (1369), nejméně v I. skupině (203). Okresy vydaly 390 výměřů, hlavně okres Trutnov a Nový Bydžov.²¹³

V řepařském výrobním typu činil podíl osevních ploch cukrovky 18% celkové plochy a byl předepisován i drobným rolníkům, kteří ji dosud nepěstovali. To vyvolávalo řadu obtíží, protože ti si mohli určovat podle platných předpisů plán výroby sami. Přitom např. v okrese Hradec Králové bylo 48% zemědělských závodů s výměrou do 2 ha. Námitky rolníků, že se rychle vyčerpá půda a že chybí pracovní síly, byly odmítnuty, protože to prý povede k urychlenému založení JZD.

V únoru se rozpis dokončoval, některé okresy, např. Žamberk, přijaly opatření, že ten, kdo nesplnil dodávky a prodával na volném trhu, musel vrátit rozdíl cen do státní pokladny. Snaha o třídní rozpis měla rovněž zvýhodnit družstva vyšších typů, ačkoliv se předpokládalo, že scelením dosáhnou vyšších hektarových výnosů a společným ustájením vyšší užitkovosti. Neměla mít vyšší výkupní úkoly než malí a střední rolníci, aby mohla prodávat na volném trhu, a zlepšit tak své příjmy. Rozpis ponechal rolníkům osivo (200 kg na hektar obilovin) a sadbu (20–24 q na hektar brambor), samozásobitelské dávky (100 kg žita a 100 kg pšenice na osobu ročně, 150 kg brambor, 182,5 litru mléka, na 1 rodinu 1 prase o váze 120 kg) a krmivo (např. 100 kg ječmene na 100 kg vepřového masa atd.).

Zima 1950/1951 přinesla poprvé nový závažný problém, především v pohraničních okresech, kde bylo nejvíce skotu ve společném ustájení, a to nedostatek krmiv, např.

na Náchodsku chybělo 2000 q sena, 2500 q slámy a 1500 q jadrných krmiv. Přitom na Trutnovsku a Vrchlabsku zůstaly neposečeny horské louky, ale v některých JZD úplně chyběla sláma a seno, takže jedinou záchranou byl přesun krmiv z vnitrozemí, jen zčásti byly vyřešeny pomocí utajené zásoby krmiv u členů družstev a soukromých rolníků. Kontrolu přesunu krmiv prováděl SNB, aby se zabránilo živelnému převozu a obohacování rolníků ve vnitrozemí. Získaná krmiva nestačila a JZD omezovala stavy skotu. Tato situace vyvolávala kritiku důvěrníků OK ZVV, kteří v družstvech prosazovali společné ustájení jako cestu ke zvýšení příjmů.

Krajský výbor strany ve svém usnesení požadoval, aby se zimního období v jednotlivých zemědělských družstvech využilo ke konsolidaci vnitřního života, především k projednání provozních řádů, zvláště v JZD, která přecházela na 3. typ. Do pořádku se mělo dát finanční hospodaření, pracovní normy a odměňování podle pracovních jednotek za pomoci pracovníků peněžních ústavů. Okamžitě mělo začít školení účetních a pak dalších funkcionářů v JZD.

Vzorem pro jednotná zemědělská družstva bylo zemědělské výrobní družstvo Stěžery, a to jak svými výsledky v plnění dodávek a výši zisku, tak i organizací práce, protože vedle práce ve skupinách přecházelo z hodinové odměny na pracovní jednotky.

Proto probíhaly od 15. února až do 15. března 1951 valné hromady JZD. Rovněž ONV svolávaly porady předsedů JZD, JSČZ, ředitelů STS a hospodářských družstev, aby v družstvech projednaly zavedení norem, pracovních jednotek, práci ve skupinách a celoroční výrobní plány. Tam, kde budou přijata tato opatření, by JZD dostávala slevy na osiva a sadbu a na práci STS. Ty by se nepřiznávaly, pokud by se vyplácela hodinová mzda, nebo kdyby zálohy na pracovní jednotky přesáhly 50% hodnoty. Počítalo se se zavedením pracovních skupin v rostlinné a živočišné výrobě, ale také se stavební skupinou, aby pokračovaly adaptace a skončily před započítáním jarních prací. Valné hromady vždy schvalovaly nové členy a volily představenstvo a dozorčí radu. Další body jednání se zaměřily na celoroční výrobní plán, rozpočet, schválení účetní závěrky a urychlení společného ustájení. Když se nesešel dostatečný počet členů, zahájila se hromada o hodinu později. Valné hromady se sešly v řadě případů se slabou účastí, diskuze k jednotlivým bodům byla poměrně konkrétní, ale schválení norem a pracovních jednotek bylo odloženo na další schůze.

Valné hromady se v kraji konaly ve 114 JZD s provedenou HTÚP, případně se společnou živočišnou výrobou. Jednání se zúčastňovali zástupci OV KSČ, ONV, ČSM, důvěrník OK ZVV, STS, hospodářského družstva a patronátního závodu. Úroveň valných hromad byla značně rozdílná, někde byl termín stále odkládán, např. na Trutnovsku do 15. března 1951 proběhly jen v 10 JZD z 25 JZD 3. typu.

Na co se zaměřovalo jednání v jednotlivých okresech? Na Novopacku došlo k bojovým volbám v JZD Slemeno. Slabou úroveň měly valné hromady v JZD Vidochov a JZD Roškopov, kde byla malá účast, diskuzi vyvolaly společné kravíny, v JZD Slemeno odmítali typový projekt. Ve všech družstvech si uvědomovali nutnost rozšířit členskou základnu, v Horní Nové Vsi odmítali členy-nezemědělce, ukazovala se nejednotnost v postupu proti vesnickým boháčům, ale ve většině družstev se projevila snaha odstranit nedostatky a rozšířit společnou práci. Na Novobydžovsku v JZD

Červeněves se nejvíce diskutovalo kolem společného ustájení a byl zamítnut požadavek, aby každý volně dobytek prodal, když nebude převzat. V JZD Lodín se kritika zaměřila na nekvalitní práci STS a na nutnost získat nové členy z řad zemědělců. Na Dobrušsku a Žamberecku se diskuze točila kolem výše PJ, projevíly se obavy ze zadluženosti. Na Náchodsku byla úroveň valných hromad různá, částečné zlepšení přinesly v JZD Všeliby a Lhotky. Slabší byl průběh na okrese Dvůr Králové, v JZD Koclářov se pro neshody mezi členstvem valná hromada neuskutečnila. Na Hradecku se schvalovaly plány jarních prací, stavby kravínů, v JZD Sovětice odmítli rodinu vesnického boháče, v JZD Černilov se dopoledne nesešel dostatečný počet členů a odpoledne byl schválen CVP a normy, v JZD Osice a Slatina byla účast pod 50%, opět diskuze ke společným kravínům a normám. Na Jaroměřsku byla nejlepší úroveň v JZD Dolany, kde byla účast 140 osob, zisk na jednoho člena přesáhl 111 000 Kčs, ale i ostatní hromady tu měly dobrý průběh, v JZD Brod se objevil požadavek, aby členové dostávali celou PJ a ne polovinu, ale většina JZD souhlasila s PJ a ne hodinou odměnou a většina JZD 2. typu přešla na 3. typ. Na Vrchlabsku se v řadě družstev musely valné hromady pro malou účast opakovat, v 6 JZD byl dobrý průběh, ve 4 JZD slabá účast i diskuze, v 5 JZD slabá účast a osobní spory. Na Rychnovsku se v 8 JZD objevily výhrady proti CVP a ONV je slíbil upravit, neaktivnější byli družstevníci v JZD Prorubky. Na Jičínsku v 6 JZD byli vyměněni předsedové, v JZD Psinice stála v čele žena, aktivní byly ženy v JZD Úlibice, pro adaptace se rozhodla 4 JZD (Mlýnec, Radim, Seletice, Úlibice), a i když průběh nesplnil vždy očekávání, znamenal krok k vnitřnímu upevnění družstev.

Ve všech okresech ČSM zajistilo kulturní vložky, referáty srovnávaly první republiku a současnost, pak se zaměřily na výsledky roku 1950, vnitřní upevnění družstev a rozvoj společné výroby, zvláště adaptace. Hlavním nedostatkem byla slabá konkretizace obecných úkolů na místní poměry.

Na valných hromadách zazněla kritika práce patronátních závodů. Zpočátku bylo přijetí patronátu v závodech považováno za čest, zástupci závodu se zúčastňovali členských schůzí a pomáhali řešit problémy družstva, přesvědčovali rolníky o výhodách vstupu do JZD, zajišťovali brigády na špičkové práce a opravy strojů, nyní však pomoc ochabla, závody vybraly své zástupce do OK ZVV, a to ne vždy nejuvědomější, a tím považovaly svůj úkol za splněný. Jen slabě přesvědčovaly kovorolníky, své zaměstnance, ke vstupu do JZD.

JZD v tomto období potřebovala nutně úvěry. To bylo také často hlavním argumentem rolníků proti vstupu do družstva, protože se obávali zadlužení. V březnu schválilo plenární zasedání KNV komisi pro zemědělský úvěr a finanční otázky, aby bylo možno koordinovat pomoc družstvům v celém kraji. Družstva byla osvobozena od zvláštní výdělkové daně, od všeobecné daně (to neplatilo pro JZD 1. a 2. typu, zde jen pro členy s výměrou do 20 ha a museli splnit dodávky), JZD 3. a 4. typu byla osvobozena od zemědělské daně.

Zimní kampaň se zaměřila na urychlené zakládání nových družstev, ale výsledky byly slabé, i když v okresech byly vyhlášeny soutěže o získání co největšího počtu přihlášek do JZD. Podnětem byl projev K. Gottwalda k 1. lednu 1951, kdy kladně hodnotil, že v každé druhé obci je JZD, ve čtvrtině obcí JZD 2. až 4. typu, že družstva a státní

statky obhospodařují 22% zemědělské půdy a že došlo ke zvýšení živočišné a rostlinné výroby. Ve všech okresech se konaly 17. prosince 1950 aktivity učitelů, které vyzval ministr zemědělství J. Ďuriš a ministr školství Zdeněk Nejedlý k pomoci při zakládání JZD. Z 3452 pozvaných se účastnilo 2523 učitelů, tj. 73%. Právě učitelé se stali jádrem agitačních kolektivů, protože ty měly být výrazně zaměřeny na vesnici. Agitační práce používala různých forem, od osobní až po názornou, od tisku po všechny druhy umění. Na téma přeměny vesnice vznikaly filmy, divadelní hry, romány a povídky, zvláště od autorů, kteří vyšli z akce „Pracující do literatury“. V převážné většině šlo o díla, jež v duchu tehdejší doby „lakovala skutečnost na růžovo“. Přitom tato díla získala větší ohlas u městského obyvatelstva než u pragmatických rolníků. Na Vysoké škole zemědělské vznikl obor „zemědělská agitace“ a její absolventi působili na okresních domech osvěty, které vydávaly také vesnické noviny. Součástí agitace byla popularizace sovětské agrobiologie, která však nepřinesla významnější výsledky, a její nediferencované uplatňování vedlo naopak k nedůvěře rolníků.

V prosinci 1950 byly zahájeny kurzy pro účetní JZD (účast 24) a zootechniky (účast 36), které pokračovaly až do 15. března 1951, a celkem mělo být vyškoleno 100 účetních, 150 zootechniků, 150 agronomů a 120 předsedů.

Zemědělský referát KNV zaměřil svou činnost v prvním čtvrtletí 1951 na řešení velkého množství zemědělských problémů. Na samém začátku ledna proběhlo v Lázních Bělohrad týdenní školení krajských a okresních funkcionářů o problémech JZD a hned nato od 10. ledna 1951 navazovalo školení všech funkcionářů k této problematice v okresech, kde se pro každé družstvo měli připravit dva instruktoři. Od 17. ledna 1951 se ve 113 JZD s HTÚP začalo pracovat na vypracování celoročních výrobních plánů, přípravě adaptací, rozšíření členské základny a dalších úkolech, ve stu dalších JZD se měla projednat HTÚP a přechod na vyšší typy a ve sto obcích rozvinout agitace k založení přípravných výborů JZD nebo družstva. Zemědělský referát se zavázal, že do konce března zajistí 200 adaptací kravínů pro 10 000 krav a 50 HTÚP. Ve spolupráci se školským odborem probíhala akce „Vesnice škole – škola vesnici“, jejímž cílem nebylo jen prohloubit osvětovou práci na vesnici, ale zařadit učitele přímo do práce v JZD. Odbor zdravotnický měl zajistit lékařské prohlídky členů JZD. Zemědělský referát měl napomoci při sestavování plánů v STS a dokončit podpisování smluv v obcích.

Brzy se ukázalo, že v okresech veškerá péče o zemědělskou problematiku spočívá jen na zemědělských referátech ONV, že instruktáže újezdních tajemníků od tajemníků ONV jsou velmi povšechné a že důvěrníci OK ZVV nestačí zajistit všechny problémy od HTÚP, účetnictví až po rozpis zemědělské výroby a výkupu.

Tyto úkoly se řešily za situace, kdy potřeby zásobování obyvatelstva potravinami se stávaly jedním z nejnaléhavějších úkolů vůbec. Celostátní hrubá produkce rostlinné výroby byla o 17,1% nižší než v roce 1936, což bylo ze 17,9% způsobeno úbytkem půdy a především nižší intenzitou výroby – z 82,1%. Na tom se podílel i počet pracovních sil, který proti roku 1930 klesl v českých krajích v roce 1950 na 47%, což plně platilo i pro severovýchodní Čechy.²¹⁴

Potřeba potravin si vynucovala stále zvyšování úkolů zemědělské výroby, také výkupní úkoly se neustále v průběhu roku měnily, narůstaly a upřesňovaly. Ve srovnání s rokem 1950 měla hodnota zemědělské výroby v roce 1951 vzrůst o 15%. Státní statky se měly podílet 8,3%, ačkoliv obhospodařovaly jen 7,5% zemědělské půdy a jen 5,2% orné půdy, což vyžadovalo zvýšení hodnoty jejich výroby o 60,2%. JZD se měla podílet na celkové výrobě kraje 9%, obhospodařovaly 12,6% zemědělské půdy a 11,5% orné půdy a jejich produkce se měla zvýšit o 23,6%. Socialistický sektor se podílel na celkové zemědělské výrobě podle plánu na rok 1951 17,3%. Nepříznivý poměr mezi hodnotou produkce a výměrou půdy u JZD vyplýval z toho, že většina družstev hospodařila v pohraničí, kde byla nižší úroveň rostlinné výroby a živočišná výroba se teprve budovala, takže průměrné výnosy soukromých rolníků byly vyšší než v JZD.

V rostlinné výrobě se největší vzestup plánoval u luštěnin (o 39,3%) a u technických plodin (o 16,1%), u chlebového obilí byl vzestup o 1,9% při snížení ploch, u krmného obilí ale o 13,9%, u brambor o 10,7%, u zeleniny o 7,7%, u píce o 12,1%. U technických plodin byl vysoký nárůst lnu (o 51,9%), což znamenalo u státních statků růst o 650% a u JZD o 203,5%. U cukrovky a čekanky se dále zvyšovala produkce o 14%. U okopanin činil nárůst 20%, ale plochy se rozšiřovaly jen o 6%.

Celkový růst rostlinné výroby dosahoval 12,9%, u státních statků 31,3% a u JZD o 17,2%. Téměř u všech plodin počítal plán se zvýšením hektarových výnosů, jen u cukrovky se snižovaly, protože se její pěstování pro nedostatek pracovních sil v nížinných okresech přesouvalo do méně vhodných podmínek podhorských okresů.

Živočišná výroba měla vzrůst v roce 1951 oproti roku 1950 o 20,8%, z toho u státních statků o 70% a u JZD o 21,8%. Nárůst se týkal všech živočišných produktů: u masa o 27,6%, u mléka o 17,2%, u vlny o 22,8%, u medu o 19% atd. Na zvýšení živočišné výroby se měly výrazně podílet státní statky, zvláště u masa a vajec. Dojivost rostla o 13% a procento krav by dosáhlo 50,6% proti 48,3% v roce 1950, přičemž se o 21% zvyšovalo výkupní množství mléka od jedné krávy. Stavby skotu se ve srovnání s rokem 1950 zvyšovaly o 2%, krav téměř o 6%, prasat o 10%, ovcí o 45% a slepic o 3%. Rychle klesal zájem rolníků o kontrolu užítkovosti, kde severovýchodní Čechy zaujímaly přední místo, a výsledků bylo použito v roce 1950 pro určení výrobních a dodávkových úkolů. Inseminace se rozšířila na 90 000 krav, tj. na 60% celkového stavu, ale u JZD se společným ustájením na 95% krav a do konce roku měla inseminace dosáhnout 100%. Plán počítal s dalším rozvojem výkrmů, v kraji jich bylo 85, z toho 71 ve správě státních statků. Výsledky byly různé, průměrný denní přírůstek činil 0,47 kg, nedostatky byly hlavně v technologii krmení.

Kraji byl uložen úkol pomoci chovnými kravami (150 kusů) a dobytkem (250 kusů) kraji Karlovy Vary, kde docházelo k značné stagnaci zemědělské výroby.

Obtíže při plánování výroby působily nepřesnosti v bilanci půdy. Zvláště v pohraničí rychle ubývala orná půda, která měla být nahrazena rozoráním luk v nížinných okresech. Docházelo k řadě rozporů mezi ministerstvem zemědělství, které vycházelo z čísel Státního úřadu statistického, a KNV, který prováděl šetření v okresech, aby získal přehled o orné půdě. Přitom se ukázalo, že jen HTÚP snížila v horských okresech ornou půdu o 479 ha, zbytek (391 ha) převzaly státní lesy.

Už v roce 1950 začalo prosazování travopoložního systému u JZD a státních statků, z toho na JZD připadalo 394 ha. V roce 1951 se měl dále rozšiřovat především

u státních statků o 750 ha. Dalším opatřením byla výsadba větrolamů. Tato opatření narážela na nesouhlas v JZD a často šlo spíše o papírové vykazování než skutečné provádění. Rychle se zhoršovala krmivová bilance, která byla v kraji kryta na 63%. Proto zvyšování početních stavů krav a výroby mléka na rok 1951 naráželo při rozpisech na největší odpor. Při nedostatku strojených hnojiv se mělo zlepšovat ošetření luk využíváním kompostů, což naráželo na nedostatek pracovních sil a naprostý nedostatek mechanizace.²¹⁵

V prvních měsících roku 1951 vrcholil v okrese Vrchlabí, Trutnov a Broumov nedostatek krmiv pro JZD, docházelo k úhynu dobytka nebo jeho rychlému odsunu na jatka. Na KNV přicházelo až 15 delegací denně, např. z JZD Kocbeř 12 žen, a žádaly přiděl krmiv. Proto KNV do pohraničních JZD přesouval řepné řízky, seno a slámu. Bylo nutné vysoké brakování krav a 600 kusů bylo odsunuto do Karlovarského kraje. Nedostatek krmiv bránil splnění stavu prasat, kde chyběla i selata, protože velcí sedláci přestali chovat prasnice.²¹⁶

V kraji ubylo v roce 1950 v soukromém sektoru 5674 pracovníků, z toho 4517 přešlo do JZD a 1157 osob odešlo do průmyslu a tento odchod dále pokračoval, i když často zasahoval do špičkových prací nebo odčerpával příležitostné pracovníky, např. v zelinářství. Východisko se vidělo v přechodu rolníků do JZD, např. časopis *Za socialistické zemědělství* ve svém článku *Družstevní výrobou k vyšší výrobnosti práce v zemědělství* považoval za hlavní přínos JZD snížení potřeby lidské práce.²¹⁷

Zasedání krajského výboru KSČ na samém počátku února se zabývalo plněním druhého roku pětiletky a nástupem do jejího třetího roku. Na úseku zemědělství byla pozornost věnována v první řadě zvýšení zemědělské produkce, což znamenalo zajistit rozpis výrobních úkolů v rostlinné výrobě a dodávkových úkolů ve výrobě živočišné. Konstatovalo, že se tento úkol povedlo na okresech zajistit, kromě okresu Rychnov nad Kněžnou. Nepodařilo se však získat rolníky pro zvýšení úkolů, ani se nepodařilo znemožnit spekulaci na volném trhu. Rozpisy se prováděly pomalu, MNV a JSČZ se skoro na rozpisu nepodílely a také vesnické organizace strany stály stranou. Rozpis se podařilo dokončit až po 15. lednu, který byl dán jako závazný termín. Nedařilo se prosadit třídní rozpis a značné rozdíly byly v počtech hospodářských zvířat, v porovnání s čísly ONV. Rolníci se jen v malém počtu zúčastňovali veřejných schůzí.²¹⁸

Do okresů byly v lednu 1951 poslány dvojice členů KK ZVV, aby se urychlil rozpis, nejvíce problémů bylo v okresech Rychnov nad Kněžnou a Nový Bydžov. Největší obtíže působil rozpis dodávek u mléka v produkčních okresech, např. na Jaroměřsku, rozpis ploch cukrovky, kdy hlavní námitkou byl nedostatek pracovních sil. KK ZVV navrhovala, aby u těch rolníků, kteří nesouhlasili s předepsanou dodávkou mléka, byly prováděny kontroly dojivosti, a ty, kteří odmítli podepsat sumář, aby si pozval předseda ONV,

215 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1297, 1295.

216 Tamtéž, k. č. 15, 1297.

217 Tamtéž; *Za socialistické zemědělství*. Časopis pro šíření vědeckých poznatků do zemědělské praxe, Praha 1951, roč. 1, s. 200–206.

218 Zasedání KV KSČ 3. 2. 1951, Pochodeň, č. 6, 9. 2. 1951; *Náš kraj*, 1951, roč. 3, č. 3, 12. 2. 1951.

což bylo pro jejich vysoký počet (skoro 7000) zamítnuto. Bylo přijato usnesení, aby se ti, kteří nepodepsali, dále přesvědčovali a pak se teprve vydal úřední výměr.

Protože se v horských okresech ukazovaly značné nedostatky v zajišťování živočišné výroby, navrhol KNV, aby rekreační střediska v Krkonoších byla povinna převzít výrobní úkoly u skotu, krav, prasat, ovcí a slepic, přičemž by se bralo v úvahu snížení dodávkových úkolů vzhledem k zásobování rekreatantů.

V okresech byly v lednu 1951 kontrolovány plochy ozimů, zda byly plochy jednotlivých obilovin dodrženy, i když sníh bránil přesné kontrole, zvláště v horských okresech. Výsledkem kontroly byla řada trestních oznámení, např. na Hradecku u 103 rolníků pro nedodržení ploch olejnin (v Plačicích pokuta až 50 000 Kčs), pro nesplnění obilovin u 68 rolníků, pro zatajení ploch u 8 rolníků, na Hořicku byli 3 rolníci potrestáni za přesetí žita. V několika okresech se kontroly neprováděly. Kontroly také zjistily růst ladem ležící půdy i v úrodných okresech, např. na Hradecku 27 ha, na Jičínsku 11 ha, Novobydžovsku 28 ha. K zorání zůstalo v kraji po 5. březnu ještě 1088 ha z podzimu, z toho v JZD 4. typu 651 ha.

Činnost JZD

Zasedání krajského výboru KSČ na samém počátku února 1951 se kromě zajištění zemědělské výroby zabývalo plněním usnesení ÚV KSČ o upevňování a dalším rozvoji JZD. Jaký byl stav JZD k 1. lednu 1951 a na konci prvního čtvrtletí v kraji?

Družstva vznikla v 23,7% všech obcí v kraji, nejvíce v okrese Vrchlabí (69% obcí), Trutnov (40,9%), Broumov (39,6%), Dvůr Králové (36,8%), nejméně v okresech Dobruška (9%), Jičín a Hradec Králové (15%), Nový Bydžov (15,7%) a Hořice (15,6%). Pokud šlo o procento sdružených závodů v JZD, byl průměr v kraji 16,2%, nejvíce v okresech Broumov (88%), Vrchlabí (84%), Náchod (73,5%), Žamberk (66,4%), nejméně v okresech Hradec Králové (7%), Nový Bydžov (4,5%), Rychnov nad Kněžnou (3,6%) a Dobruška (2,5%). Z plánované zemědělské půdy obhospodařovala družstva 18,2%, nejvíce v okresech Vrchlabí (71,4%), Trutnov (53,8%), Broumov (48,5%), nejméně v okresech Dobruška (3,3%), Jičín (3,6%), Nový Bydžov (4,4%) a Hradec Králové (6,2%). Nejvíce družstev vzniklo v pohraničních okresech, kde se nacházelo také nejvíce družstev vyšších typů, např. z 84 JZD 3. typu v kraji připadalo na pohraničí 58 a u 7 JZD 4. typu bylo 6 JZD v pohraničí. Výměra půdy, která byla pojata do HTÚP, činila 43 274 ha a patřila 4724 zemědělským závodům, z nichž 3282 náleželo členům JZD. Celkem 110 JZD rozoralo meze. Opět největší část půdy s provedenou HTÚP a počet JZD s rozoranými mezemi bychom našli v pohraničních okresech.²¹⁹

Krajský výbor upozorňoval, že kromě družstev v pohraničí zůstává hlavním úkolem rozšiřovat členskou základnu, že prakticky mimo družstva stojí střední rolník. Malý počet družstev v nejurodnějších okresech se vysvětloval neznalostí výhod společné práce, proto se na okrese Jičín mělo vytvořit jedno vzorné JZD.²²⁰ I když chyběl

219 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1326.

220 Zasedání KV KSČ 3. 2. 1951, Pochodeň, č. 6, 9. 2. 1951.

Tabulka 15: Vývoj JZD v Hradeckém kraji k 5. 1. 1951 a k 30. 3. 1951

Okres	A: stav k 5. 1. 1951	Celkem PV a JZD	PV	Z toho:			
	B: stav k 30. 3. 1951			JZD 1. typu	JZD 2. typu	JZD 3. typu	JZD 4. typu
Broumov	A	24	1	2	7	13	1
	B	24	1	6	2	11	4
Dobruška	A	10	2	1	1	6	–
	B	10	–	1	1	7	1
Dvůr Králové	A	20	7	1	8	4	–
	B	21	5	3	9	4	–
Hořice	A	10	1	5	2	2	–
	B	11	2	1	5	3	–
Hradec Králové	A	22	8	3	10	1	–
	B	23	9	2	8	4	–
Jaroměř	A	19	1	12	2	4	–
	B	21	1	10	4	6	–
Jičín	A	17	3	3	10	1	–
	B	20	1	7	11	1	–
Náchod	A	14	5	5	3	1	–
	B	13	–	6	6	1	–
Nová Paka	A	11	2	–	8	1	–
	B	11	–	2	6	3	–
Nový Bydžov	A	21	8	1	9	3	–
	B	24	11	3	6	4	–
Rychnov n. K.	A	16	6	6	4	–	–
	B	17	6	4	6	1	–
Trutnov	A	28	8	1	15	4	–
	B	35	7	3	–	25	–
Vrchlabí	A	19	1	4	13	–	1
	B	21	–	8	3	9	1
Žamberk	A	24	3	11	3	6	1
	B	24	1	12	5	5	1
Celkem	A	255	56	55	95	46	3
	B	275	44	68	72	84	7

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 126.

přesný přehled o sociálním složení družstev, ukazovalo se, že střední rolníci vstupovali do družstev především v pohraničí, kde využívali i toho, že členové JZD 4. typu nemuseli platit za přidělenou půdu. Ve vnitrozemí vstupovali do družstev i velcí rolníci, aby získali výhody, pracovní síly a menší dodávky, někde stáli ve vedení družstev.²²¹ Též pro kraj platila celostátní čísla, členy družstev byli převážně malí rolníci, kteří tvořili přes 60% členské základny. Nedařilo se plnit usnesení ÚV KSČ z února 1950, aby se do JZD získali střední rolníci.²²²

221 Zasedání KV KSČ 31. 3. 1951, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1.

222 Podle kontraktace na rok 1951 se družstva podílela na ploše pšenice a sklizni 6,3%, na ploše žita 17% a sklizni 14%, ječmene 7,1% a 6,5%, ovsa 18% a 16,1%, řepky 6,1% a 6,3%, lnu 32,5%, brambor 14,1% a 13,1%, cukrovky 4,1% a 4,2%, na orné půdě v hektarech 12,1% a zemědělské

V lednu a únoru probíhalo v družstvech schvalování provozních řádů podle přijatých typů družstva. Zasedání KV KSČ požadovalo, aby se JZD, zvláště vyšších typů, vnitřně upevnila, aby se družstevníci seznámili s provozními řády a tyto pak ve své práci dodržovali. Do konce března byly provozní řády projednány v 74 JZD 2. typu, 85 JZD 3. typu a 7 JZD 4. typu a zbývalo je projednat ve 46 JZD, převážně 1. typu. Příkladně byl projednán provozní řád 3. typu v JZD Zábědov na Novobydžovsku, nejprve ho schválila vesnická organizace KSČ a představenstvo JZD a pak s ním seznámili i nečleny. Přesto však provozní řády měly různou úroveň, někde nebyly schváleny, družstevníci podle nich nepracovali, nebo šlo jen o jakési stanovení cíle, k němuž by se JZD dopracovalo. Pro většinu družstev byl vzorem výrobní plán JZD Velká Jesenice, ale málokde se podařilo zainteresovat družstevníky, aby se přímo podíleli na vypracování provozního řádu.

Přijetí provozních řádů mělo ustálit vnitřní poměry v družstvech, které byly značně neuspořádané. V družstvech vznikaly dvě nebo více protikladných skupin, např. v JZD Kozojedy na Novobydžovsku, značné nepořádky panovaly v evidenci práce, velké množství členů tvořili nezemědělci, např. v JZD Staňkov na Novopacku. Ani vedení družstev nebylo vždy v dobrých rukou, např. v JZD Chotiv na Rychnovsku odešel předseda JZD se stroji a koňmi z pohraničí. Docházelo k rozprodeji vlastního dobytka, když se mělo schválit společné ustájení, někde bránili členové ve vstupu dalším rolníkům, např. v JZD Tůně a JZD Černilov. Zasedání KNV konstatovalo, že jen málo rolníků aktivně usiluje o založení a dobrou práci JZD, že v obci to jsou jen tři až čtyři zemědělci.

Za tohoto stavu se těžko v družstvech prosazovala spravedlivá odměna za práci. Obtížně se prosazovaly i pracovní normy, přestože na začátku roku probíhalo školení, jehož se zúčastnili pracovníci OV KSČ, ONV a dalších složek, kteří je měli prosadit přímo v družstvech. Obecným jevem při schvalování norem bylo, že byly stanoveny nízko, což narušovalo pracovní morálku. Při zařazování prací do tříd se projevil rovnostářské tendence, prakticky všechny práce byly zařazeny do III., IV., V. třídy, málo do VI. třídy, ale i do I. a VIII. třídy skoro žádné. Také „ženské práce“ se dostaly do nižších tříd bez ohledu na jejich namáhavost a kvalifikaci. To všechno podlamovalo u družstevníků pracovní iniciativu.²²³ Do konce března 1951 přijalo normy 144 družstev, z toho 54 2. typu a 90 3. typu. Většina těchto družstev se nacházela opět v pohraničí, kde vnitřní poměry nebyly stále zkonsolidovány.

Se zavedením norem úzce souviselo odměňování podle pracovních jednotek. Stále se udržovala odměna podle odpracovaných hodin, což vyvolávalo řadu rozporů mezi družstevníky. V JZD Chotěvice vypláceli každému členovi 2800 Kčs měsíčně bez ohledu na jeho práci. I když v kraji zavedlo odměnu podle pracovních jednotek 93 družstev z těch, která přijala pracovní normy, neprosadila se plně jejich úloha. Často se totiž za odpracovanou hodinu přiznávalo určité množství PJ, např. osm hodin práce

půdě 10,9%. V živočišné výrobě ve stavech skotu v kusech 11%, z toho krav 10,4%, na výkupu hovězího masa v q 9,6%, na stavech prasat 8,8%, na výkupu vepřového masa 9,3%, na výrobě mléka 9,1% a výkupu 7,8%, na výrobě vajec 11% a výkupu 9,8%, na stavech koní 10%, ovcí 23% a slepic 10,7%. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1295.

223 Vácha, Vladimír, K některým otázkám ekonomiky práce a pracovních sil v čl. zemědělství, in: Sborník z otázek ekonomiky zemědělství, s. 36–52.

se rovnalo splnění normy pro PJ. V živočišné výrobě se PJ přiznávaly podle množství ošetřovaných zvířat, ne podle užitkovosti. Ve slabých družstvech se přehledy o PJ nevedly a nezaznamenávaly.²²⁴

Protože dřívější výrobní plány podložené finančním plánem nezajišťovaly rozvoj JZD, prosazovaly se celoroční výrobní plány (CVP). Školení o jejich zpracování proběhlo v okresech v lednu a zúčastnilo se ho 873 funkcionářů (účast v okresech kolísala od 45 do 115 osob). K 22. únoru 1951 bylo dokončeno jen 74 CVP. Výše pracovní jednotky v CVP kolísala od 53,85 Kčs v JZD Slemeno v okrese Nová Paka do 143 Kčs v JZD Seletice v okrese Jičín a poměrně vysoká byla naturální složka PJ.²²⁵ Ukazovalo se, že jejich zpracování je pro družstva obtížné, v naprosté většině byly zpracovávány zaměstnanci zemědělských referátů ONV, sami družstevníci projevovali o plán jen malý zájem, někde docházelo k nesouhlasu s výší pracovní jednotky, projevovala se nedůvěra k pracovním normám. *Pochodeň* otiskla v únoru jako vzor celoroční výrobní plán JZD Zájezd. Do konce března zpracovalo CVP 107 JZD 2. až 4. typu, často ovšem jen administrativně, např. práci ve skupinách plánovalo pouze 59 JZD. Plány nesplnily úlohu konsolidovat JZD.²²⁶

Únorové zasedání ÚV KSČ 1951 a podmínky jeho realizace v kraji

Situaci v průmyslu a zemědělství podstatně ovlivnilo zasedání ÚV KSČ 21.–22. února 1951, které hodnotilo plnění linie IX. sjezdu a změnilo významně koncepci první pětiletky. Došlo ke značnému zvýšení úkolů v průmyslu a zemědělství, přičemž hlavní důraz byl kladen na urychlený rozvoj JZD, především družstev vyšších typů, to znamená výrobních družstev. Investice zůstaly zaměřeny na rozvoj těžkého průmyslu a za jedinou cestu rozvoje zemědělství se považoval rychlý růst JZD a jejich přechod ke společné živočišné výrobě. Zemědělská výroba se oproti původnímu růstu o 37% zvyšovala o dalších 16%, tj. růst o 53%. Už tento rychlý růst zemědělské výroby, kterého mělo být dosaženo urychlením kolektivizace, přinášel nebezpečí, že pro jeho splnění bude nutno použít „administrativních“ metod bez ohledu na zásadu dobrovolnosti, což znamenalo použití nezákonných a násilných prostředků.

Přestože zasedání ÚV KSČ konstatovalo, že zemědělská výroba dosáhla částečného zvýšení, vidělo příčinu pomalého růstu v nízké produktivitě práce, protože přetrvávala velká rozdrobenost půdy, a tím zemědělství vázalo neúměrný počet pracovníků. Jedním z argumentů bylo konstatování, že v soukromém sektoru připadalo na jednoho pracovníka průměrně 2,9 ha, u JZD vyšších typů 5,6 ha a u státních statků 6,7 ha a že malé výměry ztěžují využití mechanizace. Z toho byl vyvozen závěr: „Prvním a rozhodujícím krokem z tohoto začarovaného kruhu je dobrovolný přechod rolníků

224 Předpokladem pro správné odměňování a finanční pořádek v JZD byla funkce účetního. Do konce března pracoval stálý účetní v 74 JZD, z toho v 1. typu 5, v 2. typu 21 a ve 3. a 4. typu 48, a v 219 JZD pomáhali účetní poradci z řad zaměstnanců peněžnictví a patronátních závodů.

225 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1326.

226 Tamtéž, k. č. 1301.

ke společnému hospodaření, k jednotným zemědělským družstvům.“²²⁷ Byla vydána směrnice: „Předně je logickým důsledkem společného obdělávání půdy společná družstevní živočišná výroba, především u skotu, hlavně u dojnic.“²²⁸ Další úkoly se týkaly zavádění norem a pracovních jednotek, stálých pracovních skupin, celoročních plánů výroby a rozpisů, účetního pořádku a školení členů JZD. Zasedání hodnotilo „určité úspěchy“ v kvantitě, ale aby se JZD stala příkladem, požadovalo „organizovat v nich [...] jejich vnitřní život, jejich hospodárnost a dát do pořádku jejich celkovou organizaci“.²²⁹ U státních statků vedle stejných problémů se viděla cesta k nápravě v očistě vedoucích kádrů, u STS v lepším využívání strojů, především pro JZD.

K. Gottwald v závěru svého referátu označil zemědělství za „jeden z nejslabších bodů naší výroby“ pro „mimořádně nízkou produktivitu“, kterou měla zvýšit JZD. Současně se tak měl zvýšit objem tržního množství potravin. V dalším referátu R. Slánského bylo rozebráno sociální složení družstev, bylo uloženo vyloučit vesnické boháče z JZD a bylo zakázáno přijímat je do JZD. Přitom se zdůrazňovalo, že při orientaci na urychlení tempa zakládání družstev nejde o „žádné úderné kampaně“, „nebudeme se honit za množstvím, budeme dbát, aby politická příprava pro založení nových JZD byla pečlivější, aby se tak dalo po důkladném přesvědčování rolníků. Znovu a znovu platí, že každý spěch v této věci je škodlivý [...]. Třeba proto důsledně a ostře potírat nahrazování soustavného a trpělivého přesvědčování drobných a středních rolníků jakýmkoliv administrativními opatřeními.“ Rolníci mimo JZD se neměli považovat za nepřátele, ale museli plnit své dodávky. Závěrem bylo konstatováno, že „třídní boj [...] není tlumen, ale stále zostřován“.²³⁰

Přitom se na zasedání objevily obavy, že vylučování „kulaků“ z JZD, případně jejich vystěhování, vyvolá na vesnicích obavy a neklid. Nakonec zvítězila orientace na tvrdý postup proti nim. Už v březnu ministerstvo zemědělství vidělo v převzetí jejich hospodářských budov a inventáře pomoc pro hospodaření JZD. V dubnu se upřesňovala charakteristika „vesnického boháče“. Padla dřívější výměra 20 ha, v řepařské oblasti stačila výměra 8–12 ha, v obilnářské 10–14 ha, v bramborářské 12–16 ha a pícninářské 15–20 ha. Přitěžovalo provozování řemesla nebo živnosti. V pohraničí byli „kulaky“ ti osídlenci, kteří přežili nejlepší statky, ale odmítali JZD. Navrhovalo se jejich vysídlení mimo okres, práce v dolech, lomech, stavebnictví a na státních statcích. Postup proti vesnickému boháči byl vyjádřen slovy: „Zatím provádíme jen opatření k jeho omezení a zatlačování.“²³¹

Současně padly představy o specifické československé cestě k socialismu, i pro kolektivizaci se staly závazné formy a metody uplatňované v Sovětském svazu. S tím souvisel postup proti velkým sedlákům – kulakům. Zesílila jejich perzekuce, aby se tím urychlilo zakládání JZD, teoreticky se tak likvidovala poslední vrstva buržoazie a zbytky soukromého vlastnictví. Zostřily se trestní postihy proti nim podle trestního

227 Zasedání ÚV KSČ 21.–22. 7. 1951, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

228 Tamtéž.

229 Tamtéž.

230 Tamtéž.

231 Zasedání ÚV KSČ 21. a 22. 2. 1951, in: Gottwald, K., O rolnické otázce, s. 235–238.

zákona č. 86/1950 Sb., který byl přijat v polovině roku 1950 a jehož paragrafy 135 a 136 stanovily vysoké tresty za „Ohrožení jednotného hospodářského plánu“. Právě tento trestný čin byl využíván proti soukromě hospodařícím rolníkům, protože neplnění dodávek „ohrožovalo práci a činnost výkupních a zpracovatelských podniků“. Zákon byl nástrojem nátlaku pro vstup do JZD.

Současně se od roku 1951 do poloviny roku 1953 vypracovávaly na MNV a ONV seznamy „kulaků“ a probíhala tzv. Akce K (kulaci), v níž byly vystěhovány selské rodiny z obcí a okresů na státní statky, převážně v pohraničí. V období od 1. srpna 1950 do 31. března 1951 tvořili rolníci 39% z celkového počtu trestaných občanů, z toho ale bylo 82,05% rolníků do 20 ha, velkých sedláků nad 20 ha 17,95%.²³²

Referát předsedy Státního úřadu plánovacího na zasedání ÚV KSČ požadoval na zemědělství produkovat více surovin a potravin, především se zvyšovala výroba lnu trojnásobně proti číslům první pětiletky, řepky dvakrát, olejin rovněž dvakrát, rychle se měla zvýšit výroba krmiv a užitkovosti dobytka, produkce masa se proti původnímu úkolu zvyšovala o 15%, též mléka a vajec. Referát konstatoval, že se objevily obtíže v zásobování chlebem a moukou, že v rozsáhlém měřítku dochází ke zkrmování chleba a ani zvýšení cen u lepších druhů pečiva nesnížilo spotřebu. Ukazovala se nutnost řešit zásobování moukou a moučnými výrobky mimořádnými opatřeními. Proto byly od 26. února opět zavedeny lístky na chléb, pečivo a mouku. Počítalo se s podstatným růstem mechanizace, takže od roku 1953 by prakticky většina polních prací byla plně mechanizována.

Závěrečný referát se zabýval zajištěním jarních prací a od JZD vyšších typů se požadovalo, aby dokázala, že budou sklízet více než soukromí rolníci. Ihned se měly vypracovat plány jarních prací, jejichž zpracování vázlo, aby se zajistilo dokončení podzimní orby, a plány senoseče, což by spolu se zaváděním travoplní soustavy přispělo ke zlepšení krmivové základny.

Usnesení ÚV KSČ projednal krajský výbor KSČ 1. března a zprávu o zasedání ústředního výboru podal ministr F. Krajčír. Velkou pozornost věnoval nutnosti boje proti vesnickým boháčům, protože často docházelo k jejich přijímání do JZD, aby sehráli úlohu volavky pro ostatní rolníky, např. předsedou PV JZD v Bílých Poličanech na okrese Dvůr Králové byl 45hektarový sedlák. Také na státních statcích prý působí vliv dřívějších buržoazních odborníků, i když zasedání upozorňovalo, že je třeba zlepšit pracovní kázeň a bojovat proti „zbytkům kapitalistické pracovní disciplíny“. Ministr F. Krajčír formuloval současné úlohy ve dvou bodech: naučit JZD dobře hospodařit a zesílit boj proti vesnickým boháčům.

Znovu se KV KSČ vrátil k závěrům únorového zasedání ÚV KSČ 17. března 1951. Zaměřil se na hledání cesty, jak tyto závěry splnit. V hlavním referátu byl proveden rozbor stranické práce na vesnici. Při prověrce bylo vyškrtáno vysoké procento rolníků, protože odmítali vstup do JZD a nezúčastňovali se členských schůzí. Na rozšířených zasedáních okresních výborů byla provedena kritika práce na vesnici pro malou pozornost věnovanou vesnickým organizacím. Byla kritizována účast „kulaků“

232 Jech, Karel, Soumrak selského stavu 1945–1960, sešity ÚSD AV ČR, Praha 2001, s. 46; Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989 (statistický přehled). Sešity ÚSD AV ČR, sv. 12, Praha 1993.

v družstvech, nechuť družstevníků přecházet na 3. typ nebo při přechodu na 3. typ prodávání inventáře a snaha odejít z družstva. Za hlavní úkol označil krajský výbor rozšířit členskou základnu, zakládat nová družstva, upevňovat dosavadní JZD, zavádět společné ustájení a zvládnutí jarních prací.²³³ V průběhu března a dubna se závěry zasedání ÚV KSČ projednávaly na členských schůzích, které pomohly řešit některé obecné nedostatky; např. v Kocléřově, okres Dvůr Králové, se ukázalo, že staří členové se oddělují od nových, že část členů je pasivní a že není v pořádku vyúčtování prací.

Usnesení KV KSČ projednalo plenární zasedání KNV 31. března 1951. Za hlavní úkol v oblasti zemědělství označilo budování JZD a zlepšení práce státních statků. Dalším úkolem bylo naučit JZD dobře hospodařit a třetí úkol se týkal rozvoje těžkého průmyslu v kraji, kde se pozornost orientovala na zavádění druhých směn a získání pracovních sil, kdy jedním ze zdrojů mělo být uvolnění pracovníků ze zemědělství. Rozbor stavu družstev se však omezil jen na kvantitativní údaje a jednoznačně byl postaven požadavek „zesílit třídní boj na vesnici, ne ho tlumit“ a „vymanit malé a střední rolníky z jeho [vesnického boháče] vlivu, hlavně ve vnitrozemí“. V diskuzi se dokazovalo, že vliv „kulaků“ stále trvá a že je třeba věnovat „třídnímu boji“ stálou pozornost.²³⁴

Státní bezpečnost už od podzimu 1949 vytvořila zvláštní referát č. 44, jehož úkolem bylo sledovat odpůrce kolektivizace. Vytvořila síť informátorů, kteří označovali odpůrce kolektivizace, ty, kteří nesouhlasili s výkupem strojů a zabíráním budov velkých sedláků, stavěli se proti rozorání mezí a vydělení pozemků pro JZD a ostatní rolníky, proti svodu dobytka do společného ustájení atd. Z popudu StB byly těmto rolníkům odebírány zbrojní pasy, rybářské lístky, nedoporučovány děti na studium a byli vylučováni z nejrůznějších spolků a organizací.

I na ministerstvu spravedlnosti, státní prokuratuře a soudech se ustavily zvláštní útvary pro procesy s odpůrci kolektivizace, především z řad velkých sedláků. Přitom však ohlas těchto procesů nevedl k oddělení malých a středních rolníků od velkých, ale obavy z budoucnosti stmelovaly vesnici proti kolektivizaci. Tyto procesy probíhaly především v letech 1951–1953 a zasahovaly často nejen velké sedláky, ale i střední rolníky. Hlavní obvinění se týkala ničení úrody, tajení půdy a obilí, neplnění dodávek, špatného obdělávání půdy, ohrožení státního plánu, zásobování, výživy, StB často inscenovala zničení obilí pilousy apod. Hospodářské delikty se stejně jako náboženské projevy měnily v protistátní činnost.

Další tresty udělovaly ONV ve správním řízení, které často postihovalo všechny zemědělce v obci. Na okresech se ustavily tzv. bezpečnostní trojky, které určovaly, kdo bude postaven před soud a kdo před komisí národního výboru. Procesy se měly konat přímo v regionech, aby působily na tamější rolníky, např. proces s rolníky v Dobrušce v roce 1950.²³⁵

Družstva stála před složitými problémy, které vyplývaly z provedené HTÚP a počátku společné živočišné výroby. Provedení HTÚP si vynucovalo hlubší organizaci společné práce a kladlo nároky na evidenci práce jako základu správného odměňování.

233 Zasedání KV KSČ 1. 3. a 13. 3. 1951, Pochodeň, č. 10, 9. 3. 1951; č. 12, 23. 3. 1951.

234 Zasedání KNV Hradec Králové 31. 3. 1951, SOA v Zámrsku, fond: KNV, k. č. 1.

235 Kaplan, K. – Paleček, P., Komunistický režim, s. 147–152.

Scelení bylo provedeno ve 110 až 115 obcích na rozloze 43 247 ha. Přitom jen ve dvou třetinách obcí se pro ně vyslovila nadpoloviční většina rolníků s nadpoloviční většinou půdy a často i členové JZD chtěli v honech vytyčit své individuální vlastnictví. Provádění HTÚP se v prvních měsících 1951 zpomalilo, protože rolníci nebyli o jejích výhodách přesvědčeni přímo na konkrétních příkladech v obcích. Ukazovalo se zvláště v pohraničí, že HTÚP vedla k poklesu orné půdy, např. na Vrchlabsku byla prováděna především v jižní části okresu, kde se ve větší míře uplatňovala rostlinná výroba.

Družstva, která provedla HTÚP, si mohla u hospodářských družstev vyměnit veškeré osivo za šlechtěné. Protože se ukazovalo, že náklady na travní semena značně zatěžují rozpočty družstev a snižují hodnotu pracovní jednotky, měla vybraná JZD množit osivo, aby se mohly realizovat vojtěškotravní hony travoplního systému. Přehled z března také ukazoval, že pouze v 95 JZD se rozhodli organizovat práci ve stálých pracovních skupinách, což však vyplývalo nejen z nezkušenosti, ale i z faktu malé členské základny, kdy nebylo možno specializovat členy na určitou práci.

Orientace na společnou živočišnou výrobu formou adaptací přinášela družstvům množství problémů. Krajský výbor doporučoval družstvům užívat stáji velkých sedláků a dalších hospodářských objektů, ale brzy se ukázalo, že se tímto způsobem nepodaří likvidovat roztržštěnost živočišné výroby. Jedním z důvodů přechodu ke společné živočišné výrobě byla zkušenost, že právě z živočišné produkce získávala družstva převážnou část svých zisků a že se v ní viděla cesta ke zvýšení hodnoty pracovní jednotky. Brzy se ukázalo, že adaptacemi se společná živočišná výroba nevyřeší, že bude potřeba stavět společné stáje jako novostavby, a byl vypracován projekt kravína pro sto dojnic. Už první zkušenosti signalizovaly, že výstavba společných stájí stavebními závody je pro družstva příliš drahá, náklad na jednu dojnici činil 30 000 Kčs. Stavební závody stály před náročnými úkoly, potýkaly se samy s nedostatkem pracovních sil a odmítaly výstavbu stájí převzít.

Jestliže první polovinu roku 1950 charakterizovaly JZD stavby nevýrobního charakteru (prádelny, kolny) anebo drůbežárny, pak koncem roku 1950 převládaly adaptace pro živočišnou výrobu. Jejich předností byly o mnoho menší náklady než u novostaveb, průměrný náklad na jednu dojnici činil 2500 Kčs a v řadě JZD i nižší, ale šlo o ustájení malého počtu krav, který se pohyboval kolem 25 kusů.

K adaptacím se přihlásilo 116 JZD se 149 stavebními akcemi, ale započato bylo 134 akcí a do konce března skončeno 66 staveb pro 2973 kusů skotu. S adaptacemi teletníků počítalo 18 JZD (22 teletníků), dále se měly adaptovat 3 ovčiny a 24 vepřinů, z nichž bylo dokončeno v prvním čtvrtletí šest. Stav společně ustájeného dobytka v kraji byl 4118 kusů, z toho 1919 krav, 1073 prasat, z toho 252 prasnic. Přehled není zcela přesný, protože řada JZD adaptace nehlásila, ale prováděla je, jiná JZD sice adaptace hlásila, ale práce nedělala. Prováděné adaptace počítaly s ustájením 20 až 120 kusů dobytka a do konce března bylo ve společném ustájení 8,5 % z celkového stavu skotu v JZD vyšších typů a ustájené krávy představovaly 9,5 % z celkového počtu krav v JZD vyšších typů.²³⁶

Pokud šlo o novostavby kravínů, zavázaly se stavební závody v lednu 1951, že dokončí 8 kravínů v kraji, z toho 4 v okresech Broumov a Trutnov. V březnu byla schválena výstavba 10 novostaveb kravínů v roce 1951, a sice 3 v okrese Dvůr Králové (JZD Huntířov, Kohoutov a Záboří), 2 v okrese Nová Paka (JZD Roškopov, Slemeno), 1 v okrese Vrchlabí (JZD Chotěvice) a 4 v okrese Žamberk (Horní Lipka, Mladkov, Těchonín, Vlčkovice), každý pro 100 kusů krav. Adaptované kravíny byly vybavovány dojícímí přístroji, na počátku března bylo v kraji 50 souprav těchto přístrojů.

Na KNV se scházela každý týden stavební komise, která sledovala průběh adaptací a organizovala pomoc složek NF. Svazáci prováděli agitaci mezi členy JZD 2. a 3. typu, aby zahájili adaptace, agitoval JSČZ, stavební závody měly předat družstvům přebytečný stavební materiál. Zpráva z února konstatovala, že poměrně málo na adaptacích pracovalo družstevníků, že více bylo brigádníků, že okresní stavební komise musí řešit přímo problémy staveb a že k uspíšení adaptací budou vysláni důvěrníci z řad průmyslových dělníků. Ukazoval se nedostatek stavebních instruktorů, dobře byla hodnocena účast žen na brigádách. Nejvíce adaptací se opět provádělo v pohraničí, ale řada z nich se opožďovala pro špatnou pracovní morálku, špatné cesty a opožděné dodávky stavebního materiálu. Zpoždování se projevilo i v okresech Náchod, Hořice, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou. Začátkem dubna bylo sice dokončeno 79 kravínů pro 3379 krav, ale skutečně ustájených bylo jen 1495 (pokles pro nedostatek krmení a odsun na jatka), což zpomalilo plnění operativního plánu na 41,3%, a Hradecký kraj byl v celostátním měřítku na 11. místě. Začalo dalších 69 adaptací pro 3554 krav, bylo zahájeno 10 novostaveb kravínů, ale práce postupovaly pomalu, protože začaly jarní polní práce.

Adaptace pomáhaly urychlit přechod ke společné živočišné výrobě, snížit sezónnost práce a zlepšit příjmy družstevníků. Nepředstavovaly však skutečnou velkovýrobu ani vybavením, ani počtem ustájených zvířat, šlo z velké části o dočasná provizoria. Práce zůstávala stejně namáhavá, naopak u žen došlo ke zvýšení námahy, protože vzrostl počet krav na jednu pracovní sílu. Živočišná výroba zůstávala roztržštěná, což umožňovalo nepořádky a rozkrádání krmiv. I novostavby pro 100 kusů krav znamenaly jako adaptace jen znásobení malovýroby. Realizace zůstávala na družstvech, kterým stát poskytoval finanční a technickou pomoc, protože JZD nebyla tak finančně silná, aby unesla výstavbu budov pro živočišnou výrobu. Stát však poskytoval pomoc především vybraným družstvům a úvěry působily často negativně na rolníky, kteří se báli, že vstup do JZD s vysokými úvěry by ohrozil jejich životní úroveň. Nejlépe proběhly adaptace tam, kde JZD získala objekty bývalých velkostatků.

V pohraničí spatřovali družstevníci v adaptacích možnost výdělků, např. v JZD Voletiny na Trutnovsku při adaptaci stodoly vypláceli 15 Kčs na hodinu, ale když byla odměna snížena na 10 Kčs na hodinu, poklesla pracovní morálka a teprve po vysvětlení, že by se značně snížila PJ, došlo ke zlepšení. V pohraničí se také projevilo v největší míře nezajištění krmiv, někde prakticky scházelo seno i sláma, záchranou se staly dodávky z vnitrozemí a odhalení (spíše zabavení) zásob u soukromých rolníků.²³⁷

Výstavba kravínů pro 100 krav neumožňovala úspory práce a nákladů, zvláště když k nim nebyly plánovány další potřebné prostory. Ještě složitější bylo pro družstevníky

loučení s kravami, problémem bylo i vysoké procento tuberkulózních krav. Proto měly být pro společné kraviny vykupovány chovné krávy.

Od února se v pohraničních okresech plně projevil nedostatek krmiv v JZD se společným ustájením, hlavně v okresech Broumov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk. Přitom nebyla řada ploch posečena, nebyly sklizeny otavy, zčásti působil odpor proti HTÚP a společnému ustájení. Na Vrchlabsku zasáhla trestní komise a v Javorníku na veřejném zasedání byly vyneseny tresty vězení a propadnutí majetku. Jedinou pomocí byl přesun krmiv z vnitrozemí, aby byly zajištěny nejnужnější dávky, a odsun ohroženého dobytka na jatky.²³⁸ Už v lednu projednávala KK ZVV nutnost získat pro pohraničí seno a slámu, ale žádný okres nehlásil přebytky, ačkoliv z Hradecka a Jičínska se od soukromníků seno a sláma vozily. Proto SNB konala hlídky na silnicích, aby se zabránilo spekulativnímu prodeji. V únoru zajistily ONV pro horské okresy 6982 q slámy a 663 q sena a prodej slámy byl povolen těm rolníkům, kteří splnili dodávky na 100%. KK ZVV rozhodla provést kontrolu krmiv u velkých sedláků a vzít je těm, kteří neplnili stavy dobytka a nepodepsali rozpis dodávek. Bylo rozhodnuto vydávat osivo jen za protidodávku obilí a provádět kontrolu, aby se osivo nezkrmovalo. V březnu byly vytvořeny dvojice okresů a vnitrozemský okres pomáhal krmivy. Jičín – Vrchlabí, Nový Bydžov a Dobruška – Trutnovu, Hradec Králové a Jaroměř – Broumovu, Hořice – Nové Páče, Rychnov nad Kněžnou – Žamberku; Dvůr Králové a Náchod byly soběstačné. Zkušenosti ukázaly, že soukromí rolníci viděli ve výkupu slámy a sena možnost zisku, někde byla sláma shnilá, seno velmi drahé (až 400 Kčs za q). Výkup dosáhl výše 2275 q sena a 7601 q slámy, ale jen požadavek JZD se společným ustájením byl 11 233 q sena a 11 625 q slámy, mimo to státní statky vykoupily od soukromníků 2274 q sena. Do horských okresů bylo dodáno 700 tun krmné mouky a pro rok 1951 bylo zajištěno 52 000 tun mokrého pivovarského mláta a cca 1000 q tekutých kvasnic a větší množství melasy. Ještě počátkem května bylo vysláno 30 zaměstnanců zemědělského referátu a referátu výživy do okresu Hradec Králové, protože se nepodařilo získat potřebné množství sena a slámy. JZD Arnultovice si samo nakoupilo slámu, ale SNB ji nepovolilo z vnitrozemí vyvézt, což vyvolalo prudký spor. Přesto se nepodařilo dodat potřebné množství krmiv, např. na Vrchlabsku bylo dodáno jen 50% jadrných krmiv a nedostali žádné brambory. V celém kraji bylo nařízeno zlikvidovat stohy, aby se získala alespoň sláma.

Tato situace ohrožovala sklizeň sena, protože postižené okresy počítaly, že okamžitě začnou kosit trávu, a tím by se nesklidilo seno. Zemědělský referát KNV upozorňoval ONV Trutnov, Vrchlabí, Broumov a Žamberk, aby peníze za odebraný dobytek byly ponechány ve spořitelnách a mohly se použít na doplnění stavu dobytka.

K zostření nedostatku krmiv v kraji přispělo ministerstvo vnitřního obchodu, které požadovalo výkup sena a slámy pro kraje postižené suchem jako přednostní úkol. Šlo o 250 tun sena pro kraj Gottwaldov a 250 tun sena a 600 tun slámy pro kraj Ostrava.

Kromě zhoršení celkového stavu dobytka docházelo k jeho úhynu, např. na Broumovsku uhynulo v únoru za týden 16 kusů dobytka, za únor 35 krav, na Vrchlabsku za březen 28 kusů skotu, z toho 12 krav, 5 koní, 11 telat. KNV proto uložil hospodářským

238 7. okresní konference KSČ ve Vrchlabí, s. 15–16. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlabí.

družstvům, aby byl jatečný dobytek odebírán z míst s největším nedostatkem krmiv, např. z JZD Zdoňov, Ruprechtice, Verneřovice a Heřmánkovice na Broumovsku. Týdně se z Broumova odsouvalo 70 kusů, celkem šlo asi o 350 kusů, protože předsedové družstev odmítali odpovědnost za stavy skotu bez pomoci ze strany KNV. Nedostatečná výživa se projevila v růstu tuberkulózy krav a jen na Vrchlabsku se odhadovalo, že 300 krav bylo degenerovaných. Docházelo také k porážkám prasnic, aniž byla zajištěna jejich náhrada.

Chovatelé upozorňovali na ohrožení chovatelské práce, protože vysoké stavy dobytka nedovolovaly dostatečné krmení a nebylo možno přikoupit potřebná krmiva z nížin pro vysoké ceny. Velké dodávky mléka se lépe plnily od starších krav, takže se začal projevovat nedostatek jalovic a chovy stárly. U skotu připadal jeden kus na necelý hektar zemědělské půdy mimo koně, ovce, drůbež a při vysokých dodávkách obilí, sena a slámy to vedlo k vysokému počtu krav, ale nízké užitkovosti.

Situace v pohraničních okresech tak byla varováním pro celý kraj, aby se neopakovala, až by došlo k růstu JZD vyšších typů v ostatních okresech.

V zimních měsících se měly konsolidovat státní traktorové stanice, které v minulém roce nesplnily své úkoly. V kraji se budovalo 110 středisek, aby se stroje přiblížily k polím. Na začátku března bylo vybudováno 48 středisek, 32 se upravovalo, 13 dalších mělo zajištěny objekty a 3 zůstaly dosud nezajištěny. Také strojové vybavení stanic neodpovídalo úkolům, proto bylo rozhodnuto dokončit výkup strojů, protože v kraji zůstalo v soukromých rukách ještě 130 traktorů.²³⁹ Prakticky chyběla jakákoliv mechanizace stájových prací, stroje pro sklizeň řepy a brambor a rozmetadla hnoje. JZD Dolany se s STS Jaroměř pokusilo o prototyp řepného kombajnu, JZD Ostrov, okres Dobruška, zhotovilo stájovou mechanizaci. Nedostatek strojů v STS se odrazil v tlaku na JZD, aby své stroje předala do STS.

Značné nedostatky byly i v organizaci práce, vážla práce na dvě směny, i když jinak nebylo možno splnit dané úkoly. Totéž platilo i pro kádrové vybavení stanic, kde vedle celkového nedostatku traktoristů vystupoval do popředí značný nedostatek kvalifikovaných opravářů a jen těžko se zajišťovali brigádníci k vazačům. Svaz mládeže zajišťoval brigádnicky traktoristy, ale řada z nich neměla potřebné zkoušky. Většinu traktoristů nyní tvořili mladí rolníci bez potřebných znalostí, kteří jen zčásti prošli celostátním výcvikovým střediskem v Králíkách. Terén zde však nebyl příliš vhodný, poměrně svahovitý, a řada traktoristů odcházela před dokončením zácviku, takže středisko se využívalo na 51%. V lednu se konala porada zástupců ředitelů pro politickou práci a bylo jim uloženo, aby zajistili školení traktoristů, socialistickou soutěž a aby v každém STS vznikla jedna vzorná brigáda, pro niž by se vytvořily vhodné

239 Stanice disponovaly se 286 traktory velmi různorodého složení: Škoda 30 – 26 kusů, Škoda 25 – 99, Škoda 15 – 36, Svoboda 22 – 9, Svoboda 15 – 13, Svoboda 12 – 31, Deutz – 28, Lang-Bulldog – 14, Fordson – 4, ostatní cizí značky – 26 kusů. Závěsné nářadí tvořily samovazy (437 kusů), žací stroje (potahové 850, motorové 44), žací lišty (157), mlátičky (481), lisy (266), výfukové řezačky (135), vlečné vozy (312), elektromotory (479), traktorové pluhy (241), secí stroje (194), trhače lnu (30), dojíací přístroje (80), lokomobily (1), dodávková auta (2) a další závěsné nářadí. Velká část se však nehodila za traktory, např. u secích strojů bylo 175 potahových a jen 19 traktorových, nebo měly nedostatečnou kapacitu, např. mlátičky, kde ze 481 kusů jen 10 bylo 42stopových, „54“ a „56“.

podmínky, tj. umyvadla a knihovnička (!). Pro zvýšení politické úrovně se probírala brožura „Jak vzorná stanice STS v Mimoni splnila plán podzimních prací“, výňatky z knihy sovětského spisovatele Ažajeva „Daleko od Moskvy“ a rezoluce ÚV KSČ z 18. prosince 1950. Krokem kupředu bylo přijetí norem většinou traktoristů, i když přesvědčování bylo stálým úkolem. Každý ze zaměstnanců, který získal nového pracovníka, dostal odměnu 100 Kčs.

STS zápasily s nesmírně obtížnými problémy své výstavby, protože přidělené objekty byly často ve velmi špatném stavu, např. v Horním Lánově šlo o bývalou textilku, v Trutnově o bývalou cihelnu a podobně. V naprosté většině chybělo potřebné ubytování pro traktoristy a často nebylo zajištěno ani jejich stravování na vesnicích. Proto KV KSČ uložil ONV, aby pomáhaly při budování středisek i při náboru traktoristů a brigádníků, protože 150 traktoristů mělo nastoupit vojenskou službu.²⁴⁰

Hlavním úkolem v prvních měsících roku bylo včasné provedení oprav traktorů a závěsného nářadí jako předpoklad úspěšného nástupu do jarních prací. Celostátním termínem dokončení oprav byl 28. únor 1951, ale stanice Hradeckého kraje se umístily v celostátním měřítku mezi posledními, protože splnily plán oprav na 94,2%, u traktorů na 98%. Příčinou byl nedostatek náhradních dílů, chybělo 125 opravářů, opravu vyžadovalo 90% mechanizačních prostředků a 75% traktorů potřebovalo generální opravu. STS nevyužily možnosti uzavřít smlouvy s opravami národních podniků, stroje nebyly očištěny, nezajistila se práce na dvě směny. Teprve po zásahu ministerstva zemědělství a vnitra pomohly ONV zajistit opravy v národních podnicích, kde také v nadplánu vyrobili část náhradních dílů, např. v Kovodružstvu Městec Králové těsnění hlav válců, v Autorenově Trutnov výbrusy vložek a přebus klikových hřídelí, část si musely STS vyrobit samy, protože náhradní díly u traktorů Škoda byly vykryty na 7,9%, Zetor na 5,3% požadavků.

Stejná situace byla v krajské opravně Ústředí pro mechanizaci zemědělství Kukleny (dále jen ÚMEZ), která zajišťovala větší opravy pro STS, ČSSS a JZD. Opravy zde byly prováděny ve špatné kvalitě, byly drahé a polovina opravářů odešla na vojnu. Nevyhovující prostory měl krajský sklad náhradních součástí v Libčanech, práce zde neměla pevnou organizaci a byla převážně administrativní. V Kuklenách rozhodli, aby se traktory Fordson, na které nebyly náhradní díly, zčásti demontovaly na součástky a zčásti se použily jen ve špičkových pracích a pro pohon mlátiček.

STS potřebovaly nové prostory pro střediska, sklady strojů a PHM, ubytování a jídelny, ale bývalé závody vyklízely přidělené objekty jen pomalu a STS vyvíjely malou iniciativu pro jejich převzetí. Opravy 794 traktorů, 1048 samovazů, 244 mlátiček, 1200 kusů nářadí pro zpracování půdy vyžadovaly získání 220 nových opravářů, ale prostřednictvím ONV získaly 20% požadavku. STS žádaly, aby podniky Agrostroj Jičín, Báňská a hutní Vamberk, Zbrojovka Kvasiny a další uvolnily pro ně své zaměstnance a nedostatkový materiál (měď, bronz, speciální ocel). Podobná situace byla v opravnách státních statků.

STS nemohly a ani neuměly zpracovat konkrétní harmonogram oprav, závodní organizace KSČ nebyly schopny kontrolovat postup oprav, pro špatnou organizaci práce

sháněli náhradní součástky zástupci ředitelů pro politickou práci. Některé STS v kraji nesplnily plán oprav na jarní práce, např. STS Prostřední Lánov v okrese Vrchlabí.

Přítom stanice měly pomáhat družstvům vypracovat CVP, aby se v něm uplatnily normy a odměňování podle PJ. Pro zlepšení organizace práce bylo zapotřebí uzavřít mezi STS a JZD a soukromými rolníky smlouvy o práci. Uzavírání smluv postupovalo v kraji velmi pomalu, na začátku března bylo splněno na 34%. Jen pohraniční okresy Žamberk (100%) a Broumov (92%) plnily uzavírání smluv, zatímco STS Červený Kostelec (okres Náchod) dosáhla jen 6,2% plánu. Nový Bydžov a Hořice málo přes 10%, Jaroměř 25,6%. Přesvědčování rolníků probíhalo na schůzích, ale těch se zúčastňovalo jen málo rolníků, na okrese Broumov ONV odmítal povolit smlouvy se soukromými rolníky, protože smlouvy s velkými rolníky mohly být uzavřeny jen s povolením MNV. Na Hořicku odmítali rolníci STS, protože prý mají dostatek koní. Poměrně málo JZD uzavřelo smlouvy s STS, z 275 JZD a PV k 30. březnu jen 543 JZD 2. typu a 84 JZD 3. typu. V horských okresech byla snaha, aby JZD využívala traktorů ke svozu dřeva, tím získala finanční prostředky, a polní práce aby provedly STS. JZD měla zájem o vyvážení hnoje, ale tato práce nebyla stanicím počítána jako plnění polních prací, nýbrž byla zařazena jako doprava materiálů, proto o ni ztratily STS zájem.

Jednou z příčin nedůvěry rolníků i JZD bylo nesplnění smluv v loňském roce, které způsobilo družstvům značné finanční ztráty, a ne vždy kvalitní práce traktoristů. Přesvědčování k uzavření smluv se někdy podobalo „žebrání“, malou pomoc poskytovaly stanicím národní výbory a vesnické organizace strany. Přítom jen na základě smluv bylo možno práce dobře organizovat, protože jinak museli rolníci, kteří přicházeli, až když sami práce nezvládli, čekat. Uzavřené smlouvy často nebyly dobře připraveny, což bylo vinou nedostatečné úrovně pracovníků STS, vždyť jádro tvořili 15–18letí chlapi, kteří často neznali zemědělskou práci.

Státní statky procházely obtížnou konsolidací, ať šlo o držbu půdy, pracovní síly, stále změny vedoucích kádrů, a jen obtížně plnily své úkoly. Zdaleka se nestaly vzorem, ačkoliv usnesení KV KSČ požadovalo, aby družstvům vypomohly osivy a pomohly jim vypracovat krmný režim ve společných kravínech. V pohraničí i státním statkům chyběla krmiva, nejhorší situace byla na státních statcích Vlčice na Trutnovsku a Čistá na Vrchlabsku, kterým jen zčásti vypomohly senem státní lesy. I pro rok 1951 vykazovaly státní statky schodek 1800 vagonů slámy, problémy rostly s rozšířeným pěstováním lnu, kde chyběla mechanizace, totéž platilo o cukrovce a při 100% růstu hovězího dobytka chybělo ustájení pro 700 kusů. Statky kryly z 33 % potřebu masa, zatím se osvědčila velkovýkrmna prasat Gigant ve Smiřicích. Nespokojenost zaměstnanců statků vzbudilo rozhodnutí ministerstva zemědělství, které v prosinci 1950 zrušilo deputáty a naturálie na státních statcích, ale pracovníkům nebyly vydány potravinové lístky.

Únorové zasedání ÚV KSČ požadovalo zostrit boj proti velkým sedlákům, protože odmítali myšlenku kolektivizace, ovlivňovali malé a střední rolníky, nebo viděli v družstvech nižších typů cestu, jak překonat nedostatek pracovních sil. Plenární zasedání KNV konstatovalo, že chybí přehled sociálního složení členů JZD, že vliv kulaků na vesnici trvá a že ti, kteří byli přijati za členy družstev, musí být z JZD vyloučeni. To potvrdila diskuze, která dokazovala, že výkup je prováděn nespravedlivě, jelikož prý vliv velkých sedláků v hospodářských družstvech trvá, a že tam, kde chybí

třídní přístup, odmítá celá vesnice založení družstva. Byla odsouzena praxe, že je přijímán vesnický boháč do JZD, aby se tak JZD založilo, což se pak odráží v tom, že družstvo přešlapuje v 1. nebo 2. typu, jak ukázal příklad z JZD Nahořany nebo JZD Lhota.

Velcí rolníci měli výhody z dodávek plemenných zvířat, šlechtěných osiv, z prodeje slámy a sena pro pohraniční okresy, z těžby dřeva ze svých lesů (i přes zákaz, takže jen v okrese Hořice bylo podáno 23 trestních oznámení), odmítali rozpis dodávek pro nedostatek pracovních sil (např. u cukrovky), i když za naturálie získali brigádníky z vesnických obyvatel-nezemědělců častěji než družstva. Nejsilněji se vliv sedláků na vesnici uplatňoval ve vnitrozemských okresech, v pohraničí šlo o ty části okresů, které nebyly nově osídleny, např. Úpícko na Trutnovsku, nebo část okresu Žamberk, kde se opírali o chovatelství. V únoru se konalo v Rychnově nad Kněžnou přelíčení se sedláky Roušarem z Dubí a Františkem Petrlákem z Tutlek, kteří vlastnili 27 ha a 40 ha půdy. Byli obviněni, že prováděli machinace s chovnými prasaty, neplnili dodávky mléka a získali traktory přes strojní pseudodružstvo. Ve Vrchlabí byl souzen přednosta zemědělského referátu ONV Otto Göbl, který odmítal myšlenku kolektivizace a věnoval malou péči družstvům. V březnu začaly vycházet další vesnické noviny (*Nová brázda* na Náchodsku, *Královodvorské vesnické noviny*), které měly konkrétně poukazovat na činnost a hospodaření „kulaků“.²⁴¹

Zasedání KV KSČ v dubnu hodnotilo plnění pětiletky za první čtvrtletí roku 1951. Na úseku zemědělství byla věnována pozornost pouze zakládání JZD, jejich upevnění a problémům STS. Východiskem pro jednání KV KSČ byly závěry valných hromad JZD, kterým předcházely účetní uzávěrky a vypracování celoročních výrobních plánů ve 145 JZD vyšších typů. Zpráva konstatovala, že v řadě JZD bylo dosaženo dobrých výsledků (např. JZD Dolany, Heřmánkovice, kde byly dotovány nedělitelné fondy a sociální a kulturní fondy), že došlo ke kritice práce představenstev (např. v JZD St. Rokytník na Trutnovsku). Nejvíce kritizovanou oblastí na valných hromadách byly nepořádky v odměňování, především rovnostářské tendence v proplácení práce, opožděné vyúčtování prací a finanční nepořádky vůbec. Bylo přijato usnesení, aby výsledky jednání valných hromad projednaly okresní výbory strany a vesnické organizace. Dalším problémem družstev bylo pomalé tempo adaptace stájí pro společnou živočišnou výrobu, především nevyužití dokončených adaptací, protože v 79 dokončených adaptacích bylo využito jen 47% kapacity. Usnesení požadovalo, aby po skončení jarních prací bylo dokončeno 69 započatých adaptací a 12 nahlášených, ale nezapočatých. Nespokojenost vyjádřilo zasedání s prací STS, protože usnesení ÚV KSČ o STS bylo projednáno většinou mechanicky, postup oprav strojů se zlepšil až v únoru po zásahu stranických a státních orgánů, takže se podařilo opravy zhruba dokončit. Střediska STS se vybudovala asi z 90%, ale řada z nich nevyhovovala, protože chyběly opravárenské dílny, garáže, sociální zařízení, např. ve středisku Chotěvice. Smlouvy na jarní práce se podařilo uzavřít jen na 55% předpokladu, část viny měly i okresní výbory strany, které poskytly stanicím jen malou pomoc. Proto došlo v dubnu k výměně vedoucích funkcionářů na krajském inspektorátu ÚMEZ (Ústředí pro mechanizaci zemědělství). Usnesení k této části jednání ukládalo okresním výborům KSČ projednat práci a řízení STS

241 Zasedání KV KSČ 21. 4. 1951, Pochodeň, č. 17, 28. 4. 1951.

a věnovat pozornost dobudování středisek, zavedení druhých směn, opravám strojů pro žňové práce a uzavírání smluv na žňové práce.

Jarní práce a úkoly zemědělské výroby

Realizace závěrů únorového zasedání ÚV KSČ plně začala jarními pracemi, které měly na základě referátu náměstka ministra zemědělství Antonína Nedvěda na tomto zasedání prokázat přednosti organizace práce v JZD. Krajský výbor KSČ hodnotil v dubnu první etapu jarních prací a konstatoval, že sice bylo vypracováno přes 400 plánů jarních prací, ale zůstaly opět jen na papíře, protože podle nich pracovala jen menší část družstev. Současně KV požadoval vypracování krmných plánů, aby se překonal nedostatek krmiv, zvláště v horských okresech. Zlepšit krmivou situaci mělo zavádění trávoplnního systému a zlepšené ošetřování luk. KNV a ONV se zaměřily na kontrolu jarních prací, odběr hnojiv, osiva a sádí a zavádění nové agrotechniky, např. křížové setby obilovin, hnízdové výsadby brambor, jejichž význam, jak ukázaly pozdější skutečnosti, se značně přeceňoval.

Dne 7. února 1951 vyšlo vládní usnesení o zajištění jarních prací a pak výzva Ústřední komise pro zemědělské práce. Orientovaly národní výbory na ostrý postup proti vesnickým boháčům. Do obcí byli vysláni důvěrníci OK ZVV, pracovníci JSČZ, hospodářských družstev, zemědělských škol, kteří s újezdními tajemníky zajišťovali jarní práce po dobu 10 až 15 dnů. Přesto se plánování práce nestalo potřebou, zvláště v obcích, protože z celkového počtu 440 plánů bylo 224 obecních plánů, ale jen v 10 obcích rolníci podle nich postupovali, zatímco 216 plánů JZD se stalo alespoň v dobrých družstvech nástrojem organizace práce. Ale i plány JZD byly často zpracovány na ONV, např. v JZD Křivice na Rychnovsku, kde valná hromada plán proto neschválila a členové vypracovali nový plán, ale opět s řadou nedostatků. Některá JZD, např. JZD Orlické Záhoří na Žamberecku, šla do jarních prací zcela nepřipravena, předseda každé ráno sháněl členy a určoval práci.²⁴²

V průběhu jarních prací pokračoval úbytek orné půdy, na Vrchlabsku o 8,2%, Hořice o 3,8%, Rychnov nad Kněžnou o 3,2%, Dobruška o 2,4%, Jaroměř o 2,3%, Nová Paka o 1,4%, Nový Bydžov o 0,8%, Jičín o 0,6%, i když zčásti šlo o chyby z tzv. národního sčítání v roce 1950. Současně odcházeli z vesnice zemědělci do dolů, Škodových závodů, cihelen a stavebnictví, protože snaha převést tam muže z textilního průmyslu nestačila kryt potřebu těchto odvětví. V zemědělství bylo 15,5% pracovníků starších 60 let a 10% ve věku přes 50 let a stav se odchodem do průmyslu stále zhoršoval. Na zasedání KNV v květnu 1951 plánovací referent upozorňoval, že vesnici nelze považovat za rezervuár pracovních sil, i když se argumentovalo tím, že v SSSR připadá na 1 pracovníka 7 ha a u nás 3,5 ha půdy. Současně řekl, že situaci neřeší založení JZD, které nemá potřebnou mechanizaci, jež by nahradila živou práci lidí. Volnými pracovními silami byly už jen ženy, ale pro jejich uvolnění z domácnosti chyběla dětská zařízení.²⁴³

242 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1.

243 Tamtéž.

K urychlení jarních prací opět měla pomoci soutěž, kterou řídilo krajské sdružení JSČZ a do níž se formálně přihlásilo 205 družstev. Družstva soutěžila ve dvojicích, někde v trojicích a kritéria byla poměrně široká, od urychlení jarních prací, využití strojů, přijetí vyššího provozního řádu, vytvoření pracovních skupin, získání nových členů až po zavádění norem, odměňování podle pracovních jednotek apod. V okresech probíhala hodnocení každý týden, v kraji jednou za čtrnáct dní a první tři družstva získala putovní standartu JSČZ v okrese a kraji. Soutěž byla organizována lépe než soutěž v podzimních pracích v roce 1950, kdy se prakticky vůbec výsledky nehodnotily. Přispěla k zavádění norem, zlepšila se kontrola vykonané práce, někde došlo ke sporům o správnost údajů, objevil se požadavek zpřesnění kritérií, protože JZD, kde pěstovali zeleninu, cukrovku, rané brambory, byla s postupem prací opožděna. Nepodařilo se vnést soutěžení mezi pracovní skupiny, protože ty prakticky neexistovaly a družstevníci byli přidělováni na práce podle potřeby, nebo skupiny neměly přiděleny stálé hony.

V družstvech byly instalovány soutěžní tabule, ale nebyly vždy využívány, někde je rolníci nazývali „práskač“. Jen ojediněle se objevily v okresech bleskovky, spíše k práci STS a celkovým výsledkům, a také vesnické noviny podávaly spíše přehledy než konkrétní průběh soutěže a její výsledky. Více byl využíván místní rozhlas a kladně působily vzájemné kontrolní návštěvy soutěžících družstev. JSČZ se pokusil zařadit do soutěže i soukromě hospodařící rolníky, a to formou závazků k 1. máji, které zajišťovalo v kraji 860 dvojic. Výsledkem byly závazky 162 jednotlivců, 105 místních sdružení JSČZ a 61 JZD ke zvýšení dodávek, k brigádám na adaptacích a v jarních pracích, obdělání půdy ležící ladem, výsadbě stromů apod.²⁴⁴

Jarní práce se opozdily vlivem nepříznivého počasí asi o 14 dnů, započaly naplno až v prvním dubnovém týdnu, ačkoliv plán počítal s jejich zahájením 15. března. Týkala se to především horských okresů, kde pomalu pokračovalo sázení brambor a kde bylo nejvíce JZD. Práce ovlivnily prudké lijáky a na Trutnovsku a Vrchlabsku došlo k záplavám, což opozdilo i osev lnu. Proto se na okresy Broumov, Dvůr Králové, Nová Paka, Trutnov a Vrchlabí rozjeli zástupci KNV a KK ZVV a byly sem dodány mimořádné přídele strojených hnojiv. Na Dobrušsku, Hradecku a Novobydžovsku už v únoru začali sít jarní pšenici a v kraji se dokončovala podzimní orba na 1088 ha, z toho u JZD 651 ha. V okrese Trutnov, Vrchlabí, Žamberk nebyly dosázeny brambory a jen několik JZD splnilo práce včas. Do konce května byly zhruba jarní práce splněny, zbývalo je dokončit v JZD vyšších typů, především v pohraničí sázení brambor a setí lnu. V červnu bylo zjištěno, že celkem nebylo dosázeno 323 ha brambor (Broumov 35 ha, Dvůr Králové 10 ha, Trutnov 187 ha, Vrchlabí 75 ha, Žamberk 16 ha) a 29 ha lnu (Broumov 8 ha, Dobruška 2 ha, Vrchlabí 19 ha). Nedosázené plochy brambor bylo nutno osít

244 V červnu se konalo celkové hodnocení soutěže v jarních pracích v JZD a do Hradce byli pozváni zástupci vítězných družstev: 1. Heřmánkovice, okr. Broumov, 2. Vlčkovice, okr. Žamberk, 3. Dolany, okr. Jaroměř, 4. Trnov, okr. Dobruška, 5. Červeněves, okr. Nový Bydžov, 6. Bělá, okr. Rychnov nad Kněžnou, 7. Roškopov, okr. Nová Paka, 8. Poříčí, okr. Trutnov, 9. Záboří, okr. Dvůr Králové, 10. Lužany, okr. Jičín, 11. Zájezd, okr. Náchod, 12. Chotěvice, okr. Vrchlabí, 13. Sovětice, okr. Hradec Králové, 14. Suchá, okr. Hořice. Standarty se předávaly vítězným družstvům na letních slavnostech.

směskami, aby se využily pro zvýšení produkce krmiv. V okrese Broumov chybělo 7 vagonů sadby, která sem musela být přesunuta, a především se projevila v JZD nízká pracovní morálka. Na Vrchlabsku se pozdě konala instruktáž o setí lnu, protože osídlení neměli s jeho pěstováním zkušenosti, a osev způsobil slabý vzrůst. Podařilo se zajistit dostatek osiv a sadby, i když těm JZD a soukromým rolníkům, kteří osivo zkrmlili, bylo osivo dáno na zápůjčku s podmínkou, že ho po sklizni vrátí. Velcí sedláci odmítali šlechtěné osivo a strojená hnojiva, že je nemohou zaplatit. Jen v malém měřítku se podařilo prosadit křížové setí obilí a hnízdovou výsadbu brambor, např. JZD Heřmánkovice, které na jaře přešlo na 4. typ, oselo křížově jen 1 ha.

V některých případech musely být jarní práce zajišťovány podle zákona č. 55, kdy velcí sedláci odmítali obdělávat půdu, a tu obdělaly STS, např. ve Vestci, okr. Jičín, 10ha usedlost advokáta, ve Važicích v okr. Jičín, v okrese Hořice v obcích Lískovice a Červená Třemešná, v okrese Nový Bydžov ve Volanicích a Klamoši, kde dva sedláci odmítali sázet zeleninu a obdělávat 4 ha půdy, kterou dříve najímali, v obci Ostružno na Jičínsku 8 ha ladem ležící půdy bylo přiděleno rolníkům, kteří vlastnili koňské potahy, a v obci Bartošov v téže okrese 30 malých rolníků pracovalo na půdě zbytkového statku.²⁴⁵

Celkově se podařilo jarní práce zvládnout, a to jak osev, tak i ošetření cukrovky; zpoždění trvalo u horských okresů. Státní statky splnily všechny práce, v JZD se projevila nedostatečná organizace práce, celkově i v řízení pracovních skupin, což znemožňovalo objektivní hodnocení soutěže. Ve vedoucích funkcích docházelo k častým změnám a plně se projevila i malá zkušenost řídit práci na velkých plochách. Také předsedové více manuálně pracovali, než řídili práci, např. předseda JZD Černilov celý den jezdil s koňmi a o práci družstva měl jen malý přehled. Předsedové nedokázali též přenést odpovědnost na další funkcionáře. JZD 3. a 4. typu dodržela do jisté míry plány, jinde prakticky plány nesehrály žádnou úlohu. V pohraničních družstvech se projevila špatná pracovní morálka, takže ve Zdoňově v okrese Broumov byla vyhlášena pracovní povinnost. Pro zvládnutí prací byla vyhlášena i na Novobydžovsku a v některých obcích na Jaroměřsku a Hradecku. Někde při zajišťování brigád volili nesprávné metody, např. na Jičínsku se brigádníci na ošetřování cukrovky získávali jen rozhlasem nebo listonoš roznášel výzvy do rodin, na Jaroměřsku chtěli, aby KNV vydal nařízení o pracovní povinnosti, což KK ZVV odmítla a upozornila okresy, že takto se nesmí vykládat zákon č. 55, přestože se to stále dělalo. U velkých sedláků proběhly kontroly osevu a ukazovalo se, že v naprosté většině byly osevní plány dodrženy, protože měli strach po zkušenostech z roku 1950, kdy nedodržení bylo trestáno. Kde se nezajistila okopávka cukrovky, pomáhal národní výbor brigádami, které musely dostat zapláceno a přiděl cukru.

Nejlépe byly jarní práce zvládnuty na Dobrušsku, Hradecku, Jaroměřsku, Novobydžovsku a Novopacku. V JZD Nová Ves, Slemeno, Stupná, Trutnov, Všeliby a Záboří pracovali družstevníci na dvě směny i v noci, aby využili strojů a počasí. V JZD Sovětice na Hradecku a JZD Slatiny na Jičínsku zorganizovali jakési „soutěžení“ se soukromými rolníky o rychlejší splnění prací a družstva vyhrála. Někde musel JZD obdělávat

245 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1302, 15, 1304.

půdu, kterou přidělil MNV soukromým rolníkům, ale ti ji odmítli obdělávat, např. Svinary, Záboří. JZD v nížinných okresech zkrátila dobu jarních prací, v pohraničí se JZD zpozdila v setí lnu a sázení brambor. Ke zkrácení prací přispěly STS a k uvolnění žen pak společné kuchyně, které se už zakládaly ve větší míře.

Zčásti se zlepšila organizace práce, podařilo se každý týden vyhodnocovat nejlepší JZD v okresech, a tím vystoupily do popředí přednosti společné práce v družstvech. Na druhé straně se ukázalo, že špatná organizace práce má za následek špatnou pracovní morálku. Nejobtížněji se prosazovalo plánování práce, vytvoření stálých pracovních skupin, odměňování podle norem a PJ, kontrola plánovaných PJ a jejich čerpání, což však se družstevníci mohli naučit jenom v průběhu polních prací. KV KSČ požadoval, aby JZD plnila tři úkoly: důsledně prosazovala společnou výrobu, normovala práce a snažila se normy zpevňovat, aby se dodržela, nebo zvýšila PJ. Pro širokou členskou základnu družstev se CVP nestal závazným, znali ho spíše funkcionáři. Otázky JZD byly projednány v obcích jen všeobecně bez řešení skutečných každodenních problémů. KV a OV KSČ své zásahy do JZD prováděly samy bez vesnických organizací, které stály stranou, ať šlo o přípravu valných hromad JZD, adaptace či plány jarních prací, nebo zase samy tyto orgány nahrazovaly, aby zajistily úspěch akce. Těžko pak mohly kontrolovat a hodnotit práci základních organizací.²⁴⁶

Zkušenosti z nedostatku krmiv v zimních měsících, zvláště v pohraničí, vyvolaly snahu o co největší sklizeň sena. KV KSČ požadoval, aby senoseč začala začátkem června, jak to určovalo usnesení vlády z 15. května 1951, které upozorňovalo na nutnost obdělávat ladem ležící půdu a počítat s krmnými plány, aby se neopakovala zima 1950/1951. Pokud šlo o plány senoseče, bylo jich vypracováno jen velmi málo, senoseč probíhala živelně, zčásti byla zdržena deštivým počasím. Dobře však bylo sklizené seno ve většině okresů, potíže vznikly opět v pohraničních okresech Broumov, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk, kde musely vypomáhat brigády, v okrese Vrchlabí byla vyhlášena pracovní povinnost a začátkem července sklízelo seno přes 100 učitelů, ale výsledek jejich práce snižovala špatná organizace práce a nedostatek kos. V senoseči se projevil nedostatek pracovních sil, špatná organizace práce, nedostatek strojů v STS a vliv nepříznivého počasí. Nejhorší byla situace v horských okresech, zvláště ve vyšších polohách. Na Trutnovsku připadalo na jednoho družstevníka až 17 ha luk, ale část porostů byla před sklizní spasena, protože chyběla krmiva. Na Jičínsku sklídily dvě třetiny luk STS, i když zde nebyly velké plochy, dobrá úroda sena byla i na Novobydžovsku. Nepokoseny zůstaly louky na Vrchlabsku (60 ha), zčásti vinou toho, že do sklizně se nepodařilo zapojit majitele chat a rekreačních zařízení. Na Broumovsku bylo k 21. červenci posečeno 86 % luk a sklizeny 79 %, v družstvech se projevila špatná organizace práce a pracovní morálka, vyvolaná často velkými nedostatky v odměňování, ať podle PJ nebo hodin, např. v JZD Březová, Horní Vernéřovice, Teplice, Zdoňov. V pohraničí se nepodařilo sklídit všechny plochy, přestože zde došlo v zimě 1950/1951 ke krmivové kalamitě, nebo byly louky jen posečeny, ale nesklizeny, např. na Rychnovsku. JZD v pohraničí mohla nabídnout plochy luk družstvům v nížinách, ale této nabídky bylo využito jen v malé míře. JZD Krausovy Boudy v Krkonoších nabídlo

246 Zasedání KV KSČ 19. 5. 1951, Pochodeň, č. 21, 29. 5. 1951.

všechny své louky, že v JZD jsou skoro sami dělníci, kteří nemohou provádět živočišnou výrobu, a teprve po vysvětlení slíbili provést senoseč. Také péče o louky celkově poklesla, což se projevilo sníženými výnosy.

I ošetření cukrovky v nížinných okresech neprobíhalo bez potíží, protože deštivé počasí urychlilo její růst. Práce se podařilo zvládnout za pomoci brigád z řad školní mládeže a závodů. Porosty brambor byly ohroženy mandelinkou bramborovou, proto se v květnu a červnu školní mládež podílela na jejím hubení.

Na jaře se zpomalilo provádění HTÚP, k 114 JZD s HTÚP se připojilo dalších šest, v šesti probíhala a okresy vytypovaly dalších 20 JZD, kde probíhala politická příprava. Zatím jen ve 4 obcích byla získána většina rolníků, i když OV KSČ a ONV tvrdily, že pro HTÚP je většina obce. Zde se Hradecký kraj opožďoval oproti jiným krajům.

Pozornost zemědělských referátů se zaměřila na živočišnou výrobu, jednak z důvodu, že živočišná výroba byla pro JZD hlavním zdrojem zisku, jednak z potřeby zajistit zásobování měst. Ukazovalo se, že kraj plní stavy skotu, protože úkol 264 118 kusů se plnil k 1. květnu 258 783 kusy. Horší byla situace ve stavech krav, protože úkol 133 258 kusů se plnil k 1. květnu jen 127 001 ks. Pro nedostatek krmiv docházelo hlavně v pohraničí k vysokému brakování a stavy krav klesaly. Pokles se projevil i u prasnic, ačkoliv plán zde předpokládal růst o 55% na státních statcích a o 60% u JZD vyšších typů, a na jaře se projevil nedostatek 40 000 kusů selat, protože velcí sedláci přestali chovat prasnice. V pohraničí ještě v dubnu hynul dobytek z nedostatku krmiv, v JZD Prostřední Mladé Buky a Dolní Staré Buky na Trutnovsku poklesla denní dojivost na $\frac{3}{4}$ litru a v druhém kravině na 2 litry mléka. Ve špatném stavu byly ovce, které nebyly ani ostříhány, v JZD Pilníkov viděli nápravu v převedení dobytka do společné stáje, aniž by se však zajistila dostatečná péče a výživa. Výkup telat na Žamberecku za první pololetí byl splněn na 279,3% a ONV rozhodlo, aby bylo přesně zjištěno, kolik osídlenců opustilo usedlosti, a požádal o snížení plánovaných stavů skotu a prasat.

Pro družstva a státní statky se zajišťoval plemenný dobytek (300 kusů) a plemenné prasnice (400 kusů), které se vykupovaly od vesnických boháčů podle vyhlášky č. 227 ze 4. dubna 1951 a od malých a středních rolníků na základě jejich nabídky. Kraj pomáhal i dalším krajům, např. 600 kusy skotu pro Karlovy Vary, dalšími pro Banskou Bystrici, Ostravu, Prahu, což oslabovalo stavy krav v kraji. Od ledna do května se vykoupilo 2079 kusů skotu, z toho 855 krav, ostatní jalovice a býčci. Proti přesunu skotu do pohraničí a do jiných krajů se vnitrozemské okresy a obce bránily, protože byl ohrožen výkup mléka, který byl plánován na stav krav. Neplnil se výkup pro státní statky, protože vývoz mimo kraj měl přednost, statkům scházely potřebné stájové prostory a ONV viděly hlavní úkol v doplnění stavů krav v družstvech.

Vzhledem k plnění dodávek živočišných produktů splnil kraj ještě v dubnu dodávku mléka na 100%, a zaujal tak první místo v republice. Celkově však plán výroby a výkupu v živočišné produkci nebyl za první čtvrtletí splněn. Výkup jatečních prasat splnily jen okresy Náchod (122%), Nový Bydžov (101%) a Žamberk (101%), většina okresů zůstala pod směrnými čísly, nejhůře plnily okresy Hořice (73,5%), Broumov (69,2%) a Vrchlabí (64,8%). Ještě horší výsledky vykazovalo plnění výkupu mléka, kde úkoly překročily jen okresy Broumov, Dvůr Králové a Vrchlabí. S dodávkou vajec se vyrovnalo sedm okresů, nejméně okresy Broumov, Trutnov, Vrchlabí, ačkoliv vysoce

překračovaly prodej na volném trhu, např. Broumov smluvní dodávku plnil na 69%, ale volný trh na 113%. Příčiny spatřoval KV KSČ ve špatném rozpisu a špatné práci hospodářských družstev.²⁴⁷ Začátkem května plnily státní statky dodávky mléka na 86,3% a JZD a soukromí rolníci na 82,3%, často bylo mléko neuspokojivé kvality a kyselé. Dodávky vajec plnily státní statky na 88%, soukromý sektor na 81%, u státních statků byl zčásti příčinou úhyn 2000 slepic ve Vlčicích.

Referát výkupu navrhoval, aby mlékárny zřídily v každé obci vývěsku, kde by pranyřovaly největší sedláky v obci za neplnění dodávek mléka, měly se u nich konat zkoušky dojivosti, obstatit jejich příjmy v mlékárnách a hospodářských družstvech, po dohodě s OK ZVV zveřejnit jejich jména na plakátech, ve výkladech, v továrnách, sběrnách mléka a současně propagovat státní statky a JZD, jež dodávky mléka plnily. V propagandě se neplničtí označovali za pomahače válečných štváčů a za ty, kteří spekulují s novou válkou. Příliš se neosvědčily tabule o plnění dodávek v obcích, kde se propagovala JZD, protože zde bylo jen pořadí družstev bez jakýchkoliv čísel. V květnu probíhalo hlasování pro Pakt míru, které bylo spojeno se závazky na zvýšení smluvních dodávek, děti psaly dopisy rodičům, předsedům JZD a dalším rolníkům. Do kampaně za splnění výkupu mléka, veprového masa a vajec se zapojily místní rozhlas, mlékárny dávaly denně přehled na ONV a OV KSČ, zostrily se tresty za neplnění dodávek, protože plnění výkupu bylo vážně ohroženo. Když v průběhu června nedošlo ke zlepšení, zpřísnil se postup proti velkým sedlákům, zvýšily se pokuty a v případě nedobytnosti se odebíraly luxusní předměty (auta, motocykly, elektrické sporáky, ledničky, pračky, kuchyňské roboty, rádia atd.), více se ukládaly tresty vězení, a kde hospodařily státní statky a dobrá JZD, měl se použít nucený pacht podle zákona č. 55/1947 Sb. Odebrané předměty se dávaly vývařovněm, střediskům STS, socialistickým institucím a tato opatření se zveřejňovala.²⁴⁸ MNV prováděly zápisy i s těmi rolníky, kteří neplnili dodávky za rok 1950.

Rychlá industrializace vyžadovala zvýšení dodávek surovin a potravin a zde zemědělství nestačilo krýt tuto potřebu. Objevily se potíže v zásobování, protože nebyly plněny výkupní úkoly, a přes zvládnutí první etapy jarních prací se druhá etapa (cukrovka, brambory) značně opožďovala. Problémy zvýšení zemědělské výroby, hlavně upevnění JZD a státních statků, které obhospodařovaly čtvrtinu půdy, se proto zabývalo zasedání ÚV KSČ v červnu 1951. Hlavní pozornost věnovalo v zemědělské výrobě živočišné výrobě, kde došlo k poklesu plemenného dobytka a byl nedostatek selat, i rostlinné výrobě, kde se zhoršovala úrodnost půdy pro špatnou agrotechniku.²⁴⁹

Krajský výbor strany projednal v červnu nedostatky v zásobování, protože na volném trhu chybělo maso, mléko a vejce. Chybu viděl jen ve špatné organizaci výkupu, nedostatecích v evidenci v hospodářských družstvech, ve velkém množství domácích porážek a neodpovědném vydávání potravinových lístků pro nemocné a přídatkových lístků. I když došlo k zlepšení dodávek mléka v pohraničí, vnitrozemské okresy výkup mléka neplnily.²⁵⁰

247 Zasedání KV KSČ 19. 5. 1951, Pochodeň, č. 21, 29. 5. 1951.

248 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1327.

249 Zasedání ÚV KSČ 26. 6. 1951, Za socialistické zemědělství, 1951, roč. 1, č. 9.

250 Zasedání KV KSČ 16. 6. 1951, Pochodeň, č. 25, 22. 6. 1951.

Do 31. května probíhal rozpis dodávek na rok 1951 v rostlinné výrobě na základě stavu porostů a byl ukončen smlouvami o výkupu a dodávce. Dodávky se týkaly i závodů do 2 ha, které dodávaly 150 kg chlebového obilí z hektaru, aby neměly výhody proti členům JZD. Uzavírání smluv se neobešlo bez nátlaku na drobné a střední rolníky výší dodávek, u velkých, kteří nepodepsali, bylo rozhodnuto o trestu a úředním výmlatu. Opět se nedařilo prosadit třídní rozpis, kdy velcí sedláci měli odevzdat celé tržní množství. Naopak, když ONV vrátil rozpis na MNV, ten snížil plán výroby, ale dodávku nezvýšil. Hektarové výnosy byly stanoveny podle velikostních skupin bez další úpravy a vycházelo se z dodávky, vlastní spotřeby a osiva. Do okresu Nový Bydžov musel KNV vyslat zvláštní brigádu na dokončení rozpisu dodávek. V podstatě byl rozpis proveden rovnostářsky, někdy však malý rolník neměl zajištěny ani samozásobitelské dávky. Většinu prací zajišťovali zaměstnanci ONV a hospodářských družstev, ne funkcionáři národních výborů, protože ti a často i stranické organizace postupovali rovnostářsky, např. na Novobydžovsku. Nesouhlasili také drobní držitelé půdy do 2 ha, že jim nezbydou samozásobitelské dávky, což bylo řešeno tím, aby si požádali o potravinové lístky. Také na ONV se nescházely rozpisové komise, jejichž úkolem bylo kontrolovat sumáře z obcí z hlediska třídnosti, např. na Jaroměřsku, v okrese Dvůr Králové, Trutnov. Docházelo ke zvýšení samozásobitelských dávek, až 250 kg obilí na osobu. Proto ONV z rozhodnutí pléna KNV prováděly revizi rozpisů²⁵¹. Vesnice se stále více stávala objektem řízení ze strany KSČ a lidové správy a rolníci se bez rozdílu výměry dostávali do postavení bezprávných pasivních vykonavatelů často neodborných a nesmyslných příkazů a nařízení i v ryze odborných zemědělských otázkách.

Stranické a státní orgány očekávaly, že rok 1951 bude rokem vnitřního upevnění družstev a že dojde k jejich dalšímu růstu a k rozšíření členské základny. Tomu však situace v první polovině roku 1951 neodpovídala, protože nárůst nových družstev se pohyboval kolem 50, členská základna vzrostla asi o 2250 členů a také konsolidace postupovala jen pomalu. Některá zpočátku dobrá JZD svými výsledky spíše poklesla, např. JZD Městec, Rtyně v Podkrkonoší, Tůně, Žaclěř, do popředí se dostala jiná JZD, jako Skalička, Velká Jesenice, Vlčkovice a další. Pomoc MNV nestačila zlepšit stav v JZD, šlo spíše o jednorázovou pomoc, např. při organizaci valných hromad, jarních prací a podobně. Zpomalilo se provádění HTÚP, jen 16 od 1. ledna 1951, adaptace krajinů se plnily na 89% a ustájeno bylo 53% plánovaných dojníc. I v JZD zůstala velká část plánů jarních prací jen na papíře, nedařilo se plnit CVP, přetrvávaly nedostatky v odměňování, protože PJ byly stanoveny jen formálně a členové si sami psali odpracované hodiny a přepočítávali je 10 hodin po 12 Kčs = 1 PJ (např. v JZD Orlické Záhoří). Chyběla kontrola vykonané práce a členové se stále považovali spíše za zaměstnance JZD než jeho členy a jen málo se podíleli na řízení družstva. Velká část družstev se spoléhala na provozní úvěry, které získala. Pracovní skupiny se ustavovaly formálně, protože většina družstev narážela na nedostatek pracovních sil. Často po provedení HTÚP zůstala JZD bez pomoci, členové neuměli organizovat společnou práci, což bylo zdrojem námitek rolníků proti vstupu do družstva. Ukazovala se nereálnost výše PJ, protože byly chybně stanoveny příjmy družstev, nedařilo se plnit plán v živočišné výrobě, např. v JZD Bystré na Rychnovsku se ukazoval pokles PJ o 40–50 %, přičemž

záloha se vyplácela ve výši 60 % PJ, a podobná situace byla v řadě horských JZD. Hodnotu PJ ovlivňovalo i nedodržení společného ustájení krav, které by zvýšilo příjmy družstva. Zálohy se však vyplácely, jako kdyby se CVP plnil na 100%.

Především na státních statcích a v družstvech se zaváděly bez dostatečných ověření „samospasitelné“ agrotechnické postupy, např. křížový osev, hnízdomá výsadba brambor, podcenily se vojtěškotravní směsi apod. Velké ztráty přinášelo nesprávné používání a skladování strojených hnojiv. Družstva byla oslabována spory mezi členy, např. v Rokytnici na Žamberecku proto vznikla čtyři JZD. Ke sporům přispívaly i nepořádky v účetnictví, protože obsazení funkce účetního chybělo, nebo neměl dostatečnou kvalifikaci.

V kraji se vytvořila skupina dobrých družstev s pevnou organizací práce a vysokou PJ, i když zčásti za pomoci subvencí, např. JZD Červeněves, Heřmánkovice, Velká Jesenice, Zábědov a další. JZD si stěžovala na malou pomoc ONV, např. Čermná na Vrchlabsku, Kratonohy na Hradecku. Nejasné zůstávalo členství těch, kteří nepracovali v zemědělství. ONV je doporučovaly nepřijímat, ale KNV naopak doporučoval je přijímat. Řada PV JZD nepracovala, protože vznikly proto, aby se pro obec zachránily traktory (např. PV JZD Domanovice, okr. Nový Bydžov), jinde se rozpadly pro diktátorství instruktora (např. PV JZD Horní Dehtov, okres Dvůr Králové). Někde stál MNV proti JZD, např. Borovnice na Rychnovsku, Vidochov na Novopacku, jinde naopak družstvu pomáhal, např. Strážkovice na Trutnovsku, Petrovice na Rychnovsku. Nedostatečná byla technická pomoc při HTÚP nebo adaptaci kravínů. JSČZ zůstával prakticky stranou zakládání a upevňování družstev. Na vesnicích zůstala stále hranice mezi členy JZD a nečleny, někdy zostřovaná oběma stranami, např. Tůně, Černilov.²⁵² I když družstvo přešlo na vyšší typ, často se současně neprojednal důkladně provozní řád a chyběl souhlas členů, protože se považovalo za dostatečné schválení adaptace pro společnou živočišnou výrobu.

Z těchto důvodů probíhaly v okresech kontroly práce družstev, které pokračovaly od konce května až do podzimních měsíců. Kontroly potvrzovaly rozbor práce JZD na plenárním zasedání KNV. V okrese Jičín jen 4 družstva místo 11 organizovala práci JZD podle norem, jen v 9 JZD se utvořily pracovní skupiny, slabě ovlivňovala činnost soutěž, členy JZD byla řada velkých rolníků, pomalu se prováděla HTÚP, řada komunistů stála mimo JZD, chyběly pracovní síly, např. v JZD Bukvice, kde předsedou byl vedoucí oddělení JZD na ONV a v družstvu nepracoval, nebo v JZD Vlčice. Na Jaroměřsku využívali k vedení pracovních výkazů a kontrole CVP vesnických učitelů. Na Broumovsku bylo ohroženo dodržení výše PJ, proto JZD přednostně dostala selata, aby mohla prodávat na volném trhu. Také na Novopacku se těžce prosazovalo provedení HTÚP, i když ji ve většině obcí rolníci-komunisté a členové JZD schválili. Členská základna družstev prakticky nevzrostla. Na Hradecku pracovalo podle norem jen 6 JZD 3. typu (Černilov, Osice, Praskačka, Sedlice, Svinary, Vlčkovice), kromě jednocení cukrovky, protože byla značně zapelevelena a normy musely být sníženy, JZD 2. typu zůstala u hodinové odměny. Zálohy na PJ v nich dosahovaly 60–80% a členská základna vzrostla jen nepatrně. Stejná byla situace na Trutnovsku, kde však senoseč

postupovala velmi pomalu (9. června sklizeno asi 60% ploch). Členská základna zůstala stejná, ale zhoršovala se pracovní morálka členů. I zde byl převeden na další stupeň výkrmu větší počet setat, aby se udržela PJ.²⁵³

V okrese Dvůr Králové rozhodl ONV, že máslo dostanou jen členové těch JZD, která plní dodávky mléka, což naráželo na značný odpor. Proti HTÚP se zásadně stavěli volyňští Češi. Nepatrný byl růst členské základny na Náchodsku a jen pomalu zde přecházela JZD na společné obdělávání půdy. Velmi špatně proběhla senoseč na Vrchlabsku, kde shnilo 200 q sena v kupách, 20 ha luk zůstalo neposečeno, totéž u jetele. Na Žamberecku JZD nevládala práce, měla naprostý nedostatek pracujících členů, hlavními pracovníky byly ženy dělníků z vesnic. Na Novobydžovsku zvládla JZD jarní práce jen za pomoci brigád, ustavení skupin bránila nárazová práce při pěstování zeleniny, členové nebyli spokojeni s nízkými zálohami na PJ, protože chyběly příjmy ze společné živočišné výroby, čehož využívali odpůrci družstev. JZD byla menšinová, proti soukromému sektoru připadalo na jednoho člena třikrát více půdy než u soukromých rolníků. JZD si zvykla na pomoc lidové správy a prakticky neplnila jakékoli administrativní úkoly. Ve většině JZD se ukazoval nedostatek pracovních sil, hlavně mužů, a nespokojenost s 50% zálohami na PJ, protože to znamenalo nízké příjmy.

Družstva vyšších typů se v jarních pracích zpozdila především v horských okresech v sázení brambor a setí lnu, zčásti i vlivem zátop na Trutnovsku a Vrchlabsku. Do těchto okresů a na Broumovsko, Královéhradecko a Novopacko proto museli být vysláni instruktoři KNV. Řada JZD se dostávala do kritické situace, např. JZD Černá Voda na Žamberecku, kde hospodařili přesídlení Řekové, nebo JZD Záboří v okrese Dvůr Králové. Šlo především o ta JZD v pohraničí, která neměla společnou živočišnou výrobu, protože příjmy z rostlinné výroby byly velmi nízké už kvůli tomu, že nebylo možno pro nedostatek pracovních sil zajistit správné ošetření lnu a brambor, jak to ukázal průzkum na Rychnovsku. Přejít ke společné živočišné výrobě vyžadoval finanční prostředky, které pohraniční družstva neměla, pokud nezískala dostatečné dotace, jako JZD Vlčkovice na Žamberecku.

I když soutěž v jarních pracích mezi družstvy trpěla řadou nedostatků, přispěla k vydělení těch družstev, která ukazovala přednosti společné práce. Celkovými vítězi se stala JZD Heřmánkovice z Broumova, JZD Velká Jesenice z Jaroměrska a JZD Borovnička z okresu Dvůr Králové.

Ústřední výbor se na únorovém zasedání jednoznačně vyslovil pro další rozvoj JZD a znovu pak v dubnu na zasedání ÚV KSČ byl tento úkol vyjádřen slovy: „získávat přesvědčováním a názorným příkladem, i když se rychlejší zdá nařizovat, vyhlášovat, přikazovat různá opatření“.²⁵⁴ Také zasedání ÚV KSČ v červnu uložilo vedle upevňování JZD úkol převádět je na vyšší typy a zakládat nová, přičemž se počítalo, že k tomu přispěje HTÚP po skončení žní. Důraz byl kladen na skutečné přesvědčování, proto nebyla přijata žádná směrná čísla, ale při přechodu na 3. typ mělo být zajištěno společné ustájení a nemělo dojít k poklesu stavu dobytka.²⁵⁵

253 Tamtéž, k. č. 1303.

254 Zasedání ÚV KSSS 18. 4. 1951, Za socialistické zemědělství, Praha, 1951, roč. 1, č. 6.

255 Zasedání ÚV KSČ 26. 6. 1951, Za socialistické zemědělství, 1951, roč. 1, č. 9.

Zemědělský referát KNV považoval za hlavní úkol ve druhém čtvrtletí zavedení pořádku do statistiky o JZD, poznat jejich hospodářský a politický stav, provést rozbor hospodaření v družstvech vyšších typů, rozebrat situaci v obcích, zda je možno zakládat družstva nová. Jinak musel řešit konkrétní problémy jarních prací, žní, zajištění brigád, hnojiv atd.

KNV na svém zasedání v květnu předal putovní vlajky těm MNV, které nejvíce podporovaly družstva ve svých obcích. První byl MNV Dobré na Dobrušsku, pak následovaly MNV Žireč na Královédvorskou, Šárovce na Lhotu na Novopacku, Roškopov v témže na okrese, Hradištka na Novobydžovsku, Starý Rokytín na Trutnovsku a Vlčkovice na Žamberecku. Tyto obce získaly gramorádia, místní rozhlas, motocykly apod. a čestný diplom.

Na vesnicích byly v předmájovém období prováděny agitační neděle 22. a 29. dubna 1951, kdy agitační dvojice z patronátních závodů přesvědčovaly rolníky o výhodách JZD. I když kvantitativně šlo o velkou akci, výsledky se nemohly jednorázově projevovat, chybělo přesvědčování členy vesnické stranické organizace, která většinou jen svým výborem agitaci připravila. Byla kritizována neznalost zemědělských problémů, někde došlo k přesvědčování v podnapilém stavu, jak to kritizovala okresní konference KSČ v Hořicích. Slabá byla úroveň názorné agitace, aktivně se na agitaci podílely vesnické noviny, které už od března vycházely ve všech okresech kraje. *Pochodeň* otiskla v květnu vzory soutěžních tabulí pro obce. V dubnu se uskutečnila exkurze 220 zemědělských žen do JZD Česká Skalice, které se zúčastnily ženy z několika okresů. V červnu navštívili nejlepší družstva v kraji sovětských kolchozníků, kteří předávali své zkušenosti, stejně jako na státních statcích a v STS. Delegace byla v republice od 9. července a vedl ji ministr zemědělství J. J. Chorošilov. Pomohla vyjasnit řadu počátečních obtíží v našem zemědělství. Odborný zemědělský tisk málo rozebíral konkrétní situaci u nás, většinou informoval o organizaci práce v sovětských zemědělských závodech nebo jiných lidově demokratických státech.

V průběhu jarních prací rostla JZD jen velmi pomalu, do prvních dnů v květnu přibýly 4 přípravné výbory, 2 JZD přijala provozní řád 1. typu, 3 JZD 2. typu a 5 JZD 3. typu. Hlavní přírůstek členstva představovalo 272 žen. V pěti obcích se prováděla HTÚP, ale schválena byla jen ve třech obcích nadpoloviční většinou zemědělců, v Bukvicích na Jičínsku ji schválilo jen 28% zemědělců, ve Vojicích na Hořicku ONV tvrdil, že zemědělci souhlasí, že jsou i pro založení JZD, ale rolníci odmítli jak HTÚP, tak JZD. Nová JZD vznikala především zase v pohraničí, např. na Žamberecku bylo v květnu už 23 JZD a 3 PV JZD ze 44 obcí, v nichž 828 členů obhospodařovalo 4322 ha zemědělské půdy vlastní a 2391 ha půdy z reformu a rezerv.

Na jaře zesílil tlak na zaměstnance průmyslových závodů, úřadů a institucí, kteří byli spoluvlastníky zemědělských usedlostí nebo příslušníky rodin zemědělců, aby vstoupili do JZD, která se potýkala s nedostatkem pracovních sil. Otázka vstupu do družstva byla spojena s kladným poměrem k lidově demokratickému zřízení, doporučením na studie a zdůrazňoval se osobní příklad komunistů.

V některých JZD nebyly ještě v dubnu provedeny valné hromady a vyúčtování za rok 1950, proto musely být s pomocí zemědělských referátů dokončeny. Jarní práce tak neznamenaly přijetí norem v převážné části družstev, i ve vyspělých družstvech,

jako bylo JZD Velká Jesenice, převládala hodinová odměna. Prakticky vůbec se nepoužilo prémiování v rostlinné ani v živočišné výrobě. Přitom v pohraničí docházelo k značnému překračování plánovaného počtu PJ, což snižovalo jejich hodnotu, např. na Trutnovsku byla hodnota PJ velmi nízká, což působilo depresivně na členy družstev. Jen ve 14 JZD se prosadilo propagované křížové setí, celkem 61,5 ha ovsa, 13 ha ječmene a 3,5 ha lnu, a to ještě jen na papíře.

Ve druhém čtvrtletí roku 1951 trvaly nedostatky z dřívější doby a celkově došlo k jejich nárůstu zvláště v pohraničních družstvech. Národní výbory neviděly svou hlavní úlohu v soustavné péči o JZD, do popředí vystupovaly otázky výstavby průmyslu a socializace malovýroby ve městech. Ukazovala se nedostatečná znalost krajského plánu zemědělské výroby v okresech a družstvům byla přidělována rezervní půda po velkých sedlácích bez ohledu na jejich pracovní síly. Růst JZD pokračoval jen pomalu, spíše šlo o přijetí provozních řádů vyšších typů. Velmi těžce se prosazovala HTÚP, kde hlavní odpor kladli rolníci do 2 ha, kteří pracovali v průmyslových závodech. Z celkového počtu rolníků do 2 ha vstoupilo do družstev 34,5 % rolníků, od 2 do 5 ha 40 %, od 5 do 10 ha 54 %, od 15 ha do 20 ha 45 %, nad 20 ha 36 %. Rolníky nad 10 ha představovali především osídlenci z pohraničí. JZD pociťovala stálý nedostatek pracovních sil, patronátní závody jen nerady uvolňovaly kovozezemědělce. Oddělení pro JZD na ONV, která nebyla většinou dobudována, nestačila zvládnout úkoly, někdy i zemědělský referát jim poskytoval slabou pomoc, protože se soustředil na plnění výrobních plánů, stejně jako referát výživy na plnění plánu výkupu. Ministr zemědělství prohlásil, že po únorovém zasedání ÚV KSČ v roce 1950 nastal rychlý rozvoj zakládání JZD, ale že se objevila řada obtíží především v živočišné výrobě a že je třeba všemi prostředky zabránit poklesu stavu hospodářských zvířat. Nelze připustit, aby přechod k 3. typu JZD měl za následek, že počet hovězího a vepřového dobytka klesne pod úroveň soukromého sektoru, což se odrazilo v neplnění dodávek vepřového masa (do 1. května jen 72 % plánovaného množství). Varoval také před nesprávným postupem proti střednímu rolníkovi.²⁵⁶

V květnu provedlo SNB šetření v družstvech a upozornilo zemědělský referát na řadu nedostatků. Na Broumovsku v Šonově bylo odhaleno pseudodružstvo jedné rodiny, kdy za zapůjčení traktoru museli rolníci pracovat na jejich pozemcích. Na Hradecku nedostatek selat ohrožoval dodávky vepřového masa, na Rychnovsku MNV přidělil kovorolníkům ladem ležící pozemky do nuceného pachtu, ale ti je neobdělali, proto je osela STS. Na Vrchlabsku do konce května přes velkou pomoc brigád nebyla dokončena sadba brambor, podobná situace byla na Žamberecku. KK ZVV koncem května konstatovala, že okres Broumov působí dojmem „naprosté pasivity a stagnace“, nebyly skončeny jarní práce, JZD měla nereálné CVP, nebylo jasné odměňování, rozpisy prováděl ONV, v MNV zůstali velcí sedláci. Značné nedostatky v práci JZD se projevíly v okresech Dvůr Králové, Hořice, Jaroměř, Trutnov. V družstvech si členové odhlasovali vysoké naturální dávky, neplnily se dodávky mléka (za leden až duben 95,9 %), stavy hovězího a vepřového dobytka, protože v kraji chybělo 40 000 selat, ale 1000 selat se vyvezlo do Ústeckého

256 Projev ministra zemědělství J. Ďuriše na krajské konferenci KSČ v Banské Bystrici v červnu 1951, *Za socialistické zemědělství*, 1951, roč. 1, s. 351–356.

kraje. U krav bylo rozhodnuto, že brakování nesmí překročit 15% stavu a že v červnu bude uplatněn tvrdší postup za nesplnění dodávek mléka.

Vedení pracovních výkazů nebylo objektivní, stejně tak normy, které JZD opsala ze vzorových plánů bez souhlasu členů, takže nebyly prakticky dodržovány. Ukazovalo se, že poměrně rozsáhlé školení o CVP bylo málo účinné, ačkoliv CVP byly vypracovány v 24 JZD 2. typu a 89 3. a 4. typu. O malé reálnosti norem svědčily velké rozdíly pro stejnou práci, např. norma obsekávání obilí v JZD Kunčina Ves byla 500 m, ale průměrná norma vyžadovala 2400 běžných metrů. Velké byly rozdíly ve výši PJ, které kolísaly od 53 Kčs do 132 Kčs (Červeněves). Finanční uzávěrky probíhaly v 219 družstvech s řadou obtíží, především na Broumovsku a Vrchlabsku, a 48 JZD vykázalo finanční ztráty ve výši 4 901 000 Kčs, např. JZD Černá Voda 1 600 000 Kčs. Lepší výsledky vykazala některá JZD se společnou živočišnou výrobou, např. Česká Skalice, Dolany, Velká Jesenice, Vlčkovice. V řadě JZD došlo na valných hromadách ke změně představenstva a dozorčí rady. Také kurzy ministerstva zemědělství v Lázních Běláhrad pro zootechniky, agronomy, účetní a ovocnáře pro 217 členů JZD nesplnily zcela svůj úkol. Výběr do kurzů nebyl dělán zodpovědně,²⁵⁷ protože JZD nechtěla pro nedostatek pracovních sil členy uvolnit, např. z Rychnovska nebyl do kurzu účetních vyslán nikdo. Přitom ministerstvo financí žádalo ministerstvo zemědělství, aby zajistilo v družstvech řádné finanční účetnictví, hlavně v JZD vyšších typů, a proškolení účetních. K upevnění družstev mělo přispět projednání provozních řádů, které do poloviny dubna splnilo 74 JZD 2. typu, 85 JZD 3. typu a 7 JZD 4. typu, nesplnilo 46 JZD, převážně 1. typu. Velkou pomoc poskytovali přitom důvěrníci OK ZVV, i když závody neuvolňovaly pro tuto funkci vždy nejlepší pracovníky a někteří nestačili na řešení těchto úkolů, nebo podléhali obtížné situaci v družstvech, např. na Žamberecku. Na plenárním zasedání KNV zazněla kritika na jedné straně na malou pomoc ze strany národních výborů, na druhé straně na velké množství návštěv z KNV a ONV. Zde také bylo konstatováno, že tam, kde jsou špatné výsledky, odcházeli z družstva rolníci, kteří vstoupili do JZD pod nátlakem, např. z JZD Horní Brusnice.

Z tabulky je patrné, že v období jarních prací došlo jen k malému růstu družstev (o 16), přičemž nejvíce (o 11) se zvýšil počet JZD 3. typu, jak se dokončovaly adaptace. Řada JZD nebyla řádně schválena a často provozní řády plně neodpovídaly vzorovým stanovám. Stále převažovala družstva vyšších typů v pohraničí, v 2. typu zde bylo 23 JZD, ve 3. typu 65 a 4. typ byl zastoupen jen v pohraničí. Zde také bylo nejvíce členů, naproti tomu v nížinných okresech a okresech Dobruška, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou byla členská základna nejnižší. Počet tzv. menšinových družstev, v nichž bylo méně než 50% drobných a středních rolníků obce, dosáhl 51 JZD, z toho nejvíce v okrese Nový Bydžov (11), Dobruška (9), Hořice (6), Jaroměř a Náchod (5). Normy byly přijaty ve 152 JZD, z toho 48 JZD 2. typu a 104 JZD 3. typu. Odměna podle pracovních jednotek byla schválena a alespoň zčásti realizována ve 112 družstvech, z toho v 11 JZD 2. typu a 101 JZD 3. typu.

Pro HTÚP se v roce 1951 vyslovilo 33 JZD, žádné v okresech Broumov a Dobruška, Nová Paka, Nový Bydžov a Vrchlabí.

Tabulka 16: Počet JZD a PV JZD k 29. 6. 1951

Okres	Celkem PV a JZD	Řádně	PV	JZD 1. typu	JZD 2. typu	JZD 3. typu	JZD 4. typu	celkem členů
Broumov	25	23	1	6	2	12	4	1484
Dobruška	10	10	-	-	2	7	1	442
Dvůr Králové	22	18	2	5	9	6	-	973
Hořice	14	10	5	1	5	3	-	717
Hradec Králové	26	19	6	6	8	6	-	1228
Jaroměř	22	20	2	10	3	7	-	943
Jičín	26	19	5	7	12	2	-	797
Náchod	15	13	2	6	6	1	-	840
Nová Paka	12	11	1	2	6	3	-	465
Nový Bydžov	25	16	9	5	7	4	-	742
Rychnov n. K.	17	12	5	4	6	2	-	536
Trutnov	30	28	1	2	3	24	-	1580
Vrchlabí	21	21	-	7	1	12	1	1411
Žamberk	26	25	2	13	4	6	1	1447
Celkem	291	245	41	74	74	95	7	13 605

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1306.

Největší část půdy v HTÚP patřila členům JZD a opět největší výměra půdy v HTÚP se nacházela v pohraničních okresech (Trutnov 12 000 ha, Žamberk 11 436 ha, Broumov 6717 ha, Vrchlabí 6667 ha), nejméně v úrodných okresech (Nový Bydžov 759 ha, Dobruška 524 ha, Nová Paka 462 ha, Jičín 349 ha). Stejná situace byla v počtu

Tabulka 17: HTÚP a půda ve společném obdělávání v Hradeckém kraji (v ha)

Výměra půdy pojaté do HTÚP v roce 1950 a 1951	54 184
Počet zemědělských závodů, jejichž půda v HTÚP	5458
Z toho závody členů JZD	4568
Nečlenů	890
Počet zem. závodů v HTÚP 1950–51, kde společně obhospodařování	1114
Výměra půdy na společném obhospodařování	43 356
Z toho orné půdy	29 733
Půda členů JZD ve společně obhospodařované půdě	34 797
Půda družstevní (z pozemkových reforem, povinný pacht a podobně)	8559

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1306.

zemědělských závodů, jejichž půda byla pojata do HTÚP (Trutnov 905, Jičín 82, Dobruška 61), v počtu závodů členů JZD (Trutnov 777, Nový Bydžov 70, Dobruška 54, Jičín 28.) a závodů nečlenů (Vrchlabí 178, Trutnov 128, Nový Bydžov 64, Jičín 54, Náchod 20, Nová Paka 10, Dobruška a Rychnov nad Kněžnou po 7).

V podstatě totéž platilo i o společném hospodaření, kde byly rozorány meze, protože daleko největší počet zemědělských závodů, které se rozhodly pro společnou rostlinnou výrobu, byl jednoznačně v pohraničí, zatímco vůbec žádný nebyl v okrese Hořice a Hradec Králové, 54 v okrese Jičín a 116 v okrese Nový Bydžov a rovněž Nová Paka jen 90 závodů a Dobruška 61 závodů. Stejná byla situace u výměry půdy ve společném obdělávání, kde proti několika tisícům hektarů v pohraničí (Trutnov 9779 ha, Vrchlabí 7715 ha, Broumov 6563 ha) stál Jičín s 98 ha a Nový Bydžov s 338 ha. Nejvíce půdy, která byla družstvům přidělena, často proti vůli členů (např. z pozemkových reforem a nuceného pachtu), bylo v pohraničí; např. Žamberk 2931 ha, tj. více, než bylo členské půdy (2322 ha), ale také v okrese Hradec Králové (1131 ha proti 213 ha členské půdy), na Novobydžovsku (192 ha proti 146 ha členské půdy) a Rychnovsku (1165 ha proti 672 ha půdy členů JZD).

Polovina roku 1951 ukazovala, že vedle množství vnitřních problémů družstev trvá nerovnost mezi nížinnými a horskými okresy a že i další okresy v ukazatelích socializace vesnice vykazují opoždování proti průměru kraje, např. Dobruška, Hořice, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou, což naznačovalo různý přístup nejen stranických a státních orgánů, ale především rolníků ke kolektivizaci.

Činnost patronátních závodů nestačila krýt všechny požadavky družstev, která požadovala pomoc ve špičkových pracích, při adaptacích, plánování, účetnictví, opravách strojů a politické práci. Závody překonávaly řadu obtíží, pomoc nebyla často dobře v okrese řízena a stále více se zaměřovala na agitaci pro zakládání družstev, zatímco péči o ustavená JZD přejímaly OK ZVV, kam závody jmenovaly své zástupce. Někdy ani značná brigádnická pomoc nestačila nahradit špatnou pracovní morálku a velké úkoly družstev, např. závod Autorenova odpracoval v JZD Tůně 10 000 hodin, ale výsledky družstva byly velmi slabé.

Rozvoj společné živočišné výroby

Zemědělský referát KNV požadoval jako další hlavní úkol ve druhém čtvrtletí zajistit dokončení adaptací v družstvech a zajistit pro společně ustájený dobytek krmivo. Proto se od února scházela každý týden krajská stavební komise, která kontrolovala průběh akcí a zajišťovala pomoc brigád ze složek NF.

Úkol ustájit 7200 krav byl plněn na 60%, průběh adaptací zdržovaly jarní práce, na adaptacích pracovalo od tří do osmi lidí. Adaptací pro teletníky a mladý dobytek bylo započato 91 a dokončeno 79 v 65 JZD, plán ustájení byl 5300 kusů a skutečnost 3177 kusů. U vepřinů bylo započato 47, dokončeno 39 ve 42 JZD a z plánu ustájení 7459 kusů bylo splněno jen 1477 kusů. U prasnic bylo větší neplnění, protože na 70 započatých adaptací bylo sice dokončeno 69 v 69 JZD, ale úkol ustájení 2749 byl plněn jen 667 kusy.

Hradecký kraj byl v plnění adaptací kravínů na 2. místě v republice (Pardubice až 15. místo), u prasnic na 5. místě a u prasat na 11. místě. Slabší byly výsledky při novostavbách kravínů. V adaptacích převažovaly malé stavby, v průměru šlo o ustájení 30 až 40 krav, což naprosto neodstraňovalo množství namáhavé ruční práce. Totéž

Tabulka 18: Průběh adaptací v kraji k 6. 7. 1951 (kravíny)

Okres	Započato	Z toho dokončeno	V počtu JZD	Úkol ustájit krav	Ustájeno	Neustájeno
Broumov	88	70	15	1450	1548	0
Dobruška	7	7	7	250	254	0
Dvůr Králové	7	3	3	350	136	114
Hořice	4	3	4	150	4	109
Hradec Králové	11	11	9	350	212	138
Jaroměř	14	11	11	450	324	126
Jičín	7	5	7	250	36	214
Náchod	2	1	2	400	41	359
Nová Paka	1	0	1	150	0	150
Nový Bydžov	5	5	4	150	169	0
Rychnov n. K.	3	2	3	250	80	170
Trutnov	54	45	24	1500	997	503
Vrchlabí	26	16	12	500	435	65
Žamberk	20	5	14	1000	160	840
Celkem	249	184	116	7200	4428	2788

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1306.

platilo i o adaptacích pro další druhy hospodářských zvířat. Proti roku 1950, kdy bylo pro adaptace využito především stodol, se provádění adaptací zpomalilo. Jarní práce jejich dokončování narušily, často však chyběl potřebný stavební materiál. JZD stále žádala o povolení staveb drůbežáren, prádelen a okresy musely prosazovat zaměření na stavby kravínů. Také svod dobytka do adaptací vázl, např. v okresech Jičín (JZD Dřevěnice, Radim, Úlibice) a Hradec Králové (Osice, Svinary). Největší počet dobytka ve společném ustájení mělo JZD Heřmánkovice na Broumovsku, celkem 464 kusů, z toho 170 krav. Zemědělský referát plánoval ve 2. čtvrtletí vykoupit 900 kusů plemenných krav a jalovic pro družstva a do konce června zavést u skotu zcela inseminaci, tj. pro 149 450 krav. Současně probíhal výkup plemenných prasnic, kanců a selat pro JZD. Bylo rozhodnuto o proplácení krav, prasnic a bahnic při jejich svodu do společných stájí, za dojnice a březí jalovice se měla vyplatit záloha 122–1500 Kčs, za prasnice 500–800 Kčs, za ovce a berany 300 Kčs a zbytek měl být doplacen do pěti let podle možností družstva. Dobytek předaný navíc se proplácel v plné hodnotě beze srážky do nedělitelného fondu. Družstva dostávala na proplácení dobytka úvěr splatný do 20 let. Důraz byl kladen na společné ustájení prasnic, kde se měl průměr 7,3 kusů na 100 ha orné půdy zvýšit na 10 kusů, v kraji Hradec Králové na 14 kusů. V okrese Dvůr Králové si družstva stěžovala, že pro společné ustájení nemají krmiva, že KNV prosazuje a slibuje krmivo zajistit, ale dodáno nebylo žádné. Družstva se obávala nákladných novostaveb, které se však na jaře začaly v řadě JZD, kde nebyly podmínky pro adaptace, stavět. Svod dobytka byl často odkládán až na dobu, kdy bude zelené krmění, protože členové odmítali předat krmení pro společnou stáj. Značné bylo kolísání v užitkovosti dojnic ve společných stájích, nejnižší (1,91 l denně) vykazovalo JZD Staré Buky na Trutnovsku, nejvyšší (8,11 l) JZD Ostrov na Dobrušsku.

Jednání stranických orgánů o zemědělských otázkách v polovině roku 1951

V dubnu 1951 probíhaly okresní konference KSČ, které se zabývaly zemědělskou výrobou a kolektivizací vesnice. Krajský výbor konstatoval, že okresní konference věnovaly této problematice menší pozornost, než jakou v současné situaci má, především se mluvilo jen o dalším zakládání družstev a zajištění jarních prací. Konference kritizovaly špatný přístup funkcionářů k agitační práci, útočilo se na činnost velkých sedláků, kteří neplnili své povinnosti (Jičín, Trutnov). Na Jičínsku, kde bylo málo JZD, byli oni příčinou, protože prý vystupovali otevřeně proti družstvům, ovlivňovali některé vesnické organizace a pronikli i do družstev (v JZD Seletice bývalý zbytkový statkář) a do vedení státních statků (např. státní statek Osenice řídil bývalý majitel). Konference kritizovaly malou pomoc OV KSČ a ONV, jakmile došlo k založení družstva, což bylo příčinou pomalého přechodu na vyšší typy. Na Hradecku označila konference za nejslabší článek zemědělské politiky STS Kukleny, která nesplnila podzimní orbu a nepřipravila stroje na jarní práce. V Náchodě hodnotili jako velmi slabý článek vesnické organizace, které nebyly rozhodující silou pro získávání rolníků pro JZD. S tím souvisela nedostatečná práce patronátních závodů, které je málo politicky podporovaly, především přes komunisty, kteří bydleli na vesnicích.²⁵⁸

Na samém počátku června se konala krajská konference KSČ, která se poměrně hluboce zabývala problémy zakládání JZD. Konstatovala, že družstevníci byli nedostatečně seznámeni s provozními řády, které byly pouze přečteny, proto po žních se měly provozní řády znovu projednat, 2. typ podle JZD Skalička a 3. typ podle JZD Velká Jesenice. Kladně hodnotila HTÚP, jejíž provádění prý zvýšilo politickou aktivitu na vesnicích a oslabilo vesnické boháče, i když někde se tak boháči dostali do družstev. Krokem vpřed byl přechod ke společné živočišné výrobě, ačkoliv svod dobytka do adaptovaných stájí pokračuje pomalu, zemědělci se zdráhají, protože není zajištěn dostatek krmiv, takže plán společného ustájení byl splněn jen na 44%. V zimě se podařilo zlepšit finanční hospodaření a účetnictví při finančních uzávěrkách, přesto však v řadě JZD nepochopili stále význam funkce účetního. Příčinou ztrát byly špatné inventury a přeinvestování. Valné hromady ukázaly nedostatky v odměňování, přetrvávání rovnostářství a finanční nepořádky. Stálým úkolem zůstával boj proti velkým sedlákům, protože někde v družstvech zastávali názor, že vstupem do JZD a předáním části pozemků ztrácejí charakter velkého boháče, a někde docházelo i ke kolísání u členů strany, kteří viděli jen nedostatek pracovních sil v družstvech. Konference kritizovaly praxi, že KV a OV KSČ nahrazovaly často zemědělské referáty KNV a ONV, hlavně při zajišťování hlavních akcí, např. oprav strojů v STS nebo provádění jarních prací apod.

Konference hodnotila práci STS, především chyby při výkupu strojů přede žněmi 1950, kdy se nepodařila dostatečná politická příprava výkupu a na Hradecku a Jičínsku se v několika případech postavila vesnice z velké části za bohaté sedláky. STS nesplnily ve žních výmlat a podmítku, nedostatky se projevíly v podzimních pracích

258 Pochodeň, č. 15, č. 16, 25. 6. a 29. 6. 1951; Kejdana, V., Podíl bavlnářů Náchodska, s. 127.

a opravách strojů v zimních měsících a výstavbě středisek. Řadu nedostatků našla konference v práci státních statků, kterým byly letos zvýšeny úkoly v živočišné výrobě a pěstování technických plodin, hlavně lnu a cukrovky, takže bude zapotřebí pomoci brigád a získat nové pracovníky. Stále pokračují kádrové změny ve vedení státních statků. Na zemědělském úseku také probíhal Rok stranické výchovy s nejslabšími výsledky, zčásti pro nedostatek propagandistů.

Usnesení krajské konference se ve svém 4. bodě zaměřilo na upevnění JZD zlepšením odměňováním, zavedením účetního pořádku, dodržováním CVP a vytvořením stálých pracovních skupin. Družstva měla urychlit adaptace, rozšířit členskou základnu, proškolit členy, přecházet na vyšší typy a v každém okrese se mělo vytvořit alespoň jedno vzorné JZD. Další části se týkaly zlepšení práce STS a státních statků.²⁵⁹

Koncem června 1951 zasedal ÚV KSČ. Projednával některé otázky zemědělství, především vnitřní problémy JZD, STS, státních statků v souvislosti s řešením problémů v zásobování. Hodnotil se podíl socialistického sektoru na zemědělské výrobě.²⁶⁰ Situace politická, organizační a hospodářská v JZD byla charakterizována jako „vnitřně málo pevná“, slabiny byly v odměňování a pracovní morálce, což ukazovala práce při ošetřování cukrovky a brambor. Velké nedostatky se projevovaly v práci STS v přípravě na žně. Hlavním úkolem bylo opět vnitřní upevnění družstev a stanovení minimálního počtu pracovních dnů pro každého člena. Zvýšení členské základny zůstávalo stálým úkolem, ale ÚV varoval před násilím, nátlakem a chytračením. Pomalu postupovalo společné ustájení, proto vláda dala příkaz vyplatit závdavky hned při svedu dobytka a JZD pak měla doplatit zbytek ceny. Boj proti boháčům byl charakterizován buď jako mechanický, nebo blahovolný. Bylo zdůrazněno, že současným úkolem je boháče zatlačovat únosnými dávkami, daněmi, výkupem strojů, ne jeho likvidace nezákonným postupem. ÚV varoval před směřováním boháčů se středními rolníky.

Pro zlepšení práce státních statků a STS bylo zmírněno jejich centralizované řízení. Místo Ústředního ředitelství státních statků a generálního ředitelství Ústředí pro mechanizaci zemědělství byly vytvořeny malé hlavní správy státních statků a STS na ministerstvu zemědělství, v krajích místo krajských inspektorů krajská správa státních statků a mechanizační oddělení při zemědělských referátech KNV. V okresech se státní statky staly národními podniky a STS samostatně hospodařící jednotkou.

Zemědělské referáty KNV a ONV už odpovídaly plně za budování a hospodaření JZD. Stranickým organizacím na vesnici bylo uloženo posílit práci mezi nestraníky a na vesnice se měli zaměřit poslanci Národního shromáždění. Bylo třeba vést boj proti sektářství ve vesnických organizacích, kdy celou práci řídil jen výbor bez členských schůzí. Hlavním úkolem zůstávalo zvýšení výroby v JZD, aby se zlepšilo zásobování měst.²⁶¹

259 Pochodeň, č. 23, 8. 6. 1951.

260 JZD, státní statky a veřejné statky hospodařily na 25% orné půdy a vyráběly 25,4% pšenice, 21,7% žita, 29,3% cukrovky, 18,8% brambor, 61,3% řepky, 57,4% lnu, chovaly 20,2% skotu, z toho 19,2% krav, 26,1% prasat, 38,3% ovcí, 16,3% slepic, vyprodukovaly 26,6 jatečného skotu, 20,9% mléka, 17% vajec.

261 Zasedání ÚV KSČ 26.–27. 6. 1951, in: Za socialistické zemědělství, 1951, roč. 1, č. 9.

KV KSČ chtěl překonat zaostávání kraje v kolektivizaci nepřímým nátlakem na rolníky tím, že na zasedání v květnu podtrhl úkol, aby se rozvinul boj proti vesnickým boháčům. Vesnické organizace strany se sice zabývaly třídním složením vesnice, sestavily seznam „kulaků“, ale málo se to projevilo v konkrétní situaci na vesnici. Ani prověrka nesplnila úkol vyloučit je ze strany, také družstva váhala pro nedostatek pracovních sil s jejich vyloučením z družstva. Kde byli vyloučeni, stalo se tak, aniž by ostatní členové nebo rolníci v obci pochopili správnost a nutnost vyloučení.

Také národní výbory vedly „třídní boj“ váhavě. Právě v MNV se udržela řada velkých rolníků. Pokud MNV jim ukládala tresty, šlo převážně o tresty peněžité, často jen velmi nízké, jindy zase tak vysoké, že je nemohli zaplatit. Málokdy byl odebírán dobytek, což ovšem souviselo s nedostatkem stájových prostorů a pracovních sil v družstvech. Při ustavení nuceného pachtu na „kulackou“ usedlost jen málokdy byl původní majitel vystěhován. MNV se ukládalo sledovat hospodaření „kulaků“ a neplnění výroby a dodávek trestat jako sabotáž pětiletky vězením, nuceným pachtem a vystěhováním. Na valných hromadách JZD však bylo vyloučeno jen málo velkých sedláků z řad družstevníků. MNV nevyužívaly možnosti zabavit jim přepychové věci (auta, ledničky, koberce atd.). ONV v okrese Hradec Králové, Nová Paka, Trutnov a další sestavily seznamy boháčů, kteří neplnili dodávky, např. na Hradecku z 25 boháčů nic nedodalo 17, ovšem pouhé zveřejnění nic nevyřešilo. Na vesnicích se udržoval názor, že jsou dobří a zlí boháči, že jich je možno využít k založení JZD a pak se uvidí. JNV Hradec Králové rozhodl, že pokud bude uvalen na usedlost nucený pacht, bude rodina přestěhována do pohraničí. Vesnici stmelovala i chybná rozhodnutí, která se týkala všech rolníků, např. JNV Hradec Králové vykoupil družstevníkům v Kratonohách mlátičku pro STS, aniž si uvědomil, že ti to chápou jako nespravedlnost a že toho využijí odpůrci založení JZD.²⁶²

V červnu 1951 se ukázalo, že není plněn výkup mléka, proto devět okresů a pak další okresy vytiskly plakáty se jmény neplničů mléka, na Novobydžovsku byly zveřejněny i udělené tresty. ONV obstavily příjmy velkých sedláků a začaly zabavovat luxusní předměty. Na Jičínsku přes řadu trestů plnilo 18 obcí dodávky mléka pod 50 %, proto KK ZVV rozhodla odebrat rolníkům veškeré výhody, pokud plnění nestoupne alespoň na 80 %. S tím souvisel zákaz domácích porážek a jakýchkoliv staveb.

Přitom družstvům byly přidělovány velké plochy půdy, zatímco ostatní rolníci se věnovali výhodné živočišné výrobě, např. v JZD Roškopov na Novopacku. V družstvech chyběl chovný materiál, který byl u velkých sedláků na Novobydžovsku. Sedláci zde také dokázali získat pracovní síly a byli hotovi s okopávkou cukrovky dříve než družstevníci. Složitější bylo zatlačování vlivu „kulaků“ v pohraničí, zvláště když např. pila, hostinec, řemesla jim byly už odňaty.

Velcí sedláci si někde nechali na jaře provést práce traktorovou stanicí a sami zapůjčovali potahy drobným rolníkům za odpracování na okopávce řepy a zeleniny. Část však odmítala práci STS a pak zůstaly práce nedokončeny, stejně jako u starých rolníků. Velcí sedláci v družstvech viděli možnost získání pracovních sil, protože sami by své pozemky nestačili obdělat. Nejčastěji byli mezi zakladateli PV JZD, např. v JZD Lachov 20ha sedlák. Na vesnici se stále udržoval názor, že předání pozemků družstvu

262 Zasedání KNV 23. 6. 1951, Náš kraj, 1951, č. 13; SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1.

a vstup do JZD znamená ztrátu třídního charakteru vesnického boháče. Největší problémy působilo neplnění dodávek mléka, masa a vajec, způsobené právě nedostatkem pracovních sil na velkých hospodářstvích.

Na jaře vesnické noviny ve všech okresech „odhalovaly“ vesnické boháče, i když často málo konkrétně, např. na Hradecku přehledem o neplnění dodávek mléka. *Pochodeň* požadovala, aby v každém čísle vesnických novin byl uveřejněn rozbor hospodaření a neplnění povinností alespoň jednoho velkého sedláka. Jiné články se snažily stanovit kritéria pro určení vesnického boháče (kulaka), někdy výměrou nad 20 ha, pak od 15 ha, později neměla být měřítkem jen výměra půdy, ale i provozování obchodu, hostince, živnosti, pak postoj k založení JZD, provedení HTÚP, společného ustájení, podle zrovna probíhající akce.

STS a státní statky na jaře 1951

V průběhu jarních prací se měly projevit přednosti mechanizace. STS se ukládalo plnit beze zbytku všechny plánované úkoly. To se však v plné míře nepodařilo zajistit, především už v období oprav strojů, protože chyběly náhradní díly, muselo se improvizovat a docházelo k novým poruchám. Část oprav nebyla provedena kvalitně, pět procent strojového parku bylo posláno na podzim do ústřední opravny a nebylo opraveno. Během jarních prací bylo v průměru 26% traktorů mimo provoz, buď v opravě, nebo nebyla pro ně zajištěna práce. Traktoristé odmítali jezdit se slabými traktory (Svoboda 7,5 HP, 10 HP, 12 HP), které se také nedaly použít pro agregáty, jež by v JZD urychlily práce. Traktoristé odmítali často předat traktor na druhou směnu, raději chtěli pracovat 16 hodin, než by traktor předali jinému traktoristovi.

Nepodařilo se řádně vybavit nová střediska STS, neboť chyběl stavební materiál, ani zajistit stravování a řádné ubytování traktoristů. Tam, kde byla střediska ustavena, plně se osvědčilo přiblížení strojů zemědělským podnikům. Celkem bylo vybudováno 84 středisek. Projevil se také nedostatek závěsného nářadí, chybělo 427 kusů bran a 440 kusů smyků, vytváření agregátů bylo na samém začátku. K 1. červnu 1951 vlastnily STS 847 traktorů, z toho 38 nepojízdných, 45 mělo výkon pod 25%, pásových 15, pluhů 240, ale jen 76 tří- až čtyřradličných, 39 rozmetadel chlévské mrvy a 13 umělých hnojiv, 560 vlečných vozů, 93 secích traktorových strojů a další málo výkonné nářadí. Přestože se za první čtvrtletí získalo pro STS 496 pracovních sil, chybělo do plného obsazení 493 traktoristů, aby se mohly práce provádět na dvě směny. Ty byly zajištěny jen na Broumovsku. Celkem v kraji souhlasilo s prací na dvě směny jen 65 traktoristů. Nábor nových traktoristů se prováděl i mezi ženami, např. v dubnu jich bylo získáno jedenáct. Otevřeným úkolem zůstávalo zlepšení kvality práce traktoristů, protože jen tak uznávali rolníci přednosti mechanizace. Rolníci sledovali pozorně špatnou práci a pozdní nástupy traktoristů na pole. Řádné smlouvy, aby se umožnila lepší organizace práce, uzavřelo na začátku dubna jen 127 JZD (43 2. typu, 84 3. typu), nejvíce v pohraničních okresech (58 v okrese Broumov, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk). Jen velmi pomalu opět uzavírali smlouvy soukromí rolníci, obvykle až když sami nestačili práce zvládnout.

Nejlépe byla hodnocena práce STS Broumov, která včas opravila stroje, vybavila střediska v Dědově, Heřmánkovicích a Ruprechticích. Obsadila druhé směny a dosáhla 84,7% plánovaných smluv a jako první STS v kraji zkrátila o šestnáct dnů plánované obdělávání 5500 ha půdy, takže od 23. dubna 1951 obdělávala další půdu.

STS plnily svůj úkol v horských a podhorských okresech, ale celá polovina okresů plán nesplnila, především nejúrodnější okresy. Přitom ve vnitrozemí bylo na polích velké množství kravských potahů, především na Hořicku, Hradecku, Jičínsku a Novobydžovsku. Plán byl překročen ve střední orbě na 290%, přeplněn v orbě luk a úhorů, setí obilovin na 100%, smykování jen 40%, protože ho rolníci odmítali, že traktory dusají pole, vlastní příprava půdy na 95%, protože v dubnu a květnu zdržely práce deště. Určitý vliv na nesplnění měl nedostatek závěsného nářadí a to, že se nepodařilo zajistit druhé směny. Do horských okresů byly přesunuty brigády a stroje z vnitrozemských okresů, čímž se podařilo práce urychlit. OK ZVV vytvořily zálohy pro rychlý zásah, které obdělaly 2612 průměrných ha. STS odpracovaly 3,3% celkového výkonu v JZD 1. typu, v JZD 2. až 4. typu 66,7%, u státních statků 7,3%, u rolníků do 20 ha 21,4% a u rolníků nad 20 ha 1,3%. Smlouvami byly práce zajištěny jen na 68,3%. Byl splněn plán odvozu dřeva v horských okresech.

Průběh jarních prací ukázal řadu nedostatků, ať šlo o nevyužití strojů, nešetrné zacházení s nimi, vysokou poruchovost, ne hospodárnost, nedostatečný styk s družstvy a rolníky, slabé smluvní zajištění prací, nízké politické uvědomění traktoristů. Zcela nedostatečně pracovaly ZO KSČ a ČSM, zástupci ředitelů pro politickou práci i okresní výbory KSČ. Proto se situací zabýval krajský výbor a předsednictvo KV KSČ.

Tabulka 19: Plnění úkolů STS v Hradeckém kraji k 30. 6. 1951

Okres (STS)	Úkol v průměrných ha	Splněno ha	v %	Pořadí STS
Broumov	5500	9482	172,4	1
Čejkovice (Jičín)	3100	1784	57,5	12
Č. Kostelec (Náchod)	1400	967	69,0	11
Dobruška	3200	2439	76,2	9
Dvůr Králové	2300	2648	115,1	4
Pr. Lánov (Vrchlabí)	3500	5178	147,9	2
Hořice	2200	1879	85,4	8
Chlumecko (Nový Bydžov)	3000	1723	57,4	13
Jaroměř	3100	2143	69,1	10
Kukleny (Hr. Králové)	4500	2148	47,7	14
Nová Paka	1200	1320	110,0	5
Poříčí (Trutnov)	3973	4874	122,6	3
Rychnov nad Kněžnou	3000	3047	101,5	7
Žamberk	4600	4988	108,4	6
Celkem	44 573	44 620	100,1	

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1330.

Kladem bylo vybudování středisek pro traktorové brigády. I když zde trvala řada nedostatků, zlepšila se organizace práce a začala se rozvíjet socialistická soutěž.²⁶³

Začátkem června se konala krajská konference nejlepších pracovníků STS ve Dvoře Králové. Diskuze se zaměřila na přípravu agregátů, sestavování plánů práce, traktoristé si stěžovali na malou podporu národních výborů a slabou účast vedoucích pracovníků přímo ve střediscích.

Na počátku července se začaly v kraji realizovat závěry zasedání ÚV KSČ, což znamenalo vytvoření mechanizačního oddělení při KNV místo krajského inspektorátu ÚMEZ. Zatím pracovali krajszí inspektoři postaru, aby se neohrozil průběh žní. Reorganizace ukázala řadu nedostatků v řízení stanic, kdy ředitelé strávili množství času na poradách, ve stanicích zůstávalo velké množství nevyfakturovaných prací, které dosahovalo 20–30 % provedených prací, a celková ztráta činila více než 600 mil. Kčs. Většinou byla příčinou špatná práce účetních a špatné vedení pracovních výkazů.

Reorganizace řízení STS měla vytvořit podmínky nejen pro zlepšení práce stanic, ale měla pomoci urychlit tempo zakládání družstev, které v prvním pololetí nesplnilo očekávání. O žních a v období po žních se počítalo s novým nástupem ke kolektivizaci za pomoci STS.

Státní statky procházely složitým obdobím konsolidace a organizačního upevnění. I když všude byly zpracovány plány jarních prací, nebyly projednány se zaměstnanci a průběh prací výrazně neovlivnily, protože chyběly i časové termíny. Svůj vliv mělo i to, že se v průběhu prvních měsíců roku třikrát měnily kultury, trval nedostatek pracovních sil, takže se nedařilo ustavit pevné pracovní skupiny. Část odchodu pracovníků způsobilo odbourávání deputátu. Statky vlastnily 249 traktorů, ale na počátku března bylo opraveno jen 66 % z nich, protože ke starším, převážně německým a americkým, chyběly náhradní díly.

Jarní práce se i přes zpoždění o čtrnáct dní vlivem počasí podařilo uspíšit a do konce dubna byl plán prací splněn, i když ne v horských okresech. Do konce dubna byl splněn osev obilí, cukrovky, čekanky, ne sázení brambor a setí lnu. Na jednocení cukrovky bylo zajištěno pro státní statky 1687 brigádníků, další pak na výsadbu zeleniny. Hlavní část brigádníků na jednocení cukrovky tvořili žáci zemědělských škol, kteří pracovali na státních statcích celých čtrnáct dní. V průběhu jarních prací se rozvinula soutěž o nejlepší statek, hospodářství, skupinu a četnu, i když zapojení zaměstnanců bylo různé, např. na Vrchlabsku jen asi 20 % zaměstnanců převážně v živočišné výrobě. Traktoristé pracovali na dvě směny, 12–16 hodin denně, a bylo využito agregátů. Většina statků dodržela plánované náklady, někde došlo i k úsporám; překročení nákladů u statků Broumov, Dětenice a Trutnov o 3 až 4 % bylo způsobeno náklady na práci STS.

Státní statky v průběhu prvního pololetí získaly plánovaný počet pracovních sil, ale stav pracovníků se neustále měnil. Nábor pokračoval, protože bylo třeba podstatně zlepšit jejich výběr a kvalitu. Bylo získáno 651 osob, část z nich však byli dočasní brigádníci. Ve špičkových pracích byly zajištěny 14denní brigády a uzavírány smlouvy s obyvateli vesnic na určitou práci. Také ve vedení docházelo ke změnám, např.

263 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1274, 1330; Zasedání KV KSČ 19. 5. 1951, Pochoď, č. 21, 25. 5. 1951.

na státním statku Rokytnice v Orlických horách musel být odvolán ředitel pro velmi špatný vztah k pracovníkům. Velkou pomoc poskytovaly jednotlivým hospodářství patronátní závody, zvláště v pohraničí.

Státní statky v pohraničí i přes výpomoc krmivy z nížinných hospodářství utrpěly ztráty především u hovězího dobytka, vedle úhynu bylo na jaře nutno poslat na jatky větší počet degenerovaných krav. V červnu bylo statkům uloženo, aby zvýšily stavy prasnic na 1504 kusů, aby se tak zajistil dostatek selat. Na stavební investice získaly přes 7 mil. Kčs, ale chyběli stavební dělníci a těžko se získávali i ošetřovatelé prasnic. Vedle zvýšení živočišné výroby bylo uloženo zvýšit produkci technických plodin, lnu, cukrovky. Stále pokračovaly kádrové změny. Přes určité zlepšení práce přetrvávalo množství nedostatků, k jejichž řešení mohla přispět reorganizace řízení na úseku státních statků, která umožňovala větší samostatnost statků v okresech.

Jaro 1951 ukázalo skoro úplnou pasivitu JSČZ, na vesnicích rolníci prakticky o jeho činnosti nic nevěděli. Jeho podíl na organizaci soutěže v jarních pracích byl zcela formální.

JZD a žně

Jestliže průběh jarních prací znamenal jen pomalý růst JZD a jen zčásti se zlepšila práce STS, měly žňové práce „ukázat převahu družstevní velkovýroby“.²⁶⁴ Žňové plány by obsahovaly nejen soupis prací, ale také organizaci práce ve skupinách, odměnu podle PJ alespoň u JZD 3. a 4. typu a zahrnovaly by provedení HTÚP, společné osevy a přechod na vyšší typ družstev. Ke společné práci by vedla zlepšená činnost STS. Tak by se vytvořily podmínky pro vznik nových družstev.

Žněmi se zabývalo zasedání KV KSČ 23. června 1951, které kritizovalo formálnost plánů jarních prací, malou péči národních výborů o zemědělství, jejich nesprávnou praxi, kdy jsou ukládány velké dodávky cukrovky a zeleniny družstvům, která mají nedostatek pracovních sil, a ne velkým rolníkům. Zdůraznilo nutnost všestranné pomoci družstvům, především v organizaci práce, protože funkcionáři družstev neměli zkušenosti s prací na velkých plochách. Hlavní úkoly byly shrnuty do tří bodů: zesílit boj proti vesnickému boháči, zesílit pomoc dělnické třídy vesnici a všestrannou pomoc při zavádění kolektivní práce v družstvech.²⁶⁵ Zasedání ÚV KSČ z konce června rovněž kladlo značný důraz na dobrou přípravu a provedení žní, zlepšení práce STS a uložilo okresním výborům provést kontrolu žňových plánů v okresech, vesnickým organizacím v obcích a stále sledovat postup prací. Dobrá sklizně by znamenala odstranění zásobovacích obtíží.

Důraz, který byl kladen na zlepšení kvality plánů žní a senoseče, se opět nepodařilo naplnit, i když se vyžadovalo zlepšení úrovně plánů především v JZD, kde se tak měla zajistit práce ve skupinách podle norem, řádné odměňování a plné využití lidí a strojů. Ačkoliv 75 % sklizně zůstávalo na soukromém sektoru, rolníci odmítali

264 Zasedání KV KSČ 19. 5. 1951, Pochodeň, č. 21, 25. 5. 1951.

265 Zasedání KV KSČ 23. 6. 1951, Pochodeň č. 26, 29. 6. 1951.

pracovat podle jakýchkoliv plánů. Nepomohlo ani nařízení, že každou sobotu musely okresy podávat hlášení o postupu vypracování žňových plánů a že se prováděly kontroly v JZD a upravovaly celoroční výrobní plány podle upřesňovaných žňových plánů. Plány zajišťovaly využití mechanizace ve prospěch malých rolníků a až v poslední řadě umožňovaly její využití u velkých sedláků. Žňové plány opět v naprosté většině zpracovali pracovníci zemědělských referátů ONV, protože žňové komise nebyly voleny, ale jmenovány a prakticky nepracovaly. *Pochodeň* zveřejnila žňový plán JZD 3. typu Osice na Hradecku, kde byly vytvořeny tři pracovní skupiny a využito práce STS. Na vesnicích však ležela veškerá tíha organizace žňových prací na újezdních tajemnicích. Nepodařilo se zajistit dostatek skladů, ačkoliv zkušenosti z roku 1950, kdy došlo pro špatné uskladnění ke ztrátám, varovaly. Řada skladů nebyla vhodná pro uskladnění obilí, musely při dosoušení vypomáhat cukrovary a lihovary, v okrese Dvůr Králové byly v hospodářských družstvech až 3 m vysoké vrstvy obilí.

V době příprav žní 27. června 1951 přijela na Hradecko delegace sovětských kolchozníků, která pobývala v Československu celý měsíc. Navštívila STS Dobrušku, JZD Červeněves a Heřmánkovice a obec Mokrovousy. *Pochodeň* otiskla jejich názory a rady, jak zlepšit práci na vesnici. Návštěva prý pomohla odstranit názory bývalých vojáků, kteří žili na území Ruska ze první světové války a líčili zaostalost tamější vesnice, a přispěla k založení jednoho JZD, ale nepodařilo se účinně pomoci překonat jeho počáteční obtíže.

Aby se zajistila pomoc pracujících z měst při žních, organizovaly odbory opět dovolené na závodech tak, aby v jednotlivých okresech připadly na dobu žní. Brigády v průběhu žní zajišťovaly akční výbory NF, ale ne všude dobře. Potřeba brigád byla největší už v době senoseče, především v pohraničních okresech, kde hrozilo nesklizení sena, a potom při výmlatu a sklizni lnu. Svaz mládeže organizoval mládežnické brigády na noční výmlat. Organizace brigád trpěla řadou nedostatků, protože družstva nebyla schopna z nejrůznějších důvodů plně využít sobotních a nedělních brigád. V kraji také byl vydán v srpnu zákaz honitby, pokud nebude dokončen výmlat a výkup obilí.

Závěry zasedání KNV požadovaly, aby výmlat obilí byl prováděn přímo z pole a hned byly plněny dodávky, což vyžadovalo podstatné zlepšení práce hospodářských družstev, protože zde vloni musely pivozy čekat řadu hodin na příjem obilí. Obtíže vznikaly i při výmlatu pro slabé napětí elektrického proudu, chyběly transformátory a přípojky. JZD mlátila přímo z pole, aby neměla dvojí práci s uskladňováním obilí. STS však chyběly výkonné mlátičky, takže výkup a výmlat se opožďovaly proti plánu kraje. Na konci září byl výkup obilí splněn na 95 %, u JZD v průměru na 120 %, ale vážil výkup slámy. Tlak na výkup vedl někde k opožďování podmínky, např. na Jičínsku. Soukromí rolníci dávali přednost zajištění obilí pro samozásobení, pak pro výkup. Méně než v loňském roce se konalo slavnostních svozů obilí, které zajišťoval JSČZ, ale prakticky nepracoval.

V červnu proběhly kontroly přípravy družstev na žně ve všech okresech. Hlavním nedostatkem byla opět organizace práce, která probíhala většinou jen ze dne na den, stále pracovní skupiny byly pouhou výjimkou v družstvech 3. a 4. typu, pokud nebyla silně menšinová. Žně znamenaly pro družstevníky velké vypětí. Přes tyto nedostatky

se projevíly výhody sklizně ze scelených pozemků v JZD, i když ke zpoždění sklizně došlo v horských a podhorských okresech, kde se ještě koncem září (např. na Trutnovsku, Vrchlabsku a Žamberecku) sklízeli oves, jinde mák a hořčice. Největší nedostatky se projevíly při sklizni lnu v horských a podhorských okresech, protože družstva soustředila síly na dokončení žní, podmítka a výmlat. Na konci září 1951 byl len sklizen na 85,2 %, ačkoliv vládní usnesení požadovalo ukončení sklizně lnu do 15. září, odsemenění a rosení ze 70 % do 15. října, ale skutečnost byla 18 %. Proto se sklizni lnu zabývaly OK ZVV. Nejhorší výsledky ve žňových pracích vykazovala JZD na Vrchlabsku, kde počátkem října zůstalo v kupách nebo zarostlé v otavě 200 q sena, neposekaný jetel, část byla spálena na poli, 100 ha otav nebylo posekáno, nebylo sklizeno všechno žito, oves a len, prakticky nebyla provedena podmítka a výmlat. Jen částečně a nekvalitně dokončovaly sklizeň v říjnu brigády, především školní mládež. Přitom neprobíhaly přípravy na zimní orbu a setí. Že společná činnost urychlovala práci, o tom svědčí postup rolníků v České Skalici na Jaroměřsku, kde rolníci pracovali v jakémsi „trucidružstvu“, ačkoliv byli proti založení JZD.

V JZD vyšších typů, zvláště v pohraničí, byl naprostý nedostatek pracovních sil, na Žamberecku začali opět družstevníci v některých družstvech pracovat na sklizni individuálně. V horských oblastech připadalo na jednoho člena 15–25 ha zemědělské půdy. Docházelo k paradoxní situaci, že nečlenové družstva, kteří pracovali za hodinovou mzdu v družstvu, byli odměňováni lépe než členové.

Kontrola plnění CVP ukázala, že družstva sama neprovádějí kontrolu celoročních výrobních plánů, zda jsou reálné. V nížinných okresech, kde byla dobrá úroda, byl předpoklad, že se výše PJ dodrží, ale v horských okresech naopak, že většina JZD výši PJ nedodrží. Ukazovalo se, že hodnota PJ byla stanovena uměle, že nedopovídá stavu hospodaření, především výsledky živočišné výroby jsou nižší, než předpokládal plán, protože společné ustájení se opožďovalo a užítkovost zvířat byla malá. Normy byly stanoveny paušálně podle vzorových norem bez přihlídnutí k místním podmínkám, většinou se hodiny přepočítaly na normy a PJ. V družstvech nebyla dobrá pracovní morálka, protože členové nevěřili, že bude dodržena výše PJ na 100 % na konci roku.

I když byla věnována velká pozornost zpracování žňových plánů instruktážemi a vzorovým plánem JZD Osice, ukázalo se, že se jen v malé míře staly prostředkem ke zlepšení organizace práce. Byly poměrně pro tehdejší funkcionáře družstev složité, vyžadovaly se kromě žňových plánů i plány výmlatu, výkupu a podobně. Také špatné počasí koncem července ohrozilo průběh žní, proto ministerstvo zemědělství a výkupu vydaly výzvu k urychlení prací.

Právě nedostatky v organizaci práce, nemožnost utvoření pracovních skupin pro malou členskou základnu a špatné finanční výsledky nepřitahovaly rolníky do družstev.²⁶⁶

K uspořádání žňových prací a výkupu přispěla alespoň zčásti soutěž mezi družstvy, do níž se přihlásilo 215 JZD, ale podmínky projednalo jen 161 JZD. Průběh soutěže nebyl uspokojivý, řada družstev přihlášených do soutěže v loňském roce se soutěže nezúčastnila, v jiných JZD nebyl o soutěž zájem. Jako nejlepší bylo v průběhu soutěže

vyhodnoceno JZD Chotěvice z okresu Vrchlabí, kde soutěžily tři pracovní skupiny a ve společném ustájení bylo 673 kusů krav. Celkovým vítězem se stalo JZD Heřmánkovice na Broumovsku, kde do JZD vstoupili všichni zemědělci, vytvořili tři pracovní skupiny, jednu v živočišné výrobě, a stavební četou a kde dali do pořádku účetnictví.

Pomalý růst nových družstev pokračoval i v letních měsících, kdy určitý vliv na zpomalení měly žňové práce. Posledním měsícem, kdy došlo k výraznějšímu přírůstkem, byl duben. Příčiny byly objektivní i subjektivní. Vedle nedostatků v řízení prací, v pracovní morálce a finančním hospodaření docházelo k chybám v postoji ke střednímu rolníkovi. Vzdělávání velkých sedláků, protože JZD pracovala špatně a nemohla poskytnout dobrovolným pomocníkům z řad nezemědělců žádné výhody a naturálie jako soukromí rolníci. V družstvech se často projevovalo určité sektářství vůči novým členům, členové se nesnažili získat další členy do družstev. Pomoc stranických a státních orgánů, především vesnických organizací a MNV, podceňovala složitost poměrů v družstvech. Celoroční výrobní plány neodpovídaly reálným možnostem družstva, což se odráželo v hodnotě PJ, její čerpání často nesouhlasilo s plněním CVP. V této době se velká pozornost nejrůznějších orgánů a organizací věnovala propagaci nových metod (jen v září 77 besed), od křížového setí až po používání předradličky při orbě, které se někdy vydávaly za samospasitelné, aniž by se řešily základní problémy v JZD. Oddělení JZD prosadila v srpnu proplácení prací v družstvech a došlo ke zvýšení úvěrů pro potřeby družstev, v září pak byly propláceny naturálie na PJ. Také začínající společné ustájení, které mělo zlepšit příjmy družstevníků, přinášelo na druhé straně především ženám značnou dřinu, ačkoliv jedním z argumentů pro založení JZD byl právě slib snížení námahy. Ve skutečnosti v tomto období připadlo na jednu dojičku mnohem více krav než v malém hospodářství a jedinou mechanizaci představovaly vidle, lopata a koš, nemluvě o nízké odměně.

Tyto skutečnosti se odrážely ve stagnaci kolektivizace, protože prakticky nedošlo k rozšíření počtu JZD. Jestliže na konci června bylo v kraji 245 řádně ustavených JZD, pak na konci září jich bylo 256, z toho 73 1. typu (k 29. červnu 74), 70 2. typu (k 29. červnu 74), 103 3. typu (k 29. červnu 95) a 10 4. typu (k 29. červnu 7). Členská základna vzrostla v letních měsících o 491 členů (celkem 14 096 proti 13 605 k 20. červnu). V družstvech tvořili zemědělci asi 50 %, necelou čtvrtinu dělníci bydlící na vesnici a více než čtvrtinu ostatní obyvatelé vesnic pracující mimo zemědělství. Úplná stagnace se projevila v okresech Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nová Paka, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou, kde nedošlo k založení žádného JZD a jen nepatrnému rozšíření členské základny. Také plán přechodu na vyšší typy a rozšíření členské základny se nepodařilo splnit v pohraničních okresech, kde družstevníci získávali jen malé příjmy ze svého hospodaření.

Vnitřní obtíže a nedostatky značně oslabovaly družstva, což se odráželo v tom, že stále většina malých a středních rolníků stála mimo JZD, ale nedostatek pracovních sil vedl k tomu, že v družstvech zůstávali velcí sedláci. Vlivem špatného obsazení oddělení pro JZD na ONV se nedařilo zlepšit organizaci a hospodářský stav družstev. Úroveň CVP, přestože bylo vyškolen 873 instruktorů, neodpovídala výrobním možnostem JZD a družstevníci je většinou ani neznali. Funkcionáři družstev se neřídili

provozními řády, spíše k nim sahalo při sporech mezi družstvem a členy. Více se o ně zajímali soukromí rolníci a využívali rozporů mezi zněním řádů a skutečností v družstvu proti kolektivizaci. Alarmující byly případy nízké pracovní morálky, nedostatku finančních prostředků a někdy přerůstaly vnitřní spory v oslabení společné práce, např. v JZD Heřmanovy Sejfy na Vrchlabsku samostatně hospodařila horní a dolní část obce. Kurzy v Lázních Bělohrad přinesly zlepšení v práci účetních JZD, ale v odměňování přetrvávalo rovnostářství. O řadě nedostatků svědčilo i to, že se množily stížnosti družstevníků na státní orgány, např. z okresu Dobruška bylo zasláno velké množství stížností přímo na kancelář prezidenta republiky.

Rychle rostla zadluženost družstev, nejvíce u 10 JZD 4. typu, která byla ve třetím čtvrtletí zadlužena částkou 30,7 mil. Kčs, sto JZD 3. typu částkou 150,3 mil. Kčs, 74 JZD 2. typu částkou 20 mil. Kčs, 79 JZD 1. typu částkou 7 mil. Kčs a 39 PV JZD 29 tisíci Kčs. Jen u JZD 1. typu byla reálná návratnost, protože skoro polovinu dluhů tvořily investiční úvěry. U JZD 2. typu jen 6 mil. Kčs tvořily investiční dluhy, zbytek (14 mil. Kčs) byl zálohový nebo provozní úvěr a jen stěží se dalo počítat, že by byly splaceny do konce roku, protože v řadě JZD si družstevníci rozdělovali obilí mezi sebe. V JZD 3. typu se ukazovala nereálnost CVP a výše PJ, dosáhlo se nižších výnosů v živočišné výrobě, vyplácela se na PJ záloha 70% a došlo k přeplatkům, nedařilo se splnit dodávky pro volný trh a bylo nutné žádat o konsolidační úvěry. K tomu přistupovala nekvalitní práce STS a vysoké náklady na brigády, protože pracovní morálka v družstvech byla špatná. Největší problémy se projevíly ve čtyřech pohraničních okresech, např. na Trutnovsku ve 3. čtvrtletí byly plněny tržby z živočišné výroby na 42%, z rostlinné výroby na 94%, mzdy a náklady ale stouply na 376% a náklady na práci STS na 324% proti plánu. Ukazovalo se, že až ve čtvrtém čtvrtletí přibydou účty z STS a vyplatí se zálohy na PJ (asi ještě 7 mil. Kčs), budou chybět družstvům finanční prostředky na doplatky za PJ.²⁶⁷ Ve druhé polovině roku vrcholí krize JZD 4. typu Černá Voda na Žambercku, tzv. řecká akce, kde došlo ke ztrátě vyšší než 1,5 mil. Kčs, protože mladí Řekové a Řekyně odešli do průmyslu a staří a nemocní nestačili zvládnout práce.

Nepodařilo se splnit plán provádění HTÚP, oproti roku 1950 postupovalo scelování mnohem pomaleji, ačkoliv se počítalo, že dopomůže k tomu, aby se osev prováděl podle geomomických zásad. Kraj byl rozdělen na tři hlavní typy a sedm subtypů, okresy do tří skupin (nížinné: Hradec Králové, Hořice, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov; podhorské: Dobruška, Dvůr Králové, Náchod, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou; horské: Broumov, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk) a stanoveno procento hlavních plodin v osevních postupech (obiloviny, okopaniny, píce, ostatní). Do konce srpna bylo provedeno 146 HTÚP, z toho v letošním roce 23 (4 neschváleny) a v září probíhalo HTÚP v dalších 5 družstvech a 4 hospodářstvích státních statků. Prováděla se revize HTÚP z roku 1950, celkem v 32 obcích, kde se ukázala řada nedostatků, hlavně na Trutnovsku, a vyhodnocovaly se získané zkušenosti z práce na scelených pozemcích. Zemědělci odmítali HTÚP a ukazovala se slabá příprava vesnice na scelování, protože se nedařilo získat nadpoloviční většinu rolníků a členů JZD ještě před příchodem techniků,

267 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1326, 1328, 1320.

kteří pak sami získávali rolníky, např. v Miletíně, Studenci, Žďáru. Vládní nařízení vyžadovalo souhlas 70% zemědělců, kteří by často byli pro HTÚP, ale báli se, že souhlas znamená vstup do JZD, např. v JZD Bukvice, Habřina, Rožnov se podařilo získat pro HTÚP jen 20 až 40% zemědělců, ale ani jeden nesouhlasil se vstupem do družstva. Výjimkou bylo JZD Lipí na Náchodsku, kde se podařilo získat těsnou nadpoloviční většinu (KK ZVV požadovala jen nadpoloviční většinu) a v průběhu prováděného scelování všichni rolníci kromě jednoho vstoupili do JZD.²⁶⁸

Velcí sedláci po zkušenostech roku 1950 dodrželi osevy a postupovali velmi opatrně při neplnění stanovených úkolů. Některé úkoly však nebylo v jejich silách splnit, i když si často dokázali při žních a jiných pracích zjednat pracovní síly snadněji než JZD. Na zostření postupu proti „kulakům“ působila kritika Otto Šlinga a Marie Švermové na únorovém zasedání ÚV KSČ, že brzdili boj proti „kulakům“. Noviny pokračovaly v kritice velkých sedláků, ať šlo o skutečná provinění nebo jen nedbalost, či byl příčinou nedostatek pracovních sil. Nejčastěji šlo o to, že velcí sedláci krmili mlékem selata, špatně však byly krmeny krávy. Psalo se o otevřených sabotážích, jako železa v obilí, písek v nádržích traktorů, přitom stroje byly ponechány na dvorech bez jakéhokoliv dozoru. Sedláci nesváželi úrodu do stodol, ale nechávali obilí na poli a čekali, až jim STS provede výmlat, což bylo nařízení ONV. Aby se zbavili půdy, prováděli přeměnu orné půdy na louky, protože seno mohli snadněji sklídit a získat peníze z živočišné výroby, nebo půdu zatajovali, aby byli zařazeni do skupiny závodů do 15 ha, kde byly stanoveny nižší výrobní a dodávkové úkoly. MNV často dávaly souhlas k přeměně orné půdy v louky nebo lesní půdu. Staří rolníci nechávali půdu ležet ladem, protože ji nemohli sami obdělat.

Pro zatlačení vlivu „kulaků“ byly doplňovány jejich seznamy, prováděny kontroly plnění výrobních a dodávkových úkolů, stavu dobytka, nesplněné práce prováděly na jejich účet STS, byly jim udělovány pokuty, byli pranýřováni na vyhláškách a probíhaly veřejné procesy a vystěhovávání. Národní výbory používaly především pokut, někde byl zaveden nucený pacht, ale „kulak“ zůstal na vesnici. Jednostranně se viděly potíže při zakládání družstev jen v činnosti vesnických boháčů, ačkoliv ve skutečnosti šlo o celou řadu ekonomických, sociálních a politických příčin, které ve svých důsledcích vedly k úpadku zemědělství, podceňování a podezřívání rolnictva a z toho vyplývajícího poručníkování, které zbavovalo rolníky jejich společenské vážnosti a degradovalo je na nesvéprávnou složku společnosti. Na zasedání KNV v červenci se požadovalo, aby se jim ukládaly tresty na svobodě za sabotáže a reakční činnost a aby byli vystěhováni z obce. Zasedání však požadovalo i zlepšení práce v družstvech, aby se rolníci získali názorným příkladem.²⁶⁹

Protože valné hromady JZD v únoru až dubnu neřešily vyloučení „kulaků“ z družstev, novou příležitost dávaly nyní kontroly hospodaření JZD, neboť ta se většinou stavěla proti přechodu na vyšší typ. Ačkoliv národním výborům bylo uloženo provádět kontroly dodávek vesnických boháčů, aby odevzdali prakticky veškeré obilí, právě v nejproduktivnějších okresech byla kontrola značně benevolentní, protože místní

268 Tamtéž, k. č. 1327, 1330; *Náš kraj*, 1951, roč. 3, č. 18, 19.

269 *Náš kraj*, č. 13, 9. 7. 1951.

funkcionáři znali skutečné možnosti i těchto svých spoluobčanů. Jedním z opatření, které mělo oslabit velké sedláky, bylo odebrání dřevěných bud pro prasnice, které dostali přiděleny od ministerstva zemědělství v letech 1947 a 1948 do tehdejších družstev. Rovněž měli být do JZD přesunuti plemenní kanci. Část okresů toto opatření odmítala, ale KK ZVV na svém usnesení trvala, i když šlo o často už o značně zchátralá zařízení.

O zostření „třídního boje“ svědčila řada procesů, např. na Hradecku se sedláky ze Svobodných Dvorů, kteří byli obviněni, že spolu se zaměstnanci hospodářského družstva a Masny rozkrádali maso, soud s velkým rolníkem Smolíkem z Bílska, jenž byl za neplnění dodávek odsouzen na 6 let vězení, nebo sedlákem Ehlem z Kvasin za krádež ovsa, Horákem z Černilova a Černochem z Chotělic.²⁷⁰

Postup proti „kulakům“ musel být prosazován shora, byl značně problematický, protože např. na Jičínsku, kde byly rolníkům pro neplnění dodávek odňaty veškeré výhody včetně domácích porážek, hrozilo, že se rolníci sjednotí s „kulaky“ proti státním orgánům. Nedostatek pracovních sil u velkých sedláků se prohloubil na podzim 1951, protože po zrušení táborů nápravných prací v polovině roku se hledala cesta, jak postihnout „kulaky“, v nichž se spatřoval hlavní nepřítel JZD. Ministr obrany Aleš Čepička povolal „politicky závadné osoby a osoby štítící se práce“ ve věku 17 až 60 let na zvláštní cvičení, a to bez ohledu na to, zda šlo o vojáky v záloze, bez možnosti odkladu a zdravotního stavu. Plán počítal s 12 000 „kulaků“, ale k 1. prosinci 1951 nastoupilo jen 2400 osob. Vznikly tři „kulacké“ PTP („pomocné technické prapory“, číslo 63–65 PTP). Tito „černí baroni“ byli zrušeni až v roce 1953.

Poněvadž se růst nových JZD opožďoval v severovýchodních Čechách za celostátním průměrem, zvláště pokud šlo o JZD s rozoranými mezemi, rozhodl KV KSČ dohnat toto opožďování.

V září začaly agitační neděle. V obcích se tvořily agitační kolektivy a dvojice agitátorů vedle výkupu projednávaly s rolníky rozšíření členské základny, založení družstva, provedení HTÚP a společné podzimní práce. Na vesnicích se rozšiřovaly bleskovky, hesla, plakáty, instalovaly se propagační a soutěžní tabule, využívalo se místního rozhlasu a vesnických novin. V agitačních kolektivech byli kromě funkcionářů z vesnic zástupci patronátních závodů, důvěrníci OK ZVV, zaměstnanci ONV a STS. K agitaci do JZD se využívalo dožínkových slavností, které ukazovaly výsledky družstev, propagovaly nové metody, soutěžení, HTÚP a plnění dodávek. V srpnu se v *Pochodní* objevil článek, že agitaci pro JZD je třeba vést v duchu: „kdo je proti JZD, chce návrat k roku 1939, k Mnichovu a okupaci“, což znamenalo zjednodušení problémů, před nimiž další rozvoj kolektivizace stál.

STS a státní statky při žních

STS po špatné práci v roce 1950 dostaly úkol provést 60 % sklizňových prací. V červnu 1951 projednaly rady a pléna ONV přípravu STS na žně, především stav kádrů, strojů

270 Pochodeň, 1951, č. 28, 29, 31, 36, 37; Pochodeň, 1952 č. 5.

a smluvní zajištění prací. STS po splnění plánu jarních prací zaměřily svoji pozornost na uzavírání smluv na sklizňové a posklizňové práce. To však postupovalo velmi pomalu, přestože např. plán výmlatu a výkupu měl být splněn za šest týdnů.

Před STS stál úkol sklidit obilí z 52 429 ha, tj. z 53% plochy JZD a soukromých rolníků, ale v červnu bylo uzavřeno jen 67% smluv. Do konce června bylo smluvně zajištěno sekání obilovin na 80,2%, podmítka na 70,4%, výmlat na 36,4%. U JZD 1. typu jen 16 ha sekání a 613 ha podmítání, u JZD vyšších typů 10 679 ha sekání a 8515 ha podmítání. Největší počet smluv uzavřely STS v okresech, kde bylo nejvíce JZD s HTÚP (pohraničí), nejméně smluv bylo podepsáno v okresech Hořice, Jičín, Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. V červnu proběhla v okresech kontrola přípravy STS na žně. Ukázaly se nedostatky v plnění oprav traktorů, hlavně značky Fordson, které byly určeny na výmlat, a STS vykoupily asi 55 elektrických motorů pro pohon mlátiček. Náhradní díly chyběly spolu s kabely a řemeny k mlátičkám, část vykoupených vazačů se musela rozebrat na součástky, chyběly motouzy. Pro žně bylo připraveno 830 vazačů za traktory a 13 kombajnů (7 na státních statcích, 6 v JZD) s denním úkolem 5 ha. Další samovazy a žací stroje vlastnily státní statky, JZD a soukromí rolníci. Výmlat byl ohrožen tím, že STS vlastnily jen málo mlátiček o vyšším výkonu. Pro pohraniční okresy chyběly trhače lnu, na plochu 3600 ha bylo k dispozici jen 46 trhačů, takže zůstávala nezajištěna plocha 1020 ha lnu. STS neměla stále dobudována střediska, kde by se traktoristé ubytovali, stravovali, uskladnili stroje, a traktoristé odmítali za těchto podmínek pracovat.

V červnu se konala ve Dvoře Králové konference nejlepších pracovníků STS z celého kraje. Zde zazněla řada stížností na malou pomoc národních výborů, špatné vybavení stanic, na JZD, která odmítají STS, protože prý je „vyžírají“ cenami za polní práci. Když ale probíhají žně, ONV a OV KSČ intervnují, aby traktoristé přešli pracovat jinam, než to ukládal plán, a často se ozývají výhrůžky kriminálem, když se práce nezvládne. Zazněly zde stížnosti na HTÚP, která nebere ohled na využití strojů, na neplánovitost oprav, na zcela nepatrný vliv JSČZ, na špatné dodávky náhradních dílů, často nepotřebných, nedostatečnou péči o vedení pracovních výkazů, odměňování v dílnách hodinovou mzdou, těžké prosazování agregátů, protože prý berou lidem práci.²⁷¹

V této době zápasilo zvýšení mechanizace s malým zájmem strojírenských závodů jednak pro určité podceňování zemědělských strojů, jednak pro řadu úkolů, které strojírenství muselo zabezpečovat. Převládaly potažní stroje pro soukromníky a JZD 1. a 2. typu, zatímco JZD 3. a 4. typu s HTÚP požadovaly zcela jiné stroje pro rostlinnou a živočišnou výrobu, takže část zemědělského nářadí zůstávala ve skladech Agrostroje. Jen zčásti vyhovovaly dodávané traktory, které ve větší míře nahrazovaly dřívější potahy. Protože domácí výroba nevyroběla potřebné stroje, dodával potřebnou mechanizaci Sovětský svaz, kde však někdy byly stroje konstruovány pro jiné půdní podmínky, např. u pluhů. Právě rok 1951 ukázal nutnost zahájit vývoj a výrobu zemědělských strojů pro velkovýrobu.

Bolestivým problémem v STS byl nedostatek kvalitních pracovníků na všech úsecích od vedoucích pracovníků až po opraváře. Na konferenci nejlepších pracovníků

271 STS měly k dispozici 809 traktorů, z toho 19 pásových, stále však řady typů Zetor 15 HP – 55, jiné do 15 HP – 99, Zetor 25 HP – 199, jiné do 25 HP – 82, Škoda 30 HP – 283, jiné do 30 HP – 15, ostatní nad 30 HP – 72. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1330.

zazněla kritika na referáty pracovních sil, že „považují STS za smetiště okresu“, kam umísťují nejhorší pracovníky. Tíživý byl nedostatek opravářů, chyběli i na střediscích, takže traktoristé se museli vracet na opravy do stanic. Nedoceňovaná byla práce dispečerů, ačkoliv ti mohli operativně přemísťovat stroje v okrese. Pro druhé směny chyběli opraváři-vazačáři a mlátičkáři. Trval vliv velkých sedláků na traktoristy, problémy byly s alkoholismem a organizace strany a ROH nepracovaly vždy tak, jak to vyžadovaly složité poměry tohoto období. Koncem srpna byl zpracován na zemědělském referátu KNV návrh vybudovat kádr pracovníků STS, protože u většiny pracovníků byly morální a odborné nedostatky. Především to byla neznalost zemědělské práce a malá osobní zodpovědnost, protože většina pracovníků byla mladých. Sotva se je podařilo zapracovat, odcházeli na vojnu (např. na podzim 1951 330 pracovníků) a čas to se už do STS nevraceli. Odbory pracovních sil prováděly nábor z řad vojáků končících prezenční službu, aby se vytvořily podmínky pro propuštění špatných pracovníků. Na místa opravářů měli být uvolněni zaměstnanci z komunálních a národních podniků, které se měly podílet na opravách zemědělských strojů, zvláště ty podniky, které předčasně splní plán výroby.²⁷²

STS nezajistily provedení senoseče v pohraničí, koncem srpna jen na Vrchlabsku zůstalo neposečeno 194 ha luk. Ve žních se nepodařilo využít všech strojů, protože část vykoupených strojů zůstala u velkých sedláků. Traktoristé dávali často přednost práci u velkých rolníků buď proto, že ti je získali úplatky, nebo z toho důvodu, že mohli pracovat na větších celcích. Na Jičínsku SNB hlásilo značné nedostatky v práci STS, jako byla špatná kvalita práce, na Královéhradecku nebyly opraveny samovazy, traktoristé odmítali provádět podmínku v noci, i když se hlásili brigádníci, a podmínka se opožďovala. Na Novopacku museli traktoristé čekat na přidělení práce, na Rychnovsku JZD obsekalo pole, ale na posekání čekali 14 dní, opravy byly prováděny neodborně, krajská opravna špatně opravila mlátičky a často se k jejich pohonu používalo slabých traktorů 15 HP a silné svázely dřevo. To se odráželo ve ztrátě důvěry rolníků v STS. Do kraje byly přiděleny sovětské kombajny, ale nebyli zajištěni instruktoři, kteří by zaškolili posádky kombajnů, přidělení kombajnu S-6 na Vrchlabsko neodpovídalo charakteru zdejších polí. Nepodařilo se ve větším měřítku zorganizovat práci na dvě směny a nebyly plněny stanovené denní normy. Protože JZD neobsekala včas obilí, vyjížděli traktoristé do neobsekaných polí, aby zabránili přezrání obilí, např. na Trutnovsku; na scelených polích nebyly odstraněny kameny z rozoraných mezí, což vedlo k ničení pluhů a bran.

Nepodařilo se skloubit plány STS a JZD, družstva uzavírala smlouvy s STS, i když měla vlastní stroje, ale využívala je na jiné práce a odmítala je předat do STS. Špatná práce STS vyplývala někde z toho, že nebyla provedena HTÚP a pozemky byly značně roztržštěné. STS Hradeckého kraje neplnily plánované úkoly a kraj se dostával na poslední místo v republice. Také hospodářské výsledky STS byly slabé. Nedostatky v jejich práci posilovaly odpor proti JZD a myšlenky kolektivizace vůbec. Ani JSČZ nepřispěl k uzavírání smluv se stanicemi, aby se zlepšilo plánování práce.

Státní statky zvládaly žně za pomoci brigád, kterých často nebylo odpovědně

využito. Většinou se nepracovalo podle žňových plánů, zčásti i vlivem nepříznivého počasí. Nepodařilo se plně využít mechanizace, na hospodářství byl odpor proti soustředění strojů do středisek, nepodařilo se zorganizovat práci po četách a podle norem, takže trvala hodinová mzda. Také výnosy se značně lišily. Na statcích se relativně nejvíc využívalo tzv. pokrokových metod, křížového setí, jarovizace, výsadby letněných brambor apod., aniž by se vyhodnocoval jejich výsledek. Hlavním úkolem zůstávalo zvýšení produktivity práce, protože výrobní úkoly se zajišťovaly bez ohledu na výši nákladů. Tyto problémy projednávala v září krajská konference pracovníků státních statků, ale velmi slabá diskuze se zaměřila jen na problémy výroby. Velké ztráty měly statky u pěstování lnu, kde koncem září dodaly jen 10 vagonů lnu místo 710 q, místo 4 vagonů semene jen 27 q, takže na dokončení sklizně bylo nutno organizovat brigády, aby se neopakoval rok 1950, kdy na Vrchlabsku bylo velké množství lnu spáleno. STS nestačily len sklízet, chyběly drhlíky a dokončení sklizně postupovalo velmi pomalu a na úkor kvality. Statky získaly veliké množství brigádníků, např. z Úpolenu, Texlenu až sto denně. Žamberk měl sklízet 250 ha lnu do 5. října, na Rychnovsku nastoupilo na sklizeň lnu 3000 brigádníků, pomoc potřebovaly Broumov a Náchod. Dobrý průběh sklizně byl v okresech Dvůr Králové, Hořice a Náchod. Špatné výsledky vykazovaly státní statky na Dobrušsku. V řadě případů byly stroje statků nepoužitelné, protože zůstaly přes zimu venku, nebo stroje chyběly, protože hospodářství přejímala půdu bez strojového vybavení, a chyběly i opravy, takže statky získávaly potřebné součástky od STS, kde jich však byl také nedostatek.

Na státní statky byly kladeny vysoké úkoly v živočišné výrobě, v létě dostaly úkol zvýšit stav prasnic o 1500 kusů, přičemž stavby a adaptace se měly zajistit brigádami z řad techniků a úředníků a nábořem na vesnicích. Statky nebyly schopny plnit dodávky hovězího masa, protože musely přejmout brakové krávy z JZD a předat jim 150 chovných jalovic. KK ZVV musela v polovině července souhlasit se snížením dodávky jatečného skotu u státních statků z 264 000 kg na 164 000 kg a rozdíl se uhradil z krajské rezervy, protože v kraji se v druhém čtvrtletí vykoupilo více masa, takže dodávky byly asi o jeden měsíc napřed, než stanovil plán. Státní statky musely dodat několik desítek krav pro chovy na Slovensku. Statky se snažily v osmi hospodářstvích provést scelení svých pozemků, ale zemědělci odmítali výměnu pozemků. V pohraničí, např. na Žamberecku, protestovaly ONV proti nereálným úkolům, které byly státním statkům určovány.

Výsledky ve žních opět ukazovaly, že státní statky zatím nemohou plnit úkol být vzorem velkovýroby pro soukromé zemědělce.

Stav živočišné výroby

V letních měsících 1951 se přes určitý vzestup počtů skotu nedařilo plnit plán, hlavně v pohraničních okresech, např. na Žamberecku chybělo 1000 kusů skotu, krav 629 kusů. Rovněž na Trutnovsku poklesly značně stavy krav, ale rostly naopak stavy prasat, na Trutnovsku až o 305 %, prasnic o 290 %, což bylo způsobeno vlivem cenové politiky zaměřené na zlepšení zásobování masem, vlivem návyku osídlenců z nížinných okresů a tím, že velká část Krkonoš byla vyřazena z normálního hospodaření

rekreačními objekty. Zde byla také zabíjena telata vhodná k chovu místo toho, aby se použila k doplnění stavu. Pro nedostatek vhodných objektů a lidí se nemohl realizovat návrh na zřízení okresních teletníků v těchto okresech. Proto se znovu jednalo o přesunu krav z nížinných okresů do horských, např. z okresu Nový Bydžov na Trutnovsko, ale ONV se výkupu krav bránily, že nebudou splněny dodávky mléka. Určitou náhradou se měl stát chov ovcí, do kraje jich bylo dovezeno 450 kusů, ale JZD neprojevila o jejich chov zájem, spíše některá hospodářství státních statků, místo chovu skotu. Přitom se počítalo, že si JZD právě splněním úkolů v živočišné výrobě zajistí hodnotu PJ. Plně se již osvědčila inseminace krav, kde se nedostatky projevily jen v pohraničí, takže kraj se v jejím zavádění umístil na prvním místě v republice.

Největší potíže se projevily v poklesu dodávek mléka, které byly začátkem července plněny v kraji na 88,4%. V srpnu se v okresech Chlumeck nad Cidlinou, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou, kde byl pokles dodávek největší, konaly aktivity, kde se apelovalo na rolníky, aby plnili stanovený úkol, protože ohrožují zásobování měst a především děti. V září byly dodávky mléka splněny na 93,1%, nesplnili soukromí rolníci, protože nebyly dodrženy plánované stavy krav, byl nedostatek krmení a krávy byly využívány k tahu.

Soutěž v živočišné výrobě v JZD byla zcela nepřehledná a prakticky nepomáhala plnit dodávky. Příčinou bylo i to, že ve stájích naprosto převládala těžká a namáhavá ruční práce, chyběla jakákoliv mechanizace krmení, napájení, vyvážení chlévské mrvy a dojení.

Východisko se vidělo v urychlení společného ustájení, zvláště tam, kde byly adaptovány stáje a vlastní svod dobytka se oddaloval. Potvrzením toho byly dodávky z pohraničních okresů, kde bylo nejvíce společných stájí, a neplnění v nížinných okresech, kde převládaly soukromé stáje. Přitom se však nebralo v úvahu, že v pohraničí dostala JZD poměrně nižší úkoly, aby mohla získat finanční prostředky z prodeje na volném trhu.

V kraji bylo od listopadu 1950 do konce září 1951 započato 261 adaptací kravínů pro 9321 kusů krav a skončeno bylo 209 kravínů ve 120 JZD pro 6965 dojníc, ale ustájeno bylo jen 5718 dojníc. V témže období začala výstavba typových kravínů pro 1340 dojníc, dokončeny byly 3 pro 270 kusů, ale ustájeno bylo jen 170 krav. Náklady na ustájení jedné dojnice činily až 20–25 000 Kčs u novostavby a 8000 Kčs u adaptace. Poměrně vysoké byly poskytnuté státní podpory, které u nákladu 3000 Kčs na ustájení jedné krávy tvořily 20%, u nákladu 2500 Kčs 25%, u nákladu 1000 Kčs 60%, u novostaveb u 8000 Kčs 10%, u 4000 Kčs 25% celkových nákladů. Prasníc bylo ve společném ustájení 968 ks, vepřů 2953 ks, telat 1600 ks a mladého skotu 2901 ks. Z 91 adaptací pro mladý dobytek bylo skončeno 79, ze 70 adaptací pro prasnice dokončeno 69, ze 47 vepřinů dokončeno 39. Pro ustájení ovcí byly dokončeny jen 3 adaptace v okrese Broumov a Trutnov a místo 2000 ovcí bylo ustájeno jen 194 kusů.

Pod plánem bylo plnění adaptací kravínů v okresech Dvůr Králové, Hořice, Náchod, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk, překročeno bylo naopak v okresech Broumov, Dobruška, Hradec Králové, Jičín, Nový Bydžov a Vrchlabí. Jen na 24% bylo plněno společné ustájení prasníc, neplnil žádný okres, protože JZD raději společně ustájila vepře. Na výstavbě se podílely patronátní závody, poměrně malý byl podíl

organizací NF. ČSM obdržel od ministerstva zemědělství 20 000 Kčs, aby zajistil výstavbu silážních jam, ale tento úkol nebyl plněn. Hradecký kraj se ve společném ustájení řadil na 2. až 4. místo v republice.

V době žní se adaptace zpomalily, nebo úplně zastavily. I po skončení adaptací družstevníci oddalovali svod dobytka, např. na Jičínsku bylo dokončeno 5 adaptací, ale bylo v nich 10 krav, na Hradecku v JZD Skalička a Svinary také nesvedli krávy. Ukazovalo se, že svody dobytka bude nutno připravit, protože členové družstva se obávali poklesu svých příjmů při společném ustájení. Ustájení také vyžadovalo značné náklady, i když zde byly velké rozdíly, např. v JZD Dolany 700 Kčs na jednu dojnici, v JZD Hořičky 6000 Kč.²⁷³ Rozestavěné adaptace měly být dokončeny do konce října a důraz byl kladen na zajištění dostatku krmiv.

Průběh výkupu obilí

Protože na jaře 1951 byly opět obnoveny lístky na mouku, chléb a pečivo, neboť se podstatně zvýšil dovoz potravin (v roce 1937 činil 13% celkového dovozu, v roce 1951 29%, u obilí vzrostl 10krát, u másla 26krát), byl velký důraz kladen na splnění výkupu obilí. Dodávkové úkoly proti roku 1950 byly u většiny zemědělských produktů vyšší, např. u pšenice o 9,1%, u žita o 1,1%, u ječmene o 11,6%, u brambor o 9,6%, u cukrovky o 16,9%, u mléka o 19,6%, u vepřů o 9,3%, u skotu o 22,2%; menší byly jen u ovsa o 9% a olejnin o 10,4%. Tato tendence zvyšování dodávek cukrovky a živočišných produktů stále trvala. Od 1. července 1951 byl omezen volný trh (hlavně u masa a tuků), zvýšily se v něm ceny potravin i průmyslového zboží a snížily se samozásobitelské dávky pro rolníky. Jako příčina se uváděla sabotáž velkých rolníků v plnění dodávkových úkolů, což obrátilo značnou část městského obyvatelstva proti nim.

Krajský plán výkupu počítal, že budou organizovány hromadné a hvězdicové svozy přímo z polí a od mlátiček do 14 dnů po výmlatu. Termíny určily jednotlivé ONV, které přijaly opatření k zajištění výkupu u velkých sedláků a neplničů. Do 15. července 1951 se s těmito plány rolníci a JZD seznámili na veřejných schůzích za účasti zástupců MNV a hospodářských družstev. Výkup nejprve proběhl ve vnitrozemských okresech (Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov), pak podhorských (Dobruška, Dvůr Králové, Náchod, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou) a nakonec v horských (Broumov, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk). Okresy organizovaly soutěž o nejrychlejší výkup a hospodářská družstva měla pořídit seznamy neplničů a o neplnění informovat dělníky na závodech. MNV dostaly za úkol zajistit výmlat i v noci za pomoci svazáckých brigád. Současně byla zahájena soutěž s krajem Pardubice o rychlejší splnění výkupu, kde se jedenkrát za měsíc prakticky registrovaly výsledky, počet hromadných svozů a nočních výmlatů. Dodávka 300 vagonů obilí za kraj se považovala za splnitelnou nejdéle v průběhu prvního týdne v září.

Vlastní průběh výkupu však postupoval po krátkém dobrém začátku, kdy

273 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1327, 1330; Náš kraj, 1951, č. 10, 19; 10 let JZD, s. 199.

především plnila dodávku JZD, velmi pomalu. Už samotné hromadné svozy, které měl organizovat JSČZ, neprobíhaly v takové míře, jak se předpokládalo. Na začátku srpna vyhlásil referát vnitřního obchodu soutěž všem referátům KNV „o nejrychlejší, nejúčinnější a nejlepší pomoc při výkupu“ žita, pšenice, ječmene a ovsa, kterou měla vyhodnotit odborová organizace. Garantem výkupu byly organizace strany a MNV, které měly zajistit výmlat nejprve u velkých sedláků s využitím jejich mlátiček, pokud jim zůstaly, a mlýny neměly mlít obilí bez předloženého potvrzení o splnění dodávky, což se však nedodržovalo. Výkup byl spojován s udržením míru a byl chápán jako politická záležitost.

Výkup pak pokračoval pomalu, a proto se KV KSČ a KNV rozhodly dohnat zpoždění kraje za celostátním průměrem. V polovině září splnily dodávky obilí jen okresy Dvůr Králové, Hradec Králové, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou, největší opoždění měly okresy Hořice, Jičín a Nový Bydžov. Tam byly poslány o sobotách a nedělích dvojice (jeden funkcionář a jeden dělník), aby docílily urychlení dodávek. Na Vrchlabsku splnila dodávky JZD 3. a 4. typu. Na Hradecku vyvolal tlak na splnění dodávek protikomunistické nálady, prý je to horší než za Němců. V okresech kraje se agitace za splnění výkupu zúčastnilo o sobotách a nedělích přes tisíc agitátorů a rolníci se obávali, že se budou opakovat násilné akce z roku 1949. Mnozí rolníci obviňovali komunisty, že od nich neočekávali takové jednání vůči sobě. Krajský výbor na svém zasedání 11. srpna 1951 kritizoval pomalé tempo výkupu, ale varoval před pouhými administrativními opatřeními, např. v okrese Žamberk bylo přijato provolání OV KSČ, OAV NF a ONV, že když zemědělec neprovede podmínku do tří dnů, provede ji STS na jeho účet, okresy vyhlášovaly pracovní povinnost apod. KV KSČ žádal jednání a vysvětlování významu dodávek obilí.

Největší obtíže se projevíly v okresech Broumov, Dobruška, Jičín, Nový Bydžov, Trutnov a Žamberk. Do okresu Jičín byli vysláni instruktoři do 31 obcí, aby urychlili výmlat a výkup, mlátilo se i v noci, ale výsledek byl jen malý, docházelo k odporu a výhrůžkám ze strany rolníků. Na Jičínsku utíkali rolníci do polí, zavírali domy a nechodili na žádné schůze. Ukazovalo se, že Jičín splní dodávky jen na 85 %, také Nový Bydžov nemohl splnit na 100 %. JZD plnila své úkoly na 200 %, i když v pohraničí, např. na Broumovsku, zůstalo někde obilí na polích, na okrese Dvůr Králové byl vydán zákaz honiteb, protože členové JZD byli místo na poli na honu. Na Novobydžovsku se ukázala nereálnost výše dodávek u velkých rolníků, protože úřední výmlat byl nižší, než byly dodávkové úkoly. Zde působily i škody zaviněné krupobitím, které zasáhlo Jičínsko a Novobydžovsko, i když rolníci se snažili využít následků k co největšímu snížení dodávek. V řadě okresů se do obcí rozjela Lidová milice, aby působila na splnění výkupu. Na Žamberecku nemohli rolníci a JZD splnit výkup, protože si na jaře vypůjčili 260 q ječmene, který zkrmili, a nebyli nyní schopni ho vrátit. Agitace se zaměřila nejen na soukromé rolníky, zvláště velké, ale i na JZD, kde měli přebytky. Pokud rolníci a JZD nesplnili, žádalo se alespoň náhradní plnění. Někde se přesvědčovací akce zvrhly na žebrání.

Přítom ceny obilí dodaného nad stanovenou dodávku byly poměrně vysoké a výhodné, stejně jako ceny za nadsmluvní dodávku vepřového masa, což vedlo ke snaze ponechat si dostatek krmiv. Další výhodou byla protidodávka 50 kg otrub

na 1 q nadsmlavního obilí. Rolníci však chtěli mít rezervu na zimu, kdy prý zase budou různé závazkové akce. Zpomalovalo se tempo podmínky a hrozilo, že se opozdí setí ozimů, protože hlavní věcí se stal výmlat a splnění výkupu.

Opožďoval se přesun mlátiček STS do horských okresů, protože byl nedostatek trailerů, kterých STS potřebovaly 20–30 kusů. Rychlý výkup vyžadoval brigády na přehazování obilí v prozatímních skladech, kde docházelo často k jeho znehodnocování zapářeními. Výmlat se opožděval i pro nízké napětí, což stěžovalo noční výmlaty.

Složitost výkupu vyplývala z toho, že předpisy dodávek velkých sedláků nebyly vždy reálné, že dodávky se vztahovaly i na zemědělce s výměrou do 2 ha, což dříve nebylo a ještě pobírali lístky na chléb a mouku, na Jičínsku a Novobydžovsku došlo ke ztrátám krupobitím (Jičín nedodal 190 vagonů obilí a Nový Bydžov přes 200), rozpisy neodpovídaly reálným možnostem okresů (Hradec Králové a Jaroměř vysoké úkoly u pšenice, Náchod a Hořice zase nízké), v horských okresech se výmlat opozdil pro malou pohotovost STS, výmlat zajišťovala řada funkcionářů, což někdy vedlo k chaosu, výmlat u boháčů probíhal až nakonec, protože STS mlátily nejprve u JZD, ale úředních výmlatů se používalo poměrně málo a také členové OK ZVV nebyli vždy vybráni z řad nejlepších funkcionářů a dělníků. S úkoly se vyrovnala JZD, která měla nižší dodávky. Agitační dvojice usilovaly o zajištění 100% výkupu u rolníků.

V polovině října ustrnulo plnění výkupu na 96%, skutečnost byla ještě o něco nižší. Okresy se zaměřily na „vyčišťování“ smluv, náhradní plnění, nadsmlavní výkup, v okresech Dobruška, Hořice, Jičín, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou probíhaly kontroly u „kulaků“ a na všechny rolníky se vyvíjel nátlak, aby splnili své povinnosti. Nejlépe splnily úkoly okresy Náchod (116,8%), Nová Paka (104,8%), Hořice (103,5%), na posledních místech zůstala desátá Dobruška (98,2%), pak Broumov (94%), Žamberk (92,8%), Jičín (84,9%) a poslední Nový Bydžov (84,6%). Přitom rada ONV v Novém Bydžově přijala k zajištění výkupu 33 usnesení, z nichž velká část nebyla splněna a důsledně kontrolována. Kraj se v říjnu při plnění výkupu obilí dostal na poslední místo v republice.

Zasedání KV KSČ v lednu 1952 vidělo hlavní nedostatek v nízké úrovni stranické práce, i když konstatovalo, že hlavním úkolem v roce 1950 byla přestavba průmyslu, zejména rozvoj těžkého průmyslu, a že v zemědělské výrobě a výkupu došlo k značnému zvýšení úkolů proti roku 1950. Plán byl nakonec splněn v rostlinné výrobě na 101%, ale výkup obilí jen na 97,7%. Právě při žních a výkupu byla hodnocena organizační práce jako nedostatečná, ačkoliv se objektivní situace v tomto období nebrala plně v úvahu.²⁷⁴ KNV viděl příčinu nesplnění v podcenění rozpisu zemědělské výroby na rok 1951, což se prý muselo odrazit v nemožnosti splnění výkupu.

V průběhu žní a výkupu se dále zостřil postup proti velkým rolníkům, i když v druhém čtvrtletí roku byly uděleny tresty především za nesplnění dodávek mléka, např. v hradeckém okrese jich bylo proto potrestáno 28 a 4 za jiné hospodářské delikty. Hlavním trestem byly peněžité pokuty, protože trest odnětí svobody by znamenal neobdělání půdy, to byl i následek trestu propadnutí majetku, proti čemuž byly národní výbory. Zatím se však nedařilo oddělit „kulaky“ od malých a středních

274 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1293, 1327, 1328; Pochodeň, č. 3, 1952.

rolníků. Na Hradecku a Jičínsku bylo uděleno nejvíce trestů, ale často bez třídního hlediska, nebo tresty ostatní rolníci odmítali, protože byly uděleny za nesplnění jedné plodiny, i když v jiných úkolech rolník přeplnil dodávku. Například desetihektarový rolník nedal celý předpis pšenice, zato předal o 4 q vepřové maso, přesto mu byl obstaven plat, nebo 5ha rolník Štěpánek z Košíku nedodal 48 l mléka a dostal pokutu 2000 Kč. Jindy byly tresty naopak neúměrně nízké. Na okresech Hořice a Nová Paka bylo uděleno množství neúměrných trestů, že referát výživy KNV jen v říjnu dostal přes 500 odvolání. Na národních výborech, kde byl předsedou zemědělec, byla snaha neplnění nehlásit, nebo MNV doporučoval příznivé vyřízení, když se rolníci odvolali. Za druhé čtvrtletí bylo v létě 1951 za přestupky v zásobování potrestáno 674 osob, z toho 452 malých a středních rolníků, což odporovalo smyslu zákona. Právě zde byla možnost dodatečného splnění, zastavení řízení nebo pouze použití veřejného pokárání.

Bezpečnost „zjišťovala“ dodávky sněživého obilí od „kulaků“, byly případy seřizení mlátiček, aby obilí šlo do zadiny a mohlo být zkrmováno, nebo se převáželo obilí do sousedních vesnic, aby se zakryl skutečný výnos. Vysílání Svobodné Evropy chválilo rolníky z Novobydžovska, že neplní stanovené dodávky. Kontroly u kulaků, aby se odčerpalo veškeré obilí kromě osobní spotřeby a obilí na osev, se nesetkaly vždy s dobrým ohlasem ostatních zemědělců. V srpnu se konal proces s vesnickými boháči z Plačic pro sabotáž dodávek, spolčování proti republice, ale v tisku a u soudu bylo více zdůrazňováno jejich chování v období buržoazní republiky, kdy u nich čeleď pracovala za pár korun a mizernou stravu.²⁷⁵ Na okrese Nová Paka bylo 16 největších neplničů potrestáno vysokými pokutami od 20 do 100 000 Kčs. Zkušenosti však ukazovaly, že vysoké tresty srážejí ostatní rolníky dohromady a nepomáhají jejich získání do JZD. Začátkem října proběhl veřejný proces v Nové Pace proti Josefu Machytkovi z Chotce a Josefu Novotnému z Újezdu Svatojánského, kteří vlastnili usedlosti větší než 18 ha, pro sabotáž a byli odsouzeni na tři a dva roky vězení a propadnutí majetku. Průběh procesu ukázal, že v těchto obcích se nepodařilo přesvědčit rolníky o jejich vině, i když ve městech byly uloženy tresty přijaty se souhlasem. Také proces proti Václavu Kobrovi, který vystupoval proti JZD, měl působit na přizvané členy JZD Slemeno a další předsedy JZD a místních organizací KSČ z okresu. V Jaroměři se konal proces proti Václavu Merklovi, který sice splnil dodávky, ale ponechal si velké množství zásob, což rolníci považovali za nepatrné provinění. Procesy ukazovaly, že naprostá většina rolníků vidí v procesech jen nátlak na urychlené založení JZD, že obvinění se dostávají do role mučedníků, že se těžko řeší majetkové věci, protože manželky odsouzených vlastnily obvykle polovinu hospodářství. Přitom už v dubnu bylo připraveno vyloučení dětí sedláků ze středních zemědělských škol, ale protože bylo „politicky nedostatečně připraveno“, bylo odloženo. Varováním pro sedláky byly v první polovině roku 1951 procesy se spisovateli – ruralisty, kteří čerpali své náměty z vesnice, a katolickými autory. Bylo odsouzeno 14 umělců a agrárních odborníků.

275 Tamtéž, k. č. 1293; Pochodeň, č. 33, 17. 8. 1951.

V červnu 1951 připravilo ministerstvo 13 procesů s rolníky s výměrou 20–50 ha a s příslušníky bývalé agrární strany. Součástí rozsudků v těchto případech bylo zabránění majetku a vysídlení rodiny. Současně ministerstvo spravedlnosti, národní bezpečnosti a vnitra vydalo výnos proti sabotérům zásobování obyvatelstva masem. V každém kraji byli vybráni sedláci, kteří neplnili dodávky a zastávali funkce v národních výbo-rech. Na Hradecku byla 18. července 1951 souzena skupina Jan Kučera a spol., celkem šest sedláků, jimž propadl majetek a kteří ztratili občanská práva. Posláni byli na 5 až 9 let do vězení, museli zaplatit peněžité pokuty a rozsudek byl zveřejněn.²⁷⁶ Za účelem urychlení kolektivizace se na léto 1951 připravoval rozhodující úder proti velkým sedlákům. Vycházelo se z praxe sovětské kolektivizace, při níž byla likvidována vrstva bohatých sedláků – kulaků – vystěhováním. V srpnu připravili ministr národní bezpečnosti (Ladislav Kopřiva), ministr vnitra (Václav Nosek) a ministr spravedlnosti (Štefan Rais) „Směrnici Ministerstva národní bezpečnosti, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů“. V září ji schválil ÚV KSČ a bez schválení v Národním shromáždění, Slovenské národní radě, vládě a Sboru pověřenců se od 1. listopadu stala celostátním zákonem. Je označována jako zákon tří ministrů, Akce K, akce kulak. Trvala od 1. listopadu 1951 do léta 1953. Podle ní se realizovalo přesídlení selských rodin z jejich domovských obcí. Formálním zdůvodněním bylo zavraždění tří funkcionářů MNV a JZD v Babicích, okr. Moravské Budějovice, v červenci 1951. Při odsouzení obou rodičů byly děti dány na výchovu do ústavů, výměnkáři do sociálních zařízení. Směrnice byla přísně tajná, seznámeni s ní byli jen krajští prokurátoři, předsedové KNV a krajští velitelé StB. Platnost začala 1. listopadu 1951. Ve směrnících se jako důvod dále uvádělo, že vesničtí boháči brzdí kolektivizaci a že postup proti nim vzbuzuje u rolníků falešný soucit a pocit křivdy. Práce na státních statcích je měla převychovat, zvláště mladé, ale i zde měli být pod dohledem StB. Přitom se zdůrazňovalo, že kromě přesídlení nesmí být postiženi jiným omezením, že musí být zajištěno ubytování, přestěhování a potřebné zařízení. Půdu přejímaly státní statky, JZD, nebo byla dána do nuceného nájmu.

Na vesnicích bylo při žních kritizováno uskladnění obilí v nevyužitých továrních skladech, hostinských sálech, které nevyhovovaly a kde docházelo k jeho znehodnocení.

Na jaře a v létě bylo veřejné mínění přesvědčováno, že vesničtí boháči jsou příčinou špatného zásobování a že jsou hlavními nepřáteli socialistické výstavby na vesnici.

Celkově ukázaly zkušenosti ze žní, že plánování prací prakticky neudělalo krok kupředu. Převažovaly buď formální plány, anebo byly nepřehledné, složité, nepočítaly s nepřízní počasí a byly pak nereálné. Nezlepšila se příliš práce národních výborů a často jedinými představiteli lidové správy byli důvěrníci OK ZVV a újezdní tajemníci. Úroda byla dobrá a žně se podařilo celkem úspěšně ukončit. STS zlepšily svoji práci, i když se nezvládlo ve většině okresů zorganizovat práci ve dvou směnách a rovněž se nepodařilo zajistit plné využití velkých mlátiček. STS opět dávaly někde přednost práci na větších celcích velkých sedláků a část strojů zůstala nevyužita. V řadě JZD dosáhli urychlení prací a dobrých výnosů, např. JZD Červeněves, Boháňka – Skála, Petrovice, Sovětice, Žireč, ale mnohá JZD naopak svou práci zhoršila, např. Čáslavky, Dobrá

Voda, Dolní Olešnice, Štěnkov. Horší výsledky měla JZD v senoseči a ve sklizni lnu, zvláště v pohraničí, a to se týkalo i opožděného rosení a odsemenění lnu.

Žní se však nepodařilo využít k rozšíření a upevnění družstev, nezlepšila se organizace práce, jen málo se pracovalo ve skupinách, přetrvávaly staré nedostatky v normování práce, v odměňování, ve vedení záznamu o práci. Ve většině družstev předseda ráno při sběru mléka projednával denní úkoly s družstevníky místo se skupináři, v nižších typech družstev měli členové hodně práce doma s živočišnou výrobou a této práci dávali přednost.

V kraji zaostávala podmínka a kraj se dostal v jejím plnění v srpnu na poslední místo v republice. Proto se v tisku, zvláště ve vesnických novinách, agitovalo pro její dokončení. Také provádění HTÚP se oproti roku 1950 zpomalilo, od 1. ledna do září 1951 byla provedena jen v 19 JZD.

Státní statky dosáhly různých výnosů, někde však došlo k velkým ztrátám obilí na poli vytloučením, např. Králíky, Správcice. Také organizace práce se příliš nezměnila a přetrvávala hodinová mzda. Brigády se podílely hlavně na sklizni sena, méně na sklizni obilí. Soutěž v urychlení žní sehrála jen malou roli, chyběla přesnější kritéria, nebylo dostatek času a prostředků na její kontrolu a někdy vyvolávala nespokojenost pro malou objektivitu.

Také výkup neprobíhal uspokojivě a v daných termínech, takže se protáhl až do konce roku a nepodařilo se ho u obilí splnit na 100 %.

Žně znovu potvrdily, že největší problémy se ukazovaly v pohraničí. Zde se žně nejvíce opozdily, především v okresech Broumov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, kde ani brigády nestačily zabránit škodám na vzrostlém obilí na poli a kde vázl i výmlat. V těchto okresech se žně vlivem počasí opozdily, projevil se nedostatek mechanizace, pracovních sil a špatná pracovní morálka. V řadě JZD se žně protáhly až do konce září, prolínaly se se sklizní otavy a lnu a pomoc brigád nestačila, někde se závody brigádám bránily. V pohraničí rychle ubývalo orné půdy, protože osídlenci opouštěli přidělené usedlosti a státní statky nestačily tuto obdělávat a hlásily ji jako louky nebo pastviny. Na Broumovsku se vykazovalo o 1655 ha orné půdy méně než před válkou. Projevoval se nedostatek zkušeností s hospodařením na větších celcích, neplánovala se potřeba krmiv na zimní období a rostla půda přidělovaná družstvům, takže někdy měla více přidělené půdy než vlastní, např. JZD Žaclěř na Trutnovsku mělo v roce 1951 260 ha členské a přes 300 ha přidělené půdy bez hospodářského zvířectva. Na KNV přicházely právě na podzim 1951 delegace z obcí a protestovaly proti této praxi. ONV z těchto okresů upozorňovaly, že zde nejsou pracovní síly a že tato praxe finančně poškozuje družstva, protože na nevyhnojené půdě jsou nízké výnosy, i když práci provedla STS. Některá JZD poslala na KNV přípisy, že od 1. ledna 1952 členská schůze rozhodla obdělávat jen členskou půdu a že nečlenskou vracejí na MNV. Obávala se totiž vysokých dodávek z této půdy.²⁷⁷

Směrnice zářijového zasedání ÚV KSČ 1951

Vzestup obtíží v národním hospodářství se odrazil na zasedání ÚV KSČ v září 1951. Ještě v srpnu vyšlo „Vládní usnesení o urychleném skončení sklizně a výkupu a o zajištění podzimních prací“, které požadovalo urychlit svoz obilí, a to i do stohů, což se nesetkalo s ohlasem ani u JZD, ani u státních statků. Kritizovalo vysokou poruchovost strojů a špatnou organizaci práce STS, požadovalo zavádění trávoplní soustavy a orby s předradličkou, kritizovalo příliš vysoké využívání brigád, zatímco obyvatelé vesnic se sklizně nezúčastňovali.

Na zasedání ÚV KSČ shledával K. Gottwald hlavní příčinu v neplnění správné politické linie, v chybách v kádrové a organizační práci, které se odrážejí v obtížích a neúspěších v denní praxi a veřejném životě. „Týká se to nejen našich chyb a nedostatků v naší průmyslové a zemědělské výrobě, nýbrž také toho, že mnohé články aparátu naší strany a také masové organizace byrokraticky zkosnatěly a ztratily živý kontakt s masou.“²⁷⁸

Na zasedání ÚV KSČ vystoupil Jaromír Dolanský, který požadoval od zemědělství vyšší výrobu potravin i surovin, zvýšení výnosů celého zemědělství, a to vše při přechodu k novým formám socialistické velkovýroby.²⁷⁹ Kritizoval pomalý výkup, což vysvětloval různou úrovní politické a organizační práce v okresech, nekvalitní práci, protože se muselo zaorat několik tisíc ha cukrovky, a odsoudil nátlak při zakládání JZD, protože rolníci následně považovali práci v JZD za práci „na panském“, vybíjeli dobytek, špatný odevzdávali do JZD a nepracovali svědomitě.

Po zasedání ÚV KSČ došlo k reorganizaci vlády a hospodářských orgánů, např. byl odvolán z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ R. Slánský. Ministr zemědělství J. Ďuriš pro nezvládnutí svých úkolů přešel do funkce předsedy Sboru pověřenců a novým ministrem se stal Josef Nepomucký. Došlo k reorganizaci ministerstva zemědělství jako výrobního ministerstva, z něhož byly vyčleněny státní lesy. Předsednictvo ÚV KSČ projednalo návrh kampaně, jejímž cílem byl rychlý růst zemědělské produkce při lepším využití domácích zdrojů hnojiv a krmiv a sovětské agrobiologie. Odrazem neplnění výkupu ve třetím čtvrtletí v zásobování bylo nahrazení 30 dkg masa přídelem cukru a rýže.

Krajský výbor strany projednal úkoly ze zářijového zasedání ÚV KSČ na zasedání 22. a 23. září 1951, kde byly předneseny referáty o formách a metodách práce krajské stranické organizace a o průběhu socializace vesnice. První referát kritizoval zemědělské oddělení krajského sekretariátu za nahrazování orgánů lidové správy a masových organizací a KNV a ONV za malou pozornost nižším složkám lidové správy, které často vyvíjely při socializace vesnice slabou činnost.

Zasedání konstatovalo, že družstva zvládla žně, že se přes nedostatky práce STS prokázaly výhody scelených lánů pro práci strojů, dokladem čehož byly žně ve 120 JZD se scelenými pozemky. Družstva také zkrátila o několik dnů dobu žní, jen v JZD se však prováděl noční výmlat a okamžitě se plnily dodávky a některá JZD svůj úkol

278 Sborník studijních materiálů, s. 129.

279 Tamtéž, s. 143–155.

překročila. Při výkupu se objevila řada obtíží, jež se vysvětlovaly tím, že vesnické organizace strany nedokázaly zajistit ostrý postup proti boháčům a nevyužilo se všude možnosti kontroly výmlatu a úředních výmlatů.

Zasedání pak věnovalo hlavní pozornost podzimním pracím, které se měly zase stát nástupem k zakládání JZD, provádění HTÚP a k zesílení boje proti vesnickým boháčům.

Podzimní práce

Protože ani žně neznamenalý pokrok v socializaci vesnice, očekával se rozhodný nástup k ní v podzimním období. Šlo o včasné sestavení plánu prací a jeho kontroly, provedení sklizně v agrotechnických lhůtách, včetně orby a osevu, zlepšení práce STS, hlavně oprav strojů, čtvrtina ploch pšenice se měla zasít křížovým osemem, používat šlechtěná osiva, zlepšit v družstvech organizaci práce, hlavně pracovat ve skupinách a soutěžit, prosadit práci podle norem a odstranit rovnostářství v odměňování. Cílem bylo rozšíření orné půdy, v pohraničí obdělání půdy ležící ladem, zajištění sklizně okopanin, aby byla krmiva pro společně ustájený dobytek, a urychlit HTÚP.

Přesto práce na plánech podzimních prací postupovaly pomalu a nebyly většinou se členy družstva projednány. Ačkoliv krajský plán byl schválen koncem srpna a obsahoval hlavní obsahové úkoly a časový harmonogram prací, např. do 1. září ukončit sklizeň otav, do 30. září zasít ozimé směsky, do 5. října dokončit sklizeň brambor, do 15. října setí ozimého žita a pšenice, do 31. října sklizeň cukrovky, do 10. listopadu zimní orbu v horských a do 31. listopadu v nížinných okresech, v JZD se vypracování plánů protahovalo. Např. v polovině září mělo plány jen 76 JZD, málo se na nich podíleli pracovníci STS, k 10. říjnu dosáhl počet plánů 182, z toho v JZD 3. a 4. typu 95, v JZD 2. typu 56, v JZD 1. typu 31. Jen málo se do plánů prosadila opatření ke zlepšení organizace práce, odměňování a rozšíření travoplní soustavy, i když byla silně prosazována. Družstva nebyla schopna zvládnout sama podzimní práce bez pomoci brigád, i když někde družstva požadovala, aby každý člen odpracoval v JZD minimální počet PJ.

Podzimní práce řídily okresní a místní komise (v místech čtyřčlenné), které mohly vznikat ze žňových komisí, i když ty většinou zůstávaly pasivní. Důvěrníci OK ZVV odstraňovali závady, které podzimní práce narušovaly. Zkušenosti z Jičínska však ukázaly, že plány vypracovali 2 až 3 funkcionáři a práce řídil často opět důvěrník OK ZVV. *Pochodeň* otiskla jako vzor plán podzimních prací JZD Chotěvice, ale jen v málo plánech se využilo možnosti premií za vyšší výnosy a pouze okresní plány počítaly se zakládáním nových družstev a rozšiřováním členské základny. Práce ve skupinách se prováděla v JZD 3. a 4. typu, společný osev uskutečnilo 175 JZD vyšších typů a 73 JZD nižších typů, ve 40 obcích byla přijata HTÚP, všechna JZD provedla výměnu osiv za šlechtěná.

V průběhu podzimních prací se nedařilo odhalit nevyužitou ornou půdu. ONV to zdůvodňovaly nedostatkem zaměstnanců, protože probíhal převod administrativních pracovníků do výroby, a prováděním HTÚP. Lesní oddělení KNV provádělo revizi

plánů zalesňování a výsadby větrolamů, aby se nezabírala orná půda. Státní statky odmítaly vykazovat více orné půdy, než jim určovalo jejich ústředí, lesy neměly ani mrtvý, ani živý inventář pro obdělání půdy, v pohraničí MNV poukazovaly na velkou výměru orné půdy na jednoho družstevníka, např. v Orlickém Záhoří to bylo 30 ha. KNV požadoval, aby krajský inspektorát STS vybudoval v pohraničí nová střediska pro obdělání půdy, např. lesní, ale to bylo odmítnuto, protože nebylo zajištěno ubytování, stravování, stroje a traktoristé chyběli i v nížinných okresech. Usnesení č. 55/1951 Sb. o rozšiřování orné půdy se plnilo nedostatečně a ministerstvo zemědělství žádalo, aby kraj jeho plnění znovu projednal. Jednou z hlavních příčin úbytku orné půdy byl rychlý pokles počtu pracovních sil v zemědělství, který celostátně poklesl od roku 1948 o 15 % a v kraji byl zvláště v pohraničí mnohem vyšší.²⁸⁰

Také soutěž v podzimních pracích mezi JZD, obcemi, státními statky a STS zůstávala spíše věcí vedení než pracujících. Zvláště se to týkalo JZD a obcí, kde byl organizátorem JSČZ, protože se nedařilo rozšířit soutěž na pracovní skupiny a jednotlivce. V STS a na státních statcích se soutěží málo zabývaly závodní organizace strany. S malým ohlasem se dále setkávala propagace nových agrotechnických postupů, např. zavádění trávopoplní soustavy, křížového setí a dalších. Někde odmítali soutěž z důvodu, že nechtějí zveřejňovat dobré pracovníky, protože prý jsou vystaveni pomluvám nebo posměchu. Soutěž byla stále značně složitá, např. v okrese Náchod měla 56 ukazatelů, které se musely každý týden vyplňovat, což vyvolávalo kritiku, protože se hodnotilo všechno možné, od stavu drůbeže přes křížové setí až po účast na školení.

Podzimní práce probíhaly především v JZD obtížněji než žně, protože pro sklizeň lnu, brambor a cukrovky chyběla potřebná mechanizace. To se týkalo i setí a zimní orby. Největší nedostatky se opět projevíly v pohraničních okresech, na Hradecku zdržovalo orbu sucho, ale to bylo označeno jako kulacká teorie. Nížinné okresy sklízely brambory, avšak na Vrchlabsku byla na začátku listopadu sklizeň dokončena jen na 88 % a hrozilo jejich zamrznutí. Přesun traktorů do pohraničí ztěžovalo opoždění orby pro sucho ve vnitrozemí a v listopadu se po deštích doháněla orba v nížinných okresech. V JZD se plně projevil nedostatek pracovních sil, především v horských okresech. Národní výbory věnovaly více pozornosti dokončení výkupu obilí a zajištění výkupu brambor, ačkoliv sklizeň lnu, brambor, řepy, orba a setí neprobíhaly uspokojivě.

Velkou pomocí se staly brigády, především na sklizeň lnu a pak sběr brambor a cukrovky. V celém kraji proběhla národní směna 6. a 7. října, v podhorských a horských okresech se sklizeň dokončila jen díky brigádám, které začaly už od konce září a trvaly až do konce října, např. na Vrchlabsku koncem října se zúčastnilo na 850 lidí, ale ke sklizni zůstalo ještě 37 ha brambor. Brigády snižovaly finanční výsledky družstev, protože od 1. července se musely brigády platit.

K 25. říjnu byla sklizeň brambor u soukromých rolníků splněna na 99,5 %, zčásti i proto, že dělníci a jejich ženy, bydlící na vesnici, jim pomáhali, aby získali krmivo pro drůbež a prasata. JZD plnila sklizeň na 86,5 % a pomalu zde probíhal výkup brambor, jednak proto, že horská družstva nestačila velké plochy brambor sklídit, jednak

si chtěla zajistit krmnou základnu, protože někde už začala krmit senem, ačkoliv jen na Broumovsku zůstalo nesklizeno 560 ha otav. JZD také překročila plánované stavy prasat a bránila se dodávkám brambor, aby tak získala krmivo pro výkrm, a tím i finanční prostředky. Z pohraničních okresů splnil dodávku brambor do konce října jen okres Žamberk. Rolníci si nechávali vysoké samozásobitelské dávky. Předseda KNV označil jako „nesmyslnou teorii“ názor, že jsou nízké výnosy a že na výkrm jednoho vepře je zapotřebí 7 q brambor. Některá JZD stanovila na jednu PJ naturální dávku 20 kg brambor, např. JZD ve Svobodě nad Úpou, protože hodnota PJ byla velmi nízká. Některé okresy navrhovaly, aby těm rolníkům, kteří nesplnili dodávku brambor, nebyly povoleny domácí porážky a prodej volných vepřů. Někde by to postihlo celou obec, i když nesplnili jednotlivci, proto to bylo zamítnuto. Naopak KK ZVV varovala před rekvizicemi u středních rolníků a horské okresy upozorňovala na nutnost kontrol u rolníků a družstev, aby zde nebyly zkrmovány brambory určené pro sadbu.²⁸¹ Jen okresy Broumov, Trutnov a Vrchlábí nedodaly 800 vagonů brambor a dodávky splnily na 86,9%.

Ve vnitrozemských okresech byla hlavním problémem včasná sklizeň cukrovky, u níž se počítalo se zkrácením sklizně z osmi týdnů na pět. I zde pomohly ve značné míře brigády, především v družstvech a na státních statcích. Konečné hodnocení sklizně ukázalo, že někde byla sklizena nedozrálá, z 80% byla špatně okleštěna, mezi bulvami zůstalo mnoho hlíny a chrástu a použité semeno mělo špatnou kvalitu. V cukrovarech se proto neplnily normy zpracování, docházelo ke škodám na filtračním materiálu a výsledkem byl cukr nízké kvality. Na vysokých skládkách docházelo k hnití a řízky z nahnílé řepy mohly hnit i při silážování, a narušit tak krmnou základnu. JZD a státní statky doplatily na chybně stanovené termíny setí z KNV, zatímco soukromí rolníci seli podle svého a dosáhli lepších výsledků.

S obtížemi pokračovala orba a setí, opět především v pohraničních okresech, kam se proto přesunovaly traktory z vnitrozemských okresů, ale protože tam zdrželo práce sucho, nebylo možno přesun včas realizovat. V říjnu končila v pohraničí lhůta setí žita, ovšem Vrchlábí oselo 75% ploch, Trutnov 85% ploch, protože na jednoho pracovníka v socialistickém sektoru připadalo až 30 ha půdy a také pracovní morálka byla na nízké úrovni. Celokrajsky se opožďovalo setí pšenice, ale zde hrálo úlohu to, že v nížinách se nejprve musely sklídit okopaniny. Aby se urychlila orba, byla odvolána část traktorů ze svozu brambor a cukrovky a byly přesunuty na Broumovsko, Trutnovsko a Vrchlabsko. Na Trutnovsko, kde se orba a setí značně opozdily, byli do 10 obcí vysláni zmocněnci a byly mobilizovány kromě traktorů STS i traktory národních podniků. Také na Vrchlabsku zbývalo na konci října zasít 55 ha pšenice a 187 ha žita.

Soukromí rolníci odmítali odebírat strojená hnojiva, že jsou příliš drahá, družstva zase pro nedostatek skladovacích prostorů. JZD dostávala přednostně na osev šlechtěná osiva.

Jedním z nástrojů ke zvýšení zemědělské výroby se mělo stát uplatnění metod sovětské agrotechniky. Jako nová věc narážela jejich realizace na nedůvěru, zvláště když tyto metody byly uplatňovány šablonovitě a bez důkladného ověření. Na podzim

zorganizoval JSČZ v celém kraji besedy o nové agrotechnice, především o křížovém setí. V JZD 2. až 4. typu proběhlo 123 besed, v 1. typu 13 a v obcích bez JZD 4 besedy. Výsledkem bylo uzavření závazků na křížový osevní systém v celkové výměře 1152 ha, většinou ale na státních statcích, např. u pšenice bylo skutečně zaseto jen 373 ha, ačkoliv plán žádal čtvrtinu ploch pšenice zasít křížově. V roce 1951 šlo spíše o pokusy než o skutečné zavádění těchto metod, asi ve 118 JZD se na malých výměřích prováděla jarovizace, křížové setí, hnízdová výsadba brambor, granulace hnojiv, letnění bramborové sadby a podobně. Hospodářství státního statku ve St. Nechanicích vyselo na 2 hektarech jarovizovaný ječmen a sklídilo 26 q/ha. Propagaci těchto metod se vedle odborných zemědělských časopisů věnoval krajský tisk a vesnické noviny, i když ty byly málo konkrétní, často do nich psaly dvě nebo tři osoby, na Trutnovsku dokonce jen tajemník JSČZ.

V této souvislosti je nutné říci, že např. jarovizace měla zkrátit dobu růstu a urychlit zrání, ale při špatném postupu docházelo k poškození klíčivosti, osivo se nedalo dlouho skladovat, u nás u ozimů nemělo vůbec význam a u jařin zkrácení vegetační doby o jeden až tři dny nehrálo žádnou roli, a proto se jarovizace brzy opustila. Křížové setí přinášelo spíše výsledky u pšenice než žita, ale jen v chudších a sušších půdách. Hnízdová výsadba brambor rovněž nepřinášela takové zvýšení výnosů, aby se vyrovnalo navýšení nákladů.²⁸²

Podzimní práce se měly stát obratem v provádění HTÚP, protože tempo scelování se proti roku 1950 zpomalilo a brzdilo práce STS a přechod ke společnému hospodaření. Do poloviny srpna bylo projednáno 67 žádostí o HTÚP, proto zasedání KV KSČ v září věnovalo scelování pozornost jako předpokladu dalšího upevnění družstev. V Hradeckém kraji byly rozorány meze asi v 15% obcí, což bylo více než o 10% pod celostátním průměrem. Nejvíce obcí s HTÚP bylo v pohraničí, v okrese Trutnov 29, Vrchlabí a Broumov po 14, Dvůr Králové 15, ale Nová Paka jen 3 obce. Velké rozdíly byly mezi vnitrozemskými okresy, kde Hradec Králové a Jaroměř měly po 11 obcích, ale Jičín a Nový Bydžov po 2 obcích (Červeněves, Nový Bydžov a Zábědov z roku 1950). V roce 1951 přibýly 4 obce na Náchodsku, 3 na Hořicku, ale Dobruška neuskutečnila ani jednu HTÚP, ačkoliv agitátoři ze závodů, ONV a organizací NF navštívili obce třikrát až pětkrát. Přesto KV KSČ žádal zesílit agitační práci a využívat členů JZD jako agitátorů, stejně jako členů vesnických organizací, kteří často stáli stranou při přesvědčování rolníků pro JZD nebo HTÚP.²⁸³

V průběhu podzimních prací byla provedena HTÚP v 11 JZD (Hořice 3, Hradec Králové 2, Jaroměř 1, Jičín 1, Náchod 1, Nová Paka 1, Rychnov nad Kněžnou 1, Trutnov 1) a ve 3 se ještě dokončovaly v listopadu. Provádění HTÚP bylo spojeno s řadou obtíží, protože členové JZD se snažili vytlačit i drobné rolníky na špatnou půdu a ti pak scelování odmítali. Kde byla HTÚP provedena bez získání 60–65% rolníků, docházelo ke sporům, např. v JZD Rožnov na Jaroměřsku byly rozorány meze, ale rolníci odmítali provést podzimní práce a HTÚP musela být přerušena. Technici neviděli často politickou stránku své práce a malí rolníci po vydělení svých pozemků na okraj katastru odmítali myšlenku JZD ze zásady. Provádění HTÚP vyřazovalo často mnoho orné půdy,

282 Čvančara, František, *Zemědělská výroba v číslech*, I., Praha 1962, s. 574, 737.

283 Zasedání KV KSČ 22.–23. 9. 1951, Pochodeň, č. 40, 28. 9. 1951.

nepamatovalo na plochy technických plodin, nepřihlíželo ke geonomickým podmínkám, což vedlo ke snížení výnosů technických plodin a zeleniny.

Stav živočišné výroby

V živočišné výrobě požadovalo ministerstvo zemědělství dopisem zemědělskému referátu KNV, aby učinil všechna potřebná opatření pro splnění plánu výkupu. Žádalo, aby byly připuštěny všechny prasnice, aby byly společně ustájeny, totéž se týkalo stavu skotu, zvláště v JZD. Zde se také žádalo zpracování krmných bilancí, aby se neopakovala zima 1950/1951. Do kraje byli vysláni na týden pracovník ministerstva zemědělství, pracovník ministerstva vnitřního obchodu a zástupce ÚV KSČ, kteří se zaměřili na dokončení podzimních prací a splnění výkupu.

Stavy skotu i prasat byly celkově dodrženy, i když např. v okrese Hradec Králové ne u krav, v okrese Žamberk jen u prasat, v pohraničních okresech byly velké výkvy. Výkup masa nebyl splněn, především pro nízkou jateční váhu prasat. Výkup mléka dosáhl jen 90 %, nejhorší plnění bylo v horských okresech, v JZD nedali členové do společného ustájení nejlepší dojnice, ale nechali si je jako záhumenkové, v pohraničí působily výsledky kalamity v krmivech v zimě 1950/1951, která se odrazila ve stavech i užitkovosti, a 4000 krav bylo odsunuto pro posílení chovů v jiných krajích. Celkově byly neúměrné stavy hospodářských zvířat na záhumencích, především u drůbeže. Ke zlepšení živočišné výroby přispělo zřízení 20 inseminačních stanic v kraji.

Hospodaření družstev v pohraničí ukazovalo, že při výrobě mléka a masa jsou velké rozdíly mezi družstvy, např. u mléka kolísaly náklady v těchto okresech od 1,48 Kčs na jeden litr v JZD Prosečné na Vrchlabsku až po 6,01 Kčs v JZD Vlčice na Trutnovsku. Průměrná dojivost na Trutnovsku byla 4,5 l na krávu. Totéž platilo o výrobě vepřového masa, kde ceny kolísaly od 12,80 Kčs na 1 kg při vlastních selatech v JZD Čermná na Vrchlabsku až po 28,60 Kčs v JZD Vlčice a od 26,30 Kč při nakoupených selatech v JZD Vlčkovice na Žamberecku až po 39,30 Kčs v JZD Trnov na Dobrušsku.

Ke konci roku se projevíly značné nedostatky v největší velkovýkrmně prasat „Gigant“ ve Smiřicích, představující samostatný státní statek Smiřice, který měl hospodářství v okresech Dobruška, Náchod a Jaroměř. Velkovýkrmna neměla vlastní krmivovou základnu, vlastní produkce selat byla nedostatečná, chyběl předvýkrm selat, chyběli kvalifikovaní ošetřovatelé, často pro špatné sociální podmínky, ukázala se celá řada technických nedostatků, což se odrazilo v neplnění výroby a vysokých ztrátách (od ledna do konce září 32,5 mil. Kčs). Špatné výsledky měly i politický dopad, protože rolníci jich využívali jako důkazu nemožnosti společné zemědělské výroby. Několikrát zasáhlo ministerstvo zemědělství, např. nařídilo očkování, aby se snížily úhyny selat. Skoro všechna krmiva se musela nakupovat, přiděl z dovozu byl nepravidelný a značně různorodý, takže se neustále měnily krmné plány. To se odrazilo v nízkých přírůstcích (průměr 0,4 kg) a vysokých nákladech (výrobní cena 1 kg 49,70 Kčs a tržní cena 29,63 Kčs). Nákup krmiv se podílel na výrobních nákladech 51,69%. Vysoké bylo hynutí selat a nucené porážky (od ledna do konce září 4256 kusů při průměrné váze 22,5 kg), což bylo značné, protože průměrný stav prasat byl 9700 kusů. Celkový počet

zaměstnanců i s předvýkrmnami činil 115 osob, ale jejich pracovní morálka nebyla dobrá a vysoká byla i fluktuace, protože chyběly byty. Scházely zdroje nezávadné vody, cesty a výběhy. Od 1. ledna 1952 byl vytvořen státní statek Smiřice včetně rostlinné výroby (3179 ha zemědělské půdy, z toho 1821 ha orné půdy), aby se zajistila krmiva asi z jedné třetiny z vlastních zdrojů. Měl vzrůst počet prasnic z 658 kusů na 2370 kusů, aby se snížil nákup selat, který činil 22 % výrobních nákladů, a naopak se měly snížit stavy skotu asi o 1100 kusů a dodávky převést na soukromé rolníky, kteří by prasnice odprodali státním statkům.²⁸⁴

Po skončení podzimních prací se družstva měla opět zaměřit na provádění adaptací. V kraji šlo o 261 adaptací pro 9321 dojníc a také o 14 novostaveb kravínů pro 1340 kusů. Adaptace i novostavby postupovaly velmi pomalu, protože vedle nedostatku pracovních sil trval i nedostatek stavebního materiálu, který byl přednostně přidělován pro výstavbu průmyslových závodů, především šlo o dřevo a železo. Na Žambercku bylo rozestavěno 16 adaptací, ale jen v 6 byl proveden svod dobytka, v JZD Dolany v okrese Jaroměř se prováděla adaptace stodoly téměř celý rok, a když se v září 1951 roznesla zpráva, že svod dobytka nebude, rozebrali si družstevníci 10 ha suchého jetele ze stojanů, který pak museli za týden při svodu dobytka vracet. Dá se říci, že svod dobytka znamenal pro členy družstva větší oběť než provedení HTÚP.

Ke konci roku 1951 provedlo společné ustájení 98 JZD u 14 403 kusů skotu, 96 JZD společně ustájilo 6329 krav, 88 JZD pak 9295 prasat, ve 42 JZD byl společný chov slepic (8262 kusů) a 8 JZD vybudovalo ovčiny pro 1805 ovcí. V okrese Broumov bylo společné ustájení ve 13 JZD (nejlepší výsledky JZD Heřmánkovice), v okrese Nový Bydžov 6 JZD (nejlepší JZD Zábědov) a v okrese Žamberk 4 JZD (nejlepší JZD Vlčkovice). Po společném ustájení krav stouply dodávky mléka až o 25 %. KNV poskytoval na dokončené kraviny podpory, např. na Broumovsku dostala JZD na 16 dokončených kravínů (průměrně pro 50 krav) přes 455 000 Kčs, na Hořicku přes 50 000 Kčs na dva kraviny (pro 20 a 64 krav), na Vrchlabsku pro 12 kravínů 188 000 Kčs. Celkem v kraji na 42 kravínů 1 158 599 Kčs. Z toho však jen dva kraviny byly pro 110 a 100 krav. Na podzim 1951 byly zahájeny novostavby kravínů, např. na Trutnovsku v JZD 3. typu Lampertice pro 100 kusů krav a 106 kusů skotu, Pilníkov pro 287 kusů skotu a Hertvíkovice pro 100 krav.

V listopadu ministerstvo zemědělství schválilo pro kraj 35 montovaných dřevěných kurníků pro 500 kusů slepic, které byly přiděleny na okresy Broumov (3), Hořice (3), Hradec Králové (3), Jaroměř (3), Rychnov nad Kněžnou (5), Vrchlabí (10) a Žamberk (8), aby se zvýšily příjmy družstev.

Jestliže se podařilo v průběhu roku dosáhnout zvýšení živočišné výroby, hrozilo v zimním období, že dojde k jejímu poklesu, protože v kraji nebyly podmínky pro získání dostatku krmiv. Také výnos z luk spíše poklesl, stejně jako výměra pícnin na orné půdě, protože se zvyšovaly plochy obilovin, olejnin a technických plodin. Krmná bilance u státních statků na zimní období nebyla rovněž uspokojivá, chyběla jaderná krmiva a krmné okopaniny, což ohrožovalo zvýšený plán odstavu telat, snižovalo porážkovou váhu a nedostatečná výživa by se odrazila ve špatném stavu skotu a prasat. Tlak na splnění výkupu vedl k tomu, že např. na Žambercku se vykoupilo

od JZD veškeré obilí a na jaře za ně hospodářské družstvo mělo vydat seťové obilí. Byla vytvořena krajská rezerva krmiv, asi 300 q sena, pro JZD 400 až 500 vagonů řepných řízků, pro společné ustájení 295 vagonů jadrných krmiv, 50 vagonů kukuřice v klasech a 16 vagonů melasy pro siláž, která však nebyla skoro plněna (v kraji bylo vybudováno jen 250 m³ silážního prostoru). KK ZVV konstatovala, že v horských okresech nebude dostatek objemné píce, protože nebyly sklizeny otavy. Státní statky začaly vykupovat přebytky slámy od velkých sedláků, což komise zastavila, nařídila zjistit zásoby sena a slámy u velkých rolníků a začala přesvědčovat malé a střední rolníky, aby své přebytky odprodali pro potřebu družstev. Mobilizovaly se krmné rezervy, např. odpadky z průmyslu, kuchyní, odstředěné mléko, sely se směsky, propagovala se siláž, prodlužovala pastva. Přitom úprava krmiv, jako paření, droždování, byla náročná na ruční práci. Narůstala namáhavá dřina, která postihovala nejvíce členky družstev, protože v živočišné výrobě pracovaly především ženy.

Situace v družstvech

KNV očekával od podzimních prací, že JZD budou přecházet na vyšší typy, že se podaří jak rozšířit členskou základnu, tak zakládat nová družstva. JZD vyšších typů měla podstatně zlepšit organizační práci, ustavit pracovní skupiny a přidělit jim pozemky a potahy na období 1951/1952, zavést pořádek ve výkazech a odměňování, rozvinout socialistickou soutěž a dodržovat provozní řády včetně úpravy záhumnků na 0,5 ha. Od JZD nižších typů se očekával přechod k vyššímu typu, rozorání mezí a schválení pracovních norem. V obcích bez JZD se prosazovala práce všech rolníků podle plánu včetně využití všech strojů, což však zůstalo jenom na papíře, takže se nemohlo přejít k založení družstva jako nutného důsledku společné práce.

V průběhu podzimních prací se ukázala řada nedostatků v práci družstev, hlavně v pohraničí. Na Broumovsku nebyly dosety obiloviny (18 ha), zůstala nedokončena orba (300 ha), práce se podařilo zvládnout jen za pomoci brigád, celkový průběh prací a jejich organizace nebyly dobré. Práce se protáhly na Vrchlabsku a Trutnovsku, dodávka brambor byla v okrese Vrchlábí splněna na 58,8%, nesklizen zůstal len a otavy. Na Žamberecku některá JZD (Kunvald, Nekoř, Studené, Verměřovice, Záchlumí) nevyvíjela žádnou činnost, nebo hospodařila s velkými ztrátami (Celné, Dolní Lipka, Dolní Morava, Horní Lipka, Lichkov, Mladkov, Orlice, Orlické Záhoří, Petrovice, Těchonín a další). Lepší výsledky v podzimních pracích měla JZD v okrese Dobruška (nejlépe JZD Ostrov), zlepšila se organizace práce a odměňování, i když i zde musely pomáhat brigády a pracovní morálka členů nebyla vždy v pořádku. V okrese Dvůr Králové zaostala družstva za soukromými rolníky, nebyly splněny podzimní práce, jen několik JZD dosáhlo zlepšení (Bukovina, Kohoutov, Záboří, Žireč), jiná naopak zhoršila svoji práci (Borovnička, Hajnice, Kašov, Zboží). Okres Hořice hodnotil práci družstev lépe než práci soukromého sektoru, totéž v okrese Hradec Králové, i když zde zůstalo několik špatných JZD (Praskačka). Také na Jaroměřsku došlo ke zlepšení práce družstev, přestože JZD nižších typů nepokročila kupředu. Na Jičínsku zůstávala JZD v naprosté menšině, také na Novobydžovsku neovlivnila výrazně provádění prací,

ale splnila je za pomoci STS, jejíž práce však byla velmi drahá (1 hodina = 750 Kčs). Na Rychnovsku se práce družstev zlepšila, ale mezi družstvy byly značné rozdíly (slabá JZD Chotiv, Kvasiny).

Část družstev plnila úkoly lépe než soukromí rolníci, především dodávky, ale šlo o JZD v nížinných okresech, zatímco v horských okresech nedostatek pracovních sil vedl ke zhoršování situace, výjimku zde tvořilo JZD Heřmánkovice na Broumovsku. V pohraničí odcházela mládež do průmyslových závodů a osídlenci opouštěli své usedlosti (např. ve Starkově, v JZD Orlické Záhoří zůstalo jen 16 starých a tělesně postižených, ačkoliv délka katastru byla 38 km). Také kovozezemědělci odmítali vstupovat do družstev a závody neměly zájem je uvolňovat. Na Žamberecku pracovalo v zemědělství 5 % pracovníků ve věku 15 až 20 let, 31 % 20 až 40 let, 45 % 40 až 60 let, 18 % nad 60 let, zbytek byli mladí do 15 let, kteří odcházeli do průmyslu, ostatní raději chtěli pracovat na státním statku. Z horských okresů se volalo po specializaci výroby, odmítalo se setí technických plodin. Roztříštěná živočišná výroba vážala velké množství pracovních sil. Rolníci přesto chápali výhody společné práce, např. v České Skalici na Jaroměřsku pracovali společně, utvořili jakési „pseudodružstvo“, ale založení JZD odmítali.

I když socialistické soutěžení zápasilo s řadou obtíží, přece jen se stávalo trvalou součástí sezónních prací. V ozimních pracích se nejlépe umístila JZD Hertvíkovičky (Trutnov), Velká Jesenice (Jaroměř) a Janov (Broumov). Přitom se nečerpaly částky na podporu socialistického soutěžení, v kraji jen na 24 %.

V průběhu podzimu se nepodařilo splnit záměr založit nová JZD, rozšířit členskou základnu a převádět družstva na vyšší typy. V řadě družstev se projevila stagnace, a to jak v rozšiřování společné výroby, tak i v prosazení lepších metod řízení, v organizaci práce a odměňování. To se týkalo především pohraničních okresů, kde byl největší počet JZD vyšších typů. Např. jedno z prvních družstev na Broumovsku JZD Ruprechtice se dostalo do velmi těžké situace, protože na jednoho člena připadalo 26 ha půdy, na společných pracích se podílela jen polovina členů, nebyl projednán provozní řád, nedostavěli společné stáje, PJ se rovnala 8 hodinám práce, dobré dojnice si družstevníci vyměnili za své špatné, které předali do společného ustájení, každý člen dostával 3 q naturálií, ať pracoval nebo ne, docházelo k řadě rozporů mezi JZD a stranickou organizací. Taková situace panovala v řadě družstev. Agitační neděle a soutěž mezi okresy v zakládání nových JZD nepřinesly skoro žádné výsledky a veřejné schůze se konaly často za malé účasti rolníků. Rozdíly mezi jednotlivými družstvy, mnohdy i v jednom okrese, byly značné. Tam, kde se podařilo hned ustavit družstvo 3. typu se společnou rostlinnou a živočišnou výrobou, projeví se už na podzim obtíže, např. v JZD Studenec na Trutnovsku očekávali družstevníci, že veškeré problémy za ně vyřeší zemědělské orgány, pracovní morálka zde byla velmi nízká, takže na podzim už musela být část členů družstva vyloučena. V pohraničí začal odchod členů družstev do průmyslu, děti rolníků odmítaly pracovat v zemědělství a referáty pracovních sil nesměly bez svolení zemědělských referátů převádět zemědělce do průmyslu.

Ve většině družstev nebyly ujasněny provozní řády, celoroční výrobní plány s vysokými hektarovými výnosy a společným ustájením měly působit agitačně, ale neodpovídaly stavu hospodaření, organizace práce narážela často na nedostatek pracovních sil

a nedobrou pracovní morálku, normování práce postupovalo pomalu, výběr funkcionářů byl špatný a boj proti „kulakům“ byl veden více administrativně a bez vlivu na rolníky. Např. z JZD Vrchlabí si stěžoval agronom družstva na špatnou pracovní morálku a nedostatek pracovních sil, ale sám prodal vyorávač do vnitrozemí a jen krmil se ženou a matkou dobytek za vysokou odměnu. Provádění HTÚP naráželo na odpor rolníků, např. JZD Vernéřovice na Broumovsku provedlo společný osev, ale na podzim žádalo pět soukromých rolníků, aby jim byla vrácena jejich původní pole pro špatné vedení družstva, v JZD Vitiněves na Jičínsku napadl zemědělec při provádění HTÚP zeměměřiče, na Hořicku v JZD Miletín i přes to, že družstvo dostalo do užívání pozemky a inventář velkostatku, nestačili zvládnout práce, protože ze 116 členů bylo jen deset zemědělců na 208 ha orné půdy a vysoké náklady na brigády snižovaly výsledek hospodaření.

V JZD zůstávali jádrem členové KSČ, ale nedařilo se získávat další členy ve větším měřítku přes rozsáhlou agitační práci. Hlavním protiargumentem nebyly jen slabé výsledky družstev, protože rolníci viděli přednosti mechanizace, ale určitá jednota rolníků, vyjádřená slovy: „až vstoupí celá vesnice, vstoupím i já“. Agitace zaměřená na venkovské ženy slibovala osvobození od celodenní dřiny, a to hned, ale ve skutečnosti bylo tehdy v družstvech množství práce, mechanizace byla zcela nedostatečná, převažovala ruční práce, ručně se nakládalo množství hnoje, strojených hnojiv, sázely ohromné plochy brambor, okopávaly plochy cukrovky, sklízelo seno, žně s tisíci panáky obilí a jejich nakládáním, sklizeň brambor, řepy, práce na záhumenku. Nejvíce se na ruční práci podílely ženy, a to jak v rostlinné, tak i živočišné výrobě, což vyjadřovalo tehdejší rčení: „Krávy nemusejí, ale my dřeme jako voli.“ Řada malých rolníků si dříve odpočinula do jisté míry v zimě, ale v JZD tomu tak nebylo, protože na ně čekaly stavební a jiné práce. Stranické a státní orgány často viděly jen počet JZD a hektarů a málo se zabývaly řešením těchto problémů.

Na podzim se ukázalo, že velká část družstev nebude schopna splatit provozní úvěry do konce roku, především družstva v pohraničí, kde bylo nejvíce JZD vyšších typů. Bez problémů se předpokládalo splacení v okresech Dobruška, Hořice, Nová Paka, na Jaroměřsku bylo splacení ohroženo u 6 JZD, na Jičínsku u 4 JZD, na Vrchlabsku u 10 JZD, na Rychnovsku u 2 JZD, na Náchodsku u 2 JZD, na Broumovsku u všech JZD 3. a 4. typu, na Žamberecku u 9 JZD. Na Žamberecku při tvorbě celoročního výrobního plánu nejprve stanovili výši PJ na 80 Kčs a tomu přizpůsobili výnosy a pak neplnění řešili konsolidačním úvěrem. V kraji měly být do konce roku 1951 splaceny konsolidační úvěry ve výši 67,508 mil. Kčs, dlouhodobé investiční úvěry činily 57,607 mil. Kčs, zálohové úvěry (nedokončené adaptace, neschválené úvěry apod.) 81,709 mil. Kčs, nedoplatky u hospodářských družstev a STS 2,228 mil. Kčs, celkem 209,052 mil. Kčs.²⁸⁵

Ujasnění celkové situace v družstvech bylo úkolem účetních uzávěrek za rok 1951, které měly proběhnout bez jakéhokoliv příkrášlování v JZD 3. a 4. typu do 31. ledna a v ostatních JZD do 15. února 1952. Kde by byla ohrožena PJ, omezoval se příděl do nedělitelného fondu, kde nebyly prostředky na doplatky PJ, tam se neměly vyplácet, pokud šlo o vinu družstevníků, jinak se měly poskytnout finanční prostředky. Na pomoc družstvům byly vytvořeny dvojice, které zahájily už v listopadu svou

práci. Největší problémy se ukazovaly v pohraničí, kde chyběly prostředky na doplatky PJ a často nebyly kryty ani vyplácené zálohy a družstevníci vyhrožovali, že odejdou do průmyslu nebo do dolů. Kritika práce nebyla většinou přijímána, často se členové dívali na družstvo jako na státní statek. Největší problémy se koncentrovaly do okresů Broumov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, kde byla družstva vysoce zadlužena pro vysoké nákupy krmiv, náklady na brigády a pro špatnou pracovní morálku a kde často byly dodávkové úkoly vyšší než skutečné výnosy. Ale i na Novobydžovsku se ukazovalo, že všechna družstva byla menšinová, že pracovní síly nestačily na množství půdy, což ještě zhoršovaly vysoké úkoly technických plodin, a také živočišná výroba nebyla rentabilní.

Průběh bilancí byl narušován prováděním rozpisu výroby na rok 1952 a vypracováním CVP.

Jestliže v českých zemích vzrostl počet JZD především 2. až 4. typu, pak na Hradecku se skoro nezměnil počet řádně ustavených družstev, který činil 264 JZD (k 30. září 256), z toho JZD 1. typu 83 (k 30. září 73), 2. typu 74 (k 30. září 70), 3. typu 97 (k 30. září 103) a 4. typu 10 (k 30. září 10 JZD). K tomu přistupovalo 39 PV JZD. Přitom stále zhruba polovinu členů tvořili nezemědělci. (Tento stav se poněkud liší od jiných statistik, ale zachycuje skutečně aktivní družstva, protože byl zpracován pobočkou státní banky při přehledu úvěrů a nebyla zde zachycena JZD, která nevyvíjela žádnou činnost.)

Výsledkem agitační práce na podzim byl růst PV JZD, především na Jičínsku a Novobydžovsku. V kraji byl velký počet JZD vyšších typů v pohraničí a hospodářské výsledky těchto JZD byly neutěšené, v žádném případě nemohla být vzorem socialistické

Tabulka 20: Počet PV JZD a JZD 1.–4. typu k 31. 12. 1951 v Hradeckem kraji

Okres	Počet PV a JZD	4. typ	3. typ	2. typ	1. typ	PV JZD
Broumov	25	5	12	2	3	3
Dobruška	10	1	7	1	1	-
Dvůr Králové	21	-	2	8	11	-
Hořice	16	-	4	8	1	3
Hradec Králové	30	-	8	10	7	5
Jaroměř	25	-	9	4	1	4
Jičín	28	-	3	10	7	8
Náchod	16	-	1	6	9	-
Nová Paka	12	-	3	2	6	1
Nový Bydžov	25	-	6	6	3	10
Rychnov n. K.	18	-	3	5	8	2
Trutnov	33	2	22	5	1	3
Vrchlabí	21	1	10	3	7	-
Žamberk	23	1	7	4	11	-
Celkem	303	10	97	74	83	39

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1328.

velkovýroby. Přechod na vyšší typy ve vnitrozemských okresech byl ztěžován malou členskou základnou, hlavně chyběli výkonní zemědělci a mladí členové, scházely vhodné budovy k adaptaci a přetrvával malý zájem o společnou rostlinnou a živočišnou výrobu.

Stále jasněji se ukazovalo, že družstva potřebují stálou a výraznější pomoc od zemědělských referátů. Proto byla provedena reorganizace IX. zemědělského referátu KNV: 1. socialistické oddělení (finanční a stavební instruktor, instruktorka žen), 2. oddělení rostlinná výroba (agronom, rostlinolékař, referent pro státní statky), 3. oddělení živočišná výroba (zootechnici, veterinář, mechanizační referent), 4. oddělení plánovací (to nové): kontrola JZD, statistika JZD, myslivost, lesnictví, rybářství, trestní agenda.

Příčinu, která bránila socializaci vesnice, viděly tehdejší orgány především ve vlivu velkých sedláků, méně už si všímaly objektivních nedostatků, které byly překážkou upevňování družstev a jejich hospodářské stabilizace. Jednou z forem, která oslabovala velká hospodářství, byly přísné tresty za nedodržování ploch, neplnění dodávek a nedodržení stavů hospodářských zvířat. Přestože se projevovaly velké obtíže při plnění výkupu, zasahovala opatření k jeho splnění často nejen střední, ale i malé rolníky. Ne vždy účinný byl úřední výmlat, který často ani MNV neorganizoval, a často byly ukládány takové dodávky, jež nebyly splnitelné, a trest nebylo pak možno uložit. Jindy byly tresty spíše formální než účinné. V listopadu byl prováděn výkup sena a slámy u velkých rolníků ve vnitrozemských okresech.

Také vesnické noviny přinášely skoro v každém čísle portréty odhalených „kulaků“, více však zdůrazňovaly jejich chování před válkou a za ní, kdy plnili dodávky pro Němce. Nejvíce článků bylo otiskováno ve vnitrozemských okresech, např. v „Jičínském kombajnu“. Soudy trestaly velmi přísně zatajení obilí, zvláště u bývalých agrárníků, např. v říjnu byli odsouzeni velcí sedláci Josef Machytka a Josef Novotný.

V prosinci 1951 se vrátil na Náchodsko ze zahraničí M. Stejskal, který se ukrýval u velkých sedláků, z nichž zorganizoval protistátní skupinu, pro niž získal i zbraň. Terorizoval členy MNV a předsednictva JZD v Mezilečí, vypracoval plán zavraždění funkcionářů ONV, MNV, JZD a SNB. Postřelil vedoucího referátu ONV Antonína Hodovala a těžce zranil ženu předsedy MNV ve Lhotách, ale SNB spolu s Lidovou milicí z Červeného Kostelce vypátraly jeho úkryt na statku v Litoboří a při přestřelce byl Stejskal zatčen.²⁸⁶ Proces s dalšími členy se konal v Náchodě v lednu 1952 a vynesl čtyři rozsudky smrti a vysoké tresty vězení, protože Stejskalova činnost prý oslabilu aktivitu újezdních tajemníků a důvěrníků OK ZVV a poškodila průběh kolektivizace. V lednu probíhalo přelíčení proti agentům Kontrašpionážního sboru CIC (Counterintelligence Corps) a jejich přechovavatelům z řad sedláků z Drahoraze, Údrnic a Únětic. Řada těchto procesů měla především úkol zastrašení rolníků, diskreditaci velkých sedláků a nezdědka šlo o vyprovokované akce StB.

Zasedání KV KSČ v listopadu 1951 hodnotilo postup proti „kulakům“ jako nedostačující, vesnické orgány údajně podceňovaly jejich vliv na malého a zvláště středního rolníka a „kulaci“ se tak prý dostali jako „odborníci“ do vedení JZD. Proto byl znovu stanoven úkol očistit družstva od vesnických boháčů.

Soudům bylo uloženo, aby trestní řízení proti vesnickým boháčům proběhlo do 30 dní po trestním oznámení. Přes veliký počet trestních oznámení dostala se z nich před soudy jen malá část a jen nízké procento bylo souzeno jako sabotáž, většina trestů nepřesáhla 5 měsíců, častěji docházelo ke konfiskaci majetku a peněžním trestům, protože MNV odmítaly převzít obdělání půdy a vyžadovaly uložení podmíněného trestu, rolníci odmítali, že jde o trestné činy.

STS a státní statky

Rychlé zvládnutí podzimních prací se očekávalo od STS, které ve žních sehrály důležitou roli, i když vysoká poruchovost strojů a špatná organizace práce nedovolily zkrátit dobu žní, jak se plánovalo. Proto do podzimních prací měly urychlit opravy, přidělit stroje do osobního užívání traktoristů, zajistit plné využití strojů a seznámit národní výbory s plánem provádění prací. Protože se ukazovalo, že STS nebudou mít pro některé podzimní práce (např. rozmetání strojených hnojiv a chlévské mrvy, vyorávání cukrovky aj.) dostatek strojů, zakázal krajský inspektorát ÚMEZ provádět tyto práce pro soukromé rolníky a snížil stanicím o to plán. Usnesení vlády z 9. října 1951 přeneslo řízení práce STS na KNV, aby se zajistila operativnější práce, především včasné přesouvání traktorů a strojů, protože krajské inspektoráty pracovaly bez vlivu lidové správy.

Brzy se ukázalo, že se opakuje stará bolest, nedostatek náhradních dílů, a že chybí zkušené opraváři. Ačkoliv se ukládalo provádět orbu s předradličkou, byl jich značný nedostatek. V kraji bylo zhotoveno 75 kusů agregátů, ale ty se daly použít jen na lehčích a včas podmítnutých půdách, kolové traktory je neutáhly. Na stanicích a střediscích se skoro nezměnily nevyhovující podmínky, nezvyšovala se kvalita traktoristů a zvláště byl nedostatek traktoristů na druhé směny. Září bylo vyhlášeno pro STS za údernický měsíc a STS Hradeckého kraje se dostaly na první místo mezi kraji českých zemí (Pardubický byl třináctý), z okresů byl nejlepší Trutnov (STS Poříčí), nejhorší STS Žamberk, která byla nejslabší v republice a do listopadu vykazovala ztrátu 10,8 mil. Kčs. Nebyl však splněn plán uzavírání smluv na podzimní práce (jen 41,5 % plánu), protože zvláště soukromí rolníci smlouvy neuzavírali. Nedostatky v provádění oprav se nepodařilo odstranit, i když v druhé polovině září probíhaly v STS kontroly zástupců ONV, krajského inspektorátu, STS a dělníků patronátních závodů. Nezlepšila se ani údržba strojů a jen slabě pracovaly střediskové rady STS.

STS mohly v tomto období v podstatě provádět střední a hlubokou orbu, setí obilovin, vyorávání brambor a řepy, sklizeň lnu, rozorání mezí, rozmetání hnojiv, sklizeň obilovin samovazy, výmlat a sekání luk. STS vlastnily na podzim 847 traktorů, ale jen 17 pásových, 535 pluhů, 52 rozmetadel hnojiv, 47 vyorávačů, 2 kombajny na brambory, 641 vlečných vozů, 105 secích strojů a 906 kusů ostatního závěsného nářadí. STS zajišťovaly střední orbu na 49 801 hektarech, hlubokou orbu na 25 196 ha, rozorání úhorů na 5852 ha, orbu luk na 233 ha, přípravu půdy na 61 803 ha, rozmetání hnojiv na 11 196 ha, setí na 10 363 ha, vyorávání na 5930 ha a rozorání mezí na 182 ha. V kraji bylo 60 %, tj. 31 142 zemědělských závodů do 5 ha a jejich orná půda činila 46 792 ha,

kteřé se musely obdělávat koňmi a kravami, protože pro traktory to byly malé plochy.²⁸⁷ I když Agrostroj zvýšil výrobu zemědělských strojů proti roku 1945 pětkrát, chybělo v STS stále závažné nářadí, teprve v druhé polovině první pětiletky docházelo ke zlepšení. Traktory získané výkupem byly převážně cizích značek a od UNRRY, pro nedostatek náhradních dílů se nedaly využívat a byly úmyslně poškozovány, protože měly vysokou spotřebu pohonných hmot.

STS stále zápasily s nedostatečnou kvalifikací svých pracovníků a často i s nízkou morální úrovní pracovníků. Proto byla prováděna prověrka jak politická, tak i odborná, což mělo vést ke zvýšení pracovní kázně a zájmu o odborné školení. Bylo třeba také podstatně zlepšit péči o traktoristy, která byla stále na nízké úrovni. V STS pracovalo k 31. prosinci 1951 2059 osob, z toho 49 agronomů, 24 techniků, 898 traktoristů, 342 opravářů, 94 brigádýrů, další část tvořili brigádníci a administrativní pracovníci. Pro druhou směnu chybělo však více než 200 brigádníků. Podařilo se získat z řad vojáků základní služby 59 pracovníků, z toho 38 traktoristů, 7 opravářů, 3 účetní, 3 vedoucí středisek a další dělníky. Současně však odešlo na vojnu 250 zaměstnanců, protože mladí tvořili přes 70 % zaměstnanců STS.

STS nemohly proto plně využít strojů, nepodařilo se zajistit obsazení druhých směn a pro špatnou údržbu docházelo k vysoké poruchovosti strojů, např. v STS Prostřední Lánov na Vrchlabsku bylo k 7. říjnu 1951 33 % strojů neschopných provozu, v STS Kukleny bylo denně 7 až 8 traktorů neschopných práce. Přesuny strojů na střediska byly pomalé, druhé směny byly obsazeny na 30 %, jen na Trutnovsku na 100 %. Okresní výbory KSČ poskytovaly stanicím malou pomoc a řada pracovníků se věnovala shánění náhradních dílů. Podzimní práce ukázaly nutnost zrychlit opravy strojů, zřizování pojízdných opraven a zlepšení spolupráce agronomů STS a JZD. Špatně pracovala STS Rychnov nad Kněžnou, STS Hradec Králové splnila úkol v podzimních pracích na 78 %, přes 100 % splnila STS Vrchlabí.

Celkový pán prací STS na rok 1951, který činil 223 012 průměrných ha, byl splněn na 95,5 % (tj. 212 850 průměrných ha). Z toho byly pro socialistický sektor provedeny práce na 100 041 průměrných hektarech, tj. 47 % průměrných ha odpracovaných stanicemi.

V průběhu podzimních prací se opakovaly nedostatky ze žní, především špatná dislokace strojů do středisek, a nezlepšila se příliš ani pracovní morálka, ani organizace a řízení prací. Přesto podzimní práce byly zvládnuty lépe než v roce 1950, kdy zimní orba byla prováděna až do března příštího roku. Práce STS byla pro JZD poměrně drahá, proto nebyly uzavírány smlouvy na práce. STS přesouvala stroje tam, kde bylo uzavřeno nejvíce smluv, a pak někde stroje chyběly a vracely se tam, až když poroty nebo půda nebyly už v dobrém stavu. Mezi STS a JZD docházelo k řadě sporů, např. na Rychnovsku přešetření fakturace ukázalo, že traktoristé odmítali práce na svazích, dávali přednost práci u soukromých rolníků, účtovali hlubokou orbu, která zde nebyla možná, JZD odmítala platit za špatně provedenou práci, jinde traktoristé obviňovali družstevníky, že pole nebyla řádně připravena. STS si stěžovala na malou pomoc ONV, ať šlo o přidělování špatných pracovníků, nevybavování středisek, zásahy do přesunu

traktorů a podobně. V nížinných okresech provedla JZD práce za pomoci STS dříve než soukromí rolníci, v horských se opožďovala, skoro se nesklízely otavy a jen s obtížemi len. Družstevníci zde viděli jen vysoké sazby za práci STS, které snižovaly PJ, i když sami družstevníci na práci nestačili. STS také dávaly přednost dopravě nákladů, kde byly výhodné sazby, před prováděním polních prací. Ukazovalo se, že sice došlo ke zlepšení práce STS, ale že zatím nestačí plnit všechny požadavky, které od nich jak družstva, tak soukromí rolníci očekávali.²⁸⁸

Také státní statky v podzimních pracích jen s velkými obtížemi plnily své úkoly, v pohraničí za pomoci brigád a často ve špatné kvalitě, např. při přípravě půdy a setí ozimů. V pohraničí přejímaly množství devastované půdy, jejíž obdělání vyžadovalo velkých nákladů, změny v dodržování osevních postupů snižovaly výnosy, a tak se nepodařilo plánované hektarové výnosy dodržet. Mezi státními statky a JZD docházelo v pohraničí k řadě sporů, protože po předání orné půdy statkům se dvakrát plánovaly dodávky na tuto půdu. Také v živočišné výrobě nebyl výkup splněn, protože živočišná výroba byla pro statky ztrátová pro vysoké náklady a nízké výkupní ceny. Statky měly dobytek ustájený v nevyhovujících podmínkách, chyběla krmiva, dobytek nebyl dobře ošetřován a při vysokých stavech krav bylo značné procento dojnic nekvalitních, tuberkulózních, napadených Bangovou nemocí (brucelózou), a nákupy mladého dobytka znamenaly zvýšení finančních nákladů (nákupní cena u mladého dobytka za 1 kg činila 18,50 Kčs a prodejní cena na jatkách za 1 kg 16,40 Kčs). Statkům chyběly pracovní síly, brigády znamenaly zvyšování nákladů a typická byla vysoká fluktuace pracovníků, z nichž značné procento tvořili Romové.

Hospodaření statků bylo vysoce ztrátové, i když v tomto období bylo těžké počítat s rentabilitou. Plánované ztráty však byly vysoce překračovány, např. statek Dětenice plánoval ztráty ve výši 15,510 mil. Kčs, ale skutečnost k 31. prosinci 1951 byla 27,770 mil. Kčs, statek Broumov plán 4,380 mil. Kčs, skutečnost 19,770 mil. Kčs. I na rok 1952 byly tyto částky v plánech dále zvyšovány. Mezi jednotlivými statky byly značné rozdíly, lepších výsledků dosahovaly statky ve vnitrozemských okresech. Průběh prací ovlivňovala prováděná reorganizace statků, protože část vedoucích funkcionářů si zajišťovala nová místa místo řízení výroby a nejistota se přenášela i na nižší články. Krajský výbor KSČ proto požadoval zlepšení práce stranických organizací na statcích a také KNV v prosinci na plenárním zasedání věnoval pozornost hospodaření státních statků a kontrole jejich prací.²⁸⁹ Statky sice přijímaly vysoké výrobní plány, ale obvykle hned plánovaly ztráty.

Plnění výkupu a plán zemědělské výroby na rok 1952

V období podzimních prací až do konce roku věnovaly všechny orgány největší pozornost splnění výkupu, což se odrazilo v malé pomoci při provádění podzimních prací i v pomalém růstu družstev. Také agitační dvojice dostaly hlavní úkol docílit 100 %

288 Tamtéž, k. č. 15, 21, 1.

289 Tamtéž, k. č. 20.

splnění výkupních úkolů a zasedání KV KSČ v listopadu hodnotilo pomoc členů krajského výboru, kteří byli vysláni na okresy pomoci splnit výkupní úkoly. Vedoucí tajemník konstatoval, že se polevilo v práci strany na vesnici, čehož důkazem byly obtíže ve žních, podzimních pracích, výkupu a zhoršení práce JZD. Zasedání požadovalo urychlit výkup obilí a brambor, kde docházelo ke stagnaci, a jako příčinu uvádělo spolehání na dobrou úrodu, v nejúrodnějších okresech Jičín a Nový Bydžov se prý podařilo rolníkům využít krupobití, aby nemuseli splnit dodávky, málo se na výkupu podílely stranické organizace, kdy jen v okrese Hořice, Hradec Králové a Náchod přímo strana organizovala plnění dodávek. Jinde prý okresní funkcionáři přijali teorii nízkých výnosů následkem krupobití, špatně provedených rozpisů a podobně. Všechny okresy prý musí splnit výkup na 100 %. Svůj úkol nesplnily OK ZVV, které se málo scházely, řešily odborné otázky, a proto se do jejich čela měl postavit některý z referentů ONV. Také hospodářská družstva pracovala postaru, příliš „odborničila“, a musí tedy změnit svou práci. Zasedání však přiznalo, že některé rozpisy výroby a dodávek byly provedeny chybně a nebylo je možno splnit. V příštím roce měly plány žňových a podzimních prací obsahovat i plán výkupu a kontrolu jeho plnění, zvláště pak u vesnických boháčů. Kraj bude muset včas vyslat své pracovníky do okresů a ty zase do obcí, kde by výkup vázl. Koncem listopadu zaslal ÚV KSČ na kraj dopis, aby pro zajištění zásobování byl výkup splněn, aby bylo provedeno „vyčištění“ smluv, tj. dosáhnout 100 % plnění ve všech ukazatelích, alespoň náhradními produkty, a aby se přikročilo k důraznému potrestání neplničů z řad „kulaků“. Okresy a obce se neměly zaměřovat jen na celkové plnění, ale na plnění u každého jednotlivého rolníka. Šlo o obilí, brambory, pomalu pokračovalo odsemeňování lnu, hlavně na Broumovsku. Hospodářská družstva sestavila přehledy neplničů podle obcí a velikostních skupin. JZD často rozdělila více obilí na PJ, aby tak dosáhla zlepšení pracovní morálky. V prosinci uplatnily okresy směrnici ministerstva výkupu o odebírání šatenek, daňových opatřeních, odebrání lístků na cukr a mýdlo, nepovolení domácích porážek, pokud nebudou splněny dodávky do 31. prosince 1951, což vyvolalo řadu nejasností a nespokojenost. Zvlášť byl pro KNV zpracován přehled o plnění dodávek JZD 3. a 4. typu s vysvětlením, proč nesplnila své úkoly. Nejhůře plnily dodávky okresy Dobruška, Hradec Králové a Žamberk, v horských okresech šlo především o brambory, které si JZD i rolníci nechávali pro výkrm prasat, aby tak zlepšili svou finanční situaci.²⁹⁰

Ačkoliv největší úsilí bylo soustředěno na dokončení výkupu obilí, k 25. listopadu byly dodávky splněny na 96,8 %; výkup nesplnily okresy Dobruška (99,3 %), Broumov (98,5 %), Žamberk (94 %), Jičín (85,1 %) a Nový Bydžov (84,9 %). Nejlépe za značného tlaku splnily okresy Náchod (119 %), Nová Paka (106 %) a Hořice (104,8 %), i když zde nebyly úkoly rozhodující pro celkové splnění jako v nejúrodnějších okresech. Okres Žamberk prověřil plnění u všech zemědělských závodů, ale celkové plnění dosáhlo jen 94,8 % a ještě dlužil 1051 q seťového obilí z jara 1951, které si okres vypůjčil, aby dodáním veškerého obilí splnil dodávku v roce 1950. Celkové splnění dodávek obilí v roce 1951 dosáhlo 97,7 %, i když JZD 2. až 4. typu splnila své úkoly na 115 %, ale nezajistila si

290 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 18, 20, 1347; Zasedání KV KSČ z 11. 11. 1951, Pochodeň, č. 47, 16. 11. 1951.

dostatek krmiv pro živočišnou výrobu, drobní rolníci splnili na 103% a velcí na 90%.

Špatné byly výsledky u výkupu lnu, kde u lněného semene bylo plánované množství vykoupeno na 38,1% a u lněných stonků na 34,5%. Plánované plochy nemohly být v horských okresech pro nedostatek pracovních sil řádně obdělány a sklizeny, zvláště v JZD chybělo řádné ošetření, sklizeň se značně opozdila a více než 50% lnu nebylo odsemeno a vyroseno, což se odrazilo na kvalitě vlákna.

Totéž platilo o výkupu brambor, kde u pozdních brambor se dosáhlo plnění na 92%, protože se nedosázely plochy (podle statistiky o 483 ha, ve skutečnosti o 800–900 ha). Nejhorší byl v horských okresech s výjimkou Žamberka, který splnil na 101,4%, zatímco Trutnov na 78,8%, Broumov na 68,9% a Vrchlabí jen na 57,9%. Tyto okresy měly velké plochy brambor, ale byly sázeny do špatně připravené půdy, bez dostatečného hnojení, často se sázení končilo až v červnu. K tomu přistupovalo špatné ošetření v průběhu vegetace, takže plánované výnosy byly až o 60% nižší. Velké množství brambor si družstva i jednotlivci nechali pro výkrm prasat, jejichž stavy ve třetím a čtvrtém čtvrtletí prudce stouply, aby tak JZD získala další finanční prostředky a splnila dodávku masa. Kraj se ve výkupu brambor umístil na 4. místě za kraji Jihlava, Praha, Nitra; Pardubice byly na šestém místě.

Cukrovary v kraji počítaly s nákupem 5 913 667 q cukrovky, ale vykoupily jen 4 981 347 q, tj. o 932 320 q méně. Při celkovém hodnocení výkupu se ukázalo, že výkup cukrovky byl splněn na 82,1%, ačkoliv její plocha byla dodatečně v okresech zvýšena, ale bez ohledu na dostatek pracovních sil, což se odrazilo ve špatném ošetření, a částečně byla vyseta na méně vyhovující půdě, což se odrazilo v nižších hektarových výnosech. Plán počítal s průměrným hektarovým výnosem 286 q/ha, ve skutečnosti bylo dosaženo 248 q/ha (v roce 1950 303,2 q/ha). Řepa byla do cukrovarů dodávána špatně okleštěna, docházelo k ucpávání sít, špatné ořezání chrástů způsobilo vytékání šťávy, hnití a snižovala se i kvalita řízků.

Příčinou nízkých hektarových výnosů byla špatně připravená půda, protože někdy už pozemky neodpovídaly požadavkům pro pěstování cukrovky, orba a hnojení se provádělo až na jaře, semeno neodpovídalo kvalitou, cukrovka byla nedostatečně ošetřována, ať už šlo o okopávku, jednocení nebo plečkování. Špatně sklizená řepa vyžadovala více práce a nákladů, protože chyběla mechanizace při nakládání do vagonů, a nízké mzdy nepřitahovaly dostatek pracovníků.

Dodávky živočišných produktů nebyly rovněž splněny, např. hovězí maso na 97,3%, i když na konci roku byla vysoká nabídka jatečného skotu pro nedostatek krmiv, ale skot nemohl být odebrán pro nedostatečnou kapacitu masného průmyslu. Vepřové maso bylo splněno na 90,1%, pro nedostatečnou jateční váhu bylo povoleno plnění do 27. ledna 1952. Dodávky mléka dosáhly 90%, příčinou byl odsun 4000 krav a březích jalovic mimo kraj, špatné plnění v horských okresech včetně JZD, kde si členové nechali nejlepší dojnice jako záhumenkové krávy, a kalamita v krmivech v zimě 1950/1951, která snížila stavy a užítkovost. Dodávky mléka plnil nejlépe okres Náchod, nejhůře Broumov a Vrchlabí. Splněny byly dodávky vajec (100,5%), ne však u státních statků.

Celkem byly výkupní úkoly na rok 1951 k 6. lednu 1952 splněny na 88,08% a na zasedání KNV vytkl zástupce ministerstva vnitřního obchodu především neplnění dodávek masa, zvláště nedodržení stavu prasat, kde kraj vždycky zaujímal nejpřednější

místo v celé republice. Státní statky plnily úkoly ve výkupu na 84,33%, ostatní krajsky plánovaný sektor (JZD a soukromí rolníci) na 88,60%.²⁹¹

Už v průběhu žní a pak na podzim a v zimě probíhal rozpis zemědělské výroby a výkupu na rok 1952. Na ONV se s přípravou začalo v srpnu, aby se neopakovaly nedostatky z minulého roku, kdy se nevycházelo z reálných možností, především reálných výnosů v jednotlivých okresech. Směrnice požadovaly, aby v kraji byla zajištěna produkce šlechtěných osiv, při snížení celkového stavu skotu měly stoupnout stavy krav, o 20% se plánovaly vyšší dodávky mléka, snižovaly se stavy prasat, ale počítalo se s vyšší porážkovou váhou, zvýšením průměrné snůšky vajec z 97 na 113,4 kusů vajec, růstem počtu prasnic a ovcí, ale jen s malým snížením počtu koní. JZD zpracovávala plán rostlinné a živočišné výroby svých členů a návrh za celou obec.

Při sestavování plánu zemědělské výroby na rok 1952 vycházelo ministerstvo zemědělství z potřeby zajistit potraviny a suroviny, z ekonomické podpory socialistického sektoru a z dalšího omezování vesnických boháčů. K tomu se využívalo výše výkupu, cenových opatření a trestních sankcí.

Vláda schválila 4. prosince hlavní směrnice a ministerstvo zemědělství vydalo pokyny pro provádění rozpisu výrobních a dodávkových úkolů v rostlinné a živočišné výrobě. Státní statky dostaly plány přímo z ústředí, JZD a soukromí rolníci prostřednictvím národních výborů. JZD 3. a 4. typu byla zvýhodněna, pro ně platila průměrná dodávková norma nižší o 10% než u soukromých rolníků, v JZD 1. a 2. typu dodávali členové z řad velkých rolníků více než malí, stejně jako u soukromých zemědělců. Úkoly stanovené okresům a obcím se musely rozepsat beze zbytku, i když podle výrobních podmínek. JZD 2. typu s rozoranými mezemi a JZD 3. a 4. typu dostala úkoly na veškerou půdu včetně záhumenků (představenstvo JZD mělo rozhodnout, kolik případně na společně obdělávanou půdu a kolik na záhumenkovou) a totéž bylo u živočišné výroby (kolik na společně ustájený dobytek a kolik na dobytek členů). Rolníci do 2 ha a členové JZD 1. a 2. typu dostávali stejné dodávky jako ostatní rolníci. Nejprve musela JZD splnit dodávky státu a zajistit společné družstevní fondy a pak se teprve dotavaly naturáliemi pracovní jednotky (do splnění dodávek se na PJ mohlo rozdělit nejvýše 10% dodaného obilí a brambor).

KNV stanovil pro okresy průměrnou normu na 1 ha, u jatečného skotu na 1 ha zemědělské půdy, u jatečných prasat na 1 ha orné půdy, u mléka na 1 ha zemědělské půdy a okresy učinily totéž pro obce. Pro okresy se značným procentem združstevněné půdy stanovil kraj průměrnou normu o 4 až 7% nižší oproti jiným okresům. ONV stanovily i normy pro JZD 3. a 4. typu. Po projednání s rolníky se uzavírala smlouva o výrobě a dodávce zemědělských výrobků mezi obcí a hospodářským družstvem, další smlouvy uzavírala mlékárna, lihovar, cukrovar a další podniky. Za obec podepisoval smlouvu předseda MNV, a kde bylo JZD, i předseda družstva. Dodávka mléka byla předepsána také bezzemkům, kteří drželi krávu, totéž se týkalo dodávky vajec a držitelé slepic nedostali lístky na vejce. MNV prováděl rozpis na soukromé rolníky a členy JZD 1. a 2. typu, pokud nerozorala meze. Rozpis připravila rozpisová komise (členové MNV, JSČZ, JZD a NF) a schvalovala jej rada MNV, když ho rozpisová komise

291 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 18, 20, 1347; Zasedání KV KSČ z 11. 11. 1951, Pochodeň, č. 47, 16. 11. 1951.

projednala s každým rolníkem. Na závěr se konala veřejná schůze, kde byla za účasti zástupce ONV podepsána obecní smlouva. Rolníci byli rozděleni do šesti velikostních skupin: 1. nad 20 ha, 2. 15–20 ha, 3. 10–15 ha, 4. 5–10 ha, 5. 2–5 ha, 6. 0,5–2 ha, a zvláštní skupinu tvořili ostatní držitelé hospodářských zvířat. Pro ty, kteří odmítli podepsat, stanovil MNV úkoly zvláštním výměrem. Celé zajištění rozpisu zemědělské výroby a dodávky začalo 5. prosince 1951 na ministerstvech vnitřního obchodu a zemědělství a mělo být dokončeno uzavřením smluv se zemědělskými závody do 1. února 1952.

Krajský národní výbor na plenárním zasedání 17. prosince 1951 schválil výrobní a dodávkové úkoly na rok 1952, které byly proti roku 1951 zvýšeny jak v rostlinné, tak živočišné výrobě. V rostlinné výrobě se zvyšovala výroba chlebového obilí, a to rozšířením osevní plochy a především zvýšením hektarových výnosů (osevní plochy měly vzrůst o 6232 ha na 58 306 ha, sklizeň o 179 934 q na 1 236 157 q), u ploch pšenice to znamenalo růst o 3,9%, tj. o 1135 ha (celkem 30 153 ha), v množství o 8,1%, tj. o 51 388 q (celkem 680 280 q); u plochy žita růst o 22,1%, tj. o 5907 ha (celkem 28 153 ha), v množství o 30,3%, tj. o 128 546 q (celkem 552 776 q) proti roku 1951. Z ostatních obilovin se plánovalo snížení plochy ječmene o 0,8%, tj. o 152 ha, ale růst výnosů o 6,7%, tj. o 25 470 q, u ovsa se snižovala plocha o 10,4%, tj. o 2866 ha, výroba klesla o 10%, tj. o 474 193 q. Zvyšovala se plocha okopanin o 2,8%, tj. o 1479 ha (celkem 54 251 ha) a sklizeň o 5,3%, tj. o 632 064 q (celkem 12 610 450 q). U cukrovky to znamenalo růst o 1138 ha, a protože už v roce 1951 nebyl osev cukrovky splněn o 493 ha, tedy celkem o 17 550 ha, a u sklizně růst o 114 984 q, tj. o 2,4% (celkem 4 958 370 q). U brambor se plocha zvyšovala o 1726 ha (celkem 28 290 ha), sklizeň o 301 997 q, tj. o 7,4% (celkem 4 388 305 q). Značný byl růst olejnin, např. u ozimé řepky se zvyšovaly plochy o 27,6%, u ostatních olejnin o 28,8%. U lnu rostly plochy o 21,4%, tj. o 561 ha (celkem 3175 ha), snižovala se plocha luštěnin. U zeleniny měly okresy dosáhnout co největší soběstačnosti.

V živočišné výrobě se snižoval stav skotu, ale rostly stavy dojníc, počítalo se se zvýšením užitkovosti, zvyšovaly se stavy prasat i porážková váha, zvyšovaly se stavy slepic a ovcí a jejich užitkovost. V rámci kraje mělo dojít k přesunům dobytka podle krmivové základny a pracovních sil. Oproti roku 1951 měl na konci roku 1952 poklesnout stav skotu o 1,9%, tj. o 5024 kusů na 259 626 kusů, ale protože plán k 31. prosinci 1951 nebyl splněn, šlo o růst o 785 kusů (tj. o 0,3%). Zvyšovaly se stavy krav o 1,8%, tj. o 2438 kusů (na 135 965 kusů), ale protože k 31. prosinci 1951 nebyl plán splněn, šlo o růst o 5,3%, tj. o 6884 kusů. Poměrně vysoký byl přírůstek výroby mléka o 9,6%, tj. o 23,1 mil. l (celkem 263,4 mil. l), průměrná dojivost na jednu krávu měla vzrůst o 5,7%, tj. z 1800 l na 1987 l, a dodávka o 1,9%, tj. o 3,1 mil. l.

Stavy prasat rostly o 3,4%, tj. o 5537 kusů (celkem 168 581 kusů), ale stavy prasnic měly klesnout o 1,5%. U slepic šlo o nárůst ve výši 3%, ovšem pro nesplnění stavů k 31. 12. 1951 to bylo o 20,7%, u vajec stoupala výroba o 10,7%, tj. o 9,9 mil. kusů, snůška o 7,8%, tj. z 99,3 ks na 107 ks, a dodávka o 8%, tj. o 3,3 mil. ks. U jatečné drůbeže byl nárůst 27%, u stavu ovcí 32,9%, tj. o 4000 kusů, výroba vlny měla vzrůst o 71,4%, dodávka vlny o 186%.²⁹²

Jednou z cest, jak tyto vysoké úkoly splnit, bylo rozšíření orné půdy, jak to požadovalo vládní usnesení č. 55/51 Sb. z 21. července 1951. Od roku 1949 došlo k značnému úbytku orné půdy, ať už z jejího zatajení, aby se dosáhlo snížení dodávkových úkolů, či aby se ovlivnila výměra do 15 ha, nebo došlo k její přeměně na louky, pastviny, lesní půdu, ladem ležící půdu, zvláště v horských okresech, kde část osídlenců odcházela a kde státní statky nestačily půdu obdělávat. Státní plán počítal, že dojde k obnovení stavu z roku 1949 a na tyto plochy byly stanoveny výrobní úkoly.

Úbytek půdy v horských okresech se vykazoval v roce 1951 ve výši 6480 ha, v podhorských ve výši 2649 ha a v nížinných ve výši 1207 ha. ONV vykazovaly, že k státním statkům přešlo 1846 ha dříve orné půdy, k státním lesům 2938 ha, při provádění HTÚP ubylo 1301 ha, na změny kultur připadlo 1036 ha, jiné úbytky činily 1452 ha, tj. celkem 9253 ha. Přitom tyto výkazy neodpovídaly skutečnosti, která byla o dost vyšší.

Pro rok 1952 byly výrobní úkoly rozepsány na plochu 233 917 ha, což odpovídalo statistickému šetření k 14. květnu 1949. Směrné číslo bylo dáno 220 904 ha, což představovalo zvýšení proti roku 1951 o 9253 ha, ale vstřícný plán z okresů vykázal jen 211 651 ha orné půdy, tj. zvýšení proti roku 1951 jen o 1417 ha. Rozšíření orné půdy však záviselo na získání pracovních sil, na převzetí půdy a jejím skutečném obhospodařování, protože půda převzatá státními statky přešla většinou do luk a pastvin a bylo nutno počítat s její rekultivací. V mnoha případech se jednalo o zemědělskou půdu, nikoliv ornou, proto JZD protestovala proti dodávkám rostlinných produktů, v nejlepším případě mohla být zatížena dodávkou živočišných produktů, aby JZD měla zájem na jejím obdělání. Často se na této půdě ani nedalo využít mechanizace, hlavně v horských okresech. Splnitelným úkolem bylo odhalit zatajenou půdu v podhorských a nížinných okresech. Koncem roku se ukazovalo, že směrné číslo orné půdy v kraji bylo naplněno na 96,2%. ONV Žamberk označil úkoly na rok 1952 jako nereálné, právě pro značný úbytek půdy, která přešla do státních statků, ale úkoly na ni byly určeny obcím. Avšak ani státní statky nebyly schopny své úkoly plnit. To se týkalo i okresů Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov, okresy Jaroměř a Náchod protestovaly proti vysokým úkolům v obilninách, protože potřebovaly pícniny, odmítaly okopaniny a technické plodiny pro nedostatek pracovních sil. Největší úbytky orné půdy vykazovaly okresy Dobruška, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov a Žamberk. Kraj předpokládal, že nepůjde zvýšit hektarové výnosy, protože přírůstek orné půdy lze získat především v pohraničí, kde půjde o půdu nevyhnojenou s podprůměrnými výnosy. Okres Dobruška nesouhlasil s plochou cukrovky a čekanky, která představovala 14,39% osevních ploch, zatímco v okrese Rychnov nad Kněžnou jen 4,78% a Náchod 1,11%, a s výnosy žita 20 q/ha, zatímco v okrese Hradec Králové byl plán 20,5 q/ha a Jaroměř 20 q/ha. Proti osevním plochám protestovaly okresy Náchod, který požadoval více žita, aby byla stelivová sláma, Nová Paka (rozdíl 350 ha orné půdy), Rychnov nad Kněžnou, který žádal snížení plochy cukrovky. Trutnov (rozdíl 317 ha) požadoval snížení plochy obilovin, aby měl pícniny pro živočišnou výrobu, lnu a brambor, kde chyběly pracovní síly a stájová hnojiva, Nový Bydžov odmítal plochy cukrovky pro nedostatek pracovních sil, což se odráželo v nízkém hektarovém výnosu při špatném ošetření.

Většina ONV a JZD nerespektovala státní plán a úkoly v rostlinné a živočišné výrobě si snížily, především nesouhlasily s plánovanou výměrou orné půdy.

V plánu rostlinné výroby ani jeden okres nedodržel směrné číslo pro JZD, zejména pro nedostatek pracovních sil. V řadě okresů JZD plánovala nižší výnosy než soukromí rolníci, např. u pšenice a brambor. U cukrovky okresy Jaroměř, Náchod a Rychnov nad Kněžnou snížily plochu, okresy Jaroměř, Hradec Králové a Nový Bydžov zase hektarové výnosy. V horských okresech byly obavy ze zvýšení plánovaných výnosů, protože šlo často o vyčerpanou půdu a nedodržovaly se krajové odrůdy obilovin, které se osvědčily v horských oblastech.

V živočišné výrobě se počítalo se zvýšením výkupních úkolů, i když se někde plánovalo snížení stavů hospodářských zvířat. To však mělo být vyrovnáno zvýšením užítkovosti. Hlavní tíhu dodávek živočišných produktů měly nést nížinné okresy. Dodávky mléka se zvyšovaly skoro ve všech okresech, ale všechny okresy ve svých plánech směrné číslo snížily, ať u počtu krav nebo u dojivosti, nejvíce okres Nový Bydžov. Směrné číslo vyšší proti roku 1951 o 35 mil. l se ukazovalo jako nereálné. Malé snížení se plánovalo v okresech Broumov a Vrchlabí, aby se upevnila JZD, největší přírůstek byl v okrese Náchod (+ 10%), nejvyšší dodávka na dojnicí v okrese Jaroměř, na 1 ha zemědělské půdy v okrese Jičín. Rozhodující bylo, zda se podaří zvýšit stavy krav o 6884 kusů, s čímž okresy nesouhlasily. Nejvíce protestovaly proti vysokým stavům skotu okresy Vrchlabí a Broumov, protože neměly pracovníky pro práci ve stájích, kde prakticky nebyla mechanizace, ale námitky byly zamítnuty.

Uzavírání smluv probíhalo pomalu ještě v lednu 1952 a projevovala se řada nedostatků. Jako neúnosné se ukazovalo zvýšení dodávek mléka, které dosahovalo někde růstu až o 25 % oproti roku 1951. Družstva byla vysoce zvýhodňována, místo stanovených 10 % až o 50 %, např. na Dobrušsku. Často tam, kde nebyly dodávky splněny, byly nyní sníženy, a tam, kde byly splněny, byly neúměrně zvýšeny. Hlavní úkol se spatřoval v pomoci družstvům a zatlačení velkých sedláků. V prosinci a lednu se v 350 vesnicích konalo 350 veřejných schůzí KSČ. Tam, kde nebyla organizace strany, bylo svolatelem sdružení JSČZ. Zpráva o mezinárodní a vnitřní situaci zdůrazňovala spojitost plnění výrobních a výkupních úkolů s udržením míru a bojovala tak proti chápání dodávek jako „kontingentů“ v době války. Někde příprava schůzí nebyla v pořádku, místo agitačních dvojic zvali pionýři, průběh byl značně rozdílný, stejně jako vystoupení referentů z patronátních závodů. Kritizována byla malá aktivita obecních rozpisových komisí, které někde vůbec nepracovaly, takže skoro celá tíha rozpisových prací spočívala na zaměstnancích zemědělských a vyživovacích referátů ONV. Politická příprava v obcích byla slabá, protože zvýšené úkoly neodpovídaly plně možnostem zemědělských závodů. Ukazovalo se, že nebyly dodrženy stanovené osevní plochy a stavy hospodářských zvířat, což bylo předpokladem pro splnění výrobního plánu.

Úkoly dané státním úřadem plánovacím a ministerstvem zemědělství Hradeckému kraji pro zemědělskou výrobu v roce 1952 byly značně vysoké, zvláště v živočišné výrobě. Zástupce ministerstva výživy na plenárním zasedání KNV v prosinci konstatoval, že v Hradeckém kraji jsou největší úkoly právě v zemědělské výrobě. Předpoklady pro jejich splnění se viděly jen v lepší péči o půdu. Zemědělský referát počítal už předem, že v okresech, obcích a JZD dojde k obtížím, proto žádal, aby vesnické organizace strany pomohly najít zatajenou nebo neobdělávanou půdu a aby v horských okresech přesvědčovaly družstva ke zvýšení výrobních úkolů. Do rozporu se dostávaly

vysoké úkoly v živočišné výrobě s nárůstem pěstování technických plodin a nebrala se v úvahu nedostatečná krmivová základna, která byla kryta asi na 70 % potřeby. Jestliže celostátní plán hustoty skotu na 100 ha zemědělské půdy byl v řepařské oblasti 80–90 kusů, v bramborářské 70–80 kusů, v horské 50–60 kusů, u prasat na 100 ha orné půdy v řepařské oblasti 90–100 kusů, v bramborářské 65–75 kusů, v horské 55–65 kusů, pak v Hradeckém kraji to byla minimální čísla, která měla být pokud možno vysoce překročena. To se týkalo i procenta krav z celkového počtu skotu.

Nepodařilo se překonat chyby z roku 1951, takže JZD dostala vysoké úkoly v živočišné výrobě, ale i velké plochy okopanin, ačkoliv neměla dostatek pracovních sil, u velkých sedláků byly výrobní úkoly často nesplnitelné, nepodařilo se aktivizovat rozpisové komise v obcích, JZD více spoléhala na přísun krmiv než na vlastní krmivovou základnu, což snižovalo jejich finanční výsledky, a často byl střední rolník postihován jako velký.

Nepodařilo se splnit směrnici, aby výrobní a dodávkové úkoly odpovídaly možnostem okresů, aby se nezvyšovaly úkoly JZD vyšších typů v horských oblastech, kde chyběly pracovní síly, především u produktů vyžadujících velké množství ruční práce, a aby se využilo zkušeností z roku 1951. Řešení skutečných problémů se přesouvalo na masovou politickou práci, která měla spojovat splnění zemědělské výroby s upevněním míru a socialismu.

Zima 1951–1952

Stranické a státní orgány chtěly využít zimního období ke zlepšení práce JZD, STS, státních statků a hospodářských družstev, v jejichž činnosti trvala řada nedostatků. OV KSČ dostaly za úkol ustavit instruktory pro základní organizace na vesnicích a v dalších zemědělských podnicích a celá činnost se zaměřila na realizaci závěrů zasedání ÚV KSČ z 9. září 1951. Základní organizace měly vybudovat na vesnici agitační kolektivy, organizace v patronátních závodech projednávaly činnost svých členů, kteří pomáhali vesnickým organizacím a práci patronátu vůbec, a měly projednat uvolnění dělníků-komunistů pro JZD. Okresní poradny a studovny marxismu-leninismu využívaly k řešení úkolů v zemědělství *Roku stranického školení*, organizovaly školení agitačních kolektivů a svolávaly vedoucí agitačních kolektivů k výměně zkušeností. OV KSČ prováděly kontrolu, jak se komunisté připravili na valné hromady JZD v lednu 1952.

Podkladový materiál ukazoval hlavní nedostatky na zemědělském úseku. V JZD to byla neujasněnost provozních řádů, špatná organizace práce, rovnostářství v odměňování, nevyhovující normy, malá členská základna, pomalý postup společného ustájení, pomalý přechod na vyšší typy. Vesnické organizace se málo podílely na agitaci pro zakládání JZD a na boji s vesnickými boháči. Také závodní organizace strany v STS a zástupci pro politickou práci se nedostatečně zabývali pracovní morálkou, péčí o stroje, uplatňováním správné agrotechniky, což snižovalo přednosti zemědělské velkovýroby. Totéž platilo pro státní statky, které neplnily úlohu být vzorem zemědělské velkovýroby. Neuspokojivý průběh výkupu zemědělských produktů ukazoval slabou práci hospodářských družstev.

Usnesení KV KSČ a KNV požadovalo zavedení pořádku v družstvech od řízení až po odměňování. Tam, kde nebylo docíleno plánované PJ, měla být vyrovnána ze státního úvěru, ukládalo očistit JZD od „kulaků“, hlavně v okresech Broumov a Jaroměř, a varovalo před nátlakem při přechodu na vyšší typy. V STS šlo o dobudování středisek se stálou brigádou traktoristů, zlepšení politické a řídicí práce, sociálních podmínek, snížení procenta oprav a spotřeby pohonných hmot, vyloučení vesnických boháčů z řad traktoristů a zvýšení pomoci JZD. Na státních statcích to mělo být zlepšení práce základních organizací, zvýšení zastoupení dělníků a rolníků ve vedení statků, zavedení pořádku do odměňování a větší využívání sovětských zkušeností. Pracovníci hospodářských družstev dostali jako hlavní úkol zvýšit pomoc národním výborům při vypracování výrobních a dodávkových smluv.

Už v říjnu probíhaly v JZD besedy o činnosti, které byly zaměřeny na zlepšení spolupráce lidové správy a JZD, ale neproběhly všude a jednou z hlavních připomínek bylo zvýšení nedostatečných příjmů družstevníků. Proto byla tato otázka dána na pořad jednání stranických organizací a pak valných hromad. JSČZ opět organizoval besedy o sovětských zkušenostech. Valné hromady byly stanoveny na dobu od 15. ledna do 28. února 1952, první den se hodnotily výsledky roku 1951 a druhý den by projednaly a schválily výrobní plán na rok 1952 a proběhly by volby do družstevních orgánů.

Důraz byl kladen na zvýšení kvalifikace všech pracovníků v zemědělství, proto ministerstvo zemědělství připravilo dvouměsíční kurz pro předsedy JZD. Při vyšších rolnických školách byly připraveny odborné kurzy, zvláštní školení bylo organizováno pro pracovníky STS a státních statků, krátké kurzy i pro nejrůznější profese, např. dojičky, krmiče, ošetřovatele prasat a účetní. Političtí zástupci ředitelů STS byli pozváni na jeden měsíc do krajské politické školy. Realizace však nebyla dobrá, např. do kurzu předsedů JZD v rolnické škole Smiřice od 19. listopadu do 15. prosince 1951 mělo nastoupit 35 předsedů, ale nastoupilo jen 15, přesvědčování dalších 13 bylo neúspěšné jednak pro množství práce, jednak se báli, že jim to při nedostatku pracovních sil družstevníci vyčtou. Předsedové sami pochybovali o možnosti prosadit osvojené zásady v praxi a výběr předsedů ukazoval, že v čele družstev nestojí skuteční odborníci. V téže době probíhal v rolnické škole v Lázních Bělohrad kurz účetních, kterého se místo 49 zúčastnilo 22 účetních. Tam se konal na přelomu listopadu a prosince i čtrnáctidenní kurz vedoucích polních pracovních skupin, kterého se zúčastnilo místo 52 členů JZD jen 15, a dalšího běhu v prosinci ze 40 jen 28 členů JZD.

V prosinci probíhaly kontroly v pohraničních JZD. Zaměřily se na zajištění krmiv pro živočišnou výrobu. Ukázaly, že se družstva zbavují telat především pro nedostatek krmiv a stájových prostorů. Zásoby krmiv byly jen o něco vyšší než v roce 1950. Plán stavu dobytka se neplnil, protože nebyly dokončeny plánované stavby, např. na Broumovsku nebyly dostavěny teletníky pro 100 kusů, kravíny pro 460 krav, vepřín pro 35 kusů, ovčiny pro 150 kusů a kurníky pro 2600 kusů.

V říjnu 1950 bylo kraji uloženo, aby v zimním období bylo ze zemědělství získáno pro práci v ostravských dolech 750 zemědělců a 30 traktoristů, aby se splnilo usnesení strany a vlády o zvýšení těžby v ostravsko-karvinském revíru.

Rok 1952 začal hodnocením výsledků zemědělské výroby v uplynulém roce, které vycházelo ze skutečnosti, že „zemědělství Hradeckého kraje zůstává v plnění úkolů

za průmyslem“.²⁹³ V projevu předsedy KV KSČ se poukazovalo na fakt, že ve výkupu nejlépe plnil socialistický sektor, a proto požadoval, aby s těmi, kteří neplní úkoly, bylo počítáno v letošním roce tak, že nesmí narušovat plnění úkolů, a že tam, kde je nejvíce neplničů, musí nastoupit úsilí o socializaci vesnice nejnaléhavěji.²⁹⁴ Hlavním úkolem roku 1952 zůstával rozvoj těžkého strojírenství, převedení stavebních dělníků z vesnic do stavebního průmyslu, protože prý JZD za ně půdu snadno obdělá stroji, a v zemědělství další rozvoj družstev, což si vyžádá zostřený postup proti „kulakům“.

Shodně hodnotilo výsledky i úkoly kraje zasedání KV KSČ 12. ledna 1952. V zemědělské výrobě vidělo hlavní nedostatek v neplnění dodávkových úkolů a za příčinu označilo porušení stranické a státní disciplíny, protože okresy nedodržely osevní plochy a stavy zvířat a neprováděly se kontrolované výmlaty u vesnických boháčů. Ukazovalo se, že zásahy proti nim postihovaly často střední rolníky a že trestní sankce neměly mezi rolníky dobrý politický ohlas. Agitační a masová politická práce se bude zaměřovat na prosazení nových družstev, protože JZD splnila své dodávky.²⁹⁵ Zasedání také zúžilo problematiku zakládání družstev, jelikož potřeba zajistit zásobování pracujících potravinami a zaměření na rozvoj průmyslu neumožňovaly komplexní pohled na zemědělskou výrobu a řešení jejích problémů.

Na konci ledna 1952 se konalo společné zasedání KNV, krajského akčního výboru a složek NF, které se zabývalo úkoly čtvrtého roku první pětiletky. V Hradeckém kraji rostla průmyslová výroba o 17,5%, z toho těžký průmysl o 32,4%, lehký o 12,1%, potravinářský o 18%. Před zemědělskou výrobou stál růst o 6,3% a při splnění výroby a výkupu uvolnit další pracovní síly pro těžký průmysl. Zasedání kritizovalo opět nesplnění výkupu obilí, brambor, vepřového masa a mléka, ale i odvolávání dělníků z průmyslu na zajištění výkupu.

Zemědělství projednávalo jako jediný bod zasedání KV KSČ 8. února 1952. Hlavní referát „Dobrou práci strany za rychlé provedení jarních prací, bohatých žní a urychlení výstavby JZD“ kritizoval pomalý růst JZD po únorovém zasedání ÚV KSČ v roce 1951, neplnění provozních řádů, nepořádky v odměňování, špatnou pracovní morálku a slabou práci stranických organizací. Požadoval splnění závěrů KV KSČ z listopadu 1951, jejichž cílem bylo zlepšit práci vesnických organizací, aby se urychlila kolektivizace. Šlo o přípravu valných hromad v družstvech, kde by se důkladně projednaly provozní řády, provedení účetních uzávěrek a proškolení družstevníků v zimním období. Pro STS byl směrníci plán okresu Jaroměř, který se stal vzorem ostatním okresům. Vesnické organizace dostaly úkol zesílit boj proti „kulakům“, na Novobydžovsku pak úkol „vyloučit boháče z JZD“. Kritika státních statků se zaměřila na pokles výroby mléka, nízké přírůstky ve výkrmnách prasat a nedostatečnou práci závodních organizací strany.²⁹⁶ Zasedání vidělo příčinu obtíží především v nedostatečném řídicím a organizačním úkolu práce v družstvech a v pomalém tempu zakládání nových družstev. Cílem

293 Projev předsedy KV KSČ J. Prokopa, Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1952.

294 Tamtéž.

295 Zasedání KV KSČ 12. 1. 1952, Pochodeň, č. 3, 18. 1. 1952.

296 Zasedání KV KSČ 8. 2. 1952, Pochodeň, č. 7, 15. 2. 1952.

bylo zajistit dodávky zemědělských produktů, aby bylo možno zvýšit příděl potravin, jak se to podařilo u přídělu masa.

Jednání KV KSČ odpovídalo celostátním směrnicím, které právě u živočišných produktů požadovaly zvýšení výroby a výkupu v roce 1952 (např. u vepřového masa o 2,66%, mléka o 13,4%, stavů prasat o 24% atd.). Nástrojem měly být nové metody v rostlinné a živočišné výrobě, lepší organizace práce v družstvech, zlepšení práce JZD, státních statků a STS, vyřešení zemědělské výroby v pohraničí a urychlení staveb pro živočišnou výrobu.

Protože Hradecký kraj se v roce 1951 dostal v zakládání JZD hluboko pod celostátní průměr jak v přírůstku nových družstev, tak v počtu družstev vyšších typů, v provádění HTÚP a v nesplnění výkupu obilí a brambor, provedl ÚV KSČ prověrku práce krajského výboru strany. Dne 25. března 1952 vyšlo usnesení organizačního sekretariátu ÚV KSČ k metodám práce krajské organizace strany v Hradci Králové. Hlavní příčinou kritiky byly právě nedostatečné výsledky kolektivizace, práce na vesnici byla hodnocena jako nejslabší místo stranické práce, protože výsledky zemědělství v roce 1951 byly „více než neuspokojivé“ a na vesnici „nepostoupili téměř kupředu“. Okresy místo konkrétní práce na vesnici opisovaly své pracovní plány a usnesení z plánu a usnesení krajského výboru, ale i ten byl kritizován, že jeho pracovníci málo pomáhali okresním výborům řešit jejich problémy. Usnesení ukládalo podstatně zlepšit masovou politikou práci a prosazovat vedoucí úlohu strany. Závěry tohoto usnesení projednal KV KSČ na svém zasedání počátkem dubna a výsledkem bylo rozhodnutí dosáhnout v kraji do konce roku obratu v zakládání JZD především v nejmúrodnějších okresech kraje.²⁹⁷

Od 15. ledna 1952 začaly v okresech valné hromady JZD, které zhodnotily uplynulý rok, především nedostatky v práci družstva, a druhý den pak projednaly výrobní plán na rok 1952. Pro vesnické organizace strany byli jmenováni instruktoři OV KSČ, aby se usnesení KV KSČ skutečně stalo základem jednání valných hromad. I když se nepodařilo v řadě JZD splnit tyto záměry, proběhly valné hromady ve většině JZD podle požadavků KV KSČ, někde došlo k přechodu na vyšší typ, např. JZD Kukleny na 3. typ. Ukázaly se rozdíly mezi družstvy v okresech, ale nepodařilo se zvýšit aktivitu vesnických stranických organizací, i když ta byla zjednodušeně posuzována jen podle počtu vyloučených „kulaků“ z družstev. Během zimní kampaně jich bylo vyloučeno 22 v deseti okresech, žádný v okresech Hradec Králové, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. V řadě JZD došlo ke změnám ve vedení, např. v JZD Orlice na Žamberocku byla do čela družstva zvolena žena, JZD Vlčkovice v tomtéž okrese určilo 90 000 Kčs na přídavky na děti, ale většina družstev z tohoto okresu vykazala značné nedostatky, především neměla osivo, protože ho dala na splnění dodávek.

V prvních měsících roku 1952 se dokončoval rozpis výroby a výkupu, který probíhal značně pomalu a s velkými obtížemi. Stanovený růst oproti roku 1951 o 15%, kdy se zvyšovaly úkoly i družstvům, narážel na odpor v obcích a družstvech. Okresy se zaměřily především na „vyčištění“ smluv za rok 1951, které nejtíže probíhalo v pohraničních okresech, kde se plnilo i na úkor obilí určeného pro osev. Kdo nesplnil dodávku, nedostal potravinové lístky a šatenky, rolníci místo pokut nastupovali trest vězení,

297 Pochodeň, č. 16, 18. 4. 1952; Celostátní konference KSČ, Praha 1953, s. 162, 164.

což znamenalo, že budou chybět na jarních pracích. Ale ani tato opatření nevedla k 100% splnění dodávek, např. na Žamberecku bylo kontrolováno 4186 dodávkových smluv, z nichž 3440 bylo splněno, 596 nesplněno a 150 bylo navrženo zlikvidovat, protože šlo o drobné rolníky, uhynutí dobytka a další objektivní příčiny, a vydat jim šatenky. Velké námitky se soustředily proti zvýšení osevu cukrovky v kraji (asi o 2000 ha), což znamenalo, že její pěstování se dostalo do všech čtrnácti okresů, z nichž pět bylo podhorských a čtyři horské, kde výnosy dosahovaly 240–300 q/ha (ve vnitrozemí 450–500 q/ha), obtíže působilo počasí, drahá doprava do cukrovarů, chyběly zkušenosti a náklady na 1 q řepy byly vysoké. Na Žamberecku bylo nereálné zvýšení orné půdy o 900 ha, ploch pšenice, ječmene a brambor a jejich výnosů. Nebyly dodrženy plochy lnu, i když se provádělo trestní řízení a za každý neosetý ar byla udělena pokuta 100 Kčs.

Situaci v plnění dodávkových úkolů za rok 1951 v pohraničních okresech dokumentuje tabulka 21.

Tabulka 21: Plnění dodávek (v %)

Okres	Brambory	Obilí	Len	Jatečný skot	Jatečná prasata
Vrchlabí	56,6	105,8	26,8	94,5	71,0
Broumov	71,0	102,6	22,9	102,7	77,1
Trutnov	82,7	102,9	16,2	100,8	80,3
Žamberk	102,8	101,7	35,8	102,6	98,6
Dvůr Králové	81,9	94,6	30,0	81,5	88,2

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1348.

Pro neplnění dodávek nedostala velká část zemědělců v pohraničí, především členů JZD, potravinové lístky (na duben 1952 na okrese Vrchlabí 1573 zemědělců, tj. 37,5% z celkového počtu samozásobitelů, na okrese Broumov 2628 zemědělců, tj. 43,3% samozásobitelů v okrese). V celém kraji nebyly na duben vydány potravinové lístky 16 508 zemědělcům, z toho ve sledovaných pěti pohraničních okresech 7350 zemědělcům, tj. 44,5% z nevydaných lístků.

Krajská rozpisová komise na začátku ledna konstatovala, že rozpis neprobíhal dobře na Broumovsku a Dobrušsku, kde JZD požadovala snížení dodávkových úkolů až o 50% oproti úkolům soukromých rolníků, např. JZD Trnov žádalo snížení mléka z 82 000 l na 40 000 l, na Jaroměřsku nesouhlasili s vysokými stavy drůbeže a všechny okresy pak s výrazným zvýšením stavu krav, protože chybělo ustájení a v zemědělství převládali přestárlí pracovníci. Někde se do rozpisových komisí dostali velcí sedláci, dobře neprobíhaly veřejné schůze na Hořicku a Jaroměřsku, malý podíl na rozpisech měla JSČZ. Na Novopacku v obci Bukovina zesměšnil provádění rozpisu předseda MNV, bývalý kandidát na poslance za lidovou stranu, a předseda ONV musel schůzi předčasně ukončit. Nejlépe probíhal rozpis v okresech Náchod a Dvůr Králové. Komise požadovala, aby rozpis byl dokončen nejdéle do 25. ledna 1952.

V polovině ledna probíhal rozpis asi v 80% obcí kraje, ale většinou bez uplatnění třídních hledisek a do konce ledna byl dokončen jen v okrese Náchod, v jiných

okresech ze 75 %, na Dobrušsku ze 48 %, na Jičínsku z 36,5 %, na Novobydžovsku z 34 %, na Hradecku ze 17 %. Krajská komise se scházela dvakrát až třikrát týdně, nepodařilo se zapojit akční výbory NF, v obcích prováděli rozpis jednotlivci podle stejné normy pro celou obec. Rozpisy neodpovídaly směrnícím, na Žamberecku byly vráceny 22 obcím a ještě počátkem února nebyly dodány z 11 obcí. K 9. únoru 1952 splnily rozpis výroby a výkupu jen okresy Broumov, Dvůr Králové, Hořice, Náchod; v ostatních se dokončovaly až do konce února.

K 23. únoru 1952 zůstalo v kraji 8770 dodávkových smluv nepodepsáno, což bylo 20,8 % z počtu 42 030 zemědělských závodů (tabulka nezachytila okres Nový Bydžov, kde chyběl přehled, čímž by se počet ještě zvýšil). Nejvíce nepodepsaných smluv bylo v okrese Trutnov (28,3 %), Dvůr Králové (25,8 %), Dobruška (24,4 %), Rychnov nad Kněžnou (23,8 %), Jaroměř (23,3 %), Hradec Králové (20,5 %), nejméně na Žamberecku (10,6 %), v Nové Pace (12 %) a Jičíně (12,8 %). Pokud šlo o velikostní skupiny, největší počet nepodepsaných smluv připadal na závody 0,5–2 ha (3261, 7,7 %), 2–5 ha (1444, 3,4 %), 5–10 ha (1381, 3,2 %), 10–15 ha (903, 2,1 %), 10–20 ha (358, 0,8 %) a nad 20 ha jen 211, tj. 0,5 %. Proto i po 25. únoru trvalo přesvědčování rolníků, nebo byl vydán úřední výměr.²⁹⁸

Předpokladem zvýšení zemědělské výroby bylo obdělání veškeré zemědělské a orné půdy. Přes velký tlak věnovaly okresy tomuto problému málo pozornosti, proto probíhala tzv. štítková akce, kdy v každé obci byly založeny evidenční lístky pro všechny parcely katastru (v únoru v 214 obcích kraje). V březnu vykázali zeměměřiči 190 ha orné utajené půdy a 201 ha zemědělské půdy, kterou bylo možno přeměnit v ornou. Bylo nutno zajistit dokončení podzimních prací, a to osev pšenice na 9122 ha a orbu na 50 854 ha, zvláště v soukromém sektoru, v pohraničí i v JZD. Na úroveň rostlinné výroby měly vliv i nevhodné odrůdy, které dodávala hospodářská družstva, ačkoliv JZD i soukromí rolníci pěstovali odrůdy vhodné pro místní podmínky, např. u ovsu, jetele, ty ovšem nebyly uznány. Také nízké výkupní ceny za jetelové semeno vedly k jeho zkrmování. Do horských okresů se posouvalo pěstování pšenice na úkor žita, vysoký nárůst byl plánován u brambor (o 24,6 %) a u cukrovky (o 28 %), protože v roce 1951 byla sklizeň nižší, než stanovil plán (ještě v polovině prosince zůstalo nevyoráno 54 ha cukrovky a nesklizeno 227 ha brambor). Zemědělským závodům byl slíben příplatek 30 Kčs za každý metrický cent cukrovky dodaný nad plán a přiděl cukru. Znovu byl propagován travoplní systém a rozhodný obrat se měl uskutečnit v boji proti plevelům, které snižovaly úrodu, např. celé číslo *Socialistického zemědělství* bylo věnováno metodám hubení plevelů.²⁹⁹

Průběh zimní akce na vesnicích hodnotilo zasedání KV KSČ v květnu v JZD celkem pozitivně. V horských okresech však nebyly zpracovány CVP, nedodržena výše PJ a nedostatek krmiv oslabil živočišnou výrobu. V nížinných okresech zůstalo hlavním úkolem upevnit družstva, získat nové členy a připravit založení dalších družstev. Kde přešla družstva na vyšší typ, bylo nutno projednat provozní řád, aby členové znali své povinnosti. Předsednictvo KV KSČ provedlo průzkum v okrese Broumov a v JZD

298 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1347, 1348, 1371; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1952; Pochodeň, č. 3, 18. 1. 1952; č. 5, 1. 2. 1952.

299 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1347, 1358.

Zábědov a Heřmánkovice. Ukázalo se, že kde došlo ke zlepšení práce, jednalo se o práci několika členů. Předsednictva OV KSČ nevěnovala zimní akci pravidelnou pozornost, kontroly byly často formální a funkcionáři leckdy nedovedli družstevníkům poradit při problémech. Nové provozní řády byly projednány ve 172 obcích a družstevníci k nim měli řadu připomínek. V JZD 3. a 4. typu se ustavily pracovní skupiny, v 98 JZD byly přijaty doplňkové odměny a v 10 okresech bylo vyloučeno z JZD 22 velkých sedláků.³⁰⁰

Ačkoliv JSČZ organizoval socialistickou soutěž v zemědělství v roce 1951, na podzim a v zimě besedy o sovětských metodách v rostlinné výrobě, podílel se na provádění rozpisu výroby a dodávky, ukazovalo se, že do těchto akcí se zapojili pouze pracovníci aparátu JSČZ, zatímco členové byli zcela pasivní. Reorganizace provedená v roce 1950 na základě zavedení individuálního členství nepřinesla očekávaný výsledek, a tak v březnu 1952 rozhodl ústřední výbor JSČZ na základě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ z února o dobrovolném rozchodu. Základnou řešení zemědělských problémů se stávala JZD, kde se počítalo s vysokým růstem členské základny. Rolníci tak ztratili jedinou svou organizaci, i když její práce byla stále více omezována. Z vesnic zmizely i kampeličky, protože nová organizace peněžnictví od 1. ledna 1953 rušila lidové peněžnictví a peněžními ústavy se staly jen Státní spořitelny.

Stav živočišné výroby

Hlavní pozornost byla věnována rozvoji živočišné výroby, protože právě zde docházelo k největšímu nepoměru mezi výrobou a spotřebou, jak na to upozornil i v novoročním projevu K. Gottwald. Usnesení strany a vlády ze 4. a 5. února 1952 se zabývalo zlepšením živočišné výroby jako předpokladu lepšího zásobování obyvatelstva masem a masnými výrobky. Usnesení požadovalo zajistit zvýšení stavů hospodářských zvířat na plánovanou výši, u JZD a státních statků ji překročit, zlepšit kvalitu jatečného skotu, rozšířit krmivovou základnu a poskytnout odbornou pomoc družstvům a státním statkům.

Hradeckému kraji, který patřil k nejvyspělejším oblastem v živočišné výrobě, přineslo usnesení řadu úkolů. V roce 1951 nebyl v kraji výkup masa splněn, nebyly sklizeny sena a otavy, dobytek v pohraničí pro nedostatek krmiv byl ve špatném stavu, např. na Žamberecku odmítlo hospodářské družstvo odebírat telata, aby se zvýšil stav skotu, ale zemědělci je nechali hladem, a tak si vynutili jejich odebrání. V roce 1951 uhynulo na slintavku a kulhavku přes 7000 kusů hovězího dobytka, tj. 2,7% celkového stavu. V lednu čtyři okresy nesplnily stanovenou porážkovou váhu u jatečného dobytka a ani jeden okres nedosáhl průměrné jatečné váhy 53 kg u telat, u vepřů jen pět okresů dodrželo jatečnou váhu. V lednu a únoru se muselo vykupovat velké množství brakových krav, aby zůstalo krmivo pro dobré dojnice, což se odrazilo v poklesu stavu krav o 1272 kusů, a byl vydán zákaz přijímat krávy k jatečným účelům, jestliže okres neplnil stanovené stavy. Rolníci se zbavovali telat i proto, že za mléko dostávali výhodné ceny proti cenám jatečných telat.

300 Zasedání KV KSČ 17. 5. 1952, Pochodeň, č. 21, 23. 5. 1952.

Zvýšením živočišné výroby se zabývalo plenární zasedání KNV 18. února, které požadovalo zvýšení řady úkolů stanovených pro rok 1952. Aby se dosáhlo zvýšení podílu krav, zvyšoval se odchov telat na 100 krav ze 74 kusů na 80 kusů. K tomu mělo přispět i rozšíření inseminace, aby v každém okrese bylo od 1. června inseminační středisko, což se týkalo 9 okresů (Dobruška, Žamberk, Dvůr Králové, Hořice, Vrchlabí, Nový Bydžov, Jaroměř, Náchod a Nová Paka). Pro výkrm mladého dobytka se měly využít stáje vesnic-kých boháčů, proto od 10. února probíhaly kontroly jejich využití. Hospodářská družstva a závody potravinářského průmyslu dostaly úkol vybudovat dokrmny pro 2474 kusů jatečného skotu. V kraji byly vysoké stavy prasat, takže zde se plán plnil, ale pokud šlo o společné ustájení prasníc v JZD, byl plán plněn na 50%. Poměrně vysoký byl úhyn selat, který představoval asi 5,7% celkového stavu, nejvíce – stejně jako u skotu – na Broumovsku (8,6%), kde se rozšířila obrna a červanka. Značně se zvyšovaly úkoly v živočišné výrobě u státních statků, kterým se ukládalo využít pastvin v pohraničí pro 1700 kusů skotu. Od státních statků se požadovalo zajistit plynulý a rentabilní provoz velkovýkrmny prasat ve Smiřicích. Totéž se týkalo JZD, kde byly nízké stavy dobytka na 100 ha zemědělské půdy oproti soukromému sektoru (průměr v kraji 63,8 ks, v JZD o 24,8 ks méně oproti soukromému sektoru, kde 88,6 ks). Nejmenší stavy byly v horských okresech, jen asi 50 kusů na 100 ha zemědělské půdy. Pro družstva se zajišťovaly plochy luk a pastvin v pohraničí na několik let, aby tak získala dostatek krmiv. Hospodářská družstva směla přidělovat selata převážně socialistickému sektoru, soukromým rolníkům na porážky až po splnění dodávkového úkolu. Zasedání zdůraznilo péči o krmnou základnu, protože v pohraničí odmítala JZD zvýšení stavu pro nedostatek krmiv a finančních prostředků na jejich nákup. Vnitrozemská JZD nevyužila možnosti získat seno z pohraničí, např. JZD Brod, Slotov a Zdoňov na Jaroměřsku si seno ani neodvezla, ačkoliv bylo zdarma. Měly se obnovit louky a pastviny (asi 1430 ha), lépe ošetřovat louky, sít směsky a kukuřici na zeleno, budovat silážní jámy a hledat další zdroje krmiv. Celoroční výrobní plány se doplňovaly o krmné plány, zvláště pro zimní období. Situace v krmivech byla lepší než v roce 1951, i když některým družstvům chybělo seno a sláma. Kraj měl rezervu jadrných krmiv pro JZD a státní statky, ale jejich přísun byl nerovnoměrný.

V únoru a březnu probíhaly na vesnicích schůze k vládnímu usnesení, do konce února se jich v 10 okresech uskutečnilo 264. Mimo to se stanovené úkoly v živočišné výrobě projednávaly v družstvech, státních statcích, traktorových stanicích a na národních výborech. Na těchto jednáních šlo především o zajištění krmiv, provádění meliorací za pomoci STS, vybudování plemenářských hospodářství v JZD (u skotu Vlčice na Trutnovsku, u prasat Ostrov v okrese Dobruška a Dolany v okrese Jaroměř, u drůbeže Vlčkovice v okrese Žamberk, u ovcí Heřmánkovice v okrese Broumov) a na státních statcích podle vládního nařízení z března. Zvyšoval se počet zootechniků a veterinářů, protože se počítalo s očkováním zvířat proti nakažlivým chorobám. Předseda JZD Dolany Borůvka ve svém vystoupení v parlamentě v rozpravě o státním rozpočtu požadoval prostředky pro zajištění vyšší živočišné výroby, především nákup krmiv, výstavbu stájí, inseminačních středisek a zvýšení počtu veterinářů, protože materiální základna pro stanovené úkoly byla zcela nedostatečná a družstva ani soukromí rolníci neměli prostředky na nezbytné investice.³⁰¹

V březnu 1952 pokračovaly schůze k zajištění růstu živočišné výroby v 81 obcích, chyběl však ucelený přehled o výsledcích hlavně z pohraničních okresů, někde se schůze nekonaly, protože se rozšířila nákaza slintavky a kulhavky. V řadě obcí vystupovali zemědělci s výhradami proti růstu stavu hospodářských zvířat, národní výbory neprováděly kontrolu u velkých sedláků, aby se využily jejich stáje pro výkrm mladého dobytka. V pohraničí klesaly stavy skotu, především krav, z nichž velká část se dostávala jako brakové kusy na jatky, pro nedostatek krmiv se neplnila porážková váha u prasat, byla dodávána na jatky zakrslá nebo na nucené porážky, hluboko pod plánem byly stavy ovcí. JSČZ v okrese Dobruška vydal zvláštní číslo vesnických novin *Průkopník*, kde se ukazovalo, jaké množství dobytka a prasat uhynulo v roce 1951, z čehož část byla použita na různé machinace. V družstvech převládala roztráštěná živočišná výroba, např. nejlepší družstvo na Broumovsku JZD Heřmánkovice chovalo 508 kusů skotu, z toho 196 krav, 15 prasnic, 72 prasat, 1500 slepic a 290 ovcí v 27 stájích, průměrná dojivost v lednu byla 3 litry, dodávku na 1. čtvrtletí plnili na 58%, krmili zmrzlými řízkami, takže zvířata byla nemocná, střídala se obsluha a krmiva byl nedostatek. V horských okresech se rychle šířila slintavka, u prasat chyběl dostatek selat, protože značná část se z kraje vyvážela.

Za 1. čtvrtletí se Hradecký kraj při plnění plánu živočišné výroby podle průměrných dosažených výsledků podle 14 hledisek umístil na prvním místě v republice před krajem Pardubice a Gottwaldov. V plnění početních stavů skotu byl na 5. místě (100,5%) za kraji Praha, Jihlava, Gottwaldov a Pardubice, u stavů krav na 4. místě (96,3%) za Gottwaldovem (98,6%), Jihlavou a Českými Budějovicemi, u stavů prasat na 8. místě (98,9%). V plnění plánu výkupu jatečného skotu se kraj zařadil na 6. místo (109%), ale v dosahované porážkové váze na 1. místo (428 kg), u výkupu jatečných prasat na 3. místo (108%), v porážkové váze na 2. místo (103 kg). V kraji nejlépe plnily plán živočišné výroby okresy Hořice, Jičín, Náchod, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou, nejhůře Broumov, Dvůr Králové, Vrchlabí, Žamberk a poslední Trutnov.

Jednou z hlavních podmínek pro splnění požadavku zvýšit živočišnou výrobu byl dostatek krmiv. I když situace v porovnání se zimou 1950/1951 byla o něco lepší, opět zvláště v pohraničí krmiva chyběla, zejména v družstvech, např. na Žamberecku, kde byla kritická situace v JZD Celné. Ministerstvo zemědělství poskytlo kraji v lednu 550 tun sena a 340 tun slámy pro JZD a směrnice požadovala sestavit na celý rok v JZD bilance krmiv (na jeden den a kus se plánovalo 9,1 kg sena a 46,9 kg slámy). Příděl dostaly nejprve dokrmny skotu u hospodářských družstev, pak JZD se společným ustájením, JZD postižená živelnými pohromami, inseminační stanice, rolníci postižení živelnými pohromami a potom ostatní. Ministerstvo poslalo rovněž návrh na droždování krmiv, doporučilo nahrazovat jadrná krmiva senem, šrotovat vojtěšku apod.

KNV svolal poradou krmivářů a pícninářů z okresů, kde bylo usneseno přešetřit v JZD vyšších typů a na státních statcích stav krmiv, do 15. dubna sestavit bilanci krmiv, aby se dosáhlo soběstačnosti, v JZD vyšších typů ustavit skupiny pro krmiva a skladníka a velkým sedlákům zvýšit dodávky sena a slámy. Mnohem rychleji se měly budovat silážní jámy, aby na 1 kus dobytka připadalo 20 q siláže, a zaměřit se na péči o louky a pastviny, hlavně v pohraničí. Velký význam se přikládal zavádění trávoplní soustavy a setí kukuřice na siláž.

Tabulka 22: Stav adaptací a novostaveb pro živočišnou výrobu

Zahájeno	Počet	Pro	Dokončeno	Pro	Ustájeno
adaptací kravínů	46	2340 krav	5	201 krav	110
novostaveb kravínů	12	1200 krav	2	200 krav	80
adaptací pro mladý dobytek	13	597 ks	2	31 ks	10
adaptací pro prasnice	57	893 ks	16	197 ks	120
adaptací pro prasata	47	3398 ks	8	410 ks	320
adaptací koníren	3	14 ks	1	4 ks	4
adaptací drůbežáren	24	24 350 ks	3	2900 ks	1000
novostaveb drůbežáren	37	20 550 ks	9	4000 ks	1756

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

KNV kritizoval okresy, že ONV přidělovaly krmiva bez ohledu na zvýšení produkce masa, že nevedly družstva k vlastní výrobě krmiv a neomezily přídělky soukromému sektoru. Znovu požadoval pravidelnou měsíční kontrolu hospodaření s krmivou v družstvech přes obvodní zootechniky, provádění besed s krmiči o úpravě krmiv a informovat o stavu KNV.

Usnesení strany a vlády o živočišné výrobě znamenalo pro kraj její podstatné zvýšení, proto zasedání KV KSČ v únoru vidělo v jejím zvýšení hlavní úkol zemědělství kraje a požadovalo urychlit adaptace a výstavbu stájí pro hovězí a vepřový dobytek. Adaptace kravínů byly splněny v roce 1951 na 150 %, i když šlo často o ustájení menšího počtu krav, ale adaptace vepřinů byla hotova jen na 60 %. Přitom se stále počítalo, že stavební materiál pro adaptace bude získáván z bouraček a Sběrných surovin, což se ukazovalo jako nereálné a řada adaptací a novostaveb zůstávala rozestavěna. Proto okresy žádaly o výstavbu kravínů a vepřinů jako novostaveb, např. v březnu Jičín 2 kravíny pro 100 kusů, Jaromeř drůbežárnu (300 kusů) a vepřín (106 kusů), Náchod drůbežárnu (500 kusů) a kravín (80 kusů), Vrchlabí drůbežárnu (500 kusů), vepřín (60 kusů) a 2 kravíny (120 a 100 kusů). Na Trutnovsku byla zahájena stavba kravína v JZD Pilníkov jako stavba mládeže (byla dokončena v roce 1953). Družstva si stěžovala, že adaptace jsou pro ně drahé, protože veškerý materiál a práci musela platit jako soukromý sektor.

Na začátku roku 1952 bylo v JZD se společnou živočišnou výrobou 22 642 kusů skotu, z toho ve společném ustájení 16 237 kusů a u členů 6415 kusů. Krajská stavební komise se snažila urychlit adaptace a novostavby, aby se vytvářely podmínky pro splnění vládního usnesení. Hlavní překážkou byl nedostatek odborných stavebních pracovníků, kteří často pracovali mimo vesnici nebo na jiných pracovištích v družstvu.

Stav adaptací a novostaveb pro společnou živočišnou výrobu dokládá tabulka 22.

Mimo to se adaptovaly 4 prádely, 1 přípravná krmiv, 1 sklad a 1 včelín pro 30 rojů. V 6 JZD začali svážet stavební materiál pro novostavby kravínů, v 2 JZD pro výkrmny prasat, v 3 JZD pro odchovny prasnic, aby stavy mohly být zahájeny 1. dubna, zbytek do 30. června. V červnu se plánoval týden výstavby silážních jam v celém kraji. Do konce března se plán adaptací a novostaveb plnil na 90 %, opožďovaly se pohraniční okresy, kde v zimě byly nesjízdné silnice pro dopravu materiálu a kde byl malý zájem družstevníků o urychlené dokončení staveb.³⁰²

Snaha o urychlení výstavby JZD

Řešení zemědělských problémů se stále spatřovalo v „urychlené výstavbě JZD“, jak to zdůraznilo zasedání KV KSČ na začátku února 1952. Na zasedání zazněl i požadavek materiální zainteresovanosti družstevníků zaváděním prémie, odměn za překročení norem a úkolů, vytvořit pracovní skupiny a odměňovat je podle výkonu a zajistit dodržování smluv mezi JZD a STS, aby se zvýšil zájem družstevníků o výsledky hospodaření. Také rada KNV odsoudila rovnostářské tendence v družstvech, požadovala osobní zodpovědnost funkcionářů za hospodaření JZD, vyhodnocení výsledků hospodaření a revizi záhumenků.

Na začátku ledna 1952 vykazovala statistika 306 PV JZD a JZD, z toho řádně ustanovených JZD bylo 267 s 14 125 členy. Provozní řád 1. typu přijalo 73 JZD, 2. typu 74 (z toho v pohraničí 18), 3. typu 112 (z toho v pohraničí 69) a 4. typu 8 (v pohraničí 7), ale schváleny byly pouze 4 provozní řády 4. typu. Pracovní normy přijalo 19 JZD 2. typu a 77 JZD 3. a 4. typu, odměna podle pracovních jednotek se vyplácela v 74 JZD 3. a 4. typu. Smlouvy s STS uzavřelo 50 JZD 2. typu a 61 3. a 4. typu. Vyúčtování společných žňových prací provedlo 119 JZD a podzimních prací rovněž 119 JZD. Stálý účetní pracoval v 5 JZD 1. typu, v 21 JZD 2. typu a 78 JZD 3. a 4. typu, účetní poradci v 68 JZD 1. typu, v 65 JZD 2. typu a v 69 JZD 3. a 4. typu. Tato čísla jasně ukazovala, že v řadě družstev trvaly značné nedostatky v dodržování provozních řádů, a sem se také měla upřít pozornost všech orgánů.

To potvrzovaly i prověrky hospodaření, např. v JZD 3. typu Zábědov na Novobydžovsku bylo sice 78 členů, z toho stálých jen 39 (13 mužů a 26 žen), ale za rok 1951 se nevyplácely doplatky na pracovní jednotku, nový kravín neměl mechanizaci, takže zde pracovalo 11 pracovníků (3 muži a 8 dojiček), chyběl sklad krmiv i močůvková jímka, ačkoliv v kravíně bylo ustájeno 70 krav a 30 kusů mladého dobytka. Sklizeň cukrovky nebyla rentabilní, protože vysoké částky se vyplatily za brigády. Družstvo hospodařilo za pomoci značných úvěrů. Podobná situace byla na Novopacku, kde prověrku organizoval OV KSČ. Například v JZD 3. typu Roškopov bylo sice přes sto členů, ale převládali bezzemci ze závodů, rolníků bylo jen 16. JZD 3. typu Slemeno prodlužovalo stavbu kravína a zápasilo s nedostatkem krmiv. Usnesení požadovalo založit nová družstva v sedmi vesnicích. Na Dobrušsku se ukazovaly značné rozdíly mezi družstvy, mezi nejlepší patřilo JZD 4. typu Ostrov, mezi nejslabší JZD Semechnice, kde si členové ponechali záhumenky větší než 1 ha. Protože řada členů odpracovala jen malý počet PJ, přijímala družstva usnesení o nejmenším počtu odpracovaných PJ, aby člen získal naturálie, např. v JZD Skalička to bylo 200 PJ pro 100 % naturálií, 50–150 PJ pro 50 % a 150–200 PJ pro 75 % naturálií.

Protože nedodržování a neznalost provozních řádů byly obecným jevem, shrnulo ministerstvo dosavadní zkušenosti a vydalo nové provozní řády pro JZD 2. typu podle JZD Čeřenice, pro 3. typ podle JZD Příkazy a pro 4. typ podle JZD Ředhošť a Přestavky. Tyto typy se lišily stupněm zespolečenštěné práce a výrobních prostředků, pro 1. typ už provozní řád nebyl vydán.

Nedostatky v hospodaření odhalily také prováděné bilance, např. na Žamberecku bylo ze 14 JZD 1. a 2. typu 6 ztrátových, 3 vyrovnané, 4 vykázaly zisk a 1 bilanci nepředložilo. Státní banka v Hradci Králové předkládala každý měsíc zprávu o čerpání úvěrů a v komentáři konstatovala hlavní nedostatky. Ve všech okresech se vedly záznamy hospodaření zcela nedostatečně, což ztěžovalo přehled o stavu hospodaření. Na Broumovsku nebylo vylácano obilí, pracovní morálka poklesla, protože se nevyplácely doplatky na PJ a družstevníci nedostali potravinové lístky a šatenky kvůli nesplnění dodávek. Na Novobydžovsku hrozil rozpad JZD Nepolisy, neboť zemřel předseda a nikdo nechtěl jeho funkci převzít, na Dobrušsku nemělo JZD Hroška peníze na zaplacení konfiskovaného statku, na okrese Dvůr Králové rovněž poklesla pracovní morálka pro nevydání potravinových lístků, a členové bez půdy proto začali z družstev vystupovat, hodnota PJ stále klesala, finanční poradci nebyli honorováni, proto neměli o práci velký zájem. V kraji dosáhly dlouhodobé úvěry výše 75,612 mil. Kčs, krátkodobé provozní 58,208 mil. Kčs, dlouhodobé provozní 25,158 mil. Kčs, zálohy u peněžních ústavů dlouhodobé 52,488 mil. Kčs, krátkodobé provozní 61,030 mil. Kčs, dlouhodobé provozní 3,532 mil. Kčs, družstva měla dluhy u STS, státních statků a další ve výši 2,926 mil. Kčs. Nejvíce byla zadlužena družstva v pohraničních okresech Broumov, Trutnov, Vrchlábí a Žamberk. Ani na Novobydžovsku nedosáhlo žádné družstvo plánovaných příjmů. Většina JZD přečerpala zálohy na PJ, nesplatila úvěry na rok 1951, vysoké částky vydala za nákup krmiv a za brigády a celkově poklesla pracovní morálka.

V pohraničí, kde se ustavilo nejvíce JZD se společnou živočišnou výrobou, byly její výsledky velmi špatné. Na Broumovsku žádné družstvo neplnilo plánovaný stav skotu (k 18. březnu 1952 chybělo 726 kusů, z toho 288 krav), obce odmítly plnit vládní usnesení o zvýšení stavu skotu o 508 kusů, pro špatné ošetřování docházelo k vysokému brakování krav, zakrslosti jalovic, nezajištěno zůstalo dokrmování skotu, byla nízká doживost, chyběla krmiva, protože seno nebylo sklizeno, část shnila, scházela jakákoliv evidence krmiv, pro společné ustájení byly zajištěny jen záchovné dávky. Nejhorší situace byla v JZD Heřmánkovice, Teplice, Zaloňov; v JZD Horní Vernéřovice, Janovice a Šonov vypukla slintavka. Také stav prasat byl o 310 kusů pod plánem, u prasníc chybělo 71 kusů, u slepic přes 8000 kusů. Přitom se vykazoval vysoký počet domácích porážek, u ovcí šlo o černé porážky, a bylo vysoké procento úhynu. Kritický stav byl v JZD Bystré a Horní Vernéřovice. Ministerstvo státní kontroly dostalo v lednu stížnost na stav JZD Rokytnice v Orlických horách na Žamberecku. Šetření ukázalo, že část členů hospodářů ve 2. typu, část ve 3. typu, že zde pracují čtyři úseky Horní, Prostřední a Dolní Rokytnice, pak město a Panské Pole. Chyběly pracovní síly, pracovní morálka byla špatná a nevyužilo se plně ani brigád.³⁰³

V únoru 1952 dosáhla výše ohrožených úvěrů 60,895 mil. Kčs (na Trutnovsku 15 mil. Kčs, Vrchlabsku 11 mil. Kčs, Žamberecku 9 mil. Kčs, Broumovsku 8 mil. Kčs a Královédvorskou 7 mil. Kčs). V březnu došlo k poklesu na 26,684 mil. Kčs (nejhorší Vrchlabsko

303 Tamtéž, k. č. 1347, 1358, 1371; Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1952.

15 mil. Kčs, Královédvorská 7 mil. Kčs), ale nedostatky přetrvávaly dále, hlavně v živočišné výrobě, kde nedostatek stáží umožňoval rozkrádání krmiv, špatné ustájení způsobovalo vysoký úhyn a ONV často souhlasily s výplatou záloh na PJ vyšších než 50 %, aby se družstvo nerozpadlo.

Východisko se vidělo v rozšíření členské základny nebo založení nových JZD. Agitaci prováděl obvykle ONV i za cenu získání velkých sedláků, za slib ponechání traktorů a velcí sedláci v 2. typu dostávali nejvíce peněz za chovný dobytek, osiva, drůbež, ovoce apod., jak to kritizovala výroční schůze KSČ v obci Dobrá Voda na Hořicku. Na zasedání KNV zazněl názor, že prý jsme v období Nepu, že musíme získávat rolníky výhodami, což se neděje, protože jejich příjmy klesají.³⁰⁴

Zpomalení postupu socializace vyvolalo zesílení boje proti velkým sedlákům – kulakům, i když zkušenosti z roku 1951 se odrazily v požadavku, aby jim byly ukládány sice nejvyšší úkoly a dodávky, ale aby byly splnitelné. Současně se však požadovalo zosílit třídní boj na vesnici, aby se tak dosáhlo rychlejšího zakládání družstev. Zasedání KV KSČ v lednu kritizovalo, že se nedostatečně využívá trestních zákonů proti vesnickým boháčům, že tresty se ukládají bez politické přípravy. Rada KNV doporučovala vystěhovat „kulaky“ do jiného okresu a přidělit jim práci na státních statcích. Okresy se bránily ukládání trestů na svobodě, protože by nebyly provedeny jarní práce, na Žamberecku požadovali, aby jim na pokuty byly půjčeny peníze, nebo aby se provedla exekuce. Přitom nedoplatky na daních u velkých sedláků s výměrou nad 20 ha činily 5,817 mil. Kčs, u středních rolníků 13,630 mil. Kčs.

K nátlaku na rolníky přispívaly stále vykonstruované soudní procesy. V lednu probíhalo před státním soudem v Jičíně přelíčení s agenty CIC a jejich pomahači z řad vesnických boháčů a v Náchodě s osmičlennou skupinou přechovávачů agenta Stejskala. V Hořicích se konal v březnu veřejný proces s vesnickým boháčem Jahelkou pro sabotáž zemědělské výroby, protože nesplnil dodávky a vystupoval s celou rodinou proti zakládání JZD. *Pochodeň* otiskla v únoru rozsáhlý článek *Nechanické události zkouškou agrárních reakčníků na Únor*, kde se připomínala slavnost Selských jízd v Nechanicích v roce 1947, jež měla manifestovat požadavek obnovení agrární strany a požadavky velkých rolníků, kteří se dostávali v poválečných letech do složité ekonomické situace. Článek končil varováním současné reakce, která se staví proti kolektivizaci vesnice.³⁰⁵

Snad zachycení jednoho z těchto procesů přiblíží jejich úlohu při urychlování kolektivizace. V obci Litoboř na okrese Náchod se před Vánoce 1951 objevil asi třicetiletý muž ozbrojený pistolemi. Tvrdil, že byl vysazen z letadla s úkolem brzdit kolektivizaci a bojovat proti KSČ. Tento „partyzán“ přepadl funkcionáře KSČ, bral jim pistole a vyhrožoval jim. Získal si podporu řady rolníků, i když část ho odmítala, protože v obci při volbách 1948 bylo nejvíce bílých lístků. Žádali ho, aby z obce odešel, protože obec byla stále sledována. Ukrýval se u rolníka Řezníčka a s ním odjel těsně před Vánoce autem jiného rolníka do Bělovse, kde zemědělský referent ONV Hodoval

304 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1325, 1378.

305 Tamtéž, k. č. 20; *Pochodeň*, č. 9, 29. 2. 1952; č. 14, 4. 4. 1952; Černoohlávek, Jan, *Obyčejný vesnický kluk*, Hronov 2000, s. 148–152.

mluvil na schůzi KSČ. Zde došlo ke střetu, Hodoval byl raněn výstřely a „partyzán“ odešel ze sálu, aniž by ho někdo zadržel. Lidová milice, vojáci a SNB prohledávali celé okolí Náchoda a získali popis auta. V lednu obklíčili Řezníckovo stavení, použili střelbu a granáty, přičemž byl „partyzán“ zastřelen. SNB zatkla řadu velkých sedláků. Proces se konal v lednu v hotelu Beránek v Náchodě. Tři lidé byli odsouzeni k trestu smrti, jeden na doživotí a další na 20, 18, 17 a 16 let (z toho 3 ženy). Druhá desetičlenná skupina byla souzena v Hradci Králové a zde padly tresty od čtyř do osmnácti let. „Partyzán“ pocházel z dělnické rodiny z České Skalice, byl šestkrát trestán a měl být zatčen při pokusu o přechod státní hranice. Snad šlo o pomstu, nebo byl získán jako provokatér. Ačkoliv navštěvoval řadu občanů, odsouzeni byli jen velcí a střední rolníci. Výsledkem tohoto i dalších procesů bylo urychlení založení JZD.

Snaha o urychlení mechanizace v zemědělství

Jednou z brzd zakládání družstev a především možnosti odčerpat ze zemědělství další pracovní síly pro průmysl a stavebnictví byla pomalá mechanizace a stálá převaha ruční práce v rostlinné a především v živočišné výrobě. V roce 1952 se sice ujala mechanizace Akademie zemědělských věd, ale práce na konstrukci a ověřování strojů byly pomalé a průmysl nebral mechanizaci zemědělství jako významný úkol. Když se však pomalá mechanizace začala brzdit kolektivizaci, stal se z ní politický problém. Proto 9. března 1952 vyšlo usnesení strany a vlády z 3. a 7. března 1952 o zlepšení práce státních traktorových stanic. Usnesení kritizovalo nízkou úroveň plánované práce v STS, kdy většina prací se prováděla pro soukromý sektor a dopravu, dále malé využití strojů a jejich špatnou údržbu, přílišnou centralizaci, vysoké ceny za jejich práci a malý zájem mechanizátorů o výsledky vlastní práce, protože převládala kvantitativní hlediska nad kvalitativními. Uvnitř STS se projevovaly značné nedostatky v odměňování, což vedlo k fluktuaci pracovníků, z nichž většina neměla požadovanou kvalifikaci. Nyní se ukládalo orientovat činnost jednoznačně na socialistický sektor, na provádění polních prací podle agrotechnických zásad, ke kvalitě prací mělo přispět uzavírání smluv na výnos, měla se zvýšit osobní odpovědnost za stroje, organizovat práce na směny a používat agregátů, byl přijat nový ceník pro soukromý a socialistický sektor a měla se dokončit očista STS od tzv. kulackých živlů. Strojový park se doplňoval dovozem strojů ze Sovětského svazu a bylo uloženo státním orgánům zlepšit sociální podmínky zaměstnanců STS. Usnesení však vycházelo z tehdejšího názoru, že zemědělství má v podstatě dostatek zdrojů pro mechanizaci prací.

Usnesení ÚV KSČ a vlády k práci STS projednal aktiv komunistů z STS, KNV a ONV, kterého se zúčastnili předsedové základních organizací strany, ředitelé STS a zástupci ředitelů pro politickou práci, agronomové, technici, zemědělci, referenti ONV, vedoucí mechanizačního oddělení KNV i zemědělství tajemníci OV KSČ.

Podrobně se úkoly STS zabývala rada KNV 17. března 1952, která vycházela z výkonů roku 1951 a nových požadavků pro rok 1952. Plán roku 1951 (223 012 průměrných ha) byl splněn na 95,6% (212 850 průměrných ha), přičemž příčinou nesplnění bylo špatné rozmístění strojů, nedostatečná organizace práce a nízká pracovní morálka. Na rok

1952 se plán zvyšoval o 10%, tj. o 23 351 průměrných ha, ačkoliv výsledný plán počítal se zvýšením o 16 až 18%. V roce 1951 pracovaly STS stejným dílem pro socialistický sektor a soukromé rolníky, ale zcela opačný byl stav v horských okresech, např. Broumov pro socialistický sektor 93% a pro soukromý 7%, na Vrchlabsku 93,3 : 6,7, Trutnovsku 88,1 : 11,9, Žamberecku 85,1 : 14,9, ale u Dobrušky 24,3 : 75,7. Proto se do horských okresů měly přesouvat traktory, což naráželo v STS na odpor, a pro socialistický sektor se v kraji plánoval úkol 119 398 průměrných ha, což neměnilo celkový poměr prací pro socialistický a soukromý sektor. U jarních prací se zvyšoval úkol o 26% a hlavním problémem bylo zajištění kultivace u brambor a cukrovky, u žňových prací o 78% a podzimních prací o 3,5%. Pro socialistický sektor rostl rozsah prací o 72%, pro soukromý o 28%, u žní o 40,8% a 59,2%, u podzimních prací o 47,5% a 52,5%, rozdíly byly způsobeny rozdílným počtem družstev v horských a nížinných okresech (pro soukromé rolníky připadalo nejvíce prací v okrese Nová Paka – 43,8%, Hradec Králové – 46,5%, Jičín – 50%).

V Hradeckém kraji pracovalo 14 STS se 107 středisky traktorových brigád. Ve stanicích bylo k dispozici 876 traktorů, z toho 828 kolových a 48 pásových, ale 145 traktorů bylo cizích značek s velkou spotřebou a malým výkonem a 65 traktorů značky Svoboda s výkonem 12 až 15 HP. Stav zaměstnanců tvořilo 898 traktoristů, 342 opravářů, 49 agronomů, 24 techniků a další, celkem 2059 pracovníků. V STS bylo mnoho administrativních pracovníků, chyběla kvalifikace, proto probíhala kontrola řidičských průkazů. Slabinou byla kvalita oprav a vysoká poruchovost, scházely však náhradní díly, což vedlo k demontáži traktorů na náhradní součástky. Proto se měly traktory cizích značek a značky Svoboda odprodat, neboť jejich provoz byl ztrátový a traktoristé je úmyslně poškozovali.

Pomalou postupovalo uzavírání smluv mezi STS a JZD na výnos (jen 101), příčinou bylo jednak nepochopení, jednak jejich oboustranné nedodržování. V pohraničních okresech se JZD obávala uzavírat smlouvy, aby jim nevyšla nízká hodnota PJ, ačkoliv pak družstva nestačila sama práci zvládnout. K 15. březnu 1952 bylo uzavřeno jen 41% plánovaných smluv na jarní práce. STS stále preferovaly dopravu, kde byly výhodnější sazby než za polní práce. STS nemohly okamžitě zastavit dopravu dřeva a práci pro elektrárnu Poříčí, kde jednostranné zrušení smluv by znamenalo vysoké penále. Cílem bylo dosáhnout, aby jedno středisko pracovalo pro osm až deset obcí, vytvářet dočasné brigády do obcí, aby se snížilo přejiždění a snížily se náklady na hektar. Větší pozornost si vyžadovala socialistická soutěž, rada KNV zřídila titul „Vzorný pracovník STS“.

Nejbližším úkolem STS byla příprava strojů na jarní práce, která se v lednu a únoru opožďovala za plánem. Proto v krajské opravně Kukleny projednal situaci vedoucí tajemník KV KSČ Havelka a OV KSČ postup pravidelně kontrolovaly a každých 14 dní podávaly o postupu prací zprávu, kontrolu prováděly i základní organizace KSČ v STS, aby se opravy urychlily. Slabinou strojového vybavení byl naprostý nedostatek strojů pro meziřádkovou kultivaci, která tvořila velkou část jarních prací ve všech okresech. Postupně se měla zlepšit spolupráce STS a družstev, kde dotazníková akce Čsl. akademie zemědělské ukazovala řadu nedostatků a navrhovala co nejužší spojení STS a JZD, aby se dosáhlo zvýšení výroby. Usnesení z 3. a 7. března 1952 sice požadovalo, aby

se agronomové STS podíleli na vypracování celoročních plánů v JZD, ale tomu bránila nízká kvalifikace těchto agronomů. Protože ve žních měly být nasazeny ve větším množství sovětské kombajny, navštívili uprostřed března kraj sovětských kombajnérů, aby předali své zkušenosti pracovníkům STS.³⁰⁶

Státní statky, jimž připadly velké úkoly při zvyšování živočišné výroby, zápasily s řadou nesnází, především nedostatkem krmiv. Obtíže vyvrcholily na konci roku 1951, kdy přísun kukuřice a ječmene byl zcela nedostačující. V lednu chyběl ječmen pro selata, byl dodán až v únoru, do krmiva šrotovali krmnou slámu, krmili plevy, odpad ze zpracování lnu, protože neměli ani brambory. K usnesení o zlepšení živočišné výroby, které požadovalo denní přírůstek 0,54 kg, zaujaly státní statky stanovisko, že ho nemohou splnit pro nedostatek krmiv, protože potřeba 500 tun krmiv je kryta 217 tunami, tj. na 43,44%. Náhradní krmivo z melasových a zapařených plev nezvyšovalo přírůstky, a tím se snižovaly příjmy ošetřovatelů. Nové výkrmny pro 600 kusů prasat se stavěly v Jičíněvsi a Lískovicích na státním statku Cerekvice u Hořic. Statky také neplnily plánovaný odchov selat od jedné prasnice a úhyn selat byl vysoký. Neměly dostatek vlastních selat a dostávaly je z okresů Rychnov nad Kněžnou, Dobruška a Žamberk. Chov skotu byl v pohraničí oslabován nákazou slintavky.

Kritice byla podrobena socialistická soutěž, která se poprvé organizovala v roce 1951, ale nestala se věcí družstevníků. JSČZ ji nestačil organizačně zvládnout a v roce 1952 se jí měla věnovat mnohem větší pozornost. V okresech se do 20. března 1952 tvořily soutěžní komise, které soutěž propagovaly a zajišťovaly v každé obci propagační tabule. Soutěž mezi JZD se v každém okrese projednávala na valných hromadách, především šlo o soutěž v jarních pracích. Zaměřovala se na správnou agrotechniku (lhůty, sovětské metody, užití šlechtěných osiv a sadby, včasné ošetření, hnojení), dosažení vysokých výnosů (u cukrovky tzv. prosenické hnutí), plnění dodávek, na zvýšení užitkovosti hospodářských zvířat a na plnění celoročního výrobního plánu. Soutěž měla proniknout až mezi pracovní skupiny a členy družstev. V okresech se počítalo s hodnocením jedenkrát za čtrnáct dní, v kraji po skončení sezónních prací. Výzvu k soutěži mezi JZD 3. a 4. typu vyhlásilo JZD Vlčkovice na Žamberecku 15. března 1952 a počítalo se i s odečtením bodů za překročení PJ a za použití brigád v družstvu.³⁰⁷

Problémy zemědělské výroby na jaře 1952

S příchodem jarních prací věnovaly národní výbory pozornost především družstvům a traktorovým stanicím, jak to vyžadovalo vládní usnesení z 12. února 1952. Také zasedání KV KSČ považovalo „rychlé provedení jarních prací“ za hlavní úkol stranických a státních orgánů a vedle zpracování plánů požadovalo zavádění nových sovětských metod a zaměřovalo pozornost na práci STS. Přitom pro rok 1952 byly do zemědělské výroby sníženy investice, což se odrazilo v nedostatečném vybavení stroji, družstva

306 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1331, 1358; Pochodeň, č. 3, 18. 1. 1952; Náš kraj, 1952, č. 6.

307 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

neměla prostředky na nákup hnojiv a výstavbu budov, ačkoliv úkoly v živočišné výrobě byly na základě usnesení ÚV KSČ a vlády zvýšeny. Zpomalilo se tempo mechanizace a investice do půdy byly zcela nedostatečné.

Komise pro jarní práce v obcích pracovaly jen formálně a hlavní tíže ležela opět na újezdních tajemnicích. Hospodářská družstva připravila osivo, ale řada JZD neměla obilí na protidodávku, protože sklizeň 1951 nebyla dobrá a výkup byl značně vysoký, na Jičínsku a Novobydžovsku, kde bylo krupobití, neměli obilí ani soukromí rolníci. Družstva nemohla vydat bramborovou sadbu, protože JZD neměla brambory na protidodávku.

Dne 15. března 1952 končila lhůta pro odsemenění lnu a splnění výkupu semene, ale pohraniční okresy lhůtu nedodržely, nebo výkup byl velmi nízký, např. Vrchlabí plnilo na 22%, Trutnov na 28,5%, Broumov na 28,2%, Dvůr Králové na 33,5%, celokraj- sky byl výkup plněn na 53%. Výkup stonků dosáhl jen 40% (Rychnov nad Kněžnou 12,7%, Trutnov 22,7%, Broumov 27,8%), na Rychnovsku, Broumovsku a Žamberecku nebyl len vyrosen.

Největší problémy se objevily v horských okresech, kde k 25. květnu 1952 bylo zasá- zeno na Broumovsku u JZD 39,5% brambor, u soukromého sektoru 69%, setí lnu u JZD splněno na 56,3%, u soukromníků na 46,5%, na Trutnovsku brambory v JZD na 48,3%, soukromí rolníci na 84,8%, len na 88,2%, soukromníci 51,3%, na Vrchlabsku u bram- bor byl poměr 76,2% ku 89,1%, u lnu 62% ku 28,1%, na Žamberecku u brambor 42,3% ku 100%, u lnu 61,8% ku 84,6%. Obiloviny byly zasety včas zásluhou STS, které pracovaly lépe než v roce 1951, i když spolupráce s JZD nebyla bez problémů.

Zvláště JZD 3. a 4. typu zvládala práce rychleji než soukromý sektor a zlepšila se zde jejich organizace. KV KSČ hodnotil zlepšení morálky jako důsledek opatření vydá- vat šatenky a potravinové lístky jen za splnění dodávek a kritizoval blahovůli některých MNV při jejich vydávání.

Ukazovalo se, že vzrostla výměra půdy, kterou obdělávaly MNV bez živočišné výro- by, nebo byla dána do nuceného pachtu soukromým rolníkům, a stále hůře byla obděl- ávána půda u velkých sedláků. I když práce probíhaly, okresy neměly žádný přehled, ačkoliv měly zajišťovat brigády na jednocení a okopávání cukrovky.³⁰⁸

Přes velký tlak, aby družstva, hlavně v horských okresech, věnovala co největší úsilí senoseči, nepodařilo se zajistit dostatek sena. Určitou úlohu sehrálo nepříznivé počasí, nedostatek sušáků, ale především malý zájem ze strany družstevníků. Seno- seč byla dokončena až koncem července za pomoci brigád. Horské louky však zůstaly nesklizeny a seno bylo špatné kvality. Přitom družstva v pohraničí často argumentova- la „teorií nesoběstačnosti v krmivech“, ovšem velké plochy luk nebyly sklizeny, nebo pokosená tráva shnila. STS pomohly vytvořením zvláštní brigády na sečení a odvoz sena, aby se co nejvíce sena sklidilo pro JZD. Pro nedostatek bramborové sadby zůstá- valo počátkem dubna nedosázeno 1500–2000 ha brambor, opět především v pohraničí. V pohraničí také dlouhá zima značně poškodila ozimy.

308 Tamtéž, k. č. 20, 1347; IX. okresní konference KSČ ve Vrchlabí 18.–19. 4. 1953, s. 15. Uloženo v Kr- konošském muzeu Vrchlabí.

Aby kraj získal nezkreslený přehled o postupu jarních prací, provedli kontrolu příslušníci SNB koncem května. Ta ukázala, že na Broumovsku nebylo zasázeno 480 ha brambor, zaseto 241 ha lnu a 101 ha směsek, že práce nebudou zvládnuty bez brigád, že zůstalo neobděláno 295 ha půdy, že se muselo zaorat 110 ha žita a zasít náhradním osivem, a na 13 rolníků bylo podáno trestní oznámení pro ohrožení hospodářského plánu. Na státních statcích byly práce téměř skončeny. Na Dobrušsku zůstalo 41 ha nezaseto a nezasázeno, ale to provedou MNV, ladem leželo 48 ha, na řadu rolníků bylo podáno trestní oznámení pro zatajení půdy a vymrzlo 487 ha obilovin. Na okrese Dvůr Králové bylo 70 ha neobdělané půdy, které obdělá MNV, nebo předá rolníkům. Na Hradecku se práce opožďovaly, bylo podáno 7 trestních oznámení za zatajení půdy a ohrožení plánu. Podobná situace byla na Jaroměřsku, kde bylo podáno 11 trestních oznámení a mrazy způsobily škody na raných bramborách a zelenině. Celkem dobře probíhaly jarní práce na Náchodsku, zvláště ve státních statcích a v STS, trestních oznámení bylo 9, na rozdíl od Novopacka, kde státní statky nestačily zvládnout práce ani v rostlinné, ani živočišné výrobě. Na Novobydžovsku způsobil mráz škody na bramborách, zelenině, ovoci a kukuřici, bylo podáno 6 trestních oznámení. Ve zbývajících třech pohraničních okresech Trutnov, Vrchlabí a Žamberk byla situace horší. Na Trutnovsku zůstalo neoseto 227 ha lnu, nezasázeno 243 ha brambor, opuštěné pozemky byly přiděleny do nuceného pachtu, JZD je odmítala, a tak je měla obdělávat STS, byla podána řada trestních oznámení. Na Vrchlabsku SNB hlásilo výsledky kontroly na MNV, ale ty je často jen písemně předaly rolníkům, došlo zde k dvěma zatčením, protože pro HTÚP odmítli rolníci obdělávat přidělenou půdu. JZD zlepšila práce, ale práce byly zdrženy, protože na podzim nebyl vyvezen na pole hnůj. Na Žamberecku nebylo zasázeno 215 ha brambor, nezaseto zůstalo 148 ha lnu, 179 ha směsek, 20 ha řepky a 55 ha ovsa, zaoráno a náhradně bylo oseto 894 ha. Půdu neobdělali staří, nemocní a vyloučení z JZD, bylo podáno 12 trestních oznámení. JZD a státní statky však zlepšily svou práci.

Protože se nedařilo zvýšit výměru orné půdy, ale naopak docházelo ke zvyšování výměry neobdělané půdy, pokračovala tzv. štitková akce. Počátkem května byla rozpracována v 90,5% obcí kraje a v 30,9% ukončena. Pro ministerstvo zemědělství byla pak zpracována zpráva o vývoji půdního fondu v kraji v letech 1946–1952 ve srovnání s obdobím 1936–1938. KV KSČ zpracoval přehled o neobdělané půdě v průběhu května. Podle ní na Broumovsku činila její výměra 295 ha, šlo převážně o pastviny, z nichž 194 ha bylo pronajato okresu Náchod, na Dobrušsku se jednalo o poměrně značnou výměru (v hektarech neuvedeno, z níž část bude zalesněna, část obdělána STS na útraty majitele), část „kulaků“ byla oznámena k potrestání (např. v Trnově po vyloučení z JZD odmítl sedlák přidělenou půdu obdělávat), v okrese Dvůr Králové šlo zčásti o vymrznutí kultur, na Hořicku odmítli dva rolníci obdělávat půdu, kterou jim MNV přidělil do nuceného pachtu. Na Hradecku šlo o 14 ha půdy přestárých hospodářů, na Jaroměřsku a Jičínsku donutily MNV velké sedláky půdu obdělávat, na Náchodsku a Novopacku šlo

o jednotlivé případy, na Novobydžovsku o 42 ha půdy, v pohraničních okresech nestačily ani státní statky veškerou půdu obhospodařit.³⁰⁹

Pomalou postupovalo provádění HTÚP, kterou celkem provedlo 162 JZD, z toho v roce 1950 128 JZD, v roce 1951 29 JZD a v roce 1952 5 JZD. V dalších 9 JZD se HTÚP prováděla. Zatím trvala stagnace jak v zakládání JZD, tak v provádění HTÚP. Nejméně HTÚP bylo provedeno v nejurodnějších okresech.³¹⁰

Na jaře 1952 se ještě neprojevil vliv usnesení strany a vlády ke zlepšení živočišné výroby z února, často se na okresech jen přizpůsobila čísla, ale nekontrolovalo se, zda jsou vytvořeny podmínky pro jejich splnění. Dokrmny zřizované u hospodářských družstev nebyly vždy umístěny ve vyhovujících objektech, vládl nedostatek krmiv a prasata byla krmena bramborami a zelenou pící. V JZD chyběla jaderná krmiva, řízky na siláž, spíše bylo k dispozici seno, brambory a krmná řepa. Družstva žádala, aby jim byla snížena dodávka jaderných krmiv a byla přesunuta na soukromé rolníky. Na státních statcích byl nedostatek všech druhů krmiv, protože přednostně byla zásobována velkovýkrmna ve Smiřicích. Zatím se nedařilo zřídit dostatek silážních jam, které v JZD měly dosáhnout 1590 m³ a na státních statcích 6000 m³, a nepodařilo se zajistit krmení podle krmných dávek. U státních statků byly v dubnu stavy skotu plněny na 91% vlivem slintavky a nízké porodnosti krav, stavy krav na 93,7% pro značné brakování, dojivost dosáhla 6,37 litru proti plánovaným 7,2 litru mléka. Chyběla krmiva, vysoká byla fluktuace pracovníků ve stájích, kde často pracovali jen brigádníci, což se odrazilo ve špatném ošetření dobytka. Náklady na 1 litr mléka dosahovaly v průměru 6,22 Kčs. Na Žamberecku pro nedostatek krmiv neplnili stavy krav ani JZD, ani státní statky, ani soukromí rolníci.

Protože docházelo k vysokému úhynu selat, požadoval KNV na ministerstvu zemědělství zvýšení přídělu odstředěného mléka. Na Broumovsku činil tento příděl na duben 18 000 l, z toho 16 000 l pro státní statky a 2000 l pro JZD, ačkoliv 16 JZD se společnou živočišnou výrobou potřebovala 64 500 l a požadovala 80 500 l. V kraji na počet selat by družstva měla dostat 422 625 l odstředěného mléka, ale dostávala jen 214 471 l a v dubnu pouze 89 979 l. To vedlo k tomu, že JZD i soukromí rolníci zkrmovali plnotučné mléko, a tím se snížila dodávka nadsmluvního mléka. Podobná situace byla u státních statků, kde bylo potřeba 661 200 l, ovšem dostaly jen 333 000 l, což se odrazilo na vysokém úhynu selat a telat. Přitom kraj dodával značné množství plemenného materiálu. Ministerstvo zemědělství žádalo, aby JZD zvýšila stavy prasnic, aby chovala deset prasnic na 100 ha půdy, aby si zlepšila finanční situaci prodejem selat a prasat na volném trhu.

Zvýšení živočišné výroby naráželo na nedostatek stájových prostorů v JZD i na státních statcích. Ačkoliv usnesení požadovalo vytvořit komise, které by prozkoumaly možnosti společného ustájení, zůstalo to záležitostí jedince, předsedy MNV nebo JZD či zootechnika. Adaptace starých kamenných budov si vyžadovaly vysoké náklady, byly špatně větratelné, v pohraničí už byly možnosti vyčerpány, ve vnitrozemí šlo o stodoly velkých sedláků. Na státních statcích bylo nevhodné ustájení příčinou nemocí a uhynutí zvířat. Počítalo se s rozšířením kontroly užítkovosti u 14 000 až 15 000 krav,

309 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1375, 1377, 2.

310 Náš kraj, 1952, č. 9, 2. 5. 1952.

zatím proběhla u 736 krav na státních statcích, u 4052 krav v JZD a u 2054 krav u soukromých rolníků. Měly se také obnovit nákupní trhy na plemenný dobytek.

Hradecký kraj se v plnění plánu živočišné výroby za první pololetí umístil celostátně na 2. místě za krajem Gottwaldov, před kraji Plzeň, Jihlava, Brno a Pardubice. V dodávkách živočišných produktů u jatečného skotu zaujal 11. místo (98,5% plánu), u jatečných prasat 4. místo (102,5%), u mléka 5. místo (92,9%, průměr českých krajů byl 90,7%) a u vajec 2. místo (86,5%, průměr českých krajů 77,6%). V kraji bylo pořadí: 1. Nová Paka, 2. Náchod, 3. Dobruška, 4. Rychnov nad Kněžnou, 5. Jaroměř, poslední místa zaujaly okresy: 10. Dvůr Králové, 11. Žamberk, 12. Hradec Králové, 13. Vrchlabí, 14. Trutnov.³¹¹

Na počátku dubna vydala vláda zásady pro stanovení a rozpis dodávkových úkolů v rostlinné výrobě pro rok 1952. Státní statky dodávaly celou produkci mimo osivo, krmivo a naturální dávky, družstva a soukromí rolníci podle rozpisu ministerstva vnitřního obchodu prostřednictvím národních výborů. Opět platila zásada třídního rozpisu, aby „kulaci“ odevzdali veškeré tržní množství, JZD 3. a 4. typu měla dodávkovou normu o 10% nižší než soukromí rolníci a rolníci s výměrou do 2 ha dodávali 1,5 q/ha. Po zkušenostech z roku 1951 zásady zdůrazňovaly, že na naturálie na PJ se může vydat po sklizni u obilí a brambor jen 10% stanoveného množství a zbytek se rozdělí po splnění dodávek. MNV dostaly termín rozpisu do 24. května a cílem bylo dosáhnout aktivní účasti rolníků a členů MNV, projednat rozpis na besedách, aby se nestal administrativní akcí. Pokud by výměr rolník nepodepsal, vydal MNV zvláštní výměr.

Průběh celé akce ukázal, že převládal opět administrativní přístup, kdy dodávkové úkoly byly jen přečteny na schůzi, třídní přístup byl zkreslován zprava i zleva, členové rozpisových komisí si upravovali své dodávky, velký odpor se projevil u zemědělců do 2 ha, málo se rozpisem zabývaly vesnické stranické organizace a také schvalování rozpisů na ONV probíhalo pomalu, i když celkově byla rozpisu věnována větší péče než v roce 1951. Hlavní práci vykonávali plnomocníci ministerstva vnitřního obchodu a tajemníci MNV, ale stanovené lhůty nebyly dodržovány.

Některé okresy nesouhlasily se stanovenými normami, např. okres Trutnov poukazoval na nepoměr mezi ním a okresem Nová Paka, kdy na Trutnovsku bylo 24 JZD vyšších typů proti 3 JZD na Novopacku, ale Trutnov dodával 18,6% ovsa, 23,2% brambor, 2,06% sena a Nová Paka jen 11% ovsa, 21,3% brambor a 1,6% sena. Na Broumovsku a Náchodsku vymrzlo 280 ha žita, na Dobrušsku odmítali rozpis zemědělci do 2 ha, jelikož rozpis nebyl třídní. Někteří funkcionáři výboru odmítli na rozpisech pracovat, na okrese Dvůr Králové museli některé členy rozpisových komisí vyměnit. Na Hořku odmítali úkoly u řepky, na Hradecku a Jaroměřsku u sena, na Jičínsku a Novobydžovsku zcela odmítali dodávky držitelé půdy do 2 ha, zvláště u sena, na Trutnovsku dokazovali, že z 2 ha nezískají ani samozásobitelské dávky. Největší byl odpor u zemědělců do 2 ha, kteří byli vedeni jako samozásobitelé, nedostávali potravinové lístky a kritizovali „úřady“. V nejúrodnějších okresech (Jičín, Nový Bydžov, Hradec Králové a Dobruška) odmítaly rozpisové komise stanovené dodávky a rozpis nebyl proveden z třídního hlediska.³¹²

311 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1358, 1373, 1374, 1376, 1377.

312 Tamtéž, k. č. 2, 1374; Pochodeň, č. 21, 23. 5. 1952.

Tabulka 23: Stav rozpisu k 26. 5. 1952 v Hradeckém kraji

Okres	Počet obcí	Počet zemědělských závodů	Počet závodů které podepsaly rozpisový sumář	V %
Broumov	41	1915	1740	90
Dobruška	75	4953	3222	65
Dvůr Králové	45	2317	1838	79
Hořice	61	3169	2879	90
Hradec Králové	94	4890	3990	81
Jaroměř	58	2700	2402	88
Jičín	110	7725	4648	60
Náchod	60	3295	3118	94
Nová Paka	49	3092	2975	97
Nový Bydžov	83	6714	6274	93
Rychnov n. K.	76	5285	4673	88
Trutnov	45	2442	2092	85
Vrchlabí	23	863	689	80
Žamberk	48	3865	3382	87
Kraj	868	53 225	43 922	82

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1347.

Stav a činnost JZD

V jarních měsících se nezlepšila práce JZD, protože stále zápasila s nedostatkem pracovních sil, neměla finanční prostředky na zaplacení práce STS a pro potřebné investice. To se týkalo především družstev v pohraničí, např. na Broumovsku většina JZD hospodařila se ztrátami, neplnila plán a překračovala plánovaný počet PJ. Na Žambercku, kde bylo 10 JZD vyšších typů, musel ONV povolit těm družstvům, kde hodnota PJ poklesla pod 80 Kčs, zálohu ve výši 70 %. Katastrofální situace nastala v JZD Černá Voda, kde za rok 1951 vznikl schodek 1 736 973 Kčs a na rok 1952 činil odhad 1,8 mil. Kčs, protože zde zůstali jen staří a invalidní pracovníci, projevil se špatný vztah k práci a chov ovcí byl ztrátový. Průzkum na Rychnovsku, např. v JZD Kunčina Ves, v červnu ukázal, že nebyly dokončeny stáje a sveden dobytek, že členové odmítli pracovní normy, že došlo k zadlužení ve výši 180 000 Kčs a družstevníci chtěli pracovat s koňmi v lese, ne v družstvu. Velký počet JZD 3. a 4. typu neplnil dodávky vajec a odebrání lístků na cukr a mýdlo vyvolávalo odpor, proto KNV žádal, aby se s družstevníky znovu jednalo o pozdějším splnění dodávek a při odebrání lístků se nepostupovalo paušálně. JZD se bránila doplnění stavu krav pro nedostatek stájových prostorů, např. na Broumovsku, Dobrušsku a v okrese Dvůr Králové. V pohraničí pro nesplnění dodávek za první čtvrtletí nedostali družstevníci potravinové lístky. To se odrazilo ve špatné pracovní morálce, např. v JZD Hynčice a Verněřovice na Broumovsku. Řada družstev žádala o přiděl osiva na zápůjčku, protože v roce 1951 odvedla na dodávku i osivo.

V hovězím mase splnila JZD za první pololetí dodávku hovězího masa na 114,7% a plán prodeje na volném trhu na 75%, u vepřového masa na 107,5% a volný prodej na 125%, u mléka na 103% a volný prodej na 481%, u vajec na 65,9%, ale volný prodej na 108,8%.

Za první pololetí byla provedena kontrola hospodářských výsledků ve 134 JZD 3. a 4. typu, která ukázala, že 14 JZD mělo vyšší příjmy než vydání, 59 překročilo plánované příjmy a 53 JZD nedosáhlo plánovaných příjmů. Projevilo se překročení provozních výdajů o 8,677 mil. Kč, z toho např. nákupy zvířat na výkrm činily 1,532 mil. Kčs, nákupy osiv a sadby 2,252 mil. Kčs, krmiv a steliv 3,909 mil. Kčs, zvýšily se náklady na práci STS o 1,402 mil Kčs. Pokladní hotovost na jedno JZD činila v průměru 10 000 Kčs. Nebyly vyčerpány plánované PJ, protože v rostlinné výrobě více práce prováděly STS, a JZD nevyčerpala PJ ani v živočišné výrobě, jelikož nebylo dosaženo jejího plánovaného zvýšení.

Účetní zpráva za červen konstatovala špatné vedení účetních prací, dluhy JZD u peněžních ústavů a STS dosáhly 315 000 Kčs, v pohraničí se vyplácely vyšší zálohy na PJ než 50%, mrazy způsobily škody na zelenině, bramborách a cukrovce, v živočišné výrobě se rozšířila nákaza slintavky, na bramborách se objevila mandelinka bramborová a nedostatek pracovních sil zdržel dokončení staveb na Vrchlabsku, Dobrušsku a Jaroměřsku.

K 1. červnu 1952 bylo v kraji 318 JZD, z toho 49 přípravných výborů, 65 JZD 1. typu, 73 JZD 2. typu, 119 JZD 3. typu a 12 JZD 4. typu. HTÚP byla provedena ve 162 JZD, tj. o něco více než v 50%, a dalších 9 se prováděla. Tato družstva s HTÚP obhospodařovala 9,44% zemědělské půdy a ve 157 těchto JZD byly rozorány meze. V kraji bylo 868 obcí, takže JZD s HTÚP byla v necelých 19% obcí. Za rok 1951 přibýlo jen 51 JZD a 29 HTÚP, od počátku roku 1952 12 JZD a 5 HTÚP, což ukazovalo stagnaci v rozvoji JZD a HTÚP, která se až na okres Hořice úplně zastavila. Nejvíce JZD vyšších typů se ustavilo v horských, málo produkčních okresech, zatímco ve vysoce produkčních okresech, např. na Jičínsku, byla jen 2 JZD s HTÚP, na Novobydžovsku 3, přičemž na Jičínsku bylo v těchto JZD jen 0,8% zemědělské půdy (259 ha z 30 427 ha) a na Novobydžovsku 1,37% zemědělské půdy. Vedoucí zemědělského referátu KNV tento stav nazval na plenárním zasedání v Jičíně 7. června 1952 „ztrátou perspektivy“ a odvolával se na Leninova slova, že rozhodující je vývoj v nejproduktivnějších okresech. JZD 3. typu a 4. typu a 1 ZVD, kterých bylo 134 (k 30. 6. 1952) obdělávala 35 121 ha, z toho 25 043 ha orné půdy, a bylo v nich 5939 členů, z toho trvale pracujících 5856 členů.³¹³

V této situaci vyšlo usnesení ÚV KSČ z 26. května 1952 a vlády z 3. června 1952 „O upevnění a dalším rozvoji JZD“, které si kladlo za cíl odstranit nedostatky ve stávajících družstvech a urychlit zakládání nových. Jednou z příčin bylo zostření mezinárodního napětí a zaostávání zemědělské výroby za průmyslem, což se projevovalo v nízké produkci potravin. Převládl názor, že zvýšení počtu JZD bude znamenat zvýšení zemědělské výroby bez velkých investic.

Usnesení hodnotilo stav družstev a ukazovalo na řadu nedostatků. Jestliže se podařilo zvýšit výnosy obilovin a zvýšit stavy skotu a prasat, pak negativně působilo stále snižování obdělávané půdy, snížení stavu krav a pokles výroby mléka a vajec.

Družstevníci se málo zaměřovali na společné družstevní hospodaření, byla kritizována smířlivost ke „kulakům“, nedostatky v řízení a organizaci práce, rovnostářské odměňování, neustavení pracovních skupin a povolování větších záhumenků, když v JZD byly malé příjmy. ÚV KSČ viděl hlavní příčiny v nedostatečném využívání sovětských zkušeností a malé pomoci družstvům od stranických, státních a zemědělských orgánů. Ministerstvo zemědělství mělo upravit vnitřní život v družstvech vydáním vzorových norem v rostlinné a živočišné výrobě, stanovením zásad odměňování a vzorového domácího řádu, který by určil práva a povinnosti funkcionářů JZD. Pro zlepšení živočišné výroby mohla družstva provozovat vápenky, pískovny, lomy a pily, aby se uspíšily adaptace a stavby. Už po třech letech existence JZD se hlavním článkem měla stát družstva 3. a 4. typu. Také požadavek zřízení stálých pracovních skupin, např. i zelinářských, krmivářských, stavebních, se brzy ukázal jako těžko realizovatelný, protože v naprosté většině se vytvářely živelně podle rozsahu prací.

Protože usnesení požadovalo vytvořit z družstev vyššího typu vzory kolektivního hospodaření, otiskla *Pochodeň* 27. června 1952 rozsáhlý článek *Rok od roku roste bohatství stěžerských družstevníků*, který se zabýval historií vzniku JZD Stěžery od roku 1945 do současnosti, aby rolníci viděli, co bylo za toto období vybudováno a jaká je životní úroveň družstevníků.

Jestliže se družstva 3. a 4. typu měla stát vzory, znamenalo to, že v těchto družstvech musí dojít k rozhodnému obratu, neboť ve většině z nich se v minulém roce, zvláště v horských okresech, dosáhlo špatných hospodářských výsledků, nízké výnosy se odrazily v nízké hodnotě PJ, nebyly splněny dodávky brambor, mléka a masa, což znamenalo, že řada družstev nedostala potravinové lístky na mýdlo, cukr a šatenky. Ačkoliv v horských JZD bylo toto opatření velmi tvrdé a družstevníci protestovali, např. v JZD Chotěvice vyslali delegaci do Prahy, přece jen se na jaře zlepšila pracovní morálka.

Zemědělský referát vyhodnotil zkušenosti ze školení družstevníků v zimním období, kdy se projevila malá účinnost tohoto školení, především nedostatečné spojení teorie s praxí. Navrhl, aby se v letošním roce ustavily „Družstevní školy práce“ při zemědělských školách, vzorných JZD, STS, a to formou pěstitelských a chovatelských kroužků, které by se v době od 15. listopadu 1952 do 15. března 1953 scházely každý týden. KNV měl vybrat střediska, představenstva JZD posluchače a učitelé se měli získat z řad pracovníků národních výborů, STS, státních statků, JZD, zemědělských škol, aby se výuka zabývala praxí a využíváním sovětských metod. Do těchto škol mohli být vybráni i drobní a střední rolníci.

Větší pozornost věnovaly stranické a státní orgány organizování socialistické soutěže. V dubnu schválila rada KNV krajskou soutěžní komisi, kterou tvořili zemědělský referent, vedoucí oddělení JZD, předseda dobrého JZD, ředitel krajské správy státních statků, vedoucí mechanizačního oddělení, zástupce KOR (krajská odborová rada) a zástupce ČSM, která teprve 1. května zahájila propagaci soutěžení na všech úsecích zemědělství. Do soutěže se přihlásilo do začátku dubna 71 JZD a po zvýšené propagaci a značném úsilí stoupl počet soutěžících družstev na 140 JZD, která soutěžila ve dvojicích nebo trojicích. Také zasedání KV KSČ v červnu 1952 se zabývalo stavem

socialistického soutěžení a věnovalo pozornost i úseku zemědělství. Rozvoji JZD měl pomáhat Rok stranického školení a při přijímání nových členů strany se nemělo zapomínat na členy JZD a pracovníky státních statků a STS. Začátkem července se konalo vyhodnocení nejlepších JZD v jarních pracích. Na prvním místě se umístilo JZD Prosečné na Vrchlabsku, na druhém JZD Vlčkovice na Žamberecku a na třetím JZD Hořičky na Náchodsku, ze 140 JZD přihlášených do soutěže.

V květnu 1952 provedlo oddělení pro výchovu kádrů zemědělského referátu KNV rozmístění absolventů zemědělských škol (Hořice, Kukleny, Jičín, Nový Bydžov, Trutnov, Žiželice), kterých bylo 150 (117 chlapců a 33 dívek). Z nich bylo přiděleno 96 na státní statky, 26 na STS, 3 do JZD, kde pracovali rodiče, 2 k veterinární službě, 33 odešlo mimo kraj. Umístěnkou odmítlo podepsat 20 absolventů. Synové velkých sedláků byli zařazeni do rostlinné výroby, ale měla jim být dána perspektiva vyššího zařazení. Někde požadovali rodiče, aby se děti vrátily do JZD, kde byl nedostatek pracovních sil.³¹⁴ Řada dětí byla vyřazena ze studia na zemědělských a jiných středních a vysokých školách, šlo o fakulty agronomického a zootechnického zaměření a veterinární fakulty.

Závěrečné zkoušky na základních školách ukazovaly, že se nedaří realizovat nábor mladých do zemědělství, např. nábor dívek byl plněn na 44 %, nejhůře do živočišné výroby. Na středních zemědělských školách působila obtíže nejasnost studia, kdy se navrhovala dvouletá praxe a teprve v 17 letech vstup na školu. Vesnické noviny Vrchlabska *Srp a kladivo* požadovaly už v květnu, aby se mladí lidé, kteří odešli z JZD pracovat do průmyslových závodů, vrátili zpět do družstev, ale to se zatím podařilo jen v JZD Chotěvice.

V dubnu se konal velký proces s tzv. klerofašisty, kteří měli spojení se Zelenou internacionálou. Šlo o příslušníky agrární inteligence a další spisovatele – ruralisty. Na něj navázal další proces v červenci, kdy mezi odsouzenými byli také Josef Knap, který v Jičíně vydával revui *Sever a východ*, kolem níž se seskupovali ruralisté.

Od začátku listopadu až do 24. dubna 1952 probíhala první fáze Akce kulak. V republice bylo vysídleno 58 „rodinných celků“, z toho v Hradeckém kraji dva. I když na vesnicích nedošlo k větším projevům odporu, řada nedostatků se ukázala na státních statcích, které nevytvořily základní podmínky pro nové pracovníky. Akce vystěhování měla být přerušena na tři týdny, ale přerušení trvalo až do podzimu 1952. Na konci léta bylo vytipováno na státních statcích ubytování v krajích Hradec Králové, Olomouc, Ostrava a Ústí nad Labem. Největšího počtu vystěhovaných rodin bylo dosaženo v první polovině roku 1953.

STS a státní statky

Výrazně se v období jarních prací rozšiřoval objem práce STS pro JZD, protože pro socialistický sektor bylo určeno 72 % prací STS, zatímco pro soukromé rolníky jen 28 %.

314 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1311, 1347, 1371, 1375; Náš kraj, 1952, č. 15.

Do jarních prací nastupovalo 14 STS, které vybudovaly 107 středisek traktorových brigád, a počet traktorů dosáhl 876, ale traktorový park byl stále značně různorodý. STS měly skoncovat se zaměřením na dopravu, kde byly výhodnější sazby, a celou kapacitu věnovat polním pracím. V květnu byl vydán nový ceník prací STS, který místo dosavadních pěti sazeb zaváděl dva ceníky, první pro JZD 2. až 4. typu s HTÚP a druhý pro JZD bez HTÚP a soukromé rolníky. Pro vesnické boháče platil druhý ceník zvýšený o 30 %. Ceny byly odstupňovány podle výrobních oblastí, kdy v řepařské oblasti byly ceny nejvyšší a v pastvinářsko-pícninářské nejnižší.

Jen pomalu postupovalo uzavírání smluv mezi STS a zemědělskými podniky, začátkem dubna byl plán uzavírání smluv plněn na 58,8 %, na úseku JZD šlo jen o 167 smluv, protože nebyly vyhotoveny celoroční výrobní plány a v pohraničních okresech se družstva obávala, že by práce STS snížila hodnotu PJ. S malou odezvou se setkala uzavírání smluv na výnos, kdy při vyšších hektarových výnosech by STS dostala příplatky ke stanoveným cenám, při nižších výnosech by poskytla družstvům slevu. Toto převzetí sovětské praxe se ukázalo jako předčasné, zkušenosti z roku 1951 dosvědčovaly, že mezi STS a JZD docházelo k rozporům. Zásluha STS se těžko určovala a také přepočítávání bylo velmi složité. Např. na Trutnovsku uzavřela JZD 23 smluv na výnos na 3165 ha, pro státní statky pracovalo STS na 1039 ha, pro soukromé rolníky na 49 ha, celkem byly podepsány smlouvy na 4970 ha, ale plán požadoval 6600 ha.

K 15. květnu 1952 plnila plán nejlépe STS Čejkovice (na 102,6 %), Jaroměř (na 89 %), Žamberk (na 88 %), nejhůře Červený Kostelec (na 56 %), Dobruška (55,3 %) a Dvůr Králové (na 50 %). Průměrné plnění v kraji bylo 76,7 %. Na konci května se ukázalo, že práce STS se v jarních měsících zlepšila, a to i v kvalitě, hlavně v JZD. Nedostatečně se dařilo získávat další traktoristy přímo z družstev, kteří by pracovali za PJ. Socialistická soutěž byla stále rozvinuta jen slabě, nebyla pravidelně vyhodnocována, málo se rozvinulo zlepšovateľské hnutí. Národní výbory neposkytovaly traktoristům dostatečnou pomoc při stravování a ubytování. Traktoristé málo agitovali v obcích pro založení JZD, neplnilo se usnesení předsednictva KV KSČ, aby instruktorem závodní organizace na STS byl zemědělský tajemník OV KSČ. Na jaře se dokončila prověrka kádrů v STS, např. STS Čejkovice propustila 17 zaměstnanců. ONV se nedařilo získat pro práci v STS dobré dělníky ze závodů.³¹⁵

Vedle pomoci STS při prosazování kolektivizace zemědělství se očekávalo, že to budou státní statky, které se stanou vzorem zemědělské velkovýroby. Proto ÚV KSČ 8. dubna a vláda 16. dubna 1952 schválily usnesení o opatřeních ke zlepšení hospodaření na státních statcích, které po rozboru hlavních nedostatků stanovilo úkoly v rostlinné i živočišné výrobě. Usnesení konstatovalo, že „přes velké počáteční obtíže dosáhly státní statky významných výrobních úspěchů. Dodávají již třetinu vepřového masa v republice. Jsou téměř výhradním producentem šlechtěného osiva a jejich zásluhou je, že všechna naše JZD mohou na celé osevní ploše používat uznaných osiv. Státní statky hrají také důležitou úlohu v obnově našeho plemenářství, ve výrobě cukrovky, zeleniny, lnu, vlny a jiných zemědělských výrobků důležitých pro zásobování

našich pracujících a v zajištění některých důležitých surovin pro průmysl.³¹⁶ Usnesení požadovalo očistu státních statků od vesnických boháčů, kteří zde však získali pro svou dobrou práci i některé funkce, na rozdíl od nejrůznějších „kádrů“ (pro ty usnesení užilo termín „ostatní nepřátelské živly“). Přitom právě v roce 1952 a do poloviny roku 1953 přicházely na státní statky rodiny odsouzených sedláků, takže usnesení se dostávalo do rozporu s těmito fakty.

Toto usnesení projednala rada KNV 22. dubna 1952 a konstatovala, že státní statky v kraji nejsou vzorem pro JZD, protože v rostlinné i živočišné výrobě se projevila řada nedostatků. V kraji hospodařilo osm statků (Broumov, Cerekvice, Hradec Králové, Chlumeck nad Cidlinou, Choustníkovo Hradiště, Kostelec nad Orlicí, Smiřice a Trutnov), které se dělily na 54 středisek se 153 hospodářstvími. Střediska se vytvořila od 1. ledna 1952, aby se zlepšila organizace práce, využití mechanizace a plánování výroby. K 31. březnu obhospodařovaly 11 943 ha orné půdy, 20 760 ha zemědělské půdy a 23 596 veškeré půdy, což se rovnalo 5,3% orné půdy v kraji, 6,5% zemědělské půdy a 4,6% veškeré půdy. Na ploše pšenice se podílely 5,1% krajského úkolu (1540 ha), na ploše žita 3,8% (1205 ha), u ječmene 5,3% (1032 ha), u ovsa 3,6% (946 ha), u olejnin 15,3% (634 ha), u cukrovky 3,9% (714 ha). V živočišné výrobě činil podíl skotu 4,6% krajského úkolu (12 568 kusů), z toho krav 3,5% (5058 kusů), u prasat 19,9% (42 316 kusů), u prasnic 11,7% (2904 kusů), u ovcí 29,5% (6957 kusů), u slepic 2,3% (22 609 kusů). U dodávek vepřového masa činil podíl na úkolu kraje 31,7%, u hovězího masa 12,6%, u drůbeže 8,5%, u mléka 5,4%, u vajec 4,1% a u vlny 26,3%.

Podle usnesení se měla v rozsáhlé míře zavádět travoplní soustava, používat větších dávek strojených hnojiv, provádět HTÚP, protože statky měly značně roztráštěnou půdu a převzaly desetitisíce parcel „kulackých“ a opuštěných hospodářství. To by vyřešila směna půdy s družstvy a se soukromými rolníky. Rozvoj živočišné výroby byl brzděn nedostatkem krmiv, který postihoval i smiřickou velkovýkrmnu Gigant, a vysokým úhynem selat i telat, protože např. na 60 prasnic byl pouze jeden pracovník. Ke zlepšení živočišné výroby mělo přispět vytváření plemenných stád, v kraji se plánovalo plemenářské hospodářství v Sedloňově v okrese Dobruška.

Pokud šlo o mechanizaci, každý statek vytvořil mechanizační středisko a ta se dělila na 34 traktorových čet pro několik hospodářství. Ve střediscích bylo 237 traktorů, z toho 21 slabých. Nábor pracovních sil pro statky nestačil potřebě odborných kádrů i pracovníků, zvláště krmičů, a přitom odešlo v průběhu roku 12,5% mužů a 2% žen, které národní výbory uvolnily. Proto statky požadovaly velké množství brigád, na jarní práce 35 973 osob, na žně 51 249 osob a na podzimní práce 29 484 osob.

V Hradci Králové se konal 23. dubna 1952 aktiv pracovníků státních statků z celého kraje a do 18. května 1952 se konaly aktivity na všech státních statcích. Důraz byl kladen na zavádění travoplní soustavy, a to na 50% orné půdy, dále na rozorání luk a pastvin do konce roku 1953, na orbu s předradličkou a na 60% ozimé pšenice a 100% žita měl být proveden křížový nebo úzkořádkový osev a v roce 1954 u 100% ozimů a jařin. Jednání se zabývalo rozšířením socialistického soutěžení, ale navrhovaná řešení neřešila

hlavní obtíže nízkých výnosů, protože se nejednalo o špatném stavu půdního fondu, roztržitosti výroby, nedostatečné mechanizaci, pracovních silách, specializaci, zaměření zemědělské výroby v horských oblastech apod. Šlo především o urychlení jarních prací, kde v dubnu došlo v plnění plánu ke zpoždění, především v horských okresech.

K usnesení se vrátilo na samém počátku května zasedání pléna KNV, které však kromě dalších otázek jednalo o usnesení k rozvoji živočišné výroby, o situaci v rozpisu dodávek, o usnesení ke zlepšení hospodaření státních statků a ještě o zajištění senoseče. Vedoucí zemědělského referátu označil za příčinu nedostatků na státních statcích přítomnost vesnických boháčů v aparátu statků, požadoval zlepšení péče o zaměstnance, aby se nepovažovali za deputátníky, a pro zlepšení práce ukládal vypracování norem a rozvoj soutěžení. Konstatoval, že státní statky bez pomoci brigád nemohou zvládnout všechny práce, v tomto období senoseč, aby získaly dostatek krmiv. Proto měly patronátní závody pomoci výrobou sušáků sena. V diskuzi se ukázalo, že hlavním důvodem odchodu pracovníků je špatné ubytování, že se nevyužívá prémie pro zvýšení pracovní morálky, takže většinou se na statcích krmí a dojí jen dvakrát denně. Statky plánovaly 41 HTÚP a výstavbu stájí, které však byly velmi drahé oproti stavbám JZD. Ubytování se mělo zlepšit vystěhováním „kulaků“, i když MNV se stavěly proti tomu. Objevily se značné rozdíly ve mzdách, protože mzda dělníka v rostlinné výrobě činila 2000 Kčs, ale krmíč Gigantu vydělával až 20 000 Kčs.

Jaké byly hospodářské výsledky státních statků za první pololetí roku 1952? Nebyly dobré, protože se neplnil ani výrobní, ani finanční plán, i když plánované náklady byly sice nižší o 9,420 mil. Kčs, ale i plánované výnosy byly nižší o 34,147 mil. Kčs, takže plán byl plněn na 85,52%. V rostlinné výrobě se plnily výnosy na 98,7%, v živočišné výrobě byly výnosy nižší u dojníc o 1,093 mil. Kčs, u mladého dobytka o 5,494 mil. Kčs, u prasat na žír o 17 mil. Kčs, protože ceny selat byly vyšší o 60%, než se plánovalo. Všechny osm statků mělo ztráty 200,755 mil. Kčs, nejvyšší Smiřice – 49,505 mil. Kčs. Příčinou ztrát v živočišné výrobě byl nedostatek chovného materiálu, chyběla selata, produkci mléka snižovala nákaza kulhavky a Bangovy nemoci, nedostatek krmiv, špatná krmná technika, nedodržel se nákup skotu, takže živočišná výroba prodělávala 28,5 mil. Kčs. Velká část krav neodpovídala svými kvalitami, 20% z nich bylo posláno na jatky, na nízké úrovni bylo ošetřování dobytka, protože pracovní síly chyběly, nebo šlo o špatné pracovníky.

Některé závěry k roku 1951 a k polovině roku 1952

Zostření mezinárodní situace a nedobrá vnitřní situace v roce 1951 vyvolaly snahy urychlit výstavbu socialismu, a protože přednostně byly investice přidělovány průmyslu, byly naopak omezeny v zemědělské výrobě. Zde se měly rozvíjet socialistické výrobní vztahy a vnitřně upevňovat JZD.

Do popředí se dostaly požadavky očisty družstev od „kulaků“, celkové zatlačení „kulaků“ jako výrobců a další rozvoj společné výroby, která se začala rozšiřovat i na živočišnou výrobu. Proto se musela většina investic vynakládat na stavby, ne

do mechanizace zemědělských prací, ačkoliv ze zemědělství odcházela řada pracovníků do průmyslu. Dosavadní vybavení STS bylo nedostatečné a vysoce poruchové, protože stroje byly přetěžovány. Zemědělská výroba nemohla svými možnostmi zajistit 30% nárůst výroby oproti roku 1950.

Zasedání KNV v dubnu 1952 při hodnocení zemědělské výroby konstatovalo, že nedostatky v jejím řízení vyvolaly nepříznivé výsledky, hlavně v horských družstvech. Nařízené přesuny plodin do okresů, kde nebyly dříve pěstovány, vedly k značným změnám osevních postupů, k snížení výnosů, přetížení pracovních sil a k celkovému snížení produkce a finančním ztrátám v JZD. Kraj ani okresy nebyly plánujícími jednotkami, a tak nepůsobily na zvyšování výnosů, protože každé zvýšení bylo započítáno do úkolu.³¹⁷ Neúměrně zatížené hospodářství ovlivnilo, že nebylo možno uzavírat vstřícné plány v zemědělských závodech. Hodnota zemědělské produkce stoupla za rok 1951 o 5,4%, socialistický sektor (JZD a státní statky) obhospodařoval 19,9% půdy (plán předpokládal 16,4%) a podílel se na hrubé hodnotě zemědělské produkce 20,3% (plán předpokládal 17,3%). Z celkové hodnoty rostlinné výroby připadalo na socialistický sektor 18,5% (plán 15,5%) a živočišné výroby 21,9% (plán 19,4%). To ukazovalo, že produktivita práce v socialistickém sektoru byla vyšší než v soukromém sektoru, protože se na celkové produkci podílel vyšším procentem než na celkové ploše orné půdy a při menším počtu pracovníků. Negativní stránkou bylo, že v JZD převažovala rostlinná výroba nad živočišnou (53,9 : 46,1), zatímco u státních statků byl poměr obrácený (28 : 72). Hodnota výroby na jednoho stálého pracovníka v JZD byla vyšší než v soukromém sektoru, v poměru ke státním statkům to bylo různé. Stoupající požadavky na růst živočišné výroby způsobily, že se zvýšil podíl obilovin na orné půdě. Státní statky se na rozdíl od JZD výrazně podílely na pěstování technických plodin. V živočišné výrobě došlo k vzestupu počtu krav, jak to požadovala směrnice první pětiletky, hlavně stoupla produkce mléka, i když se nepodařilo dosáhnout plánované dojivosti 2046 l (krajský průměr byl 1877 l). Nepodařilo se dodržet plochy osevu, např. okres Dobruška nedosel 100 ha pšenice, Žamberk 300 ha pšenice, Trutnov nedosázel 154 ha brambor, Broumov 400 ha brambor a 300 ha krmné řepy, ani stavy dobytka, např. Hradec Králové 500 kusů krav, Jičín 240 krav, Dvůr Králové 1000 kusů prasat a další.³¹⁸

V horských okresech se výrazně projevil vliv diferenciální renty, takže osídlenci z Broumovska, Trutnovska a Vrchlabska, kteří přišli z Hradecka, Jaroměřska, Jičínka a Novobydžovska a založili JZD, vystupovali s důkazy, že organizace a pracovní morálka je stejná v JZD ve vnitrozemí i pohraničí, ale výše PJ je v jejich mateřských okresech mnohem vyšší. „Osídlili jsme pohraničí na výzvu vlády a chceme poctivě pracovat. Není naší vinou, že v horách jsou menší hektarové výnosy než v řepařských oblastech a že je zde hodně lidí, kteří se učí hospodařit. Nepřišli jsme sem z trestu, a když nebudete situaci řešit, odejdeme zpět, odkud jsme přišli. V našich bývalých domovech nás do JZD rádi přijmou a budeme slušně žít.“³¹⁹ Hrozilo, že odejdou dob-

317 Náš kraj, 1952, roč. 4, č. 1, 11. 1. 1952.

318 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1295.

319 Holubář, A., Paměti.

ří zemědělci, protože KV KSČ požadoval jen zlepšit práci MNV a vesnických organizací, ale to neřešilo situaci. Ministerstvo zemědělství poskytovalo subvence a příspěvky na PJ – to rovněž nepostihovalo podstatu, naopak někdy narušovalo charakter osídlenců, pracovní morálku a existenční jistoty. Diferenciální renta měla vliv i v JZD bez osídlenců v okresech Nová Paka, Žamberk, části okresu Dvůr Králové, Náchod, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou, kde také JZD vznikala za velkých obtíží.

V kraji značně stouply stavy hospodářských zvířat, které se blížily číslům celé první pětiletky, především na státních statcích. Mezi okresy však byly značné rozdíly v hustotě hospodářských zvířat na jednotku půdy. Přitom krmná bilance byla pasivní, v roce 1951 kryla asi 63 % potřeby z vlastních zdrojů.

Obtíže v hospodaření družstev a vliv mezinárodní situace v roce 1950 způsobily, že zakládání nových družstev se v roce 1951 zpomalilo, rovněž se nerozšiřovala členská základna stávajících družstev, což pokračovalo i v prvním pololetí 1952. Došlo jen k většímu nárůstu družstev 3. a také 4. typu, v Hradeckém kraji však zdaleka ne tak jako v celém státě (celostátně tvořila skoro 50 % všech JZD). V kraji stoupl počet JZD v roce 1951 o 48 (z 255 na 303), z toho bylo 39 PV JZD (pokles o 17), 83 1. typu (nárůst o 28), 74 2. typu (pokles o 21), 97 3. typu (nárůst o 51), 10 4. typu (nárůst o 7). Z těchto JZD jen 146 rozoralo alespoň zčásti meze a 174 přistoupilo ke společnému ustájení.³²⁰ JZD s rozoranými mezemi obdělávalo 13,43 % zemědělské půdy, za rok 1951 se výměra jejich půdy zvětšila o 2,13 %. Za první pololetí 1952 přibylo jen 12 JZD a 5 HTÚP, což jasně ukazovalo stagnaci v zakládání JZD.

Značné nedostatky byly v práci družstev v pohraničí, kde byl největší počet JZD vyšších typů, tj. v okresech Broumov, Dvůr Králové, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, kde začalo vystupování členů z družstev, kde i MNV projevovaly často malý zájem o řešení těžkostí v JZD a kde se projevila špatná pracovní morálka, rozkrádání družstevního majetku, chyběl stavební materiál pro adaptace a výstavbu stájí a kde byly velmi špatné výsledky hospodaření, např. v JZD Horní Vernéřovice byl výnos brambor 56 q/ha a doživost 2 l na krávu. Protože tato družstva nebyla schopna plnit dodávkové úkoly, nedostali členové lístky na cukr, mýdlo, šatenky, což vedlo k odchodu nezemědělců a žen dělníků. V ostatních okresech JZD stagnovala, prakticky nepřibyla ani nová družstva, ani se nerozšířila členská základna.

Družstva dosáhla v obilninách vyšších výnosů než soukromí rolníci, to však neplatilo o okopaninách, technických plodinách a živočišné výrobě. Právě rozšíření ploch cukrovky a brambor v JZD, kde byl nedostatek pracovních sil, snižovalo výsledky hospodaření a vyvolávalo protesty družstevníků. Vystupování některých členů z družstev po snížení přidělů potravin a textilu vedlo k růstu výměry půdy na jednoho člena a bylo příčinou negativního stanoviska k vylučování „kulaků“ z družstev a růstu neobdělávané půdy.

Zasedání KV KSČ v listopadu, které se zabývalo především problémy neuspokojivého průběhu výkupu, vysoce hodnotilo JZD 4. typu Vlčkovice na Žamberecku. Zde byl předsedou poslanec Národního shromáždění a družstvo dokázalo využívat

320 Za základ jsou vzata čísla zemědělského referátu KNV; čísla KV KSČ se liší především v zařazení JZD do jednotlivých typů. Celková čísla se liší jen nepatrně.

státních subvencí, a tak dosahovat dobrých výsledků. Přitom i tady museli být členové dlouho přesvědčováni, že záhumenek má mít výměru 0,5 ha, ne 2 ha. V kraji se zastavil růst členské základny, ta se rozšířila jen založením nových JZD. Družstva jen výjimečně přecházela na vyšší typy. KV KSČ spatřoval příčinu v slabé práci vesnických organizací, které se vyhýbaly agitační a přesvědčovací činnosti a spoléhaly se na nařizování, např. JZD Horní Brusnice na Královédvorskú žádalo OV KSČ, aby vyslovil souhlas s vyhotovením úředních dekretů o nucené výměně parcel mezi JZD a soukromými rolníky, aby tak mohlo JZD uskutečnit HTÚP. Vesnické organizace se často angažovaly jen v odborných věcech družstev, méně se zabývaly politickými otázkami. Upevňování družstev vyšších typů postupovalo pomalu, hlavní příčinou byly nepořádky v odměňování, které snižovaly u členů zájem o práci. Družstva musela zajistit dodávky za výkupní ceny, které neodpovídaly zvýšeným nákladům za práce STS a osiva, musela splácet půjčky a teprve zbytek připadl členům. To se odráželo na výši PJ. Celoroční výrobní plány v JZD vyšších typů počítaly s vysokými půjčkami u společné živočišné výroby, která se neuskutečnila, takže výše PJ byla nereálná. Řada JZD překročila plán PJ, např. JZD Debrné vyplácelo za práci u mlátičky 4 až 5 PJ místo 1,5 PJ, a družstva nezískala peníze za plánované nadsmluvní dodávky. Zasedání kritizovalo rozkrádání družstevního majetku, nesklizení úrody, v horských okresech se neplnila dodávka brambor, aby prý JZD mohla vykrmit na dodávku prasata, a mohla tak zvýšit své příjmy.

Zasedání požadovalo urychlit zakládání JZD, v zimě organizačně JZD upevnit a získat je pro přechod na vyšší typy. K tomu mělo sloužit školení funkcionářů družstev a zkvalitnění práce vesnických organizací, národních výborů, STS, státních statků a hospodářských družstev. V okresech Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou se měly zpracovat pro rok 1952 plány rozvoje JZD, protože prý jsou zde podmínky pro úspěšné zavádění společné práce.³²¹ To se však nepodařilo v prvních měsících roku 1952 realizovat.

I když výše PJ v kraji v nížinných a podhorských okresech, kde převažovala družstva 1. a 2. typu, kolísala od 70 do 116 Kčs, v horských okresech nebyla plánovaná výše PJ dodržena a často nedosáhla ani výše zálohy. Družstevníci si proto rozdělili vysoké naturálie, ponechali si velké záhumenky (až 3 ha), takže v 24 JZD musely být sníženy (Broumov v 6 JZD, Dvůr Králové v 1 JZD, Trutnov v 12 JZD, Vrchlabí v 5 JZD), na Žambercku členové odmítli snížení provést. Ve vnitrozemí byly záhumenky sníženy. Výsledky v kraji odpovídaly celkové stagnaci družstev v celém státě, kdy 50 % družstev mělo výši PJ nižší než 8 Kčs. Střední rolník v naprosté většině zůstával mimo JZD.

Investiční výstavba nestačila nahradit stavby používané malovýrobou, nemluvě o tom, že ve stájových pracích chyběla mechanizace. HTÚP byla provedena na 55 166 ha, to představovalo 17,4 % veškeré zemědělské půdy v kraji. Její provádění naráželo na odpor soukromých rolníků, jak o tom svědčí výrok: „Kdyby rozorali moje meze, měl bych pocit, že mně podřezali žíly na ruku.“³²² Na rolníky působil vliv zahraniční propagandy, která strašila rolníky novou robotou. Jen nepatrně se prosazoval

321 Zasedání KV KSČ 11. 11. 1952, Pochodeň, 47, 16. 11. 1952.

322 Holubář, A., Paměti.

požadovaný trávoplní systém, který nebyl ani správně pochopen, kdy se k němu počítaly i tzv. jetelotrávy a vojtěškotrávy zaseté asi na 7314 ha (největší procento u státních statků).

Kraj neplnil výkup zemědělských produktů, úkoly byly značně vysoké, protože kraj byl považován za jednu z nejvyspělejších zemědělských oblastí v republice. Přitom úkoly byly dány shora bez ohledu na místní podmínky, nebyla často vhodná osiva, rozpis byl prováděn příliš třídně, národní výbory nezajistily dodržení plánovaných ploch a stavů a málo pomáhaly při samotném výkupu. Nelze přeceňovat fakt, že JZD splnila dodávky na 115 %, protože se to netýkalo všech, a někdy plnila za slib, že na jaře dostanou osivo a krmiva. Opět se objevily při výkupu metody nátlaku. Špatné výsledky hospodaření v pohraničí vedly k odlivu pracovníků ze zemědělství do průmyslu a do státních statků. Nedostatek mechanizace a těžká práce, zvláště v živočišné výrobě, měly za následek odchod mladých lidí, zčásti do STS. STS prošly v roce 1951 rychlým růstem a nepodařilo se vždy pro vedoucí funkce získat odborně a politicky vyspělé pracovníky, většinu traktoristů tvořili 15–18letí chlapci a zaměstnancům STS chyběly znalosti zemědělské práce, znalost strojů, což se odrazilo v poruchovosti a řadě úrazů. Proto se v zimě 1951/1952 organizovalo školení i pro pracovníky STS, aby se zlepšila organizace práce a STS pomohly zvyšovat výnosy v družstvech a pomáhaly jim při sestavování CVP a organizace práce. Ani STS však v průběhu jarních prací nesplnily přes určité zlepšení své úkoly.

Podobná byla situace na státních statcích, které nesplnily úlohy být vzorem zemědělské výroby. Ke zlepšení jejich práce mělo přispět usnesení strany a vlády z dubna 1952, které však neřešilo některé hlavní příčiny nedostatků.

Rok 1951 přinesl řadu zkušeností z práce OK ZVV, kde se ukázalo mnoho nedořešených míst. Hlavním nedostatkem bylo, že komise neřešily zemědělskou výrobu jako celek, ale zaměřovaly se vždy jen na jeden nárazový úkol, např. na splnění výkupu. Ve své činnosti rozhodovaly často bez spolupráce s národními výbory, nescházely se pravidelně (obvykle jedenkrát za 14 dnů, na okrese Rychnov nad Kněžnou jen slabá práce), byly málo operativní, protože to byly kolektivy 20 až 22 lidí, slabá byla kontrola přijatých usnesení a práce byly neplánované. Často si osobovaly právo povolovat domácí porážky a ukládat tresty za neplnění dodávek. Pro jejich činnost chybělo finanční zajištění a nebylo ujasněno jejich řízení. Ukázalo se jako nevýhodné, aby funkci předsedy zastávali vedoucí zemědělských referátů ONV.

Protože nedostatky v řízení zemědělské výroby byly považovány za příčinu špatných výsledků, vyhláška ministerstva zemědělství z počátku prosince stanovila, že krajské národní výbory jsou plně odpovědné za provádění zemědělské politiky a za stav zemědělské výroby. Vůči státním statkům měly provádět kontrolní činnost. Zemědělství a jeho problematika neměla být věcí zemědělských referátů, ale rady KNV a plenárních zasedání KNV. Předsedové KNV se denně měli zabývat zemědělskými otázkami. Šlo především o rozvoj zemědělské výroby, zakládání JZD, práci STS, pomoc státním statkům a zatlačování „kulaků“. Byl stanoven počet oddělení zemědělských referátů KNV a ONV na sedm a pět: oddělení pro otázky JZD, pro rostlinnou výrobu, živočišnou výrobu, pro plánování a lesní výrobu, KNV ještě oddělení pro mechanizaci a výchovu zemědělských kádrů. V STS se zřizovala funkce úsekových

agronomů pro pět družstev, jeden pracovník zemědělského referátu ONV se staral o 3 až 5 družstev a spořitelny a záložny se podílely na finančních uzávěrkách.

V celém období začátku roku 1952 a jarních prací pokračovaly stejné obtíže jako v roce 1951, trvala stagnace JZD a nevyřešily se ani nedostatky v STS a na státních statcích. Usnesení strany a vlády, která vycházela z vnitřních a mezinárodních podmínek, požadovala bezpodmínečné zvýšení zemědělské výroby ve všech jejích oblastech.

KAPITOLA IV.

NÁSTUP K MASOVÉ KOLEKTIVIZACI

Žně

Zasedání KV KSČ v únoru 1952 požadovalo především rychlé provedení jarních prací a bohaté žně, ale orientovalo svou pozornost i na urychlení výstavby JZD, protože se ukazovala výrazná stagnace na tomto úseku. Zasedání KV KSČ v květnu se zaměřilo na nedostatky v práci družstev, STS a státních statků, ale podstatná část jednání se zabývala organizací žňových prací a zajištěním výkupu. Neměly se opakovat loňské nedostatky, kdy malý počet a špatný stav mlátiček brzdil výmlat, kdy se JZD i rolníci snažili oddalovat výmlaty a neprováděl se všude úřední výmlat v „kulackých“ hospodářstvích. Kdo nesplnil výkup, nemohl obdržet potravinové lístky, v JZD členové nesměli dostat naturálie a i držitelé půdy do 2 ha museli splnit dodávky. Putovní prapor KV KSČ byl určen družstvům s nejvyššími výnosy a za nejrychlejší splnění dodávek.

Po vyjití usnesení o dalším rozvoji JZD se pozornost obrátila především na zakládání JZD a provádění HTÚP už v průběhu žní, a to v nejúrodnějších okresech Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov, jak to požadovalo svolání ÚV KSČ ke žním. Na vesnici se zaměřily stranické orgány a organizace jako na svůj hlavní úkol, takže až zasedání KV KSČ v září bylo věnováno průmyslu, protože se konstatovalo, že tím, že se všechny síly strany věnovaly zemědělství, objevila se v průmyslové výrobě řada nedostatků.

Také plenární zasedání KNV z června si za hlavní obsah jednání stanovilo přípravu a zajištění žní, výmlatu a výkupu. Konstatovalo, že je zatím jen málo JZD a státních statků, které by byly příkladem pro socialistické zemědělství, zvláště v horských oblastech. Referát vyslovil nespokojenost s tím, že odpovědné orgány se spokojují jen s vypracováním plánu na papíře, ale nejdou pomáhat přímo do družstev. V řadě JZD vyšších typů se nepodařilo získat nadpoloviční většinu pro HTÚP a JZD odmítala přijímat nové členy, takže zůstávala jen menšinovými družstvy. Bylo konstатовáno, že vyjde usnesení k práci JZD, že bude nutno překonat stagnaci v zakládání JZD, protože v kraji byla družstva s HTÚP ve 162 obcích (tj. v 19%), a změnit územní rozložení družstev v kraji, jelikož největší počet JZD se nacházel v okresech Trutnov, Vrchlabí, Broumov a Žamberk. Usnesení požadovalo už ve žních a pak v podzimních pracích upevnit družstva, zakládat nová a zostrít boj proti vesnickým boháčům.³²³

Protože dřívější i současné zkušenosti ukazovaly, že plány prací často zůstaly jen na papíře, a to jak u MNV, tak na státních statcích, byl důraz kladen na vypracování žňových plánů v JZD vyšších typů a na státních statcích, aby se posílila celková organizace sklízně a výmlatu. *Pochodeň* otiskla jako vzor krajský žňový plán. Na začátku července bylo zpracováno 79 žňových plánů v družstvech vyšších typů, ale jen 46 bylo projednáno s družstevníky, nejvíce na Trutnovsku (20), Jičínsku (15), Jaroměřsku (11).

323 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2; *Pochodeň*, č. 21, 23. 5. 1955, č. 39, 26. 9. 1952.

Prakticky bez plánu pracovala družstva v okresech Vrchlábí, Náchod, Nový Bydžov a Dobruška. Na Hradecku, kde bylo 22 JZD vyšších typů, mělo plány jen 14 družstev, na Novopacku odmítala družstva vypracování plánů jako zbytečnost.

Průběh žní byl značně odlišný ve vnitrozemí a v pohraničí, kde žně pokračovaly velmi pomalu a kde především soukromí rolníci sklízeli rychleji než družstva. Žně začaly nejprve počátkem července na Novobydžovsku a nejpозději na Broumovsku, až koncem července. Jen málo pomáhaly ke zrychlení činnosti žňové plány, také žňové komise se nestaly řídicími orgány a soutěž se rozvinula velmi slabě. Výmlat zdržovalo vypínání elektrického proudu a nepodařilo se pracovat na dvě nebo tři směny. Kombajny (v kraji 8) nezasáhly výrazněji do sklizně, do 13. srpna posekaly 511 ha obilovin, na 1 ha potřebovaly 2,5 hodiny při výkonu 25,1 q/ha. Průměrný výkon byl 5 ha za den, ačkoliv plán počítal s 8 ha. Kombajny se nemohly plně uplatnit, protože pracovaly převážně v horských oblastech, kde bylo nejvíce JZD, a ani státní statky jich plně nevyužily. Průměrný výnos pšenice byl 23,8 q/ha u státních statků (plán 26,8 q/ha), v JZD 21,4 q/ha a u soukromých rolníků 20 q/ha, u žita u státních statků 20,8 q/ha, u JZD 19,9 q/ha a u soukromých rolníků 18,6 q/ha. Nejlepších výsledků dosáhlo JZD 4. typu Stěžery na Hradecku, u pšenice 44 q/ha, u ječmene 36 q/ha a u řepky 24 q/ha. Předností JZD bylo okamžité splnění dodávek státu.

Protože stranické orgány zaměřily převážnou část své práce na vesnici, docházelo k tomu, že řídily i vlastní průběh žní bez spolupráce s odpovědnými zemědělskými orgány a národními výbory.

V pohraničí musely při sklizni pomáhat brigády, největší nedostatky se vyskytovaly při svozu a výmlatu, na Vrchlabsku 10,7% ploch ovesa a 1% žita bylo sklizeno pozdě jen jako krmivo, STS nezajistily dostatek mlátiček, na Trutnovsku JZD Babí nesklidilo obilí a len.

Žně ukázaly, že pomalé tempo prací působilo značné ztráty a propagace stohování obilí se neujala. Nejslabším článkem žní byl výmlat, kde nedostatek výkonných mlátiček a vysoká poruchovost narušily organizaci práce a pracovní morálku. Kkombajny ukázaly, že umožňují značné ušetření pracovních jednotek, a jen malé zkušenosti nedovolily zvýšit jejich výkon. Bolestí bylo ponechání slámy na poli, což působilo její nedostatek v JZD. Dobře se osvědčilo budování jídelen, jeslí a školek, aby se uvolnily pro žňové práce ženy. I když se více pracovalo podle norem, stoupl počet PJ na 1 ha, protože družstevníci přijímali měkké normy a chtěli si zajistit vyšší příjmy. Stále se nedařilo skloubit práci družstva a STS, traktoristů a družstevníků.

Rozvoj živočišné výroby

Pro živočišnou výrobu bylo nebezpečím sucho, které oslabilo podsevy jetele a vojtěšky, že je nebylo možné sklízet, a družstva a rolníci věnovali nedostatečnou péči zasetí strniskových a ozimých směsek. Pro uskladnění obilí chyběly v okresech prostory, převáželo se z okresu do okresu a poškozovala se jeho kvalita, ačkoliv na úpravy skladů bylo v kraji uvolněno 6 mil. Kčs. Hlavní příčinou byl nedostatek stavebního

materiálu pro úpravu továrních hal, ale také jejich pomalé vyklízení od starých strojů a zařízení. Ukazovalo se, že realizaci trávopoplní soustavy se přes její propagaci kladou do cesty značné překážky, především vysoké úkoly v pěstování obilovin, protože pak chyběla krmiva a narušovaly se osevní postupy.

Živočišné výrobě věnovaly stranické a státní orgány značnou pozornost, neboť se začalo realizovat usnesení o zlepšení živočišné výroby a pro jeho plnění byly v kraji dobré podmínky.

Ukazovalo se, že stavy skotu a prasat stanovené usnesením se podařilo splnit už na konci prvního pololetí, nesplněny zůstaly stavy krav. Zatím u skotu a krav nedosáhly plánovaných stavů JZD vyšších typů a státní statky, protože jim chyběly stájové prostory a pracovní síly. Suché počasí v létě snížilo výnosy sena a zvláště v horských okresech hrozilo nebezpečí, že se pro nedostatek krmení budou družstva i rolníci zbavovat dobytka před příchodem zimy. Poměrně vysoké bylo hynutí telat, opět v horských okresech a u státních statků, kde se místo 80 % odchovaných telat dosahovalo jen 55,4 %. Na stavech prasnic se už převážně podílel socialistický sektor, i když i zde byl vysoký úhyn selat. V družstvech a na státních statcích chyběli zootechnici, krmiváři a nedostatečná byla veterinární péče. Plánované stavy krav se v kraji plnily na 97,2 %, státní statky na 85,4 %, JZD 3. a 4. typu na 85,1 %, JZD celkem na 87,1 %. Z celkového počtu skotu bylo 50 % krav, ale u státních statků jen 35,8 %, u JZD se společným ustájením 43,4 %. Stavy krav snižovaly požadavky ministerstva zemědělství, které z kraje požadovalo chovné krávy pro jiné kraje, např. jen v prvním pololetí 250 krav.

V letních měsících se plnění stavů dále zvýšilo, stavy krav dosáhly 98,4 % plánu a neplnily jen okresy Trutnov a Vrchlabí, kde JZD odmítla nákup krav z vnitrozemí. Snížil se úhyn telat a selat, i když zůstal stále vysoký (u telat 7,5 %, u selat 10 %, ale v pohraničí 8,8 % a 13–16 %). JZD 2. až 4. typu neplnila stavy skotu (jen 88,7 %) pro pomalé adaptace a stavby stájí, ale u prasat překračovaly stavy na 132 %, protože se daly lépe ustájit a družstva získávala rychle finanční příjem. Slintavka a kulhavka poněkud ustoupila, ale trvala v 23 obcích a 62 dvorcích.³²⁴

Sucho v letních měsících způsobilo, že se projevil nedostatek zeleného krmení, což se odrazilo v poklesu doживosti a dodávek mléka. V srpnu byla dodávka mléka splněna na 85 %, plnily horské okresy, kde bylo nejvíce JZD se společným ustájením, ale neplnily vnitrozemské okresy, které především rozhodovaly o splnění dodávek. Sklizeň píce byla nižší asi o čtvrtinu a pokles dodávek pokračoval i v září, kdy se počítalo, že dobytek využije pastvy. Také dodávka vajec se ukazovala jako těžko splnitelná.

Na konci července 1952 upozorňovalo ministerstvo zemědělství zemědělský referát KNV, že na státních statcích dochází k rychlému poklesu stavu krav, a že je tím ohroženo zásobování spotřebitelů mlékem. Družstva v pohraničí odmítala dokoupit chybějící krávy a nedostatek krmiv se odrazil v nízké porážkové váze skotu a prasat.

324 Kraj se za první až třetí čtvrtletí 1952 udržoval v plnění úkolů živočišné výroby na 7. místě v rámci státu, u stavů skotu plnil na 103,7 %, u stavů krav na 100,4 %, u prasat na 119,7 %, v dodávkách jatečného skotu na 101,9 %, jatečných prasat na 96,9 %, mléka 89,6 % a vajec 95 %, přičemž průměr českých krajů byl u mléka 88,6 % a vajec 87,6 %. V rámci kraje se ve 3. čtvrtletí dostaly na první místa okresy Dobruška, Náchod a Rychnov nad Kněžnou, poslední místa patřila okresům Broumov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk.

S rozvojem nových JZD se do popředí dostalo zajištění dostatku krmiv, zvláště u družstev se společnou živočišnou výrobou. V létě značné sucho poškodilo podsevy jetele a vojtěšky, nedaly se sít směsky, zkrmovaly se otavy na zeleno, část krmného obilí byla u soukromých rolníků zatajena, čtrnáctidenní deště znemožnily sklizeň 1121 ha krmného obilí a také výnosy krmných okopanin byly nižší, než předpokládal plán. Od začátku září proto věnovaly zemědělské referáty pozornost nedostatku krmiv, snažily se získat přehled o krmivech na státních statcích a v JZD a zpracovávat krmné plány. Také plenární schůze KNV 13. září přijala usnesení k získání co největšího množství krmiv z vlastních zdrojů. Průzkum ukázal, že kraj nestačí vlastní produkcí zajistit dostatek krmiv, např. u sena byla potřeba kryta na 43,4 %, slámy na 82,5 %, zelené píce na 66,6 %, u krmných okopanin na 45,1 %, u brambor na 116,9 %, u siláže na 162,4 %, u ovsu na 83,3 %, u krmného ječmene na 18,2 %, u ostatních jadrných krmiv na 45,1%. Usnesení požadovalo setí ozimých směsek, silážování, zakazovalo užívání slámy jako steliva, mělo ji nahradit listí a lesní hrabanka, děti měly sbírat kaštany a žaludy a měla se prodloužit pastva dobytka. Zvláštní pozornost se věnovala JZD vyšších typů, kde šlo o urychlení společného ustájení i o vybudování silážních jam. Noví členové měli odevzdat s kravami i krmení, mělo se bránit snahám oddalovat svod dobytka až do května nebo odevzdat dobytek do JZD a ponechat si krmivo pro záhumenková zvířata. V zimě se v rámci školení organizovalo doškolování krmivářů a pícninářů a ONV měl organizovat přesuny krmiv mezi obcemi a družstvy na základě okresních krmných bilancí, které probíhaly v okresech do 20. října 1952.

Přesto se ukazovalo, že bilance krmiv je pasivní, že bez dovozu jadrných krmiv do kraje nelze splnit úkoly živočišné výroby a že dojde opět k značným ztrátám. JZD v horských okresech nemohla počítat s odpadem z cukrovky a ukazovalo se hospodářsky i politicky neúnosné, aby tato družstva dodávala svá krmiva a na vyrovnání vlastní krmné bilance opět nakupovala jadrná krmiva za vyšší ceny.³²⁵

Rychlé zakládání nových družstev a snaha o zvýšení živočišné výroby nutily urychlit společné ustájení adaptacemi vhodných budov a výstavbou nových stájí. Proto se stavem adaptací zabývalo plénum KNV na počátku srpna. Stav v adaptacích zpřehledňuje tabulka 24.

Hlavním problémem bylo pomalé dokončování staveb pro společnou živočišnou výrobu, nejvíce jich bylo rozestavěno v okresech Trutnov a Vrchlabí, kde se prakticky ve všech družstvech prováděly adaptace, na Trutnovsku bylo rozestavěno 40 staveb, na Vrchlabsku JZD Chotěvice mělo polovinu dobytka v adaptacích a novostavbách a polovinu ve starých chlévech po 15–20 kusech a stavěli kravín pro sto krav a sklad píce. Většina družstev požadovala novostavby kravínů pro 100 kusů krav, výkrmny prasat pro 100 kusů a drůbežárny pro 500 slepic. Více než 70 % všech staveb v JZD bylo rozestavěno a dostavba pokračovala pomalu, protože chyběl materiál, především dřevo, scházely odborné stavební profese, družstva se snažila o složité stavby a nebylo vždy možno používat jen starého materiálu. Také výstavba silážních jam nepostupovala podle plánu.

325 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1330, 1348, 1373, 1374.

Tabulka 24: Adaptace a novostavby pro živočišnou výrobu

adaptace	Plán pro kusů	Zahájeno	Pro kusů	Dokončeno	Pro kusů	Ustájeno
kravínů	7 650	67	3 342	31	1 479	1 017
odchov mladého dobytka	5 580	23	1 025	14	595	545
stáje pro prasnice	2 712	92	1 437	54	726	685
výkrmny vepřů	7 170	79	5 569	60	3 786	3 735
kurníků	30 000	58	25 700	47	21 700	19 550
koníren	670	10	63	10	63	60
prádelen	-	6	-	3	-	-
novostavby						
kravínů	3 000	26	3 342	7	700	500
stáje pro prasnice	-	2	50	-	-	-
výkrmny vepřů	-	2	200	-	-	-
kurníky	48 350	66	29 355	47	27 405	20 405
silážní jámy m ³	20 000	45	10 140	28	5 360	- 6

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

Přitom plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1953 schvalovaný v září 1952 počítal s rychlým růstem společného ustájení, u skotu do roku 1954 o 187,3% oproti roku 1952, což by se rovnalo 22,9% stavů u krajsky plánovaných závodů (JZD a soukromí rolníci), u prasat o 126,6% oproti roku 1952, což by bylo 17,6% stavu, u prasnic pak 30,8% stavů.³²⁶

Usnesení ÚV KSČ k zakládání JZD, státních statků a traktorových stanic (1952)

Jestliže usnesení ke zlepšení živočišné výroby, STS a státních statků se plnila málo důrazně, často jen administrativně a bez účinné kontroly, pak červnové usnesení k práci JZD ovlivnilo významně na sklonku léta veškerou práci stranických a státních orgánů. V červenci nedošlo ještě celostátně k výraznějšímu růstu nových družstev, což kritizoval ministr zemědělství J. Nepomucký jako následek záškodnické činnosti v komunistické straně. V témže měsíci se konala porada na ÚV KSČ, kde byly kritizovány kraje, které si kladly za úkol založit jen menší počet družstev, a to nutně vyvolávalo nutnost nátlaku na rolníky. Hradecký kraj s krajem Plzeň se umístil na předním místě v počtu nových JZD (139). Porada krajských tajemníků na ÚV KSČ v srpnu požadovala další zrychlení tempa zakládání družstev a za vzor byly předloženy metody Prešovského kraje, kde za tři letní měsíce bylo založeno více družstev než za celý rok 1951. Na Hradecku vznikalo nejvíce JZD 2. typu (111), málo JZD 3. typu a 4. typu (37)

326 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1303.

a objevily se poměrně velké rozdíly mezi jednotlivými okresy. Do družstev vstupovali především rolníci do 5 ha, nejméně družstev vznikalo v úrodných vnitrozemských okresech, kde byl veliký počet středních rolníků.³²⁷

KV KSČ vyhlásil soutěž o rudý prapor pro okresy v dosažení největšího počtu nových JZD: „KV vytýčil jako hlavní úkol pro komunisty celé krajské organizace strany organizovat širokou kampaň na urychlení přechodu vesnice k socialismu. Tato akce se zrodila na aktivu funkcionářů KV, OV a komunistů pracujících na zemědělských referátech KNV a ONV [...]. S pomocí těchto funkcionářů [...] se rozvinula široká agitační kampaň, do které se zapojily tisíce komunistů a bezpartijních, pracovníků krajských, okresních a místních stranických organizací [...]. Pomáhalo jim soutěžení. Rudý prapor KV se odevzdával každý týden tomu okresnímu výboru, který dosáhl nejlepších výsledků.“³²⁸

Zasedání KNV na začátku června v Jičíně už počítalo se zakládáním JZD v průběhu žní a upozornilo, že v souvislosti s tím dojde k zesílení třídního boje, kdy národní výbory budou muset řešit řadu nepopulárních problémů. Poslanec z Vrchlabska upozorňoval, že družstva zatím nemohou plnit dodávkové úkoly, že se většina z nich teprve organizačně a hospodářsky upevňuje. Usnesení KNV také požadovalo, aby se v družstvech bez HTÚP pojednalo její rychlé provedení.

Na okresech byli do každého JZD vysíláni instruktoři, aby se práce provedly co nejrychleji a aby byli získáni noví členové. Někde dokončovali výkup traktorů od soukromých rolníků jako nátlak na rolníky, např. v Líšnici na Žamberecku si MNV vyžádalo odklad výkupu po provedení nábory do JZD, protože po vytvoření alespoň 2. typu by traktory byly ponechány v družstvu. ONV zahájily velkou přesvědčovací akci na konci června a začátku července, jejímž výsledkem byl souhlas se založením JZD a provedením HTÚP ve 43 obcích kraje. Šlo o hromadné zájezdy agitátorů, kteří často neznali ani zemědělskou problematiku, ani místní poměry, jak ukazovaly zkušenosti z Jaroměřska, Jičínska, Královéhradecka a Novobydžovska. Často se objevovaly nesprávné názory, např. v otázce půdy: „To víš, továrny jsou státní, tak i půdu je třeba zestátnit.“ Chyběl hlubší politický, sociální a hospodářský rozbor. Tlak proti „kulakům“ se často obracel i proti střednímu rolníkovi, např. ve Veselské Lhotě. Výsledky ale byly tam, kde se podařilo potrestáním „kulaků“ zastrašit ostatní rolníky, jako v některých obcích na Jičínsku, Náchodsku a Novobydžovsku. Opět se opakovala chyba, že po ustavení družstva se ONV o ně nestaral, docházelo k rozporům při provádění HTÚP, při vstupu nových členů se často měnilo vedení družstva a tomu chyběly potřebné zkušenosti.

V souvislosti s usnesením strany a vlády se zostřil boj proti „kulakům“ uvnitř družstev i mimo ně. *Pochodeň* otiskla v červnu rozbor situace v JZD Tůně na Hradecu, v jehož čele stál bývalý agrární funkcionář, který udržoval družstvo stále v 1. typu, ačkoliv šlo o první družstvo v okrese. Vysídlení sedláci pracovali na státních statcích, ačkoliv MNV se často bránil jejich vystěhování, aby neztratil zemědělce a nezvyšovala

327 Marjinová, Valentina Vladimirovna – Murašková, Galina Pavlovna, Rozorané medze. K historii socialistického združstevňovania československej dediny: 1948–1960, Bratislava 1972, s. 130–138.

328 7. krajská konference KSČ v Hradci Králové 23.–24. 5. 1953. Uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

se výměra neobdělané půdy. Kritizoval se rovnostářský rozpis, uváděly se příklady v novinách, např. v obci Hubiles zbývalo velkému sedlákovi 13 q obilí pro volný trh, ve Žďáru na Broumovsku odváděl 20 q z hektaru, ostatní rolníci až 25 q/ha atd. Rozpis mléka byl prakticky stejný pro všechny velikostní skupiny. Přesto se nepodařilo postavit vesnici proti sobě, proto se sáhlo k dalšímu zastrašování. V červnu proběhl soud v Nové Pace s „agentem“ Vladimírem Cermanem, který střelbou ohrožoval funkcionáře, a se syny „kulaků“, kteří mu pomáhali. Tento proces je typickou ukázkou, jak Státní bezpečnost vyráběla protistátní akce. V obci Čistá u Nové Paky při schůzi MNV dvacetiletý V. Cerman vystřelil z brokovnice do lampy. Šlo o klukovinu, protože schůze se konala v prvním patře a nikdo nemohl být zraněn. Státní bezpečnost poslala do obce agenta, který se spojil s Cermanem, a založili ilegální skupinu. Po třech měsících agent s Cermanem utekli do Karlových Varů a tam byl Cerman zatčen. Proces v Nové Pace vynesl nad mladým Cermanem trest smrti, otce odsoudil na 21 let, bratrance na 20 let, matku a další občany na 5 a více let. Po rozsudku vyslala obec deputaci k prezidentovi, ale nebyli na Hrad vpuštěni.³²⁹ V Tutlekách na Rychnovsku prováděl ONV šetření na statku největšího sedláka Františka Petrláka, kde bylo 29 kusů podvyživeného dobytka, 32 prasat, 9 prasníc a 12 selat, protože ani JZD 2. typu nechtělo usedlost převzít. Komise přesvědčila družstevníky, aby přešli na 3. typ a statek převzali.

Veškeré úsilí stranických a státních orgánů se soustředilo na zakládání nových družstev, ale často po jejich založení a zvolení představenstva a revizní komise byli funkcionáři ponecháni celé týdny bez pomoci pracovníků zemědělských referátů ONV, a tak se prakticky skutečná činnost družstev nerozvíjela. Zvláštní skupina pracovníků zemědělského referátu KNV zajišťovala okamžité provedení HTÚP, ale to nebylo v jejich silách, proto se často rolníci domnívali, že JZD nemusí vyvíjet žádnou činnost, v čemž se hledal vliv zahraničního rozhlasu a vnitřních odpůrců kolektivizace.³³⁰ Do začátku září probíhala HTÚP v 189 obcích, v okrese Nová Paka zůstaly jen tři obce bez HTÚP, nově bylo schváleno 97 HTÚP, z toho provedeno 92. Noví členové byli většinou proti HTÚP, požadovali velké záhumenky, čemuž napomáhaly nepřítelivě vedené protokoly při přebírání půdy. Projevovala se snaha přijímat nízké normy prací, což ohrožovalo výši stanovené PJ.

Proveřky stávajících družstev současně ukazovaly, že družstva se budou potýkat s řadou nedostatků, např. už na začátku září bylo zřejmé, že většina družstev na Trutnovsku nesplnila úkoly živočišné výroby a že nebudou mít prostředky ani na krytí záloh PJ. JZD Záboří v okrese Dvůr Králové nebylo schopno splatit úvěr ve výši 0,5 mil. Kčs, dosahovalo nízkých hektarových výnosů (žito jen 10 q/ha), nestačilo zajistit živočišnou výrobu. JZD Chomutice na Hořicku 3. typu bylo složeno ze tří rodin zemědělců a z funkcionářů a jejich žen a obhospodařovalo 14 ha jejich půdy, 42 ha kulacké půdy, 6 ha obecní půdy a 5 ha církevní půdy, ale ponechali si velké záhumenky (až 1,17 ha) a předseda odmítal odpovědnost za hospodaření pro nedostatek pracovních sil.

Otázka pracovních sil byla nejtěživější v okresech Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov, kde pomoc patronátních závodů jen zčásti přispěla ke zvládnutí

329 Kratochvíl, Antonín, Žalují, I., Praha 1990, s. 265.

330 Holubář, A., Paměti, s. 7.

žňových prací, avšak např. JZD Kunčina Ves na Rychnovsku dlužilo za brigádnickou pomoc 50 000 Kčs. Přitom z vesnic stále odcházeli rolníci do průmyslu, přes protesty vesnických MNV proti náboru pracovních sil, a argumentem bylo zjednodušené tvrzení, že vše vyřeší založení JZD, nebo se na plénu KNV doporučovalo využít místních zdrojů, žen, mládeže a brigád.

O tempu růstu nových družstev svědčilo, že za tři letní měsíce bylo založeno 170 JZD a v 261 obcích byla JZD s provedením HTÚP, takže v 55 % obcích bylo JZD a v 45,6 % obcí (395) byla provedena HTÚP. Do JZD vstoupilo přes 10 000 rolníků se 40 000 ha půdy. V srpnu okres Vrchlaví založil JZD ve zbývajících osmi obcích a stal se prvním okresem v kraji se 100 % JZD. Nová Paka také dosáhla v září založení JZD ve všech obcích, a to s provedením HTÚP. Také na Trutnovsku zbývalo jen osm obcí bez JZD, a to na Úpicku, které nebylo osídleno po roce 1945 a kde hospodařili starousedlíci, ale v polovině srpna bylo dosaženo souhlasu k HTÚP v poslední obci Klášterecké Lhotě a ze 7 JZD 1. typu přešlo 6 na 3. typ se společnou živočišnou výrobou. Na Vrchlabsku v JZD Prosečné vstoupila do družstva v červenci celá vesnice až na 6 rodin, takže družstvo zvládlo žně vlastními silami, i když z řad členů vyškrtlo 21 dělníků, protože nemohlo krýt jejich samozásobitelské dávky. Ke zlomu došlo i na Jičínsku, kde do června ze 113 obcí byla provedena HTÚP jen ve 2 obcích, ale do října už ve 30 obcích, a jestliže k 1. červenci zde bylo 33 JZD, pak začátkem října stoupl jejich počet na 69 a sdružovala 2221 závodů a 10 252 ha zemědělské půdy.³³¹

Tyto skutečnosti ukazovaly, že červnové usnesení bylo pochopeno jako signál k masovému združstevňování i za cenu porušování zásady dobrovolnosti vstupu rolníků do družstev, že se opustila metoda názorného příkladu a hlavním cílem se stalo dosažení co největšího počtu JZD, především 3. a 4. typu, i když velká část družstev byla menšinová. Zakládání se urychlovalo soutěžením okresů, přijímaly se termíny, kdy bude v každé obci okresu JZD, a zesiloval se nátlak na rolníky. Zdůvodňoval se nutností „přitáhnout šroub“, „přitlačit trochu rolníky“, na druhé straně nutností obětí ve prospěch myšlenky „dočasným utáhnutím opasku“. Hledala se nejrůznější lákadla pro rolníky, často nereálná, vázal se souhlas ke studiu dětí na vstup do družstva, ukládaly se nesplnitelné dodávky a vysoké pokuty za jejich nesplnění. Někde žádali rolníci, aby byl vydán zákon o povinném vstupu do JZD, nebo chtěli raději zakládat státní statky. Účinným tlakem bylo přidělování půdy do nuceného pachtu, někdy se hrozilo propuštěním dětí z továren nebo vyloučením ze školy, rolníci byli voláni do okresního města na pohovory, které se protáhly až do nočních hodin. Aby se získali noví členové do družstev, byla v červenci na Žamberecku vydána členům družstev alespoň polovina potravinových lístků, zvláště i proto, že se u dětí objevily následky podvýživy, a byly zrušeny nedodávky za rok 1951, které byly převedeny na rok 1952.

Příliv nových členů do družstev vyžadoval vytvoření systému jejich vzdělávání pro společnou práci. V září schválila rada KNV organizaci školení členů JZD podle usnesení strany a vlády. Při zemědělských mistrovských školách byly organizovány kurzy pro členy JZD a pracovníky státních statků a STS: v Kuklenách šestiměsíční kurz pro

331 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1325, 1358, 1311; Náš kraj, 1952, č. 11, 27. 9. 1952; 15 vítězných let budování socialismu na okrese Jičín, Jičín 1960; IX. okresní konference KSČ ve Vrchlaví 18.–19. 4. 1953. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlaví.

veterinární pracovníky, v Novém Bydžově tříměsíční kurz pro účetní JZD, v Hořicích čtyřměsíční kurz pro vedoucí rostlinné výroby na státních statcích, v Kopidlně dvouměsíční kurz pro ovocnáře JZD a státních statků a v Králíkách desetiměsíční kurzy pro opraváře a brigadýry STS a pětíměsíční kurz pro kombajnéry STS. Pro probíhající žně, nedostatek pracovních sil a obavy ze zabezpečení rodiny se nepodařilo první kurzy naplnit, jen o něco lepší to bylo u kurzů od 1. listopadu, i když i zde neplnily státní statky a STS, kde byl nedostatek pracovních sil a část zaměstnanců odešla na vojnu.

Dalším typem vzdělávání byly družstevní školy práce, které se plánovaly od 15. listopadu 1952 v 56 střediscích pro členy družstev vyšších typů. Rychlý růst družstev ukázal, že počet středisek nebude stačit, a proto se plánovaly ve všech obcích s HTÚP (294), ačkoliv např. Trutnov plánoval 1 středisko, Náchod 2, Vrchlabí a Nová Paka 4 až 6 středisek. Vedoucími měli být učitelé vesnických škol. V STS, státních statcích, insemináčnických stanicích a výzkumných ústavech se zřizovaly závodní školy práce, za něž odpovídali ředitelé závodů. Na KNV od konce června probíhala krajská škola lidové správy, do jejíhož programu byly zařazeny i přednášky o zemědělské politice.³³²

Po vyjití usnesení začátkem června 1952 vybraly okresy 172 obcí,³³³ kde předpokládaly založení JZD a provedení HTÚP. Brzy se ukázalo, že výběr obcí byl proveden bez hlubšího rozboru, že v řadě obcí se nepodařilo družstvo založit, nebo vznikla jen družstva menšinová. Koncem července rada KNV upozorňovala, že se družstva pouze zakládají, že se věnuje malá péče jejich upevnování, ale to bylo zatlačeno názorem, že je nutno zajistit založení JZD, potom prý bude čas na jejich upevnění. Už v průběhu žní se vytvořilo 75 JZD a HTÚP, z toho nejvíce na okrese Hořice (18), Jičín (12), Nová Paka (14) a Náchod (9), slabší výsledky byly v okresech Broumov, Dobruška, Hradec Králové, Nový Bydžov a Žamberk a nejméně JZD vzniklo v okresech Dvůr Králové, Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov a Vrchlabí. V tisku se jednoznačně odmítala teorie, že v určitém okrese nebo obci nejsou podmínky pro vytvoření družstva, požadoval se boj proti boháčům a zdůrazňovala se potřeba získat středního rolníka.

Zemědělské výrobní družstvo Stěžery přijalo do svých řad ostatní rolníky obce, souhlasilo s provedením HTÚP a přetvořilo se na JZD 4. typu. V září 1952 se na prvním místě v zakládání družstev umístil okres Jičín, který byl v roce 1951 mezi posledními. V tomto měsíci se soustředila agitace na 30 obcí a současně se usilovalo o rozorání mezí. Po Nové Pace a Vrchlabí se blížily 100% obcí s JZD okresy Hořice, Jičín a Náchod, urychlilo se zakládání družstev v okresech Dvůr Králové, Hradec Králové, Jaroměř, Žamberk, okresu Trutnov snižovalo výsledek několik starousedlických obcí na Úpicku. Koncem září se blížil počet JZD s HTÚP čtyřem stům, i když někde přes sliby rolníků na schůzích se skutečné ustavení družstva oddálilo, ale ve statistice se už s ním počítalo, aniž by se skutečně ustavilo.

Pod vedením okresních výborů strany se ve spolupráci s okresními národními výbory a výbory masových organizací konaly v obcích i v období žní veřejné schůze, na kterých vystupovali především funkcionáři a pracovníci lidové správy, organizací

332 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1375.

333 Broumov 4, Dobruška 16, Dvůr Králové 8, Hořice 19, Hradec Králové 24, Jaroměř 12, Jičín 15, Náchod 12, Nový Bydžov 18, Nová Paka 8, Rychnov nad Kněžnou 11, Trutnov 6, Vrchlabí 4, Žamberk 15.

NF a závodů, méně se již podíleli místní funkcionáři. Nejprve se začala zakládat družstva a provádět HTÚP na Hořicku a později především na Novopacku, kde na počátku roku 1952 bylo 12 JZD včetně PV JZD a 3 HTÚP a na konci žní byla ve všech 52 obcích JZD s rozoranými mezemi. Po ostrém postupu proti „kulakům“ se urychlilo zakládání družstev i v dalších okresech, především na Jičínsku.³³⁴

ONV určily pro každou obec instruktora, jehož práce byla hodnocena podle získání rolníků pro JZD. Příkladem může být usnesení zemědělského referátu v Náchodě: „Nelze očekávat, že rolnictví se dá živelně na cestu socialistického vývoje, předpokládá to soustavné přesvědčování rolníků. Za tím účelem bude IX. referát organizovat přesvědčovací akce 1x týdně a to v úterý od 16 hodin. Je nutno vybrat z každého referátu jednoho nebo dva vyspělé soudruhy, kteří by se agitace zúčastňovali.“³³⁵ Na Náchodsku využili v agitaci činnost „diverzanta“ a v obcích okresu bylo založeno přes 20 JZD. Na KV KSČ se každý týden hodnotily okresy, určovaly se první tři a nejlepší obdržel rudý prapor KV KSČ za založení největšího počtu družstev.

V průběhu agitace zajížděly do vesnic rozhlasové vozy, vydávaly se bleskovky, malovaly plakáty a nápisy, při osvětových besedách se vytvářely agitační kolektivy, které se zabývaly především názornou agitací, obvykle pod vedením místních učitelů. Sledovaly postup žňových prací a plnění dodávkových úkolů, podílely se na zatlačování „kulaků“ různými hrozbami a karikaturami. Večer se organizovaly besedy s rolníky, které byly spojeny s promítáním filmů nebo jiným kulturním programem.

Nejprve vyjížděly na vesnice desítky agitátorů, hlavně na Hradecku, Jaroměřsku, Jičínsku a Novobydžovsku. Často však neznali poměry v obci ani zásady zemědělské politiky a problematiku družstev. Proto většina okresů, kromě Hradecka, od tohoto způsobu agitace brzy upustila. Někteří agitátoři přesvědčovali rolníky argumentem, že „továrny jsou státní, tak se musí zestátnit i půda“.³³⁶ Také v otázce „kulaků“ docházelo k rozporům s místními funkcionáři, kteří chtěli především zabránit růstu půdy bez hospodáře, kdyby došlo k vystěhování velkých sedláků. Málo se dařilo využívat vlivu těch rolníků, kteří do JZD vstoupili. Někde docházelo až k takovým situacím, že se proti agitátorům bránili hlídkami na stromech, např. v obci Brtev na Novopacku, nebo vyjížděli brzy ráno na pole a večer chodili brzy spát. Jedním z protiargumentů bylo tvrzení: „Vám se to mluví a radí, vy jste továrny získali od kapitalistů, nebo je postavil stát.“³³⁷

Orientace pouze na zakládání nových JZD neumožňovala, aby se po ustavení družstva provedl rozbor ekonomických problémů a připravil plán rozvoje družstva. Protože současně docházelo k schválení HTÚP, připravovaly technické trojky její návrh, který často narážel na nesouhlas rolníků, a samotní technici bez pomoci stranických a státních orgánů těžko její provedení prosazovali. Často se velké množství rolníků muselo vydělovat, např. v Mžanech 27, nebo dokonce byla už hotová HTÚP likvidována, např. ve Starých Smrkovicích se HTÚP z roku 1951 opět rozdělila na 495 parcel. Protože velká

334 Celostátní konference KSČ, s. 162–164.

335 Socialistické přeměny, s. 27.

336 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1375.

337 Husák, A., 30 let budování, s. 53.

část nových JZD byla menšinových, bylo třeba získat nové členy, aby HTÚP byla účinná. Při rozšíření členské základny nebo v nových JZD se vytvářela nová představenstva, nebo docházelo k výměně funkcionářů bez schválení okresních orgánů.

Málo se do agitační práce zapojovali pracovníci STS, hospodářských družstev a mlékáren. Také podíl státních statků v těch okresech, kde měly hospodářství, nebyl dostačující, především při prosazování HTÚP.

Je třeba konstatovat, že agitační práce se zúčastnily tisíce agitátorů, převážně komunistů, kteří z velké části věřili, že pomáhají budovat socialistickou společnost a že JZD zlepší zásobování měst potravinami. Svou roli sehrála i zhoršující se mezinárodní situace. Současně se v tomto období projevil kultu osobnosti. Právě představa, že pomalé tempo růstu zemědělských družstev je důkazem činnosti záškodníků ve straně, vedla při nízké teoretické úrovni funkcionářů v okresech a místech k nesprávným metodám agitační práce a chybnému vztahu k rolnictvu. Přitom vedle nátlaku převládal propagandistický charakter, který líčil „blahobyť“ rolníků v družstvech, což bylo často v příkrém rozporu se skutečností. Nejúčinnější se ukázala agitace funkcionářů z dobrých družstev, např. Karla Mikuly z Vlčkovic, Jana Gece z Hertvíkovic, Františka Chobotského z Hoříček, Josefa Mareše z Velké Jesenice a Josefa Petříčka z Prosečné.

Kde se nedařilo získat rolníky přesvědčováním, objevovaly se nutně metody nátlaku, především ostrý postup proti velkým sedlákům, který měl působit na střední rolníky jako zkušené hospodáře, jichž bylo pro dobré hospodaření družstev potřeba. Objevila se řada článků, které se snažily ujasnit, kdo je „kulakem“, protože se ukazovalo, že hlavním ukazatelem nemusí být jen výměra půdy, za „kulaky“ byli často označováni střední rolníci. Zkušenosti dokazovaly, že likvidace jeho hospodářství bez pochopení správnosti činu obyvateli vesnice působí politické škody, že i funkcionáři v obci mají obavy, aby nenarůstala půda bez hospodáře, u níž by při nedostatku pracovních sil hrozilo, že zůstane neobdělána. Na druhé straně trvaly stále názory o „dobrých“ a „zlých kulacích“, což stranické orgány odmítaly jako nemarxistické. Proto ministerstvo vnitřních záležitostí nařídilo, aby do konce září 1952 byli z MNV vyloučeni „kulaci“, což vedlo ke zhoršení práce MNV. ONV v Semilech uložil místním národním výborům vyloučit do 15. září 1952 15 rolníků (z toho 14 s výměrou od 3,58 ha do 14,90 ha, jen jeden s výměrou nad 18 ha). Zdůvodnění zněla: nemá poměr k JZD, neplní, nesouhlasí s režimem, skrytý třídní nepřítel, je reakčně zaměřen, nepřítel JZD, velký neplnič, chytrák, předstírá poměr k dnešnímu zřízení. Nakonec byla celá akce vylučování ukončena pro odpor obyvatel na konci roku, aniž by byla splněna.³³⁸ Na Hradecku se ještě v lednu 1953 projevoval nesouhlas s vylučováním sedláků z národních výborů, když plnili své dodávky, byli členy JZD a v MNV nebyla za ně náhrada (na Hradecku šlo o 36 případů). Podobná situace byla i v požárnických sborech, které měly na vesnicích pevné postavení.

Jičínsko, kde bylo jen málo družstev, bylo označeno za „baštu kulaků“, ačkoliv zde úrodná půda zajišťovala vysokou životní úroveň i u středního rolníka a kovo- a stavoví rolníků, kteří byli rovněž proti kolektivizaci. Ostrý postup proti velkým a často i středním rolníkům byl vyjádřen heslem: „kulak za mřížemi, JZD se rodí“ a vedl v polovině

roku 1952 k rychlému zakládání družstev. V pohraničních okresech tvrdili vesničtí funkcionáři, že zde hospodaří bývalí deputátníci a chalupníci a že u nich žádní boháči nejsou. Na Trutnovsku však bylo OV KSČ vytipovalo v 16 obcích 26 boháčů, rady MNV jich 14 zařadily do seznamu „kulaků“ a okresní plnomocník jim vyměřil značně vysoké dodávky.

Je samozřejmé, že v období, kdy se důraz kladl na družstva se společnou výrobou, stavěli se velcí sedláci proti špatně hospodařícím JZD. Primitivně vedený boj proti nim chápali rolníci jako projev pomstychtivosti a projevovali jim sympatie. Chyby při zajišťování dodávek měly stejný ohlas, např. tvrdé zásahy za neplnění dodávek mléka a vajec ve Veselské Lhotě postavily malé a střední rolníky za velkého rolníka. V některých okresech, např. na Novobydžovsku, se ve žních objevily železné pruty a zápalné bombičky. S odmítnutím se na Rychnovsku setkalo tvrzení, že rychlý růst slintavky je důsledkem činnosti „kulaků“. Na Rychnovsku rozbily ženy schůzi k projednání HTÚP. Ukazovalo se, že přehmaty funkcionářů odrazovaly od JZD především středního rolníka.

Přesto se zobecňovala zkušenost, že ostrý postup proti velkým rolníkům vede k urychlenému prosazení HTÚP a založení JZD. Směrnice požadovala odhalit vesnické boháče a vystěhovat je z obce do pohraničí na státní statky, vesnické organizace strany dostaly z OV KSČ seznam boháčů a měly prosadit v národním výboru postup proti nim. Organizace se obávaly, protože v seznamech se neziřdka objevovali i střední rolníci, zvláště v pohraničí, že tvrdý postup posílí odpor právě středních rolníků proti JZD, neboť u nich převládala obava z poklesu životní úrovně, když vstoupí do družstva. Organizace se též obávaly, že tvrdý postup by vyvolal v obcích nedůvěru k nim a izolaci stranických organizací. Např. vesnické organizace v Kameničné na Žamberecku byl předán seznam deseti vesnických boháčů, přičemž dva největší rolníci měli 15 ha zemědělské půdy a 5 ha lesa, což odpovídalo 10 ha v řepařské oblasti. Členská schůze po dlouhém jednání souhlasila s jediným „kulakem“ z navržených deseti, za což byli komunisté označeni za málo politicky vyspělé.³³⁹

Nejtvrdí postup byl uplatňován v okresech Hořice, Hradec Králové, Jičín a Nový Bydžov, kde bylo nejvíce středních rolníků s výměrou 10–15 ha zařazováno mezi boháče se všemi důsledky, které z toho plynuly. Ti přitom od patnácti let tvrdě pracovali a družstvo odmítali často pod vlivem tradiční výchovy k selské hrdosti a „věrnosti k půdě zděděné po otcích“.

Na Jičínsku se uplatňoval tvrdý postup proti synům velkých sedláků, kteří byli postaveni před volbu vstupu do JZD nebo práci v uranových dolech. Trestní oznámení za jakékoliv neplnění výroby a dodávek podle výměru, když nepodepsali smlouvu, se stala rovněž účinným prostředkem nátlaku. KNV rozhodl o vyloučení třinácti dětí z rodin „kulaků“ ze zemědělských škol, a pokud by odmítly nastoupit na státní statky, neměly dostat potravinové lístky, nebo měly být zařazeny do těžkého průmyslu. Pro vystěhování byly určeny státní statky mimo kraj, např. státní statek Albrechtice na Ostravsku.

Tímto způsobem rychle rostl počet družstev, ale po jejich založení se nerozvíjela žádná aktivita, a to ani po provedení HTÚP. Nedošlo k organizačnímu uspořádání,

protože všichni pracovníci ONV, zemědělských škol a zařízení i výzkumných ústavů byli vytíženi přesvědčovacími akcemi a zakládáním dalších JZD. I když se objevila kritika stavu družstev, snaha být mezi prvními okresy počtem ustavených JZD nutila ke spěchu a zlepšení se odkládalo na pozdější dobu. Prakticky se úroveň hospodaření a potřeby družstev nevyhodnocovaly, odmítal se názor, že řada družstev byla ustavena jen formálně, a kritika byla označována za brzdění kolektivizace, což se projevilo v lednu 1953 odvoláním vedoucího zemědělského referátu KNV, který odešel na ministerstvo zemědělství.³⁴⁰

V řadě případů došlo k překotné likvidaci „kulackých“ hospodářství, vzrostla výměra půdy bez hospodáře a celkově převládal nesprávný poměr k soukromým rolníkům vůbec, protože se razila zásada, že „kdo je proti JZD, ten je proti republice“. Pro rolníky se větší výměra půdy stávala značným břemenem a vysoké dodávky obilí plnili jen s velkou fyzickou námahou. Zásahy proti střednímu rolníkovi pak vyvolávaly nepřátelské ovzduší, „všichni jsme kulaci“, „nepřátelé režimu“, čehož využíval zahraniční rozhlas. Jednostranná preference průmyslu a nedocení rolnictva, které plnilo úkoly zásobování s ohromným úsilím, narušovalo vztah rolníků k státu a ostatním vrstvám společnosti. Veliké pracovní zatížení se odráželo v poklesu kulturní úrovně vesnice, poklesla návštěvnost kin, hostinců, upadalo ochotnické divadlo a kulturní činnost vůbec. Mladí lidé odcházeli do průmyslu nebo alespoň do STS a družstva byla odkázána na pomoc brigád z měst.

Tvrdý postup vedl v kraji k růstu nových družstev, a to v nejúrodnějších okresech, což se tehdy jeví jako krok vpřed. Příklady, že je výhodné nejprve řešit likvidaci velkých sedláků, např. v Bašnici, Mlázovicích a Olešnici na Novobydžovsku, byly uváděny jako metoda pro založení JZD a provedení HTÚP.

I v létě probíhaly další procesy s „kulaky“, např. Jaromírem Vrbou z Běchar na Jičínsku, Rudolfem Najmanem z Velichovek na Jaroměřsku a dalšími. Jejich majetek byl převeden na nové JZD a jejich rodiny vystěhovány. Přesto se ukazovalo, že asi polovina MNV se stavěla proti založení družstva, což bylo často klasifikováno jako vliv vesnických boháčů, kteří i po provedené očistě národních výborů zčásti působili na jejich členy.

V tomto období byla většina velkých sedláků vyloučena z JZD a ani při vzájemné pomoci nestačili vyrobit dostatečné množství zemědělských produktů pro splnění dodávek, takže rezignovali a odcházeli především na státní statky nebo mimo vesnici. Malí rolníci odmítali vstup do družstva, protože snadno obdělali svou půdu a získávali z ní poměrně vysoký příspěvek pro vlastní domácnost, zatímco v družstvu by dostali mnohem méně peněz než v průmyslu. Střední rolník neviděl v JZD pro sebe perspektivu, protože se většinou nevyplácela celá náhrada za půdu a pro hospodaření na velké výměře chyběl dostatek strojů, zvláště pro technické plodiny, a v živočišné výrobě potřebné budovy a mechanizace, což snižovalo příjmy družstevníků.³⁴¹

Na začátku září se krajský akční výbor NF v Hradci Králové zabýval plněním usnesení ÚV KSČ a vlády o JZD. Žádal tvrdý postup proti vesnickým boháčům. I lidová

340 Tamtéž, s. 8.

341 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1371; Husák, A., 30 let budování, s. 43; Náš kraj, č. 17, č. 18; Celostátní konference KSČ, s. 1962–1964; Vesnice I. Sborník statí, Praha 1973, s. 71.

strana vyloučila ze svých řad Františka Šimůnka a jeho dceru (uveřejněno v periodiku *Lidová demokracie*) a Jana Cejnara z Vižňova, okres Broumov.³⁴²

STS a státní statky

Prudký růst družstev si vyžadoval podstatné rozšíření prací STS, které však nebyly na zvýšené úkoly připraveny. Plán stanovil pro žňové práce úkol sklídit úrodu z 66 758 ha, ale k 25. červnu byly uzavřeny smlouvy na plochu 52 704 ha. Kontrola ve stanicích konstatovala především nepořádky v administrativě, chyběl přehled o strojích a zařízeních, stroje byly bez uskladnění, nedostatečně se zajišťovala jejich údržba, značné nedostatky se projevovaly ve stavebních investicích, bezpečnosti práce a péči o ubytování a stravování traktoristů. STS v kraji měly vysoké úvěry u státní banky (319 mil. Kčs), jejich pohledávky činily přes 40 mil. Kčs, ztráty za rok 1951 dosáhly 115 673 368 Kčs, tj. nárůstu o 403%. Závěr kontroly požadoval snížení ztrát, přesčasů, zlepšení politické práce a celkové organizace prací. Přitom se požadovalo, aby STS pracovaly především pro JZD, ve žních měl podíl prací dosáhnout 70,1%.

Poprvé se ve žních počítalo s nasazením sovětských kombajnů „Stalinec 4“ se záběrem 4 m, i když se předpokládalo, že pro velký počet družstev v pohraničí budou kombajny nasazeny i v horských okresech k mlácení obilí. Současně byl dovezen větší počet sušiček zrna ze Sovětského svazu, aby se zajistila posklizňová péče o vymláčené zrno, kdy docházelo k velkým ztrátám. Ke zlepšení práce se organizovala soutěž mezi STS v kraji i okresech, především ve využití obilních kombajnů. Průběh žni však ukázal, že STS nepracovaly dobře, že nestačily plnit své úkoly. Řada traktorů bylo mimo provoz, totéž platilo o samovazech a mlátičkách, kombajny měly značné prostoje, velké obtíže se ukázaly při sklizni lnu, jež se kryla s obdobím sklizně obilovin. STS musely uzavírat dodatkové smlouvy na rozorání mezí v obcích, které souhlasily s provedením HTÚP, protože kraj se v srpnu dostal počtem HTÚP na první místo v republice. Zasedání KNV v srpnu proto požadovalo stálou kontrolu práce STS jako hlavní úkol vedle provádění výkupu.

Přes signály, že STS svým kádrovým a technickým vybavením nestačí zvládnout polní práce, požadoval KNV uvolnit na začátku července několik traktoristů pro stavební práce na Ostravsku. V červenci bylo rozhodnuto, že od 1. září nastoupí všichni funkcionáři STS na několikaměsíční školení, např. ředitelé, agronomové, středně techničtí pracovníci na 6 měsíců, opraváři a brigadýři na 10 měsíců, kombajnéri a úsekoví agronomové na 5 měsíců, traktoristé na 3 měsíce. Přes nutnost odborného školení ukazovaly zkušenosti z minulého roku, že těžko bude možno toto školení v takovém rozsahu uskutečnit. Porada zástupců ředitelů STS pro politickou práci koncem srpna upozorňovala na prudký růst JZD s HTÚP, což vyžadovalo zřizování nových středisek STS, ale pro tato střediska chyběli agronomové a technici. Jediným řešením bylo získat úsekové agronomy z JZD nebo z řad malých a středních rolníků, ačkoliv praxe ukazovala, že JZD nechťejí uvolňovat své pracovníky pro STS.

342 Členové lidové strany se podíleli na členech JZD na Broumovsku 83,3%, na Náchodsku 47%, na Novopacku 44,7%, Hořicku 25,8%, Trutnovsku 25%, Rychnovsku 25%, Jičínsku 16,6%, Dobrušsku 4,8% a Jaroměřsku 3,8%.

Už ve žních se začal projevovat rozpor mezi požadavky zemědělské výroby a materiálně technickou základnou, kterou především představovaly STS. Odchod pracovních sil ze zemědělství nebyl vyrovnán dostatečnou mechanizací, ačkoliv tlak na STS rychle rostl a STS se snažily získávat traktoristy přímo z JZD, kteří by pracovali za PJ, a chtěly z JZD zajistit i agronomickou službu. STS ve žních provedly v družstvech především sečení obilí, ostatní práce (svoz, podmítka, výmlat) nestačily zajistit. JZD se obávala zadlužení, např. na Žamberecku z úkolu 3000 ha uzavřela STS smlouvy jen na 1440 ha. Většina okresů požadovala, aby STS pracovaly především pro JZD, pak pro zemědělce, kteří souhlasili s provedením HTÚP, jen zčásti pro malé rolníky a pro velké výhradně se svolením ONV. Spokojenost s prací STS vyslovil okres Vrchlabí ve srovnání s rokem 1951, i když také nyní brzdil sečení obilovin nedostatek náhradních součástek k žacími strojům a ztěžovala ho i špatná osiva, která způsobovala polehlou obilí. Největší obtíže však činil výmlat obilí, protože STS vykoupily málo výkonné a často poškozené mlátičky, v pohraničí velmi účinně zasáhly hlavně při výmlatu sovětské kombajny.

Na Novopacku už začátkem října bylo JZD v každé obci okresu, v 52 obcích včetně HTÚP, družstva obhospodařovala 81,8% zemědělské půdy a v JZD bylo spojeno 69,4% zemědělských závodů. Proto byla provedena kontrola, jak se plní usnesení o zlepšení práce STS. I když zde až do sklonku léta pracovaly STS s řadou nedostatků, dostaly nyní dalších 14 traktorů, z toho 3 pásové, aby mohly plnit zvýšené úkoly. Kontrola však ukázala, že průměrně je 15,7% strojů v opravě, že není prováděna běžná údržba strojů, že pojízdná dílna nepracuje, že chybí osobní zodpovědnost, prémiový systém a že část traktoristů nemá řidičské průkazy. Pro nedostatek náhradních dílů se rozmontovávaly nepojízdné traktory a také využití traktorů bylo nízké, např. v červenci průměr na traktor 16 ha, v srpnu 29 ha, v září 18 ha, od 1. ledna do 30. září 1952 byl traktorový park využíván na 45%, a to ještě 15,7% v dopravě a jen 29,3% v polních pracích. Za devět měsíců činily ztráty 5 069 579 Kčs, chyběly pevné normy a nepodařilo se získat ani jednoho traktoristu z JZD za PJ. Ztráty na jeden traktor činily v červenci 2153 Kčs, v srpnu 11 025 Kčs a v září 15 888 Kčs. Závodní organizace KSČ řešila především otázky provozu a ukládala hospodářské úkoly bez vědomí ředitele. Rozbor práce STS Nová Paka projednalo předsednictvo KV KSČ a řada OV KSČ a KNV.

STS nestačily poskytovat dostatečnou pomoc družstvům, zvláště když narůstal počet prováděných HTÚP. Vliv na provádění oprav mělo časté vypínání elektřiny, které působilo škody i družstvům, protože poškozovalo chod čerpadel, elektrického dojení, líhni apod. STS plnily investiční výstavbu, u stavebních investic za půl roku vyčerpaly 72,8%, ale u strojů a oprav jen 39,4%. Pro lepší využití strojů se zaváděla telefonní dispečerská služba a připravovalo se rádiové spojení. Velkou slabinou byla malá spolupráce mezi družstvy a STS, což se odráželo v neplánování prací, družstva se obracela na STS až v průběhu žni bez uzavření smlouvy a plánování PJ, což znamenalo růst nákladů. S velmi malým zájmem se setkaly smlouvy na výnos, protože STS v tomto období nebyly schopny dodržet agrotechnické termíny, kvalitu prací, naopak družstva neplnila zajištění pracovních sil pro pomocné práce a přípravné práce vůbec, takže pak docházelo k řadě sporů o příčinu nedodržení nebo překročení výnosů. STS nezískaly dostatek traktoristů pro druhou směnu, a proto podmítka

pokračovala jen velmi pomalu, a stále se opakovaly případy práce traktoristů u soukromníků za úplatky.

STS zajistily sklizeň obilí asi z 50 % ploch obilovin, především u JZD a státních statků. Zlepšila se organizace přesunu strojů a o něco kupředu postoupilo socialistické soutěžení.³⁴³

Ve žních se projevila řada závažných problémů v práci státních statků, které obhospodařovaly v kraji 22 407 ha zemědělské půdy, z toho 13 440 ha orné půdy, tj. 7,1 % zemědělské půdy a 5,9 % orné půdy v kraji. Krajská správa státních statků řídila 8 ředitelství a 51 středisek včetně velkovýkrmny Smiřice a státního rybářství v Chlumci nad Cidlinou. Střediska měla 133 provozoven, z toho 15 rybářských. Největší část obhospodařované půdy připadala na horskou oblast (48,8 % zemědělské půdy, 35 % orné půdy), na podhorskou oblast (19,4 % zemědělské půdy, 20,4 % orné půdy) a nížinnou oblast (31,8 % zemědělské půdy, 44,6 % orné půdy). Státní statky vlastnily 84 % všech rybníčních ploch kraje.

V srpnu 1952 činil počet zaměstnanců 4159 stálých pracovních sil, z toho 1787 žen, 39,4 % zaměstnanců bylo ve věku od 20 do 39 let. Na jednoho pracovníka připadalo 5,38 ha zemědělské půdy, případně 3,23 ha orné půdy. Největší nedostatek pracovníků byl v okresech Broumov a Trutnov, v červenci požadovala krajská správa pro velkovýkrmnu Smiřice alespoň šest rodin, že jinak nelze splnit plánované úkoly, protože nedostatek pracovních sil působí větší ztráty než špatná kvalita krmiv. V naprosté většině provozoven odmítli zaměstnanci přijmout pracovní normy.

Státní statky se podílely na živočišné výrobě. Stav skotu činil 13 241 kusů, tj. 4,6 % krajského stavu, z toho krav 4579, tj. 3,2 % krajského stavu; stav prasat 49 215 kusů, tj. 19,1 % krajského stavu, z toho prasníc 4006 kusů, tj. 14,8 %; ovcí 8213 kusů, tj. 31,3 %; slepic 15 261 kusů, tj. 2 % krajského stavu.

V rostlinné výrobě pěstovaly státní statky pšenici na ploše 1540 ha, tj. 5,1 % úkolu kraje; žito na 1204 ha, tj. 3,8 %; ječmen na 1032 ha, tj. 5,3 %; oves na 946 ha, tj. 3,6 %; olejninu na 634 ha, tj. 15,3 %; cukrovku na 714 ha, tj. 3,9 %; a sazečky a semenačky na 427 ha, tj. 19,4 % krajského úkolu.

Jaký byl podíl státních statků na dodávkových úkolech v kraji k 1. listopadu 1952? Pšenice měly dodat 26 107 q, tj. 6,3 % úkolu kraje, splněno na 107,5 %; žita 13 110 q, tj. 4,2 %, splněno na 99,6 %; ječmene 12 646 q, tj. 7,6 %, splněno na 108,1 %; ovsu 6640 q, tj. 8,7 %, splněno na 66,2 %; olejnin 8050 q, tj. 15,3 %, splněno na 76,3 %; lnu stonků 6559 q, tj. 8,8 %, splněno na 22,3 %; lnu semena 2082 q, tj. 16,1 %, splněno na 7,1 %; cukrovky 193 317 q, tj. 3,6 %, splněno na 17,9 %; brambor 14 232 q, tj. 1,7 %, splněno na 92,4 %.

Plnění dodávek živočišné výroby v tomto období bylo následující: úkol 57 336 q veprového masa, tj. 31,7 % úkolu kraje, byl plněn na 81,9 %; 26 934 q hovězího masa včetně telat, tj. 12,6 %, na 83,1 %; 371 q drůbeže, tj. 8,5 %, na 112,9 %; 9 529 840 l mléka, tj. 5,4 %, na 84,5 %; 1 946 625 kusů vajec, tj. 4,1 %, nebyl splněn.

Ukazovalo se, že půl roku od vydání usnesení ke zlepšení práce státních statků zůstala velká část jeho opatření nesplněna. Nestoupla výroba granulovaných hnojiv,

343 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1330, 1376; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1952; IX. okresní konference KSČ ve Vrchlaví, 18.–19. 4. 1953. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlaví; IX. okresní konference KSČ v Trutnově, 11.–12. 4. 1953. Uloženo v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově; srov. 10 let STS, Praha 1958.

agregátů, nezlepšila se situace v krmivech, chyběly pracovní síly především pro živočišnou výrobu. Lidová správa zaměřila veškerou pozornost na zakládání JZD a státní statky byly odkázány samy na sebe. Situaci komplikovala nepřehlednost v držbě půdy, neujasněnost v zavádění travoplnního postupu a HTÚP. Přitom státní statky prakticky ve větší míře zaváděly např. křížové setí (u žita 54% plochy, u pšenice 40%), ale plánovaných hektarových výnosů nebylo dosaženo. Ukazovalo se, že nebude dodržen plánovaný stav krav, protože docházelo k vysokému brakování (23,2% stavu), neplnil se plán porodnosti (jen na 75%) a z telat bylo odchováno jen 76%. U prasat se oproti plánu odchovat od jedné prasnice 12 selat dosáhlo průměru 8,2 ks, odchovalo se jen 5,54 ks, protože procento úhynu činilo 26,3%, především pro špatné ošetření. Ačkoliv se plánovala průměrná dojivost na krávu a den 7,2 litru mléka, skutečnost byla 6,28 litru a stále klesala. Přitom náklad na jeden litr mléka činil na státních statcích 6,06 Kčs. Vysoké byly finanční ztráty, které výrazně překračovaly plánované ztráty, např. ředitelství Choustníkovo Hradiště za rok 1951 překročilo plánovanou ztrátu 5,7 mil. Kčs o 22 mil. Kčs a ředitelství Kostelec nad Orlicí za první pololetí 1952 překročilo o 10,1 mil. Kčs (celkem 29,9 mil. Kčs). Příčinou očekávaných ztrát byly vysoké materiálové a mzdové náklady a nesplnění plánovaných výnosů v rostlinné a živočišné výrobě.

Nejhorší situace byla v horských okresech, kde vztah ke státnímu vlastnictví byl na velmi nízké úrovni, nejen u řadových, ale i u vedoucích pracovníků, např. ve vedení hospodářství Fořt na Vrchlabsku. Na Trutnovsku se značně opozdily žňové práce a zůstalo zde nesklizeno 20 ha lnu a 10 ha ovsu. Lépe pracovala Výzkumná stanice ve Vlčicích.

Státní statky se sice pokusily o prosazení velkovýrobní technologie, ale naráželo se na malou výměru hospodářství, kde více než polovina byla menší než 100 ha, a vytvořené velkovýkrmny prasat měly techniku a technologii, které neodpovídaly koncentraci zvířat.

Také prosazování zásad socialistické soutěže naráželo na nepochopení, malou pozornost mu věnovaly stranické a odborové organizace a soutěžní tabule zely prázdnou.

Investice pro státní statky byly v průběhu roku sníženy o 380 032 Kčs, takže dosahovaly 33,4 mil. Kčs na stroje, meliorace, živý inventář a opravy strojů, které byly čerpány v prvním pololetí na 21% (málo na meliorace a živý inventář), a 39,9 mil. Kčs na stavby, jež byly čerpány na 39,6%, pro nedostatek pracovních sil a neplnění úkolů Zemědělskými stavebními závody ve Smiřicích.³⁴⁴

Socialistické soutěžení v zemědělství

Na všech úsecích zemědělské výroby, v JZD, státních statcích a STS, měla přispět ke splnění úkolů socialistická soutěž, která v průmyslu významnou měrou pomáhala plnit úkoly pětiletky. Přes velké úsilí stranických, státních a odborových organizací

344 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1358, 1379; IX. okresní konference KSČ ve Vrchlabí a Trutnově. Uloženo v Krkonošském muzeu Vrchlabí a v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově.

se však socialistické soutěžení prosazovalo jen velmi pomalu. Do soutěže o urychlení žňových prací se sice zapojilo přes 90 JZD, ale pro značné obtíže při zvládnutí prací a zaměření veškerého úsilí na ustavování nových JZD byl průběh neuspokojivý, např. na vyhodnocení soutěže v září se ze 14 JZD nedostavila družstva z 6 okresů. Soutěž byla stále formální záležitostí ONV a funkcionářů JZD, ONV řadil družstva podle postupu prací, vesnické organizace strany a MNV často soutěž vůbec neprojednaly.

V srpnu a září 1952 došlo k značnému snížení dodávek mléka, produkční okresy Dobruška, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou plnily dodávky pod 85 % úkolu, ani nejlepší okresy Broumov, Náchod, Nová Paka a Trutnov neplnily na 100 % a také státní statky se nevyrovnaly se svým úkolem. Velká část rolníků a družstev však prodávala mléko za volné ceny. Proto se mlékárny snažily bleskovkami a odměnami vyvolat soutěž mezi obcemi a okresy zaměřenou na splnění výkupu mléka.

Nejpopulárnější formou socialistického soutěžení se stala mezikrajová soutěž „Kdo dá více republice, Hradec nebo Pardubice“. Tato soutěž byla pravidelně hodnocena na společných zasedáních, byla stanovena konkrétní kritéria a aktivizovala pracovníky národních výborů na různých úsecích, především co se týče plnění úkolů zemědělské výroby. Koncem června a začátkem července se konala zasedání komisí, kde se stanovila kritéria pro období žní: splnění dodávek řepky, obilí, brambor, dosažení co největšího nadsmluvního výkupu obilí na 1 ha, rychlost sklizně, provedení setí řepky do 15. srpna, překročení výnosu JZD a státních statků. O stavu soutěže byly národní výbory informovány bleskovkami, novinami, rozhlasem, a to zcela konkrétně. Koncem září byla soutěž vyhodnocena a rozšířena na oblast práce národních výborů a místního hospodářství. Hlavní obsah však už tvořilo splnění výkupu obilí do 10. října 1952 u všech zemědělských závodů, výkup cukrovky a brambor, provedení HTÚP v 300 obcích, dokončení 36 adaptací a novostaveb kravínů. Do soutěže se přihlásily všechny ONV a 600 MNV.

Hodnocení výsledků žní, výmlatu, výkupu a práce JZD, státních statků a STS se konalo 18. září 1952 v Hradci Králové za účasti pracovníků zemědělství, lidové správy, NF a ministra zemědělství J. Nepomuckého. Krajská soutěžní komise konstatovala, že musela vycházet spíše z celkových výsledků než z kritérií soutěže, protože ONV nevěnovaly průběhu soutěže dostatečnou pozornost. Byla vyhodnocena čtyři nejlepší JZD ve žňových pracích.³⁴⁵ Současně byli odměněni nejlepší pracovníci JZD v rostlinné výrobě (JZD Stěžery, výnos 44 q/ha), živočišné výrobě, nejlepší STS (Čejkovice, Hořice, Vrchlabí) a jejich pracovníci, nejlepší státní statky (Hlušice, Nový Bydžov, Ostrov), nejlepší tajemníci MNV a zemědělství referenti ONV (Hořice, Nová Paka, Nový Bydžov). V diskuzi se poukazovalo na formálnost soutěže, nepřesné vyhodnocení, nedostatek pracovních sil v JZD, malou pomoc novým JZD, odpor sedláků proti JZD, malou uvědomělost kovorolníků, projevíly se obavy ze zadlužení u družstevníků a požadovalo se zvyšování jejich kvalifikace. Ministr Nepomucký konstatoval, že zemědělství neprodukuje dostatek potravin, že to plně zajistí velkovýroba v JZD, pro niž je třeba získat ženy, které do družstev nevstupují, a další rolníky. Kritizoval organizaci prá-

345 JZD Hoříčky, okr. Náchod; JZD Hertvíkovice, okr. Trutnov; JZD Mžany, okr. Hořice; JZD Prosečné, okr. Vrchlabí.

ce a pracovní morálku v JZD a činnost STS. U státních statků vyzdvihl, že produkují 33% spotřeby masa, a přes splnění stavů hospodářských zvířat varoval před nedostatkem krmiv, aby se neopakovala zima 1950. Při posuzování vesnických boháčů se mělo vycházet z jejich chování v období první republiky, za okupace a v letech 1945–1948.³⁴⁶

Plnění výkupu a plán zemědělské výroby na rok 1953

Řadu usnesení z oblasti zemědělství doplnilo v květnu 1952 zřízení samostatného ministerstva výkupu, které převzalo úkoly výkupu od ministerstva vnitřního obchodu. Plnomocníci pro výkup odpovídali za jeho splnění spolu s národními výbory, vedli evidenci dodávek, domácích porážek, kontrolovali práci hospodářských družstev a informovali národní výbory, které pak projednávaly stav výkupu a uplatňovaly trestní pravomoc. I toto opatření znamenalo další zesílení administrativních a násilných metod vůči rolnictvu, a to včetně JZD, která očekávala spíše ekonomickou pomoc státu.

KNV se zabýval výkupem na zasedání v červnu 1952 s cílem vyvarovat se nedostatků z roku 1951, kdy zásahy vyšších orgánů do pravomoci MNV vytvářely z velkých sedláků mučedníky a kdy se úkoly nepodařilo splnit. Ministerstvo výkupu se však teprve vytvářelo, proto hlavní tíže výkupu zůstala ještě na národních výborech. V obcích byly instalovány nástěnné tabule, které měly pomoci urychlit výkup, ale většinou zůstaly nevyužity.

Dobře proběhl výkup sena, horší byly výsledky u řepky a raných brambor a v tisku se ujal termín „hradecká nemoc“, při níž výkup nejprve postupuje velmi rychle, od 70% začínají obtíže a na 95% ztrácí kraj dech. Výkup obilí proběhl ve většině okresů velmi rychle, takže kraj už 28. srpna 1952 splnil dodávky na 100,88%, což znamenalo oproti plánu urychlení o 22 dnů, a předpokládalo se, že celkové plnění dosáhne 108–110% úkolu. Nedostatkem rychlého výkupu bylo, že se obilí do skladů dostávalo vlhké, protože k dispozici bylo jen 9 sušiček. K 6. září výkup dosáhl 106,9%, ale obilí z pohraničních okresů bylo značně mokré, protože výkup probíhal za prudkých dešťů. Nesplnily tři okresy, a to Broumov, Trutnov a Žamberk, kde zbývalo vykoupit 173 vagonů obilí, aby se dosáhlo 110% plnění, v okrese Hořice nesplnilo 19% zemědělských závodů, Jičín 13%, Náchod 6%, Nový Bydžov 20%, Jaroměř 14% (což se rovnalo 825 zemědělským závodům). Všechny smlouvy byly splněny v okrese Nová Paka. V průměru zůstalo v kraji nesplněno 18% smluv, nejhorší plnění koncem září vykazoval okres Broumov (jen 36% smluv), Žamberk (71%), Vrchlabí (79%), Trutnov a Jaroměř (84%). Také dodávky olejin byly splněny jen na 75,4%. Na Trutnovsku se podařilo výkup splnit u obilí na 102,6%, sice bylo zčásti vlhkem znehodnoceno a zčásti zpozdil výkup nedostatek mlátiček. V polovině října se ukazovalo, že na Žamberecku nebude výkup obilí splněn, k splnění chybělo stále 7% úkolu, přes velkou snahu stranických orgánů a malou aktivitu MNV.

Výkup se zaměřil i na dodávku slámy, aby se jí mohlo využít ke krmení. I když se plnil výkup obilí, který měl probíhat současně s dodávkou slámy, její dodávka vážla

346 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1330, 1373, 1375; Náš kraj, č. 18, 27. 9. 1952.

ve všech okresech. Nejlepší Náchod plnil na 57,4%. Proto bylo začátkem září uloženo okresům výkup slámy urychlit.

Slabší bylo plnění výkupu živočišných produktů, kde byly značné rozdíly, např. u dodávek skotu ovlivňovalo plnění to, že jedna třetina stavu skotu na Jičínsku byla napadena slintavkou a kulhalkou, a vysoké brakování v pohraničí, kde se neplnila dodávka vepřového masa. Slabší byly dodávky vajec a mléka. Proto se znovu přikročilo k zveřejňování trestů v tisku, místním rozhlasu a na tabulích.

Situaci na vesnicích charakterizuje, že např. na Novobydžovsku se místní národní výbory stavěly za velké rolníky. Plnomocník výkupu si stěžoval, že když žádal potrestání „kulaka“ Radovského ze St. Bydžova, protože rozdělil třicetihektarový statek mezi manželku a dva syny, aby měl menší dodávky, neplnil stavy hospodářských zvířat a dodával jeden litr mléka na dojnici, byl obžalovaný u soudu osvobozen, neboť se za něj postavil předseda MNV, který byl sám proti JZD. Stížnost se týkala ještě dalšího „kulaka“.

V říjnu zaslalo stížnost JZD Praskačka, že KNV Hradec Králové vydal rozhodnutí, že členové JZD pracující v průmyslu nedostanou žádné potravinové lístky. Ti z družstva vystoupí a to se rozpadne. Zbýl by předseda (63 let), zootechnik (70 let), šest družstevnic (čtyři přestárlé), celkem má JZD 26 členů a po splnění dodávek nebude možno jim zajistit samozásobitelské dávky.³⁴⁷

Zasedání KV KSČ na konci srpna hodnotilo plnění výkupu obilí kladně, kritizovalo neplnění dodávek brambor, mléka a vajec a bylo uloženo splnit výkup ve všech okresech a u všech zemědělských závodů. Splněním výkupu k 5. září na 106,9% se kraj umístil na druhém místě v republice, nejrychleji splnil výkup okres Vrchlabí, pak Jičín (102%) a Rychnov nad Kněžnou, které se umístily na prvních třech místech v soutěži o Rudý prapor KV KSČ, protože zde došlo k založení nových JZD a provedení HTÚP.³⁴⁸

V září 1952 se rozhodlo o konání týdenních selských trhů, kde by své přebytky prodávali JZD a soukromí rolníci, což by zlepšilo zásobování městského obyvatelstva.

V polovině roku probíhalo upřesnění plánu zemědělské výroby na rok 1953. I když Státní úřad statistický předal KNV tzv. konkrétní čísla a ten na jejich základě vypracoval plán rozvoje zemědělské výroby v kraji, šlo o velké množství ukazatelů. To způsobovalo nepřehlednost plánu a tzv. vstříčné plánování se neosvědčilo, protože vyžadovalo zvýšení investic a pracovních sil.

Metodické pokyny ministerstva zemědělství z 24. července 1952 počítaly se zvýšením hektarových výnosů, růstem společného ustájení a užitkovosti a zlepšením práce STS. Plně se měl projevit vliv všech usnesení strany a vlády přijatých v roce 1952. V rostlinné výrobě se počítalo s obděláním ladem ležící půdy, zvýšením produkce krmiv, ale i rychlejším zaváděním travopojní soustavy, a dokonce pěstováním teplomilných plodin, včetně citrusů. STS měly zvýšit mechanizaci, a to i u pěstování cukrovky, lnu a brambor. O značné míře voluntarismu svědčila zásada, která odmítala teorii geonomického plánování podle přírodních podmínek a žádala nepodřizovat se přírodě, ale výrobu podřídit státnímu plánu. K přírodním podmínkám se mohlo jen přihlédnout

347 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1330, 1373, 1375; Náš kraj, č. 18, 27. 9. 1952.

348 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1375; Pochodeň, č. 26, 5. 9. 1952; Náš kraj, č. 18, 27. 9. 1952.

a každý kraj a okres měl dosáhnout soběstačnosti v krmivech. Na podzim roku 1952 se plánovalo pokračovat v rychlém zakládání JZD, v přechodu družstev na vyšší typy, aby dosáhla vyšších výnosů a užitekosti než soukromí rolníci společnou prací.

Plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1953 požadoval, aby kraj zvýšil produkci lnu o 15%, cukrovky o 9%, ozimé řepky o 28%, podíl krav na stavech skotu měl dosáhnout 54,4%, výroba mléka vzrůstu o 5,2%, vepřového masa o 15,4% a stavy ovcí o 28,9%. Všechny tyto úkoly byly náročné na potřebu pracovních sil, která se stávala jedním z hlavních problémů zemědělské výroby na Hradecku. Kraj měl pokusně pěstovat rýži, a to v JZD Předměřice nad Labem a Lohenice na Hradecku. Také požadavek uplatnění křížového setí (růst o 296%) a hnízdové sadby brambor (o 117%) znamenal zvýšení podílů vložené práce. Do konce roku 1953 by se socialistický sektor podílel u rostlinné výroby 70% na půdě krajsky plánovaného sektoru a se státními statky na 80% půdy. Počítalo se s rychlým růstem společného ustájení hospodářských zvířat. Soupis půdy (tzv. štítková akce) stanovil, že v Hradeckém kraji je 226 800 ha orné půdy (v porovnání s rokem 1951 o 3546 ha více) a její výměra měla v roce 1953 vzrůst o 890 ha (na 227 690 ha). JZD by se na osevní ploše podílela 28,9% (v r. 1952 to bylo 13,5%, v roce 1951 11,5%), státní statky 5,6% (1952 5,3%, 1951 5,3%).

Hlavní důraz byl kladen na krmné obiloviny, protože jejich nedostatek brzdil rozvoj živočišné výroby. Proto celková plocha obilovin zůstala na úrovni roku 1952 (104 000 ha, průměrný výnos 22 q/ha), plocha technických plodin se plánovala 28 800 ha, snížit se měla u státních statků. Největší problém znamenalo zvýšení plochy lnu o 454 ha a cukrovky o 702 ha, hlavně v okresech Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Dobruška a Náchod. Na celkové výrobě cukrovky by se podílely státní statky 4,6% (v roce 1951 5,9%, v roce 1952 4,9%), JZD 16% (1951 3,9%, 1952 4,2%). U brambor se plánovaly vyšší výnosy.

V živočišné výrobě se stav skotu snížil o 2000 kusů na 271 600 kusů, protože státním statkům chyběla krmiva a stájové prostory. Totéž se týkalo stavů krav, který se snižoval o 3450 kusů na stav 151 350 kusů, průměrná dojivost se plánovala 2022 l, tj. zvýšení o 1,1%. Stav prasat se mírně zvýšil na 227 900 kusů, růst stavu ovcí závisel na získání ovcí z jiných krajů. Zvyšoval se objem prací STS o 13,2% oproti roku 1952 – na 280 800 průměrných ha, z čehož na socialistický sektor připadalo 214 450 průměrných ha, tj. 76%, což znamenalo růst oproti roku 1952 o 59,5%.

Při projednávání plánu rozvoje zemědělské výroby na rok 1953 v radě KNV se hlavní námitky soustředily proti zvýšení výroby cukrovky, které okresy odmítaly, požadovalo se výraznější snížení stavů skotu, aby se zkvalitnilo základní stádo a byl dostatek krmiv. Kraj měl větší zatížení dodávkami na jeden hektar půdy než jiné kraje, kam Hradecko vyváželo krmiva. Rada KNV požadovala další investice nad 354 mil. Kčs, protože rychlá socializace, přechod družstev na vyšší typy a rozšíření společného ustájení vyžadovaly značné investice.

Na podzim začala práce na rozvoji zemědělské výroby v pohraniční oblasti, jak to vyžadovalo vládní usnesení z počátku září. Výroba v pohraničních okresech vykazovala velmi špatné výsledky, i když postup socializace byl zde nejrychlejší.³⁴⁹

V létě se realizoval nový systém zemědělského školství, který zahrnoval zemědělské školy, kurzy, učňovská střediska a závodní školy práce. Ty se zřizovaly při zemědělských mistrovských školách a vzorných JZD jako „družstevní školy práce“ pro dvacet členů v době od 15. listopadu do 15. března s vyučováním jedenkrát týdně. V obcích bez JZD nebo s JZD nižšího typu je nahrazovaly tzv. besedy se zemědělci.

Výsledky rostlinné výroby 1952

Linie zemědělské politiky se pro období podzimních prací neměnila. Vládní usnesení o zajištění podzimních prací požadovalo především pokračovat v zakládání JZD, přecházet na 3. typ se společnou živočišnou výrobou a pak se teprve mluvilo o sestavení plánu prací, rozvinutí soutěže, dodržování termínů sklizně a dalších prací. Zasedání KV KSČ na samém konci srpna kritizovalo neuspokojivý výkup brambor, mléka a vajec, zabývalo se bojem „kulaků“ proti JZD na Novopacku a za hlavní úkol po splnění výkupu stanovilo zesílit zakládání JZD, prosazení HTÚP a urychlení staveb pro společné ustájení. Teprve potom se kritizovaly nedostatky průběhu sklizně brambor. Plenární schůze KNV uprostřed září schválila soutěž k 35. výročí VŘSR, narozeninám J. V. Stalina a K. Gottwalda, která se týkala i kraje Pardubického, kde hlavními ukazateli vedle provedení podzimních prací byl počet nových JZD, společné ustájení a splnění výkupu.³⁵⁰

Plány podzimních prací se prakticky nezpracovaly, k 10. říjnu 1952 jich v kraji bylo jen 26, a to ještě většina z nich značně formálních. I další části usnesení o podzimních pracích se plnily zcela nedostatečně. Celý průběh podzimních prací ukazoval značné nedostatky a práce byly zvládnuty s ohromným vypětím a s velikými ztrátami. Především se nepodařilo včas sklidit brambory, cukrovku a len, nebo byly znehodnoceny deštěm (len) a mrazy (okopaniny), protože se dobývaly ještě v prosinci. Určitý podíl na nedokončení všech prací mělo značně nepříznivé počasí, především dlouhé deště. Nejhorší situace byla v pohraničních okresech, kde část cukrovky a brambory zůstaly v blátivé půdě. Brambory nebyly sklizeny na Broumovsku, Dobrušsku, Trutnovsku a Žamberecku, např. na Žamberecku zůstalo nesklizeno obilí i brambory, u JZD 24,5 ha a u státních statků 32,5 ha lnu, který zapadl sněhem, stejně jako 39 ha brambor u JZD. Na Vrchlabsku zůstalo v zemi 9 ha brambor, na Trutnovsku asi čtvrtina plochy brambor. Přitom úroda brambor byla nízká, v pohraničí pro špatné a pozdní sázení a ošetření. Na Trutnovsku vedle 47 ha brambor nesklidili 40 ha lnu a 80 ha obilovin a směsek. KNV proto žádal, aby se nevyvíjel tlak na nadsmluvní výkup brambor, ale aby se brambory ponechaly družstvům pro výkrm prasat, aby družstva získala finanční prostředky.³⁵¹

Deště a počátkem listopadu v pohraničí sníh ohrozily dokončení podzimních prací. Plenární schůze KNV 10. listopadu schválila mimořádné opatření k ukončení zemědělských prací, především sklizně obilovin, lnu, brambor, cukrovky, čekanky a podzimního osevu a hluboké orby. KNV vydal výzvu ke všem občanům kraje, aby přispěli

350 Tamtéž, k. č. 2, 1348; Pochodeň, č. 36, 30. 8. 1952.

351 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1952; IX. okresní konference ve Vrchlabí a Trutnově. Uloženo v tamních muzeích.

k záchraně úrody a brambor. Hned 11. listopadu 1952 dopoledne se sešly mimořádné rady ONV, aby organizovaly brigády z řad svých zaměstnanců, potravinářského průmyslu, nevýrobních oborů, škol, distribuce a závodů. Šlo o svezení zbývajících obilí a lnu, aby se jich využilo k silážování a pro krmení, a zachránění co nejvíce okopanin. Dne 11. listopadu se rozjeli do vesnic instruktoři, v obcích byla vyhlášena pracovní povinnost pro všechny občany a připravila se práce pro brigády od 12. listopadu. Ze Žamberecka, kde ke konci listopadu sníh znemožnil práci STS, se část traktorů přesunula na Pardubicko. Brigády pracovaly jak ve vnitrozemských, tak pohraničních okresech, např. na Vrchlabsku při sklizni brambor pracovalo 16 621 brigádníků.

Protože se opozdily žňové a podzimní práce, nutně se to odrazilo v pozdním osevu žita a pšenice, nebo nebyl vůbec splněn, a to jak v pohraničních, tak vnitrozemských okresech. Určité zpoždění zavinilo i prosazování křížového a úzkořádkového setí, které vyžadovalo více času a pracovních sil. Na okrese Vrchlabí byl osev ozimů splněn jen na 76,9%, 538 ha ozimů nebylo doseto, především pro trvalé deště, ale i na Hradecku nebyla pšenice doseta na 1340 hektarech, na Jičínsku na 1330 ha a také na Dobrušsku šlo téměř o 1000 ha. Ani jediný okres nesplnil osev na 100%.

Stejná situace byla u hluboké orby, kde opět značné plochy nebyly zorány, např. na Žamberecku koncem listopadu, kdy napadl sníh, zbývalo zorat asi 1000 ha, což nemohlo být splněno. Na Trutnovsku 700 ha převážně po bramborách nebylo rovněž zoráno, ale špatné počasí bylo jen částečnou omluvou.

KNV provedl 18.–21. listopadu 1952 ve všech okresech kontrolu podzimních prací včetně výkupu a všude se ukázaly velké nedostatky, např. v okrese Dvůr Králové zbývalo sklídit 21 ha brambor, 7 ha řepy, zasít 189 ha žita, 291 ha pšenice, na státním statku Choustníkovo Hradiště byla příčinou nedostatků špatná pracovní morálka, na Jaroměřsku zbývalo dosít 812 ha pšenice, na Hradecku zůstalo v zemi 105 ha cukrovky, na Novopacku nebyl přehled o stavu prací, na Vrchlabsku se vystřídalo 15 000 brigádníků, ale nedostali ani čaj, protože JZD neměla peníze a ani cukr. Podobná situace byla na Žamberecku, kde vedle brambor zůstalo na poli 45 ha lnu, který nebylo kam svézt. Na Rychnovsku 6000 brigádníků včetně vojáků sklízelo a odváželo cukrovku, lepší situace byla na Novobydžovsku, Jičínsku a Náchodsku, naopak špatné výsledky sklizně mělo Broumovsko, Trutnovsko a Vrchlabsko, zčásti i Dobrušsko. Přitom v Trutnově byla uspořádána zemědělská výstava okresů Broumov, Trutnov a Vrchlabí, kde však skoro chyběla prezentace práce JZD, STS a státních statků.

V polovině prosince se ukazovalo, že podzimní práce se nepodařilo zvládnout, že na polích zůstalo přes 80 ha lnu, značná část sklizeného lnu byla znehodnocena, což se odrazilo v nedostatku semene, že zůstalo nedoseto 3257 ha žita (hlavně Broumov, Dobruška, Žamberk – 1872 ha), 9135 ha pšenice, tzn. přes 12 000 ha ozimů. To vyžadovalo získat náhradní jarní osivo. Nebyly sklizeny brambory z 228 ha, opět především v pohraničí, nevyorána zůstala cukrovka z 60 ha a nesvezena ze 410 ha, především na Dobrušsku, Hradecku, Jaroměřsku a Rychnovsku. Jen část viny připadala na počasí, větší díl zapříčinila špatná organizace práce a pracovní morálka v družstvech. I když STS přesunuly traktory do okresů, kde vzniklo nejvíce družstev, např. na Novopacko 13 traktorů, nebyly využity, protože JZD projevila jen malý zájem o jejich práci. V kraji zbývalo zorat 50 854 ha půdy, a to právě v nejurodnějších okresech, např.

Jaroměř 8268 ha, z toho u JZD 1202 ha, Jičín 7768 ha, z toho u JZD 904 ha, Hradec Králové 5311 ha, z toho u JZD 2406 ha. Ve většině JZD nebyly dodrženy agrotechnické lhůty, např. JZD Bernartice nevyvezlo hnůj a neprovedlo hlubokou orbu, což se odrazilo v nízkých výnosech, nízké PJ a nízké úrovni živočišné výroby.³⁵²

Úrodu brambor v kraji snížilo napadení porostů mandelinkou bramborovou, která se rozšířila v 677 obcích kraje, tj. 79% obcí, např. na Žamberecku v 31 obcích ze 42. Pokud jde o cukrovku, byl pro ni rok 1952 „černým rokem“. Podle plánu měla být řepa v cukrovarech do 16. listopadu, cukrovarnická kampaň měla začít 6. října, ale pro nedostatek řepy nemohla být zahájena. Do 20. října byl splněn plán svozu na 18,5% místo plánovaných 50,7%. V okrese Dobruška bylo sklizeno jen 13–14% plánu cukrovky, což zpozdilo kampaň v Českém Meziříčí. Průměrný výnos cukrovky se pohyboval mezi 225–265 q/ha. Slabší byly výnosy čekanky, Nový Bydžov plánoval 193 q/ha, ale skutečnost dosáhla 100 q/ha, částečně to zavinilo její pěstování na méně vhodných půdách než dříve. Protože nebyly sklizeny všechny brambory a část zůstávala v zemi, byly porosty znovu ohroženy mandelinkou bramborovou.

Za jeden z nejúčinnějších nástrojů zvýšení rostlinné produkce se považovalo provedení HTÚP, které umožnilo lepší využití mechanizace. V říjnu byl stanoven úkol dosáhnout do konce roku 300 HTÚP v kraji, počítalo se, že v obcích 73% rolníků s výměrou 5–10 ha a 74,3% rolníků s výměrou 10–15 ha, kteří vstoupili do JZD, a asi 11% soukromých rolníků bude souhlasit s provedením HTÚP. Přitom se v HTÚP neviděl nástroj zvýšení příjmů družstev, jak to dokazovaly zkušenosti z JZD 2. typu, protože rostlinná výroba přinášela jen malou část tržeb, proto se mělo přecházet ke společné živočišné výrobě.

Agitační práce se však zaměřovala na prosazení HTÚP, často se využívalo nátlaku, že kdo bude dříve souhlasit s HTÚP, bude si moci vybrat parcely. Na Jičínsku souhlasili rolníci s provedením HTÚP, ale snažili se odložit založení JZD. Realizace HTÚP probíhala zdoluhavě, velké množství práce se nedařilo technicky zvládnout.

Prosazení HTÚP postupovalo poměrně rychle, do 1. září 1952 byla schválena ve 184 obcích, do poloviny září v 203 obcích a celkem do konce roku v 315 obcích, i když jen v 257 JZD se podařilo vyčlenit společné hony pro ozimy a okopaniny, ve 45 JZD s HTÚP se osévalo po staru, totéž platilo v obcích s HTÚP bez založení družstva. Zcela beze zbytku se dokončila HTÚP v 115 JZD. V průběhu roku se v kraji uskutečnila HTÚP v 251 obcích, v 33 obcích se dokončila až na jaře. HTÚP obsáhla 35% zemědělské půdy v kraji a na 2,5% půdy probíhaly práce společně bez provedení HTÚP. Jestliže v letech 1949–1951 byla schválena a provedena HTÚP v 156 obcích, pak v roce 1952 už v 504 obcích (i když ne všude byla skutečně provedena) a výše společně obdělávané orné půdy vzrostla z 31 125 ha koncem roku 1951 na 88 855 ha na konci roku 1952. Výměra společně obdělávané zemědělské půdy stoupla v tomtéž období ze 44 506 ha na 123 379 ha. Provádění HTÚP zvláště tam, kde nebyla zcela dokončena, způsobilo obtíže při setí ozimů, protože nebyly určeny hony a bylo nutno všude zajistit zvýšené přídělky hnojiv, aby se vyrovnala bonita půdy.³⁵³

352 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1347, 1348.

353 Tamtéž, k. č. 20; Pochodeň č. 36, 37, 5. a 12. 9. 1952; Pochodeň, č. 2, 9. 1. 1953; Náš kraj, č. 22, 8. 11. 1952; Náš kraj, č. 10, 26. 5. 1953.

Výsledky živočišné výroby 1952

V živočišné výrobě bylo v druhém pololetí dosaženo lepších výsledků, přestože i zde se už projevila řada problémů. Stav skotu byl k 31. prosinci 1952 splněn na 100,3%, i když ve čtvrtém čtvrtletí nedostatek krmiv vedl ke snižování stavů dobytka, protože kraj si vymáhal vyšší výkup jatečného skotu (plán výkupu byl splněn na 104,7%). Nepříznivě působila na stavy epidemie slintavky a kulhavky, která donutila vykoupit asi 10 000 kusů jatečného dobytka už ve váze 220–350 kg (státní plán požadoval 384 kg). Slintavka a kulhavka byly příčinou zvýšeného úhynu skotu, místo plánovaných 2,7% stoupl na 3,39%, přitom veterinární služba nebyla vybavena dopravními prostředky, aby mohla rychle zasáhnout. Nebyl splněn plánovaný stav krav, celkově jen 99,8%, ale hluboko pod plánem zůstaly okresy Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, kde chybělo krmivo a JZD neměla peníze na nákup krav. Protože z roku 1951 zůstalo velké množství podvyživených krav (5426 kusů), byl překročen plán brakování (13 160 krav) na 17 400 kusů.

Stav prasat byl k 30. září 1952 plněn na 118,1%, ale k 31. prosinci jen na 99,13%, protože pro nedostatek krmiv byly vykupovány kusy už od 60 kg a členové nově vytvořených družstev neměli zájem na plánovaných stavech. V horských okresech v JZD se společnou živočišnou výrobou byly stavy vyšší, než stanovil plán. Snížil se stav prasnic o 1596 kusů, protože chyběla krmiva a nebyla vždy včas odebírána selata. V úrodných okresech se prasnic zbavovali soukromí rolníci, v JZD se společnou výrobou jejich počet rostl. Celkově byl plán prasat dodržen.

Nejslabším místem živočišné výroby byla výroba a výkup mléka, kde celoroční plán byl splněn jen na 86,2%. Příčinou bylo malé množství krav ve společném ustájení, špatné ošetřování, nedostatek krmiv, kontrola užitkovosti se prováděla jen u 6777 krav a úkol nemohli splnit velcí sedláci.³⁵⁴

Plnění úkolů živočišné výroby naráželo především na nedostatek krmiv, který se stal hlavní brzdou jejího rozvoje a po zkušenostech z roku 1951 hlavním problémem nových i starých JZD a řídicích orgánů zemědělské výroby. Už v září konstatovala rada KNV, že sucho bylo příčinou malé sklizně sena (asi 43,4% skutečné potřeby), sláma byla kryta na 82,5%, zelená píce na 66,6%, byl překročen plán siláže na 162,4%, krmné okopaniny dosáhly asi 45,1% potřeby, brambory 116,9%, oves 83,3%, krmný ječmen 18,2%, ostatní jadrná krmiva 45,1%. Znovu se k zajištění krmiv vrátilo na konci září plénum KNV, které konstatovalo, že vedle sucha způsobilo výpadek krmiv i neplnění osevu strniskových směsek, že nebyly řádně sklizeny louky v horách a že poklesl podíl pícnin na orné půdě. Proto se ukládalo okresům zasít okamžitě 3814 ha směsek, řepu nahradit siláží, zakazovalo se podestýlat slámou a místo ní se mělo použít listí a lesní hrabanka. Okresům bylo uloženo zpracovat krmné bilance, pro každá tři JZD byl stanoven poradce, zemědělské referáty ONV se rozšiřovaly o referenta pro krmiva, v družstevních školách práce byly zařazeny přednášky o přípravě krmiv a krmné technice. V nových JZD se mělo urychlit společné ustájení, měly se budovat silážní jámy, kde by se silážovala i bramborová nať a řepný chrást, a měla se prodloužit co nejdéle pastva.

354 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1374.

V listopadu se projevil nedostatek krmiv, v kraji se odhadovalo, že potřeba je kryta asi na 80 %, což se odráželo na špatném stavu dobytka a poklesu užitkovosti, především dojivosti. Kdyby měla družstva dokoupit chybějících 17 000 tun krmiv, snížily by se jejich příjmy o 12 mil. Kčs. Ukazovalo se, že stanovené krmné dávky, zvláště u JZD a státních statků, jsou sotva záchovné, že dobytek trpí ve většině případů podvýživou. Krmnou bilanci zhoršovaly nízké dodávky řízků z cukrovarů, pro nízkou sklizeň a značné znečištění řepy. Deště v podzimních měsících způsobily, že se nepodařilo sklidit všechna krmiva, a také snížily jejich jakost. JZD, aby splnila dodávkové povinnosti, nedodržovala koncem roku krmné dávky, což narušilo krmivovou bilanci. V prosinci KNV přidělil do některých okresů 700 tun sena a 450 tun slámy, což však nestačilo krýt potřebu objemné píce. Proto KNV vyzval ONV, aby organizovaly přesun krmiv mezi obcemi a uvnitř obcí. Nejhorší situace panovala na Broumovsku, Dobrušsku, Královéhradecku, Náchodsku, Novopacku, Trutnovsku, Vrchlabsku, Žamberecku a části Rychnovska. ONV Náchod, kde chyběla krmiva ve velkém množství, získal 150 vagonů slámy a sena ze Slovenska, ale i tak poklesly stavy hovězího dobytka a nebylo možno plnit stanovené dodávky. Ukazovalo se, že výkup krmných obilovin v kraji zhoršuje úroveň živočišné výroby, zvláště byla ohrožena v roce 1953, protože se nepodařilo zasít ozimy v plánované výši.³⁵⁵

Vedle prodloužení pastvy se počítalo s využitím siláže, v kraji se plánovalo 8000 m³ silážních jam. Okresy si mohly od stavebních organizací zapůjčit buldozery, aby se tento plán splnil, ale pro špatnou organizaci, nedostatek pracovních sil a prodloužení podzimních prací nebyl úkol splněn. Také propagace zchutňování méně hodnotných krmiv zakvašováním se rozšířila jen málo, více na státních statcích. Kontrola na Trutnovsku ukázala, že zde plán siláží byl splněn, ale šlo o staré jámy u statků, takže vlastně nedošlo k jejich rozšíření. V JZD zůstávala živočišná výroba roztržštěná v malých stájích, což vázalo mnoho pracovních sil, docházelo ke zcizování krmiv a ne hospodárnému krmení.

Velká propagace byla věnována urychlení výstavby společných stájí v družstvech, protože ve společné živočišné výrobě se viděl hlavní nástroj ke zlepšení finanční situace družstev. Přitom se stále důraz kladl na adaptace stodol, kůlen, „kulackých“ stájí, což bylo jen částečným řešením. Stavby postupovaly pomalu navzdory velkému tlaku lidové správy, svou roli hrála potřeba finančních prostředků, protože družstva plně spoléhala na úvěry.³⁵⁶

Ve starých JZD se dokončovaly stavby, nyní zahájila výstavbu především nová JZD. Plán dokončování staveb byl však plněn asi na 50 %. Prověrka nařízená ministerstvem zemědělství zjistila, že v nových družstvech bylo běžné, že na jeden vydaný evidenční list pro jednu stavbu se prováděly dvě až tři menší adaptace, což vyvolávalo poruchy při zajišťování stavebního materiálu, řízení a vedlo k pomalému dokončování

355 Tamtéž, k. č. 2, 20, 1373; Socialistické přeměny, s. 28.

356 Práce na stavbách byly zdrženy podzimními pracemi, pokračoval jen svoz materiálu, ale pak zase musely být dopravní prostředky uvolněny pro svoz cukrovky. Teprve po skončení sklizně byly práce znovu zahájeny (Broumov 1 JZD, Dobruška 4, Dvůr Králové 3, Hořice 3, Hradec Králové 1, Jaroměř 2, Jičín 9, Náchod 5, Nová Paka 9, Nový Bydžov 5, Rychnov nad Kněžnou 3, Žamberk 6).

prací. Řada JZD prováděla adaptace zcela bez jakéhokoliv povolení. Prověrka proběhla v devíti okresech. Ukázala, že byly překročeny adaptace kravínů asi o 1000 kusů a dokončeny novostavby pro 2000 kusů. Byl plněn plán adaptací i novostaveb pro mladý dobytek, prasnice a výkrmny vepřů, kurníky, konírny, nesplněny zůstaly novostavby ovčínů (80%) a silážních jam (85%). Práce pokračovaly i v noci za pomoci patronátních závodů, svazáků, v družstvech však byly záležitostí spíše jednotlivců než všech družstevníků.

Tabulka 25: Plnění plánu staveb v JZD k 15. 12. 1952

Druh stavby	Plán 1952 kusů	Zahájeno		Ze zahájených dokončeno			V dokončených skutečně ustájeno ks
		počet JZD	pro kusů	počet JZD	pro kusů	%	
Adaptace kravínů	7650	138	8700	140	7728	101	7580
Novostavby kravínů	3000	70	6750	18	1825	60,8	1600
Adaptace teletníků	5560	127	5860	120	5230	93,7	5020
Novostavby teletníků							
+ mladý dobytek	500	4	540	3	480	96	480
Adaptace pro prasnice	2712	115	2742	108	2575	94,8	2572
Novostavby							
pro prasnice	300	13	369	10	235	72,3	235
Adaptace výkrmn vepřů	7170	120	8500	118	8200	114,3	8200
Novostavby výkrmn vepřů	1950	8	825	6	550	28,2	550
Adaptace ovčínů	2150	24	1700	24	1700	79	1700
Novostavby ovčínů	-	-	-	-	-	-	-
Adaptace kurníků	30 000	74	30 250	65	29 350	97,8	29 350
Novostavby kurníků	48 350	80	42 250	72	38 200	79	38 200
Adaptace koníren	670	45	580	43	465	84,3	565
Silážní jámy	20 000	120	24 600	82	16 780	84	-
Včelíny	-	7	102 rojů	7	102 rojů	-	-
Sklad. prostory	-	16	32 000 m ³	14	28 000 m ³	-	-
Přípravny krmiv	-	10	8000 m ³	9	7200 m ³	-	-
Společenské domy	-	2	-	2	-	-	-
Bytové jednotky	-	1	-	1	-	-	-
Prádelny	-	10	-	10	-	-	-

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1347, 1379.

Mimo to byly družstvy získány další prostory pro ustájení 150 krav v 18 stájích, 180 kusů mladého dobytka v 10 stájích, 680 prasat v 12 chlévech a pro 120 ovcí v 5 stájích bez stavebních úprav.

Nedařilo se plně zajistit včasné dokončování staveb a především ustájit v nich plný počet zvířat. Velký počet staveb se soustředil v pohraničních okresech, kde byla stará

družstva, např. na Trutnovsku se stavělo 5 novostaveb kravínů, 17 vepřinů, 18 stájí pro prasnice a 15 drůbežáren.

V roce 1952 se projevil značný úpadek chovatelství, které mělo v severovýchodních a východních Čechách dlouhou tradici. Prakticky žádné JZD se nevěnovalo chovatelské práci a také u soukromých zemědělců zůstaly jen nepatrné zbytky šlechtitelského chovu. Příčinou byl jednak nedostatek pracovních sil v socialistickém i soukromém sektoru, protože plemenářství vyžadovalo pečlivé a obětavé pracovníky, jednak zemědělské orgány projevovaly o chovatelství malý zájem, zčásti vyvolaný faktem, že chovatelské organizace byly až do února 1948 jednou z opor velkých sedláků. Na konci října se konal v Rychnově nad Kněžnou nákupní trh plemenných prasat, protože Rychnovsko spolu se Žambereckem bylo v chovatelství prasat přední oblastí státu. Hradecký kraj se tak stal prvním krajem v Čechách a druhým v republice, který uspořádal takový trh ze socialistického sektoru (JZD, státní statky, výzkumné zemědělské ústavy). Celkem bylo předvedeno 222 kanců a prasnic, ale většina byla vyřazena, protože se nehodila pro chovné účely. Nejvyšší počet kusů dodala JZD, ale na prvních místech se umístily státní statky a výzkumné ústavy (Chlumec nad Cidlinou).³⁵⁷

Živočišná výroba se na konci roku 1952 přes poměrně dobré plnění stavů dostala do obtížené situace. Hlavní příčinou byl nedostatek krmiv, stájových prostorů, pracovních sil, úpadek chovatelství a pokles péče o hospodářská zvířata. JZD se celostátně podílela na stavech skotu 16,3%, stavech krav 13,2%, prasat 16,4% a slepic 8,5%. Tyto skutečnosti se odrážely v poklesu užítkovosti, zvláště v nově založených JZD, kde zůstala živočišná výroba značně roztržštěná, což zvyšovalo náklady a snižovalo hodnotu PJ. Družstva většinou neměla zootechnika, který by úsek živočišné výroby řídil. Přesto Hradecký kraj zaujímal v živočišné výrobě a dodávkách živočišných produktů první místo v republice, i když slintavka a kulhavka způsobily velké ztráty a neplnění masa zavinily také poměrně vysoké dodávky chovného skotu a prasat do jiných krajů.

Dokončení výkupu a nový výkupní systém

Výkup v roce 1952 byl hodnocen lépe než v roce 1951, protože u obilí splnil kraj jako čtvrtý a u brambor jako první v rámci celé republiky. K urychlení přispěly zkušenosti rolníků z tvrdého postupu v roce 1951 a zavedení tzv. konečných termínů výkupu, po nichž byly zavedeny srážky z ceny. Zvýšilo se ukládání trestů velkým sedlákům, kteří plnili pro nedostatek pracovních sil dodávky pomaleji než JZD. Velký podíl měly stranické orgány, které pro sledování výkupu vytvářely v okresech trojky funkcionářů. Dodávky brambor byly splněny na 101,5%, nesplnily jen okresy Broumov a Trutnov, stejně jako u obilí, kde ještě nesplnil okres Žamberk. Jen pomalu postupoval výkup slámy (k 30. září 94,1%) a cukrovky (k 25. říjnu 33%), kde deště a pak sníh znemožnily využití mechanizace a řepa se dobývala ručně. Jen s obtížemi plnily své úkoly státní statky, ale dodávky obilí splnily.

357 Z 222 kusů byly do 1. třídy zařazeny 2, do 2.a třídy 8, do 2.b třídy 64, do 3. třídy 98, do 4. třídy 4, odročeno 10 a vyřazeno 36 kusů. Je zajímavé, že naprostá většina plemenných kusů pocházela z družstev na Trutnovsku a Vrchlabsku, jen málo z obou tradičních chovatelských okresů. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1379.

Největší nedostatky byly v dodávce mléka a dodávka v druhém pololetí klesla i přes vysoké stavy krav pod úroveň let 1950 a 1951. Ztráty způsobila slintavka a kulhavka, neúroda otav, špatná kvalita řepného chrástu a řízků. Členové nových družstev spekulovali, že vstup do JZD je zbavuje povinnosti plnit určené dodávky, chyby byly už v rozpisu, který uplatňoval nereálná třídní hlediska, i když bylo jasné, že úkol nelze splnit. Na druhé straně toho využívali někteří funkcionáři k nízkým úkolům pro sebe a příbuzné. Nejhuře plnily dodávky mléka nížinné okresy. Často byly také původní rozpisy měněny a upravovány. V pohraničí splnila dodávky mléka JZD se společným ustájením, zatímco soukromí rolníci zůstali hluboko pod stanoveným úkolem, na Žamberecku však plnili rolníci mléko na 80 %, zato družstva jen na 64 %. Neplnění dodávek ohrožovalo zásobování měst, proto byli do družstev vysláni instruktoři z řad zaměstnanců zemědělských referátů ONV a mlékáren. V družstvech a státních statcích měla k plnění přispět soutěž, vydávaly se bleskovky. U velkých sedláků se prováděly kontroly a ukládaly se tresty, které často postihovaly i ostatní rolníky, např. na Žamberecku ve čtvrtém čtvrtletí uložil plnomocník výkupu tresty ve 110 případech, ale nakonec bylo uloženo náhradní plnění kromě tří pokut po 3000 Kčs, u nedodávek mléka došlo k devíti trestním řízením a pokutám od 500 do 25 000 Kčs.

Opět se opakovaly nedostatky při uskladnění obilí, většina prozatímních skladů nevyhovovala, obilí zatuchlo, nebo bylo napadeno pilousem.³⁵⁸

Ke konci roku probíhal rozpis plánu zemědělské výroby a kontraktace dodávek technických plodin na rok 1953. Ustavování místních rozpisových komisí postupovalo pomalu, zvláště v nejurodnějších okresech Hořice, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov, na obcích se s rozpisem do konce roku nezačalo. Do konce listopadu měly obce předložit plnomocníkům ministerstva výkupu výměru orné a zemědělské půdy, ale začátkem ledna to splnilo jen 645 obcí, tj. 74,3 %. Opět se ukazovaly velké rozdíly mezi soupisem půdy ze štítkové akce a skutečnou výměrou, protože se nedaly podchytit převody půdy při provádění HTÚP a do státních statků. Do konce prosince měly být předloženy seznamy vesnických boháčů, ale to splnil jen okres Nová Paka, zatímco Broumov, Dobruška, Hradec Králové, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov a Vrchlabí nesplnily ani v jedné obci. Rozpis byl zdržen neujasněností dodávkových norem v souvislosti s přípravou nového výkupního systému.

Dodávky se zvyšovaly, nebo se rovnaly roku 1952, docházelo k přesunům některých plodin mezi okresy. Horské okresy se bránily vysokým výnosům žito 17–18 q/ha a ovesa 16,5–17 q/ha jako nesplnitelným. Připomínaly, že část obilí a lněného semene se nepodařilo sklídit pro vliv počasí a v JZD pro nedostatek pracovních sil, bránily se osevu pšenice a ječmene a poukazovaly na to, že nížinné okresy mají předpis na oves a žito, což značilo chyby v samotném plánu výroby.

V prosinci 1952 byly vydány zásady nového systému výkupu zemědělských výrobků, který vstupoval v platnost 1. ledna 1953. V průběhu roku byla ustavena síť krajských a okresních plnomocníků ministerstva výkupu, jejichž úkolem bylo realizovat zákon o dodávkové povinnosti a výkupu zemědělských výrobků. Ten vystřídal

358 Tamtéž, KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1378; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk, 1952 a 1953.

předchozí kontraktace (smlouvy) mezi státem a družstvy a soukromými rolníky hromadně za celou obec, které nahradily válečný systém kontingentů od roku 1949. Dodávky podle kontraktace byly určovány podle výměry, počtu dobytka, což nenutilo ke zvyšování produkce ani družstva, ani rolníky. Přitom tento systém poškozoval dobré hospodáře, protože dosažení vyšších výnosů nebo užítkovosti znamenalo větší dodávky, a to i u JZD. To brzdilo jejich iniciativu, bránilo družstvům přejímat další půdu, docházelo každoročně ke změnám, hlavně v rostlinné výrobě, umožňovalo nezodpovědný přístup funkcionářů (nadržování příbuzným), protože chybělo pevné měřítko, takže někde byly stanoveny nesplnitelné úkoly, jinde zůstaly značné přebytky.

Nový systém vycházel ze sovětských zkušeností a byly zavedeny pevné normy z hektaru zemědělské nebo orné půdy u obilí, luštěnin, brambor, u vajec, masa, mléka, zeleniny a vlny. Tak se mělo dosáhnout rozšíření ploch, výnosů, počtu dobytka a užítkovosti, a tím získat i více potravin. Státní statky dodávaly celou produkci kromě osiv, krmiv a naturálií, JZD a rolníci podle pevných norem a ne podle rozhodnutí místních činitelů. Produkce navíc zůstávala pro vlastní spotřebu nebo volný trh. Normy zrnin, brambor, masa, mléka a vajec pro soukromé rolníky a členy JZD 2. typu byly rozděleny do 7 skupin podle velikosti závodů: nad 20 ha, 15–20 ha, až do závodů 0,5 ha, přičemž okresy mohly být rozděleny do několika dodávkových oblastí i různých norem u různých produktů, i když v okrese měla být pokud možno jedna norma. Pro JZD 3. a 4. typu se stanovily nižší normy než u soukromých rolníků, aby se překonaly počáteční obtíže, naopak u vesnických boháčů se norma zvyšovala o 10%. Na nově přijatou půdu se normy družstvům snižovaly. Na místo národního výboru nastoupil nyní okresní plnomocník, proti jeho rozhodnutí se bylo možno odvolat ke krajskému plnomocníkovi, který rozhodl s konečnou platností. K výkupu se počítalo placení mletí a prací STS naturáliemi a státní nákup.³⁵⁹ V souvislosti s novým systémem výkupu pro rok 1953 se začaly zpracovávat v radách MNV seznamy „kulaků“ a byly předávány plnomocníkům ministerstva výkupu. Proti seznamům vystupovali i sami komunisté, např. v okrese Rychnov nad Kněžnou, kde pak provádělo ministerstvo spravedlnosti šetření o postupu proti „kulakům“. Zde zazněl názor, že socialistická zákonnost musí být dodržena, i když jde o třídního nepřítele.

Pokračování v zakládání JZD

I v posledním čtvrtletí roku 1952 pokračovala mohutná přesvědčovací kampaň v celém kraji za zakládání nových družstev, rozšíření členské základny a provádění HTÚP, která v některých okresech vedla k značnému nátlaku na rolníky, např. v okresech Jičín, Vrchlabí a Nová Paka. V polovině října byla JZD založena v 58% obcí kraje. Okres Jičín přijal závazek, že do 21. prosince 1952 k 73. výročí narození J. V. Stalina, kdy bude v Jičíně odhalen jeho pomník, budou ve všech obcích okresu založena JZD s HTÚP. Podobné závazky přijímaly další okresy s termíny zahájení XIX. sjezdu

359 Celostátní konference KSČ v Praze 16. 12. 1952, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20; Za socialistické zemědělství, 1953, roč. 3, č. 1, s. 32–41; Náš kraj, č. 24, 18. 12. 1952.

KSSS nebo 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, jak to vyžadovalo zasedání KV KSČ z října. Na Žamberecku byl úkol dokončení socializace vesnice termínován pátým výročím Února.

K urychlení jak zakládání nových JZD, tak provádění HTÚP přispívala soutěž o rudý prapor KV KSČ, která měla počet nových JZD a HTÚP jako jediný ukazatele. Proto neustále vyjížděly autobusy z měst a závodů na vesnice, hlavními agitátory byli pracovníci ONV a zaměstnanci ze závodů, mnohem méně se podíleli agitátoři přímo z obcí. Dále přetrvávaly nejrůznější formy nátlaku, např. na Hořicku to bylo přidělování další půdy do nuceného pachtu soukromým rolníkům, užívalo se slibů, „když nesplníte dodávky, tak v JZD se to nějak udělá“, využívalo se synů, kteří byli příslušníky armády, aby působili na rodiče, např. v Křešicích na Jičínsku, v Úlubicích byly získány ženy za slib zřízení prádelny, okresy žádaly, aby byl vydán zákaz odchodu mladých z vesnice do průmyslu, např. na Žamberecku apod. Hodnocení každý týden označovalo okresy, které se opožďovaly v zakládání družstev, že se stavějí „demobilizačně“ k hlavnímu současnému úkolu, což vyvolávalo nové úsilí o dosažení úspěchu v socializaci vesnice.

Tento postup, který vyvolával nesouhlas a pasivitu v nových družstvech, se odrazil v článku *Přesvědčování – jediná správná metoda komunistů na vesnici*, který otiskla *Pochodeň* na začátku září. Článek odsuzoval jako nesprávné, že jsou označováni za reakční ti malí a střední rolníci, kteří po jednom až dvou rozhovorech odmítli vstup do JZD nebo souhlas s HTÚP. Přitom se požadoval ostrý postup proti „kulakům“. Článek odmítl názor, že by měli být do družstva přijati všichni rolníci, jinak že se rozeštvává celá obec. Další článek objasňoval rozdíly mezi 3. a 4. typem JZD a důchodové zabezpečení výměnkářů v těchto typech JZD, které bylo uzákoněno.

Že převládaly nesprávné metody, potvrzuje i vystoupení delegáta z okresu Jičín na krajské konferenci 1953. Hovořil o průběhu zakládání JZD a získávání pro HTÚP: „Dá se říci, že v této otázce se dělal na nás nátlak.“³⁶⁰

Na vesnici se zostřil třídní boj, který se obracel i proti agitátorům, kteří přijížděli na vesnici. O tom svědčí příklady z Jičínska, kde došlo k rozřezání pneumatik u autobusu s agitátory v Milíčevsi, nasypání hlíny do benzínu motocyklu, ve Valdově byly nasypány jehly do řepy pro krávy, sedlák sel piliny místo obilí, v Běcharech se našla v obilí železa, v JZD člen vláčel obrácenými branami, aby šetřil koně, běžně se na agitátorech žádaly rady, které nemohli poskytnout apod. Někde rolníci chytračili, např. v Tuří vstoupil rolník do JZD v době žní a podzimních prací, protože měl nemocnou ženu, ale pak z JZD vystoupil.³⁶¹

Většina družstev nemohla být v tomto období pro nová družstva vzorem, zvláště v pohraničních okresech. Na Žamberecku se většina družstev dostala do značných obtíží, jejich hospodaření bylo ztrátové, nestačila obdělávat přidělenou rezervní půdu, která byla bez živočišné výroby, v družstvech docházelo ke sporům mezi členy, kteří odmítali rozorání mezí, pracovní morálka byla špatná. To se týkalo např. JZD Celné, Mladkov, Orlice, Rokytnice, Těchonín. ONV Žamberk požadoval, aby se řešila

360 Celostátní konference KSČ v Praze 16. 12. 1952, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

361 *Pochodeň*, č. 36, 5. 9. 1952; č. 40, 3. 10. 1952; 7. krajská konference KSČ v Hradci Králové 1953, Celostátní konference KSČ v Praze 16. 12. 1952, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20; Husák, A., 30 let budování, s. 54–56.

problematika JZD v pohraničí centrálně, objevil se názor, že od Bartošovic po Trčkov nelze efektivně hospodařit a že by se osídlenci měli přestěhovat do nížinných obcí, odkud by „kulaci“ byli převedeni jako pracovní síly do státních statků. Zatím se požadovalo provedení průzkumu a zrušení JZD Černá Voda (tzv. řecká akce). Naprostou většinu osídlenců tvořili čeští a slovenští deputátníci, reemigranti, dělníci-nezemědělci, takže často se zde nedalo zvolit předsednictvo z osob znajících zemědělskou práci a pro nedostatek lidí nebylo možno půdu obdělávat, protože např. v JZD Černá Voda připadalo na člena 15,5 ha půdy, v Orlickém Záhoří 17 ha. Lepší situace byla např. v JZD Vlčkovice, kde připadalo na člena 5 ha půdy a byla zde společná živočišná výroba. Protože hodnota PJ byla zcela nedostatečná, pracovali členové především na záhumních, které dosahovaly v průměru 2 ha půdy. Jediným východiskem byla mimořádná pomoc, protože členové odcházeli z družstev i přes hrozbu vězením. Požadavkem bylo snížení výměry na jednoho člena v JZD a ostatní půdu předat k obdělání STS, protože značné plochy žita a pšenice zůstaly nedosety a JZD neprovedla podzimní orbu na 374 ha. Z 12 JZD 3. typu a 1 JZD 4. typu dosahovalo lepších výsledků jen JZD Vlčkovice se státními úvěry. V jiných JZD však vedly jen k nepatrnému zlepšení situace, např. v Horní Lipce 1,5 mil. Kčs, v Dolní Moravě 126 000 Kčs a řadě dalších, které byly určeny na výstavbu devíti kravínů v zimních měsících. Podobná situace panovala i v dalších pohraničních okresech, kde v roce 1952 vznikla nová JZD.³⁶²

Překotný růst JZD způsobil, že novým družstvům nebylo možno poskytovat potřebnou pomoc, což vedlo k řadě obtíží a často se nedařilo splnit podzimní zemědělské práce, nebo se přes ustavení družstva pracovalo postaru, každý na svém. Noví družstevníci odmítali práci STS, že je příliš drahá, a práce potahy pokračovala při nepříznivém počasí jen pomalu, protože pracovní skupiny zůstaly jen na papíře. Kvantitativní úspěch byl snižován nízkou úrovní řídicí práce v nových družstvech a do popředí se dostávala nutnost zlepšit úroveň vedoucích kádrů v JZD. Protože převládalo přesvědčení, že zárukou příjmů v JZD je společná živočišná výroba, zvyšoval se tlak na výstavbu společných stájí, k čemuž však v družstvech chyběly potřebné finanční prostředky. Do řady družstev byli přijati velcí sedláci, protože se tak získal souhlas dalších rolníků se založením JZD, ale nyní byla snaha, aby byli z JZD vyloučeni.

Nejhroší situace přes největší počet JZD, HTÚP a splněný výkup byla v okresech Hořice, Jičín, Nová Paka (zde se projevíly značné nedostatky v plnění podzimních prací, hlavně osevu), v okrese Náchod nestačila splnit své úkoly STS. Na Jaroměřsku se ustavilo nejméně nových JZD, Vrchlabí, které dosáhlo s Jičínem a Novou Pakou 100% obcí s JZD, se značně opozdilo s podzimními pracemi, na Novobydžovsku se nepodařilo zvýšit počet JZD jako na Jičínsku, špatně pracovala STS na Rychnovsku a nedostatky v podzimních pracích se projevíly i v okresech Broumov, Dvůr Králové, Trutnov a Žamberk.³⁶³

Přesto byly rychlý růst nových družstev a souhlas s prováděním HTÚP považovány za velký úspěch kraje. Hodnocení v polovině října ukázalo, že jen v období žni do konce září bylo založeno 189 JZD s HTÚP, pro kterou se získal souhlas v 291 obcích, což znamenalo, že byla schválena v třetině obcí kraje. Do JZD vstoupilo 9083 soukromých

362 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1952.

363 Pochodeň, č. 49, 5. 12. 1952.

rolníků s 52 000 ha zemědělské půdy, čímž se zvýšilo procento půdy v JZD ze 14,5 % na 29,1 % a s půdou státních statků a jinými ústředními podniky z 21,5 % na 35 % půdy v socialistickém sektoru. Do JZD vstoupilo v obcích s JZD v průměru 59,1 % rolníků a souhlas s HTÚP v nich podepsalo 12,3 % rolníků. Ojedinele začal vstupovat do JZD i střední rolník. Vrchlabí, kde JZD sdružila 45,1 % zemědělských závodů a obhospodařovala 75,8 % zemědělské půdy a 88,6 % orné půdy a mimo JZD zůstalo jen 116 malých a středních rolníků, se stalo prvním okresem, kde ve všech obcích byla JZD. Po Vrchlabí následoval okres Nová Paka, ale jen JZD Horní Nová Ves a Roškopov hospodařila podle stanov 3. typu, jinak šlo o JZD 2. typu bez společné živočišné výroby. Před usnesením o JZD bylo na Novopacku 11 JZD, z toho 3 s provedenou HTÚP, s výměrou 740 ha zemědělské půdy, z toho 482 ha orné půdy, ale k 31. prosinci už 52 JZD s HTÚP ve všech obcích s 10 390 ha zemědělské půdy, v JZD bylo sloučeno 1606 zemědělských závodů, mimo zůstalo 707 závodů, počet členů dosáhl 1729, na jednoho připadalo 5,7 ha. Přitom do družstva vstoupili jen muži, ženy zůstaly mimo JZD. Třetím socialistickým okresem se stal Jičín, kde ve všech 109 obcích vznikla JZD, ve kterých bylo 97 % rolníků, a ve 42 obcích byly rozorány meze. Okres získal natrvalo rudý prapor KV KSC a zvláštním dopisem K. Gottwaldovi oznámil dovršení socializace vesnice. K 1. červenci 1952 JZD vlastnilo čtyři pětiny zemědělské půdy, přestože část JZD byla menšinových a někde byl založen jen PV JZD.

I když v průběhu zakládání družstev nebyla věnována dostatečná pozornost provádění statistiky zařazení družstev do jednotlivých výrobních typů a čísla z různých pramenů značně kolísala, ukazoval se celkově tento stav ve srovnání s rokem 1951. V letech 1949–1951 bylo v kraji založeno 306 PV a JZD, na konci roku 1952 stoupl tento počet na 557 PV a JZD.³⁶⁴ S půdou státních statků a dalších ústředně řízených podniků obhospodařoval s JZD socialistický sektor 53,2 % orné půdy a 52,5 % zemědělské půdy kraje. Kraj tak počtem obcí s JZD a výměrou půdy předstihl celostátní průměr.

Rok 1952 byl hodnocen jako rok přelomu i proto, že v letech 1949–1951 převládala družstva v horských a podhorských okresech s nízkou produkcí, zatímco v nížinných okresech Hořice, Jičín, Nový Bydžov převládala menšinová družstva a střední rolník stál mimo JZD. V roce 1952 právě zde došlo k prudkému růstu družstev. Za hlavní příčinu úspěchu byl považován zostřený boj proti „kulakům“, hlavně postihy v plnění výrobních a dodávkových úkolů, a propagace dobrých JZD, především Vlčkovice na Žambercku, Dolan na Jaroměřsku, Zábědova na Novobydžovsku a Stěžer na Hradecku. I když dvě třetiny členů JZD s HTÚP představovaly závody s výměrou od 2 do 15 ha, vstoupilo do družstev do listopadu 93 závodů nad 20 ha (zčásti šlo jen o převzetí půdy), které měly být volavkou pro ostatní rolníky.

Za rok 1952 došlo v kraji asi k 20 případům vysídlení rodin příslušníků vesnických boháčů, ačkoliv např. na Jičínsku se počítalo s větším počtem, ale provedlo se ve 3 případech, na Novobydžovsku ve 4, na Hradecku v 5, Hořicku ve 2, Novopacku ve 3, Vrchlabsku v 1 a Trutnovsku rovněž v 1 případě, v naprosté většině byli přestěhováni na hospodářství státních statků.

364 Z celkového počtu bylo 1949–1951 PV a JZD 1. typu 102, nyní 107, JZD 2. typu 74 proti 302, JZD 3. typu 112 proti 133 a JZD 4. typu 8 proti 15. Počet členů stoupl z 9659 na 23 466 členů. Na konci roku byla družstva založena v 66,2 % obcí a HTÚP provedena v 59 % obcí kraje.

Všechny orgány si uvědomovaly, že hlavní otázkou se nyní stává hospodářské a organizační upevnění nových družstev. Často nebyl čas na zvolení řádných družstevních orgánů, noví funkcionáři neměli zkušenosti s prací na velkých celcích, s plánováním, s vytvářením pracovních skupin, odměňováním a kontrolou. Zatím zemědělská věda poskytovala praxi jen malou pomoc a dosavadní provozní řády již plně nevyhovovaly. Znovu se objevila snaha udržet co největší záhumenky, což oslabovalo společnou práci.

Přítom se v založení družstva vidělo vyřešení všech problémů. Řada národních výborů začala bez jakéhokoliv jednání s vedením JZD přidělovat družstvům půdu bez hospodáře do nuceného nájmu. Někde už agitátoři hovořili o slučování družstev do velkých celků, což předbíhalo tehdejší podmínky. Málo pozornosti se věnovalo výběru lidí do vedoucích funkcí a docházelo k značným ztrátám pro špatnou práci a nedůvěru členů k vedení. Došlo k velkým přesunům půdy, protože k uspišení založení JZD a HTÚP se přidělovala půda z katastru okolních obcí, např. Pouchovu od Piletic, obec Třesovice si stěžovala vládě a ÚV KSČ na tuto nesprávnou praxi.

Rada KNV uvolnila počátkem prosince finanční prostředky, aby mohla družstvům vyplatit zálohy na PJ, např. pro 8 JZD na okrese Jaroměř, kde nenávratný úvěr přesáhl 4 mil. Kčs, pro 5 JZD na Vrchlabsku, kde nenávratný úvěr se blížil 2 mil. Kčs, pro 7 JZD na Žamberecku, kde nenávratný úvěr činil 5,5 mil. Kčs, pro 3 JZD na okrese Dvůr Králové, kde byl nenávratný úvěr 1,5 mil. Kčs. Příčinou byla špatná pracovní morálka, vysoké zálohy na PJ, nereálný celoroční výrobní plán, vysoké náklady na krmiva a nesplnění dodávek na volný trh. Zvláště v horských okresech výše těchto úvěrů stoupla, PJ byla zde velmi nízká a družstevníci odmítali za těchto podmínek pracovat. JZD dostávala podpory ze Zemědělského zajišťovacího fondu, který převzalo ministerstvo zemědělství. Rada KNV tyto podpory doporučila, pokud byl výhled na zlepšení práce, což nebylo např. v JZD Černá Voda na Žamberecku, tzv. řecká akce, která za období 1950–1952 skončila ztrátou 2,5 mil. korun.³⁶⁵

Jedním z východisek z tíživé situace mělo být vypracování vzorových stanov, jak to požadovalo červnové usnesení o dalším rozvoji JZD. Jejich návrh byl dán k diskuzi, v listopadu ho otiskla *Pochodeň*, současně s oznámením o konání I. celostátního sjezdu JZD 14. a 15. února 1953. Konec roku 1952 byl pak ve znamení diskuze ke vzorovým stanovám, ale její průběh neodpovídal předpokladům a nepřinesl obrat v řešení obtíží uvnitř družstev.

I v závěru roku pokračovalo zostření boje proti velkým sedlákům, i když často „kulaci“ hráli roli volavky, která měla přitáhnout do družstva ostatní rolníky. Nejostřejší postup byl uplatněn na Jičínsku a Hořicku, kritizován byl za nerozhodný postup okres Nový Bydžov, který ale splnil výkup. Tlak zde byl uplatňován i proti malým a středním rolníkům, nejen proti velkým a zakládání JZD postupovalo stále pomalu. Tresty byly ukládány všem, kteří nesplnili dodávkové úkoly. Po vstupu do JZD dostávali všichni členové potravinové lístky, jinak by se prý družstva rozpadla, na Žamberecku všichni členové dostávali plat bez ohledu na plnění výroby. Na Novobydžovsku

365 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1499; *Pochodeň*, č. 2, 9. 1. 1953; *Náš kraj*, č. 1, 17. 1. 1953; Husák, A., 30 let budování, s. 56.

se velcí sedláci bránili vzájemnou pomocí, platili za práci i družstevníkům, a proto zde postupoval ONV společně se soudy a prokurátorem. Na Žamberecku v prosinci znovu podávaly organizace strany a národní výbory návrhy na seznamy „kulaků“. Ty měly být dokončeny do 30. listopadu 1952, kdy by rady MNV předaly návrhy na ONV. Ukazovalo se, že podněty vycházely většinou spíše od organizací KSČ než z MNV, které se bránily zařazovat velké sedláky do těchto seznamů, stejně jako přesídlení rodin. K tomu došlo např. v Kosičkách (okr. Nový Bydžov), v Karlu (okr. Nová Paka) a Bílém Újezdu (okr. Dobruška). Kritizován byl okres Rychnov nad Kněžnou, že protahuje sestavování seznamů „kulaků“, protože pracovníci soudů trvali na dodržování socialistické zákonnosti, i jde-li o třídního nepřítel, a odmítali vystěhování členů rodin odsouzených. K jakým absurdnostem boj proti „kulakům“ vedl, svědčí případ ze Šonova (okr. Broumov). Bývalý dělník získal v roce 1946 11 ha půdy, v roce 1952 nedostal lístky na cukr a mýdlo jako „kulak“. Když si stěžoval, hradecký KNV to zdůvodnil: „Označení vesnický boháč je otázkou politického dění na vesnici a není možné dělat opravné prostředky.“³⁶⁶ Stížnosti proti přehmatům v postupu proti velkým sedláckům byly šmahem zamítány. Přitom rostlo množství neobdělané půdy v pohraničí i vnitrozemí, tempo mechanizace a růstu JZD neodpovídalo úbytku pracovních sil. Svůj vliv měla i politická likvidace kulactva, která vyvolávala většinou nedůvěru k státním orgánům a celému režimu.

Na konci roku se opět ukládalo družstvům vytlačit „kulaky“ z JZD. Přitom ONV často označoval za „kulaky“ členy družstev, aniž by informoval MNV nebo představenstvo JZD, které většinou hájily velké sedláky, protože v nich viděly nástroj, jak získat do družstva středního rolníka. Tvrdilo se, že velcí rolníci vystupují v družstvu především proti společné živočišné výrobě, což zdůvodňovali velkými finančními náklady a nutností získat zkušenosti z 2. typu.

Dne 25. října 1952 se konalo v Nechanicích přelíčení před státním soudem z Prahy proti bývalým předákům agrární strany v severovýchodních Čechách (František Šaroun z Nechanic, bývalý župní vedoucí, který vystupoval proti JZD a uschoval agrární archiv v kočáře, Adolf Hrubý, Josef Nosek, František Vodička ze Lhoty pod Libčany, kteří se podíleli na nechanických událostech 1947). Byli obviněni ze spojení s bývalým agrárním předákem J. Voženílkem, který odešel do emigrace, ze spiknutí, protože se scházeli pod hlavičkou odboru chovatelů koní, a z neplnění dodávek. Soud byl opět varováním pro všechny velké rolníky v kraji.

Nátlakem na rolníky, aby vstoupili do družstev, bylo nevydání potravinových lístků za nesplnění dodávek, hlavně na cukr a mýdlo, ale to MNV často nedodržovaly. Tlak na dodržování tohoto nařízení mnohdy tvrdě doléhal i na malé rolníky s více dětmi, kde MNV obvykle žádal o výjimku ze sociálních důvodů. To bylo však odmítáno se slovy, že každý držitel půdy od 0,5 ha může vstoupit do JZD, a tím získat nárok na potravinové lístky.

STS a státní statky

Prudký růst JZD zaskočil STS, které nebyly na náhlý vzestup požadavků připraveny a poskytovaly novým družstvům nedostatečnou pomoc. Přitom využití traktorů pro vysokou poruchovost bylo velmi nízké, v kraji za devět měsíců byly traktory využity na 45 % a v polních pracích bylo nasazeno jen 29,3 % traktorů. Velmi slabá byla odborná agrotechnická pomoc, protože chyběli agronomové. To znemožňovalo vybudování agronomické sítě STS. Protože se nedařilo splnit usnesení ke zlepšení práce STS, nestačily STS plnit úkoly, i když na podzim pracovaly prakticky jen pro JZD a jen nepatrně pro soukromé rolníky. Redaktoři Zemědělských novin provedli průzkum v Plzeňském a Hradeckém kraji a podle nich byly hlavní příčinou nesplnění úkolů subjektivní příčiny, především špatná organizace práce a nevyužívání strojů. Ve skutečnosti se už ukázaly hlubší příčiny, zejména nedostatečné vybavení traktory a dalšími stroji, protože jejich výroba byla omezena, ačkoliv velká část starších traktorů se opotřebovala a musela být vyřazena. Investice do mechanizace se oproti roku 1951 dvojnásobně snížily a na mechanizaci bylo určeno jen 19 % investic pro zemědělskou výrobu. Přitom polní práce byly mechanizovány jen na 31 % a nejméně pak v pěstování technických plodin, typických pro zemědělství severovýchodních Čech. Je samozřejmé, že řada chyb byla i v práci STS, např. bleskova KNV ze 17. října 1952 kritizovala STS v Poříčí u Trutnova, která nezajistila podzimní osev, protože většina traktorů vozila uhlí.

V kraji byla na podzim vyhodnocena jako nejlepší STS Jičín, ale celoroční plán jako jediná STS v kraji splnila STS Žamberk na 104,5 % a dosáhla nejlepšího výkonu na jednu traktorovou jednotku – 295 průměrných ha.

I když v roce 1952 došlo k určitému zlepšení ve vybavení STS zemědělskou mechanizací, především pluhů, sečími stroji, obilními kombajny, sazeči a vyorávači brambor, plečkami, prosekávači a vyorávači cukrovky, stroji pro sklizeň lnu, nestačilo to ani kvantitou, ani kvalitou. Část strojů byla dovezena ze Sovětského svazu a plně nevyhovovala našim půdám, např. řepný kombajn SKEM, značná část prací se musela vykonávat ručně, hlavně u technických plodin. Vybavení stanic neodpovídalo rychlému růstu družstev. Např. STS Nová Paka, kde byla ve všech obcích JZD, měla 22 traktorů, z toho jeden pásový, 48 samovazů, žádný kombajn a chybělo závěsné nářadí. Ve stanicích pracovalo 82 zaměstnanců, z toho jen 33 traktoristů a 12 opravářů ve 4 střediscích, ale docházelo k značné fluktuaci pracovníků. Někde naráželo na odpor členů JZD používání kombajnů a pásových traktorů, např. STS Červený Kostelec musela prosazovat orbu pásovými traktory, teprve až po roce uznala JZD její výhody. V kraji splnily STS střední orbu na podzim jen na 54,4 %, hlubokou orbu na 37 %, setí na 57,7 %, vyorávku řepy na 16,2 % a brambor na 11,2 %.

STS se potýkaly s nedostatkem pracovníků, protože každoročně část z nich odcházela na vojnu. V říjnu scházelo v kraji 43 traktoristů, jelikož část pracovníků musela být propuštěna pro špatnou pracovní morálku nebo z politických důvodů. Pro zvládnutí podzimních prací se na potřebu 170 traktoristů podařilo z družstev získat 82, z toho jen 12 pracovalo za PJ, a pro druhou směnu místo 103 jen 67 traktoristů. Citelně chybělo 43 úsekových agronomů, kde se počítalo s jejich získáním z řad vojáků, kteří končili vojenskou službu.

Hodnocení STS kraje za rok 1952 ukázalo jako nejlepší STS Žamberk, jako nejhorší STS Nová Paka, malé výkony byly v STS Červený Kostelec, Dobruška, Chlumeck nad Cidlinou a Rychnov nad Kněžnou. Někde docházelo k značné diferenciaci mezi výkony a mzdami, např. STS Rychnov nad Kněžnou vykazovala průměrnou mzdu opraváře 7149 Kčs, což převyšovalo o 2000 Kčs celokrajný průměr, a přitom výkon stanice byl hluboko pod krajským průměrem. Řada stanic vykazovala neúměrný poměr mezi počtem dělníků a administrativních zaměstnanců, např. STS Červený Kostelec, Nová Paka a Poříčí u Trutnova. Značné rozdíly byly v nákladech na 1 ha, které kolísaly od 586 Kčs v STS Žamberk do 1850 Kčs v STS Nová Paka. Vysoký podíl v práci STS zaujímal doprava nákladů, proto byl pro období žní vydán zákaz dopravní činnosti. Za hlavní příčinu špatných hospodářských výsledků se uváděla značná fluktuace pracovníků, hlavně v podzimním období, nekvalitní kádrové složení pracovníků a jejich nízká kvalifikace. Organizace práce nezajistila plné využití traktorů a strojů, jejich opravy a stálou spolupráci s JZD. Také mzdová politika neodpovídala normám a pracovníci nevěděli, za kolik pracují. Na STS se nepodařilo rozvinout socialistickou soutěž.

Ukazovalo se, že pro zlepšení práce STS bude třeba získat kvalifikované pracovníky nebo je vyškolit, zlepšit spolupráci mezi STS a družstvy, dobudovat střediska a vybavit je, aby se zabránilo fluktuaci, zlepšit politickou práci a rozvinout socialistickou soutěž, zajistit opravy strojů náhradními díly a dát do pořádku odměňování.

V lednu 1953 udělila vláda a předsednictvo Ústřední rady odborů rudé prapory, rovněž i ministerstvo a ÚV odborového svazu. Jako druhý nejlepší traktorista v republice na kolových traktorech byl vyhodnocen Otakar Černošus z STS Žamberk, který na Š-30 dosáhl výkonu 1078 průměrných ha.

Zasedání KV KSČ v druhé polovině října požadovalo, aby se v nových družstvech propagovaly přednosti práce STS, aby se ukazovaly výhody jejich práce, a současně se upozorňovalo, že bez doplnění strojového parku nemohou STS plnit svou úlohu.³⁶⁷

Státní statky se v podzimních pracích dostaly do těžkých obtíží, protože většina statků nebyla schopna všechny práce dokončit. Týkalo se to především hluboké orby, osevu a vyvážení hnoje, což se muselo odrazit v jarních pracích, a neošetřeny zůstaly louky a pastviny. Plány podzimních prací zůstaly na papíře a nepodařilo se plně využít ani příznivého počasí. Nebyla zajištěna sklizeň brambor a cukrovky, protože pomoc brigád začala pozdě, pracovní povinnost se vyhlášovala až po napadnutí sněhu a sklizeň se protáhla až do konce listopadu. Ani na státních statcích se nesetkalo zavádění nových metod s větším ohlasem a také socialistická soutěž byla velmi slabá. Nedostatek pracovníků a jejich špatné složení se projevovaly v malém zájmu o výsledky hospodaření.³⁶⁸ Za jedenáct měsíců vykazovaly státní statky v kraji ztrátu 261 mil. korun,

367 10 let STS, s. 142; Pochodeň, č. 43, 24. 10. 1952; SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20, 1376, 1499, 1375.

368 Na konci listopadu plnily státní statky v kraji orbu na 47 %, osev ozimů na 78 %, sklizeň brambor na 96 %, vyorávku cukrovky na 99 %, odvoz na 81 % a vyvážení hnoje na 52 %. Stavby skotu dosáhly 101,2 % plánu, ale krav jen 92 %, prasat 104 %, prasnic 95,7 % a slepic 96,1 %. Průměrná dojitost od začátku roku činila 6,21 litru, ale v listopadu poklesla na 5,4 litru a dále klesala pro nedostatek krmiv a špatné krmivo (zmrzlý a nečistý řepný chrást), takže byla ohrožena dodávka mléka (vykoupeno 76,5 % úkolu).

což převyšovalo plánované ztráty o 42,26 mil Kčs. Do konce roku se počítalo s růstem ztrát v živočišné výrobě, takže finanční výsledky roku byly velmi nepříznivé. Přitom ani vedení, ani stranické a odborové orgány nehledaly cesty, jak situaci zlepšit.³⁶⁹

Obtíže v pohraničí

Konec roku ukázal, že se opět prohloubily obtíže družstev v pohraničních okresech. V říjnu se rada KNV zabývala situací družstev na Trutnovsku, kde bylo nejvíce JZD vyšších typů, kde dokončení socializace bránily některé obce na Úpícku a kde hlavním argumentem proti založení JZD byly odkazy na špatné výsledky družstev v osídlených obcích. Ani společná živočišná výroba nezlepšovala finanční situaci družstev, protože chyběly stáje, dobytek byl špatně ošetřován, družstva musela nakupovat množství krmiv (chybělo 18 200 q jaderných krmiv a do října vydala JZD za krmiva 5,595 mil. Kčs a počítalo se, že tato částka dosáhne 6 mil. Kčs), což snižovalo hodnotu PJ. Členové družstev si ponechali velké záhumenky, na nichž chovali až 4 kusy skotu, několik prasat, prasnici, mnoho drůbeže, to je odvádělo od společné práce. Hodnotu PJ nedodržel ani jedno JZD, částečný doplatek očekávali ve 4 JZD, v ostatních 18 JZD nebyla kryta ani vyplacená záloha na PJ a byla ohrožena návratnost provozních úvěrů ve výši 5 mil. Kčs. V průběhu roku vznikla nová JZD na Úpícku, ale toto úsilí o nová JZD se odrazilo v malé péči o starší družstva. Nízká odměna vedla k rozkrádání družstevního majetku. Byro OV KSČ projednalo situaci v družstvech v září, ale to už bylo pozdě na zlepšení hospodářských výsledků. V řadě MNV se projevil odpor proti družstvům, MNV odmítaly omezování „kulaků“, že v pohraničí žádní nejsou a že jsou rádi, že mají pracovní síly. Proti roku 1948 poklesly v okrese stavy skotu o 40 % a stavy krav o 90 %. Kde se podařilo zajistit společnou živočišnou výrobu, ukazovaly se lepší výsledky, např. JZD Prosečné a Vlčkovice. Družstva byla zahlcena množstvím půdy po odešlých osídlencích, např. JZD Bernartice mělo 290 ha své půdy a 85 ha přidělené, JZD Žacléř 220 ha vlastní a 230 ha přidělené, JZD Lampertice 240 ha své a 189 ha přidělené. Družstva musela platit vysoké poplatky za brigády a práci STS na přidělené a ladem ležící půdě.

Diskuze v radě KNV trvala čtyři hodiny a ukázala, že podobná situace je v okresech Žamberk, Broumov, Vrchlabí, Rychnov nad Kněžnou a Dvůr Králové, kde nízké PJ nezajišťují životní minimum. Na Broumovsku byla hodnota PJ tak nízká, že rada ONV povolila zálohy na PJ až do výše 92 %, a u všech JZD 3. a 4. typu s výjimkou JZD Meziměstí, Vižňov a Machov konstatovala nenávratnost provozního úvěru ve výši téměř 13 mil. Kčs. Ukazovalo se, že v pohraničí se nahromadilo ohromné množství problémů, že nelze přijmout usnesení, které by mohlo vést k okamžitému zlepšení. Stále jasněji bylo vidět, že nelze zajistit zemědělskou výrobu, jestliže na jednoho družstevníka připadá 20 ha půdy a ještě práce v živočišné výrobě a že nelze za této situace splnit stanovené dodávky, protože např. výnosy brambor se zde pohybovaly mezi 60–72 q/ha. Nedalo se pro vysoké úkoly jít cestou Karlovarska, kde družstva obdělávala jen vlastní

půdu a ostatní nechala ležet ladem. Už na tomto zasedání zazněla myšlenka dosídlení pohraničí, protože útek z usedlostí, zvláště mladých lidí, dosáhl velkých rozměrů a situace mohla být řešena jen celostátně.³⁷⁰

Na Žamberecku se ONV zabýval myšlenkou soustředit osídlence do nížinných částí okresu a půdu v horách přenechat státním statkům, které by získaly pracovní síly přesídlením „kulaků“. Také v časopise *Za socialistické zemědělství* se objevila studie *Rozvoj zemědělství v Orlických horách*, která shrnula výsledky výzkumné zemědělské stanice v Rokytnici v Orlických horách, jež od roku 1947 sledovala výsledky zemědělství v okresech Broumov, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. Studie ukázala nutnost zaměřit se na pěstování lnu, ovesa, brambor, žita a píce pro živočišnou výrobu.

Zima 1952–1953

V listopadu 1952 se v kraji realizovalo usnesení o zemědělské vědě, výzkumu a propagaci, přijaté v polovině září. Byla založena Československá akademie zemědělských věd, která měla zaručit větší pomoc teorie zemědělské praxi. V Hradeckém kraji bylo zřízeno ředitelství šlechtitelských a chovatelských stanic v Chlumci nad Cidlinou (3255 ha), které řídilo 11 výzkumných stanic, z toho 3 šlechtitelské, 3 chovatelské, 4 květinářské a 1 zelinářskou, na nichž se vedly výzkumné práce, a požadovala se jejich úzká spolupráce s JZD. Vedle toho pracovaly v kraji speciální ústavy, a to Výzkumný ústav ovocnářský v Holovousích, Výzkumný ústav pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí a Výzkumný ústav pro chov ovcí v Jedlové, čímž se kraj dostal na první místo v republice počtem výzkumných pracovišť. Usnesení rady KNV požadovalo odstranit z ústavů pracovníky spjaté s agrární stranou, dát do čela dělnické kádry a prosazovat sovětskou zemědělskou vědu.

Také plán propagace na rok 1953 se zaměřil vedle propagace nejlepších pracovníků na prosazování hnízdové výsadby brambor, letnění brambor, jarovizaci, pěstování čumízy, čiroku, křížového setí, koksagyzu, prosa, podzemnice olejné apod., což zdaleka neodpovídalo potřebám rostlinné výroby na velkých plochách, hledání vhodné mechanizace a řízení práce v JZD. Podobně v živočišné výrobě se vedle zásadních záležitostí propagovala řada okrajových věcí. Plán počítal s popularizací družstev, státních statků a STS a socialistického soutěžení.³⁷¹

V zimních měsících probíhalo školení pracovníků ONV a STS o novém rozpisu dodávek na rok 1953. V prosinci byly sestaveny rozpisové komise, na ONV je tvořili plnomocník výkupu, předsedou byl zemědělský referent, dále plánovač zemědělského referátu, zástupci potravinářských podniků a NF, na MNV tajemník MNV, zástupce JZD a soukromých rolníků. Pro JZD 2. až 4. typu plánovala okresní rozpisová komise, pro nižší typy a soukromé rolníky místní rozpisová komise a práce měly být skončeny do 15. února 1953. Opět se objevily rozdíly v orné půdě mezi výsledkem štítkové akce v kraji, jejímž výsledkem bylo 226 800 ha orné půdy, a ministerstvem zemědělství,

370 Tamtéž, k. č. 20; *Za socialistické zemědělství*, 1952, roč. 2, č. 10.

371 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1348.

kteřé plánovalo na plochu 229 000 ha, tj. o 2200 ha větší. Podíl osevních ploch v JZD 2. až 4. typu vzrostl oproti roku 1952 o 28 %, z 13,5 % na 41,5 %. Zvyšovala se plocha obilovin o 1091 ha oproti roku 1952, hlavně žita, ječmene a ovsu, méně pšenice, technických plodin o 379 ha, tj. o 1,5 %, hlavně řepky (o 8,3 %), lnu (17,9 %), nepatrně se snížila cukrovka, méně bylo čekanky, zmenšovala se plocha brambor o 4,4 %, tj. o 1235 ha, ale zvyšovala se dodávka, což ohrožovalo výkrm prasat.

V živočišné výrobě se snižovaly stavy skotu o 6708 kusů, tj. o 2,65 %, což proti skutečnému stavu k 1. prosinci 1952 znamenalo snížení o 10 557 kusů, tj. o 4,2 %. Tím klesalo zatížení skotu na 100 ha zemědělské půdy z 89,1 ks na 88,9 ks. Přitom stavy krav měly vzrůst o 4,1 %, tj. o 5597 kusů, čímž se zvyšoval podíl krav ze skotu na 55,97 % (v 1952 52,4 %), což předpokládalo zvýšení nároků na krmiva. Stavy prasat měly vzrůst o 9,98 %, tj. o 16 827 kusů, ovcí o 37,5 %, tj. o 6233 kusů, vzrůst měly i stavy drůbeže, což všechno kladlo opět nároky na zajištění dostatku krmiv. Zvyšovaly se dodávky masa o 13,2 % a mléka o 3,5 %, průměrná doживost se plánovala v JZD 3. až 4. typu na 2050 l, u JZD nižších typů a soukromých rolníků 1940 l.

Zemědělský referát KNV upozorňoval KV KSČ, ministerstvo zemědělství, vládu a Státní úřad plánovací na značnou disproporci mezi rostlinnou a živočišnou výrobou a na nemožnost zajistit krmivovou základnu. Potřeba krmiv byla kryta na 79,9 %, v jaderných krmivech jen na 69 %, a JZD neměla prostředky na nákup krmiv, ačkoliv hodnotná a levná krmiva musela dodávat, hlavně ječmen, oves, krmné luštěniny a obilí. Dodávky rostlinných a živočišných produktů v roce 1953 se zvyšovaly, ale krmná základna se oproti roku 1952 zhoršovala, protože stoupla plocha technických plodin, stavy zvířat a dodávky zemědělských produktů. Vyšší dodávky krmného obilí z JZD je oslabovaly, protože snižovaly hodnotu PJ, bránily růstu živočišné výroby a podlamovaly chovatelskou práci, protože nebylo ujasněno, jak bude využít chovný dobytek. Tyto připomínky byly zapracovány ve zvláštním memorandu pro uvedené státní orgány.³⁷²

Vedle provedení rozpisu výroby a dodávek na rok 1953 se zimní kampaň zaměřila na řadu dalších úkolů, především realizaci plánu školení funkcionářů a členů JZD, zaměstnanců státních statků a STS, svolání členských schůzí a okresních konferencí JZD, provedení účetních uzávěrek, diskuzi k návrhu vzorových stanov a volby delegátů na I. celostátní sjezd JZD v únoru 1953. Členské schůze měly projednat návrh nových stanov do 9. ledna 1953, pak od 10. do 31. ledna by se konaly okresní konference JZD. Obsahem zimní kampaně bylo i projednání výstavby společných stájí, sestavení celoročního výrobního plánu, očištění družstev od „kulaků“, uzavírání závazků a zajištění socialistické soutěže. V rámci celoročního výrobního plánu se měly upravit osevní plochy podle dodávkových úkolů a MNV měly zpracovat seznam vesnických boháčů v obci.

Největší pozornost se zaměřovala na školení členů JZD, protože zasedání KV KSČ koncem října požadovalo zlepšení přípravy vedoucích funkcionářů JZD. Základní formu masového školení družstevníků představovaly družstevní školy práce, které by vznikly v okresech – vždy pro dvě až tři obce jedno středisko, pokud by to bylo možné,

372 Tamtéž, k. č. 20.

i přímo ve vzorných JZD v období od 15. listopadu do 15. března. Počet posluchačů neměl přesahovat 20 účastníků, hlavní formou výuky se měla stát praxe a jádro přednášejících tvořili učitelé zemědělských škol. Přes značnou propagaci kontrola v říjnu zjistila, že ONV zřídily často pouze jedno středisko v okrese, že na jedno středisko připadl velký počet JZD, např. v okrese Nová Paka 26, Náchod 16 JZD. Průběh ukazoval, že v družstevních školách práce je málo posluchačů, odhadovalo se, že jde asi o 10% členů JZD, v celém kraji bylo v listopadu 56 středisek, velmi málo v okrese Nová Paka, Trutnov a Vrchlabí, ačkoliv Nová Paka a Vrchlabí byly okresy se 100% JZD, nebyla dodržována doba čtyř hodin výuky, v okrese Vrchlabí se zúčastnilo školení jen několik funkcionářů, na Žamberecku se průměrná účast pohybovala kolem 9 až 10 lidí, protože prý ostatní odmítli účast, aby nemuseli být funkcionáři JZD. Zde pionýři a svazáci přesvědčovali rodiče, aby se zúčastnili školení, část odmítala účast pro stáří. Na Vrchlabsku poklesla účast na 8% družstevníků. Málo bylo praktické výuky, zčásti i proto, že zatím skutečné velkovýroby bylo v družstvech jen málo. V okrese Rychnov nad Kněžnou vznikl poradní sbor z řad pracovníků zemědělského referátu ONV, zemědělské školy a Výzkumného ústavu pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí.

Podobná situace byla v kurzech při mistrovských zemědělských školách pro členy JZD a zaměstnance státních statků a STS v délce 2 až 10 měsíců. Nepodařilo se je naplnit a hlavním argumentem byl nedostatek pracovních sil v družstvech, státních statcích a STS. Jen o málo lépe pracovaly závodní školy práce na státních statcích a střediscích STS.

Závěr roku měl přinést připomínky členů družstev i ostatních rolníků k návrhu nových stanov, aby mohly být shrnuty do 9. ledna, a vytvořit tak konkrétní podklady k jednání sjezdu JZD v únoru. Průběh členských schůzí JZD i schůzí v obcích přinesl jen málo připomínek, diskuze k návrhu nových stanov téměř neproběhla, stanovy byly prakticky jen na schůzi přečteny. Velmi špatné výsledky měly schůze v okresech Broumov, Dobruška, Nová Paka a Vrchlabí. Na Broumovsku četli návrh stanov pracovníci zemědělského referátu ONV, z 23 JZD v 6 JZD nebyla žádná připomínka, v obcích bez JZD nebyla diskuze, rolníci se prý báli, když byl přítomen příslušník SNB. Málo se diskuzi věnovaly vesnické noviny. Nejvíce připomínek bylo v JZD Vernéřovice a Vižnov, kde vzorové normy považovali za velmi tvrdé, a nebyla záruka, zda budou přes schválení dodržovány. Předseda JZD Vižnov prohlásil na členské schůzi: „Ani židé nás tak nedřeli jako naše vláda.“³⁷³ Projednání vzorových stanov nesplnilo očekávání, spíše přineslo kritiku nedostatků než jejich výklad a souhlas s nimi.

Hlavní připomínky se týkaly možnosti dědiců vystoupit z JZD, osídlenci se zajímali, zda budou i jako členové JZD platit za půdu, část družstevníků nesouhlasila s výměrou záhumenku 0,5 ha, protože na něm nelze uživit krávu, odmítalo se vyplácení 15% za vloženou půdu, ale žádali, aby se dávaly do nedělitelného fondu, protože prý i při malém počtu odpracovaných PJ by velcí získali příjem. Málo diskuzních příspěvků se týkalo vlastních problémů družstva a spíše šlo o majetkové problémy, např. co dostanou děti zaměstnané mimo JZD po smrti družstevníka, nesouhlasili s přidělením půdy na okraji katastru při vystoupení z družstva, s vylučováním členů z JZD

a požadovali okamžitě mateřskou dovolenou pro členky JZD. Více připomínek bylo ze zemědělských škol, ale ty většinou vyjadřovaly souhlas s navrženými stanovami.³⁷⁴

Protože se v celém národním hospodářství objevila řada obtíží, sešla se 16.–18. prosince 1952 Celostátní konference strany, na které vystoupil K. Gottwald. Upozornil na řadu hospodářských problémů a zabýval se zaostáváním zemědělské výroby za průmyslem. I když za hlavní příčinu byl označen nedostatek disciplíny, a proto byly přijaty nové stanovy strany, ukázal referát a celé jednání i některé objektivní příčiny obtíží zemědělské výroby, a to pod vlivem jednání XIX. sjezdu KSSS, které se zaměřilo na analýzu příčin zaostávání sovětského zemědělství. K. Gottwald hodnotil rychlý vzestup JZD v roce 1952 i některé úspěchy v rostlinné a živočišné výrobě, ale konstatoval, že „úroveň zemědělské výroby nestačí“, řekl, že v pohraničí leží půda ladem, ale „výmluvy na nedostatek pracovních sil v pohraničí nemohou být uznávány“, a požadoval zvýšit výnosy a užitkovost. Nástrojem k tomu měly být vzorové stanovy. Současně se zabýval stavem mechanizace zemědělských prací, která nestačila ani rozsahem, ani kvalitou, ani strojním parkem. Přitom se stávala hlavním činitelem pro upevnění JZD a jejich rozšíření, což referát vyjádřil slovy: „kolektivizace plus mechanizace plus elektrifikace – toť socialismus na vesnici“. Proto konference uložila ministerstvu zemědělství vypracovat dlouhodobý plán mechanizace zemědělské výroby. Referát kritizoval nedostatek krmiv, i když zde jen apeloval na lepší agrotechniku, skladování a hospodaření s krmivem a vyzdvihl úlohu nových stanov a nového výkupního systému.

V převážně připravené diskusi vystupovali delegáti především proti škůdcovské činnosti „kulaků“, příčiny neúspěchu se hledaly v činnosti třídního nepřítele, např. Šlinga a Švermové, ale zazněly příspěvky o nízké úrovni řídicí práce, disproporcích mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, malé rentabilitě zemědělské výroby v pohraničí, která potřebuje pomoc ústředních orgánů, nutnosti zvýšení mechanizace, upevnování a pomoci JZD, tvrdosti zásobovacích opatření vůči rolníkům. Za Hradecký kraj vystoupil J. Prokop, předseda KNV, který ukázal úspěchy kolektivizace v kraji v druhé polovině roku, obtíže zemědělské výroby v podzimních pracích a nutnost zlepšení úrovně řídicí práce v družstvech a zlepšení práce STS.³⁷⁵ Materiály celostátní konference jen v malé míře ovlivnily průběh diskuze na vesnicích a jednání konferencí JZD.

Rok 1952 byl označován jako „rok přelomu“, jako „rychlý krok od malovýroby k velkovýrobě“, protože JZD byla ustavena v 60 % obcí, obhospodařovala 30 % zemědělské půdy a členská základna dosáhla čtvrt milionu členů. Hlavní příčinou bylo umělé urychlování kolektivizace, především docházelo k porušování zásady dobrovolnosti vstupu do JZD, a výsledkem byl vznik politicky i hospodářsky slabých družstev. Jednou z příčin byla nízká úroveň pracovníků lidové správy, kteří bezprostředně řídili zemědělskou výrobu, a administrativní a ekonomický tlak, který byl vyvíjen ze strany stranických a státních orgánů. Druhá polovina roku 1952 byla jednoznačně zaměřena na zakládání nových družstev a téměř žádná pozornost se nevěnovala upevnování

374 Tamtéž, k. č. 20, 1348, 1378; Pochodeň, č. 44, 31. 10. 1952; Pochodeň, č. 1, 3. 1. 1953; č. 2, 9. 1. 1953.

375 Celostátní konference KSČ v Praze 16. 12. 1952, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

stávajících JZD, což znemožnilo působit na rolníky nejúčinnější metodou, tj. příkladem dobrých družstev.

Disproporci mezi průmyslem a zemědělstvím prohlubovalo celkové podcenění zemědělství v národním hospodářství, především v oblasti investic, které neodpovídaly potřebám společné výroby. Materiálně technická základna nestačila nahradit malovýrobní kapacity, vybavení STS nestačilo krýt všechny polní práce, zvláště u technických plodin, STS si musely samy vyrábět agregáty nebo upravovat dovezené stroje a vyráběné traktory a mlátičky neodpovídaly potřebám velkovýroby. I když rostly adaptace a novostavby pro živočišnou výrobu, byly prakticky bez technologického vybavení. Pokračoval trvalý odliv pracovních sil a pomoc brigádami nestačila nahradit stále pracovníky. Investice do půdy, na zkvalitnění základního stáda, na hnojiva, mechanizaci, byly nedostatečné, což brzdilo růst zemědělské výroby.

Nebyl vytvořen vyhovující systém materiální zainteresovanosti rolníků a JZD na zvyšování výroby, spíše se stále zhoršoval. Vysoké dodávky za poměrně nízké ceny a odkazování vesnice na volný trh, ačkoliv nákup za vyšší cenu byl velmi nízký, oslabovalo důvěru rolníků k státu. Zvyšování podílu výkupu na produkci vedlo k administrativnímu vymáhání povinných dávek bez ohledu na potřeby zemědělských podniků. Podcenění soukromého sektoru, porušení hmotné zainteresovanosti rolníků na zvyšování výroby, tlak na vstup do družstev vedly ke ztrátě důvěry rolníků k politice KSČ, jež v nich už nevidí spojence dělnické třídy, kteří se mohou podílet na vládě. Stále více se uplatňoval názor, že rolníci tvoří reakční složku společnosti, která musí být vedena a nemůže se plně podílet na řízení svých záležitostí. Rolníci se měnili na pracovní síly ve zkollektivizované zemědělské výrobě.

V družstvech se projevila řada politických a hospodářských obtíží, které vedle uvedených příčin vyplývaly z malé zkušenosti funkcionářů družstev. Obtíže se pak odrážely v malém zájmu družstevníků o společné hospodaření. Většina družstev dosahovala slabých hospodářských výsledků, členové věnovali pozornost především záhumenkovému hospodářství, protože ze společné práce získávali nedostatečné příjmy. Vysoká hodnota PJ nebyla dodržena, protože plány výroby byly nadsazovány a zvláště živočišná výroba nepřinášela očekávané zisky.

V Hradeckém kraji byl růst JZD a HTÚP velmi prudký, vždyť za léta 1950 a 1951 bylo v kraji provedeno 134 HTÚP a za rok 1952 dalších 395, celkem v 529 obcích, tj. v 61% obcích kraje. Jen v 338 obcích nebylo JZD nebo HTÚP, ale statistika byla značně nepřesná. Ve třech okresech byla JZD v každé obci (Jičín, Nová Paka, Vrchlabí), v okrese Hořice byla jedna obec bez JZD a v okrese Trutnov pět obcí, značně postoupila kolektivizace na Náchodsku a Hradecku. V ostatních okresech zakládání družstev v posledních měsících vázlo, i když ještě na počátku listopadu počítal KNV s dokončením socializace v okresech Hořice, Dvůr Králové, Náchod a Trutnov, v okresech Broumov, Hradec Králové, Žamberk s dosažením 70% JZD s HTÚP, na Jaroměřsku v 50% obcí a Dobrušsku a Rychnovsku v 40% obcí. Nejméně JZD a HTÚP bylo v okrese Nový Bydžov, kde měly být provedeny kádrové změny, aby došlo k obratu v zakládání JZD. Vedle pohraničních okresů, kde se nepodařilo splnit celoroční výrobní plány a dodržet výši PJ, i na Hradecku a v dalších okresech byla většina družstev hospodářsky velmi slabých, protože nebylo zajištěno organizační uspořádání družstev, nebyla

provedena často ani volba funkcionářů, nebyly přijaty provozní řády, oddalovalo se rozorání mezí, adaptace a společné ustájení. Nepodařilo se sklídit část úrody, protože veškerá organizace prací v nových JZD spočívala na jednom nebo dvou pracovnících, kterým často scházely potřebné zemědělské znalosti.

Rok 1952 byl později označen „černým rokem“ pro řepařství a cukrovarnictví, protože hrubým narušováním agrotechnických lhůt při osevu, ošetření i sklizení ze zasněžených ploch vznikly ohromné ztráty, např. na Jaroměřsku šlo o 53 390 q cukrovky, v kraji nebylo dodáno 614 250 q řepy, což při 15% cukernatosti představovalo 9 217 800 kg cukru.³⁷⁶ Neskližení okopanin prohloubilo nedostatek krmiv, nebyly dodrženy stavy prasat a ministerstvo zemědělství muselo organizovat přesuny selat do krajů Jihlava a Liberec.

Přesto KV KSČ požadoval pokračovat v dalším zakládání nových JZD, i když do popředí se stavěl úkol upevnit nová JZD na základě stanov a zvolením funkcionářů. Ke zlepšení práce měly přispět družstevní školy práce, které však tento úkol nesplnily. Urychlení HTÚP bránily technické problémy, neboť 40 trojek techniků nestačilo zvládnout včas práce spojené s HTÚP, protože zůstala řada nevyřešených problémů přímo v obcích. Při obdělání veškeré půdy se počítalo s prací STS, které však tento úkol nebyly schopny plnit, a často nová JZD ani neměla o jejich práci zájem, např. na Novopacku. Také tlak na společné ustájení v nových JZD narážel na odpor členů, ať pro obavy z malých příjmů, nebo z obavy zadlužení. V rostlinné výrobě se východisko vidělo v uplatňování sovětských metod, ale ty se podařilo prosadit převážně v malé míře na státních statcích bez většího efektu. K nespokojenosti vesnice v kraji přispěla skutečnost, že 36 000 rolníků a členů JZD nemělo dostat v roce 1953 šatenky a potravinové lístky pro nesplnění dodávek. To vyvolávalo nespokojenost, protože lístky nedostali nejen velcí sedláci a jejich děti do 18 let, ale často se do seznamu „kulaků“ dostali i střední rolníci.³⁷⁷

První měsíce roku 1953

Začátek roku 1953 ukazoval, že v orientaci na hromadnou kolektivizaci se nebude nic měnit, i když se požadovalo zlepšení úrovně zemědělské výroby, hlavně zvyšování hektarových výnosů, užitekivosti hospodářských zvířat, zavádění trávoplných osevních postupů, využívání hnojiv, zvýšení mechanizace apod., jak to vyjadřoval dopis K. Gottwalda účastníkům slavnostního zahájení činnosti Československé akademie zemědělských věd v lednu 1953.³⁷⁸ Základním článkem v oblasti zemědělství se měla stát JZD, která však musí prosperovat, aby získala malé a střední rolníky a vyřešila „obilní a zásobovací problémy a výrobnost v zemědělství“.³⁷⁹

376 Pochodeň, č. 81, 23. 10. 1953.

377 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 2, 20; Zasedání KV KSČ 28. 12. 1952, Pochodeň, č. 1, 3. 1. 1953; Za socialistické zemědělství, 1952, č. 12; Kárník, František, Československé zemědělství v letech 1949–1953, Praha 1959.

378 Gottwald, K., O rolnické otázce, s. 247.

379 Tamtéž, s. 247, 251–252.

Počátkem ledna 1953 vyšly pokyny organizačního sekretariátu ÚV KSČ k provádění usnesení celostátní konference strany, v nichž se zdůrazňovalo další zakládání JZD, jejich vnitřní upevnění a zlepšení práce STS. V témže duchu vyznělo jednání KV KSČ na samém konci prosince 1952, kde se ukládalo odstranit nedostatky v STS, urychlit adaptace a novostavby pro společnou živočišnou výrobu a kritizovalo se nevyužívání sovětských zkušeností. O snaze prosadit kolektivizaci za každou cenu svědčilo jednání byra KV KSČ v únoru, které kritizovalo pomalé zakládání družstev na Novobydžovsku, a vesnické noviny okresu napsaly: „S tím zemědělcem, který ještě dnes zatvrzele odmítá JZD jako řešení správné a zemědělcům vyhovující, se na našem okrese v těchto dnech a týdnech přít nebudeme. Z toho důvodu, že na to není čas [...] na nějaké vyvracení dávno zodpovězených námitek dnes není čas.“³⁸⁰ Ve stejném duchu vyznělo i usnesení KV KSČ z února, které se zabývalo přípravou jarních prací.

K vyjasnění stavu jednotlivých zemědělských družstev mělo přispět vyhodnocení jejich celoroční práce v souvislosti s přípravou celoročních výrobních plánů, které probíhalo v měsíci lednu a mělo skončit k 1. únoru. JZD 3. a 4. typu dostala za úkol poprvé zpracovat výkaz o činnosti, aby se ukázaly výsledky celoročního hospodaření.

V lednu se v okresech konaly okresní konference JZD, které jednaly o zlepšení práce družstev, vyhlašovaly závazky k 1. máji a zvolily delegáty na první celostátní sjezd JZD v únoru. Konference však tyto úkoly zcela nesplnily, spíše jen hodnotily růst družstev a jinak se jen málo zabývaly konkrétní situací v nich a jejím řešením.

Rozhodující slovo k další cestě vesnice přinesl první celostátní sjezd JZD, který se sešel v Praze 14. a 15. února 1953. Jeho hlavní úkoly shrnul K. Gottwald v dopise tomuto sjezdu, který kladně hodnotil růst JZD, rozorání mezi a fakt, že v 41% obcí byla JZD 3. a 4. typu, což vytvářelo základnu pro společnou rostlinnou a živočišnou výrobu a vyšší produktivitu práce. Vzorové stanovy se měly stát cestou zlepšení organizace práce a odměňování, za další nutnou podmínku označil dopis zvýšení kvalifikace pracovníků družstev, požadoval docenění žen v družstvech a péči o rolnickou mládež. Odmítal přezíravý poměr k soukromě hospodařícím rolníkům, kteří se měli získávat na základě jejich vlastních zkušeností s výhodami družstevní práce. Hlavní článek materiální a odborné pomoci družstvům viděl dopis „pomoc prostřednictvím strojních a traktorových stanic“.

Projev předsedy vlády Antonína Zápotockého označil současnou etapu budování družstev za „začátek cesty“, protože mnoho rolníků stálo mimo JZD a „ne málo družstev [...] nehospodáří dobře, nejsou vzorem, neukazují hmatatelně a v praxi výhody a přednosti společného družstevního hospodaření“.³⁸¹ Současným úkolem zůstávalo zatlačení vlivu vesnických boháčů, podpora dobrých družstev a zavedení pořádku do celé činnosti družstev. Ministr zemědělství J. Nepomucký zhodnotil vývoj a současný stav socializace vesnice, kde Hradecký kraj nebyl jmenován ani jako nejlepší, ani mezi opoždujícími se kraji. Za hlavní příčinu rozvoje družstev v roce 1952 označil „nekompromisní boj proti vesnickému boháči“. Hradecký kraj měl nejméně zemědělských usedlostí (9,5%) v celkovém počtu zemědělských závodů v JZD 3. a 4. typu a spolu s krajem Olomouc měl nejméně půdy v JZD 3. a 4. typu (15,5% zemědělské půdy a 15,4% orné půdy). Ministr

380 Pochodeň, č. 9, 13. 2. 1953.

381 První celostátní sjezd JZD, Praha 1953, Rudé právo, 16. 2. 1953, s. 1.

zemědělství se zabýval podílem JZD na rostlinné a živočišné výrobě a úkoly STS. Vysvětlil podstatu nového systému výkupu a navrhl usnesení v šesti bodech: 1) řádně obdělávat půdu, aby byl dostatek zemědělských plodin pro státní dodávku, výživu a výkrm; 2) rozvíjet společnou živočišnou výrobu; 3) stanovit a dodržovat správné pracovní normy; 4) zvyšovat odborné znalosti a dodržovat agrotechnické zásady; 5) upevnit a zkvalitnit vedení družstev; 6) dále získávat malé a střední rolníky do družstev, zakládat nová družstva a vést boj proti boháčům. Usnesení bylo doplněno o sedmý bod, který požadoval vyzvedat na vedoucí místa ženy a získávat mládež. Sjezd schválil vzorové Stanovy JZD, aby se zajistilo hospodářsko-organizační a politické upevnění družstev. Stanovy byly pak schváleny vládou 17. února 1953. Schválení stanov JZD znamenalo definitivní kodifikaci JZD jako československého socialistického zemědělského výrobního družstva, v němž bylo využito i sovětských zkušeností.³⁸²

V diskuzi vystoupil předseda JZD Hoříčky z okresu Náchod, který seznámil se stavem družstva a kritizoval nekompletnost dodávaných zemědělských strojů. Karel Mikula, předseda JZD Vlčkovice na Žamberecku, výsledky družstva dokazoval, že i v horských podmínkách je možné vybudovat na základě společné živočišné výroby dobré družstvo, a podobně hovořil družstevník Brádle z JZD Rudník.³⁸³

KV KSČ se 21. února zabýval otázkami socializace vesnice a za hlavní úkol stanovil uvést Stanovy do života ve všech družstvech kraje. Referát požadoval, aby řízení družstev bylo skutečně konkrétní, a byla odmítnuta teorie, aby se rolníci učili nejprve společně hospodařit v JZD 2. typu a pak teprve přecházeli na 3. typ.³⁸⁴

Stav rostlinné a živočišné výroby

Pro rozvoj rostlinné výroby bylo nutno v co nejkratší době dokončit podzimní práce, především hlubokou orbu na 45 000 ha a osev na 13 000 ha, a dát do pořádku evidenci půdy, protože s prováděním velkého množství HTÚP došlo k řadě přesunů a úbytku půdy. V okrese Hradec Králové nebylo doseto 1862 ha pšenice a žita, Rychnov nad Kněžnou 1334 ha, Dobruška 1007 ha, Trutnov 456 ha, v okrese Jičín zbývalo provést hlubokou orbu na 7768 ha, Nová Paka 3118 ha, Nový Bydžov 3968 ha, Dvůr Králové 2486 ha, Vrchlabí 1579 ha. Na Rychnovsku se pokusili orat již v lednu, STS v celém kraji pak koncem února a začátkem března. V únoru bylo uloženo STS, aby provedly sanaci luk a pastvin na výměře 1283 ha rozmetáním kainitu proti strongylóze. Na Žamberecku se ukázal nedostatek seťového obilí, v JZD Těchonín zmrzlo 80 q uskladněných brambor, pro sadbu se sháněly brambory od občanů, ze školních a závodních kuchyní a družstvo nedokončilo podzimní práce, protože mu byly vykoupeny těžké traktory pro STS. JZD a státní statky si měly v roce 1953 vypěstovat seťové obilí a v každém okrese byla určena okresní semenářská hospodářství, např. Broumov – JZD Meziměstí a JZD Vižňov, Hradec Králové – JZD Stěžery a JZD Svinary, Jaroměř – JZD Heřmanice a JZD Lužany, Nový Bydžov – JZD Červeněves a JZD Hrobčany, Žamberk – JZD Kunvald a JZD Mistrovice atd. Hlavně v pohraničních okresech se to ovšem nespínilo.

382 Srov. Suchánek, Jaroslav, Vznik koncepce JZD, studie ČSAV, č. 12, Praha 1972.

383 První celostátní sjezd JZD, Praha 1953, s. 1.

384 Pochodeň, č. 12, 24. 2. 1953.

Výhled živočišné výroby na první čtvrtletí vycházel ze snížení počtu skotu o 10 000 kusů oproti roku 1952, ale i tak splnění záviselo od získání dostatku krmiv. Ministerstvo zemědělství proto stanovilo dodávku hovězího masa na první čtvrtletí ve výši jedné třetiny celoročního úkolu. Nejsložitějším úkolem bylo splnění zvýšeného stavu krav o 5600 kusů, což by vyžadovalo připustit více jalovic, aby úkol mohl být splněn. U vepřů se zdály úkoly splnitelné.

Zlepšení živočišné výroby se očekávalo od společného ustájení, budování silážních jam, zvýšení výroby krmiv v JZD vyšších typů, ustavení stálých pracovních skupin v živočišné výrobě (alespoň na dva roky), zavedení odměny za vyšší přírůstky a užítkovost, posílení plemenářství, převedení krav s kontrolou užítkovosti od „kulaků“ do družstev a zvýšení kontroly z nynějších 6777 krav na 10 000 dojnic, doplnění počtu

Tabulka 26: Plán a plnění stavů hospodářských zvířat v 1. čtvrtletí 1953

Okresy		nížinné	pod-horské	horské	celkem
Skot plán k 31. 3.		18 551	4219	15 768	38 538
Celkem kusů – stav k 31. 3.		14 799	3840	13 890	32 529
%		79,7	91	88	84,4
Z toho krávy	plán	9175	2142	7618	18 935
	stav	7504	1892	6168	15 564
	%	81,7	88,3	80,9	82,1
Vepři celkem	plán	13 669	3032	10 015	26 716
	stav	11 291	2600	8519	22 410
	%	82,6	85,7	85	83,8
Z toho prasnic	plán	1707	434	1086	3227
	stav	1446	422	1105	2973
	%	84,7	97,2	101,7	92,1

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1269.

Tabulka 27: Plnění dodávek k 31. 3. 1953

Okresy		nížinné	Pod-horské	horské	celkem
Mléko	plán	1 871 938	678 274	1 743 657	4 293 869
	plnění	1 823 738	594 649	1 669 021	4 087 408
	%	97,4	87,6	95,7	95,1
Hovězí maso	plán	4585	1317	3871	9773
	plnění	4567	1326	3191	9084
	%	99,7	100,6	82,4	92,9
Vepřové maso	plán	1674	588	2020	4282
	plnění	1791	427	1291	3509
	%	106,9	72,6	63,9	81,9
Vejce	plán	431 201	179 360	472 165	1 082 726
	plnění	599 749	181 663	364 434	1 145 851
	%	139	101,2	77,1	105,8

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1269.

zootechniků a zavádění nových metod (metoda P. A. Malininové ve 30 JZD,³⁸⁵ Štejmanovy boudy³⁸⁶ ve 40 JZD v 1. čtvrtletí).

Nejlépe plnily své úkoly nížinné okresy, např. Hradec Králové nad 100%, nejhůře Jaroměř – jen na 90% dodávek mléka a 50% hovězího masa, z podhorských okresů byl nejlepší Rychnov nad Kněžnou, který dlužil jen 13% mléka, ve všem byl nad plánem okres Dvůr Králové. Z horských okresů bylo na prvním místě Vrchlabí, které přeplnilo mléko, ostatní produkty splnilo na 80% úkolu, nejslabší byl Žamberk, který neplnil žádný úkol, JZD zde odmítala úkoly v živočišné výrobě jako nesplnitelné, i když jejich výše byla stanovena na 75% dodávek soukromých rolníků. Důvodem byly nedoplněné stavy dobytka, úkoly na přidělenou neobdělanou půdu, do stavu krav chybělo 1100 dojnic, u prasat se rozšířila epidemie obrny. V nížinných okresech byly stavy dobytka nižší než v horských okresech, ačkoliv zatížení dodávkami na 100 ha bylo o mnoho vyšší.

Hradecký kraj dostal vysoké úkoly v živočišné výrobě, na 1 ha předstihla výrobnost jiné kraje, u mléka zaujal první místo v republice, i když se dodávky mléka řadu let neplnily. Dodávku masa zkreslovaly přesuny užitkového dobytka do jiných krajů, ačkoliv celková výše dodávky masa se nesnižovala. Výživu prasat nepříznivě ovlivňovala nedostatečná výše zpětných dodávek odstředěného mléka, protože velké množství mléka se vyváželo do Prahy, Liberce, Olomouce a Ústí nad Labem. Totéž platilo o řízcích z cukrovky. Hlavní příčinou však byla disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou a špatná výživa vedla k znehodnocování chovného materiálu, prodlužování doby výkrmu, zhoršování zdravotního stavu a snižovala se hodnota PJ. Kraj usiloval o zvýšení ploch pícnin, nezvyšování stavů krav a prasat, aby se dosahovalo vyšší užitkovosti, s čímž byl v protikladu tzv. mobilizační plán, který usiloval jen o kvantitu a podlamoval důvěru v plánování.

Zkušenosti z předchozích zimních období vedly ke zvýšené péči krajských orgánů o zajištění dostatku krmiv. Už na konci roku 1952 se ukazovalo, že krmné bilance zpracované zemědělskými referáty ONV byly vypracovány nezodpovědně jen na základě odhadů, a nová prověrka ukázala značný nedostatek krmiv.³⁸⁷ V podstatě byl jen dostatek slámy a siláže. Proto se přepracovaly krmné plány, seno se nahrazovalo droždžovanou slámou. Chybělo 300 vagonů řepných řízků, které byly dodány do Libereckého a Pardubického kraje, melasu dostala JZD na ochucování slámy, ministerstvo zemědělství snížilo podstatně příděl odstředěného mléka a podmáslí na první čtvrtletí 1953. Příděly krmiv dostávaly okresy, kde byla ohrožena živočišná výroba, především JZD. Krmiva byla vyčerpána i pro znemožnění pastvy na podzim pro stálé deště a pro zkrmení množství sena, aby JZD splnila dodávky a dostala potravinové lístky, šatenky a povolení domácích porážek, např. v okrese Dvůr Králové JZD Kohoutov,

385 Metoda P. A. Malininové se věnuje chovu vysoce užitkového skotu za účelem zvýšení produkce mléka.

386 Štejmanovy boudy konstruované dle sovětského chovatele byly určeny pro studený odchov telat.

387 U sena bylo u státních statků zajištěno 54% potřeby, u JZD 57%, u soukromého sektoru 51%, u slámy 79%, 107% a 101%, u okopanin 47%, 47% a 67%, u siláže 67%, 62% a 135%. U ovsa příděl kryl asi 85% potřeby, u ostatních zrnin 30% a u dalších jadrných krmiv asi 15%.

Borovnička, Horní Brusnice.³⁸⁸ Konec ledna signalizoval, že v řadě obcí, JZD a státních statcích není zajištěna ani záchovná dávka, že hrozí podvýživa dobytka a že je ohrožena užitkovost. Vedle horských JZD se zhoršila situace i v podhorských okresech. Kraj žádal ministerstvo zemědělství o zvýšení přidělu jadrných krmiv, a to o 3000 q zrnin a 5000 q mlýnských krmiv. V únoru zakázal KNV okresům stlaní pšeničnou slámou a nařídil využít ji jen ke krmení, část vykoupit pro JZD a státní statky, což uložil okamžitě projednat radám ONV.

V únoru 1953 bylo v novostavbách ustájeno 3630 krav (1952 1250 kusů) a v adaptacích 10 750 kusů (1952 5150 kusů), u prasat v novostavbách 2000 kusů (1952 1050 kusů) a v adaptacích 16 000 kusů (1952 7300 kusů). Počet inseminačních stanic v okresech dosáhl 19 a 6 hlavních stanic chovalo plemenné býky.

Koncem ledna požadoval Státní úřad plánovací, aby okresy zpracovaly perspektivní plán zemědělské výroby do roku 1960, jehož cílem bylo dosažení co největší nezávislosti na dodávkách potravin a surovin z kapitalistických států. V zemědělství šlo o rozšíření plochy orné půdy, aby se zvýšila produkce obilovin, technických plodin a zeleniny, živočišných produktů, o rozvoj investiční výstavby, mechanizace, ale měly se udržet stavy koní. Cílem mělo být sladění rostlinné a živočišné výroby. Přitom v tomto období bylo velmi nesnadné tento úkol splnit, protože všechny síly na zemědělském úseku se soustředily na dokončení socializace a výhled pro další období nebyl zatím zpracován, pouze v pohraničních okresech byly určité výhledy, ale šlo spíše o rozbor nedostatků než zásadní změnu hospodaření.

Rada KNV se zabývala výhledovým plánem zemědělské výroby na léta 1954–1960 na počátku března. Plánovalo se rozšíření orné půdy z 228 300 ha v roce 1952 na 231 000 ha v roce 1960, snižovala se plocha zrnin, především chlebového obilí ze 49,2% orné půdy na 45,5% orné půdy, u technických plodin z 12,6% v roce 1952 na 12% orné půdy v roce 1960, hlavně cukrovky (z 8% na 7,3% orné půdy). Rostly plochy ozimé řepky a brambor (z 13,7% na 14,2% orné půdy) a píce z 19,2% na 22,7% orné půdy. Od roku 1956 pro překonání nevyrovnané bonity půdy po HTÚP se mělo dosahovat vyšších hektarových výnosů.

V živočišné výrobě šlo o snížení stavu skotu z 87,5 ks na 100 ha zemědělské půdy v roce 1952 na 82 ks v roce 1960, ale počet krav by stoupl z 51% na 57%. Stavy prasat by zůstaly v podstatě na úrovni roku 1953, tj. 98,7 ks na 100 ha orné půdy, zato podstatně by stouply stavy ovcí z 8,1 ks na 100 ha zemědělské půdy na 22,3 ks, jen mírně by klesly stavy koní, tj. z 8,1 ks na 100 ha zemědělské půdy na 7,4 ks. Rovněž se počítalo s růstem stavu drůbeže, dojivosti (z 1614 l na 2250 l), se snížením produkce hovězího masa a zvýšením výroby vepřového masa. Plán počítal s přísunem krmiv, protože velkovýkrmna Gigant ve Smiřicích spotřebovala ohromné množství krmiv.

388 Protokoly o výsledcích nové prověrky byly v lednu předány MNV, JZD, SNB a ONV, aby konaly kontrolu dodržování přijatých opatření a krmných plánů. Největší nedostatky se objevily na Náchodsku, kde v 12 JZD stačila zásoba krmiv do konce února, na Trutnovsku, kde 7 JZD v lednu nemělo skoro žádné seno ani slámu, a na Vrchlabsku. Zásoby krmiv pro přesun v kraji tvořilo jen 87 vagonů slámy a 68 vagonů sena, proto kraj žádal ministerstvo zemědělství o uvolnění zásob sena a slámy z let 1949, 1950 a 1951, které však byly značně zničené (přes 50 000 q sena a 12 000 q slámy).

Osevní plochy soukromých rolníků a JZD 1. a 2. typu by poklesly z 187 463 ha v roce 1952 na 11 262 ha v roce 1960. Také společné ustájení by získalo novostavby pro 10 000 kusů krav, což by vedlo ke zrušení nevyhovujících adaptací, novostavby pro 10 000 kusů prasat a pro veškerou drůbež.

V diskuzi se objevily názory, že ministerstvo zemědělství plán odmítne, protože je málo mobilizační, a že plán nebere v úvahu značný nedostatek pracovních sil v zemědělství kraje.³⁸⁹

Růst obtíží uvnitř JZD a při jejich dalším zřizování

V JZD byla hlavní pozornost v prvních měsících roku 1953 věnována vypracování celoročního výrobního plánu (CVP), i když tato práce byla narušována přípravou okresních konferencí JZD a celostátního sjezdu JZD. Nejprve se CVP zpracovaly ve 180 JZD 3. a 4. typu (163 starých JZD a 17 nových JZD) a 170 JZD plány dokončilo. Přestože školení o CVP probíhalo od listopadu 1952, bylo vlastní zpracování zdrženo pozdním roze-psáním výrobních úkolů (až v únoru) a pozdním určením dodávkových úkolů od plno-mocníků ministerstva výkupu, např. v okresech Broumov a Trutnov až v polovině dubna. Kvalita plánů byla lepší než dříve, až na okres Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Dvůr Králové, a stanovené úkoly byly dodrženy, ale na okrese Vrchlabí několik JZD (Horní Lánov, Hostinné, Vrchlabí) odmítlo stanovenou dodávku mléka. Jen formálně byly v JZD vyšších typů ustaveny pracovní skupiny.

Plány počítaly se zavedením pracovních norem, hlavně v rostlinné výrobě, ale v horských okresech byly změkčeny u potažních prací, v nížinných okresech u jednocení cukrovky pro značné zaplevelení. Hlavní příčinou změkčení byl nedostatek pracovních sil a takto je JZD chtěla získat. JZD zasela 2576 ha pšenice, 2670 ha ječmene a 4813 ha ovsa křížově a úzkořádkově, ale odmítala hnízdovou výsadbu brambor a proseničké hnutí u cukrovky. Stejně tak v živočišné výrobě metodu Malininové přijalo jen 23 JZD. V horských okresech a na Královédvorskú odmítala JZD zvýšit stavy dobytka pro nedostatek krmiv, což ohrožovalo realizaci usnesení o zlepšení živočišné výroby.

CVP nedostatečně reagovaly na požadavek Stanov dotovat družstevní fondy, hlavně zajišťovací, protože dodávkové úkoly byly značně vysoké. Snižovaly i naturální složku PJ, např. na Novopacku byla průměrná hodnota naturálií na PJ v roce 1952 12,30 Kčs, ale v roce 1953 jen 9,70 Kčs. Malé příděly byly i do sociálního fondu, aby hodnota PJ dále neklesala. Příděly do nedělitelného fondu dosahovaly v CVP 7%, až na okres Dvůr Králové, kde CVP tento fond vůbec nedotovaly. Ve většině JZD však byl příděl do nedělitelného fondu vyčerpán splácením dluhů, které značně snižovaly hodnotu PJ, např. na Trutnovsku a Broumovsku poklesla PJ pod 20 Kčs a v JZD Heřmánkovice na minus 32 Kčs. Proto KNV provedl v těchto okresech po 15 revizích a hledaly se cesty ke zvýšení výroby. Bylo doporučeno snížení dodávek, aby bylo možno využít volného trhu, a přidělení subvencí od ministerstva zemědělství. Pod vlivem Stanov se prováděla úprava záhumenků a počtu záhumenkových zvířat.

389 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20, 1269, 1374.

JZD počítala se značnou pomocí STS, bylo schváleno 147 smluv na výnos. Nedařilo se získat traktoristy z JZD, zvláště když měli pracovat za PJ (celkem 93 traktoristů, za PJ jen 53). K soutěži se přihlásilo 284 JZD, z toho 252 ve dvojicích, z toho 101 podle výzvy JZD Kyselovice (zvýšení výroby dodávek, zavádění nových metod, výstavba společných stájí, přechod na vyšší typy), ale řada JZD nedokázala pro soutěž vytvořit potřebné podmínky a získat pro ni družstevníky. Na Rychnovsku se do soutěže přihlásila jen dvě družstva.

Řada družstev počítala v CVP s vysokým volným trhem, zvláště v horských okresech, v nížinných okresech zase volný trh vůbec neplánovali. ONV prováděly kontrolu reálnosti CVP, většinu vrátily k přepracování. Hodnota PJ v 160 JZD vyšších typů se pohybovala od minusové hodnoty ve 2 JZD (Broumov, Trutnov) přes nulovou hodnotu v 1 JZD (Žamberk) do 10 Kčs ve 3 JZD, do 20 Kčs ve 4 JZD, do 30 Kčs v 9 JZD, do 40 Kčs ve 12 JZD, do 50 Kčs v 17 JZD, do 60 Kčs v 15 JZD, do 70 Kčs v 18 JZD, do 80 Kčs v 15 JZD, do 90 Kčs ve 40 JZD, do 100 Kčs v 6 JZD, do 110 Kčs v 16 JZD až do 120 Kčs v 2 JZD (nejvyšší PJ byly v nížinných okresech). Na Žamberecku dostalo 5 JZD na ztráty ve výrobě 4 mil. Kčs podpor. Značnými obtížemi procházela JZD na Novopacku, která byla po založení ponechána sama sobě. Podobná situace byla v dalších okresech, jak to dokazoval příspěvek členky JZD Brod na Jaroměřsku Poledné na zasedání ONV: „Vy dovedete jen kritizovat, mnohdy tak, že nás znechucujete v práci, ale pomoci nám – to nedovedete.“³⁹⁰

I když chyběly přehledy o finančním hospodaření družstev, v prvním čtvrtletí nedocházelo k výraznému narušení rozpočtů, přestože nebyly splněny dodávky, a tím nebylo dosaženo plánovaných tržeb. ONV nebyly schopny provádět kontrolu plnění CVP, ale prováděly zásahy až po upozornění státní banky, rady MNV se omezily na formální projednání situace v JZD.

Rudý prapor KV KSČ nebyl okresům za období 9.–15. února 1953 předán pro špatnou přípravu jarních prací v družstvech, nedokončení CVP, nízký výkup mléka a nevyučování „kulaků“ z družstev, např. na Jaroměřsku.³⁹¹

Základním úkolem pro rok 1953 zůstávala rychlá kolektivizace, jak to požadovalo zasedání KV KSČ z 21. února, které vidělo přípravu jarních prací jako nový podnět k zakládání dalších družstev a upevnění stávajících družstev prací podle stanov a celé bylo věnováno otázkám socializace vesnice. Plénum KNV 23. února počítalo se založením JZD ve všech obcích kraje. Za hlavní úkol se považovalo zlepšení organizace práce, zavedení pořádku do odměňování a využití sovětských zkušeností v agrotechnice, aby se vytvořily podmínky pro splnění zvýšených výrobních a dodávkových úkolů v roce 1953. V kraji bylo v únoru 1953 569 JZD, z toho 161 se společnou živočišnou výrobou, rychle se dokončovaly HTÚP, aby do jarních prací šla JZD se scelenými pozemky.

Družstvům na Broumovsku se ukládalo zlepšit pracovní morálku, dodržovat agrotechnické lhůty u lnu, brambor a ošetření luk, přesvědčit JZD o využívání STS, protože

390 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1269.

391 Tamtéž; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk, 1953; Pochodeň, č. 9, 13. 2. 1953; č. 11, 20. 2. 1953; č. 12, 24. 2. 1953.

potahová práce zdržovala průběh prací, zakládat družstva na Policku a zostrít zde postup proti boháčům. Na Dobrušsku se tlak na nová JZD a HTÚP měl zaměřit na Opočensko, mělo se získat JZD pro přijetí vyšších ploch cukrovky a zeleniny a využívat zkušenosti JZD Ostrov. V okrese Dvůr Králové šlo o provedení prověrky ve slabých JZD Horní Brusnice, Huntířov, Kocléřov, Kohoutov a Zboží, aby se našly cesty ke zlepšení, reorganizovat zemědělský referát ONV, zajistit plochy lnu a získat pro JZD obce v sousedství okresů Hořice a Jaroměř, využívat dobrých výsledků JZD Žireč. V okrese Hořice se práce zaměřila na přechod družstev na vyšší typy, provádění HTÚP, zlepšení práce STS, v nových JZD s HTÚP prosazení společných honů cukrovky a zeleniny, vytvoření semenářských dílců, odebírání strojených hnojiv a vyloučení „kulaků“ z JZD. Totéž platilo pro okres Hradec Králové, který měl zajistit plochy cukrovky, čekanky a zeleniny, převádět JZD na vyšší typy, zlepšit organizaci práce v JZD a prosadit ustavení družstev hlavně na Nechanicku. Stejně úkoly dostal okres Jaroměř, který měl založit nová JZD v sousedních obcích okresů Dobruška, Dvůr Králové, Hořice, Hradec Králové a na Smiřicku s pomocí výsledků JZD Dolany a Rychnovek. Na Jičínsku se úsilí zaměřilo na zlepšení práce v nových JZD, vyloučení „kulaků“, získání žen a zajištění ploch technických plodin. Na Náchodsku bylo zapotřebí poskytnout pomoc všem JZD, zlepšit práci STS, aby se dokázalo, že je v JZD dostatek pracovních sil a zahájit stavby pro společnou živočišnou výrobu. Pomoc ve všech směrech potřebovala JZD na Novopacku, kde zemědělský referát ONV neplnil své úkoly, nedostatečně pracovala STS, do JZD nevstoupily ženy rolníků, bylo třeba zajistit osev lnu a obilovin a zahájit stavby pro živočišnou výrobu. Na Novobydžovsku se pozornost zaměřila na zakládání JZD, na zahájení skutečné společné práce v JZD s HTÚP, zajištění osevu cukrovky a zeleniny a jejich ošetření a zesílení boje proti „kulakům“. Také na Rychnovsku se měla rychleji zakládat JZD a zostrít boj proti „kulakům“, provést nápravu ve slabých JZD, např. Bělá a Kunčina Ves, a splnit osev lnu v horské části okresu a cukrovky ve vnitrozemí. Na Trutnovsku se provádělo přesvědčování v JZD, aby obdělala veškerou půdu, zavedla pořádek do organizace práce a odměňování, zvýšila pracovní morálku a odpovědnost představenstev a zajistila osev lnu a sázení brambor. Totéž platilo pro okres Vrchlabí a Žamberk, který měl využít příkladu JZD Vlčkovice a zesílit boj s „kulaky“.

Na konci ledna 1953 získal standartu KNV za největší počet nových JZD (18), přechod na vyšší typy a adaptace okres Hradec Králové, před Novým Bydžovem a Náchodem. Do konce března přešlo 44 JZD na 3. typ a předpokládalo se, že do 30. června přejde na 3. typ dalších 41 JZD, hlavně na Hradecku a Novobydžovsku, kde do nových JZD vstoupila většina rolníků. Nejhorší výsledky, především v odmítání společného ustavení, se projevily v okresech Dobruška, Hořice a Nová Paka. Nejlepší JZD na počátku roku byla: Rychnovek na Jaroměřsku, Slemeno na Novopacku, Žireč v okrese Dvůr Králové, Slatiny na Jičínsku, Mžany na Hořicku, Vlčkovice na Žamberecku, Zábědov na Novobydžovsku a Hořičky na Náchodsku. Nejvíce nových družstev vznikalo na Novobydžovsku, kde byli tvrdě postihováni velcí sedláci, ale v družstvech bylo málo členů a převládaly PV a nižší typy.³⁹² V lednu se okres Hořice stal čtvrtým okre-

392 Do vydání usnesení o rozvoji JZD bylo v okrese 16 JZD, která sdružovala 274 zemědělských závodů s 1464 ha půdy, v únoru 1953 už 46 JZD s 3000 členy a 11 720 ha půdy, ale jen 12 JZD 3. typu s 956 členy a 3245 ha, 24 JZD 2. typu a 10 1. typu a PV JZD.

sem v kraji, kde byla ve všech obcích JZD, i když šlo v naprosté většině o nižší typy bez společné živočišné výroby. Ačkoliv v socialistickém sektoru bylo 86 % půdy okresu, bylo zde 14 PV JZD, 39 JZD 2. typu a jen 8 JZD 3. typu. Velkou pomoc kolektivizaci zde poskytovali vesničtí učitelé. Na Dobrušsku patřilo k nejlepším družstvům JZD Ostrov (4. typ od března 1951), které se přetvořilo z předválečného družstva (Hospodářské nájemní stavební a bytové družstvo v Praze). V okrese Hradec Králové sdružovala JZD 38 % zemědělských usedlostí, se státními statky obhospodařovala 43,5 % orné půdy a v 55 JZD bylo přes 1500 členů.³⁹³

Tlak na zakládání nových družstev pokračoval i v horských okresech, kde se obtíže starých JZD dále prohloubily, např. na Vrchlabsku, kde byla družstva ve všech obcích, obhospodařovala 75,8 % zemědělské půdy a 88,6 % orné půdy a mimo družstva zůstalo 116 malých a středních rolníků. Na Trutnovsku se rovněž úsilí funkcionářů zaměřilo na dokončení kolektivizace, i když na okrese nebylo žádné prosperující JZD či hospodářství státních statků, ale JZD a státní statky obhospodařovaly 81,5 % zemědělské půdy a soukromí rolníci 18,5 %. Zde často stály proti sobě vesnické organizace KSČ a MNV a nová družstva zůstávala bez podpory. Družstva neměla dostatek sil, aby zvyšovala počty skotu, často byl ve špatném stavu, vysoké dávky brambor a větší počty prasat způsobily neplnění dodávek a družstevníci byli odkázáni na volný trh, hlavně u cukru. Většina družstevníků v horských okresech se snažila získat peníze z vlastního hospodaření. Právě z těchto okresů pocházelo množství žádostí o vydání lístků, protože je nedostali, když muž pracoval v továrně a žena v JZD.³⁹⁴

Rada KNV se na začátku února zabývala špatnými výsledky družstev v pohraničí a konstatovala, že situace je stejná jako v roce 1951. Snížila se sice nenávratnost provozních úvěrů z 62,9 mil. Kčs v roce 1951 na 32,425 mil. Kčs, tj. o 55 %, ale především proto, že v roce 1952 se ve většině družstev dodržovaly zálohy na PJ na 50 % a že byla reálněji stanovena výše PJ, např. JZD Bernartice mělo PJ i v roce 1951 61,30 Kčs, v roce 1952 45,0 Kčs, zálohu vyplácelo 30,65 Kč, ne 22,50 Kčs, ale krylo ji 6 Kčs, v roce 1951 se krytí rovnalo nule. Většina družstev nesklidila včas obilí, len, brambory ani krmiva.

CVP se opět ukazovaly jako nereálné, výše PJ byla uměle nadhodnocována, rozmáhalo se rozkrádání a MNV nevěnovaly družstvům dostatečnou pozornost. Předpokládalo se, že výše nenávratných provozních úvěrů dosáhne v kraji 32 412 000 Kčs, z toho v pohraniční oblasti 27,149 mil. Kčs, tj. 84 %; např. na Broumovsku 12,9 mil. Kčs, na Trutnovsku 5,5 mil. Kčs, Žamberecku 4,7 mil. Kčs, Vrchlabsku 2,2 mil. Kčs. Výše PJ byla silně nadhodnocena, např. JZD Vrchlabí plán 64 Kčs, skutečnost nula, Horní Lánov 54 Kčs, skutečnost 0, Horní Vernéřovice plán 45 Kčs, skutečnost minus 85,10 Kčs, H. Brusnice plán 52 Kčs, skutečnost minus 33,50 Kčs. Členové se dívali

393 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 1269, 1499; Pochodeň, č. 1, 3. 1. 1953; č. 9, 13. 2. 1953; Náš kraj, č. 2, 31. 1. 1953.

394 Na Žamberecku JZD Černá Voda, Horní Lipka, Mladkov, Orlice a Petrovice žádala o prominutí dodávek za rok 1952 a situace v družstvech zde byla velmi špatná, i když jejich počet byl vysoký: PV a 1. typ 6 (z toho 4 od roku 1950, ale vznikla, aby si obec zachovala zemědělské stroje, a nevyvíjela žádnou činnost); 13 JZD 2. typu; 11 3. typu (ovšem jen 4 dosahovala lepších výsledků); 1 JZD 4. typu (Černá Voda, tzv. řecká akce, které stálo na pokraji úplného úpadku). IX. okresní konference KSČ Vrchlabí; X. okresní konference KSČ Trutnov, s. 22, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

na JZD jako zaměstnanci, hlavní péči věnovali záhumenkovému hospodářství jako zdroji příjmů, skoro úplně zde chyběli mladí pracovníci, kteří odešli do průmyslu. Rada KNV viděla východisko v kontrole hospodaření družstev a odsunutí splátek dluhů o 2 až 3 roky. Menšinová družstva na Broumovsku, např. Křínice, Machov, Martinovice, neměla možnost rozvoje, např. z JZD Martinkovice vystoupilo už na jaře 1952 35 ze 49 členů a nyní pracoval každý na svém bez vydělení půdy, ačkoliv byla provedena HTÚP.³⁹⁵

Tato těžká situace v pohraničních okresech vedla KNV k vypracování návrhu, jak v pohraničním pásmu zajistit v příštích letech zemědělskou výrobu, který reagoval na usnesení vlády z 2. září 1952.³⁹⁶ V plánu se konstatovalo, že do roku 1953 se velká část zemědělských osídlenců zbavila půdy, nebo pracují v průmyslu a zemědělská výroba je jen doplňkem jejich příjmů, osídlení je značně nerovnoměrné a půda má nízkou úrodnost, nebo leží ladem. Zemědělstí osídlenci z řad zemědělských dělníků, deputátníků a malých rolníků neměli dostatek odborných a organizačních znalostí a jejich příjmy nestačily zajistit existenční minimum, které kryli z podstaty, především odprodáváním dobytka, takže na okrese Trutnov klesly stavy skotu o 40 %, u krav až o 50 %. Přitom plán nábory pracovních sil ze zemědělství do průmyslu byl roze-psán i na horské okresy a ty ho vysoko překračovaly, např. od roku 1949 odešlo z Trutnovska 250 osob ze zemědělství, na Broumovsku 300 osob, na Žamberecku 220 osob a na Vrchlabsku 180 osob, celkem 950 osob. V některých obcích odešlo ze zemědělství až 50 % pracovníků.³⁹⁷ Rychle vzrostla výměra rezervní půdy u MNV a Národního pozemkového fondu, která nebyla obdělávána.³⁹⁸

Po roce 1949 se vidělo východisko v založení JZD, takže v letech 1949–1951 vzniklo 52 % JZD s HTÚP ve 4 pohraničních okresech (81 ze 156). Družstva byla zakládána na podkladě slibu značné hospodářské pomoci, jak to zaznívalo z úst zástupců lidové správy a stranických funkcionářů. Za hlavní příčiny špatných hospodářských výsledků rozbor označil nízkou organizaci práce, špatnou pracovní morálku, velké záhumenky a osobní hospodářství, nemožnost využívat pokroková agrotechnická a zootechnická opatření, „kulacké“ cíle zemědělců, aby získali co nejvíce peněz, malou politickou a odbornou pomoc lidové správy a stranických organizací, špatné kádrové obsazení vedoucích funkcí v družstvech a nesprávný rozpis výrobních a dodávkových úkolů. STS neplnily svou funkci pro špatné kádrové obsazení a pro nedostatek vhodných strojů pro horské oblasti. Rostlinná výroba byla značně ztrátová, např. v roce 1952 na Vrchlabsku se sklízelo z 1 ha 16 q ječmene, což se rovnalo tržbě 4480 Kčs (1 q ječmene 280 Kčs), přičemž za práci STS se zaplatilo 2644 Kčs, náklady na osivo,

395 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

396 Okres Vrchlabí, většina okresů Broumov a Trutnov, část okresů Dobruška, Dvůr Králové, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk.

397 Např. v Chotěvicích na Vrchlabsku bylo v roce 1946 241 rolníků, v roce 1953 pracovalo v JZD Chotěvice 113 družstevníků, tj. méně o 53 %, a z toho ještě bylo 20 trvale nemocných.

398 Např. v Rokytnici v Orlických horách na Žamberecku bylo z celkové plochy 633 ha zemědělské půdy 236 ha, tj. 37 % rezervní půdy, v Celném 51 % rezervní půdy, v Horní Lipce 62 %, na Vrchlabsku v Arnultovicích 46 %, v Chotěvicích 23 %, na Broumovsku v Teplících nad Metují 28 %, v Ruprechticích 37 %.

hnojivo a ruční práci činily 2852 Kčs, celkem náklady 5496 Kčs, takže průměrná ztráta z 1 ha ječmene na Vrchlabsku dosahovala 1016 Kčs.

V pohraničí rychle stoupala výměra půdy, na jednoho pracovníka v JZD připadalo v průměru 10,52 ha zemědělské půdy, v okrese Rychnov nad Kněžnou 18,62 ha zemědělské půdy, Broumov 10,78 ha zemědělské půdy, Vrchlabí 10,76 ha zemědělské půdy, Žamberk 9,95 ha zemědělské půdy, Trutnov 9,85 ha zemědělské půdy. Bez přestárých členů (nad 60 let) stoupla průměrná výměra na Vrchlabsku na 11,50 ha zemědělské půdy (v JZD Teplice ale 27 ha zemědělské půdy, Horní Vernéřovice 24 ha zemědělské půdy atd.). Věkové složení družstevníků na Vrchlabsku bylo následující: 4% do 20 let, 33% do 40 let, 57% od 40 do 60 let, 6% nad 60 let. Podobná situace byla i v ostatních okresech, např. v JZD Orlice na Žamberecku bylo 8 členů do 40 let, 26 od 40 do 60 let a 2 přes 60 let.

Pohraniční JZD obhospodařovala koncem roku 1951 28 042 ha zemědělské půdy, z toho 18 248 ha orné půdy, a chovala 12 315 kusů skotu, z toho 5323 krav, 5647 kusů prasat, z toho 741 prasníc. V JZD pracovalo celkem 5389 družstevníků, z toho však trvale zaměstnaných jen 2644 (tj. 49%). Na 100 ha zemědělské půdy v pohraničí připadalo 44 kusů skotu (průměr kraje byl 90 kusů), z toho 19 krav (průměr kraje 47 krav), na 100 ha orné půdy v pohraničí připadalo 31 kusů prasat (průměr kraje byl 82 kusů), prasníc 4,1 ks (průměr kraje byl 12 ks). Dodávkové povinnosti JZD na úkor krmivových a sociálních fondů a zpětný nákup hnojiv snižovaly hodnotu PJ a zvyšovaly provozní úvěr, který byl v roce 1951 podle finančních uzávěrek vykázán jako nenávratný částkou 54,7 mil. Kčs.

Usnesení strany a vlády z roku 1952 se prakticky v pohraničí neplnila. Hospodářské výsledky za rok 1952 byly nedobré, pohraniční okresy se na nenávratnosti provozních úvěrů podílely 84%. KNV navrhoval opatření ke zlepšení situace, která však byla jen dílčím řešením: vypracovat CVP, do špatných JZD poslat organizátory z patronátních závodů (určité výsledky to přineslo v JZD Chotěvice, Bojiště a Rudník), odložit splátky dluhů o 2 až 3 roky, uplatnit sovětské zkušenosti, projednat situaci v OV KSČ a radách ONV. Současně kraj žádal rozšířit pro rok 1954/1955 pohraniční pásmo, protože vládní usnesení do něj zahrnovalo jen okresy Broumov, Trutnov a Vrchlabí a osídlené obce v dalších okresech.³⁹⁹

Masové zakládání JZD zkomplikovalo postoj národních výborů a zčásti i stranických organizací k velkým sedlákům, jejichž vstup do JZD leckdy ovlivnil ostatní váhající rolníky. Proti jejich setrvání v nových družstvech vystupovaly stranické orgány, které se zaměřily na jejich odhalování a vylučování z družstev. V lednu 1953 přinesla *Pochodeň* opět článek *Rozhodněji očistovat JZD od kulaků na Hradecku*, kde kritizovala postup vesnických organizací, které kryly „kulaky“ argumentem potřeby pracovních sil a tím, že dobře pracují. Současně informovala o vyloučení velkého rolníka, člena OV KSČ a představenstva JZD v Heřmánkovicích na Broumovsku, který poškodil družstvo falešnými pracovními výkazy a špatným krmením dobytka. Znovu se pak vrátila

399 Krajský návrh počítal se všemi 31 obcemi na Vrchlabsku, 63 obcemi na Trutnovsku (bez 12 obcí na Úpickou), 36 obcemi na Broumovsku (bez 22 obcí Policka), 39 obcemi na Žamberecku, 13 obcemi na Rychnovsku, 6 obcemi na Dobrušsku, 26 obcemi na Královédvorskou, celkem v kraji 214 obcí a osad. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1348.

k práci vesnických organizací, které mnohdy viděly jen pracovní sílu a možnost získání stáji pro společné ustájení. Varováním měl být případ sedláka Boura ze Židovic na Jičínsku, u kterého se našel traktor, osm let zakopaný pod kůlnou.

Také časopis lidové správy *Náš kraj* přinesl v lednu 1953 rozsáhlý článek *Kdo je to vesnický boháč*, který polemizoval s názory, že dělnická třída je u nás privilegovaná a že funkcionáři dostávají prémie za rolníky získané do JZD. Pak stanovil kritéria „kulaka“: hromadil zásoby, měl výrobní prostředky, čeled, obohacoval se za války, ale dnes je mírný, vstupuje do JZD, aby zde prováděl sabotáže, chce být skladníkem nebo účetním. Rozkládá JZD na dva tábory a prosazuje rezervní fondy krmiv místo dodávek. Šíří prý teorii, že třídní boj uhasíná, že budou jen státní statky, jindy chce do společné výroby i drůbež, odmítá chodit na schůze, rozvrací pracovní morálku, ničí stroje a šíří dobytčí nemoci, zadluhuje JZD a půdu přiděluje příbuzným. Hlavním účelem článku bylo odhalit a likvidovat pravou úchytku na vesnici, protože část rolníků a funkcionářů se stavěla za „kulaky“, a přispět k vyloučení „kulaků“ z JZD.

Na vesnice přicházely seznamy „kulaků“ z OV KSČ, které ve vesnických organizacích narážely často na odpor a nesouhlas, např. na Broumovsku v 8 obcích odmítli seznamy „kulaků“ projednat, na Žamberecku seznam obsahoval 33 jmen, ale schváleno bylo jen 18 vesnických boháčů, ve 3 obcích odmítli seznamy vůbec schválit. Na okrese Hradec Králové bylo vyloučeno z družstev 15 velkých sedláků. Usnesení pléna KNV z února žádalo vyloučení „kulaků“ na Hořicku, Hradecku, Jičínsku, Novobydžovsku a Rychnovsku.⁴⁰⁰

Od 1. ledna 1953 se realizoval nový výkupní systém, který vycházel z pevných norem podle dodávkových oblastí a jehož hlavním cílem bylo zvýšení hmotné zainteresovanosti družstev na rozvoji zemědělské výroby, protože platily výkupní ceny za povinné dodávky a nákupní ceny za dodávky nad stanovený plán. Ale vysoké normy dodávek, jejich malá diferencovanost a špatný stav družstev nevedly k očekávanému zvýšení výroby, i když počet družstev stále rostl. Zvláště v pohraničí žádala JZD, aby na přidělenou půdu buď nebyly dodávky stanoveny vůbec, nebo jen do výše 40–70 % normy. Nové normy měly platit zatím jen pro rok 1953.

Protože se neplnily dodávky živočišných produktů, především mléka, bylo rozhodnuto, že po skončení prvního čtvrtletí nebudou neplničům vydány lístky na cukr. V prvním čtvrtletí nedostalo v kraji potravinové lístky a šatenky 40 000 občanů a lidé z města měnili na vesnici lístky na cukr za mléko a máslo.

Od 15. ledna do 15. února 1953 prováděly rozpisové komise ONV pro JZD 2. až 4. typu a MNV pro JZD 1. typu a soukromé rolníky rozpis plánu zemědělské výroby na rok 1953. Upřesněný plán byl značně vyšší než v roce 1952, a to u obilovin o 18,8 %, hlavně žita, ječmene a ova, zvyšovaly se plochy řepky, lnu, zeleniny, stejné zůstaly u cukrovky, klesly u čekanky a brambor. Klesaly stavy skotu o 2,65 %, ale rostly počty krav o 5500 kusů, aby jejich podíl na stavu skotu dosáhl 55,9 %, stavy prasat narůstaly o 9,98 %, ovcí o 37,5 %, slepic o 5,4 %. Počítalo se s růstem hektarových výnosů, doživosti a jatečné váhy. Dodávka masa se zvyšovala o 13,2 % a mléka o 3,5 %, největší vzestup

400 Tamtéž, k. č. 3, 20; *Náš kraj*, č. 1, 17. 1. 1953; *Pochodeň*, č. 5, 30. 1. 1953; č. 12, 24. 2. 1953; č. 22, 31. 3. 1953; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

se plánoval ve vnitrozemských okresech Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov. Rozpis postupoval pomalu až do konce února 1953.

STS a státní statky

Rozsáhlé úkoly čekaly v roce 1953 STS, které v roce 1952 nezvládly své úkoly zvláště v podzimních pracích, kdy se projevil bouřlivý růst nových JZD. Hlavní nedostatky se týkaly spolupráce JZD a STS, agronomové STS zdaleka neplnili svou úlohu v dosahování vyšších hektarových výnosů a zavádění nové agrotechniky a nepodíleli se na plnění plánu JZD. Před STS stál úkol dokončit orbu, opravit všechny stroje, rozepsat plány až na jednotlivé traktory, pomoci vypracovat v JZD celoroční výrobní plány, jež se opožďovaly, zajistit kombajnovou sklizeň, reorganizovat traktorové brigády, získat další traktoristy z JZD a agronomy, uzavírat smlouvy na výnosy, sestrojít v zimě agregáty, v pohraničí připravit meliorační střediska a rozepsat plán jarních prací. Kontrola začátkem března ukázala, že STS nezvládly tuto přípravu na potřebné úrovni, že nebyla odpovědně provedena reorganizace traktorových brigád, že chybí traktoristé, že přes větší účast na sestavení CVP v družstvech tato pomoc nestačí, že se nedaří uzavírat výnosové smlouvy, počet agregátů (2800) je nedostatečný, málo se daří zavádět nové sovětské metody a nebyla ještě všude dokončena zimní orba, proto musely být pásové traktory nasazeny na dvě směny.

V lednu zaujal zemědělský referát KNV stanovisko k vládou schválenému rozpisu prací STS na rok 1953, protože původní úkol 276 000 ha si kraj zvýšil o 1,4 % na 280 000 průměrných ha, ale konečný plán Státního úřadu plánovacího schválený vládou byl vyšší o 14 %, takže činil 319 000 průměrných ha. KNV označil tento plán jako nesplnitelný, co do množství prací i jmenovitých úkolů, pro nedostatek kapacity strojů a náradí. V kraji bylo celkem 213 055 ha orné půdy, z toho v JZD 2.–4. typu 88 855 ha, ostatní sektory 124 200 ha; procento socializované půdy dosáhlo 42 %, i když v okresech byly velké rozdíly.⁴⁰¹ Přitom celoroční úkol STS v roce 1952 byl 247 895 průměrných ha a byl splněn na 76 % (na 105 % jen Žamberk, jinak plnění kolísalo od 92 % na Jičínsku do 60 % na Dobrušsku). V roce 1953 mohly STS krýt úkol pro JZD na 70 %, u soukromého sektoru na 25 %. Výhledový plán počítal s 3 průměrnými ha celoroční práce na 1 ha orné půdy, což předpokládalo pro JZD 186 030 průměrných ha, pro ostatní sektor 94 770 průměrných ha, celkem 280 000 průměrných ha. Na práci v JZD 2. až 4. typu připadalo 66 %, nejméně na Dobrušsku – 32 %, Nový Bydžov 37 %, nejvíce na Vrchlabsku a Novopacku – 100 %. Na STS připadalo 44 % prací v kraji, tj. 280 800 průměrných ha, což bylo považováno za mobilizační úkol.

V kraji probíhala reorganizace traktorových středisek, kterých mělo být do konce února vytvořeno 130, a měla být dobudována agronomická síť STS, tj. 98 úsekových agronomů, aby pomohli JZD se sestavením plánu jarních prací. V téže době se dokončovalo uzavírání smluv na výnos v 245 JZD a probíhal nábor 200 traktoristů

401 Broumov 43 %, Dobruška 17 %, Dvůr Králové 59 %, Hořice 75 %, Hradec Králové 30 %, Jaroměř 35 %, Jičín 58 %, Náchod 56 %, Nová Paka 89 %, Nový Bydžov 12 %, Rychnov nad Kněžnou 23 %, Trutnov 77 %, Vrchlábí 89 %, Žamberk 31 %.

z JZD. Tyto úkoly se nepodařilo splnit, přestože tvořily hlavní obsah seminárního školení ředitelů, zástupců pro politickou práci, úsekových agronomů a brigádyrů. Všechny tyto úkoly měly přispět k hlavnímu cíli zakládání nových JZD. Někdy šlo o nereálné zvýšení úkolů, např. STS Žamberk dostala vysoký úkol, protože ONV ohlásil, že do 28. února bude celý okres socialistický, což však nebylo splněno ani do konce března a ukazovalo se jako nereálné.

Ze začátku roku 1953 byly STS v kraji vybaveny 644 kolovými traktory, 99 pasovými traktory, 823 traktory o 15 HP, 1398 samovazy, z nichž většina byla nevyhovující, 8 kombajny S-R a dalších 12 bylo slíbeno, úplně chyběly sušičky obilí, slíbeno bylo ještě 6 jiných kombajnů, 60 trhačů lnu, 91 vyorávačů brambor, 404 mlátiček, většina opět nevyhovujících, 270 lisů na slámu, 207 výfukových řezaček, 103 rozmetadel strojených hnojiv, 106 rozmetadel chlévské mrvy, 1 řepný kombajn SKEM a měly být dodány ještě 4, ale jejich výkon nebyl dobrý. Další závěsné náradí se mělo získat od vesnických boháčů. Velká pozornost se věnovala kontrole průběhu oprav strojů, které se opožďovaly za plánovaným termínem. Na konci ledna byl celokrajský průměr 59,4% plánovaných oprav, tzn. zpoždění o 50 traktorů, a hlavní příčinou byl stále značný nedostatek náhradních dílů. *Pochodeň* proto dne 3. února přinesla úvodník *Urychlit průběh oprav na STS*. Protože se nepodařilo získat potřebný počet traktoristů z JZD, uložil KV KSČ, aby svazácké organizace získávaly mladé pracovníky pro STS, JZD a státní statky. Zdaleka se nedařilo uzavřít plánovaný počet výnosových smluv (245), ke kterým neměla důvěru ani JZD, ani STS, protože docházelo po sklizni k řadě sporů a obě strany hledaly především výhody. Ministerstvo zemědělství provedlo kritiku socialistické soutěže v STS v roce 1952, 27. ledna jednala vláda a předsednictvo ÚRO o socialistické soutěži a byly zavedeny Rudé prapory vlády a ÚRO, jednotlivých ministerstev a ÚV odborových svazů, což znamenalo, že pro pracovníky STS byl udělován Rudý prapor ministerstva zemědělství a ÚV odborového svazu zaměstnanců STS.

Výhledový plán zemědělské výroby do roku 1960 předpokládal růst traktorového parku jen o necelých 800 traktorů (v přepočtu na traktory o 15 HP), ale zvětšení objemu prací o 521 000 průměrných ha, tj. 2,6krát, a u JZD měly STS provádět veškeré obdělání půdy, kultivační práce, sklizeň a výmlat, podzimní sklizeň včetně trhání lnu, což ukazovalo, že tehdejší představy o zemědělské velkovýrobě a mechanizaci vycházely stále ze zkušenosti malovýrobního hospodáře.⁴⁰²

Státní statky byly od 1. ledna 1953 řízeny samostatným ministerstvem státních statků, jehož úkolem bylo řešit složité problémy v politické a hospodářské oblasti za pomoci nadpodnikových orgánů trustů státních statků. Státní statky ještě přejímaly další půdu především v pohraničí, např. na Žamberecku šlo o JZD Bartošovice, Červený Potok a Heřmanice s 310 kusy skotu, ačkoliv neměly dostatek stájí pro vlastní plánované stavy, a pracovní síly do Červeného Potoka měly být získány přesídlením „kulaků“, zatímco osídlenci by přešli do jiných družstev. Řadě hospodářství chybělo osivo a bramborová sadba, třebaže např. kontrola skladu obilí na státním statku Broumov, hospodářství Adršpach, zjistila, že 65 q obilí, 66 q hrachu a bobu bylo napadeno

402 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 20, 1348, 1480, 1499; *Pochodeň*, č. 6, 3. 2. 1953; č. 9, 13. 2. 1953; 10 let STS, s. 142–208.

plísni a do lihovaru pro plíseň bylo odvezeno 130 q žita a 51 q obilí, zbytek mohl sloužit pouze jako krmivo. Snaha o nápravu se projevila na celostatkové schůzi zaměstnanců státního statku Smiřice v únoru, kteří se v dopise K. Gottwaldovi zavázali zvýšit výrobu, lépe využívat mechanizace, zavádět nové agrotechnické metody a vyzvali k soutěži hospodářství v okresech Hradec Králové a Nový Bydžov.⁴⁰³

Neutěšená situace v zemědělských podnicích se odrazila na stavu socialistické soutěže. Plenární zasedání KNV vyhodnotilo v druhé polovině února celoroční soutěž JZD, STS a státních statků. V novém roce byl udělen v lednu Rudý prapor, ale v únoru už udělen nebyl, protože zimní kampaň ve všech okresech probíhala se značnými nedostatky, družstevní školy práce fungovaly za malé účasti, a to i zvláštní kurzy pro předsedy a účetní, vázlo dokončení zimní orby a neplnily se dodávky mléka. Počítalo se, že se zahájením jarních prací dostane soutěž nový impulz, aby mobilizovala zemědělské pracovníky, např. STS Prostřední Lánov vyzvala koncem března k soutěži STS Novou Paku.

Po vydání usnesení o zemědělské půdě a výzkumu zahájila v lednu činnost Čsl. zemědělská akademie a na Vysoké škole zemědělské katedra mechanizace zemědělství, ale vědečtí pracovníci byli vesměs mladí lidé se středním vzděláním anebo vyučení a jejich práce zatím byla v samých začátcích. Naprostá většina článků v odborném časopise *Za socialistické zemědělství* byly přetištěné texty sovětských zemědělských odborníků bez jakékoliv aplikace na naše poměry. V kraji se Šlechtitelská stanice v Chlumci nad Cidlinou zaměřila na výzkum rostlinné výroby, a to obilovin, luskovin, olejnin, píceň a nových plodin, měla spolupracovat s JZD a státními statky, vybudovat čistící stanice, současně se věnovat i živočišné výrobě, a to šlechtění bílého ušlechtilého prasete, skotu, koní, drůbeže (druh lenghorn) a ještě ovocnářství. I zde měla k aktivizaci přispět socialistická soutěž a Výzkumná chovatelská stanice ve Vlčicích u Trutnova zaslala závazek Antonínu Zápotockému a vyzvala k soutěži Výzkumnou stanici v Rokytnici v Orlických horách.

Situace před zahájením jarních prací byla v družstvech velmi špatná, nebyly zpracovány CVP, účetní uzávěrky byly značně formální, nebyly dokončeny všechny rozpis výroby, štítková akce nebyla schopna podchytit změny půdy při HTÚP, trvaly nedostatky v diferenciaci dodávkových úkolů, k 20. únoru zbývalo dokončit orbu na 45 762 ha a dosít ozimy na 12 299 ha. Těžko se prosazovalo vylučování „kulaků“ z JZD, vesnice spíše čekaly na další vývoj a nová družstva přistupovala ke společnému hospodaření jen s nepatrnou aktivitou. Tyto poměry se odrazily ve značně zjednodušeném tvrzení, že je třeba v kraji skončit s kulackou teorií, že „jsme nejvyspělejší zemědělský kraj“. Je to prý přehlížení ostatních krajů, kraj je na posledním místě v celé republice v křížovém setí a odmítají se sovětské zkušenosti. Článek připomínal exekuce a vyvlastňování malých a středních rolníků, i když oni dosahovali vysokých výnosů v rostlinné výrobě a podíleli se na úspěších chovatelské práce. Přitom se poukazovalo na to, že chovatelské okresy Rychnov nad Kněžnou, Dobruška a Hradec Králové neplní dodávkové úkoly.⁴⁰⁴

403 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1375; SOka Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953; Pochodeň, č. 14, 3. 3. 1953; srov. Zich, M., Vznik a vývoj.

404 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3; Pochodeň, č. 3, 16. 1. 1953.

Jarní práce

Už v únoru 1953 věnovaly stranické orgány a lidová správa velkou pozornost přípravě jarních prací, protože ke společné práci přistupoval poprvé velký počet nových JZD a protože dobře a rychle provedené jarní práce se mohly stát argumentem pro zakládání dalších družstev, k jejichž vzniku měly právě jarní práce přispívat. Tento předpoklad se nesplnil a v květnu se objevily názory, že v kraji došlo „k přílišnému růstu“ družstev, že je třeba brzdit zakládání nových družstev a že veškeré úsilí se musí soustředit na upevnění stávajících družstev, aby se z nich staly vzory společného hospodaření. Rolníci prý pak sami budou do JZD vstupovat. Tyto názory byly odmítnuty článkem *Neustále zakládat nová JZD* v časopise *Náš kraj*, který vycházel pro funkcionářský aktiv kraje, protože údajně řada nových družstev dosahuje lepších výsledků než družstva dříve založená a protože tyto názory vyjadřují pohodlnost, neboť je prý lehčí družstva upevňovat než zakládat nová. V každé obci kraje je prý možno založit JZD a rozorát meze.

Byro KV KSČ projednalo přípravu jarních prací v polovině února a za hlavní úkol označilo dokončení orby a osevu z podzimu. Zasedání KV KSČ požadovalo urychlit tempo socializace vesnice. Znovu se pak k těmto otázkám vrátilo plénum KV KSČ v dubnu, kdy se už naplno projeví nedostatky v práci většiny družstev, zpomalilo se jejich zakládání, špatně pracovaly STS a kdy se ukázalo, že usnesení I. celostátního sjezdu JZD projednalo jen 14 družstev v kraji. Na zasedání KV KSČ 20. června 1953 pak diskuze upozornila na rychlé narůstání obtíží na zemědělském úseku, od velmi špatného provedení druhé etapy jarních prací (ošetření cukrovky, brambor, senoseče) přes stagnaci v mnoha JZD až po ohrožení průběhu žní. Usnesení proto uložilo vyslat na jeden měsíc ve žňových pracích na vesnice 200 až 300 funkcionářů, kteří by pomohli oživit práci vesnických organizací strany a družstvům zajistit žně.

Okresní výbory strany se snažily zaměřit pozornost vesnických organizací především na pomoc JZD a pomoci jim instruktory, např. na Trutnovsku byl pro rok 1953 zpracován vzorový plán vesnické organizace Starý Rokytník, ale budování instruktorského sboru postupovalo pomalu, protože někteří instruktoři byli převáděni ze závodních organizací a neznali situaci na vesnici. Znovu se aktivizují závody, např. na okrese Trutnov dělníci ze závodu Kotov zajistili opravy strojů, sehnali brambory na sadbu pro JZD Debrné a pomohli na brigádách. Na okresních konferencích strany zazněly kritické hlasy, které upozorňovaly na obrovské potíže v družstvech, na první vystupování členů z JZD, ale uzavíraly se i závazky na založení družstev, např. na Hořicku k založení JZD ve všech obcích do 9. května 1953, na Žamberecku k dokončení 8 stájí do 1. května a dalších 5 stájí do 30. června. KNV na konci dubna konstatoval, že na zemědělském referátu a jiných referátech leží velké množství stížností na nepořádky v družstvech a na nehospodárnost v STS a na státních statcích, ale že se v naprosté většině nevyřizují.

Ve dnech 23. a 24. května 1953 se konala 7. krajská konference KSČ, která ve svém usnesení požadovala „upevňovat, rozšiřovat a zakládat JZD“, zvýšit pomoc patronátních závodů, realizovat vzorové stanovy JZD, bojovat proti „kulakům“, zvýšit zemědělskou výrobu, zlepšit práci STS a státních statků, pomoc vědy, sovětských metod

a aktivizovat na pomoc vesnici masové organizace, především Svaz mládeže. Hlavní referát kritizoval průběh jarních prací, jmenovitě na Novopacku, kde družstva stejně jako v podzimních pracích pracovala s velkým zpožděním. Nápravu viděl KV KSČ v rozvinutí soutěže o urychlení jarních prací a zpracování kvalitních plánů jarních prací.⁴⁰⁵

Přes veškeré úsilí postupovalo sestavování těchto plánů velmi pomalu, takže uprostřed března byl v úvodníku *Pochodně* kritizován fakt, že pouze 107 JZD a 13 obcí bez JZD ve třech okresech (Žamberk 8, Hradec Králové 3, Dobruška 2) sestavilo plány jarních prací. V průběhu dubna jejich počet vzrostl na 410 JZD a 41 obcí bez JZD, z toho bylo 158 JZD 3. a 4. typu a 252 JZD 2. typu, ale pokud šlo o kvalitu, nebyla na dobré úrovni, často se jednalo jen o agrotechnické lhůty, které byly podkladem pro smlouvy s STS. Tuto skutečnost potvrdily i kontroly, např. ONV Dobruška veškeré úsilí věnoval práci na dokončení celoročních výrobních plánů a výhledových plánů, takže v březnu mělo plán jarních prací jen JZD Rovné a ONV podával hlášení o postupu prací jen odhadem. Zemědělský referát upozornil na situaci v zemědělství předsedu vlády a KNV, ale nedostal žádnou pomoc. Na Novopacku kontrola zjistila, že zemědělský referát je v rozkladu, že si nevědí s problémy rady, že nedostatky jen zjišťují a chybí přehled o situaci na vesnicích a v JZD. Snažili se jen zajistit rozpisy, CVP a výhledové plány a dokončit zimní orbu, u níž byly značné nedostatky.⁴⁰⁶

Z podzimu zůstalo k orbě 45 772 ha, nejvíce ve vnitrozemí, nejméně v horských okresech. Větší část připadala na soukromé rolníky, menší na JZD. I když všechny STS nevyužily plně druhých směn, podařilo se tento úkol zvládnout, a to i díky příznivému počasí. Předseda KNV se obrátil na ministerstvo zemědělství, aby urychlilo opravy pásových traktorů, a na ministerstvo obrany, aby zapůjčilo armádní traktory. Podařilo se zvládnout 9135 ha nedoseté pšenice zasetím jařin. Proti roku 1952 se zvýšila výměra zasetá křížově na 12 000 ha, u pšenice 41%, u ječmene 34%, u ova 37%, ale tato čísla se musí brát se značnou rezervou, protože ONV neměly přehled a často šlo o odhad nebo o vymyšlené hodnoty, jak zjistily kontroly. Setí bylo ohroženo nedostatkem osiva, protože rolníci i JZD osivo zkrmlili pro nedostatek jiných krmiv, nebo bylo odčerpáno nesprávným stanovením výše dodávek. Na žádost MNV byla zajištěna zápůjčka osiva, pro JZD ve výši 410 vagonů a pro soukromé rolníky 107 vagonů. Snaha, aby si JZD zajistila osivo ze semenářských dílů, se nesetkala s úspěchem, protože nebyly vyňaty ze stanovených dodávek. Pšenice bylo zapůjčeno JZD 5976 q, ječmene 2560 q, ova 6150 q, krmných luštěnin 2800 q, jedlých luštěnin 606 q a brambor 23 000 q, za volné ceny prodáno rolníkům pšenice 2399 q, ječmene 1503 q, ova 2380 q, jedlých luštěnin 348 q, krmných 658 q a brambor 3422 q. Soukromí rolníci i velcí sedláci dostali na nákup osiva úvěr do výše 10 000 Kč. Peníze ovšem na nákup osiv nevyužili, ale použili je na zlepšení hospodářství a jejich životní úroveň byla vyšší než u členů JZD. Negativním jevem bylo odmítání nákupu hnojiv, a to i v JZD, přestože tím byla ohrožena dobrá úroda. V řadě JZD členové už prakticky společně nepracovali a nejevili zájem o výsledky a také většina zemědělských komisí ONV a MNV byla pasivní.

405 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 26; Pochodeň, č. 9, 13. 2. 1953; č. 12, 24. 2. 1953; č. 26, 14. 4. 1953; č. 38, 26. 5. 1953; Náš kraj, č. 10, 26. 5. 1953.

406 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 1497; Pochodeň, č. 17, 13. 3. 1953.

Příznivé počasí v březnu a dubnu a možnost využít v první etapě strojů STS umožnily zvládnout orbu a osev včas, JZD dopadla lépe než soukromí rolníci. Nejhůře probíhaly tyto práce v okresech Nová Paka, Nový Bydžov a Dobruška, na Novopacku vznikla kritická situace a začátkem dubna tam byla na OV KSČ vyslána skupina pracovníků KV KSČ, aby pomohla zvládnout situaci. Ukazovalo se, že směrnice dávané lidové správě jsou značně všeobecné a že v nich nevidí pomoc, což vedlo v praxi k nahrazování orgánů ONV stranickými pracovníky. KNV z řady okresů neměl spolehlivé zprávy, protože hlášení byla nepřesná a docházela často až po mnoha urgencích.

Složitější se brzy ukázala druhá etapa jarních prací, sázení brambor a setí cukrovky, jejich ošetření, setí lnu a senoseč, kde se nedalo využít strojů jako v první etapě a kde bylo množství ruční práce. V nových JZD neměli skoro žádné zkušenosti s prací na velkých plochách, s její organizací, normováním a odměňováním.

Už sázení brambor se značně opozdilo, chybělo velké množství sadby, ani zápůjčka 233 vagonů a volný prodej 33 vagonů sadby neodstranily její nedostatek, a v řadě JZD proto probíhala tzv. košíková akce, kdy se brambory získávaly ze škol, závodních kuchyní a od soukromých rolníků, aby se nahradila sadba použitá jako krmivo. Do nových JZD vstupovali rolníci bez předání sadby a osiv, které zkrmlili, a vepře prodali za nákupní ceny. Nejvíce vážla sadba brambor v pohraničních okresech, hlavně na Vrchlabsku, pak na Broumovsku, Trutnovsku a Žamberecku, z podhorských okresů byl nejhorší okres Nová Paka, kde k 18. květnu 1953 bylo zasázeno jen 64,5% ploch. V kraji bylo k 5. květnu zasázeno 77,3% ploch brambor v JZD, ale 95,3% u soukromých zemědělců. Na Žamberecku nebyly brambory zasázeny na 111 ha. JZD nevyužila možnosti práce STS, kde z 232 sazečů brambor pracovalo jen 65, ani jeden např. v okrese Jičín, protože JZD šetřila a velcí sedláci měli zisk z práce s potahy. Také tzv. hnízdové sadby brambor se využívalo přes značnou propagaci velmi málo. V červnu pak neuspokojivě probíhala oborávka brambor. Na plochu nedosázenou bramborami se měla sázet krmná řepa nebo zasít obiloviny, aby se alespoň zvýšila produkce krmiv. Situace v jiných krajích byla podle hodnocení ministerstva zemědělství ještě horší. Na konci června byl tlak na dodávky raných brambor a do 25. června se započítával při plnění dodávky 1 q za 1,5 q.

Podobné byly problémy ve vnitrozemských a podhorských okresech se setím, jednocením a oborávkou cukrovky. Hrozilo nedodržení ploch, protože soukromí rolníci neodebrali semeno pro 190 ha, na Jičínsku a Novobydžovsku pro sucho část cukrovky nevzešla. Pak se opozdilo jednocení a okopávka cukrovky, kde agrotechnická lhůta končila 5. června, především na Hradecku a Jičínsku, v okrese Dvůr Králové zjistila kontrola neplnění těchto prací, i když okres hlásil splnění. Nejhorší situace se ukázala na Jičínsku a Královéhradecku, kde ještě k 20. červnu byla cukrovka nevyjednocená a zaplevelená. K urychlení prací mělo přispět nasazení prosekávačů řepy, ale to se plně nedařilo. Špatná organizace práce a rovnostářské odměňování brzdily práci družstevníků, což se odráželo ve špatné pracovní morálce. Na Jičínsku v některých obcích pro špatné zásobování družstevníci a družstevnice stávkovali, někde naopak pracovali u velkých sedláků, ale ne v JZD. Nová družstva odmítala brigády, aby si nezvyšovala náklady, i když byly zmeškány agrotechnické lhůty prací. Také druhá oborávka cukrovky byla opožděna a někde nebyla vůbec provedena. Na polích se rozšířil plevel, zvláště ohnice, a bylo třeba provést jeho ničení.

Ačkoliv v roce 1952 byl len set až začátkem června a nebyl ani sklizen a zpuchřel na poli, situace se v roce 1953 opakovala, přestože JZD Heřmánkovice na Broumovsku vydalo výzvu k dodržení agrotechnických lhůt. Přitom se plochy lnu zvyšovaly oproti roku 1952 o 24 %, tj. o 731 ha, takže celková plocha činila 3768 ha. Osídlenci neměli s pěstováním lnu zkušenosti, ošetření bylo špatné pro neznalost agrotechniky a nepodařilo se JZD proškolit, aby dodržela stanovené lhůty. Do STS byly přiděleny 4 kombajny na len a 10 trhačů, což zajišťovalo vytrhání lnu na 89,9 % ploch. Plánovaný termín setí byl 30. duben, ale k 27. dubnu bylo zaseto v JZD 59,8 % ploch, u soukromých rolníků 42,6 %, nejhorší situace byla na Novopacku. K 5. květnu vykazovala JZD 94 % a soukromí rolníci 76 % zasetých ploch, avšak čísla nebudou přesná, protože okres Žamberk, který měl zasít 800 ha lnu, vykazoval uprostřed června 30 % nedosetých ploch, 22 ha muselo být zaoráno a znovu zaseto. Červnové plénum KNV vyslovilo obavu, že zaplevelené plochy lnu a nedodržení ploch bude mít za následek omezení výroby lnářského průmyslu.

Znovu se opakující kritická situace v zajištění krmiv pro zimní měsíce, která vedla až k hynutí dobytka, kdy se přes upozornění KNV nepodařilo zajistit v kraji ani zachovné dávky, protože přiděl krmiv od ministerstva zemědělství a přesuny slámy nestačily, soustředila pozornost na úspěšné zvládnutí senoseče. Měly se zpracovat plány senoseče, které by využily strojů STS, závody měly přispět k výrobě sušáků sena. Měly se sklídit všechny plochy, organizovat brigády, aby dostatek sena vyvrátil „kulacskou“ teorii o nesoběstačnosti kraje v krmivech. Výsledek opět ukazoval, že velká část plánů je formální, nebo ani nebyly zpracovány. Na jaře bylo do kraje vydáno seno ze státní rezervy a nyní musely být rezervy opět obnoveny. To platilo i pro JZD ve vnitrozemí. V horských družstvech měl mít jeden člen na starosti sklizeň sena a přehled o nevyužitých plochách pro vnitrozemská JZD. V pohraničních okresech provedlo 150 posluchačů vysoké školy zemědělské z Brna inventarizaci všech ploch pro sklizeň sena, ale JZD nechtěla přenechat tyto plochy jiným JZD. Na Žamberecku část JZD bez společné živočišné výroby odmítala společnou práci, např. JZD Horní Lipka přenechalo 150 ha luk, ale když JZD z Jaroměrska, Náchodska a Novobydžovska zhlédla porosty (celkem 225 ha), odmítla sklizeň.

V pohraničí sklízely opět brigády, a to převážně ručně, mnoho žacích strojů JZD i STS bylo rozbitých a koncem června zůstaly velké plochy neskliženy a blížící se žně nedovolovaly družstvům z vnitrozemí odjet na sklizeň do horských oblastí. V červenci, kdy měly být dodávky sena splněny, většina družstev své úkoly nesplnila, neskližená tráva přerůstala, byla přezrálá a seno nekvalitní. Opakovalo se nesplnění dodávek sena z minulého roku a okresy slibovaly, že dodávku splní po sklizni otav.

Druhá etapa prací přinesla veliké množství problémů v plnění jarních prací a v družstvech, především utvořených v druhé polovině minulého roku, se objevila řada nedostatků, které se odrazily nejen v upadající úrovni zemědělských prací, ale i ve stagnaci a počátečním rozpadu JZD.⁴⁰⁷

Za této situace se jen obtížně prosazovala opatření, která měla vést ke zvýšení zemědělské výroby a zkvalitnění agrotechniky. To platilo o „prosenickém hnutí“,

407 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 26, 1497, 1499; Pochodeň, č. 17, 13. 3. 1953; č. 26, 14. 4. 1953; č. 34, 12. 5. 1953; č. 38, 26. 5. 1953; č. 39, 29. 5. 1953; č. 46, 23. 6. 1953; č. 48, 30. 6. 1953; Náš kraj, č. 10, 26. 5. 1953; SOka Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

kteří sledovali vyšší úrodu cukrovky, cílem bylo dosáhnout 400 q/ha a 20% cukernatosti. To by vyžadovalo dodržet agrotechnické termíny a postupy, užívat šlechtěných semen, mít dostatek pracovních sil, což zdaleka nebylo, takže přes přihlášení se JZD a státních statků z vnitrozemských okresů k hnutí se nedosahovalo žádaných výsledků. Také ochrana cukrovky proti škůdcům, i když zde pomáhali agronomové cukrovarů, nesplnila zcela své úkoly. Brambory byly ohroženy rakovinou ve 43 obcích kraje a bylo třeba ošetřit stroje a nářadí dezinfekcí, která byla zaslána do Březhradu na Hradecku a Pilníkova na Trutnovsku. Vzrostlo nebezpečí mandelinky bramborové, která se v roce 1951 objevila jen v ojedinělých ohniscích, v roce 1952 v 689 obcích a v roce 1953 se vytvořilo silně zamořené pásmo v 7 okresech v 512 obcích (Dobruška 79 obcí, Hořice 64, Hradec Králové 94, Jičín 113, Nová Paka 50, Nový Bydžov 83, Vrchlabí 29). V dalších 7 okresech probíhaly pátrací akce za účasti škol a porosty byly dezinfikovány. Zemědělské orgány široce popularizovaly silážování, plán výstavby silážních jam se zvyšoval o 37 280 m³, aby se splnilo vládní usnesení 20 q siláže na jeden kus skotu, což se rovnalo 3 m³ prostoru. Šlo i o obnovu silážních jam v pohraničí, kde dříve byly běžným zařízením, ale z velké části se změnilly na smetiště. Budování silážních jam podporovala i Státní pojišťovna odměnami těm JZD, která vyrobí nejvíce siláže na jednu dobytčí jednotku. Usilovalo se i o zvýšení ploch pícnin na orné půdě a vytváření tzv. zelených pásů krmení v JZD.

Jedním z nejzávažnějších důsledků rychlé kolektivizace a opomíjení pomoci dříve i nyní vzniklým družstvům byla rychle se rozšiřující výměra neobdělané, ladem ležící půdy nebo jen velmi špatně obdělané půdy. Přitom cílem v posledních letech bylo rozšiřovat ornou půdu, aby veškerá půda sloužila zemědělské výrobě. Nejhorší situace byla v pohraničních okresech, i když i ve vnitrozemí se stav rychle zhoršoval. Na začátku dubna bylo na Broumovsku 2185 ha rezervní a ladem ležící půdy, z čehož JZD dostala přiděleno 1837 ha, státní statky 19 ha, soukromí rolníci 255 ha, ale u MNV zbývalo ještě asi 75 ha, hlavně po Slovácích, kteří z pohraničí odcházeli. Přidělení půdy neřešilo její využití, protože např. v obcích Česká Metuje, Dědov, Skalka připadalo na jednoho pracovníka 25–29 ha, v Adršpachu bylo přiděleno 70 ha, ale přidělci půdu stejně neobdělávali. Na Trutnovsku zbývalo 151 ha půdy u MNV bez hospodáře, protože soukromí rolníci měli už polovinu půdy z povinného pachtu a odmítali její obdělání, totéž bylo u STS a JZD. Dvůr Králové přidělil soukromým rolníkům 267 ha orné půdy bez ohledu na možnosti jejího obdělání. Na Žamberecku šlo o 2550 ha, z nichž dostala JZD 2537 ha a státní statky 13 ha. Šlo o hornatou část okresu a kontrola našla dalších 50 ha orné půdy, které byly opět přiděleny JZD, státním statkům a STS. Na Vrchlabsku se jednalo o 1462 ha, znovu byly přiděleny družstvům, státním statkům a soukromým rolníkům, i když výnosy byly z této půdy velmi nízké. Proto ONV žádal STS o obdělání, jinak ho musely zajistit MNV a finanční schodky hradil KNV z prostředků ministerstva zemědělství. V podstatě šlo všude o nevyhnojenou půdu, silně zaplevelenou, kde výnosy zdaleka nekryly náklady. Celkem se v kraji jednalo o 6726 ha rezervní a ladem ležící půdy, z níž bylo přiděleno asi 6500 ha JZD, státním statkům a soukromým rolníkům, kteří však půdu neobdělávali, nebo jen velmi špatně. Východisko se vidělo v jejím přidělení STS, i když se počítalo s velkými finančními ztrátami. V pohraničí sílila tendence přejít z JZD do státních statků, např. na Trutnovsku v obci Kralovec

bylo více než 60 ha půdy předáno státním statkům, protože rolníci odmítali pracovat v JZD, při HTÚP byli vyčleněni, ale pozemky přes zásah prokurátora neobdělali.⁴⁰⁸

Výsledky živočišné výroby

Živočišná výroba se v dubnu a začátkem května těžce vzpamatovávala z nedostatku krmiv v zimním období. Do kraje byla přesunuta krmiva z centrálních fondů, ale dobytek byl už značně zesláblý, docházelo k jeho úhynu, a to i na Novobydžovsku. Za první čtvrtletí byl stav skotu splněn na 98,3%, tj. o 2% méně než na konci roku 1952, krávy na 94,2%, do plánovaného stavu chybělo 7010 krav. Výkup skotu byl splněn na 95,5%. Pokles pokračoval, oproti roku 1952 ve všech okresech poklesly stavy, stejně jako užitkovost. Nedostatek krmiv oslabil krávy, které nemohly být proto připuštěny, ve špatném stavu byla telata. Původní úkol zvýšit stavy krav do konce roku o 5600 kusů se ukázal jako nesplnitelný. Stále pokračovalo vysoké brakování krav pro špatný zdravotní stav, měknutí kostí a stoupl úhyn telat. Tatáž situace byla u chovu prasat, kde se stavy plnily na 84,2%, u prasnic na 93,5%, výkup vepřů na 112%, ale při nízké porážkové váze (83,6 kg), někde i pro epidemii obrny, např. na Žamberecku, kde byl výkup vepřového masa splněn na 114,6%, což ale ohrožovalo dodržení stavu prasat. K poklesu stavů došlo i přes snížení domácích porážek o 17% oproti roku 1952. Pro dodržení plánu by se muselo dovézt 4000 selat a ovce přesunout ze Slovenska.

V JZD se společným ustájením došlo k malému růstu stavů a tato JZD plnila stanovené dodávky. Lepší situace v živočišné výrobě byla v pohraničních okresech než ve vnitrozemských, kde vzniklo mnoho nových družstev. Nejhorší situace v krmivech byla v okresech Hradec Králové, Nový Bydžov a Trutnov a zde byl také nejhorší zdravotní stav dobytka a vysoký úhyn. Plán společného ustájení byl plněn u skotu na 78,7%, u krav na 72,6%, u prasat na 73,1. Do konce dubna 1953 uhynulo 0,95% skotu, ale na Vrchlabsku 1,7%, na Jičínsku 1,15%, selat uhynulo celkem 9,8%.

Odrážem živočišné výroby byly poruchy v zásobování, především pro nízké dodávky mléka. K 10. květnu 1953 plnil kraj dodávky mléka na 71,3%. Z toho JZD a soukromí rolníci na 69,9% a státní statky na 88,2%, k 31. květnu byl celoroční výkup mléka plněn na 28,8% místo 41,3%, splnil jen okres Vrchlabí, nejhorší byly okresy Hradec Králové, Jaroměř a Rychnov nad Kněžnou. Státní statky dodávaly v dubnu od jedné dojnice 4,8 l mléka, JZD 2,93 l a soukromí rolníci 1,98 l, průměr za leden až duben činil u státních statků 4,71 l, u JZD 3,20 l a u soukromých rolníků 2,26 l. Mezi nejhorší okresy patřily Hradec Králové (60,7%), Nový Bydžov (61,1%), Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou, Dobruška a Jičín. Podle velikostních skupin plnili rolníci nad 20 ha na 49,9%, 15–20 ha na 56,9%, 10–15 ha na 62,4%, zatímco ostatní malí rolníci dodávky překračovali. JZD 3. a 4. typu plnila rovněž své úkoly, na Náchodsku na 127,1%, Žamberecku na 114,1%, Vrchlabsku na 108,8%, na Jaroměřsku z 10 JZD 3. a 4. typu 9 své úkoly překračovalo. Příčinou byla snaha malých rolníků získat po vstupu do JZD ze zatím soukromé živočišné výroby co největší příjem, především z volného nebo černého

408 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 26, 1483; Za socialistické zemědělství, 1954, č. 4.

prodeje mléka, nebo ho měnili za cukr. Tento stav trval od července 1952, odkdy se dodávky plnily jen asi ze dvou třetin plánu, a to zásluhou horských okresů, kde bylo nejvíce JZD se společnou výrobou, zatímco okres Nový Bydžov se umístil ve výkupu mléka na posledním místě v kraji. Kraj dlužil od počátku roku do 10. května přes 17 mil. l mléka. JZD plánovala v průměru dodávku mléka 5 až 6 l, ale skutečnost především v nových družstvech byla 2 až 3 litry na dojnici.

Zdaleka se nedařilo plnit plán výstavby a adaptací stájí pro společné ustájení, ačkoliv na tomto úseku byla značná živelnost a přehledy nebyly přesné.⁴⁰⁹ Začátkem června bylo v kraji rozestavěno 839 staveb a dokončeno 248 staveb, ovšem práce postupovaly velmi pomalu. JZD sice ustavila stálé stavební skupiny, ale ty byly početně slabé a ostatní družstevníci se na stavbách podíleli jen velmi málo. Družstva žádala těžké stavby, což prodlužovalo dobu výstavby, zatěžovalo fondy JZD a zdržovalo přechod na 3. typ. ONV a MNV nevěnovaly této otázce dostatečnou pozornost, takže celá tíže ležela na zemědělských a technických referátech ONV a stavební instruktoři ONV nestačili zajistit všechny úkoly, zvláště když jim byly ukládány další úkoly, např. výkup mléka.

Výstavba společných zařízení trpěla nedostatkem stavebního materiálu, cementu, řeziva, instalačního materiálu, pletiva, i když byl přislíben. Přes rychlý růst družstev ministerstvo nezvýšilo plánované příděly, ale pod tlakem z okresů podal KNV 24. dubna zprávu vládě o rozestavěnosti v JZD, která zdržovala společné ustájení. Práce zdržoval i nedostatek kvalifikovaných zedníků, sezónní zemědělské práce a nechuť adaptovat v nových družstvech stájové prostory velkých rolníků. Tzv. trojky pro výstavbu společných zařízení v JZD při ONV pracovaly nesoustavně, v některých okresech, např. Dobruška, Dvůr Králové, nebyly ustaveny, jinde na sebe přebíraly práva orgánů ONV, např. povolování staveb.

Živočišná výroba v tomto období ve všech odvětvích měla sestupnou tendenci, přičemž zvláště nížinné okresy, kde vzniklo nejvíce nových družstev, vykazovaly horší výsledky než okresy horské a podhorské. Znovu byla oslabena nedostatkem krmiva, i když z kraje byla sláma a seno vyváženy pro Pardubický a Pražský kraj a na Slovensko. Vysoké dodávky oslabovaly živočišnou výrobu, docházelo k úmyslnému uhynutí selat, aby rolníci získali mléko. JZD nedosáhla plánovaných stavů, velká část dobytka byla v osobním vlastnictví členů, nebylo možno uplatnit pro nedostatek krmiv nové metody, např. Malininové, pro nedostatek pracovníků nebyla dodržována technologie krmení a hygiena, což se odráželo ve špatném zdravotním stavu zvířat a vysokém úhynu selat a telat. Protože i v roce 1953 byl předpoklad, že bude chybět 30% potřebě jadrných krmiv, objevil se názor, že je třeba snížit stavy dobytka tak, aby došlo

409 Na rok 1953 předpokládal plán adaptací 747 kravínů pro 37 350 krav, započato bylo 127 akcí ve 104 JZD pro 7296 krav, k 1. dubnu 1953 bylo dokončeno 45 pro 1855 krav v 30 JZD a ustájeno bylo 978 krav, tj. plnění na 4,4%. V polovině května byly adaptace a novostavby kravínů plněny na 33,6% plánu v zahájení staveb, ale dokončeno bylo jen 5,5%, tj. 72 budov pro 2886 krav, což ukazuje, že šlo o značně roztržštěné ustájení v malých stájích. U adaptací a novostaveb pro mladý dobytek se plán plnil na 11,4%, ale bylo dokončeno jen 5% plánovaných staveb. U vepřínů šlo o zahájení 8,1% plánovaných staveb a adaptací, ale dokončeno jen 2,8% celkového úkolu, tj. 19 stájí pro 1679 kusů. Přitom nová družstva požadovala a zahajovala další novostavby, např. v červnu šlo o 13 nových staveb v 8 okresech.

k rovnováze mezi rostlinnou a živočišnou výrobou v produkci krmiv, a pak teprve zvyšovat stavy hospodářských zvířat. To bylo odmítnuto, protože to odporovalo usnesení vlády, a východisko se vidělo v rozšíření ploch krmiv, lepším hospodaření s krmi-
vy, zlepšení chovu krav a prasat, omezení domácích porážek a zaměření družstev
v pohraničí na živočišnou výrobu a pěstování pícnin, krmného obilí a lnu.⁴¹⁰

Růst obtíží v JZD, STS a na státních statcích

Přestože se stranické a státní orgány orientovaly na ofenzivní postup v zakládání JZD a jarní práce se měly stát novým nástupem k dokončení socializace vesnice, procházela zvláště nová družstva ohromnými hospodářskými, politickými a organizačními obtížemi. Na začátku dubna se obrátil KV KSČ na komunisty z vesnic, aby se v duchu usnesení pléna KV KSČ účinněji podíleli na socializaci vesnice a nestáli stranou, vždyť v kraji zbývalo jen 243 obcí bez JZD. Zasedání KV KSČ 10. dubna 1953 stanovilo nová hlediska soutěže o Rudý prapor, kde kromě závazků o urychlení prací a plnění dodávek bylo hlavním kritériem upevňování a zakládání JZD, a opět se vyhlášovaly tři nejlepší a tři nejhorší okresy. Byl kritizován stav JZD na Novopacku, kde v družstvech nebyl nikde přijat pracovní řád, podobně na Novobydžovsku nevěnovaly stranické organizace pozornost upevňování JZD. Totéž platilo o Jičínsku, kde OV KSČ oznámil celostátní konferenci, že ve všech obcích byly získány přihlášky pro ustavení JZD, ale PV JZD nebyly ustaveny a v 11 obcích opět rolníci ustoupili od založení JZD. Krajská konference strany kritizovala situaci na Jičínsku, vinu prý nesl ONV a bylo uloženo všem místním národním výborům zakládat JZD, což dosud dělaly jen KNV a ONV. Požadovalo se zlepšení jak osobní, tak názorné agitace, zvláště úrovně vesnických novin. Pro okresy Nová Paka, Jičín, Hořice, Vrchlabí a Trutnov byly stanoveny jako hlavní úkoly dodržování vzorových stanov a přechod ke společné živočišné výrobě, zatímco okresy Broumov, Dobruška, Jaroměř, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou měly dále zakládat nová JZD nebo provádět HTÚP.

Také soutěž o Rudý prapor ministerstva vnitra pro národní výbory si dala za hlavní kritéria na zemědělském úseku především urychlení socializace vesnice. Tajemník KNV Bohuslav Halviger vyhlásil úkol do konce září 1953 ustavit ve všech obcích JZD s rozoranými mezemi. Dalšími kritérii bylo zvýšení živočišné výroby, výroby krmiv, péče o okopaniny, protože v roce 1952 nebylo dosaženo plánovaných hektarových výnosů u brambor a cukrovky a nebyly všechny plochy sklizeny, zvládnutí žní a výkupu a sklizně lnu, jehož velké množství v roce 1952 shnilo na polích.

Ačkoliv se nepodařilo upevnit JZD založená v roce 1952, nebyly dodrženy agrotechnické lhůty a výrobní a dodávkové úkoly byly dány se značným zpožděním, převládalo ještě v květnu mínění, že obtíže jsou především organizačního rázu a vyplývají z neplnění závěrů KNV ke zlepšení situace na zemědělském úseku. Po provedeném rozboru na počátku května bylo uloženo provést kontrolu CVP v družstvech do 20. května 1953,

410 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 26, 1269; Pochodeň, č. 29, 24. 4. 1953; č. 28, 26. 5. 1953; Náš kraj, č. 12, 29. 6. 1953.

nereálné vrátit k přepracování, dobré schválit radami ONV. Přitom většinu CVP zpracovaly zemědělské referáty, protože JZD tento úkol plnila zcela nedostatečně nebo vůbec ne. Členské schůze měly projednat plnění CVP za první čtvrtletí a odstranit nedostatky. Jedenkrát za čtvrt roku bylo uloženo přednostům zemědělského referátu KNV a ONV svolat předsedy revizních komisí, aby podali zprávu o stavu hospodaření družstev. Také MNV dostaly úkol zesílit kontrolu hospodaření JZD a pomáhat jim.⁴¹¹

Jaký byl ve skutečnosti vnitřní život družstev a úroveň vnitrodružstevní demokracie? Především většina nových družstev byla ustavena jen formálně a nevyvíjela prakticky žádnou činnost, byla porušována vnitrodružstevní demokracie, členské schůze se nescházely a revizní komise nebyly zvoleny, nebo nepracovaly a představenstva neskládala účty o hospodaření družstva. I když proběhlo školení o Vzorových stanovách, nebyly dodržovány, členové žádali větší záhumenky. Kontrola zjistila, že v 25 nových JZD přesahuje výměra záhumenků 0,5 ha, rolníci chovají velké množství mladého dobytka, v okresech Trutnov, Broumov a Rychnov nad Kněžnou si ponechali v osobním vlastnictví prasnice a koně a místo práce v JZD povozničili. V řadě případů byly 2. a někde i 3. typy JZD řízeny přípravným výborem, takže rada KNV na konci června uložila okresům převést tyto PV na řádná představenstva JZD. Na Jičínsku a Novobydžovsku neuznávala družstva autoritu ONV a JZD chápali členové jako provizorium, které skončí neúspěchem. Byl to následek tlaku z podzimu 1952, kdy např. na Jičínsku zakládal JZD terorem tajemník OV KSČ, ale ONV po ustavení družstva neposkytl družstvům žádnou pomoc, naopak došlo v některých JZD ke zvýšení dodávek. Velká část nových družstev nepracovala podle pracovních jednotek, ale odměňovala podle odpracovaných hodin. JZD nedotovala fondy JZD, hodnota naturálií nebyla dodržována, ačkoliv měla být nižší, protože stouply dodávkové úkoly, nebyl dotován sociální fond, aby neklesala PJ.

Základní dokumenty pro práci družstva, celoroční výrobní plány (CVP), byly vypracovávány velmi pomalu, byly dokončovány až v dubnu a květnu a s řadou chyb. Šlo především o 180 JZD 3. a 4. typu a na začátku května byly dokončeny ve 170 JZD. Jen nepatrně se zlepšilo zapojení družstevníků do práce na CVP, ale státní plán byl vesměs dodržen – až na JZD na Vrchlabsku. Nejhorší úroveň měly CVP na okrese Dvůr Králové. Ve starých JZD se podařilo zlepšit dodržování stanov, především výši záhumenků a dobytka. Snížení záhumenků z těchto JZD odmítalo jen 8 družstev (Dobruška 1 JZD, Dvůr Králové 1, Náchod 2, Rychnov nad Kněžnou 1, Trutnov 2, Vrchlábí 1), v JZD Kunčína Ves na Rychnovsku si ponechali mnoho dobytka a koně pro povozničení. V JZD nižších typů, zvláště v nových, mělo zpracování CVP jen velmi nízkou úroveň.

I u dříve ustavených družstev se společnou živočišnou výrobou byla finanční situace velmi špatná, protože tato JZD, především v pohraničí, byla vysoce zadlužena, velké částky připadaly na splátky a úroky. Revize v 15 JZD na Trutnovsku a v 15 JZD na Broumovsku ukázaly nejen nesklizení úrody v roce 1952, ale i nízkou úroveň živočišné výroby, špatnou pracovní morálku, nepořádky v odměňování, rozkrádání

411 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484; Pochodeň, č. 1, 3. 1. 1953; č. 24, 8. 4. 1953; č. 26, 14. 4. 1953; č. 38, 26. 5. 1953; Náš kraj, č. 11, 15. 6. 1953.

družstevního majetku a vysokou zadluženost.⁴¹² KNV požádal ministerstvo zemědělství o příspěvek na splácení dluhů pro tato JZD. Proto ONV schválily v květnu jen 81 CVP, ostatní vrátily k přepracování. V nížinných okresech také počítali s nižšími PJ než v roce 1952, protože do JZD vstoupilo množství nových členů, přibyla půda, ale ne s plánovanými počty dobytka a vysokou užitkovostí, což se muselo odrazit v nižší výrobě, a plánování bylo reálnější než v pohraničí.

Tabulka 28: Výše PJ v CVP JZD 3. a 4. typu v Kčs

Okres	Hodnota PJ v Kčs													
	minus	0	do	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100	110
		10	-20	-30	-40	-50	-60	-70	-80	-90	-100	-110	-120	
Broumov	1	1	1	2	2	3			1	2	2			1
Dobruška								2	1	1	3			4
Dvůr Králové			1		1	2	1	2						
Hořice												3	3	2
Hradec Králové								1		3	7	1		5
Jaroměř						1	1	1	2	3	2			
Jičín							2	7	4	2				
Náchod											6			2
Nová Paka					1									2
Nový Bydžov									1	2	8			
Rychnov n. K.	1						1	1			3			
Trutnov	1	1	1	3	6	6	3	2		1				
Vrchlabí				2	1	4	3	3						
Žamberk		1	1	2	1		1		1	3				1
Celkem	2	1	3	4	9	12	17	15	18	15	40	6	16	2

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484.

V horských okresech se odrazilo loňské sucho, nesklizení obilí a krmiv, pokles živočišné výroby v prvním čtvrtletí a nákupy krmiv (za 3 měsíce roku 1953 zde nakoupila JZD krmiva za 21,130 mil. Kčs). V těchto JZD chyběla zvířata pro výkrm, osiva a sadba, takže další prostředky musela dát JZD na nákup zvířat (8,182 mil. Kčs) a osiv a sadby (17,522 mil. Kčs). Stále více se ukazoval vliv pozemkové renty, vysoké náklady neodpovídaly výsledkům výroby, např. srovnání JZD Zábědov (Nový Bydžov) a JZD Prosečné a Prostřední Lánov na Vrchlabsku ukazovalo, že při nižší spotřebě PJ dosahuje Zábědov vyšších výsledků v rostlinné i živočišné výrobě a hodnota PJ byla v Zábědově 90 Kč a 12,70 Kčs naturálie oproti 60 Kčs a 12 Kčs v Prosečném a 50 Kčs a 7,50 Kčs v Prostředním Lánově, ačkoliv výměra zemědělské a orné půdy byla v podstatě stejná.

JZD na Žamberecku žádala KNV o zajištění výplaty PJ na rok 1952, protože špatná sklizeň a splácení půjček a úroků jim nezaručovalo existenční minimum. JZD

412 Např. JZD Babí na Trutnovsku vydávalo na splátky a úroky 3,2 % celkových tržeb, v JZD Debrné navrhla revize odložit splátky ve výši 172 000 Kčs, aby se mohla plánovat PJ 22 Kčs, v JZD Dolní Staré Buky činily splátky a úroky 17,2 % celkových tržeb, v JZD Vernéřovice by bez odkladu splátek byla PJ nulová, v JZD Janovice přesáhly splátky a úroky 1 mil. Kčs atd.

Petrovice plánovalo PJ 5 Kčs a žádalo snížení dodávek, aby mohlo prodávat na volném trhu, avšak to bylo zamítnuto. JZD Horní Lipka, Mladkov, Orlice, Petrovice a Těchonín nebyla schopna splatit dluhy, životní úroveň jejich členů byla hluboko pod nutným minimem, což ovlivňovalo ostatní družstva, a ONV zpracoval přehled o nutné pomoci úvěry slabým JZD. Z 12 JZD 3. a 4. typu jen 3 počítala se ziskem, 3 snad splní plán, 3 nesplní a 3 vůbec nevypracovala CVP. Část členů JZD začala pracovat mimo družstvo, např. z Dolní Orlice u silniční správy, a to i přes pohružku trestním řízením. Část členů byla z JZD vydělena, ale přidělenou půdu odmítli obdělávat. Úvěry na Žamberecku přesáhly 8,5 mil. Kčs. Stejná situace byla na Trutnovsku a Vrchlabsku, kde úvěry přesáhly 10,5 mil. Kčs a 15 mil. Kčs. K 10. dubnu dosáhly provozní úvěry družstev v kraji 117 mil. korun, kterých JZD použila hlavně na nákup krmiv, osiv a hnojiv, k tomu přistupovala nenávratnost úvěrů z roku 1952 ve výši 42,453 mil. Kčs, nejvíce na Broumovsku 13,6 mil. Kčs, na Trutnovsku 7,9 mil. Kčs, na Žamberecku 5 mil. Kčs a Vrchlabsku 2,4 mil. Kčs. JZD v pohraničí získávala malé příjmy, protože nemohla prodávat na volném trhu, nízká členská základna nestačila zvládnout práce, např. v okrese Dvůr Králové bylo v družstvech 1150 zemědělských závodů, ale jen 1525 členů, protože ženy odmítly do JZD vstoupit. Ve většině JZD nedostali členové doplatky za rok 1952, v nových JZD 2. typu vůbec žádné peníze, např. na Jičínsku nebyly práce vůbec vyúčtovány, neplnilo se usnesení, aby vždy pro 15 JZD byl stanoven účetní instruktor. Na Hradecku dostala JZD nereálně vysoké úkoly v cukrovce, ačkoliv se bránila, členové nedostali žádné peníze a chodili pracovat k soukromým rolníkům a ošetření cukrovky prováděly brigády, ačkoliv JZD nevyplatila peníze za brigády na sklizeň z podzimu 1952. V JZD Praskačka odmítli členové obdělávat cukrovku, i když se jim pohrozilo vězením, a na brigádu musel nastoupit aparát ONV. Na Hradecku byla situace v ošetření cukrovky nejhorší v kraji, družstevníci zůstávali doma a dělníci, školní mládež a další zaměstnanci pracovali na polích, nebo družstevníci okopávali řepu u soukromých rolníků, např. v Osicích k 30. červnu zůstalo nevyjednoceno 11 ha cukrovky. Také vyhlášení pracovní povinnosti na senoseč ve většině okresů nepřinesla očekávaný výsledek a nepodařilo se všechny plochy sklídit.⁴¹³

V družstvech bylo málo středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných pracovníků, z malovýroby přešli pracovníci z nižších zemědělských škol, tzv. zimních škol, a výchova potřebných odborníků se opožďovala za tempem kolektivizace. V kádrové politice šlo často o improvizaci, do popředí se dostalo politické řízení, které zajišťovaly především dělnické kádry ze závodů. I když zimní období počítalo, že družstevními školami práce projde řada družstevníků, že se funkcionáři JZD proškolí v dalších specializovaných kurzech při zemědělských školách, kritizovala krajská konference, že v okresech bylo zřízeno málo středisek družstevních škol práce a že účast v nich byla velmi nízká. Pro zimní období 1953–1954 zajišťoval kraj už v květnu proškolení 878 funkcionářů družstev, např. 23 předsedů starých JZD, 176 nových předsedů, 161 účetních atd.

Odchod pracovních sil ze zemědělství přes veškerá administrativní opatření pokračoval, protože se ztrácely perspektivy zemědělské výroby a naopak stoupalo společenské

413 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 26, 1308, 1320, 1484; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

ocenění práce v průmyslu, který se stále rozvíjel. Proti tomu klesající společenská prestiž zemědělské práce a označování rolníků za nepřátele socialismu vedly k hledání cest, jak se zbavit hospodářství a vyhnout se vstupu do družstva. O tom svědčí výrok: „Práce by se ještě zastala, ale člověk byl hotovým otrokem,“ nebo zápis z kroniky: „[...] jako důvod uváděl, že jeho manželka v družstvu nebude, to prý raději skočí do rybníka.“⁴¹⁴

Nedostatek pracovních sil znemožňoval lepší organizaci práce, např. ve všech JZD existovaly prakticky jen dvě pracovní skupiny, a to jedna v rostlinné a jedna v živočišné výrobě, což bylo formální a odporovalo smyslu zavádění pracovních skupin. Přitom skupiny neměly přiděleny ani pozemky, ani inventář, šlo spíše o závazky při okopávce cukrovky, brambor a částečně lnu. Revize v dubnu v 30 JZD vyšších typů na Trutnovsku a Broumovsku konstatovala, že v těchto družstvech je naprostý nedostatek pracovních sil.⁴¹⁵

Všechny tyto skutečnosti ovlivňovaly pracovní morálku, která zase zpětně působila na zhoršování organizace práce, neplnění povinností a hospodářských výsledků. Neplnily se včas a kvalitně práce v rostlinné výrobě, v péči o dobytek se nedodržovala hygienická opatření, malá péče se věnovala krmení dobytka, docházelo k úhynu zvířat a rozkrádání krmiv. Aby se získalo krmení pro záhumenková zvířata, zvláště v JZD 2. typu, kde byla individuální živočišná výroba, docházelo k rozkrádání, jež se nepovažovalo za provinění: „Kdeu vzít, dyž není. Přeci nekradu, беру z mýho!“⁴¹⁶

I když se nepodařilo pro nedostatek pracovních sil vytvořit stále pracovní skupiny, přece jen ve většině JZD vyšších typů se prosadila práce podle norem, kromě slabých družstev v pohraničí, kde se přepočítávaly hodiny na PJ. V JZD 2. typu převládala hodinová práce. Normy byly zavedeny především v rostlinné výrobě, v živočišné výrobě 129 JZD zavedlo u mléka normy podle užitkovosti. Kdy chyběli pracovníci pro živočišnou výrobu, tam byly normy změkčeny, např. v JZD Slotov, Oblanov, Chotělice a v jiných. Ve 120 JZD byly zavedeny doplňkové odměny u mléka a odchovu selat, v rostlinné výrobě byly výjimkou, stejně jako za práci funkcionářů JZD.

Bylo samozřejmé, že tyto nedostatky v JZD, která získávala v zemědělské výrobě kraje převahu, bránily splnění hlavního úkolu – zvýšit produkci potravin a surovin pro průmysl. Ačkoliv početní růst JZD byl v druhé polovině roku 1952 značný, vyvolalo zpomalení tempa zakládání družstev v prvních měsících roku 1953 a pak jeho stagnace na jaře nutnost určitého bilancování, protože v období masového združstevňování se nevěnovala přehledu a rozboru stavu kolektivizace dostatečná pozornost. Běžně se stávalo, že v honbě za množstvím nových JZD se předbíhala skutečnost, že se nadsazovala čísla nových družstev, členů a HTÚP, nejmarkantněji například na Jičínsku.

Hradecký kraj se až do roku 1952 opožďoval v tempu kolektivizace, ale od léta 1952 se zde založilo 263 nových JZD s 13 425 zemědělskými závody a 76 884 ha zemědělské

414 Jiráček, Antonín, K počátkům kolektivizace v novoosídlenecké obci na Broumovsku, in: Český lid, 1962, roč. 69, č. 3.

415 Např. v JZD Hynčice na Broumovsku připadalo na každého z 18 pracovníků (8 mužů, 10 žen) 13 ha zemědělské půdy, 10 ha orné půdy, v JZD Křenov na Trutnovsku na každého z 12 pracovníků 12,2 ha zemědělské půdy.

416 Svobodová, Jiřina, Význam vlastnictví půdy v životě vesnice v období kolektivizace, in: Vesnice I., s. 86.

půdy, jako v jiných krajích za použití nátlaku, slibů a chytračení, což se nutně odrazilo v malé stabilitě těchto družstev. Krajská konference KSČ v květnu 1953 se zabývala průběhem kolektivizace v kraji, kladně hodnotila rok 1952, protože počet zemědělských závodů v kraji stoupl třikrát, výměra zemědělské půdy dvaapůlkrát. Do konce března 1953 bylo založeno 48 nových JZD s HTÚP, takže v kraji bylo 617 JZD, z toho 579 s provedenou nebo schválenou HTÚP, tj. 66% obcí kraje. V JZD se sdružilo 28 137 členů, kteří obhospodařovali asi 141 550 ha zemědělské půdy, tj. 42,28% zemědělské půdy kraje. Kladně byla hodnocena obrovská agitační práce, veřejné schůze, besedy, osobní agitace dvojic, bleskovky, zesílený boj proti „kulakům“. Někde šla agitace cestou slibů nejrůznějších výhod, využívalo se nátlaku, přidělování půdy, někde slibovali, že stačí souhlas s HTÚP. Už na podzim a v zimě se objevily velké obtíže s upevněním těchto JZD. Značně se zkomplikoval boj proti „kulakům“, kde i přes objasnění Stanov o členství „kulaků“ se je těžko dařilo z JZD vylučovat, do konce dubna jen 53, z toho 23 na Hradecku, zatímco na Hořicku, Jaroměřsku a Jičínsku žádný.

K 1. dubnu 1953 bylo JZD v 70,4% obcí kraje, celkem 617, z toho PV JZD 89 (= 14,6%), 1. typ 29 (= 5%), 2. typ 313 (= 50,9%), 3. typ 170 (= 27%) a 4. typ 16 (= 2,5%). Družstva sdružila 20 122 zemědělských závodů, z nichž byla naprostá většina s výměrou 5–15 ha, nad 20 ha bylo 9 závodů. K 1. červnu dosáhl počet JZD 625, družstva byla v 72,3% obcí kraje, v 364 JZD byly rozorány meze, dalších 144 provedlo na jaře společný osev a na podzim chtělo rozorát meze. I když od ledna vzniklo jen 51 nových JZD s HTÚP, počítalo se, že v dalších 162 obcích jsou předpoklady pro založení družstva. Nová JZD vznikala nejvíce v okresech Hradec Králové, Dvůr Králové a Nový Bydžov tvrdým postupem proti „kulakům“ a „rozvratným“ žvlům, hlavně na Novobydžovsku, kde nebyla hospodářství velkých sedláků úpadková. Na Hradecku vznikala JZD pod značným tlakem a hrozilo opakování Jičínka, v pěti nových JZD se členové postavili proti provedení HTÚP. Nejméně JZD vzniklo na Broumovsku a Dobrušsku, kde se rolníci odvolávali na nízkou životní úroveň družstevníků a pracovníci lidové správy viděli příčinu odporu rolníků proti JZD v dobré životní úrovni soukromých rolníků a silných pozicích lidové a agrární strany před válkou. V květnu se nepodařilo založit ani jediné JZD. Slabinou nových JZD bylo i to, že na 20 122 sdružených závodů připadalo 28 137 členů, to znamená, že na jeden závod vstoupilo do JZD necelých 1,4 člena, protože ženy a rodinní příslušníci stáli mimo JZD.

Přes velký nárůst počtu JZD byla HTÚP provedena a rozorány meze v 364 obcích, což znamenalo, že v 501 obcích zatím meze nebyly rozorány. Ve 153 obcích byla HTÚP schválena, ale nezačala, nebo se na ní pracovalo, anebo přes její provedení nebyly meze rozorány. Většinou se počítalo, že k rozorání mezí dojde na konci žní. Někde však existovalo už JZD delší dobu, ovšem členové odmítali HTÚP, např. v JZD Křešice na Jičínsku a v dalších 63 obcích. Aby se zabránilo provedení HTÚP, vystupovali někteří členové z JZD, a tím pro nesouhlas nadpoloviční většiny nemohla být HTÚP provedena. V 67 obcích musely být práce na HTÚP přerušeny pro nesouhlas členů, protože se nepodařilo rolníky a družstevníky přesvědčit o nutnosti rozorání mezí a sami technici rolníky nepřesvědčili, např. na Jičínsku odmítli HTÚP v 13 obcích, v 36 obcích se stavěli proti HTÚP i místní funkcionáři. Hlavním argumentem byly vysoké dodávky bez přihlídnutí k výrobním možnostem, mezinárodní situace, hlavně události v Německé

demokratické republice, a obavy rolníků. Na provádění HTÚP pracovalo 96 pracovníků (79 techniků a 17 agronomů) ve 40 skupinách, ale bylo třeba 50 skupin, aby mohly být rozorány alespoň meze pro společný osev ozimů, celá HTÚP by narušila podzimní práce.

Tabulka 29: Stav JZD v Hradeckém kraji k 20. 6. 1953

Okres	Celkem obcí	Celkem JZD	Tj. %	PV	Typ JZD				% JZD 3. a 4. typu	Nová od JZD 1. 1. 1953	Obce bez JZD
					1.	2.	3.	4.			
Broumov	42	27	64,2	1	2	3	15	6	74	1	15
Dobruška	75	29	38,6	7	-	11	10	1	38	3	46
Dvůr Králové	45	34	73,6	3	-	20	11	-	32,3	7	12
Hořice	61	61	100	1	-	52	8	-	13,1	-	-
Hradec Králové	94	74	78,7	7	-	27	39	1	54	23	20
Jaroměř	56	30	53,5	2	2	14	11	1	40	1	26
Jičín	109	109	100	50	8	32	18	1	16,5	-	-
Náchod	59	40	67,7	3	3	23	11	-	27,5	1	19
Nová Paka	52	52	100	-	-	48	4	-	7,6	-	-
Nový Bydžov	79	47	59,4	5	1	26	15	-	31,9	9	32
Rychnov n. K.	76	28	36,9	5	2	13	8	-	28,5	5	48
Trutnov	45	43	95,5	1	1	15	22	4	60,4	1	4
Vrchlabí	23	23	100	-	-	7	10	6	69,5	-	-
Žamberk	49	28	59,2	1	2	11	13	1	50	-	21
Celkem	865	625	72,3	86	21	302	195	21	34,2	51	243

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1476.

Tabulka 30: Členská a půdní základna JZD k 20. 6. 1953

Okres	Celkem JZD	Zemědělských závodů v JZD	Tj. % z celkového počtu závodů	Počet členů JZD	Výměra zemědělské půdy v ha
Broumov	27	623	32,5	1053	8878
Dobruška	29	547	11	1005	4883
Dvůr Králové	34	1150	49,6	1525	9001
Hořice	61	2264	76,2	3615	13 214
Hradec Králové	74	1978	40,6	2266	13 895
Jaroměř	30	999	37,8	1397	6454
Jičín	109	2166	27,9	3304	17 973
Náchod	40	1634	54,7	2315	7275
Nová Paka	52	2035	68,1	2645	11 645
Nový Bydžov	47	1945	29	2685	10 608
Rychnov n. K.	28	956	16	1211	5516
Trutnov	43	1552	93,4	1721	11 203
Vrchlabí	23	768	95,1	1134	8776
Žamberk	28	1505	39,1	2261	12 229
Celkem	625	20 122	-	28 137	141 550

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1476.

Pomalou přecházela JZD z 2. na 3. typ, ačkoliv právě společná rostlinná i živočišná výroba vedly družstevníky ke společné práci. Od ledna do poloviny června přešlo z 2. na 3. typ jen 63 družstev, nejhorší situace byla na Novopacku, Hořicku, Dobruš-

Tabulka 31: Stav HTÚP v kraji k 20. 6. 1953

Okres	HTÚP schválené nezapočaté	Obce, kde se na HTÚP pracovalo	Obce, kde byly práce přerušeny	HTÚP hotovo, ale meze nerozorány	HTÚP hotovo, meze rozorané
Broumov	–	3	–	1	18
Dobruška	–	1	4	3	14
Dvůr Králové	9	6	–	8	17
Hořice	–	4	–	7	37
Hradec Králové	–	6	4	12	37
Jaroměř	–	–	–	2	23
Jičín	–	16	10	26	34
Náchod	–	4	1	3	32
Nová Paka	–	–	–	–	52
Nový Bydžov	1	4	6	17	9
Rychnov n. K.	–	6	–	1	15
Trutnov	–	3	–	3	35
Vrchlabí	–	–	–	–	23
Žamberk	–	3	2	4	18
Celkem	10	56	27	87	364

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

sku a také na Náchodsku. Nejrychleji pokračoval tento přechod na Hradecku a Novobydžovsku, ale jen v těch JZD, do nichž vstoupila většina obce. Na Jičínsku a Hořicku, kde bylo možno adaptovat stáje velkých sedláků, přešel na 3. typ jen velmi malý počet JZD, protože velkým a středním rolníkům vyhovoval 2. typ, ale také se projevoval velký nedostatek stavebního materiálu a řemeslníků. V těchto družstvech se opět ukázala snaha svést dobytek bez odevzdání potřebných krmiv, zkrmit veškerou zelenou pící a nezajistit dostatek krmení na zimu.

Zasedání KV KSČ 20. června se zabývalo především přípravou žní, které se měly stát věcí celé strany, protože malá pomoc novým JZD v minulém roce byla příčinou, že nebyla veškerá úroda sklizena. Druhým úkolem bylo upevnění družstev, aby se provedla HTÚP a nová družstva začala skutečně hospodařit, i když množství nedostatků a špatné hospodářské výsledky vyvolaly na vesnicích a v nových družstvech odpor k dalšímu pokračování kolektivizace jak ve vnitrozemí, tak v pohraničí.⁴¹⁷

Na jaře, především od května, se JZD začala dostávat do krizové situace, která se projevovala v pohraničí i vnitrozemí. V pohraničí odcházeli osídlenci, někteří se vraceli na Slovensko, mladší odcházeli do průmyslu, nebo pracovali v lese či u silniční

417 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 26, 1484; Pochodeň, č. 38, 26. 5. 1953; č. 46, 23. 6. 1953.

Tabulka 32: Přejchod JZD na vyšší typy od 1. 1. do 20. 6. 1953

Okres	Od 1. 1. 1953 na vyšší typ přešlo	Předpoklad přechodu na vyšší typ	Přešlo pomocí			Předpoklad založení JZD do 31. 12.
			novostaveb	adaptací	bez stavebních úprav	
Broumov	2	5	–	2	–	5
Dobruška	1	10	–	1	–	27
Dvůr Králové	3	13	1	1	1	9
Hořice	1	12	1	–	–	–
Hradec Králové	24	10	–	24	–	7
Jaroměř	2	–	–	2	–	26
Jičín	10	8	–	6	4	–
Náchod	5	8	–	5	–	18
Nová Paka	2	7	–	2	–	–
Nový Bydžov	8	26	1	7	–	32
Rychnov n. K.	1	7	–	1	–	27
Trutnov	1	6	1	–	–	4
Vrchlabí	2	2	–	2	–	–
Žamberk	1	6	–	1	–	–
Celkem	63	120	4	54	5	162

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 20.

správy a ani hrozba trestního řízení nemohla tomu zabránit. Velkého rozsahu nabylo vystupování z JZD v nových družstvech na Jičínsku, která byla ponechána sama sobě bez pomoci, a odtud se šířilo na Novobydžovsko. Na Jičínsku v květnu a červnu vystoupilo z 16 JZD 287 členů, v obcích Hasina a Žitovlice všichni a družstva se rozpadla, na Novobydžovsku 90 členů, např. v JZD Volanice bylo podáno 40 odhlášek. Přitom nevystupovali velcí sedláci, ale především střední a malí rolníci. V pohraničí vystoupilo nejvíce členů v neosídlených částech těchto okresů, např. na Trutnovsku z Úpicka. Plenární zasedání KNV už na začátku května konstatovalo, že začal rozpad JZD, půda se přidělovala malým rolníkům, kteří ji nestačili obdělat, a větší rolníci si vydělávali potažní prací, odmítali dodávky, protože si na pokuty vydělali. KNV upozorňoval na neplnění povinností u soukromých rolníků, kteří se bránili tvrzením, že oni nejsou „kulaci“, že nemají být trestáni. Cestu k nápravě spatřoval KNV v pomoci alespoň jednomu JZD v okrese, aby se dokázalo, že JZD mohou dobře hospodařit a zajistit životní úroveň svých členů.

Na konci června rada KNV došla k závěru, že zakládání nových JZD ustrnulo, že úkol založit do 31. prosince 1953 ve všech obcích JZD s HTÚP nelze splnit, že naopak začalo vystupování z družstev, hlavně na Jičínsku, Novobydžovsku a Žamberecku, a že se přerušily práce na HTÚP. Zemědělský referát KNV přímo prohlásil „jsme v defenzivě a vesničtí boháči jsou v ofenzivě“, přitom žádal zakládat JZD jen ze zemědělských referátů a nespoléhat na stranické orgány. Předseda KNV mluvil o tom, že „místo ofenzivní politiky děláme defenzivní“, prý se nedovedou ukazovat dobré příklady JZD.⁴¹⁸

Masová kolektivizace ovlivnila i vztah ke „kulakům“, k jejich vstupu do družstev, což odporovalo stanovám. Ukazovalo se, že do JZD bylo přijato asi 125 „kulaků“ a přes velký tlak na počátku roku bylo vyloučeno z JZD jen 55 „kulaků“. Nejsložitější situace se vytvořila v okresech Jičín, Nový Bydžov a neosídlené části okresu Rychnov nad Kněžnou, kde intenzivní rostlinná a živočišná výroba trpěla nedostatkem pracovních sil v JZD, takže družstva „kulaky“ odmítala vyloučit a převzít jejich půdu a rovněž vesnické stranické organizace se z tohoto důvodu stavěly za ně. V Hradeckém kraji bylo v dubnu 1953 pozastaveno v šesti případech vynesení rozsudku, protože nikdo nechtěl převzít „kulackou“ půdu. Přesto se na jaře opět obnovilo přestěhování rodin odsouzených sedláků.

Na Novopacku, kde se družstva dostala do kritické situace, hledali východisko v zosíření boje proti velkým rolníkům, vytvořila se 15členná skupina, která sbírala materiály proti nim, ale výsledkem bylo jen pět trestních oznámení. Přitom na Jičínsku ani Novobydžovsku právě „kulaci“ z JZD nevystupovali, protože viděli nemožnost soukromého hospodaření na větší výměře, když chyběly pracovní síly, zemědělské stroje a ze strany státních orgánů byla uplatňována řada nejrůznějších omezení vůči nim. Na zasedání 30. června žádal předseda KNV „tvrdě zaútočit na kulaky“, důsledně kontrolovat plnění jejich dodávek, ale aktivity na vesnicích se konaly před několika účastníky, často se i tajemník MNV stavěl za velké sedláky, protože JZD nebyla schopna zajistit výrobu a dodávky. Nedařilo se realizovat ostrý postoj proti „kulakům“, který požadoval na krajské konferenci KSČ v květnu ministr výkupu Josef Krosnář: „Sestavování seznamů kulaků ukázalo, že jsme hodně zanedbali, neboť o třídním boji se více hovořilo, než se vedl. To je třeba napravit zvláště v Hradeckém kraji, kde jsou vesnice a okresy bohaté na kulaky. Vždyť zde byli velkoagrárníci, mechanická jízda a měli značné pozice na vesnici.“⁴¹⁹

JZD se bránila vyloučit a vystěhovat „kulaky“, aby neztratila pracovní síly, např. JZD Dolany žádalo, aby se do JZD vrátil „kulak“ ze státního statku, i když ten sám nechtěl, JZD Skalička z téhož důvodu nesouhlasilo s vystěhováním dvou „kulaků“, předseda MNV odmítal vystěhování, protože JZD 3. typu nemá pracovní síly, a žádal naopak jejich přijetí do JZD, což se u jednoho provedlo a druhý nemohl být přijat, protože byl ve vězení. Evidence „kulaků“ vystěhovaných a hospodařících byla značně nepřesná, protože MNV buď chránily pracovní síly, nebo tam byli zahrnuti i střední rolníci, kteří odmítali vstup do JZD. V pohraničí MNV tvrdily, že zde jsou jen střední rolníci, a protože zde řada rolníků neplnila dodávkové úkoly, trestaly MNV především tyto neplniče, např. na Trutnovsku v prvním pololetí nedostalo lístky na cukr a mýdlo 30 zemědělců. V kraji váha „kulackých“ závodů značně poklesla, stejně jako produkce jejich hospodářství.⁴²⁰

V jarních měsících očekávaly velké úkoly STS, protože JZD počítala s jejich pomocí. STS mohly lépe využít svých strojů, neboť v družstvech se zvětšila průměrná velikost parcel na 8 ha, a kde byla provedena HTÚP, ještě více. Koncem března a začátkem dubna dokončovaly STS orbu z podzimu, která byla zvládnuta, i když nebyly traktory využity na dvě směny a nebyly všechny včas opraveny, ale pomohly traktory armády. Málo

419 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484.

420 Tamtéž, k. č. 1484; Pochodeň, č. 38, 26. 5. 1953; Náš kraj, č. 10, 26. 5. 1953.

se prosazovalo křížové setí, to spíše u státních statků. Odrazem většího zájmu JZD bylo uzavírání smluv na výnos, z 217 bylo schváleno 147. Někde JZD spoléhaly více na využití vlastních potahů, aby se snížily výdaje, což však ohrožovalo agrotechnické termíny a dodatečné smlouvy narušovaly plánování práce, např. na Broumovsku a Náchodsku. Této situace využívali větší rolníci, kteří získávali příjmy za potažní práci. Nedařilo se využít traktorů pro polní práce, např. 29. dubna nepracovalo 14 pásových, 68 kolových traktorů a 131 bylo využito pro dopravu. STS byly ztrátové na 1 průměrný hektar částkou 285 Kčs (v roce 1955 391 Kčs), pro JZD bylo určeno 87% kapacity STS a stanice s růstem práce pro JZD zvyšovaly ztrátovost, protože obdělání 1 průměrného hektaru stálo 884 Kčs, ale náklady na údržbu traktoru dosahovaly 44 000 Kčs, tj. polovinu jeho ceny, a životnost činila jen 3 až 5 let, ne plánovaných 7 let. Nedařilo se získat dostatek traktoristů, zvláště když měli pracovat za PJ. Přispívalo k tomu i to, že péče o traktoristy, hlavně o ubytování a stravování na střediscích, byla stále na nízké úrovni.

STS své úkoly v jarních pracích splnily, k 28. dubnu obdělaly 74 080 průměrných ha (v roce 1952 v téže době 24 000 ha) a celkově jejich práce byla vyšší oproti roku 1952 o 34 000 průměrných ha. Přispělo k tomu vybavení stanic stejnými traktory, a i když nebyly vybaveny kultivačními stroji, což Hradecký kraj silně pociťoval ve vnitrozemských okresech, těžko by JZD zvládla práce v rostlinné výrobě bez pomoci STS.⁴²¹

Ačkoliv státní statky zápasily s řadou problémů, nedostatkem a kvalitou pracovníků, hledáním vhodné organizace, aby mohly provádět specializaci a skutečnou velkovýrobu, nevěnovaly jim stranické a státní orgány takovou pozornost jako dříve, kdy se požadovalo, aby byly příkladem zemědělské velkovýroby pro JZD a soukromé rolníky. V pohraničí sílila tendence ve špatných JZD přecházet do státních statků, na Trutnovsku přejímaly statky další půdu. Na nepořádky v hospodaření státních statků upozorňoval i úvodník *Pochodně* z poloviny dubna o dodržování státní disciplíny, protože na státním statku Adršpach na Broumovsku došlo ke značným ztrátám špatným uskladněním u obilovin, řepky a brambor, nebylo sklizeno usušené seno z 10 ha a ovesná sláma po kombajnové sklizni. Krajská konference hodnotila státní statky, že nejlépe uplatňovaly sovětské zkušenosti ve své práci, aniž by jinak jejich práci rozebírala. Zasedání KV v červnu kritizovalo uskladnění, péči a opravu strojů v hospodářství statků.⁴²²

Rozvoj socialistické soutěže

Celková situace v zemědělské výrobě v kraji ohrožovala splnění plánu výkupu. Ministr výkupu kritizoval na krajské konferenci nesplnění výkupu v kraji a žádal, aby v letošním roce byly dodávky splněny a s tím, kdo nesplní v termínu dodávky, aby byl okamžitě sepsán protokol. Protože se pro opožděné uložení výrobních úkolů tyto nekryly s osemem, bylo umožněno splnit výkup záměnou za jiné produkty. Očekávalo se, že úprava výkupních cen po měnové reformě přispěje k splnění výkupu. Situace

421 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484; Pochodeň, č. 38, 26. 5. 1953; Náš kraj, č. 10, 26. 5. 1953.

422 Pochodeň, č. 26, 14. 4. 1953; č. 38, 26. 5. 1953; č. 46, 23. 6. 1953.

byla vážná, protože v kraji 13 849 rolníků (tj. 32%) ještě koncem března odmítalo podepsat výrobní úkoly.⁴²³ Výkup byl připraven tak, že každý okres dostal termín, kdy musely být dodávky splněny.

Po zkušenosti z dřívějších let se mělo mnohem větší měrou podílet na plnění úkolů socialistické soutěžení. V dubnu 1953 přijal krajský výbor KSČ nová hlediska soutěže o Rudý prapor, kde hlavním kritériem bylo zakládání nových JZD. První závazky se uzavíraly k 1. a 9. květnu, ale ze 100 přihlášených JZD uzavřelo závazky jen 40 družstev. Také vláda vydala výzvu k urychlení jarních prací soutěží mezi družstvy. V zemědělství se stala náplní soutěže výzva JZD Kyselovice, která probíhala v 73 JZD, dalších 190 JZD soutěžilo ve dvojicích. V kraji se měl stát příkladem okres Hořice, který svůj závazek k 1. a 9. květnu zaměřil na používání nových metod (křížové sítě, hnízdomá sadba brambor, prosenické hnutí), zvýšení dodávek, přechod na JZD 3. typu, adaptace a novostavby pro 2100 krav, aby 50% bylo ve společném ustájení. Podobný závazek přijal okres Nový Bydžov včetně ustavení družstev ve všech obcích.

Brzy se ukázalo, že zájem o soutěž je malý, podle vzoru Kyselovic soutěžilo 86 JZD a 62 JZD ve dvojicích, z toho na Hořicko připadlo 42 JZD a větší počet byl hlášen z Náchodska. Věřilo se, že soutěž zvýší příjmy JZD v rostlinné výrobě o více než 1,6 mil. Kčs a v živočišné výrobě o 2,3 mil. Kčs. Pod vlivem propagace v polovině května nahlásily okresy účast 152 dvojic JZD v soutěži. Průběh soutěže byl však brzy kritizován, protože vedle závazků ke zvýšení dodávek, doplněných od ONV o založení nových JZD, bylo v závazcích málo konkrétního a zvláště se kritizoval nezájem o nové metody. Soutěž ve dvojicích se plně nerozvinula, protože národní výbory i stranické organizace věnovaly soutěži malou pozornost, např. ONV Dobruška hlásil, že nemá dostatek sil pro sledování soutěže mezi JZD a ta že prakticky neprobíhá. Podobná situace byla na Jičínsku. Celkově byla v návalu složitých problémů v družstvech soutěž projednána formálně a MNV často údaje „vylepšovaly“. V tradiční soutěži mezi Hradcem Králové a Pardubicemi zvítězil Hradec Králové, protože se více prosadily nové metody v rostlinné a živočišné výrobě a kraj dosáhl lepších výsledků v živočišné výrobě.⁴²⁴

Vliv měnové reformy na vesnici

Celkem negativně ovlivnilo situaci na vesnicích a v JZD usnesení ÚV KSČ a vlády z 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží. Cílem bylo zlepšit zásobování pracujících a rozšířit směnu mezi městem a vesnicí. Rolníci za dodávky a volný prodej dostávali hodnotné peníze, i když v červenci to pro ně nebylo výhodné, a tak měla stoupnout produktivita práce. Dosaďná odebrání lístků na cukr za nesplnění dodávky postihovalo ty, kteří nepracovali v JZD, i ty, kteří především pracovali na svém záhumenku. Volný trh podněcoval

423 Z toho bylo 3803 závodů do 0,5 ha (tj. 25,4%), 2193 0,5–2 ha (tj. 29,7%), 1569 2–3,5 ha (tj. 34%), 1140 3,5–5 ha (tj. 22,4%), 2889 5–10 ha (tj. 40,3%), 1419 10–15 ha (tj. 50,1%), 592 15–20 ha (tj. 61,8%) a 244 nad 20 ha, tj. 59% závodů.

424 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 26, 1484, 1497; Pochodeň, č. 26, 14. 4. 1953; č. 49, 3. 7. 1953; Náš kraj, č. 7, 22. 4. 1953; č. 12, 29. 6. 1953; č. 13, 12. 7. 1953.

snahu o co největší výrobu, ale výkupní ceny zemědělských výrobků zůstaly v podstatě nezměněny, i když stouply příplatky za splnění povinných dodávek. Počítalo se s rozšířením zemědělských trhů, kde by JZD, jejich členové a další rolníci volně prodávali své přebytky za ceny svobodně dohodnuté. Další výhodou byly protidodávky za technické plodiny, např. textil za len a vlnu, cukr za cukrovku apod. Rolníci získali nepřímý zisk z nižších cen průmyslového zboží, volných cen potravin a možnost nákupu krmiv. Reforma postihovala část rolníků, kteří měli vklady v peněžních ústavech, postiženi byli jak malí, tak střední rolníci. Reforma oslabil i členy JZD 1. a 2. typu, kde se peníze měnily v poměru 50 : 1, kdežto v JZD 3. a 4. typu 5 : 1. Na to reagovali především skuteční rolníci vystupováním, což vedlo ke snížení půdní základny družstva a z většinových JZD se stávala menšinová. Ve slabých JZD nebyly prostředky na výplaty, protože se reforma uskutečnila přede žněmi, rolníci odmítali nákup hnojiv a krmiv, že nemají peníze a slabší JZD bez finančních úvěrů nemohou pracovat. ONV zpracovávaly přehled o nutné pomoci JZD, protože spoléhat na družstevní trhy zde nebylo reálné. Družstevníci, kteří většinou byli bez úspor, vystupovali z JZD a začínali opět soukromě hospodařit, aby získali finanční prostředky.

JZD, která měla určitou finanční hotovost, např. JZD Petrovice na Žamberecku 70 000 Kčs, JZD Deštné na Dobrušsku 60 000 Kčs na výplaty, a další družstva přerušila práci na 1 až 2 dny, JZD Deštné nepracovalo celý týden. Na Trutnovsku byla situace podobná, v Havlovicích byla vytlučena okna MŇV. JZD musela přepracovat CVP podle nových cen, kde vyšší ceny za nákup krmiv se odrazily v nižší PJ.

Je samozřejmé, že této situace využili okamžitě odpůrci kolektivizace k agitaci proti JZD, zvláště na Jičínsku, odkud se šířila do okolních okresů. Pro rolníky vysílá Svobodná Evropa a Hlas Ameriky pořady, že kolektivizace se nehodí pro vyspělé československé zemědělství. Rada svobodného Československa mezi hlavní úkoly anti-komunistické propagandy zařadila šíření (prostřednictvím balonů) ilegálních tiskovin zaměřených převážně proti kolektivizaci a s výzvami k odporu proti ní. Na vesnici působily i události v Maďarsku, kde se rozpadla zemědělská družstva a konaly se protivládní demonstrace. Vystoupila opozice v Německé demokratické republice a došlo ke změnám v zemědělství SSSR.⁴²⁵

Koncem června vrcholilo zpomalení tempa kolektivizace, docházelo ke stagnaci a vystupování z JZD. Negativně v oblasti zemědělství zapůsobila peněžní reforma, zvláště slabá JZD se ukázala v plné realitě, zhoršila se životní úroveň členů JZD, protože vysoké dodávkové úkoly znemožňovaly slabším JZD využít státního nákupu, a svou roli sehrály i mezinárodní události. Rada KŇV konstatovala, že v žádném okrese se nepodařilo „bojovně“ zakládat JZD jako v roce 1952 a že se ani neuskuteční záměr, aby po žních vznikla ve všech obcích kraje JZD s HTÚP.

I když počet JZD v kraji dosáhl 865, bylo z toho 240 PV JZD, které prakticky nevyvíjely žádnou činnost, totéž platilo o 21 JZD 1. typu a ani v 302 JZD 2. typu nebyla hospodářská, politická a řídicí činnost na požadované výši. Mezi těmito družstvy se nacházela řada JZD, která setrvala na tomtéž typu i 2 až 3 roky. Přitom nejvíce těchto JZD bylo

425 SOA v Zámrsku, fond: KŇV Hradec Králové, k. č. 26; Za socialistické zemědělství, 1953, č. 7, 8; Trutnovsko. Vlastivědný sborník Okr. vlastivědného muzea v Trutnově, č. 9, Trutnov 1960; Pochodeň, č. 40, 2. 6. 1953.

v nejúrodnějších okresech Jičín, Nový Bydžov, Hořice, Jaroměř, kde byly předpoklady intenzivní zemědělské výroby. JZD 3. a 4. typu tvořila v kraji 34,2%, ale největší počet byl v pohraničních okresech, na Broumovsku 74% ze všech JZD, Vrchlabsku 69,5%, Trutnovsku 60,4% a Žamberecku 50%. Jejich hospodářské výsledky však nebyly dobré a vysoké dodávky znemožňovaly zlepšit jejich příjmy státním nákupem. Větší počet JZD 3. typu se podařilo vytvořit tlakem v prvních měsících roku 1953, ale vystupování členů tato JZD oslabilo. Také HTÚP byla provedena a byly rozorány meze ve 364 obcích kraje, tj. 72,6% obcí, ale v řadě obcí se musela práce přerušit (27), nebo se ani nezačala provádět (10). Počet členů neodpovídal počtu sdružených závodů, protože ženy a rodinní příslušníci nevstoupili do JZD. Počet sdružených závodů v jednotlivých okresech značně kolísal, od 11% v okrese Dobruška, 16% v okrese Rychnov nad Kněžnou, 27,9% v okrese Jičín, 29% v okrese Nový Bydžov až po 93,4% v okrese Trutnov a 95,1% v okrese Vrchlabí.

Před stranickými a státními orgány se objevila nutnost analýzy objektivních a subjektivních příčin tohoto stavu, i když jejich pozornost se upínala na upevnění družstev, protože se blížily žně, jejichž výsledek měl zlepšit zásobovací situaci a omezit dovoz obilovin – vždyť u pšenice jsme v roce 1952 dovezli 48% celkové potřeby.⁴²⁶

Stranické a státní orgány se zaměřily na upevňování družstev vyšších typů, tj. 3. a 4. typu, kde předpokládaly, že by řada družstev mohla rozvíjet své hospodaření. Vyhodnocení však vůbec nezpracovaly za první pololetí okresy Trutnov a Dvůr Králové, takže šlo o hodnocení 107 JZD 3. typu a 17 JZD 4. typu. Co se týkalo plnění osevních ploch, byly překročeny u pšenice na 105,1%, nesplněny u žita (95,7%), splněny u ječmene na 101,9%, ovsa na 124,4%, cukrovky na 105,5%, ne u olejnin (98,7%) a brambor (93,5%). Působil vliv nesplnění podzimního osevu a náhrada jařinami, totéž se týkalo olejnin, brambory nedodržely okresy Trutnov, Broumov, Vrchlabí a Žamberk, kde také musela JZD nakoupit osivo, protože v roce 1952 dosáhly nízkých výnosů nebo plochy nesklidily. Agrotechnické lhůty nebyly dodrženy u cukrovky v okresech Hradec Králové, Jičín a Nový Bydžov, kde JZD nezvládla velké plochy včas ošetřit. JZD zasela 7785 ha křížově, nic úzkořádkově, hnízdovou výsadbu brambor vykázala na 79 ha a prosenické hnutí u cukrovky na 253 ha, nejvíce JZD Rychnovek na Jaroměřsku. Družstva zasela směsky, ale chybělo jim osivo strniskových směsek. Plány jarních prací přes větší péči zůstaly zase na papíře. Slabinou byl nedostatek skladovacích prostorů pro strojená hnojiva. Horská JZD využila v jarních pracích více vlastních potahů a strojů, naopak nížinná JZD až zbytečně všechny práce zajišťovala prostřednictvím STS. Málo se však uzavíraly smlouvy na výnos.

Senoseč prováděla JZD opožděně, za pomoci brigád, na Žamberecku byla vyhláše-na pracovní povinnost. Sucho v roce 1952 a nesklizení sena a slámy v horských okresech způsobily opět krmnou kalamitu, která se odrazila ve špatném zdravotním stavu dobytka a v plnění dodávek mléka jen na 62,45%, tj. o 4 278 000 l méně, než stanovil plán. Také dodávka vajec pro špatné chovy byla splněna jen na 72,48%, tj. méně o 987 000 vajec. Nedostatek krmiv se odrazil jen v malém uplatňování metody

426 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 26; srov. Průcha, Václav, *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století*, Praha 1974; Marjinová, V. V. – Murašková, G. P., *Rozoraná medze*, s. 153–155.

Malininové (pouze 30 JZD) a v nízké produkci telat a selat, protože poklesly stavy krav a prasnic a dobytek byl ve špatném zdravotním stavu. Početní stavy byly na dobré úrovni.⁴²⁷ Existovaly tedy předpoklady, aby byly do konce roku plány splněny (v nížinných okresech byl většinou vyšší plán), ale rozhodující byl dostatek krmiv. Ve stavech skotu bylo jen málo plemenných kusů, naopak u prasat dosahovaly plemenné chovy 80%. JZD 3. a 4. typu měla jen 5% prasnic ve společném ustájení. Nedostatek krmiv způsobil splnění dodávek masa jen na 79,42% (z toho vepřové na 83,82%), protože velkou část skotu tvořil brakový dobytek. Neplnění dodávek mléka se odrazilo v nedostatku peněz na PJ v nových JZD, proto se JZD zaměřila na chov prasat, jiné přebytky pro družstevní trh byly minimální a vykoupili je členové nebo Jednoty. Rychlý průběh jar-ních prací, nižší stavy dobytka a neplnění staveb se odrazilo v menším množství PJ, které družstevníci dostali. Ani soutěž nezaznamenala další zkvalitnění. V JZD pracovalo 69 řemeslníků (koláři, kováři, sedláři, truhláři) za mzdu a JZD provozovala 62 družstevních prádelen. Družstva nedodržovala plánované tržby, protože musela nakoupit krmiva, zvířata měla nízkou váhu, jen JZD v nížinných okresech překročila plánované tržby z volného trhu. Náklady byly překročeny o 780 680 Kčs, hlavně v horských okresech, za brigády, nákup osiv, sadby, hnojiv a krmiv.

Měnová reforma a mezinárodní situace a špatné hospodářské výsledky se odrazily v odhláškách z JZD a odmítnutí HTÚP, takže z odhlasovaných 205 HTÚP bylo reálných 140 HTÚP. ONV chtěly především upevnit tyto vyšší typy JZD a poskytnout jim potřebnou pomoc.

Hradecký kraj si stále udržoval přední místo v plnění úkolů živočišné výroby, za první pololetí se umístil na 4. místě ve státě. Stavy skotu byly splněny na 95,3%, což znamenalo oproti prvnímu čtvrtletí pokles o 3% (největší pokles byl v okrese Jičín – o 5,4%, Jaroměř o 5%, Dvůr Králové o 4,5%), stav krav na 94,1%, přes malý přírůstek nebyly splněny stavy prasat ani slepic. Celkově upadalo plemenářství, ačkoliv usnesení z roku 1952 ke zlepšení živočišné výroby kladlo důraz na kontrolu užitkovosti. Situaci nezměnilo ani zřízení plemenářských hospodářství, protože chyběla krmiva, zootechnici neměli zkušenosti a lidová správa plemenářství podceňovala, soukromí rolníci ho odmítali. Plán adaptace kravínů se splnil na 16,6%, plán novostaveb kravínů na 9,1% (místo pro 15 000 krav jen pro 1370, ale ustájeno pouze 1135 krav), adaptace vepřínů na 7,16%, novostavby vepřínů na 5%, ovčínů na 4,7% u adaptací a na 12,5% u novostaveb. Vedle nedostatku stavebního materiálu působila nová politická situace proti společné práci a proti JZD vůbec. Nejhorší situace byla na Trutnovsku, kde ONV žádal o pomoc ministerstvo zemědělství, a v okrese Dvůr Králové, kde byla záloha na PJ vyplácena ve výši 2 Kčs. Začal útek z JZD, zemědělské referáty ONV nebyly schopny i kvůli nízké kvalitaci svých pracovníků situaci řešit, nepodařilo se zlepšit organizaci v JZD, ačkoliv 15. července byla vydána vyhláška, že JZD s výměrou nad 500 ha musí mít řádného účetního.⁴²⁸

427 Stavy skotu byly splněny na 91,04%, celkem 22 232 kusů, tj. méně o 2194 kusů, stav krav na 90,28%, celkem 11 611 kusů, tj. méně o 1250 kusů, stavy prasat na 94,86%, celkem 168 000 kusů, tj. méně o 909 kusů, prasnice na 94,55%, celkem 2189 kusů, tj. méně o 126 kusů, ovce na 92,39%, celkem 3861 ks, tj. méně o 318 ks, slepice na 102,4%, celkem 71 324 ks, tj. více o 1672 ks.

428 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 27.

Odpověď na řadu problémů měl dát průběh žňových prací, jak se při nich podaří uplatnit společnou práci ve starých i nových JZD a zastavit začínající rozklad družstev.

Průběh žní, výkupu a výsledky živočišné výroby

Přípravě žní věnovalo zasedání KV KSČ 20. června 1953 značnou pozornost, jejich průběh se spojoval především s upevňováním JZD a zajištěním sklizně, spíše než s dalším zakládáním nových družstev. Žně měla urychlit soutěž vyhlášená krajem České Budějovice. Dalším úkolem bylo úzce je spojit s provedením podzimních prací, protože zkušenosti z roku 1952 ukázaly, že po skončení žní a výkupu byla JZD ponechána sama sobě, což se odrazilo v nesplnění lhůt podzimních prací. Protože se nedařilo ovlivňovat činnost družstev vesnickými orgány, byl schválen návrh, aby na vesnici odešlo na měsíc 200 až 300 funkcionářů, kteří by pomohli zajistit žně. Jejich předním úkolem bylo zaktivizovat družstevníky a rolníky, bojovat proti názoru, že ve žních není čas na schůzování, pokračovat v boji proti „kulakům“, organizovat výmlat obilí hned z polí, propagovat využití kombajnů a soutěžení. Na to se zaměřily i vesnické noviny, které však často závisely jen na aktivitě redaktora, protože OV KSČ a ONV málo využívaly jejich stránek.

Také rozšířené zasedání KNV 18. července 1953 vedle kontroly připravenosti a průběhu žní konstatovalo, že původní závazek založit do konce roku ve všech obcích JZD už neplatí. Za rozhodující úkol označilo upevnění stávajících družstev, realizaci schválených HTÚP, do 30. září v 60 JZD a do konce roku v dalších 32 JZD, získat do stávajících družstev 2100 členů a 178 JZD převést na vyšší typy.⁴²⁹

Ke zvládnutí žní se zpracovávaly plány žňových prací, zvláště v nových družstvech, a *Pochodeň* otiskla v polovině června jako vzor plán JZD Praskačka na Hradecku. Na sestavení těchto plánů byl vyvíjen značný tlak, okresy ohlásily v červenci 763 plánů žní v JZD a obcích, z nichž se však řada ukázala jako značně formální, bez vlivu na průběh žní. Asi v 543 JZD a 83 obcích bez JZD byly zpracovány plány žní s plány podzimních prací, a ačkoliv nebyly dovedeny až na úkol skupin nebo jednotlivců, zlepšila se především spolupráce družstva a STS a dobrá JZD zvládla práce bez mimořádné pomoci.

Samotné žně měly rychlejší průběh než v předchozích letech a jejich výsledky byly dobré. Ale jen sečení proběhlo bez větších závad. Ty se opět objevily u svozu obilí, výmlatu, zvláště u soukromých rolníků. Největší zdržení se projevilo v okresech Jičín, Nová Paka a Žamberk, ale uprostřed srpna se sečení obilí blížilo k závěru. V srpnu se žní zúčastnily tisíce brigádníků a 200 aut, slabší byl noční výmlat, např. na Jičínsku ze 109 obcí jen v 28 obcích. Začátkem září pak žně v celém kraji končily. K urychlení žní přispělo nasazení 32 kombajnů, které i když mohly pracovat jen na málo svažitých pozemcích, urychlily žně a nahradily nedostatek výkonných mlátiček, který každoročně zpomaloval výmlat. Chybou bylo nezajištění odvozu slámy, scházely sušárny na obilí a opožďovala se podmítka. Bez závad a rychle proběhly žně v JZD 3. a 4. typu, s řadou obtíží a pomalu na Jičínsku a Novopacku v JZD 2. typu, v nichž byli všichni

429 Pochodeň, č. 46, 23. 6. 1953; č. 50, 7. 7. 1953; *Náš kraj*, č. 15, 24. 7. 1953.

rolníci z obce. Snížilo se rozkrádání obilí v družstvech, ne u JZD 2. typu, kde bylo uskladněno v řadě stodol, např. na Novobydžovsku se ztratilo 1,5 vagonu obilí. Krajské orgány počítaly, že po skončení žni bude hlavním úkolem zajistit rozorání mezí v JZD, kde byla schválena HTÚP, aby se tato JZD upevnila společnou prací.⁴³⁰

Rostlinnou výrobu oslaboval nárůst neobdělané půdy. Např. už v červnu se zjistilo, že v okrese Dvůr Králové vzrostla její výměra na 100 ha. Přes velkou propagaci rychlého provádění podmínky a osevu strniskových směsek docházelo k opožďování těchto prací, stejně pomalu probíhal výkup sena a hrozilo znehodnocení lnu (na Trutnovsku v roce 1952 1400 q stonků), proto se zajišťovaly brigády, např. na Trutnovsku z národního podniku Lenka v Mladých Bukách. Znovu hrozil nedostatek krmiv, pokud by JZD a rolníci nesplnili stanovené dodávky krmného obilí, málo se dařilo prosadit silážování.

KNV stanovil každému okresu termíny skončení výkupu, který měl být v celém kraji ukončen do 20. září 1953. Výkup se však oproti roku 1952 opožďoval, k 16. srpnu se plnil na 36,8% (v roce 1952 k témuž datu 50,1%), proto se 18. srpna sešlo mimořádné zasedání KV KSČ, které projednalo stav výkupu a konstatovalo, že největší zpoždění je v okresech Dvůr Králové, Náchod a Žamberk. Ukázalo se, že v okresech není řádný přehled. Sousední Pardubický kraj plnil jen o 1,4% lépe. V tisku, názorné agitaci a rozhlase se zveřejňovaly kladné i záporné zprávy o plnění výkupu v jednotlivých okresech, obcích a družstvech. Zvláštní opatření byla přijata u „kulackých“ hospodářství, kde MNV sledovaly denní plnění, na sklizeň byly organizovány brigády na jejich účet a u nich se prováděl výmlat nejdříve, především na Novobydžovsku. Na Hořicku, Hradecku a Rychnovsku plnila dodávku dobře JZD 3. a 4. typu, hůře JZD 2. typu, kde se členové bránili předání obilí do společných fondů, a soukromí rolníci. V pohraničí JZD nebyla schopna plnit dodávky obilovin, silně se bránila dodávkám sena, protože ho neměla dostatek pro své stavy skotu, výnosy zde snižovalo špatné osivo a JZD žádala slevy dodávek z rezervní půdy přes odpor plnomocníka výkupu, např. na Žamberecku.

Aby se urychlilo tempo výkupu, byl vydán zákaz šrotování obilí, někde i mletí, např. JZD Nepasice nesplnilo dodávky ne vlastní vinou, ale družstevníci museli kupovat mouku za 6 Kčs za 1 kg, jinde dělníkovi s 3 ha půdy nebyla povolena porážka. Na Novopacku, kde byla ve všech obcích JZD, byly zvýšeny dodávky až o 80%, ale pro špatnou práci byly zde výsledky žni špatné a výkup se neplnil, přestože plnomocník výkupu si vynutil zákaz mletí v celém okrese, což zhoršilo politickou situaci a vyvolalo nedůvěru vesnice ke státnímu zřízení. Výkupní podniky vracely dodávky vlhkého obilí a rolníci pak odmítali dodávky plnit. Protože byla evidence plnění dodávek u MNV zrušena, ty neměly přehled a nemohly účinně pomáhat výkupním orgánům. Plnění výkupu v kraji bylo pod celostátním průměrem, i když JZD a státní statky splnily své dodávky nad 100%.

K 30. září 1953 kraj splnil výkup obilí na 90%, na 100% jen okresy Hořice a Náchod, výkup sena na 85,2%, slámy na 10,6%, řepky na 46,9%, máku na 63%, ostatních olejnin na 38,3%. Ukazovalo se, že v horských a podhorských okresech byly výkupní úkoly

430 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27; Pochodeň, č. 56, 28. 7. 1953; č. 61, 14. 8. 1953; č. 62, 18. 8. 1953.

stanoveny nereálně.⁴³¹ Svůj vliv sehrál jak odpor rolníků, tak i projev A. Zápotockého ve Stěžerech.

V dodávkách živočišných produktů se rovněž projevovaly nedostatky, které odrážely základní rozpor mezi produkcí krmiv a vysokými stavy hospodářských zvířat. I když se počítalo, že se podaří ve 3. čtvrtletí splnit nejen stanovené úkoly v mléce, ale i dluhy z předchozích čtvrtletí, ukázalo se, že problémem bude zajistit plán na 3. čtvrtletí. K 30. září byl celoroční úkol splněn na 52,2%. Nejlépe si vedly pohraniční okresy, Vrchlabí 103%, Trutnov 95,8% a Žamberk 91,6%, nejhůře Hradec Králové – 60,6%, a Rychnov nad Kněžnou – 61,3%. Stejně to bylo na Dobrušsku, Jaroměřsku, Jičínsku, Královédvorskou a Novobydžovsku, takže sedm nejbohatších okresů neplnilo ani polovinu ročního úkolu. U dodávek masa nabídka předstihla potřebu, skot byl plněn na 92,2%, telata na 113,8% a prasata na 97,4%, drůbež na 101% časového úkolu. Rolníci a JZD se totiž obávali, že v zimě by dobytek zhubl pro nedostatek krmiv.

Stavy skotu nebyly v kraji splněny, na jatky byly dodávány o nízké porážkové váze 300 až 350 kg, ani stav selat nebyl splněn. Malá pozornost se věnovala plemenářství, protože odbyt chovného materiálu vázla, ačkoliv v Jaroměři a Stěžerech byly uspořádány výstavy chovného dobytka, které měly položit základ, aby se Hradecko stalo chovnou komorou našeho zemědělství. Neuspokojivě se plnila kontrola užítkovosti krav a prasnic. Nebyl splněn plánovaný osev směsek, který měl být ukončen 30. září, plnění v JZD bylo jen na 37,5% a u soukromých rolníků na 15%. JZD v pohraničí nedosáhla stanovených stavů skotu, ale překračovala stavy prasat a družstevníci chovali velký počet zvířat na záhumencích. Na Náchodsku ohrožovalo živočišnou výrobu sucho, okres žádal o snížení stavů, to však bylo zamítnuto a okres se snažil zajistit seno a slámu ze Slovenska.

V kraji byla zahájena výstavba 558 staveb pro 31 850 kusů skotu, ale jejich dokončení brzdil nedostatek stavebního materiálu a pracovních sil. Přitom JZD dostávala za dokončení novostavby finanční podporu ve výši 25% a za dokončení adaptace ve výši 30% nákladů. Za srpen obdrželo 10 JZD podpory ve výši 113 576 Kč, např. JZD Vlčkovice na Žamberecku 50 000 Kčs, JZD Dobré na Dobrušsku 17 775 Kčs apod. Přesto většina živočišné výroby v JZD zůstávala značně roztržštěná.

Situace uvnitř JZD

Složitá situace se vytvořila v družstvech, kde se projevíly značné rozdíly mezi starými a novými JZD, která poprvé prováděla sklizeň na scelených lánech, což samo o sobě bylo pro ně zatěžkávací zkouškou organizace práce. Přitom sklizeň obilovin pomáhala zvládnout větší nasazení kombajnů a brigády. Zvláště v nových družstvech se projevil špatný poměr ke společné práci, např. v neděli se téměř na polích nepracovalo, nedařilo se využít nočního výmlatu a funkcionáři se báli proti členům vystupovat, aby prý nedošlo k rozbití JZD, a žádali, aby pokuty a tresty určovaly státní orgány. V JZD Stračov na Hořicku šli družstevníci do lesa na houby a borůvky, aby získali nějaké

431 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27.

peníze, zatímco cukrovka zůstala neošetřená. Ukazovalo se, že přes zrušení původního plánu založit ve všech obcích JZD bude i úkol upevnit stávající družstva a provádnout HTÚP značně složitý. Na Jičínsku po založení družstev ve všech obcích se prakticky nerozvíjela společná práce, naopak už před zahájením žní začal v řadě obcí jejich rozpad. Na Trutnovsku a v celém pohraničí se zpožďovaly práce pro nedostatek pracovních sil a i některá stará JZD, např. Chotěvice na Vrchlabsku, nedokázala přes značnou pomoc překonat vnitřní neshody, které oslabovaly výsledky družstva. Řadu starých JZD podlamovala vysoká rozestavěnost, např. JZD Kunvald na Žamberecku rozestavělo čtyři kravíny, ale žádný nebyl dokončen, takže se nevyplácely PJ a JZD bylo v kritické situaci. Stanovy nebyly v družstvech pro nezáměr členů dodržovány, zvyšovala se výměra záhumenků a záhumenkového zvířectva, CVP se neplnily, pracovní řády rovněž ne, nebo byly zcela formální, členské schůze nekontrolovaly vedení, což umožňovalo různé machinace, a revizní komise nevyvíjely žádnou činnost. Zvláště v pohraničí se kalkulovalo, „když nevyjde PJ, okres to spraví“. Výsledky nových JZD, kde nebylo v pořádku účetnictví a odměňování a kde vystupovali nespokojení rolníci, oslabovaly práci na upevnění družstev. Družstva vyžadovala nejrůznější úlevy dodávek, v pohraničí oprávněně, aby se mohla věnovat živočišné výrobě při dostatku krmiv, a odklad krátkodobých a dlouhodobých úvěrů. Stále naléhavěji vystupovala otázka pracovních sil, např. v okrese Hradec Králové připadalo na jednoho družstevníka 15 až 20 ha půdy, protože útek z vesnice odčerpával většinu mladých lidí, takže tato nejlepší půda v kraji nebyla plně využívána. V Závodech Vítězného února si stěžovali, že kovozezemědělci neplní plán, protože na noční směně spí, aby mohli ve dne sklídit své pozemky. Objevil se požadavek, aby pracovníci z lehkého průmyslu byli převedeni do zemědělské výroby.

Projevem nespokojenosti členů JZD, zčásti i pod vlivem zahraniční propagandy, se stalo vystupování z JZD, které započalo silněji v létě po dokončení žňových prací, a v nesprávně založených družstvech i jejich rozpad. Největší vystupování se projevilo na Jičínsku, Novobydžovsku a v dalších úrodných vnitrozemských okresech, v pohraničí ve vnitrozemské části těchto okresů, např. na Úpicku v okrese Trutnov a na Policku v okrese Broumov. Vystupování působilo značné obtíže okresům, které chtěly alespoň splnit plán HTÚP, protože vydělením vystoupivších členů se nedosáhlo nadpoloviční většiny pro rozorání mezí, např. v JZD Žlunice na Novobydžovsku poklesla od jara do srpna členská základna na 15%, ale ONV chtěl HTÚP prosadit, že odhlášky se musejí podávat 6 měsíců předem, a že tedy budou platit až v lednu 1954. Často docházelo k anarchii, rolníci odmítali náhradní pozemky, např. v Češově, Hradištku, Kopidlně, Kosičkách, Krakovanech, Rosochách, Suchoradech, Volanicích, Vršcích, Žiletíně a dalších obcích, a odvolávali se na slova prezidenta A. Zápotockého, že prvním úkolem není rozorání mezí, ale řádné obdělání polí a zajištění zemědělské výroby. Nejvíce odhlášek bylo v družstvech nejnižších typů (PV, 1. a 2. typ), která nevyvíjela žádnou činnost, ale schválila HTÚP. Ta však nebyla provedena. Okres Nový Bydžov vykázal řadu JZD s rozoranými mezemi, ale rolníci se postavili ve skutečnosti proti realizaci HTÚP a hospodařili dál soukromě. Ta JZD, kde bylo podáno velké množství odhlášek, nebo kde množství členů vyloučili, měla spoustu práce s vydělováním, zvláště když ONV trvaly na provedení HTÚP, např. v Dubenci, Hříbojedech, Chotělicích, Kosičkách, Sběři, Volanicích aj. To vedlo k protestům rolníků a stížnostem

na prezidentskou kancelář. Potíže působilo vydělování tam, kde byly společné jarní podsevy krmiv a muselo se řešit rozdělení krmivové základny. Vystupování oslabilo výstavbu stájí a adaptací, i když v srpnu ještě v 35 nových JZD došlo ke společnému ustájení v adaptovaných budovách. Obtíže působil i nepořádek v účetnictví a administrativě nových družstev. JZD Prask na Novobydžovsku zaslalo stížnost ministru zemědělství J. Nepomuckému, že JZD bylo založeno pod nátlakem vystěhování řady rolníků, a na členské schůzi v polovině září, kterou svolal KNV, vystoupilo 39 členů se 198 ha, ale zbylých 96 členů se 400 ha zemědělské půdy přešlo od 1. října na 3. typ. Předseda hájil nařízení, aby obilí zůstalo na poli a nebylo svezeno do stodol, protože by ho údajně vystoupivší členové rozkradli. Aby zabránili HTÚP, začali na Novobydžovsku i jinde vozit rolníci hnůj na své pozemky bez ohledu na stanovené hony.

V srpnu 1953 mělo dojít k rozorání mezí v JZD Obědovice a JZD Kratonohy na Hradecku. Proti traktoristovi se postavilo asi sto členů JZD, hlavně žen, a k rozorání nedošlo. Před MNV v Obědovicích se shromáždilo asi 150 občanů z obou obcí a požadovali vrácení půdy a soukromé hospodaření. Družstevníci tvrdili, že v prosinci 1952 jen pod nátlakem přidělení další půdy do nuceného nájmu založili JZD 2. typu a souhlasili s provedením HTÚP. Do měnové reformy prý žili z úspor, nyní je nemají a investice by znamenaly zadlužení. Odvolávali se na projev A. Zápotockého na Klíčavě, na špatný stav družstev na Novobydžovsku, na obavy z hladu a na hrubé chování některých funkcionářů. Zasedání MNV se rovněž postavilo proti provedení HTÚP a předseda odeslal stížnost prezidentu republiky. Také na Novopacku začalo vystupování z JZD i jejich rozpad, silně zde působila situace v sousedním okrese Jilemnice. Na Hořicku vystupovali z družstev především drobní rolníci, družstva se rozpadla i na Vrchlabsku a došlo zde k značnému snížení členské základny. Na Broumovsku bylo vyloučeno z družstev 122 členů, někde došlo k rozpadu JZD, např. JZD Javorov-Dědov, v JZD Křinice vystoupilo 22 členů, Verněřovice 18, silně poklesla členská základna v JZD Zdoňov. Na Jaroměřsku vystoupilo 70 členů, např. v JZD Hubiles 22, Chvalkovice 9, Litič 20, Lužany 10 apod.

Složitější byla situace při úplném rozpadu družstev, především na Jičínsku, v pohraničí šlo zejména o slabá JZD, např. na Žamberecku se 4 JZD rozhodla přejít k soukromému hospodaření a likvidaci HTÚP, na Trutnovsku se rozešlo 15 JZD na Úpicku, zbylo jen JZD Strážkovice a Velké Svatoňovice. Na Trutnovsku zůstalo 26 JZD se 4529 ha půdy, státní statky zde obhospodařovaly 4868 ha zemědělské půdy a asi 1000 ha obdělávaly extenzivně MNV a STS. Šlo převážně o JZD 3. a 4. typu, kde se pomocí patronátních závodů zlepšovala úroveň práce, výjimkou byla JZD Mladé Buky a Trutnov-Chřiblice, která se rozešla, ale současně přešla jiná JZD z 2. typu na 3. typ. V pohraničí na Vrchlabsku musely státní statky převzít po rozpadu družstev jejich půdu. To se stalo i ve vnitrozemí, např. JZD Praskačka na Hradecku mělo 51 členů, z toho 20 přestárých a bezzemků, takže na 1 člena připadalo 15 ha zemědělské půdy, proto předalo půdu i adaptovaný kravín státním statkům, celkem šlo o 470 ha zemědělské půdy. Další půdu od soukromých rolníků přejímaly státní statky, protože rolníci zesílili protesty proti nucenému pachtu rezervní půdy. Přehled o situaci v JZD ztěžovala tzv. družstva „daná do klidu“, aniž by se vykazoval jejich rozpad, protože se počítalo, že se je podaří v krátké době znovu vytvořit a zajistit jejich hospodaření.

Od poloviny roku začal proces vystupování z JZD sílit, ve většině JZD ve vnitrozemí a částech pohraničních okresů se snížil počet členů i půdní základna. Mnohem méně se tyto skutečnosti projevíly v JZD se společnou živočišnou výrobou, dobrou organizací práce, řádným odměňováním a lepšími hospodářskými výsledky. Někdy část viny nesla špatná úroveň patronátních závodů, kde místo zesílení pomoci se přijímaly za bernou minci zprávy o špatné situaci v družstvech a převládaly názory, že pomoc je zbytečná, protože je myšlenka socializace ztracena.

I když vystupování a rozpad JZD probíhal v létě značně živelně a jen velmi těžko bylo možno získat ucelený přehled, provedly okresy po 15. září 1953 určitou bilanci o stavu JZD včetně vystupování členů z družstev. Ačkoliv nelze brát tuto statistiku jako zcela přesnou, ukazuje, jak územní rozložení JZD a jejich situací, tak stav uvnitř jednotlivých typů JZD, nebo alespoň schopnost zemědělských referátů mít přehled o situaci (okresy Dobruška a Broumov nevykázaly žádné vystupování).

Tabulka 33: Stav JZD k 14. 9. 1953 v Hradeckém kraji

Okres	PV	Typ JZD				Celkem	HTÚP	Rozorané meze	Svobodné dvory	Vystoupilo členů z				Celkem	
		1.	2.	3.	4.					PV	1.	2.	3		4.
Broumov	2	4	1	15	7	29	17	-	-	-	-	-	-	-	-
Dobruška	4	5	6	12	1	28	15	2	2	-	-	-	-	-	-
Dvůr Králové	4	12	9	17	-	35	-	-	-	-	-	68	54	-	122
Hořice	2	2	33	9	-	46	44	2	1	-	308	57	1	-	366
Hradec Králové	8	12	12	41	1	74	54	8	1	-	105	-	-	-	105
Jaroměř	2	3	13	12	1	31	26	-	2	-	13	26	2	-	41
Jičín	46	8	26	25	-	105	36	1	1	344	64	120	47	-	575
Náchod	2	9	13	18	1	43	34	-	9	-	29	69	-	-	98
Nová Paka	-	-	33	18	1	52	50	-	15	-	-	115	-	-	115
Nový Bydžov	5	15	9	16	-	45	24	7	-	-	696	188	23	-	907
Rychnov n. K.	5	1	14	8	-	28	22	3	1	-	14	123	12	-	149
Trutnov	1	2	15	19	4	41	37	-	-	-	-	-	94	-	94
Vrchlabí	-	-	6	8	9	23	23	-	3	-	-	-	42	-	42
Žamberk	-	5	11	13	3	32	25	-	-	-	-	131	-	-	131
Celkem	81	78	201	231	28	619	442	23	35	344	1229	897	275	-	2475

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484.

Srovnáme-li tento stav JZD v kraji se stavem k 20. červnu, kdy bylo 625 JZD, došlo ke snížení družstev jen o 6 JZD, přitom však přibýlo 18 JZD, ale rozpadlo se 24 JZD, z toho nejvíce na Hořicku – 15 JZD, na Jičínsku 4 JZD, Novobydžovsku a Trutnovsku po 2 JZD a na Dobrušsku 1 JZD. Největší snížení členské základny se projevilo na Novobydžovsku (o 907 členů), Jičínsku (o 575 členů), na Královédvoru (o 366 členů), Rychnovsku (o 149 členů), Žamberecku (o 131 členů), Náchodsku (o 115 členů) a Hořicku (o 105 členů), i když tato čísla nejsou přesná. Nejvíce členů

z celkového počtu 2745 vystoupilo z JZD 1. a 2. typu (1229 a 897) a PV JZD (344), zatímco z JZD 3. typu jen 275 členů a z JZD 4. typu žádný člen. V tomto období poklesl počet PV JZD o 5, počet JZD 1. typu stoupl o 65 JZD, 2. typ poklesl o 101 JZD, 3. typ stoupl naopak o 36 JZD a 4. typ o 7 JZD, což ukazovalo slabost družstev zakládaných v druhé polovině roku 1952 a začátkem roku 1953 a určité upevnění JZD se společnou výrobou, o čemž svědčí i další růst HTÚP (o 23) a společného ustájení (o 35).

Situace byla však značně nepřehledná a o dalším vývoji združstevňování měla rozhodnout opatření stranických a státních orgánů, které si uvědomovaly nutnost řešení zemědělské výroby jako celku a JZD zvlášť.⁴³²

Vystupování z JZD zkomplikovalo zatlačování „kulaků“ a jejich hospodářství, jež mělo o žních pokračovat. Od snahy přísné kontroly sklizně, výmlatu z pole přes kontroly dodávek až po soudní přelíčení, např. v Hradci Králové se sedlákem Antonínem Lorencem z Třebechovic, který měl zatajit obilí a zabít na černo vepře, vše ukazovalo, že „kulacká“ hospodářství už nejsou schopna plnit své úkoly, protože při HTÚP dostala špatnou půdu a vysoké dodávky nebylo v jejich silách plnit. Neobdělaná „kulacká“ půda ve stovkách vesnic byla přidělována družstvům a rolníkům, kteří ji nebyli s to obdělávat a stavěli se proti vystěhování „kulaků“. V mnoha případech nesprávný přístup udělal z nich trpitele a velká část vesnice stála za nimi, např. v Urbancích, když byl souzen tamější kulak, rolníci dva dny stávkovali. Na Žamberecku se rovněž projevil názor, že s kulaky je třeba jednat opatrně, protože zkušenosti z vnitrozemí ukazují, že jejich vystěhování znamená nárůst neobdělané půdy.⁴³³

Už v červenci 1953 byla Akce K (kulaci), tj. přestěhování rodin odsouzených sedláků, zastavena, což následně potvrdilo i vládní prohlášení. Sekretariát ÚV KSČ jako důvod uvedl: „Pro nedostatečné politické zajištění a nesprávné provádění akce nesplnila svůj účel.“ Dále se tvrdilo, že vesnice nesouhlasila s přestěhováním, že se proto často provádělo v noci, do stěhování byli zařazeni staří, nemocní, ženy s malými dětmi, mladí, kteří žili ve městech, byli na učilištích, ve vojenské službě apod. JZD a rolníci odmítali obdělávat zanechané pozemky, často byli postihováni střední rolníci. Hlavní práce (stěhování, zajištění bytů, práce) prováděli pracovníci ministerstva národní bezpečnosti. Také právní základ byl chybný, zvláště články 2 a 3, týkající se příslušníků rodiny a dětí, které vycházely z buržoazního zákona, jehož nelze používat v lidově demokratickém státě. Ale už vykonané přesídlení se nemělo rušit, to jen výjimečně.⁴³⁴

Řada právníků v advokátních poradnách odmítala zákaz pobytu jako nezákonný, protože výklad článku 3, odstavec 1 zákona č. 125/1927 Sb. o veřejném zájmu, o který se ONV opíraly, byl hrubě zkreslen. Jiní toto opatření srovnávali s tzv. Prügelpatentem z doby Bachova absolutismu (umožňoval tělesné tresty, vyhnanství, jeho ustanovení přetrvávala v habsburské monarchii dlouhá desetiletí). Odvolávali se také na ústavu, která nezná trestání neodsouzených osob, namítali, že československé právo nezná kolektivní zodpovědnost a trestání rodinných příslušníků za činnost jiných rodinných příslušníků.

432 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27.

433 Tamtéž, k. č. 3; Pochodeň, č. 53, 17. 7. 1953; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

434 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484.

V Hradeckém kraji bylo v této akci, převážně v roce 1952 a do poloviny roku 1953, přestěhováno 116 rodin, tj. asi 450 až 460 osob. V českých zemích zaujal kraj 6. místo za krajem Pražským (219 rodin), Jihlavským (207), Pardubickým (168), Českobudějovickým (147) a Plzeňským (142). Za ním zůstal kraj Ústecký (102). Zvláštní je, že v bohatých moravských krajích šlo o mnohem menší počty (Brněnský 45, Olomoucký 24, Gottwaldovský 12).

Tabulka 34: Seznam vysídlených rolníků v Hradeckém kraji v letech 1951–1953

Okres	Počet rodin	Osob	Z toho			
			muži	ženy	staří	děti
Broumov	1	4	1	1	1	1
Dobruška	10	37	15	11	–	11
Dvůr Králové	1	5	3	1	–	1
Hořice	3	12	4	4	2	2
Hradec Králové	60/34*	235/125**	89	82	26	39
Jaroměř	9	38	15	13	4	6
Jičín	10	34	14	11	2	7
Náchod	3	10	3	4	–	3
Nová Paka	2	8	3	4	–	1
Nový Bydžov	11	38	18	15	1	4
Rychnov n. K.	11	39	15	16	3	5
Trutnov	1	2	1	1	–	–
Vrchlabí	2	9	4	2	1	2
Žamberk	1	1	–	–	–	1
Celkem **	125	472	185	165	40	83

* U okresu Hradec Králové je vykazován počet rodin 60 (osob 236), ale tento počet je dán tím, že u prvních 453 položek je vykazován pouze kraj, teprve od položky 454 i okres. Jde o 26 případů, takže bychom dostali pro okres Hradec Králové 34 rodin a 125 osob. To by ho řadilo mezi nejpostiženější okresy (Dobruška, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou), ale spíše se dá předpokládat, že zaujímal první místo, jestliže mu přičteme 6–7 případů z 26 vykazovaných jen krajsky.

** Pokud jde o rozdíl 125 rodin (v celostátním přehledu 116), byl způsoben tím, že v 11 případech bylo vystěhování zrušeno a naopak ve 2 případech bylo provedeno po zastavení akce K v polovině roku 1953.

Pramen: Pochodeň č. 2, 9. 1. 1933; Dokumenty o perzekuci a odporu, č. 3, ÚSD AV ČR, Praha 1992.

Rodiny vystěhované z Hradeckého kraje byly přestěhovány na státní statky v celém českém a moravském pohraničí i ve vnitrozemí. Je zajímavé, že sousední Pardubický kraj postupoval tvrději. Počet vystěhovaných rodin byl zde o 52 vyšší. Naprostá většina státních statků hodnotila práci přesídlených jako velmi dobrou, oceňují jejich znalosti zemědělských problémů, podíleli se na zlepšení práce, statky mohly omezit potřebu brigád a „kulaci“ uzavírali socialistické závazky.

Akce K byla ukončena až 22. ledna 1954 tajným dopisem úřadu předsednictva vlády na návrh ministerstva vnitra, spravedlnosti a generálního prokurátora všem předsedům KNV.⁴³⁵

STS, státní statky a socialistické soutěžení

Situace v přípravě STS na žně probíhala v podstatě stejně jako o jarních pracích, rozdíly mezi stanicemi byly však stále velké, ať šlo o přípravu strojů nebo smluvní zajištění prací. Význam jejich práce podtrhla beseda svazáků-traktoristů s poslancem Národního shromáždění, která se konala začátkem července. STS zajistily do poloviny července smlouvami žňové práce na 86,2%, ale v JZD se zvýšil zájem o sklizeň kombajny, kde byly smlouvy splněny na 112%. Na 100% uzavřely smlouvy STS Kukleny, Dobruška, Jaroměř, Jičín a Rychnov nad Kněžnou, nejméně smluv bylo v okresech Hořice, Nová Paka a Vrchlabí (jen 62%), ačkoliv zde byla JZD skoro ve všech obcích. Agrostroj Jičín splnil výrobu samovazů v prvním pololetí jen na 80% a nový typ měl řadu vad, nedbale byly připraveny mlátičky včetně zapracování obsluh. Na Žamberecku STS dostala vysoký plán, který nemohla plnit, protože se nepodařilo dokončit plánovanou socializaci celého okresu, soukromí rolníci měli malé parcely, které zdražovaly práci STS, a asi třetina půdy v okrese se nedala pro svahovitost traktory obdělat a rolníci i JZD si prováděli práce sami, zvláště když byl v roce 1952 vydán zákaz práce STS pro soukromé rolníky. K urychlení prací zčásti přispěla výzva STS Kukleny, která se v dopise prezidentu A. Zápotockému zavázala k překročení plánu prací, úsporám nafty, využití kombajnů, zavádění druhých směn a vyzvala k soutěži ostatní STS.

Velká pozornost byla věnována využití 19 obilních kombajnů, jejich využití bylo plně zajištěno jako v jediném kraji republiky. Byly rozděleny do 4 čet, zajištěna obsluha a hlavním problémem bylo vyřešení sběru slámy, která vloni zůstala po kombajnech na polích. STS v Chlumci nad Cidlinou se pokusila připojit za kombajn samovaz, STS Kukleny lis, ale bez výsledku. V STS Jaroměř zavedli sběrací lis a sběrač plev a sklídili slámu z 520 ha. Slabinou zůstávalo dosoušení obilí, často na silnicích a dvorech, nedostatečně vycvičené osádky byly příčinou řady poruch, ale nedůvěra v kombajnovou sklizeň byla prolomena. Kolem 20. července pak pomohlo při sklizení dalších 12 kombajnů ze Slovenska. První četa pracovala v okresech Jičín, Nová Paka a Trutnov, druhá v okrese Dvůr Králové, Hořicích, Chlumci nad Cidlinou a Vrchlabí, třetí Broumov, Hradec Králové a Náchod, čtvrtá Dobruška, Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. STS splnily smlouvy s JZD na 100%, žně byly zvládnuty až na pomalý úklid slámy a provádění podmítky.

STS se stále potýkaly s nedostatkem kvalifikovaných pracovníků, málo pronikla až k traktoristům socialistická soutěž a také pracovní prostředí neodpovídalo náročnosti práce, i když zde byly v ubytování už velké rozdíly mezi jednotlivými STS.⁴³⁶

Také státní statky zvládly žňové práce, ačkoliv i zde byly pracovní a životní podmínky pro jejich pracovníky velmi špatné a státní statky musely přejímat další půdu od těch JZD, jejichž členové odmítali v JZD pracovat. Státním statkům pomáhalo o žních velké množství brigádníků.

V této situaci se jen těžko prosazovalo socialistické soutěžení, i když stranické a státní orgány mu věnovaly množství času a peněz. Červnové plenární zasedání KNV

436 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27, 1499; Pochodeň, č. 51, 10. 7. 1953; č. 53, 17. 7. 1953; č. 62, 18. 8. 1953; Náš kraj, č. 15, 24. 7. 1953.

schválilo na začátku června zaměření socialistické soutěže podle celostátního vzoru v zemědělství na zakládání nových JZD a provádění HTÚP, rozšíření členské a půdní základny JZD, výkup, nové agrotechnické metody a provádění staveb pro živočišnou výrobu, ale na konci září se ukázalo, že ani jediný bod z 51 úkolů celokrajského závazku nebyl splněn, např. ani jeden okres nerozšířil členskou základnu v JZD. Soutěž probíhala mezi dvojicemi okresů se stejnými přírodními podmínkami, např. Broumov – Trutnov, Dobruška – Náchod, Dvůr Králové – Jaroměř, Hořice – Jičín, Hradec Králové – Nový Bydžov, Nová Paka – Vrchlabí, Rychnov nad Kněžnou – Žamberk. Přitom KNV konstatoval, že hlášení nedocházela nebo neodpovídala skutečnosti. JZD Vlčkovice na Žamberecku zaslalo po vzoru výzvy Závodů Vítězného Února v Hradci Králové tzv. puťovku⁴³⁷ s výzvou ke zvýšení zemědělské výroby.

Do soutěže dvojic JZD ve žňových pracích se přihlásilo 376 JZD, tj. 188 dvojic, ale jen asi polovina skutečně soutěžila. Jako nejlepší bylo vyhodnoceno JZD Všeliby na Náchodsku v čele s předsedkyní M. Středovou, druhé bylo JZD Hvozdnice na Hradecku, třetí JZD Boháňka-Skála na Hořicku a čtvrté JZD Zábědov na Novobydžovsku. V soutěži STS byla nejlepší STS Dobruška před STS Kukleny a STS Žamberk a byli vyhodnoceni i nejlepší traktoristé a kombajnéri.

Pokračovala též tradiční soutěž „Kdo dá více republice – Hradec nebo Pardubice“, do které se přihlásilo asi 200 obcí. Zaměřila se na rychlou sklizeň a především na rychlý výkup zemědělských plodin. Soutěž se pro opožďování výkupu protáhla a k 30. září vedly Pardubice ve většině ukazatelů, např. ve výkupu obilovin byl poměr: Hradec Králové 89,7% a Pardubice 102,12%, u sena 85,2% a 92%, u řepky 35,4% a 51,4%, u mléka od začátku roku 73,3% a 70,2%, u vepřového masa 84,4% a 90,4%, u vajec 89,1% a 90,4%, u brambor 57,3% a 100%.⁴³⁸

Ohlas projevů Antonína Zápotockého a vládního prohlášení z 15. září 1953

Na situaci v družstvech a na vesnicích silně zapůsobily projevy prezidenta republiky A. Zápotockého. Ve dnech 13.–16. června 1953 se konal X. sjezd Komunistické strany Slovenska, kde A. Zápotocký hovořil i k otázkám zemědělské výroby. Odsoudil praxi, kdy veškeré úsilí je věnováno zakládání nových družstev, ale téměř žádná pozornost se nevěnuje jejich hospodaření a nepomáhá se jim řešit jejich obtíže. „Proto je socialistickým příkazem pro všechny naše stranické, veřejné i státní orgány nejen družstva zakládat, avšak i o jejich hospodaření se starat a k dobrému výnosnému hospodaření je vést a jim pomáhat.“⁴³⁹ Ohlasem tohoto vystoupení se stalo např. jednání rady ONV Žamberk 18. června 1953, která se s odvoláním na vystoupení A. Zápotockého rozhodla zpracovat přehled o nutné pomoci družstvům v okrese.⁴⁴⁰

437 Rusismus „puťovka“ je výraz ke zvýšení výroby použitý ve výzvě Závodů Vítězného Února.

438 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27; Pochodeň, č. 56, 28. 7. 1953; Náš kraj, č. 30, 8. 11. 1953.

439 Za socialistické zemědělství, 1953, roč. 3, č. 7–8.

440 SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk, 1953.

Na samém začátku srpna (2. 8.) promluvil A. Zápotocký k budovatelům Klíčavské přehrady na Kladensku a vyslovil se proti zakládání JZD „administrativní, nařizovací cestou a snad i násilnou cestou“, protože taková JZD „nám nebudou nic platná“. Vyslovil se pro upevnění družstev a pro pomoc družstvům, ale současně varoval: „A těm, kteří si myslí, že z družstev utečou, těm můžeme docela otevřeně říci: Nic si nepomůžete. Za několik roků budete muset družstva, ze kterých dneska třeba utečete, znovu budovat. My vám nebudeme bránit, ale vezměte na vědomí, že zemědělskou výrobu zvýšit musíme.“⁴⁴¹

Na toto vystoupení reagoval úvodník *Pochodně* ze 7. srpna: „I my v Hradeckém kraji musíme podrobit svou práci v zakládání družstev hluboké kritice, kde nebylo dbáno této leninské zásady (přesvědčování – pozn. autora), zjednat se vši rozhodností nápravu.“ Úvodník cituje slova, že se jednou vystoupivší členové budou vracet, a udává, že zatím se vystupování v kraji týká asi 6% JZD a několika desítek členů, že je snaha vytvářet JZD 1. typu se sousedskou výpomocí bez rozorání mezí, že nejpevnější je 219 JZD 2. a 3. typu, kde byla provedena HTÚP, a že nejvíce členů vystupuje z nových JZD bez zkušeností s velkovýrobou. Článek varuje před přeháněním neúspěchů a opomíjením dobrých výsledků družstev v kraji.

Přesto se v kraji šířily zprávy o ústupu od kolektivizace a informace, že členové mohou volně vystupovat z JZD, např. se šířil domnělý výrok poslance KSČ Jaroslava Lédla v Hlinsku: „To se nedá nic dělat, když chcete hospodařit na svém, tak si hospodařte!“⁴⁴²

Nejsilněji v kraji zapůsobil projev A. Zápotockého, který pronesl 27. září 1953 na mírové manifestaci zemědělců ve Stěžerách, kde hospodařilo JZD 4. typu. V projevu citoval Leninův výrok, že při sdružování rolníků nesmí být používáno sebemenšího donucování. Jako důkaz uvedl: „Ve zdejší kraji (Hradeckém – pozn. autora) bylo založeno v roce 1949 45 družstev, v roce 1950 138 družstev, v roce 1951 47 družstev, v roce 1952 290 družstev. To znamená, že za jediný rok 1952 bylo založeno více družstev než předtím za celé tři roky. Tento překotný růst jednotných zemědělských družstev nebyl jistě zdravý.“ Protože hovořil už po vydání vládního prohlášení, zdůraznil, že „správnou zásadu socializace vesnice budeme stále neúchylně sledovat“, a to i proti předsudkům vesnického lidu. Cílem bude i zvýšení životní úrovně vesnice, což ukázal na příkladu JZD Stěžery, kdy zvýšili výrobu a kde se zlepšila jejich životní úroveň. To je vzorem pro další JZD. Za hlavní úkol označil upevnění družstev a zdůraznil, že „budeme i další družstva zakládat. Budeme je zakládat cestou přesvědčování a jen v těch místech, kde jejich prosperita bude skutečně zajištěna.“ Tempu zakládání JZD musí odpovídat i rozvoj výroby strojů a stavební kapacity. Přímou řečí: „Nedovolíme-li však násilné a neodpovědné zakládání družstev, nedovolíme ani neodpovědné poškozování a rozbíjení stávajících zemědělských družstev. Můj výrok, který jsem učinil na Klíčavě, zůstává v platnosti. Nebudeme nikoho násilím nutit ani ke vstupu do družstva, ani k setrvání v družstvu. Je nutno však mít na paměti, že družstvo není holubníkem, ze kterého může kdokoli a kdy se mu zlíbí vylétnout. Družstva mají své stanovy a družstevníci vstupem do družstva vzali na sebe určité závazky. Stanovy a závazky

441 Rudé právo, 3. 8. 1953.

442 Srov. Andrlík, Antonín, Za socialistickou vesnici na Holešovsku, Kroměříž 1977.

musí být plněny. Libovolné rozvracení a dokonce rozkrádání družstevního majetku není možno trpět nikde a nikomu.“ Vyslovil se v duchu vládního prohlášení i pro podporu individuálně hospodařících rolníků.⁴⁴³

Jeho projev vycházel z jednání ÚV KSČ 4.–5. září 1953, které jednalo o novém přístupu ke středním vrstvám naší společnosti a o nové orientaci investiční politiky ve prospěch zemědělství a spotřebního průmyslu. A. Zápotocký tam kritizoval fakt, že řada zemědělských okresů nekryla svými dodávkami ani vlastní spotřebu masa, a znovu odsoudil nesprávné metody zakládání družstev, kdy usnesení strany a vlády z června 1952 „Jít směleji vpřed na cestě budování JZD“ bylo vyloženo „za každou cenu JZD“, a jako odstrašující příklad uvedl Prešovský kraj. Uvedl příklady dobrých JZD, ale žádné nebylo z Hradeckého kraje. Zabýval se nízkými odměnami v JZD, špatným hospodařením družstev a žádal zakládat nová JZD „s tužkou v ruce“, aby byly materiální a kádrové předpoklady pro překonání pracovních obtíží. Jako celek zůstala zemědělská výroba za průmyslem – to se týkalo JZD, státních statků i soukromých zemědělců. Východiskem mělo být zvýšení investic do zemědělství, růst mechanizace, stavebních prací, zkvalitnění půdního fondu a pomoc i soukromým rolníkům. Základní linií zemědělské politiky zůstávalo upevnění JZD, k tomu sloužila řada ekonomických opatření a varování před rozbíjením družstev.

Usnesení ÚV KSČ se pak konkretizovala ve vládním prohlášení z 15. září 1953. Prohlášení vycházelo z faktu zaostávání zemědělství za průmyslem a při snížení investic do těžkého průmyslu podstatně zvyšovalo investice do zemědělství, a to do všech jeho složek, mechanizace, staveb JZD, STS, státních statků a výzkumu. Ještě do konce roku 1953 se investiční výstavba v JZD zvyšovala o 35 %, tj. o 1 miliardu Kč.⁴⁴⁴ Snížily se dodávkové normy hlavně u krmiv, např. u sena o 50 %, a dodávky slámy byly zrušeny, aby se zvýšila živočišná výroba. Snížení bylo vyšší u JZD než u soukromých rolníků, to platilo i u nákupu průmyslových výrobků, placení za práce STS včetně naturálního placení a u nákupu krmiv z centrálních fondů. Pro venkov se zvyšovaly dodávky spotřebního zboží a měly se vytvořit podmínky pro zlepšení kulturního života na vesnicích. Také soukromí rolníci dostali podporu, např. možností nákupu strojených hnojiv, výrobou drobných strojů, pomocí STS, úvěry na nákup inventáře a dobytka, stavebního materiálu, osiv a podobně. Podstatně se zvyšovaly investice pro STS a státní statky, aby se zlepšilo jejich vybavení a pracovní podmínky. To všechno mělo získat pro zemědělství mladé lidi a odborníky, především do pohraničních okresů. K tomu přispívalo i zastavení organizovaného náboru pracovních sil ze zemědělství do průmyslu. Hlavním cílem všech opatření z vládního usnesení bylo „hospodářské, finanční a organizační upevnění JZD jako osvědčená cesta budování socialismu na vesnici“.⁴⁴⁵

443 Náš kraj, č. 25, 3. 10. 1953.

444 Úrok z investičních úvěrů se snižoval o 50 %, tj. z 3 % na 1,5 %, při plnění výroby se odepisovalo 5 % investičních úvěrů, při svépomocných stavbách stát hradil až 30 % nákladů, splátky na úvěry se odkládaly na 1 až 8 roků, zvyšovaly se výkupní a nákupní ceny, např. u žita z 64 na 90 Kčs, u skotu o 33 % na 1 kg živé váhy, u mléka o 38 %, v průměru se zvýšení pohybovalo od 24 do 46 %, nákupní ceny o 100 %.

445 Za socialistické zemědělství, 1953, č. 9, 11; srov. Důvěra podložena činy vítězila, Praha 1958.

Cílem vládního prohlášení bylo zastavit pokusy rozvrátit JZD překrucováním projevů Antonína Zápotockého, závěrů zasedání ÚV KSSS ze září 1953 a kritikou stavu polského zemědělství, omezit vystupování z JZD a potvrdit správnost linie socializace vesnice, jak to dokazuje článek *Za upevnění JZD v Pochodni* z 2. října. Prohlášení bylo přijato kladně v družstvech i v závodech, JZD přijala především pomoc státu, i když družstva málo uvažovala, jak využít nových opatření pro rozvoj svého hospodaření. Pozornost stranických a státních orgánů se zaměřila na STS, od kterých se očekávalo, že se vedle rozšíření svých prací stanou politickými a organizačními centry zemědělské výroby. Současně si uvědomovaly nutnost získat do družstev nové pracovní síly včetně zemědělských odborníků a účetních. V tisku a na schůzích bylo zdůrazňováno, že nejde o ústup od linie budování JZD a že bude pokračovat zatlačování „kulků“. KV KSČ projednal vládní usnesení na svém zasedání 8. listopadu a kritizoval, že v některých okresech, např. Broumov a Hořice, je vládní usnesení přijímáno s nedůvěrou, že např. okres Náchod žádal ministerstvo zemědělství o snížení stavu dobytka a dodávek a že řada OV KSČ při rozpracování usnesení požadovala neúměrné investice, takže musely být jejich návrhy i dvakrát vráceny k přepracování. Kladně hodnotil, že byl proveden rozbor stavu družstev a zemědělské výroby za účasti početného aktivu a že opatření sledovala pomoc JZD, zvýšení zemědělské produkce, zlepšení sociálních opatření, kvality výrobků a pomoc stranickým organizacím. Přitom okresy věnovaly někde větší pozornost rozvoji služeb a obchodu a selským trhům než vesnicí a družstvům.

KNV se zabýval růstem stížností vystoupivších družstevníků, ale zdůrazňoval, že vydělení nesmí poškodit JZD, že se zemědělská politika nemění a že vládní usnesení není „dojná kráva“. Požadoval, aby investice do zemědělství byly prováděny odpovědně a aby se vyvrátil názor, že se nebude státu nic „odvádět“. Odsunutí splátek a úroků z poskytnutých úvěrů družstvům se v kraji týkalo asi 157 JZD 3. a 4. typu a rozbor hospodaření měly ujasnit situaci v příštích letech. Vlastní rozpracování vládního usnesení schválilo plénum KNV 9. listopadu. Usnesení počítalo, že národní výbory sehrají významnou úlohu, i když předchozí období složitého třídního boje a zajišťování vysokých výrobních a dodávkových úkolů vedlo k administrativním metodám práce a MNV se dostaly do izolace. Přitom šlo o řadu problémů, dokončení výkupu, zajištění krmiv, podzimní práce, rozmístění kultur, obdělání veškeré půdy, a bylo nutno bojovat proti názorům, že vesnice získá z vládního usnesení jenom výhody. Podporu dostala JZD, která dokončila stavby pro společné ustájení, např. v říjnu 14 JZD obdrželo 228 560 Kčs. Okresy očekávaly, že při řízení zemědělské výroby získají větší pravomoc, aby nemusely čekat na rozhodnutí KNV, počítaly s průzkumem JZD, doplněním strojů v STS a reálnějším plánováním zemědělské výroby. Už dříve zastavený nábor pracovních sil ze zemědělství v okresech Broumov, Dvůr Králové, Trutnov a Vrchlabí se rozšířil i na okres Žamberk.

Rozpracování vládního usnesení bylo provedeno i u MNV a vesnických organizací, a to s různým výsledkem. Celkem odpovědně se jím zabývaly závodní organizace na státních statcích a STS.

Změny v politické linii se odrazily i ve změnách vedoucích funkcionářů kraje. Vedoucím tajemníkem KV KSČ se stal Oldřich Trunec, dosavadní vedoucí

zemědělského oddělení KV KSČ, a předsedou KNV Josef Herbs, dosavadní technický referent KNV.⁴⁴⁶

V srpnu se začal zpracovávat plán zemědělské výroby na rok 1954, který už přihlížel k přírodním a ekonomickým podmínkám jednotlivých okresů, v živočišné výrobě počítal se snížením stavu dobytka, aby se dostal do souladu s krmivovou základnou.⁴⁴⁷ Hlavní zásadou bylo pokračovat v HTÚP, dosáhnout souladu mezi rostlinnou a živočišnou výrobou a umožnit splnění dodávkových norem. Okresy byly rozděleny do tří skupin, nížinné, podhorské a horské, byly zavedeny ukazatele hustoty skotu, počet hektarů na 1 pracovníka, poměr orné a zemědělské půdy, aby došlo k reálnějšímu plánování. Plán počítal se zvýšením výkonů STS, s jejich vybavením traktory a závěsným nářadím a zvýšením počtu pracovníků. Celkový úkol pro rok 1954 činil 360 000 průměrných ha, což znamenalo růst o 14 %, ale v polních pracích šlo o růst asi o 30 %. Kraj tento úkol nepovažoval za reálný a žádal o snížení na 320 000 průměrných ha.⁴⁴⁸

Podzimní práce, stav rostlinné a živočišné výroby 1953

I když se předpokládalo, že ve žních a na podzim půjde vedle provedení prací podle plánu o další rozvíjení kolektivizace, léto ukázalo, že vystupování z družstev a nejasnost o dalším postupu v okresech změnilo situaci. Svaz československo-sovětského přátelství (dále jen SČSP) konal sice na vesnicích besedy pod širým nebem o sovětské agrotechnice, ale účast byla velmi slabá. Sklizeň okopanin a další práce probíhaly spíše živelně a opožďovaly se zvláště tam, kde docházelo k většímu vystupování členů, narušování HTÚP a vydělování vystoupivších členů. Zemědělské referáty ONV se snažily zajistit zejména sklizeň, osev, orbu, provádění siláže, propagovaly nové metody a pomáhaly družstvům upevnit jejich hospodaření v duchu vládního prohlášení. Šlo především o sklizeň cukrovky po zkušenostech z roku 1952, zvláště na Jičínsku, Hořicku a Hradecku, kde byla dobrá úroda, ale práce se opožďovala, část řepy a brambor šla do soukromých sklepů. ONV a stranické organizace proto zajišťovaly brigády, přesto však docházelo ke ztrátám vysycháním, špatným okleštěním a stahováním bránami. Sklizeň vrcholila v říjnu, začátkem listopadu končila u brambor, u cukrovky bylo vyoráno 96,3 %, zbývaly plochy na Hradecku, Hořicku a Královédvorskou, svezeno bylo u JZD 87,4 % a u soukromých rolníků 97,6 %, nejméně u JZD na Jičínsku (77,3 %).

Suché počasí zdržovalo setí, ačkoliv mělo končit 30. září 1953, a orbu, zvláště tam, kde nebyla provedena podmínka, protože se nemohlo využít pásových traktorů. Prakticky se neselo úzkořádkově a křížově, nedařilo se obdělávat veškerou půdu, a to ve všech okresech, celkem šlo asi o 11 930 ha, nejvíce na Žamberecku (asi 1600 ha) a Hradecku (1200 ha). Přes skončení sklizně cukrovky a brambor zůstalo nesplněno setí, orba a sklizeň lnu, např. osev ozimé řepky byl splněn na 81,6 %, žita nebylo

446 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 27; Pochodeň, č. 72, 22. 9. 1953; č. 86, 10. 11. 1953; Náš kraj, č. 26, 10. 10. 1953; č. 27, 17. 10. 1953.

447 Snížení u skotu asi o 11 %, z toho krav o 8 %, koní o 20 %, ovcí o 20 %, prasat o 6 % a drůbeže o 15 %.

448 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 27, 1475, 1499.

doseto 1469 ha, pšenice 2000 ha, ozimých směsek 5168 ha, nebylo vyroseno 941 ha lnu a neodsemeno ze 400 ha.⁴⁴⁹

V živočišné výrobě se stavy skotu koncem října plnily na 94,2% v JZD a u soukromých rolníků, stavy krav na 92,6%, což bylo důsledkem pokynu ministerstva zemědělství, aby málo užitkové kusy byly před zimou vyřazeny a byl ušetřen chovný dobytek. Stavy prasat byly plněny na 84,9%, což znamenalo přírůstek 4,6% proti pololetí. Pro zimní období scházelo značné množství krmiv, krytí se pohybovalo u jednotlivých druhů krmiv od 12% do 87%, např. u sena to bylo 48,6%, u krmivové slámy 34,1%, u krmných okopanin 58,1%, u siláže 87,4%, u ovsu 64,8%, u ostatních zrnin 23,8%, u ostatních jadrných krmiv 12,5%. Tento stav, který trval řadu let, byl zhoršen v roce 1953 suchem a vysokým výkupem krmného obilí a sena. Stav prasat se zvýšil dodávkou krmiv z centrálních fondů. V horských okresech snížil rychlý příchod zimy možnost pastvy a projevilo se snížení stavů ve velkých hospodářstvích. Nedostatek krmiv oslabil výrazně plemenářskou práci, např. okres Jaroměř nabídl 570 chovných jalovic, ale uznáno bylo jen 98 kusů, celkově byla plemenářské práci věnována nepatrná pozornost. Stavy skotu byly na konci roku o 13 000 kusů vyšší oproti sníženému stavu, což ohrožovalo jejich kvalitu, protože i přes tento pokles stavu byly zásoby krmiv nižší než v zimě 1952/1953, kdy ztráty na skotu dosáhly asi 100 000 q masa.

Stav skotu se po snížení plánu plnil na 118%, z toho krav na 108,9%, k 30. listopadu byl plán prasat snížen na 90,5% pro nedostatek krmiv a velké množství selat se muselo vyvézt na Slovensko. Protože se zhoršila výměna vlny za látky, rychle klesal počet ovcí a obce odmítaly dodržet jejich plánovaný stav na rok 1954. Vedle nedostatku krmiv brzdil živočišnou výrobu nízký počet zootechniků, rovnostářské odměňování a malá krmná základna. Přes velké podpory na stavby pro společné ustájení, v listopadu 207 614 Kčs za dodržení finančních nákladů, 85 JZD nezahájilo plánované stavby, i když už byl svezzen materiál, a 30 JZD práce na stavbách zastavilo pro odpor členů, zvláště středních rolníků.⁴⁵⁰

Situace v JZD, STS a na státních statcích

Pomoc státu družstevníkům nestačila okamžitě změnit jejich hospodářskou situaci, protože krize měla hlubší příčiny. Mezi hlavní patřilo stále zvyšování výrobních a dodávkových úkolů, které nutně narušovalo osevní postupy podle HTÚP, a proto mělo za následek nízké zisky družstev a nízké příjmy družstevníků. Na podzim podalo dalších 4900 členů odhlášky a naprosto převažujícím důvodem byly malé příjmy a nízká životní úroveň členů JZD. Asi ve 144 JZD 3. a 4. typu byla PJ nižší než 12 Kč, a z toho v 74 JZD dokonce ztrátová, která nekryla ani vyplácené zálohy na PJ. Šlo převážně o družstva v pohraničí s velkou výměrou zemědělské půdy bez odpovídající živočišné výroby, kde se nedodržovaly stanovy a pracovní morálka, špatná situace byla v družstvech 2. typu, do nichž nátlakem vstoupili všichni rolníci v obci. Vystupování působilo řadu obtíží při vydělování půdy a jiných problémů, protože rolníci si vládní usnesení

449 Tamtéž, k. č. 3, 1504; Pochodeň, č. 81, 23. 10. 1953; č. 86, 10. 11. 1953.

450 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 28, 1504.

vykládali jednostranně a nesprávně jako návrat k soukromému hospodaření. Právě v pohraničí byla řada slabých JZD, např. na Rychnovsku k nim patřila většina z 22 JZD, na Žamberecku nesplnila JZD výkup obilovin. V 10 JZD nebyly kryty PJ a bylo nutno odložit splatnost provozních úvěrů a poskytnout družstvům finanční pomoc, i když ztráty byly o něco vyšší než v roce 1952, 25 JZD zde žádalo o odklad investičních a neinvestičních úvěrů. V řadě JZD brali CVP jako administrativní záležitost, byly v nich rozhárané mezilidské vztahy a členové pracovali mimo družstvo, protože prý byli ke vstupu donuceni. Představenstva JZD musela často sahat k vyloučení těchto členů z družstva.⁴⁵¹

Přítom pomoc státu zlepšila v řadě JZD jak finanční situaci, tak i životní jistoty a perspektivy. O tom svědčí i takový fakt, jako byl požár kravína v JZD Heřmanice na Broumovsku, kdy družstevníci získali pomoc z řady závodů a družstev, nebo výzva JZD Vlčkovice na Žamberecku k 10. výročí spojenecké smlouvy mezi SSSR a ČSR z roku 1943 k Měsíci přátelství, která prošla 50 JZD, 2 STS a 1 státním statkem a přinesla na 340 závazků ke zlepšení a zvýšení zemědělské výroby.

KNV a ONV se snažily, aby JZD využila pomoci k účelným investicím a aby se v družstvech provedla politická a organizační opatření ke zvýšení výroby a výstavby, zvláště když pro JZD byly dodávkové normy sníženy o 14–18 %, zatímco u soukromých rolníků o 13–27 %, především u dodávek krmiv. Úvěry neměly jen zvyšovat hodnotu PJ, aniž by se zlepšila organizace práce a pracovní morálka. Krajské orgány se bránily získávání pracovníků ze zemědělství pro kraje České Budějovice, Karlovy Vary a Plzeň, kam mělo odejít sto zemědělských pracovníků. Naprosto to odmítaly pohraniční okresy, ale celostátní úkol požadoval lidi z Dobrušska, Jičínska, Náchodska, Novobydžovska a Rychnovska, protože prý zde upevněním JZD budou volné síly. Přítom kraj měl z vlastních zdrojů dosídlit Broumovsko. KNV se obával ohrožení zemědělské výroby, ale nakonec souhlasil s 60 zemědělci a 24 stavebními řemeslníky pro okresy Horšovský Týn, Stříbro a Tachov.⁴⁵² Určitou posilou družstev se stali příslušníci pomocných technických praporů (PTP), které byly k 31. prosinci 1953 rozpuštěny, a část postižených z řad rolníků se vrátila domů.

Na základě vládního prohlášení, které konstatovalo, že mnoho JZD svými výsledky není vzorem socialistické zemědělské velkovýroby a jsou naopak odstrašujícím příkladem pro rolníky, bylo rozhodnuto vedle přímé pomoci provést ve všech JZD, kde hodnota PJ včetně naturálií nedosáhla 12 Kčs, podrobný rozbor hospodaření v roce 1953 a současně navrhnout opatření ke zlepšení hospodářské situace a zvýšení PJ. Opatření se týkala rostlinné i živočišné výroby, organizace práce, výchovy kádrů, včetně uplatňování zákona o nuceném pachtu. Rady ONV s vedením STS ustavily pracovní skupiny, složené ze zootechnika, účetního instruktora, pracovníků ONV, STS, které by zpracovaly návrhy pomoci pro rady ONV. Práce těchto skupin měla končit 10. prosince 1953. Výsledky by projednaly členské schůze družstevníků, MNV a vesnická organizace strany. Na Hradecku požadoval KNV, aby se věnovala pozornost zvýšení krmivové základny v okresech Broumov, Jičín, Nový Bydžov, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk, chovatelství v okresech Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Náchod a Nový Bydžov, řešení

451 Tamtéž, k. č. 3; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953.

452 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 28.

situace v těch JZD, kde většina členů vystoupila, vyloučení „kulaků“ v okresech Hořice, Hradec Králové, Jičín, Nová Paka a Nový Bydžov, dokončení staveb pro společné ustájení v okresech Dvůr Králové, Hořice, Náchod, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou, zlepšení práce STS, především v okresech Broumov, Jaroměř, Nová Paka, Trutnov a Vrchlabí, včetně nábory 400 traktoristů.

Komise viděly největší nedostatky v organizaci práce, špatné evidenci, malé osobní zodpovědnosti funkcionářů nebo jejich neschopnosti a v neplnění CVP a staveb. Ne všude byl průzkum proveden zodpovědně, často se výsledek omezil jen na návrh finanční pomoci, průzkum byl proveden mechanicky bez projednání na členské schůzi JZD nebo v MNV.⁴⁵³ Stranické a státní orgány věnovaly pozornost především družstvům 3. a 4. typu, jejichž počet se oproti pololetí 1953 do konce roku zvýšil o 55, tj. celkem 271 JZD.⁴⁵⁴ K nim přistupovalo asi 134 JZD 2. typu a 55 1. typu, celkový počet s PV JZD činil asi 508 JZD, v nichž zůstalo 20 704 členů a která obhospodařovala necelých 110 000 ha zemědělské půdy.⁴⁵⁵

STS v podzimních pracích nestačily zvládnout včas všechny činnosti, zvláště orbu, i když mezi stanicemi trvaly značné rozdíly, mezi nejlepší patřila STS Dobruška, která splnila celoroční plán na 113,7%, STS Žamberk podzimní práce na 102,5%, nejslabší plnění bylo na Broumovsku, Jaroměřsku a Trutnovsku. Celoroční úkol STS v kraji splnily na 100%, v JZD provedly 60% prací a u soukromých rolníků 8,9% a z celkového objemu zemědělských prací provedly STS 76%.

STS se stále potýkaly s řadou problémů, především s vysokou poruchovostí strojů, v podzimních pracích bylo pro poruchovost vyřazeno 18–20% strojů, přičemž 50% bylo zaviněno špatnou údržbou, 25% terénními podmínkami a 25% nedostatkem náhradních dílů. Nedařilo se zajistit práci na dvě směny a dostatek kvalifikovaných pracovníků, protože v průmyslu byly lepší pracovní i platové podmínky, časté byly úrazy, hlavně u náhonu od traktoru, v horské oblasti snižovaly výdělky malé parcely, protože výkonné normy byly na nich nevhodné, docházelo k plýtvání pohonnými hmotami a rozkrádání. STS nebyly schopny zajistit agrotechnickou službu družstvům, práce nebyla často kvalitní a o úrovni řízení svědčil fakt, že v roce 1953 bylo nutno vyměnit třetinu ředitelů a zástupců pro politickou práci. Vládní usnesení zvyšovalo investice do mechanizace a požadovalo zvýšit pomoc i soukromým rolníkům, což bylo u části pracovníků STS přijato s nesouhlasem, protože prý se znemožní další zakládání JZD. Některé stanice žádaly o snížení plánu pro čtvrté čtvrtletí, např. STS Žamberk a STS Prostřední Lánov (Vrchlabí), protože se zastavilo zakládání JZD a soukromí rolníci měli vlastní potahy, na Vrchlabsku byla ke konci roku třetina traktorů v opravě, z JZD odešel nebo byl vydělen větší počet členů a lesy si samy svážely dřevo.⁴⁵⁶

453 Tamtéž, k. č. 3, 1504.

454 Broumov 21, Dobruška 14, Dvůr Králové 18, Hořice 12, Hradec Králové 44, Jaroměř 15, Jičín 23, Náchod 18, Nová Paka 19, Nový Bydžov 19, Rychnov nad Kněžnou 11, Trutnov 26, Vrchlabí 16, Žamberk 15.

455 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1476; Deset let JZD, statistický sborník, Praha 1959, s. 54 (číselné údaje zachycující stupeň kolektivizace se zčásti rozcházejí, a to z důvodu nepřehlednosti situace v okresech).

456 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 3, 1451, 1483, 1499.

Státní statky zvládly práce za pomoci brigád, ale dostávaly se do obtížné situace, protože na podzim zesílila snaha, především v pohraničí, předávat jim rezervní půdu. KNV žádal MNV, aby se tímto způsobem nezbavovaly rezervní půdy, protože pod nátlakem státní statky sice půdu převzaly, ale stejně ji nestačily obdělat. Např. v Adršpachu MNV předal státnímu statku 197 ha půdy, ale ten souhlasil jen se 154 ha, protože 9 osídlenců zůstalo samotných, špatně hospodařili, neplnili dodávky a souhlasili, že budou pracovat na státním statku. V obci Sedloňov na Dobrušsku přešlo 5 osídlenců s 58 ha rovněž do státního statku. KNV byl doslova zavalen stížnostmi rolníků proti nucenému pachtu, který odmítali, a žádali jeho zrušení.

Jestliže zasedání ÚV KSČ v prosinci rozhodlo, že se nebudou sestavovat seznamy „kulaků“ v obcích a že jim nebudou zvyšovány dodávky o 10 %, objevovaly se hlasy velkých sedláků proti diskriminaci, například velcí rolníci z Velké Jesenice poslali MNV žádost, aby byl úředně zrušen název „kulak“.

V období podzimních prací se nepodařilo zaktivizovat soutěž, stále šlo o tlak shora, byla kritizována „tichá soutěž“, která probíhala jen papírově bez vlivu na práci JZD, STS nebo státních statků, např. na Jičínsku ji proto omezili ze 108 obcí jen na 27 obcí a JZD.

Za jeden z významných úkolů, který byl plněn v zimním období, se považovalo zvýšení kvalifikace nejen družstevníků, ale všech pracovníků z úseku zemědělství. Hlavním nástrojem se měly stát opět družstevní školy práce, i když v zimě 1952/1953 fungovaly s řadou nedostatků, špatnými referenty a všeobecností témat. Pro období 1953/1954 se počítalo s mnohem větším počtem středisek i posluchačů, školy tvořily tříletý cyklus pro agronomy a zootechniky, od 1. listopadu 1953 do 31. března 1954 je mělo absolvovat přes 3000 družstevníků a další měli projít kurzy při zemědělských školách. Důraz byl kladen na samostatnou práci s odbornou zemědělskou literaturou. Zkušenosti z konce roku však ukázaly stejné nedostatky, malý zájem, např. místo 14 družstevních škol práce (DŠP) pro vedoucí polních skupin byla v kraji jediná v okrese Dobruška, v okrese Dvůr Králové vzniklo jen 7 středisek pro 3 JZD, na Vrchlabsku a Trutnovsku chyběli referenti, byla zde nízká účast, na Žambercku byla nejnižší účast z celého kraje. Ministerstvo zemědělství využívalo ke zvýšení kvalifikace zimní rekreace, která byla spojena s besedami a exkurzemi do dobrých JZD. Také STS neplnily vysílání svých pracovníků do odborných kurzů.⁴⁵⁷

Ve dnech 16.–17. prosince 1953 zasedal ÚV KSČ a zabýval se rozvojem zemědělské výroby a zajištěním výkupu v roce 1954, referáty přednesli ministr zemědělství Jindřich Uher a ministr výkupu Josef Krosnář. Hodnotili dosavadní stav JZD a státních statků, plnění výkupu, kritizovali malou pomoc družstvům i soukromým rolníkům a požadovali zvýšení živočišné výroby a zlepšení rostlinné výroby v pohraničí. Velkou pozornost věnovali posílení mechanizace, zvýšení odborné pomoci JZD a snížení dodávkových norem. Přes odstranění některých administrativních opatření vůči „kulakům“ mělo pokračovat jejich omezování a zatlačování. Byly zrušeny seznamy „kulaků“, zvýšení jejich výkupních úkolů o 10 % proti platné normě, zrušení ukládání trestu zákazu pobytu v určitém místě národními výbory, což ale zůstávalo v pravomoci soudů.

457 Tamtéž, k. č. 3; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1953; Pochodeň, č. 94, 8. 12. 1953; č. 95, 11. 12. 1953; Náš kraj, č. 34, 7. 12. 1953.

Na zasedání ÚV KSČ navázalo zasedání KV KSČ 21. prosince „Kupředu za další rozvoj našeho zemědělství, za splnění usnesení ÚV KSČ“. Po seznámení s obsahem hlavních referátů ze zasedání ÚV KSČ bylo uloženo všem funkcionářům strany seznámit se s problematikou JZD. Zejména se jednalo o společné ustájení, kde se jen pomalu a často s velkými náklady prováděly adaptace, většinou pro 10 až 25 kusů, protože to bylo předpokladem přechodu JZD na vyšší typ. Vesnickým organizacím bylo uloženo provést rozbor práce JZD, jako příklad byl uváděn rozbor organizace ve Starém Rokytínku.⁴⁵⁸

Rok 1953 byl pro zemědělství příznivým rokem, což se odrazilo především ve výsledcích rostlinné výroby. Na druhé straně však jen v Hradeckém kraji zůstaly tisíce hektarů půdy ladem a národní výbory nebyly schopny zajistit její obdělání. Soukromí rolníci využili nezemědělských obyvatel vesnice k provedení sklizně, zatímco JZD zůstala odkázána na brigády, jejichž práce nezajišťovala kvalitní a všestrannou pomoc. Přes opatření, která zvýšila příjmy družstev, naprostá většina JZD vyplácela PJ ve výši 7–20 Kčs, např. JZD v takových bohatých obcích na Hradecku jako Černilov, Praskačka měla PJ 12–14 Kčs, výjimkou byly JZD Dolany s PJ 25,07 Kčs nebo JZD Rožnov s PJ 24,94 Kčs, na jednoho družstevníka připadalo až 19 ha půdy a při velkém množství ruční práce, zvláště v živočišné výrobě, převládala snaha odejít nejen z družstva, ale ze zemědělství vůbec. K tomu přispívala na konci roku určitá dezorientace funkcionářů, co se další cesty JZD týče, a také většina rolníků chápala projevy a opatření z podzimu jako ústup od kolektivizace. Jen za rok 1953 odešlo ze zemědělství (bez státních statků) 2225 osob (nejvíce na Hradecku 843, Novobydžovsku 643, Žamberecku 241, Jičínsku 235), do zemědělství přišlo 806 osob (nejvíce na Rychnovsku 350, Broumovsku 210, Vrchlabsku 179). V zemědělství (bez státních statků) pracovalo v kraji 11,7% obyvatel.⁴⁵⁹

Stranické a státní orgány svými opatřeními sledovaly cíl upevnit hospodaření a organizaci JZD a zvýšit mechanizaci žňových prací, zvláště při pěstování technických plodin. Šlo o podstatné zvýšení výkupních cen, snížení dodávkových norem a zemědělci získali výhody ze zrušení vázaného trhu a snížení maloobchodních cen. To vše mělo upevnit především JZD, rozšířit jejich členskou základnu a zvýšit výrobu jak JZD a státních statků, tak i soukromých rolníků.

Splnění úkolů první pětiletky v zemědělství Hradeckého kraje

Rok 1953 byl posledním rokem prvního pětiletého plánu. V celostátním měřítku se nepodařilo splnit stanovený růst zemědělské výroby, která stoupla oproti roku 1948 o 13% při stavu pracovníků nižším o 19%, ale ve srovnání s předválečnou úrovní dosáhla 87,5% při zvýšení tržní produkce o 5%. Jaké byly výsledky zemědělské výroby

458 Pochodeň, č. 99, 25. 12. 1953; č. 95, 11. 12. 1953; č. 1, 1. 1. 1954.

459 Nejvíce na Novobydžovsku 25,7%, Jičínsku a Dobrušsku 19,7%, Hořicku 18,8%, Žamberecku 15,3%, Rychnovsku 13,7%, Jaroměřsku 13,5%, nejméně na Trutnovsku 3,8%, Vrchlabsku 4,2%, Náchodsku 7,1%, Hradecku 7,3%. Kromě toho pracovalo 22 488 soukromých zemědělců v průmyslu, stavebnictví a jiných oborech, z nichž 15 061 pomáhalo v zemědělství. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4.

v průběhu první pětiletky v Hradeckém kraji? V rostlinné výrobě vzrostly plochy pšenice o 5,3% a výroba o 18,3%, u žita poklesla plocha o 6,4% a výroba se zvýšila o 7,4%, u ječmene vzrostla plocha o 12,2% a výroba o 36,4%, u cukrovky vzrostla plocha o 19,3%, ale výroba jen o 17,4%, u lnu plocha o 69%, ale výroba jen o 55,7%, u brambor plocha o 17,4% a výroba o 14%. Tento růst ploch technických plodin se odrazil ve snížení produkce krmiv a na konci pětiletky se plně projevila disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. V roce 1949 se na výrobě JZD prakticky nepodílela, ale v roce 1953 podíl JZD z produkce krajsky plánovaných závodů (JZD a soukromí rolníci) dosáhl u pšenice 34,5%, u žita 39,7%, u ječmene 35,3%, u cukrovky 30,1%, u lnu 47,6% a u brambor 39,2%. Jen o málo se zvýšily hektarové výnosy, z JZD to byla JZD Stěžery a Všeliby.

Rychlým růstem procházela živočišná výroba, jejíž intenzita byla největší v republice. Stav skotu se zvýšil o 3,9%, z toho krav o 17,5%, stav prasat o 34,3%, z toho prasnice o 41,9%, výroba mléka o 43,6%, vajec o 20%, nejvíce vzrostly stavy ovcí, ze 7674 na 28 637 kusů, u drůbeže z 838 000 na 1 276 500 kusů. V roce 1953 však došlo k poklesu intenzity živočišné výroby. Oproti roku 1949, kdy na 100 ha zemědělské půdy připadalo 80,1 ks skotu, to bylo k 31. prosince 1953 73,7 ks, u prasat oproti 83,5 ks 77,2 ks, ale vzrostl počet krav ze 47,1 ks na 56,7 ks ze 100 ks skotu a prasnic z 10,6 na 11,9 ks ze 100 ks prasat. Nepodařilo se zvýšit užitkovost ani porážkové váhy, doживost nebo snížit procento úhynu. Bylo vykoupeno oproti roku 1949 více hovězího a vepřového masa (hovězí maso o 1469 tun, vepřové maso o 5700 tun), vajec o 10,5 mil. ks a mléka o 48,1 mil. l (uváděn rok 1952). V roce 1949 bylo zřízeno 7 insemináčnických stanic, v roce 1953 jich bylo 21 a inseminováno bylo přes 98% krav. V roce 1949 nebyla společná živočišná výroba. V roce 1950 bylo společně ustájeno 1404 kusů skotu, v roce 1953 44 197 kusů, u prasat vzrostlo společné ustájení z 603 kusů na 32 819 kusů, z toho bylo 3878 prasnic. Společné ustájení se opožďovalo za rostoucí výměrou půdy v JZD, zvláště v podhorských a horských okresech.

Počet JZD vzrostl z 52 v roce 1949 na 508 v roce 1953, i když tento počet nevyjadřoval plně pokles v průběhu druhé poloviny roku 1953. Orná půda v JZD 2. až 4. typu stoupla z 12 517 ha na 79 723 ha, počet členů dosáhl necelých 20 000. Na stavební akce v JZD bylo v průběhu pětiletky vydáno 116,8 mil. Kčs (v nové měně), nejvíce v roce 1953 (45,3 mil. Kčs), zatímco v roce 1949 2,8 mil. Kč; 1950 4,9 mil. Kč; 1951 24,6 mil. Kč; 1952 39,2 mil. Kčs.

STS obdělaly v roce 1950 139 000 průměrných ha a v roce 1953 314 500 průměrných ha, bylo vybudováno 123 traktorových středisek a výkon na 1 traktorovou jednotku stoupl z 328 průměrných ha na 386 průměrných ha. STS v kraji byly vybaveny 823 traktory (přepočteno na 15 HP), 19 obilními kombajny, zatímco v roce 1949 měly jen několik amerických, v roce 1953 byly STS vybaveny pásovými traktory. V kraji bylo 15 mistrovských zemědělských škol, 1 technická zemědělská škola, 1 chovatelská, 2 pro účetní, celkem pro 454 žáků a 798 učňů. Zvýšení kvalifikace napomáhalo 130 družstevních škol práce, ve všech okresech vycházely vesnické noviny a pracovalo 413 lidových zemědělských výzkumníků. V kraji vzniklo 171 jeslí a mateřských školek, přes 456 družstevníků se zúčastnilo zimní rekreace. Jen první kroky byly udělány v rozvoji socialistického soutěžení a pomalu pronikaly nové agrotechnické metody,

kde vedle nedůvěry působily i objektivní zkušenosti zemědělců, protože výsledný efekt neodpovídal zvýšeným nákladům. Byl to právě rok 1953, který výrazně ovlivnil řadu ukazatelů, především na úseku kolektivizace zemědělství.⁴⁶⁰

Závěry k období první pětiletky

Zemědělská výroba v severovýchodních Čechách prošla v období první pětiletky složitým vývojem, který odpovídal vývoji zemědělství v celém státě. Nepodařilo se splnit původní ani zvýšené úkoly prvního pětiletého plánu, místo růstu o 53 % bylo dosaženo zvýšení o 14,4 %, což odpovídalo 87,5 % předválečné úrovni. Výsledky byly rozporné, protože poklesla výměra obdělávané půdy ve srovnání s rokem 1948, o něco vzrostly průměrné hektarové výnosy některých plodin, došlo k překročení předválečných stavů hospodářských zvířat, vznikl však značný rozpor mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, který oslaboval její výsledky, snížil se počet pracovních sil v zemědělství, ale nedošlo k odpovídajícímu růstu mechanizace, snížila se péče o půdu, odrazil se vliv nesprávné cenové politiky, kdy ceny zemědělských výrobků poklesly pod výrobní náklady, došlo ke strukturálním změnám v rostlinné výrobě, kdy vzrostly plochy technických plodin a brambor, aniž by byl dostatek pracovních sil a byly vždy vyhovující přírodní podmínky pro jejich pěstování. Došlo k narušení dřívější dělby práce mezi vnitrozemskými a pohraničními okresy, protože se tam změnilo tradiční zaměření rostlinné i živočišné výroby. V kraji působila disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím, která byla pozůstatkem z období kapitalismu, jejímž důsledkem byl odliv pracovníků ze zemědělství, především v pohraničí. Tento stav se nepodařilo řešit podstatným růstem mechanizace zemědělské výroby, což ztěžovala i orientace zdejšího zemědělství na technické plodiny, posilovaná pětiletým plánem. V pohraničí se nepodařilo udržet zaměření na chov skotu, hlavně v oblasti Krkonoš a Orlických hor. Přesto v letech 1949–1953 zemědělská výroba rostla, i když pomalým tempem. Svůj vliv sehrála nerovnoměrnost investiční politiky, kdy na počátku pětiletky dostávalo zemědělství investiční prostředky, později docházelo k poklesu, ačkoliv růst JZD vyžadoval opačný postup. Celkově však zemědělství dostávalo několikanásobně menší investice než průmysl i přes odchod pracovních sil. V průběhu pětiletky se totiž rychle snižoval počet pracujících v zemědělství, celostátně o 25 až 27 %, oproti roku 1930 o 59 %, a rolníci odcházeli pracovat do průmyslu. K 1. lednu 1954 pracovalo v kraji v průmyslu 107 154 obyvatel, tj. 18,5 %, a v zemědělství (bez státních statků) 68 170 obyvatel, tj. 11,7 %. Z rodin soukromých zemědělců pracovalo v průmyslu a stavebnictví 12 513 osob, v jiných oborech 9975 a jen pomáhalo v zemědělství 15 061 obyvatel.⁴⁶¹

Po vydání zákona o JZD 23. února 1949 a po IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 začala plnění jeho generální linie i v oblasti zemědělství, začaly první kroky socializace vesnice. Zpočátku se zdálo, že v severovýchodních Čechách, kde bylo rozvinuté zemědělské družstevnictví z předválečného i poválečného období, nebude zakládání jednotných

460 Tamtéž, k. č. 3; Pochodeň, č. 7, 22. 1. 1954.

461 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 28.

zemědělských družstev narážet na zvláštní problémy, že rolníci v JZD budou vidět logické vyústění zemědělského družstevnictví. V rozvoji chlumecko-nitranského hnutí se shledávala jedna z cest, jak získat rolníky pro socialistické přeměny.

Ale už první úsilí o zakládání JZD narazilo na nepochopení a odpor, především ve vnitrozemských okresech. V pohraničí od počátku se v JZD viděla cesta k překonání hospodářských obtíží, do nichž se osídlenci dostávali. Do JZD vstupovali kovorolníci, kteří tak mohli lépe obdělávat své pozemky, velké množství nezemědělců, zatímco skuteční rolníci vyčkávali. Nová JZD prakticky pokračovala v práci dřívějších strojních družstev.

V řadě JZD se podařilo za pomoci sousedské výpomoci, ale i brigád rychle zvládnout žňové práce 1949, přičemž se velký význam přikládal práci traktorových stanic a tehdy sestavovaným žňovým plánům. Krokem vpřed se stal podzim 1949, kdy právě na Hradecku JZD Dolany jako první v republice rozoralo meze a provedlo společný osev. Tento krok znamenal prohloubení práce v družstvech, ale na druhé straně v něm část rolníků viděla ohrožení vlastnictví půdy. K obavám rolníků přispěl i tvrdý postup při výkupu obilí. Do konce roku vznikla více než stovka JZD, z nichž většina na přetvoření z dřívějších zemědělských družstev, nejvíce v pohraničních okresech. K urychlenému zakládání JZD měl přispět výkup traktorů a strojů, který byl zahájen v zimě 1949/1950 a pokračoval v dalších měsících roku 1950. Orientaci na další růst družstev a jejich zaměření na společné obdělávání půdy v dalším období dalo únorové zasedání ÚV KSČ v roce 1950, které také požadovalo zostření postupu proti velkým sedlákům.

Zakládání družstev a společná rostlinná výroba pokračovaly poměrně pomalu, družstva prováděla dřívější činnost, budování prádelen, drůbežáren atd. V průběhu roku se projevila řada problémů, především v plánování činnosti, v odměňování, v provádění HTÚP a v normování práce. Nově se objevila snaha zavést v JZD společnou živočišnou výrobu. V první polovině roku došlo k urychlení výkupu traktorů a strojů velkých sedláků, které byly přidělovány družstvům a STS. JZD rostla především v pohraničních okresech, kde zesílil odchod osídlenců do průmyslu nebo do vnitrozemí a kde se nejrychleji prováděla HTÚP a přechod ke společné živočišné výrobě. Slabina JZD spočívala v tom, že šlo převážně o menšinová JZD s velkým počtem členů-nezemědělců. Jen slabě se prosazovalo přijetí provozních řádů, práce podle norem a odměňování podle pracovních jednotek. Hradecký kraj se v průběhu roku 1950 opožďoval za ostatními kraji jak v počtu družstev, tak i počtem JZD se společnou prací, kraj byl z 13 českých krajů na 8. místě počtem JZD 2. až 4. typu a na 11. místě počtem družstev 3. a 4. typu. Za této situace vyšlo v listopadu usnesení vlády o společném ustájení v živočišné výrobě, což pro kraj s vyspělou živočišnou výrobou znamenalo hlubokou změnu a vyžadovalo nesmírné úsilí při zajišťování stájových prostorů a dostatku krmiv, jak to ukázaly zimní měsíce 1950/1951.

Ani první pololetí 1951 nezaznamenalo výraznou změnu v dosavadním průběhu kolektivizace v kraji, i když zasedání ÚV KSČ v únoru 1951 požadovalo urychlit zakládání JZD a přejít ke společné výrobě. V družstvech se začaly provádět ve větším měřítku adaptace stájí, ale svým rozsahem zatím nepředstavovaly změnu dosavadní malovýrobní technologie a vyžadovaly množství namáhavé práce. Společná živočišná výroba

vedla k růstu JZD 3. typu. V průběhu roku 1951 se rychle zvětšovaly obtíže družstev v pohraničí, která nestačila zvládnout polní práce pro nedostatek pracovních sil, začala se ukazovat malá rentabilita zemědělské výroby v těchto oblastech a sílilo zadlužení družstev. Přes zostření třídního boje se nedařilo splnit výkup obilí, i když JZD plnila své úkoly, často však za cenu odevzdání i setového obilí. V průběhu žní a podzimních prací se výrazně nezměnil počet JZD a nerozšířila se jejich členská základna ani provádění HTÚP, naopak v řadě družstev se začala projevovat stagnace. Nepodařilo se využít zimního období ke zvýšení kvalifikace členů JZD, zaměstnanců STS a státních statků.

V prvním pololetí roku 1952 pokračovalo zakládání JZD pomalým tempem, JZD s provedenou HTÚP byla v necelých 19% obcích kraje. Červnové usnesení o práci JZD znamenalo rozhodný obrat v zakládání družstev, a to především v úrodných vnitrozemských okresech. Veškerá pozornost stranických a státních orgánů se soustředila na vytvoření co největšího počtu JZD, provádění HTÚP, ale mnohem menší pozornost byla věnována pomoci těmto družstvům po jejich založení. Metody zakládání nerespektovaly zásadu dobrovolnosti, ostrý postup proti velkým rolníkům byl často rozhodujícím momentem pro založení družstva. Jestliže v letech 1949–1951 bylo v kraji založeno 306 JZD, převážně v horských a podhorských okresech, pak na konci roku 1952 stoupl jejich počet na 557 PV JZD a JZD, i když převážně JZD 2. typu, ale v úrodných okresech ve vnitrozemí.

Přes snahu pokračovat v zakládání dalších JZD i v roce 1953 konec roku 1952 a první měsíce orku 1953 ukázaly, že do popředí se dostává upevnění stávajících družstev, protože rychlý růst obtíží v družstvech vedl na jaře 1953 ke stagnaci a vystupování členů. Ke zlepšení nepřispěl ani nový systém výkupu, ani provedení měnové reformy. Podzim 1953 pak přinesl kritiku dosavadního postupu kolektivizace v projevech Antonína Zápotockého a alespoň částečné řešení vládním prohlášením z 15. září 1953.

Vývoj kolektivizace v severovýchodních Čechách v tomto období potvrzoval, že i pro socialistickou přestavbu zemědělství je předpokladem odpovídající materiál- ně technická základna,⁴⁶² přičemž v Hradeckém kraji bylo nutno počítat s obtížnou mechanizací u kultur technických plodin a se zvláštnostmi horských oblastí. Pro soukromého rolníka, na kterého působil v této oblasti silný vliv agrární a v podhorských oblastech náboženské ideologie, bylo velmi obtížné, aby se v poměrně krátké době několika let rozhodl pro vstup do JZD, pro rozorání mezí a pro společnou živočišnou výrobu. Spolu s řadou objektivních obtíží v tomto období nemohla ani agitační a propagandistická činnost tisíců agitátorů a působení sdělovacích prostředků překonat dlouholeté zkušenosti a tradice rolníků. V prvních letech negativně působily direktivní metody řízení zemědělství, které se někdy dostávaly do rozporu s reálnými podmínkami a možnostmi zdejší zemědělské výroby.

Je třeba vidět, že počátky každého družstva znamenaly pro jeho členy zvýšení náma- hy, těžkou dřinu, poměrně nízké důchody, chyběla perspektiva, i když se věřilo, že se situace zlepší.⁴⁶³ Každý rolník také nepřinesl do JZD lásku k práci, nevyužíval svých

462 Srov. Suchánek, J., K obecné platnosti.

463 „Dyť se šlo do slepa“, „Špatná myšlenka to nebyla, ale měly se docela jinak ty družstva zakládat“, „Člověk si řek, že to musí bejt jednou lepší“. Jiráček, A., K počátkům kolektivizace, s. 148–152.

schopností a znalostí, to spíše uplatnil na „záhumenku“, protože přeměna pojmů „já“ a „moje“ na požadované „my“ a „naše“ byla velmi složitým a rozporným procesem.

Družstva v tomto období zůstala „malovýrobou ve velkém“, šlo o univerzální výrobní celek bez specializace a významnější kooperace. Došlo i k narušení tradiční dělby práce mezi pohraničními okresy s rozvinutou živočišnou výrobou, hlavně chovem skotu, a vnitrozemskými okresy zaměřenými na rostlinnou výrobu a chov prasat. Chov skotu byl omezován i nedostatkem investičních prostředků na stavby a malovýrobní technologií, která vyžadovala množství namáhavé ruční práce, nemluvě o úbytku potřebné chlévské mrvy pro udržení úrodnosti půdy. Dvě třetiny všech hospodářských zvířat koncem pětiletky zůstávaly v rukou soukromých rolníků a osobním vlastnictvím členů JZD, takže JZD 3. a 4. typu zaostávala v chovu skotu, produkci mléka a vyráběla méně produktů na 1 hektar než soukromí rolníci, i když dosáhla vyšších hektarových výnosů u obilovin než oni. Pro trh dodávala družstva větší část produkce než soukromý sektor, ale na konci pětiletky dodával do státních centrálních fondů soukromý sektor a záhumenkáři 51,2% a socialistický sektor 48,8%, z toho JZD 3. a 4. typu 29% a státní statky 19,8%, i když na vyrobené zemědělské produkci se soukromý sektor a záhumenkáři podíleli 63,8% a socialistický sektor 36,2%, z toho JZD 3. a 4. typu 24% a státní statky 12,2%.⁴⁶⁴

V družstvech negativně působila malá zkušenost, politická a odborná úroveň vedoucích funkcionářů, kteří nestačili často přes značnou osobní obětavost řídit velké podniky, někdy však byly nepořádky způsobeny úmyslně morálně špatnými živly. Snaha zvýšit kvalifikaci vedoucích kádrů v družstvech, STS a státních statcích formou různých školení a kurzů narážela na řadu objektivních i subjektivních potíží. To se týkalo i pracovníků příslušných referátů ONV. Veškerá tíže řízení v družstvech často spočívala na jediné osobě předsedy, protože se nedařilo vytvářet podmínky pro kolektivní práci vnitrodružstevních orgánů. Základní postavou JZD zůstával stále malý rolník, střední rolníci stáli stranou, velcí rolníci byli proti JZD, dokud se nedostali do neřešitelné situace v obdělání svých hospodářství, což se odráželo v nízké znalosti širších zemědělských problémů a řízení práce na velkých plochách.

Situace v průběhu roku 1953 ukázala, že stagnace v rozvoji JZD má své objektivní i subjektivní příčiny, že současná JZD nejsou socialistické velkozávody, že jsou hospodářsky slabá, potřebují pomoc politickou, hospodářskou a kádrovou, i když se do jisté míry dařilo i v průběhu kolektivizace alespoň částečně plnit úkol zvyšování zemědělské výroby.

Postup proti velkým sedlákům, který je zbavoval možnosti plnit výrobní i dodávkové úkoly, jejich likvidace a předávání jejich hospodářství družstvům byly předčasné a družstva nebyla schopna jejich produkci nahradit. V roce 1953 připadalo na jednoho pracovníka v zemědělství 4,54 ha zemědělské půdy, ale v „kulackých“ hospodářstvích 8,15 ha zemědělské půdy a tato situace vedla k rychlému zániku těchto hospodářství, protože nebylo v jejich silách tuto výměru obdělat a splnit vysoké dodávky, což odporovalo i Leninovu závěru z března 1921: „Zpravidla však proletářská státní moc musí

464 Srov. Křížek, Miroslav, Malovýroba a socialismus. Dožívání a překonávání přežitků malovýroby v JZD, Praha 1961.

ponechat velkým sedlákům jejich pozemky a zkonfiskovat je jen tehdy, jestliže se stavějí na odpor moci pracujících a vykořisťovaných.“⁴⁶⁵ Diskriminačními opatřeními v zásobování hnojivy, stroji, poskytování úvěrů a využívání práce STS byli často postižováni i drobní a střední rolníci. Na zasedání ÚV KSČ v září 1953 bylo řečeno: „Jde zejména o to, aby drobní a střední rolníci nebyli diskvalifikováni tím, že jim nejsou přidělována hnojiva, šlechtěná osiva a sadba, není poskytována pomoc státních traktorových stanic a jiné výrobní prostředky, drobné stroje a zařízení, které zvyšují výrobu.“⁴⁶⁶ Na zemědělské výrobě se v roce 1953 podílelo v českých zemích 63 % soukromě hospodařících rolníků. I když se přijímala poučka o spolupráci se středním rolníkem, v praxi byl často poškozován tím, že v JZD se snižovala jeho životní úroveň, nevyplácela se obvykle renta za vloženou půdu, při soukromém hospodaření musel plnit vysoké dodávky a docházelo vůči němu k postupu jako proti „kulakům“.

I V. I. Lenin viděl v technicko-materiální základně rozhodující prvek přeměny psychologie drobného zemědělce. Tuto úlohu měly plnit především státní traktorové stanice. Ty však svým vybavením stačily pouze v prvních letech kolektivizace ovlivňovat růst produktivity práce, ale s růstem družstev se ukazovala nedostatečná a nekompletní vybavenost jejich strojního parku, zvláště když plán výroby požadoval neustálé zvyšování produkce technických plodin.⁴⁶⁷ Přestože se počet traktorů v období 1947 až 1953 zdvojnásobil a počet traktorových jednotek stoupl 2,3krát, nestačily STS plnit úkoly mechanizace, protože chybělo závěsné nářadí, nebylo kompletní pro pěstování jednotlivých plodin, jen málo se podílely STS na kultivačních pracích, velmi slabá byla mechanizace stájových prací, kde se objevila disproporce mezi výstavbou budov a jejich technologickým vybavením, STS se potýkaly s nedostatkem kvalifikovaných traktoristů, opravářů a techniků, řada strojů nebyla vhodná pro velkovýrobu, např. mlátičky, vyorávače brambor a řepy, samovazy, nebo pro naše půdní podmínky. V první pětiletce se mechanizace týkala orby, setí a sklizně obilovin, podmínky a trhání lnu, v živočišné výrobě převládaly stavební investice, u STS šlo o výstavbu budov. STS zajišťovaly mechanizaci polních prací v JZD a u soukromých rolníků z 30 %, orbu z 22 %, osev z 13 % a kultivační práce u okopanin z 0,08 %. Téměř se neprováděly meliorace, což zvláště v pohraničí vedlo k znehodnocování půdy.

Už koncem roku 1952 bylo jasné, že v příštím období bude třeba věnovat rozvoji materiálně technické základny zemědělství mnohem větší pozornost, jak to požadovala první celostátní konference 1952 a zasedání ÚV KSČ v roce 1953.

Státní statky v kraji nebyly schopny být vzorem socialistického hospodaření, protože státní podpora nestačila překonat jejich velké obtíže, potýkaly se s nedostatkem pracovních sil, nedostatečnou mechanizací, jejich výroba byla značně členitá a roztržitá a převládaly tradiční formy organizace práce a řízení. Od roku 1952 začaly opět přejímat, hlavně v pohraničí, půdu osídlenců, velkých sedláků a některých JZD, na konci roku 1953 měly státní statky v kraji o 7500 ha více půdy než v roce 1949, většinou šlo o půdu zanedbanou nebo málo úrodnou.

465 Lenin, V. I., Spisy, sv. 32, Praha 1956, s. 222.

466 Sborník studijních materiálů, s. 243.

467 Např. u cukrovky v roce 1953 oproti roku 1949 o 21 %, u ozimé řepky o 160 % atd.

V průběhu kolektivizace se zapojovaly do agitační práce a organizátorské pomoci družstvům tisíce členů KSČ, organizací NF, pracovníků národních výborů, dělníků a zaměstnanců závodů a úřadů, učitelů a mládeže. V obtížných obdobích docházelo k nahrazování státních orgánů stranickými orgány, nejčastěji z důvodů pomalého nebo liknavého plnění úkolů v zajištění výživy nebo kvůli špatně pochopenému usnesení o zakládání JZD. Přes nesprávné metody se podařilo prosadit, že kolektivizace je reálná a že se po analýze chyb podaří vyřešit i ekonomické problémy. Ohromnou pomocí byly brigády na jarní, letní a podzimní práce, zvláště na sklizeň sena a technických plodin, na noční výmlaty, kde pomáhala především mládež, která v tomto období úpadku kulturního života na vesnici vystupovala se svými kulturními úderkami a pořady. Také pracovníci kultury a vědy se snažili promítáním filmů a přednáškami pomoci realizovat myšlenku přeměny vesnice.

Jestliže srovnáme některé ukazatele socializace vesnice v kraji s průměrem českých krajů na konci roku 1953, pak zde bylo celkem 454 JZD, z toho 265 JZD 3. a 4. typu, což představovalo 6,9% JZD a 5,0% JZD 3. a 4. typu v českých krajích (Pardubický kraj se podílel 6,3% a 5,6%). Pokud šlo o podíl obcí s JZD z celkového počtu obcí, pak činil na konci roku 1952 v českých krajích 38,2%, ale na Hradecku jen 18,5%, podíl sdružených závodů z celkového počtu zemědělských závodů JZD a soukromě hospodařících rolníků 12,8%, ale na Hradecku 7,9% a podíl zemědělské půdy JZD se společným hospodařením včetně záhumenků ze zemědělské půdy JZD a soukromých rolníků 30,8%, ale na Hradecku 15,4%. Tato čísla ukazují, že přes veškeré úsilí a tlak Hradecký kraj zůstával i v letech 1952–1953 pod průměrem ukazatelů socializace vesnice českých krajů i za krajem Pardubickým, který dosahoval 29,3%, 8,2% a 27,6%. Pokud budeme srovnávat sociální strukturu závodů sdružených v JZD se společným hospodařením k 30. červnu 1953, pak podíl závodů 0,5–2 ha činil v kraji 6,6% (české kraje celkem 8,3%), závodů 0,5–2 ha 14,2% (české kraje 18%), 2–5 ha 24,9% (české kraje 25,1%), 5–10 ha 26% (české kraje 24,4%), 10–15 ha 21,6% (české kraje 18,9%), 15–20 ha 5,6% (české kraje 4,1%), 20 ha a více 1,1% (české kraje 1,2%), což zhruba odpovídalo průměru českých krajů, vezmeme-li v úvahu větší výměru závodů v pohraničí. V JZD se společným hospodařením připadalo k 1. lednu 1953 na jednoho pracovníka JZD trvale zde pracujícího v Hradeckém kraji 8,2 ha zemědělské půdy (průměr českých zemí 7,6 ha zemědělské půdy) a 5,8 ha orné půdy (české kraje 6,1 ha).⁴⁶⁸

Přes podstatný růst produktivity práce se nepodařilo dosáhnout předválečné úrovně zemědělské výroby, i když socializace přinesla zvýšení tržní produkce a došlo k velkému uvolnění pracovních sil pro potřeby průmyslu. Zvláště v roce 1952 po zvýšení výkupních úkolů, při nižší výrobnosti a růstu životních nákladů poklesly reálné příjmy členů JZD i soukromých rolníků, protože neměli dostatek peněz na spotřební zboží v tzv. volném prodeji, takže došlo k poklesu životní úrovně oproti poválečným letům. Tento stav vedl k poklesu hmotné zainteresovanosti JZD a rolníků na zvyšování výroby. V průběhu první pětiletky podstatně zeslábl kapitalistický sektor v zemědělství, ale stále převládal sektor malovýrobní.

468 Srov. Deset let Jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník, Praha 1959. Údaje zachycující stav JZD schválený ONV, proto se odchyľují nepatrně od skutečného počtu JZD.

Ačkoliv došlo k řadě subjektivních chyb při realizaci socialistické přestavby vesnice, hlavní příčinou obtíží byla slabá materiálně technická základna a určité podcenění zemědělství v národním hospodářství. Od podzimu 1953 se zemědělství stávalo věcí celé společnosti a ukázala se nutnost hluboké analýzy dosavadního průběhu socializace zemědělské výroby vůbec. Končila první fáze plnění generální linie IX. sjezdu KSČ na úseku zemědělství a začínala nová, ve které se měla dovršit přeměna vesnice.

DRUHÁ ČÁST

**Vesnice
severovýchodních Čech
v období stagnace
kolektivizace a jejího
dokončení**

KAPITOLA I.

STAGNACE ZAKLÁDÁNÍ JZD A PRVNÍ OPATŘENÍ K JEJICH UPEVNĚNÍ (1953–1955)

Zima 1953–1954

V zimních měsících se stranické a vládní orgány začaly zabývat hlubším rozpracováním opatření vládního prohlášení z 15. září 1953, překonáváním negativistických tendencí ke kolektivizaci, zastavením rozpadu družstev a vystupováním družstevníků. Bylo třeba zabránit spekulacím rolníků a družstev s pomocí státu a naopak využít této pomoci k upevnění JZD a pokud možno k založení nových, zvláště pak řešit situaci v pohraničních okresech. Přes pokračující vystupování se v kraji ustavilo 18 JZD.

Vedle překonání disproporcí v národním hospodářství byla hlavní pozornost věnována zemědělské výrobě, což se v severovýchodních Čechách muselo projevit, protože v první pětiletce zdejší zemědělství nedostalo dostatečnou materiální podporu, aby si udrželo a dále rozvinulo tradiční vysokou úroveň rostlinné a živočišné výroby. Přes velký ohlas projevů A. Zápotockého, které uspíšily rozpad části družstev, hlavní příčinou oslabení procesu kolektivizace zůstávala nedostatečná materiálně technická úroveň v zemědělství a chybné metody při zakládání družstev, které by dříve či později ovlivnily kolektivizaci. JZD v tomto období nebyla zemědělskou velkovýrobou s moderní technologií a specializací. Snaha, aby zvýšená pomoc ze strany státu a náprava chybných metod při zakládání družstev vedly ke konsolidaci, dávala předpoklady, že po určité době nastane nový rozvoj kolektivizace, zvláště když řada JZD vyšších typů se nerozešla.

V severovýchodních Čechách bylo kladně přijato rozhodnutí, že dojde k odstranění disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, což se mělo odrazit ve větší produkci krmiv, a že byl zastaven odliv pracovních sil z vesnic do průmyslu. Ministerstvo zemědělství hledalo cesty, jak pomoci družstvům ke zvýšení výroby a zvýšení pracovní jednotky, aniž by šlo o pouhou podporu bez skutečného zlepšení jejich hospodaření.

To bylo cílem zasedání ÚV KSČ v září a v prosinci 1953, která následovala Komunistickou stranu Sovětského svazu, jež na svých zasedáních na podzim 1953 a v roce 1954 hledala cesty k rozvoji zemědělské výroby vyššími investicemi, hmotnou zainteresovaností kolchozníků, lepším řízením, mechanizací, zvýšením rostlinné výroby a zkvalitněním kádrů.⁴⁶⁹

Proto ÚV KSČ už v září 1953 umožnil JZD nákup traktorů do 25 HP a na zasedání v prosinci 1953 byly stanoveny další cesty k upevnování JZD, pomoci jednotlivě hospodařícím rolníkům, kteří tvořili většinu obyvatel vesnice, a částečně se změnila politika vůči velkým sedlákům, především v oblasti výkupu. *Pochodeň* otiskla rozbor práce stranické organizace v obci Starý Rokytník, v němž analyzovala nedostatky v tamějším

469 Světová socialistická soustava v 50. letech, I., Praha 1982, s. 55.

JZD – od organizace práce, neznalosti celoročního plánu u členů JZD přes špatné kontroly až po slabiny v rostlinné a živočišné výrobě.⁴⁷⁰ V dalších dnech vyšel úvodník *Zvýšit úroveň řízení zemědělství*, kde se kritizovala práce JZD, státních statků a STS, slabá řídicí práce národních výborů, v níž převládalo administrativní řízení od stolu bez znalosti konkrétní situace, dvojkolejnost práce na vesnici mezi OV KSČ a ONV a malý zájem o růst kvalifikace v zemědělských závodech. Úvodník požadoval rozšiřování zkušeností dobrých JZD a *Pochodeň* za ně označila JZD Zábědov na Novobydžovsku, JZD Všeliby na Náchodsku, JZD Slatiny na Jičínsku a JZD Prosečné na Vrchlabsku. Stranické organizace neměly oddělovat na svých jednáních politické a hospodářské otázky.⁴⁷¹

Na okresních konferencích v březnu 1954 se řada příspěvků vracela k nesprávnému postupu při zakládání družstev, přehmatům plnomocníků výkupu, zatímco zástupci lidové správy poukazovali na nedodržování stanov, porušení HTÚP a rozkrádání družstevního majetku.

V KSČ se v tomto období vedl boj s názory, které zasahovaly i část funkcionářů na zemědělském úseku, oslabovaly pomoc patronátních závodů a šířily se mezi občany měst a vesnic. Princip dobrovolnosti vstupu do družstva byl vykládán jako odmítnutí veškeré přesvědčovací a organizační práce mezi rolníky, kolektivizace měla probíhat jako živelný proces. Zrušení seznamu „kulaků“ se vydávalo za ústup od třídního boje, ne za nápravu opatření, které často postihovalo i středního rolníka a bylo předčasné i z hlediska likvidace jejich výroby, protože se uskutečňovalo převážně „shora“. Tento postoj pak vedl k zastavení akcí pro získávání rolníků do JZD. Na druhé straně znovu zazněla teorie o reakčnosti rolníků, kteří prý sami do družstva nikdy nepůjdou, a čím se jim bude dařit hůř, tím spíše založí JZD. Tento argument současně ospravedlňoval dřívější omezování dodávek strojů pro ně a pomoc individuálně hospodařícím rolníkům byla označována za chybu.

Realizace vládního prohlášení narážela na vžitě metody práce lidové správy. O tom svědčí, že na zasedání rady KNV 20. října se diskuze zaměřila na stav podzimních prací, rozpis zemědělské půdy na rok 1954, zajištění krmiv, klasifikaci dobytka, zlepšení práce STS a upevnění JZD tím, že z nich budou vyloučeni „kulaci“. Také pracovní plán zemědělského referátu na první čtvrtletí obsahoval kontrolu zásob krmiv, jejich přesun nebo odsun dobytka na jatky, především užitkových krav do plemenářských hospodářství JZD nebo státních statků, zavedení doplňkových odměn v živočišné výrobě a propagaci metody Malininové. Chyběl hlubší rozbor situace a promyšlené uplatňování závěrů zasedání z podzimu 1953, šlo o zabezpečení běžných otázek zemědělské praxe.⁴⁷²

Plenární zasedání KNV 11. ledna 1954 projednalo návrh zákonů o národních výbo-rech. V diskuzi bylo konstatováno, že z Hradeckého kraje bylo zasláno nejvíce stížností rolníků na provádění kolektivizace. Tyto křivdy podlamovaly důvěru v národní výbory a diskutující varoval před tím, aby byl za nepřítele považován rolník, který vystoupil z JZD, protože byl často získán sliby, které nebylo možno uskutečnit, např.

470 Pochodeň, č. 2, 1. 1. 1954.

471 Pochodeň, č. 3, 8. 1. 1954; č. 5, 15. 1. 1954.

472 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1532, 28.

na Vrchlabsku se v družstvu slibovala osmihodinová práce. Teprve na dalším plenárním zasedání na samém začátku března byla hodnocena první pětiletka a proveden rozbor chyb a problémů v JZD, na státních statcích a v STS. Bylo řečeno, že ačkoliv rada KNV nejvíce času věnovala zemědělské výrobě (čtvrtina projednávaných předloh), výsledky tomu neodpovídaly, protože se užívalo nesprávných metod.⁴⁷³

Za jeden z hlavních nástrojů zlepšení zemědělské výroby se považovalo zvýšení kvalifikace řídicích funkcionářů na KNV a ONV formou závodních škol práce a zlepšení agronomické a zootechnické služby KNV a ONV. KNV navrhoval, aby se pomoc JZD neviděla jen ve zvýšených investicích, ale aby ONV provedl skutečný rozbor politické a hospodářské situace JZD. Ukazovalo se, že se pracovní skupiny spokojily s povrchními rozborů družstev, aniž by na prvním místě pomohly hledat, jak nedostatky odstranit. Byl kritizován stav ve výzkumných ústavech, kde v čele stáli lidé kádrově sice spolehliví, ale bez hlubších odborných znalostí, což znemožňovalo účinnou pomoc zemědělské praxi.

Od listopadu 1953 probíhala na vesnicích zimní kampaň, která se zaměřovala na zhodnocení výsledků zemědělské výroby v okresech, vypracování celoročních výrobních plánů v družstvech, konání členských schůzí JZD, kontrolu dodržování vzorových stanov, účast v družstevních školách práce a výstavbu společných zařízení pro živočišnou výrobu.

Ve většině okresů byly ustaveny pracovní skupiny, které měly pomoci družstvům zpracovat celoroční výrobní plán (CVP). Tvořili je funkcionáři JZD, zástupci STS, pracovníci ONV, poměrně málo se zúčastnili zástupci MNV. Práce skupin měla využít závěrů z průzkumů stavu JZD, které probíhaly v listopadu, ale svůj úkol splnily často jen formálně. Skupiny se snažily zjistit podklady (výměru, stroje, pracovní skupiny, zásoby atd.), což naráželo na řadu obtíží, protože vystupování členů komplikovalo přehled o půdě a práci dále ztěžovala neznalost dodávkových úkolů na rok 1954. JZD se snažila stanovit si nízkou pracovní jednotku (PJ), aby měla určité rezervy a mohla pak překonáním překvapit, např. JZD Rychnovek a Dolany na Jaroměřsku, i když cílem bylo, aby výše PJ byla stanovena reálně a CVP se nestaly administrativní záležitostí. Ukazovalo se, že požadavek, aby JZD získala krmiva z vlastních zdrojů, se bude těžko plnit, že nesoulad mezi rostlinnou a živočišnou výrobou bude trvat. Obtížně se prováděly inventury a bilance půdy, zvláště na okresech, kde došlo k rychlému tempu zakládání družstev, např. na Jičínsku a Novobydžovsku, protože se zde překotně a nekompletně prováděla HTÚP, aby se už na podzim mohlo zasít na scelečných pozemcích. Práci ovlivňovalo i to, že většina JZD, např. na Novopacku, sestavovala CVP poprvé. Do práce se kromě hlavních funkcionářů družstva zapojovala jen malá část členů. Ve většině okresů počítala JZD v plánech s mnohem menším využitím STS. Práce postupovaly pomalu a termín dokončení do 15. února se ukázal jako nereálný, na Žamberecku počítali u nižších typů JZD s termínem 15. března, na Vrchlabsku koncem ledna v 8 JZD práce nezačaly, na Broumovsku v 9 JZD, situace ve vnitrozemských okresech nebyla o mnoho lepší.⁴⁷⁴

473 Tamtéž, k. č. 3.

474 Tamtéž, k. č. 1475.

V průběhu zimní kampaně se sledovalo konání a obsah členských schůzí JZD. I když členské schůze v listopadu až lednu probíhaly ve všech okresech, hlavním nedostatkem byla nízká účast členů, zvláště žen, zprávy vykazují 50–70% účast. Slabší byla účast zástupců MNV, i když MNV považovaly za své zastoupení účast družstevníků, kteří byli zároveň členy MNV. Také STS nebyly často zastoupeny, ačkoliv někde uzavíraly na členských schůzích smlouvy na výnos, např. na Broumovsku a Dobrušsku. Schůze obvykle neměly pevný program, na Žamberecku se projevila netečnost členů a nechuť ke schůzování, na Novopacku se schůze nekonaly, na Jičínsku označili schůze za rušné, protože se projednávalo vydělování vystupujících členů.

Hlavní obsah členských schůzí tvořily otázky zvýšení zemědělské výroby, stanovení výše PJ, pracovní normy, otázky členství, práce STS, inventury, CVP a zajištění krmiv. Diskuze se soustředila na finanční pomoc státu, požadovalo se změkčení pracovních norem a pracovních řádů, kritizovala se pracovní morálka družstevníků, hlavně jejich žen, a odmítalo se přidělování inventáře pracovním skupinám. Řada připomínek se týkala nedostatku pracovníků v živočišné výrobě, protože pro nedostatek krmiv nebyly doplňkové odměny řešením. V těch JZD, kde členové vystupovali, se diskuze soustředila na vzorové stanovy, rozdělování úrody, přidělování pozemků, i když např. na Rychnovsku se ukazovalo, že hlavní vlna vystupování už opadá. V pohraničí se nejvíce hovořilo o zvýšení PJ a nízkých výkupních cenách živočišných produktů.⁴⁷⁵

K upevnění družstev mělo přispět projednání Vzorových stanov, aby se zabránilo živelnému vystupování a došlo ke zlepšení pracovní morálky, zvláště v nových JZD. Ukazovalo se, že v naprosté většině okresů nejsou stanovy dodržovány, v JZD 2. typu ani vedením, v okrese Dvůr Králové docházelo k tomu, že ten předseda družstva, který vyžadoval jejich respektování, byl označen za diktátora. Na Novopacku byla nejhorší situace v JZD 2. typu, kde pro odvedení dojníc ze společného ustájení a výzvy k vystupování z JZD došlo až k soudnímu řízení, např. v JZD Bělá, Karlov, Stará Paka, Valdov a Vidochov a jen v Bělé je opět vrátili. Na Vrchlabsku vystupovali členové okamžitě bez dodržení výpovědní lhůty, proto je někde vylučovali. Při přechodu na 3. typ nebyl často předáván inventář, což vedlo k možnosti spekulací. Nejhorší byla situace ve stanovení a dodržování norem, kde ani v nejlepších družstvech nebyl pořádek, i když lepší situace panovala v družstvech vyššího typu. Cílem družstevníků byly měkké normy, při tvrdých normách se často vykazovaly PJ podle odpracovaných hodin. Tak docházelo k rovnostářství a nutně i k řadě sporů. Velmi málo se využívalo doplňkových odměn. Pokud byly, tak v živočišné výrobě, kde však jejich využívání oslaboval nedostatek krmiv. Na Žamberecku byly doplňkové odměny stanoveny, ale nevyplaceny, prý by to vyvolalo rozhořčení a nechuť u ostatních družstevníků. Na Vrchlabsku odmítala JZD normy, v JZD Hostinné a Černý Důl prý do jara vydrží bez norem, než z JZD vystoupí. Na Jičínsku hromadné vystupování bránilo prosazení stanov. V pohraničí, ale i na Náchodsku, nebyla dodržována velikost záhumenků, např. v JZD Běloves, Velké Poříčí.⁴⁷⁶

Zimní měsíce dávaly příležitost bilancovat, v jakém stavu je výstavba společných zařízení pro živočišnou výrobu. Ukazovalo se, že žádný okres nesplnil plánované

475 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1475.

476 Tamtéž.

stavby a adaptace. Slabé bylo plnění u novostaveb, především kravínů, protože při vystupování řady členů z družstev poklesl zájem o stavby, družstva se bála zadlužení z úvěrů a toho, aby kolísající členové z JZD nevystoupili, i když např. na Novobydžovsku měli materiál a potřebné finance. Nejvíce staveb se neuskutečnilo v JZD 2. typu, jejichž velký počet se rozešel. Celkově se nejvíce staveb zastavilo nebo zpomalilo ve druhém pololetí 1953. Zvýšila se rozestavenost, protože členové a vedení družstev měli malý zájem o stavby, stavební skupiny byly slabé (2 až 4 pracovníci), často jejich členové museli pracovat na polích, v řadě okresů chyběl stavební materiál, poklesla pracovní morálka a brigády vojáků a ze závodů nestačily na všechny práce, např. na Novopacku bylo dokončeno jen 18,3% plánovaných staveb. Lepší situace byla u adaptací, kde však šlo o drůbežárny a vepřiny, protože budov vhodných pro adaptaci na kraviny bylo na vesnicích velmi málo. Negativním jevem bylo překračování plánovaných nákladů, hlavně u adaptací.⁴⁷⁷

V zimní kampani se ONV zaměřily na zvýšení kvalifikace družstevníků organizováním družstevních škol práce (DŠP) a chtěly se vyvarovat nedostatků z dřívějších let, ať zlepšením kvality přednášek nebo účasti družstevníků. Současně se organizovaly další kurzy pro funkcionáře družstev, pracovníky státních statků a STS. KNV plánoval získat do DŠP 3706 družstevníků a dalších 3869 do specializovaných kurzů pro funkcionáře JZD. Na okresech se vytvářela střediska pro členy několika JZD, počet kolísal od 7 do 15, hlavním kritériem pro počet středisek byla blízkost místa pro okolní JZD. DŠP měly zahájit 15. listopadu 1953 a končit 31. března 1954, ale řada DŠP zahájila činnost později, např. na Novopacku ještě 10. prosince nezačalo školení ani v jednom středisku. Učební plán počítal s tříletým programem, který by poskytl ucelené poznatky ze všech oblastí zemědělské výroby. Kromě toho byly otevřeny speciální DŠP, např. pro účetní JZD, skladníky, předsedy JZD a revizních komisí, skupináře aj. Na KNV a ONV byla zřízena funkce referenta pro masovou výchovu, který měl na starosti všechny DŠP a další formy školení na zemědělském úseku. Průběh DŠP a kurzů však ukazoval, že oproti roku 1953 nedošlo prakticky k podstatnému zlepšení, především se nepodařilo zajistit pravidelnou účast družstevníků, kontrola koncem ledna zjistila účast asi 30% plánované, nedodržovala se celodenní výuka, ale jen dopolední, DŠP zahajovaly výuku koncem prosince, nebo až v lednu, ve špatných JZD se účastníci vůbec nescházeli, a to přesto, že za účast se někde přidělovalo půl PJ. Většinou přednášeli pracovníci zemědělských referátů a zemědělských škol, kteří se snažili propagovat některé metody (metoda Malininové, křížové setí, hnízdomá výsadba brambor), ale to naráželo na objektivní (krmiva, více PJ) a subjektivní překážky. Velká část přednášek odpadla pro neúčast družstevníků. Nejhorší situace byla v některých pohraničních okresech a okresech, kde ve všech obcích bylo založeno JZD (Dobruška, Hořice, Nová Paka, Vrchlabí).⁴⁷⁸

Také závodní školy práce na státních statcích a STS trpěly podobnými nedostatky, i když účast byla vyšší, ale oslabovalo ji, že v zimě si velká část zaměstnanců vybírala svou dovolenou. Zaměření přednášek zde bylo konkrétnější a řešilo některé aktuální

477 Tamtéž.

478 Pochodeň, č. 3, 8. 1. 1954.

problémy, což zvyšovalo zájem pracovníků. Základem školení byly referáty ze zasedání ÚV KSČ z prosince 1953.

Družstevníci označovali za hlavní nedostatek slabé spojení teorie s praxí, nevyužívání názornosti, především filmů, nedostatečně se výuka zaměřovala na mechanizaci a její využívání, málo se podíleli na přednáškách pracovníci zemědělského výzkumu. ONV, které zajišťovaly většinu přednášek, neměly pro tuto práci dostatek času a lidí, vytýkaly družstvům špatný výběr posluchačů, např. do skupiny pro rostlinnou výrobu docházeli hlídač, drůbežářka apod., a často se nepodařilo prosadit výplatu půl PJ za účast. Družstevníci požadovali, aby školení bylo spojováno s exkurzemi po dobrých JZD a dalších zemědělských závodech, aby poznali zemědělskou velkovýrobu. Celkové hodnocení z většiny okresů nevidělo v DŠP výraznější nástroj ke zlepšení práce v JZD. Řada organizačních a administrativních úkolů neumožňovalo ONV věnovat školení dostatečnou pozornost, zvláště když propagační skupiny a poradenské sbory pro přípravu referentů téměř nepracovaly. Plán zemědělské propagace na rok 1954 plánoval 16 exkurzí do vzorných JZD, zajištění odborných zemědělských filmů pro vesnice a propagaci a besedy nejlepších pracovníků.

Plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1954

V zimních měsících vyvrcholila příprava plánu rozvoje zemědělské výroby na rok 1954. Mohla se opřít o hodnocení výsledků první pětiletky na úseku zemědělství v okresech, které ukázalo některé pozitivní a negativní rysy vývoje v letech 1949–1953. Jedním z nich byl úbytek zemědělské a orné půdy ve všech okresech s výjimkou okresu Jaroměř a Nová Paka, které vykázaly malý přírůstek. Největší pokles zaznamenaly pohraniční okresy, např. Vrchlabí 86% zemědělské půdy oproti roku 1949, Broumov 88%, Trutnov 96,9%, menší úbytek byl v podhorských okresech, např. Rychnov na Kněžnou 94,9% zemědělské půdy, Dobruška 97,4% zemědělské půdy oproti roku 1949, a nejméně ubylo půdy ve vnitrozemských okresech, např. v okrese Hradec Králové 99,7% zemědělské půdy oproti roku 1949. Přitom v řadě okresů nebyla bilance půdy ujasněna, především u půdy JZD a státních statků, jejichž výměra vzrostla v pohraničí 2,5krát až 3krát. Vzrostla také výměra orné a zemědělské půdy na jednoho pracovníka, protože ve všech okresech poklesl počet pracovních sil, např. na Novopacku na 75,7% oproti roku 1949, na Rychnovsku na 78,56%, Trutnovsku na 81,5% (oproti roku 1950), na Náchodsku na 82,1%, Jičínsku na 83%, na Broumovsku na 81%, na Dobrušsku na 63,9%. Došlo rovněž k nárůstu disproporcí mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, např. k růstu stavů skotu hlavně v podhorských okresech Náchod, Nová Paka a okrese Jaroměř, zatímco v ostatních okresech stavy poklesly, nejvíce v pohraničí. V rostlinné výrobě rostly plochy cukrovky a technických plodin, a to i v podhorských a horských okresech.⁴⁷⁹

Základní směrnice pro rozvoj zemědělské výroby byla zpracována počátkem září 1953. Chtěla lépe využívat výrobních a ekonomických podmínek kraje a okresů, proto KNV zadal provedení rajonizace. Měla se provést revize HTÚP, aby se odstranily

disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Okresy byly rozděleny na nížinné, kde orná půda zaujímal 79–86 % ze zemědělské půdy a kde se počítalo s vysokým procentem technických plodin a vysokým počtem hospodářských zvířat. Další skupinu tvořily podhorské okresy s menší plochou technických plodin, ale s vysokou hustotou dobytka (v okrese Rychnov nad Kněžnou vyšší než v nížinných okresech). Třetí skupinou byly horské okresy s horským a bramborářským výrobním typem.

Tabulka 35: Rozdělení orné půdy v krajsky plánovaných závodech (JZD a soukromí rolníci)

Kraj	Celkem 210 270	Orná půda KPZ v ha		
		nížinných 99 309	V okresech podhorských 65 937	horských 45 024
V řepném typu	108 934 (51,8%)	93 977 (94,6%)	14 957 (22,7%)	-
V bramborovém typu	78 081 (37,1%)	5 332 (5,4%)	45 389 (68,8%)	27 360 (60,8%)
V horském typu	23 255 (11,1%)	-	5 591 (8,5%)	17 664 (39,2%)

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1499.

Ze směrnic vyplývalo, že pětina půdy v řepářském typu je určena pro cukrovku, čekanku a zeleninu, což naráželo na odpor JZD, protože tak nemohl být dodržen osevní postup v rámci HTÚP a byly narušeny výrobní podmínky. KNV se postavil proti danému plánu, protože celostátně byla plocha cukrovky snížena, a žádal rovněž snížení ploch. KNV upozorňoval, že se těžko dá plánovat výroba v pohraničí, kde velkou část půdy obhospodařují národní výbory a rekreační zařízení, která odmítala úkoly v hovězím dobytku. Kraj požadoval především snížení u technických plodin o 1138 ha (u cukrovky o 709 ha, čekanky o 5 ha, řepky o 18 ha, u ostatních olejnin o 406 ha), z plochy brambor a zeleniny převést 468 ha do krmných plodin, ty zvýšit o 385 ha ze snížených ploch cukrovky.

Z orné půdy obhospodařovala JZD 3. a 4. typu 33%, v nížinných okresech nejvíce Hradec Králové – 48,1%, a nejméně Jaroměř – 15%, v podhorských nejvíce Náchod – 52%, a nejméně Dobruška – 16,6%, v horských nejvíce Vrchlabí – 91%, a nejméně Žamberk – 32,5%.

Tabulka 36: Skupiny plodin v % na orné půdě

Sektor	Zrniny	Technické plodiny	Brambory a zelenina	Krmné plodiny
JZD	48,4	10,1	13,5	27,6
KPZ*	48,5	12,2	13,2	25,6

*JZD a individuálně hospodařící rolníci (bez státních statků a dalších ústředně plánovaných závodů)

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1499.

Tabulka 37: Živočišná výroba na 100 ha v % ze stavu

Sektor	Skot	Krávy	Ovce	Prasata	Prasnice	Drůbež
JZD	65,2	56,8	7,0	69,4	10,8	35,2
KPZ	78,4	58,0	6,6	81,6	10,5	43,9

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1499.

JZD kladně přijala uvolnění v početních stavech dobytka, zvláště v pohraničí, kde např. na Vrchlabsku hustota stavu hovězího dobytka dosahovala i přes 90 kusů na 100 ha, ačkoliv průměr pro okres z KNV bylo 68 kusů. Celkem se měl stav skotu snížit o 1405 kusů, tj. o 0,5% z celkového stavu skotu, to u krav představovalo snížení o 472 ks. KNV počítal, že směrná čísla budou dodržena u lnu, zeleniny, prasat, drůbeže, u dojivosti a porážkové váhy prasat a zvýšena budou u zrnin, ovcí a prasnic.⁴⁸⁰

KNV uložil zpracovat okresům do 31. května výhledové plány na léta 1955–1960, především v pohraničních okresech, které by zajistily rentabilitu tamějšího hospodaření.

Státní plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1954 respektoval připomínky kraje a okresů, přesto však zůstala řada problémů nedořešena.⁴⁸¹

Tabulka 38: Plochy technických plodin 1953 a 1954

Plodina	Skutečnost 1953 v ha	Plán 1954 v ha	Snížení / zvýšení
Cukrovka	17 088	15 900	- 1188
Čekanka	1016	1145	+ 129
Len	3694	3450	- 244
Ozimá řepka	1657	2551	+ 894
Mák	837	576	- 261
Ostatní olejnin	733	930	+ 197
Léčivé a aromatické plodiny	90	256	+ 166
Celkem	25 115	24 808	- 307

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

Technické plodiny byly sice sníženy z původního čísla 26 510 ha na 24 808 ha, tj. o 1702 ha (= 6,4%), ale oproti skutečnosti roku 1953, která měla být východiskem pro správné posouzení, jde o snížení jen o 307 ha (= 1,2%). V nížinných okresech to neumožnilo plně dodržovat osevní postupy v JZD. K tomu přistoupilo, že v těchto okresech byly rozšířeny plochy zeleniny o 23 ha (tj. 1,1%), z 2000 ha na 2023 ha, protože do plánu nebyly zahrnuty komunální podniky jako v roce 1953.

Tabulka 39: Plochy zrnin 1953 a 1954

Zrnina	Skutečnost 1953 v ha	Plán 1954 v ha	Snížení/zvýšení
Pšenice	31 989	28 282	- 3707
Žito	23 307	23 868	+ 561
Luštěniny jedlé	1320	1320	0
Ječmen	18 929	18 345	- 584
Oves	26 805	27 140	+ 335
Luštěniny krmné	4318	3088	- 1230
Kukuřice, proso	86	36	- 50
Celkem	106 754	102 079	- 4675

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

480 Tamtéž, k. č. 1499.

481 Tamtéž, k. č. 1497.

U zrnin došlo oproti směrnému číslu 103 600 ha o snížení na 102 079 ha, tj. o 1521 ha (= 1,4%), ale oproti skutečnosti roku 1953 o 4675 ha (= 4,4%). U pšenice a žita šlo o 3146 ha (= 5,6%), také krmné zrniny byly sníženy o 1529 ha (= 2,9%). Proto byly rozšířeny plochy brambor a krmných plodin (jarních směsek), ale krmná základna zajištěna nebyla. Plochy brambor vzrostly oproti roku 1953 o 489 ha (= 1,9%). U píce, jarních směsek a krmných okopanin dělalo zvýšení oproti roku 1953 4840 ha (= 9,6%), šlo hlavně o jarní směsky, plocha jetelů a vojtěšek se snížila. Otevřená zůstávala otázka zajištění dostatku osiva pro jarní směsky.

Tabulka 40: Procentuální zastoupení jednotlivých plodin na orné půdě

Plodina	Skutečnost v roce 1953 v %	Plán 1954 v %
Zrniny celkem	50,5	48,6
Technické plodiny	11,9	11,8
Z toho cukrovka	8,1	7,5
Brambory a zelenina	13,0	13,3
Krmné plodiny	24,6	26,3

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

Osevní plocha se prakticky oproti roku 1953 nezměnila, činila 210 200 ha, ale problémem zůstávalo, jak rozepsat plán na půdu bez hospodářů (v kraji 6500 ha), co s 932 ha na Žamberecku, kde z Černé Vody odcházeli Řekové, a státní statky o půdu neměly zájem.

U hektarových výnosů docházelo jak proti roku 1953, tak proti směrnému číslu ke značnému snížení, např. u pšenice z 24,2 q/ha v roce 1953 a 23,8 q/ha u směrného čísla na 21 q/ha, u žita z 21 q/ha a 20 q/ha na 19 q/ha, cukrovky z 303 q/ha a 279 q/ha na 267 q/ha.

Plán předpokládal řadu agrotechnických opatření, z nichž část se už dříve nesetkala s porozuměním (letní výsadba brambor, hnízdová výsadba, křížový osev aj.).

Stavy hospodářských zvířat se oproti plánu roku 1953 i oproti směrným číslům značně snižovaly, viz tabulka 41.

Tabulka 41: Stavy hospodářských zvířat 1953 a 1954

Druh	Plán na rok 1953	Směrné číslo plánu 1954	Konečný plán 1954	Snížení oproti plánu 1953 (v %)
Skot celkově	252 918	223 500	218 000	- 13,8
Krávy	141 562	141 013	124 000	- 12,4
Prasata	185 408	175 000	168 000	- 9,4
Prasnice	19 665	18 000	18 200	- 7,4
Koně	22 679	18 500	18 500	- 18,4
Drůbež celkově	1 092 810	923 000	933 000	- 14,6
Slepice	1 012 853	860 000	860 000	- 15,1

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

Jestliže však vycházíme ze skutečného stavu k 31. prosinci 1953, bylo snížení nižší, viz tabulka 42.

Tabulka 42: Stavby krav a prasat 1953 a 1954

Druh	Plán k 31. 12. 1953	Plán na rok 1954	Snížení/zvýšení	v %
Skot celkově	224 300	218 000	- 6300	- 2,8
Krávy	128 450	124 000	- 4450	- 3,4
Prasata	160 000	168 000	+ 7200	+ 4,5

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

Přes toto snížení neodpovídaly stavby krmivové základně a plánu rostlinné výroby ani zásobám krmiv v zimním období 1953/1954.

Plán živočišné výroby snižoval i užitek hospodářských zvířat, viz tabulka 43.

Tabulka 43: Užitek hospodářských zvířat 1953 a 1954

	Plán na rok 1953	Směrné číslo 1954	Konečný plán 1954
Dojivost	1977 l	1940 l	1840 l
Snůška	116 ks	112 ks	112 ks
Průměrná váha skotu	402 kg	405 kg	390 kg
Průměrná váha prasat	102 kg	107 kg	94 kg
Odchov telat	82 ks	80 ks	78,5 ks
Odchov selat	12 ks	10 ks	10 ks

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497.

I toto snížení zvyšovalo reálnost plánu v tehdejší době. Plán na rok 1954 umožnil částečné vyrovnání jednotlivých okresů a odstranění největších rozdílů mezi rostlinnou a živočišnou výrobou v okresech podle počtu JZD, půdních podmínek, nezajištěné půdy a počtu pracovních sil (u technických plodin).

Práce na rozpisu začaly v okresech i obcích v průběhu prosince za pomoci instruktorů ze zemědělských referátů a učitelů zemědělských škol. JZD a MNV dostaly rozpis do 3. ledna 1954, měly je projednat do 2. února s rolníky a ONV sumarizovat rozpis do 16. února.

Průběh však neodpovídal stanoveným termínům, v polovině ledna z 862 obcí kraje se začalo s rozpisem jen v 561, tj. v 65 % obcí. Hlavní nedostatky se týkaly rozporů mezi JZD a MNV, na Trutnovsku nebyla výroba rozepsána na půdu stanovenou KNV, rozdíl činil 280 ha, okres Hradec Králové snížil neúměrně plochy technických plodin JZD 3. a 4. typu až o 45 % a převedl je na jednotlivě hospodařící rolníky, na Žambercku rolníci i JZD nesouhlasili s plánovanými výnosy brambor a ovsa. Do 30. ledna 1954 ukončilo rozpis 403 obcí, tj. 46,7 %, a v 231, tj. 26,7 %, schválil rozpis ONV. V těchto obcích nepodepsalo výrobní úkoly 1124 zemědělců, tj. 10,6 %, z toho 53 rolníků nad 15 ha (nejvíce Jaroměř 19, Hradec Králové 17).

Průběh rozpisu byl kromě okresů Hořice, Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou a Nový Bydžov velmi neuspokojivý. Nejhuře probíhal na Jičínsku, kde byl ukončen v 6 obcích ze 108, tj. 5,5 %, 12 obcí vůbec nezačalo na rozpise pracovat. Velké nedostatky se

projevily v okresech Broumov, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou. Na okresech Broumov, Dvůr Králové, Nová Paka a Žamberk, ale i v dalších okresech některé obce prováděly rozpis výroby paušálně podle výměry.

Rozpis zemědělské výroby se protáhl a dokončoval se s rozpisem dodávek, protože dodávkové normy byly stanoveny až v lednu. Pod tlakem ONV byl rozpis ukončen, ale další vývoj ukázal, že šlo často o administrativní provedení a že stranou zůstaly agrotechnické a zootechnické předpoklady včetně nezajištění ladem ležící půdy, což se později odrazilo v neplnění plánu zemědělské výroby.

Rozpis dodávek a snaha o zastavení úbytku půdy

Na základě vládního prohlášení došlo ke snížení dodávkových norem i kontraktace u řady produktů rostlinné a živočišné výroby včetně krmných plodin (u sena téměř o 50 %, zrušeny dodávky slámy), aby se zvýšil fond krmiv. U JZD bylo snížení větší než u jednotlivě hospodařících rolníků, aby se zachovala jejich podpora. Byly zrušeny seznamy „kulaků“ a zvýšení dodávkových norem pro ně o 10 %, zvláště byli zvýhodněni záhumenkáři.

Ministerstvo výkupu na konci prosince 1953 zpracovalo pokyny ke stanovení dodávek s cílem „upevnit důvěru družstevních rolníků a drobných a středních rolníků ve správnost výkupní politiky strany a vlády“. V roce 1953 vláda určila přímo dodávkové normy pro každý okres, často v rozporu s výrobou, nyní byly dány jen krajské střední normy, zvláště pro JZD a individuálně hospodařící rolníky. Krajský plnomocníci ministerstva výkupu zpracovali normy pro okresy, které schválila rada KNV a do 20. ledna byly zaslány na okresy. Okresní plnomocníci mohli normu diferencovat až o 30 % směrem nahoru i dolů, ale v okrese mohlo být nejvýše sedm norem při dodržování okresní normy. U různých výrobků byl různý počet skupin, např. u masa šest, u mléka tři, u zrnin a brambor sedm apod. JZD 1. a 2. typu se rovnaly normám rolníků s výměrou 5–10 ha, u JZD v pohraničí a u velkých rodin mohlo dojít k dalšímu snížení.

Současně bylo rozhodnuto, že nesplněné dodávky za rok 1953 mohou rolníci a JZD splnit během tří let, ale 35 % dluhu musí dodat v roce 1954.

Kraj byl rozdělen do zemědělských výrobních oblastí a pro ně byly stanoveny základní ukazatele výroby ve váze, hektarovém a procentuálním rozpětí, např. u pšenice bylo tržní množství v 2. výrobní oblasti od 100 kg do 300 kg, nebo výnos od 18 q/ha do 20 q/ha, např. okres Broumov byl v 2. a 3. výrobní oblasti s výnosem 17,6 q/ha. V okresech Dobruška, Jaroměř a Jičín byly zvýšeny dodávkové normy brambor, protože se ukázalo, že normy v roce 1953 byly velmi nízké. U mléka byly nejvíce sníženy dodávky u JZD, aby za dodávky nadsmluvního mléka získaly nejvyšší ceny, nejméně však v horských okresech, které byly v roce 1953 podhodnoceny, a mléko šlo mimo státní trh. Ve všech okresech došlo ke snížení dodávky vepřového masa, nejvíce v okrese Dvůr Králové, který splnil v roce 1953 na 58 %. Ve všech okresech došlo ke snížení u zrnin, celokrajsky o 16,4 %, hlavně v pohraničí na okrese Nová Paka, aby JZD měla možnost výkrmu prasat pro volný trh a dodávky za nadsmluvní ceny (u pšenice

činilo celokrajsky snížení 12,7%, u žita 9,2%, u ječmene 10,4%). Totéž se týkalo technických plodin, např. u cukrovky 8,7%, u čekanky 24,1%, u lnu 29,2% atd.⁴⁸²

Nové stanovení dodávek mělo odstranit nesrovnalosti z roku 1953, kdy např. na Žamberecku pro JZD byla stanovena dodávka 70 kg/ha obilovin a u rolníků 3,5q/ha, v obci Slatina činila dodávka v roce 1952 31 vagonů, v roce 1953 42 vagonů a nyní pro rok 1954 27 vagonů.⁴⁸³

Průběh rozpisu a výkupu se opozdil, a i když řada rolníků a JZD nesouhlasila se stanovenými normami a na Žamberecku dva MNV odmítly nejprve na rozpisech pracovat, byl dokončen, často však administrativní cestou, což ukázalo jeho plnění v dalších měsících.

Hlavním úkolem zůstávalo zvýšení zemědělské výroby jako celku a v JZD zvlášť. Předpokladem růstu rostlinné výroby bylo zastavení úbytku půdy a zavedení pořádku do její evidence, která u MNV byla ve velmi špatném stavu. Zvláště v průběhu roku 1953 došlo k velkým přesunům mezi JZD a státními statky, ke změnám vlivem HTÚP, část půdy byla zatajena, protože povinné dodávky se vyměřovaly podle výrobních podmínek a velikosti závodu, docházelo k drobení usedlostí, část orné půdy se měnila na louky a pastviny, vzrostla půda tzv. úpadkových hospodářství a část zabírala výstavba a jiné nezemědělské potřeby.

Proto se vyvíjelo značné úsilí, aby si rolníci rozebrali neobdělanou půdu, k čemuž pomáhalo i to, že podle usnesení z prosince 1953 se na tuto půdu poskytovaly úlevy, např. úvěry na nákup osiv a hnojiv, snižovaly se normy dodávek aj. Dobře probíhal tento proces na Jičínsku a Trutnovsku, na Broumovsku docházelo k přidělení půdy dekretem bez přesvědčování rolníků. Přitom se stále objevovaly případy, že MNV uvolnil pracovní síly ze zemědělství do průmyslu bez ohledu na stav neobdělané půdy v obci. Na Žamberecku, kde se jednalo o několik set hektarů, se objevilo heslo: „Osvobodte neobdělanou půdu od povinných dodávek a pak nebude problém ji obdělávat.“⁴⁸⁴

Na začátku roku 1954 se odhadovala výměra ladem ležící půdy v kraji na 8000 ha. Skutečnost po rozpisu zemědělské výroby však ukázala, že oproti roku 1953 došlo k úbytku o 12 132 ha (tj. o 2,3%) z celkové výměry půdy. Nejvíce na Trutnovsku (371 ha, 31,1%), Vrchlabsku (170 ha, 2,6%), Královédvorskou (273 ha, 2,4%), Náchodsku (168 ha, 1,9%) a Hořicku (237 ha, 1,8%). Orná půda v krajsky plánovaných závodech (JZD a individuálně hospodařící rolníci) se oproti roku 1953 snížila o 2692 ha (tj. 1,19%), orná půda bez hospodáře se zvýšila ze 184 na 2024 ha, tj. dvanáctkrát. Soupis půdy k 15. únoru 1954 odhalil 812 ha orné půdy ležící ladem, tj. celkem 2836 ha půdy bez hospodáře, a k 15. březnu ONV vyhlásily zvýšení na 3808 ha. Úbytek se týkal i zemědělské půdy, podle soupisu ke 12. květnu ubylo např. na Náchodsku 7,1% zemědělské půdy, na Vrchlabsku 4,2% zemědělské půdy, na Žamberecku ale vzrostla o 3,4%. KNV a ONV konstatovaly, že u MNV prakticky evidence půdy neexistuje.⁴⁸⁵

482 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1475, 1497, 1498, 1515; Náš kraj, č. 36, 28. 12. 1953.

483 Pochodeň, č. 23, 19. 3. 1954.

484 Pochodeň, č. 21, 12. 3. 1954; č. 25, 26. 3. 1954.

485 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30.

Tabulka 44: Podíl na zemědělské půdě v Hradeckém kraji k 31. 3. 1954 v %

Státní statky	6,7
Ústředně plánované závody celkem	9,3
JZD se společným chovem	20,4
Zemědělci do 15 ha	49,5
Zemědělci nad 15 ha	9,5
Krajsky plánované závody	90,7

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1475.

Průzkum v okresech ukázal, že zdržením podzimních prací v roce 1953 zůstalo v kraji k 20. únoru 1954 nezoráno 6600 ha orné půdy, že nebyl splněn podzimní osev a řada dalších prací, např. ošetření luk statkovými hnojivy. Nedostatečné bylo zásobování strojenými hnojivy, která přicházela nepravidelně a na skoro polovinu rolníků se nedostala, protože od 30. března byla potřeba kryta asi na 70 %, největší nedostatek byl v okresech Jičín a Nový Bydžov. Přednost v odběru strojených hnojiv měla JZD a státní statky. Úrodnost půdy klesala pro nedostatek stájového hnoje; pro hnojení komposty a pro zelené hnojení bylo u rolníků malé pochopení. Plánovaných hektarových výnosů nebylo v roce 1953 dosaženo, u JZD byly asi o 2 q/ha vyšší než u jednotlivě hospodařících rolníků.

KNV požadoval na úseku rostlinné výroby zajistit do konce února hospodáře pro neobdělanou a rezervní půdu, dostatek osiv včetně jarních směsek a zavádění nových agrotechnických metod.⁴⁸⁶

Stav společné živočišné výroby

Jedním z nástrojů ke zlepšení situace v družstvech se měl stát růst živočišné výroby, a tím i růst důchodů. Proto v září 1953 byly zvýšeny ceny živočišných produktů a upraveny dodávkové normy. V březnu 1954 ÚV KSČ požadoval, aby se JZD zaměřila na společné ustájení jako předpoklad rozvoje živočišné výroby. KNV schválil na konci prosince provedení kontroly stavu krmiv v 264 JZD do 20. ledna 1954, rozšíření kontroly užitkovosti z 9000 na 10 000 krav a zřízení dalších plemenářských hospodářství v JZD a na státních statcích (z 23 na 28).

Průběh prvního čtvrtletí však ukazoval, že se neplní stavy hospodářských zvířat.⁴⁸⁷

486 Tamtéž.

487 U krajsky plánovaných závodů jen na 94,7% plánu skotu, z toho u JZD na 88,9%, státní statky plnily na 93,5%. U krav byl stav v KPZ 98,5%, z toho JZD 91,1%, státní statky 92,3%, u prasat v KPZ 75,5%, u JZD 85,9%, u státních statků 99,3%, u prasnic v KPZ 85,9%, v JZD 90,5% a u státních statků 87,9%, ovce plnily jen státní statky (na 114,4%), stavy slepic byly překročeny asi o 7%. Oproti počátku roku poklesly za tři měsíce stavy skotu o 5%, krav o 3,8%, telat o 12,2%, prasat o 5,7%, slepic o 2,9%, a to i u státních statků, takže se objevilo nebezpečí, že bude ohroženo zásobování masem. Pokles počtu prasnic snižoval produkci selat. Celý socialistický sektor se podílel na stavech skotu 23,7%, na stavech krav 19,3%, prasat 40,2%, prasnic 35,5%, ovcí 56,4% a slepic 14,2%. Ze stavů krajsky plánovaných závodů bylo ve společném chovu v JZD 17,7% skotu, 15,4% krav, 22,5% prasat, 22,7% prasnic, 20,8% ovcí a 11,6% slepic.

Tabulka 45: Podíl na stavu hospodářských zvířat v Hradeckém kraji k 31. 3. 1954 v %
(přepočteno na VDJ – velké dobytčí jednotky)

Státní statky	7,1
Ústředně plánované závody celkem	8,4
JZD se společným chovem	14,9
Zemědělci do 15 ha	54,7
Zemědělci nad 15 ha	8,7
Krajsky plánované závody	90,8

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1487.

KNV požadoval zvýšení stavu u ústředně plánovaných závodů a JZD 3. a 4. typu, kde počet skotu na 100 ha zemědělské půdy byl menší o 5,5% než průměr kraje, a také u zemědělců nad 15 ha. Zdravotní stav zvířat byl lepší než v zimě 1953, i když chyběla krmiva. Vliv mělo snížení stavů – oproti 31. březnu 1953 u skotu o 15,8% a u prasat o 15,2%. Vysoký zůstal úhyn, např. v lednu 1954 386 kusů skotu a 1356 kusů prasat.⁴⁸⁸

Produkce krmiv nestačila vytvořit dostatečné zásoby a docházelo k úhynu a oslabení zvířat. Na Broumovsku vydali zákaz stlaní slámou, která se nahrazovala listím, aby se udržely produktivní kusy, na Žamberecku se muselo v lednu odebrat 180 kusů skotu, aby se zlepšila krmivová bilance a zdravotní stav dobytka. Docházelo k dalšímu úpadku plemenářství a užitkovosti. Svůj vliv měly nedostatky v organizaci práce a odměňování na úseku živočišné výroby.

Proto se počítalo, že hned zjara se mladý skot přesune do pohraničních okresů na pastevní odchov, především na Žamberecko, Vrchlabsko a Dobrušsko, Trutnovsko nevyhovovalo pro horský terén a chráněnou oblast. Počítalo se asi s 500 kusy mladého skotu z JZD Ostrov, Trnov, Prosečné a ze státních statků asi se 700 kusy. Vedle chybějících staveb se však narazilo na další obtíž, protože výkup trval na dodávkách z rekreačních ploch. Ke zvýšení výroby vepřového masa se rozvinula akce „smluvních prasat“, na jejichž výkrm dostávali rolníci 2 q krmiv za nejnižší ceny a výkupní cena byla jako u volných prasat 16 Kčs za 1 kg živé váhy. Pro zvýšení počtu prasnic platily výhody podobné a zvýšily se ceny selat. Rozšiřoval se i smluvní výkrm skotu jak v JZD, tak u soukromých rolníků.⁴⁸⁹

Předpokladem zvýšení stavu zvířat byla urychlená výstavba stájí pro společnou živočišnou výrobu, jak to požadoval ÚV KSČ v březnu 1954 a okresní konference JZD na začátku roku 1954.

Zasedání KV KSČ v prosinci 1953 konstatovalo, že převládají stavby pro 10 až 25 kusů, které si však vyžadují značné náklady. Někde výstavba společných zařízení vedla k přechodu na 3. typ, např. v okrese Hradec Králové v 25 JZD, málo staveb se dokončilo v okresech Náchod a Rychnov nad Kněžnou.⁴⁹⁰ JZD využívala výhodných

488 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1487.

489 Tamtéž, k. č. 1504; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1954.

490 Za rok 1953 bylo dokončeno 206 stájí pro 25 000 kusů skotu, 160 výkrmů a poroden pro prasata a prasnice, 30 koníren, 11 ovcírnů, 100 drůbežáren pro 105 000 slepic, 12 skladovacích prostorů, 18 připraven krmiv, silážní jámy pro 20 500 m³ siláže, včelíny pro 510 rojů, 7 kulturních domů,

úvěrů, které byly vypláceny na dokončení staveb, v říjnu dostalo 21 JZD 178 196 Kčs, v listopadu 27 JZD 276 648 Kčs a v prosinci 207 614 Kč.⁴⁹¹

V průběhu prvních tří měsíců roku 1954 se dokončovaly další stavby, takže k 31. březnu byla v 275 JZD 3. a 4. typu následující společná živočišná výroba. Všech stájí pro skot bylo 1383 a v nich ustájeno 36 745 kusů skotu, z toho 605 novostaveb a adaptací pro 29 269 kusů, ale skutečně ustájeno 25 559; v 512 provizorních stájích pro 9801 ks bylo skutečně ustájeno 8103 ks skotu. Společně ustájených krav bylo 19 347, v 318 novostavbách a adaptacích pro 18 907 krav jich bylo skutečně ustájeno 16 293, ve 169 provizorních kravínech pro 2451 ks pak skutečně ustájeno 2202 ks. Počet teletníků dosáhl 160 pro 5748 telat, ale ustájeno jen 4776 a v 74 provizorních pro 1389 kusů dalších 1214 telat. Bylo dokončeno 641 staveb pro prasata s 28 040 prasaty, z toho v 421 novostavbách a adaptacích pro 23 913 kusů bylo 21 875 a v 161 provizoriích pro 4674 kusů bylo skutečně 4332 prasat. Z tohoto počtu bylo 16 000 prasat ve výkrmnách. Dále bylo postaveno 92 ovčínů s 3607 ovcemi a 458 drůbežáren s 127 536 slepicemi. Dojicí zařízení bylo instalováno v 335 stájích, napáječky v 947 stájích a vodovod v 1063 stájích.⁴⁹² V roce 1954 plán kraje počítal s vybudováním stájí pro 1850 kusů skotu, 700 prasat, 100 prasnic a 14 500 slepic v JZD 3. a 4. typu. Výstavba v roce 1953 byla narušena nebo i zastavena, když začali na podzim rolníci z JZD vystupovat, a její prosazování vyžadovalo velké úsilí.

Situace v JZD

Hlavním cílem vládního prohlášení z 15. září 1953 bylo vedle zlepšení vztahů mezi státem a rolníky posílit především JZD. Vedle úpravy dodávek, zvýšení výkupních cen, zastavení nábory pracovních sil ze zemědělství pro průmysl, zlepšení agronomické a zootechnické pomoci ONV šlo i o přímou pomoc slabým JZD, kterým se odkládaly splátky z investičních a dlouhodobých neinvestičních úvěrů, a to podle hospodářské situace o 3 až 8 roků u dlouhodobých neinvestičních úvěrů, o 1 až 3 roky u investičních úvěrů a o 2 až 3 roky u krátkodobých provozních úvěrů. Mimořádně se mohla poskytnout finanční pomoc k doplnění PJ. Cílem ale mělo být zvýšení zemědělské výroby, proto se při projednávání pomoci v JZD navrhovala i opatření v rostlinné a živočišné výrobě, v organizaci práce, ve výchově kádrů a odborné pomoci podle provedeného průzkumu. V okresech, např. na Vrchlabsku, se projevila tendence především získat peníze pro zvýšení PJ do výše 12 Kčs bez ohledu na zvýšení výroby. Proti této „mikulášské politice“ vedly ONV boj a byla odmítnuta na zasedání KV KSČ 3. dubna 1954, stejně jako názor, že současná politika ustupuje od JZD a přechází k podpoře soukromých rolníků.⁴⁹³

6 prádelen a byla zahájena stavba 13 domků pro družstevníky, hlavně v okresech Dobruška, Hradec Králové a Jičín.

491 Pochodeň, č. 99, 25. 12. 1953; Náš kraj, č. 34, 7. 12. 1953.

492 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

493 Pochodeň, č. 28, 6. 4. 1954.

V prvních měsících roku pokračoval rozpad JZD.⁴⁹⁴ Chyběl přesnější přehled, v prvních měsících probíhaly ještě rozборы práce družstev, inventury, zpracovávaly se CVP a prověřovaly se normy v 263 JZD 3. a 4. typu. Jako tři nejlepší družstva byla za rok 1953 vyhodnocena JZD Zábědov na Novobydžovsku, JZD Hvozdnice na Hradecku a JZD Dolany na Jaroměřsku.

Od 24. ledna do 28. února 1954 se konaly okresní konference družstevníků, které se poprvé sešly v roce 1953 a jež navazovaly na výroční členské schůze JZD. Někde se jich zúčastňovali i soukromí rolníci, kritika se zaměřila na práci STS, pomoc MNV a na odměňování. Nejslabší účast a úroveň se projevila v pohraničních okresech Broumov, Trutnov a Žamberk. Konference rozebíraly zemědělskou výrobu v první pětiletce, její pokles, příčiny vystupování členů, např. na Hořicku, menší pozornost se věnovala zvýšení výroby.⁴⁹⁵

V průběhu ledna bylo převedeno 14 JZD 2. typu na 1. typ, protože se rozpadla a zatím nebyla likvidována, 6 JZD 2. typu přešlo na 3. typ (Hněčeves, Hrobičany, Chotiv, Stračovská Lhota, Probluz, Prostřední Lipka, Sedlec). U JZD 3. typu došlo k poklesu na 240, protože se na Novopacku 3 JZD sloučila v jedno. JZD 1. typu se nedala prakticky zjistit, totéž platilo o výměře zemědělské půdy. V únoru se rozešla 4 JZD 1. typu, na 3. typ přešlo 6 JZD z 1. a 2. typu.

Tabulka 46: Členská základna JZD 3. a 4. typu k 31. 3. 1954

Okres	Počet JZD 3. + 4. typu	Zemědělské závody sdružené v JZD na zač. čtvrtletí								Z toho kovorotníci	Během čtvrtletí Přistoupili	Během čtvrtletí Vystoupili, vyloučení	Na konci I. čtvrtletí závodů
		Do 0,5 ha	0,51–2 ha	2–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15–20 ha	Nad 20 ha	Celkem				
Broumov	21	2	15	60	113	298	38	2	528	10	2	114	416
Dobruška	14	21	57	130	93	40	18	2	361	9	-	-	361
Dvůr Králové	18	96	57	117	163	162	23	10	628	22	14	2	640
Hořice	12	22	64	135	112	30	4	1	368	2	18	31	347
Hradec Králové	44	75	233	380	347	168	60	18	1281	123	-	7	1274
Jaroměř	15	3	31	85	94	53	6	1	273	9	1	17	257
Jičín	23	106	189	310	264	72	11	5	957	53	8	185	780
Náchod	19	39	88	153	131	49	20	2	482	-	-	6	476
Nová Paka	19	156	252	144	114	65	29	11	771	61	-	-	771
Nový Bydžov	19	140	107	228	132	34	3	-	644	59	-	28	616
Rychnov n. K.	13	4	47	63	36	34	3	6	193	30	83	7	269
Trutnov	27	4	31	66	104	237	61	10	513	63	63	94	482
Vrchlabí	16	34	69	147	148	131	7	1	537	83	29	142	424
Žamberk	16	6	15	46	85	134	56	11	353	17	1	5	349
Celkem	275	728	1319	2107	1984	1525	346	82	8091	581	219	638	7465

Pramen SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

494 Např. na Žamberecku JZD Kunvald a JZD Helvíkovice, rozcházela se především JZD 2. typu, např. na Novobydžovsku jich zbylo jen šest.

495 Náš kraj, č. 6, 23. 3. 1954; Pochodeň, č. 11, 5. 2. 1954.

Tabulka 47: Půda v JZD 3. a 4. typu a členstvo k 31. 3. 1954

Okres	Zemědělské závody mimo JZD	Členové bez půdy	Celkem půdy ha	Od členů	Z pozemkové reformy	Nucený pacht	Po vesnických boháčích	Jiná	Stálí pracovníci	Z toho ženy	Nepracující členové*
Broumov	591	8	5466	4226	112	761	59	308	652	307	12
Dobruška	303	120	3245	3000	228	301	414	202	602	332	-
Dvůr Králové	851	5	4378	3589	717	71	-	-	710	337	37
Hořice	423	-	2368	1958	135	-	167	108	479	276	23
Hradec Králové	1045	175	10586	7248	337	1503	558	900	1795	938	205
Jaroměř	338	110	3722	1678	453	302	36	253	422	214	83
Jičín	363	66	4663	3876	95	155	281	256	933	535	52
Náchod	498	-	3175	2563	26	34	200	352	547	258	23
Nová Paka	70	12	4026	4026	-	-	-	-	882	472	31
Nový Bydžov	880	-	3821	2678	91	350	229	473	843	489	69
Rychnov n. K.	182	14	2421	1405	86	47	153	730	277	150	31
Trutnov	678	16	5593	4676	348	259	69	242	680	348	49
Vrchlabí	1258	18	4520	3434	337	729	20	-	518	246	61
Žamberk	450	88	5083	3042	1771	53	-	216	629	314	141
Celkem	7930	632	62 068	46 500	4776	4566	2186	4040	9969	5216	849**

* nepracující včetně trvale práce neschopných ** z toho práce neschopných 376

Pramen: SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

I když nepřehledná situace a stálé změny umožňují sledovat přesněji jen JZD 3. a 4. typu, ukazuje srovnání se stavem těchto JZD k 20. červnu 1953 (JZD 3. a 4. typu bylo 216) a k 17. září 1953 (JZD 3. a 4. typu bylo 259), že tyto nejvyšší typy nebyly oslabeny, naopak, že pomocí státu došlo k jejich růstu (k 31. březnu 1954 jich bylo 275) a že rozpad a oslabení zasáhlo nejvíce JZD 2. typu (k 20. červnu 1953 302 a ke 14. září 1953 201 JZD 2. typu). Chyběl přehled, často se volilo jejich zařazení do 1. typu nebo „dání do klidu“. V kraji od 1. června 1953 do 31. března 1954 odešlo z JZD 9276 členů, z toho z JZD 1. a 2. typu 7273, do konce roku 1953 podalo odhlášky 6522 členů. První tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný kritizoval přímo Hradecký kraj, že odtud přicházelo na ÚV KSČ nejvíce jedinců i celé delegace družstevníků s požadavkem, aby se jejich pozemky vydělily z HTÚP.

Pokles půdní základny byl značný ve srovnání se stavem k 20. červnu 1953, kdy ve všech typech JZD bylo 141 550 ha zemědělské půdy a k 31. březnu 1954 v JZD 3. a 4. typu 62 068 ha, což však ukazuje, že JZD 3. a 4. typu si výměru zemědělské půdy udržela. Rozpadem JZD se asi o jednu třetinu snížila výměra orné půdy, kterou obhospodařovala JZD. Srovnání k 20. lednu 1954 a 1953 vykazuje úbytek orné půdy v JZD 29 737 ha.⁴⁹⁶ Pracovních sil v JZD všech typů bylo k 20. červnu 1953 28 137 a v JZD 3. a 4. typu k 31. březnu 1954 9969 členů.

496 Největší úbytek byl v okresech Hořice (5712 ha), Nová Paka (5400 ha), Dvůr Králové (4207 ha), Nový Bydžov (3515 ha), Jičín (1266 ha), Hradec Králové (1199 ha).

Tato čísla podávají přibližný stav a hloubku rozpadu, který v tomto období zůstal značně nepřehledný, protože zemědělské referáty nebyly s to situaci zvládnout. Hlavní pozornost se věnovala JZD 3. a 4. typu, jejichž počet se o něco zvýšil a které s finanční a odbornou pomocí mohly dokázat životaschopnost kolektivizace.

V průběhu prvního čtvrtletí zpracovalo 272 JZD 3. a 4. typu CVP, ale bez finančního plánu, protože nebyly známy dodávkové úkoly. Nejvíce se vypracování CVP zdrželo v okresech, kde trvalo vystupování členů (Broumov, Nová Paka, Vrchlabí, Žamberk), což bylo také příčinou dodatečného přepracování CVP. Proto se v 6 JZD plány nepodařilo dokončit a 31 CVP (tj. 11,5%) bylo vráceno (hlavně na Žamberecku, kde se pro množství rezervní půdy snížila PJ). Prověrky hospodaření z konce roku 1953 nepřinesly očekávané výsledky. Kladně se v práci JZD odrazilo vyloučení těch, kteří družstvo rozvraceli a bránili konsolidaci. Výše PJ se plánovala v průměru kraje 14,90 Kčs, nejnižší byla na Žamberecku – 10,80 Kč, a Vrchlabsku – 10,90 Kčs. Ani jedno JZD v kraji nepočítalo s PJ nižší než 2 Kčs, 8 JZD s PJ od 2 do 5 Kčs (= 3%), 16 JZD s PJ 5–10 Kčs (= 10%), 101 JZD s PJ 10–15 Kčs (= 40%), 113 JZD s PJ 15–20 Kčs (= 42%), 13 JZD s PJ přes 20 Kčs (= 5%). Bylo to určité zlepšení, PJ do 5 Kčs se plánovala v pohraničí, okresy Dobruška, Jaroměř a Nový Bydžov plánovaly PJ zbytečně nízko. ONV provedly v 1. čtvrtletí kontrolu hospodaření v 236 JZD (ne Rychnov nad Kněžnou a Trutnov), ale nedůsledně.

Plánované stavy skotu většina JZD nedodržela (průměr 91,8%) pro nedostatek krmiv.⁴⁹⁷ Výroba mléka se plnila v JZD na 88,6% pro nedostatek krmiv a značné zcizování mléka, nejhůře plnil okres Broumov (62%), Vrchlabí (70,6%). Totéž se týkalo výroby vajec (88,6%). Krmivo chybělo ve většině JZD. Ve 151 JZD se zavedla odměna podle užitkovosti, u mléka v 60 JZD, doplňkové odměny v 97 JZD, ale pro nedostatek krmiv neplnily svou úlohu. JZD však dodávky mléka plnila nad 100% přes neplnění výroby, po snížení dodávkové normy šlo o nadsmluvní dodávku za vyšší ceny. Také dodávka masa přesáhla 100% (ne vepřového) pro vysoké brakování dobytka, což se odráželo ve špatné kvalitě masa. JZD v okresech Dvůr Králové, Jičín a Nový Bydžov značně překročila nákup krmiv a steliva, který představoval asi 30% celkových nákladů. Špatně platila JZD daně, které představovaly jen 2% z hrubého příjmu.⁴⁹⁸

STS a státní statky

Už celostátní konference na konci roku 1952 viděla jako jeden z hlavních nedostatků nízkou mechanizaci zemědělské výroby, ačkoliv bez ní nebylo možno převést zemědělství na velkovýrobní technologii. Vycházelo se z Leninovy teze, že bez rozvoje materiální základny není možno změnit psychologii rolníků: „ozdravit [...] celou jeho psychologii (drobného zemědělce – pozn. autora) může jen materiální základna, technika, používání traktorů a strojů v zemědělství v masovém měřítku, elektrifikace v masovém měřítku. Tohle by od základu a nesmírně rychle předělalo drobného zemědělce.“⁴⁹⁹

497 Stav krav (95,3%), prasat (92,5%), drůbeže (97,3%), slepic (88,7%). Vyšší stavy byly u koní (101,8%) a ovcí (105,2%).

498 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1480, 1489, 30.

499 Lenin, V. I., Spisy, sv. 32, s. 222.

STS při rozpracování vládního usnesení z 15. září 1953 upozorňovaly především na nedostatek závěsného nářadí (secích strojů, bran, válců atd.), nedostatek skladů a pracovníků, bez čehož nebylo možno splnit plánované úkoly. Původní plán na rok 1954 předpokládal rychlý růst kolektivizace, kdy JZD budou obdělávat asi 60 % orné půdy kraje, tj. 170 260 ha. Celkový úkol byl stanoven na 400 000 průměrných ha, z toho 375 000 ha pro JZD a 25 000 ha pro jednotlivě hospodařící rolníky, především se zvyšovaly úkoly v polních pracích, a to v podmínce, meziřádkovém obdělávání okopanin a sklizni obilí kombajny, protože STS měly obdržet diskové brány, plečky a obilní kombajny. Klesly úkoly v dopravě.

V prosinci 1953 byl plán STS upraven na 360 000 průměrných ha, což představovalo zvýšení oproti roku 1953 asi o 30 %, z toho 18 % v počtu ha a 12 % ve zvýšení přepočítacího koeficientu. Z toho úkolu připadalo na jarní práce 30 % (110 000 průměrných ha), 33 % na letní práce (120 000 průměrných ha) a 37 % na podzimní práce (130 000 průměrných ha).

Tento plán považovalo mechanizační oddělení KNV za nesplnitelný a žádalo radu KNV o snížení na 320 000 průměrných ha. Vycházelo se z toho, že v kraji bylo 210 200 ha orné půdy a tomu neodpovídal úkol 360 000 průměrných ha. Kraj Pardubice na 191 800 ha orné půdy dostal úkol 260 000 průměrných ha a žádal snížení. V Hradeckém kraji 20 % půdy se nedalo pro spád nad 20 % obdělávat traktory, nezakládala se další JZD a neprováděla se HTÚP. Předpokládalo se, že konsolidovaná JZD budou mít 75 830 ha orné půdy, což znamenalo, že každá STS by musela vykonat práce na 6 průměrných ha a při odečtení 25 % plochy na pícniny by výkon dosáhl 7 průměrných ha na 1 ha orné půdy JZD. Brigádýři STS na protest skládali funkce a argumentovali tím, že plán roku 1953 se splnil jen proto, že se dokončovala na jaře orba z podzimu 1953 na 23 665 ha a že se oralo ještě v prosinci 1953. Největší obavy panovaly z nesplnění jmenovitých úkolů (u meziřádkové kultivace růst o 250 % oproti plnění roku 1953, u podmínky o 63 %, vyorávání brambor o 120 %, osevu ozimů o 148 %), které zabíraly 47 % celkového úkolu STS, a tomu neodpovídalo vybavení. V roce 1954 se zaváděl v STS prémiový systém za plnění úkolů a to nutilo ředitele STS k odpovědnému postupu při přijímání plánu. Poukazovali na špatné vybavení stanic závěsným zařízením, na nesplněné dodávky strojů a nářadí, na špatnou kvalitu, např. u vyorávače brambor VB 11, na dodávky strojů po sklizni apod. Ani jedna STS v kraji plán nepřijala. Rada KNV souhlasila se snížením na 320 000 průměrných ha, trvala na plnění jmenovitých úkolů, protože zvýšení například v dopravě by bylo snadné, ale neřešilo by pomoc zemědělské výrobě. STS poukazovaly na to, že JZD i rolníci mají vlastní stroje a potahy, které plně využívají.⁵⁰⁰

V lednu byly zahájeny opravy 706 traktorů a závěsného nářadí, které měly skončit do konce února. Současně probíhalo odborné školení traktoristů a kombajnérů a závodní školy práce. V opravách si nejlépe vedla STS Nová Paka, která ukončila opravy k 19. lednu 1954 jako druhá v republice. Do krajské politické školy lidové správy v Týništi nad Orlicí bylo vysláno 189 zaměstnanců STS. Odborně se školili i agronomové STS, ale úroveň přednášek byla velmi nízká, proto se školení ujaly zemědělské

500 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1482, 1480, 1475.

školy. Průběh oprav byl opět narušován nedostatkem náhradních dílů, chybělo 40 % druhů, takže se k opravě muselo použít opotřebovaných součástí.

Závodní školy práce svou činnost zahájily podle plánu začátkem prosince 1953 jen v STS Broumov, Dobruška, Hořice, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk, v ostatních STS až v průběhu ledna. Školení vycházelo z prosincového zasedání ÚV KSČ z referátů ministrů Jindřicha Uhra a Josefa Krosnáře, ale účast nebyla pro dovolené dobrá.

Ministerstvo zemědělství rozhodlo o placení naturáliemi za práci STS, a to za hlubokou a střední orbu a za sklizeň kombajny, přičemž při placení naturáliemi za další práce se o 20 % ceny zvýhodňovaly. JZD musela na placení naturáliemi dát nejméně 5 % povinné dávky zrnin, totéž u brambor. Zvláštní ceník platil pro JZD bez vzorových stanov, záhumenkáře a soukromé rolníky.

STS bylo uloženo uzavírat s JZD co nejvíce smluv na výnos, ovšem nikoliv formálně jako v roce 1953. V polovině února byly uzavřeny tyto smlouvy na 29 701 průměrných ha, což se rovnalo 13,4 % plánu. Celkem se počítalo, že se tyto smlouvy uzavřou ve 150 JZD. STS se stále více zapojovaly do zpracování CVP v JZD a snažily se o skloubení svých plánů a přidělení stálých traktoristů pro každé JZD.

Protože STS stále zápasily s nedostatkem kvalifikovaných pracovníků, prováděly ONV nábor profesí v těchto zimních měsících.

Dne 15. ledna 1954 se konal krajský aktiv předních pracovníků z JZD, STS a funkcionářů lidové správy. Zemědělský referent Jan Drahovzal zhodnotil první pětiletku v zemědělství a byli vyhodnoceni nejlepší pracovníci. Současně byly vyhlášeny nové zásady socialistického soutěžení.

Pro státní statky od počátku roku 1954 nastalo období dalších změn v držbě půdy a docházelo k růstu jejich půdní základny. Do ní přecházela neobdělaná půda od národních výborů, půda velkých sedláků, někde i část půdy JZD, např. při rozchodu JZD 2. typu Cerekvice na Hořicku se deset členů rozhodlo vstoupit s 23 ha orné půdy a 1568 ha luk do státního statku. Tento přechod se nejvíce projevoval v pohraničních okresech Trutnov, Vrchlabí a Žamberk.

V srpnu 1953 předala hlavní správa státních statků na ministerstvo zemědělství návrh plánu výroby na rok 1954 pro trust státních statků v Hradeckém kraji. Rostlinná výroba se snižovala o 3,2 %, protože statky odmítly převzít k 1. září 1800 ha orné půdy se sníženými úkoly a 700 ha zcela bez úkolu, neboť už měly 75 ha neobdělané půdy. U jednotlivých obilovin došlo k menším úpravám, např. ječmen se nahradil ovsem, protože převládala horská půda. Hlavní rozpor vznikl u cukrovky a okopanin vůbec, jelikož státní statky měly 60 % půdy v podhůří a horách. Plán nepřijal žádný statek, protože se zvětšil rozpor mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, chyběla chlévská mrva a v horách i pracovní síly. Brigády sem nebylo možno dopravovat, hlavně při sklizni brambor. Státní statky požadovaly hnojiva (Thomasovu moučku) pro zlepšení luk a pastvin.

Podstatné zvýšení se týkalo živočišné výroby, kde se oproti konci roku 1953 stavy skotu zvyšovaly o 1392 kusů (na 8804), z toho krav o 455 (na 3596), prasat celkem o 2382 kusů (na 17 863), z toho prasnic o 445 kusů (na 1560), drůbeže o 10 498 kusů (na 22 700), z toho slepic o 6328 kusů (na 8800) a ovcí o 1400 kusů. Dodávka mléka měla dosáhnout 6 567 927 l a vajec 735 500 kusů.

V průběhu jednání došlo ke snížení plánu o 3 %, protože se ukázalo, že výměra orné půdy byla 10 300 ha a ne 10 639 ha a protože státní statek Hradec Králové byl vyčleněn jako plemenářský objekt, neboť měl k dispozici stájové prostory a pracovní síly. Trust tak ztratil jednu šestinu orné půdy a o dalších šest desetin orné půdy přišel v Krkonoších, Orlických horách a Broumovských skalách, kde došlo k vyhlášení rezervací, zahájení těžby uranu a vysídlení. Na jeden redukovaný hektar připadalo asi 1,25–1,38 velké dobytčí jednotky. Nedobrá byla situace v ustájení, protože se nesplnil plán výstavby a adaptací, např. u ovcí se nedostávalo ustájení pro 3465 kusů, u skotu a prasat byla situace o něco lepší, ale šlo o nevhodné objekty, nové objekty se nemohly stavět, protože se jednalo o chráněné a pramenné oblasti. Růst stavů byl limitován nedostatkem ustájení, statky požadovaly rozsáhlou výstavbu, např. 7 kravínů pro 700 krav, 5 dokrmen pro 500 kusů skotu, 3 teletníky a další adaptace, 7 výkrmen prasat pro 3900 kusů, 11 ovčínů pro 3200 ovcí a další skot, což by vyžadovalo skoro 35 mil. Kč, a to bez bytových jednotek.

Trust se obrátil na KV KSČ s připomínkami a žádal snížení u skotu na 8100 kusů, z toho krav o 3441 ks, protože stáje stačily pro 7814 ks, z toho krávy 3057, ale pro 1767 ks byly nevhodné. U prasat chtěly snížení na 14 015 kusů, z toho 1302 prasnic. Dodávku vepřového masa vyšší o 138 658 kg vázaly na dodávku materiálu pro nouzové letní ustájení 8153 prasat. Pro ustájení ovcí požadovaly objekty zrušeného JZD v Černé Vodě na Žambercku, kde byli usídlení řečtí uprchlíci. Odmítly zvýšení dodávky mléka o 1 mil. l, protože by to znamenalo dodávku od jedné krávy 1950 l, zatímco u soukromých rolníků se plánovalo jen 1840 l. Všechny statky v kraji původní plán odmítly pro chybějící stájové prostory, nedostatek krmiv, protože se nezvyšovaly výnosy pro nedostatek stájového hnoje a protože dobytek trpěl podvýživou. Trutnov odmítal plochy brambor pro nedostatek hnoje a pracovních sil a žádal více obilovin. Rozpory se týkaly půdní základny, kde se vykazovalo 10 300 ha orné půdy a zhruba 21 000 ha veškeré půdy.⁵⁰¹

Řada obtíží se projevila ve velkovýkrmně prasat ve Smiřicích, kde se nepříznivé zimní podmínky odrazily ve velkém úhynu, např. v únoru uhynulo 87 kusů (v roce 1952 za celý rok 54 kusů, za rok 1953 145 kusů) a za tři měsíce roku 1954 bylo nutno velký počet prasat nuceně porazit. Příčinou bylo nachlazení, protože betonové podlahy neměly dláčky, špatné ošetřování a neodborné vedení. Dodávka vepřového masa byla splněna, ale chyběla selata, k 1. dubnu 1954 přes 700 kusů, aby byla kapacita vytižena, protože v zimě byl výkup selat nízký. Plán na první čtvrtletí počítal s výkupem 5500 selat, ale vykoupeno bylo jen 3800 selat. Totéž se týkalo předvýkrmen. Nedostatek krmiv se odrazil na malých přírůstcích, např. v březnu činil jen 0,09 kg na kus a den při stavu 8645 kusů, za další příčinu se označoval špatný zdravotní stav (chřipka). Vedle nedostatku krmného ječmene a kukuřice chyběla i stelivová sláma. Celkové ztráty uhynutím za první čtvrtletí dosáhly 845 kusů. Plán na rok 1954 počítal se snížením dodávky vepřového masa z velkovýkrmny Smiřice, s čímž trust nesouhlasil.⁵⁰²

Nejslabších výsledků dosahovala JZD a státní statky v pohraničních okresech, kde byla nízká intenzita zemědělské výroby celkově, která se odrážela v nízké životní úrovni osídlenců. Už vládní prohlášení ze září 1953 požadovalo okamžitě zastavit

501 Tamtéž, k. č. 1479.

502 Tamtéž, k. č. 1498.

organizovaný nábor z pohraničních krajů a okresů, kde je nedostatek pracovních sil v zemědělství, a uložilo získat nové do krajů České Budějovice, Karlovy Vary a Plzeň. Na pomoci se měl podílet i kraj Hradec Králové dodávkami hospodářských zvířat.

Plnění výkupu v zimě 1953–1954

Nedostatky zemědělské výroby se projevily v plnění výkupu, což bylo kritizováno na zasedání ÚV KSČ v prosinci 1953, protože výkup nebyl splněn u většiny základních zemědělských výrobků, hlavně brambor. Byl kritizován aparát výkupu, protože nesprávné vyměření dodávek vedlo ke značnému množství odvolání rolníků. Hlavní úkol se viděl ve zlepšení evidence půdy a plnění úkolů hned od začátku roku, protože snížení dodávek umožňovalo zvýšení výroby. Vzhledem k výkupu živočišných výrobků za celý rok 1953 splnil Hradecký kraj dodávky skotu na 113,4%, přičemž celostátní plnění bylo 104,8% a u českých krajů 108,6%.⁵⁰³ Aby se zajistilo zásobování, rozhodla vláda v lednu urychlit dodávky vepřů o jednu dekádu. ONV v kraji se na této akci podílely kromě ONV Nový Bydžov a Žamberk. V kraji vznikly největší potíže u dodávek vepřového masa, mléka a vajec, protože rolníci si ponechávali v zimě vepře pro samozásobení. Nízké stavy vepřů byly v okresech Jaroměř, Nová Paka a Žamberk. Okres Rychnov nad Kněžnou upozorňoval na nepoměr cen selat a jatečných vepřů, což oslabovalo zájem o chov. V lednu byl značně překročen výkup telat.⁵⁰⁴

Za první čtvrtletí 1954 se výkup masa splnil na 112,1%, jatečná prasata na 84,9%, mléko na 83,3%, vejce na 83,7%. Úkoly plnily státní statky, JZD 3. a 4. typu kromě prasat a vajec, neplnila JZD 2. typu, překročili záhumenkáři a soukromí rolníci, ti však ne u prasat, mléka a vajec. Bylo poraženo 14 101 ks skotu o průměrné váze 337 kg, z toho 6233 krav, tj. 48,5%, nejvíce na okrese Jaroměř – 71,3%. Nejhůře plnil výkup skotu okres Nová Paka, kde došlo k rozpadu JZD 3. typu, rolníci si rozebrali dobytek a v 12 obcích nebyl v prvním čtvrtletí dodán ani jeden kus skotu k výkupu. Očekávalo se zlepšení počasí, aby zelené krmění zastavilo nadměrné dodávky skotu, hlavně krav. Dodávky mléka splnili jen rolníci do 2 ha. Zatím se plánované úkoly nedařilo plnit, nejvíce se plánu blížili soukromí rolníci, nejhorší situace byla na státních statcích.

V tomto období se projevily názory o neplatnosti linie IX. sjezdu v zemědělství a kolektivizace probíhala živelně. Jestliže se dříve sahalo k vysídlení velkých sedláků bez zajištění půdy, a to někdy i středních rolníků, nyní třídní boj téměř ustal. Řada sedláků žádala např. vrácení vykoupených strojů, na Jičínsku zorganizovali veřejnou schůzi, kde projednávali vydělení družstevníků, kteří podali odhlášku z JZD, a pozvali i rolníky z okresu Nový Bydžov. Generální prokuratura si vyžádala na jaře seznam rolníků, kteří byli stíháni jako „kulaci“ po 15. září v okresech. Šlo o 37 rolníků, z toho 10 po 1. lednu 1953. Z celkového počtu 37 případů jich bylo 22 zastaveno (nejvíce stíhaných se nacházelo v okrese Žamberk – 13).⁵⁰⁵

503 Dodávky prasat 86,3% (celostátně 79,5%, české kraje 72,8%), vajec 89,7% (celostátně 77,2%, české kraje 87,1%), drůbeže 96,2% (celostátně 76,6%, české kraje 84,8%).

504 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1497; Výkup, č. 1, 5. 1. 1954; č. 3, 19. 1. 1954.

505 Pochodeň, č. 28, 6. 4. 1954.

Okresní konference, které probíhaly většinou v březnu, se v řadě okresů vracely ke kritice nesprávných metod zakládání družstev po usnesení strany a vlády z června 1952, kritice práce funkcionářů JZD, nedostatkům v živočišné výrobě, méně se zabývaly dalším rozvojem zemědělské výroby. V opatřeních ze září 1953 se viděla pomoc vesnici, ale i myšlenka kolektivizace.

Jarní práce

V jarních pracích se měl plně projevit vliv nových opatření ze září 1953. Na počátku dubna 1954 byl přijat akční plán KNV, který na úseku zemědělství sledoval zvýšení zemědělské výroby, upevnění JZD, další zakládání družstev na základě dobrovolnosti a obdělání ladem ležící půdy. Na úseku zemědělství se projevilo nejvíce nedostatků, ačkoliv severovýchodní Čechy se významně podílely na výživě státu, zásobovaly i jiné kraje zeleninou, ovocem, mořeným osivem, okopaninami, travním semenem, mlékem, masem, selaty a plemenným materiálem, hlavně kraje Liberec, Olomouc, Praha a Ústí nad Labem. Kraj zpracovával část zemědělské produkce v řadě závodů potravinářského průmyslu.

V polovině dubna se konala VIII. mimořádná krajská konference KSČ, kde zazněla kritika dřívější honby za dosažením tzv. socialistických okresů bez ohledu na předpoklady úspěšného hospodaření družstev. Současně byl odmítnut názor, „že všechno, co jsme na vesnici dělali, bylo špatné“, a bylo kritizováno, že řada funkcionářů ztratila perspektivu a po projevu A. Zápotockého přestala chodit na vesnice. „Mnozí si je (slova A. Zápotockého – pozn. autora) vysvětlili tak, že jsme založili mnoho družstev a že tudíž není třeba zakládat nová a že nám nezáleží na tom, jestliže se nám některé družstvo rozpadne a že není třeba bojovat s nepřátelskými silami o další rozvoj a zpevnění družstevního hnutí. Tím jsme se dostali do obranné pozice, snažili se jen zachraňovat družstva před rozpadem.“⁵⁰⁶ To se údajně odrazilo v oslabení postupu proti velkým sedlákům, kteří se nyní aktivizovali. Současně se požadovalo plné uplatnění podpory JZD i malým rolníkům, zlepšení práce STS a plnění výkupu živočišných produktů. Poněkud zjednodušeně se spatřovala příčina nedostatků i v malém zájmu pracovníků z úseku zemědělství na odborných kurzech (nábor byl plněn z kraje na 13%), což tlumočil ve svém příspěvku ministr A. Čepička. Usnesení požadovalo získat nové členy JZD a zakládat nová JZD, potlačovat vliv „kulaků“, realizovat patronáty a plnit výkup. Současně se obracela pozornost k neuspokojivému průběhu jarních prací, které se opožďovaly, ačkoliv potřeby zásobování vyžadovaly jejich kvalitní provedení a především obdělávat veškerou půdu.⁵⁰⁷

Výměra půdy bez hospodáře dosahovala v únoru 8500 ha, z toho se podařilo umístit do konce června 7300 ha u JZD, státních statků a soukromých rolníků, 1200 ha bylo přiděleno místním národním výborům. Číslo nebyla přesná, např. v březnu se vykazovalo 4830 ha, v dubnu 641 ha, ale na začátku května opět 3700 ha půdy bez hospodáře,

506 Pochodeň, č. 32, 20. 4. 1954.

507 Tamtéž.

a to pro stáří, odstěhování, rezervní půdu apod. Pouhé zorání, někdy i bez zasetí, situaci neřešilo. STS obdělaly většinu této půdy, např. STS Poříčí na Trutnovsku 668 ha rezervní půdy. Na začátku června prováděly skupiny z STS a národních výborů prověrky katastrů, aby se udělal přehled o nevyužitých půdách a mohli se pro ni získat skuteční hospodáři. Složitost tkvěla v tom, že z 10 531 ha půdy, která ubyla od roku 1949, se naprostá většina nacházela v pohraničních oblastech.⁵⁰⁸ V jarních pracích zůstalo nevyužito 3357 ha orné půdy, protože národní výbory a STS ji nemohly plně obdělat a živočišná výroba na ní nebyla vůbec. Funkcionáři v obcích se bránili její rekultivaci, raději souhlasili s přeměnou na louky, pastviny nebo se zalesněním. Stále trval značný pohyb půdy, přesuny mezi JZD a státními statky při HTÚP a část půdy byla zatajena. Ani 50% sleva z dodávek živočišných výrobků a ponechání rolníků v jejich dodávkové třídě nevedly k podstatnému zlepšení, i když situace v krmivové základně nebyla uspokojivá.⁵⁰⁹

Už v polovině prosince vydala vláda Provolání k jarním pracím, kde vyzývala k jejich urychlení, protože dlouhé sucho a mrazy zdržely možnost dokončení podzimních prací. Důraz se kladl na boj proti plevelům a škůdcům, jejichž množství vzrostlo. Předběžný návrh v kraji počítal s dokončením podzimní orby (asi 7452 ha hlavně na přidělené půdě), osevu (ozimá řepka 566 ha, ozimé žito 1469 ha, pšenice 1050 ha) a zvýšením krmivové základny. Nedostatek vláhy poškodil řepku a žito, velké plochy řepky se už na podzim musely zaorat, ozimy byly řídké, stejně i jetele, vojtěšky a traviny. Nedostatek slámy se projevil v malém množství hnoje pod brambory, chyběla strojená hnojiva a zčásti i osiva. Plán počítal, že se podaří zvládnout jarní práce do 15. května a do 10. července veškeré ošetření kultur a senoseč. Vypracování plánů probíhalo pomalu, nedařilo se skloubit plány STS a JZD, velká část plánů byla jen formální.⁵¹⁰

V březnu vyzval V. Široký na zasedání ÚV KSČ k urychlení a zodpovědnému splnění jarních prací, což se plně vztahovalo na Hradecký kraj, který v plnění prací zaujal jedno z posledních míst. Splnění prací vyžadovalo velké vypětí, protože šlo o osev lnu, ovsa, cukrovky, sázení brambor, jejich ošetření, to se týkalo i luk a pastvin. K tomu přistupovaly nesplněné práce z podzimu, orba a náhradní osev, např. u pšenice přes 2200 ha.

V polovině května se zpoždění stalo kritickým, osev ovsa nebyl dokončen na Broumovsku, Královédvorskou, Rychnovsku, Trutnovsku, Vrchlabsku a Žamberecku, osev cukrovky na Dobrušsku, Hořicku, Hradecku, Jaroměřsku, Jičínku, Královédvorskou a Náchodsku, vážná situace byla u lnu, kde ani jeden okres nezasel 100% plánovaných ploch, u brambor splnil jen okres Nový Bydžov. Osev lnu měl končit 15. května, ale JZD plnila jen na 61,7%,⁵¹¹ u soukromých rolníků na 55,1%.⁵¹² Brambory zasázela

508 Např. v okrese Žamberk 4663 ha, Trutnov 1343 ha, Broumov 1203 ha, Rychnov nad Kněžnou 1129 ha, Dobruška 967 ha, Vrchlábí 648 ha, ve vnitrozemských okresech Hořice 508 ha, Nová Paka 173 ha a Náchod 108 ha.

509 Pochodeň, č. 28, 6. 4. 1954; č. 43, 28. 5. 1954; č. 46, 8. 6. 1954; č. 51, 25. 6. 1954; č. 60, 27. 7. 1954.

510 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1501.

511 Nejvíce Trutnov – 95,7%, Náchod 84,8%, Vrchlábí 79,2%, ale Broumov 39,2%, Nová Paka 31,8%.

512 Broumov 25,2%, Rychnov nad Kněžnou 28,2%.

JZD na 62,8% a soukromí rolníci na 83%, nejhorší situace byla na Vrchlabsku a Žambercku. I když se v průběhu května situace zlepšila, zůstalo v kraji nedosázeno 1830 ha brambor (tj. plnění plánu na 92,9%), u lnu 561 ha (tj. plnění na 83,4%), JZD splnila lépe než soukromí rolníci. V 228 obcích⁵¹³ se objevila mandelinka bramborová, proto bylo ve všech 14 okresech provedeno ošetření, na Hořicku a Hradecku letecké poprašování.

Zpoždění zasáhlo i druhou etapu, okopávku cukrovky, oborání brambor a senoseč. Na počátku června bylo z téměř 17 000 ha cukrovky okopáno 96%, nejdříve se vyrovnal okres Nový Bydžov, kde cukrovka zaujímala jedno z prvních míst. Při sklizni sena se více uplatnily STS, ale jeho výkup probíhal pomalu, ačkoliv mělo tvořit rezervu pro případ neúrody a pro dokrmny dobytka u národních výborů.

Nově zvolený KNV se 21. května obrátil s provoláním k občanstvu a národním výborům, aby pomohly zajistit jarní práce, zvláště v pohraničních oblastech, včetně sklizně sena. O málo později 25. května se 11. června organizovala kampaň pod heslem: „Do X. sjezdu ukončit jednocení a první okopávku řepy a dodržet osevní plochy lnu a brambor.“⁵¹⁴

STS a MNV vyvinuly úsilí, aby se co největší část úkolů splnila, STS zavedly zvláštní odměny za kultivaci (prosekávání cukrovky, plečkování brambor), ale přesto zůstalo nedosázeno 545 ha brambor (Dvůr Králové 119 ha, Broumov 210 ha, Trutnov 216 ha), protože chyběl hnůj. V pohraničí se značně opozdila senoseč, což se odrazilo na kvalitě sena. Projevil se nedostatek pracovních sil, i když MNV organizovaly spolu se závody brigády, na Jičínsku s obtížemi, protože prý zemědělství nezajistilo zásobování masem.

Sklizeň sena se opožďovala asi o deset dnů pro deště a také STS nestačily plnit sekání, do 20. června posekaly 301 ha pícnin a 306 ha luk (asi 2 ha na traktor s lištou). Příčinou byl nejčastěji nedostatek náhradních dílů k sekačkám. Sklizeň byla nižší, protože část ploch byla sklizena na zelené krmení. Problémy opět nastaly na Vrchlabsku, kde se plánovaly velké dodávky na rekreační plochy, včetně živočišné výroby.⁵¹⁵

Soukromí rolníci si stěžovali na vysoké ceny osiv, ale ty je měly donutit, aby si potřebná osiva produkovali sami a nespolehali na státní fondy.

Úkoly v rostlinné výrobě se podařilo splnit se značným vypětím, JZD se o něco opožďovala, ale např. u lnu předstihla soukromé rolníky. Na jaře prakticky přestalo provádění HTÚP.

Nově zvolený KNV ústy svého předsedy Herbse i zástupce vlády ministr výkupu Krosnáře označil za hlavní úkol vrátit východočeskému zemědělství významné postavení ve státě, a to především na úseku živočišné výroby, která se měla stát těžištěm zemědělské výroby. To vyžadovala tíživá situace v zásobování masem, protože se neplnily úkoly dané usnesením strany a vlády k živočišné výrobě v roce 1952. Prověrka jeho plnění v okresech ukázala, že ani jeden okres nesplnil osev ozimých směsek, aby se zlepšila krmivová základna. Příčinou byl nedostatek osiva, nechuť zemědělců, sucho, zvláště soukromí rolníci zaseli jen malé procento ploch. Negativně působil

513 Nový Bydžov 40, Jičín 38, Hradec Králové 36.

514 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30, 1531.

515 Tamtéž, k. č. 4, 30, 1501, 1531; Náš kraj, č. 11, 24. 5. 1954; č. 12, 5. 6. 1954.

na stavy skotu a jejich zdravotní stav stálý nedostatek krmiv, např. na Trutnovsku činila krmná dávka v JZD 2 kg sena, 1,5 kg slámy, 3 kg řízků a 1 kg řepy, což byla zachovná dávka, na Vrchlabsku činila 1,5–5 kg sena a 2–5 kg slámy. Šířily se nákazy, např. na Novobydžovsku se objevila Bangova nemoc, obrna, mor drůbeže, červinka, tuberkulóza, měknutí kostí a jiné choroby. Kontrola užitkovosti krav a prasnic se pro nedostatek krmiv minula účinkem, stejně jako snahy o zavádění sovětských metod. JZD také těžko plnila úkoly v plemenářské práci, stejně i státní statky. Rychle se zaváděla inseminace skotu, která ve většině okresů přesáhla 90% stavů krav. Poklesla užitkovost, a to i ve vnitrozemských okresech, kde se mohlo využít siláže a odpadů z cukrovarů.

KNV pak stanovil úkoly, které požadovaly dodržení plánovaných stavů, zlepšení krmivové základny zvýšením silážování, snížení úhynu telat a selat zlepšením zootechnické a veterinární péče a rozšíření chovu ovcí.

K 1. červenci 1954 chybělo do plánovaných stavů skotu 5971 kusů, z toho 1139 krav, 3607 kusů prasat a 1072 kusů prasnic, nejhorší stav byl v okresech Broumov, Hradec Králové, Trutnov a Vrchlabí. Dařilo se však překonávat následky vysokého brakování a porážek telat a byl předpoklad dodržení stavů na konci roku. Horší byla situace u prasat, protože v prvním čtvrtletí bylo dáno na jatky 1200 prasnic bez náhrady a trvalo i vysoké procento úhynu selat (Trutnov 21%, Vrchlabí 15,9%, Rychnov nad Kněžnou 13,6%). V kraji v květnu uhynulo 1647 selat, tj. 10%. To ohrožovalo splnění stavu prasat, které k 1. červenci byly plněny na 80% a u prasnic na 84,7%. Teprve od 1. června byl uvolněn prodej selat i pro soukromé rolníky. Neplnily se stavy ovcí (81%), plánu odpovídaly stavy slepic.

KNV rovněž požadoval vrátit kraji přední místo v plemenářské práci, proto se věnovala pozornost plemenářským JZD a státním statkům, které však zápasily s řadou potíží. KNV zrušil vývoz více než 800 kusů chovného skotu pro zlepšení chovu v jiných krajích (Liberec, Praha, Ústí nad Labem) a naopak zdůraznil, že JZD potřebují 1400 kusů chovného materiálu. V Praze na celostátním výstavním trhu v květnu získal 1. cenu býk z JZD Ostrov (okres Dobruška), kanec z JZD Prosečné (okres Vrchlabí), uznání kanci z JZD Hvozdnice a čestné uznání za odchov plemenného materiálu šlechtitelská stanice Chlumeck nad Cidlinou, která si odnesla 1. cenu za prasnici bílého ušlechtilého prasete.

JZD na Náchodsku se snažila prosadit orientaci na chov skotu, pro který tam byly výhodné podmínky, zvláště pak v plemenářské práci. Orientace na živočišnou výrobu prosazovali i zástupci okresu Žamberk.

Podmínkou splnění úkolů živočišné výroby byla investiční výstavba, která se rozchodem a oslabením družstev zpomalila. Kraj plánoval na rok 1954 v JZD na stavby 70 mil. Kčs, svépomocí pak 29 mil. Kčs, což představovalo 150 novostaveb a adaptací pro 16 000 kusů skotu, 113 novostaveb a adaptací vepřinů pro 15 531 kusů prasat, 320 novostaveb a adaptací drůbežáren pro 90 000 kusů drůbeže a 100 silážních jam. Úvěry za první pololetí dosáhly 58,5 mil. Kčs, ale do 15. července JZD vyčerpala jen 9 mil. (tj. 15,5% povolených úvěrů). Stavby se dokončovaly pomalu, ačkoliv první pololetí bylo

rozhodující.⁵¹⁶ Zbylá JZD 2. typu v okresech Hořice, Jičín a Nová Paka odmítla stavět, na Žamberecku chyběly pracovní síly. V červnu a červenci proběhla na příkaz ministerstva zemědělství v okresech prověrka a její výsledky počítaly s dokončením stájí pro skot ke konci roku na 86,8 %, u vepřinů na 83,5 % a u drůbežáren na 110,4 %. Velmi nízko se plnila výstavba silážních jam, kde k 30. červnu se dosáhlo jen 4,7 % plánované výše, ačkoliv se v silážích spatřovala možnost zlepšení krmivové základny.⁵¹⁷

Hlavním nedostatkem byla vysoká rozestavenost, nejvíce vážly novostavby kravínů v okresech Hořice, Dvůr Králové, Nový Bydžov, Trutnov, Žamberk, na okresech Broumov, Dvůr Králové a Trutnov byly nedokončené stavby z roku 1952. Z prostředků KNV se měly dokončit stavby v těch obcích, kde se JZD rozešlo. Dokončování staveb bránil nedostatek stavebního materiálu (dřevo, eternit, pletivo), potřeba byla kryta asi na 70 %. Chyběly bagry a další stroje pro hloubení a úpravu silážních jam. V družstvech nebylo dost pracovních sil, především odborných (tesaři, zedníci), v kraji pracovalo 86 pracovních skupin z členů JZD a 15 z nečlenů, brigádníků. Poklesl zájem družstevníků o stavby, JZD dávalo přednost roztržité živočišné výrobě a práci podle 2. typu a při stavbách těžkým budovám. U kravínů často chyběly jímky a hnůj se znehodnocoval. JZD požadovala, aby se členům proplácely práce na stavbách z investičního úvěru a ne z dodávek, protože by se snížila PJ, např. na Žamberecku, Královédvorskou a Novopacku.⁵¹⁸

Ministerstvo zemědělství na konci května žádalo urychlit investiční výstavbu v JZD, neboť zásobovací situace nutně potřebovala zvýšit výrobu masa a tuků. Na ONV se měla obnovit činnost stavebních komisí ustanovených v roce 1952, které měly získat přehled o stavu výstavby a projednat ji na členských schůzích JZD v červnu, ustavit další pracovní skupiny z členů JZD, zvýšit úlohu Agroprojektu a zorganizovat soutěž pro urychlení výstavby mezi JZD, okresy a kraji. Tato směrnice reagovala na březnové zasedání ÚV KSČ, které zdůraznilo význam společných zařízení pro růst živočišné výroby a upozornilo na nevyužívání možností, které poskytoval stát družstvům po září 1953.⁵¹⁹

Stav a činnost JZD

V polovině roku se ukazovalo, že trvá rozpad družstev a jejich stagnace, že náprava chyb bude v kraji dlouhodobým procesem. Platila slova z krajské konference v dubnu: „Jestliže jsme při zakládání družstev měli v pohybu široké masy funkcionářů a agitátorů, kteří na vesnici pracovali, přestali jsme po referátu soudruha Zápotockého do vesnice chodit.“⁵²⁰ To potvrdoval i průzkum KNV v okresech pro odstranění nedostatků

516 Stáje pro skot byly rozestaveny na 81 %, dokončeny na 17,9 %, vepřiny rozestaveny na 74,7 % a dokončeny na 25 %, drůbežárny rozestaveny na 110,4 % a dokončeny na 52 %.

517 Např. Broumov z úkolu 9454 m³ jen 3188 m³, Dvůr Králové z 9083 m³ jen 460 m³, Hořice ze 4500 m³ jen 450 m³, Hradec Králové z 24 166 m³ jen 18 270 m³, Jičín z 10 850 m³ jen 2100 m³, Nová Paka z 5622 m³ jen 720 m³, Nový Bydžov z 6908 m³ jen 3980 m³, Trutnov z 11 496 m³ jen 2665 m³, Vrchlábí z 6860 m³ jen 130 m³, Žamberk z 6860 m³ jen 130 m³.

518 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30, 4.

519 Tamtéž, k. č. 1420, 1483.

520 Pochodeň, č. 32, 20. 4. 1954.

v zemědělské výrobě, kdy ani jeden okres nevyplnil v dotaznících údaje o agitační práci na vesnicích (stav agitačních skupin, kolektivů aj.).

Hlavní úsilí směřovalo k upevnění družstev 3. a 4. typu, jejichž počet vzrostl oproti roku 1953. Příkladem měla působit dobře hospodařící JZD České Meziříčí – Ostrov, které přešlo na 4. typ, věnovalo se plemenářské práci a v roce 1954 získalo Rudý prapor ministerstva zemědělství. Nejvíce nedostatků se nahromadilo v JZD 2. typu, kde chyběl hlubší přehled o stavu vyúčtování, odměňování a vyrovnání se s vystupujícími členy, někde scházel i přehled o jejich počtu a jejich další práci. ONV neměly dost sil zabývat se situací v každém jednotlivém družstvu, posuzovaly je jako celek. JZD v naprosté většině překročila náklady na krmiva a osiva, ale neplnila nákup strojních hnojiv, což se pak odrazilo v nižších výnosech. Tržby se zvýšily především větším volným prodejem výrobků živočišné produkce. Přes určité zlepšení řada družstev neplatila daně, např. JZD na Náchodsku i jinde. Na Žamberecku se sešli zástupci JZD, rolníků a dalších pracujících v zemědělství a posuzovali tamější zemědělskou výrobu. Požadovali orientaci na živočišnou výrobu, vhodnou mechanizaci, osivo a sadbu pro horské podmínky, zlepšení plemenářství, úpravu cen, rekultivaci luk a odborné řízení. Z asi 90 účastníků diskutovalo 42 zemědělců.⁵²¹

JZD 3. a 4. typu se pomocí vlády upevnila, kromě devíti došlo ke zvýšení PJ o dvě koruny (z průměru kraje 12,10 Kčs na 14,90 Kčs) a tato JZD celkem plnila plán výroby a dodávek. Družstva potřebovala větší pomoc v pohraničí, na Jičínsku a Novopacku, protože patronátní pomoc se značně snížila. Počítalo se, že opět začnou pracovat skupiny, které prováděly rozbory na podzim a nyní se měly v květnu znovu aktivizovat. Ke zlepšení situace družstev s velmi nízkou PJ povolil KNV v červnu 11 družstvům (Vrchlabí 8, Dvůr Králové 2, Trutnov 1) nižší dotaci nedělitelného fondu než 7%, celkem takových JZD bylo v kraji 20 až 21. Šlo o JZD na Vrchlabsku, kde socialistický sektor hospodařil jen na 26% půdy, Královédvorskou, kde zůstaly nezorány desítky hektarů, a na Žamberecku, kde se snížila PJ až o 20% a kde na jednoho člena JZD připadalo 6,24 ha a na 100 ha zemědělské půdy 16 pracovníků. Přitom z 660 trvale pracujících (z toho 350 žen) v JZD 3. typu byla třetina přestárých a chybělo 213 pracovníků, aby na jednoho člena připadlo 4,7 ha.

JZD 3. a 4. typu vlastnila k 30. červnu 325 traktorů (z toho 254 provozuschopných) deseti různých typů a výkonností a 308 vlečných vozů za traktor (kromě 486 potahových vozů na pneumatikách). V závěsném nářadí převažovalo potahové nářadí včetně samovazů, část byla na vyřazení. Ve společných stájích, adaptacích a provizoriích (1305) pro skot bylo ustájeno 35 769 kusů, z toho 18 561 krav, prasat bylo ustájeno 30 109 v 663 stájích, ovcí 2283 v 78 ovčinech, drůbeže 207 622 kusů v 622 drůbežárnách. V 366 stájích bylo instalováno dojící zařízení, v 966 stájích napáječky a v 1128 stájích byl zaveden vodovod.⁵²²

Po celé první pololetí pokračoval rozpad JZD, především 1. a 2. typu, do 30. dubna bylo podáno přes 7000 odhlášek, počet JZD 2. typu poklesl ze 134 na 76 (část ale přešla z 1. typu), docházelo ke spojování i rozdělování družstev, 1. typ byl často zcela

521 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

522 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

formální, protože se nepřikročilo ke skutečné likvidaci družstva, např. 31 JZD v okrese Nová Paka. Na druhé straně patřil Hradecký kraj ke čtyřem krajům (Brno, Olomouc, Gottwaldov), kde rostl počet JZD 3. typu. KNV odhadoval, že do 30. června ubylo asi 253 JZD, ale že na 3. typ přešlo asi 82 JZD. Na jaře se vystupování zpomalilo a naopak od 1. ledna vstoupilo do JZD 106 nových členů. Na Žamberecku bylo likvidováno JZD Černá Voda, kde pracovali emigranti z Řecka a kde ztráty dosáhly velkých rozměrů. Na Rychnovsku vystupování ustalo, 20 odchlášek v JZD Lupenice vzali členové po diskuzi zpět. Růst JZD 3. typu vyžadoval pomoc těmto družstvům, především při společné živočišné výrobě, protože šlo o nová družstva, kde družstevníci neměli potřebné zkušenosti.⁵²³

Protože přehled o stavu JZD po okresech pro stálé změny nebyl zcela přesný, věnovaly okresy pozornost především družstvům 3. a 4. typu, stavu jejich půdní a členské základny. Menší pozornost zaujímala JZD 2. typu a jen okrajově JZD 1. typu, kde šlo prakticky o individuálně hospodařící rolníky, o JZD „daná do klidu“.

Celkový počet JZD 2. typu uváděly dotazníky číslem 76, z toho okresy Broumov, Dvůr Králové, Trutnov a Vrchlábí žádné, Nová Paka a Žamberk po 2, Hradec Králové a Nový Bydžov po 5, Náchod 6, Jaroměř a Rychnov nad Kněžnou po 8, Jičín 17 a Hořice 21 JZD 2. typu.

Tabulka 48: Přehled JZD 3. a 4. typu k 30. červnu 1954 v Hradeckém kraji

Okres	JZD 3. a 4. typu	Zemědělské závody v JZD k 1. 4.	Přistoupilo závodů	Vystoupilo závodů	Z toho 2. čtvrtletí	Závody mimo JZD	Členové bez půdy	Celkem půdy v ha	Stále pracujících v JZD	Z toho ženy	Nepracující členové
Broumov	21	416	5	13	408	603	8	5573	628	300	45
Dobruška	14	366	1	1	366	230	113	3368	587	315	54
Dvůr Králové	19	475	-	2	473	302	16	4239	710	337	32
Hořice	13	347	-	-	347	423	-	2368	779	276	23
Hradec Králové	45	1274	16	4	1286	1045	175	8908	1784	941	189
Jaroměř	16	278	-	13	265	359	115	2831	438	223	78
Jičín	24	859	1	4	856	417	53	5106	975	562	56
Náchod	20	498	-	12	486	520	-	3165	534	269	31
Nová Paka	17	619	1	-	620	46	32	3415	742	438	31
Nový Bydžov	19	616	9	-	625	889	27	3680	897	538	42
Rychnov n. K.	13	268	3	3	268	98	42	2409	293	165	17
Trutnov	26	482	-	18	464	687	16	5373	659	345	30
Vrchlábí	15	344	3	39	307	1301	8	4078	514	226	36
Žamberk	17	473	2	13	463	692	23	4421	609	302	121
Celkem	279	7315	41	122	7234	7612	628	58934	10149	5237	754

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

523 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30, 4, 1486.

Pokud se jedná o 7234 závodů sdružených v JZD 3. a 4. typu, bylo jejich velikostní složení následující: do 0,5 ha 518, od 0,5 do 2 ha 1152, od 2 do 5 ha 2043, od 5 do 10 ha 1874, od 10 do 15 ha 1336, od 15 do 20 ha 347 a nad 20 ha 53 zemědělských závodů, z toho bylo 561 stavo- a kovorolníků. (Do čísla 7234 je zahrnuto 117 vystoupi-
vších a 28 přistoupi-
vších závodů.) Z celkem 74 482 ha sdružené půdy připadalo 3006 na půdu z pozemkových reforem, 4688 ha z nuceného pachtu, 2334 ha po vesnických boháčích a 4782 ha jiné půdy (celkem 14 810 ha), ostatek tvořila půda členů.⁵²⁴

Oproti stavu k 31. březnu 1954 vzrostl počet JZD 3. a 4. typu o 4 JZD. I když několik těchto družstev se rozpadlo, o něco větší počet se utvořil z nižších typů, takže za tímto číslem je skryta větší změna a pohyb. Větší úbytek se projevil u počtu zemědělských závodů sdružených v těchto JZD, protože rozdíl činil 231 zemědělských závodů. Ubyla i půda v těchto JZD, pokles činil více než 3000 ha. Pokud šlo o stále pracující v JZD, vzrostl jejich počet o 180, u žen se nezměnil a zůstal o něco vyšší než 50 % stálých pracovníků.

Oproti stavu ke stejnému datu minulého roku 20. červnu 1953 se změnil počet JZD 3. a 4. typu (nyní 279 oproti 216), ale jen 76 JZD 2. typu oproti 302 k 20. červnu 1953. Kromě toho tehdy existovalo 21 JZD 1. typu a 86 PV JZD, celkový počet všech typů a PV byl 625 s výměrou půdy 141 550 ha, s 28 137 členy a JZD sdružovala 20 122 zemědělských závodů. I když zatím chyběla přesná čísla, ukazovalo se, že rozpad družstev a úbytek půdy a členů v Hradeckém kraji vysoko přesáhl celostátní průměr, který se pohyboval kolem 7 % JZD.

Zatím se v prvním pololetí nepodařilo stabilizovat družstva a zastavit vystupování, které se očekávalo hlavně po skončení žní.

Práce STS a státních statků

Větší pomoc než dříve se očekávala od mechanizace polních prací prostřednictvím STS. Začátkem dubna se v Dobrušce konala porada vedoucích pracovníků stanic z celého kraje, na níž vystoupil ministr zemědělství J. Uher. Odmítl zaměření STS na jiné než polní práce: „STS nejsou a nesmějí být v žádném případě pouhými půjčovnami zemědělských strojů, pracovníci STS nejsou ‚furberkáři a formani‘, kteří na objednávku vykonávají požadované práce.“ Požadoval, aby STS přinášely prvky velkovýroby, udělaly vše pro splnění plánu, pomohly družstvům odborně i politicky a podílely se na obdělání ladem ležící půdy.⁵²⁵

STS se kromě tradičních prací měly zaměřit na práce při obdělávání technických plodin. Na jaře začaly dostávat nové stroje.⁵²⁶ Dodávky se však opožďovaly, např. koncem června bylo v STS kraje jen 16 prosekávačů a pleček na cukrovku.

524 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489, 30.

525 Pochodeň, č. 30, 14. 4. 1954.

526 Pro rok 1954 to bylo 78 pásových traktorů, 60 kultivačních traktorů, 158 mlátiček, 19 kombajnů S4, 110 tří až pětiradličných pluhů, 21 kombajnů na brambory, 4 lenokombajny, 13 řepných kombajnů SKEM 3, 206 samovazů, 1701 kusů dalších strojů a nářadí (sečky, diskové podmiče, rozmetadla, vyorávače, žací lišty, brány, kultivátory atd.).

V průběhu jarních prací se ukázala řada nedostatků, především se práce opozdily. STS dostaly za úkol obdělat v jarních pracích 101 400 průměrných ha, ale v polovině května plnily plán na 44,6%, bylo zpožděno vláčení a smykování, setí a sázení brambor. Práce byly zajištěny smlouvami s JZD na 55% a s rolníky na 53%. Nasazení traktorů se pohybovalo od 55 do 60%, jen málo se pracovalo na dvě směny, nepodařilo se přesunout např. rozmetadla chlévské mrvy do pohraničních okresů, což zde zdrželo sázení brambor, stejně jako nedostatek strojů pro hnízdové sázení, které se požadovalo, ale v praxi se nerealizovalo (jen 12 ha). STS sice zoraly 2125 ha nezajištěné půdy, ale velká část zůstala neoseta.⁵²⁷ Zlepšilo se sekání luk, protože STS dostaly dostatek žacích lišt, vázlo setí lnu, později plečkování řepy, oborávání brambor a ochrana rostlin, kde STS jen málo pomáhaly. K tomu pouze zčásti napomohla soutěž o využití pleček, prosekávačů a kultivátorů. STS se v jarních pracích opozdily a to se opakovalo i v senoseči.

Vedle uzavírání smluv byl velký důraz kladen na seznámení družstev a rolníků s výhodami naturálního placení za práce STS a smlouvami na výnos. Cílem bylo zlepšení kvality obdělávání půdy a zvýšení státních fondů potravin a surovin pro lehký průmysl. Vládní opatření zlevnilo ceny za práci STS o 20% v průměru, ale u některých prací více, např. u křížového setí o 50%, u plečkování o 45%. JZD vyšších typů využívala práci STS povinně, aby tak rostlinnou výrobu převzaly STS a JZD se věnovala živočišné výrobě. Samostatně hospodařící rolníci platili za všechny práce STS z 1 hektaru 126,4 kg obilí. Přesto se naturální placení setkalo s malými výsledky, v polovině května bylo projednáno ve 190 JZD a v 98 obcích a výsledkem byly smlouvy jen v 66 JZD a rozšíření prací STS o 268 průměrných ha. Agronomové neuměli často výhody naturálního placení vysvětlit a MNV stály stranou.

STS nebyly schopny obdělat nevyužitou půdu, nedařilo se plně využít např. rozmetadel a sazečů brambor jejich přesunem, stroje neumožňovaly zatím zvýšit výrazně mechanizaci prací, jen málo pracovaly STS u rolníků, práce neměly dobrou kvalitu, chyběly náhradní díly a součástky, STS měly vysoké provozní náklady, trvalo špatné hospodaření se stroji a finančními prostředky, chybělo řádné uskladnění strojů, protože investiční výstavba se v STS na 1. pololetí plnila ve stavebních pracích jen na 40%, poněvadž chyběly projekty a další dokumentace. V STS scházeli traktoristé, a to i na plné obsazení první směny, trvala vysoká fluktuace, mnozí odešli do průmyslových závodů. Nezlepšila se nízká kvalifikace pracovníků včetně ředitelů, takže KNV v květnu požadoval výměnu řady pracovníků a zastavení fluktuace, aby se STS nestávaly „průchodním domem“.

Socialistické soutěžení bylo slabě rozvinuto, do soutěže se přihlásilo 55,5% pracovníků, mezi nejlepší patřili traktoristé Valášek z STS Chlumeck nad Cidlinou a Odvárko z STS Jičín, kteří překročili na pásových traktorech své úkoly, zatímco ostatní plán

527 Nová Paka 790 ha, Broumov 180 ha, protože MNV o tom s STS nejednaly a jiné hospodáře nezískaly. Začátkem června se s plánem vyrovnaly jen STS Kukleny (107%) a Chlumeck nad Cidlinou (104%), celkem kraj plnil plán prací na 71,7%. Nejhorší situace byla v STS Rychnov nad Kněžnou (28%), Červený Kostelec (40%) a Vrchlabí (46%), celkem 6 STS neplnilo (Červený Kostelec, Dvůr Králové, Jaroměř, Nová Paka, Poříčí u Trutnova, Žamberk), proto tam byli vysláni pracovníci mechanizačního oddělení KNV.

nesplnili. Na počest 1. máje vyhlásila STS Jaroměř údernický týden k plnění úkolů jar-ních prací na 100 %, k ní se přihlásily další stanice, ale cíl se splnit nepodařilo.⁵²⁸

Státní statky přejímaly novou půdu, což nepříznivě ovlivňovalo jejich hospodaře-ní, které i tak trpělo řadou nedostatků, malou hospodárností, vysokými náklady, vysou-kou fluktuací, protože péče o zaměstnance byla na nízké úrovni, nízkou kvalifika-cí pracovníků a častými změnami na vedoucích místech. Dobrých výsledků dosáhl státní statek Smiřice v plemenářské práci. Velkovýkrmna Smiřice zápasila s nedostat-kem selat, např. v polovině dubna vykoupila jen 800 kusů na potřebu 1700 selat, což ohrožovalo plán na 2. a 3. čtvrtletí. Statky dostaly úkol krýt přes 5 mil. kg vepřového masa. Celkem ovlivňovalo jejich živočišnou výrobu nevyhovující ustájení pro skot, to se týkalo i předvýkrmu prasat, což se odráželo ve vysokém úhynu. Stále se potýkaly s nedostatkem a kvalitou krmiv ve výkrmnách prasat, takže dosažení porážkové váhy 150 kg se prodlužovalo. Jarní práce se podařilo splnit, ale v senoseči ani za pomoci bri-gád se nesklidily všechny plochy, brigády pomáhaly i při ošetření cukrovky.

Některé problémy zemědělské výroby a jejich zajištění

V prvním pololetí se neplnily dodávky hovězího a vepřového masa ani dodávky mléka a vajec. V polovině května dosáhlo plnění u jatečného skotu 96,1%, překročeno u telat na 131,4%, hluboko pod plánem zůstalo u prasat (78,1%), u mléka (77,9%) a vajec (77%). KNV vyzval národní výbory, aby projednaly stav výkupu, zvláště u velkých sedláků, kteří plnili zcela nedostatečně a zdůvodňovali to vysokým předpisem, který neodpo-vídá sklizni.⁵²⁹ Přitom dodávky mléka na povinnou dodávku se plnily na 75,2%, ale na státní nákup na 90,5%, kde kromě vyšší ceny se získala i další krmiva. Nejhuře plnily okresy Dvůr Králové (58,3%), Rychnov nad Kněžnou (62,3%) a Hradec Králové (64,7%), kde se snížily stavy krav a projevil se nedostatek krmiv, nejvyšší plnění měl okres Vrchlabí (98,7%).⁵³⁰

Krajská konference strany v dubnu odmítla opuštění třídního boje: „Tak jako se dříve projevovaly silné levé chyby ve vedení boje proti ‚kulakovi‘, které často ved-ly k ochromování zemědělské výroby a které často poškozovaly středního rolníka, tak nyní jsme upadli do druhého extrému. Přestali jsme se starat o třídní boj, jako by nepřítel z vesnice zmizel.“ Uváděly se příklady, že „kulaci“ organizovali vystupo-vání z JZD, podkopávali důvěru k funkcionářům a šířili zprávy o rozpadu dobrých družstev.⁵³¹ Důkazem, že třídní boj trvá, měl být proces s protistátní skupinou z Rych-novska a Žamberecka na začátku dubna, jejímiž členy byli velcí sedláci z Kunvaldu, Javornice, Slatiny a Pěčína, kteří byli obžalováni, že zkraslovali informace o stavu JZD, vystupovali proti dodávkám, vybudovali úkryt pro agenta a rozšiřovali letáky.⁵³²

528 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 30, 1499, 1483.

529 Např. na sklizeň 66 q pšenice byla dodávka 67,7 q, na 49,5 q žita dodávka 56,10 q.

530 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1501.

531 Pochodeň, č. 24, 23. 3. 1954; č. 32, 20. 4. 1954.

532 Pochodeň, č. 30, 14. 4. 1954.

Socialistická soutěž byla celkově slabší než dříve, v jarních pracích soutěžilo 127 JZD, ale v okresech Broumov, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov ani jedno JZD, nikde se nesoutěžilo uvnitř družstva mezi skupinami. Poněkud větší rozsah měla soutěž v STS a státních statcích, ale trpěla často formálností, především v tom, že se slavnostně vyhlásila, ale hodnocení se provádělo bez ohledu na kritéria soutěže. STS se zaměřily na dílčí soutěže, v jarních pracích na zvýšení meziřádkové kultivace, kterou si vyžadovalo pěstování technických plodin.

Pro zkvalitnění členské základny JZD bylo nutné získat žáky do zemědělských škol. Už v květnu se ukazovalo, že nábor probíhal velmi neuspokojivě, do tzv. mistrovských škol se hlásilo jen 10% plánovaného počtu (to bylo nejhorší z celé republiky) a do učňovských zemědělských škol 48,6% plánovaného počtu. Celkem se počítalo s 2300 dětí pro 13 učňovských zemědělských škol, 5 mistrovských a 2 čtyřleté technické školy. V polovině srpna bylo získáno 1578 žáků, nejméně na mistrovské školy, jen 55 na úkol 248 žáků. Ukazovalo se, že MNV uvolňovaly děti z vesnic do průmyslu, že rostl počet dětí z nezemědělských rodin, které se hlásily do zemědělských škol, nejmenší zájem byl o chovatelské obory, největší o učňovské obory a technické školy. Stále velkou část tvořily děti soukromě hospodařících rolníků. Ze škol se mělo vrátit asi 2000 žáků, ale část z nich chtěla ze zemědělství odejít. Častým důvodem byla nízká odměna, nezajištění ubytování, stravování a odborného vedení. Problémy se projevily v umístování kovářů, protože STS chtěly spíše opraváře a soukromí kováři je odmítali, že by byli označeni za vykořisťovatele.⁵³³

Na jaře začaly opět vycházet pravidelně jedenkrát za týden vesnické noviny, celkový náklad dosahoval 20 000 výtisků. Jejich obsah se více blížil zemědělské praxi, nejlépe byly hodnoceny broumovské *Za nový život naší vesnice*.

Stálým velkým problémem zemědělství v kraji zůstával nedostatek pracovních sil. Průzkum KNV ukázal, že v kraji pracovalo v zemědělství 68 165 osob, podle norem ministerstva zemědělství chybělo 4857 osob. Počítalo se s nástupem absolventů zemědělských škol (asi 2000), aby se zlepšila věková struktura pracovníků, a s vlivem opatření vlády ze září 1953, která vedla ke zvýšení dodávek spotřebního zboží a lepšímu zásobování vesnice, s rozvojem společného stravování i na vesnici a s celkovým zlepšením životních podmínek pracujících v zemědělství.⁵³⁴

Volby, příprava a usnesení X. sjezdu KSČ 1954

Politické a společenské ovzduší první poloviny roku 1954 ovlivnila příprava a provedení voleb a jednání X. sjezdu komunistické strany. Od začátku roku probíhala všelidová diskuze k návrhu zákona o národních výborech, kde se účastníci vyslovovali k řadě hospodářských otázek, na vesnici pak k dalšímu rozvoji zemědělské výroby a JZD. Na vesnicích kraje proběhlo 831 veřejných schůzí (celkový počet obcí byl 862) za účasti 28 489 lidí, z nichž diskutovalo 7788 osob, průměrná účast činila 34 osob.

533 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1475, 1501.

534 Tamtéž, k. č. 30.

Schůze na vesnici kritizovaly zemědělské referáty ONV, že nepomáhají novým JZD, řada vystoupení se týkala nedostatku krmiv pro zvýšení živočišné výroby, ozvaly se protesty proti vysokým dodávkovým úkolům, daním u drobných zemědělců, družstevníci žádali vyúčtování v 2. typech, stěžovali si na zastavení patronátní pomoci a další problémy v družstvech. Diskuze umožňovala opět po delší odmlce působit alespoň na část rolníků a ukázat, že JZD zůstávají trvalou perspektivou zemědělství. Diskuze také odhalila některé nedostatky, např. zbytečné dovážení vápencového prachu na ošetřování luk z Moravy, ačkoliv na Dobrušsku a Vrchlabsku byl dostatek vápence.

Voleb v kraji se zúčastnilo 98,7% zapsaných voličů, nevolilo 1,3% voličů a bylo zvoleno 93,35% navržených kandidátů do MNV, 93,65% do ONV a 93,60% do KNV. Na ustavujícím zasedání KNV hovořil za vládu ministr Krosnář, který za hlavní úkol kraje označil rozvoj zemědělské výroby a pomoc JZD i individuálně hospodařícím rolníkům. Přesvědčovat měla především dobrá družstva. Jádrem zemědělské výroby viděl v živočišné výrobě.

Volby nebyly na vesnici vždy jednoduchou záležitostí, protože směrnice požadovaly, aby do nových národních výborů byli navrženi i drobní a střední rolníci, což vedlo někdy k rozporům mezi členy JZD a ostatními rolníky. Např. v obci Kameničná na Žamberecku bylo menšinové JZD od roku 1950 z 6 rolníků s 30 ha zemědělské půdy a ostatní rolníci odmítli do JZD vstoupit. Do patnáctičlenného MNV se počítalo se 7 rolníky-nestráníky, ale ti odmítli, že prý by museli vstoupit do JZD. V časové tísni byla kandidátka doplněna o komunisty, ale ve vsi se těsně před volbami roznesla fáma, že MNV z komunistů do dvou měsíců prosadí v obci JZD. Asi 85% občanů všechny kandidáty až na dva škrtno a volby se musely za 14 dnů opakovat. Na kandidátce se objevili většinou střední rolníci, což oslabilo vliv KSČ v obci, a po čtyři roky se nepodařilo JZD rozšířit.⁵³⁵

Příprava X. sjezdu KSČ byla spojena s diskuzí nad směrnicemi dalšího rozvoje našeho hospodářství a s pracovními závazky. V zemědělství se snažili využít období před sjezdem k urychlenému dokončení jarních prací, v STS a na státních statcích k uzavírání socialistických závazků a OV KSČ a ONV hledaly cestu k zajištění úkolů v průmyslové a zemědělské výrobě a upevnění JZD. KNV při projednávání směrnic zdůraznil, že růst zemědělské výroby v roce 1955 o 2% bude možný jen při zvýšení dodávek průmyslových hnojiv, větší produkci píce, jejichž plocha se nemohla zvětšit na orné půdě nad 27%, dodávkách strojů a nářadí a zesílení patronátní činnosti nad JZD. Řada připomínek se týkala nedostatku pracovních sil a odborníků, práce STS, mechanizace a plánování a řízení zemědělské výroby. JZD a rolníci se v závazcích k X. sjezdu KSČ zaměřili na další dodávku více než 2 mil. l mléka, 1 mil. vajec, 2917 q vepřového masa, 479 q hovězího masa, zavádění metody Malininové u 337 krav, použití Štejmanových bud pro odchov 355 telat a dokončení 56 novostaveb a adaptací.

Jednání X. sjezdu KSČ se konalo ve dnech 11.–15. června 1954 a hlavní zprávu přednesl Antonín Novotný. O vesnici řekl, že „se za podpory dělnické třídy měnil poměr pracujícího rolnictva ke společným formám hospodaření, k družstevní socialistické velkovýrobě“. Za hlavní podmínku rozvoje zemědělské výroby označil sjezd růst

535 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4; Holubář, A., Vzpomínky, s. 188.

rostlinné výroby. Referát V. Širokého se týkal plánu na zvýšení zemědělské výroby ve 2–3 letech, např. u masa o 26 %, mléka 31 %, což bylo přijímáno v okresech s nedůvěrou, vzhledem k řadě nedostatků v JZD, STS a na státních statcích. Delegát za Hradecký kraj hovořil o tom, že přes stálé ujišťování o nutnosti růstu zemědělské výroby se dávala přednost jiným odvětvím. Jinak referoval o ideologických nedostacích. Kladně byl v kraji přijat požadavek zvýšit počet pracovníků trvale činných v zemědělství v pohraničních okresech a každoročně zpracovat plán dosídlení pohraničí. Sjezd opět požadoval přísnější postup proti velkým sedlákům. V podstatě nešel cestou Polska, Maďarska a Německé demokratické republiky, které se snažily o koexistenci státních statků a družstev s individuálně hospodařícími rolníky, ale chtěl pokračovat v kolektivizaci opřené o JZD, státní statky a STS. A. Zápotocký zastával názor, aby se nedržela špatná JZD, lépe nyní ustoupit a počkat, až se vytvoří lepší předpoklady pro nový nástup. Proti tomu vystoupil A. Novotný: „[...] i kdyby nám zůstali na vesnici tři soudruzi v družstvu, to družstvo budeme držet a přijdou doby, kdy půjdeme do ofenzivy.“ Zatím se měly provést omezené úpravy, ale kolektivizace měla pokračovat, třebaže omezeným tempem.⁵³⁶ To potvrdilo zasedání ÚV KSČ z 29.–30. června 1955.

KNV se na samém konci června zabýval rozpracováním usnesení X. sjezdu KSČ a úkoly shrnul do pěti bodů:

1. zajistit podstatné zvýšení zemědělské výroby v 2 až 3 letech, hlavně produkci masa;
2. zvýšit těžbu uhlí, rud a výrobu energie;
3. zvýšit produkci spotřebního zboží;
4. zlepšit dopravu;
5. usilovat o hospodárnost.

Na úseku zemědělství shledával KNV velké rezervy v neobdělané půdě a požadoval do roku 1957 rozšířit výměru orné půdy o 17 584 ha. Hlavní úsilí se mělo soustředit na živočišnou výrobu, s čímž souvisela plemenářská práce a zajištění dostatku krmiv. Kritizovaly se státní statky a STS. Usnesení pak ukládalo radě KNV rozpracovat závěry X. sjezdu KSČ, seznámit co nejvíce občanů s usnesením sjezdu a zajistit výkup a žňové práce.

Úvodník *Pochodně* ke směrnicím sjezdu o podstatném zvýšení zemědělské výroby ve dvou až třech letech požadoval zvýšit výměru orné půdy, v kraji se prý snadno dosáhne požadovaného výnosu 24–27 q/ha u pšenice, protože na Novobydžovsku se už dosáhlo 46 q/ha, a je třeba získat do zemědělství nové pracovníky, třeba i ze závodů. Byl ale odmítnut názor, který se vyskytl v pohraničí, že vláda nařídí návrat rolníků do zemědělství. Ti musí být získáni přesvědčováním a názorným příkladem dobrého hospodaření.⁵³⁷

Boj o splnění nových úkolů začínal už v období žňových prací, které měly ukázat, že zemědělství kraje je schopno splnit své výrobní a dodávkové úkoly a vytvořit podmínky pro růst zemědělské výroby.

536 Protokol X. řádného sjezdu KSČ, Praha 1955, s. 21; Kaplan, K., Československá krize 1953–1957, in: *Listy*, 1990, roč. 20, č. 5, s. 37.

537 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30.

Žně

Příprava žní byla zkomplikována nutností rozpracovat usnesení X. sjezdu KSČ, zvláště pak požadavkem podstatně zvýšit ve dvou až třech letech zemědělskou výrobu. Dne 18. června 1954 se konalo zasedání KV KSČ, jehož obsah tvořila zpráva z jednání X. sjezdu, a bylo zdůrazněno, že rozvoj zemědělství je celonárodním úkolem a že je nutno skoncovat s jeho podceňováním. Vedoucí zemědělské správy KNV zde vystoupil s požadavkem, aby se v jižní části kraje přikročilo k pěstování kukuřice, a tím se docílilo zlepšení krmivové základny. V polovině července se zasedání KV KSČ zaměřilo na plnění usnesení X. sjezdu, ale hlavní obsah tvořila kontrola průběhu senoseče, kultivace okopanin, přípravy na žně, plnění výkupu, zvýšení živočišné výroby a provedení rozpisu výroby a dodávek na rok 1955.

KNV se na plenárním zasedání na samém konci června 1954 zabýval stavem zemědělské výroby v kraji v souvislosti s úkolem jejího podstatného vzestupu ve dvou až třech letech a uložil radě KNV jeho zpracování. Na počátku srpna bylo toto rozpracování projednáno s plénem KNV a diskuze ukázala řadu obtíží, které v zemědělství kraje brání jeho rozvoji, především v živočišné výrobě, na niž byl kladen hlavní důraz. Členové KNV kritizovali nedostatek masa, který vedl k nespokojenosti ve městech. Soukromí rolníci nemohli plnit dodávky, protože selata se vykupovala jen pro socialistický sektor, kde produkci snižoval nedostatek krmiv a nemoci, protože chybělo i vápno na dezinfekci chlévů. Nedařilo se, např. na Trutnovsku, sklídit v menšinových JZD seno a úrodu snižoval nedostatek osiv pro různé půdy. Zemědělství sice dostávalo velké investice, ale ty se plně nečerpaly. Usnesení požadovalo, aby se ve 3. čtvrtletí plán rozvoje na 2 až 3 roky doplnil, aby hlavně okresy přijaly konkrétní splnitelné úkoly.

Na veřejném zasedání KNV počátkem srpna konstatoval jeho předseda, že zemědělství stále zaostává v živočišné i rostlinné výrobě za plánem, že se nedaří získat nové pracovníky, že chybí traktoristé v STS včetně brigádníků a že práce STS není dostačující. Plán zemědělské výroby v kraji se zaměřoval na rozšíření orné půdy o 4102 ha rozoráním luk a pastvin, na zvýšení výroby vepřového masa o 34 %, mléka o 1 %, na zvýšení porážkové váhy, na vzestup produkce pšenice o 2,4 %, žita o 8,3 %, ječmene o 3,4 %, krmných zrnin o 8,5 %, cukrovky o 11 %, lnu o 3,6 %, na zavádění nových krmných plodin, např. kukuřice a krmné kapusty, a konečně na rozvoj mechanizace zemědělských prací z 34,2 % na 35,5 %, a to i u soukromých rolníků. Hlavním úkolem bylo rozšíření orné půdy, zvýšení živočišné výroby a hektarových výnosů. V Hořicích se plánovalo zřízení zemědělské chovatelské školy, další výstavba Ústavu pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí, posílení výzkumu v Krajském výzkumném ústavu zemědělském v Chlumci nad Cidlinou a komplexní horské hospodaření ve Výzkumné a chovatelské stanici v Rokytnici v Orlických horách, především chovu skotu, ovcí, pěstování ova, lnu, jetele a ovoce. Investice umožnily dostavbu skladů v Novém Bydžově a zahájení výstavby sila v Sadové.

Už v srpnu však rada KNV konstatovala, že směrnice X. sjezdu nebudou v kraji splněny, především v živočišné výrobě a práci STS. Kraj chtěl využít možnosti, kterou dal X. sjezd, a to získání nových pracovních sil pro zemědělství (usnesení sjezdu

320 000 pracovních sil), zvláště do pohraničí (usnesení sjezdu 90 000 pracovních sil včetně odborníků. S kladným přijetím se setkaly změny v plánování a řízení výroby v socialistickém sektoru a u individuálně hospodařících rolníků, např. rozpis ukazatelů jen pro zemědělské referáty ONV (u JZD 3. a 4. typu) a MNV (u JZD 2. typu a rolníky). V kraji řídila zemědělskou výrobu zemědělská správa, která se členila na oddělení JZD, oddělení pro mechanizaci, oddělení pro rostlinnou výrobu, oddělení pro živočišnou výrobu, oddělení pro plánování a statistiku, oddělení pro zemědělské školy a výchovu kádrů a oddělení pro výzkum a propagaci. Na okresech zůstaly zemědělské odbory s oddělením JZD, pro rostlinnou a živočišnou výrobu a oddělení pro plánování a statistiku (provádělo ekonomické analýzy).

Hlavní pozornost soustředily všechny orgány na zajištění žňových prací. Současně byl zdůrazněn úkol tvrději postupovat při neplnění sklizně a výkupu u „vesnických boháčů“. Nové národní výbory se měly stát organizátory prací, počínaje vypracováním žňových plánů přes výkup až po zajištění brigád na žňové a podzimní práce. V průběhu žni se počítalo s růstem hektarových výnosů u pšenice o 12 % a u žita o 10 %, s rozvojem JZD a okresům Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov se ukládalo sledovat sklizeň u velkých rolníků. Pozornost si vynucovala organizace výmlatu, protože byl brzděn nedostatkem elektrického proudu. Ve větší míře se mělo využít sušiček zrna dovezených z SSSR. Sklizňová plocha obilovin se oproti roku 1953 snížila o 3000 ha, celkem činila 101 200 ha.

Velká pozornost věnovaly vypracování žňových plánů především národní výbory. Zpracovány byly v počtu 793, a to i v obcích bez JZD. Často však šlo jen o plán využití STS, potřeby brigád nebo plán výmlatu podle množství dodávky elektrického proudu. V plánech zcela chyběla příprava zakládání nových JZD a postup vůči „kulakům“, jak to žádaly směrnice. Pečlivěji se připravovalo po zkušenostech z roku 1953 nasazení kombajnů, dosoušení obilí a úklid slámy. Vzorem byla úprava kombajnu S4 na odsávání plev a se sběrači slámy podle vzoru STS Jaroměř. Počet 36 kombajnů byl rozdělen na čtyři čtyři (STS Chlumec nad Cidlinou, STS Jaroměř, STS Jičín, STS Kukleny) a kombajny se přesunovaly z nížinných do podhorských a horských okresů. Počet sušiček (13) a sběračů slámy (25) byl nedostatečný, a proto se počítalo s dosoušením na polních mlatech a silnicích a s ručním sběrem slámy.

Až do poloviny července trvaly silné deště, které oddálily zahájení žňových prací a způsobily, že se nahromadila sklizeň řepky, pšenice, žita a ječmenů. Vlhkost obilí si vyžadovala vícepráce při jeho ošetření, zvláště po kombajnové sklizni. Zpoždění oddálilo práce asi o 14 dní a bylo nutno v srpnu sáhnout k nedělním národním směnám a brigádnické pomoci. Největší zpoždění bylo v horských okresech, kde se po celý červenec dokončovala senoseč prováděná převážně ručně. Ke 2. srpnu 1954 36 kombajnů posekalo z důvodu po deštích polehlého obilí jen 417 ha (tj. 11,5 ha na kombajn). Brigády pomáhaly i při svozu a výmlatu. Polehlé obilí ztěžovalo práci samovazů, zatímco soukromí rolníci využívali žacích strojů. Řada JZD sklízela bez větších brigád, využívala pomoci patronátních závodů.⁵³⁸

538 Nejvíce brigád potřeboval okres Nová Paka, Trutnov (JZD převzala další půdu), Vrchlabí (denně koncem srpna 2463 lidí, v roce 1953 1663) a Žamberk.

Rozsáhlá byla propagace žní plakáty, vydávaly se žňové zpravodaje a okresy organizovaly řadu národních směn o sobotách a nedělích. Přesto v polovině října zůstaly na Broumovsku, Vrchlabsku a Žamberecku nesklizené plochy obilovin včetně nedostatků v už probíhajících podzemních pracích.⁵³⁹ Ve větší míře se zřizovaly žňové útulky pro děti a společné stravování.

V rostlinné výrobě zůstávalo hlavním úkolem rozšíření orné půdy, protože od roku 1949 ubylo přes 10 000 ha a do roku 1957 se plánovalo získat 17 660 ha orné půdy. V letech 1954/1955 byl plán 6584 ha, nejvíce v pohraničí. Kromě rozorání luk a pastvin se měly začít obnovovat meliorace. Nepodařilo se splnit plánované plochy cukrovky na Jičínsku a Novobydžovsku. Totéž se týkalo plánovaných výnosů obilovin.⁵⁴⁰ V červenci vyšlo vládní usnesení k urychlenému silážování. V kraji se využilo skrejprů, protože JZD projevila velký zájem o stavbu silážních jam.

Živočišnou výrobu oslabovala její nevyrovnanost s rostlinnou výrobou, s produkcí krmiv. KV KSČ na svém zasedání v červenci požadoval dodržení plánovaných stavů hospodářských zvířat ve všech okresech. Větší pozornost se začala věnovat plemenářství. Do pohraničí se přesouval chovný materiál, za účelem zvyšování produkce selat se zvyšovaly stavy prasnic o 8,5%. Plánovala se kontrola zásob krmiv, zvyšovalo se silážování a propagovaly se lepší metody přípravy krmiv. V Hradci Králové se připravovala krajská zemědělská výstava.⁵⁴¹

Protože se výrazně snížilo tempo výstavby pro společné ustájení, věnovaly zemědělské odbory značnou pozornost jak dokončování, tak i zahajování staveb, protože investice a úvěry podstatně stouply. Přitom se požadovala mechanizace stájových prací, která zatím značně zaostávala. V 279 JZD 3. a 4. typu bylo 1248 stájí pro skot a v nich bylo ustájeno 36 813 kusů skotu, z toho 18 883 krav. Stále byl vysoký počet provizorních stájí (534 pro 10 463 kusů skotu, z toho 156 kravínů pro 2060 krav). Vepřinů bylo v těchto JZD 719 s 32 773 ks prasat, z toho 249 provizorních s 8284 ks. Vzrostlo vybavení stájí, např. dojící zařízení se používalo v 382 stájích, napáječky v 1018 stájích, vodovod byl zaveden do 1163 stájí. Úvěr na stavby svépomocí přesahoval 59 mil. Kčs, na hodnotu staveb 75 mil. Kčs, ale ukazovalo se, že investiční částky nebudou vyčerpány. Rady ONV kontrolovaly každý měsíc situaci ve výstavbě. Projekční přípravu a zajištění stavebního materiálu měl na starosti Agroprojekt. V JZD, která byla oslabena vystupováním členů, např. JZD Stračov a Městec, nebyly společné stáje využity. JZD požadovala pevnější a lépe vybavené stavby, což se odrazilo ve zvýšení nákladů na ustájení (až 15 000 Kčs na jednu dojnici). Stavební podniky nemohly zajistit výstavbu v zemědělství, např. Zemědělský stavební podnik Smiřice s kapacitou 9,5 mil. Kčs dostal úkoly několikanásobně vyšší. Řadou nedostatků trpěla i práce Agroprojektu.⁵⁴²

539 Pochodeň, č. 57, 16. 7. 1954; č. 64, 10. 8. 1954.

540 Např. u žita byl průměrný výnos 16 q/ha (o 5 q méně než plán), u pšenice 15,5 q/ha (o 4,5 q méně), u ječmene 17 q/ha (o 4 q méně) a u ova 22 q/ha (o 1 q více), takže např. na Rychnovsku jen s obtížemi bylo možno splnit stanovené dodávky.

541 V červenci dosáhly stavy skotu 98,02% plánu, v srpnu 99,39%, z toho krav 98,98% a 99,3%, méně se dařilo plnit stavy prasat (v červenci 82,7%, v srpnu 88,6%), ale rostly stavy prasnic (červenec 90,8%, srpen 94,7% plánu). SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1487.

542 Tamtéž, k. č. 1489.

Stav a problémy JZD

KV KSČ v duchu usnesení X. sjezdu požadoval upevnit JZD a zakládat po žních JZD nová. Častěji se však v kraji prosazovala tendence, že je třeba především pomáhat stávajícím družstvům, upevňovat je, a zabránit tak dalšímu vystupování členů a rozpadu družstev. Ten se sice zpomalil, ale neustal. V kraji 1200 členů podalo odhlášky a měli se vydělit po skončení žní. Proto se vyvíjelo velké úsilí o odvolání odhlášek. To se podařilo např. v JZD Kunčicích v osmi případech, v JZD Levínská Olešnice rovněž v osmi případech a v řadě dalších JZD. Právě nejasnosti v majetkoprávním vypořádání v družstvech brzdily možnost účinné nápravy a pomoci. Na KNV v Hradci Králové přicházely delegace rolníků především z okresů Hořice, Jičín a Nová Paka s požadavkem, aby mohli opět soukromě hospodařit.⁵⁴³

Pomoc se soustředila na družstva se společnou výrobou, která vykazovala řadu problémů. Např. na Broumovsku z 20 těchto JZD jen 3 (Machov, Velká Ves, Vižňov) počítala s dodržением výše PJ, u 10 JZD s 50–80 % plánované PJ a v 7 JZD (Benešov, Heřmánkovice, Horní Verněřovice, Janovice, Ruprechtice, Teplice nad Metují, Zdoňov) už zálohy na PJ šly na účet ztráty. Hlavními příčinami byla špatná pracovní morálka, špatný poměr ke společnému majetku, velké záhumenky, nedostatek krmiv a špatné výsledky hospodaření. Na Královédvorskú se členská základna ustálila a většina odhlášek byla odvolána.⁵⁴⁴ ONV viděl hlavní úkol v udržení členské základny, což se podařilo jen ve 4 z 26 JZD. Na Vrchlabsku odhlášky trvaly. Žně je sice zastavily, ale družstevníci vyčkávali, jaké budou výsledky po vyúčtování. Na Žamberecku chyběl přesný přehled, úsilí ONV se soustředilo na přesvědčování členů, aby odvolali odhlášky. Všechna JZD, především ta v pohraničí, požadovala pomoc materiální, finanční i kádrovou. Snížila se spotřeba brigádnické pomoci. Teprve deštivé počasí o žních si vynutilo její zvýšení. Ani jediný okres nepovažoval za možné založit nová JZD, většina ani rozšíření členské základny, teprve rok 1955 nebo až 1957 byly spojovány s možností další kolektivizace. Agitační práce ustala na Broumovsku. ONV žádal konkrétní pomoc místo „agitace, masově politické práce“. Za rozhodující článek v současnosti považovaly okresy zastavení dalších odhlášek nebo přesvědčování rolníků, aby odhlášky odvolali, a zlepšení výsledků hospodaření JZD. Na Novobydžovsku a Žamberecku upozorňovali, že část členů národních výborů má negativní vztah ke kolektivizaci.⁵⁴⁵

V září definitivně ubylo 31 JZD 1. typu na Novopacku, v kraji se rozešlo 5 JZD 2. typu, vzájemně se vyrovnal malý úbytek a přírůstek 3. typu.

543 Doležal, Jan – Kmoníček, Josef – Pekárek, Jiří, *Když mizely meze*, Hradec Králové 1987, s. 79.

544 Na Hradecku z 98 odhlášek v roce 1954 11 bylo vzato zpět a nově přistoupilo 39 členů, i když část z nich byla stará a nemocná. Na Jičínsku se vedla v JZD 3. typu přesvědčovací akce, aby členové odvolali odhlášky, ale vystupování pokračovalo, např. v JZD Kovač a Podhradí při přechodu na 3. typ, v JZD Lhota Kacákova z téhož důvodu vystoupila polovina členů. Na Novopacku se dokončoval rozchod všech JZD 2. typu, až na JZD Choteč. Na Novobydžovsku z 90 členů 18 odvolalo odhlášku. Na Rychnovsku 4 JZD přešla na 3. typ a vystupování skoro ustalo. Na Trutnovsku odhlášky pokračovaly (asi 15 až 20 členů), rozpadlo se JZD Debrné.

545 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1475.

Tabulka 49: Stav JZD 3. a 4. typu k 30. 9. 1954 v Hradeckém kraji

Okres	Počet JZD	Přistoupilo závodů	Vystoupilo závodů	Celkem závodů k 30. 9.	Závody mimo JZD	Členové bez půdy	Celkem půdy v JZD v ha	Stále pracující v JZD	Z toho žen	Nepracující členové
Broumov	20	1	23	382	618	5	5280	583	272	40
Dobruška	14	-	15	351	243	122	3230	573	317	61
Dvůr Králové	19	10	30	453	366	22	4075	698	382	29
Hořice	13	-	-	347	423	10	2316	479	276	23
Hradec Králové	45	-	-	1286	1089	188	10 683	1900	1011	170
Jaroměř	17	3	7	269	461	121	2812	451	233	92
Jičín	24	22	25	856	426	53	5019	958	557	61
Náchod	20	3	24	465	541	-	2957	522	258	37
Nová Paka	16	-	100	520	146	31	3240	586	318	34
Nový Bydžov	20	-	3	664	910	37	3848	915	543	50
Rychnov n. K.	13	-	-	268	98	42	2410	293	165	17
Trutnov	26	-	33	431	720	16	4820	612	322	45
Vrchlabí	15	-	-	307	1301	8	4078	514	226	36
Žamberk	17	2	25	440	715	12	4256	592	279	111
Celkem	279	41	285	7039	8057	667	59 024	9676	5161	806*

*z toho trvale neschopných práce 448 členů

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

V průběhu žní se nezměnil počet JZD 3. a 4. typu, i když zde došlo k nepatrným přesunům. Ubylo zemědělských závodů sdružených v těchto JZD asi o 200, půdy ale přibylo asi o 400 ha předáním rezervní a „kulacké“ půdy. Celkem ubylo i členů, méně ale žen. Snížil se počet JZD 2. typu na 66 (ze 76), kde se předpokládalo, že 12 by mohlo přejít na 3. typ, ale dalších 21 se chtělo rozejít. Pokud šlo o změny ve složení členské základny podle velikosti závodů, pak ve srovnání se stavem k 31. březnu 1954 ubylo 210 závodů s výměrou do 0,5 ha, 201 s výměrou 0,5–2 ha, 90 s výměrou 2–5 ha, 167 s výměrou 5–10 ha, 234 s výměrou 10–15 ha, 4 s výměrou 15–20 ha a 25 s výměrou nad 20 ha. Největší úbytek se jevil ve skupině malých rolníků do 5 ha a ve skupině 10–15 ha, kde šlo o hospodářství osídlenců v pohraničí a část středních rolníků ve vnitrozemí.

JZD 3. a 4. typu překročila náklady o 677 900 Kč, nedosáhla plánovaných výnosů a tržby byly menší o 5 902 400 Kčs, protože JZD v horských okresech vydala velké částky za krmiva a steliva. Přitom výdaje za práci STS byly nižší o 40%, ale toto „šetření“ se projevilo ve špatné péči o půdu. Žně vedle počasí narušovalo vydělování vystupujících členů, špatná organizace prací a brigády na dokončení ošetření brambor a cukrovky. V horských JZD si členové ponechávali větší záhumenky a vyšší počet hospodářských zvířat, zčásti se to týkalo i JZD na Jičínsku. Do konce září JZD zahájila plánované stavby z 90%, ale dokončila jen 30% staveb, z toho kravínů jen 18,2%. Začala se zlepšovat stájová mechanizace, jen STS Kukleny instalovala 16 hnojových a 11 krmných drážek, 19 kravínů vybavila napáječkami a 13 dojícími zařízeními.

Zemědělská správa po prověrce hospodaření družstev za pololetí odhadovala, že 20 JZD hospodaří ztrátově, že 16 JZD nedosáhne druhé poloviny PJ a jen v 17 JZD přesáhla PJ 20 Kč.⁵⁴⁶

STS a státní statky

V přípravě na žňové a podzimní práce, které se zajišťovaly současně, byla zdůrazňována rozhodující úloha státních traktorových stanic, které měly své plány skloubit s plány JZD, a to do 15. března 1954. STS v jarních pracích pracovaly s řadou nedostatků, proto stranické a státní orgány sledovaly průběh oprav, přípravu plánů a socialistické soutěže. Nároky na práci STS ještě vzrostly, když deště oddálily zahájení žní.

STS měly posekat 46 000 ha obilnin, z toho asi 6000 ha kombajny. Na konci června byly uzavřeny smlouvy přibližně na 38 000 ha obilovin, tj. asi na 70 %, což narušovalo plán STS a vyžadovalo stále přesouvání strojů. Na kombajnovou sklizeň připadalo 4174 ha, tj. plnění na 69%.⁵⁴⁷ STS dostaly nové samovazy, mlátičky (zde panovala obava, že silné elektromotory zvýší nedostatek elektrické energie), kombajny a sušičky. STS na základě usnesení X. sjezdu přejímaly i zavádění stájové mechanizace, jako první STS Kukleny pro okres Hradec Králové.

STS se s pracemi opožďovaly, např. sklizeň samovazy zdržovala špatná kvalita motouzu, pomalu postupovala podmínka (k 20. srpnu bylo posekáno 24 000 ha, ale podmíněno jen 3820 ha), po kombajnech zůstala neuklizená sláma, málo se sely ozimé směsky. Ve špičkách bylo nasazeno 60–70 % traktorů, ve 2. směně 10–20 % traktorů. Příčinou byl nedostatek traktoristů, protože se nepodařilo získat brigádníky, v polovině července chybělo 63 traktoristů pro první směnu a 283 na druhou směnu. Brigádníci měli v STS pracovat tři měsíce. Pro špatnou údržbu zůstával stále vysoký počet traktorů a strojů mimo provoz, např. v polovině srpna 60 pásových traktorů. Více se uplatnila kombajnová sklizeň, i když se nepodařilo zajistit vždy úklid slámy, odvoz, sušení a čištění zrna. Ministerstvo zemědělství uvolnilo prostředky na mimořádné odměny při zajištění komplexní kombajnové sklizně včetně podmínky. Pro urychlení výkupu se kladl důraz na rychlý výmlat, STS dostaly výkonnější mlátičky, někdy však bez lisu a motoru, k mlácení se využilo i kombajnů. V nočních výmlatech se počítalo s 67 000 tunami obilí.

STS v kraji nesplnily své úkoly v jarních pracích a totéž se ukazovalo i ve žních. Proto na návrh ministerstva zemědělství snížila vláda v červenci pro STS kraje plán výkonů z 360 000 průměrných ha na 342 000 průměrných ha. Příčinou bylo nesplnění dodávek strojů a situace panující v zemědělství jednotlivých okresů.⁵⁴⁸

546 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 30, 31, 1486, 1489, 1499.

547 Do zahájení žní se podařilo uzavřít smlouvy asi na 86 % (nejméně v okrese Žamberk), nejvíce na sekání samovazy (přes 90 % plánu) a kombajny (112 % plánu), u podmínky na 78 %, u výmlatu na 92 % a trhání lnu 87 %.

548 Pro okres Jičín činilo snížení 1371 průměrných ha pro veliký úbytek členů JZD, v okrese Broumov o 2000 průměrných ha pro oslabení JZD a státní statky měly vlastní stroje, na okrese Náchod o 1300 ha, protože zde byla menšinová JZD a nevyhovující terén. Totéž platilo i pro Dobrušku (sní-

STS už při přijímání plánů odmítaly přijmout zvýšené úkoly. Jarní práce (101 393 průměrných ha) byly splněny jen na 80,3% (kultivace na 203%, senoseč na 107%, setí na 103%, ale sázení brambor jen na 64%). Žňové práce (87 746 průměrných ha) byly splněny na 95,2%, úplně splnila asi polovina STS (sklizeň kombajny na 104,5%, sečení vazačem na 69,5%, podmínka na 60,3%, sběr slámy po kombajnech na 55%). Pozdě byly přesunuty kombajny a samovazy do horských okresů. Nejhuře pracovalo středisko STS Rudník na Vrchlabsku, kde z 8 kombajnů byl jen jeden provozuschopný a z ostatních sedmi demontovali pro něj součástky. K 31. srpnu se práce opožďovaly oproti plánu o 23,3%. Asi 17% traktorů bylo ve špičce nevyužito pro nutnost opravy, nebo chyběli traktoristé, nebo se využívaly v dopravě. STS sice uzavřely 179 smluv na výnos, ale ty nebyly prakticky vyhodnoceny. Kromě traktoristů scházelo v STS 28 úsekových agronomů, 18 hospodářů brigád a řada STS neměla úsekové techniky. Značná byla fluktuace pracovníků pro špatné mzdové podmínky a nevyhovující sociální podmínky, hlavně stravování, ubytování a hygienu. Nepodařilo se přes dostatek finančních prostředků zajistit investiční výstavbu, ať už provozních objektů nebo bytů.

STS z celkového rozsahu prací vykonaly pro JZD 66%, pro soukromé rolníky 26% a pro ostatní nájemce 8% prací. Celostátně se STS kraje umístily na posledním místě v republice.⁵⁴⁹

Státní statky celkově splnily žňové práce, v srpnu za pomoci národních směn a dalších brigád. Nesklizeny zůstaly jen menší plochy v pohraničních okresech pro nedostatek pracovních sil, protože sociální podmínky byly stále na velmi nízké úrovni. Pokud šlo o živočišnou výrobu, za devět měsíců se dařilo plnit úkoly u stavů skotu na 99%, z toho krav na 96%, prasat na 114%, ovcí na 111% a drůbeže na 129%. Dodávky mléka dosáhly 103%, hovězího masa 130%, vepřového masa 96%, vajec 140% a byla překročena plánovaná dojivost 6,79 l na 6,90 l. Na nedodržení stavů měly vliv špatná zootechnická práce, odevzdávání více kusů pro nízkou porážkovou váhu, nízké přírůstky pro nedostatek krmiva v zimě, ale i v létě se zkrmovalo někde seno. Statky vysoko překračovaly náklady a počítaly, že plán výroby nebude splněn.⁵⁵⁰

Výkup a socialistické soutěžení

Nedostatky v zásobování vyžadovaly, aby co nejrychleji a bez závad proběhl výkup podle přijatých plánů včetně přípravy skladů. Právě sklady se ukazovaly jako hlavní problém, protože dříve zabrané prostory nebyly vždy uvolněny, část skladů potřebovala údržbu a úpravy a celkově prostory nestačily, např. na Trutnovsku pro 200 vagonů obilí, na Novopacku pro polovinu obilí, a to platilo i pro další okresy, především ty vysoce produkční, např. na Jičínsku chyběly sklady pro 500 vagonů obilí. Zde také

žení o 1200 ha), Dvůr Králové (minus 1757 ha), Hořice (minus 1000 ha), Jaroměř (minus 2570 ha), Vrchlabí (minus 776 ha), kde jako v ostatních vnitrozemských okresech se mimo nízké procento socializace projevil nedostatek kultivačního nářadí, Nová Paka (minus 1514 ha), Trutnov (minus 1000 ha) a Žamberk (minus 3000 ha), protože zde JZD a část rolníků měla své traktory.

549 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 30, 1457, 1480, 1484, 1499, 1502.

550 Tamtéž, k. č. 1487.

upozorňovali, že je nutno přikročit k výstavbě sil, která jedině mohla otázku skladování obilí řešit. KNV počítal s využitím nedokončených společných stájí rozpadlých družstev a požadoval dodání dalších sušiček zrna. Nedostatek skladovacích prostorů zостřil zákaz skladování zrna v sálech, proto se jednalo s armádou o uvolnění jejích prostorů.

Podářilo se vykoupit rané brambory, i když okresy neplnily státní dodávky, ale pokračovaly státní nákup. Hůře probíhal výkup sena, na Trutnovsku odmítali rolníci splnit jeho dodávku a podobná situace byla ve všech horských okresech. Z živočišných výrobků vážlo plnění dodávek mléka a vajec.

Hlavním úkolem bylo urychlit výkup obilí, který neprobíhal podle stanovených termínů a mezi okresy a závody byly značné rozdíly. Do 31. srpna měly výkup ukončit okresy Hořice, Jičín, Hradec Králové, Nový Bydžov a Jaroměř, ale žádný z nich nesplnil, zčásti i pro nepříznivé počasí, i když se projevovala snaha ponechat si obilí doma. V řadě okresů si rolníci stěžovali, že normy jsou příliš vysoké a neodpovídají výrobě, že jednotná norma pro obec nerespektuje rozdíly v bonitě půdy. Ve vnitrozemských okresech se projevovala tendence nahradit obilí masem, mlékem a vejci. JZD plnila lépe než soukromí rolníci, ale pomaleji oproti roku 1953, protože STS neměly dostatek mlátiček, nebo výmlat zdržovaly velké poruchy. Soukromí rolníci si chtěli ponechat co nejvíce obilí pro zvýšení živočišné výroby. Nejslabší výnosy a výkup byly u žita, proto se nahrazovalo pšenicí a ječmenem. JZD také splnila výkup řepky, zatímco soukromí rolníci téměř neplnili. K 1. září splnilo dodávky 43,7% rolníků a 74,29% JZD 3. a 4. typu, celkem bez státních statků se plnilo na 45,45%, nejlépe Jičín z vnitrozemských, Náchod z podhorských a Trutnov z horských okresů. Plnění výkupu se oproti roku 1953 opožďovalo asi o 10%, kraj byl na šestém místě v republice. K 15. říjnu byl výkup obilí splněn na 89,9%, což bylo pod celostátním průměrem. Proto byl vyvíjen tlak na komunisty a členy MNV, aby šli příkladem, protože např. v okrese Dobruška nesplnilo výkup 170 členů MNV. Jako první v kraji splnilo v polovině srpna své dodávky JZD Dolany na 105%, celkově splnila JZD obilí na 126%. Do konce října zbývalo dokončit dodávky jen na Broumovsku, Hradecku, Trutnovsku a Vrchlabsku. Velmi pomalu postupoval výkup na Žamberecku, kde už v srpnu předal ONV dva velké rolníky soudnímu řízení. Mimořádné zasedání rady ONV 19. září se zabývalo jen výkupem, protože okres byl stále na posledním místě v kraji. Žádal se ostřejší postup proti neplničům, kteří prý využívají toho, že v roce 1953 nebylo nesplnění trestáno, i když letošní dodávky byly nižší než v roce 1953. Mimořádná zasedání rady ONV i MNV pak pokračovala a na konci září byli na vesnici vysíláni dělníci ze závodů, aby se výkup obilí dokončil, a řada rolníků byla předána trestnímu stíhání. Plnění u rolníků nad 15 ha bylo velmi pomalé, ačkoliv využívali pracovních sil z řad bezzemků, protože jim za práci platili obilím nebo jinými zemědělskými výrobky.⁵⁵¹

Úvodník *Pochodně* z počátku července požadoval další omezování „kulaků“, hlavně v okresech Hradec Králové, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov, aby sklídili obilí, provedli výmlat a splnili výkup. Velcí rolníci využívali určité smířlivosti ze strany národních výborů, protože předání „kulaka“ k potrestání musel schválit celý MNV. Na Hradecku

551 Tamtéž, k. č. 4, 31, 1475; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1954.

se vyvěšovaly seznamy neplničů a byli zváni na jednání MNV, na Žamberecku bylo několik případů předáno trestnímu stíhání. Rolníci sledovali i vývoj v Německé demokratické republice, kde III. konference zemědělských výrobních družstev dovolovala vstup do družstva i velkým sedlákům, kteří byli loajální vůči Německé demokratické republice a plnili dodávky.

Podporou zemědělství a myšlenky kolektivizace se stala krajská zemědělská výstava ve dnech 5.–12. září 1954 v Hradci Králové, která probíhala současně se spartakiádou. Plán zajištění žní počítal s novým rozvojem socialistického soutěžení od soutěže o Rudý prapor KV KSČ přes tradiční soutěž s krajem Pardubice až po soutěž mezi JZD a uvnitř družstev a soutěžení STS. V STS se více než soutěž dvojic prosadilo soutěžení kombajnérů, kde se po špatných počátečních výkonech projevila iniciativa IV. skupiny pro Dobrušku, Jaroměř a Náchod, v níž soutěžily dvojice kombajnérů a mimo to IV. a III. skupina (Hradec Králové, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk). Tak se dosáhlo většího využití kombajnů při sklizni i výmlatu a lepší údržby. Méně se prosadila soutěž mezi JZD v okresech a skoro vůbec ne uvnitř družstev.

Rozpis plánu výroby na rok 1955 a tříleté plány rozvoje zemědělské výroby

Rok 1955 se měl stát prvním rokem rychlého vzestupu zemědělské výroby, jak to požadovalo usnesení X. sjezdu KSČ. Proto zasedání KV KSČ v červenci 1954 uložilo zpracovat plán výroby a dodávek a ukončit jeho projednání do 30. září 1954.

Ministerstvo zemědělství už v květnu zaslalo metodické pokyny a směrnice k vypracování návrhu plánu rozvoje zemědělské výroby na rok 1955 v kraji. Za hlavní úkoly označilo využití veškeré zemědělské a orné půdy, především v pohraničních okresech, a zvýšení hektarových výnosů použitím většího množství průmyslových hnojiv. Při vzestupu živočišné výroby se počítalo s větší produkcí krmiv a plemenářskou a chovatelskou prací. STS měly dostat další stroje pro rozšíření mechanizace, aby mohly pomáhat nejen družstvům, ale i soukromě hospodařícím rolníkům. Do zemědělství se ukládalo získat nové pracovníky z řad mládeže a odborníky.

Návrh kraje vycházel především z úkolu rozšířit ornou půdu, kde ministerstvo zemědělství požadovalo do roku 1957 růst o 17 605 ha, což znamenalo pro rok 1955 oproti roku 1954 rozšíření o 6605 ha celkem, z toho u JZD a soukromých rolníků 4197 ha. Největší úbytek připadal na horské okrese, z nížinných okresů na Hořice a Náchod. Velkou část této půdy převzaly státní statky, nebo byla zalesněna, zčásti šlo o opuštěnou půdu nebo vojenskou půdu. Přitom okrese Broumov, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov a Žamberk odmítly úkol ve výši 2465 ha, protože neměly pracovní síly a nedalo se využít mechanizace pro zajištění výroby na této půdě, na Trutnovsku a Vrchlabsku šlo o půdu rekreačních chat a nepřístupnost z hlediska komunikací. KNV navrhoval osevní plochy a výrobu na stav stejné jako v roce 1954, tj. 207 103 ha, a rozšíření o 4102 ha vykazoval u krajsky plánovaných závodů (JZD, rolníci) zvláště pro zlepšení krmivové základny.

Živočišná výroba vycházela z požadavků X. sjezdu KSČ. Především šlo o zvýšení výroby vepřového masa o 34%. Stavby skotu se plánovaly nižší o 0,5%, tj. o 1000 kusů

(z 218 000 ks na 217 000 ks), čímž se chtělo dosáhnout zkvalitnění užitkovosti, protože se stav krav zvyšoval o 0,8%, tj. o 1050 kusů (125 050 ks) a jejich podíl z celkového stavu skotu by činil 57,6%. Produkce mléka se pro očekávaný nedostatek krmiv zvyšovala jen z 1839 l na 1841 l. Zvýšení produkce vepřového masa se vyžadovalo růstem stavu prasnic z 16 244 na 19 815 kusů a prasat z 129 373 na 182 270 kusů. Předpokládal se růst stavu ovcí o 2,2% (z 20 100 kusů na 20 500 kusů), ale v horských okresech o chov ovcí neprojevíli zájem. Stavů drůbeže rostly o 6,5%.

Rostlinná výroba sledovala cíl zajistit povinné dodávky ve stejné výši jako v roce 1954, zvýšit státní nákup a zlepšit krmivovou základnu. Zrninám bylo určeno 48,8% (tj. 101 103 ha), technickým plodinám 11,5% (tj. 23 850 ha, nejvíce cukrovka – 15 620 ha), bramborám 12,1% (tj. 25 070 ha), krmným plodinám 25% (tj. 52 174 ha), zbytek připadal na zeleninu a množitelské plochy jetelů a travin. Ve srovnání s rokem 1954 byl index u zrnin 99,9%, technických plodin 97%, brambor 98,9%, zeleniny 97,5%, krmných plodin 103%. Zvýšení rostlinné výroby počítalo s růstem hektarových výnosů u všech plodin lepší agrotechnikou, hnojením, mechanizací a užíváním šlechtěných osiv a sádí. Počítalo se opět s růstem křížového osevu, hnízdové výsadby brambor a s rozšířením osevu kukuřice na 175 ha v nížinných okresech. Přes rozšíření ploch krmiv se nepočítalo s krytím potřeby krmiv, především u jadrných krmiv.⁵⁵²

Dodávkové normy pro rok 1955 byly oproti roku 1954 sníženy u mléka o 11,1%, nejvíce v horských okresech a u soukromých rolníků, u vepřového masa o 3,9%, u ostatního masa o 4,1%, u vajec zůstaly stejné, ale snížily se v horských okresech, normy zrnin byly nižší, asi na úrovni roku 1952 (např. u pšenice o 26,4% a nepředepisována v horských oblastech, u žita o 4%, u ječmene o 11,3%), u brambor nižší o 2%, u cukrovky a lnu stejné. Nejvíce byli zvýhodněni rolníci nad 15 ha a horské okresy, protože procesy ukázaly, že normy byly nesplnitelné, a rolníci nebyli proto trestáni. V porovnání s rokem 1952 se dodávky snižovaly o 2000 vagonů zrnin, což umožňovalo více prodat na státní nákup nebo využít v živočišné výrobě.

Zůstala zachována norma na 1 ha půdy a ta měla ovlivňovat zemědělskou výrobu místo rozpisu plánu výroby. Pro rolníky do 2 ha se plán výroby vůbec nerozepisoval, u všech neosevní plochy zrnin a některých druhů zeleniny (jen šest druhů zimní zeleniny). U masa se dělily závody na 7 skupin, u mléka na 4 skupiny z 1 ha zemědělské půdy, u zrnin na 7 skupin z 1 ha orné půdy. Ministerstvo zemědělství určovalo krajskou střední normu. Normy pro JZD platily, jen když přijala Vzorové stanovy, jinak pro ně platily normy pro soukromé rolníky. Diferenciace měla vycházet z výrobních podmínek, nebrat v úvahu špatné hospodaření na dobré půdě a nejvyšší odchylky mohly dosahovat +/- 40%. Kontraktace zůstávala u technických plodin.

V JZD se společnou živočišnou výrobou se plánovala investiční výstavba a na ně připadala největší část z investic do zemědělské výroby na rok 1955. Celkem se počítalo se stavebními investicemi ve výši 90,159 mil. Kčs, z čehož na státní statky, STS a výzkumné ústavy připadalo 26,345 mil. Kčs, na bytovou výstavbu 4,678 mil. Kčs a pro JZD na svépomocné akce 59,136 mil. Kčs. Agroprojekt, který měl jen 18 zaměstnanců, mohl projekčně připravit pouze 30% požadavků, zemědělský stavební závod

552 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 31, 1514.

Tabulka 50: Plán staveb na ustájení skotu

Druh stavby	Prostor pro ustájení v kusech			Plán staveb prováděných svépomocí na rok 1955				Za rok 1955 celkem	
	K 1. 1. 1955	Plán 31. 12.	rozdíl	akcí	kusů	akcí	kusů	akcí	kusů
kravíny	25 788	29 800	4042	26	1500	49	4600	75	6100
odchovny teletníky	11 691	17 086	3395	16	730	30	1960	46	2690
vepřiny	27 109	35 186	8077	35	3350	58	5410	93	8760
drůbežárny	195 127	220 300	25 173	1	350	95	24 800	96	25 150
silážní jámy	-	-	-	-	-	160	41 700 m ³	160	41 700 m ³

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1516.

Smiřice pokryl kapacitou 10 mil. Kčs, Pozemní stavby převzaly výstavbu za 3 mil. Kčs, takže z 31 mil. Kčs investic byly zajištěny akce ve výši 24 mil. Kčs.⁵⁵³

V roce 1955 se mnohem výrazněji zvyšovaly úkoly STS, a to jak pro JZD, tak i pro malé a střední rolníky. Plán zvyšoval objem kultivačních prací, mechanizaci sklizně okopanin, nakládání mrvy, močůvkování a silážování. Velké úkoly čekaly STS v rekultivaci půdy a melioračních pracích. Ministerstvo zemědělství vydalo kontrolní číslo pro kraj ve výši 410 000 průměrných ha. Po zkušenosti z roku 1954, kdy pro stagnaci JZD a nedodání strojů musel být plán STS snížen z 360 000 průměrných ha na 342 100 průměrných ha, KNV tento úkol odmítl. Zdůvodnil to stagnací JZD, která v kraji obdělávala asi 56 000 ha, což odpovídalo výkonu 263 000 průměrných ha. Při předpokladu, že STS provedou pro JZD 2. až 4. typu 80 % prací, to znamenalo asi 215 000 průměrných ha. Pro soukromý sektor se počítalo s pracemi ve výši 145 000 průměrných ha. Proto KNV navrhl plán výkonů STS v roce 1955 ve výši 360 000 průměrných ha a ještě ho podmiňoval dodáním závěsného nářadí, aut pro odvoz fekálií a strojů pro úpravu cest v okresech Trutnov a Vrchlabí. V jednotlivých pracích rostl úkol především u meziřádkového obdělávání okopanin (z 3500 ha na 13 800 ha, tj. 395%), u sklizně kombajny (z 6000 ha na 9000 ha, tj. 150%), vyorávání brambor (z 1200 ha na 3200 ha, tj. 266,8%) a vyorávání řepy (z 1900 ha na 2750 ha, tj. 114,8%). Ke snížení docházelo u podmítky o 10%, osevu ozimů o 33,5%, u trhání lnu o 6,7% a podzimní orby o 3,7%, především v horských a podhorských okresech, kde asi na 20% půdy, tj. asi 20 000 ha, se pro její velký sklon nedalo využít traktorů. Mechanizace prací činila 35,5% oproti roku 1954, kdy dosáhla 34,2%.

Do konce roku 1955 měly STS vytvořit čtyři pracovní čety pro zavádění mechanizace živočišné výroby a každá STS údržbářskou četou pro tuto mechanizaci. V roce 1955 se počítalo se zahájením stavby 32 bytových jednotek, rozšířením krajské opravny pro úplné zajištění generálních oprav kolových a pásových traktorů, zvýšením počtu středisek ze 124 na 144, především v okresech Hořice, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov, zlepšením agrotechnické služby v těchto střediscích a zřízením rostlinářské služby STS. Stavby pracovníků se měly doplnit z řad průmyslových zaměstnanců a mzdová

politika měla odstranit fluktuaci. Při mechanizaci zemědělských prací se počítalo se zvýšením dodávek strojů i pro JZD a soukromé rolníky.⁵⁵⁴

Okresy v nížinných a podhorských okresech nesouhlasily v plánu na rok 1955 v rostlinné výrobě s většími plochami cukrovky a s plochami řepky, protože její pěstování bylo nevýnosné, horské a podhorské okresy zase s plochami lnu. V živočišné výrobě odmítaly především zvýšení stavu prasat pro nedostatek krmiv, stáří a selat, totéž se týkalo stavů prasnic a ovcí, méně už skotu. Většina okresů přijala úkol rozšíření orné půdy, největší obtíže se ukázaly v okrese Žamberk. KNV pak projednal se Státním úřadem plánovacím své námítky, které byly z větší části přijaty, např. snížení stavů prasat a osevních ploch lnu. V srpnu byl schválen konečný plán zemědělské výroby na rok 1955 v předsednictvu vlády, který přijal velkou část připomínek krajských orgánů; zvýšení se týkalo stavu skotu, prasat, prasnic a výkonů STS (z 360 000 průměrných ha na 365 000 průměrných ha včetně výmlatu).

V prosinci požádala rada KNV ministerstvo zemědělství o úpravu výrobního plánu, protože státní statky v průběhu rozpisu převzaly 3044 ha zemědělské půdy, z toho 2288 ha orné půdy, a na tuto půdu se plánovala výroba dvakrát. ONV si úkoly odepsaly, hlavně Broumov, Hradec Králové a Žamberk.⁵⁵⁵ Šlo o snížení plochy cukrovky o 126 ha, čekanky o 22 ha a lnu o 12 ha. V živočišné výrobě o 1238 kusů skotu, z toho 693 ks krav, 368 ks prasat, 101 prasnic a 124 ovcí.

Rozpis plánu na zemědělské závody měl být ukončen do 30. září, ale tento termín byl dodržen jen v JZD 3. a 4. typu, u soukromých rolníků se opoždoval. K 10. říjnu byl splněn v 594 obcích, tj. v 68,6% obcí. Zatím nepodepsalo 45,6% zemědělců do 2 ha, 29,1% ve skupině 2–15 ha a 32,8% s výměrou přes 15 ha. Obtíže vyplývaly často z odmítání přidělu neobdělané půdy, na Trutnovsku i v JZD, na Broumovsku soukromí rolníci odmítali plnit dodávky z povinného pachtu bez slevy.⁵⁵⁶

Protože usnesení X. sjezdu žádalo posílení zemědělství novými pracovními silami, zpracovávaly okresy potřebu pracovníků pro jednotlivé úseky zemědělské výroby. Pro zajištění plánu v roce 1955 požadoval KNV, aby se rozšířila patronátní činnost závodů, která by vedle přímé pomoci na polích pomáhala při zajištění staveb a k celkovému upevnění JZD. Ministerstvo zemědělství vydalo směrnici, aby JZD získávala ženy z průmyslu, protože v kraji byl rozsáhlý textilní průmysl. Zatím se však nábor stanovený pro rok 1954 neplnil, hlavním důvodem byl zatím jen malý vzestup životní úrovně členů JZD a nízká mechanizace zemědělských prací. To také bránilo získání zemědělských odborníků pro JZD. Nepodařilo se splnit nábor do zemědělských škol a kurzů pro JZD a STS, např. na úkol 248 žáků mistrovských zemědělských škol jen 99 žáků, do kurzů pro JZD místo 84 jen 32, pro STS asi 50%. K pětiletému dálkovému

554 Např. pro JZD se plánovala dodávka 80 traktorů, pro rolníky žádný, pro JZD 164 pluhů, pro rolníky 356 pluhů menších typů, pro JZD 30 secích strojů, pro rolníky 85, pro JZD 41 mlátiček, pro rolníky 57, pro JZD 140 obrabečů sena, pro rolníky 520, pohrabovačů 130 a 600, vozů na pneumatikách 177 a 100 a velké množství elektromotorů. Tamtéž, k. č. 1499, 1514.

555 Hradec Králové předal státním statkům 1126 ha zemědělské půdy, z toho 1005 ha orné půdy, Žamberk 935 ha zemědělské půdy, z toho 490 ha orné půdy, Broumov 351 ha zemědělské půdy, z toho 213 ha orné půdy.

556 Tamtéž, k. č. 4, 1514, 1515.

studiu na zemědělské technické škole v Kuklenách se přihlásilo 120 posluchačů. Přitom k 1. lednu 1954 skladba pracovníků v JZD 3. a 4. typu nebyla z věkového složení dobrá.⁵⁵⁷

Kraj měl pro dosídlení pohraničí uvolnit 190 osob, 90 pro státní statky a 100 pro JZD a soukromý sektor do kraje Plzeň. Do září se získalo 71 osob pro státní statky a 32 pro JZD a soukromý sektor, ale tito lidé chyběli v pohraničí kraje. Protože okresy na dosídlení se každý rok měnily, např. v roce 1954 jich bylo 28, v roce 1955 37, žádal KNV předsednictvo vlády, aby okresy Vrchlabí, Trutnov, Broumov a části Žamberecka byly zařazeny do plánu hospodářského posílení pohraničních okresů.⁵⁵⁸

V srpnu byly zahájeny práce na tříletých plánech rozvoje zemědělské výroby, ale ukazovalo se, že jsou málo konkrétní, že pracovníci v okresech mají ohromné množství práce se zajišťováním úkolů a že většina nepočítala s novým rozvojem družstev. V listopadu zaslalo ministerstvo zemědělství kontrolní čísla do roku 1957, která zdůrazňovala rozšíření zemědělské a orné půdy o 5000 ha, osevních ploch olejnin, snižovala sice plochy cukrovky a lnu, ale proti skutečnosti roku 1954 šlo o růst stavů krav, výroby hovězího a vepřového masa a mléka. V práci STS se jednalo o rozšíření mechanizace rostlinné a živočišné výroby, STS měly zahájit investiční výstavbu, zavádět nové metody (stále se pro horské okresy doporučovala hnízdová výsadba brambor), ošetřit louky a pastviny v horských okresech, v nížinných okresech mechanizovat ošetření a sklizeň cukrovky, zavádět setí kukuřice, řešit kompostování a močůvkování. Ještě v roce 1954 se zpracovaly podklady pro stavby STS Rychnov nad Kněžnou, Žamberk a Hořice, aby se dokončily v roce 1956, a v roce 1955 podklady pro STS Broumov, Jičín, Nová Paka a Trutnov a hned se měla zahájit výstavba.⁵⁵⁹

V srpnu KNV započal s propagací družstevních škol práce pro zimní období 1954/1955. Jádrem obsahu školení se stalo jednání a usnesení X. sjezdu KSČ a rozvoj zemědělské výroby v období tří let.

Podzimní práce

Příprava podzimních prací probíhala současně se zajištěním žní. V jejich průběhu zemědělská komise KNV prováděla rozbor práce JZD Ruprechtice na Broumovsku, JZD Javorník na Vrchlabsku a JZD Jeníkovice na Hradecku, STS v Prostředním Lánově a STS Červený Kostelec.

Opožděný a špatný průběh žňových prací se odrazil ve zpomalení podzimních prací, i když částečný vliv mělo nepříznivé počasí. Po žních kombajny zůstala na polích sláma asi na 300 ha, ještě ze sněhu se uklízela ve všech čtyřech horských okresech v listopadu a prosinci, zčásti zde zůstaly nesklizené plochy obilí. V nížinných okresech se opožďovala sklizeň cukrovky, k 5. říjnu zbývalo na Hradecku 2561

557 Do 19 let 2,5%, mezi 20–39 roky 26,2%, mezi 40–49 roky 31,4%, mezi 50–59 roky 27,7%, nad 60 let 12,2%, průměrný věk činil 46,1 roku.

558 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 31, 1514; srov. 10 let JZD.

559 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1499, 1504.

ha, na Novobydžovsku 3357 ha, na Jičínsku 3245 ha a Jaroměřsku 2699 ha. Ještě horší byla situace u sklizně brambor a lnu v horských okresech, ačkoliv za kvalitní len byly stanoveny mimořádné odměny. Proto v říjnu byla vyhlášena národní směna na sklizeň cukrovky a brambor a ministerstvo zemědělství, Ústřední rada odborů a Svaz mládeže vydaly výzvu k pomoci při podzimních pracích. Od října do začátku prosince pracovalo v kraji na sklizni 116 676 brigádníků a 29 aut, např. 12. října pracovalo na polích broumovského okresu 1193 brigádníků. STS nebyly schopny nasadit všechny traktory, stroje trpěly velkými poruchami, nepodařilo se obsadit druhé směny, špatně pracovaly nakladače, rozmetadla a vyorávače brambor. K 22. listopadu nebyla svezena ze 191 ha cukrovka, na 27 ha nebyla ani vyorána, len zůstal na 90 ha polí. Z 200 ha se cukrovka svážela za mrazů, ze 40 ha se dobývala zamrzlá, ještě horší byla situace u sklizně brambor, kde část byla ponechána v zemi, např. na Žamberecku 38 ha, kromě 55 ha slámy.

Stejně se opožďovalo setí řepky, žita, pšenice a ozimých směsek, kde lhůta 30. září nebyla nikde dodržena. K 5. říjnu zbývalo zasít 9560 ha žita a 19 584 ha pšenice, k 10. říjnu se osev žita plnil na 69,4% a pšenice na 40,2%, k 15. listopadu zůstalo nedoseto 729 ha žita a 2485 ha pšenice. Celkově byl osev obilí splněn na 89,9% (státní statky 94,8%, JZD 95,5%, rolníci 89,6%), nedoseto bylo 5571 ha, tj. 10% celkového úkolu. Také hluboká orba se opožďovala, především v horských okresech, k 15. listopadu byla plněna na 58,9%, JZD plnila na 57,4%, soukromí rolníci na 59,4%, nejhorší situace byla v okrese Dvůr Králové. Hluboká orba zůstala neprovedena na 3525 ha.

STS se podílely na vyorávání brambor 40%, na setí ozimů 40,5% a na orbě 80%, celkový úkol splnily na 86,2%. Soukromí rolníci zvládli podzimní práce rychleji než JZD, kde zvláště na sklizni cukrovky a brambor se podílely tisíce brigádníků, především žáků škol (odpracovali 35 400 dnů). Přesto proběhly podzimní práce lépe než žně.⁵⁶⁰

Situaci zkreslovala nepravdivá hlášení, např. kontrola zjistila, že okres Nový Bydžov hlásil osev ozimých směsek na 300%, ale skutečnost byla 100%, Hradec Králové vykázal osev pšenice vyšší o 383 ha, Jičín o 479 ha.

Rozhodujícím činitelem pro vzestup rostlinné výroby bylo rozšíření orné půdy. Zkušenosti ukazovaly, že značný úbytek orné půdy se jen těžko v okresech likvidoval, že velmi často chyběl přehled o stavu půdní základny. Podle rozhodnutí vlády se do 15. listopadu 1954 zjišťoval stav kultur jednotlivých plodin a do 15. března 1955 měla být dána do pořádku evidence půdy podle jednotlivých sektorů. Zatím se ukazovalo, že tomuto úkolu nevěnovaly jednotlivé zemědělské odbory v okresech dostatečnou pozornost. JZD se bránila přejímání rezervní půdy, např. JZD Kocléřov na Královédvorskou odmítlo převzít 31 ha této půdy, protože na ní nebyla živočišná výroba, ale požadovala se 100% dodávka. Do 30. října měla proběhnout v kraji klasifikace luk a pastvin přímo v terénu, aby se zvýšila produkce krmiv, ale okresy ji prováděly formálně nebo vůbec ne (Dvůr Králové, Rychnov nad Kněžnou).

Plán rozšíření orné půdy se k 15. listopadu plnil na 7,5% (asi 460 ha), protože se opožďovala hluboká orba. V průběhu žní se projevila snaha předávat tuto půdu národním výborům. Přidělování do nuceného pachtu podle zákona 55/47 neřešilo její

560 Tamtéž, k. č. 4, 31, 32; Pochodeň, č. 81, 8. 10. 1954; č. 83, 15. 10. 1954.

skutečné využití a péči o ni. Ani sleva dodávek situaci nezlepšila, protože šlo o půdu zanedbanou a zaplevelenou a nebylo jasno o úlevách na tři roky, ale např. na Vrchlabsku se podařilo do povinného pachtu předat 712 ha, na Žamberecku půda sice byla přidělena, ale rolníci ji neobdělali. Jen dobrá JZD byla ochotna tuto půdu převzít. V okrese Dvůr Králové převzaly část půdy státní statky, naopak JZD se této půdy zbavovala, na Novopacku zhoršil možnosti obdělání rozpad JZD 2. typu a části 3. typu, soukromí rolníci ji nechtěli, a jak uplynula doba slevy, vraceli ji národním výborům. V úrodných okresech se rolníci bránili pro nedostatek pracovních sil. Na Vrchlabsku převzalo část půdy za slevu dodávek několik dobrých družstev, ne však soukromí rolníci. Trval zde útek ze zemědělství, protože se rozvíjel průmysl a rudné doly, které potřebovaly pracovní síly, a zemědělství upadalo. Na Žamberecku se nepodařilo umístit ani hektar rezervní půdy.

V živočišné výrobě se do října zvýšily stavy skotu a prasat, ale do plánu chybělo 1188 kusů prasnic. Nedostatek krmiv ohrožoval přezimování zvířat, i když se zlepšila situace v objemných krmivech, ale snížila se v okopaninách a zrninách.⁵⁶¹ Nejhorší situace byla v okresech Broumov a Trutnov, a to hlavně u krmiv pro prasata. Protože se neosel dostatek silážních plodin, byl plán siláže splněn jen na 5,47%. Poměrně vysoký byl úhyn selat (na Trutnovsku 16 ze 100) a telat (na Vrchlabsku 10 ze 100), v prosinci uhynulo 454 ks skotu a 1391 ks prasat. Zlepšila se plemenářská práce, především v počtu krav zapsaných do plemenných knih, ale neplnil se počet plemenných prasnic. Brzdou živočišné výroby bylo neplnění investiční výstavby, která se ve žních a podzimních pracích zpomalila. Přes snahu o dokončení co největšího počtu staveb se ukazovalo, že investiční částky nebudou vyčerpány ani v JZD, STS a státních statcích.⁵⁶²

Situace v JZD se stabilizovala jen pomalu. Počet odhlášek dosáhl 7630, vlivem agitace do září je odvolalo 63 členů a 23 nových členů vstoupilo do JZD, ale 808 hospodářství bylo vyděleno. Po skončení žní bylo podáno 60 odhlášek a začalo vydělování členů, kteří poslali odhlášku v jarních měsících. JZD v horských oblastech se v podzimních pracích opozdila za soukromými rolníky pro slabou organizaci práce, vysoké výměry půdy na jednoho člena, problémy s odhláškami a málo kvalitní práci STS a bez pomoci brigád by práce nezvládla. V kraji se nepodařilo založit žádná nová JZD ani rozšířit členskou základnu. V říjnu ubylo 12 JZD 1. typu, která byla jen formální, v 2. typu 3 JZD přešla na 3. typ, ale 2 JZD přešla na 1. typ, ve 3. typu 3 přibyla z 2. typu a 1 se rozešlo. Tento neustálý pohyb uvnitř typů pokračoval s tendencí růstu JZD se společnou živočišnou výrobou. Z nich některá družstva zvýšila PJ, např. JZD Hroška na Dobrušsku na 33 Kčs, jinak zde průměr PJ činil 18 Kčs a naturálie. Jako nejlepší JZD v podzimních pracích bylo vyhodnoceno JZD Trnov z okresu Dobruška. V těch družstvech, která překonala největší potíže po vystupování členů, se objevovaly názory, že nevezmou tyto členy zpět a že se bez nich obejdou. Na tyto nálady upozorňoval v listopadu František Krajčír na projevu před volbami do Národního shromáždění v Nové Pace.⁵⁶³

561 Krmné okopaniny byly zajištěny na 41,4% potřeby, jadrná krmiva na 29,8%, ostatní zrniny na 49,4%, seno na 61,4% a sláma na 74,8%.

562 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1487.

563 Tamtéž, k. č. 4, 1486; Pochodeň, č. 90, 12. 11. 1954; č. 104, 28. 12. 1954.

STS plnily své úkoly v podzimních pracích se značnými obtížemi, plán splnily jen STS Jičín a Žamberk. I když Agrostroj Jičín začal vyrábět řepné kombajny SKEM 3, nepodařilo se jich plně využít, stejně jako vyorávačů brambor, a to pro velkou poruchovost a počasí. V orbě se plán neplnil přes dostatek traktorů a pluhů, na Trutnovsku STS Poříčí nasazovala velký počet traktorů na dopravu místo na orbu. K 15. prosinci z plánu 88 000 ha bylo zoráno 70 058 ha.⁵⁶⁴ Z celkového plánu v podzimních pracích 153 961 ha bylo vykonáno 132 756 ha, tj. 86,2%. Pro JZD vykonaly STS 59% prací, pro soukromé rolníky 26% a pro ostatní 16%. Hlavní příčinou nízkého plnění vyorávání brambor byl nedostatek vhodného nářadí. Ve stanicích se nepodařilo organizovat práci ve dvou směnách a také socialistická soutěž byla formální, např. za období žňových prací nebyla vůbec vyhodnocena. Vyúčtování výnosových smluv ukázalo různé výsledky v jednotlivých okresech.⁵⁶⁵ Dobré výkony byly u lnu, celkem se dodržely u obilí, ale nikde se nedosáhly u brambor pro nedodržení agrotechnických lhůt, špatné meziřádkové kultivace a také déšť znemožnil využít vyorávačů.⁵⁶⁶

Státní statky zvládaly podzimní práce u cukrovky a brambor za velké pomoci brigád, ale nepodařilo se dosáhnout plánovaných výnosů. V živočišné výrobě se nepovedlo splnit plánované stavy prasat pro neplnění dodávek selat a vysoký úhyn. Na podzim začaly klestat dodávky mléka. Přestože na státních statcích se nejvíce uplatnily metody křížového a úzkořádkového setí, ani zdaleka se neplnily podle plánu. Socialistická soutěž byla spíše administrativní záležitostí, kvalifikace velké části pracovníků byla velmi nízká, a to i u vedoucích pracovníků, což dokazoval proces s ředitelem a dalšími vedoucími pracovníky státního statku Broumov. Mezi nejlepší statky kraje patřil státní statek Smiřice.⁵⁶⁷

Výkup obilí postupoval i přes průměrnou úrodu pomalu, rolníci si nechávali obilí pro krmení (vzrostly stavy drůbeže), což bylo celostátním jevem, jak konstatovalo zasedání ÚV KSČ 6. a 7. října. Žádalo tvrdý postup vůči „kulakům“ a odmítlo názor, že dělnicko-rolnický svazek vyžaduje shovívavost, protože tolerance při neplnění dodávkových povinností má za následek kolísání středního rolníka. Nejslabším článkem byl výkup brambor, který v polovině listopadu dosáhl jen 71,7% plánu, splnily pouze okresy Nový Bydžov, Hořice a Hradec Králové. Nejhorší stav byl v okrese Broumov (26,9%), Žamberk (50,2%), Vrchlabí (51,1%) a Trutnov (55,3%), tj. v nejproduktivnějších okresech. Zčásti byly příčinou nízké výnosy pro špatné ošetření, nedostatek hnoje, nedodržování agrotechnických lhůt a snaha rolníků využít brambor ke krmení. K neplnění přispíval tzv. evidenční výkup v Jednotách, které si vybraly rozdíl mezi výkupní a nákupní cenou, a pak se brambory prodaly na státní nákup. Ukazovalo se, že kraj výkup brambor neplní, ačkoliv kraj Pardubice splnil. Na Žamberecku se konalo na konci října mimořádné zasedání rady ONV, protože se zdálo, že úkol 16 q/ha je snadno splnitelný. Výkup se však nepodařilo splnit, ačkoliv v zemi zůstalo 35 ha brambor.

564 Tj. 80%, u vyorávání brambor z 1900 ha jen 752 ha, tj. 40%, u vyorávání řepy z 2000 ha jen 1489 ha, tj. 74%, u setí z 21 500 ha jen 8790 ha, tj. 40,5%.

565 Např. na Jičínsku doplácela JZD 6149 Kčs a STS 2926 Kčs, na Broumovsku STS 27 619 Kčs a JZD 6619 Kčs a 4675 kg obilí, STS Kukleny (okres Hradec Králové) 52 733 Kčs a JZD 11 853 Kčs a 9524 kg obilí a 2200 kg brambor, STS Nová Paka 11 060 Kčs a JZD 3655 Kčs a 1942 kg obilí.

566 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484, 1500.

567 Tamtéž, k. č. 1497, 1498, 1514.

Pomalou se plnil i výkup živočišných produktů, masa a mléka, což se opět týkalo celého státu. Byl splněn výkup skotu na 102,1%, nejvýše v okrese Trutnov, kde nabídka nemohla být převzata, telat na 110,3%, prasat z JZD a od soukromých rolníků na 75,5%, se státními statky na 82,6%. Dodávku prasat nesplnil ani jeden okres, často byla dodávána prasata nedokrmená pod 90 kg váhy, zvláště v horských okresech, pro nedostatek brambor. U mléka dosáhlo plnění u JZD a soukromých rolníků 85%, se státními statky na 86,2%, nejhůře plnil okres Broumov (oproti roku 1953 o 13% méně), Náchod (o 6,8% méně) a Trutnov (o 5,4% méně), celokrajsky poklesla dodávka oproti roku 1953 o 1,9%. Na 100,8% splnila JZD a rolníci dodávku vajec, se státními statky na 101%. V kraji v prosinci přebývalo 2000 selat, o něž nebyl zájem.

Některé okresy, např. Broumov, žádaly o odpis nedodávek za rok 1953, např. Žamberk navrhl odpis 49 994 kg žita a 55 700 kg ostatních zrnin za rok 1954.⁵⁶⁸

Podzimní práce znovu ukázaly na nedostatek pracovních sil v zemědělství, který nemohly nahradit brigády, nehledě na to, že za ně za rok 1954 zaplatily JZD a státní statky 3,5 mil. Kčs a ne vždy byly plně využity. Určité východisko se vidělo v obnovení patronátní činnosti, a to zakotvené dlouhodobě v tříletých plánech rozvoje zemědělské výroby v družstvech. Na podzim začalo získávání pracovních sil do JZD, např. JZD Žaclěř na Trutnovsku nabízelo každé nové rodině krávu, prase, deset slepic a naturálie jako u ostatních členů. Přesvědčovací akce v průmyslu narážela na finanční problémy a sociální výhody (přídavky na děti, placenou dovolenou apod.), chyběly byty a závody se bránily odchodu svých pracovníků. Okresy žádaly pomoc státu a zařazení horských okresů nebo jejich částí do pomoci pohraničí.

Nedostatky v rostlinné a živočišné výrobě a především neplnění výkupu ze strany soukromých rolníků zostřovaly opět postup proti „kulakům“, zvláště při neplnění dodávek. Zasedání ÚV KSČ v říjnu zdůrazňovalo tvrdý postup proti nim jako nutný předpoklad neutralizace středního rolníka. O nespokojenosti na vesnici svědčilo, že za říjen až prosinec bylo na KNV podáno 240 stížností ze zemědělství, z toho jedna třetina od soukromých rolníků. Hlavním předmětem stížností byl příděl půdy do nuceného pachtu, nesprávnosti při vyrovnávání družstev s vystoupivšími členy a vysoké dodávkové úkoly. Na ministerstvo zemědělství si v republice v průběhu tří měsíců 1954 stěžovalo na perzekuci přes 23 000 rolníků.

Na 28. listopad byly vypsané volby do Národního shromáždění. Příprava voleb na vesnicích neprobíhala uspokojivě. Konalo se zde málo předvolebních schůzí, protože končily podzimní práce. Diskuze se zaměřila na rezervní půdu, průběh podzimních prací a výkup. V kraji se voleb zúčastnilo 390 862 voličů z 396 384 zapsaných, tj. 98,61% (celostátně 99,18%), pro kandidáty NF odevzdalo hlasy 370 535 voličů, tj. 95,38% (celostátně 97,89%), proti navrženým kandidátům NF hlasovalo 17 952 voličů, tj. 4,62%. Platných hlasovacích lístků bylo 388 487, tj. 99,39%, neplatných 2375, tj. 0,61%. I tyto výsledky odrážely hladinu veřejného mínění především na vesnici.⁵⁶⁹

568 Tamtéž, k. č. 32, 4; SOka Žamberk, fond: Rada ONV 1954; Od X. do XI. sjezdu KSČ, Praha 1958, s. 9, 42–43.

569 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4; Pochodeň, č. 97, 3. 12. 1954.

Výsledky zemědělské výroby a kolektivizace 1954

Rok 1954 se měl stát počátkem realizace usnesení X. sjezdu KSČ, který kladl důraz na zvýšení zemědělské výroby, především živočišné. Ale výrobní úkoly v rostlinné i živočišné výrobě se v tomto roce nepodařilo splnit. Přes veškerou snahu se udržovala vysoká výměra nezajištěné půdy, která dosahovala více než 6000 ha, její předání do nuceného pachtu rolníkům zvyšovalo jejich úpadkové hospodaření, také STS a státní statky jí využily pouze pro rostlinnou výrobu. Nepodařilo se dodržet agrotechnické lhůty ani plochy u brambor a cukrovky (u brambor nižší o 783 ha, u cukrovky o 756 ha), nedostatečně byly provedeny kultivační práce a na polích zůstalo po sklizni spousta slámy, brambor a cukrovky a nezoráno 3067 ha. Do kraje se musely brambory dovézt z krajů Jihlava a Brno.

V živočišné výrobě se dosáhlo u stavů skotu 99 % plánu (v českých krajích 99,4%), což zařadilo kraj na 14. místo z 19 krajů. Z toho se stavy krav plnily na 96,9 % (české kraje 97,7%), což bylo 11. místo v republice, prasata u JZD a rolníků na 92,7 % (české kraje 101,5%), což znamenalo celostátně 17. místo. Stoupl stav koní na 115,9 % (české kraje 104,5%) – to bylo 1. místo ve státě, rovněž stouply stavy slepic na 115 % (české kraje 113,1%). Tento vzestup koní a drůbeže vyplýval z posílení soukromých hospodářství po oslabení družstev. Nesplněny zůstaly stavy ovcí (jen 87,3 %, 12. místo). Zatímco celokrajsky bylo zatížení na 1 ha zemědělské půdy u skotu na 80,3 kusu, z toho krav 43,3 kusu, pak v JZD jen 63,3 kusu a 29,4 kusu. V pohraničí byly ukazatele nižší, např. na Žamberecku se plnily stavy skotu na 98 %, z toho krav na 98,8 %, prasat na 77 %, a to ještě proto, že soukromí rolníci dosáhli plnění přes 100 %.

Jednou z hlavních příčin bylo neplnění investiční výstavby především pro živočišnou výrobu, i když prostředky byly značně navýšeny. Na konci roku 1954 bylo v kraji v JZD se společnou živočišnou výrobou 1170 stájí pro skot a v nich bylo ustájeno 35 292 ks, což znamenalo pokles oproti 31. březnu (1383 stájí s 36 745 kusy), ale počet adaptací a novostaveb stoupl na 643 pro 29 902 ks a skutečně bylo ustájeno 27 138 kusů (růst o 38 stájí a 1579 ustájených kusů). Snížil se počet provizorních stájí z 512 na 441 s 7017 kusy. Poklesl počet ustájených krav z 19 347 na 17 717 kusů, ačkoliv počet adaptací a novostaveb kravínů vzrostl z 318 na 379, ale jen nepatrně se zvýšil počet krav v nich skutečně ustájených (z 16 293 na 16 335), i když míst bylo pro 21 110 kusů. Poklesl počet provizorních ustájení ze 169 na 102 kravínů. Počet ustájených telat vzrostl ze 4776 na 6127 telat. Vzrostl počet vepřínů z 641 na 726 i počty ustájených prasat (z 28 040 na 29 884 ks), z toho bylo adaptací a novostaveb 445, ve výkrmnách bylo 17 900 vepřů. Značně vzrostly stavy drůbežáren, ze 458 na 529 pro 116 209 kusů. Dojící zařízení bylo v 361 stájích, napáječky v 981 stájích a vodovod v 1146 stájích. V družstvech byla velká rozestavěnost, např. v okrese Hradec Králové 303 staveb, z nichž 227 bylo dokončeno, z toho 39 drůbežáren.

Investice pro zemědělství dosáhly v kraji asi 85 mil. Kčs,⁵⁷⁰ ale nebyly nikde splněny. Vinu mělo pozdní předání záměrů ministerstvem zemědělství, což zavinilo zdržení projektové a rozpočtové dokumentace. Investice v zemědělství byly splněny na 74 %

570 STS 12,5 %, státní statky 12,4 %, JZD 69,3 %.

(státní statky na 94%, STS na 54%, JZD v dokončených akcích na 58,3%, v rozestavěných na 44,8%). Z 85 novostaveb kravínů bylo ukončeno 53, ze 116 odchoven mladého dobytka 31 a stejná situace byla u dalších staveb.⁵⁷¹

Vzhledem k členské základně JZD nebylo v průběhu roku založeno ani jedno JZD, ani se nezvýšila členská základna, ale naopak docházelo k rozchodu družstev a poklesu členské základny, i když zde byl neustálý pohyb. Pokračoval růst JZD 3. a 4. typu, přestože i zde došlo k rozchodu některých družstev, nejenom přechodu z nižších typů na 3. typ. Přes určitou nepřesnost se statistiky shodovaly s menšími odchylkami u stavu JZD 3. a 4. typu, u nižších typů šlo o nepřesné údaje, protože např. v JZD 1. typu hospodařili rolníci zcela individuálně.

Tabulka 51: Stav JZD 3. a 4. typu k 31. 12. 1954

Okres	Počet JZD	Přistoupilo závodů	Vystoupilo závodů	Celkem závodů k 31. 12.	Závody mimo JZD	Členové bez půdy	Celkem půdy v JZD	Členové stále pracující v JZD	Z toho žen	Nepracující členové
Broumov	20	-	11	370	587	6	5365	579	277	29
Dobruška	14	9	10	350	642	125	3130	581	308	42
Dvůr Králové	19	-	-	453	1366	22	4074	698	382	29
Hořice	13	-	-	347	423	14	2318	414	227	18
Hradec Králové	47	4	8	1322	549	226	10 681	1928	1046	191
Jaroměř	17	2	5	266	464	123	2551	459	241	92
Jičín	24	4	31	806	440	-	4683	929	520	82
Náchod	20	-	43	443	563	-	2955	504	254	34
Nová Paka	16	-	-	520	149	31	3240	586	318	34
Nový Bydžov	21	4	36	676	1103	42	3949	906	523	62
Rychnov n. K.	13	-	9	282	198	57	2410	324	202	24
Trutnov	24	-	20	361	287	22	4528	512	293	40
Vrchlabí	15	-	34	273	1315	15	3366	423	190	24
Žamberk	17	1	-	441	712	12	4323	549	249	114
Celkem	280	24	207	6910	8798	695	57 573	9392	5030	815*

*z toho 377 trvale práce neschopných

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

V některých výkazech se udával počet JZD číslem 238, ale současně se číslem 280 vykazala JZD 3. a 4. typu, která hospodařila podle celoročního výrobního plánu, z toho 256 celoročně, 24 po část roku. Zemědělská půda se vykazovala nižší o 2000 ha a počet členů (ale s rodinnými příslušníky) asi o 1200 více. V průběhu roku 1954 vystoupilo přibližně 1170 členů, přistoupilo 107, takže se členská základna snížila o 1181 členů. Rozešlo se 12 JZD a z 2. na 3. typ přešlo 32 JZD. Za celkovými čísly se skrývají tzv. JZD daná do kľidu nebo ta, která prakticky společně nehospodařila, proto nebyly nižší typy sledovány.

Jak JZD hospodařila? V rostlinné výrobě téměř dodržela plánované osevní plochy až na oves v okresech Jičín a Žamberk, kde tyto plochy využili pro obilí a píce, a plochy brambor na Broumovsku a Žamberecku, takže plocha brambor se celokrajsky plnila na 96,1%. Nedodrženy byly výnosy brambor, nejnižší byly v okresech Broumov, Trutnov, Vrchlabí a Náchod, nepříznivá zima snížila výnosy ozimů, obilovin a olejnin. Všechny okresy překročily výnosy píce, jarního obilí a cukrovky. V rostlinné výrobě málo pomáhaly družstvům STS, výnosy snižovalo nedodržení agrotechnických lhůt, malá odborná pomoc zemědělských orgánů a nízká hmotná zainteresovanost na zvyšování výnosů. Málo se podařilo prosazovat některé metody, negativně se to projeвило u prosenického hnutí u cukrovky. Dobrá úroda píce, krmného obilí a cukrovky zlepšila v JZD krmnou základnu, ne však v horských oblastech. Plánovaných výnosů se v rostlinné výrobě nedosáhlo, hlavní nedostatky zůstávaly v horských okresech. Nepodařilo se vyřešit neobdělávanou půdu, na Trutnovsku JZD odmítla nečlenskou půdu obdělávat a předávala ji MNV. Zde chyběly nejvíce pracovní síly a pomoc STS nestačila. Hodnotu PJ snižovaly vysoké náklady na brigády, např. JZD Celné na Žamberecku mělo v roce 1954 hrubou tržbu na 1 ha 715 Kčs a vydání 1585 Kčs, náklady na brigády dosáhly 22 000 Kčs, na STS 57 000 Kčs, celkově hospodařilo JZD na 203 ha zemědělské půdy a na jednoho člena připadalo 22 ha zemědělské půdy.

JZD 3. a 4. typu plnila stav skotu k 31. prosinci na 92,3%, krav na 88,4%, nejhorší stav byl v horských okresech, které se na konci roku zbavovaly slabších kusů, zatímco v nížinných okresech se stavy blížily plánu. JZD v horských okresech se pak bránila nákupu telat na jaře, aby snížila své výdaje. Stavy prasat byly vysoko překročeny, plán prasníc přesáhl 110% a JZD byla téměř soběstačná v selatech. Na produkci vepřového masa působily výhodné nákupní ceny, v horských JZD to vedlo k zanedbávání chovu hovězího dobytka, což se odrazilo v nedostatku hnoje a vysokých požadavcích na příděl jaderných krmiv ze státních fondů. V nížinných JZD byl nadbytek koní, plemenitbě koní se věnovalo JZD Šárovcova Lhota a připravoval se ve Vlčicích a dalších JZD i odchov hříbat. Nejslabší plnění bylo u ovcí, a to na 61,3%, protože chyběli zkušenosti a odborníci. Pomalu se vyrovnávala hustota hospodářských zvířat na 100 ha zemědělské půdy, nejlépe si vedly okresy Dobruška a Hořice, nejhůře JZD na Broumovsku a Rychnovsku, průměrný stav skotu byl 63 ks. Zlepšila se doживost z 1324 l v roce 1953 na 1561 l v roce 1954, což bylo nejlepší v ČSR na dojnici i na 1 ha zemědělské půdy. I zde zůstaly velké rozdíly, např. Broumov 1336 l a Dobruška 1880 l na dojnici. Zůstávala řada zaostávajících JZD v pohraničí, která chovala brakový dobytek a stále trpěla nedostatkem krmiv. V živočišné výrobě se zlepšilo odměňování, ve 156 JZD podle užítkovosti a v 120 JZD byly zavedeny doplňkové odměny u mléka a selat. Málo se prosazovaly nové metody (Malininové, Šurikova,⁵⁷² vzdušný odchov), družstevníci se odvolávali i na slova sovětského delegáta, že rozhodující jsou krmiva. V kraji se rozšířila plemenářská práce, 15 JZD pro chov skotu, 16 pro chov prasat a na aukčních trzích začal převládat družstevní sektor. Na prodeji chovných prasat se JZD podílela 60%, státní statky 8% a soukromí rolníci 32%, u býků a jalovic JZD 45%, státní statky 19,7%, výzkumné ústavy a školy 14,5% a soukromí rolníci 20,8%.

JZD plánovala důchod ve výši 146,130 mil. Kčs, který byl překročen o 2,119 mil. Kčs (tj. 148,249 mil. Kčs), a náklady ve výši 61,932 mil. Kč, jež však byly vyšší o 4,375 mil. Kčs (tj. 66,307 mil. Kčs). To svědčilo o reálnějším plánování, překročení nevyplývalo z vyšší výroby, ale z náhrad od pojišťovny, vyrovnání s STS apod. Náklady vzrostly z vyšších nákupů osiva, sádí a krmiv, převážně v horských okresech, v nížinných se to vyrovnalo vyšší výrobou. Základní prostředky v JZD vzrostly ze 119 mil. korun na 164 mil. Kčs, hlavně novými stavbami (o 43 mil. Kč), stroji, nářadím a základním stádem. Vzrostl nedělitelný fond o 22,8 mil. Kčs z peněžních důchodů o 8,2 mil. Kčs a subvencí o 8 mil. Kčs, takže dosáhl výše 59,544 mil. Kčs. Zvýšily se sociální a kulturní fondy o 1,017 mil. Kčs, fondy krmiv a osiv o 4,8 mil. Kčs, ale jen málo zajišťovací fondy, protože krmiv byl stálý nedostatek. JZD zaplatila daně a pojistky, ale 63 JZD žádalo o snížení přídělů do nedělitelného fondu o 1,8 mil. Kčs, protože utrpěla hospodářské ztráty a snížila by se hodnota PJ. JZD byla zadlužena 119 mil. Kč, největší část dluhu tvořily investiční úvěry (80,4 mil. Kčs) a konsolidační úvěry (16,2 mil. Kčs), za rok 1954 to představovalo zvýšení o 25 mil. Kčs. Nejasné zůstávaly konsolidační úvěry (6,2 mil. Kčs) v okresech Broumov, Dvůr Králové, Trutnov, Vrchlábí a Žamberk, kde většina JZD byla předlužena, např. na Broumovsku na 1 ha zemědělské půdy 425 Kčs dluhu, což bylo brzdou PJ. Vzrostly důchody JZD z 1 ha zemědělské půdy z 817 Kč (1953) na 1183 Kčs (1954) čistého důchodu i náklady (rok 1953 873, 1954 1125), ale příjmy byly vyšší než náklady, a tím se zvýšila PJ. Průměr PJ vzrostl z 11 Kčs v roce 1953 na 14,08 Kčs v roce 1954, průměrný důchod na 1 pracovníka činil v roce 1954 5935 Kčs.

Tabulka 52: Výše PJ v procentech z počtu JZD

Výše PJ v Kčs	minus	0-3	3-5	5-8	8-12	12-16	16-20	20-25	nad 25
1953	4	2,6	9	10	23	16,4	18,4	13,1	2,5
1954	3,1	0,9	3,2	8,1	18,0	25,6	25,6	12,5	3,0

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1489.

Zvýšil se počet JZD s PJ nad 10 Kčs, zmenšil se počet JZD s PJ do 8 Kčs a počet ztrátových JZD. Stanovenou výši PJ dodrželo 39 JZD, překročilo 85, plně ztrátových bylo 9 JZD (Broumov: JZD Heřmánkovice, Horní Vernéřovice, Ruprechtice, Zdoňov; Trutnov: Královec, Libeč, Studenec; Vrchlábí: Javorník; Žamberk: Celné). Zaostávajících JZD bylo 17 a pro ně byly určeny nové úvěry od ministerstva zemědělství na 2 až 3 roky. Záhumenky zhruba odpovídaly stanovám, ale ne v horských oblastech, více se chovalo záhumenkových zvířat (např. v JZD Šárovcova Lhota i prasnice, v JZD H. Brusnice hovězí dobytek). Konsolidace probíhala značně nerovnoměrně, všechna JZD musela zvýšit rostlinnou výrobu a horská a podhorská i živočišnou výrobu. Jako nejlepší JZD za celoroční práci bylo vyhodnoceno JZD Ostrov na Dobrušsku, které obdrželo Rudý prapor KNV.

JZD 2. typu bilance nepředložila, situace v důsledku rozpadu, vystupování a vydělování členů a přechodu na vyšší typ zde byla značně nepřehledná.

JZD hospodařila na 32,1% zemědělské půdy a 29,64% orné půdy (jde o JZD 3. a 4. typu), což bylo méně než celostátní průměr. Zvýšilo se vybavení JZD 3. a 4. typu

stroji, např. počet traktorů 344 (k 30. červnu 326, ale jen 254 provozuschopných), vozů za traktor 409 (k 30. červnu 308), vozů na pneumatikách potahových 584 (k 30. červnu 486), zlepšilo se vybavení nářadím, např. kultivátorů 816, rozmetadel průmyslových hnojiv 344 atd. Část z nich však byla značně opotřebovaná, nebo nevyhovovala potřebám družstev.⁵⁷³

STS v roce 1954 vykonaly více prací, o něco málo se zlepšila i kvalita práce, ale přetrvávala řada nedostatků především v organizaci práce a operativnosti řízení. Nezlepšila se pomoc agronomické služby STS při zajišťování prací v družstvech, nedařilo se plánování a kontrola v brigádách ani u jednotlivců, na nízkém stupni byla hospodárnost, zvláště v poruchovosti strojů a šetření pohonnými hmotami. Chybělo kultivační nářadí, nízké bylo i využití traktorů, např. v STS Dvůr Králové bylo mimo provoz 25,6% traktorů, chyběly náhradní díly a kůlny pro stroje, překračovaly se mzdové fondy, vysoké byly nedobytné pohledávky a nízká byla kvalifikace pracovníků. Stále se objevovaly případy odbývání prací pro JZD a snaha více pracovat u soukromých rolníků. Nedařilo se plnit jmenovité úkoly, vysoko se překračovaly úkoly v dopravě, např. na Jičínsku na 138%, Náchodsku 163,5% (polní práce na 70,7%). Péče o zaměstnance na střediscích traktorových brigád zůstávala na nízké úrovni. Smluvní zajištění prací dosáhlo asi 50%.

Celkově byl plán polních prací splněn na 91,9%, v dopravě na 120,1%. Ze jmenovitých úkolů bylo splněno setí jařin na 103,3%, sečení kombajnem na 129%, podmínka na 69%, trhání lnu na 50,5%, vyorávání brambor na 66,5%, řepy na 76,8%, orba celkem na 86%, setí ozimů na 43,9%. Normované náklady dosáhly 102,1%. Úkoly pro JZD stanice splnily.⁵⁷⁴

Státní statky svou práci nezlepšily, protože byly nuceny přejímat velké množství nové půdy často ve velmi špatném stavu, např. na Jičínsku skoro 300 ha, totéž na Hradecku. Státní statky se marně bránily, protože jim chyběl velký počet pracovních sil, především v živočišné výrobě, vysoká byla fluktuace pracovníků, scházely stáje a provozní budovy. Rostlinná výroba se neobešla bez velkého počtu brigádníků na všechny práce. V pohraničí zesilovaly názory, aby se státní statky a JZD sloučily.

Pro zásobování měst a částečně i průmyslu mělo rozhodující význam splnění dodávkových úkolů včetně státního nákupu a naturálního placení. Ovlivnilo ho snížení dodávkových úkolů oproti roku 1953, které vyvolalo dojem, že se úkoly snadno splní. Průběh výkupu ukázal, že je snaha ponechat si co nejvíce krmiv, což se někdy setkalo s podporou zemědělské správy a zemědělských odborů, např. na Rychnovsku a Žamberecku, které chtěly zvýšit živočišnou výrobu. Špatně plnili velcí soukromí rolníci, např. Hradec dlužil 28 vagonů obilí, Dobruška 52 vagonů právě od těchto závodů. Protože výkupní závody nevycházely ze znalosti výnosů, mohly národní výbory neplně hájit.

Výkup obilí splnili do konce roku JZD a rolníci na 92,3%, nad 100% okresy Dvůr Králové, Náchod, Nová Paka, Trutnov, nejhůře Dobruška (86,8%), Rychnov nad Kněžnou (87%), Nový Bydžov (88%), Jaroměř (88,1%) a Vrchlabí (88,2%). Nejhůře probíhal

573 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 32, 1516, 1517, 1489.

574 Tamtéž, k. č. 4, 1484, 1516.

výkup brambor, kde bylo ohroženo zajištění výživy a docházelo k projevům nespokojenosti, proto se musely brambory do kraje dovézt. Celkové plnění dosáhlo 73,7%, splnily jen méně produkční okresy Hořice, Hradec Králové, Nový Bydžov. Státní statky plnily na 76,5%, JZD a rolníci na 74,2%, sama JZD na 68,8% vinou všech čtyř horských okresů, např. v okrese Broumov jen na 20,4% úkolu, v okrese Žamberk na 50,3% úkolu. Výkup sena skončil na 92,6%, u řepky dosáhl naopak 154%, ale státní statky jen 89,8%, u cukrovky u JZD a rolníků 106,2%, z toho u JZD 149,8%, státní statky 129,8%, celkově dosáhl 110,5%, nesplnil jen okres Rychnov nad Kněžnou. Splnění ovlivnily dobré výnosy a snížení normy na 1 ha. Výkup čekanky byl splněn na 110,7%. Výkup stonků lnu dosáhl 71,5%, JZD však 98,3%, soukromý sektor 68,7%, nejhůře splnily okresy Trutnov (44,9%) a Rychnov nad Kněžnou (46,6%), ale len byl špatně vyrosen. Nesplněn zůstal výkup lněného semene pro velké ztráty při sklizni, celokrajsky na 45,1%, z toho JZD na 64,1%.

Výkup živočišných výrobků u jatečného skotu dosáhl 101,6%, což bylo 10. místo v republice (české kraje plnily na 99,8%), u jatečných prasat 79,3%, což bylo 13. místo v republice (české kraje 85,6%), u telat 103,9% (11. místo, české kraje 105,6%), u jatečné drůbeže 87,5% (12. místo, české kraje 95,2%). Mléko bylo vykoupeno na 86,6% (6. místo, české kraje 87,9%), vejce na 99,29% (6. místo, české kraje 96,8%).

V Hradeckém kraji nesplnila zemědělská výroba své úkoly, prohloubily se nedostatky v hospodaření státních statků a jen o málo se zlepšila práce státních traktorových stanic. Největším problémem zůstal další postup kolektivizace, kde se nepodařilo zastavit vystupování členů z družstva ani založit družstva nová.⁵⁷⁵

Zima 1954–1955

Skončení podzimních prací dávalo možnost, aby se v zimní kampani všechny zemědělské závody hlouběji zabývaly jednáním a usnesením X. sjezdu KSČ. Z nich vyplývalo celé zaměření kampaně, především se měly konkrétně rozpracovat tříleté plány rozvoje zemědělské výroby národními výbory, zvláště pak v JZD, STS a státních statcích. Kromě projednání materiálů X. sjezdu a jejich aplikace na vlastní podmínky se JZD zaměřila na zpracování celoročních výrobních plánů, zajištění družstevních škol práce, dokončení a přípravu staveb a přípravu jarních prací. Totéž se týkalo státních statků. STS zajišťovaly opravy traktorů a strojů, podílely se na zajištění CVP, vypracovaly vlastní výrobní finanční plány, vyhodnocovaly výnosové smlouvy a organizovaly od 15. prosince 1954 do 28. února 1955 odborné školení různých kategorií zaměstnanců. Zemědělská správa KNV a zemědělské odbory hledaly nové formy práce, především se budovaly tzv. pracovní obvody, v nichž se pro určitý počet JZD tvořily skupiny odborníků pro pomoc těmto družstvům. Současně se v kraji a okresech rozbíhaly práce na získání nových pracovníků pro zemědělskou výrobu.

V listopadu a prosinci probíhaly v JZD členské schůze, ale jejich průběh ukazoval, že sjezdové materiály se projednávají povrchně, bez jakýchkoliv konkrétních opatření

575 Tamtéž, k. č. 4, 32, 1517, 1533.

pro práci družstva. Také z aktivů v okresech, na něž byli svoláni agronomové, zootechnici a další vedoucí funkcionáři družstev, se získalo jen nepatrné množství připomínek k sjezdovým materiálům. Celkem proběhlo 213 členských schůzí, kde se družstevníci zabývali X. sjezdem, ale nebyla přijata ani jedna připomínka a jen v 92 JZD se zavázali k překročení dodávek.

Koncem prosince a v lednu se konaly okresní konference JZD, které rovněž měly rozpracovat závěry X. sjezdu KSČ vedle zhodnocení práce JZD a volby delegátů na II. sjezd JZD v Praze 18. až 20. února 1955. Ani zde se nevěnovala konkretizaci materiálů sjezdu dostatečná pozornost, a pokud šlo o výsledky hospodaření družstev, převládalo kladné hodnocení. První konference se konala na konci prosince v Dobrušce. Kritizovala nízkou úroveň mechanizace prací, nevyužívání strojů STS a slabou patronátní pomoc při stavebních pracích a organizaci práce v JZD. Do JZD se přihlásilo několik nových členů z průmyslu, ale bezzemků. Kritika nedostatků na konferenci chyběla, málo se hovořilo o kvalifikaci družstevníků, vztahu ke „kulakům“ a finančních otázkách. Diskutovalo se o doplňkových odměnách, neplnění investiční výstavby, což udržovalo roztržitěnou živočišnou výrobu a vysokou spotřebu krmiv, a o pomoci zaostávajícím družstvům. V obci Lužec na Novobydžovsku, kde vzniklo chlumecko-nitranské hnutí, se zrodila iniciativa „Zvýšení zemědělské výroby – vlastenecký úkol každého družstevníka a rolníka“, jejímž cílem byly vyšší dodávky masa, mléka, obilí a brambor. Pak se přidala v témže okrese obec Radovesnice a další okresy se měly připojit. Konference také žádaly větší pomoc zemědělské vědy. Na konferencích byli zvoleni delegáti na 2. sjezd JZD z řad členů JZD, ale i pět soukromých rolníků v okrese Dobruška, Hořice, Nový Bydžov, Náchod a Nová Paka (jednalo se o rolníky se 6 až 7 ha).

Práce na plánech rozvoje výroby ukazovaly, že zemědělstí pracovníci v okresech i JZD přistupovali k tomuto úkolu s určitou nedůvěrou. To potvrzoval i průběh výročních členských schůzí a okresních konferencí JZD. Směrnice požadovaly rozšíření orné půdy, obdělání ladem ležící půdy v pohraničí, zvýšení rostlinné výroby, posílení zemědělství pracovními silami a odborníky, zlepšení práce STS a státních statků a celkového řízení zemědělství.

KNV počítal s rozpracováním směrnic na podmínky kraje ve třetím čtvrtletí, ale okresy dostaly krajská čísla v polovině listopadu a začaly je konkretizovat na vlastní podmínky v prosinci.

Krajský plán zpracovala krajská plánovací komise, výzkumný ústav v Nechanicích a zemědělstí odborníci. Šlo o upřesnění čísel ministerstva zemědělství. Ta požadovala rozšíření zemědělské půdy do roku 1957 oproti skutečnosti k 15. únoru 1954 (tj. 316 455 ha) o 8545 ha, tj. o 2,7%, a orné půdy (223 416 ha) o 17 584 ha, tj. o 8,7%. Zvyšovaly se plochy technických plodin ne sice proti plánu 1954, ale proti skutečnosti 1954, totéž se týkalo stavu hospodářských zvířat. Pro okres Broumov bylo hlavním úkolem vyřešit plochy rezervní půdy, zvýšit hektarové výnosy brambor, sena a stávků dobytka. Na Dobrušsku se počítalo se zvýšením výnosů cukrovky, zvýšením stávků selat a ovcí, na Královédvorskou kromě cukrovky a lnu s vyřešením ustájení včetně chovu ovcí. Na Hořicku se jednalo o výnosy cukrovky, čekanky a zeleniny a zlepšení chovu krav a prasnic. Totéž platilo pro okres Hradec Králové, kde se mělo rozšířit pěstování kukuřice, stejné úkoly měly okresy Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov. Rychnovsko

se kromě technických plodin mělo věnovat živočišné výrobě včetně chovu ovcí, stejně i okres Náchod a Nová Paka. Trutnov, Vrchlabí a Žamberk dostaly jako hlavní úkol řešit obdělání veškeré půdy, zvýšit produkci brambor, stavy krav a ovcí.

Kontrolní čísla šla na okresy a ze zemědělských odborů na obce a odtud k JZD a soukromým rolníkům. Obce měly provést odpovědně bilanci půdy a navrhnout její zkvalitnění. Akce by skončila v lednu 1955. Pokud JZD přijala plány nižší než daná kontrolní čísla, ONV je vracela k přepracování. Návrh plánu měl být předložen veřejné schůzi obce.

Práce na tříletých plánech v JZD neprobíhaly v prosinci uspokojivě, většinou je zpracovávali pracovníci ONV, STS a další, zatímco členové JZD stáli mimo. Na pracích se podíleli i zaměstnanci bank a učitelé zemědělských škol, nejvíce obtíží bylo v obcích bez JZD. Ke zpracování přispěly také patronátní závody. V pohraničí práce zdržovalo nevyřešení neobdělávané půdy. Zpočátku měly plány značně administrativní charakter, v lednu se je podařilo konkretizovat alespoň v JZD, v obcích bez JZD byla situace horší. Na schůzích rolníci žádali řešení nedostatku krmiv, když měli zvýšit živočišnou výrobu, odmítali rozšiřování orné půdy pro nedostatek pracovních sil a někde požadovali zavedení nebo rozšíření elektrifikace. V polovině ledna byly zpracovány tříleté plány v 241 JZD 3. a 4. typu, v 15 JZD 2. typu a 201 obcích bez JZD, v ostatních JZD (39 3. a 4. typu a 31 2. typu) a obcích (415) se na nich pracovalo. Do konce ledna skončila práce v 278 JZD 3. a 4. typu, ale jen v 34 JZD 2. typu. Plány vykazovaly značné nedostatky, protože ONV daly směrná čísla bez ohledu na jejich reálnost a úprava vyžadovala množství práce a jednání. Proto se k nim měly obce a JZD znovu vrátit v březnu, protože někde se plánovalo snížení výroby místo zvýšení a značné plochy půdy zůstávaly bez hospodáře. Úkolem bylo i seznámení členů JZD a soukromých rolníků s požadovaným růstem výroby a jeho zajištěním. Řada okresů považovala plánovaný růst za přehnaný, protože v plánech chybělo, jak vytvořit pro plánovaný rozvoj potřebné podmínky (hnojiva, krmiva, stavby, pracovní síly, osiva, stroje), na Jičínsku nedosáhly hektarové výnosy ani úrovně roku 1954, na Novobydžovsku v obcích bez JZD byly jen zápisy, že se jednalo, a pouze 12 obcí počítalo se zvýšením zemědělské výroby, na Trutnovsku požadovala JZD 817 pracovních sil a 14 mil. Kčs investic (KNV přidělil 6 mil. Kčs). V některých JZD se tříleté plány rovnaly CVP na tři roky. Ani v STS neprobíhaly práce uspokojivě, protože značný nedostatek náhradních dílů a stav JZD vyvolával určitou nedůvěru, ale práce se v lednu ukončily. Státní statky plnily tento úkol po své linii.

Nepodařilo se z tříletých plánů vytvořit reálné podklady pro výrobní plány jednotlivých roků a ani dát JZD pevný výhled. Proto se k nim měly po únorovém zasedání ÚV KSČ a 2. sjezdu JZD zemědělské orgány a podniky vrátit a spojit projednávání se zakládáním JZD, rozšířením členské základny, pěstováním kukuřice a zvýšením odborné kvalifikace pracovníků v zemědělství.⁵⁷⁶

Neuspokojivou situací v zemědělství se zabývalo plenární zasedání ÚV KSČ 10. a 11. února 1955, které konstatovalo, že usnesení X. sjezdu KSČ ke zvýšení

576 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 32, 1475, 1502, 1483, 1515; Pochodeň, č. 17, 1. 3. 1955; Protokol X. řádného sjezdu KSČ, Praha 1955, s. 531–553.

zemědělské výroby se neplní. Referát V. Širokého rozebral nedostatky jednotlivých úseků zemědělské výroby, zabýval se neplněním nábory pracovních sil do zemědělství, prací MNV a stranickou prací na vesnici. Aby se posílila úloha STS, stali se zástupci ředitele pro politickou práci v STS pracovníky OV KSČ. Usnesení konstatovalo, že nedostatky (opoždění podzimních prací, rozpisu výroby, nezajištění krmiv, rozšíření orné půdy, nezískání pracovních sil, neplnění investiční výstavby, špatná úroveň plánů rozvoje zemědělské výroby) převažují nad zlepšením (rozšíření kultivace, zvýšení hektarových výnosů cukrovky, růst stavů prasat). Rozbor vyústil v závěr, že „stav zemědělské výroby je brzdou rozvoje národního hospodářství a zejména pak dalšího růstu hmotné a kulturní úrovně obyvatelstva“. Příčinu vidělo zasedání ÚV KSČ v podceňování zemědělství a v tom, že otázka svazku dělnické třídy se všemi malými a středními rolníky údajně bývala zužována na svazek dělnické třídy s družstevními rolníky. Hlavním článkem ale zůstávala JZD, která měla zvýšit tržní výrobu. Byla odsouzena nízká organizační a agitační práce mezi rolníky, ale i prvky sektářství v JZD vůči soukromým rolníkům.

K jednání ÚV KSČ se organizovala široká kampaň především na vesnici, která se spojovala s úkoly danými 2. celostátním sjezdem JZD. Závěry zasedání projednávaly v březnu na mimořádných schůzích rady MNV a zasedání MNV, kterých se účastnili instruktoři ONV.⁵⁷⁷

Na zasedání ÚV KSČ navázal 8.–20. února 1955 2. celostátní sjezd JZD, který se sešel dva roky po prvním sjezdu JZD, na němž byly přijaty Vzorové stanovy. Hlavním požadavkem 2. sjezdu bylo zvýšení zemědělské výroby a rozbor stavu JZD. Sjezd se konal pod heslem „Za podstatné zvýšení zemědělské výroby – za další upevňování a rozvoj JZD“. Za klady se považoval podíl JZD na obdělání rezervní půdy, dobré výsledky v rostlinné výrobě, kde bylo málo ruční práce a kde pracovaly STS, kritizovala se úroveň živočišné výroby, kde byly stavy nižší než u soukromého sektoru. Ze severovýchodních Čech bylo kladně hodnoceno JZD Hvozdnice v okrese Hradec Králové za výsledky v chovu prasat a JZD Slemeno na Novopacku za péči o louky a za výnosy sena (115 q/ha oproti celostátnímu průměru 27 q/ha). Na sjezdu vystoupil předseda JZD z Horní Lipky na Žamberecku, který hovořil o nutnosti lepší péče o louky, o potřebě pracovních sil, kritizoval nevhodnost typových staveb pro živočišnou výrobu a žádal o zařazení Žamberecka do osídlovací akce. Sjezd odsoudil odmítání přihlášek nových členů do družstev a naopak zdůraznil nutnost získávat nové členy, především do menšinových JZD, pokud možno střední rolníky. Za hlavní úkoly sjezd označil rozvoj rostlinné a živočišné výroby, zvýšení odborné kvalifikace družstevníků, zvýšení hmotné zainteresovanosti především doplňkovými odměnami, zlepšení řízení a správy JZD a zavedení finančního pořádku a konečně i rozvoj socialistického soutěžení a zavádění pokrokových metod. Na sjezdu bylo vyznamenáno 207 nejlepších pracovníků, z kraje např. předseda JZD České Meziříčí – Ostrov Václav Korsa z okresu Dobruška, předseda JZD Vlčkovice na Žamberecku Karel Mikula, předseda JZD Hněvčives na Hořicku Jaroslav Šimek a další pracovníci a funkcionáři JZD získali tituly „Zasloužilý pracovník JZD“

577 Plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 10. a 11. února 1955, Praha 1955, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32.

a „Nejlepší pracovník JZD“. Také KNV odměnil přes 80 zemědělských pracovníků čestným uznáním.⁵⁷⁸

Po sjezdu se do 5. března 1955 v kraji přijímaly plány posjezdové kampaně k projednání závěrů zasedání ÚV KSČ a druhého sjezdu JZD. K tomu sloužily členské schůze JZD, aktivity předsedů JZD a MNV, střediskové schůze na STS a v obcích bez JZD veřejné schůze v březnu.

Vypracování tříletých plánů a předsjezdová kampaň zdržely v JZD vypracování celoročních výrobních plánů. Prakticky se jimi JZD zabývala až v lednu a únoru a naprostá většina družstev v nich viděla administrativní záležitost. Hlavní část práce vykonali opět pracovníci ONV, STS a instruktoři nebo skupiny, které pracovaly na tříletých plánech rozvoje zemědělské výroby. JZD pro složitost formulářů velkou část nevyplnila, hlavní podíl měl účetní a jen málo se v nich odrazily náměty z materiálů ke 2. sjezdu, např. rozšíření orné půdy a doplňkové odměny.

Řada akcí a zpoždění podzimních prací narušily zahájení a průběh družstevních škol práce (DŠP). Místo 15. listopadu začínaly až v prosinci nebo až v lednu, celkem se ukazoval malý zájem o výrobní otázky, nízká účast, v okrese Hradec Králové se z 12 JZD nepřihlásil ani jeden posluchač, na Náchodsku 50–60 družstevníků, na Novobydžovsku asi 150.

V zimních měsících se dokončoval výkup za rok 1954 a rozpis na rok 1955, v němž se odráželo jednání ÚV KSČ v únoru, které i na výkup kladlo úkol pomáhat JZD a soukromým rolníkům a řešit konkrétně sporné otázky. JZD z horských okresů žádala o odpis dodávek některých produktů z rezervní půdy na rok 1955 (šlo o zrniny, brambory, prasata, skot, mléko a vejce z 3500 ha), aby udržela výši PJ. Komunisté na KNV při projednávání únorového zasedání ÚV KSČ ukazovali na škodlivou praxi při výkupu vůči malým a středním rolníkům, kdy neúměrné normy brzdily rozvoj zemědělské výroby. To vedlo k narušení vztahu rolníků ke státu a izolaci komunistů na vesnici. Výkup (dodávky a státní nákup) byly v prvním čtvrtletí splněny u hovězího masa na 64,5% (dluh přesáhl 2,1 mil. kg), u vepřového masa na 109,5%, u telat na 122,4%, u vajec na 98,3%, u mléka na 98,6%. Nejlépe plnily závody do 5 ha a JZD 3. a 4. typu, nejhůře rolníci nad 20 ha a JZD 2. typu. Vysoko překročily dodávku státní statky (157,7%), protože pro zákaz dodávky krav držely dlouho mnoho neproduktivních kusů.⁵⁷⁹

V zimních měsících pokračovalo zpřesnění evidence půdy, které se neplnilo v okresech Jičín, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk. Do poloviny dubna bylo zjištěno 4352 ha půdy ležící ladem a 5753 ha nezajištěné půdy, což bylo celkem 10 105 ha půdy bez hospodáře. Zatím se podařilo umístit 4753 ha (45,5% u státních statků, 37% u JZD, 7,5% u soukromých rolníků a 10% u STS), v okresech Dobruška a Dvůr Králové veškerá půda (569 ha a 337 ha), nejvíce zbývalo v okresech Žamberk (1426 ha), Broumov (1315 ha), Trutnov (823 ha) a Rychnov nad Kněžnou (773 ha). Velká pozornost se věnovala prosazení osevu kukuřice, pro niž se plánovala plocha 2900 ha na dobře vyhnojené půdě.⁵⁸⁰

578 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32; Pochodeň, č. 16, 25. 2. 1955; Druhý celostátní sjezd JZD, Praha 1955; Třicet let rozvoje zemědělství, s. 115.

579 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 32, 1497, 1517.

580 Tamtéž, k. č. 1517.

V prvním čtvrtletí se splnily stavy skotu v JZD a u soukromých rolníků na 100%, ne však krav (98,5%), což byl třetí nejhorší výsledek v republice, a stavy prasat (95,7%), což byl opět třetí nejhorší stav, u prasnic rovněž neplněno (87,4%), což byl pátý nejhorší výsledek. Výkup jatečního skotu kraj plnil na 67,5% a prasat na 92,4%. Směrnícím neodpovídal rozvoj plemenářství, kde chyběly stáje a výběhy a mnoho krav trpělo tuberkulózou. Lepší byla situace u plemenných prasat. Krajské orgány usilovaly o prosazení silážování a stavbu silážních jam, aby na 1 dobytčí jednotku připadalo 4 až 5 m³ silážního prostoru.

Na požadovaný rozvoj živočišné výroby negativně působilo nesplnění staveb pro společné ustájení. Stavby v roce 1954 byly ukončeny na 60%, 40% přešlo na rok 1955, z toho řada novostaveb kravínů z let 1952 a 1953, např. JZD Babí, Čermná, Černilov, Dobrá Voda, Hlávka, Janovice, Záboří a další. V roce 1954 bylo rozestavěno 1720 akcí, z nichž se 670 akcí převádělo na rok 1955. Příčinou byl nedostatek stavebního materiálu, odborných pracovních sil, nezájem družstevníků v 2. typu o přechod na 3. typ a další. KNV se snažil prosadit, aby rozestavěné akce byly dokončeny do 30. června a aby se nové stavby odsunuly. Požadovanou částku na rok 1955 78 mil. Kčs zkrátilo ministerstvo zemědělství na 61,4 mil. Kčs, z toho 58,8 mil. Kčs na stavby svépomocí, 2,1 mil. Kčs na elektrické přípojky a na meliorace 393 000 Kčs. Generální dodávka ve výši 170 000 Kčs připadla na okres Vrchlabí. Řada staveb v STS a na státních stacích nebyla zajištěna. Nejvíce staveb připadalo na okresy Trutnov (14%), Hořice (13,3%), Hradec Králové (13%), Nový Bydžov (8,6%), Žamberk (8%), Rychnov nad Kněžnou (7,2%) a Jičín (7%), zbytek na sedm dalších okresů.

Za první čtvrtletí byly provedeny stavební práce za 5,650 mil. Kčs, tj. 13,6%, dokončeny akce v hodnotě 1,310 mil. Kčs, tj. 2,2% celoroční investiční částky. Vázla technická připravenost staveb, špatně pracovaly pracovní skupiny z řad nečlenů JZD, které byly v deseti okresech.⁵⁸¹

Prodloužení podzimních prací až do druhé poloviny prosince zpozdilo zimní kampaň i na STS. Pozdě se začaly zpracovávat vlastní tříleté plány rozvoje, protože část pracovníků je pomáhala vypracovat v JZD. V zimě se provádělo školení pracovníků STS, především kombajnérů, neboť se ve žních projevila velká poruchovost strojů, a traktoristů z řad JZD. Zpozdily se opravy strojů, kde zdržení způsoboval nedostatek náhradních dílů, hlavně u pásových traktorů. K 10. lednu 1955 byl časový plán oprav plněn na 54,7%. Problémem zůstalo uskladnění techniky, což vyvolávalo kritiku zemědělců a přispívalo k nedůvěře v práci STS.

Na začátku února byl pro STS upraven původní plán výkonů na 365 000 průměrných ha, a to na 350 000 průměrných ha. Důvodem byl pokles orné půdy v JZD s provedenou HTÚP, plnění v roce 1954 (314 410 průměrných ha), možnosti mechanizace určitých druhů prací, terénní podmínky a množství mechanizačních prostředků. Původní přiděl strojů byl snížen, např. pásové traktory o 15 kusů, kombajny na obilí S4 o 22 kusů, řepné kombajny o 10 kusů, a nevýhodné byly lhůty dodávek, např. kultivační traktory ve 3. a 4. čtvrtletí, samovazy ve 4. čtvrtletí, 30 podmítačů z 91 až ve 4. čtvrtletí apod. Z celkového úkolu připadalo na JZD s HTÚP 185 279 ha, tj. 54%,

581 Tamtéž, k. č. 32, 1515, 1517.

na státní statky 28 347 ha, tj. 8 %, na soukromé rolníky 136 374 ha, tj. 38 %. STS Dobruška, Jičín, Kukleny a Trutnov se zaměřily i na mechanizaci živočišné výroby (120 napáječek pro skot, 70 drážek na hnůj, 34 dojicích zařízení), celkem 314 akcí. Náklady na STS činily 72,481 mil. Kčs a příjmy i s nedostatky minulých let 52,453 mil. Kčs, na 1 ha byly náklady o 71,30 Kčs vyšší oproti příjmům. Z celkových příjmů tvořily 11,803 mi. Kčs, tj. 22,5 %, příjmy v naturáliích. STS měly 2692 zaměstnanců, celkem 1681 dělníků, zbytek tvořili techničtí a správní zaměstnanci, včetně 62 pracovníků pro slabá JZD. Průměrný měsíční plat traktoristy činil 1089 Kčs, kombajnéra 1160 Kčs, opraváře 1138 Kč. Na základě usnesení X. sjezdu se v STS zřizovala specializovaná střediska ochrany rostlin proti plevelům, škůdcům a chorobám, což si vyžadovalo další stavební náklady.⁵⁸²

Jen pomalu se dařilo uzavírat smlouvy na výnos, praxe ukazovala, že ani pro STS nejsou výnosné, např. za rok 1954 musely vrátit 187 750 Kčs. Proto byla v prosinci schválena typová smlouva, kde platily pevné sazby a prémie za vyšší hektarové výnosy za vykonané práce STS. Do konce ledna uzavřely STS smlouvy na 68 000 ha. V prvním čtvrtletí splnily STS plán na 108,3 %, ne ve jmenovitých úkolech pro nepříznivé počasí, ale v dopravě a rozmetání hnoje. Nepodařilo se splnit plán příjmů (jen 5,7 mil. Kčs místo 6,3 mil. Kčs), protože nebylo možné likvidovat pohledávky u členů rozpadlých družstev a od MNV a ONV za obdělání rezervní půdy. Plán příjmů byl splněn jen na 90,65 %, největší pohledávky byly v pohraničních okresech. Jako nejlepší v podzimních pracích byla vyhodnocena STS Jičín a za celý rok 1954 STS Chlumec nad Cidlinou.

Také státní statky zpracovaly tříleté plány rozvoje, opravovaly mechanizační prostředky a upřesňovaly se přesuny půdy a z toho plynoucí změny ve výkupu. Rozhodujícím úkolem bylo získání nových pracovních sil, které naráželo na nedostatek ubytovacích možností. Proto se připravovaly dlouhodobé svazácké brigády, především do pohraničních okresů. Pro státní statky v kraji se počítalo s 235 novými pracovníky. V lednu přejímaly státní statky na Žambercku 1200 ha půdy, ale nové pracovníky nezískaly.

Větší pozornost než dříve věnovaly pod vlivem X. sjezdu KSČ zemědělství okresní konference strany v březnu. Konkrétněji se zabývaly chybami předchozího období, prací STS, nedostatkem pracovních sil, administrativním řešením neobdělané půdy, nedostatky v řízení JZD včetně vedoucích funkcionářů. Zabývaly se stavem vesnických organizací, upozorňovaly na nízký počet kandidátů a nízkou účast na schůzích, např. na Trutnovsku byla průměrná účast 52,2 % členů, nově přijatí rolníci tvořili 0,13 % okresní organizace.⁵⁸³

Součástí zimní kampaně bylo rozvinutí socialistického soutěžení na počest 10. výročí osvobození Československa v JZD, na STS a státních statcích a uzavírání vlasteneckých závazků k tomuto výročí soukromými rolníky. Výzva obcí Lužec a Radovesnice na Novobydžovsku „Zvýšení zemědělské výroby – vlastenecký úkol všech družstevníků a rolníků“ se projednávala v celém kraji. Obsahem výzvy bylo obdělání veškeré

582 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32, 1475, 1515, 1517, 1531; srov. Doskočil, I., Československé zemědělství.

583 Pochodeň, č. 15, 22. 2. 1955; č. 20, 11. 3. 1955; č. 22, 18. 3. 1955; Zpráva okresního výboru KSČ v Trutnově, Trutnov 1955.

půdy, rozšíření orné půdy, zvýšení hektarových výnosů a užitkovosti, dosažení soběstačnosti v krmivech a zvýšení dodávek. Organizaci prováděly MNV a pak se zpracoval závazek celé obce po vzoru chlumecko-nitranského hnutí. Zpočátku nevěnovaly národní výbory akci potřebnou pozornost, ukazovaly se velké rozdíly mezi okresy, např. v polovině února bylo uzavřeno v okrese Hradec Králové 3910 závazků, Nový Bydžov 920, Vrchlabí 15, Trutnov 12. Na začátku března probíhalo uzavírání závazků v 736 obcích kraje, tj. 86,8%, uzavřelo je 14 932 rolníků, tj. 32,6%, z toho 8135 závazků se týkalo zvýšení zemědělské výroby, ale skutečně reálných bylo 238 závazků. Obdělání nezajištěné půdy se týkaly závazky na 208 ha z celkové výměry této půdy 6094 ha, nejméně závazků na zvýšení výroby vykazoval okres Hořice (z 1103 jen 40), většinou převažovaly závazky na větší dodávku některých zemědělských výrobků. Na 27. března byla vyhlášena agitační neděle, kdy dvojice měly získat rolníky pro vlastenecké závazky. Průběh nebyl uspokojivý, vůbec neproběhla v okresech Dobruška a Náchod, nejvíce na Jaroměřsku (ve 40 obcích), ale s malými výsledky. Na Žambercku přijalo závazky 1835 rolníků, tj. 75%, celkem šlo o 10 831 závazků. Kontrola v srpnu pak ukázala, že okresy nevěnovaly akci pozornost, prakticky nesledovaly plnění závazků, soukromí rolníci se zavázali k vyšší dodávce a jen část JZD 3. typu počítala se zvýšením zemědělské výroby nebo novými metodami.⁵⁸⁴

Na začátku prosince vydala vláda směrnicí o posílení zemědělské výroby pracovními silami. Pro STS, státní statky a JZD měli být získáni dělníci, pro JZD účetní (i důchodci), venkovské ženy a odborníci, mládež a vojáci, zčásti pro dosídlení pohraničních okresů. Noví pracovníci získali náborový příspěvek ve výši tříměsíční mzdy, příspěvek na stěhování do výše 1600 Kčs a odborníci i mzdové vyrovnání po 12 měsících. Kraj počítal s 25 agronomy pro STS a 4 zootechniky do státních statků. V kraji se plánovalo především dosídlení pohraničí, kde připadalo na 1 pracovníka 12–18 ha půdy. Současně se ukládalo zlepšit na vesnicích možnosti kulturního života, služeb a obchodu. V průběhu roku 1954 přešlo do zemědělství kraje asi 100 pracovníků. Pro rok 1955 se počítalo se 700 pracovníky z průmyslu a 1800 z řad venkovského obyvatelstva, převážně žen. Z odborníků pak 48 účetních, 20 techniků pro STS a 3 stavební technici. Na pracovní místa mělo nastoupit 742 mladých lidí, nově se pro mistrovské školy plánovalo 613 učňů a do technických škol 130 žáků. Kraj měl získat pro kraje Plzeň, Karlovy Vary 200 pracovníků. Pro STS se počítalo s 252 a pro státní statky s 235 pracovníky.

Nábor neprobíhal uspokojivě, ačkoliv v Hradci Králové byla vybudována tzv. informační náborová kancelář. Okresní komise pro nábor pracovních sil pro zemědělskou výrobu pracovaly neuspokojivě. Hlavní důvody však byly v malé přitažlivosti zemědělské výroby pro nízké příjmy, malé pochopení v závodech, které uvolňovaly špatné pracovníky nebo se změněnou pracovní schopností. ONV Broumov a Žamberk odmítaly nábor, protože jim lidé z okresu utíkali. Zemědělský závod Smiřice požadoval 120 pracovníků, aby mohl plnit své úkoly.

Tabulka 53: Poměr stálých pracovníků v JZD a soukromém sektoru k zemědělské půdě (zp) a orné půdě (op) podle plánu na rok 1955

Okres	Počet pracovníků k 30. 6. 1954						Počet pracovníků podle plánu 1955					
	JZD	na 1 prac. zp	na 1 prac. op	soukr. sektor	na 1 prac. zp	na 1 prac. op	JZD	na 1 prac. zp	na 1 prac. op	soukr. sektor	na 1 prac. zp	na 1 prac. op
Broumov	657	8,4	5,6	2662	5,9	3,6	1015	5,4	3,6	3167	5,0	3,0
Dobruška	618	5,6	4,6	6089	3,6	2,8	782	4,5	3,7	6089	3,6	2,8
Dvůr Králové	710	5,9	4,6	2513	3,9	2,9	936	4,5	3,5	2513	3,9	2,9
Hořice	485	4,5	3,6	3711	3,3	2,8	491	4,5	3,6	3711	3,3	2,8
Hradec Králové	1877	5,6	4,7	4909	3,3	2,8	2445	4,3	3,6	4909	3,3	2,8
Jaroměř	429	6,4	4,8	3651	4,1	3,3	563	4,8	3,6	4176	3,6	2,9
Jičín	935	5,7	4,2	6604	3,3	2,9	1230	4,3	3,2	6604	3,3	2,9
Náchod	554	5,6	4,0	3162	3,0	1,9	628	4,9	3,5	2951	3,3	2,1
Nová Paka	883	4,7	3,4	1924	4,3	3,0	883	4,7	3,4	2320	3,6	2,5
Nový Bydžov	852	4,7	3,9	8815	2,9	2,4	900	4,4	3,7	8639	2,9	2,5
Rychnov n. K.	284	12,6	8,0	6383	3,3	2,4	645	5,5	3,5	6383	3,3	2,4
Trutnov	693	7,7	5,3	1828	7,0	5,2	1120	4,7	3,3	2563	5,0	2,2
Vrchlabí	534	8,1	5,3	1010	6,9	5,1	873	4,9	3,3	1394	5,0	2,3
Žamberk	641	6,5	6,1	4763	5,1	2,9	830	5,0	3,2	4862	5,0	2,8
Celkem	10 152	6,1	4,6	58 018	3,8	2,8	13 337	4,7	3,5	60 281	3,7	2,7

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32.

Přitom nutno brát v úvahu nevhodné věkové složení, kdy v zemědělství pracovalo skoro 20% osob nad 60 let a ve vyšších věkových skupinách. To se týkalo jak družstev, tak soukromého sektoru. V zemědělství Hradeckého kraje scházelo na plánovanou potřebu pracovníků (bez státních statků a STS) 3185 pracovních sil, což by znamenalo růst oproti roku 1954 o 15,9%.

Nepodařilo se splnit usnesení rady KNV o získání žáků do mistrovských zemědělských škol. Nábor byl splněn na 41% (nejhůře v okresech Hořice, Jaroměř, Náchod, Nová Paka, Vrchlabí). Rovněž se nezískali do kurzu funkcionářů JZD (místo 7 předsedů do desetiměsíčního kurzu jen 1, místo 22 předsedů do dvouměsíčního kurzu pouze 5), totéž se týkalo STS (místo 20 traktoristů-opravářů do pětiměsíčního kurzu jen 5, z 11 STS ani jeden), ačkoliv pro nízkou kvalifikaci opravářů vážly opravy kombajnů na řepu, trhačů lnu a dalších strojů.⁵⁸⁵

Účetní bilance v JZD ukazovaly růst výše PJ, ne však v JZD horských okresů. Deset okresů žádalo o prominutí dotací nedělitelného fondu a ministerstvo zemědělství vyhovělo 59 JZD. Zlepšilo se plánování, které se více blížilo skutečnosti. V kraji zůstávalo 18 JZD s velmi nízkou PJ. Jen zčásti byly odpovědně připraveny tříleté plány

585 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32, 1502, 1516; Pochodeň, č. 5, 18. 1. 1955; č. 11, 8. 2. 1955.

rozvoje. Před pracovníky národních výborů stále zůstával jako hlavní úkol zastavit vystupování členů z JZD, které pořád pokračovalo.

Na konci prvního čtvrtletí byl stav JZD následující: 1. typ 75 JZD, 2. typ 39 JZD, 3. a 4. typ 282 JZD, JZD 2. typu společně hospodařila na 1211 ha orné půdy (6138 ha zemědělské půdy), JZD 3. a 4. typu 10 826 orné půdy (54 706 ha zemědělské půdy). Celkem to činilo 60 844 ha zemědělské půdy, z toho 12 037 ha orné půdy. (Jiná statistika se lišila u orné půdy v 2., 3. a 4. typu číslem 45 000 ha, u zemědělské půdy zůstávala stejná.) V 2. typu bylo sdruženo 993 zemědělských závodů a 1211 členů, v 3. typu 6314 zemědělských závodů a 9892 členů, ve 4. typu 474 zemědělských závodů a 934 členů. Trval značný pohyb, v 2. typu ubylo 14 JZD, z toho 7 se rozešlo, 5 přešlo na 1. typ a 2 na 3. typ, ubylo 3 JZD 3. typu (2 na Vrchlabsku, 1 na Trutnovsku). Od 1. ledna do 31. března přibýlo 252 nových členů, většinou z řad nezemědělců – dělníků, v březnu došlo k novému vystupování (asi 190 družstevníků), hlavně v okresech Dobruška, Nový Bydžov a Hořice. Po 2. sjezdu JZD se rozšířily doplňkové odměny, v rostlinné výrobě je zavedlo 125 JZD (dosud 72 JZD), v živočišné výrobě 166 JZD (dosud 14 JZD) a v 54 JZD i pro vedoucí pracovníky. Nepodařilo se však plně zvládnout posjezdovou kampaň.

Upevňování JZD pokračovalo pomalu, protože zlepšení nevyplývalo z rozvoje výroby, ale z opatření státu. Nová JZD se nepodařilo v kraji založit, málo nových pracovníků, hlavně žen, se získalo z vesnic. Pro pohraniční kraje Plzeň a Karlovy Vary se získalo 20 pracovníků (z toho 5 žen), tj. 10 % úkolu. Do učňovských zemědělských škol se nábor plnil na 56,5 %, vycházející učně (kovář, kolář, opravář) se nedařilo umístit pro nedostatek mzdových fondů. Do mistrovských zemědělských škol se nábor plnil na 3,1 %.

I když úvodník *Pochodně* na začátku března vyzýval k zakládání nových JZD, rozšiřování členské základny a převádění JZD na vyšší typy, ukazovalo se, že o další cestě kolektivizace panují nejasnosti jak mezi pracovníky lidové správy, tak i v samotných JZD. Na stranické skupině KNV na samém počátku března se hovořilo o dřívějších a současných chybách v zemědělské politice. Především šlo o podceňování svazku s malými a středními rolníky při zvyšování zemědělské výroby, zužování dělnicko-rolnického svazku jen na dělníky a družstevní rolníky a chápání ekonomických problémů v zemědělství pouze z hlediska rolníků. V kraji se řadou opatření ve výkupu brzdil vzestup výroby a narušoval vztah ke státním orgánům a ke KSČ. STS pracovaly převážně pro JZD a strana nahrazovala státní a hospodářské orgány. Do současnosti se věnovala pozornost JZD 3. a 4. typu, ne nižším typům, odmítala se podpora soukromých rolníků, do JZD prý vstoupí jen zbídačením svých hospodářství. I v krajské politické škole vystoupil předseda vesnické organizace proti vedoucí úloze dělnické třídy, protože prý je rovnost všech občanů. Řada pracovníků nechápala, že podpora soukromých rolníků chce zvýšit zemědělskou výrobu a pak že se do JZD dostanou dobrá hospodářství, že nejde o podporu „kulaků“, ale zemědělské výroby jako takové. Cílem zůstávalo upevnění JZD a zakládání nových družstev. Proto prý ale komunisté dělají nyní málo, např. v Agrostroji Jičín je 500 komunistů, z nichž 80 % bydlelo na vesnici, ale agitace pro kolektivizaci prakticky ustala. Také MNV neviděly vždy hlavní úkol v rozvoji zemědělské výroby a pomoci JZD. Ani v družstvech nebylo jasno, zda přijímat, nebo odmítat nové členy.

JZD 3. a 4. typu dlužila státu placení důchodového a nemocenského pojištění ve výši 589 831 Kčs, i když některá se plně vyrovnala a naopak měla přeplatky. Zatím se nedařilo zajistit socialistickou soutěž, do konce ledna se přihlásilo 29 dvojic JZD.⁵⁸⁶

Změny v plánování zemědělské výroby, pomoc pohraničí po X. sjezdu KSČ a práce na výhledových plánech posílily snahy o zpracování zemědělské výroby specializované na podmínky hospodaření v horských podmínkách. Zde zatím výsledky JZD a státních statků byly o mnoho horší než ve vnitrozemských okresech, např. na Žamberecku 80 % krav bylo tuberkulózních, na Broumovsku zesílil odchod pracovních sil ze zemědělství, narůstala zde výměra rezervní půdy a příjmy byly stále pod průměrem kraje. Okresy Broumov a Žamberk předložily radě KNV rozbor hospodaření JZD, aby byly zařazeny do vládní pomoci pohraničí. Na Broumovsku ubylo od roku 1947 do roku 1950 přes 20 % pracovních sil ze zemědělství a lesnictví a hromadný odchod do průmyslu dále pokračoval. Z 19 JZD 3. a 4. typu byla 4 JZD ztrátová, 9 JZD mělo PJ pod 10 Kčs a 13 JZD vyplácelo zálohy vyšší, než byla hodnota PJ. Rezervní půdy vykazoval okres 2390 ha, z toho 1520 ha orné půdy. U brambor poklesly výnosy z 152,6 q/ha v roce 1941 na 102 q/ha v roce 1954, u lnu z 24,1 q/ha v roce 1941 na 18,3 q/ha v roce 1954.

Prakticky všichni kovozezemědělci z družstev odešli. Na Žamberecku poklesl počet obyvatelstva Králicka v roce 1950 oproti roku 1947 na 34 %, na Rokytnicku na 23,5 %. Odchod stále pokračoval včetně sem přesídlených Řeků. Výsledky zemědělské výroby byly velmi špatné, neobděláno zůstalo asi 1000 ha půdy. Z 13 JZD 3. a 4. typu byla 2 JZD ztrátová, 4 JZD měla PJ pod 10 Kčs a 4 JZD dávala vyšší zálohu, než byla hodnota PJ. Okresy žádaly specializaci zemědělské výroby. Na rok 1955 nebyly však tyto okresy do dosídlovací akce zařazeny a kraj rozhodl, že bude toto zařazení znovu požadovat.⁵⁸⁷

Po X. sjezdu KSČ se realizovala pomoc soukromě hospodařícím rolníkům s cílem zvýšení jejich zemědělské výroby. Zde se v okresech, obcích a družstvech objevila řada názorů, které nesouhlasily s novými opatřeními. Soukromí rolníci využívali podpory státu, někdy i na úkor plnění svých povinností, např. placení zemědělské daně. V roce 1955 se počítalo, že 30 % zemědělských strojů pro kraj bude přiděleno soukromým rolníkům, když jejich objednávky potvrdí MNV. Pokud rolníci přijímali neobdělanou půdu, odmítali často převzít i dodávkové povinnosti. Nová opatření chtěla získat pro zemědělství děti rolníků, pomoci překonat názor, že práce v zemědělství je trestem. Také JZD musela změnit svůj vztah k těmto rolníkům, a to i k těm, kteří z družstva vystoupili, a nevidět v nich jen nepřátele. Velcí sedláci v kraji obhospodařovali 7 % půdy, na niž připadalo 12 % dodávek, hlavně v produktivních vnitrozemských okresech. *Pochodeň* na začátku února zveřejnila článek *Neustále mít na zřeteli boj proti kulakům*, v němž ukazovala, že oslabují JZD, kde pracovali hlavně v živočišné výrobě, kde byl nedostatek pracovníků, ale i vysoké příjmy.⁵⁸⁸

Usnesení X. sjezdu KSČ vidělo nedostatky i v řízení zemědělské výroby národními výbory. Ty se snažily dát do pořádku evidenci půdy a její řádné obdělání jako základ pro zvýšení zemědělské výroby, dále upevnit JZD a převádět je na vyšší typy, zastavit

586 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 32, 33, 4, 1516, 1517, 2406.

587 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 32.

588 Tamtéž, k. č. 4, 1531; *Pochodeň*, č. 9, 1. 2. 1955.

vystupování členů z družstev a zabránit útěku z pohraničí. KNV v dubnu konstatoval, že se nepodařilo převést plánovaný počet na JZD na vyšší typy pro odpor členů, v JZD Slotov byli vyloučeni lajdáci, což zlepšilo práci družstva, některá JZD (např. JZD Brod) oslabovaly rozpory ve vedení, JZD Heřmánkovice a Ruprechtice nemohla zvládnout množství půdy, rovněž na Vrchlabsku bránil upevnění JZD nedostatek pracovních sil, nepodařilo se získat nové členy do JZD Chomutice, Stračov a Suchá. KNV proto plánoval zalesnění pozemků v pohraničí pro nedostatek pracovních sil.

Konkrétní pomocí JZD se měly stát tzv. pracovní obvody pro zemědělskou výrobu a výkup, které tvořili zemědělstí odborníci (zootechnik, veterinář, úsekový agronom STS, inseminační technik a další). Tyto obvody z několika obcí se kryly s obvody STS a nešlo o nový administrativní orgán, ale o společné porady, které by upozorňovaly zemědělský odbor ONV nebo plnomocníka výkupu na nedostatky. V březnu se vytvořilo těchto obvodů 98, z nich pracovalo 87 (nepracovalo všech 6 na Žamberecku).⁵⁸⁹

Celkové zhodnocení zimní kampaně ukázalo, že se nepodařilo konkrétně projednat materiály 2. sjezdu JZD, že národní výbory a složky NF nepřijaly za své obdělání půdy a podporu stávajících JZD a zakládání nových, že se málo jednalo s jednotlivými členy JZD a rolníky. Proto se k těmto otázkám měly všechny orgány a organizace vrátit, včetně tříletých plánů rozvoje zemědělské výroby, v souvislosti se zajištěním jar-ních prací.

Jarní práce

Při projednávání plánu práce KNV na druhé čtvrtletí na samém konci března bylo konstatováno, že se v kraji nedaří plnit usnesení X. sjezdu KSČ především v oblasti zvýšení zemědělské výroby, zásobování obyvatelstva, zlepšení služeb a rozvoje kulturního života na vesnici. Problémem zůstávalo obdělání ladem ležící půdy (před jarními pracemi se odhadovala na 4600 ha) a nepodařilo se organizovat patronáty závodů nad celými vesnicemi. Za hlavní úkol KNV opět stanovil zvýšení zemědělské výroby jako celku, upevnění a rozšíření JZD, prosazení soukromých rolníků do zemědělských komisí MNV, organizování pracovních obvodů a získání nových pracovníků do JZD, STS a státních statků. Také zasedání KV KSČ se věnovalo úkolům zvýšení zemědělské výroby a upevnění a zakládání JZD. I krajská konference KSČ na začátku dubna v hlavním referátu kritizovala nesplnění úkolů v zemědělství a projevy sektářství v družstvech, kde se objevovaly názory, že je lépe hospodařit na malé výměře než přijímat nové členy. Stále trvalo zajišťování úkolů na vesnici z kraje a okresů místo z národních výborů, základních organizací a hospodářských orgánů.⁵⁹⁰

Rostlinná výroba jako základ zemědělské výroby měla zajistit dostatek krmiv, proto se rozšiřovaly plochy pícnin o 6681 ha, zčásti na úkor brambor, luštěnin, cukrovky a lnu (o 2797 ha), zčásti z nové orné půdy (o 3504 ha), zbytek na úkor dalších plodin. Plán osevu pícnin byl překročen o 3,7%, zaujímaly 26,5% orné půdy (1953 21,3% orné půdy).

589 Tamtéž, k. č. 4, 33, 1514.

590 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5; Pochodeň, č. 18, 4. 3. 1955; č. 27, 5. 4. 1955.

Současně se zajišťovala osiva krmné mrkve, kapusty, bobu, zpracovávaly se 3–5leté plány ošetření luk, hlavně v pohraničí, a vytvářely se semenářské dílce.

Stále probíhalo zpřesnění evidence půdy a zakládaly se nové evidenční listy pro každý závod, které rolník podepisoval. Rolníci často odmítali stanovení půdy jako orné a přetrvávaly rozpory v evidenci půdy. Do konce června tyto práce proběhly v 793 obcích kraje, tj. 94% (z 840 obcí), nejvíce vážly v okresech Jičín, Nový Bydžov a Jaroměř, nové evidenční listy podepsalo jen 66,5% rolníků (41 896 z 62 801). Plán rozšíření orné půdy o 6626 ha nebyl do konce června splněn, získalo se 3783 ha orné půdy, 1076 ha zemědělské půdy, výměra zemědělských závodů vzrostla o 3298 ha. Tyto výsledky byly však o 5617 ha orné půdy, o 9382 ha zemědělské půdy a o 5614 ha celkově obhospodařované plochy nižší než podle sčítání Ústavu kartografie a geodezie.

Dobrá úroda jetelů a trav dávala předpoklady splnění výkupu 528 vagonů sena, z toho 50 vagonů na státní nákup se nedařilo zajistit, i když seno mělo vytvořit rezervu krmiv. Sadbu brambor ohrožovala výkupní praxe, kdy se v roce 1954 vykoupily i sadbové brambory za slib, že na jaře dostanou JZD sadbu od státu. Silně poklesly plochy a výnosy čekanky (z předválečných 227 q/ha na 163 q/ha). Proto se v březnu konala v Hradci Králové beseda s pěstiteli a JZD Nemyčevy z okresu Jičín vyhlásilo soutěž o nejlepší výsledky. U cukrovky se rozšiřovalo proseničské hnutí na 2500 ha osevních ploch. Velká propagace probíhala k podstatnému rozšíření kukuřice, pokusné plochy oseli v Nechanicích, Chlumu, Kuklenách, Opočnu. Zatím šlo převážně o kukuřici na siláž a *Pochodeň* otiskla seznam odrůd vhodných pro Hradecký kraj.⁵⁹¹

JZD, STS a zčásti obce zpracovaly plány jarních prací, podle navržených agrotechnických termínů, které však nemohly být dodrženy pro deštivé počasí. Podařilo se umístit ladem ležící půdu (11 875 ha), z toho přes 8000 ha orné půdy. JZD, státní statky a soukromí rolníci převzali 10 776 ha, zbylých 1109 ha zatím obdělávaly STS. Přitom řada rolníků tuto půdu nechala zorat prostřednictvím STS nebo ji předávala MNV, často šlo jen o administrativní řízení, protože v dubnu rada KNV konstatovala, že v hlášení o nezajištěné půdě chybí nejméně 1000 ha této půdy. V dubnu se ještě dokončovala podzimní orba a deštivé počasí zdržovalo rozvoz chlévského hnoje. Práce brzdil nedostatek a špatná kvalita osiv, zvláště jetele, vojtěšky, travin, bramborové sadby chybělo 83 vagonů, nejhorší situace byla v horských okresech, např. na Žamberecku chyběly v první polovině dubna osiva a hnojiva v 11 obcích. Přes snahy o prosazení některých metod setí a sadby se je nepodařilo rozšířit z objektivních a ekonomických důvodů.

Nebyly dodrženy osevní plochy technických plodin, olejnin a čekanky. Osev cukrovky dosáhl 94,3%, plochy byly nižší o 725 ha, brambor 93%, méně o 1929 ha, zvláště v horských okresech, u soukromých rolníků chyběly peníze na nákup sadby (Vrchlabí). Totéž se týkalo ploch lnu, kde se osev splnil na 91,4%, nedoseto zůstalo 357 ha. Tyto plochy se využily pro krmiva. Dobře za pomoci brigád proběhlo oborání brambor a jednocení a okopávka cukrovky. Plně se neprosadila kukuřice, zvláště horské okresy neměly důvěru v její užitečnost. Soukromí rolníci se nepodřizovali plně plánu, na Vrchlabsku nedodrželi plochy lnu, ovsu a směsek, ale osev pšenice dosáhl 300%

591 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 33, 1514, 1517, 1532; *Pochodeň*, č. 23, 22. 3. 1955; č. 25, 29. 3. 1955; č. 27, 5. 4. 1955.

plánu. Rostlo jejich zadlužení, na Vrchlabsku dlužili za práci STS 166 000 Kčs. Senoseč se opožďovala v horských okresech pro nedostatek brigád a sušáků sena.

Celkově probíhaly jarní práce dobře, do konce června z velké části končila i druhá etapa (kultivace, senoseč). Výjimkou byly horské okresy, kde teprve koncem dubna půda oschla, aby traktory mohly vyjet do polí. Na části půdy byl zajištěn náhradní osev, asi na 1000 ha. JZD skončila jarní práce dříve než soukromí rolníci.⁵⁹²

V živočišné výrobě se dařilo vyrovnávat stavy hospodářských zvířat, ale byly velké rozdíly mezi okresy a především mezi jednotlivými JZD a soukromými hospodářstvími. K 1. červenci se plnil stav skotu na 103,9%, ale krav na 98,8%, prasata na 113,1% a slepice na 103,2% plánu. Krav chybělo do plánu 3287 kusů, největší úbytek byl v okresech Broumov, Trutnov a Vrchlabí, kde se nezajišťoval odchov a telata šla na výkup. Podíl krav ze skotu poklesl z 58,1% v roce 1954 na 55,1%, ačkoliv se počet skotu zvýšil. JZD u skotu a krav nedosáhla průměru kraje. Pokud šlo o podíl hospodářských zvířat ve společném ustájení JZD k celkovému stavu kraje, činil u skotu 14,8%, u prasat 17,2% a u ovcí 9,3%. Státní statky překročily stavy krav o 4%, ale šlo o krávy nemocné, zesláblé nebo jalové, a to přes vysoké brakování. Stálým problémem zůstával vysoký úhyn telat a selat v horských okresech. Na záhumencích připadalo až 15 slepic na 1 ha, zatímco v JZD jen 2 slepice. Nesoulad mezi rostlinnou a živočišnou výrobou a výkup krmných zrnin, sena a slámy se odrážel ve stálém nedostatku krmiv a bez nich a čistoty se jen těžko mohla uplatnit např. metoda Malininové. Pokles počtu krav byl následek růstu úpadkových hospodářství, opožďování výstavby společných stájí při přechodu družstev na 3. typ a slabých JZD v horských okresech, kde bylo ve společných chovech vysoké procento tuberkulózních krav a kde nedostatek krmiv byl brzdou doplňování stavů. Na Trutnovsku byl vydán zákaz bez povolení porážet telata a mělo sem být přesunuto sto kusů krav. V okrese bylo 72 úpadkových hospodářství, v nichž chybělo 210 kusů skotu, a 300 hospodářství, jimž státní spořitelna odmítla úvěr pro malou záruku návratnosti. V družstvech chybělo na plán 442 kusů skotu, z toho 250 krav. Také návrat k plemenářství narážel v horských okresech na nedostatek krmiv.⁵⁹³

Brzdou společného ustájení zůstávala vysoká rozestavěnost a pomalé dokončování staveb. Za první pololetí se investiční výstavba plnila na 40,2%, v ukončených akcích na 17,9%. Šlo především o novostavby drůbežáren, adaptace pro mladý dobytek, prasata, ne o novostavby kravínů a silážní jámy. U novostaveb nebyly zahájeny všechny akce, např. v okresech Hradec Králové, Jičín a Vrchlabí. JZD žádala změny typů a dodávku stavebními závody. Prověrka zjistila, že 59 zahájených staveb nebude dokončeno, proto byly investice (asi 2,1 mil. Kčs) přesunuty z okresů Broumov a Hradec Králové do okresů Dobruška, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou. Jednalo se o 17 novostaveb kravínů, 3 výkrmny prasat, 3 porodny pro prasnice a další akce v celkové hodnotě přes 9 mil. Kčs.

Vinu měl i Agroprojekt, který nestačil zpracovat projekty a rozpočty, JZD často zaměňovala akce a stavěla bez evidenčních listů. Příčinou neplnění byl nedostatek

592 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 33, 1514, 1516, 1517, 1532; Pochodeň, č. 29, 13. 4. 1955.

593 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 33, 1514, 1531, 1532, 1561.

materiálu (dřevo, železo, krytina, cihly), i když část JZD využila jiné stavby, chyběly technické podklady (v horských okresech) a investice byly nerovnoměrně rozdělovány (nejvíce Nový Bydžov a Jičín). Kde nebyly schváleny členskou schůzí JZD, chyběly pracovní síly a materiál a zde také byla největší rozestavenost. U silážních jam brzdila výstavbu špatná kvalita cihel na vyzdívání.

Zemědělská výroba dostávala dostatek finančních prostředků, ale ty nebyly čerpány (v roce 1954 na 86%). Pro rok 1955 bylo určeno pro zemědělství 38,843 mil. Kčs, tj. o 22% více než v roce 1954 a proti čerpání o 41% více, především na zlepšení živočišné výroby, HTÚP, cesty, osiva, sadbu, veterinární péči, plemenářství a zemědělské školství. Mimo to ministerstvo zemědělství hradilo náklady na brigády, obdělání rezervní půdy a družstevní školy práce.

Ve společném chovu bylo celkem 35 076 kusů skotu, z toho 16 662 krav, 3364 telat a 15 050 ostatního hovězího dobytka. Prasat chovala JZD 3. a 4. typu 35 027, z toho 4242 prasnic, ovcí 2762 ks a koní 2844 ks. Společně bylo ustájeno 34 107 kusů skotu, z toho 16 332 krav, 3319 telat a 14 456 mladého skotu, 34 632 prasat, z toho 4057 prasnic, 2651 ovcí a 1580 koní. Kravinů bylo 322 s kapacitou pro 18 581 krav, teletníků 153 pro 2663 telat, vepřinů 401 pro 21 944 prasat.⁵⁹⁴

Na konci června 1955 bylo v kraji 75 JZD 1. typu, 38 JZD 2. typu se 1415 členy a 6404 ha zemědělské půdy (nově přibylo JZD Radovesnice na Jičínsku) a 280 JZD 3. a 4. typu s 10 956 členy a 55 505 ha zemědělské půdy, což znamenalo, že přibylo 327 členů a 320 ha zemědělské půdy, ale jen 61 zemědělských závodů. Na 1 člena JZD vyšších typů připadalo 4,90 zemědělské a 3,73 ha orné půdy. Za první pololetí se rozešlo 6 JZD 3. a 4. typu (Vrchlabí 1, Trutnov 3, Broumov, Rychnov nad Kněžnou 1), ale 4 JZD 2. typu přešla na 3. typ, takže ubyla jen 2 JZD. Důvodem byla špatná finanční situace, malá členská základna a nezájem členů o práci JZD. Jen členové JZD Oblanov na Trutnovsku se vrátili k soukromému hospodaření, ostatních 5 JZD se připojilo ke státním statkům. Vystupovali ještě členové, kteří podali odhlášky v roce 1954 a nebyli na podzim vyděleni. Část byla vyloučena pro neplnění povinností, ne však „kulaci“. Celkem vystoupilo za pololetí 152 členů s 935 ha půdy a 4 bez půdy, naopak přistoupilo do 3. a 4. typu 72 členů s 381 ha zemědělské půdy a 511 bez půdy (průmysloví dělníci, málo venkovských žen), především do dobrých družstev. Při přechodu na vyšší typ část členů vystupovala, např. z JZD Ostroměř a Vojice na Hořicku vystoupilo 83 členů, tj. polovina. V červnu už nevystoupil z JZD 3. a 4. typu žádný člen, naopak 87 přistoupilo, ale jen jeden rolník. Zastavil se tak pokles počtu JZD, v počtu členů a výměře půdy došlo k malému růstu. JZD 3. a 4. typu obhospodařovala 31,25% zemědělské půdy (1954 32,1%) a 29,6% orné půdy (1954 29,64%). Na rostlinné výrobě v kraji se podílely státní statky 1,8%, ostatní socialistické závody 0,5%, JZD 3. a 4. typu 20,1% a soukromí rolníci 77,5% a na živočišné výrobě státní statky 15%, ostatní socialistické závody 2,8%, JZD 3. a 4. typu 16,1% a soukromí rolníci 66,1%. Na zemědělských trzích prodala JZD za první pololetí za 1 458 000 Kčs, převážně vepřové maso, sádlo, máslo, drůbež, zeleninu, ovoce, mák a vejce.⁵⁹⁵

594 Tamtéž, k. č. 5, 34, 1514.

595 Tamtéž, k. č. 34, 1517, 2406.

Přes zvýšenou snahu ONV o rozšíření členské základny nebo založení nových družstev se nepodařilo téměř změnit situaci v okresech Broumov, Hořice, Nová Paka, Trutnov a Žamberk.

Do JZD se počítalo se získáním 1225 pracovníků, do 30. června přešlo 605, z toho z průmyslu 358, vesnických žen 227 a účetních 20. Ukazovalo se, že v družstvech není přehled o potřebě pracovníků, JZD své požadavky měnila, někde musela být o zvýšení členské základny přesvědčována. Oproti roku 1954 stoupl počet členů v JZD 3. a 4. typu z 10 597 na 11 097, tj. o 4,7%, počet žen poklesl z 5913 na 5712, což ukazovalo, že se nepodařilo získat do JZD venkovské ženy. Patronáty průmyslových závodů pomáhaly zvládnout špičkové práce, ale nedařilo se prosadit patronáty nad celou vesnicí, aby se tak zlepšila nejen politická, ale i kulturní úroveň vesnice. Před 3. všeodborovým sjezdem zesílilo získávání pracovníků z průmyslu pro zemědělství, v dubnu přešlo ze strojírenských podniků 88 zaměstnanců, z toho část na jednoroční brigádu do pohraničí.

V pololetí se v kraji vykazovalo 18 velmi špatně hospodařících JZD, z toho na Trutnovsku 6, na Broumovsku 6, na Královéhradecku 4, na Vrchlabsku 1 a na Žamberecku také 1 JZD.

Celkově se podařilo do poloviny roku zastavit klesající tendenci od roku 1954 a došlo k malému růstu počtu členů a výměře půdy. Nepodařilo se však získat nové členy z řad venkovského obyvatelstva a neplnil se nábor nových sil pro pohraniční okresy.⁵⁹⁶

Před STS stály v jarních pracích vysoké úkoly. Celkový rozsah prací byl určen 365 000 průměrnými ha, z toho připadalo na osev 16 000 ha, meziřádkovou kultivaci 16 000 ha, sázení brambor 7000 ha, z toho hnízdově 900 ha, na sklizeň sena 22 000 ha atd. Pro nedostatek strojů musely být úkoly v průběhu prací sníženy. S JZD byly uzavřeny smlouvy na 175 000 průměrných ha, se státními statky na 29 501 průměrných ha a 15 789 smluv bylo sjednáno se soukromými rolníky. STS začaly ve větší míře provádět mechanizaci stájových prací. Těžko zvládaly obdělávání velké výměry rezervní půdy, např. STS Trutnov dostala k obdělání 500 ha, což nebylo v jejích silách. Za první pololetí splnily STS plán na 117,8%, polní práce na 109,8%, ale ne ve jmenovitých úkolech, např. sázení brambor na 85,1%, v hnízdové výsadbě na 67,1%, v meziřádkové kultivaci na 78,8% (pro JZD na 71,7%), vysoko byla překročena zemědělská doprava (549,3%) a práce mimo zemědělství (119%). Přitom prověrka zjistila, že se vykazovaly stroje v dopravě jako v polních pracích, totéž se týkalo nových metod (hnízdová výsadba brambor). Více se rozšířilo užívání secích agregátů, méně se dařilo obsadit druhé směny.

Nedařilo se plnit plán příjmů, těžko se vymáhaly pohledávky u JZD, hlavně v horských okresech, na Žamberecku dlužilo 16 JZD přes 150 000 Kčs, jen JZD Kunvald 128 000 Kčs, soukromí rolníci 65 000 Kčs. Velmi špatně postupovala výstavba objektů STS, stroje zůstávaly venku, protože za první pololetí se vyčerpalo jen 13,4% investic. V Agroprojektu pracovalo 45 pracovníků pro 280 JZD, což představovalo investice ve výši 60 mil. Kčs, ale nebyla zde možnost práce i pro projekci v STS a na státních statcích. Plán nábory nových pracovních sil pro STS se plnil, do stanic přešlo do 30. června 1955 223 nových pracovníků, mezi nimi řada odborníků.

596 Tamtéž, k. č. 4, 34, 1514, 1532.

STS dobře zvládly senoseč, splnily plán jarních prací a zlepšila se kvalita práce a více prací bylo provedeno u soukromých rolníků. Jako nejlepší v jarních pracích byla vyhodnocena STS Chlumeč nad Cidlinou.⁵⁹⁷

Státní statky dále zvýšily svůj půdní fond přejímáním půdy po JZD a soukromých rolnících a rezervní půdy, celkem v období jarních prací 3053 ha. Státní statek Kostelec nad Orlicí převzal půdu JZD Kunčina Ves, které se rozpadlo a na 260 ha zůstalo 2 mil. Kčs dluhů, celkem šlo na Rychnovsku o 374 ha. Další půda v okrese Jičín (183 ha) byla přidělena státnímu statku Nový Bydžov, státní statek Trutnov měl obdělávat 650 ha rezervní půdy. Jarní práce zvládly státní statky jen s malou pomocí brigád. Neplnily stavy skotu, protože velké množství kusů na dodávku nemělo stanovenou porážkovou váhu, úhyn a nucené porážky dosáhly až 35 %, u selat 22,5 %, u kuřat na Trutnovsku 40 % a špatné výsledky byly v chovu ovcí. Málo se využívalo pastvy pro zlepšení zásob krmiv.

Plán nábory pracovních sil se pro státní statky plnil, v prvním pololetí bylo získáno 364 osob, ale trvala velká fluktuace pracovníků, protože většinou pro ně chybělo ubytování. Proto byl v červnu nábor pro státní statky zastaven a měl být řešen svazáckými brigádami. Kraj dostal za úkol získat 400 svazáků pro západní pohraničí a 100 pro státní statek Broumov, Kostelec nad Orlicí, Trutnov a Žamberk (v květnu bylo získáno 28 svazáků). Ani státní statky neplnily investiční výstavbu, za první pololetí jen 51,9 % plánu, nejčastěji pro špatnou projekční připravenost.

Přes zvládnutí jarních prací zůstávaly největším nedostatkem státních statků vysoké výrobní náklady a ztráty (např. vyráběly 1 litr mléka za 2,38 Kčs) a stálý nedostatek krmiv, který oslaboval živočišnou výrobu.⁵⁹⁸

Po průzkumu krajské plánovací komise a Agroprojektu v dubnu se podařilo zařadit Žamberecko do akce pomoci pohraničí. Rozhodujícím důvodem byl veliký úbytek obyvatelstva oproti roku 1930 (jen 47,66 %, v zemědělství 25,2 %, ze 4466 zemědělců jen 1505) a úbytek orné půdy o 51 % (oproti roku 1930 o 6271 ha). Okres se chtěl zaměřit na tradiční živočišnou výrobu, což však vyžadovalo pracovní síly, protože v roce 1954 připadalo na jednoho pracovníka 7,48 ha (1930 2,61 ha zemědělské půdy), na státních statcích 9,2 ha zemědělské půdy. V okrese pracovala Výzkumná stanice krajského výzkumného ústavu, ale ta vlastně hospodařila na 1304 ha, ze 13 JZD 3. typu jen plemenářské JZD Vlčkovice dosahovalo PJ 23,80 Kčs, STS chybělo vhodné náradí pro horský terén. Hlavní úkol viděl ONV v získávání 170 rodin (= 340 pracovních sil), pro které se mělo upravit 144 domků, a ve zvýhodnění horských JZD, aby osídlenci neodcházel. V květnu byly zaslány seznamy pracovníků z vesnic na závody, aby byli uvolněni pro zemědělství. To bylo lépe přijato v závodech než v JZD.⁵⁹⁹

Na začátku dubna vydala vláda usnesení ke zlepšení výkupu zemědělských výrobků, především živočišných, protože bylo ohroženo zásobování obyvatelstva. Národní výbory se zabývaly stavem výkupu, rady ONV projednaly dodávky od roku 1953. V kraji byl výkup jatečného skotu splněn za první pololetí na 91,3 % (JZD a rolníci na 83,4 %). Nezačalo plnit 20 875 závodů, tj. 48 %, z toho 3622 rolníků do 5 ha, 2312 s výměrou

597 Tamtéž, k. č. 4, 34, 1514, 1516, 1517, 1532; 10 let STS, s. 76–82; Pochodeň, č. 22, 18. 3. 1955.

598 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 34, 1514, 1517, 1531.

599 SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk 1955.

5–10 ha, 1050 10–15 ha, 239 15–20 ha a 21 nad 20 ha. Nejhorší stav byl v okresech Dobruška (72,5%), Nový Bydžov (74,9%), Hradec Králové (85%) a Jičín (87,2%), dodávky překročily okresy Náchod, Nová Paka, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk a státní statky. Oproti prvnímu pololetí 1954 bylo vykoupeno méně o 1280 tun hovězího masa, tj. o 16%. Rolníci odkládali plnění na podzim, kdy skončí dostatek píce a část dají na státní nákup. Přes 100% (124,9%) se plnila jatečná telata, což snižovalo doplňování základního stáda. Dodávka jatečných prasat dosáhla 110,2%, nesplnily jen okresy Trutnov a Vrchlabí, nejhůře rolníci nad 20 ha (73,4%) a s výměrou 15–20 ha (81,6%) a JZD vyšších typů s převzatou půdou (52,5%). Vůbec nezačalo plnit 16 415 závodů, tj. 46%, z toho 3142 do 5 ha. Oproti prvnímu pololetí 1954 se vykoupilo o 1004 tun více, tj. o 15%. Byl plněn výkup selat na 146%, ale pro velkovýkrmnu Smiřice se dovezlo 2000 selat. Mléka bylo dodáno 99,4%, o 8,3 mil. l více oproti pololetí 1954, tj. o 13,5%. Neplnili rolníci nad 20 ha (64,8%), 15–20 ha (67,6%) a JZD z převzaté půdy. Vůbec nezačalo plnit 3538 hospodářství, z toho 348 do 5 ha, tj. 2% závodů. Státní statky pro špatné krmení a ošetřování plnily na 97,8%. Ani dodávka vajec nebyla splněna (jen 96,7%), ale oproti roku 1954 se zvýšila o 2,5 mil. kusů, tj. o 6,3%. Nezačalo plnit 5768 závodů.

Dlužníků, kteří nesplnili za první pololetí, bylo u hovězího masa 14 JZD a 1944 rolníků, u vepřového masa 3 JZD a 2658 rolníků, u mléka 5 JZD a 3046 rolníků, u vajec 7 JZD a 2053 rolníků. Z minulých let dlužilo dodávky výrobků rostlinné výroby 69 JZD a 9522 rolníků, z toho 62 JZD a 4838 rolníků bylo schopno se s dodávkami vyrovnat, u vepřového masa mělo předpoklady k vyrovnání 16 JZD a 4601 rolníků. 337 závodů mělo dodávat mléko a nemělo ani jednu krávu a 1610 závodů mělo předpis hovězího masa a nemělo ani kus skotu.

Celková hodnota výkupu u všech sektorů v kraji dosáhla za první pololetí 72,177 mil. Kčs, z toho rostlinná výroba 2,706 mil. Kč a živočišná 69,471 mil. Kč.⁶⁰⁰

Pokud šlo o pracovní síly v JZD, došlo v průběhu prvního pololetí k dalšímu zvýšení. Na konci roku 1954 pracovalo v zemědělství 12 155 osob a k 30. červnu 1955 15 855, tj. o 30,4% více, z toho žen 4117, tj. 33,8%, a v polovině roku 1955 4842, tj. 30,5%. U soukromého sektoru se stav oproti roku 1954 nezměnil, tvořilo ho 60 077 rolníků, z toho 34 446 žen, tj. 57,2%. Plán získání nových pracovníků se plnil u STS a státních statků, ne u JZD (jen 605, tj. 40,5% úkolu, z toho jen 227 z venkovského obyvatelstva). Úkol splnil pouze okres Hradec Králové, a to 124 z vesnic a 65 z průmyslu. Pro kraj Plzeň a Karlovy Vary z 200 osob bylo získáno 40 (5 pro STS, 26 pro státní statky, 9 pro JZD). Národní výbory většinou sestavily seznam obyvatel odešlých ze zemědělství a ostatní měly zajistit ONV.⁶⁰¹

I když opatření na podporu soukromě hospodařících rolníků zlepšila i postavení sedláků nad 20 ha, pokračovala degradace jejich hospodářství. V kraji bylo asi 1625 špatně hospodařících hospodářství, která obhospodařovala 16 800 ha půdy, z toho přes 200 ha „kulackých“. Přes snahu donutit je obdělávat svou půdu i pozemky z nuceného pachtu nebyli rolníci schopni plnit stanovené dodávky, zvláště v živočišné výrobě. Jejich působení bylo různorodé, od šíření názorů, že dochází ke stabilizaci malovýroby,

600 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 34, 1514, 1516.

601 Tamtéž, k. č. 4, 35.

přes působení na rolníky varováním, že tzv. vlastenecké závazky připravují zvýšení dodávek, až po vstup do JZD. Stále působil jejich vliv „dobrých hospodářů“, nejasnosti, kdo je vlastně „kulak“, a mezinárodní situace (vstup Německé spolkové republiky do NATO, založení dalších vojenských paktů, válka v Indočíně a další). Na vesnicích boj proti „kulakům“ skoro ustal, a to i uvnitř JZD, pokud se stali jejich členy, protože snaha získat pracovníky vedla k jejich přijímání do družstev. Objevil se názor, „do JZD všichni nebo nikdo“.

Počet stížností z oblasti zemědělské výroby byl ve druhém čtvrtletí stále vysoký (336) a týkal se kromě nesouhlasu s povinným pachtem především vyrovnání družstev s vystoupivšími členy. Většinou šlo o neznalost nebo nedodržení stanov a směrnic z obou stran.⁶⁰²

Rozpis zemědělské výroby na rok 1956

V červnu a červenci 1955 probíhal rozpis státního plánu zemědělské výroby na KNV, ONV a MNV pro JZD a soukromé rolníky na rok 1956. ONV pro JZD vyššího typu, MNV pro JZD nižších typů a soukromé rolníky. Na základě usnesení X. sjezdu KSČ se podstatně snižoval počet ukazatelů plánu, ale jeho součástí se stávalo zavádění pokrokových metod do zemědělství. Do konce července byly rozepsány osevní plochy a stavy hospodářských zvířat a v další etapě hektarové výnosy, užitkovost dobytka, agrotechnická opatření, potřeba pracovníků, investiční výstavba a plán STS. Do 15. července probíhaly veřejné schůze o výsledcích a rolníci podepisovali sumáře. Cílem bylo odstranit administrativní přístup k rolníkům, aby se neopakovala situace z roku 1954, kdy rozpis nepodepsalo 2432 rolníků v rostlinné a 4122 rolníků v živočišné výrobě (nejvíce v okrese Nový Bydžov – 705 v živočišné a 468 v rostlinné výrobě).

Hlavním úkolem rozpisu bylo využití veškeré půdy, hlavně v pohraničí, vzestup zemědělské výroby, zvýšení mechanizace, získání pracovníků, zvláště mladých, podpora soukromých rolníků, iniciativy JZD i rolníků a zlepšení práce státních statků. Osevní plochy obilovin a technických plodin se oproti roku 1954 skoro neměnily, rostly plochy krmiv, v živočišné výrobě se plánovaly stavy k 1. říjnu, aby se před zimou mohly vyřadit slabé kusy, v mechanizaci šlo o nové práce (kultivaci, sklizeň okopanin, silážování, rekultivaci, technické plodiny), v investiční výrobě o společné stáje, jejich mechanizaci a stavbu silážních jam.

Celková osevní plocha se zvyšovala oproti plánu 1955 230 021 ha na 232 072 ha, z toho bylo v pohraničí 35 225 ha. Na státní hospodářství připadalo 20 497 ha a na JZD a rolníky 211 575 ha, z toho JZD (bez záhumenků) 43 244 ha. Z celkové osevní plochy bylo určeno pro zrniny 112 544 ha (z toho pšenice a žito 55 449 ha), na technické plodiny 24 995 ha (z toho cukrovka 16 827 ha, olejnin 2978 ha, len 3759 ha), na brambory 26 815 ha, na zeleninu 2155 ha a na krmné plodiny 60 954 ha. Stavy skotu se plánovaly ve výši 235 931 kusů (1955 236 140 ks), krav 130 292 kusů (1955 130 623 ks), prasnic 21 688 kusů (1955 22 881 ks).

602 Tamtéž, k. č. 4, 34; Pochodeň, č. 29, 13. 4. 1955.

Cílem bylo zlepšení krmivové základny, a to i zvýšením pěstování kukuřice na zrno a siláž o 4 %, nárůst výroby masa (vepřové maso o 14,9 %, hovězí o 14,7 %), mléka o 3,6 %, chlebového obilí o 1,8 %, krmného o 2,5 %, cukrovky o 2,1 %, olejin o 17,9 %. Snížení ploch se mělo vyrovnat zvýšením hektarových výnosů a užitkovostí (u pšenice o 8 %, žita o 8,4 %, ječmene o 7,7 %, cukrovky o 5,1 %, doживosti o 4,1 %, mléka na 1 ha zemědělské půdy o 1,2 %). Výstavba společných zařízení v JZD se rozšiřovala o 37,3 %. Kukuřice na zrno se plánovala na 600 ha a na siláže na 2500 ha. Problémem bylo skoro 17 000 ha zemědělské půdy, na níž hospodařili přestárlí a nemocní rolníci, „kulaci“, a půda v povinném pachtu.

Návrh plánu STS vycházel z výměry zemědělské půdy (289 889 ha) a orné půdy (211 575 ha), z toho v JZD s HTÚP 61 734 ha zemědělské půdy a 46 997 ha orné půdy, a ze zvýšení mechanizace jednotlivých prací. Celkový rozsah polních prací včetně výmlatu se pro STS zvyšoval z 350 000 průměrných ha v roce 1955 na 362 000 průměrných ha, tj. o 3,4 %, mimo zůstala zemědělská doprava (s ní 422 000 průměrných ha). Rostly úkoly v jednotlivých pracích, např. meziřádková kultivace okopanin o 15,3 %, podzimní orba o 7,1 %, podmítka o 20 %, vyorávání řepy o 19 %, brambor o 53,8 %. Z celkového rozsahu prací připadalo na JZD s HTÚP 53,5 % (+ 2,5 %), na ostatní socialistický sektor 8,5 % (+ 10,4 %) a na soukromý sektor 39 % (+ 2,5 %). Celkové procento mechanizace prací rostlo z 35,57 % na 36,2 %. Měly vzrůst i stavy pracovníků z 2617 (v roce 1955) na 2767, hlavně traktoristů, řidičů a kombajnérů, počet stanic se nezměnil (14). Ze strojového vybavení rostl počet traktorů (přepočten na 15 HP) z 1248 na 1293, ne však pásových (zůstalo 498), kultivačních ze 103 na 148, kombajnů na obilí ze 43 na 62, nově i kombajnů na brambory (20). Také stájová mechanizace se rychleji vybavovala napáječkami (153), dojícím zařízením (53) a dopravníky ve stájích (153).

Součástí plánu rozvoje zemědělství byla i potřeba pracovních sil na rok 1956, která představovala u JZD 3. a 4. typu 11 480 osob, z toho 5088 mužů a 6392 žen (k 1. lednu 1955 byl stav 10 597, z toho 5913 žen). Soukromých rolníků hospodařilo k 1. lednu 1955 60 077, z toho 34 446 žen, a počítalo se k 1. lednu 1956 s 59 434 rolníků. S tím bylo spojeno dosídlení v pohraničních okresech, z nichž Broumov a Žamberk byly pro rok 1956 zahrnuty do vládní pomoci pohraničí. Počítalo se získáním 836 pracovníků, z toho do státních statků 168, do STS 49, do JZD 544 a pro soukromý sektor 76 pracovníků. Pro jejich ubytování bylo vyhledáno 351 bytů k adaptaci, která měla skončit k 30. červnu 1956.

Na investice požadovala JZD 70,176 mil. Kčs, ministerstvo zemědělství stanovilo předběžnou částku na 56 mil. Kčs a KNV ji upravil na 63,784 mil. Kčs (šlo o stavby svépomocí). Z toho 65,8 % připadalo na stáje, 4 % na silážní jámy, 2,9 % na močůvkové jímky a hnojiště a 27,3 % na jiné akce (komunikace, skladovací prostory, polní mláty, Štejmanovy boudy aj.) Zemědělské stavební závody ve Smiřicích měly generální dodávkou postavit navíc stavby za 10 mil. Kčs. Zvyšoval se počet zootechniků, kteří byli určeni pro rozvoj plemenářské práce.

Okresy celkem přijaly stanovené úkoly, požadavky se týkaly např. snížení ploch lnu (Dobruška o 20 ha, Hořice o 20 ha), cukrovky (Hradec Králové o 200 ha, ale zvýšit o ně rané brambory), stavů prasat (Náchod o 750 kusů) a šest okresů odmítalo zvýšení výměry půdy.

Rozpis probíhal často administrativně, nebo se vyřizoval ráno u sběru mléka, první veřejné schůze se konaly asi v 60 % obcí za průměrné účasti 25 rolníků, druhé veřejné schůze neproběhly ani v polovině obcí a také účast se snížila. Hlavní námitky proti rozpisu se týkaly rezervní půdy, kde se odmítal nucený pacht na šest roků, dále proti rozpisu technických plodin, stavů ovcí a nevyúčtování v JZD 2. typu, která nepracovala. JZD odmítala tzv. pokrokové metody v zemědělské výrobě. Jen málo rolníků odmítlo podepsat výrobní úkoly pro nesouhlas s jejich výší. Součástí rozpisu byla i kontraktace technických plodin a dalších produktů.

Do konce července zůstalo nepodepsáno asi 8,2 % sumářů, nejvíce v okresech Nový Bydžov (17,6 %), Jičín (14,5 %), Trutnov (13,5 %), nejméně v okresech Žamberk (4,2 %), Dobruška (3,6 %) a Vrchlabí (2,6 %). Do 15. srpna po návštěvách funkcionářů JZD u rolníků poklesly nepodepsané sumáře na 7,7 % (v roce 1954 24,9 %), nejvíce nepodepsaných zůstalo na Novobydžovsku (14,6 %). Celkem nepodepsalo 2892 zemědělských závodů (z toho 553 do 2 ha, 2161 do 15 ha), z toho 963 proti výměře půdy, 345 proti ploše technických plodin (hlavně cukrovky) a 225 proti stavům dobytka (hlavně ovcí). Kontraktace se plnila u čekanky na 93 % u JZD a na 77,3 % u soukromých rolníků, u cukrovky na 82 % u JZD a na 54 % u rolníků, u lnu na 91,7 % u JZD a na 53,6 % u rolníků, u zeleniny na 72,1 %, u brambor na 73 %, u raných brambor na 17 %. Rozpis neodpovídal požadavku vlády, aby nepodepsané sumáře nepřekročily 5 %. MNV těm rolníkům, kteří sumáře nepodepsali, zaslaly písemné výměry.⁶⁰³

Vývoj v kraji v období 1953–1955

Opatření z podzimu 1953 se stala počátkem řešení problémů zemědělské výroby jako celku a metod zakládání jednotných zemědělských družstev. Nejrůznější formy pomoci od úvěrů až po úpravu dodávek vytvářely předpoklady nového přístupu ke kolektivizaci zemědělství. Konec roku 1953 a větší část roku 1954 byly ve znamení kritiky předchozího období v přístupu k rolníkům a zemědělské výrobě. Pokračoval rozpad JZD a vystupování členů, situace se měnila každý měsíc a byla značně nepřehledná. V tomto období však docházelo k růstu JZD se společnou výrobou, dosáhla počtu 280 oproti 216 v polovině roku 1953. Tato družstva, zvláště ve vnitrozemských okresech, zlepšila své hospodářské výsledky, zvýšila se hodnota pracovní jednotky a životní úroveň členů. Nepodařilo se však dosáhnout zvýšení výroby, zkvalitnění kvalifikace družstevníků a špatně se plnila investiční výstavba, což se odráželo v úrovni živočišné výroby, která byla oslabována stálým nedostatkem krmiv. Rostlinná výroba se proto zaměřovala na zvýšení pěstování krmných plodin, snížení ploch technických plodin, ale disproporcí mezi rostlinnou a živočišnou výrobou se nepodařilo odstranit. Úkoly při sklizňových pracích se zvládaly za vysoké pomoci brigád, především v horských okresech, což snižovalo hospodářské výsledky družstev a státních statků. Národní výbory pomáhaly zejména družstvům 3. a 4. typu, JZD nižších typů

603 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 34, 1514, 1532, 1561; Pochodeň, č. 58, 22. 7. 1955.

procházela hlubokou krizí, zvláště v 2. typu se nepodařilo vyrovnat se s vystoupivšími členy a tato JZD se skoro rozpadla anebo byla dána do klidu.

X. sjezd KSČ v červnu 1954 obrátil pozornost celé naší společnosti k otázkám zemědělské výroby a za národní úkol označil její rozvoj. Prohloubil pomoc zemědělství, rozhodl o jeho posílení pracovními silami, podtrhl úlohu rostlinné výroby a využití veškeré zemědělské půdy. Všechny části jednání se týkaly severovýchodočeského zemědělství, které patřilo i v této době k významným producentům zemědělských výrobků, ačkoliv zde vzrostly plochy neobdělané půdy, zvláště v pohraničí, a kraj ztratil postavení v produkci plemenných a chovných hospodářských zvířat. S určitou nedůvěrou přímo v podnicích a malým zájmem se setkalo usnesení o podstatném vzestupu zemědělství ve dvou až třech letech. Zpracování tříletých plánů se protáhlo až do zimních měsíců 1954/1955 a šlo spíše o čísla než o souhrnná opatření ke stanoveným úkolům. V průběhu roku 1954 a 1955 se zlepšila životní úroveň jak družstevníků, tak i soukromých rolníků, ale úpadek hospodářství nad 15 ha se jen o málo zpomalil.

V průběhu roku 1954 a 1955 se zlepšilo vybavení státních traktorových stanic, které zvýšily mechanizaci zemědělských prací, např. o kultivační práce a stájovou mechanizaci. Strojírenská výroba se více orientovala na výrobu zemědělských strojů, o něco vzrostla kvalifikace pracovníků, protože do STS začali přecházet pracovníci a technici z průmyslu. Státní statky rozšířily v této době svůj půdní fond o rezervní půdu v pohraničí a půdu úpadkových hospodářství ve vnitrozemí. Jejich hospodaření vykazovalo vysoké náklady, trval nedostatek pracovních sil a státní statky neplnily úkol být vzorem socialistické velkovýroby. Volby do národních výborů a Národního shromáždění v roce 1954 ukázaly svými výsledky, že na vesnici severovýchodních Čech trvala určitá nedůvěra k opatřením státu v zemědělství.

Ještě v prvním pololetí roku 1955 docházelo k rozpadu JZD a vystupování členů, ale v polovině roku došlo k růstu členů, i když ne převážně z řad rolníků, ale z řad průmyslových dělníků v organizovaném náboru. Ustal rozpad JZD. Zasedání ÚV KSČ v roce 1955 vyslovilo kritiku plnění usnesení X. sjezdu KSČ, ujasnilo, že družstva zůstávají cílem zemědělské politiky, a odsoudilo projevy sektářství v JZD vůči novým členům, měnil se vztah k soukromým rolníkům. Přesto zůstalo socialistické soutěžení v zemědělské výrobě na nízké úrovni a slabá byla pracovní iniciativa v zemědělských závodech včetně STS. Pomalu se dařilo vyvracet teorii stabilizace zemědělské malovýroby, přežívalo zatlačování velkých sedláků, i když na vesnicích se setkávalo s odporem, a zakládání družstev probíhalo živelně.

Ačkoliv pokračoval úpadek zemědělství v pohraničí, objevovaly se snahy prosadit v těchto okresech specializaci výroby na živočišnou produkci. Zařazení Broumova a Žamberecka do státní pomoci pohraničí v roce 1956 dávalo naději na řešení tamějšího zemědělství.

V polovině roku 1955 zařadilo ministerstvo zemědělství Hradecký kraj za výsledky jeho zemědělství na jedno z předních míst, a to na čtvrté až páté místo v republice. Rezervy zůstávaly i v řízení, protože pracovní obvody pro zemědělskou výrobu a výkup se nestaly zatím nástrojem odborné pomoci družstvům. Výsledky zemědělské výroby v roce 1954 a 1955 a stabilizace družstev dávaly možnost nového nástupu v kolektivizaci zemědělství v severovýchodních Čechách.

KAPITOLA II.

SNAHA O DALŠÍ ZAKLÁDÁNÍ JZD (1955-1957)**Zasedání ÚV KSČ v červnu 1955**

Již únorové zasedání ÚV KSČ kritizovalo zastavení růstu nových JZD a rozšiřování členské základny. Vývoj v prvním pololetí 1955 však spěl ke stabilizaci družstev a rozšíření jejich členské základny. JZD navíc dosahovala i lepších výsledků a celkově se zvýšila životní úroveň družstevníků. Toto se odrazilo v jednání ÚV KSČ 29. a 30. června 1955. Zasedání projednávalo stav zemědělské výroby a družstev. Hlavní referát konstatoval, že v zemědělství je dostatečná materiálně technická základna (stroje, práce STS, hnojiva, pracovní síly) a že JZD se už plně stabilizovala (růst důchodů). Za hlavní příčinu stagnace členské základny a družstev byla označena nedostatečná práce stranických orgánů a organizací a národních výborů, přežívání teorie samočinnosti a živelnosti při zakládání JZD, nesprávný poměr k malým a středním rolníkům a podceňování třídního boje na vesnici. Po funkcionářích se žádalo odstranění váhavosti a obav z chyb a naproti tomu vyšší rozhodnost a bojovnost jejich práce. Měli si uvědomit, že dodržování zásady dobrovolnosti nevylučovalo politickou a organizační práci na vesnici pro zakládání JZD. Zasedání se orientovalo na rozhodný obrat v rozvoji a zakládání JZD: „Celá strana musí teď nastoupit do velké ofenzivy na závodech a vesnicích.“⁶⁰⁴

Usnesení uložilo už během žňových a podzimních prací zakládat nová JZD, anebo alespoň v obcích bez družstev organizovat společné práce. Hlavním cílem byla JZD se společnou rostlinnou a živočišnou výrobou. Měla se však zakládat i JZD 2. typu se společnou rostlinnou výrobou. Do funkcí v JZD se počítalo se středními rolníky, ale „kulkům“ se ve vstupu bránilo a naopak se požadovalo jejich vyloučení z těch JZD, kam byli přijati. K posílení stávajících družstev měli přispět noví pracovníci z průmyslu a dobrých JZD, zvláště v zaostávajících družstvech. Podstatně měla růst mechanizace všech druhů rostlinné a živočišné výroby. Do zemědělství měli přicházet další dělníci, kteří bydleli na vesnici. Do konce roku se ukládalo založit základní stranické organizace ve všech vesnicích a získat nové rolníky a družstevníky do KSČ. Masová politická práce se zaměřovala především na vesnici, na další rozvoj družstev. Podstatně se zvyšovala finanční pomoc družstvům, zejména formou investičních úvěrů.⁶⁰⁵

Ačkoliv existovala JZD s dobrými výsledky, nedovedli často funkcionáři ze zemědělského úseku využít těchto příkladů, udržovaly se obavy, že pomoc soukromým rolníkům povede k nárůstu kapitalismu na vesnici, důkazem bylo narůstání spekuláčních tendencí rolníků.

Pochodeň přinesla na začátku července 1955 úvodník *Dále zakládat JZD*, který ukazoval růst výše PJ, přechody JZD na vyšší typ, růst důchodů na 1 ha půdy z 1650 Kčs

604 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1516 1517, 1532.

605 Sborník vybraných usnesení stranických a státních orgánů k zemědělské politice, I., Praha 1954, s. 39-49; Dějiny KSČ, Praha 1961, s. 603.

v roce 1953 na 2791 Kčs v roce 1954, tj. o 69%, růst základních prostředků, nedělitelného fondu, a vyzývala k boji proti „kulakům“ v produkčních oblastech. Odmítala se teorie „rolnické pospolitosti“, která podmiňovala založení JZD vstupem všech rolníků do JZD, stejně jako špatně pochopená zásada „zakládat JZD s tužkou v ruce“, kdy prý životní úroveň soukromých rolníků je příčinou odmítání JZD. Úvodník také odmítl názory na „utahování šroubů“, tj. snižování životní úrovně rolníků. I v dalších týdnech se objevovaly články o výsledcích JZD, proti „kulakům“ („Třídní boj bude ostřejší, čím více se budou politicky a materiálně rozvíjet a uplatňovat naše JZD, čím více bude vzrůstat podíl socialistického sektoru na zemědělské výrobě“), ale současně se dokládalo, že „kulaci“ už nestačí plnit své úkoly.⁶⁰⁶

KNV se zabýval závěry červnového zasedání na plénu počátkem července, kde se hodnotily výsledky jarních prací a vývoj zakládání JZD. Vyzdvihl příklad nejlepších družstev, např. JZD Hvozdnice na Hradecku s důchodem na 1 ha 6120 Kčs a JZD Ostrov na Dobrušsku s důchodem na 1 ha 10 000 Kčs, růst PJ z 11 Kčs v roce 1953 na 14,08 Kčs v roce 1954, a byl odmítnut názor, že soukromí rolníci nepůjdou do JZD, protože se jim dobře daří. V okresech začaly první akce k zakládání JZD. ONV Náchod vyzval k soutěži národní výbory s cílem založit 16 JZD. Čtyřicet zaměstnanců ONV navštěvovalo ve dvojicích 12 obcí, s nimi 10 zaměstnanců z továren Tepna, MEZ a Rubena a 20 tajemníků MNV, ale žádných výsledků se v roce 1955 nedosáhlo. MNV organizovaly zájezdy do příkladných JZD (Ostrov, Trnov), někde (Pečkov) si zvali rolníky po čtyřech k pohovorům na MNV, začaly se ustavovat agitační kolektivy a dvojice. Cílem bylo i rozšíření členské základny o 150 členů a svedení 900 kusů dobytka do společných stájí.⁶⁰⁷

Žně a výsledky výkupu, rostlinné a živočišné výroby

Začátek července však byl ve znamení přípravy žňových prací v zemědělských závodech a STS. Sestavovaly se plány sklizně, výmlatu a výkupu, kombajnové sklizně a doplňovaly se smlouvy STS s JZD a rolníky. Někdy šlo opět o stanovení termínu prací a výkupu, nejvíce plánů bylo zpracováno v JZD 3. typu (273), méně v JZD 2. typu a 473 obcích bez JZD, ale ne na společnou sklizeň. Slavnostně byly žně zahájeny 28. července v JZD Končice na Jičínsku. Velká pozornost se věnovala kombajnové sklizni obilí, kde pomohlo 35 kombajnů a 40 vazačů ze Slovenska, protože 13 nových kombajnů bylo dodáno až po 15. srpnu a bez sběračů slámy. V srpnu se na základě vládního usnesení zajišťovaly brigády, motorová vozidla a organizátoři pro rychlé provedení žní a výmlatu. V horských okresech ONV a MNV organizovaly sklizeň sena z rekreačních ploch, ale docházelo při tom k řadě sporů o zaplacení práce STS.

Pro kombajnovou sklizeň bylo zajištěno 44 kombajnů a dalších 35 kombajnů ze Slovenska. Kombajny sklidily 6212 ha obilí a samovazy 38 160 ha obilí, což představovalo polovinu ploch. Splněním úkolu přes 120% se Hradecký kraj dostal v kombajnové

606 Pochodeň, č. 28, 4. 7. 1955.

607 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4; Pochodeň, č. 53, 5. 7. 1955; č. 59, 26. 7. 1955; Socialistické přeměny, s. 29.

sklizni na 1. místo v republice. Žně proběhly rychleji než dříve, protože se značně zvýšila mechanizace sklizně, pomáhalo 54 700 pracujících a 2032 aut a traktorů a zčásti i propagace soutěže s krajem Pardubice. Slabinou zůstal sběr a úklid slámy, což zpozdilo provádění podmínky. Výsledky snižovala značná poruchovost kombajnů a samovazů. V horských okresech byly vybrány nevhodné plochy, na Jičínsku STS plnila úkol sečení na 65,3% a sklizeň byla nekvalitní. Někdy dali traktoristé přednost soukromým rolníkům. Opět se opakoval nedostatek mlátiček. Denní průměr brigádníků se pohyboval mezi 200 až 300 lidmi. Málo operativní byl přesun strojů. K 30. září zůstávalo na poli asi 950 ha slámy, a to nejvíce v okresech Broumov a Trutnov. Nepodařilo se sklidit len, 44 ha pro pozdní výsev zůstalo na poli, ale kvalita lnu byla lepší než v roce 1954. K urychlení žní přispělo zřízení 74 jídelen pro 2190 strážníků.⁶⁰⁸

Ve žních dosáhl kraj dobrých výsledků. Hektarové výnosy zařadily kraj na přední místo v republice.⁶⁰⁹ Překročeny byly výnosy a produkce u řepky (14 q/ha oproti plánu 12,4 q/ha). Přesto, že nebyly dodrženy osevňovací plochy kukuřice na siláž a zrno (2245 ha na plán 2950 ha), dosáhl kraj u hektarových výnosů kukuřice na zrno 3. místa v republice. JZD dosáhla vůbec nejlepších výsledků, rovněž soukromí rolníci předstihli i slovenské kraje. Přes dobré výnosy jetelů a vojtěšek zůstával stále nedořešen dostatek krmiv a špatně se plnily úkoly v silážování píce, hlavně v horských okresech.⁶¹⁰ V červenci skončila evidence půdy v kraji, která ukázala, že k 15. červenci 1955 poklesla výměra orné půdy z 233 720 ha k 31. březnu na 230 548 ha, tj. o 3183 ha. Přírůstek vykázal jen okres Dobruška (11 ha).⁶¹¹

Dobrá úroda vytvářela předpoklady ke splnění dodávek všemi zemědělskými závody. Z dodávky zrnin ve výši 607 760 q připadalo na JZD 88 790 q a na státní statky 58 120 q. Byl splněn výkup řepky, raných brambor výkup a sena (např. na Žambercku na 117%). Také výkup obilí byl splněn před termínem 30. září. Především rychlými dodávkami JZD dosáhl kraj již 20. září 100,03%. Splnilo 10 okresů, ale 22,6% soukromých rolníků nezačalo s plněním. Celkové plnění dosáhlo 103,3%. Přeplněny byly dodávky pšenice (118%), nesplněny byly dodávky u žita (98,4%) a ječmene (94,7%). Celkově kraj splnil velmi dobře dodávku osiv. JZD splnila dodávky na 130% úkolu.

608 Např. u ozimého žita na 1. místo (výnos 22,6 q/ha, tj. o 1,9 q více než celostátní průměr, tj. o 9,7%), u luštěnin o 2,9 q/ha, tj. o 15%, u máku o 7,7 q/ha více, tj. o 33,5%, 1. místo u raných brambor – 111,1 q/ha (o 13 q/ha více, tj. o 1,1%). Na 8. místě byl kraj ve výnosech řepky, oproti plánovanému výnosu pšenice 22,2 q/ha bylo dosaženo 24 q/ha. Na celostátní produkci ova se kraj svým podílem zařadil na 6. místo ve státě, u žita a pšenice na 7. místo. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 35, 1516, 1517, 1532; Pochodeň, č. 61, 2. 8. 1955.

609 JZD 3. a 4. typu překročila osevňovací plochu u ozimé pšenice (4882 ha na plán 4834 ha), ve výnosu dosáhla 24,2 q/ha (plán 22,8 q/ha), celkově sklizeň dosáhla 118 464 q (plán 110 387 q). U jarní pšenice byly rovněž překročeny plochy i výnosy (19,7 q/ha oproti plánu 18,9 q/ha), u žita dosáhla vyššího výnosu (20,6 q/ha oproti plánu 19,4 q/ha), stejně u ječmene (22,4 q/ha oproti plánu 22,1 q/ha); plánovaný výnos nebyl dosažen u ova (20,8 q/ha oproti plánu 21 q/ha). Před sklizní brambor se ukazovalo, že v kraji nebylo dosaženo téměř 2000 ha brambor, např. na Žambercku jen 98% ploch.

610 Např. okres Broumov na začátku srpna jen 39 vagonů siláže místo 1230 vagonů, Trutnov 59 místo 1050 vagonů.

611 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 34, 1517, 1532; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

K urychlení dodávek a výkupu také přispěla „Vlastenecká výzva družstevníků, drobných a středních rolníků Veselské Lhoty okres Nový Bydžov“, kterou projednalo 690 MNV, a soutěž „Hradec Králové – Pardubice“.⁶¹²

Výkup živočišných produktů se neplnil dle plánu.⁶¹³ V srpnu se podařilo splnit plánovaný zástav skotu. Nesplnilo jen pět okresů (všechny horské okresy) a zejména rolníci nad 15 ha, kteří dlužili 2289 krav, hlavně v okresech Jaroměř a Jičín. Ani JZD nedosáhla plánovaných stavů (jen 95,5%) a dlužila 1615 kusů skotu. Stavby krav dosáhly 97,5%, chybělo 3127 kusů, neplnilo devět okresů a JZD v žádném okrese. Přitom stále rostly porážky telat (123%).⁶¹⁴ Na Trutnovsku se počítalo s investičním úvěrem na nákup krav, protože připadalo jen 30 krav na 100 ha zemědělské půdy (plán 69 krav na 100 ha zemědělské půdy). Trvalo vysoké brakování krav (v roce 1954 16 694 kusů, 1955 do poloviny září už 6943 kusů). Stavby prasat dosáhly k 15. září 87,3%, chybělo tedy 24 062 kusů, ale JZD plnila na 105,7%, ne však stavby prasníc (94,6%). Stavby ovcí odpovídaly plánu jen v okresech Jičín a Náchod, celkové plnění dosáhlo 86,1%. Průměrná dojivost se oproti roku 1954 zvýšila z 2,67 l na 2,98 l.

Ve třetím čtvrtletí roku 1955 byly stavby skotu splněny na 101,99%, tj. o 4756 kusů více oproti plánu, oproti roku 1954 o 7145 kusů více. U krav chybělo do plánu 866 kusů, stavby poklesly oproti roku 1954, hlavně v okresech Broumov, Trutnov a Vrchlabí, kde se půda předávala do státních statků bez živočišné výroby. Stavby prasat dosáhly 101,78% plánu, tj. o 30 989 kusů více než v roce 1954 (= o 14,97%). Stavby ovcí sice vzrostly o 540 kusů, ale plán se plnil na 91,09%, a to jen na státních statcích. JZD i rolníci ovce odmítali.

Dodržení stavů bylo někdy vynucováno tím, že skot nebyl odsouván na jatky, což vyvolávalo nespokojenost rolníků, protože chyběly pracovní síly, vhodné ustájení, krmiva a podestýlka, především v pohraničních okresech. Stavby nebyly dodržovány u velkých rolníků. Nejhorší stav byl v okrese Trutnov. Živočišnou výrobu oslaboval vysoký úhyn telat a selat, špatný zdravotní stav hospodářských zvířat. Asi 30% skotu trpělo tuberkulózou a přitom chyběly stáje pro izolaci nemocných kusů. Tuberkulóza zachvacovala i plemenné chovy. Oproti roku 1954 o polovinu pokleslo nakažlivé zmetání. U vepřů snižovala stavby obrna, u ovcí červivost jater, u kuřat dosáhly ztráty 10% stavů. Veterinární péče zatím nestačila zajišťovat prevenci, neboť pro její práci chybělo vybavení auty. Také mechanizace živočišné výroby zůstávala pozadu za požadavky JZD. Družstva sice hledala cesty ke zvýšení příjmů, podceňovala však plemennářskou práci.⁶¹⁵

612 Přitom ale např. na Novobydžovsku si stěžovali na zkrácení termínu výkupu (do konce srpna), protože pro nedostatek mlátiček, setí řepky a směsek odmítali rolníci dodržet stanovené termíny, stejně jako zákroky proti neplničům. Nesplnění krmeného obilí (80,1%) ovlivnily nízké výkupní ceny. Nejhůře plnil dodávky okres Žamberk (k 10. říjnu jen 88%).

613 K 30. září jatečný skot na 93,4%, ale jatečná telata na 121,5%, jatečná prasata na 106,6% (neplnily okresy Trutnov a Vrchlabí), mléko na 99,4% (nejméně Hradec Králové – 80,4%, Rychnov nad Kněžnou – 84,6%, osm okresů ale přes 100%) a vejce na 99%. Soukromí rolníci se na výkupu živočišných produktů podíleli 66%. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 35, 1515, 1516, 1517, 1532.

614 Převážně v okresech Jičín (140%), Trutnov (150%) a Broumov (159%).

615 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 35, 1517, 1532, 1533.

Plán investiční výstavby se v kraji plnil na 60%. Z 59 novostaveb kravínů bylo v září dokončeno 5, proti plánu se opožďovalo 43 staveb, což ale byl celostátní jev (ze 796 kravínů bylo v republice dokončeno 46). Největší plnění bylo u drůbežáren. JZD se stále nedostatečně zabývala silážováním a výstavbou silážních jam, ačkoliv v okresech byly ustaveny komise pro silážování. V polovině září byla ukončena stavba 79 silážních jam a do konce měsíce zbývalo dokončit 81 rozestavěných jam.⁶¹⁶

Činnost JZD, STS a státních statků

Stranické a státní orgány se zaměřily už v průběhu žní na zakládání družstev a získání nových členů. Že šlo o překonání obav rolníků z nátlaku, svědčí případ ze Lhoty pod Libčany, kde každý člen na oběžníku podepisoval, že „svobodně“ souhlasí se stavbou kravína. Zatím zůstávali stranou agitace kovo-, stavo-, dřevo- a další dělníci, kteří bydleli na vesnici, často sami neplnili dodávky a neplatili zemědělskou daň. Ani MNV nestály v čele agitace pro JZD. Hlavní tíha opět ležela na okresních funkcionářích. Na Broumovsku považovali někteří pracovníci ONV zakládání nových JZD za předčasné, stále přežívala teorie, že nejlepší cesta k JZD je přes úpadková hospodářství malých a středních rolníků. Do popředí se dostávala nutnost znát odborné zemědělské problémy a jejich řešení ve společné výrobě.

Ve žních se podařilo založit 13 nových družstev v 7 okresech, v dalších 7 okresech (Broumov, Dvůr Králové, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk) se neustavil ani jeden PV JZD. Málo se dařilo rozšiřovat členskou základnu, i když např. na Žamberecku z 18 JZD bylo 11 menšinových družstev a byla potřeba nových členů. JZD Lichkov je ale odmítalo přijmout. Jen do JZD Vlčkovice vstoupili všichni rolníci.

Na základě zasedání ÚV KSČ probíhaly v družstvech analýzy hospodaření ve všech okresech, jejichž cílem byla kontrola hospodaření a možnosti jejich dalšího rozvoje. Na Broumovsku nebyla v dobrém stavu živočišná výroba, což snižovalo příjmy družstev, protože chyběly produkty pro státní nákup. Úkoly v rostlinné výrobě se plnily. JZD překračovala náklady na krmiva, hnojiva, osiva a sadbu, ve 4 JZD došlo k přeplatkům PJ (výše PJ se pohybovala od 6,75 Kčs do 20 Kčs). Na Dobrušsku překročilo 12 JZD ze 14 plánované tržby, v 10 JZD nedosáhli tržeb za dodávky skotu pro jeho špatný stav. V 11 JZD se překročily náklady, celkem 31,5% všech nákladů tvořily náklady na krmiva. Na Královédvorskou se zlepšila situace družstev v nížinné části okresu (7 z 11 JZD), v bramborářské oblasti jen ve 3 z 9 JZD. Výše PJ se pohybovala od 3,58 Kčs do 20 Kčs, průměr dosáhl 16 Kčs. Na Hořicku ze 14 JZD 7 JZD výši PJ dodrželo, 3 překročila a 4 nedodržela. Dobrá byla situace JZD na Hradecku, průměr PJ dosáhl 19 Kčs ve 47 JZD 3. a 4. typu, vysoko ale stouply náklady na brigády (72,50 Kčs na 1 ha). Totéž platilo o okrese Jaroměř, kde se zlepšila živočišná výroba, proti roku 1954 stouply tržby o 24% a v rostlinné výrobě o 39%. Podobná byla situace v 24 JZD na Jičínsku. Na Náchodsku 15 z 20 JZD dodrželo výši PJ a kromě hovězího masa splnila JZD všechny dodávky. Horší výsledky vykazovala JZD na Novopacku, kde vzrostly náklady, ale i tržby o 10% oproti roku 1954. Velmi dobré výsledky měla JZD na Novobydžovsku, kde z 21 JZD dodrželo

PJ 18 JZD. Rovněž na Rychnovsku pracovala JZD s dobrými výsledky. Nejhorší výsledky vykazovala družstva na Trutnovsku, kde z 21 JZD 14 družstev neplnilo plán příjmů, v rostlinné výrobě se proti roku 1954 příjmy snížily o 29 Kčs na 1 ha zemědělské půdy a v živočišné výrobě o 2 Kčs na 1 ha zemědělské půdy, náklady však stouply o 27 Kčs na 1 ha zemědělské půdy. Vysoko překročila náklady i JZD na Vrchlabsku a Žamberecku, zvláště na Žamberecku se v 9 JZD nepodařilo dodržet výši PJ. Zvláštní pozornost věnovaly průzkumy zaostávajícím družstvům, kde se často jako příčina ukazovalo špatné vedení, nezodpovědnost a nekvalifikovanost funkcionářů JZD. ONV projednávaly v radách tyto rozbory a snažily se hledat cesty k rozšíření členské základny nebo vytipovat obce, kde by bylo možno zahájit agitaci pro založení JZD.

K 30. září 1955 bylo v kraji celkem 317 JZD. Z toho 284 JZD 3. a 4. typu a 33 JZD 2. typu. V JZD vyšších typů pracovalo 10 778 členů, sdružovala 6304 zemědělských závodů, výměra zemědělské půdy činila 57 224 ha a orné půdy 43 510 ha. Přibylo 190 nových členů, ale z nich bylo jen 24 rolníků s 374 ha zemědělské půdy. Nová družstva a PV JZD vznikly v 7 okresech (Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Náchod, Nový Bydžov), ve zbývajících 7 okresech nová JZD nevznikla. Přes zlepšení situace zůstávalo v kraji 19 zaostávajících JZD (Trutnov 7, Broumov 6, Dvůr Králové 4, Vrchlábí 1, Žamberk 1). Členská základna rostla nepatrně, stále trvaly velké změny, přičemž mezi vystupujícími byli převážně rolníci a u přistupujících zase členové bez půdy.

Přibylo 190 nových členů, ale z nich bylo jen 24 rolníků s 374 ha zemědělské půdy. Nová družstva a PV JZD vznikly v 7 okresech (Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Náchod, Nový Bydžov), ve zbývajících 7 okresech nová JZD nevznikla. Přes zlepšení situace zůstávalo v kraji 19 zaostávajících JZD (Trutnov 7, Broumov 6, Dvůr Králové 4, Vrchlábí 1, Žamberk 1). Členská základna rostla nepatrně, stále trvaly velké změny, přičemž mezi vystupujícími byli převážně rolníci a u přistupujících zase členové bez půdy.

JZD byla posílena novými pracovníky. Do 15. října 1955 přešlo z průmyslu 573 členů a z venkovských žen 453, účetních 30, což však bylo méně, než se plánovalo. Soutěž se v JZD zaměřila na splnění dodávek, ale málo na plnění výroby a urychlení prací. Nepodařilo se naplnit počty posluchačů v kurzech funkcionářů JZD s výjimkou kurzů pro účetní.⁶¹⁷

Socialistický sektor obhospodařoval k 15. září 1955 28,9% orné půdy kraje a 29,6% zemědělské půdy. JZD 3. a 4. typu se podílela na půdě rolníků a JZD u orné půdy 21,1% a u zemědělské půdy 20,1%, což znamenalo, že klesl podíl soukromých rolníků, i když v kraji stále rozhodující podíl v držbě půdy měli rolníci do 15 ha. Na ně připadalo 157 799 ha orné půdy a 219 139 ha zemědělské půdy.⁶¹⁸ Od počátku roku 1953, kdy bylo v JZD nejvíce půdy, činil úbytek jejich orné půdy do roku 1955 18,7% a zemědělské 18,4%.

617 Tamtéž, k. č. 5, 34, 35, 1516, 1517, 1314, 1323, 2406.

618 JZD 46 951 ha orné a 61 535 ha zemědělské půdy, státní statky 18 159 ha orné a 27 943 ha zemědělské půdy. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1532.

STS se ve žních přes velkou poruchovost strojů zasloužily o jejich rychlé provedení včetně výmlatu, posekaly skoro 50% obilovin. Velmi k tomu přispělo nasazení kombajnů, které sklidily 121% plánovaných ploch. Slabší bylo trhání lnu a opět úklid slámy, ačkoliv se neměl opakovat rok 1954, kdy shnila sláma na 200 ha polí. STS splnila plán 3. čtvrtletí na 102,4% (bez zemědělské dopravy) a provedla práce na 225 104 průměrných ha. Náborem přešlo do STS 380 nových pracovníků, zlepšila se i socialistická soutěž podle zásad stanovených vládou a odbory.

Od počátku roku do 30. září plnily STS příjmy na 76,06%, bylo vyfakturováno 25 575 039 Kčs. Nejlepší situace byla v okresech Dobruška, Dvůr Králové a Náchod, nejhorší v okresech Jičín, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov. Pohledávky k 30. září činily u JZD v naturálních dodávkách 4 536 929 Kčs, v penězích 3 948 402 Kčs, u státních statků 815 428 Kčs, u jiných socialistických závodů 642 614 Kčs a u soukromých rolníků 4 481 186 Kčs, za dopravu 731 637 Kčs. Z celkových nedoplatků 54,77% připadalo na JZD.

V červenci bylo provedeno zařazení jednotlivých STS do obtížnostních tříd, např. Hořice a Jaroměř pracovaly podle III. třídy a Nová Paka a Náchod podle VIII. třídy obtížnosti (celkem bylo 9 tříd).⁶¹⁹

Pro další práci státních statků dalo směrnici zasedání ÚV KSČ v září 1955, které se zabývalo i rozvojem živočišné výroby. Hlavním nedostatkem státních statků bylo vysoké překračování vlastních nákladů, protože neplnily výrobní úkoly, trvala nízká úroveň řízení a organizace výroby. Proto se měly statky posílit odborníky, zjednodušit plánování, zvýšit hospodárnost a měla se poskytovat větší pomoc stranickým organizacím na statcích. KV KSČ projednal toto usnesení začátkem září a věnoval pozornost stranické práci na statcích, která byla často odtržena od výroby a pracovišť a neřešila konkrétní problémy na jednotlivých hospodářstvích.

Státní statky v kraji obhospodařovaly asi 27 773 ha zemědělské půdy, z toho bylo 17 888 ha orné půdy, v roce 1954 a 1955 došlo k růstu o 3308 ha zemědělské půdy (z toho 2279 ha orné) z likvidovaných JZD, obděláním ladem ležící půdy v pohraničí a půdy úpadkových hospodářství. Půda byla značně roztržštěná, např. v okrese Žamberk hospodařily statky na 2750 ha, ale půda byla rozdělena na 817 parcel o průměrné velikosti 3,3 ha. Dodávky statky plnily, avšak překračovaly náklady v rostlinné a živočišné výrobě (roku 1954 v rostlinné o 23,4%, v živočišné o 20,1%). Za první pololetí dosáhly neplánované ztráty 9,5 mil. Kčs (Broumov 2,5 mil. Kčs, Hradec Králové 900 000 Kčs), vlastní náklady byly překročeny o 9,26%. Investiční výstavba se plánovala ve výši 7 068 598 Kčs, pro nedostatek stavební kapacity byla snížena na 5,255 mil. Kčs, ale plnila se na 40,9%. Vybavení farem bylo na nízké úrovni, chyběly byty pro nové pracovníky, z nábory se pro ně dávali nejhorší pracovníky, což se odrazilo ve vysoké fluktuaci (za polovinu roku 1955 bylo přijato 1077 pracovních sil a odešlo 942 pracovníků).

V živočišné výrobě plnilo šest statků stavy skotu na 96,7% (jen Broumov na 103,5%, ale Kostelec nad Orlicí na 95,5% a Smiřice na 97,6%), protože se překročily pro nízkou

619 Tamtéž, k. č. 5, 35, 1517, 1534.

porážkovou hmotnost dodávky o 53,2%, vysoké byly nucené porážky. Stavy krav dosáhly jen 98,6% (splnily Broumov a Trutnov) pro vysoké brakování (13%). U prasat se plnilo na 107,8%, ne však u prasnic (87,1%), ovce na 110% a slepice na 77% plánu. Plánované doживosti dosáhly jen dva statky, průměrná doживost na kus a den byla 6,08 l (Trutnov jen 5,05 l). Selat uhynulo za pololetí 2030, tj. 16,9%, neplnil se plánovaný přírůstek 0,45 kg ani na jednom hospodářství. O něco se zlepšila péče o louky a pastviny a silážování, málo se však využívalo pastvy. Dodávka mléka dosáhla jen 92,8% plánu, hovězího masa 147%, vepřového masa 105,1%. Na jeden litr mléka se plánoval náklad 2,02 Kčs, ale dosáhl 2,38 Kčs (Trutnov 3,06 Kčs). Značná část skotu (na Trutnovsku a Broumovsku 60%, v nížinných okresech 30%) trpěla tuberkulózou, o polovinu se snížilo nakažlivé zmetání. Krokem vpřed se mohla stát specializace výroby státních statků, s níž se počítalo od roku 1960.⁶²⁰

Protože se zostřil v souvislosti se zakládáním JZD tzv. třídní boj, sledovaly MNV ve větší míře hospodaření a dodávky velkých rolníků. Na Žamberecku u nich prováděly úřední výmlat, zčásti i u středních rolníků, což vyvolalo odpor a v některých obcích byly rozhozeny letáky proti výkupu. MNV oznámily, že neplničů budou postaveni před soud, nebo na ně bude podáno trestní oznámení. V kraji bylo 1270 úpadkových hospodářství, z toho 212 „kulackých“, výměra dosáhla 13 244 ha, nejvíce na Jičínsku a Rychnovsku, šest okresů žádalo, aby 70 hospodářství s 1600 ha převzaly státní statky a 60 hospodářství JZD. Na Žamberecku vytvořili komisi pro řešení tohoto stavu. V červenci vydal okresní plnomocník příkaz všem „kulackým“ hospodářstvím, aby do 48 hodin splnily výkup sena. Velkým sedlákům se přičítalo pomalé zakládání JZD, ačkoliv na vině byly spíše chybné metody výkupu, např. na Novobydžovsku, když zvýšili výkup u středního rolníka a ten protestoval, byl obviněn, že je pod vlivem „kulaků“. Přitom řada velkých sedláků byla přijata do družstev, jednak pro nedostatek pracovních sil, jednak pro jejich odborné znalosti.⁶²¹

Nábor pracovních sil do zemědělství do 15. října získal pro STS 329 pracovníků, pro státní statky 569, ale protože řada mladých odešla na vojnu, bylo třeba získat z odcházejících vojáků asi 400 pracovníků. Nesplněn zůstal nábor do JZD, kam přešlo 573 pracovních sil (tj. 82% plánu) z průmyslu a 483 z venkovského obyvatelstva, tj. 26% plánu. Hlavně JZD v podhorských okresech potřebovala nové pracovníky. Neplnil se nábor pro svazácké brigády na státní statky, z úkolu 530 jen 246 osob. Proto *Pochodeň* přinesla v polovině srpna úvodník *Veliký a čestný úkol mládeže*, v němž vyzývala členy ČSM, aby uzavírali závazky na pomoc Šumavě i pohraničním okresům Hradeckého kraje. Do krajů Karlovy Vary a Plzeň se z plánu 200 pracovních sil získalo 53%.⁶²² Okresy Broumov a Žamberk, které byly zařazeny do akce dosídlení pohraničí na rok 1956, vytipovaly domky, které se měly připravit pro dosídlence (Broumov 130, Žamberk 110).

Na zabezpečení úkolu zemědělské výroby se málo podílely zemědělské komise MNV, ani vytvoření obvodů pro zemědělskou výrobu a výkup, které sdružovaly

620 Tamtéž, k. č. 5, 3, 1517, 1532; *Pochodeň*, č. 73, 13. 9. 1955; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

621 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 5, 35; *Pochodeň*, č. 64, 12. 8. 1955.

622 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1517; *Pochodeň*, č. 64, 12. 8. 1955.

zemědělské odborníky, zatím nepomáhalo družstvům zvýšit výrobu, ačkoliv počet placených zemědělských funkcionářů přesáhl v kraji 3000, tj. 3 na jednu obec.

Nezlepšilo se placení zemědělské daně. K 30. září jen 73,5%, místo 20,4 mil. Kčs pouze 14,9 mil. Kčs, což řadilo kraj až na 17. místo v republice. Soukromí rolníci dlužili s nedoplatky z dřívějších let 17,6 mil. Kčs, z toho ze skupiny 15–20 ha 4,8 mil. Kčs a nad 20 ha 6,8 mil. Kčs (JZD 1,1 mil. Kčs).⁶²³

V září skončily v kraji žně, jejichž výsledky přesáhly předchozí léta, což se odrazilo ve splnění výkupu. Nedostatky v zásobování masem, mlékem a vejci však vyžadovaly zvýšení především živočišné výroby. Tomu věnovalo pozornost zářijové zasedání ÚV KSČ, jehož usnesením se zabýval KV KSČ společně s plněním závěrů červnového zasedání ÚV KSČ – zakládáním nových JZD. Krajský výbor strany zdůraznil úkol zakládat a posilovat na vesnici stranické organizace a zesílit masovou politickou práci mezi rolníky.

Podzimní práce

Zářijové zasedání ÚV KSČ, které věnovalo pozornost především živočišné výrobě, se zabývalo zajištěním krmivové základny. Proto požadovalo, aby se v podzimních pracích provedlo ošetření luk a pastvin, aby se zajistil dostatek osiva pro pícniny na orné půdě a propagovalo se využití kukuřice a siláže.

Plány podzimních prací se zčásti projednaly na veřejných zasedáních MNV koncem září nebo na začátku října a jejich náplň vycházela ze zasedání ÚV KSČ. V kraji se počítalo, že se vedle 24 400 ha žita a 26 500 ha pšenice zaseje 5500 ha ozimých směsek, že se zlepší ošetření luk a pastvin, zajistí plochy krmné kapusty a kukuřice. Největší úsilí si vyžadovala sklizeň brambor z 22 531 ha, cukrovky ze 14 560 ha a hluboká orba na téměř 100 000 ha. Podzimní sklizeň brambor a cukrovky se za pomoci brigád podařilo splnit, stejně jako osev obilovin, kde bylo dostatek osiva. Na státních statcích v pohraničí pomáhalo 272 svazáků. Přesto se nepodařilo uklidit z polí slámu po kombajnech, organizovaly se na její úklid národní směny. Sklizeň cukrovky rovněž urychlily brigády, ale nepodařilo se ji ukončit do 7. listopadu, jak k tomu vyzývala výzva Olomouckého kraje.

Do 25. listopadu 1955 se nepodařilo ani ukončit zimní orbu. K 10. listopadu plán dosáhl jen 60%. Nejvíce půdy zbývalo zorat v nejúrodnějších okresech, kde se protáhla sklizeň cukrovky. Hluboká orba byla však splněna lépe než v roce 1954, na konci prosince zbývalo zorat jen 706 ha, z toho 249 ha půdy bez hospodáře.

Výnos cukrovky přesáhl o 28,8 q/ha celostátní průměr (292,8 q/ha).⁶²⁴ Plánované plochy však nebyly dodrženy všude (zejména na Jaroměřsku). Lepších výsledků dosáhla JZD, která splnila dodávku na 145,8%, ale soukromí rolníci jen na 78,8%. Pro JZD to znamenalo zvýšení příjmů. Hradecký kraj se s kraji Brno, Liberec, Olomouc a Pardubice zařadil mezi největší producenty cukrovky, na celostátní produkci se podílel 8,85%.

623 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 36.

624 Především v okresech Dobruška, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín a Nový Bydžov.

Přes dobrou úrodu brambor byly výnosy překročeny jen v okresech Náchod a Nová Paka, naopak Rychnov nad Kněžnou nedosáhl plánovaných výnosů o 11,9% a Dvůr Králové měl výrobu o 25% nižší, než určoval plán. Nepodařilo se plnit úkoly v osevu ozimých směšek, který zůstal hluboko pod plánem (asi 50% plánu). V listopadu provedl KNV prověrku evidence půdy v okresech, evidence nepodchycovala stále změny a MNV často tolerovaly nepřesnosti, protože někde bylo zpřesnění provedeno jako nárazová akce.⁶²⁵

Výkup brambor splnil kraj už 18. října, celkem byl splněn do listopadu na 101,3% (JZD na 113,2%), ačkoliv řada soukromých rolníků své dodávky nesplnila. Okres Žamberk dosáhl jen 91,8%, stejně i u obilí (93%), částečné nesplnění nahradil luštěninami a travním semenem, přestože kraj žádal bezpodmínečně splnění. Výkup nebylo možno plnit, protože v okrese zůstalo nedosázeno 500 ha brambor, a nepomohlo varování, že neplniči nedostanou prasata na smluvní výkrm, ani mimořádné plénum ONV 26. listopadu, které uložilo, aby v neděli 27. 11. mimořádné rady MNV projednaly, proč neplní dodávky 157 členů národních výborů. Kraj vyvezl brambory do krajů Ostrava a Ústí nad Labem.

Horší bylo plnění výkupu cukrovky, kde se podařilo dosáhnout jen 88,5%, kraj dlužil 524 301 q cukrovky, což představovalo ztrátu 10,2 mil. Kčs, 69 785 q cukru, 314 580 q řízku a 2622 q melasy. Nesplnily především produkční okresy: Hořice (92%), Nový Bydžov (91%), Hradec Králové (90%), Jičín (88%), Jaroměř (84%) a Rychnov nad Kněžnou (69%). Ze soukromých rolníků nesplnilo 605, nedoseto zůstalo 1172 ha. Jinak měla řepa vysokou cukernatost, ale cukrovary nebyly spokojeny s čistotou dodávané řepy.

Výkup živočišných výrobků se plnil nad 100%. Nejhůře plnili velcí sedláci, kteří ke konci listopadu nedodali 4062 q zrnin, 4204 q brambor, 3723 q vepřového masa, 4525 q hovězího masa, 517 227 vajec a 3 mil. l mléka. To svědčilo o degradaci jejich hospodářství, výměra špatně hospodařících závodů přesáhla 13 000 ha půdy a na 4400 ha hospodařily MNV a STS. Výkup živočišných výrobků se plnil nad 100%, ale přitom se vysoce překračoval u živočišných produktů státní nákup, zato se neplnily povinné dodávky.⁶²⁶

Pokud šlo o živočišnou výrobu, zabývaly se národní výbory na základě usnesení ÚV KSČ ze září jejím dalším růstem. Viděly v ní cestu k zajištění zásobování, snížení dovozu a zlepšení hospodaření JZD a PJ. Stavby hospodářských zvířat se celkově plnily, ale nízká zůstávala užítkovost. V horských okresech se však ani stavy neplnily a porážky telat bránily doplňování počtu skotu, podobná byla situace u středních a velkých rolníků, ale chyběly pracovní síly. JZD překračovala stavy prasat, avšak pod plánem stále zůstávaly stavy ovcí. Ke zlepšení bylo nutno zajistit dostatek krmiv včetně siláže, což stále naráželo na malé pochopení nutnosti rozvinout chovatelskou práci a zlepšit zdravotní stav zvířat.

K 1. listopadu se stav skotu plnil na 102,4% u JZD a rolníků, neplnil jen okres Trutnov. Stavby krav se zvýšily na 99,5%, prasat na 105,3%, ale u ovcí dosahovaly jen

625 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 36, 1516, 1532; Pochodeň, č. 4, 13. 1. 1956; č. 11, 7. 2. 1956.

626 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 1517; Pochodeň, č. 9, 31. 1. 1956; SOKa Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

84,3%. Pro dostatek krmení byl zdravotní stav lepší než v roce 1954. JZD se zaměřovala na výkrm a odchov prasat, protože to přinášelo rychlé příjmy, např. JZD v okrese Nová Paka plnila zástav prasat na 170,8%, ale krav na 95,2%. U ovcí chovali členové JZD na záhumenkách 35,6% všech ovcí, podobně tomu bylo u slepic.⁶²⁷

Pomalou postupovala investiční výstavba, především se opožďovala výstavba kravínů, vepřinů a silážních jam. Trvala vysoká rozestavěnost, někde ležel stavební materiál déle než rok. K 31. říjnu včetně elektrických přípojek se dosáhlo 77,4% plánu. Přes kontrolu ve výstavbě silážních jam, kde prověrku provedlo ministerstvo státní kontroly, výstavba pokračovala pomalu, protože chyběly technické podklady a materiál. Předpokládalo se, že bude ukončeno asi 85% akcí.⁶²⁸

Po červnovém zasedání ÚV KSČ počítal KNV, že se v kraji založí v průběhu žní 49 JZD. Po počátečním nástupu se založilo do konce žní 13 JZD a pak ještě další 2 JZD, celkem 15 družstev. Potom se prakticky s agitací pro náročnost podzimních prací ustalo. Nepodařilo se však rozšířit členskou základnu z řad soukromých rolníků. V říjnu už nevzniklo žádné JZD, z 2. na 3. typ přešlo 1 JZD, z 15 nových JZD 3 na 3. typ, což umožnila nová úprava provádění HTÚP. Statistika značně kolísala, v řadě případů rolníci hospodařili samostatně, ale z JZD nevystoupili, a JZD tak právně nezanklo. Kraj vykazoval k 15. listopadu 31 JZD 2. typu, 266 JZD 3. typu a 22 JZD 4. typu, kromě 11 PV JZD, celkem 319 JZD. V JZD 2. typu bylo 705 zemědělských závodů s 3894 ha zemědělské půdy a 3149 ha orné půdy, v JZD 3. typu 6115 zemědělských závodů s 49 487 ha zemědělské půdy a 37 898 ha orné půdy a v JZD 4. typu bylo 459 zemědělských závodů s 6958 ha zemědělské půdy a 5014 ha orné půdy. Počet členů dosáhl v PV JZD 138, v JZD 2. typu 897, ve 3. typu 10 524 a ve 4. typu 1068 členů. Pohyb stále trval, např. v září ubylo 125 zemědělských závodů a přibýlo 19, členů ubylo 191 a přibýlo 88, nové odhlášky už nepřibýly, ale vyřizovaly se podle stanov odhlášky z jara. Jedno JZD 2. typu na Hořicku bylo dáno do klidu.⁶²⁹

STS v podzimních pracích nesplnily vyorávku brambor, protože chyběly vyorávače brambor TEK-2 (jiné se neosvědčily). Vázla i vyorávka řepy pro značnou poruchovost kombajnu SKEM 3 a JZD raději pracovala po staru. V orbě se projevil nedostatek pásových traktorů. STS se málo věnovaly ošetření luk a pastvin a rozvozu hnoje. Do konce listopadu obdělaly 350 302 průměrných ha (1954 286 180 průměrných ha), ale zvýšení bylo docíleno větším počtem traktorů, ne výkonem (v roce 1954 na traktorovou jednotku připadlo 305 průměrných ha, v roce 1955 k 1. prosinci 285 průměrných ha). STS v horských okresech se měly vybavit stroji pro sklizeň sena.

Státní statky za pomoci brigád svazáků a dalších občanů dokončily podzimní práce. Pozornost byla věnována zlepšení jejich živočišné výroby a do konce roku probíhal výkup chovných telat, která se přesouvala do JZD a na státní statky v okrese Trutnov. Navrhovala se specializace, např. státní statek Kostelec nad Orlicí se měl věnovat chovu skotu, ovcí, prasat a drůbeže, Smiřice skotu a výkrmu prasat, drůbeži, totéž Hradec Králové, Trutnov skotu a plemennému chovu koní.

627 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4.

628 Tamtéž, k. č. 4, 1517; Pochodeň, č. 82, 14. 10. 1955; č. 85, 25. 10. 1955.

629 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 4, 1517, 2406.

Protože velcí sedláci nedodali velké množství obilí a živočišných produktů, zostřil se postup vůči nim. V říjnu se konal proces s „kulaky“ v Rychnově na Kněžnou, kde byli odsouzeni čtyři velcí sedláci, kteří úplatkem získali potvrzení a peníze za nedodané obilí, řepku a seno a práce STS. Místo obilí prý odváděli pytle s pilinami. Celkem tak „dodali“ 270 q obilí, 7 q řepky a 18 q sena. Hlavní vinou údajně byla agitace proti družstvům, „život podle kulackého vkusu“ a u Jana Zaňky vyvěšení obrazu Antonína Švehly⁶³⁰ a dalších tzv. „agrárních spojenců“ T. G. Masaryka.

Výsledky zemědělské výroby 1955

Hodnocení roku 1955 v zemědělské výrobě bylo kladné, a to nejen pro výsledky v rostlinné i živočišné výrobě, ale též proto, že se podařilo zastavit pokles JZD a členské základny, i když přírůstek nových JZD neodpovídal požadavkům, které si kraj stanovil po červnovém zasedání ÚV KSČ. Zlepšila se životní úroveň na vesnici i výsledky hospodaření družstev. Byl to však především výsledek značné pomoci státu.⁶³¹

Jarní práce se sice opozdily, ale byly provedeny lépe než dříve a také žňové práce a podzimní práce proběhly lépe než v dřívějších letech, větší ztráty byly u brambor pro pozdní sadbu a u cukrovky, kde nebyly dodrženy osevňovací plochy. Plocha cukrovky dosáhla 97,7% plánu a brambor 96,4% plánu, nepodařilo se prosadit osev směsek (84,2%) a kukuřice. Přes velký tlak odmítala JZD, méně státní statky, některé agro-technické metody, např. hnízdová sadba brambor se realizovala jen na 9% plánovaných ploch, čtvercový výsev kukuřice na 5% ploch. Trvalým problémem zůstávala nízká produkce krmiv.

V okrese Broumov probíhaly stále změny v držbě půdy mezi JZD, státními statky, STS. Půda zemědělských závodů vzrostla jen o 131 ha (z toho 63 ha orné půdy) a z úkoru zorat louky a pastviny na 1007 ha se plnilo jen 66 ha. Rolníci se báli zvýšení dodávek a ztráty krmiv. Osevňovací plochy nebyly dodrženy, protože u brambor chyběla sadba, oproti plánu se dosáhlo vyšších výnosů u pšenice. V okrese Dobruška se v JZD a u rolníků snížila výměra půdy o 443 ha zemědělské a o 478 ha orné půdy, z toho k státním statkům přešlo 320 ha zemědělské půdy a 294 ha orné půdy, 24 ha orné půdy obdělala STS. Nedostatky se projevíly v nadbytku zelí, pro které nebyl odbyt, hnilobě česneku, špatné kvalitě lnu, osiv a bramborové sadby. Okres Dvůr Králové rovněž nesplnil úkol rozšíření půdy, rostlinná výroba se vyrovnala se svými úkoly, i když nebyly dodrženy osevňovací plochy podle plánu. Totéž platilo pro okres Hořice, kde se neplnily plochy cukrovky na úkor pšenice a brambor a kde se místo rozšíření orné půdy o 200 ha obdělalo jen 42 ha a ještě přechodně. Na Hradecku trvaly stále přesuny půdy, chyběl přesný přehled, rostl počet úpadkových hospodářství. Osevňovací plochy byly dodrženy, menších výnosů se dosáhlo u řepky, cukrovky, čekanky a brambor. Na Jaroměřsku převzaly státní statky velkou výměru orné půdy, nezískala se nová orná půda,

630 Hostivařský statkář Antonín Švehla (1873–1933) zastával v meziválečném Československu jako předseda agrární strany pozici předsedy tří vlád.

631 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6; Pochodeň, č. 84, 21. 10. 1955.

cukrovka se pěstovala i na nevhodných půdách. Okres Jičín dodržel a překročil plánované výnosy, zčásti poškodilo úrodu krupobití. Rezervní půdu (80 ha) osela STS směskami. Na Hořicku úplně ustaly meliorační práce pro nedostatek pracovních sil a soukromí rolníci odmítali jakékoliv dlouhodobé investice. Na Náchodsku dosáhla rostlinná výroba dobrých výsledků, zvýšila se výměra orné půdy, ale problémem zůstávala úpadková hospodářství. To platilo i pro Novopacko, ačkoli výměra ladem ležící půdy poklesla na 91 ha. Na Novobydžovsku trvaly změny v držbě půdy, dosáhlo se dobrých výnosů, ale nedosety zůstaly olejninu a cukrovka, okres produkoval vlastní osiva a sadbu. Půda byla hlavním problémem na Rychnovsku, nová půda byla spíše získána upřesněním evidence než rozoráním ladem ležící půdy. Ještě větší problémy působily stále přesuny půdy na Trutnovsku a výměra neobdělané půdy stále rostla. Výnosy obilovin i dalších plodin zůstaly pod plánovanými úkoly. Stejná byla situace na Vrchlabsku, kde se další půda měnila na pastviny pro nepřístupnost mechanizace. V horských okresech se neudržovaly meliorace, což se odrazilo ve zhoršení jakosti půdy. Na Žamberecku vzrostla nezajištěná půda na 933 ha, pro nevhodné osivo se dosahovalo nízkých výnosů, pro nedostatek sadby nebyly dodrženy plochy brambor.

Nejasnosti v držbě půdy, stálé přesuny, především k státním statkům, ztěžovaly plánování ploch, výnosů a dodávek. V roce 1955 se měla rozšířit orná půda na 4102 ha, ale přibylo jen 1392 ha, tj. 34 % plánu. Úkol nesplnil ani jeden okres a nepodařilo se dosáhnout přesné evidence. K tomu přistupovalo přes 13 000 ha půdy úpadkových hospodářství a 4400 ha, na nichž hospodařily MNV nebo STS, celkem 17 400 ha špatné orné půdy. Soukromí rolníci se snažili předat půdu státním statkům, aby se vyhnuli založení JZD.

Výsledky kraje snižovaly především horské okresy, kde nešlo jen o získání nových pracovníků, ale o vytvoření ekonomických a životních podmínek, jaké byly ve vnitrozemí. Jejich nižší výsledky vyplývaly z vysokých výrobních nákladů a bez úpravy dodávkových norem, zrušení výkupu krmných zrnin a úpravy cen hnojiv, osiv, sadby a krmiv se nemohlo v této oblasti dosáhnout konsolidace zemědělské výroby.⁶³²

Živočišná výroba plnila stavy hospodářských zvířat. Hlavním problémem však zůstávala užitkovost (dojivost, přírůstky u skotu a u prasat). Zlepšil se zdravotní stav zvířat, protože byl dostatek krmiv, a částečně i užitkovost. Stavy skotu dosáhly 103,6 %, krav 99,7 % a podařilo se zastavit pokles stavů mladého dobytka. Největší procento krav chovali rolníci do 5 ha, málo státní statky, JZD a rolníci nad 15 ha, nejmenší podíl krav byl v horských okresech. U JZD 3. a 4. typu chybělo do plánu společného ustájení 2073 krav. Vysoký byl stav prasat (108,4 %), protože ho překračovaly horské okresy a protože koncem roku vázl odbyt prasat. JZD 3. a 4. typu v pěti okresech (Dobruška, Dvůr Králové, Jaroměř, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou) plánované stavy prasat splnila. Stavy prasnic dosáhly jen 87,2 % plánu. Stále klesaly stavy ovcí, u státních statků nemocemi, JZD odmítala ovce pro neznalost chovu. Stavy drůbeže se plnily.

Slabých výsledků dosáhly horské okresy, které odsouvaly před zimou část zvířat na jatky, na velké plochy rezervní půdy nebyla JZD schopna dodržet odpovídající stavy. Nejlepších výsledků dosahovali soukromí rolníci v porážkové váze a dojivosti. JZD

632 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 1517, 1531, 1561; Pochodeň, č. 14, 17. 2. 1956.

stále zápasila s nedostatkem společných stájí pro všechny druhy hospodářských zvířat. Ve vnitrozemských okresech připadalo hodně hospodářských zvířat na nezemědělce s výměrou do 2 ha a záhumenkáře (kromě malých a středních rolníků). Nejlepších výsledků v kraji dosáhl v živočišné výrobě okres Náchod, který nesplnil jen plán ovcí. V řadě okresů snižovaly výsledky stále choroby, které vyřazovaly řadu zvířat na nucené porážky, a vysoký úhyn telat a selat, ale veterinární péči se nepodařilo zlepšit.⁶³³

Jednou z brzd rozvoje společné živočišné výroby bylo nedostatečné plnění investiční výstavby. Na všechny stavební investice bylo dáno 62,7 mil. Kč. JZD postavěla 48,4 mil. Kčs (tj. 72,2%) a rozestavěno zůstalo za 18,6 mil. Kčs (tj. 29,2 %). Trvala vysoká rozestavěnost a stále velká část staveb se týkala okrajových akcí, ne výstavby stájí (ty se plnily na 72,8 %). JZD stavěla bez potřebné mechanizace svépomocí, někde STS vyhloubily základy, ale chyběly míchačky, transportéry apod., zcela převládala ruční práce. U stavebních čet se neřešily sociální otázky, např. dovolená, slabá byla pomoc patronátních závodů. Meliorace prováděla správa vodních toků a financoval je stát, jinak při svépomoci dostávala JZD státní příspěvek ve výši 60 %, což JZD odrazovalo. JZD se věnovala stavbám jen v období mezi polními pracemi. Pro velkou část hospodářských zvířat chybělo vyhovující ustájení, např. JZD 3. a 4. typu na Jičínsku měla ve vyhovujících stájích z 3196 kusů skotu 1917 kusů, z toho 1048 krav, z 2656 prasat jen 833 kusů a z 308 prasnic jen 104 ks. Mezi nejlepší okresy v plnění investiční výstavby patřil Náchod, který se orientoval na živočišnou výrobu (plnil na 82,5 %). Celková částka na rozvoj zemědělské výroby, JZD a pomoc soukromým rolníkům se čerpala na 82 %.⁶³⁴

Po několika letech se podařilo splnit výkup zemědělských výrobků, obilovin, brambor, ne všechny olejninu a cukrovku, a živočišných výrobků kromě drůbeže. Na začátku roku 1956 byla provedena akce odpisu nedodávek z minulých let u 7317 zemědělských závodů ve výši 727 vagonů obilí, 1155 vagonů brambor, 156 vagonů vepřového masa, 19 mil. l mléka a 2,9 mil. kusů vajec. Ke splnění výkupu přispělo zvýšení porážkové váhy (u skotu o 43,6 kg, u prasat o 3,5 kg). Na splnění výkupu měl velký podíl státní nákup, zvláště u vepřového masa, u JZD na 416,8 %, u soukromých rolníků na 163,9 %, což představovalo pro stát značné výdaje. Rozhodujícím činitelem výkupu zůstal soukromý sektor, JZD se více podílela u jatečných prasat, drůbeže a luštěnin.⁶³⁵

Počet JZD k 31. prosinci 1955 dosáhl 6 PV JZD s 67 členy, 46 zemědělskými závody, 30 JZD 2. typu s 867 členy, 682 zemědělskými závody s 3708 ha zemědělské půdy a 2993 ha orné půdy, 290 JZD 3. a 4. typu s 11 621 členy, s 6584 zemědělskými závody s 60 017 ha zemědělské půdy a 45 006 ha orné půdy, celkem 320 JZD.

Oproti začátku roku 1954 se po všech změnách zvýšil počet JZD 3. a 4. typu o 25 a vzrostl počet družstev s uspokojivými důchody, snížil se počet zaostávajících JZD. Ve společném chovu měla tato JZD 36 318 kusů skotu (tj. 15 % z celokrajných stavů,

633 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1517.

634 Tamtéž, k. č. 6, 37, 1517, 1561.

635 Tamtéž.

oproti roku 1954 pokles o 0,1%), prasat 34 985 kusů (tj. 16,3%, oproti roku 1954 vzestup o 1,4%), ovcí 2651 kusů (tj. 10,9%, oproti roku 1954 vzestup o 2,3%). Ke konci roku se zvýšil počet členů, ale mírně klesl počet zemědělských závodů a půda. Výnosy byly v roce 1955 překročeny o 11,8 mil. Kčs, tj. o 7,6%, náklady o 9,1 mil. Kčs, takže zisk se zvýšil o 2,6 mil. Kčs. Zvýšily se dotace fondům a PJ dosáhla průměru 16 Kčs (1954 14,08 Kčs). Minusovou jednotku vykazalo 1,8% JZD (1954 3,1%), 0–8 Kčs 11,3% (1954 12,2%), 8–16 Kčs 37,3% (1954 43,6%), 16–25 Kčs 44,8% (1954 38,1%), nad 25 Kčs 4,8% (1954 3%). Zlepšila se práce podle norem, v živočišné výrobě ve 161 JZD odměna podle užitekosti, ale normy byly změkčeny pro nedostatek pracovních sil. Růst nových JZD byl malý, protože v horských JZD byly výsledky hospodaření slabé, proti založení JZD se často stavěli kovoze-mědělci a členové MNV, tíha ležela jen na pracovnících ONV. Jen 3 nová JZD přešla hned na 3. typ a byla menšinová, 6 nových JZD vytvořilo pouze přípravné výbory.

JZD 2. typu, která vznikla masově v 2. polovině roku 1952 a v roce 1953, z menší části přešla na JZD 3. typu, z větší části se rozešla (od 1. ledna 1954 do konce roku 1955 se jich rozešlo 103). Největší počet z 30 těchto JZD byl v okrese Hořice (8) a Jičín (7), sdružila většinu rolníků a v produkčních okresech dosahovala dobrých výsledků. Mezi členy byla řada středních a velkých rolníků, kterým vyhovovalo rozdělování úrody, odměňování, získali levné pracovní síly, peníze za potažní práce, využívali výhod pro JZD. V prvním pololetí 1955 se podařilo zastavit masový rozpad JZD a vystupování členů z JZD 2. typu.

Po červnovém zasedání ÚV KSČ se obnovilo úsilí o zakládání nových družstev, ale místo plánovaných 49 JZD vzniklo jen 16 PV JZD a JZD. Družstva dostala, zvláště nová, velkou pomoc na investiční výstavbu, kterou splnila na 99,6%, ne však v dokončovaných stavbách, hlavně stájích. JZD uvedla do provozu 22 kravínů pro 2183 krav, 7 odchoven a teletníků pro 259 kusů, poroden pro prasnice 14 pro 390 kusů, 7 vepřínů pro 680 kusů, 1 ovčín pro 150 ovcí, 102 drůbežáren pro 28 000 slepic, 125 silážních jam a 104 adaptovaných stájí. Další 752 akcí se týkalo výstavby hnojišť, močůvkových jímek, mléčnice, skladů, mícháren krmiv, sociálních zařízení, kanalizace atd. Generální dodávka 2,5 mil. Kčs se splnila na 39,9%, hlavní příčinou byl nedostatek pracovních sil (chybělo asi 900 stavebních profesí). Z 2 mil. Kč pro nová JZD se postavělo jen 28,2% této částky.⁶³⁶

V průběhu celého roku trval neustálý pohyb nejen v počtu JZD různých typů, ale především v členské základně. Podařilo se založit 16 JZD, z toho 9 JZD 3. typu (Dobruška 4, Jaroměř 2, Náchod 1, Nový Bydžov 2), 5 JZD 2. typu (Nový Bydžov, Trutnov) a 2 PV JZD. V JZD 3. typu přibylo 970 nových členů, v JZD 2. typu ubylo 823 členů. JZD byla v 34% obcích kraje, ale hospodařila na 20% zemědělské půdy a 21% orné půdy. Stranou zakládání družstev zůstaly okresy Broumov, Dvůr Králové, Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou, Vrchlabí a Žamberk. Projevily se názory, že se soukromí rolníci mají dobře, zesílila izolace JZD od soukromých rolníků a členové JZD se obávali, že rozšíření členské základny by snížilo výši PJ. Tato tendence působila celostátně.⁶³⁷

636 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1517, 37, 1563; 10 let JZD, s. 55.

637 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 37, 1531.

Ještě větší změny probíhaly v členské základně v JZD vyšších typů, např. v 2. polovině roku 1955 vystoupilo 276 členů s 1326 ha a přistoupilo 230 členů s 1121 ha a 380 bezzemků, především do dobrých JZD. Kromě toho přešlo z 2. typu do 3. typu 309 členů s 1173 ha a JZD převzala 684 ha rezervní půdy. Ještě větší byl pohyb JZD 2. typu, z nichž se ještě v 2. polovině roku 4 rozešla v okrese Hořice. V pohraničí bránily zakládání nových JZD špatné výsledky hospodaření, nové členy odrazovala dřina v živočišné výrobě, kde stále chyběla mechanizace. Kraj se dostal v zakládání JZD na jedno z posledních míst.

Finanční hospodaření se zlepšilo, nikoli však v horských okresech, např. na Žambercku z 18 JZD jen 3 překročila plánovanou výši PJ, 2 ji dodržela a 13 jí nedosáhlo, ačkoliv subvence a dary státu zde činily 43% příjmů JZD. Pro špatné výsledky byla likvidována JZD 3. a 4. typu Žacléř a Staré Buky na Trutnovsku, Javorník na Vrchlabsku, Horní Vernéřovice na Broumovsku a Kunčina Ves na Rychnovsku a byla převedena do státních statků. Základní prostředky družstev 3. a 4. typu se zvýšily oproti roku 1954 o 33,3%, nejvíce stavby (o 49,1%), ale rozestavenost stoupla o 34%, stroje a dopravní prostředky o 34% a základní stádo o 6,2%. Nedělitelný fond vzrostl o 52,4% i ostatní fondy se zvýšily. Celková výše dluhů dosáhla 131,5 mil. Kčs (oproti roku 1954 zvýšení o 12,5 mil. Kčs), především se zvýšily investiční úvěry na stavby, o něco se snížily dlouhodobé výrobní a konsolidační úvěry. Vzrostly náklady na osiva, sadbu, krmiva a brigády, poklesly u nákupu hnojiv. JZD 3. typu prakticky nevyplácela náhradu za používání půdy, takže pracovala jako JZD 4. typu. Vklady družstevníků ve 2. pololetí dosáhly 8,5 mil. Kčs. Státní vyznamenání obdrželo JZD Ostrov na Dobrušsku. Počet zaostalých družstev, kterým byly poskytnuty mimořádné příspěvky a úlevy, dosáhl 22 (Broumov 6, Dvůr Králové 4, Hradec Králové 1, Trutnov 7, Žamberk 4). Výsledky JZD 2. typu byly značně rozdílné, některá nevyvíjela žádnou činnost, nejvíce z nich vykázalo výsledky hospodaření na Hořicku (15).⁶³⁸

JZD 3. a 4. typu se podílela na celkové výrobě rolníků a JZD v kraji u chlebového obilí 19,3%, u cukrovky 13,98%, u olejnin 18,6% a u lnu 23%. Plánované výnosy byly v JZD překročeny, ne v okrese Broumov, kde nebyly dodrženy ani u jedné hlavní plodiny.

Ačkoliv se stavy hospodářských zvířat vykazovaly k 1. říjnu, kdy byly v JZD celkově splněny, ukazoval stav k 31. prosinci, že stav skotu poklesl na 96,3% plánu, počet krav na 89%, což opět signalizovalo odsun slabých kusů před zimou na jatky v horských okresech. Stavy prasat se plnily, JZD na 100,4%, ne však prasnice (92,8%) a slepice (85,9%). Jediný okres Dobruška dodržel v JZD plán stavů hospodářských zvířat. V horských JZD nebyla dodržována stanovená výměra záhumenků ani počet a druhy zvířat na nich držných (např. členové chovali prasnice), ve většině družstev byly pak vysoké naturálie na PJ.

Představenstva se scházela ve většině družstev jedenkrát za týden, členská schůze probíhala měsíčně, ale v naprosté většině JZD se ukazovala nízká účast členů i nízká úroveň jednání, protože se neprováděl rozbor hospodaření. Asi čtvrtina revizních komisí plnila své úkoly, asi 30% družstev vedli schopní předsedové, 40% bylo hodnoceno jako průměrní a 30% jako špatní, hlavně v horských okresech. V průběhu roku absolvovalo 10 předsedů dvouměsíční školení, 18 účetních, 11 vedoucích živočišné a 16

638 Tamtéž, k. č. 37, 6; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

rostlinné výroby se účastnilo kurzů, což neodpovídalo plánu, zvláště u předsedů JZD (v 2. pololetí do desetiměsíčního a tříměsíčních kurzů plán 16, ale nezískán ani jeden).

V druhé polovině roku se více rozvinula socialistická soutěž, do níž se přihlásilo 177 JZD (tj. 62%), která soutěžila v 75 dvojicích a 9 trojicích, ale pro malou kontrolu a péči řada odpadla. Soutěž sledovaly ONV Broumov, Hradec Králové a Náchod, jinde jen nárazově a v okresech Dobruška, Jaroměř a Trutnov nebyla soutěž vůbec hodnocena.

Pro rok 1956 zůstávalo hlavním úkolem zakládání nových JZD, a to po rozboru konkrétní situace v každé obci. V kraji bylo 840 obcí se 43 764 zemědělskými závody nad 0,5 ha s 269 660 ha zemědělské půdy. JZD pracovala v 328 obcích a sdružovala 7211 zemědělských závodů nad 0,5 ha s 60 339 ha zemědělské půdy. V 52 obcích se počítalo, že se nebudou zakládat JZD, ale že půdu převezmou státní statky. JZD se tedy měla založit ve 461 obcích, koncem roku bylo vybráno 88 obcí, kde byly předpoklady k založení družstva anebo k rozšíření členské základny.⁶³⁹

STS kraje splnily roční úkol 350 000 průměrných ha na 100,75%, tj. 352 654 průměrných ha v polních pracích, v dopravě na 124%. Ke splnění však přispěly brigády do jiných krajů, což se odrazilo ve zvýšení nákladů. Šlo o práci pásových traktorů, které zoraly 15 000 ha, protože v Hradeckém kraji by nebyly využity. Na JZD připadalo 62% prací, na státní statky 15% a na soukromé rolníky 23%. Z prací nebylo splněno rozmetání mrvy, podmítka a trhání lnu, mechanizace prací v JZD dosáhla u podzimní orby 95%, meziřádkové kultivace 45%, sklizně obilí kombajny 36%, vyorávání cukrovky 83%, brambor 29% a u sklizně lnu 90%. Na jednu traktorovou jednotku připadalo 307 ha, na jednoho traktoristu 334 průměrných ha. Investiční výstavba v částce 4,6 mil. Kčs byla vyčerpána jen na 28,2%.

Strojový park se rozšířil, STS vlastnily 944 traktorů (701 kolových a 243 pásových), 493 secích strojů, 291 sazečů brambor, 57 obilních kombajnů, 1288 samovazů, 146 vyorávačů brambor a 39 řepných kombajnů. Nesplněna zůstala stájová mechanizace, kde ze 120 plánovaných napáječek pro 4907 kusů bylo dokončeno 49 pro 1927 kusů, ale dojícího zařízení místo 31 dokončeno 44, krmných drážek 84 (plán 54) a hnojných drážek 127 (plán 69). Zaměstnanců bylo 2615, z toho 1015 traktoristů a řidičů.

Práce na polích nesplnily STS Hořice, Jaroměř, Jičín a Nová Paka, na jeden traktor připadalo 32 dní v opravě a 76 dní v klidu. Výsledek hospodaření vykázal ztrátu 1 767 360 Kčs, hlavně pro velké opravy a spotřebu pohonných hmot. Socialistická soutěž probíhala slabě, více až ve čtvrtém čtvrtletí.⁶⁴⁰

Státní statky zvýšily svou produkci, ale zůstaly za JZD i soukromými rolníky. V živočišné výrobě plnily stavy skotu na 102%, z toho krávy na 103%, prasata na 92%, prasnice na 81%, ale nízká zůstala užitkovost, např. dojivost jen na 88,5% plánu, přírůstky u skotu 70,7% a u prasat 74,7% plánu. Také hektarové výnosy kromě ovsa a cukrovky byly nižší, než požadoval plán. Státní statky se potýkaly s nedostatkem a kvalitou pracovních sil, nedostatkem krmiv, nepořádky v evidenci a neplněním investiční výstavby. Lepších výsledků dosáhly nížinné statky (Hradec Králové, Nový Bydžov, Smiřice), celkově však přetrvávaly vysoké náklady a ztráty, které se za rok 1955 pohybovaly mezi

639 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 37, 1517, 1531, 1561.

640 Tamtéž, k. č. 6, 37, 1517.

23–28 mil. Kčs. Ani při dobré úrodě nesplnily statky dodávky, hlavně pro nízké výnosy v pohraničních okresech Broumov, Trutnov a Rychnov nad Kněžnou. Statky převzaly v roce 1955 1599 ha půdy úpadkových hospodářství a 6 JZD 3. typu.⁶⁴¹

Protože se nepodařilo formou pracovních obvodů, kterých se do března vytvořilo v kraji 108, výrazně ovlivnit zemědělskou výrobu, měly se jejich prací zabývat rady ONV v prosinci. V nich se počítalo se spojením zemědělských odborníků, úsekového agronoma STS, obvodního zootechnika, veterináře, inseminačního technika, plnomocníka výkupu, zástupce mlékárny, cukrovaru atd., ale praxe ukazovala, že se nedařilo skloubit úkoly, na Trutnovsku bylo více obvodů než odborníků a pracovníci zajišťovali žně a výkup a nikdo práci neřídil. V čele stáli pracovníci ONV, což bránilo účinné kontrole práce. Dobře pracovaly obvody na Hradecku a Vrchlabsku, velmi špatně na Broumovsku, Hořicku, Královédvorskou, Novopacku, vůbec ne na Trutnovsku.

Stále více se ukazovalo, že je třeba skoncovat s názorem, že zemědělskou výrobu může řídit každý, že pracovníci zemědělské správy KNV a zemědělských odborů ONV mají nízkou kvalifikaci (na KNV 29,16% mělo předepsané vzdělání, z toho bylo jen 27,77% vysokoškoláků, 30% středoškoláků, na zemědělských odborech ONV mělo 34,51% předepsané vzdělání, z toho 60% vysokoškoláků a 20,4% středoškoláků) a zájem o odborná školení byl velmi malý.⁶⁴²

S novým nástupem k zakládání družstev zesílil boj proti „kulakům“, jimž se kladlo za vinu šíření názorů, že pomoc státu soukromým rolníkům znamená ústup od kolektivizace. MNV však jen velmi málo zasahovaly při neplnění osevních ploch a dodávek u velkých sedláků, protože viděly úpadek jejich hospodaření. Na Hořicku a dalších úrodných okresech si udrželi pozice v družstvech 2. typu.

Krajské orgány hodnotily rok 1955 v oblasti zemědělství jako úspěšný ve srovnání s rokem 1954 (ten byl však v zemědělské výrobě velmi slabý). Kladem bylo zvládnutí všech zemědělských prací, získání nových pracovníků včetně odborníků do JZD, STS a státních statků, zastavil se pokles orné půdy a zčásti se rekultivovala rezervní půda, zlepšilo se zásobování stroji a hnojivy a zesílila finanční pomoc. Zastavil se pokles počtu JZD, i když růst, zvláště u členské základny, nezaznamenal zásadní obrat a trvaly značné problémy JZD v horských okresech. Pomalá byla investiční výstavba ve všech zemědělských podnicích a v STS, mechanizace stále neodpovídala potřebám zemědělské výroby, chyběla mechanizace celých pracovních úseků (sklizeň slámy), nízká zůstala mechanizace okopanin (kultivace) a živočišné výroby. Také styk STS a JZD nebyl dostačující, protože agronomové STS museli zajišťovat řadu jiných prací. Státní statky se zdaleka nestaly vzorem zemědělské velkovýroby. Jejich výsledky byly horší než JZD. Hlavní příčinou vzestupu zemědělské výroby v roce 1955 byly velmi dobré klimatické podmínky, šlo o jeden z nejúspěšnějších roků poválečného období, podíl zlepšení práce JZD byl přeceněn.

Řešení řady problémů se očekávalo ve všech směrech v roce 1956, kdy začínala druhá pětiletka. Nástupem k odstranění problémů a novému rozvoji kolektivizace se mělo stát už zimní období 1955/1956.

641 Tamtéž, k. č. 6, 37.

642 Tamtéž, k. č. 6, 36, 1514.

Zima 1955–1956

Zimní kampaň se zaměřila na řadu konkrétních úkolů, z nichž se však do popředí dostal úkol zakládat nová JZD, který zatlačil do pozadí všechny ostatní. Prakticky v prosinci se v okresech připravovaly plány, jejichž hlavním obsahem se staly rozbor pro založení nových družstev.

Celý obsah zimní kampaně tvořila snaha o upevnění a založení nových JZD, vypracování celoročních výrobních plánů, investiční výstavba v družstvech, školení družstevníků v družstevních školách práce, zajištění výročních členských schůzí JZD, rozvoj živočišné výroby, spolupráce JZD a STS, nábor pracovních sil pro zemědělství, zajištění neobdělané půdy a socialistické soutěže mezi obcemi a družstvy. Z deseti úkolů se skoro všechny dotýkaly práce JZD a na ně se obracela propagační a agitační práce od hesel přes zájezdy, články, aktivity až po školení a filmy. V družstvech se měl projednat stav organizační práce a odměňování, zda odpovídají stanovám, jak to zdůraznil 2. sjezd JZD v roce 1955, protože se uvolnilo dodržování článků stanov.

Už v prosinci 1955 začaly prověrky hospodaření družstev a členské schůze projednávaly dodržování Vzorových stanov, což vedlo k odkrytí řady nedostatků nebo složitých problémů, proč rolníci nechtějí vstupovat do JZD. Na okresech se vytypovaly obce pro založení JZD, ale často bez konkrétních opatření a hlubšího průzkumu. V březnu zesílila pomoc slabým JZD, do nichž se počítalo s vysláním organizátorů, kterých se školilo čtyřicet.

V rostlinné výrobě zbývalo dokončit podzimní orbu na 800 ha, hledaly se cesty k rozšíření osevních ploch (asi o 1000 ha), zvýšení produkce krmných plodin o 3%, hektarových výnosů pšenice o 8%, žita o 8,4%, cukrovky o 5,1% a řepky o 9,2%. Největším problémem zůstalo opět obdělání veškeré půdy a rozšíření orné půdy podle tříletých plánů, které stanovily zvýšit ornou půdu v kraji o 8722 ha. K 31. březnu 1956 zůstalo nezajištěno 1277 ha orné půdy a 2084 zemědělské půdy, z toho leželo ladem 168 ha orné a 219 ha zemědělské půdy, nejvíce v okresech Broumov, Jičín, Trutnov a Žamberk. K tomu přistupovalo 4071 ha 213 „kulackých“ hospodářství a 9217 ha ostatních 1006 úpadkových hospodářství. Vyřešit se podařilo 3519 ha od 227 hospodářství, z čehož převzaly státní statky 1599 ha. Trvaly nesrovnalosti v evidenci půdy, rozdíl činil 2644 ha mezi evidencí MNV a kartografickým ústavem.⁶⁴³

Zimní období nemělo oslabit živočišnou výrobu jako v dřívějších letech, protože se zlepšily zásoby krmiv oproti roku 1954 asi o 20%, ale krmné plány stále počítaly s dodávkami ze státních fondů. V prosinci probíhal v kraji „Měsíc pokrokových metod“, v každém okrese se scházely aktivity chovatelů skotu, prasat a drůbeže. V produkčních okresech se zajišťovaly pro výkup krávy pro JZD a státní statky, na Broumovsko (300 kusů) a Trutnovsko (300 kusů), a výkup selat pro JZD a státní statek Smiřice (z 37 500 kusů pro velkovýkrmnu 20 100 kusů). Vysoký zůstal úhyn telat do tří měsíců (za leden 333) a selat (za leden 1027).

Ministerstvo zemědělství zvýšilo částku pro investiční výstavbu na 88 mil. Kčs, z toho na stavebně-montážní práce 77 mil. Kčs a na stroje a zařízení 11 mil. Kčs,

643 Tamtéž, k. č. 6, 36, 37, 1516, 1532; Pochodeň, č. 103, 28. 12. 1955; č. 104, 30. 12. 1955.

nejvíce pro produkční okresy Hradec Králové, Jičín a Nový Bydžov. Další částky byly určeny pro nová JZD z roku 1955 a 1956. Na generální dodávky připadalo 3,5 mil. Kčs a stejná částka na meliorace.

Stavby se měly splnit v 1. čtvrtletí na 15 % a v 2. čtvrtletí na 40 %, Agroprojekt vydal katalog opakovaných projektů, při nichž JZD dostávala vyšší subvence než u individuálních projektů. Za první čtvrtletí splnila JZD investiční výstavbu na 12,88 % celoročního plánu (české kraje v průměru na 10,16 %), protože chyběla dokumentace u třetiny akcí a protože KV KSČ přednostně žádal na základě usnesení ÚV KSČ materiál pro nová JZD a to zvyšovalo rozestavěnost.⁶⁴⁴

Úvodník *Pochodně* už v listopadu 1955 pod titulkem *Zimní období rozhodne vyzýval* k zakládání nových JZD. V prosinci a lednu se organizovaly na vesnicích „Hovory se zemědělci“ a „Večery otázek zemědělců a odpovědí odborníků“, které měly stejný cíl a měly být spojeny se zájezdy do dobrých JZD. ONV vytypovaly obce pro založení JZD, ale často bez dohovoru s MNV nebo získáním MNV pro agitační práci. Úsilí o rychlé zakládání družstev zesílilo po únorovém zasedání ÚV KSČ, které kraj kritizovalo za malý počet nových JZD. V únoru a březnu 1956 se zrychlilo zakládání nových JZD. Velká část nových družstev byla menšinových, většina rolníků z obcí do nich nevstoupila.⁶⁴⁵ Málo se rozšiřovala členská základna JZD se společnou výrobou. Hradecký kraj se opožďoval za kraji České Budějovice, Jihlava a Plzeň, ale za ním zůstával Gottwaldov a Ostrava.⁶⁴⁶

V okresech se šířily názory, že po založení nových družstev se zpomalí investiční výstavba, která se i tak neplní. Často stranou agitace zůstávaly národní výbory a místo konkrétního jednání s rolníky se o JZD jednalo jen na schůzích. Plány na založení družstva zpracovalo 175 z 500 obcí bez JZD, nebylo jasné, jak získat středního rolníka. Na Žamberecku převládl názor, že v okrese nejsou podmínky pro založení dobrých JZD, protože v horských oblastech není respektováno specifické zaměření zemědělské výroby, což vede ke špatným výsledkům hospodaření. Ustavily se trojky, které se zaměřovaly jen na zakládání družstev. Ukazovalo se, že rolníci neodmítali JZD, ale

644 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 37, 1516, 1532, 2419.

645 Např. v únoru přibýly 4 PV JZD a 6 JZD 3. typu, kromě přechodu na vyšší typ, v březnu 7 PV JZD, 2 JZD 2. typu a 24 JZD 3. typu, především v okresech Dobruška, Hradec Králové, Jaroměř, Rychnov nad Kněžnou, málo na Hořicku, Jičínsku, Novobydžovsku a Novopacku. Celkem od 1. ledna do 31. března 1956 bylo založeno 43 nových JZD s 1605 členy a 8249 ha zemědělské půdy. Z toho okres Hradec Králové 11 JZD 3. typu, Rychnov nad Kněžnou 6 JZD 3. typu a 1 PV JZD, Dobruška 6 JZD 3. typu, Jaroměř 5 JZD 3. typu, Broumov 2 JZD 3. typu a 1 PV JZD, Jičín 3 JZD 3. typu, Náchod 3 JZD 3. typu, Nový Bydžov 1 JZD 3. typu a 1 PV JZD, Dvůr Králové 2 JZD 3. typu, Žamberk 1 JZD 3. typu. Ani jedno JZD se nepodařilo založit v okresech Nová Paka, Trutnov, Vrchlabí a Hořice. V některých okresech využili možnosti odpisů nedodávek za roky 1953 a 1954, aby tak přinutili rolníky ke vstupu do JZD (např. Dobruška). JZD hospodařila na 24 % zemědělské půdy kraje, se státními statky na 33,1 % zemědělské půdy. K 31. březnu bylo v kraji 14 PV JZD, 28 JZD 2. typu, 302 JZD 3. typu a 29 JZD 4. typu. V PV JZD se sdružilo 330 členů se 183 zemědělskými závody, v JZD 2. typu 787 členů s 628 závody a 3792 ha zemědělské půdy a 2988 orné půdy, v JZD 3. typu 11 788 členů s 6831 závody a 54 138 ha zemědělské půdy a 41 623 ha orné půdy a v JZD 4. typu 1440 členů s 699 závody a 8684 ha zemědělské půdy a 6379 ha orné půdy.

646 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 38, 1563; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

že převládaly obavy z počátečních obtíží činnosti družstva. Současně se muselo bojovat proti sektářským názorům, že noví členové sníží PJ a že není třeba přesvědčování, že až nebudou moci rolníci úspěšně hospodařit, přejdou do družstva sami. Právě menšinová JZD pak nemohla plně využívat mechanizace, snižovat náklady, uplatňovat nové metody, provádět investiční výstavbu a rozvíjet kulturní a sociální opatření. Někteří funkcionáři, kteří byli kritizováni za chyby při kolektivizaci v letech 1952–1953, vystupovali s názorem, že je třeba zatím čekat, že rolníci ještě nezapomněli na křivdy, a sami se málo podíleli na přesvědčovací práci.

Řada JZD, zvláště v pohraničí, nevyvíjela žádnou činnost a přesto, že právně existovala, byla dána „do klidu“, např. na Žamberecku 5 JZD. Horské okresy se stále přes velkou pomoc státu potýkaly se zlepšením hospodaření svých JZD, která viděla často východiska ve zvýšení výměry záhumenku na 1 ha, jak o tom svědčí řada žádostí, např. na Žamberecku. Přitom právě na záhumenky se vyváželo velké množství chlévské mrvy a pro záhumenkové zvířectvo se hledaly nejrůznějším způsobem zdroje krmiv. V kraji byly vydány plakáty o výsledcích dobrých JZD, a to JZD Statice, Trnov a Vlčkovice.

Znovu se hodnotily možnosti, jak pozdvihnout i hospodaření JZD v horských okresech, kde po založení družstva velká část osídlenců odešla pracovat do průmyslu, v řadě JZD bylo slabé vedení, málo se uplatňovala mechanizace, slabě se plnila investiční výstavba a velká část družstevníků neviděla žádnou možnost zlepšení. Rada KNV se zabývala těmito družstvy, např. v březnu projednala rozbor JZD Horní Lipka na Žamberecku a řešením bylo dosadit agronoma, provést meliorace, dát státní podporu a odsunout splátky dluhů.

Jistou pomoc zaostávajícím družstvům představovalo vyslání 40 organizátorů, a to především pro družstva v horských okresech (např. JZD Babí, Dolní Staré Město, Horní Rokytnice – Orlice, Zdoňov, Šonov a dalších). Na okrese Hradec Králové pomáhali ve slabých JZD 2 až 3 měsíce pracovníci ONV.

V nových JZD se ukázal problém, a to rychlé provedení HTÚP a investiční výstavby, jinak JZD upadala do pasivity, jak se to projevilo v krajích České Budějovice a Jihlava, kde vzniklo nejvíce nových družstev.

V JZD 3. a 4. typu pracovalo 11 227 osob, tj. o 630 více než v roce 1955, ale o 606 méně než v roce 1954. V roce 1955 se mělo získat do JZD 2548 pracovníků, ale získalo se jen 1232, takže šlo o další úbytek. V JZD vyšších typů připadalo na jednoho člena 5,4 ha, zhoršilo se věkové složení členů, které činilo 46,6 roku.

Ministerstvo zemědělství určilo semenářská hospodářství ve všech okresech, počet se pohyboval mezi 2 až 4 JZD.

V JZD probíhala v zimním období inventarizace a sestavování CVP na rok 1956. Opět se opožďovala a málo se podíleli sami družstevníci. Horská JZD odmítala zvýšené úkoly, které vyplývaly z tříletých plánů rozvoje zemědělské výroby, a také vnitrozemská JZD vycházela z úkolů výkupu a nechtěla přijmout zvýšené úkoly. Pracovníkům ONV se nepodařilo prosadit vždy kvalitní CVP. Místem pro kontrolu hospodaření a schválení CVP se staly výroční členské schůze, které probíhaly v lednu a únoru. Zde byli také zvoleni noví funkcionáři představenstva a revizní komise, protože končilo dvouleté funkční období. Na ně navazovaly okresní konference JZD, které se vedle hodnocení výsledků hospodaření zaměřovaly na rozšíření členské základny a pomoc

při zakládání nových JZD. Do poloviny března proběhly konference ve 13 okresech, opozdil se jen Žamberk. Všechny konferencí se zúčastnilo 3787 osob, z toho 1844 delegátů, 1961 hostů a 157 soukromých rolníků. Byli vyhodnoceni nejlepší pracovníci, rozebrány nedostatky, kritizovalo se řízení JZD, STS a Agroprojekt, socialistická soutěž, zpracování CVP, doplňkové odměny, málo se hovořilo o zkušenostech z výroby. JZD vyhlásila 568 závazků na zvýšení výroby a dodávek, z toho 350 v živočišné výrobě. Nejlepší úroveň měla okresní konference v okrese Nový Bydžov.

Finanční plány 292 JZD 3. a 4. typu za 1. čtvrtletí byly dodrženy a překročeny. Výnosy proti plánu 24,4 mil. Kčs dosáhly 27 mil. Kč, protože byly splněny dodávky živočišných výrobků, kde nesplnila především JZD v okrese Žamberk státní nákup, i dodávky rostlinné výroby (len, semena). Náklady vykazovaly snížení z 21,5 mil. Kčs na 12,3 mil. Kčs, kde se však promítalo snížení nákupu osiv a sádí pro opoždění jar-ních prací. Kladně se hodnotilo snížení nákupu krmiv a steliv o 2 mil. Kčs. Všechna JZS měla obsazenu funkci účetního.⁶⁴⁷

STS rozpracovaly úkol na rok 1956, který jim ukládal provést polní práce na 383 000 průměrných ha (bez dopravy), což znamenalo růst o 9,4% oproti roku 1955, z toho pro JZD 60,9%, státní statky 7% a soukromé rolníky 32,1%. Přitom v pohraničí asi 15% půdy (skoro 10 000 ha) se nedalo traktory pro svahovitost obdělávat. STS nepočítaly s růstem prací u JZD, protože už pro ně zajišťovaly téměř 90% polních prací a nová JZD byla převážně menšinová. Splnění podmiňovaly STS vznikem dalších JZD s HTÚP, protože státní statky měly svou mechanizaci a soukromí rolníci chtěli pouze sečení samova-zy, sečení luk, rozvoz mrvy, orbu, ostatní práce si prováděli sami. K tomu požadovaly STS nové kolové traktory, aby mechanizace polních prací dosáhla požadovaného zvý-šení o 16%.

Do poloviny března 1956 uzavřely JZD a STS 300 typových smluv, z toho členské schůze schválily 273 smluv. STS tak zajistily smlouvami 87,5% ročního úkolu. Vzros-tl počet traktorových středisek na 126, vytvořilo se 13 středisek pro ochranu rostlin, 9 laboratoří, počet traktorů dosáhl 987 (z toho 246 pásových), počet obilních kombajnů 61, řepných 39, na len 13, na brambory 1 a silážní 2 kombajny. Protože pra-covníci STS se málo podíleli na zakládání JZD a docházelo k odsouvání práce u JZD ve prospěch soukromých rolníků, probíhala očista stanic, hlavně na Jičínsku, ale pro nedostatek odborných pracovníků nebyla téměř provedena.⁶⁴⁸

Státní statky se potýkaly se zajištěním výroby na nově přejímané půdě, na níž měly provádět i živočišnou výrobu, což bylo nesplnitelné, např. na Trutnovsku převzaly 300 ha půdy, ale dodávkové úkoly byly rozepsány na JZD. Brigády mládeže nemohly nahradit stálé pracovníky a jejich práce nebyla vždy kvalitní. Ministerstvo zemědě-lství uložilo i státním statkům vytvořit semenářská hospodářství.⁶⁴⁹

Okresní stranické konference věnovaly zemědělským problémům a zakládání JZD velkou část svého jednání. Konstatovaly smírlivé nálady na vesnici a kritizovaly stav vesnických organizací, kde bylo málo členů, slabá aktivita a málo v nich pracovali

647 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 38, 1517, 1531, 1609.

648 Tamtéž, k. č. 6, 36, 37, 1562; Pochodeň, č. 101, 20. 12. 1955.

649 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 37.

registrovaní členové, protože řada závodních organizací jejich práci nekontrolovala. Zasedání ÚV KSČ v prosinci 1955 a v únoru 1956 orientovalo pozornost na získání středního rolníka do JZD, aby se tak urychlil vznik nových družstev.

Na konci roku 1955 byl projednáván plán výkupu pro rok 1956, který u zrnin zůstal u povinných dodávek na úrovni roku 1955, ale zvyšoval se státní nákup. Snižoval se výkup brambor, cukrovka se zvyšovala v nadsmluvním výkupu, též výkup jatečného skotu o 15,2% (to znamenalo o 9880 tun dodávky a 3200 tun státního nákupu) u rolníků a JZD, u státních statků o 9,9%, vepřového masa u rolníků a JZD o 13,9%, u státních statků o 12,3%, mléka o 7,9% a o 6,8% (to je 61,5% výroby) a vajec o 5% a 4,2% (to je 52% výroby). ÚV KSČ na únorovém zasedání kritizoval kraj, že pro špatnou evidenci půdy nebyly rozepsány výrobní a dodávkové úkoly na více než 5000 ha.

Největší problémy se ukázaly u osevních ploch a kontraktace cukrovky, která měla končit 31. března, ale zbývalo 422 ha a smlouvy nepodepsalo 3,9% rolníků (1955 to bylo 13%), tj. více než 600 rolníků. Zvláště se bránili rolníci vyčlenění z družstev, protože nevěděli, jakou dostanou půdu. V pohraničí docházelo k rozporům pro značné nesrovnalosti v evidenci půdy.

V polovině února předložili plnomocníci ministerstva výkupu návrhy na odpis dlužných pohledávek z let 1953 a 1954 u 8488 rolníků, z toho v 6169 případech se navrhoval odpis radou MNV a 2020 případů se mělo řešit trestním řízením. V okrese Jičín 50 „kulaků“ bylo obžalováno ze sabotáže a mělo jim propadnout jmění, v okrese Hradec Králové jich bylo 200 a objevila se nutně otázka: Co s půdou? Odpisy se projednávaly na veřejných schůzích a projevilo se značné smířlivectví. JZD se odepisovaly dodávky jen v 6 okresech (Broumov, Dvůr Králové, Jičín, Náchod, Trutnov a Žamberk), celkem šlo o 22 JZD. Odpisy se týkaly 13,7% závodů z celkového počtu zemědělských závodů (nejvíce na Rychnovsku – 22,9% závodů, Královédvorskou – 21,8%, Dobrušsku – 19,7%, jiné okresy do 10% závodů). Celkové množství odepsaných dodávek představovalo 18 132 q vepřového masa, 2 mil. l mléka, 3,4 mil. vajec, 77 691 q zrnin, 134 202 q brambor. Nakonec bylo navrženo 597 neplničů k soudnímu řízení, střední rolníci byli předáni trestním komisím ONV (asi 1250), bylo podáno 93 žalob (82 na kulaky, 10 na střední a 1 na malého rolníka).⁶⁵⁰

Družstevní školy práce se plánovaly ve 136 střediscích pro 3905 posluchačů, ale skutečnost byla mnohem horší, nepravidelně se jich zúčastnilo asi 2100 družstevníků a rolníků. Pracovalo jich v každém v okrese jen několik při lepších JZD a především se scházeli ovocnáři, včelaři a ošetřovatelé hospodářských zvířat, ne členové z rostlinné výroby. Ze soukromých rolníků se zúčastnila jen čtvrtina plánovaného počtu.

Na okresech Broumov a Žamberk se rozbíhala osídlovací akce, která měla do těchto okresů získat 690 nových pracovníků z průmyslu (150 pro státní statky, 40 pro STS a 500 pro JZD). Pro ně se adaptovalo 290 domků (na Žamberecku jich asi 25 chybělo) a náklad na adaptaci jednoho domku neměl přesáhnout 30 000 Kčs. Průběh akce nebyl dobrý, nepodařilo se obsadit domky opravené v roce 1955 a nábor nepřinesl ve vnitrozemských okresech očekávané výsledky.⁶⁵¹

650 Tamtéž, k. č. 36, 37, 6.

651 Tamtéž, k. č. 6, 36, 1560.

K počátku února pracovalo trvale v zemědělské výrobě v kraji 75 262 osob, z toho 41 801 žen a pomáhajících bylo 36 625 osob (ve státním sektoru pracovalo 7433 osob, v JZD 3. a 4. typu 11 227 osob). V soukromém sektoru ubylo oproti roku 1955 4043 osob, z toho 1475 pro věk nad 60 let, ale počet zemědělských závodů se zvýšil oproti roku 1954 o 1986, především závodů s výměrou do 2 ha. K tomu vedla snaha o co nejnižší výměru, která ovlivňovala výši dodávek, daní a dávala sociální výhody. Proto se hospodářství dělilo mezi členy rodiny a příbuzné. Podíl hospodářů do 2 ha činil 13,4 % z osob trvale činných v zemědělství a z hospodářů nad 15 ha 7,03 %. Průměrný věk byl u soukromých rolníků stejný jako u družstevníků – 46,6 roku. Největší pokles se projevoval v horských okresech, např. na Žamberecku ubylo v roce 1955 v zemědělství 160 osob, ačkoliv do JZD bylo získáno 50 pracovníků.

Do zemědělské výroby v kraji se plánovalo získat v roce 1956 celkem 1 072 stálých pracovníků.

Pokračoval úbytek velkých hospodářství. I když přehled o tzv. úpadkových hospodářstvích nebyl úplný, ke konci února se jich vykazovalo v kraji 1439 s 15 375 ha nezajištěné půdy, z toho 258 „kulackých“ s 4957 ha. Podařilo se jich vyřešit 125 s 2868 ha, z toho 1106 ha převzaly státní statky.

Novým problémem se stalo získání středního rolníka pro kolektivizaci. V kraji obdělával 56,8 % celkové výměry zemědělské půdy patřící JZD a soukromým rolníkům, dodával 61,7 % hovězího, 63,8 % vepřového masa, 62,7 % mléka, na dodávkách zemědělských produktů se podílel 62,7 %. Zatím měl potřebné stroje a stavby a jeho životní úroveň byla velmi dobrá. MNV ho chtěly oslabovat jako velké rolníky a to ho ještě více izolovalo od JZD. Jedinou cestou k jeho získání bylo dosáhnout v JZD dobrých výsledků při snížení namáhavé práce a uplatnění moderních agrotechnických a zootecnických metod.⁶⁵²

Zimní období, zvláště začátek roku 1956, znamenal opět růst nových JZD, i když ne ve všech okresech. Méně se rozšiřovala členská základna starších družstev. Nová JZD byla převážně menšinovými družstvy, což ztěžovalo jejich práci a vyžadovalo značnou pomoc státu. Hradecký kraj zůstával pozadu za ostatními kraji v počtu nových JZD.

Jarní práce a výsledky zemědělské výroby za 1. pololetí 1956

Při přípravě jarních prací se ONV snažily prosadit společné provádění všech prací, aby se plně využilo mechanizace a oživila se myšlenka sousedské výpomoci. Ve společném provádění prací se viděla možnost, jak obdělávat i rezervní půdu, která zůstávala stále otevřeným problémem. Tato myšlenka narazila na vesnicích na odpor, na Žamberecku soukromí rolníci ji přímo odmítli, protože prý to je počátek založení JZD. Nedostatky v evidenci půdy způsobily, že ještě v průběhu jarních prací nebyly rozepsány výrobní a dodávkové úkoly na více než 5000 ha orné půdy, především na Broumovsku, Žamberecku a Novobydžovsku. Nepodařilo se zajistit plochy cukrovky pro odpor velkých rolníků, ohroženy byly plochy brambor a těžko se prosazoval osev kukuřice

652 Tamtéž, k. č. 6, 37.

(nebyl splněn v roce 1955). Argumentovalo se faktem, že v kraji se už v letech 1921–1928 sela kukuřice, než ji zatlačila cukrovka. Nejčastější námitkou byla zcela chybějící mechanizace pro všechny práce včetně sklizně.

Jarní práce probíhaly uspokojivě, zčásti k nim přispěly závazky k 35. výročí osvobození a k dokončení prací do zahájení celostátní konference KSČ (11. červen 1956). Velkou pomocí byly opět brigády, u státních statků ve výši 1900 a u JZD 3176 týdnů, kromě senoseče. V horských okresech se objevil nedostatek sadbových brambor a JZD se bránila výkupu, např. Mladkov na Žamberecku odmítl tři vagony, protože měly hodnotu 33 000 Kčs. To ohrožovalo dodržení osevních ploch. I druhá etapa (kultivace, jednocení) proběhla dobře a včas.⁶⁵³

Rostlinná výroba se potýkala neustále s růstem nezajištěné a ladem ležící půdy, kterou se opět jen zčásti podařilo převést do státních statků, nebo přidělit k obdělání STS, ale jen málo ji přejímala JZD. Některá JZD z nížinných okresů projevila zájem o rezervní půdu na Žamberecku, ale okres doporučoval, aby se na ni vrátili bývalí rolníci, kteří odešli do průmyslu. Obce viděly v růstu neobdělané půdy po velkých sedláčích důvod, aby se proti nim nevystupovalo. Přes projednání osevu kukuřice ve všech JZD a obcích v zimním období se z plánu osevu k 31. květnu (3828 ha) splnilo jen 2197 ha (i tento údaj byl však nadsazený). V nížinných okresech využívali k siláži cukrovky a chybělo jim seno, proto kukuřici odmítali. V horských okresech ji nechtěli jednak pro nedostatek pracovních sil, jednak pro zkušenosti z roku 1955, kdy zde byla znehodnocena mrazy. Každá STS měla do konce června dostat jeden silážní kombajn. Nepodařilo se zajistit plán odvodnění luk a pastvin, JZD a rolníci se bránili, protože se pak tato půda převáděla na ornou a stanovily se na ni povinné dodávky.

U cukrovky zůstaly plochy oproti plánu nižší o 240 ha, ale za pomoci brigád byly dobře provedeny všechny práce. Cukrovka se plánovala nově i na Žamberecko (20 ha), kde se JZD obávala nízkých výnosů. Totéž platilo o pšenici, protože se zvyšovala její plocha o 2600 ha na úkor ovsu. V horských okresech se nepodařilo získat dostatek kvalitních sadbových brambor, na Žamberecku sadbu získávali z restaurací, protože pro špatné uskladnění jí v JZD velké množství pomrzlo. Šlo asi o šest vagonů sadbových brambor, což se odrazilo v tom, že okres Žamberk nedosázel 130 ha brambor (10 ha JZD, 120 ha soukromí rolníci).

Soupis ploch osevu k 31. květnu 1956 ukázal, že bylo oseto 226 888 ha orné půdy, tj. o 1925 ha méně oproti roku 1955. Stálý vzestup vykazovaly plochy lnu, cukrovky a pčiny na orné půdě.⁶⁵⁴

Pozornost se věnovala zvýšení živočišné výroby, protože zásobování živočišnými produkty vyžadovalo značné úsilí. Stavby skotu se oproti roku 1955 ke konci pololeť zvýšily o 3,4%, ale stavby krav zůstaly stejné, rychle rostly stavby prasat, ne však ovcí. Socialistický sektor se podílel na skotu 25,6%, na kravách 20,9% a na prasatech 41,9%. Vysoké stavby prasat si udržovaly horské okresy, což vyžadovalo vysoký nákup krmiv, za 4. čtvrtletí 1955 a 1. a 2. čtvrtletí 1956 to bylo 260 vagonů jadrných krmiv, 18 vagonů sena a 99 vagonů řízků.

653 Tamtéž, k. č. 6, 38, 1539.

654 Tamtéž, k. č. 6, 38, 32; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

Vedle propagace některých metod (Ljuskovové⁶⁵⁵, Malininové, Šurikova) se rozšířila kontrola užitkovosti u skotu a prasat, začalo se s likvidací nakažlivého zmetání skotu (termín do roku 1959). Do horských okresů bylo přesunuto 76 chovných krav z plánu 800 kusů. V kontrole užitkovosti bylo 6893 krav, což odpovídalo úkolu, a 1111 prasníc (proti plánu méně o 499 kusů). V kraji chyběli kvalifikovaní zootechnici.

Velké nároky si vyžadovala investiční výstavba ve starých, ale i nových JZD, z nichž jen 4 nepožadovala stavební investice. Za 1. pololetí bylo z 66,9 mil. Kčs pro JZD postavěno 33,8 mil. Kčs, což znamenalo plnění 50,5%. Výstavbu zdržovala projekční nepřipravenost, proto se měly okresy zaměřit na přesunování investic do JZD, která měla stavební materiál a stavební skupiny. Objevily se první kroky ke zprůmyslnění staveb, Agroprojekt připravil montovaný kravín a využití panelů. Nepodařilo se přes úsilí plně soustředit síly na přednostní provádění staveb pro ustájení dobytka. Prověрка ukázala, že v prvním pololetí prováděla JZD 147 „černých“ staveb za 7 mil. Kčs, opět v převážné většině nešlo o stavbu stájí.⁶⁵⁶

KV KSČ na svém zasedání 28. dubna 1956 přijal rezoluci ke zprávě o výsledcích XX. sjezdu KSSS a v ní kritizoval nedostatky v řízení zemědělské výroby, především pomalé zakládání družstev v okresech Dvůr Králové, Hořice, Jičín, Nový Bydžov, Nová Paka, Trutnov a Žamberk. Jarní práce pak oslabily přesvědčovací práci na vesnici.⁶⁵⁷

Horské okresy viděly brzdu zakládání JZD v obavách rolníků, že družstvům bude přidělena většina rezervní půdy. V zimě si okresy vytipovaly obce a tam se dařilo založit nová družstva. Málo se podařilo zapojit do přesvědčování MNV, projevíly se rozpory mezi MNV a stranickou organizací i mezi samými komunisty a málo se agitace zúčastnili zemědělstí odborníci. V 42 nových JZD se prováděla HTÚP, 38 JZD organizovalo společné provádění jarních prací. Ukazovalo se, že plán založit do celostátní konference 100 nových JZD se nepodařilo splnit, a kraj se opožďoval za jinými kraji.

Na Hradecku a Rychnovsku, kde vzniklo několik JZD, se projevíly potíže v investiční výstavbě, což si vyžádalo značnou pomoc ze strany ONV. JZD vyšších typů splnily osevní plochy, kromě kukuřice (jen 49,8%). Problémy se projevíly v nedostatku bramborové sadby v okresech Dvůr Králové a Žamberk, jinak JZD zvládla i kultivační práce. JZD překročila stavy skotu, ne krav, prasat a prasníc. O něco se snížil úhyn selat a telat, ale zůstával vysoký (4,5%, 7,2%). JZD splnila výrobu a dodávku mléka a vajec,

655 Metoda chovatelky Ljuskové, stejně jako chovatele Šurikova, cílí na zvýšení užitkovosti prasat.

656 Nejhůře plnily okresy Broumov (31%), Žamberk (32,4%), nejlépe Trutnov (82,7%) a Dobruška (60,1%). V okrese Trutnov a Hradec Králové pracovaly stavební skupiny z členů JZD, obyvatel obcí a patronátních závodů. SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 39, 2419.

657 V dubnu byla založena 3 JZD 2. typu, 3 JZD 3. typu a 3 PV přešly na 2. typ. V květnu vzniklo nově jen 1 JZD 2. typu, v červnu 1 JZD 3. typu a 4 přešla z nižších typů na 3. typ, což bylo méně než v jiných krajích. K 30. červnu bylo v kraji 10 PV JZD (k 31. březnu 14), 32 JZD 2. typu (28), 309 JZD 3. typu (302) a 29 JZD 4. typu (29), to znamená, že přibýlo 54 JZD za první pololetí a 11 přešlo na 3. typ (ubyl 1 PV a 3 JZD 2. typu). V PV JZD bylo 166 členů s 92 závodů, v JZD 2. typu 903 členů se 701 závodů a 4343 ha zemědělské půdy a 3514 ha orné půdy, v JZD 3. typu 12 240 členů s 6983 závodů s 56 738 zemědělské a 43 464 ha orné půdy a v JZD 4. typu 1452 členů s 643 závodů a 8825 ha zemědělské půdy a 6372 ha orné půdy. JZD obhospodařovala k 30. 6. 1956 26,06% zemědělské půdy rolníků a JZD, do stávajících JZD přistoupilo 839 členů, z toho jen 252 rolníků, vystoupilo 164 členů, převážně z JZD 2. typu, protože nevyvíjela žádnou činnost (JZD Převýšov na Novobydžovsku a JZD Zábrodí na Náchodsku). V okrese Trutnov se sloučilo JZD D. St. Město a JZD Nové Dvory. Od 3. května se nepodařilo nové JZD založit.

vepřového masa, ne hovězího masa. Řízení družstev stále spočívalo na osobě předsedy, členské schůze měly velmi malou účast. JZD ve všech okresech kromě Žamberku překročila plánované příjmy na 119,7%, náklady o něco poklesly, ale ne na okresech Jičín a Nový Bydžov. Zvýšily se náklady na osiva, sadbu, hnojiva a krmiva. Z 1 ha zemědělské půdy dosáhla JZD 1154 Kčs tržeb, z živočišné výroby 982 Kčs (v kraji Pardubice to bylo 1008 Kčs a 841 Kčs). V Hradeckém kraji vzrostly nejvíce z celé republiky stavy skotu (o 8%), ale náklady na krmiva o 9% (celostátně o 5%).

V kraji zůstalo 20 zaostávajících JZD, která měla přestárlou členskou základnu, převážně v horských okresech. Ve 12 JZD se situace o něco zlepšila zásluhou organizátorů, v 6 se situace nezlepšila, ve 2 spíše zhoršila (Orlice, Zdoňov). Z nových družstev asi 8 JZD nemělo bez rozšíření členské základny předpoklady úspěšného hospodaření, např. menšinové JZD Havlovice na Trutnovsku s 12 členy muselo vyměnit své pozemky, aby mohlo existovat.⁶⁵⁸

STS pracovaly o jarních měsících převážně u JZD, soukromí rolníci si práce zajistili vlastními potahy a stroji. Přitom náklady STS stále rostly, proto se prováděl rozbor příčin tohoto růstu.

Státní statky v kraji rozšiřovaly svoji výměru, na Trutnovsku vstupovala do státních statků slabá JZD. Protože na základě usnesení celostátní konference bylo zrušeno ministerstvo státních statků, začalo se převádět jejich řízení na KNV (zemědělskou správu rady KNV). Za pomoci brigád zvládly všechny jarní práce.

Za první pololetí se plnily dodávky vepřového masa na 116,9%, hovězího na 94,9%, mléka na 112%, vajec na 103% a drůbež na 94,4%, což zařadilo kraj na druhé místo v republice. U sena se vykoupilo 121,2% a u raných brambor 141,3% úkolu. U hovězího masa neplnilo 7 okresů a u mléka jen Rychnov nad Kněžnou. Rovněž ministerstvo výkupu ukončilo svou činnost k 30. červnu a odpovědnost se přenášela na KNV.⁶⁵⁹

Pomoc zemědělství se zaměřovala na pohraniční okresy, kam se počítalo se získáním 836 stálých pracovníků, pro něž se do konce června mělo opravit 351 domků. Do konce května však Broumovsko a Žamberecko dosídlilo 18 osob, z toho vstoupilo do JZD 16 osob. Z 280 domků si měl každý okres opravit 15 domků, ostatní byly rozděleny okresním stavebním podnikům, nezajištěno zůstalo 18, které měly převzít stavební podniky kraje Pardubice. Postup prací byl pomalý a do konce června bylo předáno v okrese Broumov 30, v okrese Žamberk 11 domků a přešlo 20 dosídlenců na Broumovsko a 24 na Žamberecko, tj. 6,37% plánu. V záznamu bylo dalších 82 uchazečů o přesídlení a hlavně zájemců o domky. Výběr okresů však neodpovídal požadavkům na pracovníky v zemědělství. Na KNV kolovala báseň:

1. *Pilnější teď akce není,
než dokončit osídlení,
mnoho se jich hlásí dnes
na statky a STS
málo však jen vyjede
pracovat do JéZétDé.*

2. *Netáhne ni prase, kráva
často se však ale stává
že se ňáký darebáček
snaží uchvátit baráček
podle hesla: Všechno ber
nehleď na svůj charakter.*

658 Tamtéž, k. č. 6, 39, 1563, 2410, 1410.

659 Tamtéž; Celostátní konference KSČ, in: Nová mysl. Nezávislý dvouměsíčník, zvláštní číslo, 1956.

3. Nejvýš vzdychne: Jen je škoda
že v domečku není voda
i když brzy téměř v mžiku
zapojili elektriku.

4. Akce v Žamberku je hrozná
kdo tam jede, hned je pozná
tajemník tam zná jen sebe
osídlence čeká z nebe.

5. Kolem akce jenom skáče
věří v lidi ze Slovače
a pak že jim bude hej
jen KNV pomáhej.

Báseň reagovala na skutečnost, že pro dosídlence byla určena řada výhod, např. za opravený domek platili 1500 až 2500 Kčs ve splátkách po dobu 15 let (tři roky nic, pak po 125 Kčs ročně). Za řádné hospodaření po pěti letech se slevovalo vždy 500 Kčs. V JZD dostal 13 ha zemědělské půdy, v 3. a 4. typu zdarma krávu, od státu úvěr a půjčku, novomanželé obdrželi zdarma kuchyň a ložnici. Stát hradil jízdné a náklady na stěhování. Toho využili někteří brigádníci ze Slovenska, kteří přicházeli na špičkové práce, převážně Maďari a cikáni.

I když se pro slabé výsledky nedařilo plnit dosídlení, neplnil se ani celokrajský úkol získání nových pracovních sil pro zemědělskou výrobu, především pro JZD. Do konce května z průmyslu přešlo 173 osob, z toho 39 žen (tj. 34,6% úkolu), a z venkovského obyvatelstva 338, z toho 216 žen, tj. 56,3% úkolu. Toto číslo však nebylo přesné, protože do něho byli zahrnuti i rolníci, kteří se stali řádnými členy JZD. V červenci se celkový úkol plnil na 75,6%, nejslaběji v horských okresech. Na Žamberecku přijala rada ONV rozhodnutí, že nikdo z rolníků nesmí odejít do průmyslu, pokud nepředloží potvrzení, že je zajištěno obdělání jeho usedlosti.

Kromě bytových stížností přicházelo nejvíce stížností stále ze zemědělství (473), hlavně proti nucenému pachtu neobdělané půdy, proti přidělení pozemků po vydělení z JZD, někdy šlo o kolektivní stížnosti, např. ze tří obcí kraje.⁶⁶⁰

Protože pracovní obvody odborníků pracovaly slabě, objevil se návrh na jejich uzákonění, ale to bylo zamítnuto, že by vznikl další mezičlánek v řízení zemědělské výroby. Na Žamberecku za první pololetí přijal ONV 380 usnesení k zemědělské výrobě, ale konkrétní výsledky byly velmi malé, což ukazovalo na značné nedostatky v řízení zemědělství.

K urychlení jarních prací přispěla zčásti socialistická soutěž, do níž se zapojilo 266 JZD, z nichž 227 soutěžilo ve dvojicích a 39 ve trojicích. Slabší bylo soutěžení uvnitř družstev, jen v 29 JZD (47 skupin a 69 jednotlivců). Soutěž trpěla formálností, jen v okresech Jaroměř, Hořice, Náchod, Jičín a Nová Paka se soutěž hodnotila jedenkrát za měsíc a na poradách předsedů JZD. Jako nejlepší JZD v jarních pracích se umístilo JZD Mžany na okrese Hořice. KNV nakoupil okresům standarty a poukázal finance na čtvrtletní hodnocení JZD. Na hlavní úkol výroby, urychlení prací a plnění výkupu, se orientovaly závazky k výročí osvobození a dalším politickým výročím.⁶⁶¹

660 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 39, 2419.

661 Tamtéž, k. č. 6, 39, 1410.

Značné potíže v zemědělství jako celku, zaostávání pohraničních okresů, pomalý růst nových JZD a členské základny v dříve založených JZD vedly k hlubšímu rozboru situace v zemědělství kraje. V květnu v diskuzi na zasedání KNV se objevily názory, že zemědělská výroba se dostala do výrobní i organizační krize, že její význam je podceňován a že je ji třeba postavit na stejné místo s průmyslem. S rolníky je třeba jednat pomaleji, protože jsou konzervativní. Rozdílné posuzování zemědělství a průmyslu je příčinou útěku z vesnice a nedostatek pracovních sil se nedá řešit brigádami, které jsou značně drahé a nepracují kvalitně. Také STS nejsou ani vybavením, ani kvalifikací pracovníků na potřebné výši. Život na vesnici se zhoršil, je zde nízká úroveň bydlení, chybí materiál na opravy domů, které chátrají, zvláště v pohraničí. Ceny osiv a sadby pro soukromé rolníky jsou vysoké a brání rozvinutí výroby. Zemědělské noviny a rozhlas neukazují problémy a zastírají obtíže, což se odráží v nedůvěře rolníků k řadě opatření v zemědělské výrobě. Zemědělství se srovnávalo s prací v hornictví, a proto má být preferováno podporou JZD, STS, státních statků i soukromých rolníků.⁶⁶²

Na řadu těchto otázek se očekávala odpověď na celostátní konferenci KSČ v červnu 1956, která měla zaujmout stanovisko k celému národnímu hospodářství.

Celostátní konference KSČ 1956 a realizace jejího usnesení

V závěrečné fázi vnitrostranické a veřejné diskuze v období po XX. sjezdu KSSS (Komunistická strana Sovětského svazu) byl předložen pracujícím návrh směrnic druhého pětiletého plánu na léta 1956–1960. K nim probíhala diskuze od začátku května do 10. června 1956. JZD a vesnice se zajímaly především o II. část, která se věnovala opatřením v zemědělství a lesnictví. Směrnice požadovaly růst zemědělské výroby o 30 % při přednostním růstu živočišné výroby. U hlavních zemědělských produktů se kraje dotýkal růst osevních ploch cukrovky o 7 %, kde byl Hradecký kraj přímo jmenován, a růst ploch kukuřice o 12 %.

Výsledky diskuze shrnula celostátní konference KSČ, která se konala ve dnech 11.–15. června 1956 v Praze. Hlavní referát se soustředil na vývoj zemědělské výroby od X. sjezdu KSČ v roce 1954 včetně zakládání JZD. Kladně hodnotil vzestup zemědělské výroby v roce 1955 a překonání stagnace při zakládání nových družstev. Velkou část věnoval otázce „kulaků“ a možnosti jejich přijetí do JZD. Na základě teze, „co je charakteristické pro postoj a jednání této třídy, nemusí platit vždy a v každém případě pro postoj a jednání každého jednotlivce“, bylo schváleno stanovisko ze zasedání ÚV KSČ z června 1955, že po individuálním posouzení mohou být, ale ne živelně, přijímáni do družstev „kulaci“. Další část se zabývala úkoly v zemědělství u JZD, státních statků a STS v druhé pětiletce.

Diskuze se soustředila na nutnost řešit zemědělskou výrobu v pohraničí, problém „kulaků“, investiční výstavbu a metody zakládání JZD. Za Hradecký kraj vystoupil předseda JZD Hvozdnice z okresu Hradec Králové. Hovořil o dobrých výsledcích zemědělské výroby v kraji, o nutnosti pomoci horským okresům, o zvýšení životní úrovně

družstevníků a rolníků a o počátcích vstupu středního rolníka do JZD. Ostře kritizoval kovo- a stavorolníky, kteří mají vysokou životní úroveň a odmítají vstup do JZD, což relativně ovlivňuje i ostatní rolníky. Pro mladé lidi žádal úpravu pracovní doby a odstranění fyzické námahy. Druhým diskutujícím za kraj byl Oldřich Burda, který se vyslovil na základě zkušeností z okresů Jičín a Nový Bydžov, kde bylo hodně „kula-ků“, kteří vystupovali proti JZD, pro pokračování boje proti nim. V druhé části svého příspěvku žádal specializaci výroby v horských JZD na živočišnou výrobu a řešení mechanizace tamějšího zemědělství.

V závěru konference předseda čs. vlády V. Široký slíbil řešení specializace zemědělské výroby v horských a podhorských okresech do konce roku 1957 a souhlasil s kritikou špatné kvality a vhodnosti zemědělských strojů.

Konference jednoznačně požadovala urychlit rozvoj JZD, především družstev se společnou výrobou. Družstva 2. typu se již údajně přežila, i když zkušenosti v roce 1955 ukazovaly, že není dostatek materiálního zajištění pro novou investiční výstavbu. Nový byl přístup k rolníkům s výměrou vyšší než 15–20 ha.

Po skončení celostátní konference zasedal ÚV KSČ, který schválil směrnici k druhému pětiletému plánu a provedl některé změny v řízení zemědělství (vytvořilo se ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství v čele s Michalem Bakuřou, ministerstvo potravinářského průmyslu a výkupu v čele s Josefem Uhrem, zrušena byla ministerstvo státních statků, ministerstvo lesů a dřevařského průmyslu a ministerstvo výkupu).⁶⁶³

KNV se zabýval decentralizací řízení zemědělské výroby, jejím plánováním, investiční výstavbou a prací STS na počátku srpna. KNV a ONV přejímaly z Agroprojektu plány výstavby, přidělování stavebního materiálu a organizace výstavby. V každém okrese se zřizovala zemědělská mistrovská škola. Pro řízení státních statků se při zemědělské správě KNV vytvořila šestičlenná pracovní skupina. KNV řídil nyní státní statky, STS, zemědělské školství, plemenářské stanice a inseminační službu, ONV veterinární zařízení a stavební činnost. Na KNV vznikla správa výkupu a na ONV odbor výkupu.

KNV se rovněž zabýval připomínkami k návrhu druhé pětiletky. V živočišné výrobě odmítl zvýšení počtu krav, protože pro nedostatek krmení by došlo ke snížení užitkovosti, v rostlinné výrobě se nesouhlas týkal zvýšení osevních ploch cukrovky. V obou případech se doporučovalo jít cestou zvyšování užitkovosti a hektarových výnosů. Naproti tomu byly přijaty návrhy na rozšíření osevu kukuřice. U cukrovky byla snaha, aby ji seli i rolníci do 2 ha ve vnitrozemských okresech a aby ji nepěstovala JZD a státní statky v horách, kde cukernatost dosahovala 11–12%. Ve vnitrozemí by zvýšení ploch narušilo osevní postupy v JZD a chyběla by chlévská mrva. U brambor nebyly horské okresy schopny dosahovat výnosu 230 q/ha, ačkoliv vysoká produkce praset vyžadovala velké množství brambor. Návrh směrnic počítal s téměř stoprocentní kolektivizací, což kraj nepokládal za reálné. STS se svou mechanizací nebyly schopny zvládnout veškeré práce se současnými stroji a pracovníky, velmi málo strojů bylo

663 Celostátní konference KSČ, in: Nová mysl, 1956; Marjinová, V. V. – Murašková, G. P., Rozorané medze, s. 212–213; Od X. do XI. sjezdu KSČ, Praha 1958, s. 373–378.

pro meliorační práce. Stálým úkolem zůstávalo sladění rostlinné a živočišné výroby. V živočišné výrobě pak bylo třeba zaměřit se na zlepšení zdravotního stavu zvířat a likvidovat řadu nakažlivých chorob.

V okresech se zpracovaly po ekonomických rozborech pětileté plány rozvoje JZD, které už měly přihlížet ke specializaci výroby, zvláště v horských okresech, kde se na práci podílela i Československá akademie zemědělských věd a ministerstvo zemědělství, např. na Žamberecku pracovalo na výhledových plánech 16 odborníků z výzkumných ústavů.

Konečný návrh rozvoje zemědělské výroby na léta 1956–1960 byl schválen na počátku listopadu. Do roku 1960 měla JZD sdružovat 95,4% orné půdy. Celková výměra orné půdy se rozšiřovala o 1,1%, tj. o 3515 ha, zvyšovala se výroba obilí, výnosy a stavy hospodářských zvířat. Mechanizace by dosáhla u osevů 90%, u meziřádkové kultivace okopanin 80%, sklizeň cukrovky kombajny 80%. Počet traktorů se zvyšoval u kolových na 155% a pásových na 205%. Růst JZD by musel postupovat velmi rychle, protože k 1. lednu 1956 byla v 380 obcích kraje, tj. v 45,2%, a z celkové zemědělské půdy obhospodařovala 25,2%. Plán počítal, že asi v 60 horských a podhorských obcích nebudou zakládána JZD, že zde budou hospodařit jen státní statky. Zatím měla vzniknout menšinová JZD a až v roce 1958 pak získat většinu soukromých rolníků za členy družstva. Proti růstu produkce obilovin nebylo zásadních námitek, ale u cukrovky zůstaly návrhy okresů na úrovni roku 1955. Také u stavu skotu plánoval KNV vyšší růst než okresy, především horské. JZD měla v roce 1960 obhospodařovat 87,5% zemědělské půdy (bez záhumenkářů), ale problémem se jevila společná živočišná výroba, kde pro investice a vysoké úvěry by stáje stačily pro 65% plánovaného stavu skotu. Rozšíření orné půdy o více než 10 000 ha se ukazovalo jako nereálné, zvláště v horských oblastech, které se měly zaměřit na živočišnou výrobu. Zemědělská správa navrhovala jako maximum po připomínkách ministerstva zemědělství 3847 ha (2515 ha rozoráním luk a 1322 ha z půdy ležící ladem).⁶⁶⁴

Z návrhu směrnic druhé pětiletky vycházel plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1957. Zpracování probíhalo opět ve dvou etapách, v červnu a červenci, na základě vládou schváleného plánu, a na podzim se doplňovaly výnosy, užitkovost, investiční výstavba a výkony STS. Hlavním cílem kromě zvýšení zemědělské výroby, obdělání veškeré půdy a splnění výkupu bylo zakládání nových JZD, „vytvářet předpoklady pro další vstup malých a středních rolníků do JZD při současném omezování a zatlačování kulaků“.⁶⁶⁵ STS se při dalším růstu mechanizace měly stát „nástrojem utužování svazku dělníků a rolníků“ a do zemědělství se počítalo se získáním nových pracovních sil. KNV a ONV měly vycházet z tříletých plánů rozvoje zemědělské výroby, především v živočišné výrobě, což kladlo ohromné nároky na zajištění investiční výstavby.

Návrh osevních ploch a stavů zvířat v první etapě plánu rozvoje zemědělství na rok 1957 narazil v okresech na nesouhlas s výměrou orné půdy, ploch cukrovky, stavů skotu a krav, ale kraj vyhověl zčásti jen u orné půdy, jinak většinu připomínek zamítl. Na konci roku byly upřesněny neshody ve výměře orné půdy (ministerstvo

664 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 40, 1580.

665 Návrh zemědělské výroby na rok 1957, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1484.

zemědělství 231 395 ha, KNV 228 679 ha) na 230 841 ha, u hektarových výnosů a užitkovosti nedošlo k rozporům. U zrnin se snižovaly osevní plochy, ale struktura se vcelku neměnila. Osevní plochy technických plodin se zvyšovaly o 0,2%, ale to odmítaly okresy, hlavně okres Hradec Králové (600 ha cukrovky). V živočišné výrobě se počítalo s dalším vzestupem, který už trval dva roky, kraj se umístil na 4. místě v republice a v řadě produktů na prvním místě.⁶⁶⁶ STS pracovaly převážně pro JZD, proto se měly zaměřit na práci u soukromých rolníků a na horské okresy, kde se počítalo s generální opravou meliorací a závlah. Plán počítal s pracemi ve výši 430 000 průměrných ha, z toho 400 000 průměrných ha na polní práce. Plán se měl upřesnit podle růstu nových JZD. U výkupu kraj nesouhlasil se zvýšením u jatečného skotu, prasat a u mléka, kde zvýšení dosáhlo 21% oproti roku 1956, a u ovcí. Rozpis probíhal lépe než v roce 1955, ale na počátku srpna zůstalo ještě 12,6% sumářů nepodepsáno (nejvíce v okrese Jaroměř – 20%, Nový Bydžov – 18,5%, ale v okrese Vrchlabí jen 3,7% a Broumov 5,2%).⁶⁶⁷

Žňové práce se pro špatné počasí zpozdily, celková příprava včetně plánů se zhoršila. Menšinová JZD odmítala vypracovat plány, např. JZD Klenice na Hořicku vrátilo formulář, že pro nedostatek lidí nemá plán žádný význam a že se žně nutně opozdí. Lépe probíhaly žně v nížinných okresech, v horách se opožďovala senoseč a nakonec se podařilo seno sklídit za pomoci brigád, ale část nebyla svezena a shnila. Na Trutnovsku a Žamberecku pomáhala jak v senoseči, tak o žních armáda. Na Žamberecku se na konci srpna sešla mimořádná schůze rady ONV, aby zajistila brigády na pomoc státním statkům a JZD. Počasí zdrželo dokončení žní až do začátku října, kdy se už v nížinných okresech oralo, ale v horách ještě probíhaly žňové práce, protože se nepodařilo včas přesunout stroje. Na Jaroměřsku, Královédvorskou, Žamberecku a Broumovsku pomáhali dokončit žně vojáci. V kraji pracovalo v pěti čtách 105 kombajnů (i ze Slovenska), ale jejich práci ztěžovala polehlost obilí a nechuť JZD a rolníků k práci se sběrem slámy. Ke každým dvěma kombajnům byl sice přidělen jeden sběrač slámy, ale to nestačilo. Brigády se organizovaly tak, že se pro ně uvolňovalo až 20% administrativních zaměstnanců. Také u lnu si vysoká polehlost vynutila ruční trhání brigádami a nebyl splněn termín 5. říjen, i když se brigád zúčastnila čtvrtina administrativních pracovníků z textilních závodů. V polovině října zůstala na polích horských okresů sláma, oves a len. Pomalá sklizeň se odrazila ve zpomalení výkupu.⁶⁶⁸

V letních měsících stouply stavy hospodářských zvířat kromě ovcí a zvýšila se užitkovost, protože byl dostatek krmiv. Nižší však byly oproti roku 1955 stavy prasat, zvláště prasnic. Snížení stavů v roce 1954 vedlo k ozdravení a zkvalitnění stáda. U prasat se projevovaly výkyvy jako důsledek cenových opatření a nerovnoměrného zajišťování krmiv. Skot plnili rolníci a JZD na 104,9%, státní statky na 100,3% (nejlépe Náchod – 110,5%, nejhůře Trutnov – 96%). Stavy krav byly nižší o 875 kusů, tj. 99,3% (nejhůře Vrchlabí – 89,7%), ale státní statky plnily na 102,5%. Podíl krav ze skotu dosáhl celkem

666 Hustota na 100 ha zemědělské půdy u skotu stoupla oproti roku 1956 ze 75,9 kusu na 79,5 kusu, u prasat z 63,5 kusu na 64,3 kusu a u krav ze 42,8 kusu na 44,3 kusu.

667 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 40, 1580.

668 Tamtéž; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

51,8%, u státních statků 39%, rolníků a JZD 53,4%, z toho JZD 3. a 4. typu 45,8%, rolníci do 15 ha 54,9% a nad 15 ha 46,4%, což znamenalo u státních statků a JZD nutnost zvýšit stavy krav. U krav a prasat byly stavy nižší než v roce 1955, i když plán prasat byl překročen (102,9%). Plánovaný počet ovcí dosáhl 82,9% u rolníků a JZD a 78,9% u státních statků. Kraje České Budějovice, Hradec Králové a Jihlava byly rozhodující pro chov prasat v republice, ale záviselo to na dostatku krmiv. V živočišné výrobě kraj Hradec Králové a kraje Olomouc a Pardubice vysoko překračovaly celostátní průměr.

Investiční výstavbu plnila JZD k 30. září 1956 na 70,08%, avšak nová JZD jen na 29,3% (výjimkou byl Trutnov se 100%). Trvala velká rozestavenost, ale ukazovalo se, že stanovená částka bude vyčerpána, i když nebude splněn plán dokončených akcí. Složitější byla situace u nových JZD, která požadovala atypické stavby, pro něž chyběl stavební materiál. V okrese Hradec Králové se začala uplatňovat proudová výstavba. Stále se vyskytovaly „černé stavby“ bez schválení, které odčerpávaly materiál, zvláště v okresech Hořice, Hradec Králové a Nový Bydžov. Na Náchodsku se v řadě JZD podařilo udržet stálé stavební skupiny i ve žních. Vládní usnesení ukládalo krajům vybudovat silážní jámy pro 35 000 m³ siláže a v polovině září dosáhlo plnění 84,5% plánu a byl předpoklad, že se úkol splní nejpozději v roce 1957.

Pro rok 1957 se na investiční výstavbu přidělovalo o 50% více prostředků než v roce 1956, jen na výstavbu stájí 105 mil. Kč, tj. 80,6% z celkové výstavby svépomocí. Přesto se počítalo, že přes 13 000 kusů skotu a 12 000 kusů prasat bude k 1. lednu 1957 ustájeno provizorně.⁶⁶⁹

Výkup obilí pokračoval pomalu zvláště u soukromých rolníků, JZD své úkoly překročila a státní statky dodávky splnily. Výkup všech produktů probíhal úspěšně, např. seno na 131%, řepka 100,3%, obilí 101,8%, kromě slámy (73%). Dobře probíhal i výkup živočišných produktů, i když řada soukromých rolníků ještě nezačala dodávky plnit. Přitom se dále zvyšoval státní nákup, což znamenalo pro stát vyšší ceny.

I ve žních zůstávalo hlavním úkolem získat soukromé rolníky pro založení JZD nebo vstup do stávajících JZD. Protože Hradecký kraj dosahoval v zakládání družstev slabých výsledků, konal se 4. srpna 1956 v Hradci Králové celostátní aktiv zemědělských pracovníků-komunistů, který se zabýval metodami získávání rolníků pro JZD.⁶⁷⁰ Nejvíce nových družstev vznikalo v krajích České Budějovice a Jihlava. V diskuzi se hovořilo o dobrých výsledcích některých nových JZD v okrese Hradec Králové jako o nejlepším agitačním prostředku, kritizoval se okres Nová Paka, kde se skoro tři roky s rolníky o JZD nehovořilo a kde se šířily názory o zastavení kolektivizace. Kriticky se posuzovala úloha kovorolníků, kteří často zveličovali nedostatky družstev a narušovali patronátní činnost místo pomoci JZD. Téměř masově vstupovaly do JZD zbytky „kulaků“, ve vnitrozemských okresech chyběla odborná pomoc, v horských JZD se šlo cestou „mikulášské politiky“, tj. pomoci bez ohledu na zvyšování výroby. Zástupce ÚV KSČ žádal získat středního rolníka, ačkoliv na konferenci zazněly hlasy, že se mu daří dobře, a do JZD proto nepůjde, získat kovorolníky a výjimečně brát do JZD i „kulaky“.

669 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 40.

670 V Hradeckém kraji byla JZD ve 44% obcí a obhospodařovala 28% výměry půdy; v kraji Ústí nad Labem bylo 69% obcí a téměř 60% výměry.

Po celostátním aktivu začala v kraji agitace pro vstup do JZD. Konala se mimořádná zasedání národních výborů, veřejné schůze, které však pro žňové práce neproběhly ve všech obcích a měly malou účast, a rozsáhlá byla také názorná agitace. Zasedání KNV v srpnu se zabývalo postavením středního rolníka (5–15 ha), který v naprosté většině stál mimo JZD.⁶⁷¹ Střední rolníci znali mechanizaci, v JZD uměli organizovat práci a žádali pořádek v odměňování. Právě oni se měli stát funkcionáři vedení družstev. Zasedání rozebralo úlohu kovorolníků s výměrou 0,5 až 2 ha, kteří tvořili 31% zemědělských závodů kraje (12 100 zemědělských závodů). Jejich životní úroveň byla vyšší než u dělníků i členů JZD a pro práci v zemědělství vykazovali značnou absenci na pracovištích. Často byli označováni za reakcionáře, což zasedání odmítlo, a KNV chtěl za pomoci závodů získat do JZD především jejich ženy. U velkých statkářů konstatoval, že stále trval na vesnici jejich vliv, ale že část viděla už bezvýhodnost svého postavení. Proto souhlasili, aby po schválení ONV a souhlasu vesnice mohli vstupovat do JZD. V diskuzi zazněly další názory soukromých rolníků, např. požadovali, aby JZD dala do pořádku organizaci práce a odměňování, že pak do nich vstoupí, jinak že si založí vlastní JZD. Přesuny strojů prý berou družstvům možnost využít vlastních strojů, proto žádali, aby JZD měla vlastní mechanizaci. Na rolníky působila zahraniční propaganda o událostech v Polsku, Maďarsku a v SSSR. V pohraničí požadovala JZD celkové řešení tamější zemědělské výroby, především vyřešení rezervní půdy, protože rolníci se obávali, že ji po založení JZD budou muset obdělávat.

Výsledky agitační práce i po celostátní konferenci byly velmi slabé. Do poloviny srpna 1956 byl založen jeden přípravný výbor JZD. K 5. říjnu 1956 bylo od počátku roku založeno 71 JZD 3. a 4. typu (včetně přesunů mezi typy) s 2424 členy a 10 929 ha zemědělské půdy, velmi málo na Broumovsku, Hořicku, Náchodsku a Novopacku. Stále probíhaly změny uvnitř členské základny a typů jednotlivých družstev.⁶⁷² O náročnosti agitační práce svědčí, že např. JZD Slezské Předměstí bylo založeno až po dvouletém úsilí.

K 30. září 1956 bylo v kraji 6 PV JZD se 78 členy a 58 zemědělskými závody, 28 JZD 2. typu se 684 členy a 482 zemědělskými závody s výměrou 3395 ha zemědělské a 2718 ha orné půdy, 327 JZD 3. typu s 12 746 členy a 7282 zemědělskými závody s 60 915 ha zemědělské půdy a 46 556 ha orné půdy, 29 JZD 4. typu s 1471 členy a 643 závody s 8774 ha zemědělské půdy a 6385 ha orné půdy.⁶⁷³

671 Tito rolníci hospodařili na 44,7% zemědělské půdy a 47,3% orné půdy obhospodařované JZD a soukromými rolníky, jejich dodávky činily 55,1% obilovin, 58,7% brambor, 50,6% masa, 54,5% mléka a 54,7% vajec.

672 Např. v červenci nebylo založeno žádné JZD, ale 1 PV přešel k 2. typu a 7 JZD z 2. typu na 3. typ, v srpnu zanikly 2 nové PV JZD a 1 JZD 3. typu, 1 JZD 2. typu přešlo na 3. typ, do klidu byl dán 1 PV, 1 JZD 2. typu a 1 JZD 3. typu, v září vznikla 3 JZD 2. a 3 JZD 3. typu a 6 PV přešlo na 3. typ.

673 Ve 3. čtvrtletí byla založena JZD v okresech Broumov (3), Dobruška (3), Hořice (4), Jaroměř (8), Jičín (4), Nový Bydžov (2), Trutnov (2). Mezi okresy byly značné rozdíly, např. JZD okresu Hradec Králové obhospodařovala 47% zemědělské půdy, ale Rychnov nad Kněžnou 14%, Žamberk a Nová Paka 19% a Nový Bydžov jen 13%. Ze 7925 zemědělských závodů sdružených v JZD 3. a 4. typu připadalo na závody do 0,5 ha 578, 0,5–2 ha 1285, 2–5 ha 2356, 5–10 ha 1997, 10–15 ha 1269, 15–20 ha 349 a nad 20 ha 91 závodů (poměrně velký počet závodů ve skupině 10–15 ha představovala JZD v pohraničí). Z nově založených JZD 43 hospodařilo společně, i když dobytek

Výsledky hospodaření se dále zlepšovaly a většina družstev překročila plánované výnosy. Ve žních se JZD opozdila, ale jinak žně proběhly beze ztrát kromě slámy. V řadě JZD však pomáhaly brigády ze závodů a armáda. Dodávkové úkoly byly překročeny a JZD se podílela 28,4%. Plán živočišné výroby se plnil kromě stavu krav (chybělo 744 ks). Rovněž dodávky mléka překročily plán, i když povinná dodávka činila pouze 98,7%, ale státní nákup byl překročen o 15,9%. Nejvyšší výnos na 1 ha zemědělské půdy docílila JZD okresu Nový Bydžov (3035 Kčs), Dobruška (2971 Kčs), Náchod (2969 Kčs). Pod celokrajským průměrem zůstaly horské okresy (nejnižší Žamberk), z podhorských Nová Paka a z nížinných Jičín. I když se do soutěže ve žních přihlásilo 254 JZD, prakticky soutěž neprobíhala. V kraji zůstalo 10 zaostávajících družstev (Broumov 1, Dvůr Králové 1, Trutnov 3, Žamberk 5). Do těchto JZD se počítalo dosadit na pět let placené předsedy a další odborníky. Stálé pracovní skupiny v rostlinné výrobě ustavilo 237 JZD, v živočišné výrobě 229 JZD, doplňkové odměny v rostlinné výrobě 82 JZD a v živočišné 159 JZD.⁶⁷⁴

STS se pro nepříznivé počasí se žňovými pracemi opozdily, včas nebyly přesunuty stroje do horských okresů, protože se žně zpozdily. Nepodařilo se skloubit práci v JZD s plánem STS a nedostatek traktoristů byl řešen výpomocí závodů a vojáků.

Na státních statcích, hlavně na Trutnovsku a Žamberecku, se žně značně prodloužily, ale za pomoci brigád byly dokončeny a statky splnily dodávky. Jejich hospodaření vykazovalo vysokou zadluženost (celostátně k 1. srpnu přes 620 mil. Kčs, nejvíce Kostelec nad Orlicí a Trutnov). U mléka činil náklad na 1 litr 2,37 Kčs místo plánovaných 2,04 Kčs. Investiční výstavbu plnily statky u zemědělských staveb na 55,8%, u bytů na 35,7%, nejhorší byla situace u státního statku Trutnov. Nábor mladých lidí se neplnil pro nedostatek bytů. V letních měsících přecházelo řízení státních statků podle usnesení celostátní konference na KNV.⁶⁷⁵

Přes velkou pomoc pohraniční oblasti se zde hromadily největší obtíže a bylo tu nejvíce zaostávajících družstev. Rada KNV se zabývala na začátku srpna družstvy v okrese Žamberk. Jednání ukázalo, že v průběhu kolektivizace zde poklesla úrodnost půdy, narostla plocha neobdělávané půdy a že se už odčerpala velká část krmivové základny pro živočišnou výrobu. JZD dostala více rezervní půdy, než měla vlastní půdy, výnosy byly nižší než náklady a tržby nekryly v rostlinné výrobě náklady. V živočišné výrobě kryla vlastní krmiva 62–75% potřeby a pro nedostatek pracovních sil zůstávala převážná část zvířat v prozatímním ustájení. Plánované hodnoty PJ nedosahovalo 12 JZD, tj. 66%, a na 1 ha zemědělské půdy připadalo 2688 Kčs investičních úvěrů, 83 Kčs dlouhodobých neinvestičních úvěrů a 659 Kčs konsolidačních úvěrů. Řešení se vidělo v dosídlení, dosazení organizátorů, prominutí dlužných dodávek a dalších opatřeních, aby se zvýšila PJ, která už pět let se všemi úlevami dosahovala v průměru 10 Kčs. Žamberk se sám obrátil na ministerstvo zemědělství bez informování KNV. Prověrky, např. v JZD Orlické Záhoří, ukázaly špatné hospodaření,

byl ustájen v provizorních adaptacích, 65 JZD provedlo scelení půdy.

674 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 40, 1565, 1609, 1563; Pochodeň, č. 63, 7. 8. 1956; č. 64, 10. 8. 1956.

675 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 39, 40, 1609, 1574.

nepořádky, přeplatky PJ (ve výši 32 300 Kč; PJ = minus 3,64 Kčs), nenávratnost úvěrů a dosídlenci v červenci na KNV zde odmítli pracovat, i když část byla zcela nekvalifikovaná a opilci. V září bylo likvidováno JZD Černá Voda na Žamberecku a bylo předáno státnímu statku Kostelec nad Orlicí.⁶⁷⁶

Dosídlení neprobíhalo podle plánu, od začátku srpna bylo adaptováno na Broumovsku 107 domů (z plánu 164) a na Žamberecku 63 (ze 116), ačkoliv měly být adaptace skončeny do 30. června. Osídleno bylo jen 56 domků (Broumov 46, Žamberk 10). Proto byly vydány náborové letáky, plakáty a informační brožura. Do konce září 1956 bylo získáno na plán 690 jen 195 pracovníků. Z toho z kraje 102, což by znamenalo, že část domků nebude obsazena. Téměř polovina osídlenců se hlásila z jiných krajů, část nebyla spokojena a odcházela, např. na Žamberecku 11 dosídlenců a 12 dělníků z průmyslu. Kraj neplnil celkový nábor pracovních sil pro zemědělství, z úkolu 1100 jen 994 osob. Vedle toho, že mezi dosídlenci byla řada lidí bez znalosti zemědělských prací, se špatnou pracovní morálkou a invalidů, dosídlení komplikoval i špatný vztah družstevníků k novým pracovníkům, což vedlo ke stálé fluktuaci. Ukazovalo se, že na Žamberecku bude nutno řešit zaměstnanost v celé oblasti, protože pro příslušníky rodin zde nebyly pracovní příležitosti, kulturní vyžití a možnost zaměstnání v zimních měsících. Kraj počítal pro rok 1957 s pokračováním dosídlení Broumova a Žamberecka a nově s Trutnovskem a pro rok 1958 i s Vrchlabskem a částí Rychnovska, aby se vyřešila oblast Orlických hor.⁶⁷⁷

V tomto období zesílila snaha velkých sedláků stát se členy družstev, protože perspektiva dalšího soukromého hospodaření se ukazovala jako zcela nereálná, když jejich materiální základna byla zničena, vážnost rolnického povolání hluboce poklesla a stala se spíše hanlivým označením a děti těchto sedláků odcházely natrvalo do měst. Trvaly však akce proti směnám pozemků při HTÚP, když ONV ve snaze pomoci družstvům nedodržel někde platné směrnice. Jen od 1. července do 30. září 1956 dostala zemědělská správa 150 stížností, z nich byla část kladně vyřízena. Odpor vyvolávalo také nucené přidělování neobdělávané půdy družstvům. Stížnosti z oblasti zemědělství, převážně z řad malých a středních rolníků, zaujaly ve 3. čtvrtletí počtem 185 2. místo (za bytovými záležitostmi). V kraji se projevil názor: „Malovýroba dává pracujícím na stůl více než zemědělská velkovýroba,“ nebo „Utvořte družstva nařízením nebo zákonem.“⁶⁷⁸

Žně proběhly celkem bez větších otřesů, i když průběh a výsledky nebyly takové jako v roce 1955. Nový nástup k zakládání JZD, jak to požadovala celostátní konference strany v červnu, se v kraji nedařilo realizovat ani přes velké úsilí, především okresních orgánů. Opatření ve prospěch soukromých rolníků zlepšila jejich životní úroveň, zvláště v nížinných okresech, ale v horských okresech JZD nedosahovala dobrých výsledků, aby se stala přitažlivými pro soukromé rolníky. Podzimní práce měly být vedle zajištění sklizně pokračováním v úsilí o zakládání nových JZD.

676 Tamtéž, k. č. 39, 1325.

677 Tamtéž, k. č. 6, 39, 1580; SOKa Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

678 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 1609; srov. Patnáct vítězných let.

Podzimní práce

Protože se žňové práce opozdily, vyžadoval nástup ke sklizni okopanin a podzimním pracím značného úsilí, zvláště když v popředí stálo zakládání nových družstev. Sklizeň okopanin se však zpozdila, výnosy brambor a cukrovky nedosáhly stanovené výše a přes velké nasazení brigád se nepodařilo všechny okopaniny sklidit a část brambor a řepky zamrzla. Nebyl dodržen termín sklizně 25. listopad 1956, kdy se měla ukončit sklizeň brambor z 26 000 ha, u cukrovky zbývalo sklidit 241 ha u JZD a 80 ha u státních statků. Byly mobilizovány brigády, závodní doprava a auta ČSAD a do okresů byli vysláni plnomocníci krajské zemědělské správy. V nížinných okresech vedle cukrovky zamrzly plochy čekanky a zeleniny, na Žamberecku zůstalo v zemi 120 ha brambor (60 ha u JZD, 10 ha u soukromých rolníků, 50 ha u státních statků), ačkoliv náklady na brigády proti roku 1955 vzrostly o 1%.

Nebyl dodržen ani termín setí obilí na 44 870 ha u JZD a rolníků a na 5533 ha u státních statků, k 20. listopadu 1956 nebyla doseta pšenice na 5555 ha (soukromí rolníci 3195 ha, JZD 1387 ha, státní statky 973 ha), což znamenalo i při snížení této plochy o 1000 ha ztrátu 10 514 tun pšenice. Žita zbývalo dosít 1355 ha v horských okresech a při jarním setí se výroba snižovala o 1061 tun. Nakonec pro špatné počasí a nedostatek traktoristů v STS zůstalo nezoráno v kraji 14 546 ha a nezaseto 6480 ha obilovin, nejvíce na Broumovsku, Hradecku, Jaroměřsku, Jičínsku, Rychnovsku a Novobydžovsku. Pro sklizeň cukrovky byl rok 1956 nejhorší po roce 1952, protože nepříznivé počasí na jaře, rozšíření mšice makové, nedodržení osevních ploch o 1200 ha a pozdní sklizeň značně snížily její produkci. Byly i dobré výsledky, např. šlechtitelská stanice Chlumeck nad Cidlinou obdržela čestné uznání ministerstva zemědělství za umístění v soutěži o nejvyšší výnosy cukrovky. Ztráta byla o to citelnější, že kraj Hradec patřil vedle krajů Brno, Liberec, Olomouc a Pardubice k největším producentům cukrovky. Také sklizeň píce se nezlepšila a kraj musel polovinu krmných obilovin dovážet, protože ani objemnou píci se nepodařilo včas sklidit.⁶⁷⁹

Kraj splnil dodávkové úkoly u obilí (Žamberk 89,5%), brambor, ale nebyl splněn výkup cukrovky. Jako první v republice dosáhl splnění dodávek mléka už v polovině listopadu. Přitom velký podíl připadal na státní nákup, který v kraji činil 111 mil. Kčs. Pro rok 1957 se počítalo se zvýšením výkupu např. u skotu o 4,5%, u vepřů o 16%, z čehož značná část připadala opět na státní nákup.

I na podzim hlavním problémem zůstávalo urychlit zakládání nových JZD. Zasedání ÚV KSČ v říjnu ukládalo získávat do družstev střední rolníky, ale složitá mezinárodní situace vlivem událostí v Polsku a Maďarsku ovlivňovala myšlení rolníků a proces zakládání družstev se zpomalil. V říjnu bylo založeno 5 nových JZD 3. typu a 1 přešlo z 2. typu, ale 1 JZD 3. typu bylo dáno do klidu. V listopadu přibylo 1 JZD 2. typu, ale 1 JZD 2. typu bylo dáno do klidu, v prosinci nepřibylo žádné JZD, 1 JZD 3. typu přešlo na PV JZD a 1 JZD 2. typu se rozešlo.

Národní výbory argumentovaly, že veškerou činnost musely zaměřit na provedení

679 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 41, 1580; Pochodeň, č. 23, 19. 3. 1957; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

podzimních prací a zajištění úpadkových hospodářství a neobdělané půdy. Rolníci se opírali o závěry XX. sjezdu KSSS, prý „demokratizace“ není v souladu s agitací pro JZD a upozorňovali na některé projevy ekonomického a administrativního nátlaku. Dne 17. listopadu se v Hořicích konal krajský aktiv zemědělských pracovníků, který byl přípravou na III. sjezd JZD. Analyzoval dosavadní výsledky kolektivizace a konstatoval, že v kraji převládají menšinová JZD a že JZD nejsou v produkčních okresech s výjimkou okresu Hradec Králové (zde 17 nových JZD, v JZD 49% zemědělské půdy rolníků nad 0,5 ha).⁶⁸⁰ Nejméně JZD bylo v okresech Dobruška, Jičín, Náchod, Nová Paka, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov, které zůstaly pod krajským průměrem, na okrese Hořice a Vrchlabí nevzniklo ani jedno družstvo. Kladným jevem byla rychlá realizace společného ustájení ve většině nových JZD. I když JZD existovala ve 44,4% všech obcí, obhospodařovala jen 26% zemědělské půdy a sdružovala 19% zemědělských závodů. Členská základna stávajících družstev se rozšířila o 986 členů s 1910 ha zemědělské půdy. Aktiv doporučil trvat u soukromých rolníků na úplném splnění dodávek a orientovat se na mladé lidi.

V říjnu proběhlo jednorázové šetření o třídní struktuře zemědělských závodů v kraji, které ukázalo, že z celkové výměry zemědělské půdy v obcích s JZD 3. a 4. typu (147 498 ha) obhospodařují soukromí rolníci a JZD 2. typu 52 033 ha a JZD 3. a 4. typu 67 457 ha (nejde ovšem o celou výměru). Soukromí rolníci se na celkové výměře podíleli 22 877 ha, z toho bylo závodů do 0,5 ha 10 784, 0,5–2 ha 3570, 2–5 ha 2281, 5–10 ha 3142, 10–15 ha 1939, 15–20 ha 462 a nad 20 ha 99. Z rozboru vyplývalo, že skupina kovorolníků zůstávala mimo družstva a že na ně bude třeba zaměřit úsilí zemědělských pracovníků.

JZD se společnou výrobou sklídila okopaniny jen se značnou pomocí brigád, nejhůře v horských okresech, především na Žamberecku. Dodávky splnila JZD jako celek, na 1 ha zemědělské půdy dodala o 106 kg obilovin více než soukromí rolníci, u vepřového masa o 10 kg a u hovězího o 11 kg více, mléka o 326 l na krávu více. Pokračovaly průzkumy v zaostávajících JZD, např. na Jičínsku byla velmi slabá JZD Drahoraz, Libunec a Seletice, na Náchodsku JZD Bražec, kde PJ poklesla a bylo třeba mimořádné pomoci. Výhledové plány do roku 1960 v převážné většině zpracovali odborníci bez větší účasti členů a spíše z hlediska výroby než z hlediska dokončení kolektivizace.⁶⁸¹

STS se podílely na podzimních pracích, ale práci oslabovala vysoká poruchovost strojů a nedostatek pracovníků, takže až polovina strojů zůstávala na střediscích, což se odrazilo v neplnění agrotechnických lhůt, orby, nezaorání hnoje a podobně. K urychlení prací přispělo zavedení ředitelského fondu na STS a posílení strojového parku, což však nestačilo (1 kombajn na len, 8 na řepu, 11 silážních). Trvala velká fluktuace, v průběhu roku přišlo 540 pracovníků, ale 657 odešlo.

Státní statky zvládly podzimní práce za pomoci brigád, avšak nepodařilo se v horských okresech všechny práce dokončit. Největším problémem stále zůstávaly vysoké náklady, protože ty činily na 1 Kčs tržby 1,50 Kčs nákladů. Statky se potýkaly

680 K 1. listopadu 1956 393 JZD s 15 889 členy a 72 742 ha, tj. 26,7% půdy kraje bez státních statků.

681 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 1652, 1563; Pochodeň, č. 86, 26. 10. 1956; č. 94, 23. 11. 1956.

s nedostatkem pracovníků, velkou fluktuací, brigády ČSM nemohly nahradit stálé pracovníky a řada lidí odcházela pro malé výdělky, půda byla ve špatném stavu, protože v horských okresech chyběl hnůj, a výnosy snižovalo i šablonovité uplatňování travopojní soustavy. Průzkum střediska Orlické Záhoří na Žamberecku (státní statek Kostelec nad Orlicí) ukázal, že půda zde nebyla od roku 1945 hnojena, že je téměř neplodná, odvodnění luk bylo zničené a zamokření znemožňovalo využít při sklizni mechanizace, na 1 pracovníka připadalo 9,6 ha zemědělské půdy. Středisko potřebovalo 163 pracovníků, ale pro 75 z nich od 1. listopadu do konce dubna i práci v přidružené výrobě.⁶⁸²

Nábor nových pracovníků do zemědělství (1100 plán) byl téměř splněn, chybělo jen 57 nových pracovníků. Nedostatkem bylo, že jen málo z nich přešlo do státních statků a slabých JZD. Mnohem hůře probíhalo dosídlení okresů Broumov a Žamberk, kde na úkol 690 dosídlenců se získalo 128 (Broumov 76, Žamberk 52) a z jiných krajů 80 dosídlenců, nepodařilo se obsadit všech 235 opravených domků. K 30. listopadu byla se souhlasem OV KSČ zastavena osídlovací akce na Žamberecku, protože JZD odmítala přijmout nové členy, že pro ně chybí v zimě práce, finance a krmivo pro záhumenková zvířata, hlavně seno pro krávy. Zůstalo zde volných 50 domků, 27 pro státní statky a 23 pro JZD. Kraj zpracoval návrh na zařazení okresu Vrchlabí do pomoci pohraničním okresům na rok 1957, protože zde došlo jak k poklesu obyvatelstva (do roku 1955 o 30%), tak zemědělské půdy (o 24,4%), který stále trval. Snížila se zemědělská výroba nejen rostlinná, ale i živočišná, JZD vykazovala slabé výsledky, z 13 JZD jen 6 dodrželo výši PJ (6,80–9,50 Kčs), hlavním problémem byl nedostatek pracovních sil. Vrchlabí však nebylo do dosídlení zařazeno a KNV protestoval proti vypuštění celého kraje z osídlovací akce. Žádal pokračování na Broumovsku a Žamberecku, zařazení Rychnovska a Trutnovska na rok 1957 a 1958 a souhlasil jen s odsunutím Vrchlabí na rok 1958, protože v dosídlení viděl jedinou účinnou pomoc pohraničí.⁶⁸³

Na veřejnost působily negativně události v Maďarsku a Egyptě.⁶⁸⁴ Ty ovlivnily hlouběji celkovou situaci na venkově a přispěly ke zpomalení kolektivizace, i když neoslabily stávající JZD. Akce na fond solidarity s Maďarskou lidovou republikou vynesla 88 q pšenice, 115 q žita, 145 q ovsa, 152 q brambor, 14 q hovězího, 25 q vepřového a 10 q telecího masa (např. okres Dobruška 1 prase 143 kg, Žamberk 1 prase 156 kg), což neodpovídalo možnostem zemědělství v kraji. O ohlasu maďarských událostí na venkově svědčí, že prokuratury stíhaly pro vyjádření souhlasu 1163 osob, z toho bylo 170 malých a středních rolníků.

Podzim 1956 nepřinesl zásadní obrat v zakládání družstev, rozšíření členské základny a trvaly nedostatky v zemědělské výrobě, splnění celkových úkolů navzdory.

682 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 40, 41, 1560.

683 Tamtéž, k. č. 6, 1581, 1560, 2419.

684 Na podzim 1956 vypuklo v Maďarsku tzv. maďarské povstání proti stalinistickému režimu v zemi. V létě 1956 Egypt znárodnil Suezský průplav.

Výsledky zemědělství 1956

Ačkoliv zemědělská výroba dosáhla dobrých výsledků, přiblížila se předválečné úrovni a byly splněny dodávky všech produktů kromě cukrovky, v protikladu k rychlému vzestupu průmyslové výroby bylo jasné, že se nepodařilo plnit závěry celostátní konference o rychlém vzestupu zemědělství v poměrně krátkém období. Snížení cen, zkrácení pracovní doby, úprava platů a nemocenského a důchodového zabezpečení zčásti zvyšovala i životní úroveň v zemědělství a na vesnici. V Hradeckém kraji se na dobrých výsledcích ve výrobě a výkupu podílela stále ve velké míře malovároba soukromých rolníků. V celostátním měřítku vzrostla hrubá zemědělská výroba o 3,4%, v Hradeckém kraji jen o 2,7%, ale v JZD téměř o 20%.⁶⁸⁵ Na jednoho pracovníka v zemědělství připadalo v kraji v průměru 4,62 ha zemědělské půdy, výroba pšenice na 1 pracovníka v JZD 13,4 q, na soukromého rolníka 9,82 q, u ječmene 8,44 q v JZD a 5,48 u soukromého sektoru.

V roce 1956 došlo opět k úbytku orné půdy asi o 1000 ha, na Trutnovsku nebylo zajištěno obdělání 100 ha, na Náchodsku 300 ha (v roce 1955 jen 30 ha). JZD spíše chtěla méně půdy, než aby přijímala další. Výměra neobdělané půdy se blížila 10 000 ha a z úkolu obdělávat 11 000 ha bylo splněno jen 3000 ha. Současně se nepodařilo zastavit drobení půdy. V roce 1955 zaujímaly zemědělské závody do 2 ha 13,4% půdy, v roce 1956 už 14,3%. V roce 1956 se zvýšily hektarové výnosy.⁶⁸⁶ Nepodařilo se to v horských okresech, např. na Žamberecku poklesl důchod na 1 ha zemědělské půdy o 165 Kč (i když v kraji došlo k vzestupu o 496 Kč), především pro nízkou úroveň rostlinné výroby; výnos ovsa dosáhl jen 15,9 q/ha, podobná byla situace u brambor. Neúroda cukrovky se odrazila ve snížení vývozu cukru (celostátně o 200 mil. Kčs) a v menších příjmech družstev v nížinných okresech, kde např. JZD Kunčice na Novobydžovsku tržilo z 1 ha cukrovky 9968 Kčs nebo JZD Slavohostice na Jičínsku 10 724 Kčs. Z podzimních prací přecházelo na jaro 1957 přes 30 000 hluboké orby, osev 5500 ha pšenice a 1300 ha žita.⁶⁸⁷

Zlepšila se také živočišná výroba, užitkovost dobytka, dojivost stoupla o 359 l a průměrná dojivost činila 1390 l ročně. Stoupla porážková váha skotu o 64,7 kg, stavy skotu o 10 734 kusů (k 1. říjnu 1956), prasat o 5279 kusů (oproti roku 1954 o 14 557 kusů), ne však na Žamberecku, kde se plnily jen stavy prasat na 102,2%, aby JZD získala peníze ze státního nákupu. Okresy Hořice, Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk a další se zaměřily na obnovu plemenářství a semenářství. V kraji bylo 10 plemenářských chovů skotu v JZD, 5 u státních statků a 1 ve výzkumném ústavu, u prasat v 10 JZD, 2 u státních statků a 2 ve výzkumných ústavech, u ovcí 4, u drůbeže 6 a 2 semenářská JZD. V kontrole užitkovosti bylo zařazeno 11 116 krav a 1359 prasnic.

Investiční výstavba svépomocí ve výši 69,9 mil. Kčs byla splněna na 97,4%, protože dodatečné zvýšení o 3 mil. Kčs na 4. čtvrtletí se nepodařilo prostavět. Tato částka

685 Z 265 mil. Kčs v roce 1955 vzrostla na 314 mil. Kč v roce 1956.

686 U pšenice o 2,7 q/ha, u žita o 3,1 q/ha, u ječmene o 1,5 q/ha, u ovsa o 2,6 q/ha a u brambor o 12,6 q/ha.

687 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 7, 41; Za socialistické zemědělství, 1957, č. 7; Pochodeň, č. 23, 19. 3. 1957.

byla o 100% vyšší než v roce 1954. V nových JZD dosáhlo plnění 43,1%. Na stáje připadalo 62% částky, což znamenalo, že příliš velké částky se použily na jiné akce (32%), u nových JZD však jen 10%, zbytek šel na stáje, aby se mohl svést dobytek.⁶⁸⁸ Výstavbu brzdily stále požadavky na změnu projektů a nedostatek pracovních sil, mechanizačních prostředků a některých druhů materiálu (řeziva). Oproti roku 1954 vzrostly náklady na ustájení jedné dojnice o 91%, na jednu slepici připadalo až 500 Kčs nákladu, takže rychlému růstu investic neodpovídal počet nových stájí. Rozestavenost nepoklesla, např. na Jičínsku činil skluz větší částku než investice pro rok 1957.

Na generální dodávku pro JZD bylo určeno 5,3 mil. Kčs, ale prostavěno bylo jen 3,1 mil. Kčs, tj. 58,7%. Velmi slabě plnily podniky místního hospodářství (26,7%), které argumentovaly tím, že musely zajišťovat opravy domků v pohraničních okresech Broumov a Žamberk. Zemědělské stavební závody Smiřice nesplnily ani jednu ze 7 staveb, protože velkou část jejich pracovníků tvořili stavorolníci, kteří v době zemědělských prací zůstávali doma.⁶⁸⁹

Kraj splnil výkupní úkoly u sena na 131%, řepky 100,3%, obilí 101,8%, u brambor na 107,2%, ne u cukrovky. V živočišné výrobě bylo téměř splněno hovězí i vepřové maso. Ve výkupu mléka se kraj umístil na 1. místě v republice a 1. místo získal i ve výrobě a dodávkách na 1 ha zemědělské půdy. Přes tyto výsledky řada soukromých rolníků neplnila své úkoly, např. k 31. prosinci nesplnilo 24 000 zemědělských závodů dodávku hovězího masa, 19 000 vepřového masa, i když na státní nákup bylo dodáno za 68 mil. Kčs více produktů. Právě na státním nákupu získávali rolníci a JZD více peněz, oproti roku 1954 vzrostl v roce 1956 u mléka o 53,5 mil. l, o 8,5 mil. kusů vajec a tržby za dodávky vzrostly o 44%. Tržby rostly více než objem výkupu.⁶⁹⁰

Po stagnaci v letech 1954 a 1955 bylo založeno v průběhu roku 72 JZD, což neodpovídalo záměrům kraje. Nejméně nových JZD vzniklo v okresech Broumov, Hořice, Náchod, Nová Paka a Žamberk, ale i v produkčních okresech Dobruška, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a Rychnov nad Kněžnou byl postup kolektivizace velmi pomalý. Ze 72 nových JZD jich 40 vzniklo v okresech Dobruška, Hradec Králové, a Jaroměř. Na Hradecku bylo celkem 62% zemědělské půdy v socialistickém sektoru (na Náchodsku 18%, Broumovsku 22%).

Na konci roku bylo v kraji 7 PV JZD s 95 členy a 67 zemědělskými závody, 27 JZD 2. typu s 603 členy a 411 zemědělskými závody se 3209 ha zemědělské půdy a 2384 orné půdy, 360 JZD 3. a 4. typu se 14 948 členy a 8026 zemědělskými závody a se 74 646 ha zemědělské půdy a 56 489 ha orné půdy. JZD pracovala ve 40,7% (ČSR 57%) obcí a na 29% zemědělské půdy (ČSR 36,6%). Řada JZD byla menšinových, na jedno JZD připadalo v průměru 45 členů a 195 ha zemědělské půdy. Národní výbory se

688 Z celkového počtu 770 akcí bylo ukončeno 183 stájí (včetně drůbežáren), z 35 plánovaných kravínů skončeno 17 (tj. 48,5%), ze 17 adaptací kravínů 11 (tj. 65%), z 18 novostaveb vepřinů 7 (tj. 39%), z 68 novostaveb drůbežáren 58 (tj. 85%) a z 95 silážních jam 49 (tj. 51,5%). Nejlépe se plnila výstavba v okresech Dobruška (140,9%), Hořice (129,6%), Trutnov (123%), nejhůře Broumov (79,1%), Jičín (89%) a Žamberk (92,6%). V Dobrušce pracovali sami členové družstev, na Trutnovsku námezdní pracovníci.

689 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 41, 6, 2420, 7, 2419.

690 Tamtéž, k. č. 6, 7.

zakládání menšinových družstev bránily, protože potřebovala velkou pomoc při investiční výstavbě i sezónních pracích. Počet zaostávajících JZD se snížil na 10, která hospodařila převážně v okrese Žamberk.

Tabulka 54: Stav JZD k 31. 12. 1956 v okresech Hradeckého kraje

Okres	PV JZD	JZD 2. typu	JZD 3. a 4. typu	Okres	PV JZD	JZD 2. typu	JZD 3. a 4. typu
Broumov	1	3	19	Náchod	1	1	23
Dobruška	-	-	29	Nová Paka	-	1	18
Dvůr Králové	-	3	23	Nový Bydžov	-	1	25
Hořice	-	4	22	Rychnov n. K.	1	2	17
Hradec Králové	-	-	64	Trutnov	-	2	23
Jaroměř	2	2	33	Vrchlabí	-	-	19
Jičín	2	8	25	Žamberk	-	-	20

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1562.

V kraji se projevovaly velké rozdíly mezi okresy v počtu JZD a jejich podílu na zemědělské půdě. Nová JZD přecházela na společnou výrobu, což kladlo značné nároky na investiční výstavbu, ale tato JZD měla jasnou perspektivu společného hospodaření. Přes velké úsilí se nedařilo dostatečně působit na změnu myšlení středních rolníků a získávat je do družstev. JZD dosáhla uspokojivých výsledků a vyšších příjmů než v předchozích letech (v roce 1953 činily příjmy družstevníků 34 mil. Kčs, 1955 84 mil. Kčs a 1956 118 mil. Kčs). Nedařilo se zvýšit počet pracovních sil a zvyšoval se věkový průměr členů. Vliv na zpomalení tempa zakládání družstev měly mezinárodní události, XX. sjezd KSSS, situace v Polsku a Maďarsku.

V průběhu roku stoupl v JZD objem výroby. Hrubý výnos z 1 ha zemědělské půdy se zvýšil oproti roku 1955 o 8,6%. Hlavní podíl měla živočišná výroba (62%), nižší byl podíl rostlinné výroby (25%), protože horská a podhorská JZD dosahovala nízké tržní produkce a pěstovala plodiny, jejichž výkupní a nákupní ceny byly nízké. Náklady stouply o 7,2%, protože deštivé počasí ovlivnilo vysoké využívání brigád a částečně i pro nákup krav. Čistý důchod na 1 ha zemědělské půdy se zvýšil o 9,8% (z 1815 Kčs v roce 1955 na 1993 Kčs v roce 1956). Většina JZD dotovala nedělitelný fond i ostatní fondy. Splácení dobytka se provádělo jen výjimečně. Hodnota PJ stoupla v průměru kraje z 16,90 Kčs na 18,40 Kčs, tj. o 8,4%, nejvyšší průměrná PJ byla v okrese Dobruška (21,67 Kč), Náchod (21,49 Kč) a Nový Bydžov (21,04 Kč). Z 291 JZD dodrželo výši PJ 60 JZD, překročilo 144 JZD a 79 JZD ji nedodrželo, jen 5 JZD mělo přeplatky na PJ. Zlepšily se důchody družstevníků i v horských okresech, kromě Žamberka. Značně vysoká zůstávala hodnota naturální části PJ (průměr kraje 5,20 Kčs, ale i 10 Kčs), což v horských okresech ovlivňovalo krmnou bilanci. Stoupl počet JZD se střední a vysokou PJ (z 291 JZD 77 PJ 16–20 Kčs, 99 PJ 20–25 Kčs, 27 PJ 25–30 Kčs, 4 přes 30 Kčs). Zvýšila se hodnota základních prostředků, především staveb, což se odrazilo na růstu úvěrů. Vzrostly výnosy všech plodin kromě cukrovky a stouply stavy dobytka na 100 ha u skotu z 64,1 na 68,3 kusy, u prasat z 64,3 na 77,3 kusy. Nížinná JZD se orientovala na chovatelství, v horských okresech brzdil živočišnou výrobu nedostatek krmiv a trvaly zde

vysoké stavy prasat. JZD dodala na trh o 7% více výrobků než v roce 1955, soukromí rolníci o 3,5%. JZD vyrobila více rostlinných i živočišných produktů než soukromí rolníci a byla vzorem v plnění dodávkových úkolů. Růst výroby byl ve značné míře realizován za ceny státního nákupu. Na Náchodsku stouply tržby JZD na 9 mil. Kč, což byl oproti roku 1955 růst o 11%.

Okresy nevyhodnotily nejlepší JZD za rok 1956, protože v družstvech by to prý vyvolalo rozladění a nesouhlas. Kraj vyhlásil jako nejlepší JZD Hvozdnice v okrese Hradec Králové (v okrese vstoupila do družstev řada soukromých rolníků, protože zde PJ bez naturálií přesáhla 20 Kč) a JZD Slatiny v okrese Jičín. Současně byli vyhodnoceni i nejlepší předsedové JZD. Oproti roku 1955, kdy bylo v kraji 21 JZD s přeplatky na PJ ve výši 1,6 mil. Kčs, se jejich počet snížil na 5 JZD s přeplatky 258 000 Kčs. V zaostrávajících JZD působilo v roce 1956 35 placených funkcionářů.

V roce 1956 byly zahájeny práce na výrobní specializaci v rostlinné a živočišné výrobě, která měla být základem výhledových plánů JZD do roku 1960, kdy kraj plánoval úplné dokončení kolektivizace (soukromí rolníci jen v horách, orná půda z 95,4% v socialistickém sektoru).⁶⁹¹

STS v polních pracích z úkolu 383 000 průměrných ha splnily 382 637 průměrných ha, tj. 99,9%. Oproti roku 1955 to představovalo zvýšení o 17,5%. Pro JZD odpracovaly 68,1%, pro soukromé rolníky 18,1%, rozdíl mezi skutečnými náklady a fakturací přesáhl 45,2 mil. Kčs. STS dostaly k obdělání 1502 ha zemědělské půdy, z toho 1225 ha orné půdy (Broumov 309 ha, Trutnov 345 ha, Žamberk 153 ha), ale jejich hospodaření skončilo ztrátou 690 708 Kčs, na 1 ha 460 Kčs. Nejvíce prací si vyžádalo pěstování okopanin, sběr brambor, cukrovky, kukuřice a slabě se mechanizace zaváděla v živočišné výrobě, i když došlo ke zlepšení a kraj zřídil i opravnu dojícího zařízení. Investiční výstavbu splnily STS na 103,3% ve výši 9,6 mil. Kčs. Strojní park se zvýšil u traktorů o 150 kusů, obilních kombajnů o 55, sazeče brambor o 51, rozmetadel hnojiv o 147 kusů a rozšířil se i o další stroje, což však neodpovídalo závěru zvýšení mechanizace do roku 1960, např. u osevu a kultivace na 90%.⁶⁹²

Výsledky státních statků byly neuspokojivé, byly spíše špatným příkladem zemědělské velkovýroby. Příčinou bylo stále rozšiřování půdního fondu, už v plánu existovala disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, nerespektovaly se rozdíly mezi nížinnými a horskými okresy a trvala fluktuace pracovních sil (vyměnilo se 26% pracovníků, státní statek Trutnov přijal 199 pracovníků a 185 propustil). V živočišné výrobě se dosahovalo nízké užitkovosti, průměrná dojivost byla 6,79 l, vysoký byl úhyn telat a selat, chyběla krmiva, stáje a špatné bylo ošetřování. Traktorový park neodpovídal potřebám, 18% traktorů bylo německých, na 1 traktor připadalo 81 ha orné půdy a 120 ha zemědělské půdy, chyběly sklizňové stroje. Neplnila se investiční výstavba (52%) ani výstavba bytů (35%). V roce 1956 dostaly státní statky dotaci 61,3 mil. Kčs, ale vznikl další neplánovaný schodek 43,3 mil. Kčs, nejvíce v okrese

691 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 7, 41, 2409; Socialistické přeměny, s. 30; Eisenbruk, Josef – Žďárský, Miroslav, a kol., Hospodaříme v podhorské oblasti (Zkušenosti z Náchoda), Praha 1956, s. 29; Pochodeň, č. 23, 19. 3. 1957; č. 30, 12. 4. 1957; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

692 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 41, 1562.

Trutnov (16 mil. Kčs). Statky se členily na 34 oddělení se 130 farmami, obhospodařovaly 33 120 ha zemědělské půdy, z toho 22 198 ha orné půdy. V rostlinné výrobě pracovalo 3141 dělníků, v živočišné 1463 dělníků, dále 355 technickohospodářských pracovníků a 185 úředníků. Průměrná doba práce ředitele byla 9,5 měsíce, agronoma 9 měsíců, zootechnika 8,5 měsíce, pak odcházeli. Finanční ztráta dosáhla 28 mil. Kčs, tj. o 72 % více než v roce 1955. Plán hrubé produkce v rostlinné výrobě byl splněn na 78,68 % při překroční nákladů o 15,15 %. Na jednoho dělníka připadalo v rostlinné výrobě 10,5 ha zemědělské půdy, z toho 7,1 ha orné půdy. Státní statek Trutnov dovážel desítky vagonů jadrných krmiv, sena a slámy ze Slovenska.⁶⁹³

Do JZD se mělo získat 1100 nových pracovních sil. Získalo se 1045 pracovníků, ale ze zemědělství odešlo 2135 osob. Na dosídlení okresů Broumov a Žamberk bylo získáno 420 lidí, ale pracovníků z toho 206, kteří osídlili 104 domků z 235 opravených. Z kraje se získalo jen 33,5 % plánovaných dosídlenců z úkolu 690 lidí pro JZD, státní statky a STS. Na Žamberecku z 96 opravených domků bylo obsazeno pouze 28, ze 43 pro JZD obsazeno 33 a pro STS obsazeny všechny 4 domky. Z 212 dosídlenců, z toho 113 pracovních sil, odešlo 111, z toho 57 pracovních sil pro nízké PJ, spory pro špatnou pracovní morálku, nemoc a nevyřešení práce v zimním období. Z kraje odešlo 168 dosídlenců do krajů Karlovy Vary a Plzeň.⁶⁹⁴

Nábor dosídlenců nebyl často dělán odpovědně. Jednalo se o lidi trestané, fluktuanty, přestárlé, v okrese Dvůr Králové svolali nebydlící, ať odejdou do pohraničí. V JZD a na státních statcích se projevovaly rozpory. Dosídlenci byli často neoprávněně kritizováni, anebo se jim vyčítaly výhody. Na Broumovsku se v řadě JZD dosahovalo PJ 3–7 Kčs a dosídlenci odmítali zde zůstat, takže tu bylo 80 volných domků. Jestliže se zvyšovaly úkoly v dosídlení pro rok 1957, pak bylo nutné zlepšit životní úroveň zaostávajících JZD, aby z nich dosídlenci neodcházeli.⁶⁹⁵

Určité sektářství ve vztahu k novým členům se projevovalo i v tzv. starých družstvech, kde se dříve přes velkou dřinu dosahovalo malých příjmů a kde nyní došlo ke zvýšení životní úrovně. Zde vznikly obavy, že noví členové sníží příjmy starých členů, a řada JZD (např. Kratonohy na okrese Hradec Králové) odmítala přihlášky soukromých rolníků. V některých okresech (Dobruška, Hradec Králové, Jaroměř) se projevilo uspokojení se stavem JZD a jejich členskou základnou. Soukromí rolníci plně využívali všech výhod, nedodržovali ale osevní plochy, neplnili dodávky (v roce 1956 přes 6000 q vepřového a 9000 q hovězího masa, 7,5 mil. l mléka aj.), neplatili daně, národní pojištění, dělili usedlosti a prováděli různé spekulace. Národní výbory postupovaly liberalisticky, neřešily konkrétně tyto problémy a nevyužívaly jich pro založení JZD, ačkoliv řada JZD dosahovala důchodu jako střední rolníci.

Založení nových JZD, aby kraj vyrovnal opoždění oproti jiným krajům, zůstávalo vedle řešení výrobních problémů hlavním úkolem i pro rok 1957.

693 Tamtéž, k. č. 41.

694 Z kraje odešlo 168 dosídlenců do krajů Karlovy Vary a Plzeň.

695 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 7, 41, 1580, 2419; SOka Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

Zima 1956–1957

V zimních měsících předchozích let probíhala tzv. zimní kampaň, jejíž cíle byly předem určeny, ale postupně se stále rozšiřovaly. MNV k ní přistupovaly jako k časově omezené náborové kampani, nikoliv jako k přípravě soustavné práce na úseku zemědělství pro další rok. Proto bylo nyní toto období označeno jako zimní politická práce, ne kampaň. Vedle stálých úkolů (výroční členské schůze družstev, příprava celoročního výrobního plánu, okresních konferencí JZD, účetních uzávěrek, investiční výstavby, účasti v družstevních školách práce) se do popředí dostala příprava 3. sjezdu JZD a projednání s ním spojených předsjezdových materiálů a příprava voleb do národních výborů spojená s uzavíráním závazků v JZD a u soukromých rolníků. Hlavním obsahem vedle upevnění stávajících JZD bylo zakládání nových družstev, protože kraj zůstal pod celostátní úrovní. V družstvech se za pomoci odborníků zpracovávaly výhledové plány výroby a její specializace do roku 1960.

V průběhu ledna 1957 již 282 JZD sestavovala CVP a ve 178 JZD byla ukončena účetní uzávěrka, která ukazovala, že naprostá většina družstev dodržela výši PJ, nebo ji překročila. Jen 4 JZD byla přeplatková (Žamberk 3, Trutnov 1). Výhledové plány JZD do roku 1960 měly být zpracovány do konce prosince 1956, ale většina JZD na nich pracovala v lednu 1957. V 349 JZD se za pomoci odborníků ONV a zemědělských odborníků zabývali úkoly, které stanovila pro zemědělskou výrobu celostátní konference k druhé pěti-letce. Do konce ledna 1957 schválily členské schůze 293 výhledových plánů a rady ONV 169 plánů. Někde plánovala JZD místo rozšíření orné půdy naopak její zmenšení, protože se chtěla zbavit přidělené neobdělané půdy, ve slabých JZD zůstal výhledový plán věcí odborníků a členové se na jeho přípravě skoro nepodíleli, někde šlo o souhrn čísel.

Do 169 středisek družstevních škol práce se přihlásilo 4200 posluchačů, ale chodilo jich jen 2981, tj. 71%, málo z řad soukromých rolníků. Větší odezvu měly odborné přednášky, které se konaly v obcích, nejslabší průběh byl v okrese Žamberk.

Vláda vydala 15. listopadu 1956 dopis k přípravě 3. sjezdu JZD, který měly projednat veřejné schůze na vesnicích. Dopis shrnoval úspěchy JZD, ukazoval nedostatky a příklady úspěšného hospodaření, aby získal rolníky pro založení družstva. Z Hradecka byly uvedeny příjmy družstevníků z JZD Hvozdnice, které činily v roce 1955 888 793 Kčs a 110 128 Kčs prémie, v roce 1956 se počítalo s růstem o 200 000 Kčs. Projednávání dopisu však neprobíhalo za aktivní účasti rolníků, protože ho znali z rozhlasu a tisku, MNV ho projednaly bez účasti JZD a rolníků, proto se někde musely veřejné schůze opakovat. Průměrná účast na nich byla nejprve 12 osob, pak stoupla na 22 občanů. Heslo „Za zvýšení zemědělské výroby cestou JZD“ orientovalo rolníky na zakládání JZD a zvýšení výroby a dodávek. I když se často jednání o dopise vlády bralo jako jednorázová kampaň, dopis ujasnil, že Československo půjde socialistickou cestou v zemědělství bez ohledu na změny v Polsku a Maďarsku. Proto od roku 1953, kdy byly přijaty Vzorové stanovy, došlo k řadě změn. Často byly v družstvech přijaty mechanicky a na 3. sjezdu JZD se měly přijmout doplňky. Z JZD kraje přišlo 108 připomínek, i když návrh Vzorových stanov projednalo 322 JZD. Současně se jednalo o novém systému odměňování v 277 JZD, které se promítalo i do CVP.

Materiály k 3. sjezdu JZD se zabývaly i okresní konference JZD od 21. února do 4. března 1957, kterých se zúčastnila řada soukromých rolníků. Referáty a diskuze se málo zaměřily na předsjezdové materiály a rozšíření JZD, ale kladně se hodnotily závazky k volbám ke zvýšení rostlinné a živočišné výroby. Okresy Broumov, Jaroměř a Jičín vyhlásily závazky na rozšíření půdní základny družstev (Jičín 50 % půdy v socialistickém sektoru). Na Žamberecku pozvali zástupce ministerstva zemědělství a Československé akademie zemědělství, ale ti zatím nebyli schopni předložit plán zemědělské výroby ve zdejší horské oblasti.

3. celostátní sjezd JZD se konal 22.–24. března 1957 a konkretizoval závěry celostátní konference o dobudování základů socialismu a zvýšení zemědělské výroby o 30%.⁶⁹⁶ Shrnul výsledky hospodaření JZD a diskuze k návrhu změn Vzorových stanov, zdokonalení odměňování v družstvech a ke zlevnění investiční výstavby. Současně konkretizoval úkoly druhé pětiletky v zemědělské výrobě včetně mechanizace a investiční výstavby. Velkou pozornost věnoval výsledkům JZD a zdůraznil, že měřítkem není výše PJ, ale produkce z 1 ha zemědělské půdy. Za kraj v diskusi vystoupil R. Špicar z JZD Hvozdnice, který žádal zrušení proplácení náhrady za užívání půdy. To se v praxi už většinou dalo, ale současně to odrazovalo střední rolníky od vstupu do družstva. Velmi obsáhle hovořil o nutnosti pomoci horským družstvům Václav Hampl, předseda JZD Horní Lipka na Žamberecku. Na sjezdu byl Řádem práce vyznamenán kolektiv pracovníků živočišné výroby JZD Zábědov na Novobydžovsku, další vyznamenání obdržela JZD Hvozdnice z Hradecka, JZD Slatiny z Jičínska a několik předsedů družstev. Sjezd zamítl připomínky, aby se zvýšila výměra záhumenků, počet záhumenkových zvířat, snížení dotace nedělitelného fondu a schválil možnost přijetí „kulaka“ do JZD při souhlasu 2/3 členů a rady ONV. Povolil zřizování přidružené výroby v JZD a vydal výzvu k pěstitelům cukrovky, aby nahradili výpadek z roku 1956. Povolil přijímání „kulaků“ do družstev ve výjimečných případech, ale muselo jít o pevná JZD.

Na únorovém zasedání ÚV KSČ, které se zabývalo zvýšením efektivity národního hospodářství, byly kritizovány vysoké náklady investiční výstavby v JZD a nízký nárůst zemědělské výroby. Důvod se viděl ve slabém socialistickém sektoru, který jedině mohl zvýšit produktivitu v zemědělství. Pomalý růst JZD byl spojován se slabou politickou prací na vesnici, ne s objektivními podmínkami a nástroj nového rozmachu v zakládání JZD se viděl v rozšíření masové politické práce mezi rolníky.⁶⁹⁷

V kraji se však v zimním období nedařilo významněji rozšířit ani členskou základnu, ani počet JZD. Od 15. listopadu 1956 do konce února 1957 vstoupilo do JZD 117 členů s 351 ha zemědělské půdy, to znamená, že převládali nezemědělci. V prosinci a lednu se nepodařilo založit v žádném okrese nové JZD, ale pokračoval přechod družstev na 3. typ (v lednu 8, v únoru 9). Na konci ledna se konal aktiv komunistů – pracovníků na úseku zemědělství v Hradci Králové, který konstatoval, že nebyla dosud překonána stagnace v zakládání JZD, a uložil jako hlavní úkol změnit tento stav. Na samém

696 Z kraje se sjezdu zúčastnilo 51 členů JZD, 5 soukromých rolníků a 18 funkcionářů ONV a KNV. Jejich úkolem bylo přenést usnesení do vesnic a JZD. V řadě okresů se rychle začali přijímat do družstev velcí sedláci, a to i do funkcí. Příprava 3. sjezdu JZD se na vesnici stala současně přípravou na volby do národních výborů v květnu.

697 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 6, 7, 41, 2419; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; III. celostátní sjezd JZD, Praha 1957.

začátku února vzniklo nové JZD Hlásná Lhota na Jičínsku, do něhož vstoupili všichni rolníci obce kromě dvou. V únoru vznikla celkem 4 JZD (Jičín 2, Nová Paka 1, Žamberk 1) a 2 PV JZD. V březnu přibyl 1 PV JZD, 2 JZD 2. typu a 1 JZD 3. typu (Dvůr Králové 1, Hradec Králové 1, Jičín 1, Nový Bydžov 1), ale 4 JZD byla naopak dána do klidu. Na konci prvního čtvrtletí bylo v kraji 7 PV JZD, 22 JZD 2. typu, 337 JZD 3. typu a 29 JZD 4. typu, což znamenalo, že došlo jen k přesunu JZD 2. typu na JZD 3. typu, členů přibýlo 314, výměra zemědělské půdy v JZD 2. až 4. typu se zvýšila o 585 ha, ale v 3. a 4. typech se snížila o 20 ha, protože část půdy byla zalesněna, nebo přešla mimo zemědělství. JZD 3. a 4. typu obhospodařovala 71 223 ha zemědělské půdy, tj. 26,4% krajsky plánovaných závodů (bez státních statků). Přírůstek 6 JZD a 2 PV JZD byl zcela neuspokojivý, to platilo i o rozšíření členské základny o 280 členů se 794 ha zemědělské půdy, hlavně dělníků z průmyslu a žen z domácnosti. K 31. březnu 1957 bylo v PV JZD 108 členů, v 2. typu 579, ve 3. a 4. typu 15 286 členů, sdružených závodů v PV JZD 75, v 2. typu 401, ve 3. a 4. typu 8192, výměra zemědělské půdy činila v 2. typu 2979 ha, ve 3. a 4. typu 71 223 ha, z toho ale bylo 15 125 ha nečlenské půdy, orná půda v 2. typech 2360 ha, ve 3. a 4. typech 54 731 ha, z toho 11 072 ha nečlenské půdy. Málo JZD vznikalo v produkčních oblastech, kde JZD dosahovala dobrých hospodářských výsledků. Situaci ovlivňoval úbytek pracovních sil v zemědělství (v roce 1956 1635 osob, z toho 1229 žen) a právě jejich hospodářství se dostávala do JZD, ačkoliv noví členové byli často přestárlí a nemocní. Na 1 člena JZD 3. a 4. typu připadalo 5,51 ha, na soukromé rolníky 3,73 ha půdy, protože rostla půda kovorolníků.

KNV a ONV prováděly rozbory na vesnicích a hlavní příčinu pomalého růstu spatřovaly v nejednotném postupu komunistů, v úzkém okruhu agitátorů z řad funkcionářů, malé pomoci místních funkcionářů, pracovníků STS, Jednot apod., tedy v subjektivních příčinách. Málo se na agitaci podíleli zástupci dobrých JZD a národní výbory (na okrese Nový Bydžov jen 1 MNV si dal úkol založit JZD). ONV zpracovaly plány kolektivizace, v kraji se vytvořilo 43 agitačních skupin o 2 až 5 členech. Stále se nedařilo získat středního rolníka a nová JZD by byla menšinová s řadou problémů, proto část členů MNV byla často proti JZD. Ani závody neovlivňovaly své zaměstnance, aby se podíleli na agitační práci. V pohraničí se působilo na vystoupivší členy vybíráním pohledávek za přiděl půdy z Národního pozemkového fondu, které se u členů JZD nevybíraly. V horských okresech si stěžovali, že chybné plánování zemědělské výroby na KNV odrazuje dobré rolníky od vstupu do JZD. Malý vliv na urychlení kolektivizace měly vesnické noviny. V březnu byli do okresů přiděleni pracovníci KV KSČ a KNV, aby pomohli překonat stagnaci v zakládání JZD.⁶⁹⁸

V zimní politické práci se věnovala velká pozornost dosídlení pohraničí, protože okresy Broumov a Žamberk v roce 1956 zůstaly v plnění hluboko pod plánem a v roce 1957 byly do dosídlovací akce zařazeny okresy Rychnov nad Kněžnou a Trutnov a v dubnu i okres Vrchlabí. Počet přesídlenců byl stanoven na 965. Z kraje se mělo získat 765 osob a z jiných krajů 200 osob.⁶⁹⁹ Radě KNV bylo uloženo předložit Státní-

698 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 41, 42, 1590, 2419; Pochodeň, č. 10, 9. 2. 1957; č. 12, 8. 2. 1957; č. 23, 19. 3. 1957; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

699 Z toho pro JZD 531, pro státní statky 335, pro STS 99 a pro lesnictví 40 osob. Na okres Broumov připadalo 379 pracovníků (JZD 250, státní statky 105, STS 24), na Žamberk 318 (JZD 134, státní

mu úřadu plánovacímu a vládní komisi a dalším ministerstvům komplexní plán rozvoje pohraničí na rok 1957. KNV vybral k dosídlení 30 obcí na Broumovsku, 21 na Žamberecku, 8 na Rychnovsku a 3 na Trutnovsku.

Pro dosídlení bylo určeno 361 bytových jednotek, pro Trutnov 120, pro Broumov 114, pro Žamberk 87 a pro Rychnov nad Kněžnou 40, na které kraj přidělil 345 000 Kčs pro adaptace a 13 000 Kčs na propagaci dosídlení v kraji. Problémem zůstalo získat dosídlence do JZD, především na Žamberecko, kde rada ONV konala mimořádné zasedání a aktiv dosídlenců 13. března 1957. Osídlenci si stěžovali na špatnou kvalitu oprav domků, na nepřátelství panující vůči nim v družstvech a na neplnění slibů o možnosti výdělků v JZD, ačkoliv ONV věděl, že pro špatnou situaci v družstvech se v okrese nepodařilo získat žádného do JZD. Okresy si stěžovaly na nízkou kvalifikaci osídlenců, špatný kádrový výběr, špatnou propagaci dosídlování, vysoký věk a nemocnost dosídlenců a na benevolentnost národních výborů, které povolovaly stále odchody ze zemědělství, někdy i v dosídlovaných okresech.⁷⁰⁰

Před započítáním jarních prací KNV vyvíjel s okresy velké úsilí o obdělání veškeré půdy, protože v kraji bylo na konci ledna 3478 ha nezajištěné půdy.⁷⁰¹ KNV tyto hektary odmítal rozšířit na ornou půdu (2504 ha). Úkolem zůstávalo zlepšení kvality luk a pastvin, před válkou byl výnos sena 37 q/ha, ale poklesl na 25 q/ha. Začalo se s opravou zanedbané meliorační sítě v prostoru Smiřice a Jaroměř, prostřednictvím melioračních aktivů řízených Krajskou správou vodních toků a meliorací, které nahradily dřívějších 668 vodních družstev.⁷⁰²

V prvním čtvrtletí stouply stavy skotu (103,5%, ale JZD 98,9%), stavy krav (101,1%, ale JZD 98,9%), ne však stavy prasat (96,7%, ale JZD 104,2%) a stavy ovcí (80,3%, ale JZD 100,1%). Stavy skotu byly nejvyšší od roku 1954, zvýšil se i podíl krav. Pokles u státních statků a JZD vyplýval z nedostatku krmiv, vyřazení krav při svodu do společných stájí a z nedostatku společných stájí. JZD měla 25% krav v kontrole užítkovosti (průměr kraje 8,7%) a dojivost přesáhla úroveň z roku 1954, i když u socialistického sektoru ji snižoval nedostatek krmiv. Pokles stavu prasat byl způsoben nákazou. Dodávky mléka plnily jen čtyři okresy (Dvůr Králové, Náchod, Nová Paka a Nový Bydžov). Nejslabší výsledky zůstávaly v horských okresech, kde se nesklidily pícniny.

Investiční výstavba trpěla velkou rozestavěností, z roku 1956 přecházelo 468 staveb v hodnotě 53 mil. Kčs, což znamenalo zvýšení rozestavěnosti oproti roku 1956 o 100%. V prvním čtvrtletí se podařilo splnit úkol na 111,3%, místo 37 akcí bylo dokončeno 42 akcí, z toho 8 adaptací kravínů pro 98 kusů, 5 adaptací vepřinů pro 345 kusů, 6 novostaveb drůbežáren pro 1500 kusů. Rozestavěno zůstávalo 448 akcí, z toho 380 novostaveb a 68 adaptací, a neplnil se plán meliorací. Hlavní brzdou byl nedostatek typových projektů, opožďování dokumentace a potíže s přípojkami elektřiny a vody.⁷⁰³

Výkup se oproti roku 1956 zvyšoval (u prasat o 15,5%, u mléka o 15,2%), hlavně

statky 160, STS 22), na Trutnov 223 (JZD 130, státní statky 70, STS 23), na Rychnov nad Kněžnou 60 (JZD 30, státní statky 30).

700 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 41, 42, 7, 1560, 2419; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

701 Nejvíce v okresech Trutnov (1012 ha), Žamberk (573 ha), Nový Bydžov (203 ha).

702 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 41.

703 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 41, 42, 2419.

státním nákupem (u skotu o 33,3%, vepřů o 71,7%, u mléka o 89,4%), protože povinné dodávky klesaly s rozvojem JZD, úbytkem půdy a slevami. V prvním čtvrtletí se výkup živočišných produktů plnil kromě mléka (97,1%), růst oproti témuž období 1956 činil u vajec 38,9%, u mléka 3,1%, u vepřů 22,1% a u skotu 18,5%. Převažoval státní nákup a smluvní dokrm nad povinnými dodávkami.⁷⁰⁴ Tím se zvyšovaly průměrné ceny zemědělských výrobků a rentabilita zemědělské výroby rostla rychleji než výroba. Socialistický sektor (JZD a státní statky) se podílel na výkupu u prasat 51,4% (1956 45,1%), u skotu 40,7% (1956 45,8%). JZD dosáhla z výkupu krajsky plánovaných závodů (JZD, soukromí rolníci) u vepřů 23,7%, u skotu 23,8%, u vajec 12,9%, u mléka 19,5%. Růst dodávek živočišných produktů závisel na postupu společného ustájení v JZD.⁷⁰⁵

V únoru byl schválen plán výkonů STS na rok 1957 ve výši 400 000 průměrných ha polních prací včetně výmlatu a 110 000 průměrných ha v dopravě. Z polních prací zajišťovaly STS osev jařin na 66%, meziřádkové obdělání okopanin na 54%, podzimní orbu na 89%, vyorání cukrovky na 83%, podmítku na 90%, sekání zrnin na 92%, z toho kombajny 38%, osev ozimů na 92%, vyorávku brambor na 43%, trhání lnu na 90% a sečení luk na 65%. Investiční výstavbu STS plnily. Vázla zimní orba, v lednu bylo zoráno ze 79 760 ha 64 820 ha, tj. 81,2%, a také příprava strojů na jaro se opožďovala.⁷⁰⁶

Státní statky přejímaly novou půdu, ačkoliv ztráta z 1 ha činila 258 Kč. V živočišné výrobě přes plnění stavů hospodářských zvířat neplnily plánované přírůstky ani dojivost pro nedostatek krmiv a špatné ustájení.

V diskuzi před 3. sjezdem JZD se stále více propracovávalo zaměření zemědělské výroby v horských okresech, především omezení rostlinné výroby, která vyžadovala množství drahých průmyslových hnojiv. Chyběla vhodná mechanizace i pro meliorace a sklizeň sena, aby se mohl rozvinout chov skotu. To vyžadovalo i snížení výkupu krmných obilovin. Jen tak by se zvýšila rentabilita tamější zemědělské výroby a zastavil se odchod lidí z vesnic.

Neúspěchy v zakládání nových JZD a rozšiřování členské základny stávajících družstev však zatlačovaly do pozadí řešení těchto problémů, protože urychlení kolektivizace se považovalo za hlavní úkol a v ustavení JZD se vidělo východisko ze všech problémů, s nimiž se zemědělská výroba potýkala.

Jaro 1957

Po únorovém zasedání ÚV KSČ, které za jeden z hlavních úkolů označilo pro druhou pětiletku získání rolníků do JZD, se konaly krajské konference KSČ. Tam byla značná pozornost věnována stavu kolektivizace a usnesení požadovalo pro tento úkol aktivizaci stranických organizací, národních výborů a NF už v předvolebním období.

Jarní měsíce vyžadovaly, aby národní výbory věnovaly pozornost rychlému a kvalitnímu provedení jarních prací, protože úkoly pětiletky počítaly se vzrůstem

704 Např. vůči 1. čtvrtletí 1956 stouply povinné dodávky u prasat na 106,9%, ale státní nákup na 164,5%, u jatečného skotu na 129,6% a 172,2%, u vepřů činil podíl státního nákupu 17,5%, u skotu 14,4%, u mléka 31,7% a u vajec 56,6%.

705 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 42.

706 Tamtéž, k. č. 1582, 2419.

zemědělské výroby. Přestože se rezerva pro její vzestup viděla v obdělání veškeré půdy, zůstávalo v polovině května v kraji neobděláno 1576 ha orné půdy, hlavně v okresech Broumov, Nový Bydžov a Trutnov. Podařilo se dokončit orbu a osev z podzimu 1956. JZD a státní statky dodržely osevní plochu cukrovky, ne však soukromí rolníci, kteří v okresech Hradec Králové, Jičín a Nový Bydžov oseli asi o 10 % ploch méně, což ohrožovalo vyrovnání nižší dodávky (jen 75 % plánu) z roku 1956. V horských okresech nebyly dosaženy brambory (Broumov, Žamberk) a nedoset zůstal len (soukromí rolníci na Dobrušsku a Žamberecku). Pro včasné dokončení druhé etapy jarních prací (ošetření brambor, cukrovky, lnu a senoseč) chyběly pracovní síly a národní výbory musely počítat se zajištěním brigád. Okresy se bránily úkolům v rozšíření orné půdy a kontrola ukázala, že naopak došlo v prvním pololetí ke snížení její výměry. Neosetá půda byla u státních statků, které ji nově převzaly, soukromí rolníci neoseli půdu z nuceného pachtu, nebo šlo o úpadková hospodářství přestárých rolníků.

Kraj se v živočišné výrobě dostal na přední místo. Zvýšil se podíl krav na celkovém stavu skotu (průměr kraje 52,5%), stavy skotu byly nejvyšší od roku 1953, zato poklesly stavy ovcí. Stále však 30 % dobytka bylo postiženo tuberkulózou. Zemědělská výroba v pohraničí se zatím spíše zhoršovala, než aby došlo k obratu, především na Žamberecku. K 30. červnu 1957 dosáhly stavy skotu 175 832 ks, z toho 99 090 krav, 123 299 prasat, z toho 11 688 prasnic, a 9469 ovcí. V investiční výstavbě trvala vysoká rozestavěnost, nedodržovaly se práce na schválených stavbách na úkor jiných staveb. Do 30. června bylo dokončeno 22 kravínů, 11 poroden prasnic, 74 drůbežáren, ovčiny, konírny a jiné, kraj se dostal na 1. místo v republice v počtu akcí.⁷⁰⁷

Výkup se oproti roku 1956 zvýšil, ale nepodařilo se v prvním pololetí splnit výkup mléka a dluh přesáhl 3 mil. l, nejvíce v okrese Rychnov nad Kněžnou (přes 600 000 l). Proto se dodávky mléka staly jedním z kritérií soutěže krajů Hradec Králové – Pardubice – Olomouc. Vedle zvýšení dodávek stoupl i podíl státního nákupu, který z celkového objemu výkupu představoval u vepřů 26,4%, u skotu 18,9%, u mléka 31,9% a u vajec 38,9%. Socialistický sektor se na celkovém objemu výkupu podílel u vepřů 47,3%, u telat 15,2%, u vajec 17,4% a u mléka 25,3%. K plnění výkupních úkolů přispěly závazky k volbám ze 184 JZD, 460 kolektivů a 1580 rolníků v hodnotě 10 mil. Kčs, které představovaly 13,8 mil. l mléka, 5,8 mil. kusů vajec, 46 tun vepřového a 36 tun hovězího masa, 180 vagonů zrnin a 250 vagonů brambor.⁷⁰⁸

V květnových volbách získali kandidáti NF 99,31% hlasů, proti nim se vyslovilo 0,69% voličů, předsedou KNV zůstal Josef Ježek.

Nejslabším článkem v kraji bylo plnění závěrů celostátní konference, aby do roku 1960 získal socialistický sektor naprostou převahu v zemědělské výrobě. V zakládání nových JZD kraj zůstával pod celostátním průměrem, ačkoliv chtěl do roku 1960 získat 80% půdy rolníků pro JZD, tj. 255 991 ha (z 319 436 ha). Pro rok 1957 plán předpokládal, že bude založeno nejméně 196 JZD a získáno pro JZD 53 530 ha zemědělské půdy, z toho 34 819 ha do nových a 18 711 do stávajících družstev. Šlo o náročný úkol,

707 Tamtéž, k. č. 7, 43, 1591.

708 Tamtéž, k. č. 7, 43.

protože zatím JZD obhospodařovala jen 29% zemědělské půdy krajsky plánovaných závodů.

V průběhu prvního pololetí nedošlo k obratu v zakládání JZD (v dubnu 6, v květnu 2, v červnu 5), takže na konci června bylo v kraji 6 PV JZD, 20 JZD 2. typu, 350 JZD 3. typu a 29 JZD 4. typu. PV JZD sdružovala 86 členů s 66 zemědělskými závody, JZD 2. typu 491 členů, 362 zemědělských závodů s 2527 ha zemědělské půdy a 2380 ha orné půdy, JZD 3. a 4. typu 15 733 členů, 8383 závodů se 72 890 ha zemědělské půdy (z toho nečlenské 17 581 ha) a 56 153 ha orné půdy (z toho 11 778 ha nečlenské půdy).

Velké úsilí se věnovalo získání středních rolníků, kteří obhospodařovali 37,5% zemědělské půdy kraje, a kovozezemědělců, kteří tvořili 32% venkovského obyvatelstva se 7,2% zemědělské půdy. Hradec Králové se v počtu nových JZD dostal začátkem roku na 15. místo v republice a do poloviny roku poklesl na 18, tj. na předposlední místo před Prešovský kraj. V kraji soukromí rolníci dosahovali dobré životní úrovně, protože prakticky neinvestovali žádné prostředky, a JZD by prý pro ně znamenalo po několik let nižší životní úroveň. V JZD se naopak objevila tendence, když nás opustili v těžké době, teď je nepotřebujeme. V druhé polovině června se zabýval stavem kolektivizace KV KSČ, který konstatoval, že zatím nedošlo k obratu, hlavně v produkčních okresech. Uložil funkcionářům a organizátorům postavit se do čela přeměny vesnice, získat středního rolníka, kovorolníky a jejich ženy, ostřeji postupovat proti porušování státní disciplíny rolníky (nedodržování osevních ploch, neplnění dodávek, neplacení daní a nemocenského pojištění, dělení usedlostí a spekulace). Do vesnic měly nastoupit agitační kolektivy a uvolnění funkcionářů a pracovníků KV KSČ posílili OV KSČ. Na toto zasedání navazovalo rozšířené zasedání krajského výboru NF se stejným cílem. Zde se kritizovaly produkční okresy, např. Nový Bydžov, který založil za pololeť 1 JZD, a družstva hospodařila na 16,2% půdy okresu, což bylo pod krajským průměrem, Jičín založil 5 JZD a Hořice 2 JZD.

Analýza hospodaření za první pololetí prokázala, že JZD 3. a 4. typu překročila náklady o 4,3 mil. Kčs (nejvíce Dobruška o 480 000 Kčs), a to především nákupem osiv a sadby brambor. Nižší byl nákup hnojiv, což byl negativní jev. Vysoký zůstal nákup krmiv a steliv (2 mil. Kčs), náklady na brigády stouply o 82 000 Kčs, hlavně při jednocení cukrovky. Tržby překročily plán o 7,9 mil. Kčs (nesplnil jen okres Vrchlabí), hlavně za volný prodej živočišných produktů. Také tržby z rostlinné výroby (zelenina, rané brambory) byly vyšší. Kromě Náchodu žádný okres neplnil dotaci nedělitelnému fondu ani ostatním fondům. Jen 6 JZD (4 Žamberk, 2 Trutnov) hospodařilo ztrátově a musela jim být poskytnuta pomoc, aby se udržela. Z 10 předsedů z nížinných okresů, kteří pomáhali v horských okresech, všichni v průběhu pololetí odešli (6 z okresu Jaroměř, 4 z okresu Hradec Králové), protože v družstvech zůstali jen staří nebo špatní pracovníci, dosídlenci buď odešli, nebo byli nuceně vystěhováni, členové rodiny pracovali ve městě, staří sbírali lesní plodiny nebo kradli. Jediné řešení viděli v návratu bývalých zemědělců zpět na vesnici a finanční pomoci těmto družstvům. Stavby skotu a krav mírně poklesly, ale zlepšení krmivové základny umožňovalo splnění, stavby prasat JZD překročila, ne však stavby ovcí. Většina JZD byla soběstačná v selatech, v plemenném materiálu zatlačila soukromé rolníky. Svě dodávkové úkoly JZD celkem plnila.⁷⁰⁹

709 Tamtéž, k. č. 7, 43, 1590, 1611; Pochodeň, č. 34, 26. 4. 1957; č. 51, 25. 6. 1957; č. 53, 2. 7. 1957.

STS zajistily stanovené úkoly na 128,9% a pro JZD provedly 74,9% prací, i když musely přijímat velké množství neobdělané půdy. K 30. červnu 1957 obhospodařovaly 1167 ha zemědělské půdy, z toho 1144 ha orné půdy, nejvíce na Broumovsku (306 ha), Trutnovsku (260 ha) a Jičínsku (151 ha). Na Trutnovsku dokonce převzala STS úpadková hospodářství s 19 kravami a 1 koněm. S velkým zájmem sledovali pracovníci STS reorganizaci STS v Sovětském svazu a odprodej strojů kolchozům.⁷¹⁰

Státní statky dosáhly k 30. červnu výměry 27 245 ha zemědělské půdy, z toho 17 701 ha orné půdy, za první pololetí převzaly 1212 ha zemědělské půdy, z toho 715 ha orné půdy. K 4071 manuálním pracovníkům a 443 technickohospodářským pracovníkům zaměstnávaly 457 sezónních dělníků a 761 brigádníků. Oproti roku 1956 se jejich hospodaření zhoršilo, a to i v nížinných okresech Hradec Králové a Nový Bydžov, a vzrostly ztráty v rostlinné a živočišné výrobě. V živočišné výrobě dosáhla hrubá hodnota jen 85,6% plánu a náklady se překročily o 16,81%, protože se nedosáhlo plánovaných přírůstků ani užitekosti pro špatné krmení, ustájení, ošetřování a vysoký úhyn. V rostlinné výrobě byly překročeny náklady na mzdy, osiva a pohonné hmoty. Za šest měsíců dosáhly neplánované ztráty 13 mil. Kčs, hlavně v živočišné výrobě. Při řešení zaostávajícího JZD Orlické Záhoří na Žamberecku byla půda předána státnímu statku Kostelec nad Orlicí a nové oddělení obhospodařovalo oblast od Bartošovic až po Trčkov.⁷¹¹

V červnu 1957 byl podle zjednodušené metodiky plánování proveden rozpis zemědělské výroby, výkupu a norem povinných dodávek pro léta 1958–1960. Měl přispět ke sladění zemědělské výroby s přírodními podmínkami, pomoci řešit výrobu v horských okresech, rozšířit ornou půdu, vyrovnat rozdíly mezi okresy a konsolidovat státní statky. Rozpis výroby se u zemědělských závodů týkal orné půdy, osevních ploch cukrovky, řepky, lnu, stavů krav a prasnic k 31. prosinci 1958. Orná půda se pro rok 1958 zvyšovala o 0,5% (z 230 841 ha na 232 000 ha), plocha cukrovky o 0,1% (z 16 778 ha na 16 800 ha), řepky o 6% (z 1688 ha na 1790 ha), lnu o 3,6% (z 3812 ha na 3950 ha), snižovaly se stavy krav o 0,6% (z 129 077 ks na 128 300 ks) a prasnic o 4,9% (z 20 606 ks na 19 600 ks). I v zemědělství se rozvinula akce pro splnění úkolu pětiletky za čtyři roky, k níž se připojilo do května 1957 184 JZD.

Výkup zrnin se zvyšoval o 2,6%, cukrovky o 2%, skotu o 0,9%, prasat o 3,3%, mléka o 0,9%, vajec o 3,1% a snižoval se u brambor o 7,5%. U obilí šlo hlavně o pšenici (o 263 vagonů) a ječmen (o 83 vagonů), více v nížinných okresech, méně v horských. Výkup odčerpával 35% zrnin, pšenice 41,3%, žita 53,2%, ječmene 40,2%, ostatních zrnin 10,3%. Aby se pomohlo horským okresům, snižovaly se zde normy dodávek, čímž se měly zvýšit příjmy na 1 PJ (na Broumovsku o 1,70 Kčs, Trutnovsku o 88 haléřů, Vrchlabí o 86 haléřů a na Žamberecku o 2,04 Kčs). Protože v roce 1954 se značně snížily dodávky u malých velikostních skupin, které získaly vysoké příjmy, byly nyní normy zvýšeny, u záhumenkářů se zvýšila norma mléka o 50 l (na 350 l).⁷¹²

Stálým problémem zůstávaly horské okresy, kde se nedařilo plnit plán dosídlování a naopak do 30. června odešlo zpět 163 osídlenců (92 z JZD, 66 ze státních statků

710 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 43.

711 Tamtéž, k. č. 7, 43.

712 Tamtéž.

a 5 z STS), za nimiž zůstaly pohledávky ve výši 132 564 Kčs. Na úkol získat v roce 1957 765 dosídlenců bylo získáno jen 168 nevalné kvality. Zhoršilo se tempo adaptací domků a kvalita oprav, protože za 31 000 Kč nebylo možno domky opravit, a okresy žádaly o zvýšení kvóty na 40 000 Kčs. Výdaje za první pololetí dosáhly 14,7 mil. Kčs, z toho 12,4 mil. Kčs na adaptace a 2,3 mil. Kčs na materiální zvýhodnění. V dubnu byly do dosídlení zařazeny tři obce z okresu Vrchlabí. Do konce června bylo rozestavěno v okresech Broumov, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk 109 domků, ale dokončeno bylo jen 5 z nich.⁷¹³

O mnoho se nezlepšila socialistická soutěž v JZD, na státních statcích a STS. Kraj vyhodnotil tři nejlepší okresy, jako první Náchod pro nejlepší výsledky v živočišné výrobě, jako druhý Rychnov nad Kněžnou pro závazky ke splnění pětiletky za čtyři roky a jako třetí Dvůr Králové za založení 1 JZD a 2 PV JZD.

Po decentralizaci vzrostl rozpočet kraje o 58 %, na zemědělskou výrobu připadalo 272,2 mil. Kčs, z toho na státní statky 96,6 mil. Kčs, na STS 92,7 mil. Kčs, na živočišnou výrobu 24,5 mil. Kčs, na podporu JZD 12,7 mil. Kčs, na dosídlení 14,2 mil. Kčs a na zemědělské školství 24,6 mil. Kč.⁷¹⁴

Zasedání ÚV KSČ v červnu 1955 orientovalo stranické a státní orgány na zakládání JZD a stalo se nástupem k nové etapě kolektivizace. V letech 1955 a 1956 dosáhla zemědělská výroba dobrých výsledků a dále se přiblížila předválečné úrovni. Potřeby zásobování vyžadovaly růst živočišné výroby, v níž Hradecký kraj dosahoval velmi dobrých výsledků. Vedle celkově dobrých výsledků se v kraji prohlubovaly některé negativní jevy, především zaostávání zemědělské výroby v horských okresech, zvláště Žamberecko se dostalo do krizové situace, a rostla výměra neobdělané půdy. Soukromí rolníci dokázali využít opatření z podzimu 1953 a jejich životní úroveň se zvýšila, i když za cenu toho, že prakticky neinvestovali do svých hospodářství. Také JZD zlepšila své hospodaření, především vzrostla výše PJ a životní úroveň družstevníků. Pozornost orgánů byla upřena na JZD se společnou výrobou, jejichž počet trvale rostl. Pro rozvoj JZD měla význam investiční výstavba, jejíž objem se neustále zvyšoval, i když ne vždy žádoucím směrem, tj. na urychlení společného ustájení.

Nejslabším místem kraje zůstával pomalý postup kolektivizace, kdy počtem nových JZD a výměrou zemědělské půdy kraj zůstával za ostatními kraji republiky. Celostátní konference v červnu 1956, která schválila směrnice k druhé pětiletce, požadovala, aby do roku 1960 získal socialistický sektor v zemědělství naprostou převahu. Protože na Hradecku se nedařilo ani zakládat nová JZD, ani podstatně rozšiřovat členskou základnu a nová družstva byla často menšinová, konal se na začátku srpna 1956 v Hradci Králové celostátní aktiv o kolektivizaci. Byly zde odmítnuty názory, že dobrá životní úroveň soukromých rolníků je příčinou stagnace zakládání JZD, i projevy sektářství v družstvech, která odmítala po zlepšení svých výsledků přijímat nové členy z obavy před snížením pracovní jednotky. Přes zvýšené úsilí probíhalo v kraji vytváření nových JZD pomalu i v roce 1956 a v první polovině roku 1957. Přitom životní úroveň rolníků a JZD především ve vnitrozemí rychle rostla, ale její růst z velké části

713 Tamtéž, k. č. 7, 43, 1560.

714 Tamtéž, k. č. 7.

ovlivňoval rychle rostoucí podíl státního nákupu na celkovém objemu výkupu. V tomto období se začalo řešit zaměření zemědělské výroby v horských okresech, její specializace, a to i na státních statcích. Nedařilo se plnit úkol dosídlení pohraničních okresů, Broumov, Žamberk, Trutnov, Rychnov nad Kněžnou a Vrchlabí, pro nízkou úroveň tamější zemědělské výroby a špatný výběr dosídlenců. Zjednodušilo se plánování zemědělské výroby a její řízení, i když např. vytváření pracovních obvodů nepřineslo očekávanou změnu a bezprostřední pomoc družstvům. STS přes zlepšení a rozšíření svých prací stále nestačily potřebám JZD. Hospodaření státních statků vykazovalo vysoké ztráty a zápasilo s problémem stále se rozšiřující výměry půdy.⁷¹⁵

Třetí celostátní sjezd JZD v březnu 1957 znovu žádal urychlení kolektivizace jako předpoklad růstu zemědělské výroby. V poměru ke „kulakům“ jeho usnesení opět potvrdilo, že mohou být přijímáni do družstev individuálně se souhlasem OV KSČ a ONV a nemají zastávat vedoucí funkce. Na konci prvního pololetí se všechny síly stranických a státních orgánů soustředily na urychlení kolektivizace, aby „se rok 1957 stal rozhodujícím rokem v rozvoji JZD“.⁷¹⁶

715 Tamtéž.

716 Třetí sjezd JZD, březen 1957, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7.

KAPITOLA III.

NÁSTUP K DOKONČENÍ KOLEKTIVIZACE SEVEROVÝCHODOČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ (1957–1960)

Žně a obrat v zakládání JZD

Na konci června 1957 orientovaly stranické orgány pozornost národních výborů, společenských organizací a základních organizací KSČ na soustředění sil k novému rozvoji JZD už v průběhu žní.

Přítom průběh žní nebyl uspokojivý. Sklizeň narušily vytrvalé deště, které způsobily ztráty na výnosech. Počasí znehodnotilo sklizeň sena, zvláště v horách. Zhruba polovina sena byla spíše krmnou slámou než kvalitním senem. Po dokončení sklizně mobilizoval ke konci července KNV brigády a stroje vydáním výzvy ke všem občanům kraje. Vedle nedokončené senoseče nebyla sklizena řepka a obilí začalo vzrůstat. Nepodařilo se plně využít vládního nařízení o uvolnění 20 % administrativních pracovníků a 50 % dopravních prostředků. Na státní statky nastoupily brigády vojáků s vozidly, v JZD pracovaly brigády z patronátních závodů, měst a občané vesnic. Pomalu postupovala podmínka a osev směsek, nejlépe na státních statcích. Sklizeň kombajny byla provedena na téměř 70 % ploch, ale zpomalil ji pozdní návrat dvaceti kombajnů ze Slovenska a z Moravy. V pohraničí i ve vnitrozemí se vyhlašovaly národní směny na sklizeň obilí, většinou na 10. a 11. srpna. I když jarní práce proběhly včas, následující sucho snížilo hektarové výnosy u žita, ječmene, ovsa a pak ovlivnil sklizeň dešť, někde dosáhli u ječmene výnosu menšího než 10 q/ha. V nížinných okresech snížila výnosy a kvalitu prorostlost u žita, zvláště deštivé počasí v září. To poškodilo i sklizeň lnu, osiva jetelů a vojtěšek, které byly napadeny virovou chorobou. JZD musela vyměnit část osiva žita a ovsa za osiva ze státních fondů. Průběh žní narušovalo provádění scelovacích prací (HTÚP) v nových JZD. Velkou část sklizeného obilí bylo nutno dosušovat.

Stavy skotu u krajsky plánovaných závodů zůstaly zhruba stejné, JZD plnila na 100,4 % (ne okresy Dobruška a Trutnov, kde byl vysoký výkup telat), stavy krav JZD nesplnila (99,1%), protože nová JZD odmítala méně užitek krávy převzít do společného ustájení. Také stavy prasat stouply. Nízká sklizeň sena a neplnění osevu směsek ohrožovaly krmivovou základnu pro zimní měsíce, krmiva byla kryta u sena na 81 %, u slámy na 93 %, chybělo 2149 tun sena.

Nesmírně vzrostly nároky družstev, zvláště nových, na investiční výstavbu. Do poloviny září žádalo o stavby 201 JZD, proto na ně bylo přiděleno 13 mil. Kčs, aby se urychlilo společné ustájení. KNV poslal v polovině srpna na okresy oběžník, jak postupovat po ustavení nového JZD. Nejprve se měly provést adaptace pro svedení skotu a prasat, které zajišťoval pověřený pracovník ze střediska výstavby JZD. Do šesti dnů

po ustavení JZD se projednalo uvolnění členů JZD pro adaptaci a odeslala se žádost na investiční úvěr, aby se mohl platit materiál, a adaptace se měla ukončit do konce roku. V tomto termínu se měly dokončit i rozestavené akce ve starých JZD, především kravíny, i za cenu zastavení méně důležitých akcí.⁷¹⁷

Výkup v roce 1957 byl vyšší než v roce 1956 a byl plněn až na mléko, kde jeho splnění bylo ohroženo v okresech Dobruška, Jičín, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. Překračoval se výkup jatečného skotu, protože noví členové a nová JZD se snažila prodat těžší kusy, které se nehodily do společného ustájení. Dodávka vajec se splnila už na konci července a kraj dostal dodatečný úkol 6,8 mil. kusů vajec. Úspěšný byl i výkup sena, ne však řepky, protože rolníci nedodrželi osevní plochy. Ve výkupu raných brambor zaujal kraj první místo v republice. Pomalu postupoval výkup obilí, který skončil 7. listopadu 1957, a kraj se tak dostal na třetí místo ve státě. Bylo vykoupeno o 359 vagonů obilí více než v roce 1956. JZD splnila povinné dodávky u zrnin na 147,2%, neplnil se však státní nákup.

Za rozhodující úkol už v průběhu žní byl považován další růst JZD. Na dřívější jednání KV KSČ navázalo zasedání KNV 10. července 1957, které bylo celé věnováno sociální vesnici. K tomuto datu existovalo v kraji 410 PV JZD a JZD se 79 403 ha zemědělské půdy, tj. 29,4% půdy JZD a rolníků, a s 21 357 ha půdy státních statků a jiných organizací, tj. 37,9%. JZD se založila ve 41,9% obcí kraje, což zůstávalo daleko za plánem z roku 1954. Referát označil za příčiny zaostávání teorii stabilizace malovýroby na jedné straně a sektářské tendence na druhé straně. Jedni viděli překážku ve vysoké životní úrovni soukromých rolníků, druhí požadovali „utahovat šroub“, aby poklesem životní úrovně museli rolníci vstoupit do JZD. Vysoká životní úroveň však musela vycházet z vyšší výroby, ne ze spekulace a porušování státní disciplíny, což často národní výbory samy tolerovaly. Rolníci museli vidět, že malovýroba nemá perspektivu, že nelze počítat s růstem nových velkých rolníků, že dobrá hospodářství povedou k dobrým výsledkům JZD. Byla odmítnuta praxe některých JZD, která odmítala přijímat nové členy.

Hlavním zdrojem nových členů se měli stát malí rolníci, kteří zůstávali na svém hospodářství nevyužití, a střední rolníci. Ti se báli snížení své životní úrovně, protože by ztratili naturálie, i když řada JZD dosahovala vyšších příjmů než střední rolník. Agitace toho měla využívat, ukázat mu využití jeho zkušeností, ulehčení práce žen a zlepšení kulturního života by přitáhlo pro změnu mládež. Velcí sedláci se měli přijímat, až budou JZD konsolidována, a to jen jednotlivě a výjimečně. Také bylo odmítnuto označování kovorolníků za nepřátele socialismu, naopak alespoň zčásti se měli oni nebo jejich rodiny získat pro JZD.

Agitace se měla stát konkrétnější, nezaměřovat se jen na líčení výhod. Zasedání odmítlo námitku, že kraj České Budějovice vděčí za úspěchy kolektivizace tomu, že je to chudý kraj, protože pak by horské okresy musely být socialistické. Odsoudilo spekulace soukromých rolníků, pro které nedodržení osevních ploch i po pokutě bylo výhodné. Na Trutnovsku nesplnili rolníci dodávky brambor, ale pak uzavřeli smlouvy

717 SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 43, 1591, 1601, 1611; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; Pochodeň, č. 51, 25. 6. 1957; č. 53, 2. 7. 1957.

na výkrm prasat, což znamenalo zisk, protože za 1 q brambor dostali 23 Kčs, za 1 q vepřového masa 120–150 Kčs.

Usnesení požadovalo masové zakládání JZD, rozšíření členské základny JZD a okresy dostaly úkoly v získání půdy do družstev do konce roku 1957.

Rada KNV 5. srpna 1957 schválila návrh dokončení socializace v kraji, aby skončilo zaostávání kraje v celostátním měřítku. Až do 21. července 1957 nezaložily okresy Trutnov a Vrchlabí ani jedno JZD, Broumov, Dobruška, Nová Paka a Žamberk po jednom JZD. JZD obhospodařovala 82 800 ha zemědělské půdy, tj. 25,9 % z celkové výměry kraje a 30,5 % z výměry rolníků a JZD, a byly v 48 % obcí. Socialistický sektor celkem hospodařil na 132 000 ha zemědělské půdy, tj. na 41,45 % půdy kraje.

Do roku 1960 to mělo být 255 991 ha, tj. 80 % zemědělské půdy (z 319 436 ha celkem). Rada upozornila, že měřítkem by neměl být počet JZD, protože řada je menšinových, ale výměra půdy v JZD.

Dne 9. srpna 1957 se konal v Hradci Králové aktiv stranických a zemědělských pracovníků pod heslem: „V socializaci dohnat a předejít ostatní kraje republiky“, za účasti předsedy vlády V. Širokého, za ÚV KSČ Vratislava Krutiny a za ministerstvo zemědělství M. Bakuľy. V. Široký zde řekl: „Důležitá úloha a zvláště velké úkoly v rozvoji JZD připadají vašemu Hradeckému kraji.“ Rezoluce konstatovala, že od 1. července vzniklo v kraji 52 JZD, čímž bylo v kraji 445 JZD s 18 308 členy a 88 984 ha zemědělské půdy, nejvíce v okresech Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, nejméně v okresech Broumov, Dobruška, Nová Paka, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk. Pro dosažení celostátního průměru se muselo do konce roku získat do JZD 40 000 ha. V. Široký kritizoval pokles stavů hovězího dobytka, nízkou užitkovost krav a ubývání ploch cukrovky (proti roku 1952 o 2809 ha, tj. téměř o 12 %) a brambor (o 11 %). Za hlavní příčinu označil malou aktivitu strany a národních výborů a odmítl názor, že příčinou opožďování kolektivizace je přetrvávání agrární tradice.

Politické byro v červenci přijalo usnesení „Vybavení JZD vhodnými mechanizačními prostředky“, kde se specifikovalo, které stroje by mohla vlastnit i JZD. V září vyšel „Dopis ÚV KSČ k politickému, organizačnímu a hospodářskému upevnění JZD“, který vycházel z faktu, že v polovině září byla JZD v 75,5 % obcí, hospodařila na 49 % půdy JZD a rolníků a že socialistický sektor obhospodařoval přes 60 % zemědělské půdy. Odsoudil případy administrativního nátlaku a nesprávného jednání s rolníky, stejně jako benevolentní přijímání „kulaků“ do družstev. Za hlavní článek kolektivizace označil vytváření JZD, tomu měly napomáhat národní výbory, STS a patronátní závody.

Právě neplnění dodávek, ať už z jakýchkoliv důvodů, se stalo pobídkou ke vstupu do JZD, jestliže se upustilo od trestního stíhání. Na Jičínsku se v JZD Vřesník přidělovalo 5–6 ha rezervní půdy rolníkům a ti pak vstupovali do JZD. Na Žamberecku volali do rady ONV členy MNV, kdy např. předseda se raději vzdával funkce, než by vstoupil do družstva. V obci Šedivec žádal jeden rolník, aby mohl dva roky hospodařit samostatně, aby uživil dvě děti v ústavu pro hluchoněmé. MNV Písečná a Šedivec nechťely nutit rolníky do JZD, dokud se nezlepší jejich hospodaření. Na vesnice v okresech denně vyjížděly agitační dvojice, pracovník ONV, OV KSČ, lékaři, sestry,

důstojníci, učitelé, pracovníci patronátních závodů, kteří převážně ukazovali JZD jako cestu ke zvýšení životní úrovně.⁷¹⁸

Soustředěná agitační a organizační práce spojená s nejrůznějšími tlaky a tresty se odrazila v rychlém růstu nových JZD. V červenci vzniklo 27 nových družstev a JZD byla ve 431 obcích, tj. 57% všech obcí, průměrná výměra těchto družstev dosahovala téměř 200 ha (doposud 60–120 ha). Pomaleji zatím rostla členská základna stávajících družstev. JZD obhospodařovala 31,5% půdy rolníků a JZD. V srpnu přibylo 119 nových JZD, což znamenalo, že v socialistickém sektoru bylo 50,91% půdy, a kraj se tak vyrovnal celostátnímu průměru (10. srpna 1957 oznámilo ministerstvo zemědělství, že přes 50% půdy je v socialistickém sektoru). JZD se utvořila v 66% obcí kraje (celostátně v 64,1% obcí). V září růst pokračoval (128 JZD) a také se zvětšil počet členů starých družstev, do nichž vstoupilo 2117 členů. K 30. září dosáhl počet JZD 682 s 33 000 členy a 153 389 ha zemědělské půdy, JZD obhospodařovala 56,5% půdy JZD a rolníků a se státními statky 62,5% celkové výměry zemědělské půdy, v 80% obcích hospodařila JZD. Nejvíce JZD vzniklo v okresech Hradec Králové, Jaroměř, Dvůr Králové a Broumov, nejméně v okrese Nová Paka.

Hlavní metodou zakládání byla rozsáhlá agitační práce tisíce agitátorů, kontrola plnění všech povinností soukromými rolníky (osevní plochy, dodávky, placení daní apod.), které se využívalo k udělení pokut a zahájení trestního stíhání, pokud rolníci nesouhlasili se vstupem do JZD. Konaly se čtyři aktivity žen a využívalo se velké pomoci státu novým družstvům, hlavně v investiční výstavbě, provádění HTÚP, vysílání odborníků a školení nových funkcionářů.

Kraj zvítězil v soutěži s kraji Olomouc a Pardubice, protože do konce září založil 301 JZD, zatímco Pardubice 247 a Olomouc 145 JZD. V okresech Hradec Králové a Jaroměř vznikla JZD ve všech obcích. Na Hradecku obhospodařovala JZD 80% půdy a na Jaroměřsku 75%. V srpnu se kraj dostal v zakládání družstev na druhé místo v republice (za kraj Plzeň).

Prudký růst družstev kladl velké nároky na STS, aby se svými stroji zvládly podzimní práce. Také investiční výstavba vyžadovala velké investice, stavební materiál a pracovní síly, aby se mohlo uskutečnit společné ustájení. V družstvech se musely zpracovat vzorové stanovy a vyškolit noví funkcionáři, někde pomáhali účetní instruktoři při zavádění účetního pořádku. Okresy vytvářely skupiny odborníků a funkcionářů dobrých JZD, aby se překonaly první obtíže v nových družstvech. Na adaptace bylo novým JZD přiděleno 19 mil. Kčs, které měly sloužit především společnému ustájení v adaptacích, v horských okresech i pro novostavby. Počítalo se s 21 novostavbami krajinů pro 2078 kusů, 174 adaptacemi pro 5534 krav a 31 teletníky, ale výstavba postupovala velmi pomalu, protože chyběla projekce a objevila se tendence oddalovat společné ustájení. V nových JZD se do vedoucích funkcí dostali převážně střední rolníci, ale v řadě okresů byli do JZD přijati „kulaci“ (Jičín 19, Nový Bydžov 6).

Složité byl proces kolektivizace v pohraničí, např. na Žamberecku se za půl roku rozšířila členská základna o 62 členů, z toho dosídlením 52, z průmyslu 4

718 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 43; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; Pochodeň, č. 65, 13. 8. 1957; Od X. do XI. sjezdu KSČ, s. 563–568, 579–587; Husák, A., 30 let budování, s. 43.

a soukromých rolníků 6, ale vystoupilo 32 členů, z toho 18 dosídlenců a 14 soukromých rolníků. Jestliže kraj počítal, že do konce roku budou JZD ve všech obcích (kromě 40), pak na Žamberecku to znamenalo založit JZD ve 13 obcích, rozšířit členskou základnu v 17 menšinových JZD a do JZD získat 17 901 ha zemědělské půdy. Do konce září však už byl tento úkol téměř splněn, zbývaly jen tři obce bez JZD. Hlavním argumentem se stalo neplnění dodávek a velká pomoc JZD.⁷¹⁹

Pro pomoc novým družstvům byla vydána příručka „Zásady odměňování za práci v JZD“. Argumentem pro rolníky byly i výsledky družstev ve žních, kde mezi nejlepší patřila JZD Ostrov na Dobrušsku, JZD Osice na Hradecku a JZD Volanov na Trutnovsku.

STS musely plnit práce především v nových JZD a pro špatné počasí se nepodařilo splnit sečení obilí u soukromých rolníků, ale jen v JZD, zčásti pro opožděný návrat kombajnů z Moravy a Slovenska. Ke zlepšení práce STS přispělo vytváření mládežnických středisek, která soutěžila o Rudou vlajku ÚV ČSM, a v této soutěži se umístila brigáda STS Jičín. Rychlý růst JZD si vynutil zvýšení plánu STS o 30 000 průměrných ha, protože do 30. září přibylo do JZD více než 64 000 ha zemědělské půdy. STS dostaly 94 pásových traktorů a 25 kolových traktorů, aby mohly zvládnout podzimní práce.

Státní statky v horských oblastech nedokončily senoseč, žně zvládly za pomoci brigád vojáků a vypomáhaly pracovní síly ze Slovenska. Neplnily pro nedostatek stájí ani úkoly v živočišné výrobě. Jen nepatrně poklesly vlastní náklady, na 1 Kčs realizované výroby z 2,34 Kčs na 2,08 Kčs. Protože nejhorší výsledky vykazovaly státní statky v horských okresech, bylo uloženo, aby se zpracovaly plány výstavby v okresech Trutnov a Žamberk.

Protože se hlavním úkolem druhé poloviny roku stalo urychlení kolektivizace, probíhal pomalu rozpis plánu zemědělské výroby na rok 1958. O něco se zlepšilo podepisování rozpisů, nepodepsalo 9,05% soukromých rolníků (1957 9,7%), především pro nesouhlas s výměrou půdy (1515), s úkolem rozšíření orné půdy (566), s výměrou technických plodin (698) a s plánem hospodářských zvířat (344 rolníků). Všechny stanovené úkoly byly splněny, až na úkol rozšíření orné půdy, kde se rozepsalo místo 3403 ha jen 1283 ha, tj. 37,5%, zbylých 2120 ha odmítali rolníci i JZD, že jde o svahovitou nebo zamokřenou půdu. Zvyšovaly se úkoly STS, které měly pracovat jen pro JZD, ne pro soukromé rolníky a státní statky. Celkové úkoly rostly o 17,9%, v polních pracích o 30%. Pro toto zvýšení potřebovaly STS další stroje nejrůznějšího typu.⁷²⁰

Také dosídlení všech pěti horských okresů probíhalo neuspokojivě, především se nedařilo získat dosídlence z Hradeckého kraje, na úkol 765 pracovních sil se získalo jen 113, zatímco Brno a Praha na úkol 200 pracovníků získaly 194. Přitom však řada dosídlenců opět odcházela (z Broumova a Žamberecka odešlo v letech 1956–1957 106 rodin a 210 pracovních sil), protože v družstvech byla nízká PJ, špatný poměr k novým pracovníkům, působila neznalost zemědělské práce a špatná pracovní morálka. V dosídlovaných okresech zůstávalo v polovině září 145 domků prázdných.⁷²¹

719 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 43, 44; SOka Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; Pochodeň, č. 51, 25. 6. 1957, a č. 61–79.

720 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 43.

721 Tamtéž, k. č. 43, 1560.

Snaha o co nejrychlejší založení JZD se odrazila v benevolentním přístupu ke vstupu hospodářství nad 15 ha do družstev. Celostátní porada tajemníků KV KSČ upozornila na zjednodušený výklad závěrů celostátní konference z roku 1956 a žádala diferenciovaný přístup a politiku omezování „kulaků“. Stejně stanovisko zaujal aktiv tajemníků a vedoucích oddělení KV KSČ 18. září a celostátní porada tajemníků OV KSČ 7. října. Tato stanoviska odrážela zkušenosti a obtíže z nového nástupu kolektivizace v druhé polovině roku 1957.⁷²²

Protože snahou všech orgánů bylo dosáhnout na vesnici atmosféry stálého zakládání JZD, neměly jejich vzniku bránit ani podzimní práce, které si vždy vyžadovaly značného úsilí a pomoci celé společnosti.

Podzim 1957

Ve dnech 30. září až 2. října 1957 se konalo zasedání ÚV KSČ, které jednalo o návrhu druhé pětiletky, v níž se plánovalo zvýšení zemědělské výroby o 30 %. Kritizovalo pomalý růst zemědělské výroby, požadovalo urychlit její růst, zvláště v oblasti živočišné výroby. Současně se mělo urychlit zakládání JZD, protože už jsou vytvořeny finanční a hmotné podmínky pro úplnou kolektivizaci. Zasedání schválilo text dopisu ÚV KSČ všem organizacím a členům strany a všem pracujícím „Dovršit socialistickou výstavbu v naší vlasti“, který byl zveřejněn 18. října.⁷²³

Hlavní pozornost věnoval dopis zemědělství, v dokončení kolektivizace viděl cestu k dobudování socialismu u nás. Dopis vycházel z faktu, že socialistický sektor dosáhl na vesnici převahy a nyní že půjde o zvýšení rostlinné a živočišné výroby a rozšíření práce STS. Proto stanovil jako rozhodující úkoly zakládat nová JZD, rozvinout v zemědělství pracovní iniciativu a zpracovat v družstvech výhledové plány rostlinné a živočišné výroby. V poměru ke „kulakům“ se žádala nesmiřitelnost, jestliže by poškozovali národní hospodářství nebo vyvíjeli protistátní činnost, u části se počítalo s jejich postupnou převýchovou.

KNV věnoval na zasedání v říjnu značnou pozornost především rozšiřování socialistického sektoru a růstu zemědělské výroby. Projev varoval před sebeuspokojením s růstem nových JZD, obracel pozornost k urychlení kolektivizace v produkčních okresech Jičín, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Nová Paka a na menšinová JZD, kde se výměra pohybovala kolem 80 ha. Řada JZD v každém okrese nepřešla na společný osev, nezpracovala CVP a oddalovala společné ustájení. Investiční výstavba byla stále dražší, nestačily zdroje materiálu a pracovní síly a nedávala se přednost ustájení krav a prasat před jinými stavbami. Pro zajištění výstavby se v kraji a okresech vytvářely podniky pro zemědělskou výstavbu. Nové úkoly vyžadovaly zvýšení mechanizace, proto byly zpracovány normy strojů JZD podle výměry (např. od 160 do 180 ha 1 traktor, 3 vleký). Počítalo se s rajonizací výroby v horských oblastech a začalo se

722 Brabec, Václav, Místo a význam XI. sjezdu KSČ v dějinách socialistické přestavby v Československu, in: ČČH, 1984, č. 1, s. 1–25.

723 Zasedání OV KSČ 30. 9.–2. 10. 1957, návrh 2. pětiletky, SOA v Zámruku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7; Rudé právo, 18. 10. 1957, s. 1.

prosazovat pěstování kukuřice. Kraj zakázal výkup skotu a krav z JZD nad stanovený úkol, protože byly ohroženy dodávky mléka.

Diskuze pokračovala v listopadu a prosinci a dopis projednaly rady MNV, zasedání ONV a v kraji proběhlo 598 veřejných schůzí s účastí 31 449 občanů, tj. s průměrnou účastí 30 občanů. Připomínky se týkaly investiční výstavby v JZD, její nehospodárnosti, hospodaření v horských okresech, kde chyběla vhodná mechanizace, špatné kvality dosídlenců, práce STS a slabé pomoci odborníků novým družstvům. Kritizovala se špatná evidence půdy, která způsobovala nesrovnalosti v rozšiřování orné půdy, což nebude možné bez meliorací. Protože JZD hospodařila na 63,3% půdy krajsky plánovaných závodů a se státními statky na 68,2% půdy a byla v 85% obcí, řada připomínek se týkala situace v nových družstvech. Pro získání mladých pracovníků žádala JZD úpravu práce na dvě směny, postrádala pomoc odborníků, daleko za plánem zaostávalo společné ustájení a živočišná výroba se ukazovala být hlavním problémem. Kladně bylo hodnoceno plnění výkupních plánů ve všech ukazatelích. Zazněla i kritika administrativního a ekonomického nátlaku vůči rolníkům, žádalo se řešení jednotlivých případů a stažení hesla: „Za socialistický kraj“ apod. Řadu příspěvků tvořily návrhy na zlepšení výroby a výstavby. Převážná část diskuze k předloženému dopisu se zjednodušeně zaměřila jen na dokončení kolektivizace v zemědělství.⁷²⁴

Podzimní práce byly narušeny prodloužením žní pro deštivé počasí, v horských okresech se dokončovaly až začátkem října. V těchto okresech nebyly sklizeny plochy lnu (asi 50 ha). Nižší byly výnosy okopanin, zvláště brambor, kde Žamberk vykazoval podprůměrné výnosy, což snižovalo krmívkou základnu. Sklizeň cukrovky se plánovala už od 25. září, aby se dokončila do 7. listopadu. Na pomoc při sklizni brambor a cukrovky nastoupili opět brigády a vojáci s dopravními prostředky. Dobrá byla sklizeň cukrovky, jejíž výkup byl plněn na 102,7% a proti roku 1956 to bylo o více než milion q více. V termínu se plnil osev, z nových JZD 309 ho provedlo do honů, 34 ne, protože se vytvořila až po zasetí obilovin, z toho 10 JZD na Žamberecku. U cukrovky se nepodařilo dosáhnout stanovené cukernatosti a také len měl špatnou kvalitu. Sklizeň krmiv nezajišťovala jejich dostatek, v kraji chybělo přes 2000 tun sena, přes 4000 tun brambor a totéž množství zrnin a přes 1000 tun ostatních jaderných krmiv. Na konci listopadu zbývalo zorat asi 25 000 ha.⁷²⁵

Nedostatek krmiv mělo vyvážit pěstování kukuřice, které se zatím dařilo prosadit spíše v nížinných okresech. Na konci listopadu vyšlo usnesení ÚV KSČ „Situace v pěstování kukuřice v Československu a opatření ke zvýšení výroby kukuřice v roce 1958 a v dalších letech“, které vidělo v kukuřici cestu ke zvýšení stavů skotu, které oproti roku 1956 poklesly. Rok 1958 měl být nástupem k jejímu pěstování. To měla projednat JZD už v průběhu zimy.

Proti třetímu čtvrtletí poklesly stavy skotu (asi o 10 000 kusů), zvláště krav (asi o 5000 kusů), vysokou dodávkou, především v horských okresech, pro obavy z nedostatku krmiv. Nad plán bylo posláno na jatky 5500 telat, vysoké bylo procento domácích porážek prasat a stále klesaly stavy ovcí. Požadavky na přírůstek krmiv ze státních

724 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 8; Od X. do XI. sjezdu KSČ, s. 599–624.

725 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 8.

fondů rychle narůstaly. Největší brzdou živočišné výroby byla pomalá výstavba společných stájí. Kraj sestavil přehled staveb ve starých a nových JZD a právě na říjen až listopad připadal největší objem prací, protože ve výstavbě byl veliký skluz. Zatímco ve starých JZD vedle stájí šlo o řadu dalších akcí (přípravy krmiv, skladovací prostory, vodovody, elektrické přípojky, kanalizace, váhy apod.), v nových JZD šlo v naprosté převaze o adaptace stájí, v menší míře o novostavby. Z 19 mil. Kčs pro investice v nových JZD se čerpaly na konci listopadu 2 mil. Kčs a předpoklad činil 6 mil. Kčs. Protože náklady na ustájení stále stouply, vyšlo 3. prosince usnesení ÚV KSČ „Zásady zlepšení investiční výstavby JZD“, které žádalo zjednodušení dokumentace, typizaci a od 1. ledna přecházelo řízení výstavby v JZD na okresní národní výbory. JZD neměla dostatek prostředků na výstavbu, potřebovala úvěry, ale stát nemohl tyto vysoké požadavky uspokojit. JZD proto oddalovala společné ustájení, např. na Jičínsku ho odhlasovalo jen 12 nových JZD, ostatní JZD ponechala dobytek u členů, což ohrožovalo dodržení stavů. Na Novobydžovsku a Žamberecku vyžadovala JZD novostavby krávnů, aby přešla na společné ustájení. Nedostatek stájí v JZD i na státních statcích oslaboval živočišnou výrobu.⁷²⁶

Do konce listopadu 1957 bylo založeno 343 JZD s 15 268 členy a 6717 ha zemědělské půdy a celkem JZD obhospodařovala 170 919 ha zemědělské půdy, tj. 63,3% půdy krajsky plánovaných závodů a se státními statky 68,2% celkové zemědělské půdy kraje. Tempo zakládání se poněkud zpomalilo, v říjnu přibylo 33 JZD, v listopadu 9 a v prosinci 10 JZD. Podle plánu zbývalo v kraji založit ještě 95 JZD. V průběhu roku bylo založeno 353 JZD s 16 647 členy a 74 732 ha zemědělské půdy a JZD hospodařila na 65,7% půdy krajsky plánovaných závodů a se státními statky na 70,2% půdy.

Krajský výbor ČSM, KNV a OV ČSM v Jičíně v září uspořádaly krajskou konferenci mládeže o socializaci vesnice. Na Jičínsku získali svazáci za dva měsíce 44 mladých lidí a vzniklo tzv. jičínské hnutí, jehož cílem bylo získat mládež do JZD. Konference připravila „Provolání vesnické mládeže Jičínska a Hradeckého kraje“, které vyzývalo ke vstupu mladých do družstev.

V 286 nových JZD skončila první etapa HTÚP, aby se mohly provést podzimní práce, v 51 JZD už i pro jarní práce, podle plánu měla být HTÚP dokončena do konce ledna 1958 ve všech nových JZD.

Průzkum v nových JZD ukazoval, že v družstvech existuje řada problémů a že jejich upevnění bude vyžadovat velkou pomoc. Při snaze o co největší počet JZD se nevěnovala dostatečná pozornost práci podle jednotlivých typů, přebírání živého a mrtvého inventáře, prý je dost času až při přechodu na 3. typ, což bylo zdrojem sporů. Investiční banka odmítala financovat adaptace, to vnášelo nejistotu mezi družstevníky. V okrese Nový Bydžov vzniklo 46 JZD, společný osev provedlo 40 JZD, ale krmiva zůstala u členů a nebyl převzat inventář a budovy. Se společným ustájením počítalo od 1. ledna 20 JZD, v 18 JZD se nemohli členové dohodnout a 8 JZD odmítlo, že dostali slib, že živočišná výroba bude soukromá. Vedení družstev se vytvořilo ze středních rolníků, do 6 JZD byli přijati „kulaci“. V 23 JZD začali s adaptacemi, 4 JZD požadovala novostavby, ale adaptace představovaly stáje pro 9–10 kusů dobytka, což umožňovalo spekulace. JZD převzala 1915 ha rezervní půdy v kraji.

Pro pomoc novým družstvům byli do nových JZD posíláni stálí instruktoři (řada z nich však svou úlohu neplnila), proběhly čtyřdenní kurzy v zemědělských školách pro 70 předsedů, 111 účetních, 40 agronomů, 60 zootechniků, 15 vedoucích výrobních skupin a 66 předsedů revizních komisí. Na počátku prosince se v Hradci Králové konal celokrajský aktiv nových předsedů, kterého se zúčastnilo 347 předsedů JZD a 443 funkcionářů z okresů. Většina nových předsedů si stěžovala na malou pomoc MNV, ONV a KNV. V okresech se vytvářely pětičlenné skupiny na pomoc novým JZD, v nichž byl agronom, zootechnik, účetní, stavař a mechanizátor. Kraj vytyčil heslo: „Všechna nově založená JZD provedou společný podzimní osev a nejpozději prvního ledna budou hospodařit podle Vzorových stanov.“⁷²⁷

OV KSČ a ONV hodnotily výsledky práce agitačních kolektivů, např. v Broumově se podařilo založit 18 nových JZD a byla skoro dokončena kolektivizace zásluhou agitátorů z podniků Veba a Meta. Že agitace nebyla ani nyní lehkou prací, svědčí případ MNV Nekoř na Žamberecku, který se stavěl proti rozšíření členské základny JZD, že by klesla pracovní morálka členů, protože rolníci už ani neseli, aby mohli odejít z JZD.

Ke konci roku se zvýšil počet přeplatkových družstev na 12 (Žamberk 5, Trutnov 4, Dvůr Králové 3) a 4 JZD vykazovala velmi špatné výsledky. Příčinou byly vysoké náklady krmiv, náklady na brigády, nedostatek pracovních sil a nízká užitkovost hospodářských zvířat. Zatím se nedařilo řešit rozdíly mezi pracovníky v rostlinné a živočišné výrobě v průběhu roku, někde se v zimních měsících snažili zavádět v živočišné výrobě práci na směny. JZD přejímala mnoho přidružených výrob (od provaznictví až po opravy hromosvodů), aniž by se zajistila vlastní zemědělská výroba. V nových družstvech schvalovali záhumenky o výměře 1 ha a pomalu postupovalo společné ustájení, např. na Rychnovsku dosahovaly záhumenky výměry až 4 ha s dvěma kravami, někdy i koňmi. Odpovědné orgány se zaměřily v naprosté převaze na zakládání nových JZD a nestačily zajistit ekonomické a organizační upevnění nových družstev, zvláště v pohraničí zápasila nová JZD s řadou obtíží. Obtíže narůstaly v menšinových družstvech, kde byl nedostatek pracovních sil.⁷²⁸

Za této situace se jen velmi těžko prosazovala kontrola plnění nebo vypracování tříletých plánů rozvoje, stejně tak byl velmi malý zájem projednat splnění druhé pětiletky za čtyři roky. Také rozpis plánu na rok 1958 se v důsledku změn v držbě půdy nedařilo plnit, ačkoliv všechny rozepisované úkoly vzrostly, např. řepka o 7%, cukrovka o 10%, len o 12%, stavy krav o 452 kusů a prasnic o 143 kusů.

Podzimní měsíce znamenaly veliké vypětí pro STS, kdy přibýly práce pro nová JZD, s nimiž smlouvy nepočítaly, a kdy se zvýšily plochy někde až o 30%. Objem prací značně narostl, v kraji nejvíce v okrese Nový Bydžov, práce musely navazovat na HTÚP a osevní postupy. Podařilo se zasít ozimy a provést hlubokou orbu, takže se neopakovaly roky 1953 a 1954, kdy STS nestačily zvládnout práce a JZD se rozpadala. Vláda v září dala pokyn podnikům, aby uvolnily traktoristy a zemědělské odborníky pro STS, a pokud se závody bránily, řešily uvolnění odbory pracovních sil. Strojové vybavení STS neodpovídalo nárůstu objemu polních prací, takže procento mechanizace

727 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7.

728 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 44, 1590; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk; Pochodeň, 1957, č. 79–101.

pokleslo a na 1 traktor se zvýšil počet ha, na 1000 ha zemědělské půdy v JZD 3. a 4. typu v roce 1956 připadalo 9,1 a 1957 jen 6,6 traktoru, a to se týkalo i dalších strojů. Nepodařilo se nahradit odliv pracovních sil ze zemědělství růstem mechanizace.⁷²⁹

Státní statky se snažily stabilizovat půdní fond a plán výroby více respektoval přírodní a ekonomické podmínky jednotlivých okresů. Základní potíže se nedařilo překonat, neplánované ztráty se oproti roku 1956 o něco snížily. Už v polovině prosince však krajská správa státních statků žádala ministerstvo zemědělství o mimořádný příděl krmiv, protože byly ohroženy stavy zvířat.

Jestliže v roce 1956 nebyl plněn plán dosídlení pohraničních okresů, pak v roce 1957 byla situace ještě horší. Na začátku prosince bylo z 361 adaptací domků dokončeno 207, rozestavěno 12 a nezačínáno 31 a asi 194 domků zůstalo neosídleno. Za roky 1956 a 1957 odešlo z dosídlení 343 osob, z toho nejvíce ze Žamberecka – 161 osob (z toho 81 pracovních sil), na Broumovsku 181 osob (z toho 110 pracovních sil), celkem 191 pracovních sil. Osídleno zůstalo 240 domků s 881 osobami, z toho 459 pracovních sil. Velká část osídlenců měla špatný vztah k práci a v dosídlených JZD došlo k poklesu PJ. Na Žamberecku zůstaly za odešlými dosídlenci pohledávky ve výši 82 533 Kčs. Žamberk získal dvacet rodin ze Slovenska, ale ty pracovaly jen na státních statcích na sezónních pracích, aby získaly peníze na výstavbu domků doma. Častým důvodem k odchodu byla špatná kvalita adaptovaných domků, zvláště nezavedení vody a elektřiny. V listopadu odešli stížnost dosídlenci v JZD Meziměstí na Broumovsku (7 rodin), že dostali slib, že PJ bude 20 Kčs, ale skutečnost byla 12,45 Kčs. Měsíční příjem činil při 40,34 PJ měsíčně 242,04 Kčs a 30 Kčs přírůstek na jedno dítě. Proto alespoň jeden člen odešel do průmyslu a zbylých 19 pracovníků nemohlo zvládnout práce v JZD a chtěli odejít. Stížnost byla vyřešena rozšířením JZD o farmu státního statku, aby se zvýšily příjmy družstva.⁷³⁰

Výsledky roku 1957

Zemědělská výroba v roce 1957 o něco poklesla oproti úrodnému roku 1956, JZD dosáhla tak jako v roce 1956 lepších výsledků než v předchozích letech. Přesto musela republika dovážet velké množství surovin a potravin, celkem bylo dovezeno za 2,3 miliardy Kčs zemědělských produktů, např. 974 000 tun pšenice, 236 000 tun ječmene, 423 000 tun krmiv, 54 000 tun masa, 11 000 tun másla aj.

V kraji dále pokračoval úbytek orné půdy, která měla k 1. lednu 1958 dosáhnout 230 841 ha, ale skutečnost byla 226 780 ha, tj. o 4061 ha méně, oproti roku 1956 ubylo 923 ha. Stoupla výměra půdy bez hospodáře o 811 ha (celkem 2061 ha), nejvíce na Broumovsku, Trutnovsku, Vrchlabsku a Žamberecku. Trvaly závady v evidenci půdy, orná půda byla mezi loukami a pastvinami, část jako lesní půda (na Rychnovsku skoro 400 ha). Začaly však meliorační práce, které byly provedeny na 397 ha. Na nižších výnosech se podílela špatná osiva a u brambor nekvalitní sadba. Přes zvýšení

729 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 7, 44, 1560; 10 let STS, s. 221–224.

730 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 44, 1560; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

výnosů cukrovky se nedosáhlo stanovené cukernatosti, protože agrotechnika nebyla na dostatečné výši. Poměrně vysoké byly ztráty při sklizni, zvláště u krmiv, kde se na ztrátách podílelo i špatné uskladnění a u brambor nízké výnosy (17–25 q/ha). Na rostlinné a živočišné výrobě se v roce 1957 soukromý sektor podílel zhruba polovinou, socialistický sektor dosáhl 40% podílu na zemědělské produkci.⁷³¹

V živočišné výrobě poklesly ke konci roku stavy hospodářských zvířat, protože skoro ve všech JZD se projevil nedostatek krmiv a jatky nestačily odebírat všechny nabídnutý skot, což se odrazilo ve špatném stavu krav a růstu tuberkulózy. Nedostatek krmiv snižoval značně užitkovost, a tím i příjmy družstev. Vzrostl počet plemenářských a šlechtitelských JZD, v průběhu roku bylo vybráno dalších 42 JZD k dosavadním 16 plemenářským a 18 chovatelským, ale v 5 JZD bylo pro špatnou péči chovatelství zrušeno. Průměrná dojivost dosáhla 1970 l mléka (v roce 1956 1910 l). Kraj dosáhl v živočišné výrobě 2. místa v celostátním měřítku, ale toto umístění bylo ohroženo. Živočišná výroba se potýkala s řadou obtíží, chyběly stáje, skladovací prostory, stájová mechanizace a ženy si stěžovaly na těžkou a namáhavou práci.

Značné prostředky se vynakládaly na investiční výstavbu, především v nových JZD, která se orientovala na adaptace, protože náklady na výstavbu se stále zvyšovaly. Nepodařilo se zajistit dostatek typových projektů a JZD protestovala proti složité projekci a dokumentaci. Zlepšení se očekávalo od převzetí zemědělských staveb okresními národními výbory a ke snížení nákladů orientovalo JZD zavedení příspěvku za jejich úsporu. Z roku 1957 přecházelo 62 nedokončených adaptací na rok 1958 a proti plánu nebylo ustájeno do společných stájí 10 000 kusů skotu. JZD se společnou výrobou chovala 75 299 kusů skotu, z toho bylo společně ustájeno 51 065 kusů, z toho bylo 36 281 krav a z nich bylo společně ustájeno 23 792 kusů. Ze 49 688 prasat bylo ve společném ustájení 40 706 kusů, u slepic ze 140 568 kusů 134 676 kusů.

V 397 vyhovujících adaptacích kravínů bylo 3218 krav, ve 146 novostavbách 13 517 a v 977 provizorních stájích 10 131 krav a podobná situace byla ve výkrmnách skotu, kde v 1065 provizoriích bylo 14 505 kusů. U prasat bylo vyhovujících adaptací 304 pro 21 375 kusů, 47 novostaveb pro 5860 kusů, 817 provizorií pro 15 201 kusů a v 245 boukách bylo 1335 kusů. Nejlepší situace byla u drůbežáren, kde v 66 adaptacích bylo umístěno 15 602 kusů, v 614 novostavbách 151 043 kusů a v 34 provizoriích 5286 kusů. Počet silážních jam dosáhl 580 pro 78 135 m³ siláže. V 270 JZD bylo instalováno dojící zařízení, v 146 JZD chladírny mléka, v 318 napáječky, v 296 vodovod, v 214 mechanický odvoz hnoje, ve 170 mechanický rozvoz krmiv a 111 JZD mělo kompletní stájovou mechanizaci.

Počet JZD, která měla všechna zvířata ve vyhovujících stájích, dosáhl u krav počtu 181 (12 255 krav), u ostatního skotu 162 JZD (7737 kusů), u prasat 162 JZD (15 917 kusů). Počet JZD, která neměla hospodářská zvířata společně ustájena, nebo je držela ve zcela nevyhovujících stájích, činil u krav 159 JZD (pro 15 908 krav), u ostatního skotu 180 JZD (pro 18 161 kusů) a 186 JZD u prasat (17 296 kusů). Mezi jednotlivými družstvy byly v rozsahu investiční výstavby značné rozdíly.⁷³²

731 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9,45; Za socialistické zemědělství, r. 1958, č. 1 a 4; Křížek, M., Malovýroba, s. 82, 89.

732 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 8, 45, 1591.

Výkup zemědělských produktů dosáhl velmi dobrých výsledků, u obilí byl splněn na 100,03% (nebyl splněn státní nákup), u brambor na 104,9%, cukrovky na 102,9%, čekanky na 120,1%, řepky na 80,1%, mléka 100%, vajec 113,9%, skotu 107,2%, prasat 103,9% a telat na 109,9%. Nesplněn byl u slámy, olejnin, luštěnin, vlny a lnu. V dodávce na 1 ha zemědělské půdy se kraj umístil v celostátním měřítku na předních místech, u skotu, prasat a mléka na 1. místě, u zrnin a vajec na 2. místě.⁷³³

Za rok 1957 přibýlo 353 JZD se 17 647 členy a se 74 732 ha zemědělské půdy, do stávajících JZD vstoupilo 5153 rolníků s 21 053 ha a získáním 95 785 ha zemědělské půdy dosáhl socialistický sektor v zemědělství kraje převahy, k 31. prosinci bylo 70,2% půdy v socialistickém sektoru. JZD se podílela na půdě rolníků a JZD 65,7%, tj. vzestup o 35,5%. Celkový počet družstev činil na konci roku 21 JZD 2. typu, 679 JZD 3. typu a 29 JZD 4. typu.

Tabulka 55: JZD se společným hospodařením (3. a 4. typ) k 31. 12. 1957

Počet	%	Počet	% ze závodů	Zemědělská	% z půdy	Orná	% z orné půdy
celkově	obcí	zemědělských	- soukromí	půda	- soukromí	půda	- soukromí
		závodů	rolníci a JZD	v ha	rolníci a JZD	v ha	rolníci a JZD
708	84	22 237	32,6	171 890	64,5	132 204	67,0

Pramen: SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1611, 1590.

Výsledky přesahovaly průměry českých krajů, kde procento obcí dosáhlo 82,9%, procento zemědělských závodů 28,3% a procento zemědělské půdy 63,6%. JZD, státní statky a statky ministerstev obhospodařovaly v kraji 222 049 ha zemědělské půdy, tj. 70,7%, průměr českých krajů dosáhl 72,1%.

K 15. prosinci 1957 JZD sdružovala v kraji 23 459 zemědělských závodů, z toho bylo do 0,5 ha 5%, od 0,5 do 2 ha 17%, od 2 do 5 ha 30,2%, od 5 do 10 ha 29,6%, od 10 do 15 ha 14%, od 15 do 20 ha 3,4% a nad 20 ha 0,7%.⁷³⁴

Z 353 nových JZD přešlo na společnou výrobu 308, v 202 JZD byl sveden dobytek, ve 106 ne a 46 JZD odmítlo přechod na 3. typ. Z obcí, kde vzniklo JZD, vstoupili do družstev všichni rolníci v 7,7% obcí, v 55,5% sdružila JZD 75–99% půdy, v 23% 50–74% a v 13,8% méně než 50% půdy v obci. Výměra půdy se snižovala prováděním HTÚP, na Broumovsku vypověděla JZD smlouvy na obdělání 862 ha, které uzavřela v roce 1955 na šest let. Důvodem byly vysoké dodávky a nedostatek pracovních sil.

Mimo JZD zůstávalo 43 252 závodů s 100 023 ha zemědělské půdy, z toho do 2 ha 32 695 závodů s 15 954 ha (tj. 15,9% zemědělské půdy celkem), od 2–10 ha 8485 závodů se 43 854 ha (43,9%), od 10 do 15 ha 1625 závodů s 19 995 ha (20%) a nad 15 ha 447 závodů s 8076 ha (8,1%) a 12,1% zemědělské půdy obhospodařoval ostatní veřejný sektor. Do JZD vstupovaly především závody od 2 do 15 ha (67%), u nich zbývalo 63 849 ha zemědělské půdy, hlavně v podhorských okresech Dobruška, Dvůr Králové, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou. Nepodařilo se získat do JZD domkaře do 2 ha (32 695 s 15 954 ha), kde nešlo ani tak o půdu jako o pracovní síly, aby se zlepšila věková

733 Tamtéž, k. č. 8, 45; Pochodeň, č. 1, 1. 1. 1958.

734 Výroční statistická zpráva za rok 1957, II., Praha 1958, s. 22, 67.

struktura a snížil se počet ha na jednoho člena. Do JZD vstoupilo 987 závodů nad 15 ha, tj. 70,5% těchto závodů v kraji, část z nich byla úpadková hospodářství.⁷³⁵

Nejvíce družstev se založilo v okresech Dobruška, Hořice, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk, tedy převážně v produkčních okresech, nejméně v okrese Nová Paka. Rok 1957 se označoval jako „rok přelomu“, ale objevil se problém politického, organizačního a hospodářského upevnění nových družstev, protože se zemědělská výroba nezvýšila, trvaly obtíže v horských okresech, v investiční výstavbě, neodpovídala úroveň mechanizace a nezlepšil se stav pracovních sil, především se dále zhoršila věková struktura pracovníků.

373 JZD, jež hospodařila celý rok podle výrobního plánu, splnilo osevní plochy kromě malého nedodržení ploch ječmene a ovsa. Nedostatečně se podařilo zajistit krmnou základnu v podhorských a horských okresech, kde se JZD neobešla bez značného nákupu krmiv.

Hustota hospodářských zvířat nedosáhla úrovně soukromých rolníků, na 100 ha zemědělské půdy připadalo 66,9 ks skotu, z toho 31,4 ks krav. Bylo to vlivem nízkých stavů v horských okresech, jinak stará JZD zvýšila stavy skotu o 2,4 ks. U prasat na 100 ha orné půdy připadalo 86,7 ks, což bylo vyšší než krajský průměr (82 ks). Nová JZD chtěla snižovat stavy skotu, ale tomu se podařilo zabránit. Stoupla výroba mléka, v některých okresech až o 100 l, celkový výsledek ovlivnila opět nízká výroba v horských okresech. Výroba dalších živočišných produktů se na 1 ha rovněž zvýšila. Nad 100% splnila JZD výkup skotu a prasat, ne však mléka pro neplnění státního nákupu (jen 65%). Přidruženou výrobu zavedlo 95 JZD, hlavně kovářství (36), kolářství (14), zahradnictví, pily atd.

Plán tržeb činil 240,5 mil. Kčs a byl překročen o 24,2 mil. Kčs, tj. o 10%. Náklady JZD překročila o 23,3 mil. Kčs, tj. o 23%, na 1 Kčs tržeb se plánovalo 0,41 Kčs nákladů, skutečnost byla 0,46 Kčs. Čistý peněžní příjem na 1 ha v průměru kraje klesl z 1993 Kčs na 1955 Kčs, tj. o 1,9%, průměr PJ z 18,40 Kčs na 17,20 Kčs, tj. 10,6% oproti roku 1956. Hrubé peněžní příjmy stouply o 2,4% zásluhou vyšší rostlinné výroby (cukrovka, vyšší osev), tržby z živočišné produkce zůstaly stejné nebo v bramborářské oblasti klesly pro špatnou kvalitu zvířat. Zvýšila se hodnota základních prostředků, ale to se neprojevovalo ve výrobě (velké množství rozestavených staveb). Výdaje na výrobu stouply z 1286 Kčs na 1396 Kčs, tj. o 8,5%, z toho osiva o 34,8%, hnojiva o 2,1%, krmiva o 5,5% a na STS o 90,1% (bylo zrušeno placení naturáliemi). Poklesla tržní produkce. Zatížení půdou na 1 stálého pracovníka se téměř nezměnilo (1956 5,19 ha a 1957 5,09 ha). Dotace fondům se zvýšily, u nedělitelného fondu z 6,9% na 7,2%. Celkový čistý příjem poklesl o 1,9%. Podařilo se snížit hodnotu naturálií na PJ z 5,20 Kčs na 4,76 Kčs.

Celkové výsledky hospodaření byly slabší než v roce 1956. Zvýšené náklady způsobily, že čistý příjem na 1 ha i na PJ se oproti předchozím letům nezvýšil. Příčinou bylo počasí, které snížilo sklizeň, a trvala napjatá krmivová bilance. Výsledky zhoršovalo 73 JZD, která poprvé hospodařila společně, a ONV věnovaly skoro veškerou pozornost spíše zakládání nových družstev než hospodaření starých JZD.

735 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 46, 9, 1591, 1611.

Zlepšilo se vybavení JZD se společnou výrobou stroji včetně stájové mechanizace. JZD však využívala svých strojů asi z poloviny a obracela se často zbytečně jen na STS. Stájová mechanizace stále nestačila a trpěla velkou poruchovostí.

JZD v tomto období přebírala zodpovědnost za produkci zemědělských výrobků, proto si jejich hospodaření vynucovalo pozornost odpovědných orgánů.⁷³⁶

Mezi problémy, které bylo nutno řešit, patřilo překonání odporu starých JZD proti přijímání nových členů, a v nových družstvech oddalování svodu dobytka do společných stájí. Nedařilo se zajistit obdělání a rozšíření orné půdy, naopak došlo k jejímu úbytku. Také v řešení zemědělské výroby v horských okresech se udělaly jen první krůčky, šlo však o dlouhodobý úkol. Do řady JZD byli přijati rolníci nad 20 ha. Nedařilo se získat do JZD kovorolníky ani jejich ženy. Pouze 15 JZD sdružovalo všechny rolníky z obce, 150 JZD bylo značně menšinových. Řada nových JZD počítala jen se státní pomocí pro své hospodaření, nedodržovala stanovy ve výměře záhumenků a počtu zvířat a chtěla zvýšení naturálií na PJ. Stále jen málo mladých lidí vstupovalo do družstev. V nových JZD se projeví nedostatky v organizaci práce, domácí pracovní řády se sice přijaly, ale nebyly dodržovány. ONV poskytovaly novým družstvům podporu, ale nestačily na všechny úkoly, jednak pro soustředění sil především na založení nových JZD, jednak pro nedostatečnou kvalifikaci svých pracovníků. Určitý pokles příjmů družstevníků zvýraznil rozdíl mezi odměnou v průmyslu a zemědělství, což se odrazilo v odchodech mladých lidí z vesnice. Vybavení domácnosti členů JZD, soukromých rolníků a kovorolníků v roce 1957 ukazovalo rozdíly mezi těmito skupinami.⁷³⁷

Tabulka 56: Vybavení domácnosti členů JZD, soukromých rolníků a kovorolníků v roce 1957 (% domácností)

	Lednička	Pračka	Vysavač	Televizor	Rádio	Motocykl
soukromí rolníci	2,6	37,9	2,3	2,6	80,3	19,1
kovorolníci	3,4	46,8	10,2	3,0	88,1	18,3
členové JZD	3,4	54,9	4,1	4,9	87,1	24,9

Pramen: Křížek, M.: Malovýroba a socialismus. Dožívání a překonávání přežitků malovýroby v JZD, Praha 1961, s. 55–56.

Úkoly STS v roce 1957 značně stouply, byl to rok nejvyššího vypětí, např. v kraji v okrese Nový Bydžov STS plnily plán zemědělských prací na 112,2%, tj. 487 946 průměrných ha, což znamenalo nárůst asi o 100 000 průměrných ha oproti roku 1956. Lépe se využívalo strojů a zlepšila se organizace práce. Skutečný výkon vzrostl o 11,3%, počet ha na 1 pracovníka o 12,2% a výkon na 1 traktorovou jednotku oproti roku 1956 z 290 průměrných ha na 345 průměrných ha. Plán překročily všechny STS. Náklady se snížily na 1 průměrný hektar o 5,54 Kčs a STS vrátily do rozpočtu KNV 465 000 Kčs. Na JZD připadalo 98% prací z celkového úkolu STS. V roce 1957 byla zavedena přímá podřízenost STS radám ONV, ale odborná pomoc družstvům se nezlepšila ani v kraji, kde STS řídily přímo zemědělskou výrobu (ne v Hradeckém kraji).

736 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 46, 9, 1591, 1611.

737 Křížek, M., Malovýroba, s. 55–56.

STS musely dostat více strojů, když JZD obhospodařovala většinu zemědělské půdy. Bylo třeba zlepšit kvalitu zemědělských strojů a vyrábět mechanizaci pro horské okrese a pěstování technických plodin.⁷³⁸

Státní statky dosáhly v roce 1957 oproti roku 1956 malého zlepšení, především se snížily vlastní náklady o 1,77%, ale oproti plánu byly překročeny o 17,46%. Neplánovaná ztráta poklesla z 28,2 mil. Kčs na 17,3 mil. Kčs, ovšem skutečné náklady na 1 Kč tržeb byly oproti plánu o 0,23 Kčs vyšší, i když ve srovnání s rokem 1956 se snížily o 0,04 Kčs. Rostlinná výroba nesplnila plánované úkoly, zvláště u krmiv, což se odrazilo v živočišné výrobě. Ačkoliv v držbě půdy nebylo tolik změn jako dříve, přebíraly statky další půdu. Neplnily se úkoly v investiční výstavbě, na úrovni nebyla plemenářská práce, přírůstky neodpovídaly spotřebě krmiva a chyběly zemědělské stroje, především trhače lnu pro horské a podhorské okrese. Protože nebyly byty a práce v zimě, trvala fluktuace, která činila 58,8% stavu pracovníků. Pro získání mladých se zřizovala na statcích tzv. výcviková střediska.⁷³⁹

Zatím se nedařilo celkově vyřešit zemědělství v horských a podhorských oblastech, na něž připadalo v kraji 37% zemědělské půdy, z toho na horský výrobní typ 17,6% zemědělské půdy a v bramborářsko-ovesném subtypu 19,4% zemědělské půdy. JZD tam obhospodařovala 22 043 ha zemědělské půdy, z toho jen 13 219 ha členské půdy, tj. 59,9%, orné půdy 14 999 ha, z toho 9634 ha členské. Ze zemědělské půdy zde bylo jen 68,07% orné půdy, mimo Broumov, Dobrušku, Dvůr Králové, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk patřilo k horskému výrobnímu typu ještě 533 ha zemědělské půdy na Náchodsku a 518 ha zemědělské půdy na Novopacku. Průměrná výměra na jednoho člena v horských JZD činila 7,62 ha zemědělské půdy, z toho 5,19 ha orné půdy. Už v roce 1954 byly projednány špatné hospodářské výsledky a kritizovalo se odčerpávání 17–18% plánu výroby zrnin a stejné procento brambor, což ale ve skutečnosti bylo mnohem více, protože reálné výnosy byly nižší než plánované (u brambor místo 140–150 q/ha jen 70–100 q/ha). V roce 1956 se jednání zúčastnili zástupci Československé akademie věd, ale orientace na živočišnou výrobu se nedařila. Zaostávající JZD byla právě v těchto okresech (Dvůr Králové 4, Trutnov 4, Žamberk 4, Vrchlabí 1) a musely jim být prominuty nedoplatky u STS, přiděl do nedělitelného fondu a uhrazeny přeplatky PJ.

Hlavní příčinou zůstával nedostatek pracovních sil, protože dosídlenci do JZD nešli, nebo z nich odcházeli, a velké množství zemědělské půdy (někde až 15 ha na člena). Např. JZD Orlické Záhoří chtělo 600 ha zalesnit, ale mělo ji rekultivovat na ornou půdu, ačkoliv nebylo schopno obdělat vlastní půdu. Také na Králicku požadovala JZD, aby byla změněna na pastvinářská pro chov skotu. Protože chyběla mechanizace pro senoseč, musely se v horách sekát značné plochy ručně, pak chyběla krmiva. Ani investiční výstavba nestačila požadavkům.

V průběhu roku se nepodařilo získat do pohraničních okresů 965 pracovníků, ale jen 490. Přitom pokračovaly odchody dřívějších dosídlenců a jen malý počet posílil

738 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 46; Pochodeň, č. 1, 1. 1. 1958; Za socialistické zemědělství, 1958, č. 9; 10 let STS, s. 221–224.

739 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 45, 46.

JZD. Trvala vysoká rozestavěnost adaptovaných domků, nebo adaptace ani nebyly zahájeny, z úkolu 363 adaptací bylo odevzdáno jen 249 domků. Do konce roku odešlo 351 dosídlenců, z toho 198 pracovních sil. Řada dosídlenců spekulovala, za tři roky prodala domek a krávu a odešla. Těžce pociťovaly JZD a statky v pohraničí nedostatek odborníků. Bylo zřejmé, že nedostatek pracovních sil se v roce 1958 nezlepší a že bude třeba získat další dosídlence.⁷⁴⁰

V zemědělské výrobě (bez STS) pracovalo v kraji 75 262 osob (oproti roku 1951 to bylo 96,7%), což znamenalo, že se nedařilo plnit usnesení X. sjezdu KSČ o zvýšení pracovníků v zemědělství.⁷⁴¹ Zhoršil se i věkový průměr ze 42,28 roku na 45,9 roku, což převyšovalo celostátní průměr 43,6 roku. Protože u soukromých rolníků byl věkový průměr 46,5 roku, nemohla ani další kolektivizace situaci zlepšit a jediným řešením bylo získat do JZD mladé lidi, asi 1700 ročně. V JZD pracovalo více než 14% členů starších 61 let. Na jednoho pracovníka v zemědělství připadalo v průměru kraje 4,26 ha, nejvíce v horských okresech (Vrchlabí 6,99 ha, Trutnov 6,73 ha, Broumov 6,52 ha), nejméně v nížinných okresech (Hradec Králové a Jaroměř 3,99 ha, Hořice 3,68 ha, Jičín 3,75 ha, Nový Bydžov 3,17 ha). Výhled pro rok 1958 počítal s růstem průměrné výměry na jednoho pracovníka.⁷⁴²

Soukromí rolníci, kteří vstupovali v druhé polovině roku 1957 do JZD, byli často hospodářsky značně oslabeni, sami už nemohli hospodařit, neměli osiva, krmiva, stroje, dobytek byl ve špatném stavu a nebyli pro JZD skutečným přínosem. Šlo převážně o rolníky, kteří v letech 1953–1954 z JZD vystoupili.

I když stálým úkolem pro rok 1958 zůstávalo dokončení kolektivizace, bylo zřejmé, že se do popředí dostanou problémy upevnění JZD a zvýšení zemědělské výroby, protože socialistický sektor v zemědělství dosáhl převahy a musel zajišťovat potřeby národního hospodářství.

Zima 1957–1958

I pro zimní měsíce zůstalo hlavním cílem pokračovat v zakládání JZD, aby do XI. sjezdu KSČ dosáhl socialistický sektor 80% zemědělské půdy a do konce roku 1958 90% zemědělské půdy. Kromě toho se pozornost věnovala urychlení investiční výstavby, hospodaření s hnojivý a živočišné výrobě vůbec. Pro upevnění JZD bylo třeba zajistit na výročních členských schůzích volbu dobře pracujících představenstev, zpracování celoročních výrobních plánů a výhledových plánů, provedení HTÚP a prosadit, aby od ledna začala nová JZD hospodařit podle 3. typu.

ÚV KSČ přijal na začátku ledna usnesení „O práci vesnických organizací strany“, které mělo zlepšit práci strany na vesnici. Stranické organizace se měly orientovat na pomoc JZD a na rozvoj výroby a nevidět jen výši PJ jako ukazatele práce družstva.

740 Tamtéž, k. č. 9, 45, 46.

741 Největší pokles oproti roku 1951 byl v okresech Nová Paka (83,7%), Náchod (85,3%), Žamberk (87,5%), Vrchlabí (89,5%), Dvůr Králové (88,7%) a Broumov (89,7%).

742 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 46, 1560.

Měly se doplnit novými členy, využít komunistů z patronátních závodů, a kde byly podmínky, založit stranickou organizaci i v JZD a budovat stranické skupiny podle pracovních skupin.⁷⁴³

Na okresních konferencích JZD se zprávy a diskuze zaměřily na zvýšení zemědělské výroby, větší pozornost věnovaly zemědělství i stranické konference. Na konferenci v Náchodě se v diskuzním příspěvku požadovalo, aby zemědělci měli své poslance, kteří by je všude zastupovali a hájili jejich zájmy. Krajská konference strany kritizovala stav zemědělské výroby v kraji, její pomalý růst.⁷⁴⁴

ÚV KSČ se znovu zabýval zemědělstvím a 22. února 1958 vyšlo „Politickoorganizační opatření k zabezpečení úkolů v zemědělské výrobě a výkupu v roce 1958“, v němž se konstatovalo, že se tempo zvyšování zemědělské výroby zpomalilo a že je nutné v posledních třech letech druhé pětiletky zpoždění dohnat. Zasedání ocenilo iniciativu Hradeckého a Jihlavského kraje za splnění druhé pětiletky za čtyři roky. Za hlavní agitační heslo bylo přijato: „Splněním a překročením úkolů druhé pětiletky za vítězství socialistické zemědělské velkovýroby.“⁷⁴⁵

Družstevní školy práce se zaměřovaly na rozšíření zkušeností dobrých JZD, úkoly druhé pětiletky a chtěly přispět k převýchově středního rolníka. Ministerstvo zemědělství dalo směrné číslo 4200 posluchačů, kteří byli zařazeni do 160 středisek a 274 dalších kurzů. Směrné číslo se plnilo na 82 %, ale slabinou zůstávala malá názornost a málo exkurzí, protože se v JZD objevily choroby (slintavka, mor) a také řada předsedů projevila pro DŠP a kurzy malé pochopení. Dobrý průběh byl v okresech Nová Paka, Nový Bydžov, Náchod a Broumov, slabou účast vykazovaly okresy Vrchlabí, Hořice a Jaroměř.⁷⁴⁶

Rozpočet kraje na rok 1958 věnoval na zemědělskou výrobu 296 mil. Kč, z toho pro státní statky 72 mil. Kčs (dotace se snižovaly o 19 mil. Kčs), pro STS 128 mil. Kčs, protože jejich výkony se zvyšovaly o 46,9 % (schodek STS činil 69 mil. Kčs), podpory JZD dosáhly 20 mil. Kčs (kromě náhrady schodku STS), z toho na investiční výstavbu a meliorace 17 mil. Kčs a další částky připadaly na zemědělské školství a veterinární službu. Růst neodpovídal plně potřebám rychlého růstu JZD.⁷⁴⁷

K rozšíření rostlinné výroby se počítalo s dalším růstem orné půdy, a to o 5279 ha, protože úkol v předchozích letech nebyl plněn, poněvadž JZD a MNV neměly o půdu zájem. K 1. březnu nebylo v kraji zajištěno obdělání 3993 ha, na Broumovsku JZD odmítla 1170 ha rezervní půdy. Nedařilo se jí využít alespoň pro zlepšení krmivové základny, protože loukám a pastvinám se věnovala malá péče. Zvýšené investiční částky na meliorace nestačily na plánované akce a JZD neudržovala starší systémy. V nových JZD se velké úsilí vynakládalo na dodržení osevních ploch, zvláště u technických plodin, brambor a píce. Silný tlak se vyvíjel na zvýšení ploch kukuřice (plán

743 Od X. do XI. sjezdu KSČ, s. 705–726.

744 „V zemědělství dosáhly viditelnou převahu socialistické výrobní vztahy jako rozhodující předpoklad pro rozvoj výrobních sil. Existující tempo růstu výroby neodpovídá novým výrobním vztahům.“ SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 8.

745 Od X. do XI. sjezdu KSČ, s. 746–754.

746 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 1611, 8.

747 Tamtéž, k. č. 8.

6500 ha), ale JZD se bránila, že jde o zveličování jejího významu jako u metody Malinové. S obtížemi se prosazovaly plochy lnu především v horských okresech, kde se počítalo se zvýšením ploch žita o 15% a snížením ploch pšenice. Pomalu probíhala v nových JZD HTÚP.

Cílem živočišné výroby bylo dosáhnout 75 velkých dobytčích jednotek (VDJ) na 100 ha (zatím 30–60 VDJ), což znamenalo u skotu růst o 4810 kusů. JZD se chtěla v průběhu zimy zbavit špatných kusů z úpadkových hospodářství. Do horských okresů se počítalo s přesunem užitkového skotu, aby se zde rozvíjel především chov hovězího dobytka. Byl upraven výkup zrnin, u ovsa na polovinu a 57 JZD získalo slevy z povinných dodávek, zčásti i jejich prominutí. Cílem bylo zvýšení produkce krmiv a tradičních plodin a získání dostatku hnoje.

V prvním čtvrtletí chybělo do plánovaného stavu skotu 2536 kusů, u prasat scházelo 18 172 kusů a 2708 prasnic. Stavby skotu se plnily k 31. březnu 1958 na 98,3%, z toho krávy 99,9%, prasata na 92,4%, ovce na 86,5%. U skotu došlo k vysokému brakování a výkupu (2292 kusů, tj. 9,1%). Pokles proti začátku roku činil 4139 kusů skotu, tj. 1,7%, u krav 1394 kusů, tj. 1,1%. Zatím byly stavby skotu v obcích nižší než před založením JZD a nedostatek krmiv ovlivnil negativně zdravotní stav zvířat. Ovce odmítala JZD i pro záhumenkové hospodářství. I když se situace v krmivech o něco zlepšila, nestačila a měla nízkou kvalitu. Nížinná JZD měla zásoby sena, slámy a siláže, v podhorských a horských JZD zásoby nestačily, nejhorší situace byla na Broumovsku, Trutnovsku a zčásti na Královédvorskou. Vliv měly i vysoké naturálie na PJ, např. JZD H. Brusnice (okres Dvůr Králové) rozdělilo na PJ 11 vagonů obilí místo 8 vagonů.⁷⁴⁸

Protože nová JZD požadovala stavby pro společnou živočišnou výrobu, počítalo se s investiční výstavbou v rozsahu 160 mil. Kč, z toho pro nová družstva 33 mil. Kčs. ONV upozorňovaly, že tato částka nebude dostačující, stejně jako u meliorací a strojních investic. Za první čtvrtletí se plnila investiční výstavba na 70%, zdržení způsobilo počasí, reorganizace investiční výroby na okresy a nedostatek stavebního materiálu. Mezi okresy byly značné rozdíly v nákladech na ustájení jedné krávy, např. v okrese Jičín 4500 Kčs, v JZD Horní Lipka na Žamberecku 37 000 Kčs. V kraji proběhla prověrka staveb a bylo omezeno jejich množství.⁷⁴⁹

Hlavní úsilí se soustředilo na další zakládání nových JZD, kde se po stagnaci v lednu podařilo do konce března založit 36 JZD, z toho 33 byla JZD 3. typu. V nich bylo 2719 členů, z toho 2561 v JZD 3. a 4. typu, ubylo 164 členů, z toho v JZD 3. a 4. typu 106 (vystoupilo 25), takže přírůstek činil 2555 členů (2455 v JZD 3. a 4. typu). Nová JZD vznikla i v okrese Nová Paka, kde bylo nejnižší procento socializace. Rada KNV vyslala do okresů 40 pracovníků, aby urychlila kolektivizaci, do okresů Nová Paka vyjízďeli čtyřikrát týdně a byla zde založena dvě JZD. Do starých a nových JZD přibýlo 11 337 ha zemědělské půdy (do 3. a 4. typu 10 470), z toho do nových JZD 7475 ha (3. a 4. typ 7027 ha), a ubylo 2382 ha, takže přírůstek činil 8954 ha zemědělské půdy.

Celkový počet JZD činil 1 PV JZD (16 členů), JZD 2. typu 8 (287 členů), 3. a 4. typu 756 (39 928 členů). PV sdružoval 10 zemědělských závodů, 2. typ 249 závodů s 1514 ha, 3.

748 Tamtéž, k. č. 8, 46, 1611.

749 Tamtéž, k. č. 45, 46.

a 4. typu 25 533 závodů se 170 826 ha (bez záhumenků). V družstvech bylo 172 340 ha zemědělské půdy a se záhumenky (12 524 ha) 184 864 ha zemědělské půdy (v JZD 3. a 4. typu 183 325 ha). Zemědělská půda JZD činila 67,7% půdy kraje. Průměrná výměra nových JZD činila 149 ha zemědělské půdy, u JZD 3. a 4. typu 213 ha. Na jednoho člena v JZD 3. a 4. typu připadalo 4,27 ha. Tato JZD obdělávala 19 312 ha nečlenské zemědělské půdy (tj. 11,3%), z toho 14 330 ha orné půdy (tj. 10,7% ze společně obdělávané půdy).

V sedmi okresech vznikla JZD ve všech obcích, ale jen 63,2% JZD obhospodařovalo více než 75% zemědělské půdy obce, zbytek (36,8% JZD) hospodařil na méně než 75% katastru obce a 13,8% byla menšinová JZD. V některých JZD dosahoval průměrný věk pracovníků 56 let. Aby se splnil závazek získat do XI. sjezdu KSČ 80% půdy do socialistického sektoru, znamenalo to rozšířit výměru o 15 000 ha a 90% půdy do konce roku představovalo 36 506 ha. K 31. březnu 1958 chybělo do 90% v okrese Dobruška 5000 ha, Rychnov nad Kněžnou 5100 ha, Jičín 5300 ha, Žamberk 5794 ha. Hlavní úsilí směřovalo do okresů Jičín, Nová Paka a Nový Bydžov, kde se měla vytvořit nová JZD. Obtížněji postupovalo rozšiřování členské základny ve starých JZD, kde se družstva bránila vstupu nových členů, nebo byla pasivní. Za hlavní nástroj se považovalo důsledné vymáhání všech povinností u soukromých rolníků a zesílení agitační práce.⁷⁵⁰

Do poloviny března 628 JZD zpracovalo celoroční výrobní plán, 597 upravilo na své poměry stanovy a 401 JZD přijalo domácí pracovní řád. Šlo však o to, prosadit je do skutečné praxe, někde se ukazovaly tyto dokumenty jako formální. Některé ONV natiskly formuláře a JZD je převzala, dodržování stanov se často omezovalo jen na velikost záhumenků a záhumenkového hospodářství. Zatím nebylo v pořádku konání členských schůzí, především jejich náplň a účast, organizace práce a odměňování. V nových JZD byla situace lepší než v řadě starých družstev, ale JZD změkčovala vzorové normy. Zvýšilo se odměňování podle užitekosti v živočišné výrobě, kde se využívalo i premií, na rozdíl od rostlinné výroby. Složitost odměňování noví funkcionáři těžko zvládali. Pomoc patronátních závodů měla různou úroveň, převládala především brigádnická činnost.

Pro STS znamenal rok 1958 značný nárůst objemu prací, plán výkonů byl stanoven na 800 000 průměrných ha (proti roku 1957 zvýšení o 46,8%), z toho na polní práci 680 000 průměrných ha (růst o 56,4%). Náklady na 1 průměrný hektar neměly překročit 126,25 Kčs. Nejlepší traktoristé měli pracovat pro nová JZD. STS dostávaly nové stroje a zimní období bylo přípravou na zvýšené úkoly v jarních pracích.⁷⁵¹

Také od státních statků se očekávalo, že zlepší své hospodaření a sníží ztráty, které zůstávaly stále vysoké. Počítalo se s rozvojem iniciativy a socialistické soutěže, která zůstávala na nízké úrovni.

V prvním čtvrtletí se projevil nedostatky ve výkupu, především se nesplnily ani dodávky, ani státní nákup jatečných prasat (91,8% plánu), což bylo oproti roku 1957 méně o 17,8%. Naopak se zvýšil výkup jatečného skotu, protože chyběla krmiva, např. Dobruška žádala odebrat 600 kusů skotu, ačkoliv neplnila stavy. Bylo ohroženo základní stádo, protože podíl krav na výkupu činil 46% místo 36%. Také výkup mléka splnilo

750 Tamtéž, k. č. 8, 45, 46, 1611.

751 Tamtéž, k. č. 8, 45.

jen osm okresů, neplnily obce, kde vznikla nová JZD, nebyl proveden svod krav a členové zpracovávali mléko doma na máslo. Dodávka vajec byla splněna.⁷⁵²

Nejvíce obtíží se nahromadilo v horských okresech, které představovaly asi 37% půdy kraje. Pro posílení orientace na chov skotu bylo rozhodnuto dát těmto okresům 30,6 mil. Kčs, tj. 28,4% celkových investic na výstavbu stájí pro 3612 kusů, tj. 37,6% plánované kapacity kraje. Z generální dodávky připadalo na tyto okresy 67,8% plánovaných akcí. Byly sníženy dodávky zrnin a umožněn nákup užitkového dobytka. Přesto právě v těchto okresech zůstávalo nejvíce zaostávajících JZD a odborníci s velkým vypětím zabránili rozpadu řady družstev. Na Žamberecku zemědělský odbor ONV neměl dostatek sil, aby mohl účinně řešit problémy pro JZD při přechodu na společné hospodaření.⁷⁵³

V zimě se rozbíhala v kraji agitace pro dosídlení horských okresů, protože se počítalo se získáním 450 dosídlenců z kraje a 100 ze Slovenska. Nábor v kraji byl v prvních třech měsících plněn na 16%, osídlenci pro špatné životní podmínky odcházeli.

Bolavým místem zůstával nezájem mladých lidí o práci v zemědělství, protože i když rodiče vstoupili do JZD, mladí odcházeli. Kraj počítal, že z osmiletých škol čtvrtina žáků (asi 2000) přejde do zemědělství. „Jičínské hnutí“ usilovalo získat svazáky do JZD a na začátku března se konal sjezd mladých družstevníků. Do konce března však přešlo do zemědělství kraje jen 71 mladých lidí. Pracovní prostředí v družstvech, kulturní život na vesnicích a 46hodinový pracovní týden v průmyslu se nedaly srovnávat. Cestou k získání mládeže byly učební obory, další vzdělávání, úprava norem pro mladé družstevníky a výstavba domků, jak to ukazoval průběh hovorů národních výborů s mládeží na vesnicích.

Hradecký kraj se výzvou JZD Předměřice stal iniciátorem hnutí splnit druhou pěti-letku za čtyři roky. V zimě probíhalo uzavírání závazků v JZD, ale často bez hlubšího rozboru ekonomické situace, především se nepodařilo zvýšit stavy dobytka. V okresech probíhaly ekonomické konference zaměřené na chov skotu, pěstování kukuřice, lnu apod. a prověrky stavů hospodářských zvířat. Do konce března přijalo výzvu dosáhnout úrovně výroby roku 1960 už v roce 1959 asi 620 JZD, někdy však jen formálně bez potřebných opatření, podobně jako v roce 1954 a 1955 při snaze podstatně zvýšit zemědělskou výrobu ve 2–3 letech.

Přitom už v roce 1958 se počítalo s vyššími výnosy a užitkovostí oproti roku 1957, celkový objem zemědělské výroby měl vzrůst o 12%. V kraji se plánoval výnos pšenice 26,6 q/ha, žita 23,9 q/ha, ječmene 25,3 q/ha, cukrovky 329 q/ha, brambor 174,5 q/ha, zvýšení osevu kukuřice, zvýšení stavů skotu o 5000 kusů (na 100 ha zemědělské půdy 77,9 kusu) tj. na 246 000 kusů, prasat na 224 295 kusů.⁷⁵⁴

Plán výkupu na rok 1959 stanovil velký nárůst, např. u zrnin o 30,8% oproti roku 1955, což při plánovaném zvýšení živočišné výroby nebylo reálné.

Významnou úlohu při zvyšování zemědělské výroby měla sehrát pracovní iniciativa a rozvoj socialistického soutěžení. V lednu přijal ÚV KSČ usnesení: „Zásady

752 Tamtéž.

753 Tamtéž, k. č. 9, 45.

754 Tamtéž, k. č. 9.

socialistické soutěže na zemědělském úseku v roce 1958 a dalších letech“, které žádalo rozvinout soutěžení v JZD, na státních statcích a STS, jehož hlavním cílem by bylo překročení rostlinné a živočišné výroby. V kraji se propagovala soutěž dvojic JZD typu „Kdo dá více republice – Batňovice nebo Havlovice“ na Trutnovsku. Dále docházelo k uzavírání závazků na zkrácení úkolů druhé pětiletky do roku 1959, k čemuž se měly organizovat v okresech poradenská střediska z řad zemědělských odborníků.

Obtíže v plnění úkolů zemědělské výroby a úsilí o její rychlý růst vyvolávaly snahu najít příčiny jejího pomalého růstu. Část pracovníků viděla příčinu ve slabé politické a organizační práci stranických a státních orgánů, především základních organizací a místních národních výborů. Další část vycházela z předpokladu, že je třeba co nejrychleji dokončit kolektivizaci a že po rozšíření členské základny dojde k rychlému růstu zemědělské výroby. Řada odborníků po zkušenostech z pomoci horským okresům hledala příčinu v nedostatečné materiální pomoci JZD, která procházela řadou hospodářských obtíží. Materiálně technickou základnu považovali za nedostatečnou pro skutečnou velkovýrobu, „výrobní síly neodpovídaly výrobním vztahům“. Řešení tohoto základního problému se očekávalo od XI. sjezdu KSČ v červnu 1958.

Jaro 1958 a XI. sjezd KSČ

Zkouškou pro nově založená JZD se staly jarní práce, kdy už naprostá většina družstev zahájila společné práce podle celoročního výrobního plánu. JZD dostala osiva a hnojiva, ale jen necelá polovina družstev zpracovala plány jarních prací, často spíše jenom na papíře. Přes velký tlak na osev kukuřice se nepodařilo plánované plochy zajistit. Agronomická služba STS nestačila na nové úkoly a noví agronomové v JZD neměli dostatek zkušeností a bránili se zavádění nových postupů. Problémy působila organizace společné práce, opět pro nedostatek zkušeností.

Zpzdil se už osev a nebyly dodrženy oseední plochy cukrovky, řepky a lnu. Cukrovku neplnily nejúrodnější okresy (Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov). Také kultivace a jednocení se zdržely. V horských okresech zůstaly nedosázeny brambory a nedoset len. Totéž se týkalo kukuřice, i když osiva byl dostatek, ale zkušenosti dřívějších let z malých výnosů bránily jejímu rozšíření. Ani senoseč nedosáhla stanovených úkolů pro špatné ošetření luk, ačkoliv od 15. března do 15. dubna 1958 byl vyhlášen měsíc vzorného ošetření luk a pastvin. Nebyly dodrženy agrotechnické lhůty setí a ošetření jařin, technických plodin a okopanin, u cukrovky, brambor a lnu měla kultivace špatnou kvalitu. Pro horské oblasti se vydávalo běžné osivo kukuřice, které nevyhovovalo tamějším podmínkám.

Nedařilo se plnit úkol rozšířit ornou půdu o 5279 ha. V kraji nebylo obděláno 3897 ha, z toho v JZD 2512 ha, a to nejen v horských okresech, ale i na Jičínsku a Novobydžovsku. Místo rozšíření orné půdy došlo k dalšímu snížení její výměry.

Jarní práce se zpzdily asi o tři týdny, STS nestačily splnit meziřádkovou kultivaci a zajistit provedení prací v agrotechnických lhůtách. Národní výbory organizovaly brigády na jednocení cukrovky a senoseč, aby se jarní práce zvládly. Odborná pomoc novým JZD ani pomoc v organizaci prací nebyla na úrovni. To se odrazilo v řadě

nedostatků při provádění jarních prací. Státní statky za pomoci brigád jarní práce zvládly rychleji.⁷⁵⁵

Pro zvýšení zemědělské výroby viděl kraj rezervy ve snížení výměry neobdělávané půdy, rozšíření orné půdy, lepší péči o louky, využívání statkových hnojiv, v nových metodách a snížení ztrát při sklizni. V kraji se na konci prvního pololetí hospodařilo na 317 727 ha, z toho bylo 226 863 ha orné půdy, 60 249 ha luk a 15 254 ha pastvin, a úkol dosáhnout 232 200 ha se nepodařilo splnit (méně o 5347 ha). Neosetá plocha vzrostla oproti roku 1957 o 517 ha, na 4710 ha zemědělské a 2394 ha orné půdy nebyly vyměřeny dodávky. V horských okresech svahovitost ploch bránila jejich obdělání. Pro zlepšení luk a pastvin bylo nutno obnovit a rozšířit meliorace, v kraji bylo v roce 1937 4500 melioračních družstev, takže bylo dostatek zkušeností. Částky určené dříve na meliorace propadly, v roce 1958 činily 7,5 mil. Kčs na odvodnění 271 ha a zavodnění 168 ha. Ke kukuřici přistupovala JZD po prvních zkušenostech s rezervou a chyběly silážní jámy na její konzervaci. Pro úpravu luk a pastvin scházela v STS potřebná mechanizace, až v průběhu roku dostaly stanice první stroje (hlubiče, frézy, dopravníky apod.).

Plénium KNV v květnu upozornilo na nedostatky v živočišné výrobě, na snižování stavů skotu, krav, prasat a oddalování svodu dobytka do společných stájí. Řada pracovníků to považovala při rychlé kolektivizaci za normální jev a málo proti tomu bojovala. Místo růstu poklesly stavy skotu v horských okresech, počty krav i ve vnitrozemských okresech, kde vznikla nová JZD. Nepodařilo se dodržet zásadu, že v JZD nesmějí stavy poklesnout a že noví členové musejí předat s dobytkem i zásoby krmiv. Stavy skotu poklesly oproti roku 1957 o 4139 kusů, prasat o 14 740 kusů a prasníc o 1148 kusů, což ohrožovalo splnění výkupu prasat. Byl vydán pokyn omezit výkup telat a přesunout na Broumovsko 300 kusů skotu, na Trutnovsko 200 a na Vrchlabsko 100 kusů skotu. Nová JZD měla urychlit společné ustájení, protože 76 JZD vzniklých v roce 1957 ho neprovedlo, a provést ho ještě do žní, ne až od 1. ledna 1959, jak řada JZD plánovala. Společné ustájení snižovalo možnost rozkrádání, které v nových JZD narůstalo. Soukromí rolníci dávali prasnice na výkup, než by je předali do JZD. Také užitkovost nestoupala podle plánu, v horských okresech trvala nízká hustota skotu, proti roku 1937 zde poklesly stavy skotu o 47%, krav o 55%, především pro nedostatek krmiv. Budování silážních jam a jejich využívání bylo stále nedostatečné.

Výkup prasat se plnil jen na 87%, neplnil se rovněž výkup mléka. Aby se uspíšil přechod na chov skotu v horských okresech, byl tu snížen výkup vepřového masa.

Pro urychlení společného ustájení se mělo rychle dokončit 423 adaptací a 125 novostaveb, ustájit v nich 21 015 kusů skotu, volně ustájit v JZD 9000 kusů a na státních statcích 700 kusů skotu. Z celoroční částky na investiční výstavbu ve výši 127 mil. Kčs bylo do 20. května prostavěno 19,1%, v nových JZD z 30 mil. Kčs 19,3% a generální dodávka se plnila jen na 17%. Téměř vůbec se nebudovaly silážní jámy. Stále se úsilí JZD nesoustředilo především na stáje, požadovaly se novostavby a chyběly nové typy staveb. Národní výbory proto organizovaly brigády i na pomoc investiční výstavbě.⁷⁵⁶

755 Tamtéž, k. č. 9, 46, 48, 1611.

756 Tamtéž.

Hlavní úsilí se však soustřeďovalo na dosažení 80% kolektivizace do zahájení XI. sjezdu KSČ. Za první pololetí se ustavilo 62 JZD z 3006 členy, takže celkový počet JZD dosáhl 791 JZD a se státními statky obhospodařovaly více než 79% půdy. V osmi okresech byla družstva ve všech obcích, zbývalo je založit v 22 obcích (Dobruška 7, Hořice 2, Jičín 1, Nová Paka 7, Rychnov nad Kněžnou 1, Žamberk 4). Do starých JZD vstoupilo 2712 nových členů se 7300 ha zemědělské půdy. Kromě 6 JZD všechna ostatní pracovala podle 3. typu. Dobytek byl sveden v 322 JZD z 353, která byla založena v roce 1957, ale úkol společně ustátit 64 450 kusů byl splněn na 84,23% (jen 54 944 kusů). Stavby prasat se plnily na 88,5%, protože noví členové nepředali všechna prasata, chybělo ustájení telat a selat. Jelikož v nových JZD nebyly stavěny drůbežárny, bylo ve společném chovu jen 40,1% slepic.

Řada obtíží v nových JZD, snaha o co nejvyšší PJ, naturálie, co nejnižší dotaci do nedělitelného fondu, nedobrá pracovní morálka a další problémy vyplývaly z nízké členské základny a z věkového složení členů. Obecní kronika z Broumova zaznamenala tento stav: „V tomto roce hlásí se zemědělci hromadně do JZD, protože většina zemědělců není schopna soukromě hospodařit, děti poslali do průmyslu. Inventář zničený, budovy zchátralé a pozemky zůstávaly ladem.“ Také kovorolníci odmítali vstup do JZD, protože v továrně byli dvacet let pojištěni a ztratili by nárok na dávky v nemoci. V kraji bylo asi 20 000 hospodářství do 2 ha s výměrou 16 000 ha, tito vlastníci půdy mohli omladit členskou základnu a snížit výměru půdy připadající na jednoho člena JZD.⁷⁵⁷

Před STS vyvstaly veliké úkoly, aby pomohly novým družstvům, ale to se pro nedostatky v organizaci práce v JZD zcela nepodařilo, i když se práce stanic zlepšila. Objem prací se celkem oproti roku 1957 příliš nezvětšil, stanice dostaly nové stroje, ale jejich využití bylo nižší než v roce 1957. Především kvalita kultivačních prací nebyla dobrá, protože STS byly hodnoceny spíše podle průměrných ha než podle kvalitativních ukazatelů. I přes zvýšení dodávky strojů chyběla vhodná technika pro horské oblasti a stížnosti se týkaly kombajnů na sklizeň cukrovky, brambor a siláže. Také údržba traktorů nebyla dobrá a byla příčinou velkých prostojů.

Státní statky zvládly s pomocí brigád jarní práce, výnosy a užitkovost se však zlepšily jen nepatrně. V prvním čtvrtletí činily neplánované ztráty 4,5 mil. Kčs a tento trend trval i v průběhu jarních prací. Nízké byly výnosy sena, protože např. na Králicku byly louky znehodnoceny podmáčením. Meliorace nebyly udržovány, nebo byly zničeny těžkými stroji, poněvadž dříve zde pracovali jen koně nebo kravské potahy. Statky v kraji řídilo pět ředitelství (Broumov, Hradec Králové, Kostelec nad Orlicí, Nový Bydžov, Trutnov), dělily se na 33 oddělení a 103 farem. Mezi statky a JZD docházelo k výměně půdy, k 1. září měly statky převzít 660 ha zemědělské půdy a předat 502 ha, což představovalo nárůst 158 ha.⁷⁵⁸

K 10. červenci 1958 končila lhůta rozpisu výroby a výkupu na rok 1958, ale sumáře byly dokončeny jen v 416 JZD a v 217 obcích. Proto usnesení KNV ukládalo jeho rychlé dokončení do konce července.

757 Tamtéž, k. č. 9; Jiráček, A., K počátkům kolektivizace, s. 148–152.

758 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 47.

Jen pomalu se realizovalo usnesení ÚV KSČ z února 1957, aby se v horských okresech přizpůsobila zemědělská výroba přírodním podmínkám. Zatím se snižovaly plochy pšenice ve prospěch žita, rozšiřovaly se plochy krmných obilovin, JZD se orientovala na silážování, chov skotu, podporovala se investiční výstavba, meliorace a upravily se dodávkové povinnosti. Přesto chyběla vhodná agrotechnika, stroje, odborníci a mladí lidé.

Nepodařilo se zastavit odliv pracovních sil ze zemědělství, i když probíhal nábor k získání nových pracovníků pro zemědělskou výrobu. Výsledky tzv. jičínského hnutí získat mladé lidi pro zemědělství byly velmi slabé a očekávalo se, že z osmiletěk by přešlo do JZD 1926 vesnických dětí. Z dosídlenců zůstávalo zatím v pohraničí 1250 osob, z toho 619 pracovních sil, odešlo 437 osob, z toho 236 pracovních sil. Ze 475 adaptovaných domků bylo osídleno 322, nejvíce odcházeli ti, kteří vstoupili do JZD.⁷⁵⁹

V květnu 1958 schválila rada KNV plán výroby a výkupu na rok 1959. Většina ukazatelů zůstala na úrovni roku 1958, ale výrazně se posilovala orientace JZD z horských okresů na zvýšení stavu skotu. Snižovaly se ale dodávky zrnin (od 1,4 q/ha do 2,1 q/ha), zvýšení ploch žita mělo poskytnout více slámy. Hlavní námitky okresů se opět týkaly úkolu rozšířit plochy orné půdy.

Přestože se stále agitovalo pro splnění pětiletky za čtyři roky, v polovině roku 1958 se ukazovalo, že zatím nejsou vytvořeny podmínky, aby zemědělská výroba dosáhla už v roce 1959 ukazatelů pro rok 1960, protože se očekávalo snížení živočišné výroby.

Všenárodní diskuze k dopisu ÚV KSČ byla spojena se závazky na počest XI. sjezdu strany. Na vesnicích nedosáhlo závazkové hnutí takových výsledků a konkrétních zaměření na výrobní úkoly jako v průmyslu. V polovině května uzavřelo závazky 711 místních národních výborů a přes 600 JZD a středisek STS. Závazky se týkaly založení JZD, rozšíření členské základny a orné půdy (o 700 ha), brigád a splnění pětiletky za tři roky. Často šlo o formální akci bez konkrétních čísel a kontroly, jen v 92 JZD byly úkoly rozpracovány až na členy.

Na zasedání ÚV KSČ v dubnu bylo formulováno pět bodů linie XI. sjezdu KSČ, které byly předloženy po stranické diskuzi sjezdu. První bod požadoval likvidaci kapitalistického sektoru dosažením převahy socialistické družstevní velkovýroby na vesnici. S tím souvisela likvidace „kulactva“ jako třídy. Této otázce věnovalo polické byro ÚV KSČ zvláštní zasedání, kde materiál předložil ministr zemědělství Vratislav Krutina. Zpráva konstatovala, že politické a ekonomické síly „kulactva“ jsou podlomeny, zemědělské závody nad 15 ha se podílejí na celkové výměře zemědělské půdy 1,9% (v českých zemích), na počtu zemědělských závodů 0,7% (tj. asi 6000 hospodářství), na produkci zrnin asi 4%, brambor 6,7%, mléka 3,4% a masa 2,5%. Přesto prý jejich vliv na vesnici trvá, ale po možnosti individuálního přijímání se dostalo do JZD na 20 000 „kulaků“ a škodí uvnitř družstev i státních statků. Mezi příklady zpráva uvádí JZD Křovice a Opočno v okrese Dobruška, okresy Jičín a Nový Bydžov, kde prý „kulaci“ brání výstavbě společných stájí. Podařilo se likvidovat převážnou část „kulactva“, ti se zčásti vzdali odporu, ale stále je třeba je přijímat do družstev individuálně, nedávat jim funkce, 50% hodnoty vneseného živého a mrtvého inventáře převést

bezplatně do nedělitelného fondu, ale dětem umožnit vzdělání.⁷⁶⁰ Třetí bod ukládal rozvíjet výrobní metody, hlavně se požadoval vzestup intenzity zemědělské výroby.

XI. sjezd KSČ 18.–21. června 1958 konstatoval „převahu socialistických výrobních vztahů na vesnici“ a vyslovil předpoklad, že do dvou let bude přechod k družstevní velkovýrobě v podstatě ukončen. Zpráva se vyslovila i k formování třídy družstevních rolníků: „Vstupem do družstva není převýchova rolníků v socialistickém duchu zcela dokončena, ale mnohdy teprve začíná.“⁷⁶¹ Současně se ukončoval proces likvidace „kulactva“ jako třídy.

Cílem zemědělské výroby do roku 1965 bylo vybudování vysoce intenzivního zemědělství využívajícího moderní techniky, aby se v rostlinné a živočišné výrobě dosáhlo komplexní mechanizace. Kritizována byla malá pomoc zemědělské vědy praxi a podceňování výroby strojů, z nichž část už měla dostat přímo JZD.

V zemědělské výrobě se počítalo s růstem zhruba o 40 % do roku 1965 (oproti roku 1957) a jejím úkolem bylo krýt přírůstek spotřeby základních potravin a ve větší míře potřebu surovin pro lehký a potravinářský průmysl. Podstatné zvýšení zemědělské výroby bylo označeno za „velký všenárodní úkol“.

Většina diskuzních příspěvků z oblasti zemědělství ukazovala nedostatky v nových JZD, problémy v živočišné výrobě, slabou členskou základnu, především nedostatek mladých lidí v JZD a problémy v dosídlení pohraničí. Za Hradecký kraj k otázkám zemědělství nevystoupil žádný delegát.

Sjezd zdůraznil, že v současné etapě se hlavním nástrojem růstu zemědělské výroby musí stát rozvoj materiálně technické základny, když socialistické výrobní vztahy vytvořily předpoklad zemědělské velkovýroby.

Žně a podzimní práce

KNV se zabýval zabezpečením usnesení XI. sjezdu KSČ na svém zasedání 10. července 1958, především rozšířením pravomoci národních výborů a problematikou zemědělství. Uložil národním výborům projednat stav zemědělské výroby, hlavně se zaměřit na pomoc a upevnění JZD, splnění výkupu, zlepšení živočišné výroby a do konce roku zajistit, aby 90 % půdy obdělával socialistický sektor, a tím byli likvidováni „kuláci“. Do popředí se dostávalo posílení JZD novými členy a odborníky, protože jinak nebylo možné zajistit do roku 1965 zvýšení zemědělské výroby o 40 %.

Bezprostředním úkolem bylo rychlé provedení senoseče a žňových prací. Zde se však objevila řada nedostatků a práce se opožďovaly, národní výbory podcenily nutnost pomoci novým družstvům. Ta nezvládla organizaci prací uvnitř družstva a národní výbory viděly pomoc jen v organizování brigád. Nepodařilo se rozvinout socialistickou soutěž, která počítala, že žně skončí za 21 dnů a výkup za 26 dnů. Výsledky senoseče snižovalo špatné ošetření luk a pastvin, které se přes úsilí zemědělských odborů nezlepšilo. Výsledky sklizně obilí ovlivnilo, že v roce 1957 byly pozdě zasety

760 Srov. Soudní perzekuce.

761 XI. sjezd KSČ, Nová mysl, zvláštní číslo, 1958, s. 21.

ozimy a část se musela nahradit jarní pšenící, to se odrazilo v nižších výnosech. Osevní plochy byly oproti roku 1957 nižší o 517 ha a u státních statků o 314 ha a hektarové výnosy dosáhly u pšenice 78% plánu, u žita 92,9%, u ječmene 78,9% a 83,3% u ovsa. Řada JZD si nezajistila vlastní semenářské dílce, nebo nebyly včas sklizeny. Po kombajnech zůstala na polích sláma, jen pomalu probíhal její úklid, a tím se opožďovala podmínka.

V roce 1958 byl považován osev kukuřice za rozhodujícího činitele pro zajištění krmivové základny, a tím i zvýšení živočišné výroby. Její pěstování se propagovalo plakáty, verši a články a málem se vydávala za zázrak. Přitom zkušenosti ukázaly, že za vlhkého a studeného počasí byly její výnosy nižší než u jiných krmných plodin. Kraj dostal úkol pro kukuřici ve výši 6500 ha, ale úkoly splnily státní statky a JZD (i když hlášení nebyla vždy zcela pravdivá), zatímco soukromí rolníci zaseti jen 31% plánu. Zvláště horské okresy měly zkušenosti, že kukuřice zde dávala malé výnosy. Také kapacita silážních jam nestačila na takové množství zelené hmoty. Chyběly i odborné zkušenosti s jejím pěstováním a využitím. Jaká byla konkrétní situace, dokazuje vzpomínka pracovníka ministerstva zemědělství: „Vídával jsem často v letech 1955–1960 na okresech Trutnov, Vrchlabí a Žamberk i 20ha lány kukuřice na siláž, které byly počátkem září vzrostlé asi půl metru a po palicích ani potuchy. A začátkem září se již v těchto oblastech objevovaly mrazíky, které stačily přerušit vegetaci kukuřičného porostu. Např. JZD Horní Lipka na Žamberecku měla mít 60ha siláž. Den před tím jsem viděl kukuřici na státním statku v Rokytnici v Orlických horách a tož jsem si do Horní Lipky zajel. Předseda družstva mě ujistil, že je bláznovství chtít pěstovat kukuřice na siláž pod Králickým Sněžníkem, ale poněvadž z okresu dostali tento úkol k splnění beze zbytku, oznámil tuto výměru z výměry luk a pastvin. Samozřejmě, že okresní agronomická služba viděla, kde kukuřice vyjde a kde nemá šanci, ale přesto úkol odsouhlasila. Podobná hlášení o plnění úkolů silážní kukuřice přicházela na kraj i z ostatních horských a podhorských oblastí a vzbuzovala uspokojení, že kukuřice roste všude. Skoro všichni odborní pracovníci na ONV věděli, že to tak není, ale báli se o tom mluvit z obavy, že by ve svých funkcích neobstáli pro nepokrokové a zpátečnické názory.“⁷⁶²

Rychlý postup kolektivizace se odrazil v poklesu stavů hospodářských zvířat, ačkoliv plán počítal do roku 1960 s růstem skotu a prasnic. Proto KNV žádal, aby se zastavil pokles stavů, protože by byl ohrožen výkup i v dalším roce. Zootechnici JZD připustili snížení stavů, tolerovali, že soukromí rolníci neodevzdali družstvu dobytek a prasata do společného ustájení a buď je vybijeli, nebo dali na státní nákup. Až na podzim se podařilo zastavit pokles a naopak zvýšit stavy prasat. S blížící se zimou začalo opět vysoké brakování skotu, a to i krav. Skot poklesl ve všech okresech, kromě Nové Paky a Hradce Králové, zhoršilo se složení stavů, protože chyběl mladý dobytek. V horských okresech přes řadu úlev trvala nízká hustota skotu. Pomalu postupovalo společné ustájení ovcí a hlavně drůbeže, což se odrazilo v neplnění výkupu vajec.

Investiční výstavba přes omezení počtu staveb postupovala pomalu. Do října se ve starých JZD ze 127 mil. Kčs na výstavbu svépomocí čerpalo 79 mil. Kčs a v nových

762 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 47, 50; Holubář, A., Vzpomínky, s. 11.

z 36 mil. 21 mil. Kčs, protože tu přetrvávala nechuť ke společnému ustájení. Také prostředky na meliorace nebyly čerpány, na nové bylo z plánu 4,5 mil. Kčs prostavěno 2,3 mil. Kč a v generálních opravách z 8 mil. Kčs jen 3,9 mil. Kčs, především v okresech Hradec Králové, Jaroměř, Nový Bydžov a Žamberk.⁷⁶³

Zpoždění žňových prací se odrazilo v pomalém výkupu, ale stanovený termín 15. září 1958 byl dodržen. V horských okresech zůstalo 4710 ha zemědělské půdy a 2394 ha orné půdy bez vyměření dodávek. Výkup obilí byl splněn 12. září 1958 na 102,1%, stejně i výkup sena, zeleniny, ovoce, čekanky, ne však olejnin (řepky) pro nedodržení ploch. Zvýšil se podíl státního nákupu (u obilovin na 23,5%, v roce 1955 jen 14%), což znamenalo pro stát vyšší náklady. Kraj se ve výkupu obilí umístil až na 17. místě. Nesplnily okresy Broumov, Jičín a Vrchlabí. JZD dodávky plnila dobře, soukromí rolníci na 85 % úkolu.⁷⁶⁴

Do října vzniklo v kraji 76 JZD se 14 588 ha zemědělské půdy a do starých JZD vstoupilo 6219 soukromých rolníků s 15 920 ha zemědělské půdy, což neodpovídalo stanovenému úkolu. Plán byl splněn jen v okresech Hradec Králové, Jaroměř a Nový Bydžov. K 5. říjnu 1958 hospodařil socialistický sektor na 82 % zemědělské půdy kraje. Družstva se jen pomalu politicky, organizačně a ekonomicky upevňovala, nedodržovaly se pracovní řády a stanovy, na Hořicku, Jičínsku a Novobydžovsku si stanovili družstevníci vysoké naturální dávky bez ohledu na dodávky. Odvod do nedělitelného fondu přes zvýšení nestačil na rozšíření výroby. Řešení výroby v horských a podhorských JZD zůstalo stálým úkolem. Okresy organizovaly porady starších i nových JZD, kde si předsedové předávali zkušenosti. Právě druhá polovina roku 1958 byla ve znamení hledání východisek k rychlému upevnění družstev. Ekonomické rozborry hledaly příčiny nízké intenzity výroby v organizaci práce, nekomplexní mechanizaci, nedostatečné investiční výstavbě, nízké kvalitě rostlinné a živočišné výroby, špatné péči o půdu a nedostatku pracovních sil. Ukazovalo se, že ve většině JZD chyběla hmotná zainteresovanost členů na vzestupu výroby.

Podkladem k ekonomickým rozborům hospodaření družstev se staly „Pokyny k politickému, organizačnímu a hospodářskému upevnění stávajících JZD“, které vydal ÚV KSČ 3. září 1958. Také „Dopis všem organizacím strany a všem pracujícím“ z listopadu, který předložil k posouzení cesty ke zvyšování životní úrovně lidu, kladl důraz na vzestup zemědělské výroby.

Jednou z cest ke zlepšení úrovně mechanizace bylo rozhodnutí, aby družstva dostala traktory a zemědělské stroje a byla posílena odborníky, aby se mohla věnovat specializaci své výroby, jak to stanovil XI. sjezd KSČ.

Do konce roku 1958 zbývalo založit v kraji JZD ještě v 19 obcích (Dobruška 7 obcí, Nová Paka 6, Žamberk 3, Hořice 2, Jičín 1), rozšířit členskou základnu a sdruženou půdu o 27 700 ha zemědělské půdy, především v horských okresech a na Jičínsku. Hlavním úkolem zůstávalo upevnit družstva, která zatím přistupovala k úkolům státního plánu a závazkům formálně, a zbavit se v práci na zemědělském úseku improvizace.⁷⁶⁵

763 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9.

764 Tamtéž, k. č. 9, 50.

765 Tamtéž, k. č. 9.

STS nesplnily své úkoly v agrotechnických lhůtách, ačkoliv se počítalo, že sklídí obilí ze 47,5% ploch vazači, ze 7,5% kombajny, vytrhají 45% lnu a provedou 60% podbítky. V kraji sklízelo 153 kombajnů, z toho 94 vlastních a 59 ze Slovenska a Moravy, na 1 kombajn připadalo 60,1 ha. Pro vysokou poruchovost a nevyužití strojů se přes zlepšení práce nepodařilo STS žně a výmlat zvládnout ve stanovených termínech. STS pracovaly o žních na horších porostech obilí, kde se sklizeň zdržela. Před STS stál úkol připravit se na reorganizaci, po níž měly být řízeny ONV, aby nedošlo ke zhoršení práce, a předat některé stroje do JZD.⁷⁶⁶

Státní statky dokončily reorganizaci, při které byla posílena oddělení na úkor ředitelství. Půdní fond vzrostl jen málo, docházelo k přesunu mezi statky a družstvy, v nížinných okresech převzala JZD dobré objekty statků. Statky plnily stavy hospodářských zvířat, ale neplnily sklizeň obilovin. Hospodaření zůstávalo ztrátové, v září místo 3 mil. Kčs zisku vykázaly neplánovanou ztrátu 3,9 mil. Kčs, což ale bylo méně než v roce 1957. Trvala nízká užitkovost v živočišné výrobě při vysokých nákladech.⁷⁶⁷

Nedařilo se plnit dosídlení pohraničních okresů, do října bylo na úkol 490 pracovních sil získáno v kraji 135 osob, z jiných krajů na úkol 100 pracovníků 216 osob. Velký počet domků zůstal neosídlen. Na učební obor pěstitel a chovatel se k 1. září získalo 580 chlapců a děvčat, ale plán počítal s 1375 uční.

V říjnu 1958 byl schválen plán rozvoje zemědělské výroby na rok 1959. V rostlinné výrobě se nepodařilo dodržet plánovanou výměru orné půdy o 8000 ha, na státních statcích se už počítalo jen s malým zvýšením půdního fondu. Přitom se plánovalo, že se orná půda rozšíří o 3000 ha, hlavně v okresech Broumov, Jičín a Nový Bydžov. STS dostaly plán stejný jako v roce 1958, tj. 810 000 průměrných ha, a kraj odmítl návrh ministerstva zemědělství na 855 000 průměrných ha, protože STS zajišťovaly pro JZD 78,4% prací a JZD svými traktory a stroji 21,6%. Poněvadž řízení STS přecházelo na ONV, měly STS pracovat operativněji než dříve. Kromě 810 000 průměrných ha polních prací narůstal plán o 180 000 ha na dopravu. Náklady na jeden hektar se snižovaly z 128,78 Kčs na 116,64 Kčs. Do STS přecházely meliorace, opravárenství a technické služby.

Investiční výstavba v JZD se zvyšovala o 31%, celková suma činila 188,9 mil. Kč, z toho na akce svépomocí 157,1 mil. Kčs. Cílem bylo snížit stavební náklady, aby se více prostředků mohlo využít na mechanizaci. Meliorační práce měly odvodnit 582 ha zemědělské půdy a zavodnit 191 ha. Plán na rok 1959 počítal se zvýšením stavů skotu o 11 000 kusů, především v okrese Broumov, Dvůr Králové, Hořice, Nový Bydžov a Žamberk, stavů krav o 570 kusů (na stav 128 870 kusů) a prasnic o 1400 kusů, hlavně v okresech Dvůr Králové, Hradec Králové, Jaroměř a Nový Bydžov. Dojivost se zvyšovala na 2240 l mléka a snůška na 115 kusů vajec. Dvojnásobné bylo zvýšení osevu kukuřice na 15 000 ha, z toho JZD a rolníci 13 350 ha a státní statky 1650 ha. Očekávalo se podstatné zlepšení výsledků státních statků, zvláště v živočišné výrobě, a snížení nákladů na 1 Kčs realizovaných tržeb z 2,04 Kčs na 1,86 Kčs a postupné zrušení dotací. Pro dosídlení se určovaly okresy Broumov, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí,

766 Tamtéž.

767 Tamtéž, k. č. 9, 48.

Žamberk a nově Dobruška s kvótou 428 pracovních sil, z toho 119 z kraje a 229 z ostatních okresů republiky. Pro ně se zajišťovalo 131 adaptací, 104 pro zemědělství a 27 pro lesnictví.⁷⁶⁸

Ani průběh podzimních prací neodpovídal předpokladům a nedošlo ke zvýšení produkce brambor, cukrovky, lnu a zrychlení osevu a orby. Tyto práce se značně opožďovaly, po 25. říjnu zůstalo na polích ještě 200 ha obilí, 75 ha brambor, 15 377 ha cukrovky a 946 ha čekanky. U cukrovky snížilo výnosy, že až 20% ploch se v některých JZD zaoralo a že se sela až na třikrát po sobě na stejných plochách. Osevní plochy cukrovky, brambor a kukuřice nebyly dodrženy a nedosáhlo se plánovaných výnosů. Bylo ohroženo zásobování bramborami, kde sklizeň stačila pro kraj, ale nemohly být dodány brambory pro kraj Ostrava a Liberec. Sklizeň cukrovky a brambor se dokončovala za pomoci brigád, na konci října nastoupilo na sobotní směnu 7340 brigádníků. Vedle zpoždění sklizně se nepodařilo dokončit osev, neoseto zůstalo 3897 ha, ale počasí dovolilo dokončit orbu.⁷⁶⁹

Výsledky zemědělské výroby 1958

Rok 1958 nebyl příznivým rokem pro zemědělskou výrobu a nepodařilo se splnit úkoly druhé pětiletky. Plán předpokládal růst zemědělské výroby o 12% oproti roku 1957, ale skutečnost činila asi 1,1% a nepodařilo se dosáhnout její předválečné úrovně. To se týkalo i výroby a výkupu v Hradeckém kraji.

V roce 1958 pracovalo v zemědělství kraje 73 451 osob, z toho bylo 33 684 mužů a 39 767 žen, tj. 54,14% (podíl žen celostátně byl 52,65%), které hospodařily na 319 785 ha zemědělské půdy, z toho na 229 216 ha orné půdy. Nepodařilo se rozšířit osevní plochy o 4661 ha, naopak se snížily o 17 ha, plánované osevní plochy byly dodrženy jen u zeleniny a hektarové výnosy pouze u stonkového lnu, ne u obilovin, brambor (jen 61,2%) a cukrovky (90,2%). V živočišné výrobě byly překročeny stavy skotu (101,79%), nedodrženy u krav (99,27%), prasat (87,11%) a prasníc (95,19%), splnily jen státní statky. Nebyl splněn výkup brambor (78,2%), cukrovky (88,6%), lnu (82,2%), v živočišné výrobě ne jatečná prasata (87,3%) a mléko (95,5%); dluh činil u mléka 6,3 mil. l, 1,7 mil. kg vepřového masa a 1,7 mil. kusů vajec. Přesto se příjmy JZD oproti roku 1957 zvýšily o 102 mil. Kčs. Nedařilo se opět rozšířit výměru orné půdy, plán počítal s 232 000 ha, ale skutečnost byla 229 216 ha, tj. o 2784 ha méně.

Příčiny byly jednak objektivní (nepříznivé počasí na jaře, nedodržení agrotechnických lhůt, špatná osiva, příprava půdy, neodborné hnojení, ztráty při sklizni), jednak subjektivní (nedostatky v řízení zemědělské výroby, organizaci práce, improvizace ze strany národních výborů, zemědělské správy i uvnitř JZD, špatná pracovní morálka a nedostatečná nezkušenost). Stále působila nedůvěra ke kolektivní práci a přežívalo malovýrobní myšlení, a to i v JZD. Celkově byly podceněny nové politické a ekonomické podmínky, v nichž se zemědělská výroba rozvíjela. V kraji zůstalo 4174 ha

768 Tamtéž, k. č. 9, 48.

769 Tamtéž, k. č. 9, 47, 50; Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1959.

zemědělské půdy, z toho 1770 ha orné půdy, na níž se nepodařilo zajistit zemědělskou výrobu a dodávky, přičemž 1500 ha patřilo zemědělským podnikům, 81 ha STS, 2500 místním národním výborům.⁷⁷⁰

Byla zajištěna sklizeň sena a obilovin, i když ne bez mimořádných akcí, hůře probíhala sklizeň okopanin. Výnosy zůstaly pod plánem, u pšenice 18,5 q/ha, u žita 19,7%, u ječmene 17,9 q/ha, u ovsa 16,5 q/ha, u cukrovky 261,3 q/ha a u brambor 99,8 q/ha, což se odrazilo ve vysokém dovozu krmiv. Ačkoliv před válkou bylo v kraji zmeliorováno na 60 000 ha, tj. 20% zemědělské půdy, za války a po válce se meliorace neudržovaly a od roku 1956 bylo přikročeno k rekonstrukci svépomocí JZD. Práce postupovaly velmi pomalu (v roce 1956 28 ha, 1957 344 ha) a ani v roce 1958 nebyl plán splněn, bylo upraveno 557 ha a 700 toků.

V živočišné výrobě se nepodařilo udržet stavy hospodářských zvířat s výjimkou stavů skotu a neplnila se plánovaná užitkovost. Ke konci roku se opět pro vysoké brakování snížily počty skotu na 100 ha zemědělské půdy na 81,8 ks a rovněž krávy zůstaly pod plánovanými stavy. Průměrná dodávka mléka na krávu činila 3,5 l. Stavy krav na 100 ha orné půdy dosahovaly 77 kusů (oproti plánu 92 kusů), chybělo 26 000 kusů a 1650 kusů prasnic. Jen nepatrně se upevnilo tradiční plemenářství.

Investiční výstavba byla splněna na 100%, ale ne u silážních jam. Dokončilo se 267 adaptací pro 9945 krav, 34 novostaveb kravínů pro 2689 krav, 98 adaptací pro 3475 kusů skotu, 28 novostaveb pro 1264 kusů skotu, 223 adaptací pro 13 431 prasat a 11 novostaveb vepřinů pro 1383 kusů, dále drůbežárny, porodny prasnic a další stavby. Přenesení investiční výstavby na ONV zatím nevedlo k tomu, aby se zemědělské výstavbě věnovaly okresní stavební podniky. Nedařilo se výstavbu zlevnit, protože JZD nedodržovala plány a náklady rostly dalšími úpravami. Ve stanovené lhůtě bylo ukončeno 60,5% kravínů, 67% odchoven mladého dobytka, 64,5% vepřinů a 38% silážních jam. JZD ustájila v adaptovaných stájích 89% prasat, 72% krav, 70% mladého dobytka a 65% prasnic, při novostavbách se náklady zvýšily o 123 mil. Kčs. Neujalo se ustájení na hluboké podestýlce, kde se počítalo s 60 000 kusy, ale skutečnost dosáhla pouze 170 kusů skotu. Rychleji postoupila mechanizace živočišné výroby.⁷⁷¹

Kraj nesplnil plánované úkoly výkupu, především dodal méně o 1220 vagonů brambor, 5290 vagonů cukrovky a 25 400 q vepřového masa, ale oproti roku 1957 se na 1 ha zemědělské půdy dodávka zvýšila o 6,5 kg vepřového, o 1,9 kg hovězího masa, o 4,5 litru mléka a 9 kusů vajec. Oproti roku 1955 dodal kraj více o 481 vagonů obilí, 504 vagonů cukrovky, 54 789 q hovězího masa. Na 1 ha zemědělské půdy se vykupovalo 61,7 kg jatečného skotu, 596,4 l mléka, na 1 ha orné půdy 75,9 kg vepřového masa, 283,7 ks vajec a 252,3 q cukrovky. JZD měla nízké dodávky a prodávala velké množství výrobků za ceny státního nákupu a to snižovalo hmotnou zainteresovanost na zvyšování výroby.⁷⁷²

770 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 50; Pochodeň, č. 32, 21. 4. 1959; Slezák, Lubomír, Budování socialistického zemědělství a jeho rozvoj v 60. a 70. letech, in: Vědecká práce zemědělského muzea, č. 21, Praha 1981, s. 269–294.

771 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9; Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1959; č. 3, 9. 1. 1959; č. 27, 3. 4. 1959.

772 Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1959; č. 17, 6. 3. 1959.

Na konci roku bylo v kraji 811 JZD, z toho 804 JZD 3. a 4. typu se 48 652 členy a 197 514 ha zemědělské půdy a 7 JZD 2. typu s 218 členy a 1080 ha zemědělské půdy, záhumenky činily 16 169 ha zemědělské půdy. Pět státních statků obhospodařovalo 30 973 ha a ostatní závody socialistického sektoru 28 277 ha zemědělské půdy. Socialistický sektor obhospodařoval 85,49% zemědělské půdy, z toho JZD 67,3% a z půdy rolníků a JZD 82,3%. Soukromí rolníci hospodařili asi na 14,5% zemědělské půdy, mimo JZD zůstávali především malí rolníci a kovorolníci. Za rok 1958 vzniklo 82 nových JZD s 3629 členy a 15 327 ha zemědělské půdy, do stávajících JZD vstoupilo 7680 členů s 22 452 ha zemědělské půdy. Nová JZD vznikla především v okresech Nová Paka, Rychnov nad Kněžnou a Dobruška, které byly pod krajským průměrem. Kraj předstihl celostátní průměr, kde podíl socialistického sektoru na zemědělské půdě činil 77,5% (české kraje 82,9%).

Zbývalo založit 6 JZD a získat do JZD 20 000 ha zemědělské půdy a do státních statků 13 000 ha, aby se dosáhlo 95% půdy v socialistickém sektoru.

V družstvech byla provedena HTÚP a JZD měla do šesti měsíců vypracovat vlastní stanovy, ale to se v řadě družstev neprovedlo, nebo byly jen opsány. Z úkolu vypracovat v 793 JZD vlastní stanovy ho splnilo jen 716 JZD a rady ONV schválily 667 stanov. Investiční výstavba nestačila potřebám a v malých stájích byla nízká produktivita práce a umožňovalo se rozkrádání. JZD neměla dostatek pracovních sil. Ze škol přicházeli mladí, ale ti nemohli nahradit pokračující odchody ze zemědělství. V horských okresech se JZD bránila přijímat rolníky z úpadkových hospodářství a konsolidace zde potupovala pomalu. Více byly dotovány fondy, ale odvody do nedělitelného fondu neumožňovaly rozšiřovat výrobu potřebným tempem. Trvaly nedostatky v odměňování, pracovalo se podle měkkých norem a prvotní evidence nebyla v pořádku. Rozsah zemědělské produkce v JZD vzrostl oproti roku 1957 o 267%, na 1 ha o 7,2%, ale hrubé peněžní příjmy na 1 ha dosáhly jen 94,6%, hlavně poklesem příjmů z živočišné výroby. Náklady na 1 ha poklesly na 99,6%, na 1 Kčs nákladů připadalo v roce 1957 2,47 Kčs produkce a v roce 1958 2,86 Kčs produkce. Poklesla hodnota PJ ze 17,10 Kčs na 14,38 Kč a 2,70 Kčs naturálií vlivem nižších příjmů, vyšší dotace fondů, růstu členské základny a větší spotřeby PJ (1957 se spotřebovalo na 1 ha 87 PJ, 1958 98 PJ). Intenzita výroby byla stejná, v rostlinné výrobě se neprojevily investice do půdy a v živočišné výrobě se nezvýšila užítkovost. Kladným jevem byl pokles naturálií v PJ z 5,20 Kčs na 2,70 Kčs. Zvýšily se náklady u osiv, sadby, krmiva a STS. Z JZD 29 bylo přeplatkových o 2,4 mil. Kčs. Přes růst základních prostředků (základní stádo, stavby) to nestačilo ke zvýšení výroby. Zaostávající JZD hospodařila na 9326 ha a do roku 1960 se v nich měly provést meliorace a úpravy půdy, zatím se posilovala kádrově. Průměrné procento zaostávajících JZD v českých zemích činilo 20,5%, v Hradeckém kraji to bylo 11,2%, hlavně v horských a podhorských okresech. V pořádku nebylo záhumenkové hospodářství, které odčerpávalo 23% pracovní doby družstevníků a kde se choval neúměrný počet hospodářských zvířat, např. JZD Česov na Jičínsku mělo společně ustájeno 114 prasat a na záhumencích 102 kusů, JZD Soběraz na Jičínsku společně ustájeno 37 prasat a na záhumencích 38 prasat.⁷⁷³

773 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 50; Křížek, M., Malovýroba, s. 110; Deset let Jednotných zemědělských družstev, s. 55, 88.

STS splnily plán prací v průměrných hektarech na 106,6%, ale v polních pracích jen na 95,6% pro špatnou koordinaci spolupráce s novými JZD. Vysoce překročily úkoly v dopravě, a to zemědělské na 165% a pro jiné podniky na 172%. V polních pracích měly úkol 680 000 průměrných ha, ale splnily jen 650 041 ha, na 100% STS Broumov, Dobruška, Jičín, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov, nejhůře Chlumeck nad Cidlinou (71,7%), Hořice, Hradec Králové, Jaroměř a Žamberk. Zčásti to zavinilo špatné počasí na jaře, které ovlivnilo průběh meziřádkové kultivace, přechod pod řízení ONV, kvalifikace na střediscích, nevyužívání strojů, vysoká poruchovost (např. maďarské kombajny) a nízká úroveň hlavních agronomů. STS splnily úkoly v provádění meliorací. Dostaly také první stroje pro horské zemědělství (trhače lnu) a pro půdní úpravy. STS pomohly svými stroji splnit polní práce na státních statcích.⁷⁷⁴

Státní statky nezlepšily své hospodaření, hrubá výroba byla splněna na 86,2%. Místo plánovaného zisku 6,4 mil. Kč vykázaly statky neplánovanou ztrátu 12,4 mil. Kčs. Trvaly změny v základních fondech, roztržitost jejich provozu, vyčleňování hospodářství pro JZD, ustájení dobytka na mnoha místech, neplánované přidělování půdy, nezlepšila se kvalita pracovníků, chyběli mladí pracovníci a neplnily se výnosy ani užitkovost. Výnosy dosáhly 43,8%, ale náklady přesáhly plán o 139,7%, a to jak v rostlinné (sklizeň brambor), tak živočišné výrobě. Specializace byla na samém začátku, měla být provedena do roku 1965. Živočišnou výrobu oslaboval nedostatek krmiv, asi 20% muselo být poskytnuto ze státních fondů. Vliv na úrodnost měl nedostatek chlévské mrvy, ale chyběla asi polovina potřeby, některé pozemky nebyly hnojeny 10–12 let. Usnesení ke zlepšení hospodaření státních statků se plnilo jen pomalu. Kde vedle sebe hospodařily státní statek a JZD, vytvářela se nedobrá situace, protože státní statky poskytovaly vyšší odměnu, než byla v JZD.⁷⁷⁵

Dosídlení ve všech okresech pro rok 1958 nebylo splněno, nejméně na Broumovsku (26% plánu), bylo zde získáno 469 osob, ale odešlo jich 132 (tj. 28%), splnil okres Trutnov, ale z vesnic odešli staří osídlenci. Na úkol 490 pracovních sil z kraje a 100 ze Slovenska se získalo 657 osob, z toho 351 pracovních sil, ale odešlo 90 osob. Z opravených 170 domků zůstalo 111 neosídleno a domky rychle chátraly. Ukazovalo se, že dosídlení vyžaduje celkový rozvoj pohraničních okresů, aby zde členové rodiny získali další zaměstnání, rozvinutí obchodů a škol.⁷⁷⁶

Přes lednové usnesení ÚV KSČ k rozvoji socialistického soutěžení v zemědělství se nepodařilo jeho úroveň zlepšit a zůstalo jen formální záležitostí. Sice 672 JZD bylo rozděleno na soutěžící dvojice, ale velká většina z nich o tom ani nevěděla. Z 642 JZD, která uzavřela závazky na zkrácení druhé pětiletky, je splnilo jen 15 JZD, ostatní JZD plnila jen některé úkoly. Často bylo příčinou uzavření závazku a jeho zařazení do CVP, aby byl výrobní plán schválen radou ONV.⁷⁷⁷

Výsledky kolektivizace v roce 1958 vedly v kraji k závěru ukončit ji v průběhu roku 1959. Současně bylo nutno vytvořit podmínky pro vzestup zemědělské výroby

774 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 50.

775 Tamtéž, k. č. 9, 49, 50.

776 Tamtéž, k. č. 9, 48, 49.

777 Tamtéž, k. č. 9, 49.

vytvořením její nové materiálně technické základny a najít cestu ke zvýšení hmotné zainteresovanosti družstev na růstu své produkce.

Zima 1958–1959

Osou zimních měsíců se stala příprava na IV. sjezd jednotných zemědělských družstev – diskuze k předsjezdovým materiálům. Ministerstvo zemědělství vydalo materiál: „Návrh tezí o příčinách zaostávání československého zemědělství“, který se snažil o hlubší rozbor nedostatků zemědělské výroby a navrhoval, jak je řešit. Současně se v okresech zpracovávaly plány hospodářského a politického upevnění zaostávajících JZD. Družstva sestavovala celoroční výrobní plány, konala výroční členské schůze a připravovala okresní konference JZD, kde všude se dávaly připomínky ke sjezdovým materiálům. Opět začaly svou činnost družstevní školy práce a další kurzy a školení.

V březnu 1959 se konaly okresní konference KSČ, na nichž se zemědělské výrobě věnovala značná pozornost, protože rok 1959 se měl stát nejen rokem dokončení kolektivizace, ale i obratem v zemědělské výrobě. Propagoval se i osev kukuřice pro zlepšení živočišné výroby, která nezajistila produkci vepřového masa, mléka a vajec. Současně se kritizovalo nedodržení stanov v družstvech a přežívající soukromovlastnické tendence u části členů JZD.

Okresní konference JZD měly tentokrát jiný ráz než dříve, a to proto, že do družstev vstoupili střední rolníci, kteří v diskuzi hovořili konkrétně k problémům zvyšování zemědělské výroby. Kritika se méně zaměřila na práci STS, více připomínek bylo k pomalému postupu a nekomplexnosti investiční výstavby, k provádění meliorací, diskutovalo se o porušování výměry záhumenků a o vysokých naturáliích. Ukázalo se, že existuje řada JZD, kde jsou sice bohatí členové ze záhumenkového hospodaření, ale JZD zůstávalo chudé.

V okresech probíhaly družstevní školy práce, ale jejich úroveň a účast družstevníků se zlepšila jen nepatrně, ve většině družstev trvalo podceňování odborného školení.

Důraz se na členských schůzích JZD kladl na zlepšení rostlinné výroby, především cestou zvýšení hektarových výnosů, např. u pšenice na 25 q/ha, žita na 22,4 q/ha, ječmene 24,6 q/ha, ovesa 22,2 q/ha, brambor 168 q/ha a cukrovky 329 q/ha. JZD ve svých výrobních plánech počítala s velkým nákupem nejen krmiv, ale i osiv a sadby, u jařin to činilo 431 vagonů, tj. 50 % potřeby.

Ke zvýšení úrodnosti půdy měly přispět meliorace (mezi lety 1959 a 1960 na 2000 ha), především v okresech Hradec Králové, Jičín a Nový Bydžov. V průběhu roku se počítalo s ustavením 40–50 melioračních družstev, vzniklo meliorační družstvo Čeruilov a Úpa. Pro provádění meliorací se vytvořil zvláštní podnik a vybavovaly se STS a počítalo se s pomocí mládežnických brigád. Ty se měly podílet i na výrobě kompostů, protože potřeba statkových hnojiv byla kryta asi na 25%. V průběhu roku se plánovalo odvodnit 762 ha orné půdy a luk a zavodnit 210 ha orné půdy a 60 ha luk. V průběhu zimy se zpracoval plán meliorací v kraji na 15 let do roku 1975 na 16,5 % zemědělské půdy, aby meliorace obsáhly 36 % zemědělské půdy.

Přítom v kraji bylo skoro 10 000 ha neobdělané půdy, MNV a STS nemohly řádně velké výměry půdy obdělávat. Nejvíce této půdy vykazoval okres Broumov (asi 1000 ha), Trutnov (855 ha), ale i Jičín (439 ha), Nový Bydžov (153 ha). Přes velké úsilí se nepodařilo přesvědčit JZD, aby zvýšila plochy kukuřice, před zahájením prvních prací byl plán osevu zajištěn asi na 50 %.⁷⁷⁸

V živočišné výrobě dále klesaly stavy hospodářských zvířat, na konci března chybělo do plánu 10 770 kusů skotu, z toho 3821 kusů krav, 43 256 prasat a 1970 prasnic, což se odrazilo v nedostatku selat i ve velkovýkrmně Smiřice. Mnoho krav a jalovic bylo dáno na výkup, a to v produkčních okresech. Nedostatek krmiv byl kryt ze státních fondů, do konce března bylo dodáno 887 vagonů jadrných krmiv a 21 500 q sena. Pokud se JZD zavazovala ke zvýšení produkce prasat a selat, prováděla to formou zápůjčky krmiv, v prvním čtvrtletí ve výši 6555 q. Tento stav ohrožoval zvýšení užitkovosti, plán počítal s výkupem 52,17 kg jatečného skotu a 979,4 litru mléka z 1 ha zemědělské půdy a 103,86 kg z 1 ha orné půdy, s dojivostí 2240 l a snůškou 185 vajec.⁷⁷⁹

Plnění investiční výstavby zdrželo nepříznivé počasí v lednu a únoru, takže do konce března bylo splněno jen 16,5 % celoročního úkolu (ze 161,6 mil. Kčs bylo vyčerpáno jen 26,6 mil. Kčs). Oproti roku 1958 byl výsledek lepší o 6,4 %, dokončeno bylo 11 adaptací kravínů pro 421 kusů, 7 novostaveb pro 686 krav, 18 adaptací vepřinů pro 1366 kusů, 1 novostavba pro 18 vepřů a další adaptace pro mladý dobytek a drůbežárny. Stavby zdržoval nedostatek materiálů, např. žlabů, instalačního materiálu apod. Špatně probíhaly meliorační práce pro deštivé počasí a nedostatek trubek.⁷⁸⁰

V zimě probíhalo řešení zaostávajících JZD, jak to požadovalo vládní usnesení z 1. října 1958. Slabá JZD byla rozdělena do tří skupin: A) úpadková (s nízkou tržní produkcí bez možnosti zaručit minimální odměnu za práci), kterých bylo v kraji 20; B) silně zaostávající (vyplácející alespoň nízkou odměnu), v kraji 12; C) ekonomicky slabá (nutno odepsat dluhy, poskytnout slevy za práce STS, dát úvěry na 4 roky), v kraji 50 JZD. V okresech byla situace různá: Broumov A2 – B2 – C8, Dobruška 0 – 1 – 4, Dvůr Králové 4 – 2 – 1, Hořice 0 – 0 – 0, Hradec Králové 0 – 0 – 6, Jaroměř 0 – 0 – 3, Jičín 0 – 0 – 3, Náchod 0 – 0 – 4, Nová Paka 0 – 1 – 3, Nový Bydžov 0 – 0 – 0, Rychnov nad Kněžnou 0 – 1 – 5, Trutnov 6 – 1 – 4, Vrchlabí 2 – 2 – 3, Žamberk 6 – 2 – 6. Čísla ukazovala, že největší problémy trvaly stále v horských okresech. Na Žamberecku v 8 zaostávajících JZD schválili v lednu zálohy na PJ ve výši 5,50 Kčs, 6 Kčs a 7 Kčs a byly provedeny odpisy dodávek za rok 1958 ve 20 JZD u brambor, ve 4 JZD u obilí a v 1 JZD u vajec, ze soukromých rolníků nesplnilo 735, z toho odepsáno 217, splnění v roce 1959 320, do trestní komise 103, prokurátorovi předáno 9, do klidu za vstup do JZD 66 a 20 bylo notorických neplničů. Odpis představoval 317 000 l mléka, přes 69 000 vajec, přes 45 000 kg vepřového a přes 47 000 kg hovězího masa, přes 66 576 kg obilí a přes 577 000 kg brambor.

Současné ekonomické rozbory ukázaly, že velká část nových JZD si často nevěděla rady s organizací kolektivní práce a že národní výbory jim po založení neposkytovaly

778 Tamtéž, k. č. 9, 50; Pochodeň, č. 1, 4. 1. 1959; č. 5, 16. 1. 1959.

779 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 49, 50.

780 Tamtéž, k. č. 50.

potřebnou pomoc. Řada okresů využila zimních měsíců k agitační propagaci úspěchů v zakládání JZD i jejich výsledků, především zdůrazňovala příklady dobrých JZD. Současně se tyto materiály zaměřily na konkrétní pokyny ke zvýšení zemědělské produkce a jejímu zhospodárnění.

Za první čtvrtletí 1959 přibylo 8 JZD 3. typu s 62 členy a 272 ha zemědělské půdy a přechodem JZD 2. typu a rozšířením členské základny získáním 903 členů s 3469 ha zemědělské půdy. K 31. březnu hospodařila JZD na 83,7% zemědělské půdy, s krajsky plánovanými závody a se státními statky na 86,49% zemědělské půdy. Pod krajským průměrem zůstaly okresy Vrchlabí (68% zemědělské půdy v socialistickém sektoru), Trutnov (71,3%), Žamberk (72%), Náchod (77,9%), Nová Paka (78,2%), Jičín (80%), nejlepších výsledků dosáhly okresy Nový Bydžov (93,7%), Jaroměř (92%) a Hradec Králové (91,1%). Zůstávalo 6 obcí bez JZD a úkol rozšířit půdní a členskou základnu, aby do konce roku vstoupili do JZD všichni soukromí rolníci. Průběh schůzí a konferencí JZD a připomínky k dopisu ÚV KSČ o zvyšování životní úrovně se soustředily na nutnost vytvoření podmínek pro získání mladých lidí do družstev, na rozvoj mechanizace, investiční výstavby a problém záhumenků. Dalším požadavkem bylo získat pro vedení družstev odborně kvalifikované kádry, vždyť z 50 000 členů mělo jen 1600 odborné zemědělské vzdělání, tj. 3%, a z toho jen 150 vysokoškolské nebo středoškolské vzdělání. V JZD probíhaly přesvědčovací akce proti nákladným investicím a za zvýšení nedělitelného fondu, aby byly prostředky na rozšířenou reprodukci (příděl 8,4% byl zcela nedostačující). Pomocí slabým JZD bylo vysláno odborníků placených ze státních prostředků, počítalo se se 63, z toho 14 předsedů, 6 agronomů, 7 zootechniků a 36 účetních. Pro lepší využití mechanizace se připravoval odprodej strojů z STS.⁷⁸¹

V důsledku nízkých stavů hospodářských zvířat se neplnil výkup živočišných produktů, u jatečných prasat byl výkup oproti roku 1957 nižší o 24,8% a kraj dlužil 6,5 mil. l mléka, hlavně okresy Nový Bydžov, Hradec Králové a Rychnov nad Kněžnou, u vajec 1,7 mil. kusů (oproti roku 1958 méně o 369 000 kusů). Za první čtvrtletí dosáhl výkup jatečného skotu 99,5%, jatečných prasat 64,1%, telat 91,9%, mléka 87,7%, vajec 87,2% a drůbeže 112,4%. Přitom v kraji zůstávalo 1700 ha orné půdy bez stanovených dodávek. Ukazovala se nutnost změny výkupu a cen, aby se zvýšila hmotná zainteresovanost JZD na zvyšování výroby.⁷⁸²

STS dostaly definitivní úkol obdělávat 890 000 průměrných ha, z toho v polních pracích 710 000 průměrných ha a v dopravě 180 000 průměrných ha. Dokončily orbu pásovými traktory a provedly opravy strojů. V lednu připravily seznam strojů pro předání JZD (130 kolových traktorů, 50 kultivačních, 34 mlátiček, závěsné nářadí) a další stroje si mohla JZD nakoupit. Do JZD se počítalo s přechodem traktoristů, kteří se měli stát členy JZD, výjimečně vstupovat do pracovního poměru, a to nejvýše na dva roky. Do května 261 JZD převzalo stroje, komplexně bylo vybaveno 98 JZD, částečně 163 JZD. Družstva platila stroje z investičních úvěrů, jen asi čtvrtinu ceny uhradila z vlastních prostředků. Družstva neměla zájem o pojízdné sedačky („bábosedy“) pro sadbu brambor, pařící kolony, obilní kombajny, řepný kombajn SKEM 3, výfukové řezačky,

781 Tamtéž, k. č. 9, 48, 50; SOkA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

782 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 50.

senometry, protože velkou část těchto strojů už vlastnila. Do JZD přešlo 94 traktoristů, z toho se 65 stalo členy JZD, 29 bylo přijato do pracovního poměru. STS přecházely na novou náplň práce, a to opravárenství, poradenskou službu, provádění meliorací, výchovu kádrů a ochranu rostlin, a do vybavení všech JZD stroji prováděly i polní práce, především ve slabých JZD.⁷⁸³

Státní statky rovněž neplnily stavy skotu pro nedostatek krmiv, což ovlivňovalo nízkou doživost a vysoký úhyn telat. Lepší situace byla u stavů prasat, ale jejich udržení záviselo na přísunu krmiv. Za první čtvrtletí splnily úkoly živočišné výroby na 79,1%. Plánovanou ztrátu za toto období 2 mil. Kčs překročily o 1,5 mil. Kčs (celkem 3,6 mil. Kčs). Statky zpracovaly projekt zemědělské výroby na Žamberecku, hospodářství Orlické Záhoří, který se měl realizovat od roku 1960. Před válkou se zde chovalo 5000 kusů skotu, z toho polovina krav, a nyní 250 (tj. 5%) a ještě scházelo krmivo.⁷⁸⁴

V roce 1959 se oproti roku 1958 počítalo se zlepšením nábory dosídlenců. K dřívějším okresům přibyly čtyři obce z Dobruška a mělo se dokončit úplné dosídlení Žamberecka. Úkol stanovil získat 532 pracovníků, z toho z kraje 200, pro něž se adaptovalo 103 domků. Do konce dubna se z kraje získalo 20 dosídlenců, tj. 10% úkolu, neosídleno zůstalo 114 opravených domků.⁷⁸⁵

JZD a státní statky očekávaly nové pracovníky z řad absolventů zemědělských škol, v nichž se učilo na 3000 žáků a učňů. Současně probíhal na základních školách nábor pro získání 1650 učňů do zemědělských učňovských škol, z řad mladých členů JZD do zemědělských technických škol a do 40 tříd pro funkcionáře JZD. Nábor se však nedařilo plnit.

Rozpočet na zemědělskou výrobu činil 339,7 mil. Kčs, investice do JZD dosáhly 217,5 mil. Kčs, z toho na stavby 171,2 mil. Kčs, na stroje a zařízení 37,8 mil. Kčs a meliorace svépomocí 8,5 mil. Kčs. U státních statků se počítalo se ztrátou 66 mil. Kčs. STS měly plánovaný zisk 67,2 mil. Kč.⁷⁸⁶

Ve dnech 4. a 5. března 1959 se konalo zasedání ÚV KSČ, které shrnulo závěry z diskuze k dopisu ÚV KSČ o zvyšování životní úrovně pracujících a přijalo usnesení k dalšímu rozvoji zemědělské výroby. Požadovalo rozhodný obrat v zemědělské výrobě jako předpoklad dovršení výstavby socialismu v Československu. Uložilo, aby se vytvořila skutečná velkovýroba zaváděním moderní techniky a technologie, specializace a kooperace podle výrobních podmínek. Socialistický sektor, který se stal rozhodujícím i v zemědělství, musel dokázat svou převahu zvýšením výroby, zlepšením ekonomiky a zlepšením kulturního života na vesnici. Značnou pozornost věnovalo zasedání mechanizaci, výrobě zemědělských strojů a úloze STS a vybavení družstev stroji cestou odprodeje strojů STS. Rok 1959 se měl stát rokem dokončení socializace vesnice, kdy by JZD sdružila naprostou většinu rolníků.

KV KSČ projednal závěry usnesení ÚV KSČ v polovině dubna. Zasedání konstatovalo, že JZD byla ustavena v 812 obcích a zbývalo je založit v šesti obcích v okresech Hořice, Jičín a Žamberk. V okresech Nový Bydžov sdružila JZD 95,4% zemědělské půdy,

783 Tamtéž.

784 Tamtéž, k. č. 9, 50.

785 Tamtéž, k. č. 9, 49.

786 Tamtéž.

Jaroměř 92,3%, Hradec Králové 91,3%, mimo JZD zůstalo 36 246 zemědělských závodů s výměrou 46 292 ha, především rolníci s výměrou 2–10 ha, nejvíce v obvodech Dobruška, Jičín a Žamberk. K 1. březnu 1959 hospodařil socialistický sektor na 85,8% zemědělské půdy a do konce roku se počítalo se získáním 34 000 ha zemědělské půdy, aby se dosáhlo 96% zemědělské půdy v socialistickém sektoru. Pracovalo se na dokončení delimitace půdy mezi JZD a státními statky. V některých JZD přetrvával odpor k přijímání soukromých rolníků do JZD (JZD Chotěvice na Vrchlabsku). Dokončení socializace se ukládalo JZD, MNV, vesnickým organizacím a patronátním závodům.⁷⁸⁷

Současně zasedání KV KSČ zdůraznilo, že hlavním úkolem musí být v JZD a na státních statcích rozvoj výroby a zvýšení produktivity práce. Přes dobré výsledky neodpovídala celková úroveň zemědělství podmínkám a tradicím kraje a její rozvoj byl označen za „jeden z nejvážnějších úkolů“. Stanovené úkoly do roku 1965 počítaly s růstem hektarových výnosů, rozšířením orné půdy a meliorací, zvýšením stavů hospodářských zvířat, rozvojem plemenářství a upevněním ekonomiky družstev.

Základním organizacím strany se ukládalo věnovat stálou pozornost zemědělské výrobě a v JZD se měly vytvářet stranické skupiny.

Na zasedání ÚV KSČ navazovalo jednání IV. celostátního sjezdu JZD 19.–22. března 1959, které se zabývalo plněním usnesení XI. sjezdu KSČ ke zvýšení zemědělské výroby, přechodem k zemědělské velkovýrobě a schválilo doplňky a změny vzorových stanov. Před sjezdem probíhala v zimních měsících diskuze ke čtyřem materiálům (mechanizace, investiční výstavba, zúrodnění půdy melioracemi a ke změnám a doplňkům stanov). V kraji se diskuze zúčastnilo 88 600 družstevníků a občanů a bylo podáno 7867 návrhů a připomínek, z toho 6088 k problémům a práci vlastních JZD a 1779 k vyšším orgánům. Nejvíce připomínek se týkalo mechanizace a investiční výstavby. Na základě diskuze 495 JZD zvýšilo dotaci do nedělitelného fondu, 430 snížilo podíl naturálií v PJ, 415 JZD založilo provozně zajišťovací fond, 241 sociální fond, řada JZD zavedla přídavky na děti, dávky v nemoci, příplatky k důchodovému zabezpečení a jiná opatření.

IV. celostátní sjezd JZD orientoval zemědělské závody na podstatné zvýšení výroby, jako příklad uváděl referát JZD Všeliby na Náchodsku, které na 1 ha zemědělské půdy vyrábělo v roce 1958 1435 l mléka, 163 kg hovězího a 187 kg vepřového masa. Cílem všech opatření bylo zavádění velkovýroby, protože zatím většina JZD představovala malovýrobu ve velkém. Kritika ukazovala nízké využití půdního fondu, pomalý postup meliorací, nedostatečnou produkci krmiv, hlavně kukuřice, malovýrobní technologii v živočišné výrobě a pomalý postup v investiční výstavbě (zde byl uveden příklad z okresu Jičín, kde 94 JZD vytvořilo 26 sdružených stavebních skupin). Pro rozšířenou reprodukci sjezd navrhl zvýšení dotací nedělitelnému fondu a dotovat zajišťovací fond. Řada dalších návrhů sledovala získávání mladých pracovníků a odborníků do JZD. Nový výkupní systém měl zajistit hmotnou zainteresovanost družstevníků na zvyšování výroby. Postup proti „kulakům“ se nezměnil, měla pokračovat jejich likvidace.⁷⁸⁸

787 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9; Pochodeň, č. 32, 21. 4. 1959; Za socialistické zemědělství, r. 1959, č. 6.

788 Na V. celostátním sjezdu JZD 23.–26. 3. 1961 byl nahrazen „kulak“ termínem „bývalý vykořisťovatel“, na VI. sjezdu JZD 23.–26. 4. 1964 rovněž. Až na VII. sjezdu JZD 1.–3. 2. 1968 už nebyly přijaty Vzorové stanovy, každé JZD si vypracovalo vlastní, jež už obsahovaly jen ekonomická opatření.

V diskuzi vystoupilo pět delegátů z Hradeckého kraje. Josef Straka z JZD Lužany u Jičína požadoval, aby JZD věnovala péči mladým, jako příklad uvedl JZD Vlčkovice na Žamberecku a informoval o jičínsko-senickém hnutí, které chtělo získat mladé lidi do JZD. Předseda JZD Tutleky na Rychnovsku referoval o nové technologii výkrmu prasat, kterou zavedli ve spolupráci s Výzkumným ústavem pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí. František Láša z JZD Rozběřice na Hradecku kritizoval výrobu krmiv, distribuci hnojiv a kvalitu strojů. Josef Hronovský z JZD Bohuslavice na Dobrušsku hovořil o problémech investiční výstavby a Josef Šeps z JZD Vojice na Hořicku o porušování stanov.

Sjezd schválil změny a doplňky stanov, především zvýšení dotací do nedělitelného fondu na 10–12% z celkových hrubých peněžních příjmů, zřízení provozně zajišťovacího fondu, péči o mládež a odborníky, sdružování lesů a další opatření. Delegáti přijali výzvu ke zvýšení výroby kukuřice, cukrovky a k boji proti plevelům.

Závěry sjezdu se projednávaly ještě před započatím jarních prací na členských schůzích JZD, aby se vedle dokončení socializace dosáhlo konkrétních výsledků v zemědělské výrobě a měnilo se myšlení družstevníků ke kolektivismu.⁷⁸⁹

Jaro 1959

Jarní měsíce zvládla JZD, i když za pomoci brigád, poměrně v krátkém období. Projevil se vliv předání strojů do JZD. V nových JZD působilo jeden až dva měsíce 63 odborných a politických pracovníků, aby pomohli překonat první obtíže. Z dobrých JZD je posílilo 51 vedoucích pracovníků. Podařilo se udržet osevní plochy cukrovky (16 800 ha), brambor (23 561 ha), lnu (329 ha), ale ne kukuřice (15 000 ha), kde JZD vykazala jen 10 340 ha a čtvercově bylo zaseto 708 ha, především na státních statcích. Proti kukuřici vystupovala především JZD v horských okresech, na Žamberecku zaseli jen 20,6% úkolů a dávali přednost krmné kapustě a jetelům. Plochy brambor ohrožoval nedostatek sadby, který dosahoval asi 700 vagonů a měl být nahrazen opět kukuřicí. Nepodařilo se plnit výměru orné půdy, oproti plánu 235 000 ha dosáhla jen 229 216 ha a v průběhu zimy se snížila o 457 ha.⁷⁹⁰

Nejslabším článkem zemědělské výroby se ukazovala živočišná výroba, kde se neplnily ani stavy hospodářských zvířat, ani výkup živočišných produktů. V horských okresech se živočišná výroba nestala nástrojem vyšších příjmů družstevníků, protože stavy zvířat a užítkovost se zvyšovala jen pomalu. V polovině května byl zaslán společný dopis KV KSČ a KNV na vesnické organizace strany, rady MNV a představenstva JZD, aby řešily zlepšení živočišné výroby a výkupu. V prvním pololetí se dosáhlo lepších výsledků, podařilo se zvýšit stav skotu a prasat, ale ne krav, kde počty byly nižší než v roce 1958 asi o 2400 kusů. Stav skotu byl plněn na 101,4%, z toho krávy 98,9%, prasata 107,6%, ovce 84,6% a slepice 108,3%, což ohrožovalo splnění celoročního plánu.

789 IV. celostátní sjezd JZD, Praha 1959, SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9.

790 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 52; Pochodeň, č. 50, 23. 6. 1959; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

Na státních statcích byly značné rozdíly, neplnily se stavy (jen u krav), zlepšení oproti roku 1958 bylo nepatrné. V nových JZD se snažili družstevníci hospodařit pro sebe, odrazilo se to v odprodeji skotu na jatky, vysokém brakování krav a nedostatku krmiv, i když stát dodal kraji od začátku roku do května 2000 vagonů krmiv. Družstevníci dávali přednost záhumenkovým kravám, např. v JZD Třtěníce na Jičínsku činila dodávka od družstevní krávy 2,07 l, od záhumenkové 6,01 l. V živočišné výrobě trvala malovýrobní technologie chovu a krmení, což se odráželo v dlouhé době výkrmu.

Nepodařilo se splnit plán investiční výstavby na 52%, ale jen na 49%, protože chyběly pracovní síly a materiál. Nej slaběji se plnily stavby z generální dodávky a meliorace a především se pomalu stavby dokončovaly a uváděly do provozu, hlavně v okresech Hradec Králové, Jičín, Trutnov a Žamberk. V ustájení prasat se více uplatňovala mechanizace a hluboká podestýlka.⁷⁹¹

Tento stav se odrazil ve výkupu živočišných produktů a kraj, který zaujímal dříve první místo, se dostal na poslední místo v republice (dlužil 2797 tun masa, 9,5 mil. l mléka a přes 3,3 mil. kusů vajec).

Zasedání ÚV KSČ 5. a 6. června 1959 přijalo usnesení o zavedení nového systému výkupu a nových jednotných cen v zemědělství. Cílem bylo zvýšit hmotnou zainteresovanost na zvyšování zemědělské výroby, zavést nový výkupní systém a zjednodušit plánování a řízení zemědělské výroby. Rušily se dvojí ceny, které vedly k nepřehlednosti v tržních vztazích a zvyšovaly administrativní úkony. Zvyšovaly se výkupní ceny o 14,7% oproti roku 1958, u JZD o 15,3%, byly zvýhodněny pro horské výrobní podmínky (u žita, brambor, lnu) a u vývozních produktů (sladovnický ječmen, chmel). Byla upravena zemědělská daň a u slabých JZD se zachovávala státní pomoc. Tato změna rušila systém výkupu platný od roku 1953, který se přežil.⁷⁹²

K prosazení závěrů zasedání KV KSČ se v Hradci Králové konalo 11. června společně zasedání KV KSČ a KNV, jehož se zúčastnil tajemník ÚV KSČ V. Krutina, vedoucí tajemníci OV KSČ a tajemníci pro zemědělství, předsedové ONV a vedoucí zemědělských odborů a další funkcionáři. Referát se zabýval stavem zemědělské výroby, kolektivizace a podstatou nového výkupního systému, od něhož se očekávalo zvýšení výroby a snižování vlastních nákladů. Významnou změnou byl převod strojů do JZD, přičemž se jejich ceny snižovaly v průměru o 30%. Zatím bylo v kraji prodáno do JZD 263 traktorů a 3000 kusů závěsného nářadí v hodnotě 10,5 mil. Kčs, část ovšem na dlouhodobý úvěr. Současně se rušil zpětný prodej krmiv a zvyšovala se cena krmiv z centrálních fondů, což se odrazilo ve zvýšených nákladech JZD.

Nová úprava nepůsobila v kraji jednoznačně. Nové ceny byly vyšší, avšak např. okresy Dvůr Králové a Náchod prodávaly 1 q cukrovky dražší, než byla nová cena, to platilo u pšenice pro horské okresy a Novou Paku, u brambor pro Hořice a Hradec Králové, u jatečných prasat pro Vrchlabí, u mléka pro Žamberk a Vrchlabí. JZD se dala rozdělit na 4 skupiny. V první skupině, kde za levná krmiva dosahovali vysokého státního nákupu, museli počítat s nižšími cenami a hledat rezervy ke zvýšení výroby.

791 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 50; Pochodeň, č. 38, 12. 5. 1959; č. 40, 19. 5. 1959; č. 46, 9. 6. 1959.

792 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 51; Pochodeň, č. 56, 14. 7. 1959; Za socialistické zemědělství, 1959, č. 8; srov. Nový systém výkupu zemědělských výrobků v ČSR, Praha 1959.

Pro druhou skupinu byly nové ceny výhodné a zde se počítalo s vyšší dotací nedělitelného fondu a rozvojem výroby. Třetí skupinu tvořila horská JZD s nízkou výrobou a dodávkami a zde byla nutná pomoc státu a specializace výroby. Čtvrtou skupinou byla JZD s nízkou výrobou, pro která však nové ceny byly přínosem, jestliže zvýší výrobu a nebudou spoléhat na pomoc a úlevy. Nová úprava měla vést k dlouhodobému plánování v každém JZD. Podle usnesení se závěry projednávaly do 15. července na společných zasedáních OV KSČ a ONV a vesnických organizací a rad MNV za účasti členů a kandidátů KV KSČ a KNV.

V diskuzi upozorňovali funkcionáři z horských okresů na špatnou kvalitu strojů, na vysoké ceny strojů proti cenám za práci STS a na to, že JZD nemají zatím prostředky na nákup strojů. V kraji se prodala jen čtvrtina strojů, což znamenalo předposlední místo v republice. Přitom v roce 1960 si JZD měla zajistit 80 % polních prací sama. Soukromí rolníci někde spekulovali, že zvýšení výkupní ceny brambor jim uhradí daně a že ostatní ceny budou ziskem, aniž by počítali se zvýšením zemědělské daně.

Rada KNV projednala změny v řízení zemědělské výroby a výkupu od 1. července. Došlo ke sloučení odborů výkupu a zemědělství v kraji a okresech, agronomická a zootechnická služba přecházela na zemědělské odbory, zčásti přímo do JZD, protože výrobní střediska se neosvědčila. Byly stanoveny termíny výkupu jednotlivých plodin a snížen výkup obilí, aby JZD získala krmiva (celkem o 21 830 tun).

V prvním pololetí přešlo 7 JZD 2. typu na společné hospodaření s 218 členy a 1080 ha zemědělské půdy, k 30. červnu dosáhl počet JZD 3. a 4. typu 815, celkem sdružovala 50 667 členů (přibylo 2015) a 204 782 ha zemědělské půdy (přibylo 7268 ha). Nových JZD vzniklo 6 se 119 členy a 524 ha zemědělské půdy a do stávajících JZD vstoupilo 922 členů s 3992 ha zemědělské půdy, na Vrchlabsku se 3 JZD sloučila v jedno družstvo. Zasedání KV KSČ a KNV vyzvalo k zesílení agitace, aby se do konce roku zvýšilo procento socializace na 95 %, tj. asi o 30 000 ha zemědělské půdy. Rolníkům se zdůrazňovalo, že nový výkupní systém nebude preferovat soukromá hospodářství a že zemědělská daň odčerpá zvýšený zisk. Prakticky ustalo třídní hodnocení „kulaků“, naopak zesílila tendence, aby byli přijati do JZD, a strhli tak s sebou další rolníky. Znovu se objevily rozpory mezi malými a středními rolníky pro hodnocení ruční a potahové práce v normách. Zpomalení tempa kolektivizace se omlouvalo „specifickými, mimořádně silnými agrárními tradicemi v kraji“, ačkoliv agitační práce mezi malými rolníky a kovorolníky byla ztěžována řadou nevyřešených ekonomických problémů.

Nová opatření na úseku zemědělství nutila zemědělské orgány i JZD k dlouhodobějším opatřením v plánování výroby. Úprava výstavby bytů umožňovala i JZD stavbu 1000 bytových jednotek, pokud si na ně nahospodaří prostředky, v pohraničí byly podmínky výhodnější, protože JZD hradila jen 10 % nákladů z vlastních zdrojů, zbytek tvořily subvence a úvěry. Na Žamberecku povolil ONV 4 JZD záhumenky o výměře 1 ha, aby se zajistily potřeby rodin družstevníků.⁷⁹³

STS dokončily prodej strojů v první etapě do zahájení jarních prací a zahájily druhou etapu do začátku žňových prací. Za pololetí prodaly do JZD 430 traktorů, z toho 57 pásových, 331 samovazů, 270 nakladačů mrvy, 270 mlátiček, 140 secích strojů,

793 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

11 kombajnů a další náradí. Hodnota strojů v průběhu dvou etap činila 16 mil. Kčs. Nové posláni STS působilo někde nejasně v náplni jejich činnosti, ale zvýšil se výkon na traktorovou jednotku o 48 průměrných ha, tj. o 40,3%, a úspory dosáhly 4,2 mil. Kčs. Krajský podnik zemědělských meliorací sice plnil plán, ale vybíral si rentabilní akce, v JZD splnil plán na 89%. STS připravovaly stroje pro třetí etapu odprodeje, která měla skončit do zahájení podzimních prací. Zbytek strojů se měl předat do JZD v roce 1960.⁷⁹⁴

Na státních statcích došlo jen k malému zlepšení, neklesly ztráty tak, aby na začátku třetí pětiletky bylo jejich hospodaření rentabilní. Místo zisku vykázaly 2,9 mil. Kčs neplánované ztráty, a to i v živočišné výrobě. Stav skotu plnily na 99,27%, prasat na 97,31%, opět se opakovalo vysoké brakování krav pro špatný zdravotní stav, u prasat uhynulo, nebo bylo nuceně poraženo za pololetí 534 kusů.⁷⁹⁵

Úkoly v dosídlování se nepodařilo splnit pro malý zájem ze strany MNV, protože v JZD přetrvával špatný vztah k novým dosídlencům. Na Žamberecko se přestěhovalo v prvním pololetí 52 osob, do JZD 28, na státní statky 17, ke státním lesům 5 a do STS 2, odešli 4 z JZD a 2 ze státního statku. Zůstávalo zde volných 26 domků. Od začátku dosídlování přišlo do okresu 457 osob, odešlo 148 dosídlenců, takže přírůstek činil 309 osob, převážně dobře pracujících. Ze 148 odešlých 144 nevyrovnalo své závazky a výhody.⁷⁹⁶

Za první pololetí vzrostl oproti roku 1958 počet stížností z oblasti zemědělství na 592 (1958 568) a činil 22,6% všech stížností. Nejvíce stížností se týkalo poměrů v JZD, kde však sami členové upozorňovali na nedostatky, zajištění rezervní a neobdělávané půdy, HTÚP, výkupu apod.

Podařilo se získat 260 žáků do výběrových zemědělských škol, ale nebyly splněny počty do 25 učňovských škol pro obor pěstitel a chovatel.

V červnu se projednával rozpis zemědělské výroby a výkupu na rok 1959, který musel vycházet z nových opatření ve výkupu. Orientoval zemědělství na zvýšení produkce krmiv, sladovnického ječmene, cukrovky, řepky, chov skotu a prasat a rozšíření orné půdy. Výroba se zvyšovala u zrnin o 5,8%, u cukrovky o 13,6%, u brambor o 5%, u řepky o 21%, u masa o 3,5%, u mléka o 1% a vajec o 2%. Stav skotu a prasat zůstávaly na úrovni roku 1959, k 31. prosinci 1960 měly dosáhnout 246 000 kusů, z toho krav 126 400 kusů. Okresy rozpis přijaly. Podstatně se zvyšovaly částky na meliorace včetně oprav starých meliorací.⁷⁹⁷

Veškerá pozornost se zaměřila na výrobní otázky, ale výzva splnit pětiletku za čtyři roky se ukazovala jako nereálná. Zpomalilo se tempo získávání 30 000 ha zemědělské půdy do JZD, aby do konce roku 1959 bylo v socialistickém sektoru 95% zemědělské půdy, jak to požadovalo usnesení krajské konference KSČ.

794 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9.

795 Tamtéž, k. č. 9, 52.

796 Tamtéž, k. č. 51; SOKA Ústí nad Orlicí, fond: ONV Žamberk.

797 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 52.

Žně a podzimní práce

Polní práce o žních a na podzim už probíhaly za naprosté převahy socialistického sektoru. Žňové práce narušily v červenci deště a krajské orgány vydaly 27. července výzvu k JZD, státním statkům a STS, aby urychlily průběh prací, a ke všem občanům, aby pomohli brigádami. Do poloviny září byly žně dokončeny, byl sklizen len a svezena sláma. JZD plně využila svých strojů, někde pracovaly ještě STS a stranické a státní orgány organizovaly další pomoc. Více bylo sklizeno kukuřice, ale nesplněn zůstal osev ozimých směsek. Kombajny sklídily obilí na ploše 8209 ha. Průběh žní i jejich výsledky byly hodnoceny kladně, potvrdilo se, že JZD lépe využívala strojů, než tomu bylo v STS.

Také podzimní práce probíhaly bez větších problémů, i když se opozdila podzimní orba. Oproti roku 1958 se sklídilo více zrnin, brambor, řepky, máku, méně cukrovky (průměrný výnos dosáhl 282,8 q/ha, oproti plánu 290 q/ha), lnu a objemných krmiv. Byl překročen plán zúrodnování půdy, na závazek 14,6 mil. Kčs se meliorovalo za 19,8 mil. Kčs a práce na podzim pokračovaly včetně zpracování kompostů. Přes 100% plnil podnik pro meliorace a STS, ale svépomoc JZD dosáhla jen 47,1% plánu, nejméně na Žamberecku, Hradecku a Novobydžovsku. Pro suché počasí sklídila JZD kukuřici na zeleno a na silážování zůstaly asi dvě třetiny množství. V podhorských okresech nebyly plochy kukuřice splněny, protože JZD odmítala kukuřici a požadovala krmné okopaniny. Na odmítavé stanovisko působilo i to, že kukuřice vyžadovala velké množství chlévské mrvy a že stroje pro čtvercový výsev byly velmi poruchové.⁷⁹⁸

Kraj stále neplnil úkoly živočišné výroby, a to ani v dodržování plánovaných stavů hospodářských zvířat, ani ve výkupu živočišných produktů. Stavy skotu dosáhly 99,9% plánu, ale krav jen 97,2% (chybělo 3480 kusů, plnil jen okres Hořice), u prasat byl úkol překročen. Do konce srpna bylo uvedeno do provozu jen 45% kravínů, 49,7% odchoven skotu a 63,9% poroden prasnic. Aby se překonal nedostatek krmiv a zvýšila se produkce objemných krmiv, věnovaly se velké prostředky na meliorační práce. Na začátku srpna se v Hradci Králové konala konference k melioračním pracím v oblasti řek Cidlina, Dědina, Bystřice a Trotina, v rozsahu 14 000 ha se obnovovalo odvodnění a v rozsahu 1000 ha závlahy. Plán počítal, že v příštích 15 letech bude nákladem jedné miliardy odvodněno 42 000 ha a zavlaženo 11 000 ha, tj. 39% zemědělské půdy. V září byl na krajské slavnosti zúrodnění půdy ve Smiřicích vyhlášen celokrajský závazek ke splnění tohoto úkolu.

Výkup obilí byl splněn za 18 dní už 13. srpna na 100% a k 10. září na 111,2%, seno na 117,2% (75% bylo určeno pro kraj), řepka na 136,1%, zpožděný byl výkup živočišných produktů, především mléka, vajec a vepřového masa. K 10. září nesplnilo výkupní úkoly 2259 zemědělských závodů, z toho 62 JZD, vůbec nic nedodalo 1499 závodů, z toho 9 JZD.⁷⁹⁹

Právě plnění výkupních povinností mělo být nástrojem ke vstupu rolníků do JZD, aby se do konce roku získalo do socialistického sektoru 24 313 ha zemědělské půdy, což by umožnilo splnit 95% socializace v kraji.

798 Tamtéž, k. č. 9, 10, 53, 56.

799 Tamtéž, k. č. 53.

Výsledky po skončení podzimních prací ukazovaly snížení tržní produkce. To se odrazilo v nižší PJ, kde plán počítal s 15 Kčs, ale nyní se ukazovalo, že dosáhne asi 12,50 Kčs. JZD překročila vlastní náklady, především nákupem 3203 vagonů krmiv v hodnotě 33 mil. Kčs, což snížilo PJ asi o 1,56 Kčs. Plánované tržby se v kraji plnily k 30. září na 95 %, tj. méně o 22 mil. Kčs (Nový Bydžov jen 81 %). Tržby v živočišné výrobě dosáhly jen 83,3 %, v rostlinné výrobě byly vyšší o 10,3 %, protože stouply hektarové výnosy (ne v okrese Dvůr Králové). Dotace nedělitelného fondu se plnily za třetí čtvrtletí na 72,6 % (Žamberk 20,4 %), z hrubých peněžních příjmů to bylo v průměru 7,2 % (Dobruška 10 %, Žamberk 1,8 %), ale do konce roku bylo reálné plnění přes 10 %.⁸⁰⁰

V druhé polovině roku pokračoval odprodej strojů STS do JZD, který ovlivnilo snížení cen k 1. červenci u traktorů, strojů a náhradních dílů (v průměru o 30 %, náhradní díly o 20 %, traktory o 15 %). STS pracovaly o žních a podzimních pracích pro slabá JZD a soukromé rolníky, ale za zvýšené ceny. Do JZD přicházeli i traktoristé a opraváři.

Státní statky zlepšily svou organizaci, produkovaly více živočišných výrobků a za ně vykázaly zisk 1,5 mil. Kčs. Nezlepšila se rostlinná výroba, chyběla krmiva a nedosáhlo se plánovaných výnosů, protože velká část půdy byla zanedbaná a bez organického hnojení. Dobré výsledky v produkci prasat byly důsledkem zásobování krmivy z podniku Biokrma. U skotu se neplnily stavy ani užitkovost. Snížení dotací o 50 % bylo reálné jen v okresech Broumov, Hradec Králové a Nový Bydžov, ne v horských okresech. Do státních statků přišli noví pracovníci ze škol, kteří teprve získávali výrobní zkušenosti.

V akci dosídlení došlo ke zlepšení, protože vedle stálých dosídlenců byli na tři roky uvolnění pracovníci z průmyslu, aby posílili slabá JZD.

Nový podnět k rozvoji socialistického soutěžení dala výzva JZD Bříza na Hradecku k uzavírání závazků na počest 15. výročí osvobození, k níž se v průběhu července přidávala další JZD v kraji. V srpnu se spojila s výzvou okresu Přerov a 149 JZD přijalo závazky na zvýšení výroby. Ty byly obsahem mezikrajové soutěže mezi kraji Hradec Králové, Olomouc a Pardubice.

Zasedání ÚV KSČ 23.–24. září 1959 projednalo „Hlavní zásady směrnic třetího pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1961–1965“, které od zemědělství požadovaly rychlý růst výroby, aby se snížil dovoz zemědělských produktů. Hlavním úkolem bylo zkvalitnění péče o půdu, zlepšení rostlinné výroby dostatkem průmyslových hnojiv, chemizací, mechanizací, melioracemi a hnutím za zúrodnění půdy. Cílem byla dostatečná produkce krmiv, aby se zvýšila živočišná výroba, kde se počítalo s novými technologiemi a společnými stájemí pro všechna hospodářská zvířata. Mechanizace měla zcela nahradit ruční práci u orby, setí, meziřádkové kultivace, sklizně silážních plodin a kukuřice a z velké části i u manipulaci s chlévskou mrvou a sklizně sena.

Krajský výbor KSČ se poprvé zabýval požadavky ze zasedání ÚV KSČ 7. října 1959, kde se soustředil na zlepšení rostlinné výroby, zlepšení péče o půdu cestou hnutí za zúrodnění půdy, kde Hradecký kraj dosahoval nejlepších výsledků, rozšíření výroby krmiv a technických plodin. Výroba obilovin měla vzrůst do roku 1965 o 45,4 %,

řepky o 184,4%, cukrovky o 18,6%, masa o 33,1%, mléka o 33,5% a vajec o 44,7%. Tržní produkce se plánovala vyšší u obilí o 27,6%, u masa o 26,2%, u mléka o 26,8% a vajec o 34,7%. Celkové investice do zemědělské výroby v kraji se plánovaly ve výši 1583 mil. Kčs, z toho pro JZD 1144 mil. Kč. Dodávka strojených hnojiv rostla dvakrát, počet traktorů se zvýšil o 3586 kusů, odvodnění o 10 489 ha a závlahy o 14 016 ha.

V polovině listopadu KV KSČ přijal směrnici pro vypracování třetí pětiletky v kraji. Stranické organizace předtím provedly prověrku plnění usnesení ÚV KSČ a březnového a červnového pléna na úseku zemědělství. Jednání zdůraznilo nutnost zavádění velkovýrobních forem v hospodaření zemědělských podniků.

Společná směrnice KV KSČ a KNV pro vypracování 3. pětiletého plánu rozvoje hospodářství kraje na léta 1961–1965 byla schválena v prosinci 1959. Zemědělská výroba byla označena za druhý nejvýznamnější úsek hospodářství kraje. Socialistický sektor přesáhl 90% zemědělské půdy, JZD a státní statky zlepšily svou práci. Směrnice konstatovala, že životní a kulturní úroveň vesnice se „nebyvalým tempem zvyšuje“. Za hlavní nedostatek označila směrnice neobdělání veškeré půdy, neplnění produkce technických plodin, zvláště cukrovky, nízkou užitkovost v živočišné výrobě, špatné plnění investiční výstavby a uvádění staveb do provozu. Mimořádná pozornost se soustředila na rostlinnou výrobu, především produkci krmiv. Orná půda měla růst každý rok o 8000 ha, na 15 000 ha se měla pěstovat kukuřice na siláž (tj. na 6,3% orné půdy). Výnosy se zvyšovaly u pšenice na 32 q/ha, u žita na 27 q/ha, u ječmene na 29 q/ha, u ova na 24–25 q/ha, u cukrovky na 380 q/ha, u brambor na 190 q/ha. Na 100 ha zemědělské půdy by připadalo v roce 1965 84,4 ks skotu, z toho 41,87 ks krav, prasat na 100 ha orné půdy 95,24 ks, výroba masa na 1 ha zemědělské půdy by dosáhla 199,1 kg, doživost 2535–2630 l a snůška vajec 126 kusů. V průběhu pětiletky se počítalo se vzestupem zemědělské výroby v pohraničních okresech, růstem investiční výstavby ročně o 29,86% oproti roku 1957, se zaváděním nových technologií a s vytvořením krmivářského průmyslu. Stavby už počítaly s kravínou pro 150–160 dojnic, vepřiny pro 800–1000 prasat a drůbežárny pro 10 000 slepic v klecovém odchovu. K růstu kvalifikace mělo přispět zemědělské školství, kde se zřizovalo i dvouleté studium pro 300 předsedů JZD a dálkové studium pro 3250 družstevníků.⁸⁰¹

Tyto úkoly byly značně vysoké a později byly ještě zvýšeny, což neodpovídalo skutečné úrovni zemědělské výroby, jak to dokazovalo nesplnění rychlého vzestupu zemědělské výroby ve 2–3 letech po X. sjezdu KSČ a nesplnění druhé pětiletky za čtyři roky. Některé podklady, např. o zabezpečení dostatku krmiv z vlastní krmivové základny, které zpracovávala Československá akademie zemědělských věd, neodpovídaly praxi, protože srovnávaly špičkové výnosy kukuřice s průměrnými výnosy jiných objemných krmiv, což podlamovalo důvěru k vědě a odborníkům.

801 Tamtéž, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 55; Rudé právo, 29. 9. 1959; Pochodeň, č. 81, 9. 10. 1959; č. 92, 17. 11. 1959; č. 93, 20. 11. 1959.

Konec roku 1959 a výsledky zemědělské výroby

Stranické a státní orgány věnovaly v roce 1959 pozornost dokončení kolektivizace a očekávaly rychlý růst zemědělské výroby. Jednání ÚV KSČ v březnu a září orientovala zemědělskou výrobu na přednostní rozvoj rostlinné výroby a chov skotu jako základní články, umožnila zvýšení mechanizace v JZD odprodejem strojů a očekávala, že růst zemědělství se odrazí ve snížení dovozu potravin a krmiv. Nepodařilo se však dosáhnout vzestupu výroby, naopak došlo k poklesu o 3,1%, přestože kraj vyvolal hnutí splnit druhou pětiletku za čtyři roky. Zvýšila se intenzita zemědělské výroby a produktivita práce, ale poklesla tržní produkce oproti roku 1958 o 2,32%, z toho u živočišných produktů o 1,56% a u rostlinných o 4,5%. Pokles se týkal jatečných prasat, selat a vlny, naopak vzestup drůbeže, jatečného skotu, mléka a vajec. Z rostlinné výroby se snížilo tržní množství cukrovky, ovoce, zeleniny, stonkového lnu a obilí, zde šlo hlavně o krmné obilí, protože byl zrušen smluvní výkup a zpětný odprodej krmiv.

Nepodařilo se zajistit výrazný předstih rostlinné výroby, především produkce krmiv, bez níž nemohla růst ani živočišná výroba, zvýšení činilo asi 5%, u obilovin 30%, u řepky 70%. Půdní fond se zmenšil o 1271 ha zemědělské půdy (zástavbou, komunikacemi, rybníky) a včas nebylo oseto 2970 ha, což se odrazilo v nižších výnosech. Kraj se umístil na druhém místě v republice v hnutí za zúrodnování půdy, když závazek splnil na 140%. Byly provedeny úpravy vodních toků v délce 443 km, odvodněno bylo 762 ha polí a luk a upraveno 237 000 m³ kompostů. Z úkolu osít 13 460 ha kukuřicí vykázaly okresy plochu 10 086 ha (ne zcela přesná čísla). Kraj dosáhl u pšenice výnosu 27,2 q/ha (celostátně 22,9 q/ha), u žita 23,8 q/ha (celostátně 20,3 q/ha), u ječmene 27 q/ha (celostátně 21,9 q/ha), u ovsa 20,9 q/ha (celostátně 18,4 q/ha), u řepky 18,6 q/ha (celostátně 15,8 q/ha), u lnu 19,3 q/ha (celostátně 22,3 q/ha), u cukrovky 215,8 q/ha (celostátně 205,6 q/ha), u brambor 140,8 q/ha (celostátně 108,7 q/ha).⁸⁰²

Živočišná výroba vzrostla o 3,1%, zvláště v druhé polovině roku. Plán stavu skotu dodrželo šest okresů, Hořice a Náchod jen u krav, stavy prasat vzrostly o 38 199 kusů (104,1%) a drůbeže (108,8%),⁸⁰³ stavy prasnic byly splněny v sedmi okresech a celkově poklesly počty krav. Ke konci roku nebyly splněny stavy skotu, hlavně krav, a výkup živočišných výrobků se dodržel jen u jatečného skotu a drůbeže, ne u jatečných prasat, mléka, vajec, telat, selat a vlny. Ačkoliv stavy skotu se plnily na 99,4%, tj. méně o 1348 kusů, a krávy na 96,8%, tj. méně o 4090 kusů, oproti roku 1958 stouply stavy skotu o 5456 kusů, ale krávy poklesly o 2959 kusů. U mléka činil výpadek 24 mil. l (plněno na 88,1%), splnil jen okres Trutnov, zásluhou státního statku, ale oproti roku 1958 výkup mléka stoupl o 0,5%.⁸⁰⁴ Investiční výstavba svépomocí byla splněna, avšak generální dodávka pro JZD jen na 81,9%. Krajský podnik pro meliorace vysoko překročil plán, stavební činnost o 39%, biologickou o 24%, meliorace svépomocí byly o 6,8% vyšší. Nedostatkem investiční výstavby byly její vysoké náklady.

802 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 10, 54; Pochodeň, č. 1, 1. 1. 1960; č. 4, 9. 1. 1960; Statistická ročenka 1959, Praha 1960, s. 12–15.

803 U drůbeže není absolutní počet k dispozici.

804 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 54; Pochodeň, 1960, č. 1, 1. 1. 1960.

V kraji hospodařil socialistický sektor na 90,5% zemědělské půdy a JZD byla v 99,6% všech obcí, takže se nepodařilo plnit usnesení krajské konference KSČ, aby do konce roku bylo v socialistickém sektoru 95% zemědělské půdy. Počet JZD činil 826 s 52 608 členy, sdružoval 31 343 zemědělských závodů s 216 633 ha zemědělské půdy. Z těchto 826 JZD hospodařilo 6,7% na výměře do 100 ha, 62,5% od 100–300 ha, 23,7% 300–500 ha, 4,3% 500–700 ha a 2,8% nad 700 ha.⁸⁰⁵

JZD získala řadu strojů a na základě usnesení ÚV KSČ se dokončoval prodej, aby celá akce odprodeje byla ukončena do žní v roce 1960. V řadě družstev chyběly prostory pro uskladnění strojů, některé stroje nebyly opraveny a scházeli traktoristé a opraváři. Zčásti se využívalo soukromých stodol jako prozatímních prostorů pro uskladnění strojů. Do družstev přešlo 469 traktoristů a počítalo se, že do začátku jarních prací se získá dalších 71 traktoristů. JZD si neujasnila potřebu a využití strojů ve svém družstvu, nevyčlenila lidi pro údržbu a praxe ukazovala nekomplexnost mechanizace, např. chyběla rozmetadla hnoje, fekální vozy apod.⁸⁰⁶

Pomaleji se získávali odborníci do družstev, v zimě jich přešlo asi 70 a jednalo se s dalšími 50, nejméně jich získaly okresy Jičín a Nová Paka. Zde byly překážkou pracovní a bytové podmínky. ÚV KSČ přijal v prosinci usnesení ke kádrovému posílení MNV, JZD, státních statků a STS, aby zdůraznil význam odborníků pro rozvoj zemědělské výroby. Stejně i usnesení „O odměňování za práci v JZD“, které znamenalo přechod k pevné peněžní odměně, umožňovalo získat do JZD další, především mladé pracovníky.

Národní výbory, jejichž pomoc po založení JZD často ochabla, byly vedeny k obnovení pozornosti k práci družstev, především k upevnění jejich ekonomiky, rozvoji iniciativy, zpracování celoročních výrobních plánů, zúrodnění půdy, zajištění krmivové základny a řádné přípravě staveb pro živočišnou výrobu. Řada opatření na úseku zemědělské výroby se odrazila ve zlepšení vztahu nových členů k JZD a ke společné práci.

Odkoupené stroje nemohla JZD plně na své výměře využít, přežívaly malovýrobní formy práce. To vytvářelo předpoklady ke slučování JZD, aby se stroje plně využily, např. na Královédvorskú se sloučila JZD Huntířov, Kocléřov a Záhoří a výměra 900 ha umožnila specializaci výroby, stejně se sloučila JZD Chudobnice, Metličany a Zábědov. Tento proces probíhal zatím živelně, ale v zimě se připravovalo další slučování.⁸⁰⁷

STS prodělávaly složitý přechod na novou náplň své práce, a to v období, kdy ONV, na něž přešlo jejich řízení, neměly dostatek zkušeností v této oblasti. V STS kraje zůstalo 377 traktorů, z toho 125 pásových, a byla provedena jejich nová organizace. Vytvořilo se pět hlavních STS v Hradci Králové, Jičíně, Náchodě, Rychnově nad Kněžnou a Trutnově, 26 středisek pro polní práce, 47 středisek pro opravy, 14 pro ochranu rostlin, 18 pro meliorace a 13 pro mechanizaci živočišné výroby. Současně zajišťovaly náhradní díly, opravy a školení traktoristů pro JZD. V roce 1960 se nové stroje měly dodávat prakticky jen do JZD, výjimečně do STS.⁸⁰⁸

805 Pochodeň, č. 3, 7. 1. 1960; Statistická ročenka 1959, s. 12–15.

806 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 54; Pochodeň, č. 100, 15. 12. 1959.

807 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 9, 54.

808 Tamtéž.

Státní statky přejímaly v pohraničí další půdu tam, kde se nepočítalo se založením JZD, a jejich výměra představovala téměř 40 000 ha zemědělské půdy, tj. asi 12 % zemědělské půdy kraje. Zatím se šest státních statků se 125 hospodářstvími nestalo vzorem socialistické velkovýroby. Příčinou bylo to, že 72 % půdního fondu měly statky v horách, nebo přejaly zanedbanou půdu bez živočišné výroby a výstavba vyžadovala značné náklady. Přes určité zlepšení zůstávaly výsledky hospodaření horší, než byl průměr kraje. Za rok 1959 byla hrubá výroba splněna na 83,8 %, z toho rostlinná na 79,96 % a živočišná na 88,77 %, neplánovaná ztráta dosáhla 9,1 mil. Kčs a po přecenění zásob se zvýšila o 9,3 mil. Kčs na 18,4 mil. Kčs, nejvíce na státním statku Kostelec nad Orlicí (5,3 mil. Kčs). Přes zvýšení stavů hospodářských zvířat a úpravu plánu nebyl plán skoro ve všech ukazatelích dodržen. Zlepšily se výsledky státního statku Trutnov, především v produkci mléka a hovězího masa, protože se začala pomalu prosazovat specializace výroby.⁸⁰⁹

V zimě se propagovalo ve všech zemědělských závodech hnutí závazků k 15. výročí osvobození na základě přerovské výzvy, která se měla skloubit s ostatními soutěžemi, aby se vyvolalo masové hnutí za zvýšení zemědělské výroby.

Plán na rok 1960 počítal na zemědělskou výrobu s 303 mil. Kčs, z toho pomoc státu družstvům činila 106 mil. Kčs. Hlavní úkoly se soustředily na rozšíření orné půdy, osev kukuřice, velkovýrobní technologie včetně slučování JZD, aby se mohla realizovat skutečná velkovýroba a využilo se plně mechanizace a techniky.

V zimě začaly práce na rozvoji zemědělské výroby ve třetí pětiletce na léta 1961–1965. Naprostá většina práce zůstala na pracovnících národních výborů a zemědělských odbornících a nedařilo se sladit zájmy JZD s výrobou a výkupem. Proti směrnicím třetí pětiletky vykázaly okresy úbytek zemědělské půdy o 3963 ha a orné půdy o 4347 ha. Celkem se dodržely plochy zemědělských plodin až na růst cukrovky, kde plán počítal se zvýšením o 841 ha. Více připomínek bylo k růstu stavů hospodářských zvířat, produkci mléka a vajec. JZD se snažila snížit výkup zrnin, aby produkovala více masa a mléka. Poměrně vysoké byly požadavky na dodávky strojů, kde se požadovalo o 22,3 % více, než určovala směrnice ministerstva zemědělství. U STS se snížil objem polních prací do roku 1965 na 15,58 % proti roku 1957 v průměrných hektarech, počet pracovníků o 52,9 %, ale opravárenská činnost pro JZD rostla o 250 %. U státních statků trvaly vyšší náklady na 1 Kčs tržeb o 0,03 Kč.⁸¹⁰

Krajská konference na konci března 1960 konstatovala, že se nepodařilo splnit úkol zvýšit ve druhé pětiletce zemědělskou výrobu o 30 %. Socialistický sektor však získal převahu v zemědělství kraje a kolektivizace byla prakticky skončena. Hlavním úkolem další etapy bylo vytvoření skutečné velkovýroby v rostlinné a živočišné výrobě, protože zatím přetrvávala v JZD mnoho odvětvová struktura. ÚV KSČ v listopadu 1959 orientoval stranické orgány na úplné dokončení kolektivizace v průběhu roku 1960, který se měl stát rokem obratu v rozvoji zemědělské výroby, jež zůstávala slabým článkem našeho hospodářství. Přitom KNV konstatoval, že v kraji trvají obavy ze splnitelnosti zemědělských úkolů.

809 Tamtéž, k. č. 10.

810 Tamtéž, k. č. 56.

Vývoj zemědělství kraje v první polovině roku 1960

Přestože proces kolektivizace byl prakticky dokončen, zůstávala zemědělská výroba středem pozornosti, protože zatím její vzestup neodpovídal potřebám společnosti a přechod ke skutečné velkovýrobě teprve začínal. To potvrzoval novoroční projev prezidenta republiky, dopis ÚV KSČ všem základním organizacím strany a národním výborům z lednového zasedání ÚV KSČ a nový dopis ÚV KSČ všem stranickým organizacím na vesnici, v JZD, na státních statcích a v STS z května 1960.

Současnými úkoly v zemědělství se zabývala mimořádná rada KNV rozšířená o předsedy ONV a vedoucí zemědělských odborů ONV 3. března 1960, která konstatovala, že prověrka ve všech okresech ukázala, že plány JZD neodpovídají úkolům třetí pětiletky. JZD snižovala především výrobu a výkup obilí, aby si zajistila krmiva pro živočišnou výrobu. KNV požadoval, aby se rok 1960 stal obratem v zemědělské výrobě, v JZD probíhala generální inventarizace, přechod na novou účetní evidenci, projednávalo se slučování družstev a zajištění třetí pětiletky a růst zemědělské výroby v roce 1960 o 13,5%. V okresech se nepodařilo dodržet směrná čísla celostátní směrnice a směrnice KNV, především okresy snížily tržní množství obilí (Hradec Králové, Náchod, Trutnov, Vrchlaví, Dobruška a pro rok 1961 i Nový Bydžov), u vajec nedodržel plán okres Hradec Králové o 2 mil. kusů, u krav Rychnov nad Kněžnou a Dobruška, u brambor Dobruška, Náchod, Trutnov, Vrchlaví, u mléka Trutnov, u zeleniny Dobruška a Jičín. KNV uložil projednat plány pro třetí pětiletku znovu podle dosavadních okresů včetně specializace výroby. Jednání navazovalo na celostátní poradou vědeckých a výzkumných pracovníků z oblasti zemědělství, kterou svolal ÚV KSČ, a odmítlo obavy z nesplnitelnosti úkolů. Rezervy vidělo v získání žen kovorolníků do družstev, mechanizaci, specializaci, ve zlepšení řízení a rozvoji iniciativy. Cílem bylo zvýšení tržní produkce, na níž se socialistický sektor podílel od 84% u brambor až po 99,1% u řepky.⁸¹¹

Hradecký kraj si udržel přední místo v hnutí za zvýšení úrodnosti půdy, na začátku února se v Hradci Králové konal aktiv k tomuto úkolu. Vystoupil na něm tajemník ÚV KSČ V. Krutina, který označil kraj za nejlepší počtem melioračních družstev, zvláště hodnotil zahájení závlahových zařízení na středním Labi. Současně proběhl aktiv ke zvýšení živočišné výroby, kde se propagovaly nové technologie, plemenářství a kontrola užítkovosti, která se ze současných 18% krav měla do roku 1965 zvýšit na 34% krav. Na konci prvního čtvrtletí chybělo v JZD a u soukromých rolníků oproti plánu 3128 kusů skotu, 4955 krav, neplnily se stavy prasat, ani jeden okres nedodržel stavy krav a pokles pokračoval.

Rozšířené zasedání rady KNV projednalo špatný stav výkupu, kde se kraj umístil na 17. místě v republice, za dva měsíce nedodal 341 tun masa, 1,2 mil. l. mléka, 1,7 mil. kusů vajec, okresy Hořice, Hradec Králové, Jičín, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou nesplnily ani jeden produkt. Ministr zemědělství a výkupu zaslal na MNV kraje dopis, aby vyrovnaly dluhy ve výkupu. Do konce čtvrtletí už výpadek činil 25 380 q vepřového masa, 2,4 mil. l mléka a 3 mil. kusů vajec a situace se nezlepšovala.⁸¹²

811 Tamtéž, k. č. 54, 56; Za socialistické zemědělství, 1960, č. 5.

812 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 56; Pochodeň, č. 28, 5. 3. 1960; č. 44, 12. 4. 1960.

Ustavující krajská konference Východočeského kraje, která se sešla 26. a 27. března, věnovala zemědělské výrobě značnou pozornost. Konstatovala, že v novém kraji hospodaří socialistický sektor na 89,2% zemědělské půdy, a proto žádala získat další rolníky do JZD. Kraj měl ve třetí pětiletce zvýšit zemědělskou výrobu o 40%, dosáhnout vysoké intenzity výroby, aby se podílel na celkové tržní produkci jednou desetinou, u mléka a cukrovky vyšším procentem. Usnesení orientovalo zemědělské závody na přednostní růst rostlinné výroby, rozšíření a zkvalitnění orné půdy, produkci krmiv, nové technologie (např. dvoufázovou sklizeň obilí, prosekávání řepy, hlubokou podestýlku, klecový odchov slepic), zvětšení staveb pro ustájení, slučování JZD, získání odborníků, zavádění pevné odměny a socialistické soutěže. Současně se mělo ukončit združstevňování vesnice a mělo se přejít ke skutečné velkovýrobě.⁸¹³

Na konci pololetí hospodařil socialistický sektor ve Východočeském kraji na 89,8% zemědělské půdy, z bývalého Hradeckého kraje byl pod průměrem kraje jen okres Trutnov s 89,1% zemědělské půdy (ale Semily 68,2%, Chrudim 87,4%). Počet JZD klesal, protože rychle probíhal proces slučování. Na začátku března se konala krajská ekonomická konference ke slučování JZD, další proběhly v Náchodě pro podhorské okresy a v Trutnově pro horské okresy. V nížinných okresech Hořice, Hradec Králové, Jičín, Náchod a Nový Bydžov se do konce února sloučilo 42 JZD do 17 JZD, celkem se do poloviny března vytvořilo z 337 JZD jen 138 JZD. Celý proces slučování byl urychlen usnesením ÚV KSČ „Organizační zásady pro slučování JZD“ z 22. března 1960.

Sloučená JZD nutně potřebovala do nového vedení získat odborníky. Na začátku roku přešlo do JZD a MNV 80 členů KSČ, nejvíce v okrese Nový Bydžov (30) z řad pracovníků OV KSČ, ONV a dělníků ze závodů. Do konce února to bylo 226 odborníků do JZD, z toho 98 předsedů, 39 agronomů, 50 zootechniků, 28 účetních, 11 mechaniků a do zahájení jarních prací se počítalo s dalšími 238 (celkem 464). Stát přispíval na jejich platy 4,5 mil. Kč a s platy nových tajemníků MNV (359 z celkového počtu 513) to dělalo ročně 15 mil. Kčs.

Ve sloučených JZD se ustavovaly nové základní organizace strany, pro něž se hledali schopní předsedové, protože někde došlo jen ke změně vesnické organizace na organizaci JZD. Pro jejich posílení se přijímali noví členové z řad družstevníků.

Na obtíže narážel nový způsob odměňování, kde jen asi třetina družstev v březnu dodržovala zásady stanovené sjezdem JZD.

Stálým úkolem zůstávalo získat do zemědělství mládež, kde na úkol 1450 žáků zemědělských škol bylo získáno do března jen 756 žáků. V červnu proto KV KSČ schválil síť zemědělských škol, kde se počítalo i s 11 jednoletými školami pro funkcionáře JZD, státních statků a STS se zaměřením na obory pěstitel, chovatel, ekonomika, mechanizace a hospodaření v horských oblastech. Nábor se však neplnil, stejně jako do zkráceného vysokoškolského zemědělského studia.

Velké úsilí věnovaly národní výbory uzavírání závazků k 15. výročí osvobození, které se však nepodařilo v JZD orientovat na opatření ke zvýšení výroby.⁸¹⁴

813 Pochodeň, 1960, č. 37, 26. 3. 1960; č. 40, 2. 4. 1960.

814 SOA v Zámrsku, fond: KNV Hradec Králové, k. č. 56; Pochodeň, č. 101, 23. 8. 1960; č. 40, 2. 4. 1960.

Příprava na novou územní organizaci a nové podmínky pro práci oslabily pozornost průběhu jarních, žňových a podzimních prací. JZD a státní statky zvládly práce za pomoci brigád, o žních bylo nasazení brigád poměrně značné. Sklizeň kombajny nedosáhla úkolu sklídit 100 ha na jeden kombajn, ale zvýšila se na 76,4 ha. Na podzim postupovala pomalu sklizeň brambor a cukrovky, opozdil se osev a velká část kukuřice byla znehodnocena mrazem. KNV vydal výzvu k záchraně podzimní úrody, hlavně cukrovky, a za pomoci brigád se podařilo sklizeň dokončit.

V červnu se konaly volby do Národního shromáždění a národních výborů všech stupňů, které ukončily dřívější existenci Hradeckého kraje, v němž probíhala a byla ukončena první etapa socializace zemědělství v průběhu dvanácti let.

Zhodnocení dosavadního vývoje naší společnosti provedla celostátní konference KSČ ve dnech 5.–7. července 1960. Schválila novou socialistickou ústavu a směrnice pro sestavení třetího pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství. Zemědělství zůstalo v popředí pozornosti. I když se ukázalo, že se nedosáhne plánovaného růstu, byl už v červnu vytýčen požadavek „Splnit třetí pětiletku v zemědělství za čtyři roky“ a „Zemědělství vyrovnat na úroveň průmyslu“, což neodpovídalo reálné situaci a možnostem. Rozvoj zemědělství zůstal „všenárodním úkolem“ a zemědělství vstoupilo „do nového rozvoje výrobních sil“. Směrnice vyhlášovala konkrétní požadavky na zvýšení hektarových výnosů, stavů, užitkovosti, růst mechanizace apod. Z Východočeského kraje nevystoupil k otázkám zemědělství žádný delegát.⁸¹⁵

Celostátní konference vyhlásila vítězství socialismu v Československu, „vytvoření nové socialistické společnosti, v níž vedle dělnické třídy vystupovala i nová třída družstevních rolníků“, což znamenalo, že byl zlikvidován tradiční selský stav, který byl součástí tzv. středního stavu společnosti.

Od květnového zveřejnění dopisu ÚV KSČ všem stranickým organizacím na vesnicích a v zemědělských závodech, který vyzýval ke splnění třetí pětiletky za čtyři roky, probíhala v kraji rozsáhlá agitační a organizátorská práce k zajištění tohoto úkolu. Už v červnu vyzval ke zkrácení pětiletky v zemědělství na mírové manifestaci v Pardubicích člen politického byra ÚV KSČ Otakar Šimůnek. V kraji se nejtíže pociťovalo neplnění živočišné výroby, proto se do popředí dostávaly úkoly v zajištění krmiv, zúrodnění půdy, meliorace a investiční výstavba. Další zasedání pak hledala cesty ke splnění zvýšených úkolů především v závazcích zemědělských závodů na překročení tržní produkce. V září probíhaly prověrky přímo v zemědělských závodech, protože dluhy ve výkupu živočišných produktů stále narůstaly.

Do konce června vyhlásilo závazky na zkrácení pětiletky 159 JZD a 15 hospodářství státních statků, v červenci projednalo dopis ÚV KSČ 80% vesnických organizací a do listopadu uzavřelo závazek 835 JZD a státních statků, z toho jen 21 JZD na splnění celého objemu výroby, 101 JZD u některých produktů a 713 zemědělských závodů na dosažení ukazatelů pro rok 1965 už v roce 1964. Současně se ukazovala řada problémů, především odmítání osevu kukuřice, v níž se viděla cesta k překonání nedostatku krmiv, neplnění stavu skotu, zvláště krav, manko ve výkupu všech živočišných produktů, pomalé zavádění nových technologií, problémy působilo rychlé slučování družstev a reorganizace státních statků.

815 Celostátní konference KSČ, zvláštní číslo, Nová mysl, 1960.

Socialistický sektor hospodařil v listopadu na 91% zemědělské půdy a do cíle 96% zbývalo získat 35 000 ha půdy. Pro přechod k velkovýrobě se vytvářely podmínky slučováním družstev, zatím 411 JZD vytvořilo 170 JZD s průměrnou výměrou 529 ha a slučování pokračovalo.⁸¹⁶

Končila jedna etapa vývoje vesnice a zemědělské výroby, která vytvořila podmínky, aby se nyní celé východní Čechy staly opět významnou zemědělskou oblastí, a navázaly tak na dřívější tradice svého zemědělství.

ZÁVĚR

Kolektivizace zemědělství změnila od základu naši vesnici, změnil se charakter a úroveň výrobních metod i celý život vesnice a zemědělců. Zachytit průběh těchto změn zůstává úkolem naší historiografie. Ale jako u každého historického jevu vyznačovala se i kolektivizace v konkrétních podmínkách regionu specifickými rysy, které ovlivňovaly kladně nebo záporně její celkový průběh. Pro celostátní syntézu přináší zkoumání v jednotlivých regionech řadu poznatků, konkretizuje úspěchy, obtíže a omyly a umožňuje následnou komparaci. Vývoj ve významných zemědělských oblastech, jakou severovýchodní Čechy byly, velmi citlivě odrážel celostátní směrnice a opatření.⁸¹⁷

Už první kroky k zakládání JZD byly v severovýchodních Čechách, v tehdejší Hradeckém kraji, určitým zklamáním, ačkoliv existovala z období před válkou a po ní hustá síť zemědělských družstev nejrůznějšího typu. Očekávalo se, že ve výrobních družstvech budou zemědělci shledávat další a pokročilejší rozvinutí družstevní myšlenky. Nestalo se však tak. Vliv prvorepublikové agrární ideologie působil velmi silně. Navíc v severovýchodních Čechách měla agrární strana pevné pozice, v podhorských okresech se projevoval silný vliv lidové strany.

První JZD vznikala především v pohraničí, kde se od družstev očekávalo vyřešení tamních obtíží. Ve vnitrozemí se jednalo o kovorolníky, kteří takto mohli rychleji obdělávat své pozemky, protože první JZD pokračovala v činnosti dřívějších, hlavně strojních družstev. Naprostou většinu prvních JZD tvořili členové komunistické strany, ale z velké části nezemědělci. V pohraničí vstupoval do JZD i tzv. nový střední rolník.

Hradecký kraj jako první v republice přistoupil k rozorání mezí a provedení společného osevu, a to v JZD Dolany na Jaroměřsku. Přes snahu o urychlení kolektivizace se Hradecký kraj v letech 1950–1951 opožďoval za jinými kraji jak počtem JZD, tak i přechodem ke společné výrobě. V pohraničí už v tomto období rychle narůstaly v JZD obtíže. Celkově se ukazovala nízká rentabilita tamější zemědělské výroby. Stagnace v zakládání družstev trvala až do poloviny roku 1952 a teprve po červnovém zasedání ÚV KSČ došlo k masovému zakládání družstev, i když ve vnitrozemských okresech se jednalo převážně o JZD 2. typu. Negativním jevem bylo používání nesprávných metod, především nedbání zásady dobrovolnosti a používání nátlaku, často i proti středním rolníkům. Stoupající obtíže v nových družstvech pak vedly od jara 1953 ke stagnaci, vystupování členů a rozpadu JZD, zejména družstev 2. typu ve vnitrozemských a podhorských okresech. Rychle se zvyšoval průměrný věk družstevníků a životní úroveň poklesla, protože odměna se snížila pod životní minimum. Slabá hmotná zainteresovanost a nízké příjmy ze společné výroby zvyšovaly zájem členů o záhumenkové hospodářství. Rychle opadly projevy pracovní iniciativy a nastoupily administrativní metody, které stále narůstaly. Životní úroveň ironicky charakterizoval dobový výklad zkratky JZD jako „jeden zemák denně“.

817 Práce navazuje na předchozí autorovu studii: Vesnice severovýchodních Čech od osvobození 1945 do února 1948, Hradec Králové 1975.

Významnou úlohu sehrály státní traktorové stanice (STS), které však v této fázi svým vybavením nemohly zajistit řadu prací, v kraji především mechanizaci pěstování technických plodin, stejně jako namáhavé práce v živočišné výrobě, kde byly investice v naprosté většině určeny jen na výstavbu společných stájí. Podíl státních statků na zemědělské půdě neustále rostl, především v horských okresech. Tamější zanedbaná půda, nedostatek pracovních sil, stájových prostorů a nízká kvalifikace pracovníků se odrazily v tom, že státní statky se nestaly vzorem socialistické velkovýroby.

Úkoly první pětiletky se nepodařilo splnit. Zemědělská výroba dosáhla 87,5% předválečné úrovně. Ze zemědělství odešlo značné množství pracovních sil, které nemohla tehdejší mechanizace nahradit. Na podzim 1953 byl zahájen proces konsolidace, který v kraji ovlivnil projev Antonína Zápotockého ve Stěžerech u Hradce Králové.

Léta 1953–1955 byla obdobím analýzy chyb a přípravou nového nástupu kolektivizace. V těchto letech došlo k ústupu v perzekuci zemědělců a ubylo procesů spojených s kolektivizací. Hlavními důvody byly odchod vysokého počtu lidí ze zemědělství a postup proti „kulakům“, který se ukázal jako neúčinný pro získávání nových členů do JZD. V dalších letech však opět nezákonné postupy včetně přímé perzekuce zesílily, aby se proces kolektivizace dokončil.

Zlepšení mezinárodní situace, růst průmyslové výroby v první pětiletce a možnost vyšších investic do zemědělství vytvořily podmínky pro růst zemědělské výroby. V severovýchodních Čechách však postupovala kolektivizace velmi pomalu. Po celý rok 1954 a do poloviny roku 1955 probíhalo vystupování členů z družstev. Kladným jevem bylo udržení družstev se společnou výrobou a jejich pomalý růst. Pomocí státu využívala jak JZD, tak soukromí zemědělci, jejichž životní úroveň vzrostla, protože neinvestovali prostředky do svého hospodaření a produkovali technické plodiny a živočišné výrobky, osiva a plemenný materiál, především ve vnitrozemských okresech. V tomto období se hlavní úsilí soustřeďovalo na zastavení vystupování členů z JZD, získání přehledu o situaci a překonání nejasností o další cestě vesnice. Kraj se opožďoval v ukazatelích kolektivizace za celostátním průměrem, zpomalila se investiční výstavba v družstvech a upevnila se hospodářství velkých sedláků a středních rolníků.

KNV na jaře 1954 v akčním plánu sice počítal se zakládáním nových družstev, ale do konce roku nebylo založeno ani jedno JZD. Překonání stagnace si vyžadovalo delší dobu a velké úsilí. Diskuze před X. sjezdem KSČ se zaměřila na konkrétní podmínky zvýšení zemědělské výroby. Sjezd řadu požadavků realizoval. Pro kraj mělo význam dosídlování pohraničí, získávání nových sil do zemědělství, změny v řízení a plánování zemědělské výroby, které se odrazily v realističtějších výrobních a výkupních úkolech. Nerealistická byla snaha o podstatné zvýšení zemědělské výroby ve 2 až 3 letech. Do konce roku 1954 se nepodařilo v kraji zastavit vystupování členů, nebyly splněny úkoly zemědělské výroby a neefektivně pracovaly státní statky i STS.

Na druhém sjezdu JZD v únoru 1955 se znovu do popředí dostaly otázky zakládání JZD a zvýšení zemědělské výroby, a to i přesto, že se materiální předpoklady zatím nepodařilo vytvořit. V kraji se do poloviny roku podařilo zastavit pokles počtu JZD, členské a půdní základny, ale růst byl velmi malý. Slabinou zůstávaly horské okresy a navíc degradace „kulackých“ hospodářství nadále postupovala. Zasedání ÚV KSČ v červnu 1955 orientovalo stranické a státní orgány na nový nástup združstevňování.

Rok 1955 přinesl zlepšení výsledků zemědělské výroby a zvýšila se i hospodářská úroveň družstev vlivem velké pomoci státu. JZD i soukromí rolníci získávali příjmy ze stále rostoucího státního nákupu, ale růstu příjmů neodpovídal růst výroby. V kraji rostla JZD jen pomalu. Stranou zůstával střední rolník a velká část nových JZD byla menšinová. Kraj se v polovině roku 1956 opožďoval za celostátním průměrem. Rovněž zařazení okresů Broumov a Žamberk do dosídlení nepřineslo očekávaný zvrat v tamějším zemědělství.

Po celostátní konferenci KSČ se v srpnu 1956 konal v Hradci Králové aktiv k združstevňování vesnice a byla zahájena agitační práce v okresech. Výsledky však neodpovídaly záměrům zvláště v produkčních vnitrozemských okresech a kraj zůstával v kolektivizaci stále mezi zaostávajícími kraji. V roce 1957, kdy třetí sjezd JZD jasně prohlásil, že v Československu bude kolektivní zemědělství, se kraj snažil dosáhnout obratu v zakládání JZD. V okresech se vytvořily agitační skupiny, plány kolektivizace a do okresů se rozjeli pracovníci KV KSČ a KNV. Přesto v polovině roku se kraj dostal až na 18., tj. předposlední místo ve státě, za ním zůstal jen Prešovský kraj. Situaci ovlivňovala poměrně dobrá životní úroveň soukromých rolníků, odpor JZD k novým členům a nevalné hospodářské výsledky družstev v pohraničí. Až v druhé polovině roku se začala zakládat JZD. Vstupoval do nich střední rolník a rok 1957 se stal „rokem přelomu“. Vedle agitační práce se využívalo ke vstupu do JZD kontroly důsledného plnění všech povinností soukromými rolníky, především dodávkových úkolů. Formy nátlaku přetrvávaly.

Jako poměrně málo účinný nástroj při provádění kolektivizace se ukázala agitační práce, ať už názorná, osobní, formou uměleckých děl nejrůznějších oborů, propagace sovětských zkušeností či politického a odborného školení. Snad působil i tehdejší politický jazyk, spíše žargon (třídní boj, dělnicko-rolnický svazek, boj za mír, boj o zrno, řešit problémy, naplnit úlohu, zrádcovská úloha, plánovaný rozvoj atd.). K tomu přistupovalo přesvědčení vedoucích orgánů, že směrnice, usnesení a stanovy vše vyřeší. JZD se často uchylovala při plnění nesmyslných požadavků k falšování výkazů. Např. při propagaci vše řešící kukuřice se osely jen okraje lánů, uvnitř lánu byla jiná plodina a kontroly se vozily autem kolem několika lánů stále dokola. V této době snad každý občan rozuměl zemědělství lépe než sami zemědělci právě díky ohromné agitační práci. Přitom propagace nejrůznějších sovětských zkušeností, např. úzkořádkové setí, trávoplní soustava, jarovizace osiva, větrolamy, orba s předradličkou, metoda Maliniové, odměňování podle pracovních jednotek a mnoho dalších, neodpovídala našim poměrům. Tyto metody byly složité, drahé a řešily často jen okrajové problémy.

Protože řízené združstevňování vesnice procházelo dlouhým řetězem orgánů od ústředního výboru KSČ, vlády, krajských výborů KSČ, krajských národních výborů, okresních výborů KSČ, okresních národních výborů, zpočátku Jednotného svazu českých zemědělců a jeho orgánů, Ústřední rady družstev, odborných zemědělských organizací, výkupního aparátu, případně dalších institucí až po Sbor národní bezpečnosti, docházelo k celé řadě různých názorů, metod a komplikací, což vyvolávalo rozpor mezi centrálními a regionálními orgány. Také stále změny, ať už ministrů zemědělství, zemědělských referentů, ředitelů státních statků a STS, se nestaly účinným nástrojem při provádění rychlé kolektivizace.

Protože v celém období do roku 1960 bylo hlavním úkolem provést a dokončit kolektivizaci, zůstávaly zásadní problémy zemědělské výroby na druhém místě. Na aktualizaci získávaly až na počátku šedesátých let. V tomto období se dostávali na vedoucí místa lidé, jejichž předností bylo politické přesvědčení, a ne zemědělské znalosti. Skuteční zemědělstí odborníci obsazovali vedoucí místa až po dokončení první etapy kolektivizace v šedesátých letech, kdy také staří předsedové odcházeli ze své funkce.

Rychlý růst JZD vyvolal na konci padesátých let řadu obtíží, hlavně v růstu nároků na investiční výstavbu, na organizaci práce ve společné živočišné výrobě a v dodržování stanov, které bylo nutno řešit. Tyto problémy spolu s neplněním úkolů zemědělské výroby přešly do roku 1958, kdy soukromí rolníci nebyli už schopni zvládat práci, protože šlo o staré občany a neměli možnost investovat do strojního vybavení svých hospodářství. Psychologii rolníků ovlivňoval vždy vztah k půdě, jejíž vlastnictví bylo symbolem a měřítkem společenského postavení, ale to nyní přestávalo platit. Půda se stávala přítěží pro malé i velké rolníky a místo hladu „po půdě“ nastoupil „útěk z půdy“, aby se rolníci vyhnuli vstupu do družstev a mladí mohli odejít pracovat do průmyslu. Současně však zažívali pocit společenského vykořenění a pokles sociálního zařazení a vážnosti.

XI. sjezd KSČ v roce 1958 se zaměřil na dokončení kolektivizace a úkoly druhé pětiletky. Kraj v tomto roce hledal cesty k upevnění JZD, ke splnění úkolů v rostlinné a živočišné výrobě a výkupu. Přes usnesení krajské konference se nepodařilo získat do konce roku 90 % zemědělské půdy do socialistického sektoru (jen 85,5 %) a slabým článkem přes rozšíření pomoci na další okresy zůstávalo pohraničí. Kraj zaujal první místo v zúrodnování půdy, především v provádění meliorací.

Ani rok 1959 neznamenal obrat v plnění rostlinné a živočišné výroby. Ve výkupu zaujal kraj v polovině roku poslední místo v republice, ačkoliv vyzval v předchozím roce ke splnění pětiletky za čtyři roky. V tomto roce započal odprodej strojů z STS do družstev a byl přijat nový systém výkupu. Také dokončování kolektivizace postupovalo jen pomalu. Do konce roku obhospodařoval socialistický sektor jen 90,5 % zemědělské půdy místo 95 %, i když JZD byla v 99,6 % obcí kraje. Na přelomu 1959/1960 byla kolektivizace v kraji dokončena, ale problémy v plnění úkolů zemědělské výroby přetrvávaly. Řešení těchto problémů probíhalo už ve sloučených JZD a v rámci nového Východočeského kraje.

Státní statky se podílely na zemědělské půdě kraje 12 % a rovněž řešení jejich problémů zůstalo úkolem pro příští období. Náplň práce STS i jejich organizace se změnila.

Rok 1960 byl prezentován jako vítězství společného hospodaření, kdy skončila první etapa jeho socialistické přestavby. Následné úsilí se zaměřilo na pozvednutí úrovně výrobních metod v zemědělství, aby bylo schopno uspokojovat potřeby celé společnosti. Přes dosavadní zkušenosti zasedání KV KSČ na konci června 1960 pod heslem „Všechny síly pro rozhodný obrat v zemědělství“ vytyčilo opět úkol splnit pětiletku za čtyři roky.⁸¹⁸ Zasedání počítalo sice s dodávkou strojů do JZD, novými technologie-

mi a slučováním JZD, zatím však v JZD přetrvávala namáhavá ruční práce a této úrovni odpovídalo i strojní vybavení a nízká produktivita práce. Dokončení první etapy kolektivizace neznamenovalo hned změnu charakteru práce, ale vytvářelo podmínky, aby po investicích došlo k podstatným změnám v produktivitě práce a životní úrovni zemědělců a celé vesnice.

Jestliže proces kolektivizace měl vytvořit materiálně technickou základnu v zemědělské výrobě, pak v roce 1960 nebyl tento úkol splněn, zvláště v oblastech s intenzivním zemědělstvím, jako byly nejméně částí severovýchodních Čech. To se realizovalo až v následujících letech. Další úkol – uvolnit pracovní síly pro průmysl – přinesl v severovýchodních Čechách, které již dříve pociťovaly nedostatek pracovních sil v úrodných okresech a po odchodu velké části osídlenců i v horských okresech, řadu obtíží, protože se úbytek nepodařilo nahradit dostatečnou mechanizací. Pokud šlo o změnu kvalifikace pracovníků v zemědělství, v této etapě se proměnila jen zčásti. To opět souviselo s nedostatečnou mechanizací v rostlinné, zvláště specializované, i živočišné výrobě. Hlavní úkol – podstatně zvýšit zemědělskou výrobu – rovněž zůstával nesplněn. Výsledky se předválečné úrovni přiblížily až v roce 1960. Také přechod k zemědělské velkovýrobě byl v samých začátcích, nemluvě o tom, že i později zůstávaly stranou kvalitativní a ekologické zřetele. Vytvoření nové třídy družstevních rolníků představovalo spíše ideologickou kategorii, což se odráželo i v sociálním zařazení. Tzv. kulturní revoluce na vesnici, pokud ji chápeme v širokém pojetí růstu vzdělanosti a kultury vůbec, přinesla pozitivní výsledky. Ideologicky byla vyjádřena jako stírání rozdílu mezi městem a vesnicí. Pokud šlo o rozdělování odměny za práci podle množství a kvality práce, došlo v této době k disproporcii mezi průmyslem a zemědělstvím, později se poměr obrátil. Ale už v této první fázi kolektivizace se začala vytvářet stejnorodá masa námezdních pracovníků jako celku.

I v severovýchodních Čechách bylo likvidováno velké pozemkové vlastnictví, protože zvláště ve vnitrozemských okresech byla silná vrstva velkých sedláků. Jejich zatlačování přecházelo až v jejich likvidaci, někdy však tato opatření postihovala i střední rolníky. Vytvořila se „třída“ družstevních rolníků, což znamenalo zánik tradičního rolníka, jak se formoval v průběhu staletí. Zemědělství přecházelo k velkovýrobě, což odpovídalo tendenci vývoje ve všech vyspělých zemích, např. v Bavorsku odešlo z vesnice v letech 1985–1995 24,5% zemědělců pro vysoké náklady, nedostatek pracovních sil, nízkou rentabilitu a další ekonomické vlivy.⁸¹⁹ V Československu poklesl výrazně počet osob zaměstnaných v zemědělské výrobě už v letech 1929–1937 (ze 17,2% na 12,8%). Někteří ekonomové v době krize viděli cestu k racionalizaci a modernizaci zemědělství v zavedení velkovýroby (farmářských statků), což by znamenalo velké snížení počtu rolníků. To nebylo v průběhu krátkého období reálné, pokud by to nebylo provedeno násilným vyvlastněním, což v demokratické společnosti nebylo možné. Tato cesta realizovaná v Sovětském svazu a pak i u nás vedla k hlubokým hospodářským, sociálním a politickým otřesům a ke zničení tradičního selského stavu. Kolektivizace rozbila společenské vztahy, které vznikaly staletým vývojem. Faktem však zůstává, že těžiště ekonomiky se v dalším období přeneslo jak ze zemědělství,

tak z průmyslu do terciárního sektoru.⁸²⁰ Dnes pracovníci v zemědělství představují cca 2% aktivně činných osob.

Přeměna vesnice v Československu proběhla v relativně krátké době. Příčiny nebyly jen v ekonomické oblasti, ale především v oblasti politiky a ideologie, což vedlo k násilným a chybným metodám, které přinášely utrpení celé generaci vesnického obyvatelstva. Proces kolektivizace byl doprovázen násilím a perzekucemi, které se dotýkaly nejen velkých sedláků, ale velmi často postihovaly všechny zemědělce, pokud nesouhlasili s kolektivizací. Sem patří nucený výkup (vlastně sebrání zemědělských strojů) v roce 1950, zabírání budov, stálé tresty peněžní i věznění za neplnění nereálných dodávkových a výkupních úkolů, u velkých sedláků vystěhování celých rodin, psychický útlak při tzv. přesvědčovacích akcích, znemožnění studia nebo vyučení pro venkovskou mládež a jiné formy útlaku. Průběh kolektivizace měl různou intenzitu a konkrétní projevy nejen v jednotlivých krajích, ale i okresech, což se týkalo i intenzity a forem odporu rolníků proti kolektivizaci.

V zemědělství zvítězila velkovýroba v rostlinné i živočišné výrobě. Proběhla technologická a technická revoluce, zvýšila se veterinární péče a hygiena v potravinářské výrobě, uplatnily se výsledky vědy a došlo k úspoře lidské práce. Původním záměrem byla časově neurčená koexistence družstev a soukromých rolníků, přičemž podpora družstev státem měla vést k jejich postupné převaze. V padesátých letech však pod vlivem sovětského diktátu převládly násilné metody k urychlení kolektivizace. V dalších letech docházelo až ke gigantomanii vytvářením ohromných sloučených družstev s velkochov a složitou organizační strukturou.

820 Kárník, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938). II. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, s. 67.

SUMMARY

VILLAGES OF NORTH EAST BOHEMIA DURING COLLECTIVISATION, 1948–1960

By the time collectivisation of agriculture was completed, Czechoslovak villages had been fundamentally transformed. What changed was not only the nature and numbers of the workforce, but the entire life of villages and farmers. The main aim of this publication is to trace the progress of this change. Like every historical phenomenon, the process of collectivisation varied depending on the specific features of the region, which positively or negatively influenced its overall course. Investigation of the process in particular regions brings new information about its particular successes, difficulties, and errors, thus enabling a comparison between regions and contributing to a synthetic view of the process throughout the country. Development in important agricultural regions, such as North East Bohemia, reflects the impact of state-wide measures and directives particularly well.¹

Despite the existence of a wide network of various agricultural cooperatives which had been established both before and after the war, already the first steps leading to the creation of agricultural cooperatives (JZD) in North East Bohemia, in particular in Hradec Králové region, were disappointing. It had been expected that farmers would perceive the new cooperatives as a further continuation and development of the cooperative idea. That, however, did not turn out to be the case, partly due to the strong influence of agrarian ideology: the Agrarian Party was deeply entrenched in most of North East Bohemia, though in the submontane regions, the People's Party's influence was considerable.

The first agricultural cooperatives (JZD) were established mainly in the border regions, where farmers expected them to solve their problems, while further inland cooperatives attracted mainly farmers who also had a day job as blue-collar workers. When joining together they were able to farm their land in less time, because the first socialist agricultural cooperatives (JZD) continued in activities undertaken by the earlier coops, which focused on providing machinery. In the border regions, cooperatives were also joined by the so-called 'new mid-sized farmers'. Vast majority of the first socialist agricultural cooperatives (JZD) consisted of Communist Party members many of whom were not farmers.

Hradec Králové was the first region in the country which ploughed and thus removed the field boundaries and planted the fields together: this was done in the Dolany Agricultural Cooperative (JZD) in Jaroměř municipality. Yet despite various efforts to speed up collectivisation, in the period of 1950–1951 Hradec Králové lagged behind other regions both in the number of cooperatives established and in transition to cooperative production. In the border regions, problems with socialist agricultural cooperatives were at this time growing, with low efficiency of

1 This work follows up on author's previous work, *Vesnice severovýchodních Čech od osvobození 1945 do února 1948* [Villages in North East Bohemia From Liberation in 1945 Until February 1948], Hradec Králové: Kruh, 1975.

local agricultural production being a particularly pressing problem. Stagnation in the formation of new cooperatives continued until mid-1952. A massive wave of creation of new cooperatives took off only after the June session of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia, even though inland, they were mostly agricultural cooperatives of the second type (where some elements of private land ownership were preserved). Negative phenomena at this time included the use of improper methods, especially violation of the principle of voluntariness, and even mid-sized farmers were often pressured into joining a cooperative. By the spring of 1953, accumulated problems led to a stagnation in the establishment of new cooperatives: both in inland and submontane regions, some existing cooperatives were dissolved and farmers who had previously joined were now leaving cooperatives. The average age of the remaining farmers was quickly rising, while living standards were declining because salaries sank below the living minimum. With no vision of profit and low income from joint production, members were increasingly focusing on farming their own little fields and gardens. Work initiative quickly declined and was replaced by increasing amounts of administrative duties. Living standards were ironically characterised by a contemporary explanation of what the acronym 'JZD' (Unified Agricultural Cooperative) means: 'jeden zemědělec denně' (one potato a day).

Important role was played by state tractor stations, which, however, at this stage lacked many machines which farmers needed for their work. In Hradec Králové region, this problem concerned mainly the mechanisation of technical crops production and exhausting work in animal production, where investment was almost exclusively limited to the building of shared stables and barns. The relative share of agricultural land managed by state farms kept increasing, especially in mountainous regions. Nonetheless, due to neglected soil, lack of workforce, insufficient numbers of adequate barns and stables, and low qualification of workers meant these state farms did not become a model of socialist mass production.

Goals of the first five-year plan had not been met: agricultural production reached only 87.5% of its pre-war levels. Moreover, many people had left the agricultural sector and existing mechanisation could not replace them. A process of consolidation was therefore launched in 1953 in response to President Antonín Zápotocký's address in Stěžery near Hradec Králové.

During 1953–1955, mistakes were analysed and preparations started for a relaunch of collectivisation. During this period, the persecution of farmers decreased and there were less trials linked to collectivisation. This was due partly to many people leaving the agricultural sector, partly because harsh measures against large farmers proved an ineffective instrument in trying to gain farmers to join the cooperatives. In the years that followed, pressure on completion of the collectivisation process led to a reappearance and intensification of illegal practices including direct persecution of private farmers.

Improvements in the international situation, increased industrial production during the first five-year plan, and a possibility of increased investment in agriculture created conditions for growth of the agricultural production. In North East Bohemia, collectivisation proceeded slowly and members of agricultural cooperatives were leaving them throughout 1954 and until mid-1955. A positive phenomenon was the survival and gradual growth of cooperatives with joint production. State subsidies were helping both the agricultural cooperatives and private farmers, whose living standards had improved because they did not invest into their own production. They focused on technical crops, animal production, and production of seed and breeding stock, especially in inland municipalities. During this period, considerable effort was made

to stop members leaving the cooperatives and to get a better perspective of the current situation and future development of villages. In collectivisation, Hradec Králové region was lagging behind the state average, capital construction in cooperatives had slowed down, while farms of the large and mid-sized farmers were doing well.

In the action plan in spring of 1954, the Regional National Committee had counted on the establishment of new cooperatives but by the end of the year, not a single new one was created and it seemed that to overcome this stagnation, long time and a lot of effort would be required. Discussions prior to the tenth congress of the Communist Party of Czechoslovakia focused on identifying the particular conditions which would lead to an increase in agricultural production. The congress then adopted a number of these requirements and for the Hradec Králové region in particular, it meant an influx of new settlers, new labour force in agriculture, and changes in the management and planning of agricultural production, which resulted in more realistic production and purchase goals. What remained unrealistic was the target of significant increase in agricultural production within two to three years. By the end of 1954, the region did not manage to stop the departure of farmers from the agricultural cooperatives, targets for agricultural production had not been met, and both state farms and state tractor stations were functioning poorly.

At the second congress of agricultural cooperatives in February 1955, both the need to establish new cooperatives and to increase agricultural production was again highlighted, although material conditions had not yet been created. On the other hand, farmers stopped leaving cooperatives by the middle of the year, which halted the decrease in membership and land base, but growth was negligible. Especially pressing was the situation in mountainous regions and degradation of independent larger-sized farms. Meeting of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in June 1955 had prepared the state and Party organs for a relaunch of collectivisation. Throughout 1955, agricultural production was on the increase and state aid helped improve the economic performance of agricultural cooperatives. Both agricultural cooperatives and private farmers had income from increased state purchases but this increase in income did not correspond to the growth of production. In Hradec Králové region, agricultural cooperatives grew slowly, mid-sized farmers were marginalised, and many of the new agricultural cooperatives were so small they did not have enough members to fill all the basic management functions. In mid-1956, the region was lagging behind the state average, while the inclusion of Žamberk and Broumov municipalities into the settlement scheme also failed to produce the expected improvement in local agriculture.

After a state-wide conference of the Czechoslovak Communist Party in August 1954, a meeting took place in Hradec Králové which discussed collectivisation of the countryside and propaganda work in the municipalities. Especially in inland municipalities, however, the results failed to meet the desired targets and the region as a whole was still below average in terms of collectivisation. In 1957, when the third congress of agricultural cooperatives had clearly stated that Czechoslovak agriculture would be based on cooperatives, the region tried to improve its performance in establishing agricultural cooperatives. Municipalities formed action groups, formulated plans of collectivisation, and workers of the Regional Committee of the Communist Party of Czechoslovakia and Regional National Committee were sent to the villages. Even so, by the middle of the year, the region ranked 18th among Czechoslovak regions, that is, one but last with only Prešov region performing yet worse. The situation was influenced by the relatively

good living standards of private farmers, resistance of agricultural cooperatives to accepting new members, and poor results of cooperatives in the border region. Only in the second half of the year, new agricultural cooperatives started appearing, mid-sized farmers were joining them, and all in all 1957 became a turning point. In addition to propaganda work, incitements to join a cooperative took the form of thorough checks on private farmers meeting all their obligations, especially in connection with supplying the requisite amounts of crops, while more aggressive forms of pressure were also applied.

Propaganda of various kinds – including personal testimonies, highlighting of examples, use of various forms of art, focus on the Soviet experience, and political and technical training – turned out to be a relatively ineffective tool in the implementation of collectivisation. The language, or rather jargon, of contemporary politics – terms such as class struggle, unity of workers and farmers, fighting for peace, fighting for grain, addressing problems, fulfilling one's role, traitors, planned development, etc. – may have done more damage than good. This was compounded by the leading authorities' conviction that directives, resolutions, and guidelines would solve it all. When faced with unreasonable demands, agricultural cooperatives often resorted to various forms of subterfuge, such as falsification of records, planting corn (which was viewed as a magic solution for all problems) only the borders of fields and while another crop was planted inside, driving inspectors in cars again and again around just a handful of representative fields, etc. Due to the massive amounts of propaganda, it seemed that everyone understood agriculture better than farmers themselves. The problem was that highly publicised Soviet systems such as narrow row planting, grass-field system, vernalisation of seed stock, windbreakers, ploughing with coulter, Malinina's method, remuneration based on work units, and many others were ill-suited to Czechoslovak conditions, complicated, expensive, and often addressed only minor issues.

Planned collectivisation was managed by a large number of state and Party organs, which included the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia, the government, regional committees of the Communist Party of Czechoslovakia, regional national committees, at first also the United Association of Czech Farmers and its committees and organs, the Central Council of Cooperatives, professional agricultural organisations, the purchasing apparatus, and other institutions including even the National Defence Corps (i.e., the police). This multiplicity gave rise to various views, methods, and complications, and often enough also disagreements between the central and regional authorities. Constant changes, be it on the post of the minister of agriculture, agriculture secretaries, directors of state farms and state tractor stations, also did not contribute to a fast and efficient collectivisation.

Since until 1960 the main goal was to implement and complete the process of collectivisation, pressing problems of agricultural production were seen as secondary and were addressed only in early 1960s. At this time, leading positions were occupied by people suited not by their knowledge of agriculture but their political profile. Real agricultural experts were placed in leading positions only after the completion of the first stage of collectivisation in the 1960s, when old directors were retiring.

In late 1950s, steep growth of agricultural cooperatives led to various problems, especially in terms of need for construction investment, organisation of labour in cooperative animal production, and in observance of directives. All these issues had to be addressed. Together with inability to meet the targets of agricultural production, all this came to light in 1958, by which time private farmers were unable to carry on working because they were too old and they did not have

the possibility of investing in machinery, which would help them operate their farms. Farmers always used to be characterised by their relation to land, whose ownership was the symbol and measure of social standing. Gradually, this ceased to be the case. For both small and mid-sized farmers, land was becoming an encumbrance and 'hunger for land' was replaced by 'flight from land': farmers wanted to avoid the need to join a cooperative and young people preferred work in industry. At the same time, however, they felt a loss of their roots and decline in social standing and respect that came with it.

The Eleventh Congress of the Communist Party of Czechoslovakia focused on completing the process of collectivisation and tasks of the second five-year plan. During this year, the region aimed at stabilising the existing agricultural cooperatives and meeting targets in animal and agricultural production. Notwithstanding the resolutions adopted by the regional conference, the region did not manage to gain the desired 90% of land for the socialist sector (it only had 85.5%), and border regions – despite the extension of aid to further municipalities – remained a weak point. Yet the region occupied the first place in Czechoslovakia in land improvement, especially by drainage.

The following year, 1959, also did not bring the desired improvement in meeting the targets of animal and agricultural production. In purchase volumes, in the middle of the year the region ranked last in the country, although in the previous year, a resolution was adopted which called for meeting the targets of the five-year plan within four years. In this year, there also started sales of machines from state tractor stations to cooperatives and a new purchase system was launched. Completion of collectivization proceeded slowly and by the end of the year, although agricultural cooperatives by now existed in 99.6% of municipalities in the region, the socialist sector farmed only 90.5% of agricultural land instead of the desired 95%. By late 1959 and yearly 1960, collectivisation of the region was completed, but problems in meeting agricultural production targets persisted. Now, however, these issues were addressed by merged agricultural cooperatives and within the framework of the newly established Region of East Bohemia.

State farms farmed only 12% of land in the regions and their problems were expected to be addressed in the following period. The functioning and organisation of state tractor stations had also changed.

Year 1960 marked the victory of cooperative farming and thus also a completion of the first stage of its socialist transformation. Now was the time to improve the quality of production, so that agriculture could meet the needs of the whole society. A meeting of the regional committee of the Communist Party of Czechoslovakia in late June 1960 despite previous experiences again endorsed a slogan 'All forces for a decisive turning point in agriculture' and vowed to meet the targets of the five-year plan in just four years.² This meeting counted on providing new machinery and new technologies to the existing agricultural cooperatives and on merging some of them, but for the moment being cooperatives due to low level of mechanisation relied mainly on strenuous manual work, which was reflected in low work productivity. Completion of the first stage of collectivisation did not immediately lead to changes in the nature of farming work but created conditions, which – after further investment – would result in substantial changes in work productivity and life standards of farmers and entire villages.

If we see collectivisation as a process which whose goal was to create a material and technical basis of agricultural production, then this goal had not been met by 1960, especially in areas with

2 Pochodeň 77, 28 June 1960.

intensive agricultural production, such as the most fertile parts of North East Bohemia. That took a few more years. The other goal, to free more workforce for industry, led in North East Bohemia to various difficulties. This was a region where lack of workforce had been felt in fertile municipalities for some time and after departure of many of the new settlers, mountainous regions faced the same problem because dwindling labour force had not been replaced by sufficient mechanisation. As far as improvements in the qualification of agricultural workers were concerned, only partial success was achieved during this period. This was again linked to insufficient mechanisation in both animal production and plant production, especially the specialised one. The main goal, that is, to substantially increase agricultural production, also has not been met because only in 1960 the results came close to pre-war levels. Even transition to mass agricultural production was only just beginning and little heed was paid to the quality of produce or ecological aspects of methods used. The creation of a new class of cooperative farmers represented rather just an ideological category, which was also reflected in the farmers' social status. The so-called 'cultural revolution of the village', if we see it broadly as improvements in education and culture in general, had positive results, while on the level of ideology, it was expressed as mitigation of differences between town and village. Regarding remuneration for work based on quantity and quality of work, this period was characterised by a disproportion between industry and agriculture. Later on, this relation was reversed. But already in this first stage of collectivisation, one could see the formation of a unified mass of labourers for hire as a whole.

In North East Bohemia – like in the rest of the country – large-scale land ownership was being eradicated, a process felt especially acutely in inland municipalities where large landowners formed a numerous and influential group. They were repressed and sometimes downright eliminated, and in some cases these measures also affected mid-sized farmers. A new class of 'cooperative farmers' was created, which in practice meant a demise of traditional farmers as they evolved through centuries. Agriculture was transformed into mass production industry, which corresponded to tendencies in all developed countries: in Bavaria, for instance, 24.5% of farmers left villages in 1985–1995 due to high costs, lack of workforce, low profitability, and other economic factors.³ In Czechoslovakia, the number of persons employed in agriculture declined rapidly already in 1929–1937 (from 17.2% to 12.8%). Already during the economic crisis of late 1920s and early 1930s some economists believed that rationalisation and modernisation of agriculture could be achieved by introducing mass production (large farms), which would need significantly less workforce. That, however, could not be achieved within a short period of time without mandatory expropriation – and in a democratic society, that was unacceptable. In the Soviet Union and then also in Czechoslovakia, however, these steps were taken. They resulted in a deep economic, social, and political upheaval and destruction of traditional farmers. Collectivisation shattered social relations which had evolved for centuries. It ought to be noted, however, that in the following period the mainstay of economy shifted away from both agriculture and industry towards services and science. Nowadays, people working in agriculture constitute just 3–4% of economically active population.⁴

3 Filípek, Jan, *Odesky dějin československého exilu [Reflections on the History of Czechoslovak Exile]*, Praha 1999, p. 73.

4 Kárník, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938) [Czech Lands During the First Republic, 1918–1938]. Volume II: Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935) [Czechoslovakia and the Czech Lands in Crisis and Threatened, 1930–1935]*, Praha 2002, p. 67.

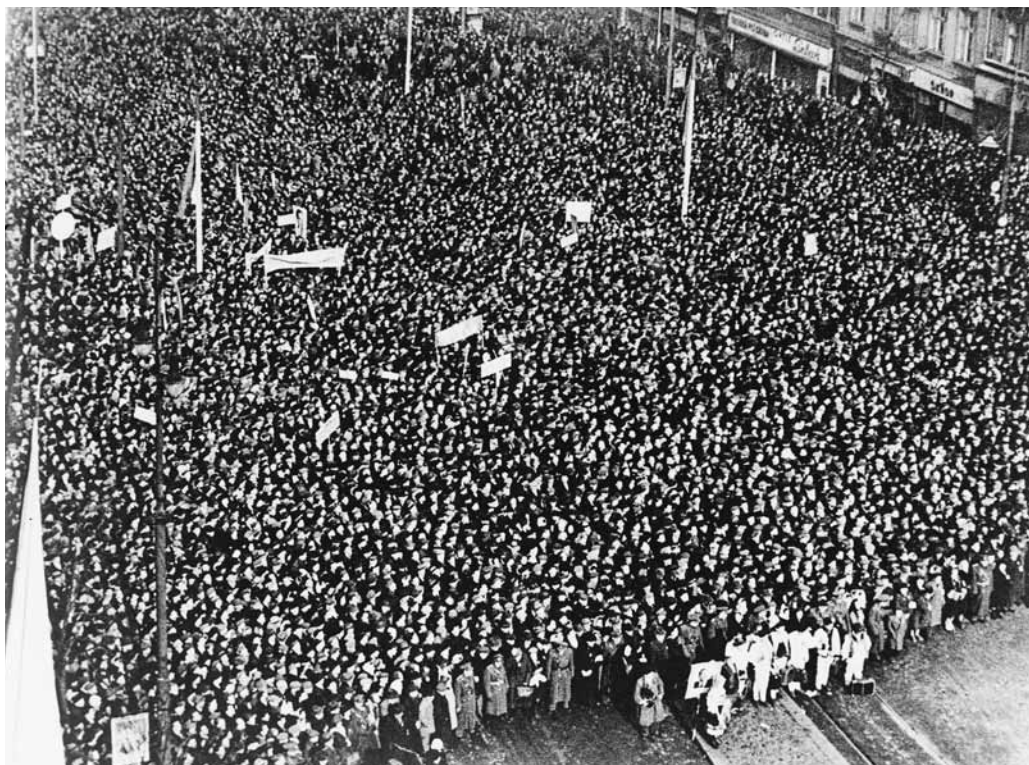
The transformation of Czechoslovak countryside took place within a relatively short period of time. This was due not only to economic reasons but mainly political and ideological ones. Erroneous and forceful methods were used that brought suffering to a whole generation of rural population. The process of collectivisation was accompanied by violence and persecutions, which affected not only large landowners but more often than not all farmers who did not agree with collectivisation. Such methods included forced sale (which amounted to confiscation of farm machinery) in 1950, takeovers of farm buildings, and recurrent fines and even prison sentences for not meeting unrealistic supply or purchase targets. Families of large landowners were often moved out of their homes, suffered psychological oppression during so-called 'persuasion actions', and their children could not study or even attend practical schools. Collectivisation was carried out with varying intensity and its concrete manifestations differed not only from one region to another but even in different municipalities, and the same held of the ways and force with which farmers resisted the process.

In the end, mass production in agriculture prevailed in both plant and animal production, the sector had undergone a technological and technical revolution, the quality of veterinary care and hygiene in food production had improved, scientific results were applied, and production became less labour intensive. The originally intended model envisaged a coexistence of cooperatives and private farmers, whereby state support of cooperatives was supposed to result in their eventual predominance. In the 1950s, however, Soviet pressure on acceleration of the process of collectivisation led to a large-scale use of violent methods intended to force farmers to join cooperatives. The years that followed were characterised by the creation of sometimes absurdly large merged cooperatives with vast numbers of animals and complicated organisation structure.

SEZNAM ZKRATEK

CIC	Counterintelligence Corps
CVP	celoroční výrobní plán
ČSM	Československý svaz mládeže
DŠP	družstevní škola práce
HTÚP	hospodářsko-technická úprava půdy
JSČZ	Jednotný svaz českých zemědělců
JNV	jednotný národní výbor
JZD	jednotné zemědělské družstvo
KK ZVV	krajská komise pro zemědělskou výrobu a výkup
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV KSČ	krajský výbor Komunistické strany Československa
KV	krajský výbor
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNV	městský národní výbor
MS	Ministerstvo spravedlnosti
MV	Ministerstvo vnitra
NF	Národní fronta
NPF	Národní pozemkový fond
NV	národní výbor
ONV	okresní národní výbor
OAV	okresní akční výbor
OK ZVV	okresní komise pro zemědělskou výrobu a výkup
ODR	okresní družstevní rada
OV KSČ	okresní výbor Komunistické strany Československa
PJ	pracovní jednotka
PV JZD	přípravný výbor jednotného zemědělského družstva
SČSP	Svaz československo-sovětského přátelství
SNB	Státní národní bezpečnost
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
STS	Státní traktorová stanice
ÚMEZ	Ústředí pro mechanizaci zemědělství
ÚV KSČ	ústřední výbor Komunistické strany Československa
VDJ	velká dobytčí jednotka
z. p.	zemědělská půda

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Sjezd rolnických komisí – Václavské náměstí, 29. 2. 1948.

Fotoarchiv Národního zemědělského muzea, s. p. o. (dále jen
NZM), inv. č. 71.868, B 5.084.

Získat venkovskou ženu - získat vesnici

Diskusní příspěvek soudružky Řihové z Kočbere u Dvora Králové n. L.

Ráde bych vám ukázala na důležitost venkovské organizace a na důležitost její dobré práce. Vidíme, jak dobrá práce venkovské organizace se odráží nejen v plnění dodávek, ale v celém kulturním a společenském životě na vesnici, vidíme, jak opomněti vesnice, které se u nás v poslední době projeví, se nám nevyplácí. Právě při zakládání JZD pozorujeme, jak jinak se pracuje v obci Bílá Třešněná, Velká Bukovina a Souvatě, kde jsou organizace činné, než v takovém Lanžově, Rašově, Verdoku, kde organizace spí. V Bílé Třešněně nečekali jen na návštěvy soudruhů z okresu, nečekali jen na instrukce a pokyny, ale vlastní houževnatou prací a iniciativou šli stále kupředu. Bylo zde před únorem 180 členů a dnes již 300. Tři organizace, ale velmi často se stalo, že v nich pracovalo jen několik soudruhů. Tento zjev vidíme ještě často, že několik soudruhů, často dva nebo tři, táhne všechnu práci nejen ve straně, ale v celé obci.

Jak tento zjev odstraníme? Jedině stránkou výchovou, aby si každý uvědomil svou odpovědnost, pocit odpovědnosti, aby každý pochopil, že je součástí velkého stroje, kde každé kolečko musí být na svém místě, kde každá součástka musí pečlivě pracovat a v žádném případě se nesmí nikdo ulevit. Tak i v Bílé Třešněně pracovalo několik soudruhů. A pracovali velmi houževnatě. Pravidelně scházely uvědomovací akce náboru členů. Málomluvná organizace se může tímto pochlubit.

Nyní však to bude a musí být samozřejmostí, protože jen uvědoměný voják stranu může dobře bojovat, pracovat. Uvědomovací akce se brzy projeví na dodávkách. Zatím co se lidé ještě sklízelo, v Bílé Třešněně soudr. Leidar vymáhal a šel s tím do družstva. Za ním soudr. Doležal, Sulc, Čížek a jiní. Postupovali takticky, protože příklady táhnou a sedláci se rádi předstihují. Tak se stalo, že v Bílé Třešněně se dodávalo vždy vzorně a hlavně včas. Pak se snažila i obec Zboží a jiné vesnice a odráželo se to na celém okrese. Také při rozpisu dávek organizace pozor, aby byl rozepsán nejen třídně, aby byl splnitelný i pro ty velké, protože se nám mohlo

stát, že velký nedodává a malý předdává.

To byly dodávky, a co nadplány a dar ke stezdu? Ty vznikly také tak. Jako první soudružka Doležalová dala celkem za 28.468 Kčs. Za ní šly ty ostatní, pomaleji. Tak to bylo na celém okrese, takže k dnešnímu dni se započilo ve 47 obcích přes 800 usedlostí. V okrese Dvůr Králové n. L. Lab. darují zemědělci 2.085.521 Kčs, včetně darů práce i závazku státního statku a strojní stavby. Také máme na našem okrese zemědělskou úderku mládeže. Aby naši zemědělci mohli tolik dát, musila se zvýšit produktivita práce. Čím? Mechanizací.

Vytvořili si strojní družstvo, pořídili traktor, který jim všem dělal velmi dobré služby. Nebyl to jen traktor a hospodářské stroje, ale soudruzi pamatovali i na naše maminky a postavili jim prádelnu. Tady vidíme, že se zde už snažili, ač ne plně, napravit tu velkou chybu, kterou dělali skoro všechny organizace, že se snažili nanořit do veřejného života ženy. Je základní chybou, že jsme do odpovědnosti za plnění dodávek a plnění povinností lidové správy nezapoili dříve ženy. Vždyť rukama zemědělců procházejí nejdůležitější produkty, vejce, maslo a mléko pro naše nejménší — a je také skutečností, že rukama žen prošlo nejvíce produktů na černý trh. Protože nejedna maminka by za látku třeba plesové šaty pro dceru zašincila třeba manžeta.

Proto vás, soudruzi, prosím, abyste započli do veřejného života své ženy, abyste jim pomohli co nejvíce překlenout hráz, kterou nám stavěla tradice. Vždyť žádný z vás se nenarodil za řečnickým stolem, vždyť žádný z vás se nenarodil v poslanecké sněmovně. Neomezujte se na pouhé: »Máte rovnoprávnost nebo «ony nechtějí lit.« ale poraďte jim, domluvte, pomozte, protože až budeme mít v každé organizaci řádně utvořenou a také činnou komisi žen, budeme mít vyhráno ne na 50, ale na 75%. Co je to platné, že budete uvědomovat soudruhy, posílat do vesnic výborné řečnické, konstruktory, kdž naše paní máma bude stranou doma řečnit opačně za

dva. A muž skoro vždycky posledekne svou manželku, třeba jen proto, aby měl klid v domě. Tak jako nám může udělat uvědomělá žena hodně práce, tak neuvědomělá nám i hodně pokazí. Ať už se jedná o dodávkovou morálku, svazek s dělníky, smlouvy, družstva atd.

Tak v Bílé Třešněně mají soudružky komisi žen, hospodyňský odbor Rady žen, proto se muscí scházet a při této příležitosti se projedná všechno potřebné. Jejich zásluhy a pracovní ruce jsou vidět na úseku předláždění sítě, které se zúčastnily a zúčastní se ještě práce na rybníce a hrázi.

Dát a častěji budeme dojíždět do vesnic, uvědomovat nad každou obcí bude mít instruktor natrouát, víc a častěji budeme navštěvovat naše ženy, napojovat je do práce. A že se nám v Kohoutově, Dubenci, Větkovicích nevdarila členská uvědomovací schůze JZD? A že nás soudruzi nechtějí ani připustit ke slovu? To nás nesmí odradit, ale naopak vzburit, protože tady je nejlépe vidět kontrola konání práce, tady je nejlépe vidět směr naší práce. Tady je velké pole působnosti. Na naší vesnici musí však jezdit jen takový soudruzi, kteří zemědělství alespoň trochu rozumějí, kteří by vslechlí pozorné bolesti zemědělců, poradili nebo takticky rozmluví, urouče často plynou ze sobectví a neuvědomělosti. Jen takový referent, který získá důvěru, může na vesnici udělat velký kus dobré hudovalé práce. Jen takový referent dokáže to, aby uskřídli naši venkovské reakci křídla a získal široké křídlo.

Soudruzi a soudružky! Není sporu o tom, že úplné získání vesnice je prvním tohoto času nejdůležitějším z našich úkolů. Ukázalo se, že ta vesnice je dobrá, kde organizace stranu dobře pracuje a jen ta organizace dobře pracuje, kde jsou aktivně činné ženy. Tudíž říkoi zní: Získat venkovskou ženu a tím získáme vesnici. Sedlák moudrý je, ale selka jedná. Sedlák se chltějí dozadu na své otce, dědy a předky, ale selka se dívá na děti, dopředu a vřede jsou naše úkoly. Vřede du je naše budoucnost.

Příloha č. 6

Diskusní příspěvek na krajské konferenci KSČ 12. 5. 1949: Získat venkovskou ženu - získat vesnici, Pochodeň, 13. 5. 1949, č. 20, s. 3.

Příloha č. 7
Agitace pro vstup
do JZD – obraz M. Sladký:
Brigádníci agituji pro JZD,
1949. Fotoarchiv NZM,
inv. č. 96.077 a 26.529.

... jen dobře o zaslouží k vytvoření socialistické
a nové vlasti ...
Klement Gottwald

ROZORANÉ MEZE

POSELSTVÍ POKROKOVÝCH ZEMĚLŤÁKŮ LANŠKROUNSKA

SLOUŽÍ

rozvoji mechanizace
odstraňování lidské dřiny

k zajištění blahobytu
zvyšování životní úrovně

Vychází dvakrát týdně. V Lanškrouně dne 6. září 1950. Číslo 17.

6. září 1950

v JAKUBOVICÍCH ve SKUHROVĚ

SLAVNOSTNĚ ROZORALI MEZE

protože se členové JZD přesvědčili o výhodách společné práce ve skupinách, o tom, že se bez mezí méně načtou a více sklídi ...

... a tak důsledně plní své předsevzetí, buřou štastnou vesnici, bez bídy a dřiny, bez svárů a nenávstí.
Mnoho zdraví ve Vaší další společné práci!

JZD DAMNÍKOV – JZD NEPOMUKY
JZD RUDOLTICE

ve čtvrtek dne 7. září 1950 slavnostně nastupují k rozorávání mezí, aby příkladně dokázala celému okraji i kraji – nejen, že podkaple, ale důsledně plní plán vyřazení SOCIALISMU NA VESNICI.
Že se řadí mezi uvědomělé a pokrokové zemědělvce, že vážně myslí na šťastí svých

děti, které zajišťují touze radostnou a historickou slastičností, že tak sáutkem usplňují úslo měsíce září.

MĚSÍCE ROZORÁVÁNÍ MEZÍ.
Děkujeme všem, kteří se zasloužili a zasloužíme jim upřímný projev vděčnosti a lásky všech pracujících Lanškrounska.

Příloha č. 8
Titulní strana periodika
Rozorané meze. Poselství
podkrkonošských
zemědělců Lanškrounska,
6. 9. 1950.

Proletáři všech zemí, spojte se!

ŽAMBERSKO SOUTĚŽÍ

Vesnické noviny

12. května 1951.

Vydává JSČZ v Žamberku

Číslo 7.

Jež se Sovětským svazem zajistíme radostnou budoucnost našich dětí.

Vyznamenání.

V zastoupení prezidenta republiky Klementa Gottwalda vyznamenal v neděli 6. května 1951 předseda Krajského národního výboru Stanislav Jiránek v Hradci Králové:

Bohumila Kotyzu, skalníka z litické Baraby vyznamenáním Za zásluhy o výstavbu a

Jaromíra Jossíka, traktoristu STS v Žamberku vyznamenáním Za vynikající práci. — Blahopřejeme! R.

Ve 4. kole soutěže o putovní standartu JSČZ zvítězilo JZD v Dolní Lipce.

Vítězem soutěže JZD v jarních pracích na okrese v týdnu od 29. dubna do 6. května je JZD Dolní Lipka. JZD v Dolní Lipce zvítězilo vzornou prací ve skupinách. Výsledkem vzorné pracovní organizace je, že mají zasázeno 14 ha brambor a řepa jim řádkuje, takže se bude moci brzo plečkovat. Jako druhé v pořadí je JZD Petrovice. Petrovičtí zaslílen na výměře 3,40 ha a pracují ve skupinách. Odebrali včas všechna umělá hnojiva a rozmetali je. Třetí v pořadí je Horní Lipka. Pak následují JZD Mladkov, Vlčkovice, Rokytnice, Dolní Orlice a další. Které JZD dobudu vlajky v pátém soutěžním týdnu?

Jar. Pospíšil, tajemník JSČZ.

Do jetelotravních směsí u nás nejvhodnější štirovník, kostřava luční a jilek anglický?

Vedoucí pícninářských pokusů ve Výzkumné stanici v Rokytnici v Orl. h. — s. Lesák, založil v roce 1949 řadu pokusů s jetelotravními směsami. V prvním užitkovém roce — to jest loni, docílil těchto ha výnosů:

směska	zelená hmota:	seno:
	q	q
jetel červený a jilek italský	282	86
jetel červený a jilek anglický	307	94
jetel červený a ovčík vyvýšený	298	87
jetel červený a srha laločnatá	298	83
jetel červený a kostřava luční	290	88
jetel červený a bojíněk luční	299	85
jetel červený a lipnice úrodná	317	87
štirovník, bojíněk a kostřava luční	336	96
červený jetel	277	82

Jsou to výsledky ze suchého jara 1950. Tento jediný pokus nemůže být ovšem směrodatný. Přesto se zdá, že do jetelotravních směsí v sušších, písčitéch polohách se hodí hluboko kořenící štirovník. Z ostatních travin lze doporučit do výšky rostoucí kostřavu luční s chutným krmivem — jilkem anglickým. R—

Stav jarních prací 5. května

V sobotu, 5. května byla na

okrese zaseto:	
Obilí	100 %
Směsky	100 %
Brambory	60 %

Len se začíná sít, pole jsou připravena. Ve vyšších polohách byla některá pole prudkým deštěm tak utlučena, že je nutno obnovit jejich přípravu. R—

Nedbalost, neschopnost nebo sobotář?

Opravná STS v Kunvaldě opravuje špatně. Příklad: JZD v Klášteřci n. O. koupilo v září 1949 ruční motorový žací stroj, velmi vhodný stroj k sečení ná zdejším svahovitých polích a lukách. Výborné seklu obilí a jetel. Bylo třeba k ní ještě opatřit hustoprstou lištu na sečení sena a otavy. Klášteřtí traktoristé vyjednali v opravárně STS v Kunvaldě její seřízení. V dubnu 1950 zavazili žacího do opravárny. Tam jim slibili, že bude hotova do senoséče. Po několikerém upomínání a dotazování někdo z opravárny jim telefonoval, že žačka je opravena, aby si pro ni přišli. To se stalo loni v květnu. Lišta však hotova nebyla. Jiných oprav na stroji nebylo třeba. K senoséči se naše JZD žačky neochotlo. V létě ve šel traktorista a Jaroslav Severýn do Kunvaldu přesvědčil, zda-li je opravena. V dílně nebyla. Zaměstnanci o ni nevěděli, až konečně po chvíli ji s. Severýn uviděl pod okapem budovy zrezavělou, celou zarostlou v kopřivách. Neblahý osud stihl v opravárně nový, nádherný stroj, důmyslný výtvor našich techniků a průmyslových dělníků. Možná, že v těch kopřivách rezavi ještě dnes.

Členové JZD v Klášteřci n. Or. na členské schůzi rozhořčeně odsoudili jednání kunvaldské opravárny a rádi by věděli, kdo tam sobotuje rozvoj našeho zemědělství a níčí náš národní majetek? A kdo naprodi škodu způsobenou touto bezpříkladnou nedbalostí?

A. Kavka, dopis. V. n.

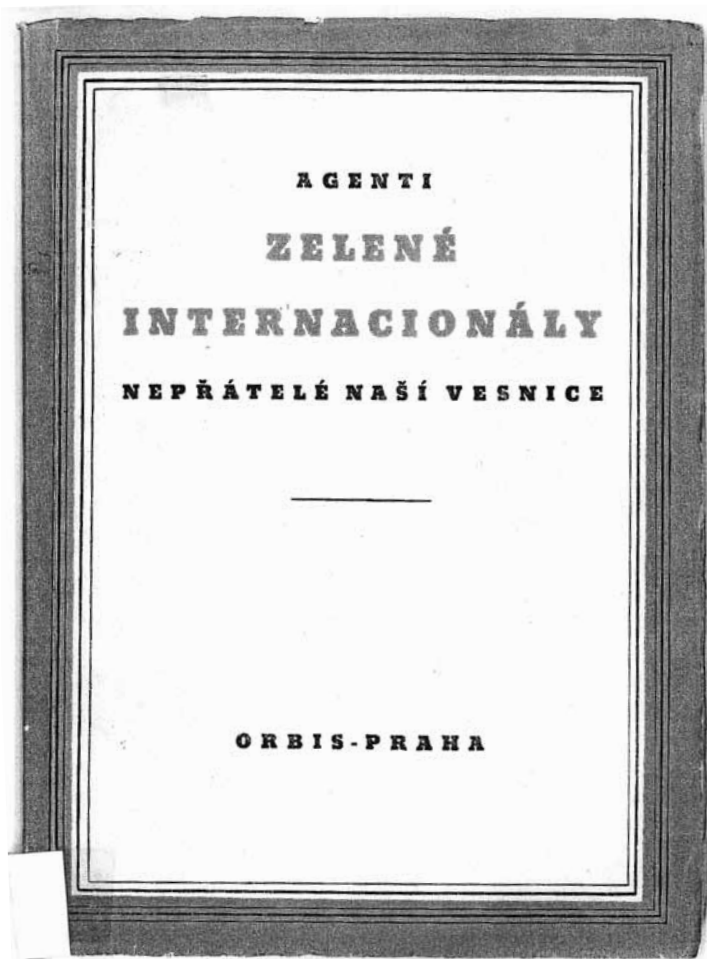
*Záchlumi, Záchlumi
z podchlumí klahotí:
J Z D už mají
hned k prunímu máji!*

Příloha č. 9
Titulní strana
periodika
Žambersko soutěží.
Vesnické noviny,
12. 5. 1951.

»...my otázku zemědělských družstev budeme muset prozkoumat, budeme je muset upevnit, budeme jim muset pomoci. A těm, kteří si myslí, že si pomohou tím, že z družstev utečou, těm můžeme docela otevřeně říci: Nic si nepomůžete. Za několik roků budete muset družstva, ze kterých dneska třeba utečete, znovu budovat. My vám nebudeme bránit, ale vezměte na vědomí, že zemědělskou výrobu zvýšit musíme. Tak jako vybudujeme velké průmyslové stavby, tak také zvýšíme a vybudujeme moderní zemědělskou výrobu.«

(Z projevu prezidenta republiky soudruha Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě.)

Příloha č. 10
Část z projevu prezidenta A. Zápotockého na Klíčavské přehradě. Pochodeň, 27. 9. 1953, s. 1.

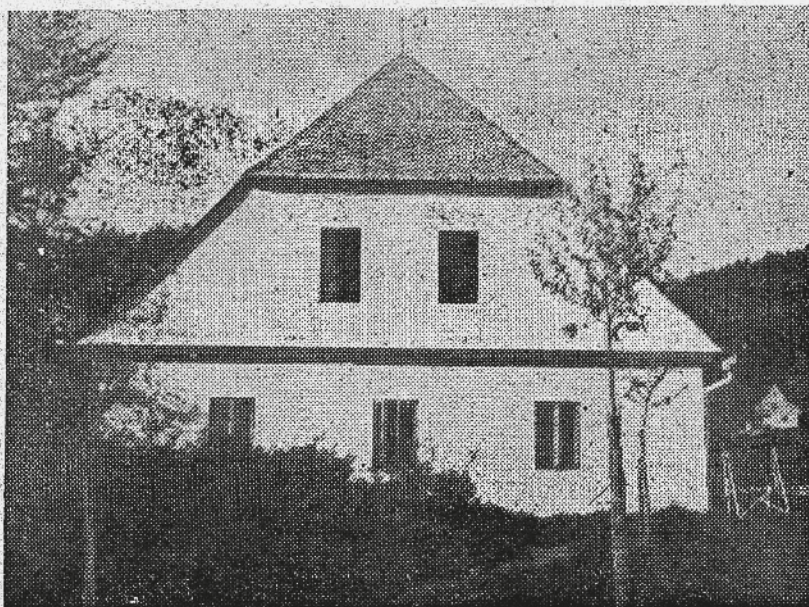
Příloha č. 12
Ministerstvo spravedlnosti vydávalo
od roku 1952 publikace o procesech
s „vesnickými boháči“ pod názvem
„Agenti Zelené internacionály -
nepřátelé naší vesnice“.

Poř. č.	Jméno	Poř. č.	Jméno	Poř. č.	Jméno
1	Bezubka Josef	41	Král František	81	Střebešovský Josef
2	Broul Oldřich	42	Kratochvíl Josef	82	Suchánek Hynek
3	Brož František	43	Křepela František	83	Sůra Josef
4	Burianec Josef	44	Kupka Antonín	84	Šedivý Václav
5	Cerman František	45	Kysilka Jan	85	Šimek Josef
6	Cerman František	46	Kysilka Josef	86	Škaloud František
7	Čermák Hynek	47	Kysilka Rudolf	87	Škarvada Karel
8	Černoch Josef	48	Lamberk František	88	Šmidrkal Jan
9	Černý Josef	49	Lorenc Antonín	89	Šrám Josef
10	Čeřovský Josef	50	Ludvík František	90	Šreiber Otakar
11	Divíšek Josef	51	Lyer Josef	91	Štafl Jan
12	Dohnálek Jaroslav	52	Malát Bohuslav	92	Švajer František
13	Drahokoupil Miroslav	53	Malý Jaroslav	93	Tichý Hugo
14	Dusil Josef	54	Marek Jan	94	Tomášek Josef
15	Dvořáček Ladislav	55	Matička Jaroslav	95	Tomek František
16	Ehl František	56	Matýsová Anna	96	Tomek Jaromír
17	Farský Jiří	57	Matýsová Jaroslava	97	Truneček Josef
18	Fejtková Anna	58	Miláček Ladislav	98	Truněček Josef
19	Fiala František	59	Mrňák František	99	Týlš Jan
20	Havlas Václav	60	Nálevka Jan	100	Vacek Josef
21	Havlík Jaroslav	61	Novák Hynek	101	Vacek Viktor
22	Havrda Josef	62	Ott Antonín	102	Valášek Ladislav
23	Hek Václav	63	Panenka Josef	103	Vaníček Alois
24	Hlaváček Ladislav	64	Papík Josef	104	Vávra František
25	Hojný Josef	65	Pavlíček Josef	105	Vejlupek František
26	Holeček Václav	66	Petera Josef	106	Veselý František
27	Horák Bohuslav	67	Petrlák František	107	Veselý Stanislav
28	Horák Ladislav	68	Pivokoňský Václav	108	Vlačíha František
29	Hruška Jan	69	Plachetka Karel	109	Vodička František
30	Huňáček František	70	Pleskač Oldřich	110	Vojnar Josef
31	Chmelař Josef	71	Polák Jaroslav	111	Voltr Josef
32	Jampílek Josef	72	Pultar Václav	112	Voltr Ladislav
33	Janečko Jaroslav	73	Rampasová Marie	113	Vrba František
34	Jonáš František	74	Rejzek Jan	114	Vrbenský Josef
35	Jirsák Jan	75	Rohlíček Václav	115	Vršála Bohumil
36	Jiříčka Bohuslav	76	Roušavý Václav	116	Zajíc Josef
37	Kejdana Josef	77	Ryba Ladislav		
38	Koníček Stanislav	78	Smetana Jan		
39	Košťál Antonín	79	Smetana Josef		
40	Košťál Josef	80	Smetana Vítězslav		

Příloha č. 13
Seznam vysídlených vlastníků půdy.
Kraj Hradecký. Přístupné on-line:
http://www.totalita.cz/seznamy/vyst_o6.php
[zveřejnění 14. 12. 2002].

Pohraničí volá nové pracovníky!

Nově adaptované rodinné domky jsou připraveny.

Příloha č. 14

Adaptovaný rodinný domek pro nové osídlece
v okr. Žamberk. Pohraničí volá nové pracovníky!
Vesnické noviny okresu Žamberk. Za novou vesnici,
22. 6. 1956, s. 1.

Příloha č. 16
Agitace pro vstup do JZD – dětská kresba,
1949: Pojďte s námi rozorát meze! Fotoarchiv
NZM, inv. č. 96.078, a 26.530.

Příloha č. 17
JZD Dolany, okres Jaroměř: rozorávání mezí.
Dne 23. 8. 1949 členská schůze JZD Dolany
odhlasovala rozorání mezí a scelení;
v polovině září 1949 se začalo orat;
předsedou JZD byl poslanec KSČ Josef
Borůvka. Městské muzeum v Ústí nad Orlicí,
fond: Fotografie, inv. č. F1424; inv. č. F3954.

Lepším uspořádáním držby pozemků zdokonalí v Dolanech polní práce

Rolníci, členové jednotného zemědělského družstva ve valdovské obci Dolany, v okrese Jaroměř, sklízeli v letošních žních podle vypracovaného žního plánu. Přes úspěchy, které zaznamenali právě díky plánovaným pracím, ještě v průběhu sklizně poznali, že lepšímu uplatnění rolníků svépomocí a dokonalému využití družstevního traktoru a samovazu vadila přílišná roztržitost pozemků. Vedle traktoru musili zapřáhnout do práce ještě i kravské potahy. Práce se prodražila přejížděním traktorů a vedle toho ještě byla snížena dojívat krav. Rolníci proto uvažovali, jak to udělat, aby už v příštích žních dokonalěji využili strojů a ještě více sblížili práci sobě a svým ženám. Hledali nové způsoby k zlepšení své práce a našli je.

V obci se v současné době provádějí sečování pozemků. Členové JZD se rozhodli, že využijí této příležitosti k tomu, aby všechny jejich pozemky při novém uspořádání byly dány jeden vedle druhého, do jednoho celku. Na podzim podle připraveného plánovaného osevního postupu

Usnesení dolanských rolníků

Pro usnadnění a ulehčení polní práce, zejména ulehčení práce našich venkovských žen, je nutné veškerou práci v zemědělství dobře organizovat podle zásady: strojům dítmu, lidem myšlení.

Dosavadní stav rozdrobené, roztržené zemědělské půdy, spousta mezí a neúčelných cest nedovoluje dokonalého použití traktorů, samovazů u jiných moderních sklízecích a obráběcích strojů.

Z těchto důvodů rozhodli se podepsaní rolníci obce Dolan, okres Jaroměř, přelíci na společný osevní plán všech plodin,

pak oséjí takto vzniklé velké celky stejnými druhy plodin. To jim umožní, aby v příštích žních dokonalěji využili strojů a ještě více si práci ulehčili.

Sklizet budou společně za rolnické svépomocí. O výsledek sklizně se rozdělí tak, že výpocet průměrné hektarové výnosy z celého pozemku oséje stejnorodou plodinou a každý pak obdrží podle toho, jak v plánovaném osevní postupu, každý z členů JZD bude mít do půl hektaru půdy na záhumenkách.

Takovýto způsobem členové JZD v Dolanech ve shodě s usnesením představenstva ÚV KSČ o dokončení sklizně a zajištění podzimních polních prací, podle vlastního uvážení a na základě dosavadních zkušeností, našli nový a lepší způsob práce. Je zformulován v usnesení, které se svým podpisy zavázali splnit.

kteří v zemědělství je nutné podle plánu pěstovat.

System plánu spočívá v zásadě, že na jedné, nebo podle potřeby dvou, nejvýše třech velkých parcelách bude zaseto nebo zasazeno jedna políková plodina. Tento způsob osivy nemá nikterak soukromé vlastnosti: půdy jednotlivých rolníků, ale na druhé straně zase nepřiblíží k vytyčeným hranicím jednotlivých vlastníků, jestli jednotlivé plodiny budou sety na jednom celku, bez ohledu na majitele, podle zásady, že rozhodující je vhodná borita a složení půdy, jak se pro kterou plodinu hodí

podle odborného posudku krajského agronoma a podle vzájemné dohody rolníků samotných.

Výměna vlastní orné půdy bude každému rolníkovi podle jeho pání doplněna přidělenými půdy, vykoupené podle zákona o revizí pozemkové reformy č. 46/43 Sb. Každý bude potom na společné parcely účasten jednotlivými plodinami na takové ploše, jakou se zavázal osít podle osevního plánu.

V obci se provádí sečování pozemků. Půda je v pohybu. Osevní postup je ruzezný. Bude nutno rozorat meze, zlikvidovat neúčelné cesty. Předcházející plodina bude mnohdy nevhodná pro tu, která bude zasetá. Dohodili se proto účastníci rolníci, aby nikdo z nich nebyl poškozen, že pro první rok bude proveden společný osív a sklizeň tak, že se společně obilí využít a podle skutečné dočleněno celkového výnosu poměrně rozdělí. Zrna, plevy i sláma, jakož i ostatní plodiny. Podle toho, jak ten který rolník je podle plánovaného výměry na osivu a jedné účastněn.

Úřední agronom provede průzkum dosavadního stavu půdy a navrhne množství umělých hnojiv, která budou v zájmu dobré sklizně potřebná a která budou také v tomto množství u hospodářského družstva v Jaroměři zakřížena.

Operující technik při sečování a řízení přidělí potřebné množství orné půdy ve vztahu k osivu a každému majiteli bude soukromé vlastnictví jeho půdy řádně zde vytyčeno.

Pro nedostatek času operujícího technika bude vytyčeno provedeno na jaře 1950.

Platnost této smlouvy trvá až do příští sklizně té které rostliny, během roku nelze z osevního plánu vystoupit.

Oznámení o vystoupení je nutno podat vždy před započatím osevního plánu nejspíšeji do 31. července běžného roku. Pracovní řád bude vypracován jako zvláštní příloha a nedílná část této smlouvy do 13. září 1949.

Jsme si všichni vědomi, že tento nový způsob organizace práce otevřít nezměnnou možností k zvyšování produktivity práce v zemědělství a že je prvním rozhodujícím krokem k nové, lepší, šťastnější budoucnosti naší vesnice, že jedině tímto způsobem budeme dobře plnit a splňovat úkoly, dané nám přítelstvem plámem v zemědělství.

Naplňme pucemí hodností a opravdovými radostmi nad svoudu názory a myšleni, připojujeme svoje podpisy nejen na potvrzení platnosti této smlouvy, ale i na věčnou paměť pro všechny naše potomky, aby také oni s hrůstou a láskou na nás, jako na první průkopníky nových, lepších forem hospodaření vzpomínali, aby si po letech mohli říci, že to jejich tátová udělali dobře.

Podpisy rolníků:

Brušnický, čp. 24, Brušnická A., Vacek Václav, čp. 22, Fendrych Josef, čp. 65, Fendrychová Marie, Kozlár Václav, čp. 29, Kozlárková Anna, Just Josef, čp. 63, Justová Antonie, Nymša Václav, čp. 21, Nymšová Vilma, Fendrych Václav, čp. 55, Fendrychová Marie, Hanuš Josef, čp. 52, Hanušová Anna, Hofman Karel, čp. 68, Chytrý Antonín, čp. 38, Chytrá Marie, Týš Josef, čp. 66, Hlavatý Václav, čp. 18, Holmanová A., čp. 8, Svatob Josef, čp. 4, Svatobova Ludmila, Berni Karel, čp. 47, Beranová Marie, Beranová Anna, čp. 53, Beranová Ludmila, čp. 48, Pač Jan, čp. 48, Ledvík Václav, čp. 15, Barůčka Josef, čp. 26, Borůvková Marie.

Příloha č. 18

JZD Dolany, okres Jaroměř: „Lepším uspořádáním držby pozemků zdokonalí v Dolanech polní práce.“
Rudé právo, 2. 9. 1949, č. 206.

Letos pomáhají JZD v Dolanech při sklizení řepy brigádníci z patronátního závozu z Jarměřic.

Úspěchy dobré organizace práce JZD v Dolanech

Rolník Vacek, Dolany, okres Hradec Králové.

Zastupuji zde JZD Dolany. Naše obec je vltrozemská, hospodářsky dosti silná. U nás jsou vlastní dva traktory. Jedni pro družstvo, druhí proti. Říkám to proto, abyste věděli, že nebyla lehká práce dát družstvo dohromady a pracovat už letos na podzim podle společného osivu. Celá obec má 502 ha půdy, z toho 340 na orné. Zemědělských zvěřů je u nás 47. Cílenově

JZD mají celkem čtyřicet ha půdy z 150 ha orné, která byla vykoupena při pozemkové reformě. Tuto vykoupenou půdu jsme přidělili drobným uchazečům JZD. Družstvo jsme založili v květnu a vstoupilo do něj 22 malých rolníků.

Po založení JZD se vesnice rozdělila na dva přibližně stejné skupiny — na malé a velké. Bohatí sešli druhý den po založení družstva osobně občanské a sblížili podpisy proti JZD. Příněšky do JZD podepsalo asi 25 rolníků.

Práce v JZD vykonáváme sousedskou spoluprací. Ruzrobenost půdy je hlavně příčinou, že není možno používat traktor se samovázem, který má JZD. Radili jsme se, jak to máme v těch našich parcelkách provést, až jsme přišli k tomu, že založíme společný osevní plán. Založili jsme společný osevní plán, při zachování, teď bych, soukromě vlastně. Nikomu nicméně nic bránu, aby si nikdo nemyslel, že pomocí ztratí svou půdu.

Vykoupeno bylo z dlouhodobého pachtu 80 ha orné půdy. Přidělili jsme jí asi takto: Feknerne lakový Nínca Václav, který obhospodařoval 1,5 ha, obdržel přiděleno 60 8 ha jako vykonávající zemědělec. On měl pachtováno 10 až 12 ha, ale my jsme mu to přidělili do 8 ha. Takový Hotman měl 4 ha půdy, taky jsme mu přidělili půdu do 6 ha, kolik kdo chce. To bylo všechno na dobrovolném podkladě, podle toho, jak si to každý přál, bude záležitost v JZD na společném osevu.

Osevní postup je v družstvu osahovaný, méně bohatí nemůžeme zvládnout, a nás kvůli okopaninám. Výměnat máme organizovanou pro příští rok tak, že se provede plně na poli kombajnu nebo míšičkou, protože jediné správné výmět nám pomůže k tomu, abychom všechny uspokojili. Pracovat budou všichni za stanovenou odměnu. Zatím jsme určili pracovní sílu 10 Kčs, potažní pár koní 80 Kčs na nočnu, a to bez rozdílů o koho běží.

Orbu veškerou jsme zadali strojní stanici v Jarměřic. Dnes

je již prováděna. Přijely tři traktory, náš traktor za ními válel, pár koní za nimi rozmetal trásek a my zase jsme si dva napřed, všechno jsme pro traktory připravovali, aby to hladce šlo, takže na tu naši práci byla všechna laková podivaná, že nám to musel každý závidět. Dnes mají určeno vyorat tři korce tečanky a 1,5 korce řepy, to musí být uklizeno. Děláme to asi z dvaceti členy družstva, abychom nezdržovali strojní stanici.

Současnost s tím jsme začali vozit hnoj. Každý jsme už byli na dvorcích úplně zasypáni a tak vezmeme od každého třetinu. Jedno pondělí jsme začali. Jeden traktor se dvěma vlečáky vozil celá dva dny. Současně nakládalo a dva na poli skopávali. V pondělí odpoledne, v úterý odpoledne a ve středu dvě hodiny od 11 do 13, za tu dobu na polích to stačili rozházet a při tom měli ještě legaci. Nakládání a vykládání hnoje, to nebyla žádná slast, uvazovali jsme o tom a máme v programu na příští rok započítat si rozmetadlo dozadu, to je velká úleva a na nakládání hnoje drapak. Na nakládání máme 5 až 6 lidí a nadřeno se až hůže, protože ty starší práce nemůžeme zařadit.

Máme také naplánováno, že postavíme porodnici pro 64 prasat a tu musíme mít během listopadu postavenou. V říjnu už začneme stavět. Je nás tam 6 redníků a dva tesáři. Jsme soběstační a sami si to provedeme. Na jaře chceme zřídít družebnímu pro 1500 slavic a k ní chceme ještě letos vyocitovat základny.

Až doposud při scelování si mohli více velcí sedáci, když bychom to tak dělali my, bylo by to chybné. Ať kříví oni, 85 procent rolníků podepsalo dobrovolně souhlas s přidělenými poli a podle zákona stáčí souhlas 51 procent. A u nás souhlasí 85 procent!

Dotaz: Jakým způsobem se soudruhu, u vás šlín práce?

Odpověď: K tomu úřadu se zvolená jednou za týden a nyní dvakrát za týden plenární schůze všeho členstva, mimo to je zvolena zvláštní operativní pětko, pět soudruhů, kteří rozhodují za dne na den. Je také plán dlouhodobý. V neděli si uděláme plán krátkodobý na čtyři dny a určíme si, je třeba sekat meze, sřabět trávu a spáleno je, protože to nikdo nechce. Je třeba začít s orbou. Do čtvrtka se to má udělat. Ve čtvrtek se zase sejde plenární schůze a udělá se další plán. Udělá se plán do pondělka. Ten dlouhodobý plán je jenom rámcový, ale ty dílčí plány se musí dělat na tři nebo na čtyři dny. Ta operativní pětko, kterou jsme si zvolili, rozhoduje. A budeme to dělat tak, že při každé schůzi se zapíše usnesení a udělá někdo odpovědným za tu práci, kterou je nutno vykonat. Na příklad: meze poseže Nínca Václav se svým párem koní. Za něj půjde ten a ten, který budou sřabovat. Odpovědný za práci je Nínca Václav. Tímto způsobem se práce organizuje. A potom se sejdeme, bude se číst zápisy a budeme se ptát: Tak co, jsou meze posečeny? Vždycky ten jeden se musí volat k odpovědnosti.

Příloha č. 19

JZD Dolany, okres Jarměř: „Úspěchy dobré organizace práce v Dolanech.“ Rudé právo, 19. 10. 1949, č. 246.

Příloha č. 20
Svoz obilí - valníky s obilím JZD Rozbeřice,
okr. Hradec Králové, 1950. Fotoarchiv NZM,
inv. č. 96.188 a 26.640.

Příloha č. 21
Kancelář JZD Hvozdice, okr. Hradec Králové, 1955.
Fotoarchiv NZM, inv. č. 29.734, a 5.422.

Příloha č. 22
Vlčkovice v Podkrkonoší
– brigády na obnovu
hospodářských budov,
1950. Fotoarchiv NZM,
inv. č. 96.148 a 26.600,
inv. č. 96.149 a 26.601,
inv. č. 96.139 a 26.591.

Příloha č. 23
Zasedání Krajského národního výboru
v Hradci Králové dne 5. 1. 1956.
Zdroj: archiv autora.

Ve svých výrobních prostředcích se ve třetí pětiletce zejména přesvědčí, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí. Přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Na rozdíl od dřívějších pětiletých plánů, kdy se domnívali, že jejich výrobní kapacita je dostatečně široká, aby byla schopna vyhovět jak národním potřebám, tak i potřebám zahraničí, přitom i v oblasti investiční, za kterou jsou zodpovědní, mají podle svého vědomí na svou technickou vybavenost a na svou výrobu vzhledem ke světovým potřebám a k našim možnostem dostatek výrobního kapacit. Každých šest měsíců výroby budou muset ještě více zvládnout i po dlouhém období této pětiletky.

Hlavní zásady směrnic TŘETÍHO PĚTILETÉHO PLÁNU rozvoje národního hospodářství na léta 1961—1965

Referát souдруha Otakara Šimůnka
na zasedání ÚV KSČ 23. září 1959

Soudruze a soudruzi, program rozvoje naší socialistické společnosti se blíží svému závěrečnému období. Program rozvoje naší socialistické společnosti se blíží svému závěrečnému období. Program rozvoje naší socialistické společnosti se blíží svému závěrečnému období.

PRAMENY A LITERATURA

ARCHIVNÍ PRAMENY

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí

fond Fotografie

Národní archiv Praha

fond Ministerstvo zemědělství I, Praha (1918–1951)

fond Ministerstvo zemědělství II, Praha (1945–1992)

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Fotoarchiv

Státní oblastní archiv v Zámrsku

fond Krajský národní výbor Hradec Králové (1949–1960)

Státní okresní archiv Náchod

Sbírka novin

Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí

fond Okresní národní výbor Ústí nad Labem (1945–1995)

fond Okresní národní výbor Žamberk (1945–1960)

TIŠTĚNÉ PRAMENY

I. celostátní sjezd JZD, Praha 1953.

IV. celostátní sjezd JZD, Praha 1959.

XI. sjezd KSČ, Praha 1958 (zvláštní číslo Nová mysl).

XII. sjezd KSČ, Praha 1963.

10 let JZD, Praha 1959.

25 let socialistického zemědělství, Praha 1974.

25 let státních zemědělských organizací, Praha 1974.

25 let budování socialistického zemědělství ve Východočeském kraji, Hradec Králové 1974.

25 let socialistického zemědělství ve Východočeském kraji, Hradec Králové 1974.

Celostátní konference KSČ, Praha 1953.

Celostátní konference KSČ, Praha 1956 (zvláštní číslo Nová mysl).

Celostátní konference KSČ, Praha 1960 (zvláštní číslo Nová mysl).

Deset let Jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník, Praha 1959.

Deset let STS, Praha 1958.

Dokumenty o perzekuci a odporu, č. 3, ÚSD AV ČR, Praha 1992.

Druhý celostátní sjezd JZD, Praha 1955.

Hlas sociální demokracie severovýchodních Čech, Hradec Králové 1945–1948.

- Holubář, Adolf, Paměti Adolfa Holubáře, 1973. Opis uložen v Městském muzeu Žamberk.
- Houška, Václav, Vývoj zemědělství a výživy v Československu, Praha 1971.
- Hovoří předsedové JZD, Praha 1957.
- Hojdar, Josef – Teplý, Miloš, Vesnické družstvo.
Příspěvek ke studiu československé vesnice, Praha 1948.
- Jak hospodařili s vaší důvěrou. Národní správa Rolnického družstva, Hradec Králové 1948.
- Jednotná zemědělská družstva do čela jarních prací, Praha 1950.
- Gottwald, Klement, 1946–1948, II. Sborník statí a projevů, Praha 1949.
- Gottwald, Klement, Od února na cestě k socialismu. Vybrané spisy II., Praha 1971.
- Gottwald, Klement, Spisy XV., Praha 1961.
- Gottwald, Klement, Spisy XIX., Praha 1958.
- Gottwald, Klement, Vybrané spisy ve dvou svazcích, II., Praha 1955.
- Koťátko, Jiří, Jak přispějí jednotná zemědělská družstva a státní statky k zvelebení našeho zemědělství, Praha 1949.
- Koťátko, Jiří, Přechod k hospodářsky pokročilejším výrobním formám v zemědělství, Praha 1949.
- Krblich, Jan, Stará a nová zemědělská politika, Praha 1949.
- Lenin, Vladimír Iljič, Spisy. Sv. 32. Prosinec 1920 – srpen 1921, Praha 1955.
- Lenin, Vladimír Iljič, Spisy. Zv. 29. Marec–august 1919, Bratislava 1954.
- Lidové proudy. Krajský orgán národně socialistické strany na Královéhradecku, 1948, roč. 48.
- MZ Informační služba ministerstva zemědělství, Praha 1946–1956.
- Náš kraj. Orgán KNV Hradec Králové, 1949–1956.
- Naše zemědělství ve státním rozpočtu na rok 1951, sv. 17, Praha 1951.
- Neobyčejná doba. Vzpomínky, Praha 1980.
- Nový systém výkupu zemědělských výrobků v ČSR, Praha 1954.
- O čem bude jednat II. sjezd JZD, Praha 1955.
- O vzorových stanovách, Praha 1953.
- Od X. do XI. sjezdu KSČ. Usnesení a dokumenty, Praha 1958.
- Osídlení pohraničí v letech 1945–1952, Praha 1953.
- Plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 10. a 11. února 1955, Praha 1955.
- Pochodeň. Krajský orgán KSČ, 1948–1961.
- Protokol IX. řádného sjezdu KSČ, Praha 1949.
- Protokol X. řádného sjezdu KSČ, Praha 1955.
- Provozní řády pro společné obdělávání půdy (JZD Skalička, okr. Hradec Králové, JZD Velká Jesenice, okr. Jaroměř), Hradec Králové 1950.
- Rajonizace zemědělské výroby v ČSSR, Praha 1960.
- Rozorané meze. Poselství podkrkonošských zemědělců Lanškrounska, 6. 9. 1950.
- Rudé právo. Orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1948–1961.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1927, 12. 8. 1927.
- Sbírka zákonů republiky Československé, roč. 1949, 15. 3. 1949.
- Sbírka zákonů republiky Československé, roč. 1949, 26. 3. 1949.
- Sborník vybraných usnesení stranických a státních orgánů k zemědělské politice, I., Praha 1954.
- Sčítání lidu v Republice československé ke dni 1. března 1950, IV., Praha 1958.
- Sešity Ústavu soudobých dějin, sv. 12, Praha 1993.
- Skála, Zdeněk, Systém výkupu zemědělských výrobků v ČSR, Praha 1956.
- Směrnice KV KSČ a KNV pro vypracování 3. pětiletého plánu rozvoje hospodářství Hradeckého kraje v letech 1961–1965, Hradec Králové 1960.
- Soubor teoretických poznatků a praktických zkušeností k řešení obilního problému našeho okresu, Trutnov 1971.

- Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989 (statistický přehled).
Sešity ÚSD AV ČR, sv. 12, Praha 1993.
- Statistická ročenka 1957, Praha 1958.
- Statistická ročenka okresu Hradec Králové, Hradec Králové 1969.
- Statistická ročenka Hradeckého kraje 1959, Praha 1959.
- Statistické ročenky Ministerstva zemědělství 1958, 1959, 1960, vyd. Praha.
- Státní statky v letech 1948–1958, Ministerstvo zemědělství, Praha 1958.
- Statistický zpravodaj, 1950, roč. XIII, č. 2, 5, Praha 1950.
- Statistické zprávy Státního úřadu statistického socialistické republiky 1956–1961, Praha 1956–1961.
- Světová socialistická soustava v 50. letech, I., Praha 1982.
- Štít. Lidový týdeník českého východu, 1948–1949.
- Tauber, Jan, Zemědělská výrobní družstva, Praha 1949.
- Třetí celostátní sjezd JZD, Praha 1957.
- Tvorba. List pro kritiku a umění, č. 35, 1. 9. 1948.
- Usnesení strany a vlády k rozvoji zemědělské výroby, Praha 1955.
- Vesnické noviny jednotlivých okresů Hradeckého kraje, 1952–1960.
- Výsledky voleb do Národního shromáždění v květnu 1948 ve volebním kraji IX – Hradec Králové.
- Vývoj československého zemědělství v období 20 let v číslech, Praha 1966.
- Vývoj hektarových výnosů, úrody a sklizně zemědělských plodin v ČR
v letech 1920–1928 a 1945–1955, Praha 1955.
- Vznik a vývoj zemědělského školství v Králíkách, rukopis, 1978. Uloženo v Městském muzeu Králíky.
- Vzorové stanovy, Praha 1953.
- Za novou vesnici. Vesnické noviny, 22. 6. 1956.
- Zásady odměňování za práci v JZD, Praha 1958.
- Zpravodaj STS v kraji Hradeckém, 1953–1954.
- Zprávy krajské plánovací komise o plnění plánu, Hradec Králové 1953.
- Zprávy SÚS, 1948, roč. XXIX.
- Zprávy SÚS, 1956, roč. XXXI.
- Žambersko soutěží. Vesnické noviny, 12. 5. 1951.

VDANÉ PRAMENY

- Juněcová, Jana – Pšeničkov, Jana (eds.), Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1948–1949. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1995.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

- Andrlík, Antonín, Za socialistickou vesnici na Holešovsku, Kroměříž 1977.
- Bača, Jan, Za další rozvoj socialistické zemědělské velkovýroby v lidově demokratické ČSR, Praha 1958.
- Bauer, Milan, Dlouhodobý vývoj československého zemědělství v letech 1918–1966, Praha 1970.
- Berg-Schlosser, Dirk – Stammen, Theo, Úvod do politické vědy, Praha 2000.
- Blažek, Petr – Kubálek, Michal, Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960
a střeoevropské souvislosti, Praha 2008.
- Blažek, Petr – Jech, Karel – Kubálek, Michal a kol., Akce „K“: vyhnání sedláků a jejich rodin
z usedlostí v padesátých letech : studie, seznamy a dokumenty, Praha 2010.
- Buchta, Pavol, Ekonomické problémy rozvoja štátných majetkov, Bratislava 1977.

- Borecký, František, Sjednocené zemědělské družstevnictví, Praha 1951.
- Cihlář, Jiří, Vesnice severovýchodních Čech od osvobození 1945 do února 1948, Hradec Králové 1975.
- Cílek, Roman, Čas přelomu, Praha 1974.
- Černohlávek, Jan, Obyčejný vesnický kluk, Hronov 2000.
- Československý časopis historický, 1962–1984.
- Český lid. Etnologický časopis, Praha, 1982, roč. 69, č. 3.
- Čvančara, František, Zemědělská výroba v číslech, I., Praha 1962.
- Dějiny KSČ, Praha 1961.
- Doberský, Josef, Od trojpolního hospodářství k společnému osevu, JZD Dobré, Praha 1950.
- Doležal, Jan – Kmoníček, Josef – Pekárek, Jiří, Když mizely meze, Hradec Králové 1987.
- Doskočil, Ivan, Československé zemědělství 1945–1975, Praha 1976.
- Dostál, Vladimír, Agrární strana. Její rozmach a zánik, Brno 1998.
- Důvěra podložená činy zvítězila, Praha 1958.
- Eisenbruk, Josef – Žďárský, Miroslav, a kol., Hospodaříme v podhorské oblasti. Zkušenosti z Náchoda, Praha 1956.
- Filípek, Jan, Odlesky dějin československého exilu, Praha 1999.
- Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu, Bratislava 1984.
- Gottwald, Klement, O rolnické otázce, Praha 1956.
- Hejl, Vilém, Zpráva o organizovaném násilí, Praha 1990.
- Hermann, Adolf, Mých prvních pět životů, Praha 2000.
- Hillová, Olga, Kulturní potřeby a zájmy pracujících v zemědělství, Praha 1968.
- Hradecký kraj. Sborník, Hradec Králové 1952.
- Husák, Antonín, 30 let budování socialistického zemědělství na jičínském okrese, Jičín 1979.
- Chov skotu – základ zemědělské výroby trutnovského okresu, Trutnov 1965.
- Ideologická konference k 30. výročí Hradeckého programu, Hradec Králové 1977.
- Janovic, Ján, Oblastné problémy rozvoja poľnohospodárstva v ČSSR, Bratislava 1968.
- Jech, Karel, Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha 2008.
- Jech, Karel, Soumrak selského stavu 1945–1960, sešity ÚSD AV ČR, Praha 2001.
- Kaplan, Karel, Kořeny československé reformy 1968, Brno 2000.
- Kaplan, Karel – Paleček, Pavel, Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2001.
- Kárník, František, Československé zemědělství v letech 1949–1953, Praha 1954.
- Kárník, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918–1938). II. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002.
- Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník Muzea Trutnov, č. 3, Hradec Králové 1967.
- Křížek, Miroslav, Malovýroba a socialismus. Dožívání a překonávání přežitků malovýroby v JZD, Praha 1961.
- Kudlička, Karel, Technologie skotu v horských a podhorských okresech, Praha 1970.
- Kyprová, Marie, Podmínky socialistické reprodukce pracovních sil v zemědělství, Praha 1962.
- Lenin, Vladimír Iljič, K rolnické otázce, Praha 1975.
- Listy. Nezávislý dvouměsíčník, 1990, roč. 20, č. 5.
- Marjinová, Valentina Vladimirovna – Murašková, Galina Pavlovna, Rozorané medze: k historii socialistického združstevňovania československej dediny: 1948–1960, Bratislava 1972.
- Mráček, Ivan, Vývoj zemědělské politiky KSČ. Její obsah a nástroje realizace, Praha 1974.
- Netík, Jiří, Z bojů dělnické třídy a KSČ na Novoměstsku, Nové Město nad Metují 1971.
- O práci vesnických organizací strany, Praha 1959.
- Opat, Jaroslav, Generální linie výstavby socialismu v ČSR, Praha 1957.
- Padesát let šlechtitelské stanice Keřkov, Keřkov 1953.

Patnáct let na Jaroměřsku, Jaroměř 1960.

Patnáct let Výzkumného ústavu pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí, Kostelec nad Orlicí 1968.

15 vítězných let budování socialismu na okrese Jičín, Jičín 1960.

Pokrokové proudy ve výchově a vzdělávání na jižní Moravě v uplynulých 350 letech.

XI. mikulovské sympozium 16. a 17. října 1981, Praha 1982.

Proč a jak hospodařit podle vzorových stanov JZD, Praha 1956.

Přednosti socialistické družstevní velkovýroby, Praha 1956.

Příbíková, Eva, Problematika cukrové řepy a zvyšování její kvality, Praha 1977.

Příspěvky k dějinám KSČ, 1958–1962, 1965, 1967.

Radosta, Petr, Protikomunistický odboj, Praha 1993.

Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, r. 84, seš. 12, Praha 1974.

Rozvoj zemědělství na vrchlabském okrese, rukopis v okresním muzeu Vrchlabí, nedatováno.

Rubík, Ivan, Integrace v československém zemědělství, Praha 1968.

Sborník: Československé zemědělství očima historiků. 22. a 24. 5. 1968 Praha.

Symposium pro agrární a rolnickou politiku v Československu po roce 1945, Praha 1969.

Sborník historický, Praha, 1953–1966.

Sborník prací z regionální konference k státnímu plánu výzkumu VIII – 7 – 1/6, Brno 1983.

Sborník studijních materiálů k čl. dějinám 1948–1953, I., Praha 1969.

Sborník ÚVTI. Sociologie a historie zemědělství, Praha 1965–1974.

Sborník z otázek ekonomiky zemědělství, II., Praha 1959.

Sborník z vědecké konference na počest 30. výročí osvobození ČSR, Praha 1976.

Sedmdesát let šlechtitelské stanice Chlumeck nad Cidlinou 1903–1973, Choceň 1976.

Socialistické přeměny v zemědělství na Náchodsku, Náchod 1979.

Soukup, Josef, Ani ar ladem ležící půdy, Praha 1957.

Studie k novějším dějinám zemědělství na území ČSSR, Praha 1976.

Suchánek, Jaroslav, Vznik koncepce JZD, studie ČSAV, č. 12, Praha 1972.

Špírk, Luděk, Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR, Praha 1959.

Šimek, Zdeněk, Zemědělské stavební organizace, nepublikovaná diplomová práce, ČVÚT Praha, 1975.

Trutnovsko: Vlastivědný sborník Okr. vlastivědného muzea v Trutnově, č. 8.

Patnáct vítězných let na Trutnovsku 1945–1960, Trutnov 1960.

Trutnovsko: Vlastivědný sborník Okr. vlastivědného muzea v Trutnově, č. 9, Trutnov 1960.

Třicet let rozvoje zemědělství a potravinářského průmyslu v ČSSR, Praha 1975.

Tucker, Robert C., Stalin na vrcholu moci. Revoluce shora 1928–1941, Praha 2000.

Uhlíř, Dušan, Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938.

Charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organizační struktura, Praha 1988.

Úspěchy socialistického budování ve Východočeském kraji, Hradec Králové 1975.

Vaško, Václav, Neumlčená, II., Praha 1990.

Vesnice, I., II. Sborník československého zemědělství, Praha 1973, 1976.

Vědecké práce Zemědělského muzea, 1979, č. 18, 19, 1981; č. 21, 22, 1982.

Věstník Československé akademie zemědělské, 1969–1991.

Věstník Československé akademie zemědělských věd, 1954–1961.

Věstník výzkumných ústavů zemědělských, 1962–1966.

Vlastivědný věstník moravský, roč. 26–29, Brno 1974, 1976, 1977.

Vydra, Václav, Úloha výkupu v ekonomickém svazku dělnické třídy a rolnictva, Praha 1963.

Východní Čechy. Vlastivědný sborník o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech,

Hradec Králové 1961.

Východočeský kraj, Havlíčkův Brod 1961.

Východočeský kraj – kraj vyspělého zemědělství a pokrokových tradic v plemenářské práci, Potštejn 1966.

Z dějin textilu. Studie a materiály. Sborník příspěvků k dějinám textilní a oděvní výroby v ČSSR, sv. 3, Ústí nad Orlicí 1982.

Za socialistické zemědělství. Časopis pro šíření vědeckých poznatků do zemědělské praxe, Praha 1951–1968.

Základy zemědělské politiky KSČ, Praha 1976.

Zemědělství ve Východočeském kraji 1961–1970, Hradec Králové 1971.

Zich, Miroslav, Vznik a vývoj státních statků v ČSSR, Praha 1968.

Žák, Jindřich, S plamenem kolektivizace v zádech. Padesátá léta ve Velké Vsi na Broumovsku, Hradec Králové 2013.

Životní způsob v zemědělství, Praha 1977.

INTERNETOVÉ ZDROJE

http://www.totalita.cz/seznamy/vyst_06.php [zveřejnění 14. 12. 2002].

<http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/> [28. 8. 2016].

<http://byznys.ihned.cz/c1-65283110-pracovniku-v-zemedelstvi-dale-ubyva-tempo-je-ale-pomalejsi-jejich-pocet-loni-klesl-o-1-2-procenta> [28. 8. 2016].

Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2014: „Zelená zpráva“, přístupné online:

http://eagri.cz/public/web/file/418681/Zprava_o_stavu_zemedelstvi_CR_v_roce_2014.pdf [28. 8. 2016].

Vesnice severovýchodních Čech v období kolektivizace 1948–1960

PhDr. Jiří Cihlář, CSc.

Vydalo Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44, 170 00 Praha 7

Praha 2016

Redakce: PhDr. Jitka Balcarová, Ph.D.

Grafická úprava, sazba a obálka: Dauphin

Jazyková korektura: PhDr. Lucie Zikmundová

Překlad do anglického jazyka: Anna Pilátová, Ph.D.

Vytiskla tiskárna Calamarus s.r.o., Praha 9 – Hrdlořezy

Vydání první

ISBN: 978-80-86874-73-9

Kniha nabízí historickou sondu do života venkova v zemědělsky význačné oblasti severovýchodních Čech v letech 1948–1960. Na základě studia rozsáhlého archivního materiálu a vzpomínek pamětníků autor zpracovává složitou problematiku sociálního a ekonomického vývoje. Ukazuje, jak hluboce program KSČ na združstevnění vesnice, prováděný podle vzoru sovětské kolektivizace s převahou násilných metod, zasáhl venkov v kraji se starou selskou tradicí na české straně a se specifickým horským zemědělstvím na straně německé. Autor analyzuje politické a ekonomické formy stranického i státního nátlaku na rolníctvo, všímá si jednotlivých etap združstevňování, kdy se střídal vzrůst počtu JZD s jejich rozpadem, a reakce státních stranických orgánů na tyto situace. Současně upozorňuje na závažný fakt, že kolektivizaci zemědělství se nepodařilo navázat na silné družstevní tradice sahající až do 19. století.

